

Conferință științifico-practică internațională
CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE PRIN VALORIFICAREA CAPITALULUI UMAN ÎN CONTEXTUL
ADERĂRII REPUBLICII MOLDOVA ȘI UCRAINEI LA UNIUNEA EUROPEANĂ

Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Cercetări Juridice,
Politice și Sociologice

Conferință științifico-practică internațională

**CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE PRIN
VALORIFICAREA CAPITALULUI UMAN ÎN CONTEXTUL
ADERĂRII REPUBLICII MOLDOVA ȘI UCRAINEI LA
UNIUNEA EUROPEANĂ**

17-18 octombrie, 2024

Chișinău, 2024

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

**CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE
PRIN VALORIFICAREA CAPITALULUI UMAN ÎN
CONTEXTUL ADERĂRII REPUBLICII MOLDOVA ȘI
UCRAINEI LA UNIUNEA EUROPEANĂ**

Coordonator: Victor Mocanu

Chișinău – 2024

CZU 316.3/.4:327:061.1EU(082)=135.1=111=161.1

C 66

Lucrarea este recomandată pentru publicare de către Consiliul Științific al Universității de Stat din Moldova. Proces-verbal nr. 10 din 25 septembrie 2024.

Lucrarea este elaborată în baza articolelor științifice prezentate la Conferința internațională științifico-practică **Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană** din 17-18 octombrie 2024, din cadrul subprogramului 01.05.01 – “Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice”, director de proiect dr. hab. Serghei Sprincean.

Coordonator: Victor Mocanu, doctor în sociologie, conferențiar cercetător

Redactor: Mihai Potoroacă

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană / colectivul de autori: Victor Mocanu (coordonator), Mihail Potoroacă, Ion Mocanu [et al.] ; Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. – Chișinău : Editura USM, 2024. – 427 p. : fig., tab.

Texte : lb. rom., engl., rusă. – Rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – În red. aut. – 35 ex. ISBN 978-9975-62-773-3.

316.3/.4:327:061.1EU(082)=135.1=111=161.1

C 66

ISBN 978-9975-62-773-3.

<https://doi.org/10.59295/crs2024>

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice 2024

© Editura USM, 2024

COLECTIVUL DE AUTORI:

Victor MOCANU, doctor în sociologie, conferențiar cercetător
Mihail POTOROACĂ, cercetător științific
Ion MOCANU, doctor în sociologie
Olena LISEIENKO, doctor of sciences in sociology
Valentyna PODSHYVALKINA, doctor of sociological sciences, professor
Ludmila MALCOCI, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător
Ana PASCARU, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar
Tatiana SPĂTARU, doctor habilitat în științe sociologice
Petru NEGURĂ, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Lilian NEGURĂ, doctor în sociologie, profesor universitar
Andrei DUMBRĂVEANU, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Angela MOCANU, doctor în sociologie
Lucia GAȘPER, doctor în psihologie, cercetător științific superior
Ina FILIPOV, cercetător științific
Angela STAVER, cercetător științific
Галина РОГОВАЯ, научный сотрудник-координатор, доктор философии
Людмила РУСТАНОВИЧ, научный сотрудник
Yevheniia PIONTKOVSKA, cercetător științific stagiar
Eugen DEMINET, cercetător științific stagiar
Victor JUC, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar
Maria DIACON, doctor în științe politice, conferențiar universitar
Serghei SPRÎNCEAN, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar
Denys YAKOVLEV, doctor of political science
Hanna TRUSHEVYCH, PhD in political science
Veronica PRISĂCARU, doctor în științe economice, conferențiar universitar
Pantelimon VARZARI, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar
Aurelia PERU-BALAN, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar
Лилия БРАГА, доктор философии
Veaceslav UNGUREANU, doctor în științe politice
Ion RUSANDU, doctor conferențiar, cercetător științific coordonator
Vladimir STERPU, cercetător științific, doctor în științe politice
Irina CEACÎR, doctor în științe politice
Olesea BALAȘA, cercetător științific
Liliana BENIUC, doctor în științe politice, conferențiar universitar
Marina GORBATIUC, cercetător științific
Paula TATAMIROV, cercetător științific stagiar
Nicolae PARCEVSCHII
Valeriu CUȘNIR, profesor universitar, doctor habilitat în drept cercetător științific principal
Iurie FRUNZĂ, doctor în drept,
Gioni POPA-ROMAN, doctor în drept
Lilia STEFU, magistru în drept, cercetător științific
Leonid CHIRTOACĂ, doctor în drept, conferențiar universitar

Natalia CHIRTOACĂ, doctor în drept, profesor universitar
Irina IACUB, avocat, doctor în drept, conferențiar universitar, cercetător științific superior
Георгий КОСТАКИ, доктор хабилитат права, профессор, главный научный сотрудник
Вадим СУХОБ, докторант
Valeriu MÎNDRU, doctor în sociologie, conferențiar cercetător
Anna CHUVALNIKOVA, doctor of law
Adina MOCANU, prof. titular
Mihai POALELUNGI, doctorand, USM, avocat
Natalia CHIPER, doctor în drept, conferențiar universitar
Igor SOROCEANU, doctorand, magistru în științe ale educației
Marcel BENCHECI, doctor, cercetător științific coordonator
Nicolae PANFILII, doctorand
Diana HÎRBU, doctor, conferențiar universitar
Ion IFRIM, prof. univ., dr. abilitat
Andrei NASTAS, doctor în drept, conferențiar universitar
Ion BOTNARI, doctorand
Anatolie FAIGHER, doctor în drept, conferențiar universitar
Violeta GRAUR, magistru în drept
Ludmila GUȘTIUC, drd., cercetător științific
Daniel CEMORTAN, masterand

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	9
SECURITATEA NAȚIONALĂ: DIMENSIUNI SOCIOLOGICE	
CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ABORDĂRI TEORETICO-METODOLOGICE	11
Victor MOCANU, doctor în sociologie, conferențiar cercetător, USM	
REZULTATELE CERCETĂRII INTERVIURILOR INDIVIDUALE APROFUNDATE LA SUBIECTUL REZILIENȚEI SOCIALE ȘI CAPITALULUI UMAN, 2024	19
Mihail POTOROACĂ, cercetător științific, USM	
CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE PRIN VALORIFICAREA CAPITALULUI UMAN: PERSPECTIVE REGIONALE ȘI NAȚIONALE. DESFĂȘURAREA CERCETĂRII ÎN FOCUS-GRUPURI.	33
Ion MOCANU, doctor în sociologie, USM	
STUDYING THE CONSOLIDATION OF SOCIETY IN UKRAINE DURING THE WAR	44
Olena LISEIENKO, Doctor of Sciences in Sociology, South Ukrainian National Pedagogical University	
INTEGRATION OF UKRAINE INTO THE EU AND THE PROBLEMS OF SELF-IDENTIFICATION OF UKRAINIAN REFUGEES.....	48
Valentyna PODSHYVALKINA, doctor of sociological sciences, professor, Liepaja University	
PROTECȚIA SOCIALĂ A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI PRIN CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE	54
Ludmila MALCOCI, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător, USM	
SURSELE DE INSECURITATE ÎN SOCIETATEA POST PANDEMIE	89
Ana PASCARU, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, USM	
CONSOLIDAREA REZILIENȚEI COMUNITARE	96
Tatiana SPĂTARU, doctor habilitat în științe sociologice, USM	
REPREZENTAREA SOCIALĂ A RĂZBOIULUI DIN UCRAINA PRINTRE LOCUITORII REPUBLICII MOLDOVA: DIN COLO DE PRO ȘI CONTRA SOCIAL	103
Petru NEGURĂ, doctor în sociologie, conferențiar universitar, USM Lilian NEGURĂ, doctor în sociologie, profesor universitar, USM	
SATUL, COLOANĂ DE REZISTENȚĂ, ÎN RETROSPECTIVA MONOGRAFIILOR SOCIOLOGICE	128
Andrei DUMBRĂVEANU, doctor în sociologie, conferențiar universitar, USM	
CONTEXTUL POLITIC ȘI SOCIAL AL DEZVOLTĂRII ANTREPRENORIALITĂȚII ÎN REPUBLICA MOLDOVA	147
Ludmila MALCOCI, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător, USM Victor MOCANU, doctor în sociologie, conferențiar cercetător, USM	
DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI UN FACTOR IMPORTANT PENTRU REZILIENȚA SOCIALĂ	159
Angela MOCANU, doctor în sociologie, USM	

REZILIENȚA CA RESURSA SOCIOPSIHOLOGICĂ DE CONSOLIDARE A CAPITALULUI UMAN ȘI SOCIAL	186
Ion MOCANU, doctor în sociologie, USM Angela STAVER, cercetător științific, USM	
РАЗВИТИЕ ПРОЦЕССА ИНТЕГРАЦИИ И ФОРМИРОВАНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ У НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА	193
Галина РОГОВАЯ, научный сотрудник-координатор, доктор философии, МолдГУ Людмила РУСТАНОВИЧ, научный сотрудник, МолдГУ	
THE PROBLEM OF ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN WAR CONDITIONS: PSYCHOLOGICAL AND PHYSICAL SPECTS	206
Yevheniia PIONTKOVSKA, cercetător științific stagiar, USM Eugen DEMINET, cercetător științific stagiar, USM	
SECURITATEA NAȚIONALĂ: DIMENSIUNI POLITOLOGICE	
AREALURI DE SECURITATE EUROPEANĂ ÎN CONTEXTUL COOPERĂRII REGIONALE ..	208
Victor JUC, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, membru corespondent al AȘM, USM Maria DIACON, doctor în științe politice, conferențiar universitar, USM	
VALENȚE CONCEPTUAL-METODOLOGICE ALE UNOR CATEGORII ȘI NOȚIUNI SPECIFICE DOMENIULUI SECURITĂȚII	219
Serghei SPRÎNCEAN, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar, USM	
THE IMAGE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE DURING THE WAR: THE VIEW OF THE CREATIVE CLASS	227
Denys YAKOVLEV, Doctor of Political Science, National University “Odesa Law Academy” Hanna TRUSHEVYCH, PhD in Political Science, Odesa I.I. Mechnikov National University	
VALORIFICAREA FACTORILOR REZILIENȚEI SOCIETALE ÎN PROCESUL DE ADOPTARE A STRATEGIILOR ȘI PROGRAMELOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA	231
Veronica PRISĂCARU, doctor în științe economice, conferențiar universitar, USM	
CONSIDERENTE CONCEPTUAL-TEORETICE PRIVIND PROCESUL DE EUROPENIZARE	239
Pantelimon VARZARI, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, USM	
NARATIVE PROPAGANDISTE ȘI DEZINFORMARE: REZILIENȚA INFORMAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA	245
Aurelia PERU-BALAN, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar, USM	
ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО КЛИМАТА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА НАКАНУНЕ РЕФЕРЕНДУМА ПО ВОПРОСУ О ЕВРОИНТЕГРАЦИИ	256
Лилия БРАГА, доктор философии, МолдГУ	
CONSOLIDAREA DIMENSIUNII GEOPOLITICE A REZILIENȚEI SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA	266
Veaceslav UNGUREANU, doctor în științe politice, USM	
DIMENSIUNI ALE CONSOLIDĂRII PARTENERIATELOR EXTERNE ALE REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROCESULUI DE INTEGRARE EUROPEANĂ	273
Ion RUSANDU, doctor conferențiar, cercetător științific coordonator, USM Vladimir STERPU, cercetător științific, doctor în științe politice, USM	

ТРАДИЦИОННО-РЕЛИГИОЗНАЯ КОМПОНЕНТА В ЖИЗНИ СОЦИУМА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА: КОРРЕЛЯЦИЯ ПОСТУПАТЕЛЬНОГО ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ	279
Галина РОГОВАЯ, научный сотрудник-координатор, доктор философии, МолдГУ	
CULTURA ORGANIZAȚIONALĂ CA VARIABILĂ MODERATOARE ȘI MEDIATOR ÎN RELAȚIILE ORGANIZAȚIONALE: UN STUDIU CONCEPTUAL ORGANIZATIONAL	289
Irina CEACÎR, doctor în științe politice, USM Olesea BALAȘA, cercetător științific, USM	
ASCENSIUNEA DREPTEI ÎN PARLAMENTUL EUROPEAN DUPĂ ALEGERILE DIN 2024	295
Liliana BENIUC, doctor în științe politice, conferențiar universitar, USM	
УЧАСТИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕФОРМИРОВАНИИ СФЕРЫ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБЕСПЕЧЕНИИ МИРА	299
Marina GORBATIUC, cercetător științific, USM	
CONTRIBUȚIA ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE LA IDENTIFICAREA SOLUȚIILOR CONFLICTULUI ARMAT DIN UCRAINA	305
Paula TATAMIROV, cercetător științific stagiar, USM	
REFLEXIILE LUMII NEOMODERNE PRIVIND DEZVOLTAREA SUSTENABILĂ A STATELOR ACTUALE	311
Nicolae PARCEVSCII, președintele Centrului de Geografie Istorică Militară	
SECURITATEA NAȚIONALĂ: DIMENSIUNI JURIDICE	
DREPTUL PERSOANEI LA LIBERA EXPRIMARE SAU INFRAȚIUNE SĂVÂRȘITĂ PE MOTIVE DE PREJUDECATĂ (studiu de caz)	319
Valeriu CUȘNIR, profesor universitar, doctor habilitat în drept, USM	
INSTITUȚIA REZERVEI PROPRIETĂȚII ÎN LEGISLAȚIA CIVILĂ UZUALĂ A REPUBLICII MOLDOVA: NATURA JURIDICĂ ȘI ESENȚA	326
Iurie FRUNZĂ, doctor în drept, USM, Gioni POPA-ROMAN, doctor în drept, asistent judiciar, Tribunalul Bacău (România), Lilia STEFU, magistru în drept, cercetător științific, USM	
PRINCIPIUL PRECAUȚIEI - FUNDAMENT AL RĂSPUNDERII CIVILE DELICTUALE ÎN CONTEXTUL REGLEMENTĂRILOR PRIVIND PROTECȚIA CONSUMATORULUI	333
Leonid CHIRTOACĂ, doctor în drept, conferențiar universitar, USM Natalia CHIRTOACĂ, doctor în drept, profesor universitar, USM	
DREPTUL DE ACCES LA FUNCȚIA DE JUDECĂTOR LA CURTEA SUPREMĂ DE JUSTIȚIE: ASPECTE DE CONSTITUȚIONALITATE ȘI SECURITATE JURIDICĂ	338
Irina IACUB, avocat, doctor în drept, conferențiar universitar, cercetător științific superior, USM	
ОБЯЗАТЕЛЬНАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ ФИЗИЧЕСКИМ И ЮРИДИЧЕСКИМ ЛИЦАМ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	346
Георгий КОСТАКИ, доктор хабилитат права, профессор, главный научный сотрудник, Вадим СУХОВ, докторант, Молдавский Государственный Университет	
CALITATEA ACTULUI DE JUSTIȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE: PERCERȚII, ATITUDINI, OPINII	356
Valeriu MÎNDRU, doctor în sociologie, conferențiar cercetător, USM	
IMPLEMENTATION OF HUMAN CAPITAL IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL COMPONENT OF THE LEGAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA	364
Anna CHUVALNIKOVA, doctor of law, USM	

PROTECȚIA ȘI CONSACRAREA NAȚIONALĂ, EUROPEANĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ A DREPTURILOR PERSOANEI CU HADICAP	371
Adina MOCANU, prof. titular, Colegiul Economic "Octav Onicescu" Botoșani	
ACTELE ULTRA VIRES ȘI DEPĂȘIREA COMPETENȚELOR CURȚII DE JUSTIȚIE A UNIUNII EUROPENE ÎN LUMINA SPEȚELOR	375
Mihai POALELUNGI, doctorand, USM	
UNELE ASPECTE PRIVIND RESPECTAREA CITĂRII LEGALE ÎN CAZUL ÎNCHEIERILOR DE ÎNLĂTURARE A NEAJUNSURILOR ÎN CONTENCIOS ADMINISTRATIV	381
Natalia CHIPER, doctor în drept, conferențiar universitar, USM	
ATRIBUȚIILE SECRETARILOR ȘI SECRETARELOR AUTORITĂȚILOR PUBLICE LOCALE (APL) ÎN DOMENIUL ELECTORAL	390
Igor SOROCEANU, doctorand, magistru în științe ale educației, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,	
EFECTELE CRIMINALITĂȚII CIBERNETICE ASUPRA SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA	395
Marcel BENCHECI, doctor, cercetător științific coordonator, USM Nicolae PANFILII, doctorand, USM Diana HÎRBU, doctor, conferențiar universitar, USM	
DESPRE ÎNȚELESUL NOȚIUNII DE „VIOLENȚĂ”, CA ACT DE PROVOCARE	402
Ion IFRIM, prof. univ., dr. Habilitat, Institutul de Cercetări Juridice “Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române	
MĂSURILE DE CONSTRÂNGERE CU CARACTER MEDICAL ÎN DREPTUL PENAL PRIN PRISMA PROTEJĂRII DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR	407
Andrei NASTAS, doctor în drept, conferențiar universitar, USM Ion BOTNARI, doctorand, Academia ”Ștefan cel Mare” a MAI	
UNELE ASPECTE ALE PREVENIRII INFRAȚIUNILOR CONTRA FAMILIEI ȘI MINORILOR	412
Anatolie FAIGHER, doctor în drept, conferențiar universitar, USM Violeta GRAUR, magistru în drept, USM	
ARMONIZAREA LEGISLAȚIEI ANTICORUPȚIONALE ALE REPUBLICII MOLDOVA LA STANDARDELE EUROPENE – ELEMENT CHEIE ÎNTRU ASIGURAREA SECURITĂȚII NAȚIONALE	418
Ludmila GUȘTIUC, drd., cercetător științific, USM	
CORUPȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PROVOCĂRI ȘI SOLUȚII ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE	423
Daniel CEMORTAN, masterand, Academia „Ștefan cel Mare”, a MAI	

CUVÂNT ÎNAINTE

Republica Moldova traversează actualmente o perioadă complicată în istoria sa de la declararea independenței, exprimată, pe de o parte, prin numeroase pericole la adresa securității și stabilității, provenite din interior și din exterior, iar pe de alta, prin ferestre de oportunități edificatoare, precum deschiderea din partea Uniunii Europene. Modernizarea social-economică și politico-juridică prin dezvoltare și democratizare, consolidarea capacităților de funcționalitate instituțională, deschiderea negocierilor pe marginea capitolelor acquis-ului comunitar, fortificarea sistemului național de apărare, inclusiv ca urmare a invaziei Federației Ruse în Ucraina, solicită atribuirea rezilienței sociale și instituționale a rolului de factor edificator și, în același timp, de diminuare a riscurilor, amenințărilor și vulnerabilităților la adresa securității naționale a Republicii Moldova. În același sens, consolidarea capitalului uman se dovedește a fi în măsură să contribuie la asanarea socială și reducerea din intensitate a vulnerabilităților social-democratice, la fortificarea educației în conformitate cu exigențele europene actuale, dar păstrând tot ce este durabil, și la dezvoltarea societății incluzive.

În plan conceptual, paradigma securitologică aplicată în abordarea securității constă în „minimizarea riscurilor la adresa securității”, alt instrument epistemologic fiind „rolul esențial al securității în asigurarea dezvoltării”. În această ordine de idei, gradul de pericol la adresa securității naționale a Republicii Moldova poate fi redus prin dezvoltarea democratică modernizatoare exprimată prin aderare la instituțiile de cooperare multilaterală, cu predilecție, la Uniunea Europeană. În condițiile asigurării securității naționale, Republica Moldova trebuie să fie nu doar un simplu consumator, dar și furnizor, chiar dacă prima calitate prevalează asupra celei din urmă

Subliniem că securitatea națională trebuie abordată în deplina complexitate, în interconexiunea și interdependența componentelor sale, această metodologie de abordare găsindu-și expresie în articolele științifice prezentate în volumul de față. Culegerea este elaborată în baza realizării subprogramului „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice”.

*Victor JUC, doctor habilitat, profesor universitar,
membru corespondent al Academiei*

**CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA:
ABORDĂRI TEORETICO-METODOLOGICE¹**

**CONSOLIDATION OF SOCIAL RESILIENCE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA:
THEORETICAL-METHODOLOGICAL APPROACHES**

Victor MOCANU, doctor în sociologie, conferențiar cercetător,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
e-mail: atitudinemd@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9967-9097

Summary

This study examines the dynamics of social resilience in Moldova amidst ongoing economic, political, and environmental challenges. Aiming to identify key factors that enhance individual and community resilience, the research explores how Moldovan citizens perceive and respond to socio-economic difficulties. Utilizing a mixed-methods approach, including focus groups and in-depth interviews, the study investigates the role of individual and community resources, educational attainment, health, civic engagement, and social networks in fostering resilience. The findings reveal significant variations in resilience levels across different social and regional groups and highlight the crucial impact of social capital and adaptive strategies in mitigating the effects of adversity. The research contributes to the development of policy recommendations for strengthening societal resilience and promoting sustainable and inclusive development in Moldova.

Keywords: *social resilience, community strengthening, human capital, socio-economic challenges, adaptive strategies, social networks.*

Actualmente, Republica Moldova se confruntă cu o serie de provocări sociale, economice și politice care au un impact semnificativ asupra vieții cetățenilor săi. Aceste provocări includ instabilitatea economică, tensiunile politice, migrația și schimbările climatice și sunt adesea interconectate, amplificându-și efectele în timp. În acest studiu, ne propunem să analizăm mai îndeaproape provocările date și să explorăm modul în care cetățenii moldoveni le percep și răspund la ele, având în vedere resursele de care dispun și contextul social în care trăiesc. Republica Moldova se află într-o situație delicată, caracterizată de fragilitate economică și incertitudini politice. Condițiile economice precare, marcate de sărăcie și șomaj, au generat tensiuni sociale și migrare masivă către alte țări în căutarea unor oportunități mai bune. În același timp, factorii politici, inclusiv conflictele interne și relațiile instabile cu vecinii din regiune, au contribuit la climatul de nesiguranță și lipsa de încredere în instituțiile guvernamentale. Aceste provocări sunt exacerbate de schimbările climatice, care afectează resursele naturale și potențialul agrar al țării.

În acest context, devine evident faptul că cetățenii din Republica Moldova se confruntă cu multiple provocări care le afectează calitatea vieții și capacitatea de a se adapta la schimbările din mediul lor. Întrebarea esențială care se ridică este cum reușesc acești cetățeni să facă față acestor provocări și să-și mențină reziliența în fața dificultăților. Echipa de cercetători s-a concentrat pe explorarea acestor dinamici și pe identificarea factorilor care contribuie la reziliența și adaptabilitatea locuitorilor țării. Respectiv, subiectul studiului nostru îl reprezintă modul în care cetățenii din Republica Moldova percep și răspund la provocările sociale, economice și politice, în timp ce obiectul studiului este contextul social și economic în care aceste dinamici se desfășoară. Ne interesează în special modul în care cetățenii își gestionează resursele și relațiile sociale pentru a face față provocărilor și a-și menține un nivel de trai acceptabil în ciuda dificultăților. Astfel a apărut necesitatea de a desfășura focus grupuri și interviuri individuale aprofundate la subiectul coeziunii sociale.

Echipa Centrului Sociologie și Psihologie Socială al ICJPS al Universității de Stat din Moldova a realizat acest studiu calitativ, obiectivele căruia se referă la securitatea umană: protecția și asigurarea preparării eficiente a cetățenilor față de riscurile, amenințările și vulnerabilitățile de securitate, promovarea unei societăți

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

pașnice, favorabile incluziunii și consolidarea rezilienței societale prin valorificarea capitalului uman și care reprezintă una din activitățile planificate în cadrul subprogramului 01.05.01 – “Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice.

În Raportul de previziune strategică 2020, Comisia Europeană prezintă reziliența ca o nouă busolă pentru politicile UE. Reziliența este definită ca abilitatea nu numai de a rezista și de a face față provocărilor, ci și de a trece prin tranziții într-o manieră durabilă, echitabilă și democratică. Această narațiune are o perspectivă multidisciplinară și adoptă o abordare largă. Construirea unei societăți mai reziliente necesită consolidarea mecanismelor de absorbție a șocurilor și creșterea capacității de adaptare și transformare

La nivel local a fost elaborată Strategia națională de dezvoltare ”Moldova Europeană 2030”, ca răspuns la necesitatea unei viziuni de dezvoltare pe termen mediu și lung pentru a consolida reziliența față de crizele viitoare și a crea baza pentru o dezvoltare durabilă și incluzivă a țării. Obiectivul strategic major al Strategiei naționale de dezvoltare ”Moldova Europeană 2030” este centrat pe calitatea vieții și are drept obiectiv final îmbunătățirea nivelului de trai al oamenilor și consolidarea rezilienței demografice.

În perioada 2-12 aprilie 2024 cercetătorii științifici ai ICJPS al USM au desfășurat 9 focus grupuri și au realizat interviuri individuale, pe un eșantion de 79 respondenți, femei și bărbați adulți, cu statut socio-profesional divers, locuitori din mediul rural/urban, grupe de vârstă diverse, vorbitori de limbă română și rusă (origini etnice diverse).

În procesul elaborării metodologiei de cercetare am formulat următoarele ipoteze:

Ipoteza principală a acestei cercetări constă în faptul că există o relație pozitivă între resursele individuale și comunitare și nivelul de reziliență socială în Republica Moldova. Respectiv, indivizii și comunitățile care dispun de mai multe resurse, cum ar fi educația, rețelele sociale și accesul la servicii, vor avea o capacitate mai mare de a face față și de a se adapta la provocările sociale și economice.

Ipotezele noastre de lucru sunt următoarele:

1. Există diferențe semnificative în nivelul de reziliență socială între diferitele grupuri sociale și regionale din Republica Moldova. Factori precum apartenența etnică, statutul socioeconomic și accesul la resurse pot influența în mod diferit capacitatea indivizilor și a comunităților de a face față și de a se adapta la provocările sociale și economice.
2. Cetățenii din Republica Moldova dezvoltă strategii de adaptare și reziliență pentru a face față provocărilor socioeconomice.
3. Resursele sociale și comunitare joacă un rol crucial în sprijinirea cetățenilor în fața dificultăților.
4. Educația și nivelul de sănătate influențează capacitatea cetățenilor de a face față provocărilor și de a-și menține bunăstarea.
5. Implicarea civică și participarea la viața comunității sunt asociate cu o mai mare reziliență și adaptabilitate la schimbare.

Prin investigarea acestor aspecte, studiul nostru își propune să ofere o înțelegere mai profundă a modului în care cetățenii din Republica Moldova navighează prin provocările sociale și economice. În plus, sperăm să contribuim la dezvoltarea de politici și programe care să sprijine cetățenii în gestionarea acestor dificultăți și să promoveze o dezvoltare mai sustenabilă și incluzivă în Republica Moldova.

În cercetarea sociologică contemporană, studiul rezilienței și capitalului uman în fața provocărilor sociale este un domeniu de interes sporit, atât în țările dezvoltate, cât și în cele în curs de dezvoltare. Există o serie de cercetări și teorii care pot fi aplicate pentru a înțelege mai bine dinamica socială și capacitățile de adaptare ale cetățenilor. Unul dintre conceptele cheie în studiul rezilienței este teoria resurselor sociale, care subliniază importanța rețelelor sociale și comunitare în sprijinirea indivizilor în fața stresului și adversității. Lucrările lui Mark Granovetter despre "legăturile slabe" și "legăturile puternice" oferă o înțelegere a modului în care rețelele sociale diverse pot oferi resurse și sprijin în diferite contexte sociale și economice [8]. Pe de altă parte, teoria capitalului uman, dezvoltată de Gary Becker, susține că investițiile în educație, sănătate și competențe profesionale pot crește capacitățile individuale de a face față provocărilor și de a atinge un nivel mai ridicat de bunăstare [3]. În cadrul Republicii Moldova, această teorie ar putea fi aplicată pentru a înțelege modul în care nivelul de educație și starea de sănătate a cetățenilor influențează capacitatea lor de adaptare la schimbările sociale și economice. Studiile longitudinale despre reziliență, cum ar fi lucrările lui Emmy Werner despre copiii din Kauai și cercetările despre supraviețuirea și recuperarea în urma dezastrelor naturale, oferă perspective importante despre modul în care indivizii pot depăși adversitățile și își pot reconstrui viețile în urma unor evenimente traumatice [16]. Mai mult, abordările critice și contextuale ale rezilienței, cum ar fi lucrările lui Michael Ungar despre reziliența în context, evidențiază importanța luării în considerare a factorilor culturali, sociali și structurali în analiza capacităților de adaptare ale indivizilor și comunităților. Totuși, dacă ne referim la cercetarea sociologică asupra rezilienței și capitalului uman în Republica Moldova, este important să recunoaștem că aceasta rămâne în mare parte nerezolvată și necesită mai multe studii empirice și teoretice

pentru a înțelege în profunzime dinamica socială și capacitățile de adaptare ale cetățenilor. Prin urmare, această cercetare își propune să contribuie la umplerea acestui gol de cunoaștere prin explorarea experiențelor, percepțiilor și resurselor cetățenilor moldoveni în fața provocărilor sociale și economice contemporane.

În sociologia contemporană, metodologiile calitative de cercetare au devenit indispensabile pentru a înțelege în profunzime complexitatea dinamicii sociale. Aceste metode oferă oportunități unice de a explora și de a interpreta experiențele individuale și colective ale oamenilor în diferite contexte sociale și culturale. Prin intermediul interviurilor, observațiilor și analizei textuale, cercetătorii pot săpa adânc în subiectele de studiu și să surprindă nuanțele și diversitatea perspectivelor umane. Luând în considerare această abordare, o serie de autori de marcă precum Creswell, Denzin și Charmaz au contribuit la dezvoltarea și rafinarea metodelor calitative de cercetare în sociologie. De exemplu, Charmaz a pus accent pe construirea teoriei încorporate în datele calitative, argumentând că această metodă poate genera perspective teoretice noi și profunde despre fenomenele sociale [5]. La fel de important este și contribuția lui Creswell, care a descris cinci abordări diferite în cercetarea calitativă, oferind cercetătorilor opțiuni variate și flexibile pentru a aborda subiectele lor de studiu [6].

În paralel cu dezvoltarea metodelor calitative, conceptul de reziliență socială a devenit din ce în ce mai important în sociologie. Reziliența socială se referă la capacitatea indivizilor și a comunităților de a se adapta și de a face față adversităților sociale și economice. Masten și Narayan explorează diferitele căi de risc și reziliență în dezvoltarea copiilor în contextul dezastrelor și conflictelor, evidențiind importanța factorilor de protecție în susținerea adaptării pozitive [12]. Într-un alt studiu, Ungar analizează reziliența în diferite contexte culturale, subliniind modul în care resursele și strategiile de adaptare variază în funcție de mediul social și cultural [14]. Autorii Luthar, Cicchetti și Becker au examinat constructul de reziliență și au identificat factorii care contribuie la capacitatea indivizilor de a face față stresului și traumei, subliniind importanța relațiilor de suport și a resurselor interne și externe [10]. Aceste exemple ilustrează modul în care metodele calitative de cercetare și conceptul de reziliență socială pot fi integrate pentru a înțelege mai bine dinamica socială și adaptarea umană în fața provocărilor și adversităților. Prin explorarea perspectivelor individuale și a resurselor sociale și personale, metodele de cercetare sociologice ne oferă instrumentele necesare pentru a naviga prin lumea complexă în care trăim și pentru a găsi soluții la problemele sociale contemporane. În acest context, este important să abordăm cercetarea sociologică într-un mod holistic și interdisciplinar. Prin integrarea diferitelor perspective teoretice și metodologice, putem obține o înțelegere mai cuprinzătoare a dinamicii sociale și a factorilor care influențează reziliența și solidaritatea comunitară în Republica Moldova.

Situația actuală din Republica Moldova reflectă o serie de provocări care pot afecta reziliența socială a populației. Dezechilibrele economice, ratele ridicate de șomaj și sărăcie, precum și instabilitatea politică și socială, pot exercita presiuni asupra indivizilor și comunităților, punându-le la încercare capacitatea de a se adapta și de a-și menține bunăstarea și reziliența socială. Reziliența socială este un concept complex și dinamic, care implică capacitatea indivizilor și a comunităților de a face față și de a se adapta la schimbările și adversitățile sociale. În Republica Moldova, această reziliență poate fi pusă la încercare de o serie de factori, inclusiv instabilitatea economică și politică, sărăcia, migrația și schimbările climatice. Pentru a aborda aceste probleme și pentru a promova reziliența socială în Republica Moldova, cercetarea sociologică poate juca un rol crucial. Prin intermediul diferitelor metode de cercetare, cum ar fi anchetele, interviurile și observațiile, putem să cercetăm dinamica rezilienței sociale și să identificăm strategii și intervenții eficiente pentru consolidarea acesteia. Deci, investigarea rezilienței sociale în Republica Moldova este esențială pentru a înțelege și pentru a aborda provocările sociale și economice cu care se confruntă populația. Prin colaborarea între cercetători, practicieni și decidenți politici, putem dezvolta politici și programe care să sprijine și să promoveze reziliența individuală și comunitară și să contribuie la construirea unei societăți mai stabile și mai rezistente în fața schimbărilor și adversităților sociale.

Scopul acestei cercetări este de a investiga dinamica rezilienței sociale în Republica Moldova și de a identifica factorii cheie care influențează capacitatea indivizilor și a comunităților de a face față și de a se adapta la schimbările și adversitățile sociale. Prin înțelegerea mai profundă a acestor dinamici, cercetarea își propune să ofere contribuții semnificative la dezvoltarea de politici și programe sociale care să sprijine și să promoveze reziliența individuală și comunitară în țară.

Obiectivele cercetării sunt:

- De a analiza nivelul actual al rezilienței sociale în Republica Moldova, cu accent pe capacitățile de adaptare ale indivizilor și ale comunităților în fața provocărilor sociale și economice;
- De a identifica factorii de risc și de protecție care influențează reziliența socială în diferite contexte și grupuri sociale din Republica Moldova.
- De a evalua impactul diverselor provocări sociale și economice, cum ar fi sărăcia, migrația și schimbările climatice, asupra rezilienței sociale în Republica Moldova.

- De a explora strategiile și resursele individuale și comunitare care contribuie la consolidarea rezilienței sociale în Republica Moldova.
- De a dezvolta recomandări și direcții de acțiune pentru politicile publice și programele sociale care să sprijine și să promoveze reziliența individuală și comunitară în Republica Moldova.

Problema de cercetare a acestui studiu este de a înțelege mai bine dinamica rezilienței sociale în Republica Moldova și de a identifica factorii cheie care influențează capacitatea indivizilor și a comunităților de a face față și de a se adapta la provocările sociale și economice. Această problemă de cercetare este esențială pentru a dezvolta politicile și programele sociale adecvate pentru promovarea unei societăți mai stabile și mai rezistente în fața schimbărilor și adversităților sociale.

În viziunea autorilor Jacobs S. și Visser W. reziliența poate fi înțeleasă ca o abilitate și capacitate “a unui element de a reveni la o stare stabilă după perturbare” [9]. Ea poate fi văzută ca o funcție a unor sisteme complexe și o putem întâlni la mai multe nivele: în ecosisteme, în societate, comunități, organizații și persoane.

În viziunea autorului Martini B., reziliența se referă la capacitatea unui sistem de a face față unui șoc [11]. Ea poate fi interpretată folosind trei abordări diferite:

- Inginerie, capacitatea unui sistem de a reveni la starea sa de echilibru după șoc;
- Ecologie, scara de șoc pe care un sistem este capabil să absoarbă înainte de a trece într-o stare diferită;
- Adaptativitate, abilitatea sistemului de a-și reorganiza forma sau funcțiile.

Reziliența este un concept cheie pentru dezvoltarea de politici și programe. Ea este văzută ca un cadru de conceptualizare a capacităților sistemelor sociale vulnerabile de a face față și de a se adapta pozitiv la stresul ce există în mediul natural, social, politic etc [1].

Într-un studiu realizat în 2020 de către Assarkhaniki Z., Rajabifard A. și Sabri S. autorii au realizat o cercetare sistematică a literaturii ce are ca subiect reziliența. Ei au analizat 1744 de publicații din baza de date Scopus și 1604 de publicații din Web of Sciences, apărute după 1970. Ca rezultat au fost extrase 21 de dimensiuni și indicatori de măsurare ale rezilienței. În rezultatul analizei au fost conceptualizate 5 dimensiuni cheie: socială, economică, instituțională, infrastructurală și de mediu. Dimensiunea socială este legată de populație (populație și demografie), oameni (educație, sănătate și situație financiară) și comunități (caracteristici colective, cum ar fi angajamentul și protecția socială). Dimensiunea economică se referă la statutul financiar al societății în termeni de două niveluri: oamenii (angajare, venituri etc.) și guvern (activitatea afacerilor, diversitatea și capacitatea economică). Dimensiunea instituțională ilustrează funcționalitatea guvernului în pregătirea, răspunsul și recuperarea în urma oricăror șocuri și schimbări adverse. Dimensiunea infrastructurală evaluează disponibilitatea diferitelor tipuri de infrastructură în perioade de șoc. În cele din urmă, dimensiunea de mediu monitorizează mediul/serviciile umane și impactul ca factor de reziliență a comunității [2].

Contextul de măsurare a rezilienței poate atinge următoarele aspecte: temporal (înainte de evenimentul perturbator, în timpul evenimentului, după eveniment); spațial (la nivel de stat, la nivel regional, la nivel de comunitate și la nivel de individ). Iar evenimentul perturbator, la rândul său poate fi de diverse categorii, în funcție de timp, durată și intensitate: un stres viitor, un stres persistent, un eveniment extrem etc.

Teoria privind capitalul uman presupune că indivizii care posedă mai mult cunoștințe, abilități și alte competențe obțin rezultate mai bune decât cei cu mai puține cunoștințe, abilități și competențe [15].

În literatura de specialitate nu există o clasificare clară a capitalului uman, a dimensiunilor ce intră în componența lui. Cercetătorii Anuradha J.M.P.N., Fujimura M. și Inaoka T. fac referire la două abordări ce există în studiile privind capitalul uman: unii autori menționează educația, abilitățile și experiența; alții consideră că sănătatea și munca sunt elementele centrale [1]. În cercetarea realizată de Anuradha J.M.P.N., Fujimura M. și Inaoka T. despre rolul capitalului social și uman în reziliența gospodăriilor casnice autorii menționează 5 tipuri de capital care sunt considerați factori majori ce determină o bună reziliență în contexte de perturbare. Aceștia sunt capitalul natural, social, uman, financiar și fizic. Însă, capitalul social și uman aduc un aport mai semnificativ.

Dacă vorbim de o perspectivă economică, în viziunea Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD), capitalul uman se referă la “cunoștințele, aptitudinile, competențele și atributele pe care le dețin indivizii ce facilitează crearea bunăstării personale, sociale și economice” [7].

Dacă vorbim de capital uman în context organizațional, în viziunea autorilor Bozbura F. Tunç, Beskese A. și Kahraman C. acesta poate fi considerat ca cea mai importantă dimensiune a capitalului intelectual, celelalte două fiind capitalul organizațional și cel relațional. Capitalul uman ar consta din cunoștințe la nivel individual, competență, abilități de leadership, capacitatea de a merge la risc și de a rezolva probleme, educație, experiență. Autorii menționați dezvoltă o listă de 20 de indicatori ce pot fi folosiți în măsurarea capitalului uman. Iar atributele centrale ale conceptului sunt talentul, integrarea strategică, relevanța culturală, managementul cunoștințelor, leadership [4].

Tot în aspect organizațional, cercetătorii Mubarik M.S., Chandran V.G.R. și Devadason E.S. încercând să dezvolte un model de măsurare a indicelui capitalului uman (Human Capital Index - HCI) au analizat mai multe dimensiuni și subdimensiuni ale conceptului. În urma analizei efectuate ei au ajuns la concluzia că dimensiunile centrale ale acestuia sunt: educația, experiența, nivelul de training, abilități personale, abilități legate de muncă (apținutudini), atitudine, stabilitate, sănătatea, conformitatea [13].

Mai jos este prezentat pe scurt contextul de măsurare a rezilienței:

Tabelul 1. Contextul de măsurare al rezilienței

Contextul de măsurare al rezilienței			
Reziliență la ce?	Scale temporale	Scală spațială	
Orice stres viitor	Înainte de eveniment	Scală Regională/Națională	Scală locală
Stres persistent	În timpul evenimentului	Stat	Comunitate
Eveniment extrem	După eveniment	Regiune	Oraș

Sursa: Elaborat de grupul de cercetători CSPS.

Printre aspectele regăsite în Obiectivele de dezvoltare durabilă din Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană-2030” se află și necesitățile de securitate ale cetățenilor. Aceasta urmărește printre altele și edificarea unei societăți pașnice și sigure, sporirea calității vieții și bunăstării.

În urma analizei detaliate a datelor din cercetarea noastră calitativă am stabilit o panoramă complexă a percepțiilor, valorilor și aspirațiilor sociale. Aceasta ne-a permis să elaborăm un set de concluzii, care subliniază interconexiunile și interdependențele dintre diferitele aspecte ale vieții sociale și perspectivele asupra viitorului. Deci:

- Reziliența socială este profund influențată de contextul local și de condițiile sociale, economice și politice specifice fiecărei comunități.
- Reziliența socială este susținută de resursele comunitare, de solidaritatea și angajamentul civic, dar este și afectată de factori precum corupția, migrația și lipsa de încredere în instituțiile publice.
- Perspectiva asupra viitorului este modelată de experiențele trecute, de condițiile sociale actuale și de speranțele și temerile legate de evoluțiile viitoare.
- Se evidențiază aspirația către o societate mai echitabilă, mai prosperă și mai democratică, dar și îngrijorarea cu privire la stagnare și lipsa de progres.
- Există o puternică dorință de schimbare și de îmbunătățire a condițiilor de viață în comunități, reflectată în apelurile la o guvernare mai transparentă, mai orientată către nevoile cetățenilor și mai responsabilă față de valorile democratice și europene.
- Cercetarea calitativă subliniază importanța implicării sociale și a activismului civic în vederea promovării schimbării și a prosperării sociale.
- Analiza calitativă relevă o diversitate și o complexitate a percepțiilor, valorilor și experiențelor sociale în diferitele comunități, subliniind faptul că nu există o singură voce sau o perspectivă dominantă.
- Înțelegerea acestei diversități și complexități este esențială pentru elaborarea și implementarea politicilor și inițiativelor sociale care să răspundă în mod adecvat nevoilor și aspirațiilor variate ale populației.
- Materialele evidențiază provocările precum migrația, corupția și lipsa de acces la servicii de calitate, dar și oportunitățile și resursele existente pentru dezvoltare socială, inclusiv resursele culturale și spirituale, solidaritatea comunitară și angajamentul civic.
- Dezvoltarea socială durabilă și progresul sunt posibile prin identificarea și valorificarea acestor oportunități și resurse, și prin abordarea eficientă a provocărilor sociale.

În continuare, vom stabili cum au funcționat ipotezele cercetării:

Ipoteza principală, care se referă la relația pozitivă între resursele individuale și comunitare și nivelul de reziliență socială a fost confirmată în mare măsură. Datele calitative indică faptul că indivizii și comunitățile care dispun de resurse esențiale, cum ar fi educația, rețelele sociale puternice și accesul la servicii de calitate, demonstrează o capacitate mai mare de a face față provocărilor sociale și economice. De exemplu, răspunsurile din satul Hârbovăț și orașul Cahul evidențiază importanța infrastructurii și a implicării comunitare în creșterea rezilienței sociale. Educația și accesul la informații au fost menționate ca factori cheie în dezvoltarea unei perspective optimiste și proactive în fața dificultăților.

Ipoteza a doua, privind diferențe semnificative în nivelul de reziliență socială între grupurile sociale și regionale a fost confirmată prin variația semnificativă a răspunsurilor din diferite regiuni și grupuri sociale.

Factori precum apartenența etnică, statutul socioeconomic și accesul inegal la resurse influențează capacitatea indivizilor și a comunităților de a face față provocărilor. De exemplu, locuitorii din satul Gaidar, r. Ceadâr-Lunga au evidențiat nevoia de menținere a autonomiei și a culturii locale, indicând specificități regionale care afectează nivelul de reziliență. În același timp, diferențele în percepția viitorului dintre respondenții din orașul Ialoveni și cei din satul Onițcani, r. Criuleni reflectă variațiile socioeconomice și accesul la resurse.

Ipoteza a treia, cu referire la strategiile de adaptare și reziliență dezvoltate de cetățenii Republicii Moldova la fel a fost confirmată. Respondenții au descris diverse strategii de adaptare, de la mobilizarea resurselor locale la implicarea în rețele sociale și comunitare. De exemplu, perseverența și ingeniozitatea menționate în satul Butuceni, r. Orhei și satul Onițcani, r. Criuleni arată cum moldovenii reușesc să navigheze prin dificultăți prin adaptarea la condițiile locale și internaționale.

Ipoteza a patra, privind rolul crucial al resurselor sociale și comunitare a fost de asemenea confirmată. Datele calitative au subliniat importanța rețelelor sociale, a sprijinului comunitar și a coeziunii sociale în reziliența cetățenilor. De exemplu, răspunsurile din satul Hârbovăț și orașul Cahul au evidențiat rolul fundamental al comunității în asigurarea unui mediu de sprijin și de colaborare, care contribuie la o mai bună capacitate de adaptare la schimbări și provocări.

Ipoteza a cincea, ce ține de influența educației și nivelului de sănătate asupra capacității de reziliență a fost confirmată. Educația și sănătatea au fost recunoscute ca factori determinanți ai bunăstării și ai capacității de a face față provocărilor. Respondenții au indicat că accesul la o educație de calitate și la servicii medicale eficiente sunt esențiale pentru dezvoltarea personală și comunitară. De exemplu, în satul Onițcani, r. Criuleni și orașul Ialoveni, educația și sănătatea sunt văzute ca piloni fundamentali ai unei societăți reziliente.

Ipoteza a șasea, privind implicarea civică și participarea la viața comunității de asemenea a fost confirmată. Implicarea civică și participarea activă în comunitate au fost asociate cu o reziliență mai mare și o adaptabilitate sporită la schimbare. Respondenții din toate regiunile au evidențiat importanța participării comunitare și a implicării în activități civice ca modalități de a consolida coeziunea socială și de a stimula dezvoltarea locală. De exemplu, locuitorii din satul Hârbovăț, r. Anenii Noi și din orașul Cahul au subliniat necesitatea implicării civice pentru a asigura un viitor mai bun și mai stabil.

Deci, ipotezele cercetării au fost confirmate, demonstrând complexitatea și interdependența factorilor care contribuie la reziliența socială în Republica Moldova. Cercetarea calitativă a evidențiat diversitatea experiențelor și perspectivelor regionale și naționale, subliniind necesitatea unor strategii integrate și adaptate pentru a sprijini dezvoltarea rezilienței sociale la nivel național.

Reieșind din concluziile studiului, au fost elaborate și recomandări concrete pentru instituțiile statului la nivel central și local din Republica Moldova, care pot fi adaptate în funcție de domeniile lor de competență și rolurile pe care le au în societate. Iată câteva sugestii pentru instituțiile statului:

1. Guvernul și Parlamentul trebuie să elaboreze și să implementeze politici publice coerente și eficiente care să promoveze dezvoltarea socială și economică echitabilă în întreaga țară. Este necesară creșterea transparenței și responsabilității în administrarea resurselor publice, inclusiv prin consolidarea mecanismelor de monitorizare și raportare.

2. Ministerul Afacerilor Interne și Ministerul Justiției sunt responsabile de intensificarea eforturilor de combatere a corupției și asigurarea integrității în instituțiile publice, prin investigarea și sancționarea cazurilor de abuz și corupție. Aceste instituții trebuie să vină în sprijinirea și promovarea accesului la justiție și respectării drepturilor omului, cu accent pe protejarea victimelor violenței și discriminării.

3. Ministerul Educației și Cercetării și Ministerul Culturii trebuie să contribuie mai mult la modernizarea sistemului educațional și promovarea unei educații de calitate, inclusiv prin dezvoltarea competențelor civice, antreprenoriale și interculturale. De asemenea, este necesară susținerea și promovarea diversității culturale și lingvistice, în vederea consolidării identității naționale și respectării drepturilor minorităților.

4. Autoritățile locale trebuie să eficientizeze procesele de implementare a strategiilor de dezvoltare locală durabilă, în consultare cu comunitățile locale și în parteneriat cu sectorul privat și organizațiile neguvernamentale. Aceasta va duce la încurajarea participării active a cetățenilor în procesele decizionale la nivel local și la promovarea transparenței în administrarea resurselor publice locale.

5. Ministerul Sănătății și Ministerul Muncii și Protecției Sociale au sarcina comună de a îmbunătăți accesul la servicii de sănătate de calitate și promovarea unei asistențe sociale eficiente și echitabile pentru toți cetățenii, cu accent pe grupurile vulnerabile. Este necesară susținerea și promovarea politicilor și programelor de prevenire a sărăciei și excluziunii sociale, în vederea creșterii nivelului de trai și reducerea disparităților sociale.

6. Ministerul Infrastructurii și Dezvoltării Regionale trebuie să efectueze niște eforturi considerabile pentru a îmbunătăți starea infrastructurii sociale și economice, în special în zonele rurale, pentru stimularea dezvoltării regionale echilibrate. Prin susținerea investițiilor în infrastructură și proiecte de dezvoltare locală durabilă, se vor crea noi locuri de muncă și se va stimula creșterea economică în regiuni.

De asemenea, ne propunem să înaintăm un set de recomandări generale care vor contribui la sporirea rezilienței societale la nivel de țară:

1. Sunt necesare eforturile de consolidare a participării civice: încurajarea și facilitarea participării active a cetățenilor în procesele decizionale la nivel local și național; creșterea transparenței și responsabilității în guvernare prin promovarea unor mecanisme de consultare publică și de monitorizare a acțiunilor autorităților.

2. Trebuie de identificat și de aplicat metode de susținere a resurselor comunitare: dezvoltarea și promovarea inițiativelor care să consolideze solidaritatea și coeziunea socială în comunități; încurajarea formării și consolidării rețelelor comunitare pentru schimbul de resurse și sprijin reciproc.

3. Societatea civilă și mediul academic trebuie să disemineze în rândul cetățenilor și al instituțiilor statului valori precum combaterea corupției și promovarea integrității: implementarea unor politici și măsuri eficiente pentru combaterea corupției și promovarea integrității în instituții; creșterea transparenței și accesului la informație în administrarea resurselor publice.

4. Puterea centrală trebuie să sprijine inițiativele locale de dezvoltare. Susținerea și promovarea proiectelor și inițiativelor locale vor stimula dezvoltarea economică, socială și culturală a comunităților. Încurajarea parteneriatelor între autoritățile locale, sectorul privat și organizațiile neguvernamentale vor duce la o implementare eficientă a proiectelor de dezvoltare locală.

5. Statul trebuie să contribuie mai intens la procesele de educație, formare continuă și cercetare. Sunt necesare investiții în educație și formare continuă cu accent pe dezvoltarea competențelor civice, antreprenoriale și dezvoltarea calităților de lideri. Promovarea unei culturi a învățării și a inovării în comunități, cu accent pe schimbul de cunoștințe și bune practici vor contribui la dezvoltarea durabilă a regiunilor.

6. Instituțiile statului și societate civilă au un rol primordial în promovarea dialogului intercomunitar, fapt ce va contribui la promovarea înțelegerii reciproce și soluționarea pașnică a divergențelor, la crearea și consolidarea platformelor de dialog și colaborare interetnice, interculturale și interreligioase.

7. Statul trebuie să-și continue eforturile pentru integrarea Republicii Moldova în structurile europene, cu accent pe respectarea valorilor democratice, drepturilor omului și statului de drept. Promovarea cooperării și schimbului de bune practici cu statele membre ale Uniunii Europene vor duce la îmbunătățirea guvernării și implementarea cu succes a reformelor.

Implementarea recomandărilor menționate va contribui semnificativ la susținerea procesului de dezvoltare socială și consolidarea rezilienței sociale în Republica Moldova, în special dacă valorificarea resurselor și potențialului comunităților vor fi efectuate printr-o abordare comprehensivă, ceea ce va contribui la construirea unei societăți mai echitabile, prospere și reziliente.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Anuradha, J.M.P.N., Fujimura, M., Inaoka, T. et al. Role of Social and Human Capital in Household Resilience: Empirical Evidence from an Agricultural Village Community with Exposure to Significant Environmental Stresses in Sri Lanka. In: *Glob Soc Welf*, nr. 8, pp. 81–92 (2021). <https://doi.org/10.1007/s40609-018-00137-w>
2. Assarkhaniki Z., Rajabifard A., Sabri S. The conceptualisation of resilience dimensions and comprehensive quantification of the associated indicators: A systematic approach, In: *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume 51, 2020, ISSN 2212-4209, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101840>.
3. Becker G. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education* (3rd ed.). University of Chicago Press. 1993. ISBN: 9780226041209
4. Bozbura F. Tunç, Beskese A., Kahraman C. Prioritization of human capital measurement indicators using fuzzy AHP, *Expert Systems with Applications*, Volume 32, Issue 4, 2007, pp. 1100-1112, ISSN 0957-4174, <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2006.02.006>.
5. Charmaz, K. *Constructing Grounded Theory*. Sage Publications. 2014. ISBN: 9781452217455.
6. Creswell, J. *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications. 2013. ISBN: 9781412995306.
7. Friderichs T., Correa F.M. Measuring human capital in South Africa across socioeconomic subgroups using a latent-variable approach. In: *Soc. Indic. Res.*, nr. 164, 2022, pp. 1161-1185. <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02973-y>
8. Granovetter M. "The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited". *Sociological Theory*, 1(1), 201-233. 1983. DOI: 10.2307/202051
9. Jacobs S., Visser W. *Multi-level Resilience: A Human Capital Perspective*, AMS Sustainable Transformation Paper Series, No.4, 2019. Antwerp Management School.

10. Luthar S., Cicchetti D., Becker B. "The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work". *Child Development*, 71(3), 543-562. 2000. DOI: 10.1111/1467-8624.00164.
11. Martini B. Resilience, Resistance And Recoverability, Regional Economic Structure And Human Capital In Italy. Are They Related?, In: *Applied Econometrics and International Development*, Euro-American Association of Economic Development, vol. 20(1), 2020, pp. 47-62.
12. Masten, A., Narayan A. "Child Development in the Context of Disaster, War, and Terrorism: Pathways of Risk and Resilience". *Annual Review of Psychology*, 63, 227-257. 2012. DOI: 10.1146/annurev-psych-120710-100356.
13. Mubarik M.S., Chandran V.G.R., Devadason E.S. Measuring Human Capital in Small and Medium Manufacturing Enterprises: What Matters?. In: *Soc. Indic. Res.*, nr. 137, 2018, pp. 605-623. <https://doi.org/10.1007/s11205-017-1601-9>
14. Ungar M. "Resilience Across Cultures". *British Journal of Social Work*, 38(2), 218-235. 2008. DOI: 10.1093/bjsw/bcl343
15. Vadjal M., Vadjal J., Bernik Dermol A. Proposal of a new research construct in female entrepreneurship, In: *International Journal of Value Chain Management*, 11(4):311, January 2020, DOI: 10.1504/IJVM.2020.111076
16. Werner E. "Resilience in Development". *Current Directions in Psychological Science*, 4(3), 81-85. 1995 DOI: 10.1111/1467-8721.ep11512261

REZULTATELE CERCETĂRII INTERVIURILOR INDIVIDUALE APROFUNDATE LA SUBIECTUL REZILIENȚEI SOCIALE ȘI CAPITALULUI UMAN, 2024²

RESEARCH RESULTS OF INDIVIDUAL IN-DEPTH INTERVIEWS ON THE TOPIC OF SOCIAL RESILIENCE AND HUMAN CAPITAL, 2024

Mihail POTOROACĂ, *cercetător științific*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
email: mihailpotoroaca@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2898-0093

Summary

The research presents the results obtained after conducting 79 in-depth interviews in urban and rural localities in the Republic of Moldova on the subject of social resilience and human capital. The study investigates the role of individual and community resources, educational attainment, health, civic engagement, and social networks in fostering resilience.

As a main hypothesis, we propose the thesis that the Republic of Moldova will show a greater degree of societal resilience in periods of crisis and social transformation, when human capital is developed.

If we talk about the problems of the citizens of the Republic of Moldova, the participants in the interview most often mentioned low salaries and low pensions. The biggest dangers perceived by the interview participants related to the state of the Republic of Moldova are those that originate in the war in the neighboring country: A possible military conflict, Hybrid war, Loss of independence of the Republic of Moldova.

More than half of the study participants mentioned that leaders contribute to the development of their communities. In the view of the participants of the study, the people who consider themselves to be in the role of leader in the society of the Republic of Moldova reach this role through different ways, some of them not always integral and by merit. Sometimes people who do not have the necessary qualities are promoted, and this fact leads to the stagnation of the development of the Republic of Moldova.

Most of the participants indicated the support from family members as a source of support in times of crisis, others show that citizens of the Republic of Moldova are helped by mutual support and solidarity between community members. In the view of the respondents, they provide support, mitigate the effects of social stress and improve individual and collective resilience.

Keywords: *social problems, dangers, social resilience, resilience in the context of regional crises, education, leadership, human capital, security, social stress, health, civic engagement, social networks.*

Realizarea interviurilor individuale aprofundate reprezintă una din activitățile planificate în cadrul subprogramului 01.05.01 – “Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice a apărut necesitatea de a desfășura interviuri individuale aprofundate la subiectul coeziunii sociale”.

În cadrul temei enunțate mai sus, unul din obiectivele principale se referă la securitatea umană: protecția și asigurarea preparării eficiente a cetățenilor față de riscurile, amenințări și vulnerabilitățile de securitate, promovarea unei societăți pașnice, favorabile incluziunii și consolidarea rezilienței societale prin valorificarea capitalului uman.

Scopul studiului privind securitatea umană constă în cercetarea modului în care factorii sociali și structurali influențează capacitatea societății de a face față și de a se adapta la schimbările și stresurile sociale. Cercetarea își propune să identifice resursele sociale, instituționale și culturale care sprijină reziliența, să evalueze rolul normelor sociale în procesul de recuperare și să dezvolte strategii și politici sociale pentru consolidarea rezilienței sociale.

² Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Ca ipoteză principală propunem teza că Republica Moldova va manifesta un grad mai mare de reziliență societală în perioadele de criză și transformare socială, atunci când capitalul uman este dezvoltat, inclusiv prin niveluri ridicate de educație, cunoștințe tehnologice, abilități profesionale și conexiuni sociale.

Prin urmare, pentru a studia relația dintre nivelul capitalului uman și reziliența socială în baza percepției locuitorilor din Republica Moldova am dezvoltat un ghid de interviu centrat pe dimensiunile celor două concepte. În acest scop am operaționalizat cele două reziliența socială și capitalul uman bazându-ne pe un studiu al literaturii științifice dedicate tematicii.

Ghidul de interviu a fost redactat în limbile română și rusă, oferindu-se respondenților posibilitatea de a alege varianta. Interviuurile s-au realizat prin metoda interviului formalizat, obținând consimțământul persoanelor de a participa la sondaj din timp. Participanții la interviu au fost selectați în baza unui model stabilit în prealabil, să cuprindă toate regiunile țării. În același timp cercetarea nu trebuie (și nu poate) să fie considerată reprezentativă, dat fiind caracterul calitativ al acesteia.

Cercetătorii științifici ai ICJPS al USM au efectuat interviuri individuale în perioada 02 aprilie - 12 aprilie 2024, pe un eșantion de 79 respondenți, femei și bărbați adulți, de statut socioprofesional divers, locuitori din mediul rural/urban, grupe de vârstă diverse, vorbitori de limbă română și rusă (origini etnice diverse). Cercetătorii s-au axat pe o comunicare în profunzime, pentru a obține o discuție/analiză a subiectelor/întrebărilor din ghidul de interviu. Interviuurile individuale au fost realizate în câteva sate și orașe din Republica Moldova, alese prealabil, din toate regiunile țării (Nord, Centru, Sud, mun. Chișinău), raioanele: Briceni, Drochia, Orhei, Ialoveni, Strășeni, Criuleni, Ceadâr-Lunga, Cahul, Cantemir și mun. Chișinău.

Echipa Centrului Sociologie și Psihologie Socială al ICJPS al Universității de Stat din Moldova va continua să lucreze la tematizarea și descrierea informației calitative și urmează să revină cu analize mai ample și mai profunde. Analiza prezentată în studiul de față urmărește mai curând descrierea și inventarierea răspunsurilor directe la întrebările prezente în ghid, precum și identificarea temelor mai frecvente, menționate cel mai des de respondenți. Deoarece operatorii de interviu au realizat un număr de 7-10 interviuri în aceeași localitate sau din localități apropiate, ulterior se vor putea analiza datele în funcție de localități concrete, sub formă de studii de caz.

La începutul interviului respondenții au fost rugați să mediteze asupra problemelor care îi preocupă pe cetățenii Republicii Moldova la momentul actual precum și la pericolele care stau în fața statului. Ulterior ei au fost rugați să facă același lucru în ceea ce privește comunitatea din care fac parte.

Dacă vorbim despre problemele cetățenilor din Republica Moldova, participanții la interviu au menționat cel mai des Salariile mici și pensiile mici (34 res.). Această problemă de ordin economic este legată cumva de o altă serie de probleme pe care le menționează respondenții, cea a Lipsei locurilor de muncă (22 res.), Prețurilor mari (22 res.), Sărăciei (9 res.), Lipsei de întreprinderi (4 res.), Bunăstării populației (3 res.), a Salariilor în plic (3 res.).

Un altă problemă majoră în opinia participanților este Războiul din Ucraina (27 res.), deoarece cauzează un sentiment de insecuritate. Un cluster de probleme este cel ce se referă la populația Republicii Moldova: Migrația populației, în special a tinerilor (23 res.), Criza demografică (7 res.), Îmbătrânirea populației (2 res.). Destul de deranjante pentru participanți sunt problemele legate de Corupție (15 res.) și domeniul Medicinii (12 res.). Un grup de probleme este cel legat de educație. Astfel, respondenții menționează Lipsa de cadre didactice (5 res.), Închiderea școlilor (3 res.) și Educarea și instruirea tineretului (2 res.). Câțiva respondenți văd o problemă în clasa politică din Republica Moldova (5 res.), văzând în ea o sursă pentru alte probleme cu care se confruntă statul. Aici se adaugă și Neînțelegerile între partide (4 res.).

Dacă vorbim de problemele comunităților din care fac parte participanții la interviu, acestea sunt congruente în linii generale cu cele menționate la nivelul întregii societăți din Republica Moldova. Observăm categorii de răspunsuri similare. Cel mai des menționate sunt problemele legate de numărul populației din comunități: Migrația, în special a tineretului (9 res.), Natalitatea scăzută / Lipsa oamenilor în sat / Probleme demografice (9 res.), Scăderea numărului de elevi în școală (2 res.), Lipsa de brațe de muncă (4 res.), Lipsa de profesori (3 res.).

Această serie de probleme este legată de alt compartiment, cel economic: Lipsa locurilor de muncă / Puține locuri de muncă bine remunerate (15 res.), Prețurile mari (2 res.).

Probleme specifice pentru localitățile din Republica Moldova sunt cele legate de dezvoltarea infrastructurii locale. În acest sens intervievații menționează probleme legate de Apeduct și canalizare (12 res.), Drumuri (8), Lipsa unor gunoiști autorizate și (in)cultura oamenilor de a arunca gunoi unde se nimerește 5 (res.), Lipsa de tomberoane în locuri publice (4 res.). Câțiva respondenți sunt deranjați de probleme legate de Transportul public (3 res.), de Probleme ecologice (3 res.) și cea a Căinilor vagabonzi (3 res.).

Cele mai mari pericole percepute de participanții la interviu legate de statul Republica Moldova sunt cele ce își au originea în războiul din țara vecină: Un eventual conflict militar (36 res.), Războiul hibrid (12

res.), Pierderea independenței RM/ Destrămarea țării (4 res.). La acestea se adaugă pericole de ordin politic și economic ce au tangență cu primele: calitatea Guvernării (3 res.), existența Conflictului Transnistrean (3 res.), Dependența de sursele energetice din Federația Rusă (2 res.). Câțiva respondenți văd un pericol în Alegerile ce vor avea loc în toamna anului 2024 (2 res.), le este frică în special de schimbarea vectorului de politică externă. Unii participanți văd în Corupție (5 res.) un pericol major ce subminează statul Republica Moldova.

Un alt grup de pericole este cel legat de Scăderea numărului populației (8), deoarece schimbă raportul de vârste în comunități și în țară în general. Acest fapt este legat de Plecarea peste hotare a populației (14 res.). Problema aduce câteva pericole pentru societatea din Republica Moldova, de ordin educațional, economic și cultural. Câțiva respondenți nu au putut identifica nici un pericol pentru Republica Moldova (3 res.). Iar 2 participanți menționează problemele de ecologie ca fiind cele care reprezintă un pericol pentru bunăstarea și sănătatea populației.

Atunci când au vorbit despre pericolele din comunitățile lor, un număr considerabil de respondenți au menționat că Se simt protejați și siguri pe timp de zi și pe timp de noapte în localitate (41 res.). Ceva mai puțini participanți au afirmat că Este siguranță ziua și nesiguranță pe timp de noapte, în localitate (9), iar 5 intervievați au menționat că Nu au siguranță că sunt protejați.

Pericolele cele mai des menționate la nivel de comunitate sunt: Posibilele furturi și jafuri (15 res.), care au devenit mai dese în opinia respondenților; Pericole din partea automobilelor, din cauza culturii proaste a șoferilor (10 res.), în special este menționată viteza excesivă; destul de des este menționat pericolul din partea Câinilor vagabonzi (8 res.).

Unor respondenți le este frică de Agresiuni din partea unor persoane necunoscute, în stare de ebrietate, ce consumă droguri (6). În aceeași ordine de idei 4 participanți afirmă că sunt Mulți tineri drogați pe străzi. 2 participanți afirmă că sunt Mulți oameni cu probleme de ordin psihic care se plimbă liber prin localitate și din cauza asta oamenii nu se simt în siguranță.

Câțiva respondenți afirmă că le este frică de Șomaj (3 res.) și de Incendii (2 res.). 2 participanți la interviu care locuiesc în localitățile de la granița cu Ucraina au menționat că le este frică de Războiul de alături. Acest fapt se intensifică prin faptul că au fost și martori ai acestuia. E interesant că unii respondenți amintesc despre faptul că și-au instalat camere de supraveghere (4 res.) pentru a monitoriza ceea ce se întâmplă în jurul gospodăriei lor, iar acest fapt le dă un sentiment de siguranță.

Într-un alt compartiment am analizat care au fost în percepția participanților la interviuri problemele cu care s-au confruntat cetățenii Republicii Moldova în timpul crizelor recente prin care a trecut țara. Pentru fiecare din acestea respondenții au analizat modul în care oamenii au reușit să înfrunte problemele și modul în care s-au descurcat autoritățile.

În viziunea participanților la studiu cele mai mari probleme cu care s-au confruntat oamenii din Republica Moldova au fost Izolarea și Distanțarea socială (11 res.), acest fapt a fost pentru unii respondenți o sursă pentru suferințe psihologice. O altă problemă importantă a fost sentimentul de Frică (11 res.), în special de necunoscut, de a e îmbolnăvi. Unii respondenți au indicat în calitate de problemă faptul că virusul COVID-19 era unul necunoscut și nimeni nu știa cum să-l gestioneze.

Alți respondenți menționează că lumea nu era pregătită psihologic (8 res.) pentru așa gen de criză, iar unii oameni până în momentul de față încă nu și-au putut reveni complet emoțional și la nivel de comportament (continuă să respecte excesiv regulile de igienă).

Unii respondenți arată că mulți oameni au fost afectați de pierderea locului de muncă (8 res.). O altă problemă a fost Informarea proastă a populației despre pandemie și despre vaccin (8 res.), ceea ce a dus la răspândirea dezinformărilor, la spaimă în rândul oamenilor. Unii respondenți au văzut o problemă în organizarea educației la distanță (7 res.), potrivit lor acest fapt a afectat calitatea procesului educațional, deoarece nimeni din actorii din educație nu era pregătit pentru trecerea pe online.

Câțiva participanți s-au referit la calitatea sistemului de sănătate care a fost nepregătit pentru o astfel de criză: au fost puțini medici și personal medical pregătiți (5 res.), lipsa de echipamente speciale în instituțiile sanitare (4 res.). Câteva persoane au menționat problemele legate de transportul public și restricțiile de circulație (5 res.).

Doi dintre respondenți susțin că situația cu pandemia a fost exagerată, iar alți doi că pandemia COVID-19 este o problemă artificială. Aceștia menționează că nu au respectat regulile de carantină. Doi participanți consideră o problemă faptul că nu toți s-au vaccinat, iar alți doi consideră că societate din Republica Moldova a fost total nepregătită pentru așa o problemă. Câțiva respondenți au menționat că persoanele în etate s-au descurcat mai greu în perioada pandemiei (2 res.), deoarece au avut acces mai greu la tratamente și controale medicale.

Ulterior, respondenții s-au referit la modul în care oamenii din Republica Moldova au reușit să înfrunte problemele generate de criza pandemică. Cei mai mulți au menționat Respectarea normelor sanitare (10 res.), ca metodă pentru a preveni răspândirea virusului: purtarea măștii, folosirea dezinfectanților etc. Alte soluții

pentru depășirea crizei au fost Vaccinarea (5 res.), Buna informare (4 res.), Izolarea bolnavilor (3 res.), Învățământul și lucrul la distanță (2 res.).

Doi respondenți au afirmat că Moldovenii se descurcă în orice situație, se obișnuiesc cu orice. Unul dintre aceștia zice că de 3 decenii ne aflăm în criză, iar poporul din Republica Moldova are o reziliență de invidiat. Unul dintre participanți și-a expus opinia că cei din sate s-au descurcat datorită resurselor disponibile în propria gospodărie.

În privința faptului dacă autoritățile (locale, centrale) au luat măsuri corecte pentru a gestiona criza pandemică, părerile respondenților s-au împărțit. Mai mulți (22 res.) consideră că autoritățile publice centrale (APC) și cele locale (APL) au procedat corect în contextul crizei. 7 participanți sunt de părerea că APC și APL nu au procedat corect sau nu au luat măsuri corecte. În special, s-au referit la măsurile luate în privința ofierii slujbelor religioase, la măsurile excesive în ceea ce privește deplasarea, cu restricționarea ieșirilor în aer liber ale celor ce locuiesc la bloc. Măsurile exagerate luate de autorități au fost menționate și de alți 3 participanți la interviuri, ca de exemplu, obligativitatea purtării măștilor de protecție în sate unde nu este populație numeroasă. Alți 8 respondenți consideră că APC și APL au procedat parțial corect, deoarece au semănat multă panică și nu au putut face totul cât se cerea. 4 participanți afirmă că APL au procedat corect, dar nu spun nimic despre APC. Alți doi intervievați consideră despre aceasta din urmă că nu a luat măsuri corecte. Unul din participanți consideră că pandemia a arătat nivelul scăzut de pregătire a puterii centrale față de astfel de crize.

Unii respondenți au adus exemple de unele măsuri pe care aceștia le consideră bune: Vaccinarea a fost făcută bine (6 res.), Învățământ online (5 res.), Informarea populației a fost bună (5 res.), Au fost izolați oamenii infectați (4 res.), Introducerea carantinei (4 res.). Trei respondenți consideră că măsurile luate de autorități nu diferă de cele luate și în alte țări. Printre măsurile greșite menționate de unii respondenți putem enumera: Vaccinarea a fost de prisos (2 res.), Nu a fost o informare corectă din partea autorităților (1 res.), Mediatizarea a fost proastă și a semănat mult haos, panică și agitație (1 res.).

Tablul 1. Dacă ne referim la pandemie, cum credeți, cu ce probleme s-au confruntat cetățenii Republicii Moldova?

Denumirea temei	Nr. de mențiuni	Exemplificări
Izolarea/ Distanțarea socială	11	39.(B, 36-45, U, SS, PR, RU, MD/RO) Людей просто закрыли по домам, как в клетках, не спросив общего мнения. Как мы видим результат от этого был не очень, в странах, где было разрешено передвижение ситуация с пандемией не была хуже, чем в нашей стране. Вкупе с поголовной вакцинацией, в том числе просроченными вакцинами напоминает сюжет романа 1984. Некоторые граждане нарушали закон, и выходили на улицу, чтобы подышать воздухом кого-то даже штрафовали, за то, что люди гуляли в парке, хотя – это необходимость почти для любого человека. В то же время, считаю, что с различными мероприятиями типа свадеб и прочих — можно было повременить. 69.(F, 26-35, R, SS, PU, RO, MD/RO) Și când a fost pandemia asta, mai ales de la început, practic, omul se respingea unul pe altul. Eu, de exemplu, pe pielea mea, vreau să vă zic că o venit cineva la mine și adică eu ziceam, măi, cum să vin așa? Adică era, da, era o frică, da. Și, da, asta e. 70.(F, 66-75, R, SM, Pens., RO, MD/RO) Copii nu puteau veni, îi vedeam de departe sau la telefon.
Frica	11	18.(F, 46-55, R, SS, PU, RO, MD/RO) Panica, stresul, neștiința.
Lipsa pregătirii psihologice / probleme psihologice	8	24.(F, 36-45, R, SS, PU, RO, MD/RO) Cu toate problemele posibile de ordin economic, psihologic de sănătate. 36.(B, 36-45, U, SS, PU, RU, MD/RO)

		Да, многие пострадали, не только физически, но и психологически, так что до сих пор оправиться не могут. Продолжают соблюдать меры предосторожности. 70.(F, 66-75, R, SM, Pens., RO, MD/RO) În timpul pandemiei a fost destul de greu emoțional.
Pierderea locului de muncă / Locuri de muncă puține	8	55.(F, 26-35, R, SS, AA, RO, MD/RO) Mulți oameni au fost afectați de pierderea locurilor de muncă și de scăderea veniturilor, ceea ce a dus la dificultăți în asigurarea nevoilor zilnice.
Informarea proastă despre pandemie / despre vaccin	8	16.(F, 36-45, R, SS, PU, RO, MD/RO) Cu dezinformare și neinformare contra vaccinei. 17.(F, 46-55, R, SS, PU, RO, MD/RO) Spaima și neinformarea corectă. 65.(F, 46-55, U, SS, PU, RO, MD/RO) Незнание, (nu știau ce este aceasta, informație cam puțină), cum să se protejeze, cum se transmite tot acest virus, cred că a fost puțină informație. Nu știau ce sa facă. 69.(F, 26-35, R, SS, PU, RO, MD/RO) Neștiința, pentru că nimeni nici nu cunoștea ce și cum...
Problema educației la distanță	7	67.(F, 46-55, R, SM, PU, RO, MD/RO) Ca răspuns la izbucnirea pandemiei COVID-19, accesul fizic în toate instituțiile de învățământ publice și private a fost restricționat, acestea fiind închise. Părinții s-au confruntat cu dificultăți în sprijinirea procesului educațional al copiilor. Educația la distanță a afectat calitatea procesului educațional. 75.(F, 36-45, R, SS, PU, RO, MD/RO) În domeniul educației, s-a pus punctul activităților educaționale în format fizic, atunci a fost introdus termenul direct de „online”, pentru care nimeni nu a fost pregătit, format și inițiat, atât profesorii cât și părinții, elevii.
COVID – virus necunoscut	6	79.(B, 46-55, U, SS, PU, RO, MD/RO) Nu era clar cum e nevoie de gestionat. Nu erau clar metodele de profilaxie, de combatere. Se băteau multe cap în cap.
Medici puțini / personal medical nepregătit	5	52.(B, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Pandemie COVID - Personalul medical insuficient. 61.(F, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Personal medical insuficient, nepregătit.
Probleme cu transportul public / restricții de circulație	5	
Salarii mici	4	
Lipsa de echipamente speciale	4	23.(B, 36-45, R, SS, PU, RO, MD/RO) Lipsa echipamentelor medicale specializate 52.(B, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Dotarea spitalelor cu aparatura medicală necesară era insuficientă. 76.(F, 46-55, R, SS, PU, RO, MD/RO) Pandemia a demonstrat slaba dotare a sistemului medical cu medicamente necesare tratării simptomelor esențiale unei viroze, pandemia a demonstrat carențele din domeniul infrastructurii medicale, având spitale puține și vechi care nu puteau face față numărului mare de cereri, unii cetățenii cu simptome ușoare fiind nevoiți să se trateze de la domiciliu.
Nu toți s-au vaccinat	2	11.(F, 36-45, R, SM, PU, RO, MD/RO) O problemă a fost că nu s-au vaccinat toți la timp

Situația cu pandemia a fost exagerată	2	28.(B, 36-45, U, SM, PU, Ru, MD/RO) Считаю, что ситуация с пандемией была раздута и истеризована. Я обошелся без карантина, масок и вакцинирования. 30.(F, 46-55, R, SM, CAS, RO, MD/RO) Моя семья не очень переживала за пандемию. Я в селе одна, а 4 детей находятся в разных странах, приезжали ко мне и в пандемию. Никто не болел. Мне кажется, ситуация с Ковидом была преувеличена.
Pandemia COVID-19 – problemă artificială	2	43.(F, 46-55, R, SS, PU, RU, Gag.) Pandemia după părerea mea a fost ceva creat artificial. 60.(B, 56-65, U, SS, PU, RO, MD/RO) Nu pot comenta ceva, că eu ca exemplu nu am crezut în pandemie și nu am respectat nici o restricție pe problema pandemiei.
Societate nepregătită pentru așa o problemă	2	51.(B, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Nepregătiți în general pentru a depăși pandemia (comportament, cultură medicală, panică).
Migrația	2	
Persoanele în etate s-au descurcat mai greu	2	67.(F, 46-55, R, SM, PU, RO, MD/RO) Persoanele în etate s-au confruntat cu dificultăți mai mari în accesul la tratamente și controale medicale. Chiar dacă medicii de familie au oferit în continuare consultații medicale primare în cadrul instituțiilor și prin telefon, două treimi dintre persoanele în etate nu au mers la medic.
Medicamente scumpe	1	
Pandemia a fost mai greu de suportat la țară	1	10.(F, 46-55, R, SM, PU, RO, MD/RO) Pentru noi pandemia a fost o lovitură grea, mai ales pentru locuitorii de la țară
Încălcarea de drepturi	1	
Comportamentul incorect al unor cetățeni	1	26.(B, 46-55, U, SS, PU, RU, UCR) Неправильно вели себя некоторые граждане: не вакцинировались, распускали нелепые слухи, нарушали режим карантина.
Adaptarea grea la noile condiții	1	48.(F, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) A durat mai mult ca oamenii să conștientizeze pericolul, să se adapteze la noile condiții de muncă, de comunicare, de deplasare, inclusiv peste hotarele țării.
Creșterea prețurilor	1	
Vaccinarea forțată	1	66.(F, 26-35, R, SS, PU, RO, MD/RO) În pandemie oamenii sau confruntat cu faptul că unii nu puteau să plece la serviciu, sau dacă plecau îi impuneau într-un fel să se vaccineze, și multe din cauza asta au lăsat lucru, nedorind să vaccineze sau alt motiv.

Sursa: Elaborat de grupul de cercetători CSPS.

În compartimentul următor am ales să analizăm în ce măsură există suficiente resurse umane la nivel de comunitate, ce pot contribui la dezvoltarea socială și economică a localității. Care sunt profesiile, ocupațiile unde nu ajung oameni, inclusiv cu un nivel de cunoștințe înalt.

În privința faptului dacă există suficiente resurse umane sau nu părerile respondenților s-au împărțit. O parte consideră că Există suficiente resurse umane în comunitate (22 res.), un număr relativ același de participanți consideră că nu există (19 res.). Un număr de 9 respondenți consideră că Există suficiente resurse umane, dar acestea nu sunt gestionate corect. Acestea ar necesita de cunoștințe noi, lucrează în mai multe locuri

pentru a se întreține și nu se pot concentra pe deplin și calitativ la o singură activitate. Mulți dintre cei cu calificare înaltă nu sunt apreciați și plătiți în modul corespunzător, de aceea nu au motivația necesară de a se implica mai mult. Un respondent afirmă că există insuficiență de buni manageri și resurse umane. Doi respondenți afirmă că în general există suficienți specialiști, dar sunt anumite domenii unde este deficit.

O altă opinie menționată de 9 participanți se referă la faptul că există suficienți specialiști, dar nu există locuri de muncă și salarii bune. Acest fapt determină pe mulți să-și caute un loc de muncă în altă parte, inclusive în străinătate. Astfel, 9 respondenți afirmă că există puțin tineret în localitate, respectiv este insuficiență de tineri specialiști, iar 7 intervievați afirmă că specialiștii buni sunt plecați peste hotare, unde sunt apreciați la justa valoare.

Tablul 2. Dacă ne referim la comunitatea Dvs., credeți că există suficiente resurse umane cu un nivel de cunoștințe înalt pentru a contribui la dezvoltarea socială și economică durabilă a comunității?

Denumirea temei	Nr. de mențiuni	Exemplificări
Există suficiente resurse umane în comunitate	22	1.(F, 56-65, R, SS, PU, RO, MD/RO) La comunitatea noastră sunt resurse umane cu nivelul de cunoștințe pentru a contribui la dezvoltarea socială. 6.(F, 46-55, R, SS, PU, RO, MD/RO) Da, resursele umane cu nivel de cunoștințe înalt sunt prezente în comunitate, atât în educație (nu se confruntă localitatea cu lipsa cadrelor didactice) cât și în sectorul primar – agricultura () fermierii au cunoștințe vaste în dezvoltarea atât a relațiilor economice cât și la prelucrarea corectă a terenurilor).
Nu există suficiente resurse umane	19	4.(B, 66-75, R, SS, Pens., RO, MD/RO) Cred că dacă ar fi resurse umane cu un nivel un înalt nivel de cunoștințe ar reorganiza economia agricolă și ar contribui la salvarea localității de la dispariția eminentă în viitor din cauza migrației tineretului 41.(B, 56-65, R, SS, PU, RU, Ru.) Nu există, investiția în educație nu este profitabilă la noi în țară.
Există suficiente resurse umane, dar nu sunt gestionate corect	9	2.(B, 56-65, R, SM, PU, RO, MD/RO) Da, dar trebuie folosite la timpul potrivit și în situații concrete 22.(B, 56-65, R, SM, PU, RO, MD/RO) Există suficiente resurse umane, dar necesită cunoștințe noi. 26.(B, 46-55, U, SS, PU, RU, UCR) В моем сообществе достаточно высококвалифицированных специалистов, даже, можно сказать, их большинство, но они заняты собственным благосостоянием, зарабатыванием денег. Пользуются возможностью работать в нескольких учреждениях, не заботясь о высоком качестве деятельности одного коллектива. А что уже говорить о вкладе в устойчивое развитие всего общества? 55.(F, 26-35, R, SS, AA, RO, MD/RO) Opinia mea este că în comunitatea noastră există resurse umane cu un de cunoștințe, dar aceste resurse nu sunt întotdeauna suficient de valorificate să contribuie la dezvoltarea socială și economică durabilă a comunității. De asemenea, există uneori lipsă de comunicare și colaborare între diferite organizații sau grupuri din comunitate, ceea ce poate împiedica utilizarea eficientă a resurselor umane disponibile pentru a aborda problemele comune. În plus, unele persoane cu un nivel ridicat de cunoștințe pot să nu se implice activ în comunitate din diverse motive, cum ar fi lipsa de stimulent sau percepție că eforturile lor nu sunt apreciate sau răsplătite în mod dezvoltat.

		64.(F, 66-75, U, SS, PU, RO, MD/RO) Cred că sunt, dar trebuie să fie inițiatori sau conducători, care să utilizeze resursele umane existente și să contribuie la perfecționarea lor.
Este puțin tineret în localitate	9	5.(F, 56-65, R, SS, PU, RO, MD/RO) În localitate este puțin tineret. Populația mai în vârstă muncește așa cum a lucrat mai înainte, pe nou e în stare să muncească tineretul, dar el nu vrea să rămână în sat. 14.(F, 66-75, R, SM, Pens., RO, MD/RO) Au rămas în sat câțiva bărbați tineri de patruzeci-cinzeci de ani, care ară și seamănă, câteva femei și primarul care e aproape de pensie 15.(F, 26-35, R, SS, PU, RO, MD/RO) 80% din tineri sunt plecați din sat.
Există specialiști (resurse umane), nu există locuri de muncă / salarii bune	9	39.(B, 36-45, U, SS, PR, RU, MD/RO) Я считаю, что специалистов достаточно. И оказав нужную поддержку: помощь с устройством на работу после окончания университета, желание работодателей развивать своего сотрудника, как это происходит за рубежом — постоянные курсы повышения квалификации, тренинги, бесплатный доступ к обучающей информации и специалисты захотят работать в РМ, а не ехать на заработки. 48.(F, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Resurse umane sunt suficiente, și nu doar absolvenți ai universității, dar și a colegiilor, școlilor profesionale unde se obțin meserii utile. Problema este factorul motivațional, care mai întâi de toate se raportează la remunerare. Ori, salariile foarte mici nu se atașează de un loc de muncă, dimpotrivă. 54.(F, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Resurse umane sunt, dar resurse financiare nu prea. Una fără alta nu e posibil.
Sunt plecați peste hotare	7	47.(B, 46-55, R, SM, PU, RU, Gag.) Există necesitatea de tineri specialiști, dar ei pleacă. 49.(F, 26-35, U, SS, ONG, RO, MD/RO) La noi în localitate și în țara sunt oameni foarte deștepți și capabili, însă cu părere de rău aici nu sunt apreciați și bine remunerați și aceștia aleg să își facă viitorul într-o altă țară. Doar în România cați avocați, medici și tineri specialiști sunt din RM, din motiv că acolo au fost apreciați.
Există, dar nu în toate domeniile	2	46.(B, 36-45, R, SM, PU, RU, Gag.) Există specialiști, dar nu pentru toate pozițiile.
În măsură medie	1	
Ar fi de dorit să fie mai mulți specialiști	1	
Trebuie de crescut nivelul de predare în instituții de învățământ	1	

Sursa: Elaborat de grupul de cercetători CSPA.

Un element esențial al capitalului relațional al unei persoane este capacitatea de a fi lider și de a lua rolul de lider. Dacă un lider dispune de calitățile necesare, atunci are de câștigat întreaga comunitate din care face parte, deoarece acesta oferă spațiul de manifestare și încurajează dezvoltarea capitalului uman.

Participanții la interviuri au fost rugați să mediteze asupra calităților de care ar trebui să dispună un lider adevărat pentru a încuraja comunitatea să se implice activ în soluționarea problemelor. Părerile respondenților au

fost foarte diverse, iar toate calitățile și aptitudinile enumerate sunt unele pozitive. Din răspunsuri putem observa că, cel mai des, participanții nu fac diferență între un lider și cei care sunt la conducerea comunității.

Topul celor mai des menționate sunt: Un bun comunicator (14 res.), Să fie cinstit/onest (13 res.), Empatic (10 res.), Să fie integru/să nu fie corupt (8 res.), Să fie bine educat (8 res.), Să cunoască problemele comunității (7 res.), Să fie inteligent (7 res.).

Am încercat să grupăm răspunsurile care au fost pomenite mai des după câteva categorii. O categorie ar fi capacități și abilități de relaționare și organizatorice cum ar fi: Un bun comunicator (14 res.), Un bun manager (6 res.), Să aibă capacitatea de a asculta (6 res.), Bun organizator (5 res.), Calități de gospodar (4 res.), Un om persuasiv (3 res.), Să se implice (3 res.), Să aibă calități de psiholog (3 res.), Tolerant (2 res.), Să fie cooperant (2 res.), Să poată consolida societatea (2 res.), Să aibă calități de diplomat (să fie tacticos) (2 res.), Să delege responsabilități (2 res.).

Sunt amintite și câteva capacități și abilități emoționale: Empatic (10 res.), Activ (5 res.), Bun la suflet (5 res.), Să fie rezistent la stres (3 res.). Liderul ar trebui să aibă și anumite capacități și abilități cognitive: Cunoaște problemele comunității (7 res.), Inteligent (7 res.), Să fie bine educat (8 res.), Gândire inovativă (4 res.), Să aibă o viziune (2 res.). Importante sunt și câteva calități morale: Este cinstit/onest (13 res.), Să fie integru/să nu fie corupt (8 res.), Modestie (3 res.). Sunt amintite și calitățile atitudinale: Este responsabil (6 res.), Curajos (5 res.), Să fie perseverent (3 res.), Are grijă de oameni (2 res.), Patriot al Moldovei (2 res.), Să fie răbdător (2 res.), Să inspire încredere (6 res.). Alte calități menționate: Profesionalism (4 res.), Să fie un exemplu (3 res.), Cu experiență (3 res.), Descurcăreț (2 res.).

Unul dintre respondenți a menționat și o calitate negativă a unui lider, în viziunea lui acesta ar trebui să știe să mintă și să manipuleze. Acest fapt ar putea demonstra o anumită dezamăgire a respondentului în ceea ce privește situația societății din Republica Moldova. Un alt participant consideră că la momentul actual nu există lider care s-ar descurca cu problemele ce sunt, iar altul afirmă că nu contează Calitățile personale ale liderului.

Dacă facem o totalizare, putem spune că în percepția respondenților predomină imaginea unui lider care ar trebui să aibă mai curând calități și capacități bune de relaționare cu oamenii din jur, să fie integru ca persoană și să aibă o bună educație formală și informală, să aibă dezvoltate abilități organizatorice.

Una din întrebările puse respondenților a fost dacă persoanele care sunt în poziții de șefi dispun de calități de lider. Mai mult de jumătate dintre participanții la studiu au menționat că liderii din comunitățile lor contribuie la dezvoltarea comunităților lor (45 res.). Cel mai des prin lider se are în vedere primarul localității sau reprezentanții APL.

Au fost și alte păreri, mai puțin numeroase precum că liderii nu au destule calități necesare: Nu sunt persoane cu calități de lider (4 res.), Au parțial calități de lider (3 res.), Calitățile existente ale liderilor nu sunt suficiente (3 res.). Mai des, liderii nu au calități, deoarece nu au studii corespunzătoare (4 res.), fie sunt corupți, fie nu au toate abilitățile necesare, nu au o viziune, nu sunt pregătiți pentru rolul de lider.

Câțiva respondenți consideră că unii lideri au calități, alții nu (4 res.), iar acest lucru îngreunează dezvoltarea societății. Doi intervievați consideră că nu au lideri în localitățile lor. Alți doi participanți afirmă că Oamenii din conducerea țării duc lipsă de calități de lider. Unul din respondenți susține că în Republica Moldova nu există exemple de lideri autentici care ar servi drept model, în special pentru tânăra generație.

În concluzie putem spune că în viziunea participanților la studiu persoanele care se pomenesc să fie în rol de lider în societatea din Republica Moldova ajung în acest rol prin diferite căi, unele nu întotdeauna integre și după merit. Uneori sunt promovate persoane care nu dispun de calitățile necesare, iar acest fapt duce la stagnarea dezvoltării Republicii Moldova. Dacă vorbim de viitorii lideri și de căile de mobilitate ascendentă pe scara ierarhiei sociale din Republica Moldova este important de știut ce anume trebuie să facă un tânăr pentru a fi considerat un exemplu de succes. Participanții la interviuri au fost rugați să descrie un scenariu ideal de viață a unui astfel de tânăr.

Cei mai mulți dintre respondenți consideră că acesta trebuie să aibă studii bune, de calitate (19 res.), să facă studii superioare (6 res.), să învețe bine (4 res.), să facă și niște studii suplimentare (4 res.). Ar fi bine ca acesta să se specializeze într-un domeniu care are cerere pe piața muncii din Republica Moldova.

Alții consideră că e nevoie să aibă de anumite calități personale pentru a avea succes (15 res.), în special: perseverență, capacitate de adaptare, responsabilitate, abilități de comunicare, ambiție. În același sens e important să aibă o bună dezvoltare personală (5 res.), Să fie activ și implicat (7 res.), chiar din timpul studiilor, ceea ce îl va face să fie remarcat, iar oportunitățile de mobilitate pe scara socială vor apărea de la sine. E important să nu fie corupt. Unii respondenți consideră că acest tânăr ar trebui să muncească mult (10 res.), să aibă permanent un loc de muncă bun (6 res.), să acumuleze experiență (6 res.).

Câțiva participanți afirmă că pentru a avea succes în Republica Moldova e nevoie să ai susținere din partea cuiva, a celor apropiați, dar în special de cea a părinților (8 res.). Iar acest ajutor este în primul rând unul

financiar (4 res.). Unul din respondenți consideră că locurile bune se dobândesc prin mituire. Iar un altul consideră că pentru a avea succes e nevoie să fii corupt. Unii consideră că e nevoie să fii activ în viața politică și să faci parte din partide politice pentru a ajunge în vârful ierarhiei sociale (6 res.). Doi dintre participanți consideră că e vorba de noroc dacă avansezi sau nu. Alți câțiva respondenți afirmă că dacă tânărul vrea să crească pe scara socială ar trebui să se ocupe cu afaceri (3 res.).

Câțiva participanți afirmă că e important ca tânărul să aibă o motivație și un sens pentru a crește pe scara socială, să aibă un ideal, un scop la care tinde (5 res.). Unul din participanți afirmă în acest sens că pentru un tânăr îi este suficient să aibă doar dorința de a face ceva și de a deveni cineva pentru a merge înainte. Una din opinii menționată de 4 respondenți a fost că în Republica Moldova e greu să te afirmi și doar dacă pleci peste hotare poți să ai o mobilitate socială ascendentă.

Dacă facem o imagine de ansamblu, pentru a avea succes în Republica Moldova, în viziunea respondenților trebuie să ai în primul rând studii bune, să muncești bine pentru a avea experiență la un loc de muncă bun, să ai o rețea de relații de suport. Îmbucurător este faptul că deși există mai multe căi de a accede în vârful ierarhiei sociale din Republica Moldova, unele din ele fiind condamnabile din punct de vedere moral, dar aducând o reușită mai rapidă, participanții la studiu tind, totuși, să fie optimiști și să vadă mai curând o evoluție “sănătoasă” din punct de vedere moral și social în parcursul unui tânăr pe calea liderismului.

Tabelul 3. Dacă ne referim la liderii din comunitatea Dvs., în ce măsură credeți că persoanele care sunt în poziții de șefi, cu adevărat au calități de lideri și pot contribui la dezvoltarea comunității?

Denumirea temei	Nr. de mențiuni	Exemplificări
Liderii contribuie la dezvoltarea comunității	45	5.(F, 56-65, R, SS, PU, RO, MD/RO) Primarul gospodar ține satul, păstrează școala, grădinița, clubul, biblioteca, punctul medical,, ajută biserica și lumea din sat. 9.(B, 66-75, R, SM, PU, RO, MD/RO) Liderii din comunitatea noastră au adevărate calități de lider, ei pot contribui la dezvoltarea satului 22.(B, 56-65, R, SM, PU, RO, MD/RO) Cred că liderii se străduie să contribuie 23.(B, 36-45, R, SS, PU, RO, MD/RO) Da, prin contribuția personală profesională 30.(F, 46-55, R, SM, CAS, RO, MD/RO) У нас – да. Примар старается для села. Провел воду, поставил освещение, провел дороги по всему селу. Ничего плохого не скажу. 35.(F, 36-45, R, SS, PU, RO, MD/RO) Liderii din localitate sunt energici cu inițiativă, deschiși spre colaborare și comunicare, și responsabili de activitatea care o duc, planuri de perspectivă care pot contribui la dezvoltarea comunității. 42.(F, 36-45, R, SS, PU, RU, Gag.) Da, participă la tot felul de proiecte, le câștigă. 43.(F, 46-55, R, SS, PU, RU, Gag.) Liderii noștri sunt receptivi și văd problemele oamenilor, dar din cauza surselor mici nu pot soluționa toate aceste probleme. 54.(F, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) La noi in comunitate sunt lideri cu performanțe, cu potențial înalt, care sunt gata să jertfească pentru asta foarte mult din timpul și energia lor si putere. 55.(F, 26-35, R, SS, AA, RO, MD/RO) Există lideri în comunitatea mea care au calități de lideri și pot contribui la dezvoltarea comunității. Acești lideri sunt de obicei persoane carismatice, cu abilități de comunicare și organizare bune, care își pasă cu adevărat de binele comunității și sunt dispuși să-și sacrifice timpul și efortul pentru a face o diferență pozitivă. 63.(F, 56-65, U, SS, PR, RO, MD/RO)

		Da, au calități de lider. Au reușit să dezvolte infrastructura orașului: iluminare stradală, apă, gaz, canalizare, stație de purificare, captușirea și repararea acoperișurilor la toate instituțiile educative, merge reabilitarea drumurilor. 67.(F, 46-55, R, SM, PU, RO, MD/RO) La moment comunitatea noastră este condusă de o primăriță care cu adevărat dispune de calitățile menționate mai sus. Deși are puțin timp de când e în postura dată, se simte spiritul activ de lider. S-a implicat activ în reconstrucția gardului de la cimitir. Urmează și alte proiecte.
Liderii nu au calități, deoarece nu au studii corespunzătoare	4	49.(F, 26-35, U, SS, ONG, RO, MD/RO) O parte din cei ce dețin post de șef, nu au nici cunoștințele și nici calitățile unui lider, dar din anumite motive au ajuns acolo unde sunt.
Nu sunt persoane cu calități de lider	4	51.(B, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Conducerea raionului este lipsită de lideri în tot sensul cuvântului. Avem parte doar de oportuniști. 52.(B, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Nu au calități de lideri, sunt corupți. Au fost foarte multe dosare penale, dar tot atâtea au fost clasate. Nimeni nu a mai auzit de soarta acestor persoane, dar sigur nu sunt în detenție.
Unii lideri au calități, alții nu	4	39.(B, 36-45, U, SS, PR, RU, MD/RO) Не все обладают вышеперечисленными качествами, что и мешает развитию сообщества. 48.(F, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Puțini dintre ei. Sunt cu pretenții de lideri politici, înaintați de formațiuni politice din teritoriu care recrutează persoane după criterii nu întotdeauna demne și integre.
Au parțial calități de lider	3	2.(B, 56-65, R, SM, PU, RO, MD/RO) Dovedesc capacități de lider numai prin organizare și atragerea în jurul lor a oamenilor
Calitățile existente ale liderilor nu sunt suficiente	3	4.(B, 66-75, R, SS, Pens., RO, MD/RO) Liderii au calități bune, cum ar fi omenia, empatia, dragostea de muncă, dar acestea nu sunt destule pentru a scoate lumea din sărăcie 8.(F, 46-55, R, SM, PU, RO, MD/RO) Sunt oameni buni la noi, însă ei nu pot face față cerințelor, sunt bătrâni, nu au cunoștințe, sunt bolnavi 50.(B, 46-55, U, SS, PU, RO, MD/RO) Nici pe departe nu au pregătirea necesară.
Nu avem așa persoane în localitate	2	
Oamenii din conducerea țării duc lipsă de calități de lider	2	27.(F, 76-85, U, SS, Pens., RU, RU) Нынешнее руководство страны – пример непрофессионализма и отсутствия ответственности за страну и народ. 31.(F, 56-65, U, SS, PU, RU, Ucr.) Лица, занимающие самые высокие руководящие должности, не обладают качествами лидерства и не могут способствовать развитию сообщества. Если бы обладали и могли, то наша страна не была бы одной из самых бедных.
Liderii din agricultură contribuie	1	14.(F, 66-75, R, SM, Pens., RO, MD/RO) Liderul din sat a luat în arendă cotele noastre și-i mulțumim că ne dă pâine.
Speranța că vor fi lideri cu calitățile necesare	1	

Liderii tineri au calitățile necesare	1	29.(F, 66-75, R, SS, Pens., RO, MD/RO) Да, я считаю, что молодые руководители страны – лучший выбор. Они лучше знают вызовы современности и лучше видят будущее страны.
Nu există exemple de lideri autentici	1	72.(B, 36-45, U, SS, ONG, RO, MD/RO) Aceasta se datorează în mare parte sistemului educațional învechit care încă perpetuă în RM, dar și a puținelor exemple de lideri autentici care ar servi drept model pentru alții și ar constitui un număr suficient pentru un proces de schimbare în comunitate.

Sursa: Elaborat de grupul de cercetători CSPS.

În prezentul raport la acest compartiment am ales să ne axăm în special să identificăm în ce activități de participare comunitară se implică oamenii din Republica Moldova. Respondenții menționează cel mai des activitățile de salubritate (23 res.) și cele de înverzire (13 res.). 14 intervievați afirmă că oamenii se implică în rezolvarea problemelor, iar 12 că se implică puțin sau nu se implică deloc. Unii menționează activități de voluntariat (9 res.), ajutorul persoanelor nevoiașe și a oamenilor în etate (7 res.), amenajarea teritoriului de lângă gospodărie sau bloc de locuit (8 res.), donații sub formă de bani (7 res.). Trei respondenți afirmă că oamenii din localitățile lor nu manifestă inițiativă, iar alți 3 că toți așteaptă mai mult ajutor, decât îl oferă. În continuare ne-am interesat care sunt în viziunea respondenților acele elemente, împrejurări care ajută ca populația din Republica Moldova să reziste stresului social și stărilor de crize succesive prin care a trecut și trece țara.

Cei mai mulți dintre participanți au indicat Susținerea din partea membrilor familiei (9 res.), alții arată că cetățenilor Republicii Moldova le ajută susținerea reciprocă și solidaritatea între membrii comunității (7 res.). În viziunea respondenților, aceste elemente oferă suport, atenuează cel mai bine efectele stresului social și îmbunătățesc reziliența individuală și colectivă. Alți 7 respondenți consideră că moldovenii sunt în general oameni răbdători, iar aceasta le ajută să treacă peste perioade de crize. Câțiva participanți consideră că ceea ce îi ajută pe locuitorii Republicii Moldova este speranța într-un viitor mai bun (6 res.). Imaginea unui viitor mai bun dă încrederea de a merge înainte, de a nu dispera, de a crede că neapărat vor veni și zile bune. Alte elemente menționate de respondenți au fost: Munca (4 res.), Gândirea pozitivă (4 res.), Dezvoltarea personală (3 res.). Trei participanți consideră că credința în Dumnezeu este un factor important al rezilienței moldovenilor. Doi participanți consideră că nimic nu-i ajută pe cetățenii RM, alți doi se referă la sprijinul din partea UE.

Cultura locală ar putea fi și ea un mijloc de a crește reziliența socială, în viziunea unui respondent, prin valorile și tradițiile pe care le transmite, prin obiceiuri și practic religioase. Un alt participant susține că moldovenii au imunitate la crize, deoarece populația republicii are experiența de a trece dintr-o criză în alta și acest fapt a dezvoltat un comportament de adaptare.

Participanții la studiu au fost întrebați și în privința modului în care au rezistat ei personal în perioadele de criză prin care a trecut Republica Moldova (pandemie, război etc.). Aici iarăși, cei mai mulți au indicat susținerea din partea membrilor familiei (28 res.). Câțiva respondenți au afirmat că ceea ce i-a ajutat în perioade de crize au fost activitățile de muncă (10 res.). Unii participanți au menționat că în perioadele menționate elementul lor de sprijin a fost credința în Dumnezeu și speranța în ajutorul Lui (9 res.). Alții au afirmat că i-a ajutat speranța în ziua de mâine. Câțiva participanți s-au referit la Buna informare (4 res.) ca o metodă pe care au folosit-o în perioade de crize pentru a scoate stresul. Trei respondenți au amintit de susținerea prietenilor și colegilor, iar alți trei la lucrul în gospodărie. Unii participanți au afirmat că au rezistat crizelor datorită calmului (3 res.) și răbdării (3 res.). Iar alții au practicat călătoriile și au încercat să se distreze (2 res.). Unul din respondenți a menționat că a apelat la consiliere psihologică.

Tabelul 4. Ce v-a ajutat pe Dvs. personal să rezistați în aceste perioade de criză (pandemie, război, schimbări climatice etc.?)

Denumirea temei	Nr. de mențiuni	Exemplificări
Susținerea membrilor familiei	28	1.(F, 56-65, R, SS, PU, RO, MD/RO) În toate perioadele de criză pe mine personal m-a ajutat susținerea oamenilor apropiați: soțul, copiii, nepoții 15.(F, 26-35, R, SS, PU, RO, MD/RO) Mă ajută zâmbetul și curajul copiilor 32.(F, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Am fost liniștită că am avut familia aproape.

		63.(F, 56-65, U, SS, PR, RO, MD/RO) Simt o stare de stres permanent, am frică de război, sărăcie. Doar familia mă ajută și mă va ajuta să rezist. 69.(F, 26-35, R, SS, PU, RO, MD/RO) R: Copiii mei, ei sunt mari, toți au studii superioare, ei mă susțin, sunt aranjați la locurile lor. 77.(F, 36-45, R, SS, PU, RO, MD/RO) Păstrarea legăturii cu prietenii și familia prin intermediul tehnologiei a fost esențială pentru a mă simți conectată și sprijinită în timpurile de incertitudine.
Munca	10	32.(F, 36-45, U, SS, PU, RO, MD/RO) Pe mine personal m-a ajutat mergerea la serviciu (activitatea mea nu a fost sistată). 39.(B, 36-45, U, SS, PR, RU, MD/RO) Наличие любимой достойно-оплачиваемой работы. 75.(F, 36-45, R, SS, PU, RO, MD/RO) Munca, serviciul pentru mine este o motivație. Lucrez cu plăcere. Este important ca ceea ce faci, cum o faci, să fie cu entuziasm, să nu ne plângem de fiecare dată, să acționăm cu sufletul deschis, să fim noi înșine, să iubim oamenii din jurul nostru, să ne iubim țara, părinții, familia.
Ajutorul lui Dumnezeu/ Credința în Dumnezeu/ Rugăciunea	9	3.(F, 46-55, R, SS, PU, RO, MD/RO) Domnul mi-a ajutat prin rugăciune. 8.(F, 46-55, R, SM, PU, RO, MD/RO) M-am luat în mâini și m-am rugat la Dumnezeu să țină cu mine
Credința/speranța în ziua de mâine	6	22.(B, 56-65, R, SM, PU, RO, MD/RO) Speranța de a trăi mai bine.
Buna informare	4	2.(B, 56-65, R, SM, PU, RO, MD/RO) Să mă informez mai mult și să ascult mai puțin propaganda de diferite culori. 19.(F, 56-65, R, SM, PU, RO, MD/RO) Cu mai puține informații false.
Susținerea prietenilor, cole- gilor	3	
Lucrul în gospodărie	3	
Calmul	3	
Răbdarea	3	
Optimismul	3	
Călătoriile / Distracțiile	2	
Gândul că toate sunt trecă- toare	1	6.(F, 46-55, R, SS, PU, RO, MD/RO) În timpul pandemiei mă gândeam că totul este trecător și că vom trece și peste asta.
Investiții în propria agricul- tură	1	
Respectarea regulilor în pandemie	1	
Adaptarea la noile situații	1	
Mod de viață sănătos	1	
Atitudine filosofică față de viață	1	44.(F, 46-55, R, SS, PU, RU, Gag.) Analiza situației și aprecierea lucrurilor pozitive în evenimente negative.
Caracteristici de personali- tate	1	47.(B, 46-55, R, SM, PU, RU, Gag.) Caracterul personal: rezistența, cumpătul și gândirea la rece.
Consilierea psihologică	1	
Rutina zilnică	1	77.(F, 36-45, R, SS, PU, RO, MD/RO)

		Menținerea unei rutine zilnice și a unei structuri în viața de zi cu zi, m-a ajutat să rămân ancorată și să fac față schimbărilor și incertitudinii.

Sursa: Elaborat de grupul de cercetători CSPS.

La finalul interviurilor participanții au fost rugați să descrie cum ar dori să fie viitorul Republicii Moldova. Cel mai des respondenții și-au exprimat dorința Să fie pace în țară (14 res.). Mai mulți dintre intervievați indică câteva stări pe care le-ar dori pentru Republica Moldova: O societate sănătoasă (10 res.), Prosperă (9 res.), O societate coezivă (9 res.), Liberă (4 res.), Să fie o societate ca în țările UE (4 res.), Bogată (2 res.). Dacă vorbim de calitățile societății din Republica Moldova, trei dintre respondenți au exprimat dorința Să nu fie corupție în țară, unul dintre participanți a menționat Respectul față de lege, iar un alt participant și-a dorit O societate bine informată. Un număr de 9 respondenți exprimă speranța într-un viitor mai bun. Câțiva respondenți ar dori ca Republica Moldova să poată oferi condiții mai bune de lucru (7 res.) și mai multe oportunități de angajare (3 res.). Unii respondenți consideră că vom avea un viitor mai bun dacă lumea nu va pleca peste hotare și în special tineretul (9 res.), iar unul dintre intervievați dorește nu doar ca ei să nu plece, dar și să revină în țară cei care au plecat deja. Dacă să vorbim de aspectul politic, câțiva respondenți afirmă că depinde de conducerea țării dacă vom avea un viitor prosper (6 res.). Pentru aceasta avem nevoie de instituții solide și de o conducere competentă. Trei respondenți consideră că vom avea un viitor trist cu actuala conducere, iar un alt participant vede un viitor prosper doar cu actualul președinte. Doi respondenți afirmă că avem nevoie de oameni patrioți la conducere. În privința viitorului geopolitic al țării, câțiva respondenți văd soarta Republicii Moldova de a fi în UE (7 res.), iar unul din participanți vede Republica Moldova în NATO. Unul dintre respondenți vede în unirea cu România soluția pentru Republica Moldova de a accede mai repede în spațiul european.

**CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE
PRIN VALORIFICAREA CAPITALULUI UMAN:
PERSPECTIVE REGIONALE ȘI NAȚIONALE.
DESFĂȘURAREA CERCETĂRII ÎN FOCUS-GRUPURI.³**

**STRENGTHENING SOCIAL RESILIENCE
BY CAPITALIZING ON HUMAN CAPITAL:
REGIONAL AND NATIONAL PERSPECTIVES.
CONDUCTING RESEARCH IN FOCUS GROUPS.**

Ion MOCANU, doctor în sociologie,

Institutul de Cercetări Juridice Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
e-mail: mocanu.i@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6423-0567

Summary

The research presents the results obtained after conducting 9 focus groups in urban and rural localities in the Republic of Moldova on the subject of social resilience and human capital. The study investigates the role of individual and community resources, educational attainment, health, civic engagement, and social networks in fostering resilience. The respondents gave their opinion on the major concerns and problems faced by the citizens of the Republic of Moldova, both at the local and regional level. Most respondents highlighted the importance of continuing education and training to improve the knowledge level of the community. Several responses emphasize the importance of returning young people to the community to contribute to its development. There is an urgent need for reforms in the health system to improve the health status of the population. From the answers received, the idea emerges that access to the top of the social hierarchy is closely related to political and social connections. There are localities where people are active and involved in solving community problems, and others where this involvement is less or even absent. We also aimed to research the common factors for the investigated localities that contribute to the population's resistance to social stress and crisis situations.

Keywords: social resilience, human capital, socioeconomic challenges, security, regional crises, social stress, educational attainment, health, civic engagement, social networks.

Cât privește desfășurarea cercetării în focus-grupuri, metodologia de cercetare utilizată în acest studiu a implicat realizarea a 9 focus grupuri în localități urbane și rurale din Republica Moldova, în scopul de a investiga dinamica rezilienței sociale în diferite contexte sociale și regionale. Această metodă a fost aleasă pentru a permite participanților să discute deschis și să ofere perspective variate asupra subiectului cercetat.

Pentru selecția participanților la focus grupuri, s-a folosit o abordare mixtă, combinând criteriile aleatorii și criteriile specifice de selecție. Eșantionul a fost compus din indivizi din diferite categorii socio-demografice și profesionale, pentru a asigura o reprezentare diversificată a populației. Participanții la focus grupuri au fost identificați prin intermediul colaborării cu autoritățile locale și organizații non-guvernamentale din fiecare localitate selectată. Apoi, li s-au trimis invitații și li s-au explicat detaliile și scopul cercetării. Focus grupurile au fost organizate în spații neutre și accesibile din fiecare localitate selectată. Fiecare focus grup a fost condus de un moderator experimentat în cercetarea socială, care a facilitat discuțiile și a asigurat respectarea regulilor de comunicare și echitate în exprimare. În cadrul focus grupurilor, s-au utilizat tehnici variate de colectare a datelor, cum ar fi discuții deschise, un ghid bine structurat de întrebări, precum și exerciții de grup. Aceste tehnici au fost adaptate pentru a adresa aspecte specifice ale rezilienței sociale, inclusiv resursele individuale și comunitare, strategiile de adaptare și provocările sociale. Datele colectate au fost analizate folosind metode calitative de analiză tematică. Astfel, au fost identificate și interpretate temele și modelele emergente din discuțiile focus grupurilor, pentru a extrage înțelesuri relevante și pentru a dezvolta concluzii și recomandări. În timpul desfășurării cercetării, s-au

³ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

respectat principiile etice și standardele internaționale de cercetare, inclusiv confidențialitatea și consimțământul informat al participanților. Toate datele au fost tratate cu confidențialitate și anonimatul participanților a fost păstrat în toate etapele cercetării.

Deci, vom porcece la analiza răspunsurilor oferite de către respondenți, începând cu întrebarea de introducere, prin care participanții au fost rugați să se dea cu părerea privind preocupările și problemele majore cu care se confruntă cetățenii din Republica Moldova, atât la nivel local, cât și la nivel regional. Există o varietate de aspecte economice, politice și sociale care afectează calitatea vieții și bunăstarea populației, iar aceste aspecte sunt reflectate în răspunsurile furnizate de locuitorii din diferite localități. În ceea ce privește problemele economice, sunt menționate în mod constant ca fiind printre cele mai prezente aspecte salariile mici și prețurile mari. Această discrepanță între venituri și costul vieții generează dificultăți în satisfacerea nevoilor de bază și duce la o calitate scăzută a vieții pentru mulți cetățeni. De asemenea, migrația este o problemă semnificativă, menționându-se în toate localitățile că mulți tineri părăsesc țara în căutarea unor oportunități mai bune în străinătate. Problemele politice, inclusiv instabilitatea politică și corupția, sunt de asemenea subiecte de îngrijorare pentru mulți cetățeni. Percepția că clasa politică nu reușește să abordeze eficient aceste probleme și să aducă schimbări pozitive în societate contribuie la creșterea nemulțumirii și a scepticismului în rândul populației.

Pe lângă aceste aspecte, sunt adesea menționate preocupările legate de securitatea națională, influența mediului extern, cum ar fi războiul din Ucraina, și efectele acestora asupra țării. Există îngrijorări cu privire la dependența energetică de Federația Rusă și privind relațiile politice instabile din regiunea CSI. În plus, problemele sociale, cum ar fi accesul la servicii medicale de calitate și educație, precum și preocupările legate de îmbătrânirea populației și depopularea satelor, sunt subiecte frecvent discutate și ridicate ca fiind prioritare pentru îmbunătățirea situației sociale în Republica Moldova. Deci, analiza răspunsurilor oferite de locuitorii din diferite localități subliniază complexitatea și diversitatea problemelor cu care se confruntă societatea noastră și necesitatea unor acțiuni concrete și coordonate pentru abordarea acestor probleme și îmbunătățirea condițiilor de trai pentru toți cetățenii.

O altă întrebare adresată participanților la discuții ține de preocupările și pericolele actuale cu care se confruntă societatea. Vom încerca să dezvăluim nuanțele și interconexiunile complexe dintre diferitele aspecte menționate. Deci, una dintre cele mai evidente temeri exprimate de respondenți se referă la securitatea țării și la pericolele generate de instabilitatea geopolitică din regiune. Conflictul din Ucraina este perceput ca un factor major de risc, iar posibilitatea extinderii acestui conflict spre Republica Moldova este privită cu îngrijorare. Participanții din localități precum satul Hârbovăț și orașul Cahul evidențiază preocupările legate de potențialul impact al acestor evenimente asupra stabilității și securității naționale. De asemenea, se observă o preocupare semnificativă cu privire la influența puterilor estice în regiune și la riscul de subminare a suveranității Republicii Moldova. De asemenea, analiza datelor dezvăluie o serie de provocări economice și sociale cu care se confruntă Republica Moldova. Sărăcia, migrația masivă a populației și declinul demografic sunt fenomene cu impact profund asupra coeziunii sociale și stabilității economice. Bunăoară, localnicii din satul Onițcani, r. Criuleni și comuna Colicăuți, r. Briceni subliniază dificultățile legate de accesul la servicii sociale. De asemenea, se evidențiază preocupările legate de inegalitățile sociale și economice, care alimentează un cerc vicios al sărăciei și excluziunii sociale.

Corupția este percepută ca un obstacol major în calea dezvoltării și progresului social în țară. Instabilitatea politică agravează aceste probleme, subminând încrederea în instituțiile guvernamentale și statul de drept. Participanții din orașul Cahul și satul Butuceni, r. Orhei evidențiază preocupările legate de influența corupției asupra procesului decizional și a administrării eficiente a resurselor publice. De asemenea, se observă îngrijorări cu privire la polarizarea politică și la riscul de escaladare a tensiunilor sociale în contextul instabilității politice.

Schimbările climatice și poluarea mediului sunt considerate probleme majore pentru Republica Moldova, având un impact semnificativ asupra sănătății și bunăstării populației. Participanții din satul Gaidar, r. Ceadâr-Lunga și din orașul Ialoveni subliniază preocupările legate de degradarea mediului înconjurător și de necesitatea unor acțiuni urgente pentru protejarea resurselor naturale și a calității aerului și apei. Schimbările climatice, cum ar fi temperaturile extreme și fenomenele meteorologice neobișnuite, sunt percepute ca amenințări la adresa securității și stabilității regionale. Unul dintre principalele aspecte ridicate în răspunsurile primite se referă la problemele legate de mediu și infrastructură. Lipsa canalizării și a apei potabile de calitate sunt probleme semnificative, afectând calitatea vieții locuitorilor din mai multe localități. De asemenea, există preocupări cu privire la starea drumurilor și a infrastructurii în general, inclusiv lipsa de acces la servicii esențiale, cum ar fi farmaciile în localitățile rurale. Răspunsurile evidențiază, de asemenea, o serie de provocări sociale și economice. Migrația populației, în special a tinerilor, este menționată ca fiind o problemă majoră, contribuind la depopularea și îmbătrânirea populației din unele localități. Lipsa locurilor de muncă, exodul populației și sărăcia sunt aspecte care afectează în mod direct viața cotidiană a locuitorilor. În plus, răspunsurile

subliniază și preocupările legate de guvernare și politică. Există critici față de elitele politice, percepute ca neprofesionale și preocupate mai mult de conservarea puterii decât de bunăstarea cetățenilor. Instabilitatea politică și polarizarea sunt probleme care contribuie la agravarea altor aspecte, cum ar fi corupția și lipsa transparenței în procesul decizional. În cadrul discuțiilor despre pericolele generale pentru Republica Moldova, se observă și preocupări legate de identitate și cultură. Există temeri că emigrarea masivă a tinerilor ar putea duce la pierderea identității și a tradițiilor locale, afectând coeziunea socială și stabilitatea comunităților. Interpretarea datelor evidențiază complexitatea și gravitatea problemelor cu care se confruntă Republica Moldova în prezent. Aceste probleme necesită abordări integrate și soluții pe termen lung, implicate în multiple domenii de acțiune, de la infrastructură și economie la guvernare și identitate culturală.

Analizând răspunsurile furnizate în diferite localități din Republica Moldova în legătură cu problemele și modul în care a fost gestionată pandemia de COVID-19, se conturează o imagine complexă a experiențelor și percepțiilor acestora. Vom evidenția aspectele esențiale și vom oferi o perspectivă detaliată asupra situației. Numeroși respondenți au subliniat impactul negativ al pandemiei asupra economiei și vieții sociale. Cele mai frecvent menționate aspecte au fost: reducerea veniturilor, pierderea locurilor de muncă, accesul la servicii, precum și dificultățile în asigurarea necesităților de bază, problemele care au generat anxietate și stres în rândul populației. Un alt aspect important a fost lipsa comunicării și izolarea socială. Restricțiile impuse au avut un impact semnificativ asupra relațiilor interumane, generând sentimente de singurătate și izolare, în special în cazul persoanelor vulnerabile sau a celor singurate. Sentimentele de panică, anxietate și frică au fost trăite intens de mulți cetățeni în timpul pandemiei. Acest lucru s-a datorat, în mare parte, incertitudinii și informațiilor contradictorii furnizate de mass-media și autorități.

Cu toate acestea, cetățenii au demonstrat o capacitate de adaptare la noile condiții impuse de pandemie. Mulți au căutat modalități alternative de a-și asigura necesitățile și de a-și suplimenta veniturile, evidențiindu-se prin spiritul de reziliență și inițiativă. Solidaritatea și sprijinul comunitar au jucat un rol crucial în gestionarea pandemiei. Oamenii au fost uniți în eforturile de a se ajuta unii pe alții, oferind alimente, medicamente și susținere emoțională celor în nevoie. Mulți cetățeni s-au implicat activ în acțiuni de voluntariat și ajutorare a celor afectați de pandemie. Asociațiile obștești, organizațiile neguvernamentale și voluntarii au fost activi în furnizarea de asistență și sprijin comunității.

Însă, opiniile cu privire la eficacitatea măsurilor luate de autorități au fost împărțite. Unii consideră că autoritățile au luat măsuri adecvate și au gestionat situația în mod satisfăcător, în timp ce alții critică lipsa de comunicare și coordonare, precum și impactul negativ al unor decizii. Există critici privind gestionarea sistemului de sănătate, inclusiv gradul scăzut de pregătire a spitalelor, insuficiența personalului medical și dotarea inadecvată cu echipamente și medicamente necesare. De asemenea, se atestă un nivel semnificativ de scepticism și dezinformare în rândul populației cu privire la pandemie, măsurile luate și vaccinare. Apariția unor teorii conspiraționiste și a unei atitudini critice față de autorități și mass-media poate influența răspunsul și cooperarea publicului.

Există o reflecție asupra perioadei post-pandemice și a lecțiilor învățate din această experiență. Mulți cetățeni exprimă îngrijorări și incertitudini cu privire la viitor și la impactul pe termen lung al pandemiei asupra societății și economiei. S-a subliniat necesitatea unor schimbări structurale în sistemul de sănătate, economie și guvernare pentru a face față mai bine la viitoarele crize și pentru a asigura reziliența și protecția populației.

Analiza datelor din satul Colicăuți, r. Briceni și din satul Recea, r. Strășeni oferă o perspectivă bogată și complexă asupra impactului pandemiei de COVID-19 asupra comunităților din Republica Moldova. Este evident că pandemia a afectat profund viața oamenilor din aceste localități, atât din punct de vedere psihologic, cât și din punct de vedere social și economic. În primul rând, este important să subliniem impactul negativ al pandemiei asupra stării de sănătate mentală a comunităților. Participanții la discuție au evidențiat frica și anxietatea provocate de pandemie, precum și sentimentul de nesiguranță și de neîncredere în autorități. O participantă la discuții, profesoară, a remarcat faptul că pandemia a distrus psihicul multor persoane, iar alți participanți subliniază cum frica și incertitudinea au fost alimentate de informațiile difuzate în media, care raportau constant numărul crescut de cazuri și decese.

Pe lângă impactul psihologic, pandemia a avut și consecințe serioase din punct de vedere economic. Participanții la discuție au menționat creșterea prețurilor la diverse produse, inclusiv la măști de protecție și la medicamente. Exemplul dat de un participant privind prețul ridicat al măștilor și al medicamentelor necesare tratării COVID-19 arată cum unii s-au folosit de criză pentru a obține profituri imorale, accentuând și mai mult dificultățile financiare ale oamenilor.

În ceea ce privește sectorul educațional, pandemia a adus schimbări semnificative, elevii trecând la lecții online cu utilizarea tehnologiilor informaționale pentru a se asigura continuitatea procesului de învățământ. Cu toate acestea, după cum menționează o participantă, nu toți copiii dispuneau de tehnologiile necesare pentru a participa la cursuri online, evidențiind astfel inegalitățile sociale și economice existente în comunitate.

Un alt aspect important este reacția oamenilor față de vaccinare și față de autorități. Există o mare neîncredere în vaccinuri și în autoritățile responsabile pentru gestionarea crizei sanitare. Mai mult, există și o percepție că informațiile furnizate de autorități nu au fost întotdeauna corecte sau transparente, ceea ce a contribuit la răspândirea fricii și a incertitudinii în rândul populației. Cu toate acestea, discuțiile din satul Recea, r. Strășeni reflectă, de asemenea, preocupări similare legate de frică, neîncredere și impactul economic al pandemiei. Problemele menționate în răspunsurile din Strășeni, precum informația greșită în mass-media și neîncrederea în autorități și în medici, se regăsesc și în discuțiile din Colicăuți. Analiza acestor răspunsuri evidențiază complexitatea și diversitatea experiențelor și percepțiilor cetățenilor în timpul pandemiei de COVID-19 și subliniază importanța unei abordări comprehensive și coordonate în gestionarea crizelor de sănătate publică. Datele acumulate relevă impactul profund și complex al pandemiei asupra comunităților din Republica Moldova, subliniind nevoia de a aborda nu numai aspectele medicale ale pandemiei, ci și aspectele sociale, economice și psihologice pentru a gestiona eficient criza și pentru a sprijini recuperarea comunităților afectate.

Interpretarea datelor oferite de cetățenii în legătură cu impactul războiului din Ucraina și criza refugiaților dezvăluie nuanțe complexe ale experienței și percepțiilor acestora. Sunt multiple aspecte care pot fi extrase din aceste răspunsuri, reflectând atât aspecte sociale, economice, politice, cât și emoționale ale comunităților afectate. Prima impresie care se remarcă este amploarea problemelor și anxietăților generate de conflictul din Ucraina și fluxul de refugiați. Problemele economice, precum inflația și creșterea prețurilor, sunt evidențiate în mod repetat ca fiind una dintre principalele provocări cu care s-au confruntat cetățenii. De asemenea, se subliniază impactul social și emoțional al războiului, precum teama de instabilitate și pierderea siguranței zilnice. Dar o analiză mai detaliată arată diferențe semnificative între comunități în ceea ce privește atitudinea față de refugiați. În timp ce unele comunități au fost descrise ca fiind primitoare și empaticе, altele au manifestat reticență sau chiar ostilitate. Aceste diferențe pot fi influențate de o serie de factori, inclusiv experiențele personale ale indivizilor și perspectivele politice locale. Mai mult, se observă preocuparea comună cu privire la gestionarea crizei de către autorități. Există apreciere pentru eforturile depuse în sprijinul refugiaților, dar și critici cu privire la eficiența acestora și distribuirea nu tocmai corectă a resurselor. De asemenea, se exprimă teama că autoritățile nu sunt pregătite să gestioneze adecvat situațiile de criză, ceea ce poate alimenta sentimentul de insecuritate în rândul populației. Un aspect notabil se referă la percepția inegalității în acordarea ajutorului, cu referire la refugiații cu venituri mari care ar primi aceleași beneficii ca și cei cu venituri mici. Aceasta ridică întrebări cu privire la echitatea distribuirii resurselor în timpurile de criză și poate amplifica tensiunile sociale în comunități. Pe de altă parte, există și vocea solidarității și compasiunii, care reprezintă un aspect important al experienței umane în momente de criză. Oamenii se mobilizează pentru a oferi ajutor și sprijin celor în nevoie, reflectând esența umanității și capacitatea de a face față împreună provocărilor.

Un aspect remarcabil este mobilizarea rapidă a comunităților locale pentru a oferi ajutor refugiaților. Acest lucru se reflectă în eforturile individuale de strângere de fonduri și bunuri materiale pentru a veni în sprijinul celor afectați de conflict. Primarii și alte autorități au avut un rol crucial în coordonarea activităților de ajutor umanitar și în organizarea repartiției acestuia către refugiați și persoanele social-vulnerabile din comunitate. Războiul din Ucraina a adus cu sine o creștere a prețurilor și o incertitudine economică, iar unii cetățeni se confruntă cu temeri legate de pierderea locuințelor și a mijloacelor de subsistență. Există o temere generalizată legată de viitorul incert și de posibilitatea ca conflictul să se extindă și să afecteze direct Republica Moldova. Atitudinea generală a localnicilor față de refugiați este una empatică și de sprijin. Aceștia au oferit ajutor material și moral celor în nevoie, reflectând valorile umanitare și solidaritatea comunitară. Cu toate acestea, conflictele etnice și politice în rândul refugiaților și al comunității locale reflectă o diviziune crescută și o incertitudine în ceea ce privește stabilitatea și coeziunea socială. Autoritățile locale și centrale au fost implicate activ în gestionarea crizei, mobilizând resurse și coordonând eforturile pentru a veni în ajutorul celor afectați de conflict. S-au întreprins măsuri pentru a gestiona situația de criză și în rândul populației, inclusiv strângerea de fonduri, distribuția de ajutoare umanitare și facilitarea integrării refugiaților în comunități. Analiza acestor răspunsuri relevă o imagine complexă a impactului războiului din Ucraina asupra Republicii Moldova și a modului în care comunitățile locale au reacționat și au gestionat situația. Solidaritatea și implicarea activă a cetățenilor și autorităților demonstrează capacitatea acestora de a face față și de a gestiona crizele umanitare într-un mod organizat și empatic. Totuși, diviziunile și incertitudinile persistente reflectă natura complexă și profundă a impactului conflictului asupra societății noastre.

Analizând datele privind criza energetică din ultimii doi ani, se conturează o imagine complexă a impactului asupra cetățenilor și a eficacității măsurilor luate de autorități. Cetățenii s-au confruntat cu o problemă majoră legată de incapacitatea de a suporta cheltuielile pentru serviciile energetice, iar soluția autorităților a constat în instituirea unui sistem de compensații. Cu toate acestea, cetățenii rămân conștienți de modul în care au fost gestionate situația și negociate prețurile, exprimând neîncredere în transparența deciziilor. Mai mult, cheltuielile rămân net superioare veniturilor, semnificând o discrepanță financiară majoră pentru mulți cetățeni.

În satul Onițcani din raionul Criuleni, problematica este legată de impactul economic direct asupra cetățenilor, deoarece puterea de cumpărare este scăzută iar cheltuieli pentru serviciile comunale au crescut. Lipsa informațiilor clare despre măsurile luate de autorități indică o posibilă lipsă de comunicare eficientă cu populația. În satul Butuceni, raionul Orhei, se evidențiază eforturile cetățenilor de a economisi energie și de a găsi soluții alternative, cum ar fi încărcarea dispozitivelor la locul de muncă. Percepția asupra eficienței autorităților pare să fie una pozitivă, chiar dacă cetățenii nu cunosc multe detalii. În satul Gaidar, raionul Ceadâr-Lunga, cetățenii exprimă o profundă neîncredere în autorități, considerând că acestea au contribuit la crearea crizei energetice prin decizii proaste și lipsa de transparență. Au fost criticate prețurile ridicate ale energiei și gazului, iar soluțiile propuse de autorități sunt considerate insuficiente sau chiar incorecte. În orașul Ialoveni, există o recunoaștere a eforturilor autorităților de a oferi compensații și de a încuraja consumul responsabil de energie. Totuși, prețurile ridicate și lipsa de control asupra acestora sunt subiecte de îngrijorare pentru cetățeni, iar percepția asupra eficacității măsurilor guvernamentale variază în funcție de experiența fiecărui individ. Analiza răspunsurilor din satul Recea, r. Strășeni relevă o serie de probleme majore cu care s-au confruntat cetățenii Republicii Moldova în contextul crizei energetice din ultimii doi ani. Creșterea prețurilor la energie, întreruperile frecvente în furnizarea acesteia și raționarea au avut un impact semnificativ asupra populației. Pentru a face față acestor provocări, cetățenii au apelat la răbdare, iar în unele cazuri, chiar la sacrificii personale, cum ar fi economisirea pe alte bunuri pentru a achita facturile energetice. Autoritățile, atât la nivel local, cât și central, au fost criticate pentru gestionarea inadecvată a situației de criză. Lipsa unei comunicări transparente și a unor planuri concrete de acțiune au accentuat suferința populației. Deși au fost luate unele măsuri, acestea au fost considerate insuficiente sau ineficiente. Un aspect notabil este faptul că în unele comunități, precum în satul Recea, r. Strășeni, cetățenii au fost nevoiți să se bazeze pe sprijinul rudelor din diasporă pentru a face față prețurilor mari la gaze și electricitate. Aceasta subliniază nu numai impactul economic al crizei energetice, ci și importanța rețelelor de sprijin social și familial în situații de criză. În contrast, în aceeași localitate un alt participant a menționat că autoritățile au luat măsuri adecvate pentru a gestiona criza, prin micșorarea costului energiei electrice și oferirea de compensații la facturi pentru gaze și energie electrică. Acest lucru poate reflecta o variație în percepția eficacității măsurilor guvernamentale în funcție de experiența individuală a cetățenilor sau de modul în care aceste măsuri au fost implementate în diferite comunități. În ansamblu, datele sugerează că criza energetică a avut un impact semnificativ asupra cetățenilor din Republica Moldova și a expus unele deficiențe în gestionarea de către autorități a unor astfel de situații de criză. Este evidentă nevoia de mai multă transparență, comunicare și planificare din partea autorităților pentru a sprijini mai eficient populația în astfel de circumstanțe dificile.

Analiza răspunsurilor la următoarea întrebare aduce în prim-plan o serie de aspecte cruciale legate de nivelul de cunoștințe al populației din diferite localități și modalitățile de implicare a comunității în dezvoltarea sa economică și socială. Vom structura analiza pe baza principalelor teme identificate în răspunsurile primite. Majoritatea respondenților au evidențiat importanța educației și formării continue pentru îmbunătățirea nivelului de cunoștințe al comunității. Propunerile includ investiții în sistemul de învățământ pentru a face lecțiile mai captivante și interactive; formări și cursuri pentru părinți, astfel încât să fie implicați în educația copiilor; încurajarea participării la cluburi de lectură, dezbateri și grupuri de studiu pentru schimbul de idei și cunoștințe. Un alt aspect important este implicarea activă a societății civile și a locuitorilor în procesul decizional și în dezvoltarea comunității. Propunerile includ dezvoltarea proiectelor de voluntariat și implicare civică pentru a aborda problemele comune; organizarea de mese rotunde și discuții pentru informarea și educarea populației cu privire la drepturile lor și la oportunitățile disponibile. De asemenea, se subliniază necesitatea promovării meseriilor și a locurilor de muncă disponibile în comunitate, în special în sectoarele agrar și industrial. Propunerile includ dezvoltarea de noi locuri de muncă și promovarea meseriilor tradiționale și creșterea salariilor pentru a motiva oamenii să rămână în comunitate și să se implice activ în dezvoltarea ei. Există preocupare cu privire la accesul la informație și la comunicarea eficientă în cadrul comunității. Întru soluționarea acestei probleme s-a propus diseminarea informației la nivel local pentru a asigura că populația este informată cu privire la oportunități și la drepturile lor și utilizarea resurselor online și a site-urilor web pentru a oferi acces la informații și pentru a facilita comunicarea între diferitele grupuri și organizații din comunitate.

Mai multe răspunsuri subliniază importanța întoarcerii tinerilor în comunitate pentru a contribui la dezvoltarea sa. Propunerile includ oferirea de locuri de muncă pentru tinerii recent absolvenți și crearea unor condiții favorabile pentru ca tinerii să fie motivați să rămână sau să se întoarcă în comunitate. Deci, dezvoltarea economică și socială a unei comunități este strâns legată de nivelul de cunoștințe al populației și de implicarea activă a acesteia în procesul de luare a deciziilor și în proiectele de dezvoltare. Implementarea unui plan integrat care să abordeze aceste aspecte ar putea contribui semnificativ la îmbunătățirea calității vieții și la prosperitatea comunității în ansamblu.

Analiza răspunsurilor la întrebarea privind situația de sănătate în diferite comunități din Republica Moldova dezvăluie o panoramă complexă. Vom începe cu satul Hârbovăț, raionul Anenii Noi, unde se remarcă câteva aspecte semnificative. Unul dintre principalele motive invocate pentru nivelul redus de sănătate este lipsa accesului la specialiști buni în localitate. Este subliniat faptul că centrul medical local are doar trei medici de familie și un stomatolog, ceea ce este insuficient pentru a acoperi nevoile de sănătate ale comunității. De asemenea, situația ecologică precară (depozitarea deșeurilor cancerigene din altă localitate), contribuie la creșterea cazurilor de cancer și la deteriorarea sănătății locuitorilor. Calitatea apei potabile este, de asemenea, menționată ca fiind proastă, ceea ce agravează problemele de sănătate. Mai mult, există o conștientizare a nevoii de educație în domeniul sănătății, cu referiri la necesitatea unei reforme a sistemului medical. În orașul Cahul, răspunsurile evidențiază o situație similară, caracterizată prin lipsa de încredere în sistemul de sănătate, lipsa accesului la serviciile medicale, prețurile mari și lipsa de interes din partea personalului medical. Sunt menționate problemele legate de infrastructura și echipamentele medicale, precum și lipsa serviciilor gratuite sau accesibile. De asemenea, se remarcă lipsa grijii față de propria sănătate, oamenii preferând să caute soluții rapide și ieftine în loc să urmeze tratamente de lungă durată. În satul Onițcani, raionul Criuleni, se subliniază costurile ridicate ale serviciilor medicale și lipsa informațiilor despre drepturile și opțiunile de tratament. Populația este îngrijorată de îmbătrânirea demografică și de lipsa accesului la servicii medicale de calitate. În satul Butuceni, raionul Orhei, se exprimă nemulțumirea față de calitatea serviciilor medicale și lipsa de încredere în personalul medical. Problemele legate de infrastructura medicală și accesibilitatea la servicii la fel sunt evidențiate, iar sectorul privat este preferat datorită unei atitudini mai bune și a unei calități superioare a serviciilor. În satul Gaidar, raionul Ceadr-Lunga, se subliniază lipsa echipamentelor medicale și a personalului medical calificat, precum și lipsa de încredere în sistemul de sănătate. Accesul redus la serviciile medicale și costurile ridicate sunt probleme semnificative identificate de comunitate. În orașul Ialoveni, nivelul de sănătate este evaluat ca fiind mediu, iar accesul la serviciile medicale este influențat de distanța față de centrele medicale și de resursele financiare disponibile. Există, de asemenea, preocupări cu privire la calitatea serviciilor medicale și la corupția în sistemul de sănătate. În satul Colicăuți, raionul Briceni, situația de sănătate este caracterizată prin prevalența bolilor oncologice și de impactul negativ al mediului asupra sănătății. Lipsa accesului la serviciile medicale de calitate și nemulțumirea față de sistemul de asigurare obligatorie de sănătate sunt aspecte semnificative evidențiate de comunitate. În satul Recea, r. Strășeni, nivelul redus de sănătate este asociat cu accesul slab la serviciile medicale și cu lipsa de investiții în sistemul de sănătate. Există, de asemenea, preocupări cu privire la calitatea serviciilor medicale și la corupția în sistemul de sănătate.

Este evident că există o nevoie urgentă de reforme în sistemul de sănătate pentru a aborda aceste probleme și a îmbunătăți starea de sănătate a populației. Se constată că grupurile cele mai afectate de un nivel redus de sănătate sunt cele vulnerabile din punct de vedere socio-economic, cum ar fi persoanele sărace, pensionarii, persoanele cu dizabilități etc. Acești oameni se confruntă cu dificultăți în accesarea serviciilor medicale de calitate din cauza lipsei de resurse financiare, infrastructurii inadecvate și a altor bariere. Un alt aspect important este lipsa unor măsuri adecvate din partea autorităților pentru a îmbunătăți nivelul de sănătate al populației. Se observă că, în multe cazuri, autoritățile locale și naționale au o implicare limitată sau deloc în abordarea problemelor de sănătate publică. Acest lucru poate fi atribuit atât resurselor financiare limitate, cât și lipsei de voință politică pentru a adresa aceste probleme în mod eficient. În plus, răspunsurile evidențiază și alți factori care contribuie la nivelul redus de sănătate al populației, cum ar fi lipsa educației în domeniul sănătății, comportamentele nesănătoase și stigmatizarea socială asociată cu anumite afecțiuni. De asemenea, există preocupări cu privire la calitatea serviciilor medicale, lipsa echipamentelor și a personalului calificat în unele regiuni. Astfel, datele evidențiază necesitatea unei abordări mai comprehensive și coordonate în ceea ce privește îmbunătățirea sistemului de sănătate din Republica Moldova. Este nevoie de investiții în infrastructură medicală, programe educaționale și de conștientizare, precum și de măsuri concrete din partea autorităților pentru a asigura accesul echitabil la servicii medicale de calitate pentru toți cetățenii.

De asemenea, s-a cercetat întrebarea privind ce înseamnă succesul și accesul în vârful ierarhiei sociale în Republica Moldova, din diverse perspective socio-culturale și economice. Din răspunsurile primite, se conturează ideea că accesul în vârful ierarhiei sociale este strâns legat de conexiunile politice și sociale. Tinerii sunt sfătuiți să fie implicați în partide politice relevante sau să aibă susținere politică pentru a avansa. Acest lucru sugerează că în Republica Moldova, patronajul politic este un factor cheie în avansarea socială. Majoritatea răspunsurilor subliniază importanța unei educații solide în obținerea succesului. Cu toate acestea, educația este adesea percepută nu doar ca un scop în sine, ci și ca o modalitate de a acumula cunoștințe și abilități relevante pentru piața muncii din Republica Moldova. Există o recunoaștere a faptului că mulți tineri aleg să plece peste hotare pentru a-și găsi oportunități mai bune, iar acest lucru poate afecta negativ dezvoltarea țării. Migrația poate duce la pierderea resurselor umane valoroase și la creșterea decalajelor sociale și economice. Există îngrijorări cu privire la calitatea sistemului de învățământ și la modul în care acesta pregătește tinerii pentru piața muncii.

Unele răspunsuri indică faptul că conexiunile sociale sunt adesea mai importante decât studiile în sine în ceea ce privește accesul în vârful ierarhiei sociale. Este subliniat faptul că tinerii din Republica Moldova au fost afectați de traume intergeneraționale, cum ar fi migrația părinților sau dificultățile financiare. Aceste traume pot afecta dezvoltarea lor și pot contribui la o anumită apatie sau lipsă de încredere în sine în ceea ce privește accesul la succes. Există preocupări legate de corupție și nepotism în diverse domenii, inclusiv în justiție și administrația publică. Acest lucru poate afecta meritocrația și egalitatea șanselor în societate, percepția fiind că conexiunile personale sunt adesea mai importante decât competențele sau calificările individuale. Mai mulți respondenți subliniază importanța unui cadru moral puternic și a unui exemplu personal pozitiv în dezvoltarea tinerilor. Educația morală și exemplul personal al părinților și comunității pot juca un rol crucial în formarea caracterului și a valorilor tinerilor și în orientarea lor către succes. În ansamblu, aceste date arată că accesul în vârful ierarhiei sociale în Republica Moldova este un proces complex, influențat de o varietate de factori, inclusiv conexiunile politice și sociale, educația, migrația, traumele intergeneraționale și problemele de corupție și nepotism. Pentru a promova o societate mai echitabilă și mai prosperă, este necesară o abordare comprehensivă care să gestioneze aceste probleme într-un mod sustenabil.

De asemenea, s-a cercetat capitalul social și implicarea comunităților în soluționarea problemelor locale. Observăm o gamă variată de niveluri de implicare în diferite comunități. Există localități în care oamenii sunt activi și implicați în rezolvarea problemelor comunitare, iar altele în care această implicare este mai redusă sau chiar absentă. De exemplu, în unele zone, precum satul Hârbovăț sau orașul Cahul, se remarcă un nivel semnificativ de implicare, cu exemple concrete de proiecte comunitare și activități de voluntariat. În schimb, în alte localități, precum satul Gaidar, observăm o lipsă de implicare și chiar o pasivitate socială, unde oamenii se concentrează mai mult pe aspectele individuale ale vieții lor. Există diferiți factori care pot influența nivelul de implicare al comunităților. Printre aceștia se numără educația, conștientizarea problemelor sociale și mediul de acțiune. De exemplu, educația și conștientizarea problemelor sunt adesea asociate cu un nivel mai ridicat de implicare, în timp ce lipsa acestora poate contribui la pasivitatea socială și inerție. Implicarea tinerilor și a organizațiilor neguvernamentale este adesea menționată ca fiind importantă în stimularea participării civice și a schimbării în comunități. Tinerii sunt văzuți ca având un potențial deosebit în aducerea de idei noi și energie în rezolvarea problemelor comunitare. De asemenea, organizațiile neguvernamentale sunt recunoscute pentru capacitatea lor de a mobiliza resurse și de a organiza acțiuni comunitare. Implicarea comunitară este adesea asociată cu capacitatea de acțiune colectivă, în care oamenii se unesc pentru a aborda problemele comune. Exemple precum organizarea de acțiuni de voluntariat, colectarea de fonduri sau participarea la ședințe comunitare sunt doar câteva modalități în care comunitățile își pot manifesta solidaritatea și determinarea în rezolvarea problemelor locale. Un aspect important în stimularea implicării comunitare este educația și sensibilizarea cu privire la problemele sociale și de mediu. Comunitățile în care există o mai mare înțelegere a acestor probleme și a impactului lor potențial sunt adesea mai motivate să acționeze și să găsească soluții.

Ulterior s-au cercetat percepțiile și atitudinile comunităților față de persoanele vulnerabile, în special cele cu dizabilități. Interpretarea acestor date evidențiază nuanțe complexe și adânci ale relațiilor sociale, oferind o perspectivă comprehensivă asupra interacțiunilor umane și a dinamicii comunitare. În satul Hârbovăț din raionul Anenii Noi, observăm o diversitate de opinii și comportamente. Pe de o parte, există integrarea și acceptarea copiilor cu dizabilități în comunitate, fără a fi semnalate probleme majore. Acest aspect indică o deschidere și o incluziune relativă a acestor persoane în viața cotidiană a satului. Totuși, există și exemple de contradicții și tensiuni, mai ales în ceea ce privește distribuția ajutoarelor către oamenii social vulnerabili. Conflictul dintre cei care consideră că doar cei cu o reputație bună ar trebui să primească ajutor și cei care susțin că toți cei în nevoie ar trebui să beneficieze de sprijin evidențiază anumite frământări sociale legate de distribuția resurselor și de percepțiile asupra meritului și demnității individuale. În orașul Cahul, observăm o preocupare pentru accesibilitate și sprijin pentru persoanele cu dizabilități, reflectată în eforturile de adaptare a infrastructurii și în oferirea de ajutor atunci când este necesar. Totuși, există și critici cu privire la lipsa unei abordări autentice a incluziunii sociale și a compasiunii, în special în sistemul educațional, unde uneori lipsesc sensibilitatea și sprijinul adecvat pentru copiii cu nevoi speciale. Această percepție poate semnală nevoia unei schimbări de paradigmă în modul în care societatea tratează diversitatea și vulnerabilitatea. În satul Onițcani din raionul Criuleni, observăm eforturi de caritate și sprijin comunitar pentru persoanele cu dizabilități, reflectate în inițiativele locale de colectare de fonduri și donații. Aceste acțiuni indică solidaritatea și empatia din partea comunității în direcția celor în nevoie, oferind un cadru de susținere și ajutor reciproc. În satul Butuceni din raionul Orhei, constatăm o tendință către pasivitate și un nivel scăzut de implicare în sprijinirea persoanelor vulnerabile. Chiar dacă există unele inițiative de voluntariat și colaborare în cadrul bisericii și al altor instituții locale, pare să fie nevoie de o implicare mai activă și continuă în rezolvarea problemelor sociale. În satul Gaidar din raionul Ceadâr-Lunga, observăm un climat de acceptare și sprijin pentru persoanele cu dizabilități, reflectat în prezența activă a asistenților sociali și în inițiativele locale de ajutorare. Apariția cadourilor și a

sprijinului din partea Turciei poate fi interpretată ca o dovadă a solidarității internaționale în fața nevoilor umane. În orașul Ialoveni, găsim un angajament puternic pentru incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, evidențiat de eforturile de integrare în sistemul educațional și de sprijinul acordat la nivel comunitar. Cu toate acestea, se recunosc și provocările persistente legate de stigmatizare și discriminare, subliniind necesitatea unei abordări comprehensive și a unei schimbări de mentalitate în ceea ce privește diversitatea și egalitatea de șanse. În satul Mărcăuți din raionul Briceni, se remarcă implicarea autorităților locale și a comunității în acordarea de ajutor și sprijin pentru persoanele vulnerabile, reflectată în inițiativele de caritate și în ajutoarele oferite periodic. Totuși, există și unele critici legate de eficiența și eficacitatea acestor ajutoare, evidențind necesitatea unei evaluări și îmbunătățiri continue a programelor sociale. În satul Recea, r. Strășeni, regăsim indiferența și lipsa de sprijin pentru persoanele vulnerabile, mai ales cele cu dizabilități. Această atitudine rece și distanțată poate fi interpretată ca rezultat al unor probleme structurale și culturale în ceea ce privește sensibilitatea și solidaritatea socială.

În mod evident, există o conștientizare a necesității de a ajuta aceste categorii vulnerabile. Oamenii recunosc că orice formă de ajutor, indiferent cât de mică, poate avea un impact pozitiv și poate contribui la crearea unei societăți mai empatică și mai unite. Participanții subliniază că implicarea personală în ajutarea celor vulnerabili poate aduce schimbări benefice în comunitate și poate consolida coeziunea socială. De asemenea, există recunoașterea faptului că fiecare individ poate contribui la acest efort și că o societate în care majoritatea oamenilor ajută este una mai solidară și mai rezistentă în fața dificultăților. Totuși, există și voci care exprimă scepticismul cu privire la impactul real al ajutorului individual și subliniază importanța unor politici guvernamentale mai eficiente pentru sprijinirea celor vulnerabili. Aceste opinii sugerează că schimbările semnificative în societate necesită intervenții la nivel macro, precum politici sociale adecvate și programe de sprijin finanțate de stat. În plus, discuțiile despre ajutorul acordat celor vulnerabili evidențiază unele aspecte cu privire la mentalitatea și comportamentul uman. De exemplu, există mențiuni despre nevoia ca oamenii să își depășească prejudecățile și să devină mai receptivi și mai empatici față de cei aflați în nevoie. De asemenea, se subliniază importanța unei abordări proactive în ceea ce privește ajutorarea celor vulnerabili, în locul unei mentalități pasive sau așteptării că statul să rezolve toate problemele. În concluzie, datele analizate sugerează că implicarea personală în ajutorarea persoanelor social vulnerabile poate contribui la crearea unei societăți mai unite și mai solidare, care să facă față mai bine crizelor. Cu toate acestea, este important să existe și măsuri de nivel guvernamental pentru a completa eforturile individuale și pentru a asigura un sprijin adecvat pentru cei în nevoie.

Participanții la focus grupuri și-au manifestat o preocupare evidentă pentru instituțiile culturale și o recunoaștere a importanței lor în viața comunităților locale, dar și unele provocări și preocupări legate de starea și funcționarea lor. În mai multe localități, se remarcă o apreciere pozitivă a bibliotecilor, care sunt văzute ca fiind importante și benefice pentru comunitate. De asemenea, există mențiuni despre renovări și investiții în aceste instituții, reflectând preocuparea autorităților locale pentru promovarea culturii și educației. Totuși, unele răspunsuri sugerează că bibliotecile pot avea nevoie de mai mult sprijin din partea societății civile sau a guvernului pentru a supraviețui și a prospera pe termen lung. Pe de altă parte, există și preocupări legate de starea caselor de cultură, care pot fi considerate în unele cazuri ca fiind nefuncționale sau deteriorate. Acest lucru poate fi atribuit lipsei de fonduri pentru întreținere și renovare, precum și unei posibile lipse de interes din partea comunității pentru participarea la evenimentele culturale organizate. Mai mult, există și mențiuni despre fragmentarea activităților culturale în diverse locații, ceea ce ar putea afecta coeziunea și vitalitatea vieții culturale în ansamblu. De asemenea, unele răspunsuri sugerează că, în ciuda investițiilor materiale în obiectele de cultură, participarea publicului la activitățile culturale poate fi scăzută. Tehnologiile moderne și alte forme de divertisment influențează modul în care oamenii își petrec timpul liber și pot diminua interesul pentru evenimentele culturale tradiționale. În unele cazuri, autoritățile publice locale se remarcă pentru eforturile lor semnificative în sprijinirea și promovarea activităților culturale. Investițiile în reparații și renovări ale instituțiilor culturale, organizarea de evenimente și susținerea activităților tradiționale sunt exemple ale acestui angajament. De asemenea, se evidențiază implicarea în dezvoltarea turismului cultural și rural, indicând o abordare integrată a promovării patrimoniului cultural local. Cu toate acestea, există și situații în care resursele financiare limitate reduc capacitatea autorităților publice locale de a sprijini domeniul cultural în mod adecvat. Reducerea bugetelor sau prioritizarea altor domenii poate duce la subfinanțarea instituțiilor culturale și la diminuarea activităților culturale disponibile pentru comunitate. Acest lucru poate afecta negativ accesul la cultură și participarea publicului la evenimente culturale. De asemenea, se remarcă unele diferențe între localități în ceea ce privește nivelul și calitatea implicării autorităților locale în domeniul cultural. În timp ce unele comunități beneficiază de investiții semnificative și sprijin constant, altele se confruntă cu lipsa de resurse și cu o preocupare mai mică pentru promovarea culturii. Acest aspect poate fi influențat de dimensiunea și caracteristicile socioeconomice ale fiecărei localități, precum și de prioritățile și viziunea liderilor locali. Respectiv, datele calitative furnizate reflectă complexitatea relației dintre autoritățile publice locale și domeniul cultural. În timp ce

unele comunități beneficiază de un angajament puternic și de resurse adecvate pentru promovarea culturii, altele se confruntă cu provocări și restricții financiare.

Analizând răspunsurile la focus grupuri, putem observa o varietate de motive care stau la baza participării persoanelor la activități culturale, cum ar fi festivaluri, expoziții și concursuri. Interpretarea acestor motive ne oferă o perspectivă profundă asupra dinamicii sociale și a valorilor culturale în cadrul comunităților. În primul rând, putem remarca că multe persoane sunt motivate de dorința de a păstra și promova tradițiile locale. Acest lucru poate fi observat în modul în care oamenii se implică în activități culturale pentru a contribui la conservarea și transmiterea moștenirii culturale către generațiile viitoare. Participarea la festivaluri și expoziții poate fi percepută ca o modalitate de a își exprima identitatea culturală și de a se conecta cu rădăcinile lor culturale. De asemenea, motivele personale și pasionale joacă un rol semnificativ în participarea la activități culturale. Unii oameni se implică din plăcerea de a se exprima artistic sau din interesul pentru dezvoltarea personală și comunicarea cu alții. Pentru aceștia, activitățile culturale reprezintă o oportunitate de a-și manifesta creativitatea și de a interacționa cu membrii comunității într-un mediu cultural stimulat. În unele cazuri, motivul participării la activități culturale poate fi legat și de aspirații sociale și de dezvoltare personală. Participarea la concursuri sau expoziții poate oferi tinerilor o platformă pentru a se face cunoscuți și pentru a-și dezvolta abilitățile și talentele. Aceste evenimente pot servi și ca o modalitate de a forma noi prietenii și relații sociale, contribuind la coeziunea comunității și la construirea unui sentiment de apartenență. În același timp, este important să recunoaștem că există și obstacole și presiuni sociale care pot influența participarea la activități culturale. Unele persoane pot fi descurajate de lipsa de resurse sau de oportunități limitate în comunitatea lor. Altele pot fi afectate de apatie sau oboseală, mai ales în contextul unei creșteri a utilizării tehnologiei și al unei vieți agitate. Solidaritatea și spiritul de comunitate sunt calități fundamentale evidențiate în mai multe răspunsuri.

Oamenii se bazează pe sprijinul reciproc și pe capacitatea de a se uni în fața provocărilor pentru a depăși greutățile. Această solidaritate poate fi văzută în modurile diverse în care oamenii se ajută unii pe alții, fie prin contribuții financiare la tratamente medicale sau prin participarea la evenimente comunitare. Flexibilitatea și capacitatea de adaptare sunt, de asemenea, trăsături importante în cultura locală. Moldovenii sunt descriși ca fiind capabili să găsească rapid soluții în fața situațiilor dificile și să se adapteze la schimbări. Această abilitate de a se adapta la noi realități și experiențe culturale poate fi esențială în navigarea prin dificultăți și în a face față provocărilor. În ceea ce privește aspectele negative ale culturii locale, mai mulți respondenți menționează pesimismul și critica excesivă ca fiind trăsături care pot afecta capacitatea unei comunități de a trece peste greutăți. De asemenea, lipsa respectului reciproc și conflictul în rândul indivizilor sunt aspecte care pot submina solidaritatea și coeziunea comunității. În plus, observăm că unele aspecte ale culturii locale sunt în schimbare sau în declin. Tradițiile și obiceiurile care îi uneau pe oameni în trecut sunt acum în pericol să se piardă, iar nivelul de implicare și comunicare între generații pare să scadă. Cu toate acestea, există încă speranță și dorința de a revitaliza aceste tradiții și valori în cadrul comunității.

O altă întrebare importantă adresată participanților la focus grupuri ține de modul în care oamenii din diferite localități se informează și percep sursele media în societatea contemporană. Există o varietate de surse folosite pentru a obține informații, de la televiziune și radio la internet și rețelele sociale. Un aspect evident este schimbarea modalităților de accesare a informațiilor, or mulți oameni trec de la sursele tradiționale, cum ar fi televiziunea și ziarele, la platforme online, precum Facebook, Youtube sau portaluri de știri online. Acest lucru sugerează o schimbare semnificativă în comportamentul consumatorilor de media, în special printre tineri. Cu toate acestea, există o lipsă de încredere generală în sursele media, iar mulți respondenți își exprimă scepticismul lor în privința veridicității informațiilor furnizate. Acest lucru poate fi atribuit unei varietăți de motive, inclusiv percepția că sursele media sunt părtinitoare, că promovează anumite agende politice sau că nu sunt suficient de riguroase în verificarea faptelor. Un alt aspect interesant este preocuparea cu privire la manipularea informațiilor și propagandă. Mulți respondenți sunt conștienți de influența politică și financiară asupra mass-mediei și sunt reticenți să accepte informațiile fără a le verifica din mai multe surse. În plus, în unele răspunsuri se evidențiază necesitatea unei diversificări a surselor de informație și a unui jurnalism mai echilibrat și mai cuprinzător. Există o preocupare că mass-media se concentrează prea mult pe subiecte politice și nu acordă suficientă atenție altor aspecte importante ale societății. De asemenea, se observă o dorință pentru o mass-media independentă și imparțială, care să servească interesul publicului și să ofere informații corecte și credibile. Această nevoie de transparență și responsabilitate în raportare este esențială pentru menținerea încrederii publicului în mass-media și pentru funcționarea adecvată a unei societăți democratice. Deci, analiza acestor răspunsuri subliniază complexitatea relației dintre mass-media și publicul său, evidențiind nevoia pentru o mai mare responsabilitate și transparență din partea instituțiilor media, precum și o mai mare educație a publicului în ceea ce privește evaluarea critică a informațiilor pe care le consumă.

De asemenea, în cadrul cercetării ne-am propus să studiem și diversitatea de perspective și practici legate de religie în diferite comunități, subliniind rolul acesteia în gestionarea stresului și a situațiilor dificile din viață. În primul rând, putem observa că religia și credința în Dumnezeu sunt elemente centrale în viețile multor respondenți. Pentru unii, religia reprezintă un suport puternic în momente de dificultate, oferind confort și speranță în fața provocărilor vieții. De exemplu, unii indivizi se roagă zilnic și merg des la biserică pentru a căuta sprijin și îndrumare spirituală. Cu toate acestea, există și o varietate de perspective în ceea ce privește rolul religiei în gestionarea stresului. Unii respondenți consideră că religia nu joacă un rol semnificativ în viața lor și nu își găsesc sprijinul în practici religioase. Există și cazuri în care credința în Dumnezeu este distinctă de instituția religioasă organizată, iar indivizii se raportează mai mult la credința personală decât la tradițiile și practicile religioase convenționale. Mai mult, relația cu instituția bisericii și cu preoții este un aspect important în percepția indivizilor despre religie. Unii consideră că preotul și slujbele bisericești joacă un rol vital în comunitate și în oferirea sprijinului spiritual, în timp ce alții sunt mai critici față de autoritatea bisericii și preferă să își practice credința în mod independent. Este de remarcat și importanța transmiterii credinței de la o generație la alta și impactul tradițiilor religioase asupra valorilor și comportamentelor individuale. Mulți respondenți menționează influența bunicilor sau a părinților în cultivarea credinței și în învățarea practicilor religioase tradiționale. Datele furnizate dezvăluie complexitatea și diversitatea relației dintre religie și gestionarea stresului în diferite comunități. Ele evidențiază importanța credinței și a practicilor religioase în viețile indivizilor, dar și variațiile semnificative în percepția și experiența religioasă personală. Aceste constatări oferă o perspectivă bogată și nuanțată asupra rolului religiei în viața oamenilor și ilustrează modul în care credința poate fi o sursă de sprijin și înțelegere în fața provocărilor vieții cotidiene.

De asemenea, ne-am propus să cercetăm factorii comuni pentru localitățile investigate care contribuie la rezistența populației în fața stresului social și a stărilor de criză. Speranța este unul dintre aceste elemente cheie, menționată în mai multe rânduri în răspunsurile din diversele comunități. Indiferent de natura crizei, speranța într-un viitor mai bun, într-o viață mai bună, este un factor de motivație și de rezistență pentru oameni. În plus, susținerea din partea familiei și a prietenilor este menționată de mai multe ori ca fiind esențială în traversarea perioadelor dificile. A avea persoane dragi alături, care să ofere sprijin emoțional și practic, este extrem de valoros în situații de criză. Mai mult decât atât, solidaritatea comunitară și coeziunea socială sunt evidențiate ca factori importanți în ajutarea populației să depășească stresul și incertitudinea. Religia și credința în Dumnezeu apar, de asemenea, ca resurse importante pentru rezistența în fața crizelor. Mulți respondenți menționează că rugăciunea și credința într-o putere superioară îi ajută să facă față dificultăților și îi încurajează să meargă înainte. În ceea ce privește aspectele individuale care contribuie la rezistența în fața crizelor, există o varietate de strategii și abordări. Unii oameni se bazează pe lectură, meditație sau activități creative, cum ar fi pictura, pentru a-și menține echilibrul mental și emoțional. Alții se concentrează pe răbdare, calm și autocontrol pentru a depăși provocările. Interesant este că, în unele comunități, există și o reflecție profundă asupra modului în care crizele economice și sociale afectează viața cotidiană. Problemele legate de sărăcie, prețurile ridicate și lipsa resurselor sunt adesea evidențiate ca factori care agravează stresul și incertitudinea în rândul populației. Putem observa că rezistența în fața crizelor este rezultatul unei combinații complexe de factori personali, sociali, culturali și spirituali.

Răspunsurile la ultima întrebare din ghidul pentru focus grupuri dezvăluie o gamă variată de percepții, aspirații și preocupări cu privire la direcția societății și la viitorul țării. Aceste opinii reflectă nu numai starea actuală a societății, ci și dorințele și speranțele pentru îmbunătățirea acesteia. În satul Hârbovăț, raionul Anenii Noi, preocupările se concentrează pe menținerea valorilor tradiționale și pe dezvoltarea infrastructurii locale. Rezidenții doresc să vadă o creștere a comunității și o implicare activă în viața socială, care va contribui la menținerea identității culturale. Există o aspirație puternică către integrarea în Uniunea Europeană, considerată a fi o cale către progres și stabilitate. În orașul Cahul, se evidențiază o perioadă dificilă și o anumită pesimism cu privire la viitorul imediat. Temerile legate de influența politică și economică externă, precum și dorința de a vedea o societate mai empatică și mai implicată, sunt aspecte importante. Există speranța că Republica Moldova poate ajunge la un nivel de trai comparabil cu al altor țări europene și că poate să scape de trecutul său sovietic. Participanții la cercetarea din satul Onițcani, raionul Criuleni, oferă un răspuns simplu și concis, exprimând dorința pentru prosperitate și pace, subliniind valorile fundamentale ale bunăstării și umanității. În satul Butuceni, raionul Orhei, există o preocupare pentru îmbunătățirea nivelului de trai și pentru depășirea mentalității conservatoare. Se subliniază importanța optimismului și a perseverenței în fața provocărilor și se exprimă dorința ca societatea să devină mai deschisă și mai orientată către soluții inovatoare. În satul Gaidar, raionul Ceadr-Lunga, s-a evidențiat dorința de a păstra integritatea și independența țării, precum și nevoia de desfășurare a diverselor sărbători în comunitate. Se subliniază importanța păstrării autonomiei regionale și a respectului reciproc între diferitele grupuri culturale. Orașul Ialoveni relevă o preocupare pentru bunăstare și pentru o conducere cinstită, alături de dorința de a vedea o societate mai empatică și mai implicată. Există o recunoaștere a nevoii de schimbare și de îmbunătățire a mentalității sociale. În satul Colicăuți, raionul Briceni, se exprimă dorința pentru o societate fericită și prosperă, dar se subliniază și obstacolele întâlnite în

realizarea acestui ideal, inclusiv influența factorilor politici și sociali. Satul Mărcăuți, raionul Briceni, accentuează importanța gândirii sănătoase și a implicării sociale în sprijinul celor nevoiași, subliniind necesitatea depășirii gândirii totalitare sau autoritare. În satul Recea, raionul Strășeni, există o aspirație către o societate mai curajoasă și mai încrezătoare, împreună cu incertitudinea legată de viitorul politic și economic. Există, de asemenea, speranța că Moldova poate să ajungă la nivelul de dezvoltare al altor țări europene și că poate să ofere oportunități mai bune pentru toți cetățenii săi. Aceste răspunsuri variate ilustrează complexitatea societății moldovenești și necesitatea unei abordări comprehensive în abordarea provocărilor și aspirațiilor sale. Integrarea în Uniunea Europeană și menținerea valorilor culturale și sociale locale sunt aspecte importante, alături de necesitatea unei guvernări transparente și responsabile.

STUDYING THE CONSOLIDATION OF SOCIETY IN UKRAINE DURING THE WAR

Olena LISEIENKO, *Doctor of Sciences in Sociology*,
professor of the Department of Philosophy, Sociology and
Management of socio-cultural activity
South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky
e-mail: helenloveodessa@gmail.com

Summary

This study examines the consolidation of Ukrainian society, which has been confronted with Russian military threats since 2014. Highlighting the role of cultural factors in this process allows for a deeper understanding of ideological underpinnings of both collective and individual consciousness, as well as the behavioral patterns within ethnocultural and national contexts, which have enabled Ukrainians to mount a heroic resistance against Russia's aggression. A detailed analysis of the characteristics and trends in the consolidation of Ukrainian society draws on data from the annual sociological monitoring conducted by the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine (NASU) since 1992 and surveys conducted by the Sociological Group "Rating" in 2022.

Keywords: consolidation of society, cultural factors, civic self-identification, national mentality, dominant values.

It is essential to study the consolidation of society, not only from an academic perspective but also for its practical significance in light of the challenges Ukrainian society is currently facing. The importance of examining the consolidation of Ukrainian society, which has been confronted with Russian military threats since 2014, and more acutely since the full-scale invasion by the Russian Federation on February 24, 2022, has become increasingly apparent. Highlighting the role of cultural factors in this process allows for a deeper understanding of ideological underpinnings of both collective and individual consciousness, as well as the behavioral patterns within ethnocultural and national contexts, which have enabled Ukrainians to mount a heroic resistance against Russia's aggression.

In the process of the country's sociocultural consolidation, it is crucial to recognize that the diverse historical experiences of Ukraine's regions have shaped the sociocultural and linguistic characteristics of their populations. Before 2022, sociologists noted significant regional disparities within Ukrainian society, with varying views on the country's future, overall condition, culture and achievements depending on the region. However, these interregional differences are now diminishing. Various sociological studies show that the Russia's war against Ukraine has significantly transformed and united Ukrainian society. While this unity is not absolute, one can observe specific dynamics and features of society's consolidation during the war.

A detailed analysis of the characteristics and trends in the consolidation of Ukrainian society draws on data from the annual sociological monitoring conducted by the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine (NASU) since 1992 and surveys conducted by the Sociological Group "Rating" in 2022.

A key factor in consolidating society is the process of civic self-identification. According to monitoring by the NASU Institute of Sociology, over the past three decades, the proportion of people who primarily identify as citizens of Ukraine has increased by 34%, now reaching nearly 80%. In particular, during 2022, civic self-identification grew by 17%. At the same time, there has been a parallel 17% decrease in the proportion of those identifying locally as residents of a village, district or city from 1992 to 2023. The 2023 monitoring data indicates that civic identity has now become overwhelmingly dominant.

Table 1. The dynamics of territorial and civic identities, % [1].

Territorial and civic identities	Monitoring wave		
	November, 2021	December, 2022	June, 2023
A resident of the village, district, or city where one lives	20.8	7.9	7,4
A resident of the region (province or several provinces) where one lives	5.6	1.7	2.5
A citizen of Ukraine	62.6	79.7	79.5
A representative of one's ethnicity, nation	2.7	3.9	2.9
A citizen of the former Soviet Union	2.8	1.4	1.1
A citizen of Europe	0.9	1.6	2.3
A citizen of the world	3.1	3.3	3.1
Other (please, specify)	1.6	0.6	0.7

Key trends include a notable rise in national civic identification and a decline in local self-identification following the Orange Revolution, Euromaidan and the full-scale Russian invasion. The events related to Russia's aggression in Crimea and Donbas in 2014 marked a crucial phase of national-civic consolidation in Ukrainian society, establishing civic identity as predominant. However, as Dembitskyi observes, this was soon followed by a period of national-civic fragmentation, marked by intensified socio-political divides (linguistic, political and religious) that have long existed in independent Ukraine. Additionally, the consequences of the large-scale war have introduced new divides related to migration and mobilization. Despite this, Dembitskyi points out that "unlike the earlier stage of political polarization, primarily driven by geopolitical divides (now lessened), the issues of national-civic fragmentation do not endanger Ukrainian statehood. Instead, they pose challenges to the democratic development of our country, and addressing them successfully will be essential for building a modern Western society in Ukraine" [2].

According to the Sociological Group "Rating" data from 2022, if given the choice to support Ukraine's declaration of independence, an overwhelming 97% of respondents would do so. This represents a significant increase from 62% in 2012. In the study, participants were asked to provide three words describing their vision for Ukraine's future. The most frequently cited first word was "free", with other common descriptors including "strong", "flourishing", "prosperous", "peaceful" and "happy". The second most common characteristic was "independent", followed by "wealthy". Additional descriptors included "European", "developed" and "united" [3].

Researchers from the Sociological Group "Rating" observe that "youth are more likely to envision a future Ukraine as free, independent and strong; middle-aged respondents see it as peaceful, prosperous and successful; while older individuals view it as wealthy, flourishing and happy" [3]. Additionally, there are notable gender differences: men more frequently picture Ukraine's future as free, independent, strong, progressive, democratic and European, free from corruption, whereas women tend to envision it as wealthy, flourishing, peaceful, happy and invincible" [3].

One factor currently receiving significant attention in the study of sociocultural consolidation is the concept of national mentality. This concept is intricately linked to the distinctiveness of national culture, values and mental-spiritual orientations, which form the foundation of one's holistic way of life. A crucial aspect of national mentality is the axiological system. As a universal framework of priorities that shapes the desired life project and individual orientation, the axiological-cultural component gives national mentality its qualitative character. National mentality, as a collection of values, mirrors a complex set of socially significant principles that influence individual and group perceptions, relationships, behavior and actions in various social contexts. It includes the elements of culture that help individuals navigate the economic, political and sociocultural dimensions of today's life. This mentality is characterized by axiological-motivational attitudes towards authority, norms, social interaction standards and more.

According to monitoring data from the NASU Institute of Sociology, there are significant trends in the shifting values within Ukrainian mentality [1]. These national surveys reveal that Ukrainian mentality is predominantly influenced by vital (traditional) values related to health, family, children and well-being [1]. Ruchka A. identifies this dominant value syndrome as "security", which emphasizes ensuring existential safety, valuing human life and fostering interpersonal relationships. Conversely, values associated with the "social comfort" syndrome ("a favorable moral-psychological state of society", "equal opportunities for all", "social equality", "national-cultural revival" and "participation in religious life"), along with self-realization values under the "self-realization" syndrome, including "interesting job", "social recognition", "education", "cultural competence" and "individual autonomy", are considered secondary by the Ukrainian population.

Since 2014, there has been a growing emphasis on democratic and political-civic values, associated with the “democracy” syndrome. These include “state independence”, “equal opportunities for all”, “freedom to express political and other opinions without fear”, “criticism and democratic oversight of authorities”, “democratic development”, “entrepreneurial initiative” and “engagement in political parties and public organizations” [4]. Data from 2014-2023 indicate that Ukrainian values have increasingly prioritized state independence, patriotism, communication, tolerance, solidarity and the strengthening of social bonds. This shift has the potential to positively enhance overall solidarity within Ukrainian society, particularly during times of war.

A heuristic perspective on transforming the post-Soviet axiological-normative system is offered by Golovakha. He suggests that each dominant value within Ukrainian society contains elements that could if addressed, shift the post-Soviet axiological system closer to European norms. Golovakha explains that the dominant value of egalitarianism encompasses not only the principle of “dividing everything evenly” but also the concept of equivalence in social exchange, where individuals receive benefits based on their social contributions [5]. He argues that replacing the value of careerism with that of professionalism could promote self-realization. Additionally, examining the value of isolationism highlights its role in condemning aggression as a means of resolving social conflicts. Golovakha believes that this widely held value in Ukrainian society could be gradually leveraged to “develop tolerance in today’s European sense of the term” [5].

In Ukraine, conservatism as a component of both individual and collective consciousness plays a vital role in safeguarding the state and society “from risky geopolitical decisions and deviating from the established post-Soviet path towards European integration. Nevertheless, the values of conservatism can be shifted towards the values of tradition, which can support progress” [5]. This perspective is consistent with Golovakha’s view that “the value of social irresponsibility, which emphasizes personal survival in a hostile environment, should be replaced by a focus on the value of independence, as this is essential for embracing individual responsibility” [5].

As for paternalism, which involves social support for the vulnerable in society and recognizes that they cannot survive without collective solidarity, it “can be transformed into the value of interaction and mutual assistance. In this way, the value of paternalism offers potential for fostering the value of civic mutual aid” [5].

Studying the dominant values and mentality of the Ukrainian population is critical for understanding Ukraine’s geopolitical development strategy, particularly its European integration efforts. To advance Ukraine’s goal of joining the European Union and achieving a modern society characterized by widespread prosperity, an innovative economy and effective democracy, substantial modernization reforms are needed. These reforms are significantly impacted by factors beyond the economic realm, including prevailing values and other cultural influences.

The World Values Survey (WVS), which collects responses from individuals worldwide about their values and attitudes towards politics, economics and society, reveals insights into today’s value mentality of Ukrainians [6]. The 2020 data highlight a strong presence of traditional values in Ukrainian society: 86.3% of respondents deemed family extremely important, with an additional 13% considering it rather important. The next most valued aspect, when combining responses of “extremely important” and “rather important”, is the closest social circle (friends and acquaintances), with 34.1% rating it as “extremely important” and 56% as “rather important”. Current data show that the importance of family is similarly high across Europe, exceeding 90% in most countries, with Ukraine’s figures comparable to those of the Netherlands, Lithuania, Finland and Estonia. Ukraine’s ratings for the importance of friends and acquaintances align closely with those of Lithuania and Estonia.

Tolerance is a key value within European societies. In Ukraine, there have been substantial advancements in cultivating a culture of tolerance towards the “other” since gaining independence, though intolerance levels remain relatively high. Research indicates a significant increase over recent decades in the number of Ukrainians willing to accept as neighbors’ individuals who use drugs and alcohol, are homosexual or are HIV-positive.

Freedom is one of the most crucial values in the Ukrainian mentality. In 2020, Ukrainians valued freedom more than security and equality: 70% regarded freedom as a more important value, and 31% believed it to be more important than security. This high valuation of freedom in Ukraine aligns closely with its significance in European mentalities.

Despite the challenges faced in Ukrainian democratization, the value of democracy remains robustly high within the Ukrainian national mentality. Research indicates that 66.9% of respondents consider a democratic political system the best for Ukraine. In comparison, Europeans place even greater importance on living under a democratic political system, with 82.6% in Poland, 94.6% in Austria and 95.5% in Germany, among others.

The study also sheds light on attitudes towards human rights. Ukrainians’ views on the importance of human rights are comparable to those of Greeks, where 47.8% feel human rights are respected in their country, while 49.8% feel they are not. In Germany, confidence in the respect for human rights is the highest at 91.4%, whereas in Romania, it is the lowest at 29.9%.

Sociocultural consolidation in Ukrainian society suggests that it will be marked by subcultural diversity. In any democratic society, numerous subcultures, whether professional, ideological, ethnic, regional, or religious, interact to create a rich sociocultural tapestry. The variety of these subcultures in Ukraine reflects diverse lifestyles, modes of communication and consumption patterns and differing viewpoints on global events and processes. This presents challenges in both studying these subcultures and ensuring their peaceful coexistence. Sociocultural differentiation is occurring alongside socioeconomic polarization. Wealth disparities directly impact access to cultural resources and the overall quality of life, influencing how different social groups perceive and interpret the world. Besides economic divisions, linguistic and confessional distinctions are also evident in Ukrainian society. The rise of new forms of division intensifies existing sociocultural disparities, leading to a reconfigured sociocultural landscape.

In this context, the consolidation of society may face obstacles from the marginalization of existing subcultures and the promotion of “quick” and “simple” solutions by politically radical groups. The state must guard against turning sociocultural diversity into a pretext for policies that homogenize the sociocultural environment, accompanied by radical measures in culture and historical heritage. Therefore, successful societal consolidation should focus on acknowledging and publicly representing this cultural diversity, rather than succumbing to trends toward homogenization.

War, along with other extreme events in recent Ukrainian history, catalyzes the consolidation of Ukrainian society, underscoring its resilience and civilizational identity. In this regard, sociological research plays a vital role in examining social consolidation and assessing public sentiment in today’s Ukrainian society, thereby deepening the existing scientific understanding of its developmental potential. Nonetheless, ongoing empirical research brings up methodological challenges, highlighting the need to develop approaches that accurately capture the state of social consolidation and democratization, as well as the prevailing sociocultural influences within public opinion.

REFERENCES

1. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
2. Дембіцький С. Особливості громадської думки та її вивчення в Україні під час війни // Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
3. Соціологічна група «Рейтинг» URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patrotizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html
4. Ручка А. Зміни ціннісних пріоритетів населення України / Мінливості культури: соціологічні проєкції. Київ: Інститут соціології НАН України, 2015. С. 141-165.
5. Головаха Є. (2014). Ціннісні засади і бар’єри модернізації українського суспільства. Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України. (с. 83–96). Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2014. С. 83-96.
6. World Values Survey URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>

INTEGRATION OF UKRAINE INTO THE EU AND THE PROBLEMS OF SELF-IDENTIFICATION OF UKRAINIAN REFUGEES

Valentyna PODSHYVALKINA, *doctor of sociological sciences, professor*,
Liepaja University,
e-mail: podshyvalkina@hotmail.com,
ORCID: 0000-0003-2828-5928

Summary

The section discusses the types of strategies for refugees' stay in the country of temporary resettlement and substantiates the phenomenon of transitivity of Ukrainian refugees' identities. The study used individual and group interviews. Twenty-four women aged 30 to 60 years took part in two stages of the study. The principles and methods of the so-called "grounded theory" were used to analyze the data.

We identified and described four strategies for choosing a place of temporary resettlement: rational choice taking into account circumstances and opportunities, random or intuitive choice, largely rational choice, but under the influence of random factors, and largely random, intuitive choice, but with rational consideration of individual factors. We also identified two main categories of migrant identities - Ukrainian citizenship and gender identity. In addition, we described two groups of criteria for the personal self-categorization of refugees: resource criteria, such as material opportunities, linguistic and legal competence, and personal criteria, such as activity, independence and emotionality.

We also considered the resource-personal basis of the transit self-categorization of Ukrainian refugees. Future research may provide a broader sample of the influence of social and autobiographical context on attitudes towards temporary resettlement to another country, as well as the direction and intensity of attitudes towards the integration of Ukrainian refugees into Latvian society.

Keywords: *identity, transitivity, self-categorization Ukrainian refugees, migration, EU.*

Ukraine's desire to integrate into the European Union became one of the reasons for Russian aggression back in 2014, and in 2022, the Russian-Ukrainian war and, at the same time, a source of support for the peoples of many countries in its confrontation with the aggressor. European countries and other countries have provided and continue to provide military and humanitarian support to Ukraine. In the summer of 2022, Ukraine received the official status of a candidate country for joining the European Union, despite the war on its territory.

The consolidation of society and the resilience of Ukrainians in repelling aggression have become an important factor on the path to Ukraine's European integration. Europe has accepted and supported millions of Ukrainian refugees. This is a sign of mutual trust and support for the aspirations of Ukrainians to preserve their identity and their country. At the same time, the Russian-Ukrainian war has revealed potential threats to Europe itself from the aggressor, which has become an additional motive for helping Ukraine. More relevant than ever are the words of U. Beck that in recent decades, "danger goes beyond the borders of a single country, and we become members of a "global danger team" [3]. For Ukraine not only the security of the national sovereignty has acquired particular importance, but also the preservation of the identity and ability of people to preserve their culture and way of life.

As of early 2024, there are almost four and a half million Ukrainian refugees living in Europe. Latvia provided active assistance to forced migrants from Ukraine and accepted more than 54 thousand forced Ukrainian migrants

The problem of forced migrants is a problem of both the country that the migrants represent and the country that receives them. This circumstance is of fundamental importance for the further European integration of Ukraine.

The process of making a decision to migrate is a poorly rationalized process since rapidly changing contexts and the weight of the factors being analysed are accompanied by a high emotional overtone of events and do not allow a fully reflexive approach to solving the problem. Many details of the life context determine survival strategies. The details are different: explosions, the smell of gunpowder, broken tanks and spent cartridges, a fire for cooking once a day, cold basements, overnight stays in the subway, and checkpoints.

Extreme conditions associated with threats to life, for people of non-extreme activities, actualize hidden reserves of knowledge and skills. In other words, the practices of involuntary resettlement in the face of military threats are largely determined by the ability to quickly, the little-realized process of transdisciplinary learning as the basis for their successful adaptation.

Forced migrants from the country that has been attacked, first of all, are women with children and elderly parents due to restrictions on the departure of men. The gender aspect of this problem gives particular relevance to the study of the practice of temporary resettlement of residents of areas subjected to aggression from other countries. However, migrants to different countries, including European countries, can be considered not only as an object of care but also as a population resource for the host. Hence, the study of the specifics of forced migrant strategies is of particular importance for society as a whole and for the governments of both countries: both the country that has been subjected to aggression and the host country. Psychologists and sociologists are trying to understand the large-scale phenomenon of Ukrainian refugees.

We studied the ethnic and civil self-identification of forced migrants. Identification is known to be associated with processes of social categorization and social comparison. Self-identification of forced migrants is complicated by the influence of two systems of identificational objects: in their own country and in the country of temporary residence [3].

The article is organized as follows: the first part of our article examines the scientific literature related to the concepts of migration, and self-identification of displaced persons. Then we detail the methodological framework used to conduct this study. We present the results with commentary, a critical discussion of our results, and the strengths and weaknesses of the study. In conclusion, we draw conclusions summarizing the key perspectives and define the prospects for future research.

The term "migration" means relocation, namely the territorial movement of the population associated with a change in place of residence. Many typologies of migration indicate the complexity of the phenomenon itself, the variety of factors influencing the movement of people, as well as the presence of various theories that, within the framework of different sciences, explain it and clarify the conceptual apparatus of its description. Traditionally, we are talking about labor migration. Ukraine has been characterized by forced migration over the past decade due to the temporary occupation of part of its territories by the Russian Federation.

In the official documents of Ukraine and Latvia, two official types of migration are distinguished: "forced migrants" and "refugees" in terms of state assistance and legal status. Common in these statuses is the very moment of coercion. According to M. Slyusarevsky and O. Blinova [2], the differences from a psychological point of view lie in the fact that a person with refugee status is dominated by remoteness from a dangerous place, while a forced migrant has the moment of assessing the place of resettlement, that is, he chooses a place for resettlement in that or some other degree. In our opinion, this statement does not fully reflect reality, since a migrant has the opportunity to choose one of these statuses with different possibilities and consequences, which means making a vital decision with varying degrees of possible reflection.

We are impressed by two ideas. One of the ideas is that forced migrants are "ordinary people and "purposeful actors" immersed in certain life circumstances, belongs to D. Turton [11]. G. Uehling, in turn, insists that "moving to another country is, to a certain extent, their attempt to build their world in new circumstances"[12].

We agree with D. Massey [5], the author of the synthetic theory of migration, that all approaches to understanding migration can be conditionally divided into two large groups: those that focus on the factors and causes of migration, and those that rely on analysis mechanisms of self-development and self-support of migration. We can also accept the clarifications of N. Sakız [9], who clarifies that migration studies focus either on the motivational component of migration (forced or voluntary) or on the adaptation component - on the consequences of migration and ways to correct the behavior of a migrant. Our work can be attributed to the second approach.

Under all-encompassing penetration risks, a person is forced to take numerous and make quick decisions without following pre-existing instructions.

One of the key problems for forced migrants is the problem of identity. As is known, the theoretical understanding of social identity is associated with the development of key concepts of social categorization and social comparison. Identity at its core is a personal construct that reflects a person's internal solidarity with social group ideals and norms and thereby helps the process of self-categorization, in other words, the process of dividing people into those similar and dissimilar to themselves [8]. Moreover, identity can be seen as a trade-off between assimilation with others and differentiation from others [6]. It is these two closely related processes that, in our opinion, determine the essence of forecasts about the number of Ukrainian refugees who may return to Ukraine after the war.

In the first section, we will present an analysis of the experience of internally displaced persons from the eastern, south-eastern, and central regions of Ukraine who found themselves in Latvia due to threats of shelling and occupation. At the same time, we strive to show how our informants tried, with varying degrees of reflexivity, to make a decision about choosing a country of temporary residence, both with the help of social connections and intuitively, taking responsibility for the choice made. This indicates that the contingencies of

a given time and space may lead a forced migrant to use both explicit and implicit competencies that help him at different stages of the decision to move to another country.

In the second section, we describe the role of social and autobiographical contexts of self-categorization in refugees' narratives, as well as the features of their transitive self-categorization and narrative identity in the social stratification system of the host country.

The choice of methods was determined by the goals and objectives of the study. The purpose of the research project is to study the features of transit identification of forced migrants as a factor in the process of European integration of Ukraine.

The following tasks were set

1. Identify the features of the social and autobiographical contexts of the stay of Ukrainian refugees in Latvia.
2. Identify narrative markers of self-identification of forced migrants.
3. Describe the features of transitive self-categorization in the social stratification system of the host country [7].

The idea of the study was based on the fact that, on the one hand, the uniqueness of the experience of migrants is difficult to formalize but is transmitted through the personal testimonies of the migrants themselves, and on the other hand, narratives and discourses become an important element of migrants' self-reflection, allowing them to develop their strategy and establish itself in its correctness. engaging in communication with different people and telling them about the experience and the difficulties of deciding to resettle.

The methodology of so-called qualitative research was chosen, which seems to be the most appropriate for the purposes and objectives of the study.

At the heart of the research design, therefore, the emphasis of the criteria for choosing research methods has been shifted from procedural features to features of individual and group experience as a whole. The method of free and focused group interviews with a list of main topics for discussion was chosen.

In other words, the ones we have chosen are aimed at studying the qualitative uniqueness of the experience of people involved in certain relatively well-known situations [1]. This made it possible to maximally reflect the diversity of experiences of forced migrants. It is the qualitative uniqueness of the intersection of trajectories of different experiences that underlies the use of free and focused group interviews in our study. Based on this, the use of qualitative methods involves: - the selection of informants, not so much based on their socio-demographic characteristics, but based on taking into account their experience in solving a particular problem; the orientation of the wording of questions to reflect the life experience of the informant; the use of strategies that allow repeated appeals to the informant related to the clarification of information; taking into account the need not so much to maintain anonymity, which in some situations is impossible, but to preserve the personal motivation of the informant in the study and its continuation.

In the first study, eight women aged 30 to 60 took part in a one-hour interview. Riga, August 2022. In the second study, we conducted four in-depth interviews and three focused group interviews. A total of 16 women aged 27 to 55 were interviewed. Riga, November 2022.

We took into account the activity of military operations in different regions of Ukraine. but at the same time, we believed that battle intensity, as measured by combat casualties, is not a good general predictor of bias. We focused on the lived experiences of internally displaced people rather than on the intensity of the fighting that forced them to migrate. Thus, among the informants were: from Mariupol and its suburbs, Kharkiv, from the south of Mykolaiv and Odesa, and one-woman Kyiv and the Dnieper.

In addition, when selecting informants, marital status, the presence and age of children, and the timing of departure from Ukraine were taken into account. The number of informants was determined according to the criterion of repeatability of key variants of positions. The processing of the results took place in 2 stages - a general analysis of judgments on the research topic and an analysis of a free interview using the principles and techniques of the so-called "grounded theory" [10].

Based on this, four strategies for choosing the place of temporary movement in the system of two vectors can be distinguished: unambiguity - mediation, explicitness - implicitness.

Rational choice of the country taking into account circumstances and opportunities of temporary residence with a possible objective assessment of the option due to the experience of working in the chosen country of family members, including remotely, but without personal experience of staying in it or other countries.

Largely rational choice, but under the influence of random factors for temporary asylum with a possible objective assessment of the option and experience of staying in several countries, allowing you to include both reflection and intuition.

Largely random, intuitive choice, but with rational consideration of individual factors for temporary asylum with experience of staying in the chosen country and other countries and analysis of direct additional information about Latvia.

Random or intuitive choice of country for temporary asylum based on intuitive decision making, almost blindly.

All of these options need further testing. This typology helps to understand that in extremely risky situations with a rapid change in the situation and contexts of one's own life, complete reflection becomes almost impossible. And risky decisions can be decisions of the least evil, the best of the worst. At the same time, making such decisions only rationally cannot be a guarantee of well-being, since any rational choice is primarily a reflection of typical and generalized properties that do not fully take into account the individual characteristics and feelings of a particular refugee.

Thus, forced migrants with varying degrees of knowledge of the specifics of the country of temporary residence left for the EU countries. The fact of leaving for the EU indicates a fairly high level of trust in them and indirectly reflects, in our opinion, the support of residents of different regions of the country, including the eastern ones, for Ukraine's orientation towards joining the EU.

The regions of Ukraine inhabited by Ukrainians, Russians, Jews, and other nationalities and with the fairly widespread use of the Russian language were subjected to aggression by Russia. According to the results of the 2001 census of the population of Ukraine, the national composition of the country was presented as follows: 77.8% of Ukrainians, and 17.3% of Russians, a significant part of which lived in the southeastern regions of the country.

Identity issues for forced migrants are among the most frequently discussed issues. First of all, the issues of maintaining or changing identity in the country of forced migration are discussed. In particular, «it is argued that in the modern multicultural society, rigidly determined algorithms for the formation of a national identity, characteristic of previous historical epochs, are being changed for the principle of variability, choice, and construct of identity” [4].

Of interest is the idea of a context-dependent identity about the presence of many forces that influence identification processes. These fluctuations can be caused by opportunities, both psychological and material, such as gaining respect and dignity or finding a job or a better home.

In our study, we tried to determine the specifics of the ethnic attitudes of refugees and the role of national (political and ethnic) identity in the context of temporary resettlement in Latvia.

The following stories from participants illustrate this situation:

I 5. “My father is Russian, my mother is half Ukrainian, and in Russian-speaking Kharkiv, I felt Russian, but not Russian, since February 24 we are all Ukrainians without embroideries, without demonstrations, deep in our souls”

I 7. “I have always felt like a Ukrainian. In Lviv, they somehow talked more about this than in Mariupol.»

I 4. “I speak both Ukrainian and Russian fluently without an accent. But here I realized that I love Ukraine and I like to speak Ukrainian I am proud to say that I am Ukrainian.”

I 3. “Yes, I am half Ukrainian, half Jewish, but at the same time, my mother is half Ukrainian, half Russian. Probably for the most part, I am Ukrainian, but I know for sure that Jewish blood flows somewhere in me Something like this, a Ukrainian with Jewish blood.

First of all, we note that half of the respondents either both or one of the parents were of Russian origin, and before Russia's aggression they were inclined to identify themselves with Russians. At the same time, regardless of ethnicity, after the aggression, all the respondents definitely felt like citizens of Ukraine, in other words, a civic Ukrainian identity was sharply manifested. Personal experience of tragic experiences prompted all informants to use the Ukrainian language more often.

The study showed that although knowledge of the Russian language was considered by some as a factor that would help them adapt to a new country, at the same time, a certain prevalence of pro-Russian ideas in the Russian-speaking environment contributes to an even greater civic Ukrainian identity. Informants had to deal with the fact that not knowing the Latvian language in some cases made it difficult for them to solve some issues, but the remark “Sorry, I’m from Ukraine” in the absolute majority of cases changed the situation to an orientation towards help or vice versa to accept help. Local residents understand the problems of Ukrainians both at the level of ordinary people and at the level of government.

I 5. “I understand that Latvians who come to the dentist are determined to be spoken to in Latvian. I asked my assistant to tell them that I am a Russian-speaking doctor from Ukraine and, unfortunately, I cannot speak Latvian yet. The language barrier does not prevent them from thanking me after the reception.

Along with attempts to preserve their own culture, there is an unequivocal tendency to study the Latvian language and Latvian culture. First of all, we note the interest in the Latvian culture. The country has

made it possible to get to know the country through the introduction of free trips around the country. Differences between cultures rather indicate the level of adaptation of migrant women, and the commonality in cultures is perceived through the prism of gratitude for help and support.

I 3. "I think that having moved to another country, it became possible to look, as it were, into someone else's "garden". And I think about why I am here and what I am doing here for my country, what I will learn."

Most of the informants intend to return home.

I 3. "Then, when they stop shelling Ukraine at all, then I will return to Ukraine, later, when the risk will be reduced to nothing. Right now, Odessa is quite calm, except for air raid warnings both day and night (for example, from 3:00 to 3:45). I myself was not in Odessa with sirens. I can't imagine how you can sleep under a siren, how you can run to the basement under a siren. I have only one friend who is still running into the vestibule when the siren howls, but she gave birth to a child on February 27».

Most likely, Mariupol residents will remain in Latvia.

I 8. "Definitely not in Mariupol (we are not returning). I don't see the point (to return) to the territory of Ukraine either, because it is not known what will happen next. Avoid one to get into another? Yes, it's scary, scary. This animal fears, when the blood freezes in your veins, that you don't understand how much you have left to live and, if it does, then it's better to let it be right away - so that no one suffers. God forbid you to go through this again. The only thing we want is to change the status from temporary protection to family reunification, and since my husband has been working here for a long time, he has a working residence permit here."

Thus, gratefully accepting help from Latvia, understanding not simple problems, including those related to ethnic relations within the country, most informants feel like representatives of another country to which they want to return.

Having conducted free, axial and selective coding of informants' narratives, we specified the structures of concepts describing the semantic messages of forced Ukrainian migrants. Migrants are forced to live in three social dimensions - their country, the state of temporary residence and their own life. This in itself creates the basis for transitive or intermediate identification.

There is an interest in establishing criteria or even a special categorization. We have seen the resource criteria: competent-incompetent (language, legislation of the country), bounded-unbounded (material resources, emotional state), secured - unsecured (living, connections, resources), as well as special criteria: active - passive; independent - non-independent, busy - unoccupied, emotional - non-emotional.

Otherwise, the transitory identity of the victimized refugees is associated with objective and subjective officials. Ukrainian women grew up in different countries with different minds of life, mine, cultures, traditions, and legal provisions of life. The hour changes people, behavioral patterns, habits, habits and habits, and new contexts make adjustments to the value system and behavioral style. On the other hand, refugees reveal their agency when a decision is made and do not lose their roots. The war further consolidated the nation and marked the national, Ukrainian identity and new developments and patterns of behavior intertwined with the particular structures that had already taken shape.

Thus, transit identity is a chain of cumulative proof of the independence of a person in his or her formation, the rights and availability of benefits before birth, and the insignificance of capacity and future stability. The vision of the concept of transit identity and the transformation of its particularities can become a guarantee of the success of the return of seduced migrants to the Fatherland, the war reform of the Ukrainian marriage, and the further integration of Ukraine into the EU.

Conclusion

Our study involved women with different military experiences and with different periods of decision-making about moving to a particular country, to a certain extent corresponding to their needs and capabilities. The results obtained allow us to explain the rather active position of internally displaced persons from Ukraine. This means that strong-willed, professionally trained, highly organized women are temporarily pouring into the society of the host country, who not only gratefully accept help, support, and sympathy, but actively try to solve their problems on their own in cooperation with other refugees.

With a sufficiently high probability of their safe return to their homeland soon, both countries face the problem of humanitarian support, spiritual development, and the national identity of forced Ukrainian migrants, especially their children. In the conditions of the beginning processes of Ukraine's integration into the EU, not only the integration of refugees into the European space as new residents of the EU countries but also the provision of psychologically comfortable return to Ukraine of temporary migrants as people with personal experience of living according to European standards is of particular importance. At the same time, migration processes can become productive for the host country in terms of forming loyalty to their culture in the present and future.

Forced migrants live in three dimensions - the social conditions of their country, the social conditions of the state of temporary stay, and the circumstances of their lives. This is what creates the conditions for transit identity, a temporary, intermediate identification process. Transit identity can be considered as a condition for ensuring personal security, which is based on the search for the common and different in two countries and accounting for their advantages in the organization of one's own life.

In our second study, the key category “Ukrainian civic identity” and the subcategory “gender identity” were identified. The criteria or dimensions of personal categorization are of interest.

We have identified two groups of criteria for personal categorization of forced migrants: resource and personal criteria. Migrants assess, first of all, their resource capabilities on such scales as competent-incompetent (language, country legislation), limited–unlimited (material resources, emotional state), secured – unsecured (housing, connections, resources), In addition, they evaluate their personal potential according to such criteria as: active- passive; independent - non-independent, busy - not busy, emotional – unemotional.

Thus, the transitivity of the identity of forced refugees is associated with objective and subjective factors. Ukrainian women moved to different countries with different living conditions, languages, cultures, traditions and legal conditions of life. On the one hand, new contexts change people’s behavior patterns, habits, skills, and values. On the other hand, refugees show their subjectivity in decision-making and do not lose touch with their homeland. The war further united the nation and strengthened the Ukrainian identity, and new habits were woven into already-formed personal structures.

Consequently, transit identity is a person’s experience of uncertainty about his position, rights, means of existence, and the future. The concept of transit identity can contribute to the success of migrant return programs, post-war reform of Ukrainian society, and further integration of Ukraine into the EU.

It seems promising to continue researching the influence of social and autobiographical contexts on the attitude towards temporary resettlement in another country and the direction and intensity of attitudes toward integration into the Latvian society of refugees from Ukraine. Of particular importance is the study of the strategies of refugee mothers in relation to their children, primarily the preservation of their own Ukrainian identity and the assimilation of the culture of the host country, relying on large samples that allow for multi-group analysis and the use of quantitative methods that would offer support for inferential statistics to judge features of their self-determination with the corresponding variables, for example, gender, generational cohort, education, social media, and more.

REFERENCES

1. Подшивалкіна В.І. З приводу застосування якісних методів у соціології, або Який досвід ми вивчаємо? *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2008. №4. С.197-206.
2. Слюсаревський М., Блінова О. Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники та закономірності. *Світогляд*. 2015, №5 (55). С. 41-54.
3. Beck, U., Bonss, W., Lau, C. The theory of reflexive modernization. *Theory, Culture and Society*. 2003. 20 (2). P. 1–33. DOI: 10.1177/0263276403020002001.
4. Hack-Polay, D., Mahmoud, A., Kordowicz, M., Madziva, R., & Kivunja, C. “Let us define ourselves”: forced migrants’ use of multiple identities as a tactic for social navigation. *BMC Psychology*. 2021. Vol. 9. P. 2-13 DOI: 10.1186/s40359-021-00630-6
5. Massey, D. S. *Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration*. *Population Index*. 1990. Vol. 56 (1). P. 3–26. DOI: 10.2307/3644186.
6. Neville FG, Drury J, Reicher SD, Choudhury S, Stott C, Ball R, et al. Self-categorization as a basis of behavioural mimicry: Experiments in The Hive. *PLoS ONE*. 2020. 15(10): e0241227. DOI: 10.1371/journal.pone.0241227.
7. Podshyvalkina V. Psychological Features of Self-Determination and Self-Identification of Forced Ukrainian Migrants / Psychological patterns of social processes and personality development in modern society: Scientific monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. P 327-347 524 p. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-362-0-19>
8. Reimer, N. K., Schmid, K., Hewstone, M., & Al Ramiah, A. Self-categorization and social identification: Making sense of us and them. In D. Chadee (Ed.), *Theories in social psychology* (2nd ed.). 2020. Wiley-Blackwell. <https://psyarxiv.com/gub8a/>
9. Sakız, H. Establishing an Inclusive Psychology of Migration: An Alternative Model. *GÖÇ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ. The Journal of Migration Studies*. 2015. Vol. 1. P.150-175.
10. Strauss, A., Corbin, J. (1994). Grounded Theory Methodology: An Overview. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds.) *Handbook of Qualitative Research*. 1994. P. 273–285.
11. Turton, D. Refugees, Forced Resettlers and ‘Other Forced Migrants’: Towards a Unitary Study of Forced Migration (Geneva, UNHCR). 2003. <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3f818a4d4.pdf>.
12. Uehling, G. ‘A Hybrid Deportation: Internally Displaced from Crimea in Ukraine’, in Pikulicka-Wilczewska, A. & Uehling, G. (eds). 2017. P.12

PROTECȚIA SOCIALĂ A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI PRIN CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE⁴

THE SOCIAL PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES THROUGH STRENGTHENING SOCIAL REZILIENCE

Ludmila MALCOCI, *doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: lmalcoci@keystonehumanservices.org
ORCID: 0000-0002-7249-595X

Summary

The author examines the social protection of persons with disabilities in the Republic of Moldova from the perspective of a human rights-based approach and a new paradigm. This paradigm emphasizes that equitable social protection for persons with disabilities, aimed at preventing discrimination and promoting social inclusion, involves: (a) ensuring income security to access necessary goods and services, (b) covering disability-related extra costs and facilitating support access, (c) providing access to healthcare, including disability-related medical care and rehabilitation, and (d) improving access to life-cycle services such as childcare, education, vocational training, and employment support. The literature review and analysis of statistical data indicate that despite significant efforts over the past 14 years since the ratification of the UNCRPD to develop and implement an inclusive legal framework, persons with disabilities in Moldova still face limited income security and restricted access to social and community-based mainstream services. The situation is exacerbated during emergencies like the COVID-19 pandemic or the Ukrainian refugee crisis.

Key research findings include: Moldova's disability determination system is shifting from a medical to a social model, but the transition is incomplete. Increased documentation requirements and limited information have made access to disability determination services more difficult, especially for those with severe disabilities and rural inhabitants. Social protection measures are inadequate and fail to address the diverse needs of individuals with various disabilities, affecting their eligibility for social assistance. Despite having a supportive legal framework, Moldova lacks a national program for integrated social services, with many services failings to meet quality standards. Individuals with disabilities face reduced access to health and education services due to poor infrastructure, insufficient resources, and a lack of inclusive policies. The pandemic worsened these access issues, particularly affecting benefits and services for those with severe disabilities, even though temporary government measures were implemented.

To ensure equitable social protection for persons with disabilities, the author recommends: estimating minimum income and social protection needs and developing a national program for integrated social services with quality standards and trained personnel; collecting and analyzing data on access and barriers to health services, ensuring physical and informational accessibility, confidentiality, and support services; integrating disability aspects into education indicators and revising inclusive education funding mechanisms, providing educational support services, accessible infrastructure and equipment, and training for educators and school management; enforcing mandatory employment quotas for persons with disabilities, offering complementary incentives, rehabilitation, career guidance, vocational training, and workplace support services; and incorporating disability considerations into emergency situations and disaster risk management laws and policies.

Keywords: *social protection, disabilities, social services, support services, persons with disabilities, human rights.*

Conceptul de protecție socială

Analiza literaturii în domeniu denotă că există diferite definiții ale protecției sociale la nivel de diferite țări și de diferite organizații internaționale. Aceste diferențe se bazează pe valori, tradiții, culturi diferite, precum și pe politici și instituții diferite. OESD menționează definiția utilizată de Organizația Internațională a Muncii drept una generală și utilă, care poate fi utilizată în diferite contexte. Astfel, din perspectiva OIM,

⁴ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

protecția socială este setul de măsuri publice pe care o societate le prevede membrilor săi pentru a-i proteja împotriva dificultăților economice și sociale care ar fi cauzate de absența sau de reducerea substanțială a veniturilor din muncă ca urmare a diferitelor evenimente neprevăzute (boală, maternitate, accident de muncă, șomajul, invaliditatea, bătrânețea și decesul susținătorului de familie); furnizarea de asistență medicală; și acordarea de prestații pentru familiile cu copii [35].

Prin urmare, scopul protecției sociale este de a oferi persoanelor (cetățeni, rezidenți, contribuitori) protecție împotriva riscurilor specifice care pot apărea pe parcursul ciclului lor de viață. Unele dintre aceste riscuri nu sunt specifice vârstei, iar altele țin de o anumită perioadă din ciclul de viață. Astfel, riscurile fundamentale care nu țin de ciclul vieții și care pot afecta toți membrii societății indiferent de vârstă sunt: lipsa resurselor financiare pentru a supraviețui, riscul de îmbolnăviri și acces limitat la servicii medicale, riscul provocat de dezastre naturale sau umane, cum ar fi crizele financiare, cutremurele, pandemiile, războaiele etc. Principalele riscuri ce țin de mijloacele de subsistență și sunt legate de o anumită perioadă din ciclul de viață sunt:

- Riscurile legate de copilărie: începând cu riscurile legate de sarcină, bolile copilăriei și imunizarea, accesul la toate serviciile de care copiii au nevoie pentru a se putea dezvolta la întregul lor potențial, inclusiv toate forme de educație, asistență medicală și protecție.
- Riscuri de longevitate: riscul de a nu avea suficiente resurse spre sfârșitul vieții în momentul în care capacitățile de câștig s-au diminuat.
- Riscuri de pierdere a veniturilor: riscuri legate de toate tipurile de pierderi de oportunități generatoare de venit în perioadele active din viața cuiva, inclusiv boli pe termen scurt, șomaj, invaliditate și accidente (legate de muncă și altele) [11].

Sistemul de protecție socială integrează de obicei trei piloni de bază: asistența socială, asigurările sociale și programele pieței forței de muncă. Cu toate acestea există păreri precum că politicile și mecanismele sistemului de sănătate care au drept scop sprijinirea acoperirii universale cu servicii de sănătate ar trebui să fie considerat un al patrulea pilon al protecției sociale, sau un aspect transversal și convergent, deoarece accesul la servicii de sănătate are legătură directă cu obiectivele de reducere a sărăciei și a vulnerabilității.

Abordări conceptual metodologice din perspectiva sistemului incluziv de protecție socială

Noțiunea de sistem incluziv de protecție socială a fost menționată pentru prima dată de către Raportorul Special al Națiunilor Unite pe drepturile persoanelor cu dizabilități către Adunarea Generală a Națiunilor Unite în anul 2015. Astfel, el a menționat că protecția socială este esențială pentru persoanele cu dizabilități în special pentru atingerea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă. *Asigurarea dreptului persoanelor cu dizabilități la protecție socială trebuie să fie o prioritate pentru state și comunitatea internațională. Sistemele de protecție socială favorabile incluziunii, inclusiv nivelurile minime de protecție socială, pot contribui în mod semnificativ la sprijinirea participării și incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități prin asigurarea securității veniturilor și a accesului la serviciile sociale. Ele pot juca, de asemenea, un rol important în promovarea realizării obiectivelor de dezvoltare durabilă pentru persoanele cu dizabilități. În acest scop, statele trebuie să se îndepărteze de abordările tradiționale privind bunăstarea persoanelor cu dizabilități și să se îndrepte către cele bazate pe drepturi și trebuie să dezvolte sisteme cuprinzătoare de protecție socială care să garanteze beneficii și acces la servicii pentru toate persoanele cu dizabilități pe tot parcursul ciclului de viață. Incluziunea persoanelor cu dizabilități în sistemele de protecție socială nu este doar o problemă legată de drepturile omului, ci și o investiție crucială pentru dezvoltare pe care statele nu își pot permite să o rateze [19].*

În rezultatul acestor declarații, partenerii de dezvoltare au elaborat o declarație comună pentru promovarea sistemului incluziv de protecție socială în diferite țări. Această declarație are la bază Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și include caracteristicile esențiale ale unui sistem incluziv de protecție socială, bazat pe drepturi. Este de menționat că Guvernul Republicii Moldova a ratificat Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități în anul 2010.

Convenția ONU, Art.28, menționează următoarele:

1. *Statele părți recunosc dreptul persoanelor cu dizabilități la un standard adecvat de viață pentru ele și familiile lor, inclusiv la alimentație, îmbrăcăminte și locuință adecvate și la îmbunătățirea continuă a condițiilor de trai și vor lua măsurile adecvate pentru a proteja și promova exercitarea acestui drept fără discriminare pe criterii de dizabilitate.*
2. *Statele părți recunosc dreptul persoanelor cu dizabilități la protecție socială și posibilitatea de a se bucura de acest drept fără discriminare pe criterii de dizabilitate și vor lua măsurile adecvate pentru a proteja și promova respectarea acestui drept, inclusiv măsuri pentru:*
 - a) *a asigura accesul egal al persoanelor cu dizabilități la servicii de apă potabilă și a asigura accesul la servicii adecvate și accesibile ca preț, la dispozitive și alte tipuri de asistență pentru nevoile aferente dizabilității;*

- b) a asigura accesul persoanelor cu dizabilități, în special al femeilor, fetelor și al persoanelor vârstnice cu dizabilități, la programe de protecție socială și de diminuare a sărăciei;
- c) a asigura accesul persoanelor cu dizabilități și al familiilor acestora care trăiesc în sărăcie la asistență financiară din partea statului, pentru cheltuieli legate de dizabilități, inclusiv formare, consiliere, asistență financiară și servicii de îngrijire temporară adecvate;
- d) a asigura accesul persoanelor cu dizabilități la programele publice de locuințe;
- e) a asigura accesul egal al persoanelor cu dizabilități la programele de pensionare și la beneficiile aferente [43].

Schimbarea de paradigmă și trecerea de la abordarea dizabilității din perspectivă medicală și individuală la abordarea dizabilității din perspectiva drepturilor persoanelor cu dizabilități și constrângerilor societății implică, în viziunea partenerilor de dezvoltare schimbarea de paradigmă și în domeniul protecției sociale.

Acest fapt înseamnă, în primul rând, renunțarea la abordarea incapacității de muncă a persoanelor cu dizabilități, inclusiv a celor cu dizabilități intelectuale și psihosociale, încurajarea valorificării și menținerii oportunităților de angajare a acestor persoane și oferirea de sprijin în funcție de nevoi pentru angajarea lor în câmpul muncii. Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu dizabilități, art.27, stabilește obligațiile statelor de a se asigura că persoanele cu dizabilități au șanse egale la muncă.

În al doilea rând, noua paradigmă presupune trecerea de la îngrijirea instituționalizată a persoanelor cu dizabilități la sprijinul pentru trai în comunitate. *Principalii factori care stau la baza instituționalizării sunt lipsa de sprijin pentru persoane și familii și sărăcia. În combinație cu alte politici, protecția socială joacă un rol esențial în prevenirea instituționalizării. Aceasta poate contribui la combaterea sărăciei și poate sprijini acoperirea costurilor legate de dizabilitate, precum și facilitarea sau stimularea dezvoltării serviciilor comunitare de sprijin care promovează participarea, alegerea și controlul deplin și efectiv al persoanelor cu dizabilități [19].*

În al treilea rând, conform noii abordări, criteriile de eligibilitate pentru prestațiile universale trebuie să țină cont de extra costurile pentru dizabilitate în cazul persoanelor cu dizabilități și nu doar de mijloacele de care dispun acestea. Persoanele cu dizabilități, din cauza dizabilității lor au nevoie de mai multe resurse pentru a atinge același nivel de trai ca persoanele fără dizabilități. *Pentru ca protecția socială să fie mai favorabilă incluziunii persoanelor cu handicap și să sprijine într-o mai mare măsură participarea lor socială și economică, pragurile de eligibilitate ar trebui să ia în considerare costurile legate de handicap, iar prestațiile ar trebui să acopere în mod adecvat aceste costuri prin intermediul unor mecanisme adecvate, în numerar sau în natură. În cazul în care este necesar un prag de venit pentru sprijinul pentru persoanele cu handicap, acest prag ar trebui să fie semnificativ mai ridicat decât cel pentru accesarea sprijinului de bază pentru venit [19].*

Astfel, conform noii abordări, asigurarea echitabilă a persoanelor cu dizabilități cu protecție socială în vederea prevenirii discriminării și incluziunii lor sociale presupune: (a) asigurarea securității veniturilor care să permită accesul la bunuri și servicii necesare, (b) asigurarea acoperirii extra-costurilor ce țin de dizabilitate, care să faciliteze accesul la sprijinul necesar, (c) asigurarea accesului la asistența medicală, inclusiv la îngrijiri medicale și reabilitare ce țin de dizabilitate, (d) îmbunătățirea accesului la servicii pe tot parcursul ciclului de viață, cum ar fi îngrijirea copiilor, educația, formarea profesională, sprijinul pentru angajarea în câmpul muncii. Totodată, partenerii de dezvoltare subliniază necesitatea de a ține cont și de alți factori pe parcursul asigurării protecției sociale, cum ar fi vârsta, sexul, etnia [19].

În contextul noii abordări de sistem incluziv de protecție socială, a fost dezvoltată o listă de întrebări de verificare a gradului de incluziune a sistemului de protecție socială, care a stat la baza cercetării noastre privind gradul de protecție socială a persoanelor cu dizabilități.

Astfel, întrebările de referință pentru cercetare au fost următoarele:

- Promovează oare politicile și programele incluziunea și participarea persoanelor cu dizabilități, sau acestea contribuie la segregarea și izolarea lor? Sunt implicate persoanele cu dizabilități în elaborarea acestor politici incluzive?
- Există suficiente date dezagregate despre persoanele cu dizabilități ca să asigure dezvoltarea, implementarea și monitorizarea unor politici și programe axate pe nevoile diverse ale diferitor grupuri de persoane cu dizabilități?
- Sunt oare politicile și programele elaborate în așa fel ca să promoveze demnitatea, drepturile și potențialul persoanelor cu dizabilități, respectând diversitatea lor?
- Sunt oare programele dezvoltate și furnizate în așa fel ca să promoveze alegerea, controlul și autonomia persoanelor cu dizabilități și a subgrupurilor acestora- femei, minorități etnice etc.?
- Include orare cadrul juridic, care reglementează sistemul de protecție socială, nediscriminarea pe motive de dizabilitate, inclusiv obligația de a prevedea amenajări corespunzătoare, care să răspundă cerințelor legate de dizabilități?

- Sunt oare resursele financiare destinate copiilor și maturilor cu dizabilități planificate în așa fel ca să asigure traiul copiilor și a persoanelor cu dizabilități în familie și comunitate?
- Mecanismele de monitorizare a sistemului de protecție socială permit consolidarea datelor referitoare la dizabilități din diferite programe și scheme, pentru a evalua relevanța și eficacitatea sprijinului acordat persoanelor cu dizabilități? Sunt implicate persoanele cu dizabilități în procesul de monitorizare?

În paragrafele următoare vom analiza următoarele aspecte din perspectiva sistemului incluziv de protecție socială: datele statistice despre persoanele cu dizabilități, accesul persoanelor cu dizabilități la asigurări sociale, accesul persoanelor cu dizabilități la servicii sociale de suport, la educație și sănătate, accesul persoanelor cu dizabilități la acomodări rezonabile. În final vor fi elaborate concluzii și recomandări practice pentru promovarea unui sistem incluziv de protecție socială. Consolidarea rezilienței sociale în condițiile de urgență va trece ca un fir roșu prin toate paragrafele.

Date statistice despre persoanele cu dizabilități

La 1 ianuarie 2023, conform Biroului Național de Statistică, numărul persoanelor recunoscute cu dizabilități în Republica Moldova a constituit 162,3 mii persoane, inclusiv 10,9 mii copii cu vârsta de 0-17 ani [2] (vezi Fig. 1.)

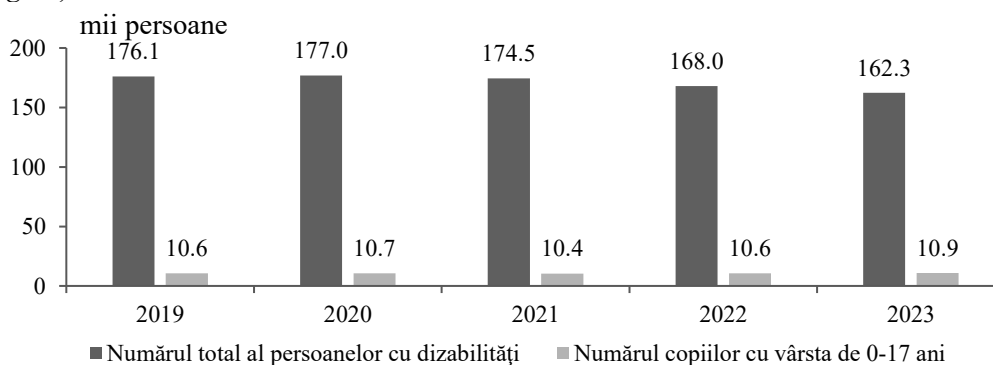

Fig. 1. Numărul persoanelor recunoscute cu dizabilități în Republica Moldova, la 1 ianuarie

Sursa: Biroul Național de Statistică.

Deși aparent numărul persoanelor cu dizabilități înregistrate s-a redus comparativ cu anul 2019 cu circa 8 mii de persoane, ponderea persoanelor cu dizabilități în structura populației generale a rămas aceeași - 6,5%, pe motiv de reducere a numărului populației cu reședința în Republica Moldova.

Numărul copiilor cu dizabilități era la 1 ianuarie 2023 de 10,9 mii de persoane, sau cu 300 de copii mai mult decât în anul 2019. Ponderea copiilor cu dizabilități în structura copiilor cu vârsta de 0-17 ani este de circa 2%. Creșterea numărului de copii cu dizabilități poate fi argumentată prin consolidarea mecanismului de referință a copiilor cu dizabilități prin dezvoltarea centrelor de intervenție timpurie și a centrelor de asistență psiho-pedagogică la nivel central și local, unul din obiectivele cărora este identificarea la timp a copiilor cu dizabilități [2].

În funcție de gradul de dizabilitate, circa 56% din populația cu dizabilități are grad accentuat de dizabilitate, 28% - dizabilitate medie și 16% - dizabilitate severă. Comparativ cu anul 2021, a crescut ponderea persoanelor cu dizabilitate severă și medie. Totodată, ponderea persoanelor cu dizabilitate accentuată a scăzut.

În funcție de vârstă, din total persoane cu dizabilități, 37,9% aveau vârsta de 30-45 ani, 32,4% - vârsta de 55-64 ani, 17,0% aveau 65 și peste ani, 7,0% - 16-29 ani și 5,7% - vârsta de 0-15 ani. Astfel, circa jumătate din persoanele cu dizabilități sunt de vârsta activă de muncă.

La 1 ianuarie 2023, în structura persoanelor cu dizabilități ponderea bărbaților a constituit 52,8%, iar ponderea femeilor - 47,3%. În funcție de sex, în structura populației, în ultimii 5 ani se observă o creștere a ponderii bărbaților (de la 6,9% în anul 2020 la 7,2% în anul 2023) și o reducere a ponderii femeilor (de la 6,6% în anul 2020 la 5,8% în anul 2023). Ponderea bărbaților cu dizabilități în numărul total al populației bărbaților a fost mai mare cu 1,4 p.p. în anul 2023, față de ponderea femeilor cu dizabilități în numărul total al populației de femei [2].

UNFPA a efectuat Studiul Generației de Gen (GGG) în anul 2020 și a inclus Întrebările Grupului de la Washington pentru a clarifica numărul potențial de persoane cu dizabilități. În cadrul GGG, la întrebarea dacă „întâmpină dificultăți, care durează cel puțin 6 luni, în desfășurarea activităților zilnice obișnuite (mers, îngrijire proprie, vedere, auz, memorie) din cauza unor probleme fizice sau mintale”, 43,3% din populația de 15-79 de ani au răspuns afirmativ. 1,6% au menționat că se confruntă cu dificultăți grave, 8,1% - cu dificultăți

moderate și 40,9%- ușoare [42]. În baza acestor rezultate, am putea deduce că ponderea persoanelor cu dizabilități în grupul de vârstă de 15-79 de ani este în jur de 9,7% (persoanele care se confruntă cu greutăți grave și moderate), ceea ce este deja cu 33% mai mult decât datele BNS. Trebuie să ținem cont de faptul că în GGS nu au fost incluși copiii (0-14 ani), deci datele oricum sunt mai mici comparativ cu realitatea.

În baza analizei datelor GGS, putem deduce, de asemenea, că ponderea persoanelor cu dizabilități crește începând cu vârsta de 55 de ani de la 13,4% - în grupul de vârstă 55-59 de ani la 50% în grupul de vârstă 75-79 de ani.

Pe regiuni, ponderea persoanelor cu dizabilități este mai mare în Regiunea de Nord (12,4%), și mai redusă în Regiunea Centru (8,5%).

În funcție de studii, ponderea persoanelor cu dizabilități este mai mare în mediul persoanelor cu studii primare (18,5%) și este mai redusă în mediul celor cu studii superioare (6,9%).

În funcție de Chintile, ponderea persoanelor cu dizabilități este mai mare în mediul grupurilor mai sărace. Astfel, în Chintila 1 - 17,1% sunt cu dizabilități și în Chintila 2 - 18,3%. Ponderea persoanelor cu dizabilități este mai redusă în Chintila superioară 5 (5,8%), fapt ce poate fi explicat prin o calitate a vieții mai bună, acces mai bun la servicii de sănătate, educație, sociale[42].

Compararea datelor din cele două surse denotă faptul că *Republica Moldova nu dispune de date comprehensive și argumentate privind persoanele cu dizabilități*. Lipsa acestor date are un impact negativ asupra procesului de elaborare a politicilor și bugetelor în domeniu pentru a corespunde nevoilor persoanelor cu dizabilități și a contribui la implementarea Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu dizabilități. Totodată, lipsa de date are impact negativ și asupra estimării nevoilor de mijloace și echipamente asistive, asupra estimării și planificării serviciilor sociale, educaționale, de reabilitare și recuperare, asupra eliminării barierelor de accesibilitate care împiedică accesul persoanelor cu dizabilități la oportunitățile și resursele necesare pentru participarea deplină la viața societății [27].

Analiza mecanismelor de colectare a datelor despre persoanele cu dizabilități a scos în evidență faptul că în Republica Moldova nu există un mecanism unic de colectare a datelor despre persoanele cu dizabilități. Astfel, datele primare despre persoanele cu dizabilități sunt colectate separat de către Consiliul Național de Determinare a Dizabilității și Capacității de Muncă, Casa Națională de Asigurări Sociale, Ministerul Muncii și Protecției Sociale, Ministerul Educației și Cercetării, Ministerul Sănătății, Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă. Nu există o metodologie unică în colectarea datelor de către aceste entități și nici un mecanism de validare a acestor date.

BNS a integrat câteva module de colectare a datelor despre persoane cu dizabilități în câteva cercetări care sunt efectuate periodic. Astfel, prin intermediul Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice, sunt colectate date cu privire la nivelul de trai al gospodăriilor care au în componența sa persoane cu dizabilități (ponderea gospodăriilor care au cel puțin o persoană cu dizabilități, accesul gospodăriilor care au în componență persoane cu dizabilități la utilități, apreciere nivelului de trai etc.). Prin intermediul Anchetei Forței de Muncă, se colectează date cu privire la: rata de participare la forța de muncă a persoanelor cu dizabilități; rata șomajului în rândul persoanelor cu dizabilități; rata de ocupare a persoanelor cu dizabilități; distribuția persoanelor cu dizabilități pe activități economice și statutul profesional. Acești indicatori conțin dezagregări în funcție de sexe și mediu. Cu toate acestea, nu există analize separate sau comparative privind calitatea vieții persoanelor cu dizabilități sau accesul lor la muncă. Totodată, este important de menționat că în cadrul ultimului recensământ național care a avut loc în anul 2024, Biroul Național de Statistică a integrat parțial întrebările Grupului de la Washington (doar 4 întrebări din 6), fapt ce a permis colectarea datelor privind persoanele care potențial au dizabilitate, dar nu sunt înregistrate.

În anul 2020, BNS în parteneriat cu UNFPA a elaborat pentru prima dată studiul Generației și Gen, în care a integrat și întrebările Grupului de la Washington. Acest fapt a permis de a afla date mai detaliate despre persoanele cu dizabilități, inclusiv acele persoane care nu au înregistrată dizabilitatea.

Deși BNS a actualizat unii indicatori prezentați în Banca de date statistice în special domeniul Statistica socială în conformitate cu Obiectivele de Dezvoltare Durabilă și a inclus dezagregări după grupe de vârste, sexe, mediu, nivel de instruire, grupul de tineri NEET (15-24 ani), însă dezagregarea pe dizabilitate nu a fost integrată în aceste date, fapt ce are un impact negativ asupra politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități.

În anul 2016 Guvernul Republicii Moldova a aprobat Setul de indicatori pentru monitorizarea Convenției pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități. Din păcate, nu a fost elaborat un mecanism funcțional de monitorizare și de colectare a acestor date. MMPS colectează datele în mod administrativ la necesitate, în special pentru a raporta pe implementarea Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități.

BNS o dată în an publică raportul statistic "Persoanele cu dizabilități în Republica Moldova" care integrează mai mulți indicatori din mai multe surse de date. Acest raport reprezintă cea mai complexă sursă de date în domeniul dizabilității, însă accesarea raportului pe pagina electronică a BNS este dificilă, deoarece

acest raport apare la domeniul ”comunicate de presă” și nu ca raport la ”statistici pe domenii”, cum apar alte rapoarte sau date pe domenii sectoriale.

Pagina electronică a BNS nu este accesibilă persoanelor cu dizabilități senzoriale și a celor cu dizabilități intelectuale, situație similară și în cazul paginilor web ale instituțiilor guvernamentale.

Astfel, putem concluziona, că Republica Moldova dispune doar de date fragmentare despre persoanele cu dizabilități din cauza colectării fragmentare a datelor de diferite instituții, lipsei unui mecanism unic de colectare a datelor statistice și a unei metodologii științifice argumentate. De asemenea nu există un sistem de validare a datelor statistice colectate. În acest context considerăm oportune cercetări comprehensive care să ne ofere un tablou detaliat al situației persoanelor cu diferite tipuri de dizabilități, din diferite regiuni și medii rezidențiale, de diferite vârste și sex, cu diferit statut socioeconomic, stare civilă, etnie, religie, nivel de instruire etc.

Determinarea dizabilității și sistemele de referință

Ratificarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (CPDPD) de către Parlamentul Republicii Moldova (2010), aprobarea Legii incluziunii sociale (2012) au determinat necesitatea reformării sistemului de determinare a dizabilității și ajustării lui la standardele internaționale. În 14 ani de la ratificarea CPDPD sistemul de determinare a dizabilității a trecut prin două reforme mari – în anul 2013 și în anul 2018.

Astfel, în anul 2013 a fost unificat procesul de determinare a dizabilității în cazul copiilor și adulților, evaluarea ambelor grupuri fiind preluată de o sigură instituție- Consiliul Național de Determinare a Dizabilității și Capacității de Muncă (CNDDCM), subordonată MMPSF. CNDDCM a fost fortificat, fiind create servicii și secții cu atribuții specifice în domeniile: resurse umane, juridic, economico-financiar, tehnologii informaționale, metodică și statistică etc. În procedura de evaluare și determinare a dizabilității au fost integrate criteriile sociale, iar CNDDCM a angajat personal din domeniul social (asistenți sociali, psihopedagogi) în echipele de determinare a dizabilității și capacității de muncă. De rând cu aceste, persoanele încadrate în grad de dizabilitate au început să beneficieze de un Program de reabilitare și incluziune socială, cu recomandări generale în domeniul asistenței medicale, asistenței sociale, muncii și educației. Pe lângă CNDDCM a fost instituită Comisia de litigii pentru cazurile de contestații, în caz de dezacord al persoanei cu decizia privind atribuirea/neatribuirea unui anumit grad de dizabilitate.

În anul 2018, în baza HG Nr. 357 din 18-04-2018 Cu privire la determinarea dizabilității [14] au fost create 41 de structuri teritoriale ale CNDDCM în cadrul structurilor teritoriale de asistență socială, care au drept scop înregistrarea cererilor în Registrul de strictă evidență a cererilor, pregătirea Dosarului electronic al persoanei cu dizabilități și ghidarea persoanei cu dizabilități în procesul de pregătire a documentelor necesare. Totodată au fost dezvoltate 15 Echipe pentru Determinarea gradelor de dizabilitate (inclusiv 12 pentru adulți și 3 pentru copii), cu implicarea specialiștilor din domeniul medicinei, asistenței sociale, psihologiei. Aceste echipe sunt responsabile de evaluarea Dosarelor electronice și luarea deciziei privind atribuirea sau refuzarea gradului de dizabilitate, precum și pentru elaborarea Planului de reabilitare a persoanei cu dizabilități. De rând cu aceasta, a fost creat Sistemul automatizat de distribuire aleatorie a dosarelor către Echipele pentru determinarea dizabilității în vederea combaterii corupției în domeniul determinării dizabilității, și a fost instituit Serviciul de control al determinării gradelor de dizabilitate (3 echipe). Acesta din urmă verifică corectitudinea atribuirii gradelor de dizabilitate, precum și soluționează contestațiile primite de la persoanele cu dizabilități privind dezacordul cu gradul de dizabilitate stabilit. De asemenea, s-a decis despre posibilitatea ca Echipele de determinare a dizabilității să poată lua decizia privind gradul de dizabilitate fără participarea persoanei.

Deși aceste transformări au avut un impact pozitiv asupra mecanismului de determinare a dizabilității, cercetările în domeniu denotă că sistemul de determinare a dizabilității continuă să se bazeze mai mult pe abordarea medicală, nu există o metodologie clară de determinare a dizabilității și capacității de muncă prin prisma CIF, procesul de accesare a serviciului a devenit mai dificil din cauza necesității de a aduce mai multe acte confirmative, majoritatea formularelor eliberate de diferite instituții sunt puțin informative în ceea ce privește problemele de incluziune cu care se confruntă persoanele, persoanele cu dizabilități au pierdut posibilitatea de a se întâlni cu echipele de determinare a dizabilității și gradul de dizabilitate este determinat doar în baza documentelor, ceea ce creează bariere mari în contextul unor documente formale și puțin informative [6]. Evaluarea dizabilității este un proces fragmentat, divizat între diferite instituții din domeniile sănătății, asistenței sociale, educației și ocupării forței de muncă de la locul de trai al persoanei, care realizează separat propria evaluare, completând un formular specific. Potrivit participanților la cercetare, evaluarea medicală reprezintă cea mai dificilă etapă în procesul de pregătire a actelor pentru determinarea dizabilității. Celelalte tipuri de evaluări înregistrează, de asemenea, o serie de curențe, care relevă necesitatea revizuirii și armonizării conținuturilor formularelor de evaluare, solicitate de CNDDCM [4]. Actualul mecanism de determinare a dizabilității și capacității de muncă se concentrează preponderent pe deficiențe și nu evaluează cerințele persoanei legate de barierele din cadrul societății. Mai mult ca atât, nu a fost aprobată o metodologie și instrumente

de evaluare a barierelor și nici o metodologie și instrumente de evaluare a capacității de muncă în baza abilităților persoanei raportate la competențele solicitate pe piața muncii pentru anumite categorii de profesii/meserii. CNDDCM determină cauzele și severitatea dizabilității în baza unor bareme, care stabilesc valori procentuale în funcție de diagnosticul medical și deficiențele funcționale și structurale, pe care boala, afecțiunea sau trauma le produce. Criteriile actuale de determinare a dizabilității nu reflectă suficient limitările în activități și restricțiile de participare. Ponderea rezultatelor acestui tip de evaluare este neglijată în cazul determinării gradului de dizabilitate la copii și influențează eronat gradul de dizabilitate la adulți prin atribuirea unor coeficienți, care nu rezultă a fi validați și argumentați științific, ceea ce impune revizuirea metodologiei de determinare a dizabilității și capacității de muncă [4].

Profesionalismul scăzut al personalului din Echipele de determinare a dizabilității este o altă problemă notată de către cercetători. Studiul efectuat în anul 2016 denotă că majoritatea specialiștilor angajați în procesul de evaluare și determinare a dizabilității nu au studii și experiența necesară în domeniile vizate și nici nu pot să-și perfecționeze cunoștințele în determinarea dizabilității în Republica Moldova din cauza lipsei unor programe de instruire inițială și continuă în acest domeniu și a cadrelor universitare care să elaboreze și să implementeze aceste programe. În aceste condiții, ministerele de resort ar trebui să planifice de comun acord surse financiare pentru atragerea specialiștilor de performanță din exteriorul țării în vederea ajustării mecanismului de determinare a dizabilității la standardele internaționale și dezvoltării programelor de instruire inițială și continuă pentru specialiștii CNDDCM în cadrul instituțiilor de învățământ de resort din Moldova [6]. Actualul mecanism de determinare a dizabilității și capacității de muncă se concentrează preponderent pe deficiențe și nu evaluează cerințele persoanei legate de barierele din cadrul societății. Mai mult ca atât, nu a fost aprobată o metodologie și instrumente de evaluare a barierelor și nici o metodologie și instrumente de evaluare a capacității de muncă în baza abilităților persoanei raportate la competențele solicitate pe piața muncii pentru anumite categorii de profesii/meserii. CNDDCM determină cauzele și severitatea dizabilității în baza unor bareme, care stabilesc valori procentuale în funcție de diagnosticul medical și deficiențele funcționale și structurale, pe care boala, afecțiunea sau trauma le produce. Criteriile actuale de determinare a dizabilității nu reflectă suficient limitările în activități și restricțiile de participare. Ponderea rezultatelor acestui tip de evaluare este neglijată în cazul determinării gradului de dizabilitate la copii și influențează eronat gradul de dizabilitate la adulți prin atribuirea unor coeficienți, care nu rezultă a fi validați și argumentați științific, ceea ce impune revizuirea metodologiei de determinare a dizabilității și capacității de muncă.

O altă problemă evidențiată în cadrul studiilor este accesul redus al persoanelor cu dizabilități și familiilor lor, în special a celor cu dizabilități accentuate și severe, cu dizabilități intelectuale, a persoanelor cu dizabilități în vârstă, din familii sărace, din mediul rural, la serviciul de determinare a dizabilității din cauza accesului redus la informație, mecanismului de referință slab dezvoltat, infrastructurii inaccesibile a serviciilor medicale în special pentru persoanele cu dizabilități locomotorii și de vedere, investigațiilor costisitoare pentru maladiile genetice rare, pe care persoanele trebuie să le facă din contul propriilor resurse, lipsei transportului public adaptat pentru a ajunge la serviciile medicale, posibilităților financiare limitate pentru plata serviciilor de diagnosticare și laborator, precum și pentru angajarea unor însoțitori [4]. Deși, în conformitate cu HG Nr. 357 din 18-04-2018 cu privire la determinarea dizabilității, structurile teritoriale ale CNDDCM au rolul de a informa populația despre procedurile de determinare a dizabilității, inclusiv prin ghidurile elaborate de către CNDDCM, persoanele cu dizabilități continuă să fie informate insuficient despre traseul pe care trebuie să-l parcurgă pentru a-și înregistra dizabilitatea [4].

Pentru a îmbunătăți mecanismul de referință pentru identificarea persoanelor cu dizabilități, este necesară o abordare complexă cu implicarea în acest proces a asistenților sociali din comunități, care au acces în special la familiile vulnerabile, și campanii masive de comunicare. Totodată informația trebuie să fie prezentată în format accesibil în special pentru persoanele cu dizabilități senzoriale și intelectuale. O importanță deosebită în îmbunătățirea mecanismului de referință pentru identificarea persoanelor cu dizabilități îl au activitatea în echipe multidisciplinare la nivel de comunități și sporirea nivelului de informare și capacitate a medicilor de familie și a asistenților sociali privind mecanismul de determinare a dizabilității. Aceștia din urmă ar trebui să aibă incluse în fișele de post responsabilitatea pentru identificarea persoanelor cu dizabilități din comunități lor și referirea lor către structurile teritoriale ale CNDDCM.

O problemă destul de importantă continuă să fie implementarea Programelor individuale de reabilitare. Studiul din 2024 elaborat de AOPD denotă că evaluarea persoanei la nivel local anterior determinării dizabilității nu garantează elaborarea de către CNDDCM a unor recomandări individualizate de reabilitare și incluziune în PIRIS, care să corespundă necesităților și aspirațiilor reale ale persoanei cu dizabilități. Mai mult ca atât, deseori aceste recomandări nu sunt explicate persoanelor cu dizabilități și persoanelor care le îngrijesc/asistă și se atestă neconcordanțe substanțiale între necesitățile persoanei, recomandările oferite de CNDDCM în diferite domenii și disponibilitatea serviciilor recomandate la nivel local. În plus, cercetarea

scoate în evidență lipsa unei monitorizări centralizate a implementării PIRIS de către CNDDCM, ceea ce afectează planificarea, dezvoltarea și bugetarea serviciilor de suport pentru persoanele cu dizabilități în diferite domenii (educație, ocuparea forței de muncă, asistență socială, servicii de reabilitare, tehnologii de asistență) de către instituțiile responsabile [4]. CNDDCM raportează pe tip și număr de recomandări efectuate în cadrul Programului, dar nu există o monitorizare și o evaluare a gradului de implementare a recomandărilor oferite. Astfel, din Raportul CNDDCM pentru anul 2022 aflăm că în anul 2022, echipele de determinare a dizabilității au oferit circa 250962 de recomandări în Programele individuale de reabilitare și incluziune socială (anexă la Certificatul de dizabilitate) [7]. În același timp nu am putut identifica câte din aceste măsuri au fost implementate și cine anume monitorizează și raportează asupra progresului acestor planuri. În contextul lipsei serviciilor sociale necesare la locul de trai și absenței unui sistem de monitorizare a implementării recomandărilor, eficiența Programelor de reabilitare pare să fie nesemnificativă, cu excepția recomandărilor ce țin de asistența personală sau cadrul didactic de sprijin, care ajută persoanele cu dizabilități să se înregistreze pentru a obține accesul la aceste servicii. Aceste lacune demonstrează necesitatea revizuirii modului de elaborare a PIRIS, cu asigurarea participării depline a persoanei în proces, precum și îmbunătățirea utilizării datelor CNDDCM în implementarea politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități.

Determinarea termenului de oferire a gradului de dizabilitate continuă să fie la discreția echipelor de determinare a dizabilității. Conform HG Nr. 357 din 18-04-2018, gradul de dizabilitate poate fi stabilit pe un termen de 6 luni, un an, doi ani sau nedeterminat. Criteriile în baza cărora sunt luate decizii privind termenul gradului de dizabilitate nu sunt clar stipulate și lasă loc de interpretări, fapt ce sporește neîncrederea în CNDDCM și creează nemulțumiri în rândul persoanelor cu dizabilități.

Analiza paginilor web ale CNDDCM, MS și MMPS denotă că persoanele cu dizabilități au acces la diferite mecanisme de reclamații dacă sunt nesatisfăcuți de serviciile de determinare a dizabilității. Astfel, CNDDCM deține un mecanism intern de reclamații care include Linia fierbinte CNDDCM - 022211300 și Petiții online pe pagina web. Din păcate, nu am identificat rapoarte de analiză cu măsurile luate pentru soluționarea acestor reclamații pe paginile web ale CNDDCM sau în rapoartele anuale ale acestuia. De rând cu mecanismul intern de reclamații, persoanele cu dizabilități pot accesa Linia fierbinte a MS și Linia fierbinte pentru persoane cu dizabilități prestată de Asociația Keystone Moldova subcontractată de MMPSF. În cazul Liniei fierbinți, prestate de Keystone Moldova, sunt elaborate rapoarte lunare cu indicarea tipurilor de apeluri, tipurilor de asistență, referirilor efectuate, măsurilor luate și cazurilor soluționate.

Peste 14 mii de persoane s-au adresat Consiliului Național pentru Determinarea Dizabilității și Capacității de Muncă (CNDDCM) în anul 2022 pentru expertizare primară și determinare a dizabilității, cu circa 3400 persoane mai puțin față de anul 2019. Dintre aceștia 12168 erau adulți și 2024 erau copii. Au fost expertizate primar și încadrate în grade de dizabilitate peste 12 mii de persoane, dintre care circa 2/3 au fost persoane din mediul rural, preponderent bărbați. 9594 au fost adulți până la pensionare, 882 - în vârsta pensionară și peste și 1583 erau copii. Ponderea persoanelor încadrate primar în grade de dizabilitate accentuată și medie a fost de 80% [10].

În funcție de tipul dizabilității, 5333 de persoane au fost certificate cu deficiențe fizice/locomotorii, 1928 - cu tumori, 1238 - deficiențe mentale și de comportament, 498 - deficiențe de vedere, 258 - autism, 128 - deficiențe de auz etc. Comparativ pe ani se observă o creștere a numărului de persoane certificate primar cu deficiențe mentale și de comportament, cu autism, și o descreștere a persoanelor cu deficiențe de vedere, auz și cu tumori.

Tabelul 1. Distribuția persoanelor încadrate primar în grade de dizabilitate, după tipul dizabilității, pe ani, număr

Tipul dizabilității	2019	2020	2021	2022
Deficiențe de auz	n/r	82	152	128
Deficiențe de vedere	606	476	542	498
Deficiențe fizice/locomotorii	n/r	6544	6305	5333
Deficiențe mintale și de comportament	1182	749	1109	1238
Autism	n/r	112	210	258
Sindrom Down	n/d	n/d	n/d	n/d
Tumori	2837	1936	2047	1928
Alte boli	10630	518	228	358

Pentru expertizare repetată și reconfirmare a dizabilității s-au adresat în anul 2022 peste 40 mii persoane, cu peste 14 mii persoane mai puțin față de anul 2019. Dizabilitatea a fost reconfirmată în cazul a aproximativ 38 mii persoane, preponderent bărbați din mediul rural [10].

Peste 6 mii de persoane adulte au fost încadrate în anul 2022 în grad de dizabilitate fără termen, fiind în creștere cu circa 300 persoane față de 2019. Această creștere a fost mai pronunțată în mediul rural (243 persoane față de 56 persoane în mediul urban). Totodată, circa 1400 copii au fost încadrați în grad de dizabilitate până la împlinirea vârstei de 18 ani, cu 500 copii mai mult în raport cu anul 2019

Prestarea serviciului de determinare a dizabilității în perioada pandemică. Studiile denotă că persoanele cu dizabilități s-au confruntat cu probleme în accesarea serviciului de determinare a dizabilității în special la începutul pandemiei. Astfel, din cauza restricționării accesului la servicii medicale, de diagnostic și de laborator, precum și a fricii de infectare multe persoane cu dizabilități nu au putut perfectă toate documentele necesare pentru determinarea dizabilității, fapt ce le-a limitat accesul la prestații, alocații și servicii sociale. Pentru a soluționa cumva problema, Consiliul Național pentru Determinarea Dizabilității și Capacității de Muncă a prelungit din oficiu termenul de încadrare în gradul de dizabilitate până la 15 mai pentru persoanele, ale căror grad de dizabilitate a expirat sau expira în perioada stării de urgență. Respectiv, pentru această perioadă de către CNAS a fost efectuată plata pensiilor și alocațiilor sociale pentru persoanele cu dizabilitate. În același timp persoanele cu dizabilități neîncadrate în grad de dizabilitate anterior au fost în situația de a aștepta să treacă perioada de urgență în sănătate [29].

Protecția socială a persoanelor cu dizabilități

Măsurile de protecție socială pentru persoanele cu dizabilități includ, de rând cu serviciile sociale, prestațiile din asigurări sociale (pensiile; alocațiile sociale); prestațiile din asistență socială (alocațiile de îngrijire, însoțire și supraveghere; ajutorul social, ajutorul pentru perioada rece a anului, compensații la transport); facilitățile la prestarea serviciilor publice (scutiri fiscale etc.) și serviciile de suport monetar (serviciul de susținere a familiei cu copii, serviciul social de suport monetar pentru familiile dezavantajate).

Accesul la prestații și alocații sociale. Analiza prestațiilor din asigurări sociale, denotă că persoanele cu dizabilități pot beneficia de pensie de dizabilitate în rezultatul unei afecțiuni generale, unui accident de muncă sau a unei boli profesionale, condiția principală fiind contribuția anterioară în fondul de asigurări sociale o anumită perioadă de timp.

Conform datelor BNS, la 1 ianuarie 2023, în structura persoanelor cu dizabilități aflate la evidența Casei Naționale de Asigurări Sociale, pensionarii de dizabilitate au constituit 64,8%, iar beneficiarii de alocații - 35,2%. Beneficiari de pensii de dizabilitate erau circa 105,2 mii persoane cu dizabilități (inclusiv 0,9 mii persoane cu dizabilități fiind angajați ai organelor de forță), iar beneficiari de alocații sociale de stat erau 57,1 mii persoane, care nu au întrunit condițiile necesare pentru obținerea pensiei [2].

Ponderea persoanelor cu dizabilități care beneficiază de prestații sociale în numărul total al populației a constituit 6,5%. În profil regional, prevalează regiunea UTA Găgăuzia cu 8,8% și regiunea Centru (7,6%). Totodată, cea mai mare pondere se atestă în raionul Șoldănești (16,8%), în raionul Telenești (10,3%), iar în raionul Edineț și Rezina respectiv câte 9,3% (indicator ODD 1.3.1.d). La 1 ianuarie 2023, din numărul de persoane cu dizabilități care erau beneficiari de alocații sociale de stat (57,1 mii persoane), fiecare al doilea beneficiar a fost persoană cu dizabilitate din copilărie și fiecare al cincilea beneficiar - copil cu dizabilitate în vârstă de până la 18 ani. Femeile au constituit 40,1% în structura beneficiarilor [2].

Conform datelor Casei Naționale de Asigurări Sociale, la 1 ianuarie 2023, mărimea medie a pensiei de dizabilitate a constituit 2104,3 lei comparativ cu mărimea medie a pensiei per total pensionari - 3156,4 lei. În funcție de gradul de dizabilitate, mărimea medie a pensiei s-a diferențiat, constituind 1572,2,0 lei pentru persoanele cu dizabilitate medie, 2260,4,3 lei pentru persoanele cu dizabilitate accentuată și 2557,6,1 lei pentru cele cu dizabilitate severă. Comparativ cu 1 ianuarie 2019, mărimea medie a pensiei de dizabilitate s-a majorat cu 64,7%, în timp ce mărimea medie a pensiei per total pensionari a crescut cu 66,0% [2]. Valoarea minimumului de existență, în anul 2022, a constituit în medie pentru o lună 2628,4 lei/persoană. Astfel, mărimea medie a pensiei de dizabilitate a făcut posibilă acoperirea minimumului de existență în proporție de 80,1%. Mărimea medie a pensiei de dizabilitate severă a acoperit minimumul de existență în proporție de 97,3%, mărimea medie a pensiei de dizabilitate accentuată - 86,0%, iar a pensiei de dizabilitate medie - 59,8%.

Conform datelor BNS, cuantumul minim al pensiei de dizabilitate severă, de la 1 aprilie 2023 a constituit 1965,5 lei, cuantumul pensiei de dizabilitate accentuată - 1834,4 lei și al pensiei de dizabilitate medie - 1310,3 lei. Respectiv, acesta a acoperit într-o proporție mai mică valoarea minimumului de existență: 74,8% în cazul pensiei minime de dizabilitate severă, 69,8% în cazul pensiei minime de dizabilitate accentuată și 49,9% pentru pensia minimă de dizabilitate medie.

La 1 ianuarie 2023 mărimea medie a alocației sociale de stat a constituit 1323,0 lei, fiind în creștere de 2,4 ori față de 1 ianuarie anul 2019. Mărimea medie a alocației a fost mai mare la copiii cu dizabilități severe în vârstă de până la 18 ani (1701,6 lei) și persoanele cu dizabilități severe din copilărie (1656,6 lei). Deși a înregistrat o creștere în ultimii ani, alocația socială putea acoperi doar jumătate din minimumul de existență în anul 2022 [2].

Persoanele cu dizabilitate severă au beneficiat și de alocație pentru îngrijire, însoțire și supraveghere. De această alocație au beneficiat circa 12,7 mii de persoane cu dizabilități, comparativ cu 13,1 mii persoane în anul precedent. Mărimea medie a acestei alocații a constituit 1818,7 lei, acoperind doar 69% din minimul de existență [2].

Persoanele cu dizabilități și persoanele care însoțesc persoanele cu dizabilități severe sau copiii cu dizabilități în vârstă de până la 18 ani beneficiază de compensații pentru serviciile de transport public urban, suburban și interurban, al căror quantum, începând cu 1 ianuarie 2023, constituie 160 lei/lunar pentru persoanele cu dizabilități severe și copiii cu dizabilități și 60 lei/lunar pentru persoanele cu dizabilități accentuate.

În schimbul compensației de transport, persoanele cu dizabilități locomotorii, sau întreținătorii acestora, au dreptul de a importa, o dată la 5 ani, cu scutire de drepturi de import, un mijloc de transport destinat transportării lor, clasificat la poziția tarifară 8703 (cu capacitatea cilindrică a motorului de până la 2.500 cm³ inclusiv), indiferent de termenul de exploatare (prevederile Codului vamal, ale Codului fiscal și ale Legii nr. 1380/1997 cu privire la tariful vamal). Discuțiile cu persoanele cu dizabilități, de asemenea, au scos în evidență faptul că deși această scutire este foarte importantă, din cauza sărăciei un număr redus de persoane cu dizabilități locomotorii își pot permite să procure mijloace de transport și să se folosească de aceste scutiri. Adicional la cele menționate, raportul alternativ la Raportul Guvernului pe implementarea CPDPD (2015) [41] denotă faptul că *persoanele cu dizabilități obțin cu mare dificultate permise de conducere a mijloacelor de transport. Legislația națională conține impedimente în realizarea dreptului persoanelor cu dizabilități de a conduce mijloace de transport. Astfel, Normele privind examinarea medicală a conducătorilor de vehicule și a candidaților pentru obținerea permisului de conducere, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 12 din 19.01.2009, prevăd lista maladiilor în care nu este permisă conducerea mijloacelor de transport. Formularea prevederilor legale este foarte generală, prin urmare, persoanele cu dizabilități severe nu pot obține permis de conducere, chiar dacă aplică adaptările necesare mijlocului de transport. Totodată Raportul alternativ menționează că nu există un centru tehnic de dotare a mijloacelor de transport cu sisteme de ghidare manual conform nevoilor specifice ale fiecărei persoane. Astfel, persoanele cu dizabilități sunt nevoite să procure automobile reutilate din străinătate (care nu tot timpul corespund specificului dizabilității) sau să rămână dependente de asistență din partea rudelor sau a serviciilor de taxi, care sunt foarte costisitoare. În aceste condiții Raportul stipulează necesitatea abrogării Capitolului III din Normele privind examinarea medicală a conducătorilor de vehicule și a candidaților pentru obținerea permisului de conducere, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 12 din 19.01.2009, deoarece acesta limitează drepturile persoanelor cu dizabilități și contravine standardelor europene în domeniu; realizării sesiunilor de informare/instruire pentru medici și alte persoane responsabile care eliberează permise de conducere pentru persoanele cu dizabilități; și crearea unui centru tehnic de certificare și adaptare a autovehiculelor la sisteme de ghidare manuală conform cerințelor specifice ale persoanelor cu dizabilități.*

Conform Art. 33 din Codul fiscal al RM, persoanele cu dizabilități din copilărie, cele cu dizabilități accentuate și severe au dreptul la scutiri personale în cazul impozitului pe venit în mărime de 31 500 anual. Persoanele care întrețin persoane cu dizabilități severe și accentuate au dreptul la scutiri anuale la impozitul pe venit de 19 800 lei (art. 35 din Codul fiscal). În contextul în care majoritatea persoanelor cu dizabilități accentuate și întreținătorii lor nu sunt încadrate în câmpul muncii, presupunem că numărul beneficiarilor de aceste scutiri este destul de redus. Oricum nu există o statistică a persoanelor care au beneficiat de aceste scutiri.

Conform legislației în vigoare, persoanele cu dizabilități mai pot beneficia de ajutor social și ajutor pentru perioada rece a anului, dacă au un venit mai mic decât venitul minim garantat și întrunesc indicatorii de bunăstare. În anul 2022, venitul minim garantat a fost de a 1363 de lei lunar pentru un adult și 1418 de lei pentru un copil. Quantumul lunar pentru ajutorul pentru perioada rece a anului a fost de 700 de lei. Pentru a beneficia de ajutor social și ajutor pentru perioada rece a anului indicatorii bunăstării trebuie să fie mai mici de 88,46. La calcularea indicatorilor bunăstării se iau în considerație mărimea familiei, număr de persoane angajate în câmpul muncii, numărul de animale domestice, bunurile de folosință îndelungată (mașină de spălat automata, frigider etc.). Studiile denotă că *deși pensiile și alocațiile persoanelor cu dizabilități sunt foarte reduse, și acestea ar putea beneficia de ajutor social sau de ajutor pentru perioada rece a anului, o bună parte din persoanele cu dizabilități nu au acces la aceste ajutoare din cauza procedurilor îndelungate și necesității de a prezenta multe documente și a criteriilor de eligibilitate care nu țin cont de diferite aspecte ale dizabilității. Faptul că indicatorii de bunăstare sunt învechiți și nu țin cont de necesitățile și cheltuielile legate de dizabilitate au fost menționate și în Raportul de monitorizare a implementării angajamentelor în domeniul dizabilității elaborat de CDPD, care a accentuat importanța respectării de către Guvern a recomandării Comitetului CRPD cu referință la luarea în considerație de către programele de reducere a sărăciei a costurilor suplimentare legate de dizabilitate [3]. De asemenea nu există date statistice privind numărul de persoane cu dizabilități care au accesat aceste tipuri de ajutoare, inclusiv pe sex, medii rezidențiale și tipuri de dizabilitate.*

Conform Legii Nr. 60 din 30.03.2012 persoanele cu dizabilități au dreptul de a fi asigurați gratuit sau cu plată parțială cu mijloace ajutătoare tehnice, în baza prescripțiilor medicale, acestea fiind furnizate de către Centrul Republican Experimental Protezare, Ortopedie și Reabilitare (CREPOR) și de alte instituții specializate în modul stabilit de Guvern. În anul 2022 un număr de peste 10 mii persoane cu dizabilități au beneficiat de servicii de reabilitare medicală, de sănătate mintală, îngrijire și protezare în cadrul instituțiilor medicale, înregistrând o creștere ușoară în raport cu anul de referință 2019. Bărbații au prevalat cu o pondere de circa 2/3 în totalul beneficiarilor de servicii. Numărul beneficiarilor de servicii de protezare a fost de 130 de persoane, peste 70% dintre aceștia beneficiind de protezare auditivă [10]. Conform Raportului alternativ, *statul nu a creat un mecanism de evaluare, prescriere și asigurare conform nevoilor specifice ale fiecărei persoane cu echipament ajutător (scaune rulante, cadre de mers, proteze auditive ș.a.). În raportul statului se indică numai încălțăminte ortopedică și protezele. Numărul persoanelor cu dizabilități ce au nevoie de echipamente și tehnologii asistive este de sute de ori mai mare decât cel indicat în raportul statului. Din păcate, în programele de oferire a echipamentelor de suport nu sunt incluse persoanele cu dizabilități de vedere: acestea nu beneficiază deloc de dispozitive compensatorii din bugetul statului, cum ar fi echipamente de mobilitate, bastoane, megascoape etc [41].* În aceste condiții Raportul alternativ propune crearea unui mecanism de evaluare și prescriere a echipamentelor ajutătoare și a tehnologiilor asistive pentru persoanele cu diferite tipuri de dizabilitate; crearea de comun acord cu organizațiile societății civile a unei liste de echipamente ajutătoare tehnice, care să fie acordate gratuit la un anumit interval de timp, pentru toate categoriile de dizabilitate, conform nevoilor specifice ale fiecărei persoane în parte; instruirea și pregătirea specialiștilor din cadrul unităților regionale medicale pentru evaluarea și prescrierea echipamentelor ajutătoare. În același context este și recomandarea Comitetului pentru drepturile persoanelor cu dizabilități privind necesitatea instituirii unui mecanism de facilitare a accesului persoanelor cu dizabilități la ajutoare de calitate pentru mobilitate, echipamente de asistență, dispozitive și tehnologii la un cost accesibil pentru toate persoanele cu dizabilități, în consultare cu organizațiile persoanelor cu dizabilități. Acesta recomandă, de asemenea, formarea și consolidarea periodică a capacităților pentru personalul care lucrează la mobilitatea personală [9].

În rezultatul analizei prestațiilor și alocațiilor sociale, putem conchide că deși în ultimii ani s-au întreprins anumite măsuri pentru mărirea pensiilor și alocațiilor persoanelor cu dizabilități, acestea continua să fie foarte mici comparativ cu minimul de existență, persoanele cu dizabilități fiind printre cele mai sărace și vulnerabile pături ale societății. Acest fapt este confirmat și de rezultatele Cercetării Bugetelor gospodăriilor Casnice, care denotă că persoanele cu dizabilități se confruntă cu un risc al sărăciei mai pronunțat comparativ cu persoanele fără dizabilități. Rata sărăciei absolute în rândul persoanelor cu dizabilități a fost în anul 2022 de 41,2%, mai mare cu 11,1 p.p. față de cea a persoanelor fără dizabilități (30,1%). Pe parcursul anilor 2019-2022 evoluția ratei sărăciei absolute în rândul persoanelor cu dizabilități a fost neuniformă. Față de anul 2019, rata sărăciei absolute a persoanelor cu dizabilități în 2022 a înregistrat o creștere cu 7,3 p.p. [10]. Totodată este cazul să menționăm că până în prezent în Republica Moldova nu există o formulă echitabilă de estimare a pensiilor și alocațiilor pentru dizabilitate în funcție de extra costurile pe care trebuie să le plătească persoanele cu dizabilități comparativ cu cele fără dizabilități. Această formulă de calcul trebuie să țină cont de tipul și severitatea dizabilității, precum și de nevoile individuale de reabilitare și acomodare a persoanelor cu dizabilități pentru a funcționa la același nivel cu persoanele fără dizabilități.

Accesul la servicii sociale. Analiza legislației în vigoare și a politicilor în domeniul protecției sociale denotă că în Republica Moldova există politici suficient de dezvoltate și permissive care susțin promovarea serviciilor sociale în vederea asigurării drepturilor persoanelor cu dizabilități la sănătate, educație, muncă, trai decent în comunitate. Astfel, dacă ne referim la cadrul legal general pentru dezvoltarea serviciilor sociale, e cazul să menționăm Constituția Republicii Moldova, Legea asistenței sociale, Legea privind serviciile sociale.

Conform Constituției Republicii Moldova, articolul 47, *statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcăminte, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare.*

Legea asistenței sociale nr. 547 din 25-12-2003, *modificată în anul 2023, [23] stabilește principiile, obiectivele și normele generale de organizare ale sistemului de asistență socială din Republica Moldova.* În conformitate cu art.1 al acestei Legi, asistență socială este parte componentă a sistemului național de protecție socială, în cadrul căruia statul și societatea civilă se angajează să prevină, să limiteze sau să înlăture efectele temporare sau permanente ale unor evenimente considerate drept riscuri sociale, care pot genera marginalizarea ori excluderea socială a persoanelor și a familiilor aflate în dificultate. Legea (art.1) definește *persoana și familia defavorizată* și noțiunea de *situație de dificultate*. Astfel, *persoana și familia defavorizată* este persoana și familia socialmente vulnerabile, aflate în situații care împiedică activitatea normală a acestora din punct de vedere economic, educativ, social etc. *Situație de dificultate* este starea persoanei care, din cauza pierderii

independenței fizice, psihice sau intelectuale, are nevoie de asistență socială pentru îndeplinirea funcțiilor curente de importanță vitală.

Prin modificările operate în anul 2023 [22], în Lege sunt introduse și clarificate atribuțiile a trei instituții noi: Agenția pentru gestionarea serviciilor sociale cu specializare înaltă – autoritate administrativă din subordinea Ministerului Muncii și Protecției Sociale, care gestionează serviciile sociale cu specializare înaltă în care Ministerul Muncii și Protecției Sociale are calitatea de fondator; agenția teritorială de asistență socială – autoritate administrativă din subordinea Ministerului Muncii și Protecției Sociale, care implementează direct și prin intermediul structurilor teritoriale de asistență socială politica de stat în domeniul asistenței sociale și acordă suport metodologic autorităților administrației publice locale de nivelul întâi și prestatorilor de servicii sociale publice și privați; și structură teritorială de asistență socială – subdiviziune a agenției teritoriale de asistență socială, fără personalitate juridică, responsabilă de implementarea serviciilor sociale. Prin aceste modificări atribuția de dezvoltare și prestare a serviciilor sociale trece de la autoritățile publice de nivelul 2 la autoritățile publice centrale, care efectuează planificarea, dezvoltarea, managementul, monitorizarea serviciilor sociale prin intermediul structurii noi create - Agențiile teritoriale de asistență socială. Serviciile înalt specializate sunt dezvoltate și prestate de către Agenția pentru gestionarea serviciilor sociale cu specializare înaltă.

Cu referință la instruirea profesională a asistenților sociale, Art. 16 al Legii Asistenței sociale este completat în felul următor: (1) Personalul din domeniul asistenței sociale are dreptul și obligația de a-și perfecționa, în mod continuu, competențele profesionale. (2) Ministerul Muncii și Protecției Sociale asigură organizarea sistemului de dezvoltare profesională a personalului din domeniul asistenței sociale, care include: a) inserția profesională; b) formarea profesională continuă; c) atestarea personalului din domeniul asistenței sociale. Agențiile teritoriale de asistență socială, structurile responsabile de asistență socială și protecția drepturilor copilului din municipiul Chișinău și din unitatea teritorială autonomă Găgăuzia, precum și prestatorii de servicii sociale, indiferent de forma juridică de organizare și de tipul de proprietate, asigură formarea profesională continuă a personalului. În domeniul asistenței sociale se conferă 5 grade de calificare profesională în funcție de următoarele criterii: nivelul studiilor în domeniul de specialitate, vechimea în muncă, formarea profesională continuă și calificativul de evaluare a competențelor profesionale. Fiecărui grad de calificare profesională îi corespunde un spor lunar la salariu, calculat din data conferirii gradului respectiv [22]. Mecanismul de formare profesională continuă este încă în proces de elaborare și nu este funcțional la data scrierii acestui articol.

Legea nr. 123 din 18.06.2010 cu privire la serviciile sociale, modificată în anul 2023 în rezultatul inițierii Reformei Restart [25], *stabilește cadrul general de creare și funcționare a sistemului integrat de servicii sociale, cu determinarea sarcinilor și responsabilităților autorităților administrației publice centrale și locale, ale altor persoane juridice și fizice abilitate cu asigurarea și prestarea serviciilor sociale, precum și protecția drepturilor beneficiarilor de servicii sociale. Conform acestei legi, serviciile sociale sunt ansamblu de măsuri și activități realizate pentru a satisface necesitățile sociale ale persoanei/familiei în vederea depășirii unor situații de dificultate, de prevenire a marginalizării și excluziunii sociale (art.1).*

Serviciile sociale se clasifică în următoarele tipuri: a) servicii sociale primare; b) servicii sociale specializate; c) servicii sociale cu specializare înaltă (art. 6).

Prestatori de servicii sociale pot fi persoane fizice sau persoane juridice publice ori private (art.7).

Ministerul Muncii și Protecției Sociale reprezintă autoritatea centrală de specialitate pentru realizarea politicilor de asistență socială și exercită atribuții principale în procesul de asigurare a serviciilor sociale la nivel național. Ministerul Muncii și Protecției Sociale, în scop de asigurare a serviciilor sociale: a) elaborează și promovează politicile în domeniul de asistență socială, inclusiv al serviciilor sociale, precum și în domeniul promovării drepturilor persoanelor defavorizate; b) elaborează acte normative privind organizarea, funcționarea și dezvoltarea sistemului integrat de servicii sociale; c) reglementează și organizează sistemul de acreditare și controlul de stat în domeniul serviciilor sociale; d) consultă patronatele, sindicatele și societatea civilă și coordonează cu acestea, la nivel național, proiectele de acte normative de caracter economico-social; e) consultă și susține autoritățile administrației publice locale privind planificarea, organizarea și prestarea serviciilor sociale; f) asigură gestionarea prestării serviciilor sociale cu specializare înaltă și, după caz, prin intermediul Agenției pentru gestionarea serviciilor sociale cu specializare înaltă, contactează prestatori de servicii sociale cu specializare înaltă, dacă prestarea serviciilor respective nu poate fi organizată/gestionată de către autoritățile administrației publice locale; h) fondează și coordonează activitatea Agenției pentru gestionarea serviciilor sociale cu specializare înaltă; i) fondează și coordonează activitatea agențiilor teritoriale de asistență socială (art. 8).

Agențiile teritoriale de asistență socială, autoritățile administrației publice ale municipiului Chișinău și ale unității teritoriale autonome Găgăuzia asigură dezvoltarea și gestionarea serviciilor sociale în conformitate cu competențele stabilite, în funcție de necesitățile identificate ale populației, în colaborare cu autoritățile administrației publice locale de nivelurile întâi și al doilea, agenții economici, patronatele, sindicatele din teri-

toriu și asociațiile obștești din țară și din străinătate. Funcția de prestare a serviciilor sociale în unitățile administrativ-teritoriale arondate agenției teritoriale de asistență socială este realizată prin intermediul structurilor teritoriale de asistență socială, acestea având responsabilitatea directă de diversificare și prestare a serviciilor sociale orientate, în mod prioritar, spre menținerea beneficiarului în familia și comunitatea de unde provine. Funcția de prestare a serviciilor sociale în municipiul Chișinău și unitatea teritorială autonomă Găgăuzia se pune în sarcina structurilor responsabile de asistență socială și protecția drepturilor copilului din cadrul acestora, acestea având responsabilitatea directă de diversificare și prestare a serviciilor sociale orientate, în mod prioritar, spre menținerea beneficiarului în familia și comunitatea de unde provine (art. 9).

Autoritățile administrației publice locale de nivelul întâi contribuie la dezvoltarea și prestarea serviciilor sociale în teritoriul administrat și aprobă, în conformitate cu legislația, resursele financiare necesare. Activitatea nemijlocită de prestare a serviciilor sociale este realizată de unitatea de asistență socială prin intermediul asistenților sociali și al lucrătorilor sociali, selectați și angajați în conformitate cu legislația, în conlucrare și colaborare cu alte servicii existente la nivel de comunitate. Autoritățile administrației publice locale de nivelul întâi, în vederea prestării serviciilor sociale în teritoriul administrat, exercită următoarele atribuții: a) informează populația și acordă consultații cu privire la serviciile sociale și la drepturile persoanei la aceste servicii; b) analizează necesitățile comunității cu privire la serviciile sociale; c) participă la selectarea și angajarea asistenților sociali și a lucrătorilor sociali; d) facilitează și susțin activitatea asistenților sociali și a lucrătorilor sociali în teritoriul administrat; e) planifică tipurile de servicii sociale conform necesităților populației din teritoriul administrat și resursele necesare pentru prestarea acestora; f) susțin asociațiile obștești de utilitate publică ce activează în teritoriul administrat în sfera serviciilor sociale; g) oferă structurilor teritoriale de asistență socială informația colectată în urma monitorizării și evaluării serviciilor sociale acordate, în forma și în perioadele stabilite (art. 10).

Legea cu privire la serviciile sociale (2010) stabilește, de asemenea procedura de accesare a serviciilor sociale, în conformitate cu care persoanele pot beneficia de servicii de asistență socială în baza evaluării inițiale și complexe (art. 16-17) efectuate de către structurile teritoriale de asistență socială (art. 16-17) și a elaborării Planului individualizat de asistență, care este revizuit la o lună de la implementare, la trei luni și după fiecare 6 luni în vederea asigurării unor servicii eficiente (art. 19).

Legea susmenționată stipulează de asemenea mecanismul de monitorizare și evaluare a serviciilor sociale. În art. 21 este stabilit că Inspectoratul Social de Stat, autoritate administrativă din subordinea Ministerului Muncii și Protecției Sociale efectuează controlul de stat în domeniul serviciilor sociale. Ministerul Muncii și Protecției Sociale este responsabil de organizarea monitorizării și evaluării sistemului integrat de servicii sociale prin elaborarea și aplicarea metodologiei în domeniu, precum și prin analiza impactului serviciilor sociale asupra persoanelor/famiiliilor defavorizate (art. 24). Unitatea de asistență socială colectează informația primară privind serviciile sociale prestate în comunitate și o prezintă structurilor teritoriale de asistență socială, structurile responsabile de asistență socială și protecția drepturilor copilului din municipiul Chișinău și din unitatea teritorială autonomă Găgăuzia. Structura teritorială de asistență socială prezintă informația colectată agenției teritoriale de asistență socială. Agențiile teritoriale de asistență socială, structurile responsabile de asistență socială și protecția drepturilor copilului din municipiul Chișinău și din unitatea teritorială autonomă Găgăuzia prezintă Ministerului Muncii și Protecției Sociale rapoarte cu informația solicitată conform metodologiei de monitorizare și evaluare a impactului politicilor în domeniul serviciilor sociale, inclusiv privind serviciile prestate de sectorul privat. Prestatorii privați de servicii sociale sânt responsabili de prezentarea rapoartelor la unitățile de asistență socială și, respectiv, la structurile teritoriale de asistență socială sau la agențiile teritoriale de asistență socială conform cerințelor de monitorizare și evaluare a serviciilor sociale (art. 25).

Conform aceleiași Legi, serviciile sociale sunt finanțate din: a) bugetul de stat; b) bugetele unităților administrativ-teritoriale de nivelul întâi; c) bugetele municipiului Chișinău și al unității teritoriale autonome Găgăuzia; d) alte surse conform legislației. Modul de finanțare a serviciilor sociale se stabilește conform cadrului legislativ care reglementează relațiile inter bugetare. Finanțarea serviciilor sociale din sursele prevăzute se face în baza principiilor concurenței și calității. Autoritățile administrației publice centrale și locale pot procura și contracta servicii sociale în condițiile legii (art. 26).

În anul 2011, MMPS a aprobat prin Ordinul nr. 353 din 15.12.2011 Nomenclatorul serviciilor sociale și prestatorilor, unde sunt incluse 41 servicii sociale, dintre care: 4 servicii sociale primare; 30 servicii sociale specializate; 7 servicii cu specializare înaltă. Documentul include cadrul normativ, definirea serviciilor sociale, beneficiarii, serviciile sociale acordate, structura orientativă a personalului de specialitate. Conform Nomenclatorului serviciilor sociale și a prestatorilor din totalul de 41 servicii sociale incluse, pentru 23 de servicii, sunt elaborate Regulamente-cadru (Regulamente-tip) de organizare și funcționare a serviciilor sociale, care stabilesc standardele minime de calitate, necesare pentru acreditarea și prestarea serviciilor sociale. În anul 2023 a fost elaborat un Grup de lucru în cadrul Ministerului Muncii și Protecției Sociale pentru revizuirea Nomenclatorului și includerea tipurilor de servicii noi în acesta [34].

În anul 2012 a fost dezvoltat și aprobat mecanismul de acreditare a prestatorilor de serviciilor sociale din Republica Moldova [20], care prevede acreditarea prestatorilor de servicii sociale o dată la 5 ani în baza următoarelor criterii: baza tehnică-materială, activitatea economică-financiară, calificarea personalului, conformitatea calității serviciilor prestate cu standardele minime de calitate ale acestor servicii. Evaluarea se face în baza auto-evaluării și a evaluării serviciilor de către grupurile de experți. Inspectoratul Social de Stat este autoritatea administrativă din subordinea Ministerului Muncii și Protecției Sociale, abilitată cu competențe de acreditare a prestatorilor de servicii sociale. Atribuțiile de bază ale Inspectoratului Social sunt: a) înaintează Ministerului Muncii și Protecției Sociale, în modul stabilit, propuneri ce vizează elaborarea actelor normative privind acreditarea prestatorilor de servicii sociale, a standardelor și programelor naționale; b) stabilește criteriile de selectare a experților în evaluare; c) stabilește atribuțiile grupurilor de experți în evaluare; d) constituie și aprobă componența grupurilor de experți în evaluare; e) elaborează criteriile de evaluare a activității experților; f) aprobă planurile activității Inspectoratului; g) decide cu privire la acreditarea sau neacreditarea prestatorilor de servicii sociale; h) eliberează certificatul de acreditare; i) notifică prestatorul de servicii sociale asupra deciziei de acreditare sau neacreditare; j) efectuează evaluări inopinate ale prestatorilor de servicii sociale acreditați ca urmare a sesizărilor parvenite din partea organelor de drept și a altor persoane juridice sau fizice; k) suspendă și/sau retrage certificatul de acreditare; l) examinează reclamațiile și soluționează litigiile ce țin de acreditarea prestatorilor de servicii sociale; m) acordă consultanță în domeniul acreditării prestatorilor de servicii sociale; n) organizează și desfășoară instruirii în domeniul acreditării prestatorilor de servicii sociale [20].

Analiza cadrului legislativ privind serviciile sociale scoate în evidență și anumite lacune care împiedică implementarea eficientă a acestuia în practică, cum ar fi: lipsa unui mecanism concret de monitorizare și evaluare (ante și post) a politicilor în domeniul dezvoltării serviciilor sociale; lipsa unui program național de dezvoltare a serviciilor sociale integrate bazat pe evaluarea necesităților diferitor grupuri vulnerabile, inclusiv ale persoanelor cu dizabilități, cu obiective clar definite și resurse financiare atribuite; lipsa datelor actuale, dezagregate pe sex, medii, domenii despre grupurile vulnerabile, inclusiv persoane cu dizabilități, fapt ce constituie un impediment în dezvoltarea serviciilor sociale bazate pe evidențe și în conformitate cu nevoile grupurilor vulnerabile, inclusiv persoane cu dizabilități. Cadrul legal pentru mecanismul de finanțare a serviciilor sociale, inclusiv în domeniul dizabilității, este unul deficient. Nu există un mecanism de elaborare a costurilor pentru serviciile sociale, inclusiv pentru persoane cu dizabilități, fapt ce face mai dificil procesul de dezvoltare a serviciilor sociale și de adaptare a acestora la nevoile persoanelor cu dizabilități. Deși a fost creat mecanismul de acreditare a serviciilor sociale, *doar 50% din serviciile sociale incluse în Nomenclatorul serviciilor sociale dețin Regulamente și standarde minime de calitate, fapt ce face posibilă acreditarea lor.* În acest context menționăm lipsa unor standarde de calitate pentru serviciile rezidențiale create de autoritățile publice de nivelurile central și raional, fapt ce pune la îndoială deseori calitatea serviciilor prestate. O problemă constituie și faptul că *nu este încă dezvoltat cadrul metodologic pentru instruirile inițiale și continue ale prestatorilor de servicii din domeniul social.* Lipsa metodologiei, mecanismelor și procedurilor privind organizarea și asigurarea funcționalității sistemului de formare inițială și continuă este cel mai important impediment pentru a asigura buna funcționare a sistemului de formare inițială și continuă în domeniul asistenței sociale.

Studiul scoate în evidență faptul că nu există o colaborare eficientă și bidirecțională dintre MMPS și instituțiile superioare de învățământ privind pregătirea cadrelor certificate în domeniul asistenței sociale. MMPS este puțin sau deloc implicat în procesul de planificare și bugetare a educației specialiștilor necesari în domeniul asistenței sociale, și în procesul de elaborare/consultare/implementare a curriculum-urilor universitare în domeniul asistenței sociale. Acest fapt duce la o planificare inefficientă a pregătirii cadrelor în domeniu, la discrepanțe dintre cerere și oferta de specialiști în asistență socială.

În contextul unui cadru legal nereglementat de contractare a serviciilor sociale de la prestatorii privați, piața serviciilor sociale continuă să fie una limitată, neadaptată la nevoile persoanelor cu dizabilități și ale altor grupuri vulnerabile, fapt ce îngreșează dreptul acestora la o asistență socială de calitate.

Cadrul legal specific pentru dezvoltarea serviciilor sociale de suport pentru persoane cu dizabilități include Legea incluziunii sociale (2012), Programul Național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități (2017-2022) [15], Programul Național de dezinstituționalizare (2018-2026) [16], regulamentele și standardele pentru serviciile sociale dezvoltate.

Legea incluziunii sociale (2012) stipulează că (1) *în vederea reabilitării și incluziunii sociale, persoanele cu dizabilități beneficiază de servicii sociale primare, specializate și cu specializare înaltă, în conformitate cu prevederile legislației în vigoare, și că (2) tipul serviciului social de care urmează să beneficieze persoana cu dizabilități este determinat de recomandările ce se conțin în programul individual de reabilitare și incluziune socială al acesteia și se bazează pe evaluarea inițială și/sau complexă a persoanei/familiei, realizată de către asistentul social angajat de structura teritorială de asistență socială pentru a activa în cadrul*

primăriei și de către echipa multidisciplinară, și adaptat la necesitățile persoanei în cauză [21]. Astfel, persoanele cu dizabilități au dreptul la servicii sociale primare, specializate și de specializare înaltă, în funcție de nevoile personale de suport determinate prin evaluarea inițială și complexă efectuată de către asistentul social comunitar.

Programul Național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități (2017-2022) a fost axat pe următoarele obiective: 1) îmbunătățirea accesului persoanelor cu dizabilități la măsuri de protecție socială în comunitate; 2) asigurarea dreptului la educație de calitate a copiilor și tinerilor cu diferite tipuri de dizabilități în instituțiile de învățământ, în condiții de egalitate cu ceilalți; 3) sporirea accesului persoanelor cu dizabilități la servicii medicale, de abilitare și de reabilitare de calitate; 4) sporirea ratei de angajare în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități; 5) sporirea participării persoanelor cu dizabilități la viața politică, publică și culturală; 6) asigurarea accesibilității la infrastructură, la transporturi, la informație și comunicații pentru persoanele cu dizabilități; 7) asigurarea suportului persoanelor cu dizabilități în exercitarea capacității juridice și garantarea accesului la justiție; 8) consolidarea capacităților instituționale pentru implementarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități; și 9) creșterea nivelului de conștientizare a populației cu privire la drepturile și abilitățile persoanelor cu dizabilități. Totodată, Programul a inclus un Plan concret de acțiuni cu indicarea rezultatelor scontate, a măsurilor necesare de întreprins pentru atingerea rezultatelor scontate și a resurselor financiare planificate pentru implementarea acțiunilor. Astfel, de exemplu, rezultatele scontate în cazul obiectivului *ce ține de îmbunătățirea accesului persoanelor cu dizabilități la măsuri de protecție socială în comunitate erau următoarele*: a) servicii sociale comunitare accesibile, disponibile și individualizate bazate pe necesitățile evaluate ale persoanelor cu dizabilități; b) prevenirea instituționalizării persoanelor cu dizabilități în cel puțin 80% din cazuri; și c) dezinstituționalizarea a cel puțin 30% dintre persoanele cu dizabilități plasate în instituțiile rezidențiale [15].

Evaluarea impactului Programului Național de incluziune socială [32] a scos în evidență faptul că acesta nu a avut eficiența scontată. Astfel Programul nu a fost corelat suficient, cu politicile de protecție a copilului, de dezvoltare a serviciilor sociale, de ocupare, de asigurare a egalității de gen și prevenire a violenței. Totodată, el nu a fost bine coordonat cu politicile sectoriale din domeniul sănătății mintale, infrastructurii și dezvoltării regionale, dezvoltării antreprenoriatului, justiției, în special în scopul asigurării serviciilor de suport pentru acces gratuit la justiție. Gradul de implementare a Programului la momentul evaluării era destul de redus. Astfel, 82% dintre acțiuni erau în curs de realizare, unele din ele - la etape inițiale, altele aveau un stadiu mai mare de implementare. Circa 16 % din acțiuni nu au fost realizate deloc și doar 2% din acțiuni erau finalizate. Gradul scăzut de implementare a fost determinat de lipsa unui mecanism clar de coordonare și monitorizare, cu indicatori și termeni concreți. Multe activități din Program nu au avut acoperire bugetară. Astfel, nu a existat nici o legătură între costurile indicate pentru implementarea acțiunilor și procesul bugetar în domeniul protecției sociale a persoanelor cu dizabilități (Sub-program 9010) [32].

Programul Național de dezinstituționalizare (2018-2026) prevede asigurarea dreptului persoanelor cu dizabilități instituționalizate la trai în comunitate prin transformarea a 6 instituții rezidențiale, crearea centrelor regionale de suport în dezvoltarea serviciilor sociale, dezvoltarea serviciilor de suport comunitar, capacitatea resurselor umane implicate în procesul de transformare, și informarea și sensibilizarea populației cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități. Programul este însoțit de un plan concret de acțiuni, buget, mecanism de monitorizare și evaluare. În conformitate cu acest Program, până în anul 2026, 60% din persoanele cu dizabilități din instituții urmează să fie dezinstituționalizate și transferate la trai comunitar. Cu regret, ca și în cazul Programului de incluziune socială, acțiunile din Programul de Dezinstituționalizare nu au acoperire din buget, iar odată cu reforma Restart, implementarea Programului a fost stopată, fiind planificată revizuirea lui în conformitate cu reformele inițiate.

În contextul politicilor de incluziune menționate mai sus, MMPS a dezvoltat și aprobat regulamente și standarde minime de calitate pentru mai multe tipuri de servicii sociale, inclusiv: Serviciul de locuință Protejată (HG nr. 711/2010), Serviciul de Casă comunitară (HG nr. 885/2015), Serviciul de Echipă Mobilă (HG nr. 722/2011), Serviciul social Asistență Personală (HG nr. 314/2012), Serviciul social Respiro (HG nr. 413/2012), Serviciul social de Plasament familial pentru adulți (HG nr. 75/2014), Centrul de zi pentru persoane cu dizabilități (HG nr. nr. 569/2019).

Servicii sociale comunitare. Dezvoltarea cadrului legal în domeniul dizabilității a condus la crearea mai multor servicii sociale de suport pentru persoane cu dizabilități. Astfel, conform Compendiului Statistic elaborat de MMPS[10], în anul 2022 la nivel național funcționau 479 servicii sociale pentru persoanele cu dizabilități și alte grupuri vulnerabile, cele mai multe dintre acestea fiind servicii sociale specializate pentru copii (185 servicii). Cele mai multe servicii sociale funcționau în regiunile Centru (38%) și Nord (33%), iar cele mai puține în Chișinău (7%) și UTA Gagauzia (3%) U.T.A. Găgăuzia.

În funcție de tipul de servicii, 89 servicii erau primare, inclusiv 34 de servicii de îngrijire socială la domiciliu, 50 de servicii de cantină socială și 5 centre comunitare de asistență socială. 185 de servicii erau servicii specializate pentru copii, inclusiv: asistență parentală profesionistă (24), case de copii de tip familial (75), case comunitare pentru copii în situație de risc (5), locuințe sociale asistate (3), centre de zi pentru copii în situație de risc (17), centre de plasament pentru copii separați de părinți (34), centre de zi pentru copii cu dizabilități (12), centre maternale (12), centre de asistență socială a copilului și familiei (3).

132 de servicii erau servicii specializate pentru adulți, inclusiv servicii de plasament specializat pentru adulți (45), centre de zi pentru persoane vârstnice (18), centre de plasament pentru persoane vârstnice (21), aziluri pentru persoane în vârstă și persoane cu dizabilități (23), centre de zi pentru persoane cu dizabilități (5), centre de plasament pentru persoane adulte cu dizabilități (4), locuințe protejate (15), adăpost de noapte pentru persoane fără adăpost (1).

73 de servicii erau servicii specializate mixte, inclusiv: asistență personală (35), case comunitare (9), echipe mobile (20), respiro (6), centre de reabilitare a victimelor violenței (2) [10].

Analiza tipurilor de servicii pe ultimii 4 ani denotă o creștere a numărului de servicii de cantină socială (de la 25 în 2019 la 50 în anul 2022), de case de copii de tip familial (de la 53 în 2019 la 75 în 2022), precum și o reducere a numărului de unități de asistenți parentali (de la 414 în anul 2019 la 377 în 2022) și a numărului de case comunitare (de la 15 în 2021 la 9 în 2022).

Numărul beneficiarilor de servicii sociale cu dizabilități a fost în anul 2022 de aproximativ 20,6 mii persoane, fiind în creștere cu circa 10% față de anul 2021. Cele mai multe persoane cu dizabilități au beneficiat de servicii sociale primare și specializate mixte (74,3% din beneficiari), înregistrând o creștere cu 1,6 p.p. față de anul precedent. Din păcate nu există dezagregare a datelor despre beneficiari în funcție de sex, mediu de reședință și vârstă, fapt ce creează impedimente în analiza profilurilor beneficiarilor.

Pe tipuri de servicii, în anul 2022, 7520 de persoane au beneficiat de servicii sociale primare. Din aceștia, 2990 de persoane au beneficiat de îngrijire socială la domiciliu, sau cu 10% mai puțin decât în anul 2019. 4035 de persoane au beneficiat de serviciul de cantină socială [10]. Comparativ cu anul 2019 numărul acestora a crescut cu aproximativ 800 de persoane. 495 de persoane au beneficiat de serviciile centrelor comunitare de asistență socială. În anul 2021, numărul beneficiarilor de acest serviciu era de 121.

Tabelul 2. Persoane care au beneficiat de servicii sociale primare, număr, pe ani [10]

Servicii sociale primare	2019	2020	2021	2022
Îngrijire socială la domiciliu	3293	3082	2946	2990
Cantină de ajutor social	3194	4964	3868	4035
Centru comunitar de asistență socială	n/r	n/r	121	495

707 copii au beneficiat în anul 2022 de servicii sociale specializate pentru copii. Astfel, 147 de copii s-au aflat în serviciile de Asistență parentală profesionistă și Case de copii de tip familial. Este de menționat că numărul copiilor aflați în aceste servicii a crescut comparativ cu anul 2019 cu circa 33 de copii. 41 de copii din APP și CCTF au fost cu grade severe de dizabilitate, 76 de copii - cu grade accentuate de dizabilitate și 30 de copii - cu grade medii de dizabilitate.

121 de copii s-au aflat în centre rezidențiale mici, cum ar fi case comunitare pentru copii în situație de risc și centre de plasament pentru copii separați de părinți. Comparativ cu anul 2021, numărul copiilor aflați în aceste tipuri de servicii s-a majorat cu 37 de copii.

Tabelul 3. Copii care au beneficiat de servicii sociale specializate, număr, pe ani [10]

Servicii sociale specializate pentru copii	2019	2020	2021	2022
Asistență parentală profesionistă, inclusiv pe grade:	88	80	81	106
Sever	33	27	24	32
Accentuat	41	36	40	55
Mediu	14	17	17	19
Casă de copii de tip familial, inclusiv pe grade:	26	23	29	41
Sever	5	6	6	9
Accentuat	17	12	16	21
Mediu	4	5	7	11
Casă comunitară pentru copii în situație de risc	19	20	21	23
Centru de zi pentru copii în situație de risc	n/r	n/r	10	28

Centru de plasament pentru copii separați de părinți	n/r	n/r	63	98
Centru de zi pentru copii cu dizabilități	n/r	n/r	383	396
Centru maternal	1	0	5	5
Centru de asistență socială a copilului și familiei	n/r	n/r	10	10

28 de copii au beneficiat de serviciile centrelor de zi pentru copii în situație de risc, iar 396 de copii cu dizabilități - de serviciile centrelor de zi pentru copii cu dizabilități. 10 persoane au beneficiat de serviciile centrelor de asistență socială a copilului și familiei.

993 de persoane au beneficiat de servicii sociale specializate pentru adulți, inclusiv 40 de persoane au fost în servicii de plasament familial pentru adulți, 56 de persoane - în locuințele protejate, 256 de persoane vârstnice și cu dizabilități au beneficiat de centre de zi, 630 de persoane s-au aflat în servicii rezidențiale (centre de plasament pentru persoane vârstnice, aziluri pentru persoane în vârstă și cu dizabilități și centre de plasament pentru persoane cu dizabilități). Este de menționat o sporire a numărului de persoane vârstnice și cu dizabilități plasate în centrele de plasament pentru vârstnici și centrele de plasament pentru persoane cu dizabilități în anul 2022 comparativ cu anul 2021 cu circa 36%. Aceste Centre se află la balanța Ministerului Muncii și Protecției Sociale. Sporirea numărului de persoane în centrele rezidențiale denotă tendința autorităților de a menține în continuare aceste servicii în detrimentul serviciilor comunitare.

Tabelul 4. Persoane care au beneficiat de serviciile specializate pentru adulți, pe ani, număr [10]

Servicii sociale specializate pentru adulți	2021	2022
Plasament familial pentru adulți	32	40
Centru de zi pentru persoane vârstnice	224	190
Centru de plasament pentru persoane vârstnice	98	175
Azil pentru persoane în vârstă și persoane cu dizabilități	392	369
Centru de zi pentru persoane cu dizabilități	93	66
Centru de plasament pentru persoane adulte cu dizabilități	70	86
Locuință protejată	55	56
Serviciul adăpost de noapte pentru persoanele fără adăpost	43	11

7877 de persoane au beneficiat în anul 2022 de servicii specializate mixte, inclusiv servicii de asistență personală (7239 persoane), servicii de echipă mobilă (387 de persoane), servicii Respiro (197 de persoane), Casă comunitară (50 de persoane), centre de reabilitare a victimelor violenței (4 persoane).

Tabelul 5. Persoane care au beneficiat de servicii specializate mixte pe ani, număr [10]

Servicii specializate mixte	2021	2022
Asistență personală	6218	7239
Casă comunitară	51	50
Echipă mobilă	284	387
Respiro	200	197
Centru de (re)integrare socială a tinerilor	1	0
Centru de reabilitare a victimelor violenței în familie	7	4

Comparativ cu anul 2021, în anul 2022 se observă o creștere a ponderii beneficiarilor de servicii de asistență personală cu circa 16%. De asemenea a sporit numărul beneficiarilor de Echipă mobilă cu circa 100 de persoane. Acest fapt se datorează dezvoltării de servicii noi de Echipă Mobilă în unele raioane. În cazul serviciului de asistență personală, analiza dintre cerere și ofertă denotă că deși numărul beneficiarilor de asistență personală a sporit, cererea continuă să fie destul de mare. Astfel, în anul 2022 cererile de servicii de asistență personală au fost acoperite doar în cazul a 71% din solicitanți.

În anul 2022 3410 persoane adulte au beneficiat de servicii de specializare înaltă, inclusiv 1742 - de serviciile centrelor de plasament temporar pentru persoane cu dizabilități, 281 - de serviciile azilului republican pentru pensionari și invalizi, 639 - de serviciile Centrului Republican Experimental Protezare, Ortopedie și Reabilitare, 5 persoane - de centrul regional de reabilitare profesională.

Tabelul 6. Persoane adulte beneficiare de servicii de specializare înaltă pe ani, număr [10]

Servicii de specializare înaltă pentru adulți	2019	2020	2021	2022
Centru de plasament temporar pentru persoane cu dizabilități (adulte)	n/r	n/r	1389	1349
Centru de recuperare/reabilitare a pensionarilor și invalizilor	n/r	n/r	623	741
Azilul republican pentru pensionari și invalizi/Centrul republican de reabilitare a veteranilor muncii și războiului	n/r	n/r	303	281
Centru pentru asistența și protecția victimelor și potențialelor victime ale traficului de ființe umane	n/r	n/r	3	2
Centrul Republican Experimental Protezare, Ortopedie și Reabilitare	766	338	591	639
Centrul regional de reabilitare profesională a persoanelor cu dizabilități	15	6	3	5
Centru de plasament temporar pentru copii cu dizabilități	n/r	n/r	392	393

Notă: sunt incluși adulții din aceste Centre

În anul 2022, 37 de copii cu dizabilități au beneficiat de serviciile Centrelor de plasament temporar pentru copii cu dizabilități. Este de menționat că acești copii locuiesc împreună cu adulții cu dizabilități în centrele de plasament temporar pentru copii cu dizabilități din Orhei și Hâncești. 35 de copii au beneficiat de serviciile centrului de zi pentru copii în situație de risc din Taraclia, și un copil - de serviciile Centrului de plasament pentru copii separați de părinți.

Tabelul 7. Copii care au beneficiat de servicii de specializare înaltă, pe ani, număr [10]

Servicii de specializare înaltă pentru copii	2021	2022
Centru de plasament temporar pentru copii cu dizabilități	48	37
Centru de zi pentru copii în situație de risc (r. Criuleni, Taraclia)	69	35
Centrul de plasament pentru copii separați de părinți (Soroca)	1	1

Dezinstituționalizarea persoanelor cu dizabilități. Un număr de 59 de persoane cu dizabilități (41 bărbați și 18 femei cu grad sever și accentuat de dizabilitate) au solicitat în anul 2022 plasament în servicii sociale de îngrijire rezidențială, fiind în ascendență față de anul 2019 (53 persoane). 27 dintre ei erau din mediul urban și 32 - din mediul rural. 51 erau adulți și 8 erau copii. 40 dintre solicitanți au fost plasați în instituții rezidențiale [10]. Toți erau adulți. Comparativ cu anul 2021, ponderea celor instituționalizați în 2022 era mai mare. Astfel, în anul 2022 aproximativ 7 din 10 solicitanți au fost instituționalizați față de 5 din 10 în anul precedent. Ponderea persoanelor în cazul cărora a fost prevenită instituționalizarea a fost de 32,2%, cu 18,6 p.p. mai puțin decât în anul 2021. Totodată au fost dezinstituționalizate 9 persoane (preponderent adulți din mediul rural), adică jumătate comparativ cu anul 2019. 7 persoane au fost reintegrate în familiile biologice extinse și 2 persoane au fost plasate în Centre de plasament temporar. Așadar în baza cifrelor indicate mai sus putem conchide că procesele de dezinstituționalizare și prevenire a instituționalizării decurg cu greu. Deși sunt create mai multe filtre la nivel local și național pentru a preveni instituționalizarea, în contextul unor bugete limitate pentru dezvoltarea serviciilor de alternativă, a lipsei moratoriului pentru plasarea în instituții rezidențiale, nivelului redus de conștientizare de către autorități a necesității asigurării dreptului persoanelor cu dizabilități la trai în comunitate, persoanele cu dizabilități continuă să fie plasate în instituții rezidențiale.

În baza celor menționate mai sus, considerăm necesare următoarele măsuri pentru a înregistra progrese în domeniul dezinstituționalizării: instituirea moratoriului pe intrări în toate instituțiile rezidențiale pentru persoane cu dizabilități intelectuale și psihosociale; actualizarea Programului Național în domeniul dezinstituționalizării persoanelor cu dizabilități reieșind din contextul politic, social și economic actual și în baza lecțiilor învățate; dezvoltarea și implementarea unui plan național de servicii sociale comunitare pentru persoanele cu dizabilități în baza evaluării necesităților lor și reieșind din serviciile existente; aprobarea Regulamentelor și standardelor de calitate pentru serviciile comunitare dezvoltate de către centrele de plasament și acreditarea acestora în calitate de servicii comunitare cu statut autonom la balanța autorităților publice locale de nivelul II sau central; capacitarea, responsabilizarea și implicarea mai activă a autorităților publice în procesul de dezvoltare a serviciilor sociale pentru persoanele cu dizabilități în vederea asigurării traiului acestora în comunitate.

Accesul persoanelor cu dizabilități la echipamente asistive. Un număr de circa 15 mii persoane cu dizabilități, preponderent adulți, au solicitat și au beneficiat în anul 2022 de mijloace ajutoare tehnice și dispozitive asistive de vedere și auz, fiind în creștere față de anul 2019. 12986 dintre aceștia au fost adulți și 1793 copii. Cele mai solicitate servicii au fost cele de confecționare a încălțămintei ortopedice, în jur de 9092 persoane au beneficiat. Volumul resurselor financiare alocate pentru asigurarea persoanelor cu dizabilități cu mijloace ajutoare tehnice a fost în creștere cu 18% în raport cu anul 2019, constituind 38342,4 mii lei [10].

Peste 2400 de persoane cu dizabilități se aflau în evidență în anul 2022 ca având nevoie de servicii de interpretare în limbaj mimico-gestual, în descreștere ușoară comparativ cu anul 2019. Numărul adresărilor înregistrate în 2022 a fost de peste 13 mii, în timp ce numărul beneficiarilor acestor servicii a fost de doar 836 persoane

Accesul persoanelor cu dizabilități la servicii juridice garantate de stat. De asistență juridică primară, garantată de stat, au beneficiat în anul 2022 un număr de 678 persoane, cu tendințe evolutive pozitive înregistrate după anul pandemic 2020 și ponderi aproximativ egale pe sexe [10]. De asistență juridică calificată a beneficiat un număr aproape dublu, de 1078 persoane cu dizabilități, dintre care $\frac{3}{4}$ au fost bărbați. S-a observat că tot mai multe persoane beneficiază de aceste servicii. Persoanele cu dizabilități beneficiare în anul 2022 de asistență juridică primară au constituit 5% din totalul persoanelor care au beneficiat de aceste servicii/ În ce privește asistența juridică calificată, 2,1% din totalul beneficiarilor au fost persoane cu dizabilități.

Accesul persoanelor cu dizabilități la mecanisme de reclamații. Serviciul de asistență telefonică gratuită pentru persoane cu dizabilități 080010808 (SATGPD) este un serviciu național ce oferă sprijin persoanelor cu dizabilități care necesită protecție, suport și informare. Acest serviciu a fost lansat în ianuarie 2017 de IP Keystone Moldova fiind finanțat de Uniunea Europeană în perioada 24.01.2017 – 27.04.2019. Actualmente IP Keystone Moldova, administrează și gestionează Serviciul de asistență telefonică gratuită pentru persoane cu dizabilități din resursele bugetului de stat în baza contractului de achiziții publice cu Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova. SATGPD funcționează în baza Regulamentului și Standardelor minime de calitate aprobate prin Hotărârea de Guvern nr. 198 din 03.04.2019. Serviciul operează cu număr național 080010808, funcțional 24 din 24 ore, 7 zile în săptămână fiind accesibil pe întreg teritoriul Republicii Moldova anonim, gratuit și confidențial, de la telefonie fixă și mobilă. De asemenea persoanele au posibilitatea să acceseze serviciul prin Viber, Skype, SMS la numărul de telefon 060601549.

Pe durata celor 7 ani de funcționare au fost înregistrate 20406 apeluri la SATGPD. În anul 2023 au fost recepționate 5055 apeluri, comparativ cu perioada inițială de prestare a serviciului, la etapa actuală numărul de apeluri lunare este dublu, astfel serviciul demonstrându-și relevanța, eficiența și impactul. Pe parcursul anului 2023, 50% din persoane care au apelat la serviciul au fost persoanele cu dizabilități, urmate de membrii familiei acestora și membrii comunității care sesizează o situație a unei persoane cu dizabilități 29%. Începând cu anul 2020 este în creștere numărul de apeluri recepționate de la persoanele din comunitate, în raport cu apelurile recepționate din Centrele de plasament temporare pentru persoanele cu dizabilități și serviciile sociale. Astfel în anul de referință 76% din apeluri au fost recepționate de la persoane din comunitate și 15% apeluri din instituțiile rezidențiale și servicii sociale. În anul 2023, 69% din apelurile la SATGPD au fost primare, de la beneficiarii noi, care anterior nu au apelat la serviciul și 31% din apeluri au fost repetate, persoanele au accesat anterior serviciul [40]. Această situație poate fi atribuită la evenimente semnificative din societate, cum ar fi războiul în țara vecină, criza energetică și economică, nivelurile reduse ale pensiilor și alocațiilor destinate persoanelor cu dizabilități, împreună cu insuficiența serviciilor sociale și de reabilitare.

Analiza ultimelor cercetări în domeniu [5] denotă că deși în ultimii 14 ani după ratificarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova s-au făcut anumiți pași în vederea dezvoltării serviciilor de suport pentru persoane cu dizabilități, acestea sunt dezvoltate neuniform, fără a ține cont de nevoile de servicii; în unele raioane practic este imposibil de a determina nevoia de servicii din cauza lipsei datelor despre numărul persoanelor cu dizabilități în total și pe tipuri de dizabilități. Lipsa datelor statistice despre persoanele cu dizabilități, inclusiv dezagregate pe gen, vârstă, mediu de reședință, tip de dizabilitate, constituie o barieră importantă în dezvoltarea serviciilor locale sensibile la criteriile indicate și ajustate în funcție de nevoi pentru femei și bărbați, persoane tinere și în vârstă, persoane care locuiesc în mediul rural și în mediul urban etc.

Numărul de servicii sociale de suport noi dezvoltate pentru persoane cu dizabilități în majoritatea raioanelor este relativ redus comparativ cu nevoile de servicii sociale. O parte din structurile teritoriale de asistență socială au un nivel redus de informare despre politicile statului în domeniul dizabilității axate pe incluziunea socială și continuă să promoveze servicii de tip segregate în special pentru persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale.

Autoritățile publice se confruntă cu un șir de dificultăți în dezvoltarea/prestarea serviciilor sociale pentru persoane cu dizabilități, cum ar fi finanțele reduse, disponibilitatea redusă a specialiștilor la nivel local și fluctuația

cadrelor în sistemul de asistență socială, nivelul de instruire redus al personalului din servicii și dificultăți în prestarea unor servicii calitative persoanelor cu dizabilități în funcție de nevoi.

O problemă destul de elocventă continuă să fie nivelul redus de instruire al autorităților publice și a personalului din servicii în domeniul dezvoltării și prestării serviciilor calitative, fapt ce creează bariere în implementarea unor servicii calitative în conformitate cu politicile statului la nivel local.

În acest context, este evidentă necesitatea implementării unui sistem de colectare, stocare și evidență a datelor privind solicitanții și beneficiarii de asistență socială la nivel național și la nivel local și utilizarea acestor date pentru o mai bună planificare și bugetare a serviciilor sociale; elaborarea și aplicarea unei metodologii de colectare a datelor dezagregate pe criterii de gen, vârstă, tip de dizabilitate, grup vulnerabil în cazul solicitanților și beneficiarilor de servicii sociale; revizuirea actelor legislative și normative în domeniul dizabilității în vederea introducerii tipurilor de dizabilitate, inclusiv în sistemul de determinare a dizabilității și colectarea datelor la nivel național dezagregate pe tipuri de dizabilități; elaborarea și aprobarea standardelor minime de cost per beneficiar în cazul fiecărui serviciu introdus în pachetul minim de servicii, precum și revizuirea periodică a costurilor serviciilor; stabilirea criteriilor de repartizare a mijloacelor financiare pentru implementarea pachetului de bază de servicii sociale în fiecare unitate administrativ-teritorială; proiectarea și implementarea unui sistem de formare inițială și continuă în domeniul asistenței sociale, inclusiv certificarea instruirii profesionale; revizuirea sistemului de salarizare a angajaților în domeniul asistenței sociale pentru atragerea personalului calificat și menținerea acestuia în sistem.

Accesul la servicii sociale de suport pe timp de pandemie. Studiul privind impactul COVID-19 asupra persoanelor cu dizabilități [29] efectuat de Keystone Moldova de comun acord cu AOPD a scos în evidență faptul că persoanele cu dizabilități au avut un acces mai redus la servicii sociale de suport în perioada pandemică. 60% din persoanele cu dizabilități chestionate s-au confruntat cu dificultăți în accesarea serviciilor sociale, din cauza închiderii temporare a unor servicii sociale, cum ar fi centrele de zi, cantinele sociale, deservirea la domiciliu, echipele mobile etc. Închiderea serviciilor sociale a cauzat probleme majore unor persoane cu dizabilități și familiilor lor, din considerentul că acestea nu erau pregătite și nu puteau face față nevoilor de alimentare, îngrijire și comportamentelor problemă apărute în cazul persoanelor cu dizabilități. Circa 35% din respondenți au menționat că în această perioadă pandemică s-au confruntat cu probleme de comportament ale persoanelor cu dizabilități. În situația creată era necesară adoptarea unei strategii de adaptare a serviciilor sociale la condiții noi în vederea continuării prestării acestora persoanelor cu nevoi speciale.

Analiza situației persoanelor din instituțiile rezidențiale în perioada pandemică în baza apelurilor telefonice parvenite la Linia fierbinte implementată de Keystone Moldova [29] în lunile martie-mai 2020 denotă că persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale segregate în instituțiile rezidențiale sunt mai vulnerabile decât oricând la încălcarea drepturilor omului în condițiile de criză de sănătate. Supraaglomerarea, condițiile neigienice, lipsa echipamentului de protecție au constituit riscuri sporite de infectare în instituțiile rezidențiale. Potrivit cercetării, în primele luni ale pandemiei, mai bine de 2/3 dintre persoanele cu dizabilități intelectuale nu aveau acces la informații despre COVID-19 și măsuri de protecție. Datorită izolării, interdicțiilor vizitelor și numărului insuficient de personal au sporit substanțial abuzul, neglijarea și suferința mentală. Sub pretextul unor măsuri preventive, rezidenții uneori erau supuși unor medicamente și restricții forțate și altor tipuri de abuz. În acest context ONG-urile care activează în domeniu (Keystone Moldova, People in Need, Parteneriate pentru fiecare copil, etc.) au venit cu apeluri către donatori în vederea asigurării accesului persoanelor cu dizabilități din instituții la materiale informaționale în limbaj accesibil, echipamente de protecție și suport psihologic. Drept urmare, datorită suportului UE și a Fundației Soros Moldova, Keystone Moldova a asigurat accesul a 2000 de persoane din 6 instituții rezidențiale la materiale și echipamente de protecție, precum și la materiale informaționale accesibile privind măsurile de combatere a infectării cu COVID-19. Totodată, în 6 instituții rezidențiale au fost dezvoltate și sunt implementate politici interne privind măsurile de prevenire și combatere a COVID-19, fapt ce a contribuit la asigurarea unui mediu sigur de sănătate în spațiile rezidențiale [12].

Deși pandemia a redus considerabil accesul persoanelor cu dizabilități la servicii de suport, condamându-i la o izolare și mai mare, OPD-urile ca reprezentanți ai persoanelor cu dizabilități au fost implicate foarte puțin sau deloc de către autoritățile publice centrale și locale și organismele internaționale în procesele de planificare a răspunsului de urgență și de luare a deciziilor privind măsurile de recuperare post pandemie. Acest fapt a dus la integrarea parțială a aspectelor ce țin de dizabilitate în programele de răspuns rapid și diminuare a impactului pandemiei.

Accesul persoanelor cu dizabilități la servicii de sănătate

Legea nr. 60/2012 cu privire la incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, art. 40 prevede o serie de garanții, inclusiv dreptul la ocrotirea sănătății Astfel, conform acestei legi, persoanele cu dizabilități au dreptul la: *asistența medicală oportună și calitativă în cadrul sistemului asigurărilor obligatorii de asistență*

medicală; alegerea prestatorului de servicii medicale primare și a medicului de familie; tratament și îngrijire medicală individuală; asistență medicală pe întreg teritoriul republicii, în comunitate (la locul de trai) și în instituțiile medico-sanitare specializate, în cazul în care, conform indicațiilor medicale, asistența medicală ambulatorie este ineficientă sau indisponibilă; servicii medicale în volumul și calitatea prevăzute de Programul unic al asigurării obligatorii de asistență medicală; asistența medicală, în cazul în care sunt cetățeni ai Republicii Moldova aflați peste hotarele țării, în conformitate cu tratatele și acordurile internaționale la care Republica Moldova este parte. Aceeași lege garantează că în cadrul asistenței medicale, persoanele cu dizabilități beneficiază de vizite la domiciliu, având drept scop satisfacerea deplină a tuturor necesităților socio-medicale ale acestora, necesități determinate de tipul și gradul de dizabilitate, în conformitate cu legislația în vigoare [21].

În conformitate cu prevederile Legii nr. 1585/1998 cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală, Guvernul are calitatea de asigurat pentru persoanele cu dizabilități severe, accentuate sau medii și persoanele care îngrijesc la domiciliu o persoană cu dizabilitate severă care necesită îngrijire și/sau supraveghere permanentă din partea altei persoane. În calitate de persoane asigurate, persoanele cu dizabilități și întreținătorii lor au acces la volumul prestabil de asistență medicală din Programul Unic al asigurării obligatorii de asistență medicală. În baza Ordinului comun al MSMPS și CNAM nr. 492/139A din 22 aprilie 2013, persoanele asigurate, inclusiv cele cu dizabilități, beneficiază de medicamente din lista celor compensate integral sau parțial din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală pentru diminuarea poverii financiare și tratament permanent de susținere pentru maladiile cronice prioritare. Astfel, pentru bolile cardiovasculare, respiratorii, osteoarticulare, bolile endocrine, astmul bronșic, maladii ale aparatului digestiv, hepatită, ciroză hepatică, pentru fiecare DCI existent în Lista medicamentelor compensate, începând cu 1 februarie 2019, există cel puțin un medicament absolut gratuit conform denumirii comerciale, pentru care este stabilită suma maximă compensată în conformitate cu Ordinul comun al MSMPS și CNAM nr. 96/20A din 24 ianuarie 2019 [18].

În anul 2014 a fost aprobată Legea nr. 174/2014 cu privire la organizarea și funcționarea Serviciului național unic pentru apelurile de urgență 112, care prevede existența terminalelor specializate pentru transmiterea apelurilor de urgență și a informațiilor privind urgența de către persoanele cu dizabilități de auz și/sau vorbire, utilizând tehnici de transmisie și de prelucrare automată la distanță a informației prin intermediul procedeelelor moderne de comunicație.

În anul 2016 a fost aprobată Hotărârea Guvernului nr. 816/2016 privind Regulamentul-cadru pentru organizarea și funcționarea Centrului specializat de intervenție în tulburări de spectru autist și Standardele minime de calitate pentru serviciile medico-sociale prestate în centrele specializate de intervenție în tulburări de spectru autist. Prin Ordinul MSMPS nr. 1244/2019 a fost aprobat Regulamentul de organizare și funcționare a Centrului specializat de intervenție în tulburări de spectru autist, prestat de către A.O „SOS AUTISM”. Au fost aprobate Protocolul clinic național „Tulburări din spectru autist la copil și adult” (Ordinul MSMPS, nr. 343/2019) și Protocolul clinic standardizat pentru medicii de familie „Tulburări din spectru autist la copil și adult” (Ordinul MSMPS, nr. 344/2019).

În anul 2017 a fost aprobat prin Hotărârea de Guvern nr. 723/2017 Programul național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități pentru anii 2017-2022. În Obiectivul 3 Programul prevede sporirea accesului persoanelor cu dizabilități la servicii medicale, de abilitare de calitate. Conform Raportului de evaluare finală a implementării Programului de Incluziune Socială, dizabilitatea a fost integrată în mai multe programe și proiecte de sănătate. Astfel, Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, în anul 2020 a început implementarea Proiectului Răspuns de Urgență la COVID-19, finanțat de Banca Mondială, în sumă de 52,7 milioane euro pentru perioada 2020-2025. Proiectul este orientat pe: consolidarea sistemului de sănătate în domeniul identificării și confirmării cazurilor de COVID-19 și îngrijirea pacienților cu COVID-19 aflați în stare critică și sprijin social și financiar pentru gospodării unde sunt persoane sărace prin acordarea ajutorului social. Nu există date despre cheltuieli și indicatori de monitorizare ce țin de persoanele cu dizabilități (focus principal și focus incluziv). În cadrul proiectului la prima componentă, sistemul de sănătate beneficiază de finanțare pentru a asigura faptul că, în timpul unei pandemii cu evoluție rapidă, sistemul este mai bine poziționat pentru a răspunde necesităților cetățenilor, în mod special, a celor vulnerabili, cum ar fi, persoanele cu venit redus, persoanele cu dizabilități, bătrânii, comunitățile izolate și comunitățile rome (focus incluziv). Finanțarea componentei de ajutor social, le fel se referă și la persoanele cu dizabilități. Potrivit noii metodologii de calcul a ajutorului social, atât adulții, cât și copiii cu dizabilități vor primi în mod automat prestații mai mari care vor ajunge la minimumul de subzistență. Actualmente, persoanele cu dizabilități care dispun de venituri doar din prestațiile sociale, valoarea acestora nu ajunge la minimumul de subzistență [32].

Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale cu privire la realizarea în anul 2020 a Planului de acțiuni privind implementarea Programului național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități pentru anii 2017-2022, se notează că prin Ordinul comun nr. 584/146-A din 23.06.2020 al Ministerului Sănătății,

Muncii și Protecției Sociale și Companiei Naționale de Asigurări în Medicină, lista medicamentelor compensate din fondurile de asigurare obligatorie de asistență medicală a fost completată. Cu referire la prestarea serviciilor de intervenție timpurie la copii, acestea sunt acordate de către prestatori privați, în baza Regulamentului-cadru privind organizarea și funcționarea Serviciilor de intervenție timpurie și Standardelor minime de calitate pentru Serviciile de intervenție timpurie, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 816/2016. Începând cu anul 2017, serviciile de intervenție timpurie sunt contractate de către CNAM.

În anul 2023, a fost aprobat Programul Național privind Sănătatea Mintală pentru anii 2023-2027. Documentul urmărește fortificarea sistemului de sănătate mintală la toate nivelele de asistență medicală, ajustat la bunele practici și standarde internaționale, prin dezvoltarea serviciilor comunitare de sănătate mintală cât mai aproape de locul de trai și conform necesităților populației, precum și îmbunătățirea mecanismelor de asigurare cu personal medical, în vederea bunei funcționări a sistemului de sănătate mintală până în anul 2027. În programul național sunt prevăzute acțiuni de pregătire a unui sistem rezilient de sănătate mintală, care să asigure accesul universal a persoanelor afectate de aceste tulburări, la toate etapele vieții, reducerea numărului de spitalizări pe paturile psihiatrice cu 25% până în anul 2027 și creșterea numărului persoanelor consultate în Centrele Comunitare de Sănătate Mintală cu 25%, promovarea sănătății mintale și pregătirea psiho-emoțională a populației în situații de urgență pentru depășirea crizelor comunitare; reducerea ratei mortalității prin suicid.

Aprobarea legilor și programelor naționale menționate mai sus a creat contextul necesar pentru dezvoltarea și prestarea diferitor servicii medicale persoanelor cu dizabilități în funcție de nevoile lor. Serviciile de bază prestate în domeniul sănătății persoanelor cu dizabilități sunt următoarele: Centrele de reabilitare medicală, serviciile de intervenție timpurie, centrele de sănătate mentală.

Centre de reabilitare a sănătății. În Republica Moldova în total sunt 6 centre specializate de reabilitare a copiilor cu dizabilități. În anul 2022, 987 copii au beneficiat de serviciile acestor centre, în descreștere cu 73 copii față de anul 2019. Beneficiarii centrelor de plasament și reabilitare pentru copii de vârstă fragedă din municipiile Chișinău și Bălți au constituit o pondere de circa 70% din total [10].

Servicii de Intervenție Timpurie (ITC). În conformitate cu datele raportului de analiză a serviciilor de intervenție timpurie, realizat de UNICEF și publicat în anul 2024, în Republica Moldova în anul 2023 erau 11 servicii ITC acreditate. Cinci sunt amplasate în municipiul Chișinău, iar șase – în restul țării. Șapte servicii ITC sunt oferite de instituțiile de stat, iar patru – de organizațiile neguvernamentale [1]. În anul 2022 un număr total de 3.350 de copii (cu vârsta între 0 și 5 ani) și familiile acestora au beneficiat de servicii în opt centre de ITC. Trei prestatori au început prestarea serviciilor din anul 2023, din aceste considerente nu au fost incluse datele despre copii în analiză. Indicatorul principal folosit de CNAM este numărul de vizite făcute de copil la prestatorul de servicii ITC pentru a beneficia de diferite tipuri de asistență. În anul 2022, în total au fost efectuate 21.343 [1].

Deși Raportul de analiză UNICEF menționează că după șapte ani de la reglementarea serviciilor de intervenție timpurie în Republica Moldova, s-au înregistrat progrese notabile în ceea ce privește dezvoltarea și extinderea serviciilor ITC în întreaga țară, totuși, conform aceluiași Raport, există probleme semnificative care necesită soluționare pentru a îmbunătăți calitatea și eficiența serviciilor de ITC. Aceste probleme includ: coordonarea neeficientă dintre MS, MMPS și ME pentru prestarea serviciilor de ITC, lipsa unor mecanisme de referință către Consiliul Național pentru Determinarea Dizabilității și Capacității de Muncă pentru a determina tipul și gradul de dizabilitate al copilului sau către serviciile de sprijin familial pentru identificarea serviciilor suplimentare necesare. Totodată, nu există un mecanism eficient de referire a copiilor de la serviciile ITC către servicii de asistență psihopedagogică și alte servicii de suport pentru educație incluzivă. Colaborarea între serviciile ITC și prestatorii de servicii sociale și educaționale este fragmentată și depinde mult de inițiativa personală a prestatorilor individuali. Autoritățile publice centrale de protecție socială și educație nu au capacitatea de a genera și partaja date statistice dezagregate referitoare la: (a) serviciile ITC existente, (b) numărul de copii care au nevoie de astfel de servicii și (c) numărul de copii și familii care beneficiază de serviciile ITC. Cadrele non-medicale implicate în serviciile ITC (asistent social, psiholog, logoped) nu au acces la sistemul de formare continuă de specialitate în domeniul intervenției timpurii la copii. În pofida faptului că conceptul ITC este reglementat prin Hotărârea de Guvern 816/2016, nu există o înțelegere comună a conceptului în rândul prestatorilor [1].

Mai mult decât atât, lipsește cu desăvârșire un cadru conceptual clar care să facă distincția între ”intervenția timpurie în copilărie”, ”dezvoltarea timpurie a copilului” și ”educația timpurie a copilului”. Nu există nici mecanisme care să asigure planificarea și prestarea efectivă a serviciilor de intervenție timpurie la copiii în conformitate cu standardele minime de calitate.

Standardele minime de calitate, care au fost aprobate în 2016 [1], sunt depășite și se impune revizuirea acestora. La momentul actual, nivelurile de finanțare din FAOAM pentru serviciile ITC nu corespund situației actuale. Costurile standard pentru ITC au fost aprobate prin Hotărârea nr. 1020 din 29 decembrie 2011, sunt

deja depășite și nu includ anumite prestații pentru a sprijini familii din raioanele în care nu există servicii ITC în să acceseze serviciile în alt raion (costuri de transport, costuri pentru cazare temporară etc.). Serviciile acreditate în domeniul ITC, care beneficiază de finanțare din partea FAOAM, sunt încă dependente de finanțare externă pentru a putea asigura calitatea serviciilor. Până la ora actuală, serviciile ITC nu au fost evaluate din perspectiva criteriilor de relevanță, eficiență, eficacitate, coerență și durabilitate. O asemenea evaluare ar fi necesară pentru estimarea capacității prestatorului de a oferi servicii populației țintă și pentru a analiza eficiența resurselor alocate din FAOAM.

În ultimii ani, consolidarea capacităților profesionale în domeniul ITC a înregistrat progrese. Sistemul național de educație pentru instruirea specialiștilor medicali include un curriculum în domeniul ITC, suport de curs, materiale de instruire și oportunități de accesare a cursurilor de specializare în cadrul Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”. Nu sunt dezvoltate încă standardele ocupaționale pentru unele categorii de specialiști ITC și nu există nici un mecanism de mentorat și supervizare profesională a specialiștilor implicați direct în prestarea serviciilor ITC. La fel, nu există un mecanism care să asigure calitatea și corectitudinea aplicării instrumentelor de evaluare și screening în domeniul ITC în baza cărora să fie stabilit diagnosticul copilului și elaborat planul individual de intervenție [1].

Centre de sănătate mentală (CCSM). În Republica Moldova se înregistrează o rată înaltă a prevalenței prin tulburări mintale și de comportament, chiar dacă în ultimii 5 ani se constată tendințe de scădere, fiind alarmantă la copiii și adolescenții. În anul 2022, conform datelor furnizate de Agenția Națională pentru Sănătate Publică, prevalența prin maladii psihice în cifre absolute era de 79473 persoane înregistrate, dintre care 9 900 (12%) sunt copii cu vârsta între 0 și 17 ani, 11 luni și 29 zile. Asistența persoanelor cu tulburări mentale este oferită în spitale și în Centrele de Sănătate mentală. În anul 2022 la nivel național activau 40 de centre comunitare de sănătate mintală, în cadrul cărora erau oferite o serie de consultații și servicii specializate de consiliere, asistență medicală, reabilitare psihosocială, sprijin și mediere în relațiile cu familia și comunitatea [38].

Conform analizei situaționale prezentate în Programul Național pentru sănătate mentale 2023-2027, în ultimii ani, s-au înregistrat progrese în îmbunătățirea sistemului de sănătate mintală și printre punctele forte se pot menționa următoarele: 1) acte normative ce asigură reglementarea serviciului, standardelor și condițiilor de oferire a serviciilor de sănătate mintală; 2) servicii de sănătate mintală integrate și prestate la nivel de asistență medicală primară de către medicul de familie, la nivel comunitar de către specialiștii din cadrul CCSM și la nivel terțiar în cadrul serviciului spitalicesc; 3) CCSM organizate în cadrul instituțiilor de asistență medicală primară în toate teritoriile administrative de nivel raional și municipal, ceea ce contribuie la accesibilitatea și continuitatea tratamentului pentru persoane cu tulburări de sănătate mintală; 4) CCSM contractate de către Compania Națională de Asigurări în Medicină (în continuare - CNAM), au realizat în anul 2022, conform datelor prezentate de către Agenția Națională pentru Sănătate Publică, circa 9365 consultații la 100 mii locuitori pentru circa 8352 persoane deservite la 100 mii locuitori. În anul de referință, 108 652 de persoane (în anul 2021 – 94371), au solicitat activ, din inițiativă proprie, serviciile CCSM, ceea ce denotă sporirea încrederii populației în serviciile de sănătate mintală comunitară. Specialiștii Centrelor au recomandat spitalizare unui număr de 3827 pacienți, acesta fiind un număr mai redus comparativ cu anii precedenți, iar 16023 de persoane au fost consultate de asistentul social din CCSM; 5) medicamente compensate integral din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală, lista cărora este revizuită și extinsă permanent în funcție de avansarea tehnologiilor și necesități. Pentru asigurarea tratamentului ambulator al persoanelor afectate de maladii mintale cu evoluție nefavorabilă (demență, schizofrenie, tulburare afectivă bipolară, epilepsie cu tulburări psihice) în lista medicamentelor compensate integral (100%) din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală sunt incluse 15 denumiri comune internaționale; 6) medicamente psihotrope procurate centralizat din sursele bugetului de stat alocat Ministerului Sănătății în cadrul Programului național de sănătate mintală, eliberate gratuit; 7) protocoale clinice naționale pentru specialiștii în sănătate mintală și a celor standardizate pentru medicii de familie aprobate și instituționalizate; 8) curriculum universitar și postuniversitar pentru psihiatri, medici de familie și asistenți medicali revizuit și integrat în programul de studii universitar și continuu; 9) program comprehensiv de consolidare a capacităților, care oferă oportunități de formare continuă și mentorat pentru profesioniștii din domeniul sănătății mintale și alți profesioniști în domeniul sănătății mintale; 10) spitalizări psihiatrice în micșorare, cu mărirea vizitelor în CCSM. Pe parcursul perioadei 2018-2022 a scăzut semnificativ numărul de persoane tratate în staționar de la 15122 până la 8562 pacienți anual; 11) incidența prin maladii psihice înregistrează o descreștere în ultimii ani, ce denotă rezultatele implementării noilor mecanisme și abordări în organizarea acestui domeniu, dar și anumite deficiențe în evidența problemelor de sănătate mintală [38].

Cu toate acestea, în Program se menționează că serviciul spitalicesc continuă să fie încă unul prioritar și bugetul pentru spitale este mai mare comparativ cu cel pentru servicii comunitare. Asistența psihiatrică este un sistem de servicii orientat excesiv spre actul curativ, în detrimentul abordării psihosociale. Nu există un

sistem informațional automatizat, din care cauză suferă continuitatea în prestarea serviciilor de sănătate mintală, fiind înregistrate dificultăți în transmiterea informației către CCSM la externarea pacienților din spital. Sunt insuficiente serviciile de intervenție în criză din spitalele raionale, fapt ce împiedică asigurarea asistenței psihiatrice mai aproape de locul de trai a pacienților. Colaborarea între spitalele psihiatrice și CCSM este una insuficientă și axată preponderent pe problemele legate de internarea pacienților, iar cele din urmă prestează o gamă insuficientă de servicii complexe beneficiarilor săi. Medicii de familie nu au cunoștințe suficiente despre sănătatea mentală și capacități dezvoltate pentru screening și diagnosticare a depresiei și anxietății. În cadrul CCSM sunt deficiențe în continuitatea tratamentului și/sau supravegherii și la medicul de familie, după externarea din serviciile specializate psihiatrice, astfel lipsind o abordare holistică a problemei de sănătate mintală la nivel de servicii medicale. Serviciile medicale sunt separate de cele sociale, lipsind o abordare integrată a problemelor de sănătate mintală orientate spre prevenirea, depistarea precoce, tratamentul, reabilitarea, promovarea modului sănătos de viață și protecția sănătății mintale în comunitate, precum și crearea premiselor benefice de reabilitare și integrare sociofamilială a persoanelor afectate de maladii mintale. În CCSM rămân vacante încă 22 funcții de medici psihiatri, iar carența de medici din cadrul serviciului ambulator se referă, mai cu seamă, la psihiatrii pentru copii. În 30 raioane lipsesc psihiatri pentru copii, iar în majoritatea raioanelor aceștia activează prin cumul, locul de muncă de bază fiind în alte subdiviziuni. Lipsa sistemului informațional automatizat și a fișei electronice a pacientului cu toate funcționalitățile necesare (registru psihiatric, narcologic, rețeta electronică etc.), dar și lipsa integrării datelor despre sănătatea mintală în sistemul informațional automatizat de asistență medicală primară nu permit o utilizare eficientă a datelor privind sănătatea mintală și nici evidența, monitorizarea, analiza, evaluarea și raportarea centralizată a acestora. Finanțarea din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală sunt insuficiente și nu acoperă necesitățile reale pentru prestarea serviciilor de sănătate mintală, cât și acoperirii cheltuielilor pentru salarizare, întreținere [38].

Accesul la servicii de sănătate a persoanelor cu dizabilități în situații de urgență. Cercetarea Accesului persoanelor din grupuri vulnerabile la servicii de sănătate în perioada COVID-19, realizată de către Keystone Moldova din sursele financiare ale Fundației Soros Moldova în anul 2020 [28] a scos în evidență faptul că pandemia a accentuat și mai mult discrepanțele dintre accesul la sănătate al persoanelor cu dizabilități și al populației generale. Restricțiile cauzate de situațiile de urgență, accesul limitat la programare, spitalele arhipline, medicii ocupați, atitudinea urâtă a medicilor și frica de infectare au creat bariere pentru persoanele cu dizabilități în accesarea serviciilor medicale, conducând la amânarea multor servicii medicale, inclusiv a celor urgente, precum serviciile de diagnosticare, serviciile stomatologice, intervențiile chirurgicale, administrarea unor medicamente. În rezultat, amânarea serviciilor medicale a avut un impact negativ asupra stării sănătății unui număr mai mare de persoane cu dizabilități comparativ cu populația generală. Astfel, fiecare a doua persoană cu dizabilități, comparativ cu fiecare a treia în populația generală, a indicat că amânarea serviciilor medicale i-a afectat sănătatea în mare/foarte mare măsură. În contextul pandemiei, persoanele cu dizabilități cu trebuințe accentuate de suport au fost nevoite să se descurce pe cont propriu din cauza restricționării accesului persoanelor de suport în instituțiile medicale, în special în spitale. Din cauza nivelului înalt de sărăcie, 2/3 dintre persoanele cu dizabilități au fost nevoite de multe ori să reducă din cheltuielile pentru produsele alimentare și haine întru a acoperi costurile medicamentelor necesare. Pandemia a afectat în mare parte sănătatea mentală a persoanelor cu dizabilități, acestea fiind nevoite să se autoizoleze, să renunțe la plimbări, la călătorii cu transportul public și la întâlniri cu semenii. În conformitate cu rezultatele cercetării, 2/3 din respondenți au menționat că persoanele cu dizabilități, persoanele în vârstă, persoanele sărace nu au avut acces deloc sau au avut acces în mică măsură la echipamente de protecție, fapt ce le-a făcut mult mai vulnerabile la COVID-19. O treime din persoanele cu dizabilități nu intenționau să se vaccineze, iar fiecare a cincea – nu era decisă; 1/3 din persoanele cu dizabilități au fost infectate cu COVID-19, dintre care fiecare a doua s-a tratat doar în condiții casnice, fiecare a treia – doar în condiții de spital, iar fiecare a cincea – și acasă, și în spital. Mai bine de 2/3 din cei care au beneficiat de tratament au fost satisfăcuți/foarte satisfăcuți de acesta, indiferent dacă s-au tratat acasă sau la spital. O treime au indicat că nu au rămas mulțumiți de tratament, deoarece au fost nevoiți să caute și să procure singuri medicamentele necesare, rezultatele testului au venit greu și tratamentul a fost inițiat cu întârziere, medicii nu au explicat care este starea sănătății în limbaj accesibil și nu i-au consultat atunci când au aplicat tratamentul [28].

Analiza studiilor în domeniu denotă că sănătatea reproductivă a femeilor cu dizabilități continuă să fie o problemă în Republica Moldova din cauza stigmatizării femeilor cu dizabilități și a accesului lor redus la serviciile de sănătate. Astfel studiul BNS "Profilul femeii cu dizabilități" menționează că *femeile cu dizabilități se confruntă cu anumite dezavantaje atunci când este vorba de sexualitate, sănătatea reproductivă și crearea unei familii. Stereotipurile existente în societate, inhibarea și stigmatizarea femeilor cu dizabilități determină decizia unora, mai cu seamă a celor cu dizabilități severe, să renunțe la viața familială. Rata nupțialității pentru femeile cu dizabilități este de 40 femei căsătorite în medie la 100 femei, iar ponderea celor necăsătorite*

constituie 20 la sută față de 14 la sută în cazul femeilor fără dizabilități. Starea civilă a femeilor cu dizabilități este strâns corelat cu gravitatea dizabilității și pe măsura accentuării acesteia se reduc și șansele femeilor de a forma un cuplu. Astfel, rata nupțialității pentru femeile cu dizabilități severe constituie 35 femei căsătorite la 100 femei, iar ponderea femeilor celibatate este de 28% [36]. Totodată, într-un alt articol științific se menționează că femeile cu dizabilități în R. Moldova ”nu beneficiază pe deplin de existența unor prevederi legale elaborate în limitele standardelor internaționale, accesul la serviciile de sănătate reproductivă este limitat datorită lipsei accesului către instituțiile medicale, a echipamentului necesar, adaptat nevoilor acestui grup de beneficiari în instituțiile respective, medicii de familie evită consilierea sau prescrierea contraceptivelor femeilor cu dizabilități din cauza cunoștințelor insuficiente în domeniul dat, asistenței sociale și membrii familiilor femeilor cu dizabilități nu au cunoștințe îndeajuns în domeniu, pentru a putea oferi suport informațional femeilor cu dizabilități” [8]. Pentru reducerea stigmei și discriminării și mărirea accesului la servicii de sănătate a femeilor cu dizabilități sunt necesare următoarele măsuri: informarea femeilor cu dizabilități, a familiilor acestora și a prestatorilor de servicii medicale și sociale despre drepturile femeilor cu dizabilități la servicii de sănătate reproductivă, asigurarea tuturor instituțiilor medicale cu echipamentul necesar adaptat la nevoile femeilor cu dizabilități, instruirea medicilor în domeniul sănătății reproductive inclusiv a femeilor cu dizabilități, asigurarea femeilor cu dizabilități cu servicii de suport (asistenți personali) în timpul nașterii și îngrijirii copiilor.

Analiza datelor statistice existente din perspectiva ODD3 Asigurarea unei vieți sănătoase și promovarea bunăstării tuturor la orice vârstă denotă faptul că BNS-ul nu colectează date în domeniul sănătății dezagregate în funcție de dizabilitate și nici indicatorii naționalizați nu includ dezagregarea datelor în funcție de dizabilitate [33]. În acest context este necesară atât revederea indicatorilor ODD naționalizați, inclusiv la domeniul sănătate și desegregarea lor în funcție de dizabilitate, cât și elaborarea unui mecanism de colectare și analiză a acestor date.

Așadar, putem concluziona că deși Guvernul Republicii Moldova a întreprins măsuri în vederea asigurării accesului la sănătate a persoanelor cu dizabilități, acestea nu sunt suficiente. Analiza literaturii în domeniu, scoate în evidență următoarele bariere în accesarea serviciilor de sănătate de către persoanele cu dizabilități: infrastructură medicală inaccesibilă pentru persoanele cu dizabilități locomotorii și senzoriale; nivel redus de informare despre drepturi în domeniul sănătății, medicamente compensate, spectrul serviciilor de sănătate existente și modificările ce au loc în modalitatea de prestare a acestora etc.; surse financiare limitate pentru procurarea unor medicamente pentru maladiile secundare; acces limitat al persoanelor cu dizabilități severe locomotorii la servicii medicale specializate (consultațiile neurologului, cardiologului) în condiții de domiciliu din cauza neacoperirii de către CNAM a costurilor de călătorie și numărului redus de medici; gradul redus de corespundere al serviciilor de sănătate nevoilor diferitor grupuri de persoane cu dizabilități; gradul deficient de comunicare dintre medici și persoane cu dizabilități din cauza nivelului redus de cunoștințe a medicilor cum să comunice cu persoanele cu dizabilități; abordare îngustă, strict medicală a problemelor de sănătate de către medici, fără a ține cont de aspectele sociale și psihologice; comunicarea ineficientă între medicina primară, spitale și centrele de sănătate mintală în procesul de internare/externare a pacienților cu sănătate mentală, fapt ce duce la tergiversarea inițierii tratamentului și înrăutățirea stării sănătății, acces limitat la medicamente compensate [27]. Studiile de asemenea menționează accesul dificil al persoanelor cu dizabilități severe, din mediul rural, din familii sărace la medicamente compensate din cauza barierelor de deplasare, lipsei surselor financiare, orarului medicilor din instituțiile medicale rurale (au primiri o dată în săptămână).

Totodată cercetările vin cu anumite recomandări pentru eliminarea barierelor, și anume: integrarea aspectelor dizabilității în indicatorii de performanță ai prestatorilor de servicii medicale, includerea deservirii medicale specializate la domiciliu pentru persoane cu dizabilități severe (inclusiv transportul); elaborarea unei baze de date comune privind serviciile medicale, sociale, psihologice acordate persoanelor cu dizabilități pentru elaborarea unui diagnostic corect și oferirea intervențiilor în funcție de nevoi; dezvoltarea unei proceduri eficiente și confidențiale de transmitere a informației despre pacient între instituțiile medicale de nivel diferit; integrarea accesibilității infrastructurii în criteriile de acreditare a instituțiilor medicale; instruirea prestatorilor de servicii medicale în aspectele ce țin de dizabilitate; integrarea nevoilor de accesare a serviciilor medicale (transportul, medicamentele etc.) de către persoanele cu dizabilități sărace în serviciile de suport monetar pentru a asigura accesul acestor grupuri la sănătate [27].

Accesul persoanelor cu dizabilități la educație

În ultimii 10 ani în Republica Moldova s-au făcut pași pozitivi în direcția asigurării dreptului la educație a persoanelor cu dizabilități, printre care menționăm: aprobarea unui Cod nou al Educației (2014), elaborarea și implementarea Programului de dezvoltare a Educației incluzive (2011-2019), a Strategiei de dezvoltare a educației pentru 2014-2020, dezvoltarea Fondului pentru educație incluzivă (Hotărârea Guvernului nr.

868/2014), dezvoltarea serviciilor de diagnosticare și suport pentru educația incluzivă (Centrul Republican de Asistență Psiho-pedagogică, 35 de Servicii de Asistență psiho-pedagogică, 932 de centre de resurse pentru educația incluzivă, 1190 de cadre didactice de sprijin, 9 centre de consiliere și ghidare în carieră etc), dezvoltarea metodologiilor educaționale pentru copiii cu CES etc [18]. În acest context ponderea copiilor cu cerințe educaționale speciale și cu dizabilități, integrați în instituții de învățământ cu destinație generală s-a majorat pe parcursul ultimilor 5 ani și a constituit circa 97% în anul de studii 2022/2023 (9288 de copii cu dizabilități și cu CES erau înscriși în instituțiile de învățământ primar și gimnazial) [2]. Cu toate acestea în anul de studii 2022-2023, 532 de copii cu deficiențe în dezvoltarea intelectuală sau fizică au continuat să frecventeze instituții de învățământ segregative [2].

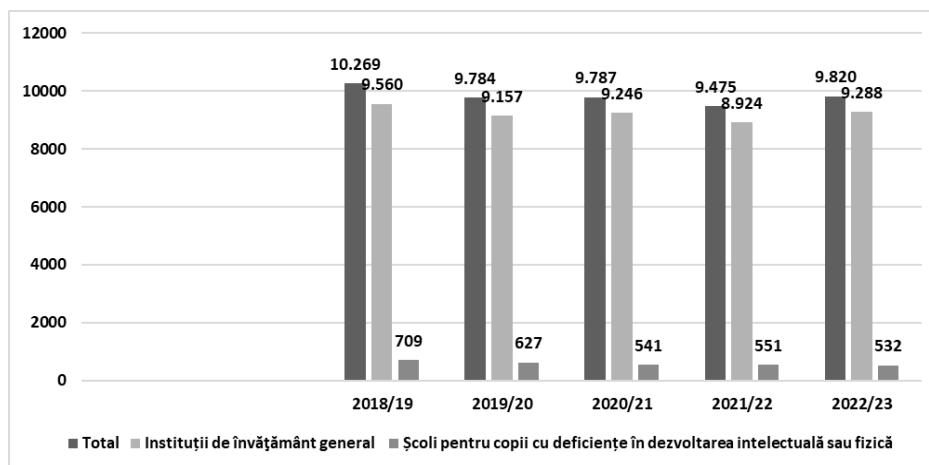

Fig. 2. Elevi cu CES și cu dizabilități după tipul instituției în care învață, număr [2]

Studiile și analizele în domeniul educației incluzive atestă o serie de bariere în calea implementării eficiente a educației incluzive în Moldova, și anume: lipsa cadrului metodologic și normativ pentru implementarea educației incluzive la nivelurile de educație preșcolară și vocațională, resurse financiare insuficiente alocate pentru educația incluzivă în școală (2% alocate din fondul de educație incluzivă sunt doar pentru salariile cadrelor didactice de suport), infrastructură insuficient adaptată la nevoile copiilor cu diferite tipuri de dizabilități, curriculum încărcat, lipsit de flexibilitate și neajustat la nevoile copiilor cu diferite necesități de învățare, număr mare de copii la un cadru didactic de sprijin (în mediu 9 copii), atitudine discriminatorie a unor pedagogi față de copii cu dizabilități intelectuale și de comportament, nivel insuficient de pregătire a pedagogilor de a face față cerințelor educaționale ale copiilor cu diferite tipuri de dizabilități. Numărul mare de copii în clase, în special în mediul urban, nu permite pedagogilor să acorde suportul necesar copiilor cu dizabilități. De asemenea se atestă o lipsă a cadrelor calificate de psihologi, psihopedagogi, logopezi în instituțiile educaționale și discrepante mari în accesul și calitatea serviciilor educaționale în mediul rural și urban. Persoanele cu dizabilități au acces redus la servicii de mediere și ghidare în carieră atât în cadrul instituțiilor de educație generală, cât și în comunitățile lor [30].

Raportul de alternativă pentru Comitetul ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, elaborat de CDPD în anul 2021 scoate în evidență situația gravă în incluziunea educațională a copiilor cu dizabilități de auz și de vedere. Astfel, *deși legislația națională prevede obligația instituțiilor de învățământ general să faciliteze învățarea alfabetului Braille și a limbajului mimico-gestual, inclusiv prin angajarea pedagogilor calificați în limbajul semnelor/sistemul Braille, constatăm cu regret că în cadrul instituțiilor de învățământ general asemenea specialiști nu sunt angajați.... astfel cei 160 de copiii cu dizabilitate de auz înmatriculați în instituțiile de învățământ general nu au acces la limbajul semnelor, fiindu-le încălcat grav dreptul la identitatea lingvistică și dreptul la educație. Conform Deciziei Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (CPEDAE) pe cauza nr. 114/20 din 01.09.2020, asemenea fapte reprezintă discriminare, manifestată prin lipsa măsurilor de acomodare rezonabilă [41].* Raportul de asemenea denotă că *Guvernul nu a întreprins măsuri pentru implementarea recomandărilor expuse în pct. 41 lit. b) din Observațiile finale CRPD referitoare la raportul inițial al Republicii Moldova, privind asigurarea educației bilingve și de calitate pentru copii cu dizabilități de auz. La momentul actual, în cadrul sistemului de învățământ general nu există capacitatea de a asigura învățarea limbajului semnelor pentru fiecare copil cu dizabilitate de auz. Or, conform informației MECC, în anii 2016 și 2017 au fost pregătiți doar 13 specialiști calificați în*

limbajul semnelor și sistemul Braille, iar în anii 2015, 2018, 2019 și 2020 pregătirea unor asemenea specialiști nu a avut loc [41].

Raportul UNICEF privind evaluarea Programului de educație incluzivă (2019) [13] denotă provocările mari în domeniul educației incluzive a copiilor cu dizabilități severe datorită pregătirii insuficiente la nivelul instituțiilor, școlilor și cadrelor didactice, timpului suplimentar necesar pentru a lucra cu acești copii, și, într-o anumită măsură, a reticenței părinților de a integra copiii în școală. Studiul menționează că îmbunătățirea situației se poate realiza prin echiparea și capacitatea unităților de învățământ și a cadrelor didactice, precum și prin asigurarea serviciilor specializate, dar o contribuție majoră în acest sens ar putea avea disponibilitatea serviciului de asistență personală pentru toți copiii cu dizabilități severe și implicarea acestuia în actul educațional (în școală). Este importantă dezvoltarea unei abordări mai largi pentru copii cu CES și în special a celor cu dizabilități, care să asigure nu numai integrarea lor educațională, ci și socială și deprinderea abilităților practice de viață.

Programul național pentru dezvoltarea educației incluzive în Republica Moldova 2024-2027 stipulează că copiii cu dizabilități se confruntă cu bariere mari în accesarea instituțiilor de învățământ și în procesul de învățare din cauza accesibilității fizice reduse a clădirilor și lipsei echipamentelor asistive în conformitate cu nevoile lor individuale. În Program se menționează că instituțiile de învățământ sunt mai puțin accesibile unor categorii de copii cu CES și/sau dizabilități. Astfel, doar 22,3 % de intrări ale clădirilor în instituțiile de învățământ preuniversitar sunt dotate cu rampă de acces, doar în 62,3% de instituții preuniversitare lățimea ușilor de la intrare permite accesul liber al persoanelor în scaune cu rotile, doar în 2,46% din instituții de învățământ este mobilier specializat (scaune adaptate cu suport pentru mâini, cap, spate). Numai 8% din instituțiile de învățământ preuniversitar dispun de grupuri sanitare adaptate în totalitate conform standardelor. Mediul fizic neadaptat încalcă în cel mai direct mod dreptul copiilor cu dizabilități fizice/neuromotorii, cu dizabilități intelectuale, cu dizabilități senzoriale, cu TSA la educație în comunitate, prin limitarea accesului în instituția educațională din comunitate de la toate nivelurile și prin lipsa condițiilor sau insuficiența acestora, care nu permit asigurarea unei acomodări rezonabile a instituțiilor [37].

Totodată, Programul de Dezvoltare a Educației Incluzive are drept scop major asigurarea educației incluzive de calitate pentru toți copiii și tinerii, astfel încât, până în anul 2027, toți copiii/elevii, indiferent de grupul țintă, să fie incluși în instituții de învățământ general, iar absolvenții din acest grup să aibă acces la învățământul profesional tehnic și la cel superior, precum și la alte forme de educație pe tot parcursul vieții, având asigurată încadrarea pe piața muncii. În vederea asigurării acestui scop, pe lângă obiectivele ce țin de dezvoltarea cadrului metodologic, asigurarea cu servicii de suport etc.

Analiza datelor statistice existente pe accesul copiilor cu dizabilități la educație incluzivă a scos în evidență faptul că în Republica Moldova nu sunt colectate date despre copiii cu dizabilități necuprinși cu școala, rata de frecvență a școlii, finalizarea școlii, absentismul în școlile primare, liceale, vocaționale. Nu există date nici despre proporția copiilor și a tinerilor cu dizabilități la finele ciclului primar/gimnazial, a celor care ating minimurile de competență la finele ciclului gimnazial în citire, matematică etc. Lipsa datelor dezagregate pe dizabilitate este o barieră incontestabilă în determinarea inegalităților în educație cu care se confruntă persoanele cu dizabilități și în elaborarea politicilor țintite și eficiente.

În vederea eliminării barierelor și eficientizării procesului de incluziune școlară a copiilor cu dizabilități este necesară modificarea cadrului normativ pentru educația incluzivă pentru a asigura accesul la educație a copiilor cu dizabilități în învățământul preșcolar și în învățământul profesional și tehnic, pentru a reglementa educația copiilor cu CES la domiciliu/ la distanță, a asigura succesul educației incluzive pentru copii cu dizabilități grave/severe sau multiple (inclusiv dizabilități senzoriale de auz și văz), inclusiv copii cu tulburări din spectru autist. În acest context este necesară modificarea Codului Educațional, al Regulamentului de admitere în cadrul învățământului liceal și învățământului profesional tehnic, al Regulamentului privind certificarea absolvirii studiilor în cadrul învățământului profesional tehnic etc. Considerăm oportună revizuirea mecanismului de finanțare a educației incluzive, în vederea măririi alocațiilor, în baza unor formule de finanțare per copil/persoană cu CES și în funcție de specificul nevoilor educaționale individualizate și gravitatea dizabilităților copiilor. Dimensionarea finanțării și serviciilor, monitorizarea beneficiarilor și dezvoltarea unor politici în bază de nevoi necesită elaborarea unui mecanism intersectorial de colectare a datelor statistice privind persoanele cu dizabilități. Capacitarea pedagogilor în domeniul educației incluzive în funcție de nevoi și consolidarea poziției cadrului didactic de sprijin, prin reconsiderarea categoriei profesionale în care aceștia se încadrează (inclusiv a nivelului de salarizare care nu trebuie să fie inferior celui al altor profesori), a normativului de copii cu CES per CDS este o altă dimensiune care necesită o atenție sporită din partea Ministerului Educației. În vederea măririi accesului copiilor cu dizabilități de auz este oportună formarea pedagogilor calificați în limbajul semnelor și asigurarea persoanelor cu dizabilități de auz posibilitatea efectivă de a învăța limbajul semnelor în instituțiile de învățământ de toate nivelele (preșcolar, gimnazial, secundar), asigurând accesul la

educație bilingvă, de calitate, în condițiile de egalitate cu ceilalți. Statul-parte are obligația cu caracter imediat de a lua măsuri concrete pentru a asigura accesul copiilor cu dizabilități de auz la limbajul semnelor, fiind o parte indispensabilă a identității lingvistice și culturii persoanelor cu deficiențe de auz și o parte valoroasă a diversității umane.

Accesul persoanelor cu dizabilități la muncă

Analiza cadrului legal și a politicilor în domeniul angajării în câmpul muncii denotă că în ultima perioadă de timp au fost făcuți mulți pași pozitivi pentru stimularea angajării în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități. Astfel, Codul muncii, Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități nr. 60/2012, garantează incluziunea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități (art. 33 - 40), inclusiv dreptul la muncă, formele de plasare în câmpul muncii, obligațiile angajatorilor privind plasarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități, durata timpului de muncă și a concediilor, orientarea, formarea și reabilitarea profesională. Angajatorii, indiferent de forma de organizare juridică, care conform schemei de încadrare a personalului au 20 de angajați și mai mult, creează sau rezervă locuri de muncă și angajează în muncă persoane cu dizabilități într-un procent de cel puțin 5 la sută din numărul total de salariați (Legea nr. 60/2012, art. 34 alin. (4)). Conform Legii nr. 105/2018 „Cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj”, art. 29, persoanele cu dizabilități au dreptul la reabilitare profesională pentru recuperarea și compensarea capacității lor de muncă. Reabilitarea profesională se prestează în cadrul instituțiilor și centrelor de reabilitare profesională specializate, la îndreptarea subdiviziunilor teritoriale, în conformitate cu recomandările conținute în Programul individual de reabilitare și incluziune socială a persoanei cu dizabilități, elaborat de către Consiliul Național pentru Determinarea Dizabilității și Capacității de Muncă. Serviciile de reabilitare profesională sunt contractate de către ANOFM. Pentru facilitarea procesului de angajare a persoanelor cu dizabilități, ANOFM contractează servicii de angajare asistată de la prestatorii de servicii acreditați (art. 29).

Totodată, ANOFM subvenționează crearea și adaptarea locurilor de muncă pentru persoanele cu dizabilități. Astfel, conform art. 38 al aceleiași legi indicate mai sus, subvențiile pentru crearea sau adaptarea locurilor de muncă pentru persoanele cu dizabilități se acordă angajatorilor persoane fizice sau juridice de drept public sau de drept privat care creează locuri de muncă sau adaptează locurile de muncă existente și care angajează în bază de contract individual de muncă, pe o perioadă nedeterminată sau determinată, cu o durată de cel puțin 12 luni, șomerii cu dizabilități. ANOFM compensează 50% – în cazul angajării persoanelor cu dizabilități medii și 75% - în cazul angajării persoanelor cu dizabilități accentuate și severe din costurile suportate de către angajator, necesare creării sau adaptării locului de muncă și angajării pe o perioadă determinată a personalului de suport, iar mărimea subvenției nu poate depăși cuantumul a 10 salarii medii lunare pe economie pentru anul precedent pentru fiecare loc de muncă creat sau adaptat. Angajatorul este obligat să păstreze locul de muncă creat sau adaptat cel puțin 12 de luni. Decizia cu privire la tipul și costul echipamentelor, dispozitivelor și tehnologiilor de acces, costul angajării personalului de suport și adaptării spațiului care sunt subvenționate pentru crearea locurilor de muncă noi sau adaptarea locurilor de muncă existente se ia de către comisia multidisciplinară, constituită din șeful și specialistul responsabil din cadrul subdiviziunii teritoriale, medicul de familie, după caz, medicul specialist, specialistul în domeniul sănătății ocupaționale, prezentată în fișa de identificare a necesităților privind crearea sau adaptarea locului de muncă pentru persoanele cu dizabilități, conform modelului aprobat prin ordin al ministrului muncii și protecției sociale [24].

Angajatorii, care angajează șomeri din grupurile vulnerabile, inclusiv persoane cu dizabilități beneficiază și de subvenții lunare în sumă egală cu 50% din salariul mediu lunar pe economie pentru anul precedent, în decurs de șase luni, pentru fiecare șomer angajat. În cazul în care angajează, pe o perioadă nedeterminată sau determinată, cu o durată de cel puțin 12 luni șomeri, direcționați de către subdiviziunile teritoriale pentru ocuparea forței de muncă [31].

Cu toate acestea, analiza datelor statistice denotă că ponderea persoanelor cu dizabilități angajate în câmpul muncii continuă să fie destul de mică. Astfel, conform datelor BNS, rata de participare la forța de muncă a persoanelor cu dizabilități în anul 2022 a constituit 15,9% în comparație cu 45,5% la persoanele fără dizabilitate. Printre bărbații cu dizabilități, rata de participare a fost de 16,2%, iar în cazul femeilor de 15,6%. În mediul urban, rata de participare a constituit 17,9% și în mediul rural - 15,3% [2].

Conform BNS, persoanele cu dizabilități sunt ocupate într-o proporție mult mai mică comparativ cu persoanele fără dizabilități. În timp ce rata de ocupare a persoanelor fără dizabilitate a fost de 44,1%, în rândul persoanelor cu dizabilități aceasta a constituit doar 15,2%. La bărbați acest indicator a înregistrat 15,5%, la femei, respectiv 14,8%.

Din distribuția persoanelor cu dizabilități ocupate după sectoare economice, rezultă că circa jumătate din aceștia au lucrat în sectorul servicii (48,3%), urmate de sectoarele agricol (34,2%) și industrie și construcții

(17,5%). În sectorul servicii majoritatea revine angajaților din învățământ și sănătate și asistență socială (20,9% din total ocupare).

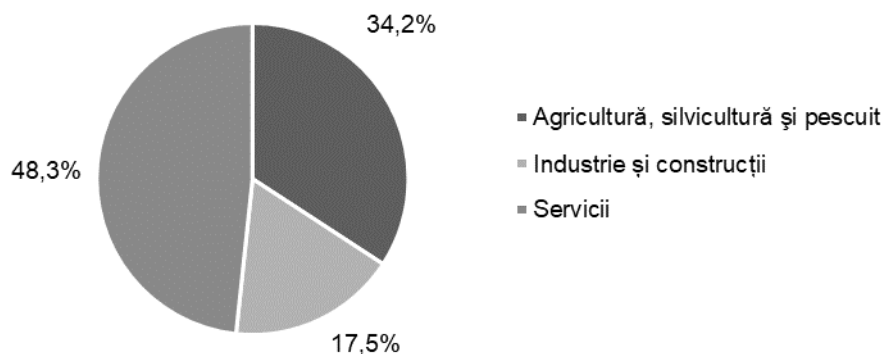

Fig. 3. Persoane cu dizabilități ocupate după sectoare economice în anul 2022, % [2]

Rata șomajului la persoanele cu dizabilități a fost de 4,6% față de 3,1% în rândul șomerilor fără dizabilitate în anul 2022. În distribuția pe sexe, acest indicator a înregistrat valorile: 4,0% pentru bărbați și 5,3% pentru femei. Rata șomajului la persoanele cu dizabilități din mediul urban a fost mai înaltă (12,7%) în comparație cu rata pentru cele din mediul rural (1,3%) [2].

Cercetările în domeniul angajării în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități denotă că există încă un șir de bariere care împiedică angajarea eficientă a persoanelor cu dizabilități în câmpul muncii, cum ar fi lipsa unor mecanisme eficiente de implementare a cadrului legal inclusiv în domeniul ocupării forței de muncă, nivel redus de informare a persoanelor cu dizabilități despre dreptul lor la muncă și facilitățile oferite de cadrul legal, accesul limitat al persoanelor cu dizabilități la servicii de reabilitare, ghidare în carieră și instruire vocațională, infrastructură de drumuri și clădiri inaccesibile, nivel redus de încredere în forțele proprii și subestimare a potențialului personal de către persoanele cu dizabilități, lipsa de informare și frica angajatorilor de a angaja în câmpul muncii persoane cu dizabilități. Cercetările de asemenea denotă că lipsa serviciilor de suport pentru angajare în câmpul muncii de asemenea constituie o barieră importantă în angajarea persoanelor cu dizabilități [26].

Raportul de alternativă pentru Comitetul ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, elaborat de CDPD în anul 2021 scoate în evidență anumite curențe ce împiedică implementarea cu succes a cadrului legal în domeniul angajării în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități, precum lipsa mecanismului de punere în aplicare a cotei obligatorii de angajare a persoanelor cu dizabilități, lipsa regulamentului de adaptare sau crearea de locuri de muncă pentru persoane cu dizabilități. *Totodată, măsurile complementare de suport pentru angajatori, care au fost prevăzute în strategie dar și în Legea 105/2018, nu au fost încă elaborate: (1) suportul în angajare (angajarea asistată) pentru persoanele cu dizabilități care întâlnesc dificultăți în angajare, (2) promovarea și aplicarea extinsă a practicilor de "adaptare rezonabilă" a condițiilor de muncă, (3) compensarea procesului de învățare și corespunzător de "productivitate redusă". Cea mai importantă modificare care este necesară vizează art.38 și constă în înlăturarea neconcordanței normative și conceptuale dintre Legea 105/2018 și unele prevederi de procedură (Anexa 6). Legea 105/2018, legislația UE și practica altor state occidentale prevăd acordarea subvențiilor pentru costuri suportate de angajatori legate exclusiv de "necesitățile persoanelor cu dizabilități". În prezent, unele prevederi din procedură și practica acordării subvenției par să accepte orice costuri de echipamente și tehnologii, care sunt folosite de persoanele cu dizabilități, dar nu au legătură directă cu dizabilitatea acestora [41].*

Analiza datelor statistice care există în domeniul angajării în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități denotă faptul, că deși a fost introdus un modul privind angajarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități în Ancheta Forței de Muncă, evidențele privind inegalitățile în angajarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități și veniturile pe care le au sunt încă limitate. Astfel nu există evidențe privind ponderea angajării în câmpul muncii și veniturile persoanelor cu diferite tipuri de dizabilități și pe diferite vârste.

În contextul celor menționate mai sus considerăm necesare următoarele măsuri în vederea depășirii barierelor menționate mai sus și asigurării dreptului la muncă a persoanelor cu dizabilități: elaborarea meca-

nismelor de implementare în practică a cadrului legal în domeniul angajării în câmpul muncii, stimularea creării serviciilor de suport pentru persoanele cu dizabilități, crearea condițiilor necesare pentru calificarea și recalificarea profesională a persoanelor cu dizabilități în funcție de interesele și abilitățile lor, accesibilizarea locurilor de muncă în funcție de nevoile persoanelor cu dizabilități angajate, cointeresarea angajatorilor și susținerea lor cu măsuri complementare stimulative, elaborarea și implementarea în instituțiile de învățământ a unor programe de ghidare în carieră și de mediere a incluziunii persoanelor cu dizabilități în ciomputul muncii, promovarea la nivel național a practicilor de angajare asistată pilotate de organizațiile societății civile, organizarea activităților de informare a angajatorilor cu privire la dizabilitate prin diseminarea practicilor pozitive de angajare a persoanelor cu dizabilități. Totodată este necesar de îmbunătățit mecanismul de colectare a datelor privind angajarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități, inclusiv colectarea datelor pe tipuri de dizabilități și vârste.

Managementul situațiilor de urgență și a riscurilor de dezastru

Evaluarea cadrului legal și a politicilor în domeniul managementului situațiilor de urgență și a riscurilor de dezastru din perspectiva integrării dizabilității denotă că în Republica Moldova deși există anumite legi care reglementează domeniul dat⁵, nu există prevederi specifice cu referință la persoanele cu dizabilități ce țin de asigurarea accesibilității la diferite medii, comunicare, informații și servicii la diferite etape. De asemenea nu există date privind localizarea geografică a persoanelor cu dizabilități și nevoile lor specifice în caz de dezastru sau situații excepționale, fapt ce va crea bariere în acordarea asistenței țintite pe timp de dezastru.

Analiza setului de indicatori aprobați pentru monitorizarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (HG Nr. 1033 din 08-08-2016) denotă că Art. 11 Situații de risc și urgențe umanitare include anumite prevederi legale specifice, de proces și de rezultat cu referință la persoanele cu dizabilități. În cazul prevederilor legale specifice sunt indicate următoarele măsuri: 1) Includerea persoanelor cu dizabilități în lista beneficiarilor de ajutoare umanitare; 2) Accesibilitatea serviciilor în caz de urgențe umanitare (conflicte armate, dezastru naturale etc.) pentru persoanele cu dizabilități în măsură egală cu ceilalți. În cazul prevederilor de proces sunt indicate următoarele acțiuni: 1) Programe și cursuri de instruire ale angajaților Serviciului Protecției Civile și Situațiilor Excepționale al Ministerului Afacerilor Interne privind acordarea asistenței persoanelor cu dizabilități în cazuri excepționale; 2) Programe și cursuri de instruire, materiale informative în format accesibil destinate persoanelor cu dizabilități privind conduita în caz de urgențe umanitare; 3) Măsuri pentru asigurarea distribuției ajutoarelor umanitare și a serviciilor de urgență umanitară în mod accesibil pentru persoanele cu dizabilități. În calitate de indicatori de rezultat sunt incluși: 1) Numărul de persoane cu dizabilități care au beneficiat de ajutoare umanitare în perioada de raportare; 2) Numărul de persoane cu dizabilități care au beneficiat de instruire cu privire la dezastru naturale sau conflicte armate în perioada de raportare; 3) Numărul de persoane cu dizabilități care au beneficiat de asistență în caz de dezastru naturale sau conflicte armate în perioada de raportare. Deși sunt stipulate unele măsuri ce țin de persoanele cu dizabilități, cu regret, până în prezent nu există un cadru de monitorizare a acestor indicatori și în rezultat prevederile și indicatorii inclusiv cu privire la dezastru rămân a fi mai mult formali.

Analiza politicilor și a legislației aprobate pe timp de pandemie în Republica Moldova de asemenea denotă faptul că Guvernul Republicii Moldova nu a întreprins măsuri specifice pentru a reduce impactul pandemiei asupra persoanelor cu dizabilități. Astfel, deși Planul de pregătire și răspuns al sistemului sănătății în urgențe de sănătate publică, 2020 prevede acordarea suportului medical persoanelor cu dizabilități în caz de urgențe în sănătate în baza nevoilor acestora, precum și asigurarea persoanelor cu dizabilități cu informații în format accesibil, nu există Decizii ale Comisiei Naționale pentru Situații excepționale sau ale Comisiei Extraordinare în Sănătate Publică în care să fie stipulată acordarea suportului necesar persoanelor cu dizabilități în accesarea serviciilor medicale.

Studiul privind impactul COVID-19 asupra persoanelor cu dizabilități efectuat de Keystone Moldova de comun acord cu AOPD a scos în evidență faptul că persoanele cu dizabilități au avut un acces mai redus la servicii sociale, medicale și educaționale comparativ cu populația generală în special în perioada de stare excepțională. Mai bine de 2/3 din persoanele cu dizabilități s-au confruntat cu dificultăți în accesarea serviciilor medicale pe timp de pandemie din cauza accesului limitat la instituțiile medicale, anularea vizitelor medicilor de familie la domiciliu, imposibilitatea de a se deplasa la instituțiile medicale pentru a face careva investigații sau a lua rețeta pentru medicamentele compensate, acces limitat la echipamente de protecție, creșterea cheltuielilor pentru întreținerea gospodăriei casnice și resurse limitate pentru procurarea medicamentelor necesare. Mai bine de 50% din persoanele cu dizabilități chestionate au menționat că informația despre pandemie nu este

⁵ Legea RM nr 271 din 9.11.94 cu privire la protecția civilă, Legea RM nr. 267 din 9.11.94 cu privire la apărarea împotriva incendiilor, Legea RM nr 1384 din 11.10, 2002 cu privire la rechizițiile de bunuri și prestările de servicii în interes public, Legea RM nr. 212 din 24.01. 2004 privind regimul stării de urgență, de asediu și de război, Legea RM nr.93 din 5.04.2007 a Serviciului Protecției Civile și situațiilor excepționale

accesibilă persoanelor cu dizabilități [29]. Cercetarea denotă necesitatea dezvoltării serviciilor de telemedicină în special pentru situațiile de urgență pentru a mări accesul persoanelor cu dizabilități, a mamelor cu copii mici, a persoanelor în vârstă la serviciile medicale necesare. Totodată, este necesară dezvoltarea unor servicii farmaceutice mobile, în special pentru localitățile izolate geografic și elaborarea informației în format accesibil pentru persoanele cu diferite tipuri de dizabilități.

60% din persoanele cu dizabilități chestionate s-au confruntat cu dificultăți în accesarea serviciilor sociale, din cauza închiderii temporare a unor servicii sociale, cum ar fi centrele de zi, cantinele sociale, de-servirea la domiciliu, echipele mobile etc. Închiderea serviciilor sociale a cauzat probleme majore unor persoane cu dizabilități și familiilor lor, din considerentul că acestea nu erau pregătite și nu puteau face față nevoilor de alimentare, îngrijire și comportamentelor problemă apărute în cazul persoanelor cu dizabilități. Circa 35% din respondenți au menționat că în această perioadă pandemică s-au confruntat cu probleme de comportament ale persoanelor cu dizabilități. În situația creată era necesară adoptarea unei strategii de adaptare a serviciilor sociale la condiții noi în vederea continuării prestării acestora persoanelor cu nevoi speciale.

Cercetarea de asemenea a scos în evidență faptul că în contextul închiderii școlilor și grădinițelor de copii și trecerii procesului educațional în format online, copiii cu dizabilități, din familii vulnerabile și din mediul rural au întâmpinat bariere în accesarea educației din cauza accesului limitat la computere, internet, absenței suportului cadrului didactic de sprijin, materialelor didactice neadaptate la nevoile lor educaționale.

Concluzii și recomandări

În rezultatul analizei cadrului de protecție socială a persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova am constatat că în ultimii 14 ani au fost depuse eforturi considerabile pentru a ajustarea cadrului legal în conformitate cu Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități și dezvoltarea cadrului metodologic pentru o mai bună implementare a politicilor incluzive la nivel național. A fost inițiată reforma sistemului de determinare a dizabilității care continuă să fie în proces de tranziție de la abordarea medicală a dizabilității la abordarea socială. A fost inițiat procesul de dezinstituționalizare a persoanelor cu dizabilități și au fost dezvoltate servicii comunitare de suport pentru persoanele cu dizabilități pentru a asigura dreptul acestui grup de populație la trai independent în familiile și comunitățile lor. Persoanele cu dizabilități au obținut dreptul la educație incluzivă și angajare în câmpul muncii.

Cu toate aceste transformări pozitive, cercetarea evidențiază anumite lacune care creează bariere considerabile pentru incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Astfel, sistemul de determinare a dizabilității continuă să fie preponderent medical. Accesarea serviciului de determinare a dizabilității a devenit mai dificil. Sunt necesare mai multe acte confirmative, majoritatea formularelor eliberate de diferite instituții sunt puțin informative în ceea ce privește problemele de incluziune, persoanele cu dizabilități au pierdut posibilitatea de a se întâlni cu echipele de determinare a dizabilității și gradul de dizabilitate este determinat doar în baza documentelor, ceea ce creează bariere mari în contextul unor documente formale și puțin informative. Persoanele cu dizabilități severe, sărace, din mediul rural continua să aibă acces redus la serviciul de determinare a dizabilității din cauza accesului redus la informație, mecanismului de referință slab dezvoltat, infrastructurii inaccesibile a serviciilor medicale în special pentru persoanele cu dizabilități locomotorii și de vedere, investițiilor costisitoare pentru maladiile genetice rare, pe care persoanele trebuie să le facă din contul propriilor resurse, lipsei transportului public adaptat pentru a ajunge la serviciile medicale, posibilităților financiare limitate pentru plata serviciilor de diagnosticare și laborator, precum și pentru angajarea unor însoțitori.

O problemă destul de importantă continuă să fie implementarea Programelor individuale de reabilitare în contextul lipsei serviciilor sociale necesare la locul de trai și a unui sistem de monitorizare a implementării recomandărilor.

Persoanele cu dizabilități severe și accentuate s-au confruntat cu probleme de accesare a serviciului de determinare a dizabilității pe timp de pandemie, fapt ce le-a limitat accesul la prestații, alocații și servicii sociale. Deși Guvernul RM a prelungit din oficiu termenul de încadrare în gradul de dizabilitate pentru câteva luni în perioada de urgență, persoanele cu dizabilități neîncadrate în grad de dizabilitate anterior au fost în situația de a aștepta să treacă perioada de urgență în sănătate.

Măsurile de protecție socială a persoanelor cu dizabilități sunt insuficiente și nu țin cont de nevoile individuale ale persoanelor cu diferite tipuri de dizabilități. Mecanismele de stabilire și mărimea prestațiilor, alocațiilor, compensațiilor și ajutorului social nu țin cont de nevoile individuale ale persoanelor cu diferite tipuri de dizabilități. Venitul minim garantat care stă la baza eligibilității pentru ajutor social nu este estimat pentru persoanele cu dizabilități, și prin urmare nevoile specifice ale acestora nu sunt luate în considerație la luarea deciziei privind atribuirea ajutorului social. Minimul de existență, de asemenea, nu este estimat separat pentru persoanele cu dizabilități, nu ține cont de nevoile lor specifice pe tipuri de dizabilități și este destul de

complicat de măsurat veniturile persoanelor cu dizabilități în funcție de minimul de existență. Nu există evidențe clare privind inegalitățile în sărăcie și venituri cu care se confruntă persoanele cu dizabilități.

Analiza sistemului de servicii sociale denotă că deși Republica Moldova are un cadru legal și de politici suficient de dezvoltat care susține promovarea serviciilor sociale în vederea asigurării drepturilor persoanelor cu dizabilități la sănătate, educație, muncă, trai decent în comunitate, până în prezent nu există un program național de dezvoltare a serviciilor sociale integrate bazat pe evaluarea necesităților persoanelor cu dizabilități, cu obiective clar definite și resurse financiare atribuite. Numărul de servicii sociale de suport noi dezvoltate pentru persoane cu dizabilități în majoritatea raioanelor este relativ redus comparativ cu nevoile de servicii sociale. O parte din structurile teritoriale de asistență socială au un nivel redus de informare despre politicile statului în domeniul dizabilității axate pe incluziunea socială și continuă să promoveze servicii de tip segregativ în special pentru persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale. Deși a fost creat mecanismul de acreditare a serviciilor sociale, o bună parte din serviciile sociale pentru persoane cu dizabilități nu au Regulamente și Standarde minime de calitate și nu sunt supuse procesului de acreditare. Acest fapt limitează accesul persoanelor cu dizabilități la servicii de calitate. O barieră importantă în dezvoltarea serviciilor sociale este și lipsa datelor statistice despre persoanele cu dizabilități, inclusiv dezagregate pe gen, vârstă, mediu de reședință, tip de dizabilitate. Deși, conform legislației, MMPS este responsabil de monitorizarea și evaluarea impactului politicilor în domeniul dezvoltării serviciilor sociale, până în prezent nu a fost elaborat un mecanism concret de monitorizare și evaluare (ante și post) în acest domeniu.

Deși Republica Moldova are aprobat un Program național de dezinstituționalizare a persoanelor cu dizabilități (2018- 2026), procesul de dezinstituționalizare decurge foarte lent datorită mecanismelor ineficiente de prevenire a instituționalizării, angajamentelor limitate ale autorităților publice în procesul de dezinstituționalizare, bugetului limitat pentru dezvoltarea serviciilor sociale de suport pentru persoanele cu dizabilități.

Persoanele cu dizabilități, comparativ cu alte grupuri de persoane, au un acces mai redus la servicii de bază sănătate și educație. Accesul redus la servicii de sănătate se datorează infrastructurii medicale inaccesibile, gradului redus de corespundere a serviciilor de sănătate nevoilor diferitor grupuri de persoane cu dizabilități, nivelului de informare redus despre oportunitățile de accesare a serviciilor medicale, inclusiv serviciile și medicamentele acoperite din asigurarea medicală, capacității de cumpărare reduse în cazul medicamentelor neacoperite de către CNAM, nivelului redus de cunoștințe a medicilor cum să comunice cu persoanele cu dizabilități. Accesul copiilor/tinerilor cu diferite tipuri de dizabilități la educație incluzivă continuă să fie limitat din cauza lipsei cadrului metodologic și normativ pentru implementarea educației incluzive la nivelurile de educație preșcolară și vocațională, resurselor financiare insuficiente alocate pentru educația incluzivă în școală, infrastructurii insuficient adaptate la nevoile copiilor cu diferite tipuri de dizabilități, curriculumului încărcat, lipsit de flexibilitate și neajustat la nevoile copiilor cu diferite necesități de învățare, numărului mare de copii la un cadru didactic de sprijin, atitudinii discriminatorii a unor pedagogi față de copiii cu dizabilități intelectuale și de comportament, nivelului insuficient de pregătire a pedagogilor de a face față cerințelor educaționale ale copiilor cu diferite tipuri de dizabilități. Copiii cu dizabilități de auz și de vedere nu au acces la limbajul semnelor, fiindu-le încălcat grav dreptul la identitatea lingvistică și dreptul la educație.

În rezultatul celor menționate mai sus, în vederea asigurării dreptului persoanelor cu dizabilități la un trai decent, cu demnitate, în condiții echitabile venim cu următoarele recomandări.

Pentru asigurarea accesului persoanelor cu dizabilități la un sistem eficient de determinare a dizabilității considerăm necesare următoarele măsuri: (1) Revizuirea standardelor normative și metodologiilor utilizate în prezent pentru determinarea dizabilității în vederea ajustării sistemului actual de clasificare a dizabilității la cel internațional; (2) Dezvoltarea și implementarea unui mecanism de monitorizare și evaluare a implementării Programelor individuale de reabilitare. Integrarea Programelor Individuale de reabilitare în procedurile Managementului de caz; (3) Dezvoltarea unor echipe multidisciplinare mobile, care ar avea posibilitatea să evalueze persoanele cu dizabilități grave, inclusiv la domiciliu; (4) Asigurarea plăților aferente procedurilor pentru determinarea dizabilității (transport, plata serviciilor medicale, asigurarea unui însoțitor etc) pentru păturile sărace din contul fondurilor de susținere a populației; (5) Elaborarea unor materiale informative cu explicarea pas cu pas a procesului de determinare a dizabilității în format accesibil în special pentru persoanele cu dizabilități senzoriale și intelectuale.

Pentru asigurarea dreptului persoanelor cu dizabilități la protecție socială și îmbunătățirea accesului la servicii sociale în funcție de nevoi sunt necesare următoarele acțiuni: (1) Estimarea minimului de existență și a mărimii venitului minim garantat de stat pentru persoanele cu diferite tipuri de dizabilități pentru țintirea politicilor de eradicare a sărăciei în domeniul dizabilității; (2) Revizuirea criteriilor de eligibilitate la ajutor social și ajutor pentru perioada rece a anului din perspectiva necesităților și cheltuielilor legate de dizabilitate; (3) Elaborarea și implementarea unui mecanism de facilitare a accesului persoanelor cu dizabilități la ajutoare de calitate pentru mobilitate, echipamente de asistență, dispozitive și tehnologii la un cost accesibil

pentru toate persoanele cu dizabilități, în consultare cu organizațiile persoanelor cu dizabilități; (4) Elaborarea și implementarea Programului național de dezvoltare a serviciilor sociale integrate pentru persoane cu dizabilități bazat pe evaluarea nevoilor diferitor grupuri de persoane cu dizabilități; (5) Elaborarea mecanismului de costificare a serviciilor sociale pe diferite tipuri de servicii pentru persoane cu dizabilități; (6) Elaborarea cadrului metodologic pentru instruirile inițiale și continue ale prestatorilor de servicii sociale; (7)

Actualizarea Programului Național în domeniul dezinstițuționalizării persoanelor cu dizabilități reieșind din contextul politic, social și economic actual și în baza lecțiilor învățate; (8) Dezvoltarea serviciilor sociale de suport în funcție de nevoile persoanelor cu dizabilități; (9) Organizarea programelor de formare inițială și continuă pentru personalul din servicii în funcție de nevoi.

Pentru asigurarea accesului persoanelor cu dizabilități la servicii de sănătate în condiții echitabile cu persoanele fără dizabilități sunt necesare următoarele măsuri: (1) Elaborarea unui mecanism de colectare și analiză a datelor privind accesul persoanelor cu dizabilități la servicii de bază de sănătate dezagregate pe tipuri de dizabilitate, sex și medii rezidențiale; (2) Integrarea accesibilității fizice și informaționale a instituțiilor medicale în criteriile de acreditare a serviciilor medicale; (3) Dezvoltarea unei proceduri eficiente și confidentiale de transmitere a informației despre pacientul cu probleme de sănătate mentală între instituțiile medicale de nivel diferit; (4) Integrarea nevoilor de accesare a serviciilor medicale (transportul, medicamentele etc.) de către persoanele cu dizabilități sărace în serviciile de suport monetar; (5) Digitalizarea serviciilor medicale. Accesibilizarea serviciilor medicale digitalizate în funcție de nevoile de accesare a persoanelor cu diferite tipuri de dizabilități; (6) Asigurarea femeilor cu dizabilități gravide și lehuze cu servicii de suport (asistență personală) în timpul nașterii și îngrijirii copiilor nou-născuți; (7) Instruirea prestatorilor de servicii medicale în aspectele ce țin de dizabilitate, inclusiv în domeniul sănătății reproductive.

Pentru asigurarea dreptului persoanelor cu dizabilități la educație, considerăm necesare următoarele acțiuni: (1) Integrarea dizabilității în indicatorii ODD privind inegalitățile în educație; (2) Revizuirea mecanismului de finanțare a educației incluzive, în vederea măririi alocațiilor, în baza unor formule de finanțare per copil/persoană cu CES și în funcție de specificul nevoilor educaționale individualizate și gravitatea dizabilităților copiilor; (3) Asigurarea copiilor cu diferite tipuri de dizabilități cu servicii de suport educațional în funcție de nevoile lor; (4) Accesibilizarea infrastructurii și procurarea echipamentelor asistive necesare în baza analizei nevoilor copiilor/tinerilor integrați în instituțiile de învățământ de diferit nivel; (5) Analiza nevoilor de formare a cadrelor didactice și a managementului școlar, în domeniile în care aceștia nu se simt pregătiți să lucreze cu copiii (copiii cu tulburări de limbaj și cu reținere în dezvoltare, cu tulburări de comportament, copii cu tulburări din spectrul autist, copii cu dizabilități severe psiho- și locomotorii, cu deficiențe de auz și vază); (6) Organizarea formărilor în funcție de nevoile identificate.

Pentru asigurarea dreptului la muncă a persoanelor cu dizabilități considerăm oportune: (1) Elaborarea mecanismului de punere în aplicare a cotei obligatorii de angajare a persoanelor cu dizabilități; (2) Dezvoltarea și implementarea unui pachet de măsuri complementare stimulative în vederea cointerăsării angajatorilor să creeze locuri de muncă pentru persoane cu dizabilități; (3) Stimularea creării serviciilor de reabilitare, ghidare în carieră și instruire vocațională, și de suport la locul de muncă; (4) Accesibilizarea locurilor de muncă în funcție de nevoile persoanelor cu dizabilități angajate.

Totodată, pentru asigurarea managementului stărilor de urgență și dezastru recomandăm integrarea aspectelor ce țin de dizabilitate în legile și politicile dezvoltate în domeniul managementului situațiilor de urgență și a riscurilor de dezastru.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Analiza situației privind intervenția timpurie la copii în Republica Moldova. <https://social.gov.md/wp-content/uploads/2024/01/Analiza-situatiei-privind-interventia-timpurie-la-copii-in-Republica-Moldova.pdf>
2. Biroul Național de statistică. Persoanele cu dizabilități în Republica Moldova în anul 2022. https://statistica.gov.md/ro/persoanele-cu-dizabilitati-in-republica-moldova-in-anul-2022-9460_60822.html
3. Cibotărică I. Monitorizarea implementării angajamentelor în domeniul dizabilității, Chișinău, 2018// <https://cdpd.md/wp-content/uploads/2018/08/Raport-UE-RM-Monitorizarea-implement%C4%83rii-angajamentelor-%C3%AEn-domeniul-dizabilit%C4%83%C8%9Bii-2018.pdf>
4. Ciocan L. Analiza situației privind evaluarea și determinarea dizabilității în Republica Moldova: cadrul legal și perspectiva părților interesate din regiuni, Chisinau, 2024. <https://aopd.md/analiza-situatiei-privind-evaluarea-si-determinarea-dizabilitatii-in-republica-moldova-cadrul-legal-si-perspectiva-partilor-interesate-din-regiuni/>

5. Ciocan L. Studiu de tip baseline privind serviciile sociale destinate persoanelor cu dizabilități și copiilor din grupuri vulnerabile, 2018// https://drive.google.com/file/d/1LZs4C_7AYu2gu5_nZfeK3nT-R_nOPzO3/view
6. Ciocan L., Eșanu A. Sistemul de determinare a dizabilității în Republica Moldova și perspective de reformare. Chișinău, 2016
7. CNDDCM. Raport de activitate pe anul 2022. <https://cnddcm.gov.md/wp-content/uploads/2023/05/Raport-activitate-CNDDCM-2022-finalizat.pdf>
8. Comendant, R., Sagaidac, I., Șalaru, V., Sîrbu, L. Sănătatea și drepturile sexuale și reproductive ale femeilor cu dizabilități în Moldova. In: Buletin de perinatologie. 2018, nr. 3(79) (supliment), pp. 46-47. ISSN 1810-5289
9. Comitetul pentru drepturile persoanelor cu dizabilități Observațiile finale referitoare la raportul inițial al Republicii Moldova*//
10. Compendium statistic privind monitorizarea drepturilor persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova. <https://social.gov.md/comunicare/comunicate/un-compendiu-statistic-privind-drepturilor-persoanelor-cu-dizabilitati-in-republica-moldovaa-fost-elaborat-la-solicitarea-ministerului-muncii-si-protectiei-sociale/>
11. De Neubourg, Chris & Cebotari, Victor & Karpati, Julia. (2021). Systematic approaches to social protection. 10.4337/9781839109119.00030.
12. Ensuring safety and human rights of persons with intellectual and psychosocial disabilities in 6 residential institutions during the COVID-19 pandemic. <https://eu4moldova.eu/ensuring-safety-and-human-rights-of-persons-with-intellectual-and-psychosocial-disabilities-in-6-residential-institutions-during-the-covid-19-pandemic>
13. Evaluarea comună a implementării Programului de Educație Incluzivă 2011 – 2020. UNICEF, 2019// [https://www.unicef.org/moldova/media/3091/file/Raport%20de%20evaluarea%20comun%C4%83%20a%20implement%C4%83rii%20programului%20de%20educa%C8%9Bie%20incluziv%C4%83%202011%20%E2%80%93%202020%20\(RO\).pdf](https://www.unicef.org/moldova/media/3091/file/Raport%20de%20evaluarea%20comun%C4%83%20a%20implement%C4%83rii%20programului%20de%20educa%C8%9Bie%20incluziv%C4%83%202011%20%E2%80%93%202020%20(RO).pdf)
14. HG Nr. 357 din 18-04-2018 cu privire la determinarea dizabilității. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119169&lang=ro
15. HG Nr. 723 din 08-09-2017 cu privire la aprobarea Programului național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități pentru anii 2017-2022// https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=101863&lang=ro
16. HG Nr. 893 din 12-09-2018 cu privire la aprobarea Programului național de dezinstituționalizare a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale din instituțiile rezidențiale gestionate de Agenția Națională Asistență Socială pentru anii 2018-2026 și a Planului de acțiuni privind implementarea acestuia // https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109067&lang=ro
17. <https://cdpd.md/wp-content/uploads/2018/01/Recomand%C4%83rile-Ro-UN-CRPD.pdf>
18. Implementarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități. Raportul doi și trei, combinate, de stat al Republicii Moldova prezentat conform art. 35 al Convenției, MSMPS, 2020 // <https://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2020/10/Raport-II-si-III-implementare-Conventie-ONU-drepturile-persoanelor-cu-dizabilit%C4%83%C8%9Bi-rom.pdf>
19. Joint Statement Towards Inclusive Social Protection Systems Supporting the Full and Effective Participation of Persons with Disabilities. February 2019. A process facilitated by ILO and IDA. <https://www.social-protection.org/gimi/Media.action?id=16753>
20. Lege Nr. 129 din 08-06-2012 privind acreditarea prestatorilor de servicii sociale. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135050&lang=ro#
21. Lege Nr. 60 din 30-03-2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități // https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110494&lang=ro
22. Legea Nr. 256 din 17-08-2023 pentru modificarea unor acte normative (reforma sistemului de asistență socială „Restart”). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138928&lang=ro
23. Legea asistenței sociale nr. 547 din 25-12-2003. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=142238&lang=ro#
24. Legea nr. 105/2018 „Cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj”. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139819&lang=ro#
25. Legea nr. 123 din 18.06.2010 cu privire la serviciile sociale. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141516&lang=ro#
26. Malcoci L. Social Exclusion of Persons with Disabilities as Multideprivation Phenomenon: Case of Republic of Moldova// Revista Filosofie, sociologie și științe politice, nr.3, 2019

27. Malcoci L., Munteanu P. Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Studiu sociologic. Chișinău, 2017
28. Malcoci L., Cojocaru N., Cerbu S. Accesul populației generale și al grupurilor vulnerabile la servicii de sănătate în perioada pandemică. Chișinău: Casa Editurii 11, 2021. <https://www.informat.md/storage/resources-bread/January2022/ReEDuAcvhVcWePtmcca1.pdf>
29. Malcoci L., Munteanu P., Cojocaru N. Impactul Pandemiei COVID-19 asupra persoanelor cu dizabilități. Chișinău, 2020. <https://www.keystonemoldova.md/wp-content/uploads/sites/4/2020/08/STUDIUL-IMPACTUL-PANDEMIEI-PERSOANE-CU-DIZABILITATI.pdf>
30. Malcoci L., Sinchevici I. Implementarea educației inclusive în Republica Moldova- studiu sociologic. Chisinau, 2017
31. Măsurile active de ocupare a forței de muncă. <https://angajat.md/public-page/a023a03a-9247-4a1a-8d7b-8e3da36c4029>
32. MMPS. Raport de evaluare finală a Programului de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități și a Planului de acțiuni pentru anii 2017-2022. Chișinău, 2023. <https://social.gov.md/wp-content/uploads/2023/07/Raport-de-evaluare-finala-a-Programului-de-incluziune.pdf>
33. Naționalizarea indicatorilor pentru obiectivele de dezvoltare durabilă, 2017. https://statistica.gov.md/public/files/SDG/docs/Indicators_UNU_RO.pdf
34. Nomenclatorul serviciilor sociale va fi ajustat la necesitățile actuale de asistență socială ale populației. <https://social.gov.md/comunicare/nomenclatorul-serviciilor-sociale-va-fi-ajustat-la-necesitatile-de-serviciilor-sociale-ale-populatiei/>
35. OECD (2018), Social Protection System Review: A Toolkit, OECD Development Policy Tools, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264310070-en>
36. Profilul femeii cu dizabilități, Chișinău 2016 // https://statistica.gov.md/public/files/Cooperare_internationala/PNUD/10_tablouri_femei_RM/prof_3_disabilitati.pdf
37. Programul Național de Dezvoltare a Educației Incluzive în Republica Moldova pentru anii 2024-2027. <https://gov.md/ro/content/hg-cu-privire-la-aprobarea-programul-de-dezvoltare-educatiei-incluzive-republica-moldova>
38. Programul Național privind Sănătatea Mentală 2023-2027. <https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/nu-517-ms-2023.pdf>
39. Raport de alternativă pentru Comitetul ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități. CDPD, 2015 // http://cdpd.md/wp-content/uploads/2018/01/Raport-de-alternativa-CRPD_ROM.pdf
40. Raportul anual al SATGPD, anul 2023
41. Raportul de alternativă pentru Comitetul ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, CDPD, 2021// <https://cdpd.md/raport-de-alternativa-pentru-comitetul-onu-privind-drepturile-persoanelor-cu-dizabilitati>
42. Republica Moldova – Studiul Generației și Gen (2020). Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, Biroul Național de Statistică (eșantionul studiului), UNFPA, NIDI-GGP (partener și distribuitor). https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/raportul_studiului_generației_si_gen_realizat_de_unfpa.pdf
43. Republica Moldova. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene. Convenție Nr. 320 Din 30-03-2007. Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități* Publicat: 30-12-2016 în Tratatul Internațional Nr. 50 art. 320 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=117839&lang=ro

SURSELE DE INSECURITATE ÎN SOCIETATEA POST PANDEMIE⁶

SOURCES OF INSECURITIES IN POST PANDEMIC SOCIETY

Ana PASCARU, *doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: apascaru2010@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4669-7996

Summary

The subject of scientific research that highlights the need to know the sources of insecurity in the challenges of contemporary society. Challenges that break the usual boundaries of society, thanks to the openings of the Information Era, pandemic and post pandemic once. Openings whose opportunities facilitate the ascendancy of challenges in general and the sources of insecurity in particular in society. A tachonomy of the sources of insecurity is also undertaken, from the availability of societal institutions, the legal framework, the relationship between the internal and external factors to the mechanisms of legal framing of net-working networks. While the particularities of the sources of insecurity in the developing society are identified with the case of the Republic of Moldova.

Keywords: society, insecurity, challenges, post-pandemic, sources, belligerent.

Introducere

Actualitatea cunoașterii provocărilor societății în secolul XXI ajunge o urgență după cum se precipită evenimentele în fapte, tendințe ce proliferază procese care depășesc obișnuitele frontiere. Geneza acestor proliferări se datorează sensibilizării întârziate privind înțelegerea deschiderilor Erei Informaționale și disponibilitatea instituțiilor societale de a le canaliza energiile. Or, abordarea provocărilor în ascendentul susținut de deschiderile EI continuă a fi una mai degrabă fragmentară decât complexă. Chiar dacă mai nou tot mai mult se merge pe formula tehnologiilor digitale acceptată și promovată în mediul comunitar. Stare de fapt confirmată de acțiunile activităților în care oportunitățile provocărilor din problemele stringente nu arareori le multiplică decât le valorifică în mediul social. Tratat sumar provocările nu sunt luate plenar în calcul nici la identificarea căilor optime privind înțelegerea [1] nevoilor și necesităților tuturor actorilor implicați și nu numai din frontierele intra-societale. Se atestă că, susținute de oportunitățile deschiderilor EI în ascendentul provocărilor tot mai mult se implică aspectele mai puțin cunoscute. Aspecte impactul cărora în ascendentul provocărilor este unul diferit, nemaîntâlnit în istoria perpetuării societății și confirmat de realitățile pandemice și cele din post pandemie pandemic.

Inocularea în introducere a aspectelor din ascendentul provocărilor vine și din nevoia de a sublinia și *reînnoirile* [2] acestora prin care se manifestă în societate. Se constată că, *reînnoirilor* din aspectele provocărilor li se datorează conectările care modifică toate domeniile de activitate, impulsându-le. Deloc întâmplător, deoarece la rândul lor impulsivitățile se implică în continuitatea *reînnoirilor* pe toate palierele, dar și reliefează modul de înțelegere și pregătire a actorilor sociali. Concomitent cu sensibilizarea la toate nivelurile ierarhiei sociale asupra deschiderilor de noi orizonturi și valorificarea aspectelor din provocări. Simultan și aspectele din provocările *reînnoite*, grație deschiderilor EI nu sunt absolvite de influența cumulului moștenit de mediul social. În contextul respectiv provocările înțelese și valorificate fragmentar/instrumentalist periclitează perpetuarea societății și environmentul-ui și necesită a fi abordate altfel. Cu atât mai mult cu cât, acumulate și dezlănțuite în pandemie aspectele provocărilor s-au amplificat, ridicându-se la un alt nivel. Nivel care demonstrează disonanța provocărilor în raport cu soluțiile insuficiente la problemele stringente și de departe nu se i-a în calcul statutul societății dezvoltată, în curs de dezvoltare sau devenire (cazul Republicii Moldova) [3, pp. 205-220]. Se probează că, înțelegerea sumară decât complexă a provocărilor din soluțiile identificate și ulterior aplicate acestea ajung energofage, ineficiente și întârziate pe toate palierele societale și environmentale. Întârzieri în care concomitent cu infrastructura depășită persistă și nevoia de redimensionare urgentă a acțiunilor privind sensibilizarea și pregătirea tuturor actorilor sociali pe potriva noilor realități [4, 3]. Pe de o parte, provocările cu ajutorul deschiderilor EI

⁶ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

și tehnologiile digitale care precipită depășirea întârzierilor, diminuând sursele care alimentează insecuritățile societale, valorificându-i oportunitățile. Pe de alta, recursul la încetățenirea înțelegerii provocărilor manifeste implicit conduce la cunoașterea surselor care alimentează insecuritățile în plinitatea realităților. Și nu în ultimul rând, conectarea participativă prin acțiuni a tuturor actorilor sociali în viața comunitară și environment. Cu remarca, ralierea societății la marile întrebări ale timpului legate de *democrație, dreptate, libertate, egalitate, putere, proprietate* [5] înseamnă căutarea de posibilități care să nu admită transformarea lor în surse de insecuritate grație tehnologiilor digitale.

Semnificația surselor de insecuritate: parcurs teoretico-metodologic

Problematica din cercetarea științifică este determinată de ascendentul provocărilor din societatea post pandemie. Ascendent în care se reliefează semnificativ rolul aspectelor mai puțin cunoscute din provocări. Fapt pentru care se întreprinde o radiografie a aspectelor din ascendentul provocărilor societale pentru ale cunoaște. Este vorba cu precădere de unul dintre aspectele mai puțin elaborate, dar care tinde să ajungă în prim-planul social, gen cel de insecuritate. Cunoașterea aspectului de insecuritate din ascendentul provocărilor deopotrivă ca și în cazul celorlalte se întreprinde cu instrumentarul *reînnoit*[2] al filosofiei și la interferență cu alte discipline. Interferențe cu care se operează la menținerea echilibrului dintre logica administrativă și cea instrumentală în procesul cercetării, inclusiv cu suportul metodei tehnologia digitală [6, pp. 7-20]. Susținere cu care instrumentarul degrevează posibilitatea înțelegerii naturii surselor de insecuritate din provocări. Deopotrivă cu interpretarea insecurităților, manifestarea părților și comunicarea dintre aspectele provocărilor. Astfel, examinarea insecurității din provocări se realizează prin prisma comunicării în diversitatea realității sociale și environment. De ce? Deoarece în prisma comunicării se întrunesc și oportunitățile, dar și stavilele producătoare de surse de insecuritate atât pentru societate, cât și pentru environment. Concomitent cu evidențierea posibilităților de diminuare a inerenței din consecințele uniformizării. Contextul invocat este și o încercare de sensibilizare a comunității academice privind reevaluarea direcțiilor cercetării. Or, demersul reevaluării relației dintre filosofie și știință se certifică în cunoașterea insecurităților din provocări. Cu atât mai mult cu cât, insecuritățile din provocările *reînnoite* [2,3] deja se revărsă peste toate domeniile de activitate, grație oportunităților din deschiderile de noi orizonturi ale EI și necesită a fi abordate pe potriva. În condițiile în care investigarea efectelor revărsării insecurităților din provocări în acțiunile domeniilor și peste environment induc nevoia de aplicare a unei paradigme *reînnoite* și acceptate de comunitatea științifică.

Discutând despre insecuritățile din provocările întregului societal și environment care comportă abordări teoretico-metodologice și aplicații practice. Solicitare care prin echilibrul dintre logica instrumentalistă și cea administrativă în cunoașterea insecurităților din provocările întregului societal, inclusiv aportul deschiderilor EI și tehnologiilor digitale. Deopotrivă cu accentuarea rolului principiilor înțelegerii [1] și interpretării [7] în acțiunile ce se înscriu în contururile tabloului lumii contemporane. Tablou viabilitatea geocronopolitică a căruia în condițiile Mileniului III este direct proporțional înțelegerii și valorificării pericolelor /provocărilor în plină ascendență în realitatea socială și environment. Congruent și în raport cu nivelul de conștientizare și pregătire a membrilor societății pentru a înțelege ascendența provocărilor, valorificându-le nu doar utilizându-le.

Indubitabil înțelegerea în care se comunică despre aspectul de insecuritate în ascendentul provocărilor este mult mai amplă. În această ordine de idei, abilitatea comunicării se referă la cea dintre aspecte și contribuția lor la dezvoltarea societală și environment. Contribuție în care comunicarea ajunge o prezență incontestabilă, surpând stavilele și facilitând căile de inter și intra relaționare dintre entități pe toate palierele societale și environment. Demers ce fructifică comunicarea în construcția realității și apropie înglobarea semiologiei (semiotica) și hermeneuticii [8] sub incidența deschiderilor de noi orizonturi ale EI, inclusiv tehnologiile digitale. Concomitent întregite cu familiaritatea acestora (semiologie și hermeneutică) deopotrivă cu metoda digitalizării în deschiderile de orizonturi se accentuează provocările din comunicare. Prezența provocărilor din comunicare canalizează noi valențe în construcția realității în general și cea socială în particular. Or, dincolo de vrerea unora și neacceptarea altora cunoașterea provocărilor și fructificarea acestora are loc și prin filosofia comunicării[8], ajungând a fi una de referință pentru societate și environment în secolul XXI. De asemenea că, provocările *reînnoite* pe interiorul filosofiei demonstrează nevoia gândirii critice în perpetuarea individului și comunității umane, cu precădere în raport cu sine, dar și cu environmentul [8, pp. 153-160].

În contextul dat, recursul la principiul interpretării vine să întregască cunoștințele în legătură cu schimbările aduse de sursele de insecuritate din ascendentul provocărilor în mediul social și environment. Vorbim de un alt principiu cel al interpretării [7] care deopotrivă cu cele deja invocate anterior facilitează demonstrația întreprinsă că, sursele de insecuritate nu doar sunt legate cu consecințele efectului pandemic, dar și le alimentează în continuare. Pe de o parte se atestă că, consecințele ajung responsabile pentru mijlocirea/extinderea și în mare incognoscibilitatea surselor de insecuritate. Pe de alta, sursele de insecuritate alimentează toate aspectele din ascendentul provocărilor, inclusiv cu cele din consecințele pandemiei. De asemenea că, consecințele efectului pandemic

prin ascendentul provocărilor în post pandemie se transformă în efecte care interferează cu cele în derulare din mediul social. Efecte care în provocări, grație tehnologiilor digitale din deschiderile EI altfel se manifestă în societate și necesită soluții pe potrivă. Cu atât mai mult cu cât, ascendentul provocărilor cu oportunitățile deschiderilor sparg obișnuitele frontiere în /și dintre societăți. Spargeri înveșmântate în diverse forme, marcate prin amploarea evenimentelor de la cele regionale, continentale până la cele mondiale. În acest sens exemplul cel mai elocvent ține de proliferarea cu rapiditate și aproape imposibil de controlat cel al pandemiei SARS-CoV-2. Pandemie în care s-au evidențiat ineficiența cunoaștere a surselor de insecuritate ale provocărilor din deschiderile de noi orizonturi și potențialul acestora în dezvoltarea societății în condițiile frontierelor sparte. Contracronometru s-au dovedit a fi fructificate și oportunitățile EI în raport cu nivelul de organizare instituțională, comunitară și individuală a societății. Ceea ce explică de ce consecințele pandemiei ajungând efecte în post pandemie rămân dificil de cunoscut, iar soluțiile identificate de departe nu răspund urgențelor, agravându-se după declanșarea stării beligerante din regiune (2022) [9, pp. 161-204].

În continuare studiul fiind unul preliminar privind depășirea insecurităților din societatea post pandemie se axează pe clarificarea surselor de insecuritate. Este și o continuare a explorărilor privind aspectele provocărilor din societatea contemporană. Cu atât mai mult cu cât, algoritmi privind cunoașterea provocărilor denotă o implicare a aspectelor mai puțin cunoscute în ascendentul acestora inclusiv cel de insecuritate. Prezența manifestă și a aspectului de insecuritate în ascendentul provocărilor este propulsată de oportunitățile deschiderilor EI cu precădere a tehnologiilor digitale. Oportunități care extind arealul surselor de insecuritate, dar și dificultăți în cunoașterea acestora Complexitate care poate fi susținută după cum s-a menționat anterior prin opțiunea filosofiei la interferență cu disciplinele adiacente în cercetarea surselor de insecuritate din ascendentul provocărilor societății secolului XXI. Totodată subscriem că, interferența filosofiei cu disciplinele adiacente nu face decât să discearnă în profunzime cunoașterea surselor de insecuritate care de regulă sunt doar la pachet cu cele ale securității și rarism sunt separat studiate teoretic vorbind.

Desigur, sursele aspectului de insecuritate al provocărilor nu sunt o noutate pentru mediul social. Noutatea se leagă mai degrabă de insuficiența cunoaștere și fructificare a condițiilor contemporane oferite de orizonturile EI, mai nou ale tehnologiilor digitale Concomitent, cu o abordare critică privind necesitatea cunoașterii modificărilor din inter și intrarelaționările aspectelor din ascendentul provocărilor. De ce? Deoarece, cunoscând modificările se facilitează valorificarea lor, inclusiv prin surselor de insecuritate. Astfel, timpul social pentru găsirea de oportunități și elaborarea de soluții pentru problemele-cheie va fi unul pe potrivă, În timp ce, nivelul de înțelegere a principiilor istorismului, interpretării sau continuității și încetățenirea lor în acțiunile din mediul comunitar înseamnă perpetuarea acestuia. Or, abordate sistemic principiile invocate în acțiuni complexe se valorifică/diminuează sursele de insecuritate în condițiile deschiderilor de noi orizonturi. Evident rolul aspectelor mai puțin studiate din ascendentul provocărilor presupune și o cunoaștere în detaliu a delimitărilor dintre ele. Cu atât mai mult cu cât, delimitările dintre aspectele invocate din ascendentul provocărilor de departe nu e unul pur teoretic. Dimpotrivă cunoscându-le partea teoretică a aspectelor se diminuează crasele confundări, cu precădere a celui de insecuritate și surselor care le alimentează. Confundări în care aspectele nu arareori sunt trecute fie ca probleme stringente, fie la pachet între ele și insuficient valorificate. Alteori insuficiența lor valorificare acestea ajung surse de insecuritate pentru societate. Delimitările privind aspectele respective din provocări simultan indică și nevoia de clarificări a cadrului noțional-ideatic cu care se operează în cunoașterea lor. Chiar dacă, se reliefează sursele de insecuritate, concomitent se identifică și legăturile prin care acestea alimentează sursele celorlalte aspecte din provocări. Astfel, delimitările și clarificările la care se recurge în acest studiu reprezintă și o tentativă de sensibilizarea a comunității științifice privind încetățenirea rigorii în ordonările cadrului noțional-ideatic în procesul cunoașterii.

Sine dubio, tentativa clarificărilor noțional-ideatice privind aspectul de insecuritate din ascendentul provocărilor se înscrie în studierea societății contemporane. Motivul vine din realitatea socială în care sursele de insecuritate alimentează înlănțuirile și cu celelalte aspecte ale provocărilor deopotrivă influențând acțiunile societății. Totodată semnalăm că, în comunicarea dintre aspectele din ascendentul provocărilor tot mai mult se interferează cu surse de insecuritate din exteriorul societății. Astfel, pregnanța surselor de insecuritate este direct proporțională statutului societății: stabilă, în curs de dezvoltare cum este cazul Republicii Moldova. Altfel spus, pregnanța surselor de insecuritate din exterior devine un indicator al implicărilor necontrolate și slaba conștientizare a riscurilor din parte factorilor de decizie independent de statutul societății în cei 25 de ani ai secolului XXI. Spre exemplu, influența surselor din exterior privind referendumul BREXIT din Marea Britanie, alegerile prezidențiale din mai multe țări, inclusiv cele din SUA [10] de la care nu exceptează parlamentarele și prezidențiale din fostele republici ale URSS-ului, inclusiv Republica Moldova [11, pp. 7-20].

Discuțăm de o realitate în care sursele de insecuritate din ascendentul provocărilor se diversifică, multiplicându-și prezența și formele de manifestare. Forme care la cea mai succintă analiză li se abolește inofensivi-

tatea, deoarece conținutul lor este unul îndreptat spre distrugerea/diminuarea congruenței sociale, culturale, interetnică, interconfesională prezente în tabloul multicultural al comunităților umane. Nu arareori se exacerbează pe inerența neînțelegerilor, neîncrederii, fricii sau violenței pentru a distruge fie o guvernare democratică sau a dezviza societatea cu instrumentele democrației, inclusiv cu implicarea unei părți din populație. Până de curând cap de afiș era propaganda prin rețelele de socializare, mai nou această formă este inclusă în războiul hibrid care le multiplică, inclusiv prin insuficiența prezentă în spațiul public a mecanismelor viabile de combatere [12].

În acest context sursele de insecuritate din ascendentul provocărilor necesită a fi trecute și prin prisma descindelor valențiale din societatea secolului XXI. Descinderi care înseamnă găsirea de oportunități viabile de menținere a echilibrului dintre valorificare/ utilizare la toate nivelurile ierarhiei sociale de la individ, grup, comunitate până la instituțiile societale. Cu atât mai mult cu cât, percepția provocărilor prin sursele din care se alimentează acestea devin hârția de turnesol privind nivelul lor de conectare la dezvoltarea/ divizarea societății. De ce? Deoarece ce legăturile conexe și interferențele aspectului de insecuritate sunt o refracție a surselor prin care se alimentează toate domeniile de activitate din societate. Se atestă că, sursele sunt cu bătaie lungă, grație alimentării prezente deja în acțiunile care se derulează sau în curs de pregătire și evident le vor influența rezultatele. Fapt pentru care acțiunile societale, dar și enviromentale necesită minuțios pregătite, astfel diminuând din influența surselor de insecuritate interne sau externe. Totodată rezultatele acțiunilor fie vor fi mai puțin subminate, inclusiv tentativele de ași atribuiie sieși contribuția. Drept argument, distorsionarea acțiunilor de susținere a păturilor social-vulnerabile și celor cu venituri modeste pe perioada rece a anului (2022-2023; 2023-2024), majorarea pensiilor sau indemnizațiilor în societatea Republicii Moldova. Simultan cu acțiunile subversive întreprinse de sursele de insecuritate interne la pachet cu cele externe (Federația Rusă) de a cumpăra votul alegătorilor fie la alegerile primarului de Bălți sau autonomia teritorial-administrativă Găgăuz Yeri (2023) [11,12].

Monitorizarea surselor denotă influența prin implicare a celorlalte aspecte din provocări care se pliază pe manifestările din societate și environment. Epistemologic aspectul de insecuritate se înscrie indispensabil în componentele provocărilor din intra și interrelaționări. Astfel, arealul componente de insecuritate, la capitolul surse de alimentare, la fel ca și celelalte se află sub incidența deschiderilor EI și tehnologiilor digitale. Concomitent se evidențiază conexiunea componentelor din ascendentul provocărilor și cu deschiderile culturale pe care le oferă noile orizonturi ce se evidențiază cu suportul metodei digitale. Orizonturi cărora cupola tehnologiilor digitale de departe nu le asigură și opțiuni vitale. Opțiuni care în mare depind de nivelul de sensibilizare și pregătire a tuturor actorilor sociali și reflectate în acțiunile preconizate. Este vorba de percepția legăturilor dintre civilizațional și cultural și impactul surselor de insecuritate din ascendentul provocărilor. Surse care doar cunoscându-le pot fi redirecționate sau canalizate și nici de cum catalizatoare în distrugerile civilizaționale sau culturale. Cu atât mai mult cu cât, clarificând natura surselor din societatea secolului XXI se impune o prezență *nondiscutadum* a gândirii critice la toate nivelurile ierarhiei sociale și instituționale, inclusiv în raport cu environmentul. Și nu în ultimul rând că, componenta de insecuritate fiind o sursă importantă în catalizarea ascendentului din provocări beneficiază și de altfel de surse care continuă a fi puțin cunoscute) [3, 13].

Evidamente, sursele de insecuritate din provocări dintotdeauna au beneficiat de un altfel de areal datorită naturii lor. Concomitent stipulăm că, condițiile tehnologiilor digitale din deschiderile EI le modifică considerabil arealul. Și nu doar că, nivelurile de constituire ale surselor diferă, dar că ele depășesc cadrul provocărilor intra-societal și se cuplează cu cel extrasocietal. Cuplări în care sursele de insecuritate din ascendentul provocărilor susținut de tehnologiile digitale din deschiderile de noi orizonturi vulnerabilizează și societatea cu frontierele sparte în secolul XXI, și environmentul. Drept argument, generarea multiplelor pandemii pentru societate(SARS CoV-1; SARS CoV-2), cele climatice sau infodemiile [14, pp. 12-61], [15]. O radiografie succintă întreprinsă în legătură cu depășirea/minimalizarea surselor care alimentează starea de insecuritate ceste una tradițională, cu mici modificări pe alocuri și nicidecum una complexă. Astfel, se explică de ce în combaterea efectului pandemic în mare s-a mers pe formula gripei hispanice din anii XX ai sec. XX. Ulterior s-a intervenit și s-a încercat fructificarea oportunitățile din deschiderile EI privind eradicarea prin vaccinare și impunerea unui comportament responsabil. Simultan însă în strategiile de combatere a pandemiei s-a omis axioma conform căreia de epidemii se ocupă instituțiile societale, iar medicii de actul medical. Monitorizând strategiile elaborate s-a constatat că, rolul primordial în depășirea efectului pandemic revine instituțiilor medicale, Chiar dacă, în realitate instituțiile societale sunt prioritar responsabile de organizarea întregului proces, deoarece epidemiile sociale însoțesc dintotdeauna comunitățile umane, în timp ce actul medical vine să reducă din nivelul de insecuritate [16]. S-a atestat însă că, în strategii nu s-a priorizat reperate valorice gen ponderea valorii vieții sau educarea eticii comportamentale. Etica care înseamnă respectul, și viața Celuilalt într-un orizont calificat printr-o prezență manifestă a principiilor calificării și responsabilității în mediul social, dar și environmental. Astfel, viața nu doar in comunitate capătă ordine, traiectorie, finalitate etica în sinergii sistemice. Altfel spus, importanța nu rezidă în a ființa, ci a realiza binele, săvârșind saltul deasupra ființei [17]. Cu remarcă înțelegerii și încadrării sistemului

educațional în reperiile istorico-axiologice, inclusiv cu cunoștințe privind sănătatea publică, și aplicarea lor în cotidianul social, comunitar și individual [3, pp. 205-220; 14, pp. 12-61].

Prospectările epistemice întreprinse la interferență cu disciplinele adiacente dezvăluie că, sursele insecurităților din provocări *reînnoite* sparg și frontierele din toate domeniile de activitate. Simultan cu spargerea frontierelor sursele de insecuritate din provocări se/și alimentează din procesele globale cu ajutorul deschiderilor EI, actualmente prin tehnologiile digitale. În timp ce prin oportunitățile proceselor globale se reliefează că, acestea arareori se conectează cu procesele intra societale, independent de nivelul de dezvoltare a societății [18]. Astfel, sursele de insecuritate din provocări și procesele globale ajung să-și exercite prezența în realitatea socială și environment. Este o prezență manifestă doar parțial recunoscută și asumată de comunitatea științifică și elitele sociale care în timp riscă să ajungă surse de insecuritate majoră la nivel mondial. Mai nou se descinde că, globalizarea se îndreaptă spre o reglobalizare mai mult incertă decât înțeleasă [18,19]. Este o reacție care se prefigurează, dar a erupt în urma declanșării războiului hibrid al Federației Ruse împotriva Ucrainei (24.02.2022). Război care nu doar destramă sistemul relaționărilor dintre societăți construit după ce de-a doua conflagrație mondială (1939-1945) prin intermediul organizațiilor internaționale, dar și amenință folosirea armei nucleare ce ar pereclita perpetuarea Terrei. Se constată că, tendința de reglobalizare [19, 3] înțeleasă de FR printr-un război care geografic pornit asupra societății ucrainene de fapt este unul împotriva lumii civilizate și tot ce înglobează de la valori democratice, general-umane până la patrimoniul cultural axiologic.

Numai puțin interes prezintă clarificările noționale a componentelor din deschiderile EI prin prisma surselor de insecuritate. Se constată că, abordate particular în studiile elaborate gen societate bazată pe cunoaștere, tehnologii informaționale și comunicaționale componentele EI proliferază surse de insecuritate, inclusiv pe interiorul său. Deoarece în timp abordările respective au sporit o multitudine de discrepanțe pe interiorul EI, ajungând deopotrivă sursele de insecuritate din care se alimentează și alimentează ascendentul provocărilor. Discutăm de atribuirea societății bazate pe cunoaștere a oportunităților care de fapt sunt componente din deschiderile EI, ca de altfel și tehnologiile informaționale și comunicaționale mai nou tehnologiile digitale [3]. Spre exemplu, discrepanțele fragmentariste au atribuit prioritate cunoașterii științifice în raport cu celelalte forme ale cunoașterii dezavantajat-o. Or, în realitate cunoașterea științifică se alimentează din sursele celorlalte forme și grație oportunităților din deschiderile EI se promovează și își impune prezența în toate domeniile de activitate. Este cunoscut că, după anii 60 ai secolului XX, dar mai cu seamă în cei 25 ani din secolul XXI promovarea respectivă s-a soldat cu multiple blocaje de comunicare dintre formele cunoașterii. Blocaje care n-au permis să se observe că, conexiunea lapidară dintre cunoașterea științifică și celelalte forme au sporit proliferarea de surse de insecuritate la toate nivelurile ierarhiei societale, dar și environmentale [3,4,14,18]. Astfel, demonstrația întreprinsă cu ajutorul instrumentarului filosofie la interferență cu cel din disciplinele adiacente privind înțelegerea sumară fie a formelor cunoașterii, fie a componentelor din deschiderile EI argumentează nevoia de ordonare noțional-ideatică care asigură veridicitate procesului de cunoaștere [20,3]. Veridicitate prin care reflexia filosofică denunță fragmentarismul în abordarea obiectului ce se încearcă a fi cunoscut și evidențiază rostul paradigmei inter și multidisciplinare care asigură complexitate.

Spre exemplu, grație cunoașterii științifice, produsele obținute au contribuit substanțial la dezvoltarea social-economică, social-politică sau social-culturală prin intermediul oportunităților EI. Desigur sustenabilitatea oportunităților s-a conturat în produsele care ajung mult mai rapid la cei ce le valorifică sau utilizează. Actualmente unele dintre ele fie că nu se bucura de cererea necesară, fie că nici n-au ajuns bine pe piață și deja au și pierdut din valoare. Rapiditate reversul căreia în acest secol catalizează alternanța surselor de insecuritate care se citește în efectele socioeconomice, socio-culturale, socio-politice, antropologice [14, pp. 12-61]. De asemenea, că sursele rămân insuficient contabilizate, inclusiv în strategiile ce se elaborează în societate, dar cu impact și asupra environmentului. Insuficiență care împiedică înțelegerea valențelor privind ascendentul provocărilor produs de sursele, inclusiv cele de insecuritate în raporturile societății cu environmentul. Raporturi cărora ascendentul provocărilor și gravitatea urgențelor din secolul XXI le prefigurează interferențe extinse și surse de alimentare de departe neștiute ale insecurităților [4, 13, 18].

Concomitent cu faptul că, în creșterea funcției publice a științei se creionează parcursul ascendent al provocărilor de la rezultatele obținute de domeniile cercetării, transformarea lor în produse ce susțin dezvoltarea economiei în general și cea socială în particular până la proliferarea de surse care alimentează insecuritățile decât securitățile fie sociale, comunitare sau individuale. Se constată că, ascensiunea funcției publice a științei indică contribuția acesteia la dezvoltarea societății și environmentul-ui, dar și un cumul de insecuritate fie din necunoașterea sau subnivelul de pregătire a actorilor sociali. Cu atât mai mult cu cât, dezvoltarea din componenta socială ajunge una tot mai activă, grație deschiderilor EI, mai nou a tehnologiilor digitale și implică o altfel de înțelegere a valorificării reorientărilor sistemice din cunoașterea publică. În timp ce, cunoașterea publică grație deschiderilor de noi orizonturi nu doar include reorientări pe toate palierele societale, în/ între domeniile cercetării, în/ între domeniile cercetării și celelalte, în special la confluența dintre logica instrumentalistă și cea administrativă[3,8,20].

Inevitabil, întregeste cunoașterea surselor de insecuritate din ascendentul provocărilor paradigma cercetării prin conectarea și la reperele contemporaneității conexiunii și rigorii. Conectare care a facilitat înțelegerea tehnologiilor digitale din cadrul EI la interferență cu Era Culturală. Interferență care prin reflexia filosofică se argumentează transformarea tehnologiilor digitale din instrument în metoda digitală. Metodă care în comunicare cu celelalte metode din procesul cunoașterii oferă o perspectivă complexă [6,3]. Complexitate prin care aspectelor identificate, inclusiv cel de insecuritate din ascendentul provocărilor li se dezavuează sursele responsabile de prezența lor în societate și environment. Mai mult decât atât că metoda respectivă organizează metodele adiacente în vederea identificării și investigării surselor de insecuritate. De asemenea că, aspectele din provocări se înlănțuie în constituirea și declanșarea de tendințe în realitatea socială și environmentală. Înlănțuiri cărora tendințele în constituire riscă să le imprime și alte conotații, perturbând și caracterul efectelor post pandemice aflate sub incidentul stării beligerante, dar și surse de insecuritate din multiplele diferende care macină mediul societal [3,17].

În contextul dat, cercetarea surselor de insecuritate din provocări vizează și matricea societății. De ce? Deoarece lăsate în con de umbră sursele de insecuritate denotă o prezență succesivă de manifestare în societate și environment. Prezența care influențează toate componentele matricei societății, reflectându-se în acțiunile care se întreprind de actorii sociali. Cu atât mai mult cu cât, prezența surselor care alimentează insecuritățile de regulă rămân necontabilizate, dar și necunoscute. Și nu din lipsă de interes pentru sursele ce se subscriu insecurităților, ci pentru că instrumentele operaționale așa cum s-a menționat anterior sunt mai degrabă particulare sau ocazionale. Nu arareori sursele și insecuritatea/insecuritățile din provocări sunt trecute în registrul neimportant și *rarisim* conectate cu problemele cărora mediul comunitar încearcă să le găsească soluții. În această ordine de idei, se încearcă o tahonomie a surselor de insecuritate cu ajutorul instrumentarului filosofiei *reïnnoit* de deschiderile EI și tehnologiilor digitale la fel ca celelalte domenii de activitate ale societății. Taxonomie prin care se clarifică și delimitează mai mult teoretic decât practic caracterul surselor de la apartenență acestora internă sau externă& virtuale&reale, particulare&diversioniste. Această tahonomie a surselor facilitează evidențierea tipurilor de înlănțuiri manifeste dintre ele gen: dintre cele interne cu cele externe independent de statutul societății. Totodată se devoalează că, nu arareori independența surselor de insecuritate asigurată de deschiderile de noi oportunități ale EI și tehnologiilor digitale este hârtia de turnesol a eficienței mecanismelor cadrului legal și maturitatea instituțiilor de resort ce ale aplica.

Un alt gen de surse de insecuritate în societatea post pandemică ține de mediatizarea acțiunilor instituțiilor sociale. Vorbim de conținutul mediatizării prin diversitatea rețelelor de comunicare care pune sau nu în valoare activitățile acțiunilor ce se întreprind în interesul cetățeanului și societății(țării). Or, cu cât sistemul de mediatizare public și privat reflectă transparent acțiunilor cu atât sursele de insecuritate pot fi cunoscute mai facil. Altfel, sursele de insecuritate care și așa influențează institutele societale, comunitatea sau individul în limitele cadrului legal scris sau nescris(tradiții, obiceiuri, cutume) tind să le afecteze. Tendința care nu poate fi stopată, dar cu siguranță necesită a fi cunoscută și de ce nu fructificată mediatizând-o altfel. Mediatizare altfel prin care eminentemente se reflectă nivelul de maturitate și disponibilitate a societății. Totodată maturitatea în cazul societății în curs în devenire cazul Republicii Moldova ajunge fără voia sa sursă de insecuritate utilizată la maximum cu implicarea din exterior și împinse în *extremis* cu concursul actorilor intern fie organizații neguvernamentale gen asociații ale minorităților culturale /confesionale sau grupuri etnice) sau din postura de reprezentant al puterii locale ales fraudulos [3,11,12].

În concluzie clarificarea surselor de insecuritate din ascendentul provocărilor din societatea post pandemie indică că, acestea sunt susținute de deschiderile EI și tehnologiile digitale. Concomitent se reliefează că, cursele influențează la rândul lor pe cei care le-au declanșat. S-a demonstrat că, noile deschideri de orizonturi doar abordate complex în acțiunile care se întreprind pot diminua sursele de insecuritate. Prezența surselor de insecuritate din ascendentul provocărilor este un dat și pentru societatea post pandemie, De asemenea că, acest dat necesită a fi fructificat adecvat în acțiunile societale sau environmentale de toți actorii sociali. Concomitent cu o gândire critică implementată în parcursul cunoașterii publice care a devenit manifestă în mediul social, dar și sursă de insecuritate. Și nu în ultimul rând, sursele de insecuritate rămân incognoscibile în raport cu gradul de impact al stării beligerante din regiune, cu precădere asupra societății Republica Moldova. Este vorba de riscurile incognoscibilului beligerant care se proliferază în acest sfert de secol XXI și se revarsă peste sursele de insecuritate cu conotații dificil de contabilizat.

Un alt corolar al studiului surselor de insecuritate ține de implicarea lor în problemele stringente cărora societatea încearcă să le facă față. Este vorba de:

1. probabilitatea implicării surselor de insecuritate în transformarea consecințelor pandemice în efecte în societatea post pandemie;
2. deschiderile de oportunități în EI și tehnologiile digitale alimentează și sunt alimentate de sursele de insecuritate

3. necesitatea elaborării de cadru legal cu mecanisme viabile inter și intrasocietal. 4- clarificarea tahonomiei surselor provocate din: interior, exterior, starea beligerantă

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hadot P. Filosofia ca mod de viață. Convorbiri cu Jeannie Carlier și ArnoldI. Davidson. București: Humanitas, 2019.264p
2. Floriam M. Recesivitatea structurii lumii. București: Editura Pro, Vol.1, 2003, 559p; Vol.II, 2004. 491p
3. Pascaru A. Provocările societății în algoritmi de cunoaștere. Chșinău: Print – Caro,2023, 258p
4. Morin E. Leçons d'un Siècle de Vie. Paris: Editions Denoel, 2021.160p
5. Susskind J. Politica viitorului. Tehnologia digitala si societatea. București: Corint, 219. 560p
6. Vorbim de evoluția tehnologiei digitale și fructificate de autor în procesul cercetării provocărilor din societatea contemporană. Pe parcursul unui deceniu (2011-2021) de investigații s-a monitorizat transformarea din instrument a tehnologiei digitale în metodă. Transformare care trecute prin organonul filosofiei au degrevat deschiderile tehnologie digitale spre un alt nivel, adică spre calitatea de metodă. Metodă valorificarea căreia continuă să stea la porțile așteptării de a fi luată în calcul în paradigma cercetării
7. Vulcănescu M. De la Nae Ionescu la "Criterion" Ediție îngrijita de Marin Diaconu. București: HUMANITAS 2003. 448p ISBN 973-28-0188-3
8. Codoban A. Imperiul comunicării. Cluj-Napoca: Editura: Idea Design& Print, 2011. 112p ISBN978-606-8265-04-9
9. Barabasi A-L Linked – noua știința a rețelelor. Timișoara: Editura Brumar. Traducere de Marius Cosmeanu. 2017, 314 p
10. Ștefănuț L. Scandalul Cambridge Analytica explicat: <https://www.digi24.ro/opinii/scandalul-cambridge-analytica-explicat-901991>
11. Barometrul Opiniei Publice din Republica Moldova, <http://bop.md>
12. Studii/ Analize www.watchdog.md
13. Harari Y. N. 21 de lecții pentru secolul XXI. Iași: Editura Polirom, 2018, 400p
14. Pascaru A. Filosofia reînnoirilor în societatea postpandemie. În: Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post –pandemie. Chșinău: Lexon-Prim SRL, 2021, pp.12-61,298p ISBN 978-9975-3334-3-6
15. Raport ONU: Omenirea va trece prin evenimente meteo extreme fără precedent <https://www.bbc.com/news/live/science-environment-58142632> <https://www.reuters.com/business/environment/un-sounds-clarion-call-over-irreversible-climate-impacts-by-humans-2021-08-09/>
16. Mussat L. Umanity has always lived with viruses. www.cnsfr.fr
17. Mureșan V. Heterologie. Introducere în etica lui Lavinus. București: Editura EIKON, 2022. 590p
18. Lazescu Al. Forumul de la Davos, elitele globaliste și amprenta de carbon. www.revista22.ro
19. Lazescu Al. Începe un nou război rece. www.revista22.ro
20. Biriș I. Concepțiile științei. București:Editura Academiei Romane,2010, 364 p

CONSOLIDAREA REZILIENȚEI COMUNITARE⁷

STRENGTHENING COMMUNITY RESILIENCE

Tatiana SPĂTARU, doctor habilitat în științe sociologice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: spatarutatiana66@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6397-6735

Summary

The content of the article focuses on elucidating the objectives related to strengthening resilience in managing community risks. The emerging development of the concept of resilience is a response to the increasingly common and severe disturbances that occur as a result of climatic changes, the diminution of natural resources, biodiversity disappearance, pandemic, security crises, etc. The modern world is becoming more and interdependent, and the complexity of the challenges requires interdisciplinary and scientifically argued solutions. Communities are not always ready to manage the risks, reacting fragmentary to threats. Community risk management practices must evolve towards strengthening resilience strategies. The theoretical approach is argued by the empirical data, obtained from the accomplishment of the sociological research in April 2024, in the territorial-administrative units of the Republic of Moldova. The application of focus groups and in-depth interviews has outlined the dimensions of resilience perception by managers in managing community risks. Based on the sociological interpretations, conclusions and recommendations were formulated.

Keywords: *resilience, community risks, consolidation, strategy, management, Republic of Moldova.*

Introducere. Dezastrele naturale și cele cauzate de activitatea umană devin tot mai frecvente. Pe măsură ce potențialul lor impact ia amploare cresc riscurile implicate. Iată de ce consolidarea reziliență în gestionarea riscurilor comunitare devine o preocupare prioritară în efortul de a răspunde viitoarelor provocări.

Amenințările survenite în urma dezastrelor naturale și antropogene, a urbanizării și globalizării, în special cele cauzate de schimbările climatice solicită noi și inovative strategii de gestiune a riscurilor. Își fac apariția centre de cercetări, specializate în studiul și măsurarea indicatorilor de reziliență societală. Tot mai multe studii de caz estimează riscurile, identifică mecanismele de adaptare, strategiile de construire a rezilienței și proiectează viitoare programe de consolidare a rezilienței. Astfel consolidarea rezilienței în gestionarea provocărilor comunitare este percepută drept „capacitatea unei comunități de a se recupera după un dezastru sau de a persista în mod durabil în fața unei noi greutăți în curs de desfășurare” [1].

Din varietatea de probleme cu care se confruntă comunitățile umane, dovezile științifice sugerează că schimbările climatice devin mai observabile. Publicațiile științifice demonstrează o gamă variată de impacte produse. Grupul de autori, coordonat de Callaghan M., aplicând modelul lingvistic BERT pe un eșantion de 102.160 de publicații științifice, deduc că impactul antropoc se produce pe 80% din suprafața planetei, unde locuiește 85% din populație. Potențialele impacturi atribuite sunt de două ori mai răspândite în țările cu venituri mari, decât în cele cu venituri mici. Baza de date ilustrează impactul potențial al schimbărilor climatice antropice la scară planetară [2].

În ultimii ani diverse centre de cercetări prezintă seturi de date globale și regionale de înaltă rezoluție despre viitoarele evoluții ale schimbărilor ce vor interveni. Proiecțiile elaborate dezvăluie potențiale scenarii care conduc spre un interes deosebit pentru aplicarea principiilor dezvoltării durabile. În contextul acestor tendințe studiile de reziliență încearcă să obțină mai multă informație, venind cu contribuții la consolidarea indicatorilor de reziliență socială în gestionarea riscurilor comunitare.

Metode de cercetare. Scopul cercetării se concentrează pe studierea consolidării rezilienței comunitare. Inducția și deducția sunt aplicate ca forme de raționament, completându-se reciproc. Inducția face posibilă trecerea de la particular la general, iar deducția – de la general spre particular.

⁷ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Sinteza literaturii științifice a permis unirea într-un tot întreg a părților componente și particularităților obiectului și subiectului de studiu. Analiza a fost aplicată ca procedeu de descompunere rațională a obiectului de studiu, ceea ce a permis cunoașterea părților componente ca elemente ale unui întreg. Utilizarea metodologiei sociologice, pe componenta calitativă, prin aplicarea interviurilor aprofundate și a focus grupurilor, a făcut posibilă corelarea referențialului bibliografic cu datele sociologice empirice, ceea ce a permis corelarea datelor și o mai bună înțelegere a proceselor consolidării rezilienței comunitare. Utilizarea setului de date sociologice și a variabilelor acestora a conturat realitatea percepției rezilienței sociale.

Analiza primară include datele originale colectate în teren, în scopul realizării cercetării empirice.

Analiza secundară a datelor scoate în relevanță scopul și obiectivele cercetării, completând și argumentând datele primare. Sursele de date utilizate pentru elaborarea articolului sunt preluate din Anuarul statistic al Republicii Moldova, ediția 2023 [3, p. 14], alte surse relevante cercetării [5].

Datele empirice sunt acumulate și interpretate de autorul articolului, reflectând situația din raionul Ialoveni. Unitatea administrativ teritorială Ialoveni include 34 localități, inclusiv 1 oraș, 24 sate reședințe și 9 localități din componența comunelor. Are o populație de 73120, cu o pondere de 47,7 bărbați și 52,3 femei. După mediul de reședință identificăm 16,0 % populație urbană și 84,0% rurală. Este situată în apropierea capitalei republicii, ceea ce o avantajează din perspectiva atragerii forței de muncă din alte raioane. „Aproximativ fiecare al zecelea locuitor al raionului Ialoveni a trăit cu trei ani în urmă într-o altă localitate a Republicii Moldova.” [4, p. 4]. Orașul Ialoveni înregistrează un spor migrațional pozitiv, prevalând migrația forței de muncă din rural spre urban. În contextul fluxurilor migraționale se înregistrează tendința de migrație spre capitală în căutarea unui salariu mai atractiv. Iar tinerii și familiile tinere migrează în căutarea unor șanse mai bune de viață în statele cu economii funcționabile. Are loc un proces rapid de îmbătrânire a populației, caracteristic și pentru întreaga republică. Comunitățile se confruntă atât cu probleme și riscuri specifice țării, cât și particulare acestei regiuni.

Interpretarea cercetării sociologice calitative. Probleme ce îi preocupă pe cetățenii Republicii Moldova. Pentru o mai bună înțelegere a percepției rezilienței sociale, persoanele din administrația publică locală cu funcții administrative și-au expus considerentele privind *problemele ce îi preocupă la momentul actual pe cetățenii Republicii Moldova*.

Interpretarea conținutului interviurilor aprofundate, denotă că termenul „problemă” este cel mai prezent în uzul oficial și cotidian din Republica Moldova. Indiferent de ierarhia socială, particularitățile de gen, vârstă, studii, mediu de reședință, ocupație, fiecare abordează „problemele” în mod specific, ceea ce diferențiază exteriorizarea opiniilor.

Din răspunsurile obținute deducem că problemele prioritare de care erau preocupați cetățenii sunt cele de ordin economic. Acestea fiind percepute prin prețurile înalte (în special la energie și carburanți), facturi la întreținere în perioada rece a anului și salarii nejustificat de mici. Instabilitatea economică la cel mai înalt nivel al gestionării statului generează corupția, secundată de ineficiența organelor de drept, iar pentru restul cetățenilor se creează o stare de incertitudine. Lipsa serviciilor sociale de calitate, inclusiv în sănătate, educație, transport, securitate (poliție) amplifică starea de nesiguranță. Are loc un proces continuu de reproducere a acestora. O problemă este urmată de alta, atunci când se vine cu soluții tardive.

Problemele economice s-au acutizat în ultima perioadă, rezultând din cauza războiului din Ucraina, ce a condus la pierderea piețelor de desfacere din Rusia, Ucraina și Belarus, perturbând toate căile de transport și afectând investițiile și puterea de consum. Alt factor constatat este *inflația*, ce a fost determinată preponderent de creșterea prețurilor de import la produsele energetice, agro-alimentare și materiale de construcție.

„*Unele categorii de angajații cu greu își prioritizează bugetul pentru a face față situației economice din țară, mai ales pensionarii... Cum poți să supraviețuiești cu 2500 lei: achită serviciile comunale, medicamentele, produsele alimentare?*” (gen feminin, 46-55 de ani, rural, studii superioare, angajată în sectorul public, moldoveancă).

Problemele sociale identificate țin de migrația populației peste hotarele țării, scăderea numărului de elevi în instituțiile de învățământ; comasarea unităților școlare; creșterea categoriei de vulnerabilitate, îmbătrânirea populației, ascensiunea numărului de copii cu autism, absenteismul și abandonul școlar în rândul elevilor din cauza situației de vulnerabilitate a familiilor, lipsa locurilor de muncă în mediul rural, lipsa cantinelor sociale în localitățile rurale.

Problemele politice, de asemenea, sunt configurate de situația de conflict din Ucraina, ce a influențat creșterea prețurilor la majoritatea produselor și serviciilor în interiorul țării. Problemele politice ale republicii au accentuat și au adus în prim plan vulnerabilitatea privind securitatea energetică. Confruntările populației cu creșterile exacerbate ale prețurilor la resursele energetice au generat multe și diverse nemulțumiri.

Referindu-se la probleme politice, intervievații au menționat numărul mare de partide politice; conflictele interne dintre decidenții politici; dezbinarea populației pe criteriul politic și etnic; nerespectarea codului

deontologic de către deputați și nu numai; lipsa resurselor umane profesioniste pentru exercitarea unei administrații eficiente în stat.

Schimbările economice, sociale și politice sunt scenarii ce influențează dur viața de zi cu zi și mentalitatea fiecărui cetățean. Instabilitatea economică și politică a țării crește dezorientarea, afectează viziunea clară a viitorului și stimulează exodul masiv al populației în căutarea unei vieți mai bune.

Încercările guvernării de a soluționa problemele economice și sociale și-au găsit răsunet pozitiv la cetățeni, în deosebi prin compensații la consumul gazelor, completarea formularelor pentru reducerea prețurilor de plată la sursele energetice și altele. Totodată, fiind semnalate situații de analiză subiectivă, netransparentă și neechitabilă.

Un aspect pozitiv politic, constatat în procesul realizării interviurilor aprofundate, este obținerea statutului de țară candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană. Însă, ajutoarele externe ce suplinesc necesitățile stringente ale Republicii Moldova au o capacitate pozitivă la nivel general (de țară), dar nesemnificativ per cetățean. Problema cetățeanului rămâne nesoluționată, el fiind singurul luptător pe un teren nesigur și cel mai dificil, cu un adversar invizibil.

Problema migrației în masă a populației îngrijorează, deoarece nu se prevăd soluții și mecanisme concrete de diminuare a acesteia. Resursele umane în societate scad considerabil, bazându-se în mare parte pe vârstele pensionare. Instituțiile de stat încă funcționează datorită resurselor umane în etate. Cum va fi situația în următorii ani, este dificil de pronosticat.

Slabă remunerare salarială corelată cu creșterile considerabile ale prețurilor și a tuturor serviciilor, este o altă problemă constatată. Există un decalaj exagerat în accesarea la un standard înalt al calității vieții. S-ar părea că există toate condițiile pentru un trai decent și confortabil, pe care toți și-l doresc, dar nu toți și-l pot obține. Spre exemplu, o familie care este la început de cale nu are puterea de a se menține în țară, fiind ambii angajați oficial în câmpul muncii. Alt exemplu, un tânăr/o tânără nu are posibilitatea de a-și menține studiile, dacă părinții nu le asigură suportul financiar. Un pensionar, care a lucrat toată viața, nu se poate bucura de vârstă și de un trai liniștit, asigurat medical. Lipsa surselor financiare pentru un trai decent condiționează fluxul de migrație, perturbând stabilitatea socială.

Tineretul și calitatea educației este o problemă legată de valorificarea potențialului uman și alegerea traseului personal și profesional de dezvoltare. Sistemul educațional generează specialiști care nu au capacitatea de a gestiona crizele și a schimba lucrurile.

Atunci când întreaga țară se află într-o stare de alertă și instabilitate socială, economică și politică, dependentă de evoluțiile din țara vecină - Ucraina, „cetățeanul suferă tacit, molcom în găoacea proprie, luând, în final, drumul pribegiei”.

Ierarhizarea problemelor, emise de intervievați, se profilează în modul următor:

- Războiul din țara vecină-Ucraina, care creează insecuritate în regiune;
- Lipsa siguranței în ziua de mâine, alimentată de problemele sociale;
- Sărăcia se extrapolează asupra tuturor categoriilor sociale, fiind corelată cu nivelul de ocupare, calitatea locurilor de muncă și nivelul salarial;
- Șomajul are diverse consecințe negative atât în interiorul țării, cât și în exterior;
- Migrația în masă a tinerilor, ce determină comasarea unităților de învățământ;
- Abandonul școlar timpuriu are un impact negativ asupra reproducerii capitalului uman;
- Lipsa reformelor structurale în sectoarele sănătate și educație;
- Probleme politice amplificate de anul electoral, incertitudinile în desfășurarea referendumului, rezultatele recensământul populației;
- Corupția ce afectează calitatea guvernării, statul de drept și sănătatea democratică;
- Relațiile tensionate cu Federația Rusă.

Analiza discuțiilor în cadrul focus-grupului, de asemenea, scoate în evidență problemele de ordin economic. Întreținerea este mai scumpă decât veniturile. Cetățeanul de rând caută un loc de muncă cu un salariu, care să-i permită întreținerea familiei. Prețurile la procurarea spațiilor pentru locuință sunt inaccesibile pentru o familie tânără. Ceea ce îi determină pe tineri să migreze în străinătate pentru a-și asigura un venit elementar.

Escaladarea conflictului militar din nemijlocita apropiere a hotarelor, dintre Ucraina și Federația Rusă, declanșează o multitudine de probleme economice. A lovit asupra puterii de cumpărare a cetățenilor, ceea ce a determinat scăderea consumului și respectiv sărăcirea populației.

Instabilitatea politică din republică amplifică problemele existente și creează altele noi. Corupția secundează puterea politică, extrapolându-se la nivelul întregii societăți.

Problemele sociale sunt resimțite acut în sistemul medical. Deși contribuția pentru asistența medicală este diferită, în funcție de mărimea salariului, serviciile medicale sunt prestate în mod egal beneficiarilor. Se

necesită un sistem medical care ar oferi servicii personalizate, în funcție de contribuția din fondul salarial și o transparență publică a utilizării contribuțiilor salariaților.

Are loc un proces rapid de îmbătrânire a populației, ceea ce își lasă amprenta asupra sistemului și structurii sociale. Asistența socială necesită restructurări și ajustări la necesitățile grupurilor social-vulnerabile.

Analiza răspunsurilor, expuse în interviurile aprofundate și focus-grup, conduc spre concluzia că o problemă generează multe altele, dacă nu se intervine prompt, competent și profesionist în identificarea, monitorizarea și aplicarea soluțiilor.

Pericolele reale pentru Republica Moldova. În consecutivitatea logică a cercetării sociologice a fost studiat aspectul privind pericolele reale pentru Republica Moldova. Din răspunsurile oferite, pericolul real, identificat de persoanele intervievate, este legat de conflictul militar din Ucraina și riscul de a se extinde pe teritoriul Republicii Moldova. Conflictul din nemijlocita apropiere a hotarelor își lasă amprenta asupra situației sociale, economice și politice.

Republica Moldova se confruntă cu o instabilitate politică îndelungată, care a dus spre o fragilitate a sistemului economic. Această situație afectează echilibrul țării și potențialul său de creștere economică. Corupția rămâne unul dintre cele mai mari obstacole în calea dezvoltării, afectând toate aspectele societății moldovenești și subminând încrederea cetățenilor în instituțiile publice. Conflictul transnistrean este văzut drept o amenințare la adresa securității și stabilității. Dependența de importurile energetice din Federația Rusă, face țara vulnerabilă la presiunile politice și economice din partea Moscovei. Migrația masivă a forței de muncă din țară spre alte destinații poate afecta pe termen lung economia țării și democrația acesteia.

„Migrația și-a lăsat amprenta și asupra localității în care trăiesc. Dintr-un sat mare cu peste 4000 de locuitori, astăzi aproape că ajungem la 2000. Locuri de muncă în localitate sunt puține, ceea ce predispune ca locuitorii să circule tur-retur spre locurile de muncă pe care le dețin în zonele apropiate urbane. Cei care au mai rămas fără implicări sunt oamenii vârstnici. Tineret este puțin, lipsit de motivație de a se implica în careva activități. Școala, grădinița, biserica, administrația publică locală, sunt structuri ce se zbat pentru menținerea viabilă a localității.

Riscul major este de ordin economic. Necesitățile cotidiene, dezamăgirea în situațiile create și existente în țară, împing familiile spre abandonarea localității, cu scopul unor condiții mai bune de trai și de existență.” (gen feminin, 39 de ani, rural, studii superioare, angajată în sectorul public, moldoveancă)

Republica Moldova continuă să fie cea mai săracă țară din Europa. Calitatea și durata vieții oamenilor depind de nivelul de trai, iar un nivel scăzut, la limita sărăciei, reprezintă un pericol real pentru viață. Nivelul de viață mai determină opțiunile politice și geopolitice. Cu cât mai săraci sunt oamenii, cu atât este mai mare riscul ca aceștia să voteze partide politice autoritare, nedemocratice, populiste și ațăătoare de vrajbă și de război. Acest risc ar putea periclita viitorul țării, cursul democratic și european, mai multe dimensiuni ale securității statului.

Un pericol, care se conturează treptat în conștiința cetățenilor, ține de mediu și valorificarea resurselor naturale.

„Riscul prioritar cu care se confruntă localitatea noastră de 4000 locuitori este lipsa unui sistem de canalizare centralizat, care duce la poluarea și contaminarea apelor freatice, solului, culturilor agricole din grădinile gospodăriilor. Lipsa aprovizionării cu apă potabilă pe tot perimetrul localității, a apeductului centralizat, conduce spre creșterea numărului de persoane cu diverse maladii gastrointestinale în rezultatul folosirii apei potabile care nu întrunește parametrii de calitate admisibili. Managementul defectuos al gestionării deșeurilor, creșterea suprafețelor acoperite de deșeuri menajere, lipsa celor autorizate - este o realitate prezentă. Suprafețe considerabile de terenuri agricole sunt delăsate în paragină și nu sunt prelucrate, astfel are loc degradarea solurilor. Lipsa locurilor de muncă remunerate cu salariu care ar asigura cerințele vieții determină migrația populației. Este un număr ridicat de copii care cresc fără unul sau ambii părinți perioade îndelungate de timp.” (gen feminin, 46-55 de ani, rural, studii superioare, angajată în sectorul public, româncă)

Discuțiile în cadrul focus-grupului au scos în evidență, de asemenea, pericolul legat de conflictul din Ucraina. Toată lumea trăiește frica unei extinderi eventuale a acestuia pe teritoriul Republicii Moldova. La începutul declanșării operațiunii militare persista frică și panică, ce a determinat o parte din populație să părăsească țara. Chiar dacă lucrurile s-au mai calmat, oricum există un sentiment de nesiguranță și nimeni nu garantează securitatea. Situația se agravează ca rezultat al faptului că în toamnă urmează să se deruleze alegerile prezidențiale, iar pe acest fondal se așteaptă acutizarea relațiilor cu Transnistria și Găgăuzia.

Pericolele sociale, reliefate de participanții la focus-grupuri, țin de depopularea satelor, migrația în masă a tinerilor și a populației apte de muncă, inclusiv natalitatea scăzută și îmbătrânirea rapidă.

Atât răspunsurile din interviurile aprofundate, cât și din focus grupuri constată că pentru a depăși aceste pericole Republica Moldova trebuie să întreprindă reforme profunde în domeniile politicii, economiei și justiției, să lupte împotriva corupției și să investească în securitatea sa națională și în integrarea europeană. Iar problemele cu care se confruntă cetățenii trebuie să devină prioritare pe agenda guvernanților.

Pericolele cu care se confruntă populația. În majoritatea localităților din care provin respondenții, pericolele sunt percepute din perspectiva siguranței proprii. Atâta timp cât au o abordare protectoare față de propria persoană și cei apropiați nu se identifică careva situație îngrijorătoare. În majoritatea localităților raionului este asigurată iluminarea stradală pe timp de noapte, sunt instalate camere de luat vederi, polițistul de sector asigură monitorizarea ordinii la câteva sate. În temei, oamenii adoptă un comportament echilibrat în comunități.

Ținând cont de faptul că unele localități au conexiuni cu traseele magistrale, ce fac conexiunea dintre capitală și hotarul de Vest și de Sud al țării, există pericol de accidente rutiere. Traficul intens și uneori nereglementat poate duce la producerea de accidente rutiere cu consecințe grave pentru cei implicați. Persistă pericol de accidente rutiere pe timp de noapte și zi pe strada centrală a localităților. Se circulă cu viteză excesivă pe drumurile publice, în special noaptea.

Un pericol sesizat sunt copiii plasați în Casa comunitară din oraș, care provin din familii social-vulnerabile și din diferite localități ale raionului, care adoptă un comportament deviant. O dinamică îngrijorătoare înregistrează cazurile de narcomanie printre tineri. Câinii vagabonzi prezintă și ei pericol pentru populație.

Percepția siguranței și protejării în propria locuință pe timp de zi și de noapte. Prezența camerelor de supraveghere în tot mai multe gospodării particulare și spații publice diminuează din potențialele incidente sau pericole. Pe timp de zi nu se atestă careva pericole, iar pe timp de noapte mai persistă cazuri de furt, bătăi, violență domestică etc.

Nesiguranță persistă în cazul când locatarii lipsesc o anumită perioadă, fiind nevoiți să fie precauți la proprietate prin verificarea siguranței casei.

Preponderent se simt în siguranță și protejați în propria locuință pe timp de zi și de noapte. Nesiguranța este determinată de grupurile care provin din categoriile social-vulnerabile, consumatoare de alcool și droguri, care manifestă agresivitate și perturbă liniștea în spațiile publice și private.

Atât răspunsurile din interviurile aprofundate, cât și cele din focus-grup relevă că ialovenii nu fac excepție de la restul populației republicii. Se confruntă cu aceleași probleme: nesiguranța în ziua de mâine, generată de conflictul militar din regiune; stresul la locul de muncă; prețurile exagerate corelate cu salariile și pensiile care nu asigură un trai decent.

Provocările cu care se confruntă respondenții și comportamentul adoptat. La momentul derulării cercetării persoanele intervievate au identificat drept cea mai mare provocare războiul din Ucraina și riscul unei eventuale extinderi a acestuia pe teritoriul țării noastre. Conștientizează că există probleme de ordin global, ce nu depind de ei. Lor le rămâne doar să se conformeze și să accepte situația așa precum este.

Menținerea echilibrului dintre problemele/provocările personale și cele profesionale este un alt aspect identificat. Respondenții trăiesc sentimentul unui dezechilibru dintre viața profesională și cea personală.

„Nu avem timp pentru familie, pentru copii, suntem goși de cerințele societății, de suprasolicitările la serviciu și completarea agendei zilnice. Mi-e frică că timpul acesta continuu, ne va arde profesional prea devreme, ne va distanța de atitudinea calmă, firească a vieții. În momente dificile, încerc să prioritizez lucrurile, să găsesc soluții de aplanare, nu pierd timp cu convingeri dar cu fapte eficiente.” (gen feminin, 39 de ani, rural, studii superioare, angajată în sectorul public, moldoveancă)

„Cu ceea ce mă confrunt este menținerea echilibrului între munca mea și viața personală. Cu toate că îmi place să fiu disponibilă și să ajut cât de mult pot, uneori este dificil să găsesc un echilibru între solicitările la locul de muncă și nevoile personale. Îmi este frică de epuizare și de posibilitatea de a nu reuși să mențin acest echilibru în mod constant. Atunci când sunt în situații de criză sau de stres, am tendința să mă concentrez pe găsirea soluțiilor și pe stabilirea unor pași clari pentru a rezolva problema. Îmi fac timp să analizez situația, să identific resursele disponibile și să iau decizii bazate pe informațiile disponibile. În plus, încerc să-mi mențin calmul și să îmi păstrez optimismul, deoarece cred că o atitudine pozitivă poate contribui la găsirea soluțiilor și la depășirea obstacolelor.” (gen feminin, 36-45 de ani, rural, studii superioare, angajată în sectorul public, moldoveancă)

Munca este corelată cu responsabilitatea. Angajații din administrația publică cu funcții manageriale sunt cei care cel mai bine simt necesitatea unei organizări eficiente a activității.

„Noi nu avem în cadrul primăriei dreptul să trecem prin crize personale. De la 7 dimineața până la 7 seara muncim. Cum se lucrează la Primăria Ialoveni? Noi avem ore de primire a cetățenilor: primarul, viceprimarii, consilierii, secretarul – au ore stabilite. Dar în realitate, cetățenii sunt primiți încontinuu. Venim

și sâmbăta și lucrăm. Lumea știe că dacă vine la primărie pe cineva găsește. Uneori lucrăm și duminica. Este o activitate pe care a-și asemăna-o cu o echipă de pompieri.

Când îți este cel mai greu – te rogi. Ți dai o liniște. Și treci peste tot. Am fost educat în familie într-un spirit creștin. Chiar dacă perioada a fost așa precum a fost. Când este mai greu, spun rugăciunea. Vine starea de liniște și ai putere să treci peste greutăți.” (gen masculin, 46 de ani, urban, studii superioare, angajată în sectorul public, român)

Răspunsurile din cadrul focus-grupului scot în evidență coliziile personale prin care trec respondenții, unde familia este cel mai important suport.

„De ce îmi este frică cel mai mult? De familia mea, să nu se întâmple ceva. În fiecare zi mă rog sa-mi văd copilul crescând. Să fim împreună. Așa cum au fost părinții mei alături de mine, alături de noi.” (gen feminin, 16-25 de ani, rural, studii superioare, angajată în sectorul public, moldoveancă)

Trăiesc sentimentul de insatisfacție pentru faptul că angajații au o activitate de muncă îndelungată, însă nimeni nu-i apreciază și respectă efortul depus. Disconfortul psihologic poate apărea în situațiile când nu se încadrează în timp cu volumul de lucru preconizat sau le este frică să dezamăgească colegii atunci când nu reușesc; incapacitatea de a-și stăpâni impulsivitatea, tendința de a exterioriza verbal în situații de stres.

Analiza percepțiilor din răspunsurile la interviurile aprofundate și focus grup relevă complexitatea multidimensională. Atât la nivel societal, comunitar și individual sunt identificate probleme, pericole, riscuri și provocări.

Concluzii și recomandări. Reziliența socială este un concept multidimensional. Intrat recent în circuitul științific și uzul cotidian, conceptul se conturează drept răspuns la capacitatea indivizilor, comunităților și a societăților în general de a face față și de a se adapta la schimbările, stresurile și situațiile dificile. Complexitatea conceptului este examinată prin identificarea factorilor ce contribuie la dezvoltarea și consolidarea rezilienței la nivel individual, comunitar și societal. Studiile teoretice și empirice au contribuit la identificarea factorilor psihologici, economici, sociali, ecologici, culturali care influențează reziliența. Acumularea cunoștințelor teoretico-empirice au favorizat testarea intervențiilor și programelor destinate să sprijine și să dezvolte reziliența în diferite contexte. Pentru a obține o înțelegere holistică a rezilienței este dezvoltată abordarea interdisciplinară, unde experți din diferite domenii științifice își sincronizează efortul de a identifica și formula strategii acționabile.

Reziliența comunitară, de asemenea, este interpretată dintr-o perspectivă conceptuală multidimensională, care implică aspecte sociale, economice, ecologice și instituționale. Reziliența comunitară o înțelegem prin prisma capacității unei comunități de a răspunde la schimbările, crizele și amenințările diverse cu care se confruntă, și de a reveni la funcționarea normală sau de a se adapta și de a evalua într-un mod mai puternic și mai rezilient.

Consolidarea rezilienței în gestionarea riscurilor comunitare include: elaborarea și implementarea planurilor de gestionare a riscurilor care includ evaluarea amenințărilor, identificarea vulnerabilităților și dezvoltarea strategiilor specifice pentru a le reduce; educarea și conștientizarea comunitară prin informarea continuă privind riscurile existente și potențiale, inclusiv măsurile de intervenție care pot îmbunătăți reacțiile și pregătirea în caz de criză; dezvoltarea infrastructurii reziliente pentru a rezista la diferite tipuri de riscuri, ceea ce poate reduce impactul negativ al unor situații extreme; încurajarea colaborării la nivel comunitar, între administrația publică, sectorul privat și ONG-ist pentru a fortifica răspunsul și a maximiza resursele disponibile în caz de criză; capacitatea de a adapta strategiile și planurile în funcție de evoluția situației și de noile riscuri identificate; sprijinirea inițiativelor economice durabile și diversificarea surselor de venit în comunități poate contribui la reducerea vulnerabilității sociale și economice în fața riscurilor; evaluarea periodică a riscurilor, a eficacității măsurilor de reziliență și a planurilor de intervenție este esențială pentru adaptarea continuă și îmbunătățirea capacității de răspuns; asigurarea unei comunicări rapide și clare în timpul crizelor pentru a transmite informații vitale ceea ce poate reduce confuzia și panica în comunitate.

Prin elaborarea și implementarea unor documente strategice de reziliență, comunitățile pot deveni mai pregătite și mai capabile să facă față provocărilor viitoare și să își protejeze membrii într-un mod mai eficient și mai uman. Creșterea rezilienței va contribui la consolidarea relațiilor comunitare într-un mod care va reduce impactul negativ al provocărilor prezente și viitoare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. What is community resilience and why does it matter? Disponibil: <https://urbanfootprint.com/community-resilience-meaning/>.

2. Callaghan, M., Schleussner, CF., Nath, S. și al. Machine-learning-based evidence and attribution mapping of 100,000 climate impact studies. În: Nature Climate Change, nr. 11, p. 966-972, 2021. Disponibil: <https://www.nature.com/articles/s41558-021-01168-6#auth-Max-Callaghan-Aff1-Aff2>.
3. Anuarul statistic al Republicii Moldova. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Chișinău, 2023. 589 p. ISBN 978-9975-53-418-5. Disponibil: https://statistica.gov.md/files/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2023/Anuarul_statistic_RM_editia_2023.pdf.
4. Profilul demografic al raionului Ialoveni. Reziliență demografică. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Chișinău, 2022. 54 p. Disponibil: https://social.gov.md/wp-content/uploads/2022/12/Profilul_demografic_al_raionului_Ialoveni.pdf.
5. Strategia de dezvoltare integrată a raionului Ialoveni 2022-2027. 189 p. Disponibil: <https://il.md/wp-content/uploads/2022/02/STRATEGIA-DE-DEZVOLTARE-INTEGRAT%C4%82-A-RAIONULUI-IALOVENI-2022-2027.pdf>.

REPREZENTAREA SOCIALĂ A RĂZBOIULUI DIN UCRAINA PRINTRE LOCUITORII REPUBLICII MOLDOVA: DINCOLO DE PRO ȘI CONTRA⁸

SOCIAL REPRESENTATION OF THE WAR IN UKRAINE AMONG MOLDOVANS: BEYOND PROS AND CONS

Petru NEGURĂ, *doctor în sociologie, conferențiar universitar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
e-mail: petru.negura@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-5337-0767

Lilian NEGURĂ, *doctor în sociologie, profesor universitar*,
Universitatea din Ottawa, Școala de Asistență Socială,
e-mail: Lilian.Negura@uottawa.ca
ORCID: 0000-0002-5224-5451

Summary

This chapter explores the social representation of the war in Ukraine among Moldovans, drawing on social representation theory. The analysis is based on a mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative data. A representative sample of the population of the Republic of Moldova (n=1,112) participated in an open-ended questionnaire survey, while a series of 17 individual interviews and two focus groups were conducted with adult women and men in Chisinau and other localities in Moldova during the fall of 2023. The most prevalent themes emerging from both the survey and interviews associate the war with tragedy, death, human suffering, fear of the conflict's spread, and the desire for peace. Less common, yet more polarizing, were discussions around political blame for the war, with divergent views attributing responsibility to either Russia or Ukraine and the West. Another significant aspect of this social representation includes "ignorance," reflecting the challenges of accessing objective knowledge about the events, and "suspicion," indicating a distrust of media and institutions perceived to manipulate information about the conflict. The chapter also explores the range of arguments, emotions, and language used by participants who expressed varying perspectives on responsibility for the Ukraine conflict, whether they held Russia, Ukraine and the West, or both sides accountable.

Keywords: *Ukrainian war, Moldova, social representation, cognitive polyphasia, everyday peace.*

Sondajele de opinie realizate în Republica Moldova după începutul invaziei Rusiei în Ucraina pe 24 februarie 2022 arată o societate divizată în special în ceea ce privește cauzele războiului. În jur de 40% dintre respondenți consideră, în funcție de perioadă, că responsabili pentru conflict sunt Rusia și Putin. Totodată, o proporție comparabilă crede că vinovați pentru conflict sunt Ucraina, Zelenzkyi și Vestul. În sfârșit, peste 20% de participanți la sondaje cred că toate părțile implicate sunt responsabile sau nu dau niciun răspuns.

Sondajele de opinie oferă o informație importantă, dar ele prezintă, prin natura metodologiei lor, o imagine binară asupra opiniilor unei societăți, mai ales într-un subiect controversat precum este războiul din Ucraina, marginalizând răspunsurile alternative, ezitante sau ambivalente într-o zonă gri a opiniei și rămânând tăcute asupra „nuașelor de gri”, a contradicțiilor și inconsecvențelor care compun cele două blocuri de răspunsuri, pro și contra.

În acest articol, ne propunem să înțelegem percepțiile războiului din Ucraina în rândurile oamenilor de rând din Republica Moldova, țară aflată în imediată apropiere de zona de conflict. Sprijinindu-ne pe teoria reprezentărilor sociale și îmbrățișând o abordare de cercetare combinată, preponderent calitativă, vom căuta să analizăm semnificațiile diverse și complexe ale acestor percepții, încercând să deslușim o paletă largă de judecăți și emoții, dincolo de structura binară impusă de regulă de cercetările prin chestionar cu întrebări închise.

⁸ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

În acest articol, examinăm percepția războiului din Ucraina de către moldoveni prin analiza a 17 interviuri individuale și două interviuri focus-grup desfășurate în Republica Moldova în septembrie – noiembrie 2023. Articolul analizează de asemenea răspunsurile la o întrebare deschisă în cadrul unei anchete prin chestionar realizată în mai 2023 un eșantion reprezentativ al populației din Republica Moldova. În baza teoriei reprezentării sociale [1], [2], ne propunem să identificăm componentele cele mai pregnante ale percepției moldovenilor asupra războiului din Ucraina, scoțând în evidență elementele semnificative ale acestei reprezentări.

Această cercetare pornește de la premisa că luările de poziție ale membrilor unei comunități pe un subiect controversat formează o construcție complexă, transcendând de cele mai multe ori structura binară în care acestea sunt încadrate în sondajele de opinie. Articolul își propune o reflectare (analiză) a potențialului de apropiere între grupuri cu poziții adverse, și aparent ireconciliabile, pe care îl dețin elementele consensuale ale reprezentărilor sociale, în cazul nostru al războiului, în cadrul unei societăți istoric divizate, cum este cea moldovenească în privința războiului din Ucraina.

Analiza literaturii și premise teoretice

Războiul a fost întotdeauna un factor central în procesul de formare și consolidare a statelor și națiunilor. Conform teoriei lui Tilly [3], conflictele armate servesc drept catalizator pentru întărirea instituțiilor statului și pentru consolidarea identităților naționale. În cazul Ucrainei, ostilitățile declanșate de Rusia în 2014 au avut un efect semnificativ asupra identității naționale ucrainene. Studiile realizate de Sasse și Lackner [4], Haran, Yakovlyev și Zolkina [5], precum și Kulyk și Hale [6] evidențiază că războiul a contribuit la fortificarea identității naționale și la extinderea identității civice dincolo de diviziunile etnice și lingvistice, inclusiv în regiunile din estul Ucrainei, locuite de o populație rusofonă semnificativă. Aceste constatări susțin ipoteza că într-un conflict agresiunea armată poate servi drept element unificator, promovând coeziunea socială și redefinind loialitățile naționale.

O cercetare realizată de O’Loughlin și Toal [7] asupra stărilor de spirit ale populației din regiunile de est și sud-est ale Ucrainei, aflate sub controlul autorităților ucrainene, arată o tendință de mobilizare pro-ucraineană între aprilie și decembrie 2014. Proporția respondenților dispuși să-și apere țara în fața unei eventuale invazii rusești a crescut de la 20,9% la 32,5%, cu o prezență proporțional mai mare a etnicilor ucraineni față de cei ruși. Aceste date sugerează că, chiar și în zonele cu populație rusofonă semnificativă, conflictul a stimulat un sentiment crescut de apartenență și loialitate față de statul ucrainean.

Explorarea percepțiilor asupra soluțiilor de pace în contextul războiului din Ucraina relevă o diversitate de atitudini în rândul populației. Knappe, Pechenkina și Silverman [8] au identificat, în urma unei cercetări din vara anului 2022, două modele principale de atitudine în rândul ucrainenilor: „injustiție” și „supraviețuire”. Majoritatea respondenților (68%) au manifestat o atitudine de „injustiție”, susținând necesitatea apărării statului ucrainean împotriva invaziei ruse. În contrast, un segment mai mic de respondenți (12%) a exprimat o atitudine orientată spre „supraviețuire”, fiind dispuși să accepte concesii teritoriale pentru instaurarea păcii. Interesant este că 19% dintre respondenți au prezentat o combinație a ambelor atitudini, indicând complexitatea și nuanțele percepțiilor individuale față de conflict și posibilele sale rezolvări. Autorii au observat, de asemenea, că proximitatea geografică față de zonele de luptă influențează aceste atitudini, cei aflați mai aproape de conflict fiind mai predispuși să adopte perspectiva de „supraviețuire”.

În mod excepțional pentru contextul rusesc, o echipă de cercetători independenți din cadrul Laboratorului pentru Sociologie Publică a realizat o serie de studii calitative ample în trei etape: primăvara 2022, toamna 2022 și toamna 2023 [9], [10], [11]. Prin intermediul interviurilor aprofundate și a observației participante în diverse regiuni ale Rusiei, cercetătorii au explorat gândurile, emoțiile și experiențele rușilor de rând în contextul războiului din Ucraina. Studiile au evidențiat prezența unei game largi de poziții, inclusiv ezitări, îndoieli și inconsecvențe chiar și în rândul celor care inițial exprimau opinii ferme. O atenție deosebită a fost acordată respondenților cu puncte de vedere ambivalente sau neutre, ale căror argumente complexe și nuanțate au fost adesea neglijate în discursurile publice și politice, fiind priviți cu suspiciune atât de susținătorii, cât și de oponenții războiului.

Percepțiile asupra războiului din Ucraina sunt influențate și de contextul diasporei și de relația cu țara gazdă. Conform teoriei lui Brubaker [12] privind identificările și loialitățile multiple, atitudinile cetățenilor din diasporă sunt modelate atât de legăturile cu „patria externă”, cât și de integrarea și relațiile din țara gazdă. Un exemplu relevant este studiul realizat în Finlanda de Jasinskaja-Lahti și colaboratorii [13], care a implicat 1372 de respondenți imigranți de limbă rusă. Rezultatele au arătat că persoanele cu un nivel mai ridicat de integrare și încredere în mass-media finlandeză aveau tendința să susțină Ucraina în conflict, în timp ce cei care se simțeau discriminați erau mai predispuși să susțină Rusia. Acest lucru evidențiază rolul contextului social și al experiențelor individuale în formarea atitudinilor față de conflict.

Reacțiile la războiul din Ucraina nu se limitează la țările direct implicate sau vecine, ci au reverberații globale. Studiul realizat în Israel de Awwad-Tabry, Levkovich și Shinan-Altman [14] a evidențiat că majoritatea respondenților au manifestat sentimente puternice de îngrijorare, furie, insecuritate și empatie față de poporul ucrainean, considerând în același timp acțiunile Rusiei drept nejustificate. În mod similar, o analiză comparată efectuată de Moshagen și Hilbig [15] în Germania, Marea Britanie, Polonia și Statele Unite a constatat că participanții cu niveluri mai ridicate de anxietate și furie percepeau acțiunile Rusiei ca fiind mai puțin justificate și susțineau sancțiuni mai severe împotriva acesteia.

Pe baza datelor din European Social Survey, Klymak și Vlandas [16] au observat că invazia rusă a avut efecte semnificative asupra atitudinilor politice în mai multe țări europene, prin reducerea tendințelor autoritare și creșterea sprijinului pentru democrație, redistribuire și a atitudinilor pozitive față de imigrație. Aceste studii subliniază impactul emoțional și politic pe care conflictul din Ucraina l-a avut la nivel internațional, influențând percepțiile și atitudinile populațiilor din diverse contexte culturale și geografice.

Explorarea reprezentărilor sociale ale războiului oferă, de asemenea, perspective valoroase pentru procesele de construcție a păcii de jos în sus. Conceptul de „bottom-up peacebuilding”, propus de autori precum Lederach [17], Hemmer și colaboratorii [18] și Lefranc [19], accentuează importanța implicării comunităților locale și a oamenilor de rând în procesele de reconciliere și instaurare a păcii durabile. În acest sens, reprezentările sociale și stările de spirit ale populației cu privire la război și pace pot servi drept fundament pentru inițiative de reconciliere care valorifică dinamica unei „păci cotidiane” (*everyday peace*) [20]. Această abordare se bazează pe promovarea toleranței și a civilității în viața cotidiană, contribuind la depășirea diviziunilor și tensiunilor sociale generate de conflict.

În contextul Republicii Moldova, o țară aflată în imediata vecinătate a zonei de conflict și caracterizată de propriile sale diviziuni etnice, lingvistice și politice, aceste observații și analize sunt deosebit de relevante. Studiul reprezentării sociale a războiului din Ucraina în rândul populației moldovene poate oferi o înțelegere aprofundată a modului în care conflictul este perceput, trăit și interpretat, evidențiind atât elementele de consens, cât și divergențele existente. În plus, o astfel de analiză poate identifica potențialele puncte de convergență care pot fi valorificate în procesele de consolidare a coeziunii sociale și de promovare a păcii în regiune.

Reprezentările sociale: o explorare în profunzime a opiniilor și atitudinilor

Reprezentările sociale constituie un cadru teoretic esențial pentru explorarea percepțiilor și atitudinilor față de evenimente controversate, în special atunci când aceste evenimente constituie o miză socială profundă. Pentru Flament [21, p. 37-58], reprezentările sociale sunt „un set organizat de cogniții referitoare la un obiect, împărtășit de membrii unei populații omogene față de acest obiect”. Reprezentările sociale sunt organizate în jurul unui nucleu central, format din elemente de cogniție consensuale pentru o anumită colectivitate/societate în raport cu un anumit obiect, cogniții care în același timp au capacitatea de a organiza reprezentarea socială. Nucleul central este astfel împărtășit de majoritatea grupului, este durabil și definitoriu pentru o reprezentare socială [2]. În absența acestor elemente centrale, reprezentarea socială își pierde sensul. De exemplu, dacă elementul „ierarhie”, identificat de Guimelli ca fiind central în reprezentarea socială a întreprinderii [22], este eliminat, conceptul de întreprindere nu mai poate fi recunoscut ca atare. Dimpotrivă, elementele periferice ale unei reprezentări sociale, formate din unități de sens complementare sau emergente în raport cu cele din nucleul central, sunt mai sensibile la schimbare și mai puțin influente în organizarea altor elemente; acestea sunt însă influențate de sensul pe care elementele centrale le atribuie obiectului reprezentational. Totodată, elementele periferice au o funcție importantă în asigurarea adaptării grupului la schimbare [21]. Astfel, în exemplul dat mai sus, elementul periferic, să zicem, „eficiență” nu este indispensabil pentru a înțelege ce este o „întreprindere”; acest element poate să varieze în funcție de persoană sau de situație. Sensul de eficiență atribuit întreprinderii poate însă să depindă de elementul central „ierarhie”, în sensul că eficiența poate depinde de buna organizare a întreprinderii.

Dintr-o perspectivă sociologică, reprezentările sociale sunt construite și modelate în cadrul dinamicii câmpului social, reflectând astfel disputele și negocierile dintre diferitele grupuri sociale. Grupurile sociale își dispută contribuția la constituirea reprezentărilor sociale. Luările de poziție în cadrul reprezentărilor sociale sunt modulate de statutul și poziția agenților sociali în interiorul câmpului social [23].

Față de structura binară a atitudinilor, studiate în psihologia socială timpurie [24] și a teoriei disonanței cognitive [35], [36], teoria reprezentărilor sociale, în special prin conceptul de „polifazie cognitivă”, propune o înțelegere complexă și dinamică a percepțiilor și atitudinilor colective, studiind elementele diverse și heterogene ale acestora în contextul real al vieții sociale [1], [55], [38].

Conceptul de „polifazie cognitivă” permite înțelegerea raționalităților multiple care stau la baza unor reprezentări sociale compuse din elemente cognitive discordante, de exemplu, în cazul analizat de Moscovici, coexistența unei raționalități științifice și a unui tip de gândire „magică” în definirea psihanalizei de către

oamenii de rând [1], [55]. Într-o cercetare realizată de Provencher [25] asupra modurilor în care un grup de mame participante la cercetare au înțeles semnificația și necesitatea vaccinării împotriva rujeolei, oreionului și rubeolei (ROR) în contextul unei controverse în legătură cu acest vaccin în Marea Britanie, cercetătoarea constată câteva tipuri de înțelegere a vaccinului ROR. Unul dintre aceste moduri de înțelegere, numit „monofazie cognitivă”, este bazată pe o încredere deplină în perspectiva științifică asupra vaccinului. Un alt tip de înțelegere, numit „polifazie cognitivă”, provine dintr-o definiție eterogenă a vaccinării ROR, bazată concomitent pe o perspectivă științifică și o perspectivă ce ține de simțul comun [25].

Atitudini ambivalente și polifazie cognitivă

Mai multe cercetări în sociologie și psihologie socială au încercat să înțeleagă mecanismele de formare a atitudinilor neutre, ambivalente sau indecise cu privire la subiecte controversate. În mai multe studii de științe politice, participanții cu atitudini ambivalente au fost reprezentați în general într-o lumină nefavorabilă: aceștia au o poziție instabilă, ezitantă, inconsecventă, indecisă sau insuficient informată (de exemplu, [26], [27], [28]).

Alți cercetători au propus o tipologie a atitudinilor ambivalente și chiar au scos în evidență o serie de trăsături pozitive ale acestora. În subiecte controversate, anumite cercetări au identificat câteva tipuri de atitudini ambivalente: indiferență (atunci când indivizii nu sunt interesați de subiect) și neutralitate (aceștia pot adera conjunctural la o tabără sau alta, apoi revin la neutralitatea lor). Potrivit modelului numit „bilingv”, subiecții neutri și ambivalenți ocupă o poziție de compromis între pozițiile extreme. Pentru a favoriza o coexistență pașnică, aceștia își pot schimba părerea în anumite circumstanțe și adera la una din pozițiile „extreme” [29, p. 8]. Unele persoane manifestă ambivalență pentru a obține aprobarea socială atunci când își exprimă poziția cu privire la un obiect atitudinal controversat [30, p. 4]. Anumite cercetări sugerează că persoanele ambivalente ar fi mai predispușe la consens [31], [30].

Stoekel [32] a sugerat că atât cunoștințele obiective, cât și consumul ridicat de media contribuie la un grad mai ridicat de ambivalență. Mai mult, atitudinile ambivalente par să fie mai potrivite cu înțelegerea profundă și echidistantă a unor chestiuni complexe [30, p. 39-41]. În contexte suprapolitizate pe subiecte controversate, persoanele cu vederi ambivalente sunt presate de celelalte tabere să ia o poziție tranșantă. În lucrările sale despre personalitatea autoritară, Adorno [33] a sugerat o corelație puternică între etnocentrism, autoritarism și intoleranță față de atitudinile ambivalente [34].

Potrivit cercetătorilor teoriei disonanței cognitive (TDC), persoanele cu viziuni ambivalente sau contradictorii asupra unui anumit obiect, precum și cei aflați în situația de a lua o decizie dificilă, tind să reducă disonanța cognitivă astfel creată, care produce disconfort psihologic, eliminând elementele mai puțin rezistente în favoarea celor dominante ale cognițiilor lor [35]. Din perspectiva unei revizuirii mai recente a acestei teorii, indivizii tind să reducă disonanța cognitivă din rațiuni practice și anume pentru a stabili o consecvență între cogniție și acțiune [36]. O serie de cercetări au scos în evidență mai multe limitări ale teoriei disonanței cognitive, în special, 1) perspectiva strict individualistă a teoriei, care nu ține seama îndeajuns de contextul social în care aceste cogniții sunt construite și 2) caracterul experimental al cercetărilor TDC, realizate în condiții de laborator, care fac abstracție de complexitatea situației de cercetare ancorată în viața reală (de exemplu, [37], [38]).

Unii cercetători au sugerat că conceptele de „disonanță cognitivă” și de „polifazie cognitivă” ar fi complementare. Jovchelovitch și Priego-Hernandez [39] au sugerat că „disonanța cognitivă este un rezultat posibil al polifaziei cognitive” [40, p. 3.15]. De asemenea, acești autori au susținut că există diferite modalități în care coexistența diferitelor sisteme de cunoaștere poate avea loc. Aceștia au sugerat trei asemenea modalități: prevalența selectivă, hibridizarea și deplasarea. În cazul prevalenței selective, coexistă diferite sisteme de cunoaștere și, deci, de reprezentări, dar acestea sunt utilizate separat pentru a da sens aceluiași fenomen. În cazul hibridizării, un nou sistem de cunoaștere este creat prin coexistența diferitelor sisteme de cunoaștere. În sfârșit, în dislocare, un sistem de cunoaștere este favorizat, ceea ce duce la dislocarea celorlalte sisteme concurente [39], [38].

Teoria reprezentărilor sociale și conceptul de „polifazie cognitivă” oferă un cadru teoretic fertil pentru a înțelege eterogenitatea și complexitatea reprezentărilor ambivalente, care se formează la intersecția diverselor sisteme de cunoaștere, norme sociale și viziuni ideologice, mai ales în cazul unui subiect atât de controversat precum războiul din Ucraina. Acest cadru teoretic permite o analiză a felului în care indivizii și grupurile sociale își construiesc și reconfigurează percepțiile și atitudinile față de războiul din Ucraina, depășind simplificările binare și relevând complexitatea cognitivă și emoțională inerentă acestor procese.

Metodologie

Scopul acestei cercetări este de a analiza reprezentarea socială a războiului din Ucraina în rândul locuitorilor Republicii Moldova, țară situată la frontieră cu Ucraina, utilizând o abordare calitativă și cantitativă combinată. În acest scop, în toamna anului 2023 am realizat în colaborare cu colegii lor Lucia Gașper și Mihai

Potroacă, cercetători la Institutul de Studii Juridice, Politice și Sociologice din Chișinău, o serie de 17 interviuri și două focus-grupuri.

Eșantionul nu a fost proiectat pentru a reprezenta populația generală a Republicii Moldova; acesta reflectă o structură de vârstă echilibrată a adulților (18-76 de ani), dar suprareprezintă femeile (n=13), rezidenții din Chișinău (n=11) și grupurile etnice nemajoritare: ucraineni, ruși, bulgari și găgăuzi, în speță vorbitorii de limbă rusă (n=12). Eșantionul oferă o perspectivă detaliată asupra subgrupurilor vorbitoare de limbă rusă și a femeilor, care au fost în mod deliberat supra-reprezentate pentru a facilita o înțelegere mai nuanțată a percepțiilor acestora, în special a persoanelor de limbă rusă. Dintre persoanele intervievate, cinci au dat vina pe Rusia pentru războiul din Ucraina, un respondent a dat vina pe Ucraina, trei au dat vina pe Occident, iar opt au dat vina atât pe Rusia, cât și pe Ucraina. Un focus-grup a fost realizat în Chișinău și unul într-o localitate rurală din raionul Soroca, fiecare cu câte opt participanți. Focus-grupul de la Chișinău a avut loc în limba rusă, iar cel de la Soroca în limba română. Ca și în cazul interviurilor individuale, în focus-grupuri au fost supra-reprezentate de femei (12 femei față de 4 bărbați).

În interviuri și focus-grupuri, participanții au fost întrebați despre percepțiile, emoțiile și atitudinile lor cu privire la războiul din Ucraina, dar și despre originile conflictului și posibilele perspective de evoluție ale acestuia. Participanții au fost întrebați de asemenea despre evoluția acestor percepții, emoții, atitudini și reprezentări pe parcursul perioadei de la începutul conflictului până la data interviului. În interviuri, am căutat să punem în valoare poziția individuală, dar am cerut informații și despre cercul de prieteni și cunoștințe apropiate ale persoanei intervievate. În focus-grupuri, am observat de asemenea dinamica creată în comunicarea dintre operator și participanți, dar și între aceștia din urmă, împărțînd de multe ori păreri diferite față de războiul din Ucraina.

O analiză tematică a interviurilor și focus-grupurilor a urmărit să sistematizeze percepțiile și atitudinile participanților în funcție de limba vorbită și poziția lor generală față de războiul din Ucraina. Inspirată de grounded theory, analiza tematică reflexivă și teoria reprezentărilor sociale, am început prin a coda în mod inductiv categoriile tematice care emergeau din discursul persoanelor intervievate în efortul acestora de a da sens evenimentelor [41], [42]. Analiza datelor a implicat o codare deschisă inițială, prin compararea implicată a categoriilor tematice pe măsura codării, urmată de o codare axială pentru a dezvolta și organiza categoriile tematice emergente pe baza stabilirii unor ipoteze provizorii în ceea ce privește legăturile dintre categorii [43]. Programul de analiză calitativă a datelor NVivo-11 ne-a ajutat în procesul de administrare și structurare a datelor, permițând identificarea corelațiilor între teme și variabilele socio-demografice ale respondenților. Am teoretizat de asemenea pornind de la categoriile tematice create pe o direcție „bottom-up”, conectându-le între ele și totodată cu anumite concepte teoretice care ne-au ajutat la elaborarea unor ipoteze de lucru, reflectate în ghidul de interviu [41].

Pe lângă interviuri și focus-grupuri, am aplicat, în colaborare cu compania de sondaje IMAS.md de la Chișinău, un chestionar cu o întrebare deschisă unui eșantion reprezentativ față de populația Republicii Moldova: „Atunci când auziți expresia „războiul din Ucraina”, ce vă vine prima oară în minte?”. În chestionar, am solicitat participanților să ofere în calitate de răspuns un cuvânt sau o expresie prin asociere liberă cu expresia „războiul din Ucraina”. În aplicarea acestui procedeu, am adaptat metoda „rețelelor asociative” elaborată de De Rosa [44] în baza teoriei nucleului central al reprezentărilor sociale de Abric [2]. Spre deosebire de această metodă, aplicată pe grupuri mici, în care subiecții propun un șir de cuvinte sau expresii prin asociere liberă cu o expresie-stimul, noi am extins semnificativ volumul eșantionului pentru a-l face reprezentativ la populația adultă a Republicii Moldova, dar în schimb am redus numărul de cuvinte sau expresii oferite de participanți prin asociere liberă de cuvinte la o singură unitate (cuvânt sau expresie), pentru a facilita analiza datelor. Cuvintele și expresiile oferite de respondenți în calitate de răspuns cu semnificație similară au fost tematizate de operatorii de cercetare în jurul unui cuvânt, expresie sau grup de cuvinte ilustrative pentru răspunsurile date, de exemplu: „moarte”, „frică/groză/pericol” sau „dorim pace!”. Aceste categorii tematice au fost organizate după frecvența lor și corelate cu anumite variabile socio-demografice ale respondenților, în special cu limba vorbită, pentru a scoate în evidență modul în care identificarea etnolingvistică este asociată cu diverse elemente ale reprezentării „războiului din Ucraina” printre participanții la anchetă.

Combinarea analizelor calitative și cantitative a datelor ne-a permis să obținem o înțelegere profundă și cuprinzătoare a reprezentărilor sociale ale războiului din Ucraina. Interviurile și focus-grupurile au oferit detalii bogate și nuanțate despre percepțiile individuale și dinamica grupurilor, în timp ce analiza chestionarului a oferit o viziune generalizată, bazată pe un eșantion reprezentativ.

Deși metodologia adoptată a permis obținerea unor date valoroase, există și anumite limitări, cum ar fi supra-reprezentarea anumitor grupuri și dependența de tehnica bulgărelui de zăpadă pentru eșantionare. Aceste limitări sunt de natură să influențeze generalizabilitatea rezultatelor noastre, dar oferă o bază solidă pentru explorarea percepțiilor specifice ale subgrupurilor țintă.

Opțiunile geopolitice ale cetățenilor Republicii Moldova: o societate divizată?

De la independență până în momentul scrierii acestui articol, societatea moldovenească a fost considerată mereu divizată între o orientare geopolitică pro-vest, exprimată prin dorința de apropiere de Uniunea Europeană și SUA, și o orientare pro-estică, favorabilă consolidării relațiilor politice, economice și culturale cu Rusia și integrării Republicii Moldova în structuri inter-statale eurasiatice de felul Uniunii Vamale Rusia-Belarus-Kazahstan. Proporția pro-europenilor a variat între 40 și 60 (media 57%) în perioada 2004 și 2022, în timp ce cea a pro-urasiaticilor a fluctuat între 30 și 50 (media 47%), în perioada 2014 și 2022, cu un avantaj relativ pentru cei pro-UE [45].

Inviazia Rusiei în Ucraina nu a influențat semnificativ opțiunile geopolitice ale moldovenilor. Astfel, opțiunile favorabile aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană a respondenților în cadrul sondajului de opinie realizat de IMAS.md au rămas relativ stabile, evoluând între 52% în februarie 2022 (sondaj realizat cu puțin timp înainte de invazie) și 53% în iulie 2024, cu o valoare medie de 53,5% pe durata acestei perioade. De cealaltă parte, opțiunile favorabile integrării Moldovei în spațiul eurasiatic a marcat o relativă scădere de la 48% în februarie 2022 la 38% în iulie 2024, cu o medie de 42% în această perioadă [46].

Opțiunile geopolitice ale elitelor și cetățenilor de rând au structurat câmpul politic moldovenesc. După cum s-a exprimat un politolog și politician moldovean, Oleg Serebrian, partidele moldovenești nu au doctrine politice, ci geopolitice [47]. De la proclamarea independenței în august 1991 până în prezent, la guvernare au alternat partide autoprocimate de dreapta sau centru-dreapta și totodată de orientare pro-europeană cu partide autoprocimate de stânga, de orientare geopolitică declarat „statalistă” (pentru conservarea independenței Republicii Moldova) și totodată pro-urasiatică. Între aceste două poluri geopolitice, au avut loc periodic cedări tactice și acomodări conjuncturale.

În decembrie 2020, Maia Sandu a fost aleasă președintă a țării. În iunie 2021, Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS, partid de centru-dreapta fondat și condus anterior de Sandu) a venit la guvernare cu o agendă pro-europeană, anti-corupție și pentru consolidarea instituțiilor democratice și a statului de drept, evitând polemicele geopolitice (de exemplu, unirea cu România, un subiect sensibil și periodic speculat de politicieni) [48]. Invazia Rusiei în Ucraina și politica internațională de sancțiuni împotriva Federației Ruse au forțat însă guvernul condus de PAS și președinta Sandu să adopte o poziție geopolitică mai fermă. La 3 martie 2022, Republica Moldova și-a depus candidatura pentru a deveni membru al Uniunii Europene. În iunie, Comisia Europeană și Consiliul European au acordat Republicii Moldova statutul de țară candidată. De atunci, guvernul de la Chișinău s-a alăturat tot mai mult criticilor internaționale la adresa Federației Ruse pentru invazia din Ucraina. În martie 2023, guvernul moldovean a adoptat, de asemenea, sancțiuni împotriva mai multor cetățeni ruși pentru încălcarea drepturilor omului în Ucraina [49]. Totodată, guvernul moldovean a luat măsuri pentru a reduce dependența energetică a Moldovei de Rusia. La 15 martie 2023, ministrul moldovean al energiei a declarat că Moldova nu va mai primi gaz din Rusia [50].

Stabilitatea relativă a opțiunilor geopolitice pro-UE poate fi atribuită atât unor factori interni, cum ar fi stabilitatea politică adusă de guvernarea PAS, cât și contextului internațional, inclusiv reacțiile la invazia Rusiei în Ucraina. Pe de altă parte, scăderea susținerii pentru integrarea eurasiatică ar putea fi influențată de percepția negativă asupra Rusiei în urma războiului.

Pe 20 octombrie 2024, în Republica Moldova sunt organizate alegerile președintelui țării și, concomitent, un referendum pentru proclamarea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană drept „obiectiv strategic” și „ireversibilitatea parcursului european al Republicii Moldova”, prin includerea unui nou capitol intitulat „Integrarea în Uniunea Europeană” în Constituția țării. Referendumul din 2024 este prezentat ca un moment crucial în definirea viitorului geopolitic al Republicii Moldova. Propunerea de includere prin referendum a unui nou capitol în Constituție nu constituie doar o declarație de intenție, ci și un test al consensului național într-o societate istoric divizată.

Aspirațiile de integrare europeană, alimentate de promisiunile de reformă și de stabilitate economică, au consolidat treptat orientarea pro-europeană, în ciuda presiunilor externe și interne. În același timp, relația complexă a Moldovei cu Rusia, marcată de legături economice și culturale profunde, a fost întotdeauna un factor determinant în opțiunile geopolitice ale cetățenilor. Un alt factor care a marcat societatea Republicii Moldova a fost de asemenea bilingvismul tradițional de-a lungul ultimelor două secole (majoritatea cunoaște limbile română și rusă) și multietnică. Cu rare excepții (de exemplu, în perioada efervescentă de „renaștere națională” de la sfârșitul perestroikăi) și în ciuda unor identificări și loialități geopolitice diverse, relațiile dintre grupul majoritar românofon și minoritățile etnolingvistice (ucraineană, rusă, găgăuză, bulgară, romă etc.) au fost în general pașnice [51], [52]. Războiul din Ucraina are potențialul de a amplifica tensiunile interetnice din Republica Moldova, iar loialitățile geopolitice divergente pot adânci faliile dintre grupurile etnolingvistice. Cu toate acestea, relațiile istorice pașnice dintre aceste grupuri sugerează că există și un potențial semnificativ pentru dialog și reconciliere, de natură să modereze polarizarea geopolitică. Cum, însă, un eveniment precum

războiul din Ucraina vecină poate schimba aceste relații și, totodată, atitudinile cetățenilor față de cele două poluri de atracție externe: Rusia și Uniunea Europeană?

Rezultatele cercetării: Partea I

Cum își reprezintă moldovenii războiul din Ucraina? Rezultatele unei anchete prin chestionar cu întrebare deschisă

Pentru a înțelege distribuția opiniilor pro, contra, ambivalente și a non-răspunsurilor, am realizat în mai 2023 o anchetă prin chestionar pe un eșantion reprezentativ de 1.112 respondenți, în colaborare cu IMAS.md. Adaptând metoda rețelilor asociative în baza teoriei nucleului central al reprezentării sociale [44], [2], chestionarul a oferit posibilitatea respondenților să formuleze un cuvânt sau o expresie în asociere liberă cu sintagma „războiul în Ucraina” (Tabelul 1). Metoda rețelilor asociative permite identificarea elementelor centrale și periferice ale unei reprezentări sociale, oferind o imagine a modului în care un grup social structurează și interpretează un concept complex. În acest caz, am adaptat această metodă pentru a explora reprezentarea socială a războiului din Ucraina printre moldoveni, oferind respondenților o întrebare deschisă pentru a înregistra asocierile lor spontane.

Tabelul 1. Răspunsurile la întrebarea deschisă „Atunci când auziți expresia “războiul din Ucraina”, ce vă vine prima oară în minte?”, mai 2023.⁹

Cuvinte și expresii asociate cu sintagma „războiul din Ucraina”	Număr ocurențe	Procent
Frică/Groază/Pericol/Durere	226	20,3%
Să nu se extindă războiul și la noi	161	14,5%
Dorim PACE	105	9,5%
Moarte	51	4,6%
Prin ce trec oamenii de acolo/Milă pentru ei	50	4,5%
Răfuială politică între țări	36	3,3%
Război fără sens	34	3,0%
Implicarea SUA/UE	30	2,7%
Război/Lupte/Conflict	29	2,6%
Rusia – stat terorist	22	2,0%
Dușmănie/Răutate	20	1,8%
Ură față de Putin	17	1,5%
Rușii sunt fără milă/agresivi	14	1,3%
Conducerea ucraineană e de vină	13	1,1%
E o greșeală	13	1,1%
Fascism	12	1,0%
Spălare de bani/Corupție	10	0,9%
Tragedie	8	0,7%
Sărăcie	7	0,6%
Rușii au dreptate	7	0,6%
Dezastru	7	0,6%
Să se termine cât mai repede	6	0,5%
Să câștige Ucraina	6	0,5%
Să ajungă mai repede la un numitor comun	6	0,5%
Haos	5	0,4%
Lacrimi	4	0,3%
Șuierat de gloanțe/rachete	4	0,3%
Criza economică/energetică	3	0,3%
Manipulare/Informații greșite	3	0,3%
Nimic	31	2,8%
NȘ/NR	156	14,4%
Total	1112	100,0%

Sursă: Ancheta prin chestionar realizată în mai 2023 de autori în parteneriat cu IMAS.md.

⁹ Indicele procentual (n > 3) exprimă valoarea din totalul răspunsurilor exprimate de 1112 respondenți. Întrebarea a fost deschisă, respondentul a avut posibilitatea de a acorda o singură variantă de răspuns.

Spre deosebire de sondajele de opinie cu răspuns închis, această anchetă prin chestionar cu răspuns deschis oferă o gamă de răspunsuri mult mai diversă și mai puțin conotată politic și geopolitic. Mai exact, expresiile cu conținut (geo)politic clar reprezintă 9,7% (109 ocurențe) din toate răspunsurile (n=1112): „Implicarea SUA/UE” (n=30/2,7%), Rusia – stat terorist (n=22/2,0%), „Ură față de Putin” (n=17/1,5%), Rușii sunt fără milă/agresivi” (n=14/1,3%), „Conducerea ucraineană e de vină” (n=13/1,1%), „Rușii au dreptate!” (n=7/0,6%), „Să câștige Ucraina” (n=6/0,5%). Restul răspunsurilor poartă mai degrabă o semnificație general umană, cele mai multe exprimând sentimente de frică de război, în special frică de extinderea războiului, tristețe față de tragedia cauzată de conflict și simpatie pentru victime și cei implicați. Unele expresii conțin elemente de analiză, cum ar fi „răfuială politică între state” sau „război fără sens”. Mulți respondenți (11.4%) își exprimă dorința ca ostilitățile să se încheie cât mai curând posibil și ca pacea să fie instaurată.

La o încrucișare a temelor create din expresiile oferite prin asociere liberă față de „războiul din Ucraina” cu limba vorbită de respondenți, se pot observa anumite tendințe (Tabelul 2). Ancheta a identificat trei grupuri lingvistice majore ale respondenților în baza autoidentificării respondenților: vorbitorii de limba moldovenească (49,64%), vorbitori de limba română (29,23%) și vorbitori de limba rusă (17,18%).¹⁰ Anumite teme, precum „Frică/Groază/Pericol”, „Mila pentru ei [victime]” și „Război fără sens” nu conțin diferențe notabile din punctul de vedere al limbii respondenților. În mod intuitiv, teme precum „Ură față de Putin” și „Rusia – stat terorist” cuprind un procent relativ scăzut de răspunsuri ale participanților de limbă rusă (0,52% și 1,57%).

Tabelul 2. Atunci când auziți expresia “războiul din Ucraina”, ce vă vine prima oară în minte? // Ce limbă vorbiți de obicei acasă? (tabel încrucișat)¹¹

Atunci când auziți expresia “războiul din Ucraina”, ce vă vine prima oară în minte?	Ce limbă vorbiți de obicei acasă?						Total
	Limba moldovenească	% din subgrup	Limba română	% din subgrup	Limba rusă	% din subgrup	
Frică/Groază/Pericol/Durere	110	19.92	76	23.38	40	20.94	231
Moarte	18	3.26	16	4.92	14	7.33	51
Răfuială politică între țări	18	3.26	13	4.00	4	2.09	36
Dorim pace!	66	11.96	28	8.61	9	4.71	105
Să nu se extindă războiul și la noi	97	17.57	44	13.54	13	6.8	162
Prin ce trec oamenii de acolo/Milă pentru ei	23	4.17	12	3.7	9	4.71	50
Război fără sens	19	3.44	6	1.85	7	3.66	33
Ură față de Putin	4	0.72	12	3.69	1	0.52	17
Rusia - stat terorist	6	1.08	13	4.00	3	1.57	23
Implicarea SUA/EU	11	1.99	2	0.61	10	5.23	28
Război/Lupte/Conflict	15	2.72	11	3.38	4	2.09	30
Dușmănie/Răutate	7	1.27	7	2.15	5	2.62	19
Nimic	19	3.44	6	1.85	5	2.61	31
NȘ/NR	78	14.13	26	8.00	45	23.56	156
Total	552	100.00	325	100.00	191	100.00	1112

Sursă: Anchetă prin chestionar realizată în mai 2023 de autori în parteneriat cu IMAS.md.

În mod remarcabil, tema „Dorim pace!” reprezintă o proporție dublu mai mică de răspunsuri ale participanților de limbă rusă (4,71%) față de celelalte două grupuri lingvistice (11,96% și 8,61%). La fel, tema

¹⁰ În Republica Moldova, o parte semnificativă din populație își numește limba maternă „limba moldovenească”, pe când o altă parte o numește „limba română”. Academia Republicii Moldova și Academia Română au apreciat că aceste idiomuri sunt identice. Această divergență, periodic exploatată de politicieni, reprezintă o moștenire a perioadei sovietice, când limba populației Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești era proclamată limba moldovenească (Negură & Suveica 2024).

¹¹ Tabelul conține elementele cele mai frecvente (n > 15).

„Să nu se extindă războiul și la noi” a acumulat doar 6,8% dintre răspunsurile participanților de limbă rusă, spre deosebire de 17,57% și 13,54% dintre participanții de limbă moldovenească și a celor de limbă română. Ținem să specificăm totuși că structura și compoziția eșantionului nu ne permit o generalizare statistică cu un coeficient de semnificație ridicat; prin urmare, aceste valori ne pot doar sugera niște tendințe pe care le vom corobora cu alte date.

Această anchetă identifică un anumit număr de cuvinte și expresii care pot fi considerate elemente constitutive ale reprezentării sociale a „războiului din Ucraina” printre locuitorii Republicii Moldova. Se poate spune că războiul este asociat cu frica, groaza, pericol, durere și cu moartea. Aceasta face ca moldovenii să dorească pacea și să vrea ca războiul să nu se extindă. Aceste elemente sunt cele mai frecvente și par a organiza întreaga reprezentare a războiului printre respondenți. Aceste elemente ating totodată un relativ consens printre respondenți, cu o ușoară diferență a răspunsurilor din partea participanților de limbă rusă în ceea ce privește frica de extindere a conflictului. Un alt element consensual al acestei reprezentări este compasiunea pentru oamenii care suferă de pe urma războiului. În sfârșit, dorința de pace este un element tematic important, exprimat de un număr ridicat de respondenți în legătura cu „războiul din Ucraina”, cu o diferență notabilă a răspunsurilor participanților de limbă rusă. Elementele ce aduc interpretări conotate politic despre originea și responsabilitatea politică pentru război constituie complementele importante și totuși secundare ale acestei reprezentări.

Asocierea unora dintre aceste elemente periferice cu anumite subgrupuri lingvistice sugerează diversitatea socială și culturală a eșantionului, dar și eterogenitatea semantică a acestei reprezentări sociale, identificate la nivelul populației generale a Republicii Moldova. Mai mult, semnificația acestor elemente poate varia de la un grup la altul și de la un individ la altul. Semnificația acestor elemente tematice va putea fi scoasă în evidență printr-o scrutare calitativă a interviurilor individuale și de grup.

Rezultatele anchetei indică faptul că frica, groaza, pericolul, durerea, moartea, elemente legate logic de frica de extindere a războiului, de compasiunea față de victime și de dorința de pace se conturează ca elemente consensuale ale reprezentării sociale a războiului din Ucraina printre moldoveni. Aceste elemente sugerează o preocupare profundă pentru impactul uman al conflictului și o dorință clară de a evita extinderea războiului în Moldova. Diferențele răspunsurilor în ceea ce privește percepțiile politice reflectă o eterogenitate socială și culturală ce poate sugera o diviziune „polifazică” a reprezentării, structurată în jurul a două poluri principale de interpretare a războiului. Totuși, frecvența procentuală ridicată a elementelor grupate în jurul unor expresii precum „groază”, „durere”, „moarte” și „frica de extindere” este suficient de concludentă în organizarea acestei reprezentări din perspectiva acestei anchete, spre deosebire de expresiile (geo)politice cu frecvență mult mai redusă. Pentru a aprofunda înțelegerea semnificațiilor acestor elemente este esențială o analiză calitativă detaliată a interviurilor individuale și de grup, care va permite explorarea nuanțelor și complexității percepțiilor individuale și colective.

Explorarea reprezentării sociale a războiului din Ucraina prin analiza asociațiilor de cuvinte în interviuri și focus-grupuri

Am continuat explorarea reprezentării sociale a războiului utilizând metoda „asociației libere de cuvinte” în interviuri și focus-grupuri studiind semnificațiile printr-o abordare calitativă, spre deosebire de metodologia cantitativă aplicată în secțiunea precedentă. În interviuri și focus-grupuri, cercetătorii au rugat participanții să formuleze una sau mai multe cuvinte sau expresii în asociere liberă cu expresia „războiul din Ucraina”. În baza acestor întrebări, am colectat o listă de 48 de elemente – cuvinte și expresii, formulate în mod spontan de către 17 participanți la interviuri și 16 participanți la focus-grupuri. Câteva din aceste expresii au fost pronunțate de mai mulți participanți. Analiza tematică a condus la identificarea a patru categorii principale de răspunsuri, fiecare reflectând o dimensiune specifică a reprezentării sociale a războiului: „Moarte și suferință”, „Emoții negative”, „Suspiciune” și „Neînțelegere” (*Tabelul 3*). Fiecare categorie este discutată în detaliu mai jos.

Tabelul 3. Distribuția tematică a elementelor asociate de către participanții la interviuri și focus-grupuri cu sintagma „războiul din Ucraina”

Moarte și suferință	Emoții negative	Suspiciune	Neînțelegere
Durere (2)	Groază (2)	Minciună (3)	Șoc (2)
Suferință (2)	Coșmar	Împărțire teritorii (2)	Delir
Dezastru (2)	Frică	Farsă	Idiotism
Moarte	Greață	Interes politic	Pizdeț
Milă	Insecuritate	Joc politic	Scandal/bezobrazie
Sânge	Iritare	Lăcomie	Haos

Catastrofă Distrugerea a două națiuni Ruși omoară ruși Economie lezată Familii distruse Fum Război Războiul 3 mondial Tragedie Victime inutile	Nedreptate Neliniște Nevoie protecție Nu-mi pasă Piedică viitor	PR Trădare Truc propagandistic	Neînțelegere

Sursă: Anchetă calitativă prin interviuri realizată de autori.

Moarte și suferință

Categoria „Moarte și suferință” reunește o serie de cuvinte și expresii care reflectă percepțiile participanților asupra impactului devastator al războiului asupra vieții indivizilor și a societății. Aceste cuvinte exprimă, în mod direct, conștientizarea tragediei umane cauzate de conflict și evidențiază suferința profundă pe care războiul o provoacă la scară largă.

Termeni precum „Durere,” „Suferință,” și „Tragedie” subliniază dimensiunea emoțională și psihologică a războiului, indicând faptul că participanții asociază conflictul cu un sentiment de pierdere și de compasiune față de cei afectați. „Moarte,” „Sânge,” și „Victime inutile” reflectă conștientizarea costului uman ridicat al războiului, sugerând o percepție a inutilității violenței și a sacrificiilor impuse de conflict.

Expresiile „Distrugerea a două națiuni,” „Rușii omoară ruși” și „Economie lezată” extind discuția către consecințele mai largi ale războiului, indicând nu doar pierderi de vieți omenești, ci și distrugerea socială și economică care afectează ambele părți implicate în conflict. „Catastrofă,” „Dezastru,” și „Războiul 3 mondial” subliniază gravitatea percepută a războiului și frica participanților față de escaladarea acestuia la nivel global.

Aceste asociații de cuvinte indică faptul că, în percepția participanților, războiul din Ucraina este văzut în primul rând prin prisma suferinței umane și a impactului său devastator asupra societății. Reprezentarea războiului în această categorie este profund marcată de o conștientizare acută a vulnerabilității vieții umane în fața violenței și a distrugerii.

Emoții negative

Categoria „Emoții negative” reflectă reacțiile emoționale intense și adesea copleșitoare ale participanților la războiul din Ucraina. Această categorie reunește o serie de cuvinte care exprimă frica, nesiguranța și disconfortul pe care războiul le declanșează în rândul oamenilor, evidențiind impactul psihologic profund al conflictului asupra percepțiilor sociale.

Termeni precum „Groază,” „Coșmar,” și „Frică” sugerează nivelul ridicat de anxietate și teroare pe care participanții le asociază cu evenimentele din Ucraina. Aceste cuvinte indică o reacție viscerală la imaginile și informațiile despre război, reflectând o percepție a conflictului ca fiind deosebit de înspăimântător și perturbator.

Expresii precum „Insecuritate,” „Neliniște,” și „Nevoie de protecție” subliniază sentimentul generalizat de vulnerabilitate resimțit de participanți, evidențiind temerile lor legate de siguranța personală și de stabilitatea socială. Aceste cuvinte trădează o îngrijorare constantă față de consecințele războiului și o conștientizare a riscurilor pe care conflictul le aduce asupra vieții cotidiene.

Cuvintele „Iritare,” „Greață” și „Nedreptate” reflectă frustrarea și dezgustul față de nedreptățile percepute în contextul războiului. Aceste emoții negative sunt reacții la suferință, dar și reflectă percepția că războiul este un act profund injust, care provoacă dezordine și suferință inutilă.

Expresia „Nu-mi pasă” indică o formă de apatie și resemnare, care poate fi interpretată ca o strategie de protecție psihologică în fața unei realități dureroase și greu de suportat. În mod similar, „Piedică viitor” sugerează sentimentul că războiul nu doar că distruge prezentul, dar afectează și perspectivele viitoare, blocând dezvoltarea și progresul.

Această categorie subliniază faptul că reprezentarea socială a războiului din Ucraina este puternic marcată de emoții negative, care reflectă frica, nesiguranța și dezgustul resimțite de participanți. Aceste reacții emoționale evidențiază impactul profund al conflictului asupra stării psihologice și percepțiilor sociale, conturând o imagine a războiului ca eveniment destabilizator și înfricoșător.

Suspiciune

Categoria „Suspiciune” adună o serie de cuvinte și expresii care reflectă neîncrederea profundă a unei părți a participanților față de motivele și manifestările ostilităților din Ucraina. Aceste cuvinte sugerează percepția că războiul este manipulat de forțe ascunse și de interese politice obscure, punând sub semnul întrebării veridicitatea și moralitatea narațiunilor oficiale și a evenimentelor relatate.

Termenul „Minciună”, formulat de mai mulți participanți, subliniază o percepție răspândită potrivit căreia informațiile prezentate publicului sunt înșelătoare sau distorsionate. Participanții asociază războiul cu dezinformarea prin cuvinte precum „Truc propagandistic” și „PR”, considerând că realitatea este distorsionată de propagandă și PR politic. Această percepție sugerează că războiul este scena pe care se desfășoară manipularea opiniei publice și promovarea unor agende ascunse.

Expresiile „Împărțire teritorii” și „Interes politic” indică suspiciuni legate de faptul că războiul este alimentat de ambiții geopolitice și strategii de reconfigurare a granițelor și a sferei de influență, în detrimentul drepturilor și intereselor oamenilor de rând. Aceste cuvinte reflectă convingerea că conflictul nu este doar o confruntare militară cu miză națională, ci și un joc de putere în care actorii politici își urmăresc interesele fără a ține cont de suferința umană.

„Farsă”, „Joc politic”, și „Lăcomie” accentuează percepția că războiul este motivat de interese egoiste și corupte, în care liderii politici și economici manipulează evenimentele pentru a-și îmbogăți puterea și influența. „Trădare” adaugă acestei suspiciuni o dimensiune morală, sugerând că cei ce orchestrează războiul au trădat încrederea cetățenilor și națiunii lor pentru a urmări câștiguri personale sau geopolitice.

Această categorie subliniază faptul că, pentru mulți participanți, războiul din Ucraina nu este doar un conflict militar, ci și o scenă a manipulării și a dezinformării la scară largă. În acest context, reprezentarea socială a războiului este dominată de o profundă neîncredere față de actorii implicați și de o percepție cinică asupra motivelor și scopurilor reale ale conflictului.

Neînțelegere

Categoria „Neînțelegere” reflectă confuzia și perplexitatea resimțite de participanți în fața războiului din Ucraina. Această categorie cuprinde cuvinte și expresii care sugerează dificultatea de a înțelege rațional și logic evenimentele și motivele din spatele conflictului, subliniind caracterul absurd și haotic al războiului după cum este perceput de către respondenți.

Termenul „Șoc”, folosit de mai mulți participanți, exprimă reacția imediată și viscerală față de izbucnirea conflictului, indicând o stare de stupefacție și incapacitate de a accepta sau a înțelege evenimentele. Această reacție este adesea însoțită de sentimente de confuzie și uimire, reflectând modul în care războiul sfidează așteptările și înțelegerea oamenilor.

Expresiile „Delir” și „Idiotism” accentuează percepția că războiul este ilogic și absurd, o manifestare a unui haos irațional care scapă oricărei explicații coerente. Aceste cuvinte sugerează că participanții văd conflictul ca pe o serie de acțiuni și decizii lipsite de sens, conduse de forțe iraționale și contradictorii.

„Pizdeț”, un termen vulgar și extrem de expresiv ce sugerează un sentiment de perplexitate și indignare profundă, este folosit pentru a descrie războiul într-un mod care reflectă frustrarea și exasperarea față de absurditatea situației. Această expresie subliniază faptul că războiul este perceput ca fiind de neconceput și imposibil de explicat prin rațiune sau logică obișnuită.

„Scandal/bezobrazie”, „Haos”, și „Neînțelegere” întregesc această categorie, indicând o percepție generală a războiului ca fiind o situație complet dezordonată și imprezvizibilă. Aceste cuvinte sugerează că participanții consideră războiul ca pe un scandal internațional, un act de neglijență morală și politică, care nu poate fi înțeles sau justificat în termeni obișnuiți.

În ansamblu, categoria „Neînțelegere” evidențiază percepția războiului ca pe un eveniment haotic și irațional, care provoacă șoc și frustrare. Participanții își exprimă incapacitatea de a înțelege motivele și logica din spatele conflictului, evidențiind astfel distanța dintre evenimentele din Ucraina și experiențele și așteptările lor cotidiene. Acest sentiment de neînțelegere subliniază atât complexitatea conflictului, cât și provocările emoționale și cognitive cu care se confruntă oamenii în încercarea de a da sens războiului.

Reprezentarea socială a războiului din Ucraina, în felul în care aceasta se conturează în „rețeaua asociativă” articulată de participanții la interviuri și focus-grupuri, se structurează în cea mai mare măsură pe elemente ce sugerează constatarea unei situații de dezastru cauzată de război, față de care participanții manifestă o gamă largă de emoții și interpretări. De la suferință și frică la suspiciune și confuzie, aceste categorii de asociații libere de cuvinte conturează o imagine a războiului ca pe un eveniment destabilizator, perceput prin prisma vulnerabilității umane, a neîncrederii față de motivele din spatele conflictului și a dificultății de a înțelege pe deplin complexitatea situației. Reprezentarea socială rezultată subliniază modul în care războiul afectează viața cotidiană și capacitatea oamenilor de a procesa și de a da sens unei realități contradictorii și fragmentate.

După cum se poate vedea, conținutul reprezentării sociale a războiului din Ucraina articulat prin elementele oferite de participanți prin asociere liberă în interviuri și focus-grupuri se suprapune în mare parte cu elementele reprezentării sociale reconstituite cu ajutorul chestionarului cu răspunsuri deschise aplicat unui eșantion reprezentativ. Ca și în reprezentarea socială ai cărei elemente au fost dezvăluite pe baza chestionarului cu răspuns deschis, elementele cele mai frecvente din reprezentarea socială se profilează în interviuri și focus-grupuri în jurul unor cuvinte și expresii regrupate sub categoria tematică „moarte și suferință” și „emoții negative”. Alte elemente ale reprezentării războiului conturate în interviuri și focus-grupuri scot totodată în valoare dimensiunea perplexității față de cursul evenimentelor și neîncrederea față de narațiunile oficiale. Aceste elemente sunt abordate în profunzime în analiza interviurilor și focus-grupurilor.

Rezultatele cercetării: Partea II

Dinamica discursivă a reprezentărilor sociale: Analiza interviurilor și a focus-grupurilor

În continuarea analizei demarate în secțiunile precedente, această parte a studiului își propune să aprofundeze analiza reprezentării sociale a războiului din Ucraina prin examinarea modului în care participanții își articulează discursul în interviurile individuale și focus-grupuri. Vom examina procesul dinamic în care reprezentarea socială a războiului este materializată, articulată, nuanțată și instrumentalizată de respondenți în actul comunicării pentru a susține sau a contesta diferite perspective asupra evenimentelor.

Această abordare ne permite să înțelegem conținutul cognitiv al reprezentărilor sociale și dinamica interacțiunilor în care acestea sunt exprimate. Vom examina felul în care respondenți din grupuri sociale diverse își formulează percepțiile asupra conflictului din Ucraina și tensiunile pe care comunicarea la acest subiect le provoacă între diferiți participanți. Totodată, vom explora strategiile discursive pe care participanții le angajează pentru a atribui vina pentru război și modul în care aceste poziționări influențează dezbaterile și interacțiunile din cadrul grupurilor.

Prin această analiză discursivă, vom căuta să dezvăluim semnificațiile atribuite războiului și felul în care aceste semnificații sunt negociate, contestate și utilizate în cadrul interacțiunilor sociale. Această perspectivă oferă o înțelegere profundă a dimensiunii pragmatice a reprezentărilor sociale: acestea nu constituie doar produse ale gândirii colective, ci și instrumente active în procesul de comunicare și de formare a opiniei în contexte sociale concrete. Vom analiza mijloacele stilistice prin care războiul este descris, emoțiile predominante exprimate de participanți și vom încerca să scoatem în evidență elementele de consens, dar și posibilele clivaje care caracterizează această reprezentare socială într-un proces de comunicare specific, care este cel al interviului de cercetare și focus-grupul.

Ca și în cazul analizei asociațiilor de cuvinte, una dintre cele mai puternice și recurente teme care se profilează în interviuri și focus-grupuri este percepția războiului din Ucraina ca o catastrofă umană și socială. Mai mulți participanți îl descriu drept o durere profundă, o tragedie, un coșmar, un șoc sau o nenorocire lipsită de sens. Acești termeni reflectă o evaluare negativă a războiului și o înțelegere a acestuia ca fiind un eveniment care afectează fundamental societatea ucraineană, dar și o regiune mai largă, inclusiv Republica Moldova.

De exemplu, în cadrul unui focus-grup realizat în mediul rural, participanții au asociat războiul cu ideile de „durere și suferință” și „joc politic murdar”, subliniind percepția războiului nu doar ca un conflict armat, ci și un act imoral care subminează valorile umane fundamentale.

„(...) compătimire pentru populația care este acolo și ceva groaznic (...), adică, nu-mi închipui, Doamne ferește, să fi fost mama mea, adică, cum se spune, ai o frică că sunt aici, alături de noi și nu știi ce va fi mâine...” (Participant #3/F/26-30/rom./Soroca/FG-Soroca/sept.2023).¹²

„Din cauza că în primul rând suntem și vecini și în al doilea rând se face atâta distrugere și nu aduce nimic bun războiul” (Participant #1/F/61-65/rom./Soroca/FG-Soroca/sept.2023).

„Războiul ista din Ucraina îl asociez cu un haos mondial, cu o minciună, cu un joc politic murdar și este ceva exagerat din partea conducătorilor acestor... ambelor țări, un lucru urât.” (Participant #2/F/46-50/rom./Soroca/FG-Soroca/sept.2023).

Această percepție a războiului ca eveniment catastrofal este marcată de o respingere fermă a principiului de rezolvare a conflictelor pe cale militară, reflectând totodată și o profundă dezamăgire că astfel de evenimente au loc în secolul XXI.

¹² În acest capitol, am codat datele despre participanții la cercetare prin focus grup după următorul model: (Participant #3/F/26-30/rom./Soroca/FG-Soroca/sept.2023), ceea ce înseamnă că subiectul este „Participantul nr. 3, femeie, grupa de vârstă: 26-30 ani, locuitoare a unei localități din raionului Soroca, intervievată în cadrul unui focus grup în raionul Soroca, în limba română, în septembrie 2023.

Mai multe interviuri și discuții de grup au reprezentat războiul ca pe o sursă profundă de durere și suferință. Termeni precum „tragedie”, „durere” și „nenorocire” au fost frecvent utilizați pentru a descrie impactul uman al conflictului. O persoană interviuată asociază războiul din Ucraina cu o tragedie din motivul proximității geografice și sociale a evenimentelor:

„Трагедия, все мы с родственниками там или родились там... у нас друзья там... Слишком все близко, по живому. Наверное, это как трагедия одной семьи.” (Inna/F/51-55/Chiș./rus/FG-Chiș./dec.2023).

Citatul de mai sus scoate în evidență gravitatea resimțită a conflictului prin percepția proximității și legătura personală cu tragedia războiului, subliniind interconexiunea dintre dimensiunea familială și cea națională.

Mai mulți participanți au exprimat frica că războiul ar putea escalada sau să se extindă, ceea ce ar putea aduce dezastrul și în Moldova. Această frică nu este doar legată de dimensiunea militară a conflictului, ci și de consecințele economice, sociale și politice pe care un război extins le-ar putea avea asupra Moldovei. Această temă reflectă o conștientizare acută a vulnerabilității țării în fața crizei regionale și o preocupare constantă pentru viitorul societății.

„(...) noi mereu stăm în frica asta, stăm mereu cu frica în sân că suntem în apropiere, că, Doamne ferește, rusul să nu se răzbune că noi susținem ucrainenii, că noi condamnăm războiul ista început de ruși, și așa mai departe” (Aliona/F/36-40/sat-rn.Căușeni/rom/int./oct.2023).¹³

Pentru a-și exprima compasiunea pentru victime, deopotrivă civili și militari, o respondentă își verbalizează reprezentarea războiului prin cuvântul „durere”, recunoscând dificultatea de a articula cele simțite:

„Ну, наверное, в первую очередь приходит слово "боль", то есть больно за людей, которые под вот это все действие попали. Вот так, ну это, если коротко сказать. Реально больно, потому что... я даже не знаю, как выразить...” (Olesea/F/36-40/Chiș./rus./int/oct.2023).

Tristețea și compasiunea față de victimele războiului din Ucraina constituie astfel o altă temă majoră în reprezentarea socială a războiului din Ucraina printre participanți. Aceștia au manifestat o profundă empatie față de suferințele celor afectați de conflict, indiferent de naționalitate, și au subliniat gravitatea umanitară a crizei care se desfășoară la granițele țării lor.

„Compătimire, că suferă oamenii de rând, compătimire, din suflet compătimire, că copiii, oamenii de rând suferă. Tristețe...” (Participant #1/F/61-65/Soroca/rom/FG-Soroca/sept.2023).

Participanții au descris adesea războiul prin prisma suferinței umane: „durere,” „milă,” și „suferință” au fost termeni frecvent utilizați pentru a exprima sentimentele pe care le nutresc față de cei prinși în vârtoarea conflictului. Această compasiune transcende granițele naționale și etnice, reflectând o perspectivă umanistă asupra războiului, în care victimele sunt văzute în primul rând ca ființe umane suferinde, mai degrabă decât ca reprezentanți ai unui stat sau națiune.

Limbajul folosit de unii participanți reflectă o gamă largă de sentimente și atitudini cu privire la război. Unii respondenți folosesc termeni încărcăți emoțional și imagini expresive pentru a transmite dezastrul și suferința cauzate de conflict. Alții evocă starea de perplexitate pe care o resimt față de izbucnirea războiului și escaladarea ostilităților în țara vecină. Limbajul este uneori perceput drept insuficient pentru a exprima cele simțite.

„Шок. Это банальное, наверное, слово, это – банально. У тебя шок. От всего будет может быть. Ну, конечно, в такой ситуации особенно допустим. Непонимание даже, вообще непонимание за что люди вообще... за что на людей вот это все свалилось. Вообще. Вот такой огромный вопрос стоит в середине, вот тут, вот в середине, в твоём мозге и просто... ты не понимаешь - как такое в одно... вот так вот - бац - в одну секунду могло произойти.” (Olesea/F/36-40/Chiș./rus./int/oct.2023)

Este remarcabil că în același interviu, unii participanți exprimă imagini diferite și uneori discordante ca semnificație și registru afectiv. Olga, o respondentă de limbă rusă din Chișinău, trece în descrierea prin asociere liberă a războiului de la șocul emoțional resimțit la începutul conflictului la asocierea ulterioară a acestuia cu un spectacol.

„Одним словом, это очень сложно выразить, наверное. Давайте я скажу так. Когда началась война, я считаю, что да, это – война, никакая не спецоперация, конечно же. Конечно, был шок. Просто шок. Я не понимала, зачем, почему и так далее. Сейчас, когда уже чувства немного успокоились и можно наблюдать более спокойно со стороны, для меня это – с обеих сторон... Я даже не знаю, как правильно это выразить, чтобы никого не обидеть. Но у меня ощущение, что это такой срежиссированный спектакль, к сожалению, в котором страдают мирные люди. Причем с обеих сторон.” (Olga/F/41-45/Chiș./rus/int/sept.2023)

¹³ În acest capitol, am codat datele despre participanții la cercetare prin focus grup după următorul model: (Aliona/F/36-40/sat-rn.Căușeni/rom/int./oct.2023), ceea ce înseamnă că subiectul este „Numele pseudonim: Aliona, femeie, grupa de vârstă: 36-40 ani, locuitoare a unei localități din raionul Căușeni, interviuată în cadrul unui interviu individual în limba română, în octombrie 2023.

Emoțiile exprimate de respondenți variază de la frică, anxietate și tristețe la frustrare, indignare și scepticism. Aceștia împărtășesc o îngrijorare generală cu privire la impactul războiului asupra vieții cotidiene, a securității personale și a viitorului regiunii. Sentimentele de compasiune față de victimele conflictului coexistă cu temerile legate de escaladarea și extinderea războiului în Moldova și în lume.

Unii participanți constată o evoluție a reprezentării războiului în timp, de la o percepție profund emoțională în primele luni de la invazia armatei ruse în Ucraina la o încercare de distanțare de evenimentele traumatizante vehiculate de media și apoi la o încercare de înțelegere a acestora. Olesea, una din persoane intervievate, interpretează această trecere – mediată de abținerea de a mai consulta știri despre război – ca o strategie de coping:

„- Ну, да, в первые дни... даже не дни – даже период, можно сказать, я там плакала, я могла сама с собой посмотреть какой-то ролик – я могла плакать. И переживание, естественно, и постоянные мысли об этом, как такое, как так случилось. Какое-то волнение, какой-то даже стресс был на эту тему, потому что... вот кстати, я не знаю, может быть это на психологическом уровне, но мне снятся сны что вот – бац! и у нас в Кишинёве начинается война. И, так как я на девятом этаже, знаешь на последнем этаже, у меня постоянно такие моменты, ну – там, во сне, мысли: "Блин, а вот мы находимся на последнем этаже, а ракета же может прилететь на последний этаж!" (...) Сейчас вот, я перестала эти ролики в ютубе смотреть, потому что... я специально даже перестала... потому что чересчур как-то я уже начала это через себя пропускать, потому что я понимаю, что это плохо, это больно, это эмоции, это – все такое; но среди вот этих эмоций, да, я не могу..." (Olesea/F/36-40/Chiș./rus./int/oct.2023).

Pe lângă sentimentele de durere și șoc, unii participanți au manifestat o percepție critică și sceptică față de evenimentele din Ucraina. Aceștia au analizat războiul ca pe o manipulare politică sau un spectacol regizat, indicând o neîncredere profundă în narațiunile oficiale și media. Limbajul folosit pentru a descrie și înțelege evenimentele din Ucraina marchează o schimbare de registru de la un limbaj profund emoțional atunci când sunt descrise sentimentele provocate de război, spre un limbaj ce combină adeseori tonul critic cu registrul comic, atunci când participantul încearcă să interpreteze evenimentele, să le dea un sens. Timur, un tânăr participant la focus-grupul în limbă rusă, navighează în descrierea pe care o face războiului între constatarea unei tragedii absurde care provoacă moartea civililor și militarilor spre o înțelegere a acestuia ca o afacere (business), iar apoi și ca un joc strategic (de șah) al căror jucători reali se află în afara tablei de șah – i.e., a câmpului de luptă.

„Насчет того, что я сказал, про бессмысленную смерть, это то, что много молодых парней и не только молодых просто так гибнут и кто-то гордится этим, а кто-то понимает саму бессмысленность этого. Зачем гибнуть, когда... по сути, этим сейчас ничего не решишь. Но их заставляют туда идти.”

„[...] Единственное что, если ты не оружейник, у тебя здесь нет выгоды, любая война это бизнес, в наше время, так точно. В старое время это было больше дележка территорий и власти, это не было связано конкретно с денежной выгодой. Деньги все равно там играли роль, но сейчас это больше бизнес, и это кровавый бизнес.”

„[...] Никто никогда не узнает именно... внутреннюю кашу. Ее знают определенный круг людей и все. И шахматная партия играется не самими... шахматы же сами не ходят... сидят игроки и играют. Вот и ответ на вопрос, кто в этом виноват. Многие винят глав стран, за то, что там происходит, за то, что кто-то атаковал кого-то, но пешка же не сама сделала ход, ее передвинули.” (Timur/B/mold.&rus./Chiș./FG-Chiș./ dec.2023)

Mai mulți participanți vehiculează interpretarea potrivit căreia evenimentele din Ucraina ar face obiectul unei manipulări politice și mediatice cu mize internaționale de dominare, necunoscute oamenilor de rând, inclusiv locuitorilor zonelor implicate în conflict. Unii respondenți consideră războiul ca fiind rezultatul acțiunilor agresive emenate de politica externă a marilor puteri, văzând Ucraina ca pe un câmp de luptă între interese globale majore, în special cele exercitate de SUA și NATO.

Analiza interviurilor și focus-grupurilor a permis validarea categoriilor identificate prin asocierile libere de cuvinte, dar și a pus în valoare o serie de noi dimensiuni și nuanțe ale reprezentării sociale a războiului din Ucraina printre participanții la ancheta noastră. Prin explorarea argumentelor și mijloacelor stilistice prin care participanții discută despre război, am descoperit că aceste reprezentări nu formează un set de percepții statice, ci sunt construcții dinamice, utilizate activ pentru a exprima, justifica și negocia poziții diferite – și uneori contradictorii – în cadrul interacțiunilor sociale.

Pe lângă confirmarea unor teme precum „Moarte și suferință” și „Emoții negative”, discursurile participanților dovedesc deseori o profundă ambivalență și diversitate de poziții în modul în care își construiesc și își susțin punctele de vedere. În urma analizei au ieșit în evidență contradicțiile din cadrul aceluiași discurs, în care, de exemplu, șocul emoțional resimțit la începutul conflictului a evoluat către o interpretare critică și chiar cinică a războiului ca spectacol.

Analiza discursului a scos de asemenea în evidență rolul catalizator al limbajului în modularea și nuanțarea reprezentărilor sociale. Limbajul nu doar că reflectă emoții și percepții, dar servește și ca instrument de distanțare critică, cum este evident în utilizarea ironiei și a scepticismului, mai ales în rândul participanților cu o poziție favorabilă invaziei ruse în Ucraina, cum vom vedea mai jos. Această analiză a permis, totodată, o înțelegere mai fină a divergențelor de opinie și de perspective articulate de diferite grupuri lingvistice în funcție de experiențele și pozițiile lor specifice.

Diviziuni și percepții în opinia publică moldovenească asupra războiului din Ucraina: Analiza datelor sondajelor din 2022-2023

În cadrul analizei reprezentării sociale a moldovenilor despre războiul din Ucraina, am observat că limba vorbită, deși importantă, nu constituie principalul clivaj care structurează percepțiile și atitudinile participanților. Mult mai semnificativ este modul în care respondenții atribuie vinovăția pentru izbucnirea conflictului. Această atitudine influențează nu doar conținutul reprezentărilor sociale materializate în actul de comunicare, ci și emoțiile exprimate și limbajul utilizat atunci când aceștia abordează subiectul războiului.

Atât românofonii, cât și rusofonii manifestă o diversitate de perspective și emoții în funcție de vinovăția atribuită de aceștia pentru conflict – Rusia, Ucraina sau Occidentul. Această diviziune devine un factor determinant în sine în modul în care războiul este perceput și discutat, influențând profund narațiunile individuale și colective.

În această secțiune, vom explora în detalii aceste diferențe, pornind de la analiza datelor obținute în câteva sondaje de opinie realizate în Republica Moldova în 2022-2023, care relevă că vinovăția atribuită pentru război reprezintă un element definitoriu al opiniei publice asupra războiului. Vom continua apoi cu o analiză aprofundată a datelor colectate prin interviuri și focus-grupuri, pentru a înțelege mai bine expresia acestor diferențe în discursul participanților, evidențiind modul în care percepția vinovăției determină conținutul reprezentării sociale a războiului.

În urma invaziei Rusiei în Ucraina, sondajele de opinie realizate în Republica Moldova au evidențiat diviziuni semnificative în percepțiile cetățenilor cu privire la responsabilitatea pentru declanșarea conflictului. Primul sondaj realizat după începerea războiului, efectuat de IMAS.md în perioada 2-19 aprilie 2022, a avut loc într-un context de intensificare a conflictului și de dezvăluire a atrocităților din Bucea. Pe un eșantion reprezentativ la scară națională (fără Transnistria), de 1.109 respondenți adulți, întrebarea „Cine credeți că sunt principalii vinovați pentru declanșarea războiului din Ucraina?” a generat răspunsuri împărțite aproape egal: 42% dintre respondenți au indicat „V. Putin/Federația Rusă”, în timp ce 43% au considerat că responsabilitatea aparține „NATO/Vestul/V. Zelenskiy” [53].

În noiembrie 2022, IMAS.md a repetat sondajul folosind aceeași metodologie. Rezultatele au arătat o ușoară scădere a proporției respondenților care îl considerau pe Putin și Rusia responsabili (37%, față de 42% în aprilie), dar și proporția celor care atribuiau vina NATO, Vestului sau lui Zelenskiy au scăzut la 36% (față de 43% în aprilie). În schimb, proporția celor care considerau că toate părțile implicate sunt vinovate de conflict a crescut semnificativ, de la 8% în aprilie la 17% în noiembrie 2022 (vezi Fig. 1) [57].

Cine credeți că sunt principalii vinovați pentru declanșarea războiului din Ucraina?

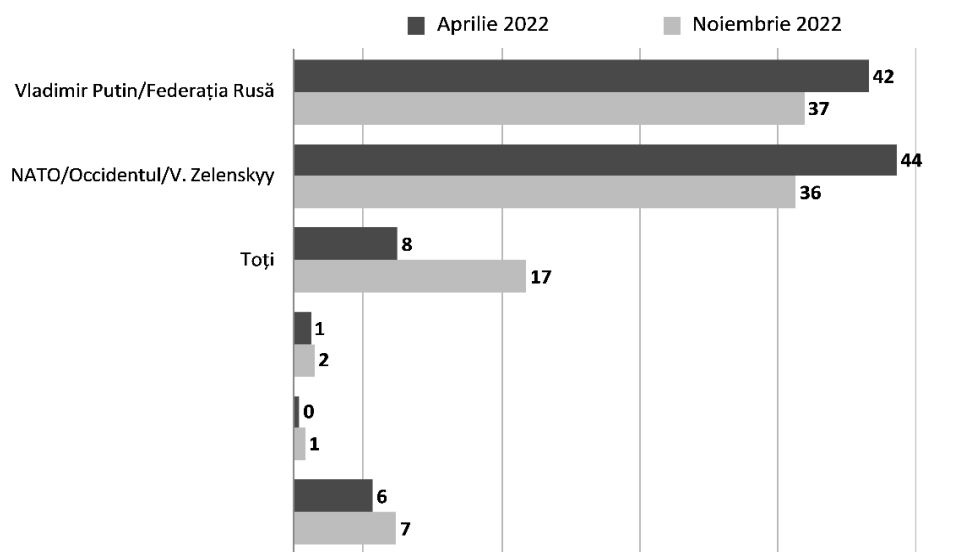

Fig. 1. Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Cine credeți că sunt principalii vinovați pentru declanșarea războiului din Ucraina?” în sondajele din aprilie și noiembrie 2022 [57]

În noiembrie 2022, un sondaj realizat de CBS-Axa în colaborare cu Institutul de Politici Publice (IPP) a explorat în continuare percepțiile moldovenilor asupra conflictului. Pe un eșantion de 1.139 de adulți, întrebarea „Cine credeți că are dreptate în acest conflict militar?” a arătat o atitudine favorabilă mai ridicată față de Ucraina: 36,2% dintre respondenți au indicat că Ucraina are dreptate, în timp ce 21,9% au susținut că Rusia are dreptate. Proporția celor care au considerat că „nimeni” nu are dreptate a fost semnificativă, ajungând la 23,2%, pe când 18% dintre respondenți au declarat că nu știu sau nu vor să răspundă [45].

Sondajul realizat de CBS-Axa și IPP a oferit, de asemenea, o analiză detaliată a profilului socio-demografic al respondenților. Respondenții care s-au identificat ca moldoveni/români (42,7% față de 7,7% dintre ruși și 8,6% dintre ucraineni), cei cu educație superioară (48,1%, comparativ cu 26,9% dintre cei cu studii medii și 27,1% dintre cei cu studii scăzute) și cei autoidentificați cu un nivel socio-economic superior (51% față de 27,6% dintre cei cu un nivel scăzut) au fost mai predispuși să considere că Ucraina are dreptate în acest conflict. În schimb, respondenții de etnie rusă, ucraineană și alte naționalități minoritare au fost mai înclinați să susțină că Rusia are dreptate.

În a doua jumătate a anului 2023, percepțiile asupra responsabilității în războiul din Ucraina au rămas relativ stabile. Conform sondajului realizat de CBS-Axa și IPP în august 2023, 33,9% dintre respondenți au continuat să susțină că Ucraina are dreptate, în timp ce 25,1% au considerat că Rusia are dreptate. În același timp, 23,9% au indicat că „nimeni” nu are dreptate, iar 15,6% au ales să nu răspundă [54].

Datele prezentate arată o divizare persistentă a opiniei publice moldovenești cu privire la responsabilitatea pentru războiul din Ucraina, marcată de fluctuații relativ mici între diferitele sondaje. În aprilie 2022, percepția responsabilității era aproape egal împărțită între Rusia și Occident, dar până în noiembrie 2022, proporția celor care considerau că „toate părțile implicate” sunt vinovate a crescut semnificativ, sugerând o tendință spre o percepție mai echilibrată și ambivalentă a conflictului.

Diferențele socio-demografice subliniază polarizarea bazată pe etnie și nivel de educație, ceea ce reflectă complexitatea contextului social și politic din Republica Moldova. Moldovenii/românii și cei cu studii superioare tind să sprijine Ucraina, în timp ce minoritățile etnice și cei cu un nivel socio-economic mai scăzut arată o susținere mai mare pentru Rusia. Creșterea proporției răspunsurilor ambivalente și a non-răspunsurilor este coerentă cu rezultatele anumitor studii care au demonstrat legătura dintre expunerea la un volum sporit de informații și apariția atitudinilor ambivalente pe anumite subiecte controversate [32].

În concluzie, rezultatele sondajelor reflectă o societate moldovenească divizată, cu opinii divergente și de multe ori ambivalente cu privire la responsabilitatea pentru războiul din Ucraina.

Analiza divergențelor respondenților în funcție de atribuirea vinovăției pentru război

Pentru a explora în profunzime modul în care reprezentările sociale ale războiului din Ucraina sunt mobilizate de către cetățenii Republicii Moldova în actul de comunicare, următoarea secțiune va analiza datele calitative obținute din interviuri și focus-grupuri. Vom examina argumentele și raționamentele celor care atribuie vina vreuneia din părți implicate, precum și ale celor care manifestă o poziție ambivalentă sau contradictorie. Explorarea acestui segment din urmă este esențială, având în vedere creșterea semnificativă a proporției respondenților care adoptă o poziție ambivalentă cu privire la vinovăția pentru război. Această secțiune va aduce o mai bună înțelegere a dinamicilor interne și a felului în care reprezentările sociale sunt utilizate în discursul cotidian pentru a face față realităților complexe ale războiului.

Eșantionul participanților la interviuri și focus-grupuri nu pretinde vreo reprezentativitate statistică. Cu toate acestea, e interesant de observat că, dintre cei cinci participanți cu care interviul a fost realizat în limba română, trei au atribuit vina pentru războiul din Ucraina Rusiei, iar alți doi au exprimat o poziție ambivalentă în această privință. De cealaltă parte, dintre cei 12 participanți care au preferat să vorbească în interviu în limba rusă, doi au considerat Rusia responsabilă pentru conflict, patru au atribuit vina Ucrainei și vestului (mai exact, un participant a considerat Ucraina vinovată, iar alții trei au atribuit vina Occidentului), iar șase participanți au oferit răspunsuri ambivalente (ambele sau toate părțile sunt responsabile). La fel, cele două focus-grupuri, unul realizat în română și altul în rusă, desfășoară o paletă amplă de răspunsuri cu privire la vina pentru război, chiar dacă acestea relevă și anumite tendințe care merită analizate. Acest lucru sugerează, așa cum menționat mai sus, că perspectiva asupra războiului nu este neapărat determinată de limba vorbită a participanților, un clivaj tradițional în Republica Moldova, ci de poziția lor față de vinovăția atribuită pentru războiul din Ucraina.

Atribuirea vinei pentru război

1. Percepția potrivit căreia Rusia este responsabilă pentru războiul din Ucraina

Respondenții din această categorie atribuie vina direct Rusiei pentru inițierea și escaladarea conflictului, concentrându-se pe agresiunea și politicile expansioniste ale Rusiei ca principale cauze ale războiului.

Atunci când cercetătorul îi roagă să-și precizeze și să-și dezvolte argumentul, unii participanți prezintă o imagine holistă asupra Rusiei: conducerea politică și societatea în ansamblu este văzută responsabilă pentru invazie și ostilitățile din Ucraina.

„- Кто по вашему мнению виноват в том, что происходит в Украине?

- Россия.

- Почему? И кто конкретнее?

- Общество и руководство, все вместе. Они еще остались с мозгами в Советском Союзе. И живут тем временем. У них общество больно. В том числе и интеллигенция. Очень мало кто мыслит нормально. Это просто больное... как зараза какая-то. В этом обществе нет эмпатии. У них безразличие даже к своим родным.” (Valentina/F/66-70/Chiș./rus./int/nov.2023).

În argumentul unor respondenți din această categorie, vina Rusiei reiese din nedorința ei de a accepta faptul că societatea ucraineană și cea moldovenească au ales orientarea spre Occident și că nu sunt gata să renunțe la independență pentru a fi incorporate de Rusia:

„Chestia asta cu [războiul declanșat de] Putin nu a trebuit să se înceapă, pe dânsul nu îl așteaptă nimeni cu flori, nici în Ucraina, nici în Moldova, nici în Kazahstan... Nimeni nu îl așteaptă, pământurile lui trebuie să le lucreze la dânsul acasă, nu la noi să le lucreze, noi le lucrăm noi singuri, fără dânsul.” (Participant #5/B/61-65/sat.Orhei/FG-sat.Orhei/oct.2023).

Unii respondenți din această categorie atribuie Rusiei, percepută ca o entitate colectivă, anumite trăsături morale. În interviul al cărui fragment l-am citat mai sus, Valentina sugerează că societatea și conducerea rusă dau dovadă de lipsă de empatie. Alți respondenți consideră că avariția și pofta de câștig material rapid a motivat Rusia să înceapă războiul.

„Cine credeți că este de vină pentru ce se petrece acum în Ucraina? Vă rog să argumentați: de ce?

Răspuns: Eu m-am expus la această întrebare, că este Rusia, fiindcă așa am eu o dogmă în capul meu, poate fundamentată pe emoții, evenimente, pe educație, pe experiența personală. Dar dacă să discutăm în linii generale, eu cred că cauza acestui război (și a altor) este banul. Rusia tot prin necesitate își demonstrează acțiunile sale (părerea mea subiectivă): sunt unele resurse care e mai ușor să te duci să le furi de la cineva, decât să investești într-un studiu sau să investești cum să ameliorezi producția a ceva: te-ai dus și ai furat de la vecin, ai acaparat ceva nou, decât să te stărui să faci ceva la tine acasă (...). Rușii visează la refacerea Uniunii Sovietice: Moldova are vii, Ucraina are grâu etc.” (Evelina/F/51-55/Chiș./rom./int/sept.2023).

Unii participanți identifică în mod clar elitele politice ruse drept vinovate pentru războiul din Ucraina, distingându-le de societate în întregime, în special de oamenii de rând, văzuți drept victime ale propagandei:

„- Скажем так, я же из-за того, что особо ни в политику, ни в что не вдаюсь, я не знаю все эти моменты. По моему мнению, как и, наверное, во все времена, в этом виноваты какие-то, как я бы сказала, дебилы, которые решают своё эго распушить и показать всем какие-нибудь крутые. И просто, знаешь, вот эта верхушка, вот эта зажавшаяся, которая сидит, и им всего мало, и они, знаешь, между собой решили этой херней заняться и напали. Простые жители уже дальше, неважно, кто-то поддерживает, потому что им промыли мозги ещё с детства, потому что они такие же отбитые на голову. Ну, я бы сказала, что именно главные виновники, это вот...

- Верхушка.

- Да, верхушка главная.

- Верхушка обеих стран?

- Ну, вот это я не могу сказать. Потому, что я не разбираюсь, как я уже сказала, я по-бельгийски не разбираюсь. Для меня, скажем, пусть остаётся эта верхушка России, скажем так.” (Tamara/F/18-25/Chiș./rus./int/nov.2023).

Respondenții care consideră Rusia principalul vinovat pentru războiul din Ucraina își exprimă percepțiile printr-un limbaj încărcat emoțional, evidențiind în mod deosebit suferința și distrugerea cauzate de agresiunea militară rusă. Această percepție este adesea formulată în termeni morali și umanitari, accentuând ideea că acțiunile Rusiei reprezintă o încălcare gravă a drepturilor omului și a suveranității Ucrainei. „Moarte și suferință” și „emoții negative” sunt elementele reprezentării sociale a războiului din Ucraina pe care acești oameni le utilizează cel mai des pentru a-și argumenta poziția.

De exemplu, în interviurile realizate, respondenții au folosit adesea termeni precum „teroare,” „distrugere” și „catastrofă” pentru a descrie consecințele invaziei rusești. Aceștia au criticat dur politicile lui Vladimir Putin, pe care le-au caracterizat ca fiind imperialiste și agresive, subliniind faptul că Rusia urmărește extinderea influenței sale prin forță militară, fără a ține cont de suferința umană.

„Dar ca popor eu nu înțeleg, ce vrea Rusia de fapt. Ce vrea să obțină? Cumva îl văd ca pe un popor egoist. Cumva, îl văd, de fapt, doar pe domnul Putin vinovat, și cu toate că cândva foarte mult îl apreciam...” (Ali-ona/F/36-40/sat-rn.Căușeni/rom//int./oct.2023)

Ei exprimă o simpatie profundă față de poporul ucrainean, pe care îl văd ca pe o victimă a unei agresiuni neprovocate. Unii respondenți și-au exprimat sprijinul pentru sancțiunile internaționale împotriva Rusiei, considerându-le un răspuns necesar și legitim la actele de agresiune comise de Kremlin.

Câțiva participanți la interviu, deși atribuie Rusiei responsabilitatea formală pentru războiul din Ucraina, recunosc complexitatea situației, admitând că ar putea să nu stăpânească toată informația necesară pentru a susține o poziție pe deplin asumată.

Participanții din această categorie își alimentează discursul apelând cel mai des la elementele reprezentative „moarte și suferință” și „emoții negative”, reprezentând războiul ca pe o catastrofă umană și simțind nevoia de a verbaliza în mod direct și intens frica, tristețea și compasiunea pe care le resimt. Această abordare subliniază o implicare afectivă profundă în raport cu conflictul, manifestată printr-o sensibilitate acută față de suferința cauzată de război.

2. Percepția potrivit căreia Vestul și Ucraina sunt responsabile pentru război

În contrast, un alt grup de respondenți atribuie vina pentru conflict Vestului, în special Statelor Unite ale Americii, NATO și Ucrainei. Acești participanți sunt sceptici față de narațiunile media tradiționale și occidentale, pe care le consideră părtinitoare și manipulative. Ei percep războiul ca pe un rezultat al influenței geopolitice exercitate de Occident, dar mai ales de SUA, asupra Ucrainei, văzând această influență drept principalul factor care a dus la escaladarea conflictului.

„Во всех бедах наших, начиная как открыли Америку ... Америка виноватой является. Она же везде свою задницу сует, в любую дырку, потому что если не поддержка Америки, Украина никогда бы в жизни не ... во первых бы не начала войну, а во вторых она бы столько бы не продержалась, вся военная техника с Америки, Франции, все эти страны запада, они же под ее этим... как сказать... задницей сидят. (...) Америка и сама Украина, Зеленский в том числе, а главное, что он [Зеленский] ничего не соображает, как подсел на свои наркотики полгода в этом Лондоне, по-моему, не слезает с них. Вообще ничего не соображает. Его уже даже не воспринимают как президента.” (Galina/F/61-65/Chiș./rus./int/sept.2023).

Acești respondenți critică expansiunea NATO spre est, considerând-o o provocare directă la adresa securității Rusiei. Ei argumentează că Vestul, în special Statele Unite, a manipulat situația din Ucraina pentru a-și extinde influența și a slăbi poziția Rusiei pe scena internațională. În acest context, Ucraina nu este văzută ca o victimă nevinovată, ci ca un actor manipulat de puterile occidentale în folosul obiectivelor geopolitice apărute de acestea din urmă.

Câțiva participanți consideră că NATO și Occidentul, în special SUA, sunt vinovați pentru conflictul din Ucraina pentru că furnizează armament Ucrainei. Pentru unii respondenți, sprijinirea Ucrainei corespunde unei strategii imperiale a Statelor Unite de a domina lumea. Unii participanți articulează o viziune cvasi-apocaliptică, în care SUA întruchipează forța răului pe pământ: „(...) Америка, что где она сунула свой нос, там везде война, там везде неприятности, там везде разруха. Вот такое мнение у людей. (Natalia/F/71-75/sat/rus/int/dec.2023)”.

Un alt participant încearcă să explice vinovăția Americii printr-un raționament retoric de tip *cui prodest* („cui îi folosește”), sugerând că America ar profita economic de pe urma vânzării pe piața combustibililor și a armamentului:

„- А кто является бенефициаром конфликта? (...) Соединенные Штаты являются бенефициаром этого конфликта. (...) Соединенные Штаты уничтожили связи между Евросоюзом и Китаем, Евросоюзом и Россией. Они ослабили своего конкурента Евросоюз. Они практически нанесли огромный удар по промышленности Германии. Газ американский, который никто бы не покупал по запредельным ценам, пока был газ из России и из Востока, сейчас продается в Европе по космическим ценам. Соединенные Штаты никаких издержек, кроме как увеличения прибыли от этого конфликта, не получают.” (Oleg/B/56-60/Chiș./rus/int/sept2023).

În mod paradoxal, participanții din această categorie tind să reducă agentivitatea – și astfel, vinovăția – ucrainenilor în războiul din Ucraina, accentuând responsabilitatea forțelor externe și a liderilor politici.

Altă parte dintre respondenții din această categorie consideră liderii ucraineni responsabili pentru războiul din Ucraina. Din punctul de vedere al acestora, aceștia se fac vinovați nu atât pentru declanșarea conflictului în februarie 2022, cât pentru politicile lingvistice naționaliste implementate în ultimele decenii, limitând drepturile populației rusofone, pentru că ar fi înșelat așteptările alegătorilor și, în fine, pentru inițierea ostilităților din Donbas în 2014, eliminând din explicație episodul anexării Crimeii și susținerea milițiilor separatiste în Donbas de către Rusia.

„- Ну, я так считаю, что люди, те политики, которые находятся у власти [ответственные], потому что, вот, судя по тому, что у нас происходит, когда люди что-то говорят, и я вижу, что власть даже не слушает. У нее есть своя цель, и она к ней идет, и неважно, по головам она людей идет или нет. То есть оно вообще

не слышит людей, которые здесь находятся ниже, да – обыкновенные граждане этой страны. Она вообще никого, ни на что не реагирует.” (Olga/F/46-50/Chiș/rus/int/nov2023).

„С 2014 года 8 лет потихонечку бомбили Донбасс. Я очень много видела видеороликов, именно когда Зеленский пришел к власти, думала что он прекратит все это, это начиналось при этом, как его фамилия, Порошенко, потому что знаете с чего началось, начали вести везде украинский язык как государственный, русский отменять вообще, это до 2014, еще в 2008 по моему, эти области возмутились, потому что там очень много русских и не хотят говорить чисто на украинском, чтобы документы на украинском, разговаривать на украинском, и они сказали что мы самоопределимся, мы хотим самостоятельной области. Одно не могу понять. Ну вот хотят они самостоятельно, оставьте вы их в покое.” (Galina/F/61-65/Chiș./rus./int/sept.2023)

În contrast cu participanții care susțin Ucraina, participanții pro-ruși tind să adopte un limbaj mai reținut din punct de vedere emoțional și să recurgă mai frecvent la ironie și sarcasm în discursul lor despre război. Aceștia utilizează un ton mai puțin intens emoțional, preferând adesea să comenteze evenimentele într-un mod care subminează gravitatea aparentă a situației printr-o abordare ironică.

Această utilizare a ironiei poate fi interpretată ca o strategie de distanțare critică și de gestionare a stresului emoțional asociat cu războiul. În loc de a se angaja direct într-un discurs încărcat emoțional, ei preferă să abordeze subiectul cu o oarecare detașare, folosind ironia pentru a face față complexității și absurdității situației.

Ironia și sarcasmul sunt folosite ca mijloace de a exprima scepticismul față de narațiunile oficiale și de a evidenția contradicțiile și absurditățile percepute ale conflictului. De exemplu, un participant poate descrie războiul ca pe un „spectacol regizat” sau ca pe un „joc de șah” în care adevărații jucători se află în afara câmpului de luptă, sugerând astfel că evenimentele sunt manipulate de forțe externe și că totul este parte a unei strategii bine orchestrate.

În interviurile din această categorie, participanții mobilizează intens elementul reprezentational „suspiciune” pentru a-și argumenta poziția. Aceasta nu înseamnă neapărat că ei nu asociază războiul cu „moarte și suferință” sau cu „emoții negative”, elemente frecvente ce suscită asociații și reacții aprinse în discursul majorității participanților. Totuși, elementul „suspiciune” deplasează definiția războiului ca tragedie pe planul doi, scoțând în față cauzele și vina pentru cele întâmplate. Limbajul folosit de acești respondenți este adesea critic și pătruns de neîncredere. Aceștia descriu războiul ca pe un „joc politic murdar” și acuză liderii occidentali de ipocrizie și de interese ascunse. Acești participanți preferă să-și formeze opiniile pe baza surselor alternative de informare, care susțin ideea că războiul este rezultatul unui complot occidental menit să submineze Rusia.

3. Percepția complexității conflictului fără o vină clară atribuită

Respondenții care nu atribuie vina vreunei părți în mod direct sau care percep vina ambelor părți implicate în conflict subliniază complexitatea situației și influența mai multor factori politici și sociali, adesea percepuți drept obscuri, în declanșarea și extinderea ostilităților. Aceștia estimează că ambele părți implicate au contribuit la agravarea conflictului în virtutea unei spirale a escaladării.

Mai mulți participanți ce susțin o poziție ambivalentă în privința responsabilității politice pentru războiul din Ucraina consideră că, dincolo de influențele multiple din partea forțelor externe, liderii ambelor țări implicate în conflict împart responsabilitatea pentru escaladarea conflictului și pentru că nu negociază un acord de încetare a ostilităților.

„- Конечно, это два правителя. Есть президент Украины, есть президент России. Говорят... мешается Америка, еще кто-то... Но на посту сидите вы. И можно разговаривать. Человек с человеком всегда могут прийти к какому-то мнению, наверное. Вот эти два человека виноваты во всем. Потому, что можно было договориться.” (Natalia/F/71-75/sat/rus/int/dec.2023)

De multe ori, participanții din această categorie insistă că anume liderii celor două țări, și nu oamenii de rând, se fac responsabili pentru război.

„Participant 5: Cine sunt vinovați?

Participant 1: Doi conducători, care ar trebui să găsească limbă comună... Cine e de vină? Totuși, omul de rând nu poate face nimic, ca și în orice organizație, ce ți-a ordonat sau ce ți-a spus aceea faci. Așa și aici, da băieții iștea tineri dacă nu se duc, sunt pedepsiți, pe dânșii îi impune, de atâta și de acolo fug aici...

Participant 1. Totuși, totuși de vină este conducerea...

(Mai multe voci: Da, conducerea...)

Participant 2: Ei, conducătorii ambelor țării îs de vină, cei cu interesele lor, ceilalți cu interese sponsorizate din alte părți, este clar ca bună ziua că conducătorii [sunt de vină].” (Discuție de grup/FG-Soroca/sept2023).

Mai mulți participanți ambivalenți se feresc să afirme o poziție fermă, asumându-și riscul de eroare, inevitabil în condițiile lipsei unor informații obiective și complete.

„Dacă sincer, nu știu cine este vinovat, e ușor să spui că e vinovată Rusia, sau Ucraina, sau NATO, dar eu cred că acolo, așa cum am spus mai devreme, e ceva cu mult mai complicat și care noi nu înțelegem... Nu pot să spun cine este vinovat.” (Leonid/B/18-25/sat/rom/int.sat/sept.2023)

Acești participanți recunosc complexitatea conflictului și subliniază dificultatea de a înțelege pe deplin toate perspectivele și factorii care au contribuit la izbucnirea războiului.

„Формально виновато руководство Российской Федерации, а также бизнес группы близкие к нему. Но также вина лежит и на руководстве Украины и Западных стран, которые поставляли кучу вооружений Украине и подогревали ситуацию, препятствовали таким образом урегулированию конфликта.” (Valentin/B/26-30/oraş/rus/int/oct2023)

Această perspectivă este caracterizată de o atitudine nuanțată și reflexivă, în care războiul este văzut ca un fenomen multidimensional, influențat de o varietate de cauze istorice, politice și sociale. Unii respondenți din această categorie dau vina pe forțe obscure și influente. De asemenea, aceștia își exprimă frustrarea față de greutatea de a discerne adevărul din multitudinea de informații contradictorii și de a găsi un răspuns clar la întrebarea „cine este de vină”.

„Управленцы, все управленцы. У них давным давно все расписано, поделено. Это мы такие идиоты. Нам то сказали, мы на тех орем, на этих. Придумывают нам, чтобы мы на что-то отвлекались от всего. Это мое мнение. Мне кажется, что там все давно...” (Olesea/F/31-35/Chiş/rus/int/oct2023).

Limbaajul folosit de mai mulți respondenți „ambivalenți” este mai puțin încărcat emoțional și mai analitic. Participanții din această categorie discută despre război ca despre un conflict în care toți actorii implicați poartă o anumită responsabilitate și în care vina nu poate fi atribuită unui singur factor. Această perspectivă subliniază necesitatea unei înțelegeri mai profunde a contextului geopolitic și a interacțiunilor care au condus la izbucnirea războiului.

Totodată, prin recunoașterea vinei tuturor părților implicate, unii participanți subliniază necesitatea unui efort partajat de negocieri și cedări reciproce în vederea instaurării cât mai grabnice a păcii.

„Ну, смотри, сейчас, как бы... естественно – эти мысли меня не оставляет. Что это все плохо, что это все, опять же, сейчас вот... сейчас у меня непонимание – почему люди не могут как-то договориться? Ладно, хорошо, не могут договориться, ведь это смесь каких-то эмоций, амбиций, это во-первых, ну – это в первую очередь все политика.” (Olesea/F/36-40/Chiş./rus./int/oct.2023)

Unul din elementele reprezentative definitorii în discursul persoanelor care nu au o poziție fermă despre cine poartă responsabilitatea pentru acest război este „neînțelegerea” a ceea ce se întâmplă în Ucraina. Neînțelegerea cauzelor și semnificației profunde a evenimentelor duce la expresii de perplexitate manifestată prin cuvinte precum „șoc”, „idiotism” sau „haos”. Totodată, neînțelegerea deplină a situației este recunoscută de mai mulți participanți ca o asumare a limitei cunoașterii evenimentelor din cauza varietății și contradicției informațiilor despre războiul din Ucraina, dar și a suspiciunii crescânde de manipulare.

Elementul reprezentativ „necunoaștere” este uneori însoțit de elementul „suspiciune” atunci când participanții recunosc dificultatea de a înțelege acest război din motivul implicării unor interese obscure și forțe ascunse, dar puternice, ce recurg la manipulare pentru a-și promova agenda. Mobilizarea acestor două elemente apropie discursurile și argumentele participanților ambivalenți de respondenții care consideră Occidentul de vină pentru conflictul din Ucraina.

Analiza discursului respondenților ambivalenți dezvăluie eterogenitatea atitudinii articulate de acești participanți. Unii consideră că părțile implicate împart responsabilitatea pentru conflict, subliniind interacțiunile multiple dintre actori. Alții consideră că se confruntă cu lipsa unor informații complete, clare și obiective, ceea ce le îngreunează formarea și asumarea unei opinii ferme. Unii respondenți își revizuiesc constant poziția pe măsură ce primesc date noi, în timp ce alții se percep prea neînsemnați pentru a emite un verdict clar asupra cauzei conflictului. Dincolo de aceste rezerve, majoritatea respondenților ambivalenți susțin însă cu convingere nevoia reinstaurării grabnice a păcii, evacuând pe planul doi principalitatea discuției privind vina politică pentru conflict.

Discuții și concluzii

Rezultatele cercetării noastre, bazate pe o anchetă prin chestionar cu răspuns deschis și pe analiza calitativă a interviurilor și focus-grupurilor, dezvăluie o reprezentare socială a războiului din Ucraina de o complexitate remarcabilă, în contrast cu imaginea duală, bicoloră sugerată de sondajele de opinie cu răspunsuri închise privind vinovăția atribuită pentru războiul din Ucraina. În plus, urmând teoria nucleului central a reprezentărilor sociale a lui Abric [2], rezultatele analizelor noastre re poziționează conținutul acestei reprezentări pe două nivele: pe de o parte, elementele care formează nucleul central al reprezentării, construind definiția de bază a războiului din Ucraina și, pe de altă parte, elementele periferice, care formează semnificația variabilă și oarecum conjuncturală a acestei reprezentări.

Analiza cantitativă și calitativă a asociațiilor libere de cuvinte [44] și a discursului interviurilor și focus-grupurilor sugerează că elementele centrale ale reprezentării sociale a războiului din Ucraina, cele mai frecvente în datele anchetelor noastre și care organizează discursul, sunt cele care asociază războiul cu o tragedie, cu moartea, cu suferința oamenilor, cu frica de extindere a conflictului și cu dorința de pace; aceste elemente sunt cele mai des menționate de participanții anchetelor noastre, fiind în același timp incontestabile chiar și de respondenți ce se situează de altfel pe poziții adverse în ceea ce privește explicația războiului sau atribuirea vinovăției pentru declanșarea lui. Dimpotrivă, elementele periferice ale acestei reprezentări, precum cele care sugerează neîncredere sau suspiciune –, sunt mai puțin frecvente în ancheta cu răspuns deschis, dar amplu și intens discutate în interviuri și focus-grupuri. Acestea fie exprimă sentimentul de perplexitate și limită a înțelegerii evenimentelor, fie grupează percepții potrivit cărora reprezentarea conflictului din Ucraina ar fi rezultatul unei manipulări și conspirații ale unor forțe ascunse.

Studierea percepțiilor colective față de războiul din Ucraina este încă un câmp de cercetare în stare incipientă. Majoritatea studiilor existente la acest subiect la momentul redactării acestui articol au aplicat o metodologie cantitativă cu date obținute în baza unor anchete prin chestionare cu întrebări închise. O excepție remarcabilă la această regulă o constituie cercetarea realizată de Erpyleva și Laboratorul de sociologie publică din Rusia [9], [10], [11], care a realizat o serie de interviuri aprofundate și anchete de teren prin observație participantă în mai multe regiuni din Rusia. Rapoartele de cercetare elaborate de Laboratorul de Sociologie Publică din Rusia au analizat un corpus bogat de informații narative de primă mână, ceea ce asigură contribuția prețioasă a acestor studii. Cu toate acestea, studiul Laboratorului de Sociologie Publică din Rusia, deși ambițios prin amploarea sa, acoperind o paletă largă de teme, nu și-a propus o scrutare riguroasă și teoretic fundamentată a datelor, ci și-a adaptat analiza unui public non-academic larg.

Spre deosebire de toate aceste studii, articolul de față folosește o metodologie combinată, cantitativă și calitativă. În plus, cercetarea noastră a aplicat o anchetă pe baza unui chestionar cu o întrebare deschisă pentru a lăsa respondenților o mai mare libertate de a genera semnificații proprii. Utilizarea unei metodologii mixte, preponderent calitative, prin îmbrățișarea teoriei reprezentării sociale ne-a permis, spre deosebire de majoritatea studiilor citate în analiza literaturii, să depășim analiza unor răspunsuri prestabilite, limitare inerentă oricărei anchete prin chestionar cu întrebări închise, și să scoatem în evidență o rețea bogată de semnificații formulate de participanți în legătură cu războiul din Ucraina.

În contrast cu rezultatele studiilor realizate de Sasse și Lackner [4], Haran, Yakovlyev și Zolkina [5] și Kulyk și Hale [6], care sugerează că războiul din Donbas din 2014-2022 a contribuit la fortificarea identității naționale și la extinderea identității civice în Ucraina de est, cercetarea noastră constată mai degrabă că războiul din Ucraina a condus la o radicalizare a taberelor pro-estică și pro-vestică în detrimentul coeziunii naționale și civice în Moldova. De asemenea, războiul din țara vecină n-a condus la o mobilizare favorabilă unei rezistențe militare față de o eventuală amenințare din exterior, după cum observă O'Loughlin și Toal [7] în regiunile de est ale Ucrainei la începutul ostilităților din 2014, ci mai degrabă a accentuat stările de spirit pacifiste.

În mod analog cu rezultatele studiului lui Knuppe, Pechenkina și Silverman [8] despre societatea ucraineană în contextul invaziei ruse din 2022, societatea moldoveană s-a divizat într-o tabără „justițiară” și o tabără „supraviețuitoare”. Tabăra ce împărtășește o stare de spirit numită de cercetători „injustiție”, favorabilă unei mobilizări militare pentru corectarea unei „injustiții”, în cazul Moldovei reunește deopotrivă grupul pro-ucrainean și cel pro-rus. În mod similar, poziția participanților definiți print starea de spirit numită „supraviețuire” coincide în studiul nostru cu răspunsurile participanților ambivalenți. Contribuția studiului nostru constă în ambiția de a desfășura o analiză aprofundată a argumentelor, sentimentelor și limbajului participanților din taberele „justițiarilor” și „supraviețuitorilor”, dincolo de o evaluare cantitativă a acestora.

Ca și cercetarea realizată în trei etape de Laboratorul de sociologie publică din Rusia [9], [10], [11], studiul nostru a analizat cu atenție o paletă largă de atitudini, emoții și strategii discursive legate de războiul din Ucraina, inclusiv pozițiile ambivalente. Spre deosebire de cercetarea Laboratorului de sociologie publică, studiul nostru a îmbrățișat o abordare de cercetare combinată pentru a corobora rezultatele obținute prin analiza cantitativă a datelor cu analiza calitativă a interviurilor.

În mod similar cu rezultatele studiului realizat în Israel de Awwad-Tabry, Levkovich și Shinan-Altman [14], articolul de față observă utilizarea unui limbaj mai emoțional în discursul participanților care condamnă Rusia pentru invazia în Ucraina, spre deosebire de cei care acuză Ucraina, care adoptă un limbaj mai detașat. Spre deosebire de studiul pe cazul societății izraeliene, axat pe o analiză exclusiv cantitativă, articolul de față elaborează o observație similară, fundamentând-o printr-o analiză calitativă a discursului și în comparație cu limbajul participanților celorlalte poziții asupra războiului din Ucraina.

Studiul nostru aduce o contribuție esențială la studiile proceselor de pacificare pornit dinspre societate, numite „bottom-up peacebuilding” și „pace cotidiană” [17], [18], [19], [20], prin relevarea rolului potențial de

mediere și pacificare pe care le-ar putea exercita segmentul de populație „ambivalentă” în contextul unei societăți scindate în rezultatul unui conflict din vecinătate cu repercusiuni regionale directe. De asemenea, concentrarea pe elemente reprezentative consensuale într-o societate afectată de conflict, în cazul nostru asocierea negativă a războiului cu o tragedie umană, în schimbul unei abordări de natură să adâncească fracturile sociale cum ar fi discuțiile despre vinovăția politică pentru conflict, ar fundamenta o strategie de civică de depășire a diviziunilor sociale și geopolitice agravate de conflict.

Una din contribuțiile esențiale ale acestui studiu este focalizarea pe răspunsurile clasificate drept ambivalente. Spre deosebire de o interpretare comună, împărtășită și de unii analiști, potrivit căreia răspunsurile ambivalente privind cauzele războiului din Ucraina ar fi irelevante sau o variație a răspunsurilor favorabile Rusiei, cercetarea noastră analizează pe larg această categorie de răspunsuri pe care le consideră o categorie de răspuns legitimă și cu semnificație distinctă față de celelalte opțiuni de răspuns. Îmbrățișând conceptul de „polifazie cognitivă” [1], [55], am studiat modul în care o categorie semnificativă de participanți au articulat elemente reprezentative cu semnificație considerată opusă, de exemplu, atribuind atât Rusiei, cât și Ucrainei, iar uneori și Vestului, responsabilitatea pentru conflict.

Într-un context social divizat din punct de vedere geopolitic, în care o parte a populației își menține loialitatea față de spațiul rusesc, o altă parte este orientată din punct de vedere cultural și politic spre România și spre vest, iar o altă parte împărtășește loialități multiple, mai mulți participanți la cercetare au îmbrățișat o poziție ambivalentă față de cauzele, semnificația și evoluțiile așteptate ale conflictului. Analizând discursul interviurilor și focus-grupurilor, am relevat faptul că participanții cu poziții considerate ambivalente nu trădează niciun fel de „disonanță cognitivă”, prin urmare nu încearcă să-și „clarifice” punctul de vedere, ci își susțin în mod consecvent perspectiva ambivalentă asupra conflictului.

Respondenții care adoptă o poziție ambivalentă în ceea ce privește responsabilitatea politică pentru războiul din Ucraina folosesc un limbaj adeseori nuanțat și analitic, scoțând în evidență complexitatea și ambiguitatea situației. Într-un fel, respondenții ambivalenți împart cu participanții care consideră Rusia principala vinovată condamnarea războiului, definit ca o sursă de moarte, suferință și tragedie. Totodată, participanții ambivalenți împărtășesc cu grupul de respondenți care consideră Ucraina și Vestul de vină pentru război abordarea analitică și suspiciunea față de narațiunile oficiale și mas-media tradițională. Dincolo de divergența pozițiilor față de responsabilitatea politică pentru războiul din Ucraina, câteva aspecte comune aproprie discursul celor trei categorii de participanți, dar și dezvăluie deosebiri notabile.

Răspunsurile care susțin pozițiile cele mai ferme față de responsabilitatea politică pentru conflict („Rusia sau Ucraina/Vestul sunt de vină”) tind să esențializeze părțile implicate, reprezentate ca entități colective dotate cu agentivitate proprie. Această schematizare a identității unei colectivități, inclusiv a celei considerate proprii, corespunde cu un anumit discurs al puterii care promovează o identitate comună unei întregi națiuni și, totodată, generalizează în sens negativ trăsăturile unei entități colective considerate opozante (de exemplu, noi, rușii – ei, vestul). Dimpotrivă, răspunsurile ambivalente sau ezitante atribuie responsabilitatea pentru conflict mai degrabă unor părți interesate și actori concreți, chiar dacă uneori aceștia sunt învăluți într-o aură de conspirație: politicieni, lideri de țări, forțe economice. Această percepție ar putea izvorî dintr-o autoidentificare și o identificare a celorlalți (out-group-ului) în termeni sociali, de clasă, și nu pe criterii naționale: noi, oamenii simpli – ei, cei puternici. Păstrăm acestei observații titlul de ipoteză, ce ar putea fi verificată, dezvoltată și argumentată în studii viitoare.

Un segment transversal de participanți din cele trei grupuri, dar mai ales printre participanții ambivalenți, tind să învinovățească mai degrabă liderii țărilor implicate în conflict și mai puțin societățile în ansamblu, în special oamenii de rând, pentru războiul din Ucraina. Acest detaliu aruncă lumină asupra unei interpretări a evenimentelor din Ucraina din perspectiva unei înțelegeri vernaculare a teoriei „luptei de clasă” în lumina căreia conflictul din Ucraina ar fi rezultatul unei acțiuni orchestrate de elitele politice și clasele înstărite pentru a-și atinge interesele de dominare fără să țină seama de interesele celor mulți, ci dimpotrivă, exploatăndu-i nemilos în calitate de „carne de tun”. Această observație poate aprofunda o reflexie privind bazele solidarității sociale, pe care Durkheim [56] o numea „organică” – bazată pe clasă sau pe „rasă” –, în cadrul unor segmente diferite ale societății, într-un context de criză cum este războiul din Ucraina.

De multe ori, diferențe de perspectivă se regăsesc în același discurs, ceea ce ne îndreptățește să analizăm aceste dinamici în cheia conceptului de „polifazie cognitivă” [55]. Astfel, ambivalența cu privire la vina pentru război poate reflecta o recunoaștere a complexității geopolitice, conștientizarea limitărilor personale în înțelegerea deplină a cauzelor și responsabilităților războiului sau suspiciunea privind existența unor forțe obscure care ascund sau manipulează informațiile care le-ar permite să-și definească o poziție clară. În sfârșit, atitudinile ambivalente pot urma o logică rațională articulată dincolo de clivajul geopolitic (Rusia vs. Ucraina/Vestul), exprimând o necesitate stringentă de pace și blamând liderii părților implicate pentru nedorința

sau incapacitatea lor de a negocia un acord de pace, prin cedări reciproce și prin întreruperea dinamicii de escaladare.

Aceste diferențe în formarea și mobilizarea reprezentărilor sociale de către diferite categorii de participanți ilustrează diviziunile de opinie într-o societate istoric divizată pe criteriu geopolitic. Totodată, trăsăturile comune discursurilor din toate aceste categorii și elementele reprezentationale utilizate cel mai frecvent în interviuri și în anchetele cantitative ne îndreptătesc să credem că societatea în ansamblu atinge un anumit consens față de războiul din Ucraina, dincolo de clivajele geopolitice și pozițiile divergente față de vina politică atribuită pentru declanșarea și escaladarea ostilităților. Acest consens este construit pe un nod de percepții potrivit cărora războiul din Ucraina constituie o tragedie umană, asociată cu moartea și suferința oamenilor nevinovați; această percepție are drept corolar frica de extindere a războiului și dorința arzătoare de pace obținută prin negociere și concesii între părțile beligerante.

Potrivit unor cercetări, subiecții neutri și ambivalenți tind să ocupe o poziție de compromis într-un context dominat de poziții extreme. De asemenea, persoanele ambivalente ar fi mai predispuse la consens decât persoanele cu poziții ferme [29], [30], [31]. Rezultatele cercetării noastre sunt coerente cu aceste observații. Un dialog între persoanele cu viziuni pro-ruse și cele cu convingeri pro-ucrainene și pro-vestice în ceea ce privește războiul din Ucraina este greu de imaginat, acum când războiul dintre Rusia și Ucraina este încă departe de a se fi încheiat. Dimpotrivă, un dialog între persoanele ambivalente cu persoanele din oricare din taberele opuse ar fi mult mai realist. Caracteristica „bilingvă” [29] a participanților ambivalenți ne dă speranța că persoanele ambivalente sau neutre ar putea juca un rol pozitiv de mediere, într-un context tensionat de conflict și traversat de diviziuni geopolitice. Pe termen lung, aceste persoane ar putea chiar contribui la reconcilierea coeziunii într-o societate răvășită de tensiuni interne într-un context post-conflict.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Moscovici, S. *La Psychanalyse, son image et son public*. Paris: Presses universitaires de France, 1961.
2. Abric, J.-C. “Les Représentations sociales : Aspects théoriques.” In *Pratiques Sociales et Représentations*. J.-C. Abric, coord. Paris: Presses Universitaires de France, 1994, pp. 15–46.
3. Tilly, C. *War Making and State Making as Organized Crime*. In: *Collective Violence, Contentious Politics, and Social Change. A Charles Tilly Reader*. E. Castañeda și C. Schneider, coord. Londra: Routledge, 2017, pp. 121–39.
4. Sasse, G. și A. Lackner. “War and State-Making in Ukraine Forging a Civic Identity from Below?” *Ideology and Politics* 12 (1), 2019, pp. 75–98.
5. Haran, O., Yakovlyev, M., & Zolkina, M. Identity, war, and peace: public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas. In: *Eurasian Geography and Economics*, Nr. 60 (6), 2019, pp. 684–708. DOI: 10.1080/15387216.2019.1667845.
6. Kulyk, V. și Hale, H. E. Imperfect measures of dynamic identities: The changing impact of ethnolinguistic characteristics on political attitudes in Ukraine. In: *Nations and Nationalism*, Nr. 28 (3), 2022, pp. 841–860. DOI: 10.1111/nana.12782.
7. O’Loughlin, J. și Toal, G. Does War Change Geopolitical Attitudes? A Comparative Analysis of 2014 Surveys in Southeast Ukraine. In: *Problems of Post-Communism*, Nr. 67 (3), pp. 303–318. DOI: 10.1080/10758216.2019.1672565.
8. Knappe, A., A. Pechenkina, și D. Silverman. *Civilian Mindsets Toward Peace in Wartime: Evidence From Ukraine*. In: *SSRN Electronic Journal*, 2023 [Online]. Disponibil: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4459106>.
9. Erpyleva, S. și Kappinen, S. (coord.). *Smirit’sia s neizbezhnost’iu. Kak rossiiane opravdyvaiut voennoe vtorzhenie v Ukrainu? Osen’-zima 2022*. Laboratoriia Publichnoi Laboratorii [Online]. Disponibil: <https://publicsociologylab.com/report2>.
10. Erpyleva, S. și Savel’eva, N. (coord.). *Daliokaia blizkaia voina. Kak rossiiane vosprinimaiut voennoe deistviia v Ukraine (Fevral’-iiun’ 2022)*. Laboratoriia Publichnoi Laboratorii, 2022 [Online]. Disponibil: https://publicsociologylab.com/war_report.
11. Laboratoriia Publichnoi Laboratorii. «Nado kak-to zhit»: Ietnografiia rossiiskih regionov vo vremja vojny. Na materialah oseni 2023 goda, 2024 [Online]. Disponibil: <https://publicsociologylab.com/report3>.
12. Brubaker, R. *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1996.
13. Jasinskaja-Lahti, I., Szebeni, Z., Birman, D., Mitikka, E., & Renvik, T. A. *Diasporas during conflict: A mixed-method analysis of attitudes of the Russian-speaking community in Finland towards the Russia-*

- Ukraine war. In: *Journal of Community and Applied Social Psychology*, Nr. 34 (4), 2024, pp. 1-19. DOI: 10.1002/casp.2824
14. Awwad-Tabry, S., Levkovich, I. și Shinan-Altman, S. In: Attitudes and Emotional Reactions to the Russia-Ukraine War among the Israeli Lay Public. In: *Psychology*, Nr. 15 (03), 2024, pp. 297–314. DOI: 10.4236/psych.2024.153018.
 15. Moshagen, M. și B. E Hilbig. Psychological Reactions to Russian War 1 Citizens' Psychological Reactions Following the Russian Invasion of the Ukraine: A Cross-National Study. In: *PsyArxiv*, 2023 [Online]. Disponibil: <https://psyarxiv.com/teh8y/download?format=pdf>.
 16. Klymak, M. și T. Vlandas. Do Wars Abroad Affect Attitudes at Home? J. Druckman (coord.). In: *PNAS Nexus* 3 (8), 2024, pp. 1-4. DOI: 10.1093/pnasnexus/pgae292.
 17. Lederach, J. P. *The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*. Oxford/New York: Oxford University Press, 2005.
 18. Hemmer, B., J. Graham, P. Garb și M. Phillips. Putting the 'Up' in Bottom-up Peacebuilding: Broadening the Concept of Peace Negotiations. In: *International Negotiation*, Nr. 11 (1), pp. 129–62. DOI: 10.1163/157180606777835739.
 19. Lefranc, S. A Critique Of "Bottom-Up" Peacebuilding. Do Peaceful Individuals Make Peaceful Societies? In: *Peacebuilding, Memory and Reconciliation. Bridging Top-Down and Bottom-up Approaches*, 2011, pp. 34–52.
 20. Mac Ginty, Roger, and Pamina Firchow. Top-down and Bottom-up Narratives of Peace and Conflict. In: *Politics* 36 (3), 2016, pp. 308–23. DOI: 10.1177/0263395715622967.
 21. Flament, C. Structure, dynamique et transformation des représentations sociales. In: *Pratiques sociales et représentations*, J.-C. Abric, coord. Paris: Presses Universitaires de France, 1994, pp. 47–72.
 22. Guimelli, C. Differentiation between the central core elements of social representations: Normative vs. functional elements. In: *Swiss Journal of Psychology / Schweizerische Zeitschrift für Psychologie / Revue Suisse de Psychologie*, Nr. 57 (4), 1998, pp. 209–224.
 23. Doise, W. Les Représentations Sociales. In: *Traité de Psychologie Cognitive, Tome 3: Cognition, Représentation, Communication*, R. Ghilglione, C. Bonnet și J.-F. Richards, coord., Paris: Éditions Dunod, 1990, pp. 114–29.
 24. Osgood, C. E., G. J. Suci și P. H. Tannenbaum. *The Measurement of Meaning*. Urbana: University of Illinois Press, 1957.
 25. Provencher, C. Towards A Better Understanding of Cognitive Polyphasia. In: *Journal for the Theory of Social Behaviour*, Nr. 41 (4), 2011, pp. 377–95.
 26. Bogart, L. No Opinion, Don't Know, and Maybe No Answer. In: *Public Opinion Quarterly*, nr. 31 (3), pp. 331-345. DOI: 10.1086/267533.
 27. Gross, S. R., R. Holtz și N. Miller. Attitude certainty. In: *Attitude strength: Antecedents and consequences*, Petty, R. E. și Krosnick, J. A., coord. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1995, pp. 215-246.
 28. Jonas, K., Ph. Broemer și M. Diehl. Attitudinal ambivalence. In: *European review of social psychology*, Nr. 11 (1), 2000, pp. 35-74.
 29. Lenti, J. și G. Ruffo. Ensemble of Opinion Dynamics Models to Understand the Role of the Undecided about Vaccines. In: *Journal of Complex Networks* 10 (3), 2022, pp. 1-13. DOI: 10.1093/com-net/cnac018.
 30. Pillaud, V. *The Useful Side of Ambivalence: Ambivalent Attitudes Can Be Adaptive and Socially Valued*. Teză de doctor, Universitatea din Lausanne, 2013 [Online]. Disponibil: <http://serval.unil.chhttp://serval.unil.ch>.
 31. Hodson, G., G. R. Maio și V. M. Esses. The role of attitudinal ambivalence in susceptibility to consensus information. In: *Basic and Applied Social Psychology*, Nr. 23 (3), 2001, pp. 197-205.
 32. Stoeckel, F. Ambivalent or indifferent? Reconsidering the structure of EU public opinion. In: *European Union Politics*, Nr. 14, 2013, pp. 23-45.
 33. Adorno, Th. W., E. Frenkel-Brunswik, D. Levinson și N. Sanford. *The Authoritarian Personality*, Studies in Prejudice Series, Volume 1. New York: Harper & Row, 1950.
 34. Calabrò, A. R. The Ambivalent Relationship between War and Peace: The Ambivalent Relationship between War and Peace: Public Speeches Concerning the Issue of Terrorism. In: *Polis. Journal of Political Science*, Nr. 14 (4), 2016, pp. 195-217.
 35. Festinger, L. *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1957.
 36. Harmon-Jones, E. și C. Harmon-Jones. Cognitive Dissonance Theory After 50 Years of Development. In: *Zeitschrift Für Sozialpsychologie* 38 (1), 2007, pp. 7–16. DOI: 10.1024/0044-3514.38.1.7.

37. Harmon-Jones, E. și J. Mills. An Introduction to Cognitive Dissonance Theory and an Overview of Current Perspectives on the Theory. In: *Cognitive Dissonance: Reexamining a Pivotal Theory in Psychology*, 2019, pp. 3–24. American Psychological Association. DOI: 10.1037/0000135-001.
38. Panagiotou, E. și Irini Kadianaki. From Cognitive Dissonance to Cognitive Polyphasia: A Sociocultural Approach to Understanding Meat-Paradox. In: *Journal for the Theory of Social Behaviour* 49 (2), 2019, pp. 235–53. DOI: 10.1111/jtsb.12201.
39. Jovchelovitch, S. și J. Priego-Hernandez. Cognitive polyphasia, knowledge encounters and public spheres. In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell și J. Valsiner, coord. *The Cambridge handbook of social representations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, pp. 163–178.
40. Martinez, R. Bridging Cognitive Polyphasia and Cognitive Dissonance: The Role of Individual Differences in the Tolerance and Negotiation of Discrepant Cognitions. In: *Papers on Social Representations*, Nr. 27 (2), 2018, pp. 3–4.
41. Braun, V. și V. Clarke. Using Thematic Analysis in Psychology. In: *Qualitative Research in Psychology* 3 (2), 2006, pp. 77–101. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa.
42. Negura, L. L'analyse de contenu dans l'étude des représentations sociales. In: *SociologieS*, October 2006, 1–15 [Online]. Disponibil: <https://doi.org/10.4000/sociologies.993>.
43. Corbin, J. M. și A. Strauss. Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. In: *Qualitative Sociology* 13 (1), 1990, pp. 3–21. DOI: 10.1007/BF00988593.
44. De Rosa, A. Le « réseau d'associations » Une technique pour détecter la structure, les contenus, les indices de polarité, de neutralité et de stéréotypie du champ sémantique liés aux représentations sociales.” In: *Méthodes d'étude des représentations sociales*, J.-C. Abric, coord. Paris: Érès, 2005, pp. 81–117.
45. CBS-Axa & Institutul de Politici Publice (IPP). Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2022, 2022 [Online]. Disponibil: <https://ipp.md/2022-12/prezentarea-rezultatelor-sondajului-sociologic-barometrul-opinie-publice-noiembrie-2022/>.
46. Petruți, D. & IMAS.md. Barometrul socio-politic. Republica Moldova iulie 2024, 2024 [Online]. Disponibil: <https://imas.md/rom/studii-socio-politice>.
47. Cernencu, M. și I. Boțan. Evoluția plutipartitismului pe teritoriul Republicii Moldova. Chișinău: Adept, 2009.
48. Negură, P. Moldova's Thirty-Year Search for Independence. In: *Current History*, Nr. 120 (828), 2021, pp. 268–73. DOI: 10.1525/curh.2021.120.828.268.
49. Negură, P. What Do Moldovans Think of and How Do They Talk about the Russian Aggression against Ukraine? Prolegomena for Qualitative Inquiry. In: *Comparative Southeast European Studies*, Nr. 71 (2), 2023, pp. 237–51. DOI: 10.1515/soeu-2023-0028.
50. Tanas, A. Moldova no longer needs Russian gas, minister says. Reuters, 16 martie 2023, 2023 [Online]. Disponibil: <https://www.reuters.com/business/energy/moldova-no-longer-needs-russian-gas-minister-says-2023-03-16/>.
51. King, C. *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Stanford: Hoover Institution Press, 2000.
52. Negură, P. și S. Suveica. Everyday Ethnicity and Popular Responses to Nation-Building Projects in Moldova After 1989. In: *Comparative Southeast European Studies* 71 (4), 2023, pp. 465–87. DOI: 10.1515/soeu-2023-0047.
53. Petruți, D. & IMAS.md. Barometrul socio-politic. Republica Moldova aprilie 2022, 2022 [Online]. Disponibil: <https://imas.md/rom/studii-socio-politice>.
54. CBS-Axa și Institutul de Politici Publice (IPP). Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova 2022, 2023 [Online]. Disponibil: [https://ipp.md/2023-09/barometrul-opinie-publice-septembrie-2023/\(consultat 22.03.2024\)](https://ipp.md/2023-09/barometrul-opinie-publice-septembrie-2023/(consultat%2022.03.2024)).
55. Jovchelovitch, S. Re-Thinking the Diversity of Knowledge: Cognitive Polyphasia, Belief and Representation 1. In: *Psychologie et Société*, Nr. 5 (1), 2002, pp. 121–38.
56. Durkheim, É. *De la division du travail social*. Paris: Presses universitaires de France, 1967.
57. Petruți, D. & IMAS.md. Barometrul socio-politic. Republica Moldova noiembrie 2022, 2022 [Online]. Disponibil: <https://imas.md/rom/studii-socio-politice>.

**SATUL, COLOANĂ DE REZISTENȚĂ,
ÎN RETROSPECTIVA MONOGRAFIILOR SOCIOLOGICE¹⁴**

**THE VILLAGE, COLUMN OF RESISTANCE,
IN RETROSPECT OF SOCIOLOGICAL MONOGRAPHS**

Andrei DUMBRĂVEANU, doctor în sociologie, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării a
Universității de Stat din Moldova,
email: dumbraveanu.andrei@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4427-7119

Summary

In general, in the Republic of Moldova, from one year to the next, 3-5 thousand fewer children are born than adult people die. Thus, every year, a village of medium or large proportions disappears irrevocably. This process is influenced by several factors. Sociological research proves that in the Republic of Moldova, after three decades of independence and sovereignty, there are no clear relationships between education, occupation, income, property, way and lifestyle; society is divided and the population confused, divided on political criteria. Economic and social inequalities are manifested geographically on a regional and local scale, in social units, either villages or cities: and in all areas – according to income, consumption, distribution of property, as well as according to available human and social capital. The phenomenon of large inequalities is a real threat to the social and general security of the Republic of Moldova. The society that escaped from the tutelage of the Soviet Union and felt the wind of freedom is trying to find the healing air of truth and justice. In search of the path to well-being, the collective consciousness turns to the past. In the sovereign and independent state of the Republic of Moldova, it is becoming a habit for scientists and culture to revive the memory of the interwar village, to reconstruct pictures of history and social history. In general, many authors of today's history and local social history works do not know the principles of rural space research elaborated by the Bucharest Sociological School, laid out for everyone to understand in the treatise "Guidelines for sociological monographs", published in 1940 under the patronage of D. Gusti, because they had no way to know them. Thus, in the Republic of Moldova, works dedicated to local history have appeared and continue to be published, which are interesting through the way they present the social reality and the elements of resistance of the localities in the face of the vicissitudes that have befallen them.

Keywords: *sociological school, Bucharest, monographic campaigns, reality, history, knowledge, development, inequalities, well-being.*

Universul de aproape, cosmos mic – satul e producător de cultură, de spiritualitate și formator de caractere omenești, de valori, de coeziune și voință socială. Prin structura sa, prin modul de organizare și de gândire satul formează o unitate socială, un depozit de acumulare al energiilor umane de unde se alimentează prezentul ca să devină viitor. Satul e cartea deschisă a neamului, a țării. Este expresia produsă de firea omului, e natura lui, divinitatea și cutezanța spațiului sub cer deschis. Satul este un produs tipic al mediului rural, un liant ce unește țarina și țara și produce imaginea omului în libertatea naturii. „Studiile sociologice – afirma academicianul Dimitrie Gusti –, ne învață să descoperim și să înțelegem adevărul, că satul este sanctuarul unde s-a refugiat și se păstrează manifestarea de viață a poporului românesc. În adâncimea satului luminează încă taine nepătrunse și nebănuite, iar adevărurile pe care le răspândește formează cel mai nimerit simbol al științei națiunii, o știință nouă care se bazează pe o enciclopedie de științe, pentru că satul cuprinde o enciclopedie a vieții.” [1, p. 334]. Poetul și filosoful Lucian Blaga, într-un discurs ținut la Academia Română, elogia sincer satul, locul „unde s-a născut veșnicia”: „Satul nu este situat într-o geografie pur materială și în rețeaua determinantelor mecanice ale spațiului, ca orașul; pentru propria sa conștiință, satul este situat în centrul lumii și se

¹⁴ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

prelungeste în mit. Satul se integrează într-un destin cosmic, într-un mers de viață totalitar, dincolo de al cărui orizont nu există nimic [...] Fiecare sat se simte în conștiința colectivă a fiilor săi un fel de centru al lumii, cum, optic, fiecare om se plasează pe sine, de asemenea, în centrul lumii. Numai așa se explică orizonturile vaste ale creației populare în poezie, în artă, în credință, acea trăire care participă la totul, siguranța fără greș a creației, belșugul de subînțeleșuri și de nuanțe, implicațiile de infinită rezonanță în însăși spontaneitatea-i neistovită” [2]. Poetul prezintă formula filosofică a imaginii celor 15 200 de așezări sătești – coloane de țară, în epoca modernistă ale României interbelice. Atunci, așezările rurale constituiau izvoarele principale ale sporului demografic, de creștere a populației și formare a forței de muncă pentru asigurarea dezvoltării economice. Iar România ocupa o suprafață de 295 641 kilometri pătrați, fiind a noua țară ca mărime din Europa. Cu o economie în dezvoltare, de bază fiind agricultura și industria în ascensiune, populația țării era constituită preponderent din țărănime, circa 80%, care, după reforma agrară din 1921, își forma un strat de mijloc în creștere. Procesele sociale, care perturbau spațiul rural, în primii ani după Marea Conflagrație Mondială, lipsurile, inegalitățile, bolile, populația stresată de ororile războiului, pierderile umane și materiale nu puteau rămâne în afara preocupărilor oamenilor de știință. Ei căutau atunci germeii înnoirii și rezistenței sociale, ai creșterii sănatoase și prospere. După un secol și mai bine de la cele timpuri satul în R. Moldova, a devenit vulnerabil, fiind amenințat de un război devastator nevăzut, rece și crud și distrugător, potolit în aparență și perfid în esență. Tranziția la economia liberă de piață a solicitat reformarea sistemului legislativ și edificarea statului de drept pe principii liberale democratice. Stilul comunist de gândire în circumstanțele libertăților economice și ale unui sistem juridic în stare embrionară a născut monștri și hoție în lege, clanuri criminale, corupție în lanț, uzurparea puterii slăbirea instituțiilor statului. Ceea ce a condus la dezvoltarea economiei tenebre, instaurarea dreptului arbitrar și a justiției selective – toate la oltă au provocat pauperizarea populației, au subminat încrederea ei în ziua de mâine, au stimulat diferențierea, inegalitatea și inechitatea socială, au declanșat emigrarea masivă a forței de muncă. Conform dadelor Biroului Național de Statistică populația țării în 2023 număra 2,6 milioane locuitori, în scădere cu un milion față de 2014. Fiind printre statele cu cea mai ridicată rată a emigrației din lume, R. Moldova înregistrează 1 150 000 migranți internaționali. Fluxul migranților provine din zonele rurale și crește în ritm sporit, provocând efecte negative asupra situației demografice și economice. De la an la an, se nasc câte 3-5 mii de copii mai puțin, decât mor oameni adulți. Astfel, în fiecare an dispare, irevocabil, câte un sat de proporții mijlocii sau mari. Într-o cercetare de teren, în satul Trebisăuți, raionul Briceni, localitate rurală de mărime medie, la 6 decembrie 2023 constatăm 34 de decese pe parcursul anului și 3 copii nou născuți!.. în Franța, unde se aflau părinții la muncă. În listele electorale pentru alegerile generale locale, în sat, au fost înregistrate 887 de persoane cu drept de vot, majoritatea de vârstă a treia. Peste șapte ani, în clasa întâi, nu va merge nimeni, iar liceul din localitate, din lipsă de elevi începând cu anul 2026 va deveni gimnaziu. Dacă atare disproporții între mortalitate și natalitate vor continua, satul va ajunge în pragul dispariției în mai puțin de două decenii și jumătate.

Guvernările R. Moldova de mai mulți ani caută soluții de remediere a lucrurilor, cel puțin odată la cinci ani sunt elaborate concepții, strategii și programe de dezvoltare, de creștere economică și bunăstare socială. Dar acestea sunt uitate din momentul adoptării, fără a fi cercetate de cineva cauzele eșecurilor lor. Încercările autorităților de a dirija și a gestiona migrația mai curând sunt ridicole decât reușite. Societatea scăpată de tutelarea Uniunii Sovietice, care a simțit vântul libertății, caută pe cont propriu adevărul și dreptatea. În circumstanțele încercărilor disperate conștiința colectivă se îndreaptă spre trecut. În localitățile rurale devine obișnuită înființarea muzeelor de etnografie și istorie locală (dintre acestea 132 în anul 2022 dispuneau de autorizații de funcționare elaborate de Ministerul Culturii). Mai mult de 150 de localități s-au învrednicit de studii monografice ample, replici mai mult sau mai puțin adecvate studiilor monografice sătești elaborate în interbelic de discipolii Școlii Sociologice de la București, susținuți de Institutul Social Român și Fundația Culturală Regală „Principele Carol” – instituții sociale conduse de profesorul universitar, academicianul Dimitrie Gusti.

Considerăm, că în condițiile crizei ce cuprinde starea socială, demografică, economică și amenință viitorul spațiului rural, studiile de istorie socială locală prezintă tentative de rezistență a capitalului uman întruchipat din R. Moldova în fața vicisitudinilor, dovedind totodată legături perene între generațiile oamenilor de știință și cultură preocupați de destinul satului românesc.

Pornind de la aceste supoziții ne-am pus drept scop relevarea contribuției Școlii Sociologice de la București și a Institutului Social Român la cercetarea sociologică a localităților rurale din Basarabia și elaborarea monografiilor sătești – surse metodice pentru istoriile locale ale satelor contemporane din Republica Moldova.

Drumul cunoașterii. Școala Sociologică de la București

Încă la 18 martie 1918, cu câteva luni înainte de sfârșitul Marelui Război, când, în urma păcii dintre germani și rușii sovietici, România se afla într-o situație incertă, fiind izolată militar și cu capitala de refugiu a conducerii statului, profesorul Universității din Iași Dimitrie Gusti, – pornind de la premisa că situația catastrofală a țării nu se datora numai condițiilor externe, situației militare de război, ci și proastei guvernări de mai

multe decenii, – a adunat, la el, acasă, oameni de bună credință, specialiști dornici să elaboreze strategii de reformare a vieții sociale și economice și a fondat Asociația pentru Studiul și Reforma Socială. Statutul noii asociații menționa: „... Nu mai este de ajuns credința în conducători în loc de știință, dogma în loc de observații, și disciplina oarbă în loc de metodă critică –, care au dus la atâtea variante, dese și pripite experiențe sociale pe socoteala societății românești. Viața publică românească trebuie organizată pe alte temelii. Întâmplarea norocoasă ori nenorocoasă, simpla oportunitate ori simpla chibzuială și afirmare a nepregătirilor și adesea a intereselor, trebuie definitiv înlăturate prin introducerea unei pozitive cunoștințe a lucrurilor, prin o siguranță cât mai mare în întrebuintarea mijloacelor disponibile pentru asigurarea celor mai nimerite scopuri, în sfârșit, prin sistematizarea diviziunii muncii, în așa chip ca fiecare să facă ceea ce pricepe.” [3, p. 595]. La 1 aprilie 1919 apare și primul număr al revistei Asociației „Arhiva pentru știință și reformă”. Tot în acest an, Dimitrie Gusti devine membru activ al Academiei Române, iar din anul următor se transferă la Universitatea din București, la catedra de Sociologie, Etică și Estetică a Facultății de Litere. Nu este o creștere în carieră, marcată pur și simplu de conjunctura situației create după Marele Război. Gusti elaborează o concepție teoretică a sociologiei ca disciplină academică cu definiții, noțiuni legate între ele, cu terminologie riguroasă, ce formează un limbaj științific adecvat comunicării plenare, fără obstacole în mediul specialiștilor din lumea aflată în continuă schimbare, accesibil totodată și publicului larg. Concepția lui Gusti se axează pe un sistem pluridisciplinar deschis, cu variabile ce interacționează permanent sau sporadic, în funcție de situații. Sistemul lui Gusti este format din *cadre* și *manifestări sociale*. Iar structura societății, conform concepției lui Gusti, are la bază grupele de oameni ce formează unitățile sociale, între care se stabilesc legături în baza anumitor relații. Aceste relații sunt animate de voința grupului, care se manifestă concret în condițiile formate de mediul social prin realizări economice și spirituale; acestea fiind reglementate de activități juridice și manifestări ale politicii. Astfel viața socială depinde de mai mulți factori obiectivi, care acționează independent sau în grup, interacționând simultan sau consecutiv. Gusti a grupat factorii ce influențează voința socială în patru categorii mari, pe care le-a numit *cadre*: *cosmic (natura înconjurătoare, fizico-chimică)*; *biologic (omul ca ființă a naturii, la fel ca și cel de alături)*; *psihic (viața spirituală, formele de conștiință)*; și *istoric (timpul sau expresiile evoluției cadrelor: cosmic, biologic, psihic)*. În urma interacțiunii cadrelor, apare activismul social sau *manifestările sociale: manifestări economice, spirituale, etice și juridice, politice și administrative. Manifestările sociale produc schimbări în unitatea socială și, direct sau indirect, în societate*. Toate schimbările ce se produc în societate poartă denumirea de *proces sociale*. Ele au începuturi și dezvoltări, iar evoluția lor exprimă tendințele sociale. Procesele sociale pot fi măsurate în aspect cantitativ și calitativ și, în anumite momente, pot fi dirijate în așa mod încât să nu dăuneze societății în întregime, ci să ajute la eliminarea contradicțiilor, a inegalităților și inechităților; iar prin aceasta să contribuie la o dezvoltare armonioasă în unitatea integrată în societate. Discipolul lui Gusti, Henri H. Stahl, președinte al secției de sociologie a Academiei de Științe Sociale și Politice din București (1970), membru al Academiei Române (1990) menționa într-un interviu realizat de Zoltan Rostas: „Puteai să nu fii de acord cu această teorie a lui Gusti, să crezi că nu sunt patru cadre și patru manifestări. Gusti, de altfel, spunea în repetate rânduri: eu atâtea am găsit, dacă găsiți încă al cincilea cadru sau a cincea manifestare, le băgăm imediat, dar deocamdată atâtea am găsit. [...] Nu m-am înțeles cu el pe cadrul psihologic și pe cadrul istoric. Dar, încolo, găsesc că sistemul lui de organizare, de înțelegere este perfect. [...] Și nu am deocamdată la îndemână nici un inventar mai sistematic, mai complex. Adică, oi fi de acord, n-oi fi de acord cu sistemul gustian, inventarul de probleme pe care l-a stabilit este sfânt. După părerea mea este nec plus ultra.” [4, p. 43-44].

Din 1921, Asociația pentru Studiul și Reforma Socială, fondată de D. Gusti și condusă de el în calitate de președinte, s-a transformat în Institutul Social Român, cu secții de cercetare agrară, industrială și comercială, financiară, juridică, politică și administrativă, demografică, politică și igienă socială, culturală. Institutul și-a asumat misiunea de a investiga problemele societății și, prin cercetări de teren, a anima și a promova reformele sociale în România. În 1925, Dimitrie Gusti, împreună cu câțiva tineri colaboratori ai Seminarului de Sociologie al Universității din București, a organizat prima campanie monografică pe teren în satul Goicea Mare, județul Dolj, Oltenia. Echipa lui Gusti urmărea un scop bine determinat: cercetarea sociologică a realității satului românesc. Posibil, că alegerea localității Goicea Mare a fost motivată și de faptul că de acolo provenea și unul dintre studenții seminarului, care a insistat pe lângă conducătorul lui, deoarece pregătea o lucrare monografică despre satul obârșiei sale. Mai era și un considerent de ordin logistic, ce prevedea organizarea cazării, a hranei participanților, a asigurării cercetărilor; iar, pentru toate acestea, având un om din partea locului ca membru al expediției, însemna anumite facilități. În timpul cercetării de teren, în Goicea Mare locuiau 1777 de persoane, care formau 660 de familii. După 1864, o parte din moșia satului era în posesia mănăstirii Horezu. În sat se afla sediul primăriei, erau trei școli primare, o biserică ortodoxă și o sucursală a băncii populare „Adăpostul Țăranului”. Se mai aflau și patru băcănii, un depozit de cărbuni, altul de lemne și al treilea de vin, un magazin de ghetă, două mori, un brutar, un croitor, activau doi ceasornicari, un medic, un preot,

erau și șase familii adventiste și una baptistă. Aceste date statistice au pus începuturile cercetării de teren care s-a produs în zilele de 25 aprilie și 1 mai, în perioada sărbătorilor de Paști. Expediția sociologică era formată din opt studenți de la Facultatea de Filosofie și Litere și unul de la medicină, îndrumați de profesorul Gusti și asistentul lui Vlădescu-Răcoasa. Studiul elaborat a fost redactat de Mircea Vulcănescu, însă n-a văzut lumina tiparului. Totuși, prima campanie sociologică în mediul rural s-a dovedit a fi deschizătoare de drumuri. După Goicea Mare au urmat consecvent alte localități, care s-au învrednicit de studii monografice, de un număr mare de ample articole științifice multidisciplinare, publicate în reviste de specialitate ale acelor timpuri din România, dar și de peste hotare, care până în prezent trezesc interesul cercetătorilor și nu numai. Au urmat campaniile de cercetări sociologice în: Rusești-Brăila, Muntenia (1926), Nerej-Vrancea, Moldova (1927), Fundul Moldovei, Bucovina (1928), Drăguș, Țara Făgărașului (1929), Runcu, Muntenia (1930), Cornova, Basarabia (1931). În 1938, directorul pentru editări al Institutului Social Român Anton Golopenția, discipolul lui Dimitrie Gusti, organizează și conduce prima cercetare simultană pe un eșantion format din 60 de sate, un pas avangardist în aspect metodologic.

Metoda de cercetare monografică a satelor a devenit atât de populară, încât, întrunind mai mult de o mie de cercetători profesioniști, nu s-a oprit în laboratoarele regionale, ci a trecut în școlile spațiului rural. Acolo, profesorii de țară imitau cercetarea, trezind în sufletele tinere interesul pentru a fixa realitatea în scrieri. Inocenți, cu multă inspirație, ei căutau să vadă și să immortalizeze în scris lumea de alături, cu tainele ei păstrate în legende, în descântece, în blesteme, ce-și aflau loc alături de doine, balade, cântece de cătănie, de dragoste și de petreceri – o bogăție transmisă din gură în gură, ce însoțea datini și obiceiuri; dar și artele culinare ale bucătărilor țărănești, și doctoriile cu tratamente din ierburi. De rând cu rigoarea științifică, monografia sociologică a satului a obținut noi valențe, care solicitau și eforturi, dar și acuratețe, caracteristice procedeele de investigații valide și fiabile. În asemenea împrejurări, în școli, lua naștere un proces educativ îndreptat pe un făgaș deschizător de porți, în albia cercetării și inovațiilor pentru cunoașterea realității și a descoperirii apropielului, a observării nestingherite și a fixării monografice. Monografiile elaborate de profesori și elevi se încadrau în sistemul valoric al publicațiilor jurnalistice și literare. Gusti menționa: „Pe de o parte, numărul monografiilor sătești întocmite de nespecialiști, din dragoste pentru satul lor sau din nevoi profesionale este mai mare decât al celor întocmite de specialiști din interese științifice, iar pe de altă parte, monografiile descriptive și superficiale întrec numărul celor explicative și de adâncire a realității, se înțelege ușor că termenul de monografie este de cele mai multe ori în dezavantajul lucrărilor sistematice. De aceea, socotim necesar să stăruim asupra principiilor care călăuzesc munca noastră monografică...” Însă problema nu putea fi soluționată prin negarea sau oprirea studiilor efectuate pe teren de nespecialiști sau prin detașarea de către sociologi a unui număr mare de intelectuali din mediul rural, a simpatizanților sinceri, dar neinițiați până la urmă, chiar fiind promotori fideli ai ideilor Școlii Sociologice de la București. O soluție rezonabilă a fost găsită în 1940, când în colecția de Studii și Cercetări „Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică”, editată sub patronajul lui D. Gusti, a apărut „Îndrumări pentru monografiile sociologice”. Este o lucrare de anvergură, elaborată sub direcția științifică a profesorului Dimitrie Gusti și conducerea tehnică a lui Traian Herseni. Lucrarea metodologică cuprindea un cadru mai vast decât cel al cercetărilor efectuate de un singur institut științific, axându-se pe concepția fundamentală a Școlii Sociologice a lui Gusti, pe analizele metodelor de cercetare și pe rezultatele obținute și expuse publicului de Secția Sociologică sistematic în comunicările tematice, după fiecare campanie și, nu în ultimul rând, în baza opiniilor participanților la discuții. La apariția îndrumărilor au depus eforturi cei mai remarcabili monografiști: Traian Herseni, Ion Conea, Henry H. Stahl, Ion Petrescu-Burloiu, Valeriu Butură, Raul Călmescu, Ion Făcăoaru, Dumitru C. Georgescu, Gheorghe Focșa, Silvia Dumitrescu, Mircea Vulcănescu, Paula Herseni, Ion I. Ionică, Octav Iosif, Ștefania Golopenția, Alexandru Dima, Ion C. Cazan, Constantin Brăiloiu, Anton Golopenția, Cheorghe Lipcian, Xenia Costa-Foru, Ion Chelcea, Florea Florescu, Stanciu Stoian, Eliza Retezeanu. Ei formau echipa de avangardă a sociologiei românești, tineri călăuziți de dragoste pentru țară, de idei mărețe, pătrunși de credință și voință, cu speranță au mers prin satele cuprinse de transformările de după Marele Război, nu pentru a fixa numai realitatea vieții de zi cu zi, dar și a înțelege cum schimbările influențează oamenii și cum viitorul poate deveni prosper. De fapt, mulți dintre ei, fiind feciori de fruntași de țară, de învățători și preoți, veneau la ai lor în mediul rural, căci, ca nimeni alții, ei știau aspirațiile și durerile oamenilor din mediul respectiv, cunoșteau avânturile și căderile din spațiul rural românesc. Și ai lor i-au primit. Profesorul Dimitrie Gusti a format o echipă de specialiști de profesii diferite din domeniul științelor sociale, umaniste și reale: economie, sociologie, literatură, folclor, istorie și etnografie, jurisprudență și învățământ, medicină, psihologie și biologie, inginerie și agronomie.

Realitatea fără retuş

Enunţurile Şcolii Sociologice de la Bucureşti sunt expuse în „Îndrumări pentru monografiile sociologice”, din perspectivă tehnologică a organizării corecte a cercetărilor empirice în unităţi sociale, a obţinerii datelor, sistematizării lor şi interpretării rezultatelor. Îndrumările sunt elaborate pentru XI direcţii de cercetare, grupate de autori conform principiilor conceptuale ale lui Dimitrie Gusti în: *cadre şi manifestări sociale*. Acestea se află în legătură organică între ele, în aşa mod încât studiul monografic să reprezinte unitatea socială în întregime, cu toate aspectele ei definitorii pentru dezvoltarea proceselor sociale. În articolul de frontispiciu, intitulat „Un sistem de cercetări sociologice de teren”, Dimitrie Gusti sublinia: „Un cercetător nu poate întrebuinţa un plan de lucru dacă nu le cunoaşte şi pe celelalte şi nici nu va întreprinde cercetări serioase, dacă nu va întrebuinţa (personal sau în colaborare) toate planurile de lucru cerute de natura fenomenului. Sociologia nu studiază, de pildă, o înmormântare numai sub aspectul religios sau ceremonial, ci şi sub aspectul economic, juridic, de relaţie socială etc., şi se va întrebuinţa, deci, pentru acelaşi fenomen, numărul necesar de planuri de lucru.” [5, p. 20].

În continuare vom descrie planurile de lucru pe teren, acestea constituind dovezi ale organizării activităţilor cercetătorilor monografişti în laboratoarele deschise ale mediului social. Vom stărui asupra *cadrelor cosmic şi biologic*, aşa cum sunt prezentate de îndrumările sociologice. Alegerea este motivată de faptul că principiile şi instrumentele de cercetare a cadrelor cosmic şi biologic se aplică şi în planurile de cercetare ale cadrelor *istoric şi psihologic*. Conform ideilor conceptuale elaborate de Dimitrie Gusti, *cadrul cosmic*, (factorul resurse naturale: solul apa, bogăţiile subterane, clima, situaţia geografică) influenţează multilateral şi pe diverse planuri *evoluţia proceselor sociale*. Cadrul cosmic este suportul axial al dezvoltării umane. Îndrumările cercetărilor monografice menţionează explicit: „La cadrul cosmic, ne preocupă toate fenomenele sociale născute sub influenţa factorilor naturali. Mai exact, studiem raporturile dintre societate şi natură sau, pentru că societatea reacţionează prin cultură, putem spune: raporturile dintre natură şi cultură. Viaţa socială se caracterizează printr-un dinamism neîncetat. Ea se desfăşoară într-o serie de procese de acţiune şi reacţiune fata de lumea înconjurătoare”. Din aceste considerente, factorii cadrului cosmic au fost incluşi metodic şi sistemic în planurile pentru cadrele biologic, istoric, psihologic, pentru manifestările economice, spirituale, etice şi juridice, politice şi administrative. Factorii cadrului cosmic pot provoca probleme de ordin social geografic, care se manifestă în rezultatul interacţiunii *factorului antropogen şi a mediului natural*. Astfel, între aşezările omeneşti şi locul lor geografic se produc relaţii diverse şi continui, raporturile între oameni faţă de mediul lor natural provoacă reacţii cu urmări pentru mediile social şi natural. Campaniile sociologice organizate de Institutul Social Român urmăreau cunoaşterea situaţiei reale a consecinţelor provocate de interdependenţele dintre *om, cultură şi natură* în diferite regiuni ale ţării, de asemenea, cercetările cantitative urmăreau stabilirea ritmului de dezvoltare socială în raport cu factorii geografici naturali, reflectată în nivelul de trai al ţăranilor, încadraţi în calendarele agricole tradiţionale. Îndrumările puneau în sarcina cercetătorilor observarea şi verificarea la faţa locului a „rapoartelor dintre cultură şi natură, cum sunt ele de fapt şi cum se răsfrâng în conştiinţa colectivă” [5, p. 29]. Factorul geografic îşi dovedeşte importanţa prin alegerea locului de amplasare a satului şi a gospodăriilor lui. Deşi, pe hartă, satul reprezintă doar un punct, în realitate el este o casă de educaţie situată pe faţa pământului, care este altfel pretutindeni. O casă ce ajută şi dirijează existenţa umană spre genuri de viaţă diferite [5, p. 31].

Planurile de cercetare reprezintă hărţi tehnologice ale proceselor de investigaţie pe teren, unde obiectivele studierii sunt expuse diversificat şi în detalii. Se urmăreşte ca rezultatele preconizate să ofere date, fapte, indicatori care să prezinte obiectul cercetării în mod echidistant şi imparţial, ţinând cont totodată de faptul, că şi cercetătorii, şi persoanele investigate sunt oameni vii, cu emoţii, patimi, afecţiuni şi ostilităţi. Cercetările cadrului cosmic sunt urmate de cele ale cadrului biologic, cu planuri de teren orientate pe făgaş antropologic, unde omul şi unitatea socială sunt văzute ca elemente aparte şi împreună, ca parte a naturii. Cercetătorii Institutului de Ştiinţe Sociale al României considerau, că, nici în cazul absenţei unei tradiţii de cercetări antropologice în România, nu pot fi admise concepţii arbitrare în efectuarea investigaţiilor. Din aceste considerente, pentru ei devenea importantă eficienţa metodelor, conţinutul ştiinţific şi problematica cercetării. Fiind convinşi că antropologia generală şi sistemică este o ştiinţă de perspectivă şi de mare interes, cercetătorii şcolii lui Dimitrie Gusti îşi concentră eforturile pentru „a lămuri: originea, vechimea, filiaţiunea şi locul omului printre fiinţele vii; unitatea speciei umane, gradul de înrudire al raselor umane principale între ele, cum şi între acestea şi antropoide; clasificarea raselor, a etniilor şi a populaţiilor umane de pe întregul glob” [5, p. 82]. Evoluţia numerică a populaţiei este un element component important al dezvoltării comunitare, fiind influenţată de factori demografici, sociali şi de migraţiune, fiind dependentă şi de factorii fizici: climă, dezastre naturale etc. Intensitatea cu care aceşti factori acţionează determinând vitalitatea colectivităţii umane prezintă un proces social, tendinţele căruia pot fi măsurate cantitativ şi calitativ. „Influenţa factorilor fizici, biologici şi sociali este de o importanţă deosebită. Aceşti factori, – pe care i-am numit factori de variaţie şi au fost clasificaţi în:

cosmici, bio-sociali, patologici și bio-politici, – intervin efectiv în viața populației, în sens pozitiv sau negativ, și determină, valoarea calitativă, precum și desfășurarea numerică a oricărei colectivități omenești” [5, p. 91]. Planul general pentru cercetarea cadrului biologic este structurat în așa fel încât poate fi considerat un model de cercetare sociologică a omului ca ființă a naturii în raport dinamic cu natura. Elementele planului pentru cercetarea cadrului biologic se regăsesc și în celelalte planuri ale îndrumărilor pentru monografia sociologică, în funcție de enunțul lansat de cercetările cadru. Planul dovedește elocvent importanța atribuită de Școala Sociologică de la București efectuării corecte, până în mici detalii, a cercetărilor de teren, a adunării datelor, a observărilor, a comunicării nestingherite, sincere cu informatorii. Planul general de cercetare biologică conține următoarele direcții: a) Antropologie; b) Demografie; c) Factori de varietate.

Cercetătorii acordau un spațiu vast culegerii de date, înregistrărilor documentare stenografiate sau sonore, imprimate pe disc, fotografiate și filmate. Obiectul studiilor fiind: oamenii satelor și relațiile între ei, cu mediul ambiant natural și cultural; procesele migrației interne și externe; interacțiunile etnoculturale de asimilare și de îmbogățire reciprocă între minoritățile naționale și populația de bază a Statului Român Unitar. Examinând planurile pentru: cercetările antropologice; manifestările spirituale; de cercetare a vieții religioase; a mitologiei și științei populare; a credințelor și riturilor domestice; a artei plastice populare; pentru manifestările economice; de creștere a industriei casnice – în toate vom găsi instrucțiuni de lucru, unde sunt incluse și întrebările obligatorii ce trebuie adresate persoanelor intervievate pe teren. Răspunsurile urmau să conțină opinii sau date cantitative, utilizate de intervievați în viața cotidiană. Scopul general al investigațiilor consta în aprecierea gradului de dezvoltare intelectuală, a cunoștințelor utilizate de indivizi la aprecierea realității și inteligența, înțelepciunea lor, formarea felului lor de a gândi, de a lua decizii și a acționa.

Ne vom opri mai îndeaproape la planul pentru cercetarea obiceiurilor alimentației țărănești, elaborat pentru cercetarea cadrului biologic, cu prilejul campaniei din satul Drăguș, Făgăraș. Planul descrie detaliat, la fel ca și celelalte planuri, procedeele de organizare și efectuare a investigației, de asigurare a corectitudinii datelor obținute; în cazul de față: referitor la cultura alimentării diverselor categorii sociale din spațiul rural. Lucrul operatorilor de teren a fost sistematizat pe compartimente, corespunzător structurii lucrării, care, la rândul ei, reflecta principiile conceptuale de studiere funcțională conform cadrelor: geografic, biologic, istoric, psihic și a manifestărilor de ordin economic, spiritual, etic-juridic, politic-administrativ. Introducerea la planul de lucru menționa: „Alimentația nu constituie o problema numai pentru biologie. În afară de valoarea ei nutritivă, alimentația se încadrează în obiceiurile de viață ale grupului etnic și interesează sub acest aspect atât etnologia, cât și sociologia” [5, p. 101]. Instrucțiunile atenționau operatorii asupra observărilor: alimentației femeilor în lipsa bărbatului (pe timp scurt și lung), alimentației femeilor însărcinate, a lehzuzelor, precum și a credințelor și obiceiurilor legate de alimentație, (de pildă, „ploconul”). Operatorul urma să noteze: *când se face spălatul pe mâini*: înainte sau după masă; *ștergerea la gură*, cum, cu ce?: a) cu fața de masă; b) cu mâneca de la cămașă; c) cu ștergarul etc.; *clătirea (spălarea) gurii și scobirea dinților* după mâncare; *spălarea pe mâini* înainte de a găti mâncărurile; *întrebuințarea feței de masă sau a șervetelor*, acasă și la câmp. Datele de ordin istoric trebuiau să dovedească: *dispariția unor alimente din uz* și cauzele ei, *păstrarea unor alimente dispărute*, situațiile și persoanele care le pot refolosi; *alimente moștenite* tradițional; alimente noi, căile de răspândire și frecvența de utilizare a lor; *instrumente de bucătărie dispărute*, tradiționale, noi; *culturi agricole și produse animaliere dispărute* din alimentare, timpul dispariției și cauzele ei, produsele care au suplinit alimentele dispărute. Operatorul înregistra și *factorii psihologici ai alimentării*: preferințele gustative și motivațiile lor; *deprinderile de alimentare*: în zilele de lucru și de sărbători, frecvența și locul alimentării (după anotimpuri), în ce încăperi – în tindă, în casă, la masă sau pe vatră; din același blid sau fiecare aparte (bărbatul de o parte, femeia și copiii de altă parte); în picioare sau așezați; tacâmurile folosite; *alimentația după starea culturală*: a intelectualilor, a meseriașilor calificați, a oamenilor umblați prin lume (foști servitori, cei întorși din America etc.); *modul de primire a hranei*: membrii familiei toți laolaltă cu lucrătorii /servitorii, oaspeții/ sau separat; *moda în alimentație*: mâncăruri desconsiderate și apreciate; *sentimente* exprimate prin daruri de alimente sau de băuturi; *atitudini* (satirice, admirative, disprețuitoare etc.) față de cei care mănâncă mult sau puțin, repede sau încet, cu zgomot, față de cei mofturoși, de cei care beau mult etc. Operatorul înregistra și *aspectele manifestărilor economice în alimentare*: în funcție de starea economică și socială (categorii și grupuri sociale etc.), de locul de muncă, de situații de crize, calamități, liniște și belșug; producerea hranei și procurarea ei; *Instrumentele de bucătărie, modul de păstrare a preparatelor alimentare* și a hranei; persoanele care gătesc hrana, tehnicile și rețetele de bucătărie, diviziunea muncii la bucătărie, *timpul de păstrare a hranei; igiena operațiilor speciale*: muls, tăierea animalelor, facerea pâinii etc. De asemenea *manifestările spirituale*: raporturile alimentației cu viața religioasă în perioada posturilor, a zilelor obișnuite și de sărbători; datini, credințe și superstiții, terminologia, creația populară orală în legătură cu alimentația. În câmpul de interes intrau și *manifestările etice-juridice*: împrumuturile și schimburile de alimente, plata în natură pentru munca angajaților la pregătirea produselor alimentare, măcinare, fabricare a băuturilor, a uleiului etc.; *dări în alimente* pentru preot, pentru

funcționari, (ouă, lapte carne etc.); *obiceiuri de ajutor cu alimente* în caz de incendiu, de moarte, etc. și juridice, (de pildă, aldămașul). Sunt marcate și *manifestările politice* în alimentarea populației care constau în intervenția statului sau a diferitelor instituții pentru ajutorarea populației în caz de foamete sau pentru ridicarea standardului de viață, pentru o nutriție mai rațională.

Valoarea nutritivă a alimentelor și bolile provocate de alimentare urmau să fie cercetate de către biologul sau medicul echipei. Datele obținute urmau să determine gradual cultura alimentării, parte componentă a culturii generale în localitatea studiată.

Vom examina mai detaliat și planul pentru cercetarea pedagogică, învățământul fiind unul dintre pilonii societății ce asigură dintotdeauna cultura, dezvoltarea umană, propășirea poporului. Planul cercetării pedagogice a fost conceput pe două direcții: 1) pedagogia populară a satului și 2) pedagogia cultă a satului. Pentru ambele direcții erau aplicate metodele documentării statistice pe teren, a interviului de informare și întrevedere.

Pedagogia populară se bazează pe acțiuni educative exercitate de instituțiile extrașcolare, care formau anumite deprinderi referitor la: a) *starea de sănătate*, ținând cont de morbiditatea și mortalitatea înregistrată în localitate, de modul de trai, alimentarea, îmbrăcămintea, igiena corporală a copiilor și adolescenților; b) *educația gospodărească*, bazată pe ocupațiile locuitorilor, activitățile de muncă și de orientare profesională a tinerilor și copiilor; c) *educația cetățenească directă și indirectă*, pornind de la educația în familie în formarea atitudinii față de conducerea localității și a țării, de citirea ziarelor și de politicienii locali, antrenarea în activități culturale a tinerilor și vârstnicilor; d) *educarea religioasă* axată pe: educația în familie; sărbătorile religioase ținute de popor, obiceiuri și credințe în care copiii și tineretul aveau vreun rol; *educația morală în afară de biserică*: convorbiri cu sătenii; opiniile bunicilor și ale părinților referitor la moralitatea copiilor; respectarea disciplinei, pedepse, recompense; manifestarea spiritului de emancipare; existența în localitate și participarea în societăți cu misiuni educative morale; e) *educația estetică* bazată pe: formarea deprinderilor literare, pentru poezie și proză, folclor; atragerea copiilor în cercuri muzicale și de dans; organizarea cercurilor de educație estetică și atragerea în discuții referitor la literatură și arte.

Pedagogia cultă a satului se afirmă prin activități educative exercitate în școală și depinde de: a) *starea fizică, arhitecturală a clădirii*; numărul de clase (suprafețele lor); *grupuri auxiliare* (lot școlar, grădiniță, locuri special amenajate pentru sport, etc.); *folosirea spațiilor* și buna administrare a școlii; b) *materialul metodic, didactic*, inventarul instructiv, proveniența și gradul lui de uzură; existența muzeului școlar, proveniența fondurilor și locul amplasării exponatelor, participarea elevilor la colectarea mostrelor, gestiunea muzeului; biblioteca școlară, inventarul cărților și modul lor de distribuire; c) *componenta comitetului școlar*, autoritatea membrilor lui în localitate și activitatea acestuia; bugetele în decurs de sau pe mai mulți ani, întocmirea și executarea bugetelor; c) *elevii* prezentați prin datele recensământului timp de 30 ani, conform numărului de înscriși, repetenți, morți, frecvenți, promovați pe grupe; fișele individuale ale elevilor cu teste simple și profiluri psihologice, pentru a arăta materialul uman în lucru; frecvența elevilor în raport cu anotimpul; averea părinților, numărul copiilor pe care îi au și depărtarea lor de școală în metri; asistenta medicală atribuită de către părinți, învățători și medici; existența farmaciei școlare, dotarea și funcționarea ei; ajutoarele primite de elevi, cu indicarea donatorilor; d) *corpul didactic*, cu indicarea, până în cele mai mici amănunte, a datelor personale și activitățile în cadrul școlii și în afara ei; *biografii* ale cadrelor didactice, anchete discrete de felul cum sunt văzuți învățătorii în sat și de către elevi, situația lor materială; e) *satul și școala*, prin atitudinea autorităților comunale față de școală; atitudinea preotului și a altor autorități existente în sat; a instituțiilor economice și culturale față de școală; *atitudinea părinților* bogați, mijlocași, săraci și foarte săraci față de școală și ajutorul material ce-l dau; de asemenea: *atitudinea proprietarului mare* (dacă este), a comercianților, a meseriașilor și a țăranilor (la fiecare, după avere); f) *istoricul școlii*; e) *manifestările și rezultatele* lor în: domeniul economic; activități culturale; de gestiune a școlii; de aplicare a legislației cu privire la regimul recompenselor și pedepselor, de premiere a elevilor și a învățătorilor. Cercetătorii procesului de învățământ și educațional în spațiul rural trebuie să țină cont și de *implicările altor instituții educative* ale: bisericii, bibliotecii, cercurilor culturale, caselor de sfat, caselor de cetire etc. Instrumentele de lucru ale operatorilor conțineau formulare cu întrebări, tabele ce urmau a fi completate conform unor instrucțiuni riguroase, în așa mod încât datele obținute să ofere un tablou clar, fără confuzii, în promovarea învățământului – *acesta fiind cu siguranță, un proces crucial în făurirea viitorului.*

„Îndrumări pentru monografiile sociologice” reprezintă un tratat metodologic fundamental, unde, în 500 de pagini, sunt expuse și analizate ideile doctrinare ale Școlii Sociologice de la București, principiile conceptuale, teoretice de cercetare „spre a înlesni înțelegerea realității sociale, și, apoi, spre a face cu putință reforma socială, adică, mai buna organizare a acestei realități” [5 p 482]. Îndrumările expun sursele bibliografice de bază, necesare aprofundării cunoștințelor teoretice și aptitudinilor aplicative în sociologie, publicațiile de specialitate din România și de peste hotare. Tratatul depășește spațiile de formare, educare și instruire academică, universitară și își asumă și o misiune mai vastă de promovare a sociologiei ca știință a grupelor, a

unităților sociale, a voinței sociale, a relațiilor dintre oameni și grupe sociale și mediul natural – relații de care depinde până la urmă cultura și bunăstarea civilizației. Un capitol special, inclus la sfârșit în anexe, este dedicat unui „Îndreptar pentru organizarea instrucției sociologice în școlile speciale de pregătire a tineretului”. Îndreptarul prevedea un curs preuniversitar de educație și instruire sociologică, format din lecții teoretice de: inițiere în structura și transformările realității sociale; informare asupra realității sociale în mediul rural din România; deprindere a metodelor de cercetare sociologică. Cursul era prevăzut pentru o durată de o săptămână, fiind suplimentar învățământului obligatoriu, conținea și lecții practice efectuate în localitate, în baza cunoștințelor teoretice și metodelor de cercetare sociologică. Îndreptarul amănunțit și explicit recomanda și persoanele desemnate să susțină lecțiile de instruire sociologică. Acestea formau un corp didactic din pedagogi, personalități repute din ținut, autori ai cercetărilor locale, directori de muzee, de reviste, de întreprinderi, șefi în conducerea județeană și, de asemenea, sociologi din echipele de studii monografice ale școlii gustiene. La finalizarea cursului tinerii urmau să obțină: „1) minimum de teorie sociologică, necesar pentru a înțelege realitatea socială și în deosebi pe cea, românească; 2) minimum de deprinderi metodice pentru a face față cerințelor activității de cercetare; 3) o cunoaștere măcar sumară a complexității problemelor pe care le ridică România rurală și a corelației dintre ele.” [5, p. 476].

Cercetările monografice în satele basarabene

După campania monografică întreprinsă în iulie – august 1931 în satul Cornova, Basarabia, un sat de răzeși, mazili și țărani liberi, situat în zona de codru, în județul Orhei, aflat sub dominație rusească mai mult de un secol, a urmat analiza materialelor acumulate și organizarea de către Institutul Social Român în perioada 13 ianuarie – 1 iunie 1932 a 19 conferințe științifice. La prima, profesorul D. Gusti a susținut comunicarea „Drăguș, un sat din Ardeal și Cornova, un sat din Basarabia”, însoțită de demonstrarea a două documentare sociologice „Drăguș, viața unui sat românesc” și „Un sat basarabean, Cornova”. La două ședințe a prezentat comunicări și monografistul Petre Ștefănuță, originar din comuna Ialoveni, județul Lăpușna: „Prezentări de texte literare nemuzicale” (30 martie) și „Influența războiului asupra mentalității politice a statului” (11 mai) [3, pp. 411-412]. Cercetările sociologice efectuate la Cornova au stimulat înființarea la Chișinău (18 noiembrie 1934) a Institutului Social Român din Basarabia, filială a Institutului Social Român din București. Dintre obiectivele prioritare ale institutului, se profila efectuarea cercetărilor ample pentru evidențierea din realitatea socială a regiunii a satului românesc – „izvor nesecat al energiilor românești și temelia pentru întreg naționalismul românesc” [6, p. 607]. Președinte al institutului a fost desemnat Pan Halippa, unul dintre artizanii Unirii Basarabiei cu România la 27 martie 1918, iar secretar general a fost numit Petre Ștefănuță. Cu o experiență bogată, acumulată în campaniile Scolii Sociologice de la București și pătruns de entuziasm nestăvilit, Petre Ștefănuță a organizat expedițiile de cercetare sociologică monografică în satele din Moldova ieșită de sub stăpânirea rusească. A fost formată echipa monografică de cercetători basarabeni: prof. dr. Teodosie Știrbu, dr. Grigorev, dr. Nicolae Moroșan, Aurel Sava, G. Gonța – în total 20-30 persoane de diferite specialități: sociologi, economiști, etnografi, geografi, medici, istorici, muzeografi, folcloriști, pedagogi. În primul an de activitate, Institutul Social Român din Basarabia a întreprins o campanie monografică în satul Iurceni, jud. Lăpușna, un sat vestit prin olarii lui. Cercetările sociologice au dovedit că vârsta olarilor de la Iurceni nu depășea 40 de ani, cauza mortalității lor premature constând în folosirea smaltului pe bază de plumb, vaporii căruia le afectau căile respiratorii și plămâni. Olăritul tradițional care se afirmase în Basarabia țaristă avea o aprigă nevoie de inovații și investiții. La adunarea generală anuală a Institutului Social Român din Basarabia, în 1935, profesorul Dimitrie Gusti, președinte al Institutului Social Român și director general al Fundației Culturale Regale „Principele Carol” exprima satisfacția sa pentru rezultatele obținute în urma investigațiilor la Iurceni și încrederea că cercetările „se află pe drumul cel bun”, menționând totodată, că accentul trebuie pus și mai departe pe cunoașterea Basarabiei. Gusti a donat din partea Fundației Culturale Regale suma de 10 000 de lei pentru Căminul Cultural în scopul modernizării olăritului la Iurceni. În acele zile a fost organizată adunarea festivă de constituire a Fundației Culturale Regale „Principele Carol” din Basarabia, la care D. Gusti a anunțat decizia M.S. Regale de a-l desemna în funcție de președinte pe astronomul Nicolae Donici, om de știință, cunoscut în lume, care deținea pe malul Nistrului un Observator astronomic de înaltă performanță, la Dubăsarii Vechi, satul unde locuia și efectua cercetări științifice. În campaniile de cercetare monografică ale Institutului Social Român din Basarabia au activat și echipe studentești conduse de profesorul Gusti, pe care dânsul le considera că prezintă o „operă de pedagogie specială la sate”. Aceste echipe, încadrate în programe alături de cercetătorii institutului, au activat în satele: Olănești, de pe Valea Nistrului, jud. Cetatea Albă; Ignăței, jud. Orhei; Colibași, de pe Valea Prutului, jud. Cahul; Tocuz, din Stepa Bugeacului, jud. Tighina; Cuhurești, din Câmpia Sorociei, jud. Soroca; Năpădeni, jud. Bălți; Delacheu, de pe malul Nistrului, jud. Tighina; Vancicăuți, de pe malul Prutului de Mijloc, jud. Hotin; Lozova, sat de Codru, jud. Lăpușna; Stolniceni, sat de Codru, jud. Lăpușna; Copanca, de pe Malul Nistrului, jud. Tighina; Nișcani, sat de Codru, jud. Orhei [7, pp. 64-66]. Rezultatele cercetărilor efectuate de sociologi în Basarabia au fost prezentate la conferințe publice la

Chișinău, București și în alte orașe ale țării, unde participau pedagogi, oameni de cultură, factorii de decizie și unde autorii alertau autoritățile asupra imperativului soluționării celor mai arzătoare probleme de natură economică și socială. Au fost publicate studii monografice, în formă de broșuri, monografii, articole în reviste de specialitate. Astfel, în 1937, a apărut „Buletinul Institutului Social Român din Basarabia”, tom I, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, cu analize și sinteze ale realității sociale, în mare, din satele Iurceni și Nișcani, elaborate conform metodologiei monografiilor sociologice sătești. În 1938, tomul II al „Buletinului de Cercetări Sociale al României, regionala Chișinău” a fost consacrat stării sociale, economice, culturale a satului Copanca. Profesorul Teodosie Știrbu publica în revista Sociologie Românească, anul III, nr. 7 – 9, Iulie – septembrie 1938, studiul „California României, Regiunea Copanca”. T. Știrbu deținea funcția de șef al Secției Economie a institutului, iar, în 1937, la Chișinău, el edita broșura „Manifestări economice la Iurceni și Nișcani”, o lucrare ce s-a bucurat de aprecieri în presa acelor zile din partea unor somități, precum Mareșalul Al. Averescu, omul politic Gheorghe I. Brătianu, Simion Mehedinți, om de știință, cunoscător al metodelor de cercetare geografică și geopolitică [8]. În 1939, la Tipografia Prefecturii județului Cetatea Albă, apare monografia „Viața moldovenilor de la Nistru”, studiu sociologic, expus în 760 pag., cu prefața profesorului Dimitrie Gusti, elaborat de Boris Malski, învățător în satul Olănești. E o lucrare ce reprezintă satul basarabean situat pe cursul de Jos al râului Nistru, în zonă de șes, cu mult soare și puține precipitații, nu departe de Marea Neagră. Autorul a utilizat datele cercetărilor de teren efectuate la Olănești de una dintre echipele studențești, unde a participat. Lucrarea a fost înalt apreciată. În 1938, Institutul Social Român a fost reorganizat în Institutul de Cercetări Sociale al României, respectiv și filiala din Basarabia a devenit Institutul de Cercetări Sociale al României, regionala Chișinău. Deși obiectivele au rămas cele enunțate, după 1939, intensitatea cercetărilor sociologice pe teren, efectuate de specialiștii institutului, a început să slăbească. În viața socială și politică a țării se făcea simțită o tensiune crescândă, o încordare vădită în relațiile politice interne, care putea fi explicată prin declanșarea de către Germania nazistă și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) al celui de al Doilea Mare Război. Nimeni nu-și putea imagina, însă, zilele ce puteau să se abată asupra României și la ce încercări va fi supus poporul român.

La 26 iunie 1940 Uniunea Sovietică a înaintat României ultimatumul „Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia”, un document bazat pe inexactități și minciună [9]. În acele zile colaboratorii Institutului Social Român s-au refugiat în grabă să plece peste Prut, în țară. Dar nu toți au reușit. Petre Ștefănuță a fost prins de evenimente la Chișinău, unde, după ocuparea sovietică a fost angajat la Institutul Științific Moldovenesc din Tiraspol, transferat în Basarabia „eliberată”. P. Ștefănuță a predat Institutului din Tiraspol materialele de teren, datele nepublicate după campaniile în satele Popești, Vârnova și Dâșcova, precum și materialele campaniei Cornova 1931, transmise filialei basarabene de către Institutul Social Român, în 1939, pentru păstrare și valorificare. Toate aceste documente au dispărut fără urmă, cum s-a dovedit mai târziu în tentativa de a fi găsite [7, pp. 64-66]. Chiar din primele zile ale puterii sovietice, în Basarabia, P. Ștefănuță a fost luat în vizor de către NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne). În scurt timp a fost arestat, acuzat că: a fost lider al societății „Renașterea refugiaților de peste Nistru”; a susținut alipirea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești la România; a optat pentru formarea unui stat românesc de la Tisa până la Bug; a denigrat în presă Uniunea Sovietică și viața poporului sovietic; a acționat de pe poziții contrarevoluționare, ponegrind partidul bolșevic și colectivizarea agriculturii în URSS. La 13 aprilie 1941, Petre Ștefănuță a fost condamnat la pedeapsa capitală prin împușcare. La solicitarea sa, condamnarea la moarte a fost înlocuită cu zece ani de lagăr de muncă forțată. A decedat în detenție la 12 iulie 1942, în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Tătară. În 1940, a rămas la Chișinău și dr. Nicolae Moroșan, paleontolog cu renume european, fost secretar general al Institutului Social Român din Basarabia. Spera să continue activitatea științifică, având pregătite pentru tipar articole și monografii consacrate cercetărilor arheologice, geologice și seismologice din Basarabia. În anii 1940 – 1941, deținea funcția de director al Muzeului de Stat al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM) – azi Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală al Republicii Moldova (R. Moldova), dar refuză categoric să activeze pe tărâm politic și să devină membru al partidului comunist-bolșevic. Totuși, până la urmă, a dat consimțământul să candideze ca fără de partid la alegerile de deputați ai Sovietului Naționalităților al URSS și a fost ales deputat pe circumscripția Nisporeni. Dar, La 13 iulie 1941, a fost arestat de NKVD și, acuzat de activitate antistatală, a fost escortat la Tiraspol, apoi la Odessa, unde a fost supus interogărilor, iar peste câteva zile, sub presiunea înaintării armatelor române și germane, de la Odessa, a fost escortat, printre deținuți și pușcăriași, la Novosibirsk, unde, după cercetări minuțioase, a fost declarat nevinovat și i s-a permis să continue activitatea pedagogică și științifică la Institutul Industrial din Tomsk (Siberia). La sfârșitul anului 1943, a fost convocat la sesiunea deputaților Sovietului Suprem al URSS, la Moscova. La 3 februarie 1944, a vizitat ambasada Regatului Unit al Marii Britanii de la Moscova, iar la 4 februarie, a fost găsit mort într-o cameră a hotelului „Național” din Moscova, unde era cazat, lăsând o scrisoare de adio adresată soției. Astfel a fost constatată sinuciderea lui Nicolae Moroșan, „dar nu fără ajutorul NKVD-ului” – considera nepotul

de pe mamă al lui N. Moroșan, arheologul și muzeograful, omul emerit în cultură din Moldova, Vsevolod Moroșan-Marchevici [10, pp. 79-85]. Teodosie Știrbu s-a refugiat împreună cu familia, în 1940, și s-a stabilit la Iași, unde a îndeplinit munca de profesor, în perioade scurte de timp, la Institutul Agronomic, Institutul Politehnic, Institutul de Măsurări Terestre, Institutul de Industrie Ușoară. Abilitățile omului de știință Teodosie Știrbu, însă, vor fi valorificate în domeniul economic, deși T. Știrbu a apelat la cercetări de teren, utilizând metode și instrumente sociologice, a făcut-o, însă, sub acoperirea intereselor economice în agricultură; căci, pentru sociologie și sociologi, războiul nu se terminase în 1945, ba dimpotrivă, luase o altă formă, sociologia devenind o știință falsă. La 1 octombrie 1957, T. Știrbu devine cercetător științific principal al Colectivului de cercetări agronomice la Filiala Iași a Academiei Republicii Populare Române. La un an după numirea în post, Teodosie Știrbu a revenit la cercetările monografice, pentru care căpătase o bună experiență activând în cadrul Institutului Social Român din Basarabia. În anul 1958, a fost numit șeful echipei de cercetări în zona Dorna, județul Suceava, care au durat până în 1960 și s-au încheiat cu publicarea a 11 volume de studii monografice, apărute sub îngrijirea nemijlocită a lui Teodosie Știrbu, el fiind și coautor la lucrarea colectivă de sinteză „Cercetări monografice în regiunea Suceava”. Teodosie Știrbu a fost unul dintre pușinii colaboratori ai Institutului Social Român din Basarabia, care a supraviețuit în anii regimului comunist și care a mai avut șansa să continue cercetarea monografică a satului în România [8].

Timpul istoric în caiete de teren

Germenii cultivați în perioada interbelică, în timpul dezbaterilor, discuțiilor la catedre, în aulele universitare, în școli, la cursurile speciale de cercetare monografică și dacă n-au fost nimiciți de anii „dictaturii proletarietului”, ori s-au menținut în stare de anabioză, apoi au început să rodească în Republica Moldova abia după anii 1990, atunci când au apărut condiții prielnice pentru a vedea și a înțelege realitatea socială în afara „visului luminos” al utopiei comuniste.

Scriitorul român Paul Goma, originar din satul Mana, județul Orhei, în romanele sale memorialiste „Din calidor” și „Arta refugii” reproduce secvențe sugestive din procesul elaborării monografiilor satești, care au mobilizat cu entuziasm învățătorii satelor basarabene în perioada interbelică. Autorul vorbește de activitatea de monografist a mamei sale, învățătoarea Maria Goma, născută Popescu: „ Când mamă-ta a alcătuit monografia Manei, a coborât până la... ,ia, să te văd până la cine? ” - îl întreba pe copilul elev, deja tatăl lui, învățător și el, Eufimie Goma. Și copilul a răspuns. De fapt a reprodus un pasaj din cadrul istoric prezentat în monografie: ” Până la inevitabilul Ștefan, zic. Nu poți sta de vorbă cu un Basarabean, fără ca, de la a doua propozițiune, să nu-ți spună că el e „răzeș de-al lui Ștefan, cu zapis...” [11, p. 22]. Preocupările învățătorilor din școlile satești din Basarabia pentru studiile monografice s-au transformat în pasiune și dorință de a cunoaște, a afla ceea ce este nou prin a studia și a nu dispera în fața greutăților, a necunoscutului. Aflată în bejanie în Ardeal, după cea de a doua ocupare a Basarabiei de trupele sovietice, mama scriitorului inițiază un studiu monografic al satului unde a fost găzduită. Iată ce a reținut memoria copilului de nouă ani: ”Încă din Cancelarie, pe câteva caiete noi, faine, aduse de la Mana, a scris cu scrisul ei caligrafic de învățătoare: ”Monografia satului Gusu, jud. Sibiu – 1944” Le-a numerotat, caietele, a scris pe ele și ce conțin: ”Locuință”, ”Agricultură”, ”Colinde”, ”Bocete”, ”Costum național”... Și ”în ziua de Paște”... acum, scrie mama în caietele ei [...] tot felul de „informații”, așa le zice mama – însă, de astă dată, cântecele se aud din curte...” Și mai târziu: „A scris mama în Monografie, că ardelenii mănâncă lucruri consistente, că ei se alimentează cu calorii” [12, pp. 44, 58, 76]. Caietele de teren ale doamnei învățătoare Maria Goma au dispărut în calvarul prin care au trecut basarabenii după ce sovieticii au invadat România și au instaurat regimul lor comunist. Caietele n-au dispărut din amintire, fiind întruchipate în memoria scriitorului Paul Goma ca un detaliu, o parte mică a capitalului său intelectual. În 1990, îi vizitam la București pe Zina și Eugen Draghișteanu, învățătorii părinților mei din satul Trebisăuți, județul Hotin. Ei mi-au vorbit de activitatea căminului cultural și a școlii din sat, susținută de Fundația Culturală Regală „Principalele Carol”, de caietele de teren ale cercetărilor întreprinse împreună cu elevii din sat pentru o monografie, care n-a fost dat să apară. Profesorii Zina și Eugen Drăghișteanu s-au salvat, găsind refugiu și loc de lucru la București, căci altfel ar fi fost „înghițiți de Siberia”, cum s-a întâmplat cu unii colegii de ai lor din localitățile învecinate și încă cu atâția oameni de cultură și buni gospodari ai satelor basarabene. Caietele de teren ale Scolii Sociologice de la București s-au prăpădit fizic, prin ani și ostilități, dar nu și din memoria colectivă a basarabenilor. Profesorul universitar Valentin Tomuleț, doctor habilitat în istorie, într-un amplu studiu monografic „Ținutul Hotin. În surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea” menționa o pleiadă de istorici, publiciști, oameni de cultură, care, după 1990, au elaborat un număr relativ mare de lucrări consacrate istoriei locale: V. Stavilă, D. Poștarencu, V. Mocanu, N. Bulat, I. Leașco, A. Furtună, I. Varta, V. Gajos, M. Bejan, T. Țopa, A. Moraru, V. Trofaiță, V. Golub, V. Ciubuciu, S. Calabădău, I. Lupanciuc, P. Țurcă, I. Stici, T. Ciumac, N. Andronic, V. Mucerschi, N. Florea, S. Damaschin, C. Reabțov, N. Cebanova, A. Maleșcova, N. Pruteanu și alții. V. Tomuleț constată că lucrările elaborate de autorii menționați, în linii mari, conturează tabloul evolutiv al populației satelor cercetate, totuși, de cele mai dese ori, ele au fost scrise la

comandă și poartă un caracter descriptiv, mai mult în plan general și mai puțin din punct de vedere analitic, trecând conștient cu vederea multitudinea de procese și fenomene de ordin demografic, care au avut loc în mediul rural în acea vreme [13, p. 627]. Suntem de acord cu afirmațiile domnului profesor, care se sprijină pe un adevăr axiomatic: istoria umană este făcută de oameni, căci ei reprezintă elementele de bază ale evenimentelor, iar acestea provoacă schimbări care, la rândul lor, produc procese sociale în funcție de voința și competența oamenilor. În cazul cercetărilor ce țin de trecutul și evoluția localităților rurale din Moldova, cuprinse de cursul râurilor Prut și Nistru, am proceda incorect dacă nu am ține cot de mai multe circumstanțe. Timp de jumătate de veac, regimul comunist din RSSM a depus eforturi mari pentru a elabora o altă istorie a moldovenilor, alta decât cea pe care o cunoșteau din amintiri și o povesteau copiilor lor, sau de care vorbeau în casă doar atunci când se întâlneau în zile de sărbătoare. Era interzis, chiar periculos să povestești altfel, decât ce era scris și se vorbea oficial, cum a fost viața în Basarabia până în anul „eliberării” – 1940. Era interzis să spui ce poezii și povești învățau copii, ce scriau cărțile de istorie, să povestești, altfel, despre deportări și foamete, altfel decât aceea ce spuneau oficialitățile sau scriau istoricii aserviți regimului în câteva fraze. Iar accesul la arhive și la documentele care elucidau evenimentele în cauză era extrem de limitat și permis doar unui număr foarte mic de cercetători, dintre acei „cu acte în regulă” și cu, așa-zisa, „origine sănătoasă de clasă”. Când au fost ridicate stavilele și s-a lăsat aerul libertății, unii învățători de țară și oameni de afaceri, foști elevi ai profesorilor plecați în refugiu, și-au amintit de caietele monografice și de cercetările de teren întreprinse împreună cu dascălii lor. Ei nu cunoșteau principiile cercetării spațiului rural elaborate de Școala Sociologică de la București, nu auziseră de „Îndrumări pentru monografiile sociologice”, căci nu aveau de unde. Neliniștea lor era *cadru istoric*. Astfel, în R. Moldova au apărut și continuă să fie publicate lucrări consacrate istoriei locale. Vom încerca să le sistematizăm după criteriile enunțate de autori și să expunem scurte prezentări ale unora reprezentative, corespunzător clasificării noastre în: *studii monografice și eseuri de popularizare a istoriei și culturii localităților; itinerare documentar-publicistice; file de istorie sau cronologii pentru istoria satului.*

Studii monografice și eseuri de popularizare a istoriei și culturii localităților

La patru luni după încheierea campaniei de la Cornova, profesorul Dimitrie Gusti anunța proiectarea editorială a unei monografii în trei volume consacrate satului Cornova. Cercetătorii au fost organizați pentru a elabora materiale și a le prezenta, mai întâi, în ciclul de prelegeri al Institutului Social Român consacrat satului Cornova, jud. Orhei (Basarabia), în perioada 13 ianuarie – 25 mai 1932 și apoi, în studii publicate într-o ediție de peste 1000 de pagini a revistei „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, 1932, cât și în alte publicații [3, p. 783]. Turbulența vremurilor a împiedicat realizarea proiectului lui Gusti, dar nu definitiv. Cele trei volume de studii monografice consacrate satului Cornova au apărut, ca prin minune, după comemorarea a 100 de ani de la nașterea lui D. Gusti. Mai întâi, a fost ideea și voința profesorului universitar, doctor Ovidiu Bădina. Filosof de factură, căci absolvise facultatea de Filosofie a Universității din București și, în 1958-61, Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova, unde a obținut gradul științific de doctor în filosofie, Ovidiu Bădina a dat preferință sociologiei și a fost unul dintre primii cercetători români din anii ’60 ai secolului XX, care a readus în lumină contribuția lui Dimitrie Gusti la formarea Școlii Sociologice de la București. În 1991, la 1 aprilie, Guvernul Druc a aprobat constituirea Institutului Național de Sociologie al Republicii Moldova și l-a invitat în funcție de director pe profesorul Ovidiu Bădina de la București. Tot în acel an, la Chișinău, a fost formată și Academia de Studii Economice din Moldova (ASEM), instituție de învățământ universitar, care, în primii ani, s-a dezvoltat cu susținerea metodică, instructiv-didactică și logistică oferită de Academia de Studii Economice de la București și Guvernul României; rector fondator al ASEM, fiind desemnat profesorul universitar, doctor Paul Bran, remarcabil economist și pedagog român. În circumstanțe favorabile, în vara anului 1993, profesorul Bădina a organizat o cercetare monografică la Cornova – „pe urmele lui Gusti”, la care au participat studenții grupei 901 – „Sociologie aplicată”, Facultatea Management, ASEM. Respectând în mare măsură metodele expuse în „Îndrumări pentru monografiile sociologice”, Ovidiu Bădina a revenit la Cornova în 1995 cu o anchetă de teren, ce avea drept obiectiv procesul privatizării în mediul rural moldovenesc.

În 1997, după prelucrarea și analiza datelor obținute în cele două cercetări de teren, Ovidiu Bădina a scos în lumina tiparului, la Editura Economică, București, primul volum monografic „*Cornova. Un sat de mazili*”, cu texte inedite, organizate, note, prefață și introducere, cuprinse în 440 de pagini. Era primul volum conceput în retrospectiva școlii gustiene, dedicat satului din Basarabia românească și care apărea după trecerea a 66 de ani de la campania monografică – Cornova 1931. Expunerea discursului a fost sistematizată în trei părți. *Partea I:* Cornova văzută de echipa monografică din anul 1931 cuprindea lucrări publicate în perioada interbelică de Ștefania Cristescu, Henri H. Stahl, Anton Golopenția, și lucrări publicate în timpul celui de Doilea Război Mondial, de Paul Mihail și de Henri H. Stahl. *Partea a II-a:* Amintiri și impresii despre Cornova, oamenii locului – cercetarea monografică din 1931 expunând și amintirile preotului, dr. Paul Mihail, publicist și cel mai de seamă cărturar al Cornovei – cu date etnografice, cu descrieri ale locuinței țărănești și a anexelor gospodăriei, a portului, a ocupațiilor, a țesăturilor, covoarelor, a transportului în Cornova acelor vremi. De asemenea, mai prezenta o povestioară

a preotului Ioan Zamă, o numărătoare a dădacei Paraschiva Chiperi, etc. *Partea a III-a*: Cornova după șase decenii prezenta materiale semnate de studenții grupei 901, sociologie, viziuni ale noii generații: starea mediului natural, evoluția demografică. Au fost prezentate elemente ale cadrului politico-administrativ, aspecte ale vieții culturale, ale promovării tradițiilor, ale proceselor educaționale și de instruire – semințele capitalului uman în Cornova, cuprinsă de tranziția la democrație și piața liberă. În urma cercetărilor cantitativ-calitative, efectuate în 1993 și 1995, profesorul Ovidiu Bădina a expus într-un studiu amplu problemele reformelor economiei agrare, cuprinse de valul tranziției și nevoia de un efort deosebit pentru restabilirea încrederii între autorități și localnici. Fapt imposibil, după cum constată cercetătorul, până când autoritățile nu respectă legile în litera și spiritul lor și nu acționează în interesul localnicilor, ce vor înnoirea, reformarea. Recăștigarea încrederii de către autorități în rândurile celor care doresc schimbarea și reformarea social-economică rămâne a fi cea mai mare problemă, orice manipulare a ei este percepută ca o încercare de întoarcere la formele perimate în domeniul proprietății, a organizării producției și a muncii, a pieței de desfacere, iar, prin acestea, reieșind blocarea reformelor și a inițiativelor creatoare [14]. Aceste concluzii au rămas neuzite de autoritățile ce s-au succedat la conducerea Republicii Moldova în deceniile următoare. Fapt confirmat de cercetările efectuate de diverse campanii sociologice, în timp de trei decenii, ce dovedeau că 70% - 82% dintre respondenți considerau, că „Guvernarea a ales o cale greșită de dezvoltare”.

În anul 2000, profesorul ASEM, doctor în economie Vasile Șoimaru, originar din Cornova a coordonat apariția la Chișinău, la Editura Muzeum, a celui de al doilea volum monografic – „*Cornova*” dedicat memoriei profesorului Dimitrie Gusti, cetățean de onoare al Cornovei; preotului AVVA, doctor Paul Mihail, originar din Cornova; profesorului Ovidiu Bădina, (coordonator al volumului „*Cornova. Un sat de mazili*”); scenaristului, regizorului și poetului Pompiliu Gîlmeanu, autor al filmului „*Cornova – revedere după 60 ani*”. Autorii volumului, expus în 708 de pagini, sunt: Vasile Șoimaru, Paul Bran – economiști; Ion Dron – doctor în filologie, Alexandru Furtună – etnograf și istoric, Ion și Tatiana Varta – istorici; Iurie Colesnic – inginer, scriitor; Vlad Pohilă – filolog, scriitor; Grigore Botezatu – filolog, folclorist, scriitor; Zamfira Mihail – filolog, (fiica preotului Paul Mihail); Elena Ploșniță – muzeograf; Pompiliu Gîlmeanu – regizor, poet; Paul H. Stahl, etno-sociolog; Anton Golopenția, Sanda Golopenția-Eretescu, Henri H. Stahl, Emil Turdeanu, Ernest Berna – monografiști în campania Cornova - 1931. După cum mărturisește Vasile Șoimaru în articolul de frontispiciu „*Un sat în flori: născut din dragoste*”, ideea i-a apărut în 1993, când, însoțit de profesorul Paul Bran, îl vizitase prima oară pe Paul Mihail la București. Atunci, distinsul om de cultură, preotul Paul Mihail, ajuns la vârsta de 88 de ani, i-a lăsat poruncă să scoată o monografie a Cornovei, „un lucru pe care a dorit să-l facă toată viața, dar, editând peste 500 de monografii studii și articole, alte materiale despre istoria Neamului; o carte despre satul de baștină nu a reușit să tipărească” [15, p. 4] Volumul „*Cornova*” păstrează, în mare, concepția lucrării „*Cornova. Un sat de mazili*”. Conținutul este expus în șapte compartimente, precedate de *in loc de prefață* unde prezintă mărturisirile lui Vasile Șoimaru, coordonatorul ediției, iar, la sfârșit, urmate de un epilog sentimental și o scurtă bibliografie a Cornovei. Sunt prezentate: studii în spiritul Școlii Sociologice de la București, scrise de cercetătorii de la Chișinău, care au făcut investigații la Cornova în vara anului 1999; arabescuri cornovene: date și fapte, portrete în miniatură ale personalităților cu care se mândrește satul; viața satului Cornova în corespondența primită de Paul Mihail în anii 1957-1944, pagini din documente, scrisori și mărturisiri; eseuri publicistice cu portrete ale cercetătorilor din echipa Gusti la Cornova și de mai târziu; studii elaborate de monografiștii campaniei „*Cornova 1931*”; scenariul literar, elaborarea regizorală, comentariile documentarului „*Cornova – revedere după 60 ani*”; neamuri de nobili, mazili și preoți din Cornova: date și fapte din documente de arhivă, eseuri istorice și arbori genealogici. Vom analiza, în linii mari, studiile monografice elaborate de Ion Dron și Alexandru Furtună în urma cercetărilor de teren întreprinse în iarna – primăvara anului 1999, după viziunea metodică a monografiștilor Școlii Sociologice de la București.

„*File de istorie*” – e denumirea nepretențioasă a lucrării, cuprinsă în 137 de pagini, semnate de Ion Dron. Autorul a pătruns în cadrul istoric al spațiului supus investigației conform principiilor lui D. Gusti, având ca suport și elemente ale cadrelor cosmic (natural) și psihologic. În prealabil, a cercetat documente de arhivă - unele necunoscute, – pe care ulterior le-a prezentat în lucrare, de asemenea, a studiat materialele publicate deja: articole din reviste și culegeri științifice, între care și prima „*Monografie*” a satului Cornova, mai corect, o încercare nefinalizată de studiu monografic, elaborat în 1942, care se află în Fondul 2069 al Arhivei Naționale a Republicii Moldova. Și, nu în ultimul rând, au fost utilizate datele oferite de un grup format din 24 de informatori locali, cu vârsta cuprinsă între 87 și 21 de ani, deci: persoane martore/participante la campania monografică Cornova - 1931; persoane care s-au născut după campania Cornova - 1931 și au trăit în perioada instaurării socialismului, pe vremurile foametei din 1946-1947 și ale deportărilor din 1941, 1949, 1952; persoane care s-au format în mediul sătesc al socialismului sovietic dezvoltat. I. Dron structurează rezultatele cercetărilor și le expune sistemic, pentru a aduce, mai întâi, lumină asupra unor timpuri ținute în umbră, în neclaritate

și incertitudine. Pentru început, el caută să inițieze publicul cu privire la numele localității Cornova, căci publicațiile studiate de autor n-au pus în discuție etimologia populară ce leagă denumirea satului de un loc împădurit cu arbori de corn. Autorul lansează o teză verosimilă, precum că nici satul Dereneu, din imediata apropiere, nu provine de la cuvântul slav: дѣрн, ceea ce ar însemna corn. Conform raționamentelor sale, numele satului Dereneu provine de la *dirineu*, care în grai local, după Dicționarul dialectal, înseamnă scoarță. Iar, mai apoi, la începuturi, a fost un individ, un om cu numele de Dirineu, apoi a urmat și toponimul satului, Dereneu. La fel e și cu denumirea satului Cornova, la început a fost un nume de familie Corn/Cornea, care, mai târziu, în documentele scrise în slavă, - limba oficială în multe țări medievale ale ortodoxiei balcanice, - s-a transformat în Cornova. În sprijinul acestei teze, I. Dron aduce argumente plauzibile, dar totuși conchide: „Concretizarea cronologizării primei atestări și a provenienței numelui localității Cornova va putea fi efectuată doar în urma găsirii (descoperirii) actelor istorice, adunate pe timpuri de Paul Mihail, considerate în prezent pierdute.” [15, p. 16]. În continuare, într-un compartiment aparte, este cronologizată întemeierea și atestarea numelui de sat Cornova în acte istorice, ce indirect consolidează teza provenienței denumirii satului susținută de I. Dron. Autorul analizează detaliat documentele statistice, care prezintă recensămintele populației Cornovei într-o perioadă mai lungă de 200 de ani și demonstrează că populația satului a crescut neuniform în timp, nu numai numeric, dar și sub aspect social, etnic, spor natural sau mecanic. Însă dintotdeauna a fost și a rămas românească. Băștinașii satului s-au autonomit și se numesc moldoveni, care împreună cu muntenii, ardelenii, dobrogenii, oltenii, bănașenii, bucovinenii, maramureșenii (nume provenite de la regiunile respective) alcătuiesc neamul românesc cu limba maternă româna, numită în Basarabia și moldovenească. În sprijinul tezei enunțate este prezentată antroponimia, analiza numelor de familie, a prenumelor, a poreclelor din sat, fixate în unele acte istorice din secolul XVIII și înregistrate în timpul expediției din iarna-primăvara anului 1999. Este analizată lapidar zoonimia folosită de oamenii satului pentru animalele domestice. Ținând cont că rusificarea în Basarabia s-a produs metodic, insistent și în mod autoritar, în mai mult de un secol, de imperiul țarist, apoi mai mult de cinci decenii de regimul socialismului sovietic șovin și mai continuă și în prezent prin mijlocele media rusești, care acționează cu abilitate în spațiile public și politic ale R. Moldova, autorul investighează graiul satului Cornova, regionalismele cunoscute și folosite în comunicare de localnici, ori specifice zonei codrilor Basarabiei. Un compartiment aparte revine toponimiei satului Cornova, situat între râurile Cula și Ichel, încorsetat de văi și dealuri cu nume neschimbate timp de secole. Este descris cadrul cosmic (natural), cu locuri ce au adăpostit oamenii din cele mai vechi timpuri. Este explicată originea hidronimilor Cula și Ichel, a denumirilor de pâraie, de dealuri, de părți ale satului, de mahalale, de iazuri și fântâni, de stâne sau odăi; de asemenea, sunt prezentate porecele date de cornovenii locuitorilor din satele din împrejurimi, așa-zisele, catoiconime. Autorul conchide, cu puțin sarcasm: „Cu toate că, până în prezent, nu s-a putut demonstra, prin argumente de ordin arheografic, vechimea localității Cornova de mai înainte de anul 1672, cornovenii se consideră unii dintre cei mai vechi locuitori în zonă, cel puțin, „din timpul lui Ștefan cel Mare” [15, p. 87]. În continuare, sunt prezentate cimitirele satului, sunt descrise: sigiliile și ștampilele din Cornova; simbolurile, ornamentele de Cornova; organizarea administrativă și proprietatea asupra pământului. Autorul prezintă mecanismele și metodele prin care comuniștii ruși și acoliții lor din Basarabia le aplicau pentru a băga cu forța, dar, conștient, sătenii în colhoz: foamea organizată în 1946-1947; deportări și represalii. Iar, pe de altă parte – rezistența antisovietică. În mod cinic, regimul autoritar comunist-bolșevic a exploatat fără scrupule resursele umane ale tinerei generații imediat după formarea RSSM, înrolând bărbații în structurile administrativ-militare ale URSS ș.a. Studiul trece în revistă și bărbații satului, veteranii de război și participarea lor în conflictele militare ale timpului; atât pe cornovenii care, în timpul Războiului al Doilea Mondial au luptat, în mod justificat, în trupele Armatei Române, fiind cetățeni ai statului unitar român, cât și pe bărbații care au fost mobilizați în armata sovietică și au luptat cot la cot cu soldații sovietici. Este descrisă participarea tinerilor din Cornova la operațiile militare din Afganistan, precum și la luptele contra separatiștilor din raioanele de peste Nistru, pentru integritatea teritorială a R. Moldova.

Tradiții etnofolclorice este genericul studiului semnat de Alexandru Furtună, expus în 138 de pagini. Între acestea, 64 au fost adunate într-un fascicol separat în anexe ce conțin legende, povestiri orale, informații referitoare la obiceiurile calendaristice și familiale; practici magice, credințe, superstiții, semne ale naturii, descântece, plante medicinale, povestiri orale (despre Lucrul cel rău ș.a.) ; expresii, zicători, proverbe, jocuri tradiționale de copii, pieptănătură etc., culese de autor la Cornova în iarna-primăvara anului 1999. Informatorii lui, toți erau din aceeași generație și aveau vârsta cuprinsă între 70 și 67 de ani. Studiul cuprinde elemente ale cadrului biologic: aspectele antropologice și ale vieții sociale și spirituale. Chiar de la început, autorul menționează că: material cules în timpul campaniei din 1932 a fost depozitat la Institutul Social Român în dosare de „cadre”, „manifestări”, „subunități” și s-a aflat în păstrare la Seminarul de Sociologie, Etică și Politică a Facultății de Filosofie și Litere, Universitatea din București; înainte de 1940, documentele în cauză, împreună cu rezultatele anchetelor din campaniile întreprinse și în alte localități (Copanca, Nișcani, Popeștii de Sus) au fost

transferate la Chișinău, Institutului Social Român din Basarabia, unde li s-a pierdut urma, după ultimatumul din iunie 1940. Totuși autorul prezintă o listă de lucrări și nume de autori, care, în 1932, au publicat studii referitor la viața socială și spirituală: vatra satului, categoriile sociale, gospodăria țărănească, practica magică a descântecului, aspecte ale orășenizării la Cornova. El constată, că, în 1931, cercetările de teren au înregistrat dispariția definitivă a unor elemente ale culturii populare și pericolul dispariției pentru altele. În perioada de după război, instaurarea regimului comunist a grăbit pierderea irecuperabilă a multor componente ale culturii populare. Portul tradițional, uneltele tradiționale au fost scoase din uz. În schimb, cele mai viabile s-au dovedit a fi descântecele. Scopul studiului a fost de a aduna materiale de teren și a completa golurile existente și a urmări, pe cât e posibil, schimbările în cultura populară. Alexandru Furtună și-a sistematizat cercetarea pe suportul materialelor publicate de monografiștii campaniei din 1931, având în investigațiile de teren drept călăuze copiii anilor 1930, care în 1999 erau oameni în plină maturitate, cu luminoase aduceri aminte. Astfel, autorul a cules informații referitor la: locuințe și anexe gospodărești, ocupații tradiționale, obiceiuri calendaristice, port, hrană, țeșături, credințe cosmogonice, zilele săptămânii, tălmăcirea viselor etc., actualizând, în mersul timpului, acele imagini ale unui trecut, care se refereau la Cornova anulului 1931 și, mai puțin, la realitatea etnofolclorică a Cornovei de la începutul mileniului trei. La sfârșit, la *În loc de concluzii*, Alexandru Furtună actualizează succint constatările Sandei Golopenția-Eretescu pentru introducerea scrisă la lucrarea Ștefaniei Cristescu „Descânțece din Cornova - Basarabia”, publicată în 1984: „Vechimea, continuitatea și unitatea românilor este dovedită și de modul de viață, de cultura populară, moștenite, în mare parte, de la getodaci. Astfel, de substratul geto-dacic, țin tipurile de așezări și locuințe (îngropate parțial în pământ sau construite numai la suprafață); piese de port; ornamentica îmbrăcămintei, a ceramicii, a obiectelor de lemn crestate (motive decorative: bradul, spirala, zigzagul etc.); mobilierul (mesele scude cu trei picioare); alimentația (produse din grâu și mei, ceapă și usturoi, carne și produse lactate, berea și vinul); transporturile (carul cu boi); instrumentele muzicale; dansurile populare; rituri pentru promovarea vegetației; unele ceremoniale funerare; unele culte (ale vetrei și a focului, al lupului, al șarpelui) etc. [...] Căci, după cum afirmă Mircea Eliade „...romanizarea Daciei n-a însemnat schimbări radicale a substanței etnice băștinașe. Dacul a învățat latina, dar și-a păstrat obiceiurile, modul său de viață, virtuțile strămoșești”. La care adaugă: „La fel și românul cornovean a învățat, pe unde mai bine, pe unde mai rău, limba rusă, dar, asemenea dacului, și-a păstrat – vorba lui Mircea Eliade – virtuțile strămoșești.” [15 p. 217]. Al doilea volum monografic „Cornova”, în mare, cuprinde cadrul istoric cu oamenii satului antrenati de procesele economice și sociale în mediul lor natural, geografic, ca producători și utilizatori de cultură, în funcție de faze și trepte istorice.

În 2011, la editura QUANT din Chișinău vede lumina tiparului cel de al treilea volum – *Dimitrie Gusti și colaboratorii Cornova - 1931*, o ediție îngrijită de Marin Diaconu, Zoltan Rostas și Vasile Șoimar. Concepută ca o structură editorială situată dincolo de monografia propriu-zisă, lucrarea constituie un volum aniversar, consacrat comemorării a opt decenii de la campania monografică a Școlii Sociologice de la București în satul Cornova. După cum menționează editorii, ideea apariției volumului aparține lui... Dimitrie Gusti, care, în 1932, anunța proiectarea editorială a monografiei satului Cornova în trei volume. Constatăm că, acest ultim volum din seria anunțată atunci, de fapt este și omagiu adus profesorului Gusti, creatorul singurului sistem sociologic elaborat până acum de un român și conceput ca unul original, fundamentat teoretic și metodologic, unul care să fie temei Științei Națiunii, într-o întemeiere, prin reforma socială, a idealului social, cultural și uman al Realității Românești [3, p. 783]. Volumul se deschide cu lucrarea „Sociologia monografică”, semnată de Dimitrie Gusti. Urmează studiile monografice elaborate conform principiilor gustiene de participanții la campania Cornova-1931: D.C. Georgescu, H.H. Stahl, P. Ștefănuță, Ernest Bernea, Ștefania Cristescu, Emil Teodoreanu, Mihai Pop, Ion Zamfirescu, Domnica. I Păun, Traian Herseni, Anton Golopenția, D. Șandru, Ion. I. Ionică, Xenia C. Costa-Foru. Studiile respective rămân actuale prin prestanța lor social-istorică, analiza și sinteza datelor, expunerea metodică și sistemică a materialelor. Partea a doua a volumului, intitulată *Despre a VII-a Campanie monografică*, conține articole și expozeuri din presa vremii, discuții și interviuri, convorbiri cu participanții la cercetările de teren la Cornova, confesiuni, însemnări și note de moment, analize de corespondențe – toate prezintă interes prin faptul că descriu aspectele organizatorice, tehnice și promoționale ale investigațiilor monografice efectuate în Basarabia, la Cornova, în 1931, de echipa formată din 55 cercetător-sociologi, originari din regiuni diverse ale României. În partea a III-a – *Portrete sociologice*, sunt prezentate aporturile aduse Școlii Sociologice de la București de cercetători marcanti, care au participat la campania Cornova-1931. Acestea sunt expuse în studiile: *Dimitrie Gusti – schiță pentru un portret de fondator*; *Octavian Neamțu, sau valoarea devotamentului*; *Minai Pop, sau luciditatea discretă*; *H.H. Stahl, sau un savant solitar în comunitate* – toate semnate de Zoltan Rostas, doctor în filosofie, specializat în filosofia valorilor, a culturii și a istoriei; *Dumitru C. Amzăr* – semnat de Dorina Mezdrea, scriitoare și cercetătoare a arhivelor; *Ștefania Cristescu și Cornova* – autoare: fiica Ștefaniei Cristescu și a lui Anton Golopenția, Sanda Golopenția, lingvistă,

folcloristă și memorialistă; *Gh. Focșa – etnograf și muzeograf* – scris de Lina Codreanu, scriitoare și cercetătoare literară. În partea a IV-a – *Monografiști. Fișe de dicționar (Cornova, 1931)* sunt prezentate în stil enciclopedic portretele științifice însoțite de cele mai importante lucrări ale 34 de monografiști participanți în campania Cornova-1931. Urmează nota editorilor privitoare la ediție, nota referitoare la cuprins, rezumate în limba franceză ale studiilor sociologice efectuate în campania monografică Cornova-1931, publicate în revista „Arhiva pentru știință și reforma socială”, an X., nr. 1-4, ianuarie-decembrie 1932, Addenda, p 5-32.” Volumul se încheie cu albumul fotografic *Cornova 1931. Iconografie de Iosif Berman*, care cuprinde 132 de fotografii surprinse de autor în timpul cercetărilor sociologice. Acestea conțin: vederi ale mediului natural, arhitectura și peisajul Cornovei (cadrul natural); portrete de grup ale monografiștilor, de studii antropologice; fotografii-reportaje: întâlniri și discuții cu sătenii; ale manifestărilor economice și etnografice; cu ritualuri și obiceiuri; construcții sătești, locuințe ale diferitor categorii sociale etc.

Toate aceste trei volume: *Cornova. Un sat de mazili*, București, Editura Economică, 1997 – conținut expus în 440 pagini, fără indicarea tirajului; *Cornova*, Chișinău, Editura Museum, 2000 – 708 pag., fără indicarea tirajului; *Dimitrie Gusti și colaboratorii Cornova 1931*, Chișinău, Quant, 2011, 852 pag., fără indicarea tirajului – sunt destinate sociologilor, istoricilor, etnografilor, antropologilor, dar și ziariștilor, profesorilor, publicului larg, pasionat de cultură. Pentru prima dată ele aduc, expuse și descrise, preocupările Școlii Sociologice de la București și ale Institutului Social Român pentru cunoașterea și dezvoltarea armonioasă a spațiului rural în Statul Unitar Român. Edițiile au fost concepute depășind ideea generală de monografie, ele ne prezintă cercetări monografice efectuate conform prevederilor școlii gustiene, eclipsate, timp de jumătate de secol și mai mult, de visul utopic al socialismului – calea sigură spre comunismul mereu apropiat. Sunt prezentate studiile monografice ale evoluției demografice; ale gospodăriei țărănești; ale categoriilor sociale; ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova; ale obiceiurilor calendaristice, ritualurilor și formulelor magice; ale tipurilor de familii reprezentative etc. – toate respectă întocmai enunțurile conceptuale ale Școlii Sociologice de la București și ale planurilor generale și speciale de cercetare pe teren. Ele prezintă omul, țăranul agricultor și făuritor de țară în mediul lui natural – parte a naturii și a cosmosului, producătorul și consumătorul de cultură. Prin aspectul lor metodologic și sistemic al cercetării și al interpretării, dar și al expunerii rezultatelor, studiile monografiștilor din cea de a VII-a campanie monografică pot servi drept puncte de pornire pentru sociologii de azi în tentativele de explorare multidisciplinară, polivalentă a realității spațiului rural. Sunt modele de apropiere de satul contemporan pentru toți acei care mai poartă în suflet dragostea, respectul și rămân, în credința lor, receptivi la durerea satului de azi. Volumele monografiștilor satului Cornova, editate timp de un deceniu și jumătate, pun în valoare un tezaur imaterial puțin estimat al capitalului uman de la noi.

În cele ce urmează vom trece în revistă, sumar, lucrări semnificative și reprezentative, ce expun monografic, prezintă documentat, analizează în stil științific sau publicistic evoluția istorică și demografică, starea culturală, economică, manifestările psihologice, schimbările administrative și politice ce intervin și transformă realitatea socială a localităților R. Moldova, stat suveran și independent.

Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea este o monografie semnată de Valentin Tomuleț, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, care a apărut în 2018 la editura Lexon-Prim, într-un volum de 1056 pagini. Autorul prezintă evoluția istorică a unității sociale la nivel de ținut românesc, ieșit de sub dominație turcească directă – raiaua Hotinului – și intrat în supușenie rusească după raptul teritoriului Moldovei dintre râurile Nistru și Prut de către Imperiul Rus. El prezintă situația populației Ținutului Hotin în baza statisticii austriece din 1788 și rusești din 1808, studiază metodic și analizează documente inedite ale recensămintelor oficiale ruse întreprinse în Basarabia în: 1817; 1820; 1821; 1825; 1830; în anii: 1840-1850; 1870-1880. Sunt analizate și prezentate aspectele evoluției demografice a populației, schimbările administrative, manifestările social-economice și confesionale în Basarabia și în județul Hotin. Valentin Tomuleț efectuează și prezintă o reconstruire a dinamicii și a structurii populației satului său de baștină – Tabani, județul Hotin pe baza datelor recensămintelor fiscale din anii 1820-1850 ai secolului al XIX-lea. Monografia științifică *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în viziune sociologică, depășește spațiul unei monografii strict istorice și pătrunde în mediul trans-disciplinar al istoriei sociale. Ea prezintă *cadrul istoric* al Basarabiei, al județului Hotin și al satului Tabani și oferă, în baza datelor statistice, o expunere sistemică a tablourilor dinamice din viața economică, socială, culturală a unităților sociale, oferă un câmp substanțial pentru analiza schimbărilor și a diferențelor în dezvoltarea economică, socială și culturală, totodată facilitând și cunoașterea legăturilor lor evolutive sub influența factorilor istorici.

Satul Aluatu este o lucrare cuprinsă în 528 de pagini, îngrijite de editura Pontos din Chișinău, și tipărită în 2006, în tiraj de 1000 exemplare. Redactorul ediției Manole Neagu consideră, că volumul comportă caracter monografic, dar nu respectă cu strictețe înțelesul științific al noțiunii. Devierea de la expunerea și organizarea, cu toate rigorile științifice și istorice, a materialului factologic a fost condiționată de publicul căruia îi este

adresată asumat, de către editură și autor. Deci, ținta lucrării este cititorul, fie specialist în materie, fie informat arbitrar, fie lipsit totalmente de informația istorică autentică despre neamul românesc și destinele acestuia de-a lungul secolelor. De asemenea cititorul informat fragmentar și sporadic de tot, dar căruia, în schimb i s-a pus abundant la dispoziție de către regimurile de ocupație, – fiind îmbibat din plin cu otrava bine cunoscută: cea de anihilare a ființei naționale românești și de aservire imperială. Lucrarea a apărut din inițiativa și cu sprijinul financiar al lui Vasile M. Petrea, om de afaceri, patriot consecvent și generos susținător al culturii, născut și format în adolescență în satul Aluatu. Autorul Sava Calabădău, absolvent al școlii de 8 ani din Aluatu, al școlii medii-internat Nr.1 din Cahul și al Colegiului de Arte „Alexandru Plămădeală” din Chișinău. Trecând etapele elaborării lucrării consecvent și tenace, după cum mărturisește însuși autorul în argumentările ce țin loc de prefață, mai întâi a cunoscut monografia *Talmaza* elaborată de Vasile Grosu, colaborator științific la Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală, originar din satul Talmaza, învecinat cu satul Copanca (localitate supusă cercetărilor monografice de către colaboratorii Institutului Social Român, filiala din Basarabia). V. Grosu i-a arătat un plan de cercetare standard, tip sovietic, pe care autorul nu l-a acceptat, la rândul său sugerându-i o altă concepție. Grosu i-a oferit exemple de surse de documentare istorică și nume de cercetători preocupați de studii monografice istorice. Astfel, a luat cunoștință de Fișierul lui Vladimir Nicu, un istoric împătimit de trecutul localităților sătești, s-a întâlnit cu Ion Țăbuleac, colaborator la serialul enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova*, a consultat în fondurile Bibliotecii Naționale mai mult de 80 de monografii ale satelor basarabene; de asemenea, lucrări privind viața și istoria coloniștilor din sudul Basarabiei: bulgari, găgăuzi, lipoveni, ucraineni, germani, cehi etc. În rezultatul cercetărilor preliminare, autorul a elaborat planul de lucru pe direcții și locuri de investigații după cum urmează: Aluatu – cercetări de teren: oameni, primăria, documente personale; Taraclia, Cahul – cercetări în arhivele raionale; Chișinău – documentare în Arhiva Națională, Biblioteca Națională; Biblioteca „Andrei Lupan” a Academiei de Științe; discuții cu reprezentanții satului, cei aflați în Chișinău sau veniți de peste hotare; Iași, Galați – Arhivele Statului. După ani de muncă intelectuală, de acumulare a informației și formare a bazei de date a fost elaborată structura expunerii discursului istoric, științific popular în 12 capitole: I. Argument; II. Biserica Aluatu; III. Primăria; IV. Biserica; V. Școala; VI. Economia; VII. Politică; VIII. Cultura; IX. Genealogii; X. Personalități; XI. Imagini; XII. Hărți. În fiecare capitol au fost incluse câte trei subcapitole: 1) Date generale, aspecte teoretice, noțiuni și definiții, extrase din surse bibliografice cu privire la problema enunțată în generic. 2) Eseuri, descrieri, mărturisiri, informații orale despre obiceiuri, jocuri de copii, creații folcloristice, poezii, versuri scrise de săteni, comentarii ale situației din Aluatu, fiecare conform domeniului anunțat în genericul capitolului. 3) Copii xeroxate al documentelor de arhivă, ale articolelor de presă, ale scrisorilor din corespondența personală și oficială, procese verbale; expuneri grafice schematice, imagini fotografice etc. Aparatul științific nu corespunde rigorilor, nu sunt făcute trimiteri la surse; deși, la sfârșitul fiecărui capitol, au fost prezentate, în ordine alfabetică, autorii și lucrările de referință: articole, monografii, lucrări academice, acte normative și alte documente. Cu toate acestea, lucrarea de sinteză istorică *Satul Aluatu* oferă cititorului un tablou amplu, de parcă timpul s-ar reflecta într-o oglindă a oglinzilor, unde sunt prezentate imagini ce redau situația istorică a satului în perioadele existenței lui, încadrat în spațiul geografic al ținutului, al Moldovei istorice, amenințată mereu de marile imperii. Aceste imagini se profilează însoțite de manifestări spirituale, administrativ-politice, economice și culturale, în acea ținută antropologică de prezentare a omului în raport cu aproapele său și mediul natural. Deși autorul nu aduce concluzii, nici la sfârșitul fiecărui capitol și nici generale, conform prevederilor unor rigori ale cercetărilor monografice, el procedează altfel: în mod inductiv, lasă cititorul să-și facă singur concluzii, astfel își aduce contribuția sa la elucidarea problemei de mare actualitate pentru publicul din R. Moldova, enunțată în raționamentul-cheie din primul capitol: „Pentru majoritatea românilor basarabeni, interesul față de istoria națională înregistrează un nivel extrem de scăzut, și nu pentru că nu au predilecție pentru istorie! Istoria noastră reală este puțin cunoscută. Din cauza falsificărilor masive efectuate de bolșevici, istoria națională, în loc „să provoace entuziasmul”, ne lasă indiferenți, implantând în noi sâmburele complexului de inferioritate. Noțiunile sfinte, pentru noi, cum ar fi *Patria-mamă*, *Unire*, *eliberare*, au fost golate de sensul lor inițial, acesta fiind înlocuit cu un conținut ideologizat” [16, p. 7].

Itinerare documentar-publicistice

Localitățile Republicii Moldova este un serial enciclopedic, care a apărut la Chișinău, editura Fundației Draghiștea, care a fost tipărit în perioada anilor 1999 – 2017, în 15 volume, numărul de pagini ale fiecărui volum oscilând între 472 și 804, cu tiraj cuprins între 1000 și 3000 de exemplare, în funcție de numărul de localități. Autorii – o echipă reprezentativă formată din publiciști și cercetători istorici, filologi, etnografi, biologi, medici, pedagogi, bibliografi, coordonată de Victor Ladaniuc, Tudor Țopa, Vladimir Nicu, Dumitru Țâra – au definit lucrarea lor ca itinerar documentar publicistic ilustrat. Lipsiți de pretenții academice, autorii au dorit să fie persuasivi, să expună datele și faptele cu tehnici de investigare, în genurile pe care le stăpâneau:

eseul, relatarea, comentariul, analiza și sinteza de reporter. Coordonatorii științifici ai proiectului au fost oameni de aleasă cultură și ținută civică: Ion Hâncu, doctor în istorie, Anatol Eremia, doctor în filologie, Ion Leășco, doctor în istorie, Ion Moiseev, doctor în istorie, Ion Melniciuc, doctor în filologie, Vasile Zagaevchi, culturolog, Anton Moraru, doctor habilitat în istorie, Vlad Ciubucciu, doctor în istorie. Este evident, că, unii dintre ei, au studiat lucrările elaborate de monografiștii școlii Sociologice de la București și cunoșteau principiile conceptuale ale monografiilor sociale, acestea dovedindu-se a fi călăuzitoare pentru structurarea eseurilor serialului enciclopedic. În adresarea către cititorii primului volum (1999), tenacii autori, – veritabili romantici de sfârșit de mileniu – proclamau, ca scop, în/și pentru ritmul lor creator, termene cutezătoare și nu luau în calcul factorii de ordin politic, economic, uman, intelectual, interesele meschine și de grup, care puteau să le împiedice eforturile. Venirea comuniștilor la putere, în urma alegerilor parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, a produs intervenții dezastruoase în viața culturală, în învățământ, în relațiile umane. Agenția Națională de Presă, sub auspiciile căreia se afla serialul enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova* a fost reorganizată. Modul în care colaboratorii tratau evenimentele istorice, transformările sociale în RSSM, ca și proiectul în genere, au fost calificate de comuniști ca tentative dușmănoase viziunilor lor. Apariția volumelor, preconizate la agenția de presă nou-reformată, nu se încadra în politica informațională și educativ-formativă comunistă. Atunci, colectivul proiectului a constituit și a înregistrat la Ministerul Justiției „Fundatia Draghiștea”, care, după cum citim în prefața volumului IV (2002): „...printre alte orientări de bază, prevede statutar și activitatea editorială, mai cu seamă, editarea lucrărilor enciclopedice, dicționarelor, monografiilor etc. Ea și-a asumat și responsabilitatea a duce la bun sfârșit proiectul Localitățile Republicii Moldova, după sistarea acestuia de către editorul inițial în vara anului 2001. Cu atât mai mare e recunoștința față de Fundația Culturală Română, care a apreciat la justa valoare acest proiect și i-a acordat toată susținerea”. Astfel, itinerarul publicistic ilustrat *Localitățile Republicii Moldova* a devenit o preocupare a societății civile, a entuziaștilor dezinteresați material, a voluntarilor de investigații în timp și în spațiu, a luptătorilor pentru adevăr și schimbări sociale și, în pofida tuturor impedimentelor, a continuat să apară. Citind cu luare aminte filele fiecărui eseu, înțelegem că, în istoria lor de mai multe secole, localitățile noastre au trecut prin vremuri bune, dar și prin nenumărate invazii de hoarde străine, prin epidemii și foamete, prin deportări și migrații forțate, stihinice și organizate. Și au supraviețuit. Factorii rezistenței lor au fost oamenii cu verticalitate, demnitate și înțelepciune, și nu fără instituții sociale patriarhale, fără biserică, școală, fără cultura tradițională. *Localitățile Republicii Moldova* a depășit spațiul unui simplu itinerar documentar publicistic ilustrat, prin conceptul său inspirat din opera înaintașilor și a cercetărilor monografice, devenind o lucrare de învățătură și formare. O dată cu apariția volumelor, autorii lor erau contactați de unele autorități locale și de oameni de afaceri cu solicitări de a extinde eseurile enciclopedice și de a elabora studii mai ample ale satelor lor.

File de istorie sau cronologii pentru istoria satului

În 1999, Constantin Bobeică, profesor de școală (pensionar) a publicat la editura Muzeum din Chișinău un volum cuprins în 120 de pagini intitulat „*O cronologie pentru istoria satului Cobâlca (Codreanca), raionul Strășeni, Republica Moldova*”. În precuvântare autorul menționa, că harnicul, neobositul preot-doctor Paul Mihail i-a dat cel dintâi imbold, din ceasul primei întâlniri, în îndepărtatul 1939, când i-a pus în fața ochilor documentul din 4 mai 1436, primul, referitor la apariția în arealul necuprins al istoriei, a seliștii naturale Cobâlca, iar în cuvântul de încheiere, aducea mulțumiri și recunoștință sponsorilor și susținătorilor și, nu în ultimul rând, editorului Iurie Colesnic și celui care i-a însuflețit speranța, parlamentarul Vasile Șoimaru, născut în satul Cornova, atunci când, acolo, autorul era profesor. Constantin Bobeică a efectuat un lucru semnificativ de documentare istorică, ce a cuprins perioada anilor 1420 - 1998, prezentată, în ordinea scurgerii timpurilor, în diverse cronici ce menționează localitatea Cobâlca, fără a comenta și a indica sursele, expunând totodată și propriile însemnări și aprecieri ale evenimentelor la care a asistat. După cum mărturisește: „1974, 5 octombrie, săptămânalul „Cultura”, la rubrica „Din istoria localităților noastre” publică un scurt letopiseț al satului, cuprinzând anii 1436 – 1974, cu cele mai semnificative date, sub semnătura lui Constantin Bobeică. E prima încercare de a scoate în lumină istoria acestei străvechi localități” [17, p. 92]. „*O cronologie pentru istoria satului Cobâlca (Codreanca), raionul Strășeni, Republica Moldova*” nu oferă numai niște repere ale timpului, nu este, pur și simplu, o alcătuită a profesorului de țară Constandin Bobeică, ci reprezintă o lucrare sugestivă, unde, în cadrul unei unități sociale, timpul istoric angrenează oamenii în mersul lui, provocând schimbări, manifestări de caractere, de afirmare și stoicism uman, într-un sat vechi de codreni. Lucrare-letopiseț al unui sat, cronologia lui Constantin Bobeică prezintă pentru prima dată nu numai fapte, dar și nume ale satrapilor comuniști și ale agenților lor, care au acționat pe teritoriul R. Moldova, în satul Cobâlea.

Ocnîța de pe Ciuhur: file de istorie, un volum din 368 pagini, în tiraj de 1000 exemplare, a văzut lumina tiparului în 2005, la Centrul Editorial Poligrafic al Universității de Stat din Moldova (CEP USM). Autorul, Vlad Ciubucciu, doctor în istorie, menționa în prefață, că ideea apariției editoriale aparținuse mai multor personalități ale satului, însă, mai insistent s-a dovedit a fi rectorul Universității de Stat din Moldova

(din acea vreme) Gheorghe Rusnac, un ocnițean pe deplin urbanizat, căruia i-a servit ca reper, cartea autorului „*Sadova de pe apa Zălobiței. File de istorie*”, editată în 2003 [18, p. 4]. Vlad Ciubucciu și-a structurat lucrarea pornind, mai întâi, de la argumentarea toponimului Ocnița, analizând documentele medievale ce menționează numele moșiei satului și atestarea ei documentară, a făcut o incursiune în lumea preistorică a geto-dacilor, constatând, că între anii 106-271, în timpul ocupației romane a pământurilor Daciei (a 7-a bucată, sau 14% din spațiul dacic), dincolo de „valul lui Traian” – părțile din nord și nord-est au rămas în istorie ca teritorii ale dacilor liberi. Ele cuprindeau și Moldova întreagă, voivodală, de mai târziu, deci și R. Moldova de azi. Discursul istoric marchează calea ce poartă cititorul din antichitatea obștei țărănești până la supușenia rusească a Basarabiei și, mai apoi, la reforma agrară regală din anii 1921-1924, prezentând documente de arhivă, procese verbale, titluri de proprietate etc. Autorul analizează în baza datelor istorice: foametea din 1946-1947; deportările din 1941 și 1949; înrolarea bărbaților din sat în armata rusă („...fără a se gândi că n-ar putea să nu învingă, căci ocnițeanul, mai degrabă era cuprins de teama creștinească față de Dumnezeu, că era pus să omoare, de dorul firească de mamă și tată, de nevastă și copii, surori și frați, pe fondalul satului natal, a casei părintești, a ogorașului pe care dovedise să tragă primele brazde cu mâinile pe coarnezle plugului...” [18, p. 80]. Sunt prezentate etapele: formării și afirmării colhozului la Ocnița; ale evoluției sociale a satului. Un loc aparte în expunerea cadrului istoric revine prezentării capitalului uman și cultural în formă materială și întruchipată, a potențialului creativ al satului Ocnița și a extinderii acestuia. Lucrarea conține un bogat arsenal documentar fotografic. În capitolul „Nasc și la Ocnița oameni” Vlad Ciubucciu prezintă microistorii, pagini din viața personală și obștească, însoțite de imagini: ale profesorului universitar, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, Gheorghe Rusnac; ale Ludmilei Scalnâi, ea, de asemenea, fiind din neamul rusnacilor ocnițeni, sora rectorului Gheorghe Rusnac, deputată în primul parlament al R. Moldova, președintă a Asociației Femeilor din Moldova – „Dacia”, unica femeie din Moldova, care a luat cuvântul în Parlamentul SUA (la momentul editării lucrării – *n.a.*); ale mai multor personalități marcante, originare din Ocnița, printre care Mihail Lesnic, președinte al Cărmuirii Societății pe Acțiuni „Modovagaz”, înalt apreciat de Președintele R. Moldova, Petru Lucinschi și de Alexandru Pușchin, conducătorul Asociației pe Acțiuni „Gazprom” din Rusia; Vladimir Perjun, vice director general al Agenției de stat pentru rezervele materiale și ajutoarele umanitare pe lângă Guvernul R. Moldova. Prezentarea istoriei în imagini se încheie cu un reportaj fotografic: „Casa-muzeu „Constantin Stamati” – reînviată”. Reportajul prezintă vizitata lui V. Voronin, șeful statului și președintele partidului comunistilor din R. Moldova la inaugurarea casei-muzeu ca obiectiv de patrimoniu. În filele de istorie oferite cititorului, Vlad Ciubucciu caută în prezent legături de împăcare a ostilităților din trecut: între victime și criminali, între oamenii care au suferit și cei care i-au făcut să sufere, între oprimați și oprimatori, dar fără a solicita pocăința ultimilor.

File de istorie, adunate în volume de publicistică documentară consacrată satelor din R. Moldova au semnat jurnaliști consacrați, colaboratori ai redacției serialului enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova*: Tudor Țopa, Ion Stici, Vasile Trofailă, Liviu Belâi, etc.

În fine, dar nu și la final

Mai mult de trei decenii, declarându-se suveran și independent, noul stat Republica Moldova caută calea dorită de a se rupe din trecutul totalitarist sovietic și a ajunge în rând cu lumea civilizată. Societatea care a scăpat de sub tutela Uniunii Sovietice și a simțit vântul libertății încearcă să găsească aerul de leac al adevărului și al dreptății. Lucrările de istorie a localităților editate, fie în formatul studiilor monografice, științifice sau științific-populare, fie în format publicistic documentar-analitic sau documentar-informativ – sunt menite să trezească cititorilor, mai întâi, simțăminte de demnitate; să semene cunoștințe și să cultive sentimente de mândrie, de patriotism și dragoste pentru Pământul care i-a născut și Neamul care îi ocrotește, pentru Patrie și Înaintași. Aceste lucrări apar în timpuri cuprinse de frământări economice și administrative, de incertitudini sociale, de crize politice și demografice, atunci când schimbările provoacă formarea unor grupuri sociale și profesionale noi, care conduc la transformarea structurală a societății. Cercetările sociologice dovedesc, că în R. Moldova, după trei decenii de independență și suveranitate, nu există relații clare între educație, ocupație, venituri, proprietate, mod și stil de viață; societatea este dezbinată, iar populația derutată, împărțită pe criterii politice. Inegalitățile de ordin economic și social se manifestă geografic la scară regională și locală, în unitățile sociale, fie sate, fie orașe: și în toate domeniile – după venituri, consum, repartizarea proprietății, precum și după capitalul uman și social disponibil. Fenomenul inegalităților mari amenință real securitatea socială și generală a statului Republica Moldova [19, p. 64]. La începutul mileniului trei *Localitățile Republicii Moldova* fixau sate cu populația de până la o sută de oameni, pe cale de dispariție, între acestea: localitățile Valea Mică, raionul Sorooca, menționată în vol. 14 (2016) și Stălinești, raionul Ocnița, vol. 12 (2014) – cătune cu câte o singură suflare umană.

Dincolo de mărturisirile de dragoste pentru sat, de manifestările de patriotism și de mândrie, prezentate în volumele atât celor apărute, fie în stil științific de istorie a localităților, fie de popularizare, cât și a celor ce

continuă să fie editate în R. Moldova, răzbat și neliniști, semnale de alarmă ce vin din subconștientul individual și determină opinia colectivă alertată în fața satului de mâine. Viitorul satelor Moldovei este incert, dar nu și fatal. Nu e pierdut totul, atâta timp cât există repere sigure, rezistente în timp, cât va dăinui dorința și puțința pentru „a îmbina într-o nouă sinteză teoria și faptele, dând celei dintâi un conținut și o fundamentare, iar celor din urmă o formă rațională și o structură științifică” [3, p. 13] pentru a obține un rezultat logic, un produs final orientat metodic pe făgașul dezvoltării durabile a spațiului rural.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Gusti, D., Opere, vol. I, București, Editura Academiei Socialiste România, 1968.
2. Blaga, L., Izvoade, București, Editura Minerva, 1972.
3. Gusti, D. și colaboratorii, Cornova 1931, Chișinău, Quant, 2011
4. Rostas, Z., Monografi ca utopie: Interviu cu Henri H. Stahl, București. Paideia, 2000
5. Gusti, D., redactor coordonator, Îndrumări pentru monografiile sociologice, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1940, www.dacoromanica.ro
6. Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, regionala Chișinău, tom II, Chișinău, Tiparul moldovenesc, 1939.
7. Botezatu, Gr., Cercetările etno-sociologice ale lui Dimitrie Gusti în Basarabia, revista de istorie și cultură Destin Românesc Chișinău-București, 2/1995, An II, Nr.6.
8. Secvențe din activitatea ilustrului economist, prof. univ., Teodosie Știrbu în cadrul Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). (PDF, [researchgate.net](https://www.researchgate.net)) accesat 18. 11. 2023.
9. Ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940: „Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia”/ DOCUMENT (historia.ro), accesat 16.10. 23.
10. Moroșan-Marchevici, V., Doi savanți: frații Ion și Nicolae Moroșan, Destin Românesc, revistă de istorie și cultură Chișinău – București, 1/ 1995, An II, Nr.5.
11. Goma, P., Din calidor, București, Editura Albatros, 1990.
12. Goma, P., Arta refugii, Cluj, Editura Dacia, 1991.
13. Tomuleț, V., Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Ediția a II-a prescurtată, Chișinău, CEP USM, 2018.
14. Bădina, O., Cornova. Un sat de mazili, București, Editura Economică, 1997.
15. Șoimaru, V., coordonator, Cornova, Chișinău, Editura Museum, 2000
16. Calabadău, S., Satul Aluatu: monografie, Chișinău, Pontos, 2006.
17. Bobeică, C. O cronologie pentru istoria satului Cobâlca, raionul Strășeni, Republica Moldova, Chișinău, Muzeum, 1999.
18. Ciubucciu, V., Ocnita de pe Ciuhur: file de istorie, Chișinău, CEP USM, 2005.
19. Mocanu, V., Dumbrăveanu., A, Republica Moldova: trei decenii de tranziție și incertitudini, Independența de stat a Republicii Moldova, materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională, din 26 august 2021, coordonator: Victor Juc, Chișinău: S.n. 2022.

CONTEXTUL POLITIC ȘI SOCIAL AL DEZVOLTĂRII ANTREPRENORIATULUI SOCIAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA¹⁵

THE POLITICAL AND SOCIAL CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ludmila MALCOCI, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: lmalcoci@keystonehumanservices.org
ORCID: 0000-0002-7249-595X

Victor MOCANU, doctor în sociologie, conferențiar cercetător,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
e-mail: atitudinemd@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9967-9097

Summary

The article provides a detailed analysis of the political and social context of social entrepreneurship development in the Republic of Moldova. The authors emphasize the importance of this type of entrepreneurship in achieving the Sustainable Development Goals (SDGs) through innovative approaches to social and environmental challenges. Major constraints to entrepreneurship development are highlighted, such as the undeveloped policy framework, limited access to finance and low human resource capacities. The population's positive perceptions of social enterprises are also mentioned, although knowledge about the products and services offered by them remains low. The existing legal framework, although it regulates the activity of social enterprises, is considered incomplete and inconsistent. Social entrepreneurship is seen as a solution to social and environmental problems, contributing to the creation of quality jobs and social cohesion. Although there are multiple challenges, the opportunities offered by social entrepreneurship for sustainable development and social innovation are significant. The authors suggest the need for increased support from the authorities and better public information in order to fully harness the potential of social entrepreneurship in Moldova.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprises, social economy, Sustainable Development Goals, political and social context, knowledge and attitudes of the population.

Analiza literaturii. Antreprenoriatul social este un fenomen relativ nou și este puțin cercetat în literatura de specialitate. Analiza surselor în domeniu denotă câteva aspecte puse în discuții de către cercetători, și, care credem că sunt de importanță pentru cercetarea noastră: delimitarea conceptului de antreprenoriat social, relația dintre economie socială și antreprenoriat social, impactul antreprenoriatului social din perspectiva dezvoltării durabile, barierele și contextul de dezvoltare a antreprenoriatului social.

Conceptul de antreprenoriat social diferă în funcție de context și perspective. Astfel Dees (Dees 1998, 1-16) menționează că întreprinderile sociale sunt organizații care utilizează modelul de afaceri pentru a adresa provocări sociale sau de mediu.

Nicholls (Nicholls 2006) consideră că întreprinderile sociale sunt organizații care urmăresc scopuri sociale sau de mediu prin activități comerciale și reinvestesc majoritatea profitului lor în misiunea pe care o urmează.

Mair și Marti (Mair and Marti 2006, 36-44) susțin că întreprinderile sociale sunt organizații care îmbină comportamentul antreprenorial cu misiunea socială. Acestea urmăresc să atingă un impact social sustenabil prin abordări inovaționale. În viziunea lor, antreprenoriatul social este un proces care catalizează schimbările sociale și abordează nevoile sociale importante într-un mod care nu este dominat de beneficii financiare directe pentru antreprenori. Antreprenoriatul social este considerat diferit de alte forme ale antreprenoriatului în prioritatea relativ mai mare acordată promovării valorii sociale și dezvoltării față de captarea valorii economice.

¹⁵ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Shepherd și Williams (Shepherd and Williams 2019) continuă să dezvolte ideea privind caracterul hibrid al antreprenoriatului social, care mixează aspectele businessului tradițional cu organizațiile non profit. Organizațiile de antreprenoriat social urmează o misiune socială, însă în același timp generează profit prin activități comerciale. Totodată ei subliniază importanța gradului de hibriditate în exploatarea oportunităților potențiale pentru crearea de valori economice și sociale. În viziunea lor hibriditatea nu poate fi concepută ca un continuum ancorat de o logică economică puternică la un capăt și de o logică socială puternică la alt capăt. Organizațiile se pot diferenția în funcție de *importanța relativă* pe care o atribuie logicii economice față de logica socială și că atât logica economică, cât și cea socială pot avea diferite niveluri de *intensitate*. Gradul de hibriditate și nivelurile de intensitate ale logicii economice sau sociale sunt influențate direct sau indirect de către antreprenori. Autorii vin cu propunerea, de asemenea, ca gradul de hibriditate să fie modelat de elementele centrale ale emergenței organizaționale: (1) *antreprenorul*, cum ar fi motivația prosocială a antreprenorului și afectul social; (2) *comunitatea* sau "potențialele părți interesate care oferă feedback cu privire la veridicitatea unei oportunități potențiale"; (3) *natura oportunității potențiale* de a crea un anumit nivel de valoare economică și socială; și (4) *rezultatele organizațiilor* – nivelul de succes și eșec al întreprinderilor cu diferite grade de hibriditate.

Dacin și alții (Dacin și alții 2011) pun accentul pe o abordare contextualizată a antreprenoriatului social, menționând importanța contextului specific social, cultural, economic în care activează întreprinderile sociale. În viziunea lor, o misiune de creare a valorii sociale nu neagă și nici nu diminuează în mod necesar concentrarea asupra valorii economice. Totodată, valoarea economică este crucială pentru durabilitatea întreprinderilor antreprenoriale sociale și pentru crearea de valoare socială. Accentul pus mai degrabă pe rezultatele sociale decât pe cele economice se potrivește perfect cu o agendă asociată cu identificarea și promovarea persoanelor care au reușit să întreprindă schimbări sociale semnificative. Cu toate acestea, autorii consideră că este dificil de ignorat faptul că crearea de valoare socială este adesea strâns legată de rezultatele economice care, la rândul lor, produc resurse financiare pe care antreprenorul social le poate utiliza pentru a-și îndeplini misiunea principală. În acest context, o abordare contextualizată bazată pe misiunea și rezultatele antreprenoriatului social este mult mai potrivită. Accentul pe rezultat încurajează cercetătorii să examineze procesele prin care se obțin aceste rezultate și să dezvolte noi perspective teoretice asupra antreprenoriatului social.

Aceste perspective evidențiază natura multidimensională a antreprenoriatului social și diferitele moduri în care acesta poate fi conceptualizat și înțeles. Totodată este accentuată natura duală a întreprinderilor sociale care urmăresc atât scopuri sociale, cât și scopuri economice. Diferența dintre afacerile tradiționale și întreprinderile sociale constă în scopul primar al întreprinderilor sociale care se axează mai mult pe impactul social sau ecologic, decât pe generarea de profit. Astfel, în cazul întreprinderilor economice tradiționale, crearea de bunăstare este un punct focal și un criteriu de măsurare a valorii create. În cazul întreprinderilor sociale misiunea socială este punctul focal și criteriu de măsurare a valorii create.

Misiunea socială se bazează pe identificarea unei nevoi sociale stringente sau pe oportunitatea creării unei noi valori sociale. Misiunea socială cel mai bine poate fi identificată în contextul operațional al acțiunii și în impactul și rezultatele acesteia. La nivel de context social acțiunea va face parte din domeniile bunăstare publică, mediu, dezvoltare, ajutor. La nivel de proces social- implicarea cu actorii cheie, capacitatea, la nivel de impact – bunăstarea publică îmbunătățită, capacitate și împuternicire individuală, diminuarea stărilor de criză. Majoritatea acțiunilor de antreprenoriat social sunt axate pe crearea de bunuri și servicii pe care sectorul public nu poate să le ofere, dezvoltarea capacităților, crearea locurilor noi de muncă, dezvoltarea oportunităților pentru integrarea persoanelor excluse.

Dees (Dees 1998) consideră că antreprenorii sociali dețin rolul de agenți de schimbare în sectorul social deoarece ei (1) adoptă misiunea de a crea și a susține valoarea socială, (2) recunosc și urmează oportunități noi de slujire acestei misiuni, (3) sunt angajați în proces de continuă inovare, adaptare și învățare, (4) acționează cu îndrăzneală, fără a fi limitați de resursele aflate în prezent la îndemână și (5) manifestă o responsabilitate sporită față de circumscripțiile deservite și pentru rezultatele create.

Aceste cinci caracteristici menționate mai sus pot fi considerate de bază pentru determinarea conceptului de antreprenoriat social. Astfel, determinanta de bază a antreprenoriatului social este misiunea de a crea și a susține o valoare socială, fapt prin ce se deosebește de antreprenoriatul de afaceri sau chiar de antreprenoriatul responsabil din punct de vedere social. Antreprenorii sociali caută o rentabilitate socială a investiției pe termen lung. Antreprenorii sociali doresc mai mult decât un rezultat imediat; ei doresc să creeze îmbunătățiri durabile. Ei se gândesc la susținerea impactului.

Conceptul de economie socială este introdus în circulație în anul 2002 de către Conferința Europeană permanentă a Cooperativelor, Societăților Mutuale, Asociațiilor și Fundațiilor. Aceasta din urmă a lansat Carta Principiilor Economiei Sociale, care include următoarele principii ce stau la baza economiei sociale: (1) prio-

ritatea acordată individului și obiectivelor sociale față de capital, (2) asocierea voluntară și deschisă, (3) controlul democratic al membrilor, (4) combinarea intereselor membrilor/utilizatorilor și/sau a interesului general, (5) apărarea și aplicarea principiului solidarității și responsabilității, (6) gestionarea autonomă și independența față de autoritățile publice, (7) majoritatea excedentelor sunt utilizate pentru atingerea unor obiective de dezvoltare durabilă și pentru prestarea unor servicii de interes pentru membri sau de interes general (Comitetul Economic și Social European 2017, 6) Aceste principii în totalitatea lor și constituie conceptul de economie socială.

Același document include și noțiunea de operatori ai economiei sociale, care sunt *întreprinderi private organizate formal, dotate cu autonomie decizională și libertate de asociere, create pentru a răspunde nevoilor membrilor prin intermediul pieței, prin producerea de bunuri și furnizarea de servicii, asigurări și finanțare, în care procesul decizional și orice distribuire a profiturilor sau a excedentelor între membri nu sunt direct legate de aportul de capital sau de cotizațiile plătite de membri, fiecare dintre aceștia dispunând de un vot, sau, în orice caz, sunt hotărâte prin procese participative, democratice*. Economia socială include și entități private organizate formal, dotate cu autonomie decizională și libertate de asociere, care prestează servicii ne-comerciale pentru gospodării și ale căror excedente, dacă există, nu pot fi însușite de agenții economici care le creează, controlează sau finanțează (Comitetul Economic și Social European 2017, pp. 6-7).

Comisia Europeană *definește întreprinderile sociale ca o parte integrantă a economiei sociale*: „O întreprindere socială este un actor al economiei sociale, al cărui principal obiectiv este cel de a avea o incidență socială mai curând decât cel de a genera profit pentru proprietarii sau partenerii săi. Ea funcționează pe piață furnizând bunuri și servicii în mod antreprenorial și inovator și își utilizează excedentele, cu predilecție, în scopuri sociale. Aceasta face obiectul unei gestionări responsabile și transparente, îndeosebi prin asocierea angajaților săi, a clienților săi și a părților interesate” (Comunicarea Comisiei Europene, Inițiativa pentru antreprenoriatul social, COM/2011/0682 final din 25/10/2011). Această comunicare a Comisiei identifică, de asemenea, principalele domenii de activitate ale întreprinderilor sociale: a) întreprinderi care furnizează servicii sociale și/sau bunuri și servicii destinate unei populații vulnerabile și b) întreprinderi care urmăresc integrarea profesională a persoanelor cu dificultăți de angajare, dar a căror activitate poate cuprinde alte bunuri și servicii decât cele sociale (Commission Staff Working Document 2021).

În ultimele două decenii, Comisia Europeană a acordat o atenție semnificativă dezvoltării economiei sociale, și în particular a întreprinderilor sociale. Astfel, în 2011, Comisia Europeană a lansat Inițiativa pentru antreprenoriatul social. Aceasta a fost urmată de inițiativa privind întreprinderile nou-înființate și extinderea acestora în 2016. În urma acestor inițiative, UE a lansat un număr mare de acțiuni pentru a sprijini dezvoltarea economiei sociale și a întreprinderilor sociale, având în vedere potențialul acestora de a aborda provocările societale și de a contribui la creșterea economică durabilă. Ecosistemele economiei sociale s-au dezvoltat semnificativ în ultimul deceniu, iar conceptul de economie socială a câștigat atenție și impuls. În anul 2021, Comisia europeană a dezvoltat un plan de acțiuni pentru economia socială. Planul de acțiuni contribuie la prioritatea Comisiei Europene "O economie în serviciul cetățenilor". Având în vedere caracterul transversal al economiei sociale, planul de acțiuni sprijină obiectivele Comisiei într-o varietate de alte domenii de politică (Pactul verde european, O Europă pregătită pentru era digitală și Promovarea modului nostru de viață european). Totodată, el este menit să consolideze investițiile sociale, să sprijine actorii economiei sociale și întreprinderile sociale să înființeze, să se extindă, să inoveze și să creeze locuri de muncă (Commission Staff Working Document 2021).

În ultima perioadă de timp, cercetătorii acordă o atenție deosebită rolului antreprenoriatului social în atingerea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă. Astfel, Ramya J. și alții (Ramya et al. 2024, 944 - 952) analizează intersecționalitatea dintre antreprenoriatul social și obiectivele de dezvoltare durabilă (ODD), explorând modul în care antreprenorii sociali pot alinia activitățile de afaceri cu obiectivele sociale și de mediu pentru a contribui la dezvoltarea durabilă. Ei menționează că antreprenorii sociali contribuie la realizarea ODD prin abordarea unor obiective specifice, cum ar fi reducerea sărăciei, egalitatea de gen, durabilitatea mediului și accesul la educație și asistență medicală. Antreprenorii sociali prioritizează, de asemenea, impactul social și de mediu, alături de sustenabilitatea financiară, creând un impact social pozitiv și generând profituri financiare durabile. Eforturile lor sunt esențiale pentru construirea unei lumi mai echitabile, mai reziliente și mai durabile.

Zhang X, Sun Y. și alții (Zhang X and others 2024) au cercetat rolul antreprenoriatului social în atenuarea sărăciei rurale. Ei utilizează metoda studiului de caz pentru a explora procesul antreprenoriatului social și rolul lui în identificarea, dezvoltarea și realizarea oportunităților sociale. Cercetarea constată că antreprenoriatul social este o nouă cale de dezvoltare durabilă pentru abordarea sărăciei rurale. Întreprinderile integrează fermierii în lanțul lor valoric pentru a dezvolta și realiza oportunități sociale. Studiul identifică, de asemenea, trei tipuri de oportunități sociale determinate de sărăcia rurală: sociale, economice și ecologice. În ansamblu,

cercetarea contribuie la înțelegerea antreprenoriatului social în contextul sărăciei rurale și oferă perspective pentru dezvoltarea durabilă prin promovarea economiei rurale.

Herutomo A. și alții (Herutomo and others 2022) analizează antreprenoriatul social și Obiectivele de Dezvoltare Durabilă din perspectiva tehnologiilor digitale și inovației. Autorii evidențiază importanța soluțiilor bazate pe tehnologie în îmbunătățirea căilor de dezvoltare sustenabilă și în realizarea ODD. Tehnologia digitală permite îmbunătățiri în diferite sectoare economice, inclusiv inovarea socială. Antreprenoriatul social este identificat ca un catalizator în transformarea tehnologică și îmbunătățirea socială. Aceasta are potențialul de a crea valoare și de a consolida procesul de inovare socială prin utilizarea tehnologiei. Studiul cartografiază structura intelectuală a antreprenoriatului social și a inovării sociale bazate pe tehnologie în cadrul antreprenoriatului social. Autorii identifică mai mulți factori de mediere care influențează relația dintre antreprenoriatul social și inovarea socială digitală. Acești factori includ capacitatea de dezvoltare durabilă a antreprenoriatului, proiectarea modelului de afaceri sociale, reglementarea guvernamentală, strategia de marketing, capacitatea de generare a soluțiilor creative și medierea misiunii sociale și utilizarea cunoștințelor.

Accentuând importanța dezvoltării antreprenoriatului social pentru dezvoltarea durabilă, cercetările evidențiază, de asemenea, și provocările în urmărirea impactului social și de mediu (Ramya et al 2024). Unele dintre provocările cheie includ: accesul limitat la finanțare, bariere de reglementare, resursele umane necalificate, lipsa parteneriatelor cu diferite părți interesate, sustenabilitatea financiară redusă, nivelul redus de conștientizare a valorii antreprenoriatului social.

Astfel, cu referință la accesul limitat la finanțări, este de menționat faptul că antreprenorii sociali se luptă adesea să acceseze finanțare și capital adecvat pentru a-și începe și extinde afacerile. Opțiunile tradiționale de finanțare sunt mai puțin accesibile pentru întreprinderile sociale din cauza obiectivelor lor sociale și financiare mixte. Această lipsă de resurse financiare poate împiedica capacitatea lor de a-și pune în aplicare și de a-și extinde inițiativele.

Reglementările concepute pentru întreprinderile tradiționale nu întotdeauna abordează în mod adecvat caracteristicile și nevoile unice ale întreprinderilor sociale. Acest lucru poate crea bariere la intrare, poate limita oportunitățile de creștere și poate crește sarcinile administrative.

Construirea de parteneriate și colaborări eficiente cu părțile interesate din diferite sectoare poate fi de asemenea o provocare. Antreprenorii sociali trebuie adesea să se angajeze cu guverne, ONG-uri, corporații și comunități pentru a-și atinge obiectivele. Echilibrarea intereselor diverse, alinierea obiectivelor și menținerea unei comunicări eficiente pot fi solicitante.

Atragerea și păstrarea persoanelor calificate și pasionate este crucială pentru succesul întreprinderilor de antreprenoriat social. Din lipsa resurselor financiare deseori întreprinderile sociale nu pot concura cu întreprinderile tradiționale în ceea ce privește compensațiile și beneficiile. În plus, identificarea persoanelor care, pe de o parte, au perspicacitate în afaceri și, pe de altă parte, sunt axate pe misiunea socială poate fi o provocare.

Realizarea sustenabilității financiare, urmărind în același timp impactul social, este o provocare constantă pentru antreprenorii sociali. Echilibrarea nevoii de generare de venituri cu misiunea de a aborda provocările sociale și de mediu necesită modele și strategii de afaceri inovatoare. Întreprinderile sociale trebuie să găsească o nișă de piață, să creeze valoare pentru clienți și să genereze fluxuri de venituri durabile.

În ciuda recunoașterii tot mai mari a antreprenoriatului social, este încă nevoie de o mai mare conștientizare și recunoaștere a sectorului. Antreprenorii sociali se pot confrunta cu scepticism sau lipsă de înțelegere din partea părților interesate, inclusiv a investitorilor, a factorilor de decizie politică și a publicului larg. Creșterea gradului de conștientizare și schimbarea percepțiilor cu privire la valoarea și impactul antreprenoriatului social reprezintă o provocare continuă.

Provocările menționate sunt specifice și pentru Republica Moldova, punând în prim plan necesitatea unor ecosisteme de sprijin, intervenții politice și colaborări între părțile interesate. În contextul celor menționate mai sus, obiectivul cercetării noastre a constat în identificarea contextului de politici și social pentru promovarea și dezvoltarea antreprenoriatului social în Republica Moldova.

Metodologia cercetării. Cercetarea contextului politic și social al antreprenoriatului social s-a bazat pe analiza cadrului legal din Republica Moldova privind antreprenoriatul social, interviuarea experților în domeniu, precum și a rezultatelor cercetării sociologice a cunoștințelor, atitudinilor și comportamentelor populației generale, efectuată cu contribuția nemijlocită a autorilor în cadrul I.P. Keystone Moldova în anul 2022 pe un eșantion de 1142 de respondenți cu vârsta cuprinsă între 15 și 65 de ani.. La baza cercetării de teren a stat Teoria Antropologică a Antreprenoriatului (Kwabena 2011), în conformitate cu care dezvoltarea cu succes a unei afaceri necesită cunoașterea bună a contextului cultural și social. Cultura reflectă complexități etnice, sociale, economice, ecologice și politice particulare la indivizi. Astfel, mediile culturale pot produce diferențe de atitudine și prin urmare diferențe de comportament antreprenorial.

Cunoștințele populației generale despre întreprinderile sociale au fost măsurate în baza următorilor indicatori: gradul de cunoaștere a termenului de antreprenoriat social, gradul de cunoaștere a caracteristicilor întreprinderii sociale, gradul de cunoaștere a întreprinderilor sociale din Republica Moldova, sursele de informare despre întreprinderile sociale, frecvența utilizării diferitor surse de informare.

Atitudinile populației generale privind întreprinderile sociale au fost măsurate în baza următorilor indicatori: opiniile pozitive/negative despre întreprinderile sociale, opiniile pozitive/negative despre produsele întreprinderilor sociale, intenția de procurare a produselor de la întreprinderi sociale comparativ cu întreprinderile obișnuite și motivația alegerii.

Comportamentele populației în raport cu întreprinderile sociale au fost măsurate în baza următorilor indicatori: experiența procurării produselor de la întreprinderi sociale, motivația procurării produselor de la întreprinderi sociale, intenția de a recomanda cunoșcuților să procure produse de la întreprinderi sociale, condițiile în care ar recomanda procurarea produselor, intenția de a iniția o afacere socială și domeniul ales.

Rezultatele cercetării

Cadrul de politici pentru dezvoltarea antreprenoriatului social în Moldova. Antreprenoriatul social în Republica Moldova a început să se dezvolte în ultimul deceniu și continua să fie la o etapă incipientă de dezvoltare. Analiza cadrului legislativ privind antreprenoriatul social denotă că domeniul de antreprenoriat social a fost reglementat în anul 2017 prin modificări aplicate la Legea nr. 845/1992 cu privire la antreprenoriat și întreprinderi (Legea Nr. 223 din 02-11-2017 privind modificarea și completarea unor acte legislative). Astfel, conform acestei Legi (art.36) antreprenoriatul social este definit ca *activitate desfășurată de întreprinderile sociale și întreprinderile sociale de inserție, care este orientată spre îmbunătățirea condițiilor de viață și oferirea de oportunități persoanelor din categoriile defavorizate ale populației prin consolidarea coeziunii economice și sociale, inclusiv la nivelul colectivităților locale, prin ocuparea forței de muncă, prin dezvoltarea serviciilor sociale în interesul comunității, prin creșterea incluziunii sociale.*

Totodată Legea menționează condițiile pentru atribuirea statutului de întreprindere socială sau întreprindere socială de inserție. Astfel, întreprinderea socială poate fi constituită de asociații obștești, fundații, culte religioase, instituții private și/sau persoane fizice care desfășoară activități de antreprenoriat social în vederea soluționării unor probleme sociale de interes comunitar. Una din condițiile de bază ale întreprinderilor sociale este că ele reinvestesc cel puțin 90% din profit în realizarea obiectivelor din domeniile prevăzute și stipulate expres în actul de constituire. Întreprinderile sociale de inserție sânt întreprinderi sociale care au ca scop crearea locurilor de muncă și încadrarea, în mod prioritar, a persoanelor din categoriile defavorizate ale populației. O condiție pentru întreprinderile de inserție este să aibă, permanent, cel puțin 30% din personalul angajat aparținând categoriilor defavorizate ale populației, astfel încât timpul de lucru cumulativ al acestor angajați să reprezinte cel puțin 30% din totalul timpului de lucru al tuturor angajaților.

Legea enumeră de asemenea activitățile de antreprenoriat social, care ar trebui să fie orientate spre: (1) crearea locurilor de muncă și încadrarea, în mod prioritar, a persoanelor din categoriile defavorizate ale populației; (2) protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu dizabilități și ale familiilor lor; (3) promovarea posibilităților de încadrare în câmpul muncii a persoanelor din categoriile defavorizate ale populației; (4) activități care să contribuie la implementarea politicilor publice de dezvoltare regională; (5) prestarea și dezvoltarea serviciilor sociale; (6) promovarea activităților de protecție a mediului; (7) promovarea activităților de protecție a patrimoniului național; (8) realizarea activităților de turism și sport în scopul recreerii și al socializării, etc.

În conformitate cu Legea Nr. 223 din 02-11-2017, a fost creată Comisia Națională pentru Antreprenoriat, (aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 1165/2018), care are drept scop atribuirea și retragerea statutului de întreprindere socială sau întreprindere socială de inserție și elaborarea politicilor publice și a actelor normative în domeniul antreprenoriatului social. Astfel, până la 2 mai 2024, Comisia Națională pentru Antreprenoriat a înregistrat doar 12 organizații cu statut de întreprindere socială/ întreprindere socială de inserție.

Analiza legislației și a studiilor efectuate în domeniul antreprenoriatului social din Republica Moldova denotă faptul că dezvoltarea antreprenoriatului social în Moldova se confruntă cu multe probleme, ce țin de reglementare, facilități fiscale, acces la surse de finanțare, promovare și recunoaștere (Raport de analiza 2021). Astfel, reglementarea antreprenoriatului social sub umbrela cadrului normativ general al antreprenoriatului diminuează importanța domeniului, înțelegerea particularităților, a principiilor aplicabile și a modului de operare diferit. În acest context este necesară elaborarea și aprobarea unei legi speciale a antreprenoriatului social, în care să fie reglementate într-un mod clar tipurile de activități, subiecții, administrarea unei asemenea afaceri, posibilitățile sau facilitățile ce pot fi oferite odată cu obținerea statutului de întreprindere socială sau de inserție, etc.

Deși antreprenoriatul social este reglementat prin Lege, nu există suficiente mecanisme de implementare în practică a acestor reglementări. În acest context, implementarea Legii devine foarte dificilă.

Atribuirea statutului de întreprindere socială și de inserție nu se realizează la momentul constituirii persoanei juridice și înregistrării acesteia, chiar dacă fondatorii ar avea o asemenea intenție și motivație. Acest

exercițiu implică modificarea actelor statutare și suportarea unor costuri suplimentare pentru înregistrarea acestor modificări. În viziunea experților intervievați în timpul cercetării, această problemă poate avea două soluții:

(1) Asigurarea schimbului de date între Ministerul Economiei (care deține Registrul întreprinderilor sociale și întreprinderilor sociale de inserție) și Agenția Servicii Publice. Astfel încât odată cu atribuirea statutului de către Comisia Națională pentru Antreprenoriat Social această informație să fie transmisă pentru înregistrare/integrare în Registrul de stat al entităților de drept al Agenției Servicii Publice. *Eu aș exclude procesul de depunere a cererii pentru a obține statut de întreprindere socială pe un termen limitat, de exemplu 3 ani sau 4, 5 și așa mai departe. La Comisia Națională eu aș lăsa procedura. E birocrație mare, obții această decizie de la Comisia Națională, după care te duci la ASP, acolo sunt foarte mari încâlceli, neclarități, trebuie să faci modificări, sunt costuri de 2000 și ceva de lei, cei de la ASP nu înțeleg aceste proceduri [...]. Ar trebui de simplificat procedura de înregistrare, în rest, celelalte elemente a ecosistemului se dezvoltă pe parcurs, programe de finanțare și așa mai departe (Expert 2).*

(2) Oferirea unor facilități la înregistrarea modificărilor statutului la Agenția Servicii Publice prin reducerea tarifelor aplicabile pentru întreprinderile sociale și întreprinderile sociale de inserție.

Accepțiunea de persoane defavorizate în contextul antreprenoriatului social (ca și grup țintă) este îngustă în felul în care este reglementat de legea specială, Legea asistenței sociale. (Legea nr. 845/1992). În baza acestui fapt, considerăm necesară reglementarea termenului de categorie defavorizată într-o manieră mai largă decât o prevede Legea asistenței sociale. Poate fi evitată listarea persoanelor defavorizate, dar stabilit un grup de criterii după care o persoană poate fi calificată drept defavorizată și este supusă riscului de exclusiune socială. O inspirație poate fi cadrul normativ românesc, în special Legea Asistenței Sociale nr. 292/2011, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 905 din 20 decembrie 2011, care *definiște grupul vulnerabil drept persoane sau familii care sunt în risc de a-și pierde capacitatea de satisfacere a nevoilor zilnice de trai din cauza unor situații de boală, dizabilitate, sărăcie, dependență de droguri sau alcool ori a altor situații care conduc la vulnerabilitatea economică și socială.*

Analiza legislației denotă lipsa unei metodologii unice și complexe a conformării la statutul de întreprindere socială și întreprindere socială de inserție în baza unor indicatori clari de evaluare, fapt ce creează impedimente în procesul verificării conformării întreprinderilor sociale și întreprinderilor de inserție cu statutul ce le-a fost atribuit. În viziunea experților intervievați, o asemenea metodologie urmează să cuprindă mai mulți indicatori de evaluare, cum ar fi:

- Indicatori de rezultat – care ar oferi o înțelegere clară dacă obiectivele întreprinderilor sociale sau a întreprinderilor sociale de inserție au fost atinse. Spre exemplu care ar fi rata ocupării sau reintegrării persoanelor din grupurile defavorizate, așa numite rata de inserție.
- Indicatori de realizare - care ar măsura efectele directe, beneficiile și avantajele asupra grupului vulnerabil de persoane implicate în activitatea întreprinderilor sociale de inserție.
- Indicatori de impact. Unul din principiile economiei sociale este alocarea celei mai mari părți a profitului în realizarea intereselor generale ale comunității, ceea ce înseamnă reinvestirea a 90% din profit în scopurile sociale ale întreprinderii. Indicatorii de impact ar oferi informații despre toate beneficiile pe termen lung.

Deși legea cadru face trimitere la posibilitatea accesării unor facilități fiscale de către întreprinderilor sociale/de inserție, analiza cadrului secundar scoate în evidență faptul că nu există practic nici-o facilitate fiscală sau non fiscală. Astfel, subiecții antreprenoriatului social cad sub incidența regulilor comune de impozitare. *Codul Fiscal, surprinzător, nu găsesc niciun cuvânt referitor la niște facilități fiscale pentru întreprinderile sociale, nu-s, fie din cauza numărului lor mic, la moment avem 11, fie din cauza cadrului legal care este incert, fie din cauza dezinteresului organelor de stat pentru asta, nu au un regim fiscal distinct (Expert 3).* În acest context, experții s-au dat cu părerea că ar fi necesare următoarele acțiuni: (1) Scutirea întreprinderilor sociale și întreprinderilor sociale de inserție de impozitul pe profitul reinvestit în realizarea obiectivelor sociale în legătură cu activitatea ce o desfășoară; (2) Reglementarea unui regim special redus al TVA-ului pentru produsele și serviciile furnizate de aceste întreprinderi; (3) Reglementarea unui regim special redus de impozitare pentru veniturile salariaților întreprinderilor sociale și întreprinderilor de inserție.

Analiza studiilor în domeniu evidențiază și faptul că, deși există mecanisme de finanțare a întreprinderilor sociale de către stat (finanțare nerambursabilă, contractare de lucrări și servicii, finanțări cu destinație specială, mecanisme de subvenționare etc.), acestea din urmă nu au acces la aceste finanțări din considerentul că autoritățile publice au informații limitate despre aceste oportunități. Experții intervievați au venit cu următoarele soluții în vederea îmbunătățirii accesului întreprinderilor sociale la finanțele publice: (1) elaborarea unui ghid metodologic și organizarea unor instruirii pentru reprezentanții departamentelor de achiziții a autorităților contractante în aplicarea regimului special de achiziții pentru întreprinderile de inserție prin rezervarea

atribuirii contractelor de achiziții publice; (2) revizuirea procedurilor de achiziție a serviciilor sociale în vederea mării accesului întreprinderilor sociale în proces de acreditare la achiziții; (3) excluderea oferirii garanției pentru ofertă și garanției de bună execuție pentru întreprinderile sociale, cel puțin pentru întreprinderile sociale de inserție.

Studiile analizate menționează, de asemenea, necesitatea eficientizării activității Comisiei Naționale pentru Antreprenoriat Social prin modificarea Regulamentului său de activitate, și anume: modificarea procedurii de numire a Președintelui comisiei; reglementarea numărului de mandate consecutive ale membrilor comisiei (prin a se limita la două mandate consecutive); reglementarea procedurilor luării deciziilor în cadrul grupurilor de lucru a comisiei; introducerea dreptului de autosesizare a comisiei; introducerea obligației de a elabora un plan anual de activitate a comisiei, și nu în ultimul rând consolidarea capacității secretariatului comisiei (Raport de analiză 2021).

Contextul social pentru dezvoltarea antreprenoriatului social. Contextul social pentru dezvoltarea antreprenoriatului a fost cercetat în baza atitudinilor populației generale privind antreprenoriatul social. Un context social pozitiv înseamnă recunoașterea de către populația generală a valorii/beneficiilor antreprenoriatului social pentru comunitățile, susținerea antreprenorilor sociali prin preferința manifestată de a procura produse/servicii de la antreprenorii sociali, și intenția de a deveni antreprenori sociali.

Rezultatele cercetării au scos în evidență faptul că atitudinile populației față de întreprinderile sociale sunt destul de pozitive, mai ales din considerentele că acestea din urmă au o misiune socială de a contribui la soluționarea problemelor comunitare deseori lăsate în umbră de către guvernanți, precum și de a ajuta persoanele defavorizate să se angajeze în câmpul muncii. Astfel, ponderea persoanelor care consideră că întreprinderile sociale sunt necesare și benefice este cu 86% mai mare decât a celor care sunt de părere opusă. De asemenea ponderea persoanelor care sunt de părerea că întreprinderile sociale ajută oamenii defavorizați să se simtă integrați în societate și că acestea contribuie la angajarea în câmpul muncii a persoanelor defavorizate depășește cu 75% ponderea celor de părere opusă (vezi Fig. 1). O mare parte din respondenți consideră de asemenea că întreprinderile sociale rezolvă probleme sociale care deseori sunt ignorate de autorități (Indexul Opiniei Dominante = 69%¹⁶)

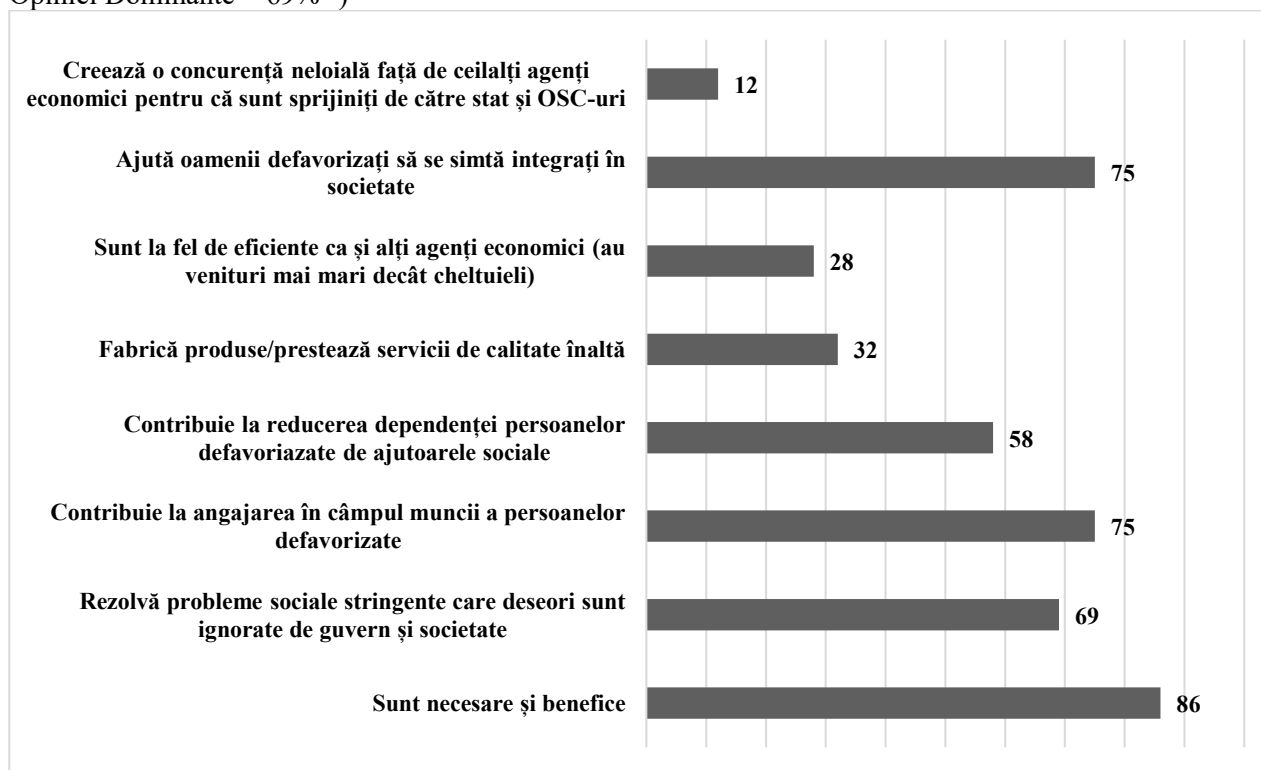

Fig. 1. Opiniile respondenților despre întreprinderile sociale (IOPD), %

¹⁶ Indexul opiniei personale dominante (IOPD) a fost calculat după formula $(p-n) \times (100-ne) : 100$, unde p – frecvența opiniilor pozitive, n- frecvența opiniilor negative, ne- frecvența opiniilor neutre. Indexul variază pe o scară de la -100 până la 100. Cu cât indexul este mai aproape de 100 cu atât indexul are o conotație mai pozitivă, și viceversa - cu cât indexul este mai aproape de -100 cu atât el are o conotație mai negativă.

Totodată este de menționat că o bună parte din populație are o atitudine mai reticentă față de ideile că întreprinderile sociale fabrică produse /prestează servicii de calitate și că acestea sunt la fel de eficiente ca și alți agenți economici. Astfel, ponderea persoanelor care consideră că întreprinderile sociale fabrică produse/prestează servicii de calitate depășește doar cu 32% ponderea celor care au opinii diametral opuse (IOPD=32%). Ponderea persoanelor care consideră că întreprinderile sociale sunt la fel de eficiente ca și alți agenți economici depășește doar cu 28% ponderea persoanelor care au opinii opuse (IOPD=28%).

Cercetarea de asemenea indică că majoritatea populație, înțelegând misiunea socială a întreprinderilor sociale, și-ar dori ca în Republica Moldova să fie mai multe întreprinderi sociale (91%). Doar 5% din cei chestionați s-au dat cu părerea că în țară ar trebui să fie mai puține întreprinderi sociale și 4%- au menționat că nu știu. Pe categorii de vârstă ponderea persoanelor care si-ar dori ca în Republica Moldova să fie mai multe întreprinderi sociale este mai mare în grupul de vârstă de 15-24 ani (95%). Este tocmai grupul de vârstă care se confruntă cu probleme destul de mari în continuarea educației și angajarea în câmpul muncii și pentru care un cadru legal mai facil ar crea condițiile necesare pentru încadrarea în antreprenoriat social.

În contextul unui număr redus de întreprinderi sociale și a unui cadru legal nedezvoltat, marea majoritate a respondenților consideră că statul are trebui să susțină dezvoltarea întreprinderilor sociale prin facilitarea accesului în procesul de înregistrare, contracte rezervate de stat, facilități fiscale și acces la mai multe piețe de desfacere. Astfel, ponderea respondenților care cred că întreprinderile sociale trebuie să beneficieze de suport din partea statului în procesul de înregistrare este cu 88% mai mare decât a celor de părere opusă. Ponderea respondenților care cred că statul trebuie să încurajeze achizițiile de la întreprinderile sociale prin contracte rezervate este cu 82% mai mare decât a celor de părere opusă. Ponderea respondenților care cred că întreprinderile sociale trebuie să beneficieze de anumite facilități fiscale este cu 78% mai mare decât a celor de părere opusă. Ponderea respondenților care consideră că statul trebuie să faciliteze accesul întreprinderilor sociale la mai multe piețe de desfacere este cu 90% mai mare decât a celor de păreri opuse.

Atitudinile respondenților față de întreprinderile sociale au fost măsurate și în baza intenției de a procura un produs serviciu de la o întreprindere socială sau de la o întreprindere obișnuită. Cercetarea a scos în evidență faptul că în contextul în care ar avea de ales de unde să procure produse/servicii, mai bine de 2/3 din populația generală ar prefera sa le procure de la întreprinderile sociale. Astfel, 65% din cei chestionați au menționat că ar alege să procure un produs/ serviciu de la întreprinderile sociale. 18% au indicat că ar alege să procure un produs/ serviciu de la întreprinderile obișnuite și 17% au indicat că nu știu sau nu au răspuns (vezi Fig. 2).

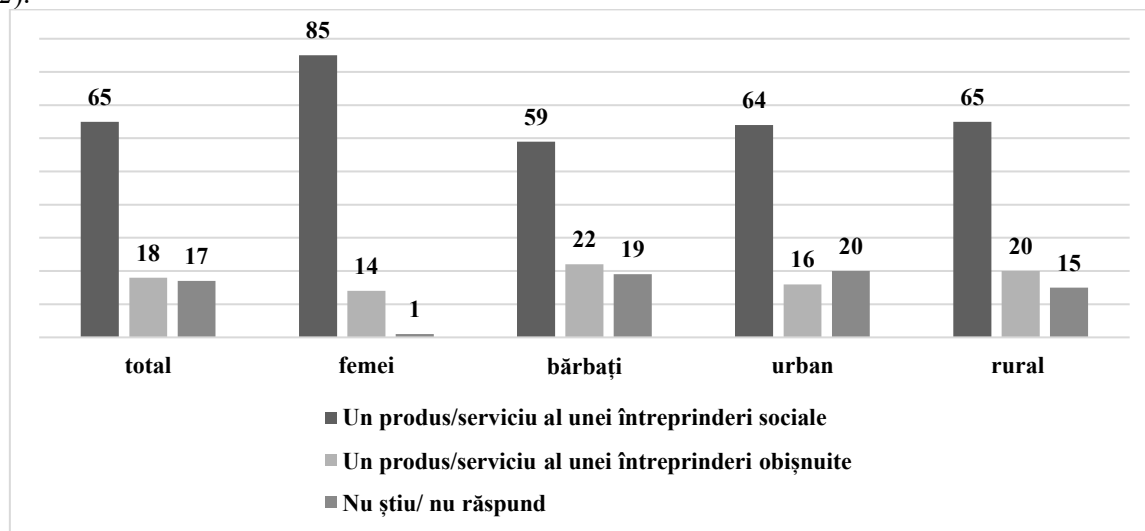

Fig. 2. Ponderea respondenților care ar prefera să procure produse/servicii de la întreprinderi sociale sau de la întreprinderi obișnuite, %, per total, sex și medii rezidențiale

Femeile sunt mai predispuse să procure produse/servicii de la întreprinderile sociale (85%) comparativ cu bărbații (59%). În funcție de mediu rezidențial nu observăm diferențe mari în preferințe.

Pe categorii de vârstă, odată cu avansarea în vârstă, ponderea persoanelor motivate să procure produse/servicii de la întreprinderile sociale este în creștere. Astfel, dacă în grupul de vârstă 15-24 de ani, 56% intenționează să procure produse /servicii de la întreprinderile sociale, atunci în grupul de vârstă 25-34 ani - 63%, în grupul de vârstă 35-49 ani - 66%, și în în grupul de vârstă 50-65 ani - 68%.

Este interesant că persoanele care cunosc despre întreprinderile sociale și misiunea lor sunt mai motivate să procure produse / servicii de la întreprinderile sociale (67%) comparativ cu cele care nu prea cunosc despre întreprinderile sociale (63%), fapt ce ne încurajează să implementăm mai multe acțiuni axate pe informarea populației despre întreprinderile sociale (vezi Fig. 3).

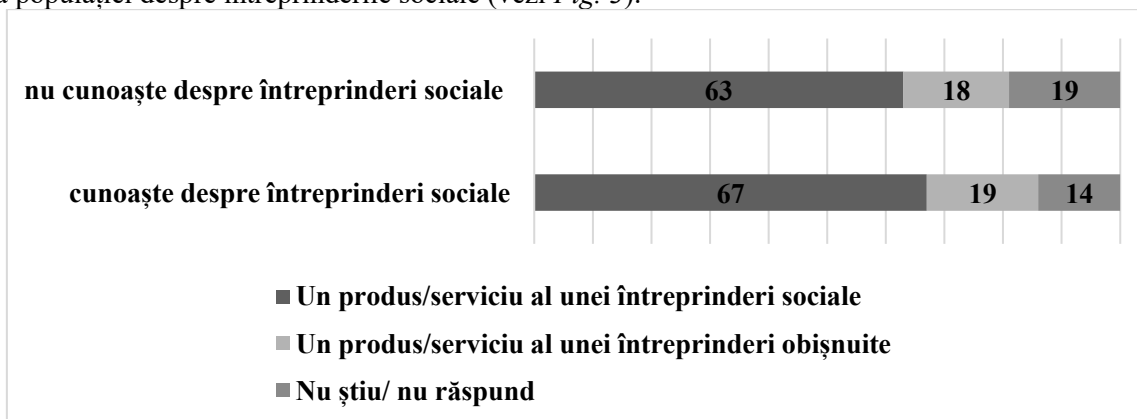

Fig. 3. Ponderea populației care este motivată să procure produse/servicii de la întreprinderile sociale în funcție de nivelul de cunoștințe despre întreprinderi sociale, %

Respondenții au explicat preferințele de procurare a produselor/serviciilor de la întreprinderile sociale prin diferite motive. Însă, în majoritatea cazurilor alegerile sunt motivate de conștientizarea misiunii sociale a întreprinderilor sociale. Astfel, 64% au indicat că doresc să procure produse/servicii de la întreprinderile sociale deoarece vor să ajute aceste întreprinderi să-și continue activitatea, iar 63%- vor să sprijine persoanele dezavantajate care lucrează la aceste întreprinderi. 29% din respondenți consideră că este bine să procure produse/servicii de la întreprinderile sociale deoarece banii vor fi reinvestiți în alte activități comunitare. 27% preferă să procure produse de la întreprinderile sociale deoarece acestea sunt mai ieftine.

Ponderea persoanelor care sunt motivate să procure produse/servicii de la întreprinderile sociale, pentru a sprijini misiunea socială a acestora este mai mare în mediul bărbaților (68%), a persoanelor din mediul urban (69%), a tinerilor din grupul de vârstă 25-34 ani (73%).

Totuși, cercetarea a scos în evidență faptul că doar intenția de sprijinire a misiunii sociale a întreprinderilor sociale nu este suficientă pentru a motiva consumatorul să aleagă/procure produse/servicii de la întreprinderile sociale. Astfel, fiind întrebați ce caracteristici ar trebui să aibă produsele/serviciile întreprinderilor sociale pentru a-i motiva să le procure, 78% din respondenți au menționat că ele trebuie să fie de o calitate bună, 48% - să aibă un preț mai mic, 45% - să fie ecologice, 36% - să fie disponibile în regiunea lui, ușor de găsit, 21% - să fie indicat pe ambalaj că este produs de o întreprindere socială, 16% - să aibă un ambalaj ecologic, 13% - să aibă aprecieri pozitive din partea altor clienți.

În funcție de sex, femeile ar prefera mai mult ca produsul să aibă un ambalaj mai prietenos cu mediul (20%) comparativ cu bărbații (11%). Pe medii rezidențiale, respondenții din urban, comparativ cu cei din rural, ar prefera mai mult ca produsul să fie de calitate bio (49% și 41%), să fie indicat că este produs de întreprindere socială (25% și 18%), să fie disponibil în regiunea lor (urban - 40%, rural - 32%)

Odată cu vârsta crește ponderea celor care și-ar dori ca produsul să fie de o calitate mai bună (de la 32% în grupul de vârstă de 15-24 ani la 60% în grupul de vârstă de 50-65 ani) și ca produsul să fie la un preț mai mic (de la 72% în grupul de vârstă de 15-24 ani la 80% în grupul de vârstă de 50-65 ani).

Discuțiile cu experții de asemenea au confirmat faptul că populația înțelege misiunea întreprinderilor sociale și este mai dispusă să procure un produs de la o întreprindere socială decât de la o întreprindere obișnuită chiar dacă costul este mai mare, cu condiția ca acest produs să fie de calitate și totodată să fie indicat că este produs de o întreprindere socială. *Mulți oameni cu care am discutat au spus că ei ar fi dispuși să cumpere un produs de la o întreprindere socială, chiar dacă produsul respectiv ar fi mai scump decât la o întreprindere clasică, cu condiția că nu suferă calitatea. Dacă eu am două standuri cu pâine, unul de la producător clasic, și altul de la întreprindere socială și, să admitem, aia de la întreprinderea socială este cu 2-5 lei mai scump, eu o să procur de la standul întreprinderii sociale în cazul în care acolo o sa fie indicat o notiță că "această pâine este produsă de brutăria cutare, care este o întreprinderea socială", cu condiția că pâinea pe care o cumpăr nu o să prindă mucegai a doua zi. Deci eu vreau calitate (Interviu Expert 1).*

Antreprenoriatul social, după părerea experților, nu trebuie să fie bazat pe compasiune, ci mai curând pe calitate. *Businessul social nu trebuie să facă accent pe compasiune. Dacă eu o să cumpăr din jale o dată produs, și am să văd că el e prost, eu am să-l arunc, dar mai mult nu o să cumpăr, adică calitatea o menținem,*

putem să punem prețul un pic mai scump responsabilizând astfel societate. Eu sunt sigură că o să aibă întreprinderile sociale cumpărături, și cumpărători fideli, sau consumatori finali, în cazul în care o să aibă calitate și în cazul când oamenii o să știe și în cazul când oamenii o să promoveze- Interviu Expert 2

Misiunea socială a întreprinderilor sociale are un rol important pentru respondenți în procurarea produselor. Astfel, 62% din respondenți sunt mai motivați să procure produsele unei întreprinderi sociale din Moldova la care lucrează nevăzători decât produse din Germania sau China, chiar dacă acestea au aceeași calitate și sunt la preț mai redus.

Fiind întrebați în ce condiții ar recomanda cunoșcătorilor procurarea produselor de la întreprinderi sociale, 62% din respondenți au menționat că ar face aceasta dacă ar fi mulțumiți de calitatea produselor/serviciilor procurate anterior, 12% - dacă produsele/serviciile ar avea un preț avantajos, 8% - dacă ar ști că la întreprindere lucrează persoane cu dizabilități și 7% - ar recomanda în orice condiții, indiferent de calitatea sau preșul produselor/serviciilor.

Cercetarea a fost axată de asemenea și pe cercetarea nivelului de cunoștințe și a practicilor respondenților cu referință la întreprinderile sociale existente în Moldova. Ținem să menționăm că numărul întreprinderilor sociale în Moldova este destul de redus, iar majoritatea întreprinderilor sociale au fost dezvoltate în ultimii ani. Cercetarea a scos în evidență cunoștințe foarte reduse ale respondenților despre antreprenoriatul social din Moldova. Practic 2/3 din populație nu au auzit despre întreprinderile sociale și nu le cunosc. Pe medii rezidențiale, sex, grupuri de vârstă nu observăm diferențe mari în nivelul de cunoștințe despre întreprinderile sociale din Moldova. 34% din cei chestionați au indicat că cunosc pe cineva care este antreprenor social, iar 21% - că cunosc pe cineva care dorește să devină antreprenor social. Cu toate acestea, 96% din respondenți nu au putut oferi nici o denumire de întreprindere socială din Moldova.

Doar 1/3 din cei chestionați cunosc condițiile pentru obținerea statutului de întreprindere socială în Moldova. Astfel, 26% au menționat că întreprinderile sociale trebuie să direcționeze 90% din profitul lor pentru activități conform misiunii lor sociale și 28% au indicat că o întreprindere socială trebuie să aibă 30% angajați din persoanele dezavantajate. Practic 2/3 din cei chestionați nu cunosc ce condiții trebuie să respecte o întreprindere socială, sau o întreprindere socială de inserție. Nivelul redus de cunoștințe poate influența în final motivația de a procura produse /servicii de la întreprinderile sociale sau de a deveni antreprenor social, în special în cazul tinerilor NEET.

La nivel de comportament, 1/3 din respondenți au procurat cel puțin o dată produse de la întreprinderile sociale din Moldova, iar 2/3 – nu au procurat niciodată. În funcție de sex, ponderea femeilor care au procurat produse/servicii de la întreprinderi sociale (42%) este mai mare decât cea a bărbaților (36%). Pe categorii de vârstă ponderea persoanelor care au procurat produse/servicii de la întreprinderi sociale crește odată cu vârsta (15-24 ani – 34%, 25-34 ani – 36%, 35-49 ani – 38%, 50-65 ani – 42%).

Este de menționat faptul că ponderea persoanelor care au procurat produse/servicii de la întreprinderile sociale este aproape de două ori mai mare în grupul celor care cunosc misiunea întreprinderilor sociale (55%) comparativ cu grupul de persoane care nu cunosc ce înseamnă o întreprindere socială (29%) (vezi Fig. 4.)

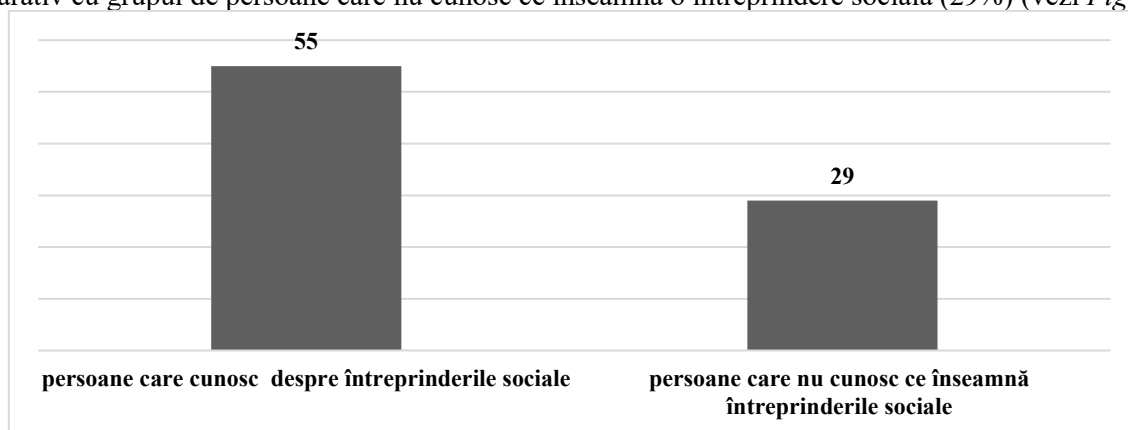

Fig. 4. Ponderea persoanelor care au procurat produse de la întreprinderile sociale în funcție de nivelul de cunoștințe despre aceste întreprinderi, %

Motivația persoanelor care au procurat produse/servicii de la întreprinderea socială este diferită: pentru că aveau nevoie de acest produs/serviciu - 47%, pentru că au un preț mai redus - 38%, pentru a ajuta întreprinderea să continue activitatea - 32%, pentru că magazinul lor este cel mai aproape de casă - 27%, pentru că au încredere în calitatea acestor produse (20%), pentru a ajuta persoanele defavorizate (14%).

Persoanele care au indicat că nu au procurat niciodată produse de la întreprinderi sociale au motivat acest fapt prin lipsa unei întreprinderi sociale alături de casa lor (58%).

Deși, marea majoritate a respondenților consideră că întreprinderile sociale au un impact asupra calității vieții persoanelor dezavantajate din Moldova, ei au fost de părerea că statul nu susține îndeajuns întreprinderile sociale. Astfel, ponderea respondenților care consideră că întreprinderile sociale au un impact asupra calității vieții persoanelor dezavantajate depășește cu 44% ponderea celor de părere opusă (IOPD=44%). Totodată, ponderea persoanelor care consideră că statul nu susține dezvoltarea întreprinderilor sociale depășește cu 56% ponderea respondenților de părere opusă (IOPD=-56).

Cercetarea a măsurat de asemenea intenția respondenților de a dezvolta o întreprindere socială. Circa 22% din respondenți au indicat că și-ar dori dezvoltarea unei afaceri sociale. Ponderea bărbaților care și-ar dori dezvoltarea unei afaceri sociale (26%) este mai mare decât cea a femeilor (19%). Pe medii rezidențiale ponderea persoanelor din urban care și-ar dori dezvoltarea unei afaceri sociale este mai mare decât a celor din rural (27% și 19%). Totodată, pe grupuri de vârstă, ponderea persoanelor până la 34 de ani care și-ar dori să dezvolte o afacere socială este mai mare decât a celor după 35 de ani (15-24 ani - 39%, 25-34 ani - 32%, 35-49 ani - 26%, 50-65 ani - 10%).

Domeniile în care respondenții și-ar dori să dezvolte afaceri sociale sunt diferite și includ: agricultura (16%), educația (13%), prelucrare de materie primă și producere de bunuri (11%), servicii sociale (10%), ecologie (9%), industrie alimentară (8%) etc.

Concluzii și recomandări. Rezultatele cercetării au scos în evidență faptul că antreprenoriatul social în Moldova are un rol important în abordarea problemelor comunitare și poate contribui la incluziunea socială a grupurilor dezavantajate. Întreprinderile sociale sunt esențiale pentru inovare și coeziune socială. Deși în mediul autorităților și al populației generale există o recunoaștere a impactului potențial al antreprenoriatului social, contextul de politici și cadrul juridic este incomplet și creează bariere considerabile în promovarea eficientă și dezvoltarea acestuia. În rezultat, întreprinderile sociale se confruntă cu dificultăți semnificative în procesul de înregistrare, în accesarea resurselor financiare, în atragerea și menținerea personalului calificat, în angajarea persoanelor dezavantajate etc. Nivelul redus de cunoștințe al populației generale despre produsele și serviciile oferite de întreprinderile sociale din Moldova, precum și lipsa rețelelor de sprijin constituie alte probleme ce afectează negativ dezvoltarea antreprenoriatului social.

În vederea îmbunătățirii contextului politic și social pentru dezvoltarea întreprinderilor sociale din Moldova considerăm necesare următoarele măsuri: (1) dezvoltarea unui cadru juridic și politic coerent care să sprijine antreprenoriatul social, inclusiv măsuri specifice pentru reducerea barierelor la înregistrare și facilitarea accesului la surse de finanțare; (2) organizarea unor campanii de informare și educare a publicului privind misiunea socială și impactul întreprinderilor sociale asupra comunității, inclusiv măsuri de sporire a vizibilității întreprinderilor sociale existente; (3) asigurarea accesului facilitat la finanțare prin crearea unor mecanisme de finanțare dedicate întreprinderilor sociale, cum ar fi fonduri de investiții, granturi și credite preferențiale; (4) crearea de rețele de suport care să faciliteze schimbul de cunoștințe și experiențe între antreprenorii sociali, precum și investirea în programe de formare și dezvoltare profesională pentru liderii și angajații întreprinderilor sociale.

Aceste măsuri, în totalitatea lor, pot contribui la dezvoltarea și consolidarea antreprenoriatului social în Republica Moldova, și în final avea un impact pozitiv asupra incluziunii sociale, coeziunii comunitare și bunăstării societății în general.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Building an Economy that Works for People: an Action Plan for the Social Economy. (2021). *Commission Staff Working Document*. Brussels. SWD (2021) 373 final. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=24989&langId=en>. Accesat la 10.07.2024.
2. Dacin, M. T., Dacin, P. A. (2011). Social Entrepreneurship: A Critique and Future Directions. https://www.researchgate.net/publication/261962653_Social_Entrepreneurship_A_Critique_and_Future_Directions. Accesat la 10.07.2024
3. Dees, J. G. (1998). The Meaning of Social Entrepreneurship. *Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership Clearinghouse on Entrepreneurship*, 1-16.
4. Evoluții recente ale economiei sociale în Uniunea Europeană. Sinteză (2017). *Comitetul Economic și Social European*, p.6. <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-17-876-ro-n.pdf>. Accesat la 10.07.2024.

5. Herutomo, A., Dhewanto, W., Prasetio, E. (2022). Social Entrepreneurship and Sustainable Development Goals: A Conceptual Framework. *European Conference on Innovation and Entrepreneurship*. 17. 275-283. 10.34190/ecie.17.1.505.
6. Kwabena, N., Simpeh, K. (2011). Entrepreneurship theories and Empirical research: A Summary Review of the Literature // *European Journal of Business and Management* ISSN 2222-1905 (Paper) ISSN 2222-2839 (Online) Vol 3, No.6, 2011.
https://www.researchgate.net/publication/230814855_Entrepreneurship_theories_and_Empirical_research_A_Summary_Review_of_the_Literature. Accesat la 10.07.2024
7. Mair, J., Marti, I. (2006). Social Entrepreneurship Research: A Source of Explanation, Prediction, and Delight. *Journal of World Business*, 41 (1), 36-44. https://www.researchgate.net/publication/222436408_Social_Entrepreneurship_Research_A_Source_of_Explanation_Prediction_and_Delight/link/5d0f7df792851cf44044a070/download?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7Im-ZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19. Accesat la 10.07.2024.
8. Nicholls, A. (2006). Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change. *Oxford University Press*.
9. Ramya, Dr., et al. (2024). Social Entrepreneurship And Sustainable Development Goals: Aligning Business With Social Objectives, Educational Administration: Theory And Practice, 30(5), 944 – 952 Doi: 10.53555/kuey.v30i5.2992.
10. Raport de analiză : cadrul normativ privind antreprenoriatul social în Republica Moldova: constatări și recomandări. (2021). Chisinau https://antreprenoriatsocial.md/media/files/RO_EU4Youth_REGULATORY_ANALYSIS_14052021.pdf. Accesat la 10.07.2024
11. Shepherd, D. A., Williams, T. A., Zhao, E. Y. (2019). A Framework for Exploring the Degree of Hybridity in Entrepreneurship.
https://www.researchgate.net/publication/330519715_A_Framework_for_Exploring_the_Degree_of_Hybridity_in_Social_Entrepreneurship/link/5cabc98792851c64bd59def2/download?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7Im-ZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19. Accesat la 10.07.2024.
12. Zhang X, Sun Y, Gao Y. and Dong Y. (2022). Paths Out of Poverty: Social Entrepreneurship and Sustainable Development. *Front. Psychol.* 13:1062669. Doi: 10.3389/fpsyg.2022.1062669.

DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI UN FACTOR IMPORTANT PENTRU REZILIENȚA SOCIALĂ¹⁷

THE DEVELOPMENT OF EDUCATION AS AN IMPORTANT FACTOR FOR SOCIAL RESILIENCE

Angela MOCANU, *doctor în sociologie*,

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,

al Universității de Stat din Moldova

e-mail: aiasinsky@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9996-7478>

Summary

For a long period of time, the problem of sustainable development remains a very ongoing one both globally and within each individual country. Every country looks forward to having lasting societal resilience, not rapid socioeconomic development that could have unpredictable repercussions. In order to achieve it, first of all, there is a need for a detailed conceptualization of the notion of social resilience, which would include all spheres of social-economic life. The current transformation trends can only have a resilient finality for society if reforms are made in the field of the education system. In this context, we would like to mention the high mobility of capital and labor and the high competition; accelerating the pace of development of society, which results in the need to prepare people for life in a rapidly changing society; the transition to a post-industrial information society, where intercultural interaction expands significantly. In such conditions, the education system is the main link that would help citizens to adapt to the demands of the new information society.

Keywords: *social resilience, education, human capital, mobility.*

Pe parcursul unei perioade îndelungate de timp problema dezvoltării durabile rămâne a fi una foarte actuală atât pe plan mondial cât și la nivelul fiecărei țări în parte. Fiecare țară își dorește o reziliență socială de durată, nu o dezvoltare socioeconomică rapidă care ar putea avea repercusiuni imprevizibile. Pentru aceasta mai întâi de toate este nevoie de o conceptualizare detaliată a noțiunii de reziliență socială și care ar include în sine toate sferele vieții social-economice. Tendințele actuale de transformări nu pot avea o finalitate în ceea ce privește reziliența socială dacă nu vor fi făcute reforme în domeniul sistemului de învățământ.

În această ordine de idei ținem să menționăm:

- mobilitatea înaltă a capitalurilor și forței de muncă, concurența înaltă;
- accelerarea ritmului de dezvoltare al societății, ceea ce are ca rezultat necesitatea pregătirii oamenilor pentru viața într-o societate în schimbare rapidă;
- trecerea la o societate informațională postindustrială, în care interacțiunea interculturală se extinde semnificativ. În asemenea condiții sistemul de învățământ este veriga principală care ar ajuta cetățenii pentru a se adapta la noile condiții ale societății informaționale.

Noi ne-am propus să cercetăm modul în care valorificarea capitalului uman contribuie la consolidarea rezilienței societale în Republica Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană. Scopul lucrării noastre este studierea reperelor teoretice ale noțiunii de reziliență, a influenței factorilor socio-demografici și în special al educației asupra rezilienței sociale. Ne vom axa pe unul din componentele rezilienței, și anume pe capacitatea de învățare: societatea este deschisă pentru învățare și adaptare la noile informații și cunoștințe, pentru a se dezvolta și a se îmbunătăți continuu.

În calitate de material empiric am utilizat rezultatele cercetării sociologice calitative obținute în cadrul proiectului instituțional. Lucrarea a fost elaborată în cadrul subprogramului: 01.05.01: „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice”, compartimentul: „Consolidarea rezilienței societale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană”.

¹⁷ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

În cadrul cercetării empirice calitative au fost realizate 79 interviuri în profunzime și 9 focus grupuri în zona Centru, Nord, Sud ale Republicii Moldova și UTA Găgăuzia în perioada 2 aprilie - 2 mai 2024.

Studiul realizat a inclus analiza problemelor fundamentale pentru societatea noastră printre care: participarea și incluziunea socio-profesională a cetățenilor moldoveni; analiza gradului de participare și implicare socioeconomică a cetățenilor moldoveni în diferite aspecte ale vieții sociale și profesionale. La realizarea lucrării de asemenea am aplicat utilizarea metodei analizei datelor statistice și metoda comparativă.

În timpul desfășurării cercetării, s-au respectat principiile etice și standardele internaționale de cercetare, inclusiv confidențialitatea și consimțământul informat al participanților. Toate datele au fost tratate cu confidențialitate și anonimatul participanților a fost păstrat în toate etapele cercetării.

În mod fundamental reziliența se referă la adaptarea sau capacitatea omului de a menține sau recăpăta integritatea mintală în legătură cu la condițiile exterioare [6]. Pe parcurs noțiunea a fost completată în funcție de domeniul de cercetare. Spre exemplu, noțiunea despre dezvoltarea durabilă a fost extrapolată din domeniul matematicii în științe umaniste iar schimbările care au loc în toate sferile vieții societăților moderne au fost deosebit de evidente în timpul pandemiei din 2020 și ar putea fi mai pronunțate în perioada post-pandemie. Distincția dintre aceste concepte este asociată cu gradul în care se realizează echilibrul social ca implementare a principiului echității sociale - într-o anumită egalizare a dezvoltării în domenii de bază - economie, politică, sănătate, educație. Explicarea științifică a proceselor sociale este o chestiune nu numai de prezent, ci și de viitor și are o importanță vitală pentru societate și pentru fiecare persoană în parte. Posibilitățile de tranziție către o existență durabilă, când legăturile obișnuite se dezintegrează, structurile tradiționale se prăbușesc și noua naționalizare începe să se manifeste în contextul globalizării, scad în fiecare an, provocând în conștiința oamenilor idei despre o lume în colaps, dând naștere depresiei sociale - consecințe ale incertitudinii în viitorul personal și al copiilor, a neîncrederii sociale.

În această ordine de idei ținem să menționăm câțiva cercetători remarcabili din domeniul științelor sociale ai sec. XX care au realizat cercetări privind dinamica socială: P. Sorokin, Z. Bauman, P. Sztompka. Cercetările începute de ei necesită o continuitate în condițiile actuale, deși predicțiile și avertismentele lor cu privire la natura specială a transformărilor sociale în epoca globalizării și apariției unei noi ordini tehnologice au fost puțin înțelese de cei în mâinile cărora se află destinele umanității. P. Sorokin scria despre stabilitatea „ritmurilor, oscilațiilor, fluctuațiilor, ciclurilor și periodicităților care se repetă în mod constant în timpul procesului sociocultural” [1, p. 372]. Z. Bauman atrage atenția asupra necesității unei persoane de a „menține flexibilitatea și viteza de reacție pentru a urma rapid tiparele „lumii exterioare” ca o condiție pentru identitate, care în sine este instabilă și este construită de obiecte instabile [2, p. 94]; „când contextul vieții umane și al acțiunilor sociale își pierde omogenitatea, coerența și stabilitatea, devenind un complex cultural diferit, chiar opus”, apare fenomenul traumei sociale, subliniază P. Sztompka [3, p. 155].

Tabelul 1. Factorii care influențează reziliența personală

Factorii de risc	Condițiile de viață precare ale nou născutului
	Dificultățile și pierderile
	Relațiile dificile
	Evenimentele negative din viață
	Războiul
	Calamitățile naturale
Factorii protectori	Îngrijirea
	Trăsăturile biologice și genetice
	Mediul familie-prieteni
	Social-economici
	Cultural-spirituali
	Politica comunitară

Sursa: Elaborat de autor.

Atât factorii de risc cât și cei protectori ai rezilienței includ în sine componente individual-personale dar și sociale. Unii factori protectori sunt importanți doar în anumite perioade ale vieții, alții rămân a fi semnificativi pe tot parcursul vieții umane.

Sustenabilitatea este o pauză temporară în mișcare necesară pentru a crea rezerve pentru schimbări ulterioare și reprezintă o etapă de mișcare către o nouă schimbare. Multiplicitatea participanților la acțiunea socială, fiecare dintre care acționează reieșind din propriile interese, nevoi, valori, stări și idei, face ca formarea echilibrului social să fie deosebit de problematic. Echilibrul social este rezultatul necesar al unei dezvoltări durabile și se realizează prin echilibrarea stărilor sociale, bogăția și sărăcia, uniformitatea dezvoltării, care este

asigurată de creșterea bunăstării sociale a națiunii și respectarea principiului echității sociale în distribuția bunurilor obținute.

Conform teoriei dialectice de dezvoltare a științei axiologia dezvoltării durabile este îndreptată spre păstrarea și îmbunătățirea relațiilor sociale înțelegând societatea ca un sistem potențial perfect care este în armonie atât cu subsistemele sale, cât și cu lumea înconjurătoare. În același timp, principalul rol al educației este de a educa indivizi care se pot și trebuie să se dezvolte pentru a îmbunătăți relațiile sociale, ținând cont de specificul epocii istorice, care este dialectic și în anumite perioade istorice de lungă durată se auto-reproduce.

Din punctul de vedere al conținutului, rolul educației în consolidarea societății se manifestă prin faptul că ea lărgeste orizonturile și competențele profesionale ale oamenilor, sporește necesitatea și oportunitatea extinderii legăturilor sociale, crește mobilitatea socială care la rândul său creează condiții necesare pentru armonia socială și creșterea nivelului de responsabilitate civică. Acesta este sensul social al politicii educaționale a statului, care, după cum este stipulat în Codul Educației al Republicii Moldova „este menită să creeze condiții pentru educația generală a populației, pentru a asigura egalitatea reală a drepturilor cetățenilor și oportunitatea tuturor de a-și îmbunătăți nivelul educațional de-a lungul vieții” și „garantează accesibilitatea educației pentru toți cetățenii” [7].

Dinamica numărului instituțiilor de învățământ reflectă într-o măsură destul de mare situația din domeniu. Noi ne-am propus să analizăm care este accesul elevilor la instituțiile de învățământ. Conform datelor statistice numărul instituțiilor de învățământ este în continuă scădere atât în sectorul rural cât și cel urban. Scade și numărul elevilor în sectorul rural, în timp ce posibilitatea de alegere a instituțiilor de învățământ în spațiul rural practic lipsește, iar închiderea instituțiilor de învățământ denotă și catalizează dispariția de pe hartă a localității respective. O anumită creștere a numărului elevilor se atestă doar în localitățile urbane.

Tabelul 2. Instituțiile și numărul de elevi în învățământul primar și secundar general

Nr.	a.2020/2021	a.2021/2022	a.2022/2023
Instituții total	1241	1231	1218
Instituții urban	317	316	315
Instituții rural	924	915	903
Elevi total	334375	336713	334542
Elevi urban	176949	182351	184400
Elevi rural	157426	154362	150142

Sursa: Departamentul de Statistică al Republicii Moldova.

Calea către dezvoltarea durabilă este îndeplinirea de către fiecare subiect social a funcției care îi este atribuită conform rolului, funcției, profesiei deținute. În calitate de anti exemplu în acest sens putem aduce perioada anilor nouăzeci prin care a trecut Republica Moldova. În perioada menționată se atestau disfuncții autonome în diverse sfere și care erau însoțite de distrugerea coordonării în acțiunile organelor de stat și municipale și, ca urmare, o slăbire a întregului sistem de satisfacere a nevoilor populației în structura socio-economică existentă. Era tehnologică contemporană impune mari pretenții funcționării întregului organism social în toate manifestările sale și la toate nivelurile, în primul rând, la nivelul managementului politic, care prin definiție este de natură integrativă, concentrat pe satisfacerea nevoilor sociale. Cu toate acestea, după cum notează cercetătorii, o schimbare a logicii dezvoltării politice interne schimbă politica în direcția instabilității, care este cauzată de refuzul de a „lua în considerare factori precum identitatea civilizațională, diferențele intercivizaționale”, care, de asemenea, extinde spațiul de influențe asupra durabilității dezvoltării.

Noile provocări ale civilizației conduc în mod firesc multe țări la un nou „boom educațional”, la un val de reforme profunde ale sistemelor educaționale. Republica Moldova nu poate rămâne departe de tendințele globale în acest proces, deoarece modernizarea educației pe interior necesită o conectare la procesele care au loc în spațiul educațional global, pentru a evita o izolare. Cu toate acestea, imperativul schimbărilor în domeniul educației este deosebit, ceea ce se datorează mai multor factori suplimentari. Cel mai important factor în prezent este tranziția continuă a societății moderne la o organizație socială, numită de mulți autori „societate informațională” și „societatea cunoașterii”. Inițial (din punct de vedere istoric), informația nu ocupa poziții înalte în sistemul valorilor umane. Noua conștiință informațională este la început, când intelectul unei persoane, în cel mai bun caz, este la același nivel de valoare cu bogăția sa materială. În același timp, în condițiile actuale, gradul de pregătire motivațională a populației de a utiliza noile tehnologii informaționale este destul de redus. Aceasta este determinat în mare parte de nivelul de dezvoltare economică al Republicii Moldova, de politicile statului în domeniul învățământului.

În ultimii 15-20 de ani s-a creat un nou model al comportamentului de instruire și angajării în câmpul muncii a tinerilor la începutul activității lor independente. În condițiile actuale are lor sporirea investițiilor în capitalul uman și studii (un număr tot mai mare de absolvenți tind să obțină studii medii complete și superioare). De multe ori tânărul obține nu doar o singură profesie, ci două sau trei, iar aceasta îl face să se încadreze mai târziu în câmpul muncii. O altă schimbare este că mulți studenți astăzi combină activitatea de muncă cu studiile, fapt care era mai rar întâlnit anterior. După absolvirea instituției preuniversitare de învățământ tinerii consacră o perioadă foarte mare de timp studiilor profesionale, deseori obțin și studii complementare. Etapele de studii actualmente decurg paralel cu activitatea de muncă sau se schimbă una pe alta. În acest sens în Republica Moldova a fost instituit și programul Instruire pe tot parcursul vieții. Așadar, absolvenții cheltuie mai mult timp pentru studii decât generațiile anterioare. Câțiva ani în urmă circula ideea precum că acest lucru se întâmplă din cauza nedorinței tinerilor să înceapă activitatea de muncă deoarece este mai comod să înveți continuu, eschivându-te astfel de responsabilități. Specialiștii din domeniu constată că asemenea situație nu este nouă, în Occident lucrul acesta se întâmplă de mult și pe piață s-au creat locuri muncă part time, unde tinerii pot îmbina activitatea de muncă cu studiile. E. Fromm în lucrările sale scria că școlile contemporane s-au transformat în întreprinderi care produc la pachet cunoștințe de-a gata, deși profesorii au convingerea că familiarizează elevii cu cele mai elevate realizări ale omenirii [5]. Școala trebuie să le educe elevilor săi abilitatea de a selecta informația, astfel ei se vor adapta mai ușor în condițiile unei societăți informaționale și tehnologice.

De menționat că studiile pe întreg parcursul vieții au loc nu doar instituționalizat, ci și autodidact. Cercetătorii americani în lucrarea lor despre dezvoltarea societății americane caracterizează detaliat generațiile născute în a doua jumătate a secolului XX. Una din caracteristicile generației Z este că „ei sunt implicați în mod constant în dezvoltarea personală și le este teamă să nu rateze o nouă oportunitate” [4, 20].

Rezultatele cercetării noastre empirice vin să confirme cele menționate anterior și dau dovadă de un interes deosebit al respondenților pentru investițiile în procesul educațional. „*Investesc în studii în măsura în care timpul și resursele financiare îmi permit. Pot spune că și prietenii și rudele mele, la fel ca și mine, învață constant ceva. Personal, trebuie să sacrific ceva pentru a susține examene sau pentru a cumpăra niște cursuri. Unele informații sunt gratuite sau parțial gratuite. Consider că aceasta este o investiție în viitor, în plus, este necesară formarea continuă pentru autodezvoltare și formare avansată. Uneori trebuie să investești pentru a te „ține în formă”, pentru că dacă știi ceva și nu o faci o perioadă lungă de timp, în timp, unele cunoștințe sunt uitate*” (Petru, 37 ani, angajat în sectorul privat).

Participanții la focus grup sunt de părerea că „*părinții investesc puțin în educația copiilor. În permanență este nevoie de o insistență din exterior, părinții singuri nu vin niciodată cu inițiative în acest sens. Părinții ar trebui să investească în formarea copilului lor, lucru care nu se întâmplă. Părinții mai mult investesc în haine, telefoane scumpe. Copiii uneori fac haz pe seama profesorilor că sunt îmbrăcați sau încălțați mai prost decât elevii. Investiții adăugătoare în procesul de învățământ nici nu se cer, doar implicarea părinților în procesul educațional este necesar. Ar fi bine să acorde timp și atenție procesului de formare al copiilor lor*” (Onițcani, director instituție preșcolară).

Participanții la cercetarea noastră realizează importanța procesului educațional atât pentru fiecare om în parte cât și pentru societate în ansamblu. Chiar dacă nu toți actorii acestui proces acordă educației atenția cuvenită în anumite perioade ale vieții sale, mai târziu sunt nevoiți să investească suplimentar pentru a se adapta la rigorile vieții. Analizând răspunsurile la întrebarea despre investiția în educație în diferite comunități, se evidențiază o gamă variată de perspective și atitudini. În urma analizei, pot fi identificate mai multe elemente cheie. Mulți respondenți subliniază că investiția în educație nu este doar despre sumele de bani pe care le aloci, ci și despre timpul și atenția acordată. De exemplu, în răspunsuri se menționează că uneori părinții sunt mai preocupați de aspectele financiare și de confortul material decât de investiția reală în educația copiilor. Majoritatea respondenților subliniază importanța învățării pe tot parcursul vieții. De asemenea se evidențiază că învățarea de-a lungul vieții este vitală pentru dezvoltarea personală și profesională, iar accesul la diferite forme de instruire și informare este esențial în acest proces. Unele răspunsuri subliniază impactul negativ al tehnologiei și al mediului online asupra educației. De exemplu, unii respondenți observă îngrijorarea cu privire la dependența crescută de telefoanele mobile și la lipsa unei atenții adecvate față de educație. Mulți respondenți evidențiază influența părinților și a mediului social în ceea ce privește investiția în educație. În unele răspunsuri din localitățile zona Centru se subliniază că modelul parental și suportul din partea părinților pot influența semnificativ atitudinea și performanța școlară a copiilor. Unele răspunsuri evidențiază problemele din sistemul de învățământ și impactul politicilor educaționale asupra investiției în educație. În răspunsurile respondenților zona Nord și UTA Găgăuzia se atrage atenția asupra problemelor legate de accesibilitatea și calitatea educației, precum și de politicile care pot influența percepția asupra valorii educației. Deși problemele sesizate de către respondenții din diferite localități poartă un caracter divers, toată lumea este de acord că studiile sunt determinante pentru fiecare și că sistemul de învățământ necesită reforme și investiții.

La etapa actuală informatizarea cuprinde toate aspectele vieții sociale, afectează fiecare persoană și devine un fenomen socio-cultural. Cunoștințele de astăzi sunt percepute ca un material util pentru atingerea profesionalismului viitor necesar pentru gestionarea cu succes a naturii, a sistemelor sociale și a oamenilor. Există o creștere fără precedent a volumului tuturor ramurilor cunoașterii. Iar ritmul dezvoltării cunoștințelor necesită ca o persoană să le asimileze în mod constant de-a lungul întregii sale vieți. O persoană analfabetă în secolul XXI nu va fi cea care nu știe să citească dar cea care nu a învățat să învețe.” [5]. Participanții la cercetarea noastră calitativă la întrebarea „*În ce măsură credeți că oamenii din comunitatea Dvs. folosesc în practică cunoștințele căpătate în timpul studiilor?*” răspund în felul următor: „*Tinerii nu folosesc practic deloc cunoștințele obținute în timpul studiilor din cauza lipsei locurilor de muncă și a salariilor mici. Persoane cu studii superioare îndeplinesc munci necalificate, cum ar fi vânzători la piață.*”

Analizând răspunsurile respondenților din diferite localități la întrebarea „*În ce măsură oamenii aplică în practică cunoștințele obținute pe parcursul studiilor*” putem evidenția următoarele: Într-o localitate rurală din zona centru unul dintre respondenți pare să critice sistemul educațional european, sugerând că în statele europene, pentru a asigura educația copiilor, este necesar să recurgi la lecții particulare. Acest aspect subliniază o percepție a deficitului din sistemul public de învățământ și evidențiază o presupusă discrepanță între cunoștințele dobândite în școală și cele necesare pentru succesul academic. În zona Sud urban perspectivele sunt variate. Există mențiuni despre utilizarea cunoștințelor în domeniul ales, dar și despre dificultățile întâmpinate de absolvenți în găsirea unui loc de muncă în domeniul studiat. Acest lucru poate reflecta atât nivelul de relevanță al pregătirii academice la cerințele pieței muncii locale, cât și fenomenul migrației în căutarea oportunităților de angajare. În altă localitate din aceeași zonă geografică există preocupări referitoare la relevanța și calitatea educației, în special în ceea ce privește necesitatea unei reforme a sistemului educațional pentru a încuraja mai mult interesul și angajamentul elevilor. În UTA Găgăuzia se evidențiază preocupările legate de calitatea practicii în domeniul studiat, sugerând că practica actuală este adesea redusă la o bifare a cerințelor academice, fără a oferi o înțelegere profundă a domeniului. Participanții la cercetare din zona centru urban menționează discrepanța dintre așteptările de angajare și specializarea aleasă de absolvenți. Iar într-o localitate din zona rurală Nord se aduc în discuție perspectivele legate de prestigiul diferitelor profesii și de percepția publică asupra acestora, evidențiindu-se o preocupare pentru nivelul de respect și recompensă asociat cu anumite domenii de activitate. În zona Centru rural s-au identificat o varietate de atitudini și experiențe în legătură cu modul în care oamenii își folosesc cunoștințele, inclusiv dificultățile întâmpinate în găsirea unui loc de muncă relevant pentru specializarea lor. În ansamblu, aceste date ilustrează complexitatea relației dintre educație, pregătirea profesională și piața muncii în diferite comunități, evidențiind nevoia de adaptare și îmbunătățire a sistemului educațional pentru a răspunde mai bine cerințelor și aspirațiilor individuale și colective.

În acest context ținem să menționăm că în multe țări din Europa tot mai des este interconectat sistemul de învățământ cu piața muncii pentru a le putea asigura absolvenților un loc de muncă conform calificării. Nu întâmplător această problemă este abordată în cadrul multor conferințe, forumuri internaționale. Spre exemplu, în concluziile Forumului Economic Mondial despre capitalul uman se spune: „multe sisteme educaționale sunt separate de abilitățile necesare pentru a se încadra în piața modernă a muncii, iar ritmul exponențial al schimbărilor tehnologice și economice mărește și mai mult decalajul dintre educație și piețele muncii.” [8, p. 34].

Am putea presupune că una din problemele-cheie este sistemul de învățământ ce se bazează pe piața muncii și pe instituțiile economice existente, care nu sunt suficient de eficiente în Republica Moldova. Pentru rezultate palpabile ale reformei sistemului de învățământ este necesară reformatarea sistemului socioeconomic în ansamblu. Încadrarea elevilor și studenților în activitatea întreprinderilor le-ar putea oferi lor cunoștințe mai largi în ceea ce privește situația de pe piața muncii, dar nu este suficient pentru schimbarea radicală a situației. Situația incertă din Republica Moldova, întreprinderile ineficiente nu permit creșterea economică. În asemenea condiții absolvenții riscă să rămână fără locuri de muncă.

Instabilitatea este cauzată nu atât de o planificare strategică slabă în companii, cât cu schimbările obiective rapide a tehnologiilor și, prin urmare, de schimbările rapide ale cerințelor de competențe de personal. Ideea pregătirii profesionale pentru viață nu corespunde în prezent dinamicii dezvoltării tehnologice și sociale. După cum se remarcă în raportul privind tendințele de dezvoltare ale capitalului uman prezentat de către Deloitte în anul 2017, astăzi regularitatea actualizării competențelor profesionale ar trebui să fie în medie odată la 5 ani, iar vârsta persoanelor care pot începe pentru prima dată o nouă activitate profesională a crescut și este de la 60 la 70 de ani [9, p. 30].

Respondenții consideră că „*În lumea modernă, totul se schimbă foarte repede, tehnologia se dezvoltă rapid. Pentru a rămâne mereu pe linia de plutire trebuie să te educi și să investești în cunoștințele copiilor tăi, astfel încât aceștia să se simtă confortabil în condițiile moderne de viață. Mulți dintre prietenii mei investesc în cunoștințele copiilor lor. Chiar și persoanele cu un nivel inferior de educație pe care îi cunosc încearcă să investească dacă nu în propriile cunoștințe, măcar în educația copiilor lor*” (Alexei, 37 ani, angajat în sectorul privat).

Populația tot mai mult conștientizează necesitatea învățării pe întreg parcursul vieții nu doar pentru dezvoltare personală, ci și pentru a putea face față cerințelor vieții. Cunoștințele obținute în cadrul instituțiilor superioare de învățământ cu un deceniu sau două în urmă nu mai sunt eficiente. La întrebarea „În ce măsură sunt aplicate în practică cunoștințele în cadrul instituțiilor de învățământ?” respondenții răspund în felul următor: „*Oamenii de vârsta mea sau mai mari nu mai pot aplica cunoștințele dobândite cu zeci de ani în urmă. Pur și simplu nu sunt eficiente. Nu mai este suficient să ai cunoștințe de bază. Cunoștințele trebuie actualizate și aprofundate.*” (Alexei, 37 ani angajat în sectorul privat)

În același timp respondenții consideră că la nivel de comunitate avem suficiente resurse umane pentru a contribui la dezvoltarea socială și economică durabilă a comunității. „*Sunt destul de mulți de specialiști buni în jurul meu. Ei pot influența dezvoltarea societății, dar știm că este nevoie de specialiști buni și în alte țări, unde sunt mai bine plătiți. Prin urmare, vedem un exod masiv al concetățenilor noștri. În consecință, viitorul țării noastre nu pare foarte luminos.*” (Alexei, 37 ani angajat în sectorul privat). O mare parte din participanții la cercetarea noastră calitativă consideră că în localitatea lor există suficienți specialiști necesari pentru dezvoltarea localității. Problema este că resursele umane nu sunt gestionate corect, nu există suficiente locuri de muncă cu salarii decente, din localități pleacă tineretul, iar specialiștii care rămân devin tot mai în vârstă pe an ce trece.

În literatura de specialitate este recunoscut faptul, că sectorul educațional este motorul principal al capitalului uman în lumea modernă, educația fiind abordată mai întâi de toate ca un sistem de formare și educație. Se presupunea că după absolvirea ultimei etape a educației formale (de exemplu, universitatea) o persoană părăsește sistemul de învățământ. În același timp, realitățile unei lumi globale și instabile din punct de vedere instituțional ne obligă să redefinim educația. În primul rând, se propune să vorbim nu atât despre „sistemul de învățământ”, cât despre „sfera educației”. Sfera educației este înțeleasă ca întregul ansamblu de forme și practici relativ stabile (deși în continuă schimbare) de acumulare și dezvoltare a cunoștințelor, aptitudinilor, competențelor, atitudinilor și valorilor umane. Tot mai mult educația este înțeleasă nu ca un sistem de organizații, ci ca o sferă de activități în care nu sunt implementate doar modele sistematice, programe educaționale, dar și programe educaționale sau proiecte de scurtă durată care nu neapărat se finalizează cu un certificat de absolvire. O altă componentă importantă este varietatea largă de experiențe permițând unei persoane să dobândească noi cunoștințe, atitudini, competență (acest lucru se poate întâmpla în orice mediu - în organizații culturale și sportive, în cercul familiei, în divertisment, pe rețelele de socializare etc.). Expresia „ecosistem educațional” este din ce în ce mai folosită în literatură și discursul politic [10, p. 56].

Potrivit rezultatelor cercetărilor de la Harvard School of Management, și Centrul pentru Dezvoltare Mondială [11], unul dintre motivele pentru care majoritatea reformelor instituționale din țările în curs de dezvoltare nu au succes se întâmplă din cauza că trăsăturile locale ale unui anumit mediu sunt ignorate, dar și în faptul că nu este utilizat potențialul pozitiv de transformare existent în societate. Pentru ca educația să facă față provocării de pregătire a potențialului uman de a avea un impact transformator pozitiv asupra economiei și societății, este esențial ca sistemul educațional să fie flexibil la transformările din societate. Aceasta înseamnă o extindere semnificativă a oportunităților individuale de proiectare a propriilor căi educaționale și de carieră în funcție de propriile preferințe și interese. Cu alte cuvinte aceasta ar însemna că traiectoria educațională încetează să mai fie izolată instituțional, educația devine un element cheie și integral al drumului de viață al fiecărei persoane și se desfășoară într-o gamă largă de varietăți structurale, pot fi formale și informale, pot fi create sau construite de către studenți prin conexiunea extinsă a educației cu piețele muncii actuale și viitoare (când universitățile vor trebui, de fapt, să asigure transparența pieței muncii pentru absolvenții săi și mecanisme de mobilitate profesională și chiar teritorială a acestora), dar și spații deschise pentru stimulare și exercițiu inițiativă și antreprenariat.

Tendențele actuale în dezvoltarea globală provoacă multe probleme care nu pot fi rezolvate fără schimbări semnificative în sistemul de învățământ. Printre acestea putem enumera: accelerarea ritmului de dezvoltare al societății, ceea ce are ca rezultat necesitatea pregătirii oamenilor pentru viață într-o societate în schimbare rapidă, trecerea la o societate informațională postindustrială, în care scara interacțiunii interculturale se extinde semnificativ, iar în acest sens, factorul alfabetizării și toleranței comunicative capătă o importanță deosebită, migrația sporită. Acești și alți factori cauzează o concurență acerbă în diferite domenii, iar populația de cele mai multe ori se dovedește a fi nepregătită în fața provocărilor. Reformele prompte și chibzuite din domeniul învățământului ar putea schimba situația în bine în această privință.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Сорокин П.А. Социокультурная динамика и эволюционизм\\Американская социологическая мысль. - М.- 1996, pag.372-392
2. Bauman Z. The Art of Life, London 2008
3. P. Sztompka `The Trauma of Social Change: a Case of Postcomunist Societies Cultural`\\ Trauma and Collective Identity, London 2004, pag.155
4. N. Howe,W. Strauss, "Generations: The History Of America's Future from 1584 to 2060", Quill; Reprint edition 1992
5. Е.Фромм «Иметь или быть», Москва АСТ,2022
6. Wald J, Taylor S, Asmundson GJG, et al. Literature review of concepts: psychological resiliency. Toronto (ON): Defence R&D Canada; 2006.
7. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133296&lang=ro# accesat 14 mai 2024
8. World Economic Forum: The Global Human Capital Report, 2017.
9. Deloitte human capital global trends 2017. Deloitte: Deloitte University Press, 2017. pag.30.
10. Chatterjee K. Shaping the Future: An online education ecosystem // Childhood Education. 2018. Vol. 94. No. 4. P. 56–59.
11. Andrews M. The limits of institutional reform in development: Changing rules for realistic solutions. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

REZILIENȚA CA RESURSA SOCIOPSIHOLOGICĂ DE CONSOLIDARE A CAPITALULUI UMAN ȘI SOCIAL¹⁸

RESILIENCE AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL RESOURCE FOR STRENGTHENING HUMAN AND SOCIAL CAPITAL

Lucia GAȘPER, *doctor în psihologie, cercetător științific superior*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: gasperlucia@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-5794-8386>

Summary

The article focuses on the phenomenon of resilience and offers a comprehensive view of research in the field of social psychology. It highlights the particularities of the socio-cultural context in the current period and how this influences individuals' ability to cope with adversity. The study's findings show that personal traits such as a strong personality, a positive attitude, and optimism are key factors in developing resilience. The article also discusses the impact of social factors: family ties, kinship, friendship circles, and the characteristics of the living environment, which significantly contribute to supporting and strengthening resilience. The interaction between personal and social factors in the context of contemporary challenges is emphasized.

Keywords: *resilience, personal resilience, social context, internal and external resources, social problems, psychological capital, security, social factors.*

Viața și existența umană sunt asociate cu un pericol constant, iar siguranța este percepută ca o sarcină fundamentală pentru oricare ființă, abordată în diferite moduri, în funcție de resursele disponibile și de mecanismele de supraviețuire învățate. Securitatea la nivel uman include activități specifice care vizează amenințările la nivel personal, social, național și global, contribuind în acest mod la consolidarea rezilienței individuale și sociale în fața amenințărilor [1].

În psihologia socială, siguranța este considerată un proces individualizat și important pentru satisfacerea nevoilor de bază și care contribuie la dezvoltarea personalității și identității. Această noțiune este aplicabilă în stabilirea atașamentelor relaționale securizate și în facilitarea dezvoltării socio-emoționale sănătoase. În contextul cercetării noastre ne interesează înțelegerea siguranței ca fiind „starea unei persoane în care aceasta poate satisface nevoile de bază de autoconservare și să se simtă protejată (psihologic) în societate” [2; 3, p. 99].

În același timp, logica studierii relației dintre atitudinile oamenilor față de pericole și diverși factori sugerează că este important să se examineze nu atât de mult relația sa cu factorii individuali, ci, în primul rând, cu factorii integratori, care pot fi resurse reale în asigurarea siguranței individului [4]. Printre acești factori integratori se numără și capitalul psihologic. Acest concept a fost introdus în comunitatea științifică de F. Luthans, C. Joseph și B. Avvo și reprezintă - o stare psihologică pozitivă de dezvoltare a individului și include patru caracteristici: autoeficacitatea, optimismul, speranța și reziliența [5].

Începând cu anii optzeci ai sec. XX, a avut loc o explozie a publicațiilor la tematica rezilienței, în special în psihologie, dar la fel și în alte domenii: sociologie, biologie, lingvistică, antropologie [6, p. 17]. Studiarea rezilienței este esențială pentru a înțelege cum oamenii reușesc să depășească dificultățile și traumele, continuând să se adapteze și să trăiască mai departe. Șerban Ionescu explică faptul că reziliența este capacitatea unei persoane de a face față unor evenimente traumatice sau unei adversități prelungite, arătând o adaptabilitate deosebită. Această capacitate nu este doar o trăsătură individuală, ci rezultă dintr-un proces complex de interacțiune între individ, familie și mediul său, subliniind astfel importanța sa atât în psihologie, cât și în intervențiile care urmăresc să sprijine persoanele afectate [6, p. 27].

Pe lângă faptul că ajută la supraviețuire, reziliența aduce și o perspectivă pozitivă asupra recuperării după traume, permițând o dezvoltare personală chiar mai puternică. Se subliniază că reziliența nu este doar un privilegiu al celor mai puternici, ci un proces universal care se bazează pe sprijinul și interacțiunea cu ceilalți.

¹⁸ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Aceasta arată cât de importantă este studiarea rezilienței pentru a crea intervenții care nu doar ajută oamenii să depășească dificultățile, dar și să se dezvolte și să prospere în ciuda acestora [6].

Unele studii psihologice subliniază conexiunea dintre capitalul psihologic și reziliența, precum și cu alți parametri: angajamentul, controlul, asumarea riscurilor. Reziliența, de asemenea, corelează pozitiv cu aspectele generale ale rezilienței și cu indicatorii capitalului psihologic: autoeficacitatea, speranța, optimismul. Aceste observații sugerează că reziliența și capitalul psihologic sunt fenomene psihologice interconectate, care se completează reciproc, dezvoltând particularitățile atitudinilor oamenilor [7].

Studiul rezilienței este, prin urmare, din ce în ce mai relevant, deoarece contribuie la adaptabilitate, la capacitatea persoanei de a depăși adversitățile vieții și de a-și demonstra efectiv abilitățile. Există diferite definiții ale acestui concept, însă noi ne vom concentra asupra conceptului oferit de S. Kobasa, care a inventat pentru prima dată termenul „*hardiness*” împreună cu psihologul american S. Muddy la începutul anilor 1980. Prin această noțiune (reziliență personală, individuală) se referă un model de atitudine și strategii care presupune depășirea dificultăților și transformarea lor din factori potențial traumatici în oportunități de creștere. În cadrul experimentelor sale, S.Kobasa a constatat că această capacitate este esențială în fața evenimentelor stresante [8, 9].

Reziliența după S. Maddy conține următoarele componente: angajamentul, controlul și acceptarea riscului. Se discută modul în care fiecare dintre aceste componente contribuie la reziliență, la gestionarea eficientă a situațiilor stresante și la minimizarea lor.

Reziliența (*hardiness*) este o manieră de a vedea lumea, relațiile cu ceilalți și pe sine. Aceasta implică trei componente principale: implicarea, controlul și acceptarea riscurilor. Când aceste componente sunt bine dezvoltate, ele ajută persoana să facă față situațiilor stresante fără a experimenta o tensiune internă puternică, deoarece stresul este perceput ca fiind mai puțin amenințător. Această abordare facilitează un mod de a face față stresului care contribuie la menținerea echilibrului interior.

Angajamentul sau implicarea se referă la convingerea că participarea activă la ceea ce se întâmplă oferă cele mai mari șanse de a descoperi aspecte semnificative și interesante pentru fiecare persoană. Aceasta este asociată cu dorința de a fi activ și de a explora lumea pentru a găsi ceea ce este important pentru individ.

Controlul poate fi definit ca o convingere că eforturile individuale pot influența rezultatele evenimentelor, credința că persoana poate găsi ceea ce este important și semnificativ pentru ea, prin depășirea obstacolelor. Chiar dacă influența asupra evenimentelor externe este restrânsă, persoana care manifestă un simț dezvoltat al controlului va căuta să adopte o strategie proactivă asupra aspectelor accesibile.

Acceptarea riscului se înțelege ca fiind convingerea că fiecare experiență, fie pozitivă sau negativă, contribuie la dezvoltarea personală prin cunoștințele acumulate. Aceasta presupune dorința de a-și asuma riscuri, de a explora lucruri noi și de a percepe viața ca pe o oportunitate de învățare și dezvoltare. Se menționează importanța menținerii unui echilibru între cele trei componente esențiale pentru a asigura sănătatea și funcționarea optimă în condiții de stres. Este important de remarcat că aceste componente se discută și pot fi dezvoltate mai târziu în viață, prin implementarea unor programe de formare și dezvoltare a rezilienței. Astfel, reziliența este un construct dinamic ce poate fi consolidată printr-o gamă extinsă de practici diverse: cognitive, emoționale, sociale și chiar existențiale [10, p. 18-20].

Este interesant și conceptul de antifragilitate explorat în cartea „*Antifragil: Things That Gain from Disorder*” de cercetătorul Nassim Nicholas Taleb care argumentează că anumite sisteme, organisme sau entități devin mai puternice și mai rezistente la dezordine, haos și stres. Taleb susține că antifragilitatea este opusul fragilității și că este esențială pentru supraviețuire și succes într-o lume imprevizibilă și incertă. Cartea sa oferă perspective interesante și provocatoare asupra modului în care putem să ne adaptăm și să prosperăm în fața provocărilor și schimbărilor neprevăzute. Noțiunea de antifragil este explicată de autor ca fiind dincolo de rezistent sau robust. Rezistentul suportă șocurile și rămâne același; antifragilul devine din ce în ce mai bun. În plus, antifragilul este imun la erorile de predicție și este protejat de evenimentele adverse. În această carte autorul pune un șir de întrebări ce țin de antifragilitate, la fel cuprinde un șir de răspunsuri interesante și complexe ce țin de încercări, erori, decizii, mesajele legate de acest concept etc. [11].

Unele aspecte ale rezilienței psihologice au fost cercetate în cadrul studiului realizat în anii 2020 și 2021 de către cercetătorii Centrului Sociologie și Psihologie Socială (CSPS) al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (ICSPPS), care a implicat interviuri individuale aprofundate 2020 (n=95) și 2021 (n=52). Anumite întrebări incluse în ghidul de interviu au cuprins și tema rezistenței individuale ale respondenților în timpul unei situații excepționale (pandemia), caracterizată printr-un grad sporit de incertitudine și nesiguranță, fiind necesară o mobilizare a resurselor interne și externe ale individului, conștientizarea și reflectarea asupra ceea ce se întâmplă. Printre strategiile și practicile menționate de respondenții cu vârsta cuprinsă între 16-25 de ani în gestionarea situațiilor de criză au fost: tăria de caracter, relațiile cu prietenii, optimismul, activitățile sportive, hobby-urile și activitățile practice. Tema familiei a fost un punct central în discursurile intervievaților, inclusiv a grupului

de tineri, cu privire la rezistența în fața situațiilor de criză, în acest fel accentuând importanța suportului familial, a comunicării cu cei apropiați, a angajamentului în activitatea profesională și recreativă, a calităților umane ce ajută o persoană să facă față în diferite perioade de criză [12, 13].

În articolul intitulat „Resurse de reziliență la tineri - o perspectivă sociopsihologică” s-au analizat diverse dimensiuni sociopsihologice ale capitalului social la tineri cum ar fi: încrederea, tendințele altruiste, percepția subiectivă a fericirii și modul în care acestea pot contribui la consolidarea rezilienței într-un anumit context social și cultural. Autorul a concluzionat că pandemia a reprezentat una dintre primele provocări semnificative la nivel de societate pentru grupul de tineri, confruntându-se cu o situație fără precedent, fiind necesar un răspuns propriu la schimbările și dificultățile survenite în acea perioadă. Felul în care tinerii au abordat această provocare reflectă atât resursele personale, cât și nivelul lor de reziliență în fața situațiilor sociale dificile, manifestat prin capacitatea lor de a face față incertitudinii și a căuta soluții constructive. Experiența pandemiei poate influența modul în care tinerii vor înțelege și răspunde la diverse provocări sociale, dezvoltându-le astfel abilitățile și capacitățile necesare pentru a face față cu încredere și reziliență în fața adversităților [14, p. 50-55].

Prezintă interes și rezultatele studiului realizat în 2019 (Caunenco I, Gașper L.) care a evidențiat grupul de tineri caracterizat ca „*Anxioși din punct de vedere social*”. Tinerii respondenți au perceput perioada actuală sau prezentul ca fiind „*fragil*”, „*instabil*”, „*schimbător*”, nu există încredere „*în nimic*”. Un factor important în percepția timpului prezent pentru acești respondenți a fost situația socio-economică din țară: „*În ceea ce privește planificarea, pot spune că totul depinde de stabilitatea noastră în această țară. Cum poți planifica ceva pentru viitor fără să știi ce se va întâmpla cu această țară... Nu poți planifica pentru o perioadă lungă de timp, pentru că nu poți fi sigur de nimic. Chiar și pe partea financiară, nu poți lua un împrumut pentru că nu există stabilitate în ceea ce privește locul de muncă și nici alte surse de trai... Pot să planific cu câteva zile înainte, pot planifica și realizarea unor chestiuni de familie. Nici măcar călătoriile nu pot fi planificate pentru că nu știi dacă vei avea timp sau nu pentru ele... Suntem într-o perioadă în care totul se schimbă. Ne dorim mai mult. Mulți oameni vor să trăiască ziua de azi, prezentul trebuie să fii optimist pentru viitor*” [15, p. 99]. Respondenții din acest grup au relatat dificultăți în controlul timpului, în gestionarea cu succes a acestuia, incapacitatea de a descrie succesiunea evenimentelor. Perspectiva viitorului este dificilă și se pot prevedea dificultăți de integrare temporală, cel puțin la acest moment. Se pare că acest tip de percepție a timpului va fi astăzi caracteristic unei părți semnificative a tinerilor. Și se poate sugera că incapacitatea de a gestiona timpul din cauza instabilității instituționale va fi unul dintre factorii care vor favoriza migrația sau emigrația forței de muncă. Grupurile de tineri în funcție de percepția timpului, de la „*optimiști*” la „*anxioși sociali*”, atestă un caracter mozaic al societății noastre, incluzând atât resursele generaționale, potențialul reformator (tinerii „*optimiști*”), cât și grupul care, dacă dezvoltarea socio-economică a regiunii continuă să scadă, tinde să emigreze, deoarece „*nimic nu poate fi planificat în viitor*” [15, p. 101-102].

Un alt grup evidențiat de autori este denumit „*Optimiștii*”. Mesajul acestui grup este: „*Timpul este al meu și sunt interesat să trăiesc în această perioadă*”. Tinerii din acest grup manifestă o încredere într-un viitor mai bun, se pot adapta schimbărilor, și a se dezvolta atât profesional, cât și personal - „*Mă simt confortabil*”. Au realizări profesionale, adesea sunt implicați în colaborări internaționale. Cu toate că au o atitudine mai rezervată, ei percep timpul ca fiind complicat și dificil pentru cei din jurul lor, în special pentru generațiile mai în vârstă. Timpul este perceput de acest grup ca fiind dinamic, tehnologic, ceea ce le stimulează motivația pentru viitor. Ei afirmă că schimbările rapide nu îi sperie, ci, din contra, le oferă un sentiment de confort [15, p. 99].

Pentru a spori numărul tinerilor care au o percepție optimistă asupra timpului, este importantă dezvoltarea socio-economică a țării, încurajarea participării în diverse programe care să le ofere oportunități pentru dezvoltare profesională și personală. Cercetările sugerează că există o corelație pozitivă între optimism și nivelul de reziliență. Cercetătoarea Salanova, (2022) discută despre rolul optimismului în dezvoltarea rezilienței, evidențiind cum o atitudine pozitivă poate să influențeze felul în care se răspunde la situațiile dificile [16].

Studiile contemporane au ca scop cercetarea legăturii dintre perspectiva temporală a indivizilor și componentele rezilienței, accentuând relevanța acestui domeniu de studiu. Direcțiile de cercetare pot fi extinse și spre analiza interacțiunii dintre perspectiva temporală, reziliență și bunăstarea psihologică. De exemplu, Zimbardo și Boyd (2014) au menționat importanța perspectivelor temporale în modelarea comportamentului uman și a trăsăturilor de personalitate, în timp ce Bonanno (2004) descrie rolul rezilienței în menținerea bunăstării psihologice în fața adversităților [17,18].

Analiza tematicii rezilienței, necesită o abordare complexă asupra contextului socio-cultural din țară: problema migrației, sărăcia, lipsa locurilor de muncă bine remunerate și tendințele migratorii, toate acestea fiind relevante pentru cercetarea rezilienței personale și sociale. Cercetarea realizată pe un grup de tineri (80) în anul 2021, privind intențiile migratorii a determinat următoarele: 28,75% dintre tineri pot și doresc să plece din Republica Moldova; 24,75 pot, dar nu doresc să plece din Republica Moldova; 15% își doresc dar nu pot

să plece; 12,5% nu doresc și nici nu au posibilitatea de a pleca. În multe privințe, intențiile migraționiste ale tinerilor vor depinde și de perspectivele de creștere socială, și de condițiile socio-economice din țară. Este necesar să se țină cont și de experiența practică interculturală bogată a tinerilor din Republica Moldova pentru a înțelege și pronostica politicile de tineret [19; 20, p. 353].

Studiul descris în acest articol a fost realizat în cadrul subprogramului 01.05.01 „*Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice*” la care au participat cercetătorii Centrului de Sociologie și Psihologie Socială (ICJPS) al USM [21]. În perioada 2-12 aprilie 2024 au fost desfășurate 9 focus grupuri și realizat interviuri individuale, pe un eșantion de 79 respondenți, femei și bărbați adulți, cu statut socioprofesional divers, locuitori din mediul rural/urban, grupe de vârstă diverse, vorbitori de limbă română și rusă (origini etnice diverse) [21, p. 4]. Cercetarea se încadrează în Obiectivele de dezvoltare durabilă din Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană-2030”, având ca obiectiv edificarea unei societăți pașnice și sigure, sporirea calității vieții și bunăstării, și consolidarea unui sistem de justiție echitabil, incoruptibil și independent [21].

Articolul dat conține un aspect din această cercetare calitativă amplă și se referă la reziliență ca fiind resursă sociopsihologică de consolidare a capitalului uman și social.

Întrebarea de cercetare la care ne-am propus să răspundem este: Care sunt particularitățile rezilienței, și care sunt resursele socio-psiologice și strategiile de adaptare menționate de respondenții din zona Centru în funcție de experiențe și context social și cultural.

Cercetarea a fost realizată în raionul Orhei, (zonă rurală), cu desfășurarea unui focus grup (au participat 8 persoane, dintre care 4 bărbați și 4 femei cu vârsta cuprinsă între 22-65 ani) și 8 interviuri individuale (7 femei și 1 bărbat, cu vârsta cuprinsă între 22-65 ani) ce ne-au furnizat informații referitoare la problemele cu care se confruntă oamenii, strategiile de gestionare a acestor probleme, inclusiv și despre resursele personale disponibile etc.

Ghidul de interviu a inclus întrebări generale ce țin de o serie de probleme la momentul actual: politice, sociale, economice, interne și externe. În acest articol vom analiza unele întrebări din totalul de 10 întrebări din ghidul de interviu realizat:

- *Cum considerați ce probleme îi preocupă la momentul actual pe cetățenii Republicii Moldova?*
- *Care sunt problemele/provocările cu care vă confrunțați cel mai mult la momentul actual Dvs. personal? De ce vă este frică cel mai mult? Cum vă comportați, de obicei, atunci când sunteți în situații de criză, de stres? Dați, vă rog, câteva exemple.*
- *Care sunt sursele tale principale de suport social sau/și emoțional în situații dificile? (Ce activități practicați pentru a scăpa de stres? Ce faceți de obicei pentru a vă liniști?)*

Răspunsul la prima întrebare cuprinde perspectiva respondenților privind prioritățile și problemele cotidiene percepute de oameni în viața lor de zi cu zi, subliniind că mulți sunt concentrați pe probleme economice, cum ar fi câștigarea banilor. Respondenții subliniază că în comunitatea sa, majoritatea se luptă pentru a face față nevoilor financiare și materiale, fiind principalele subiecte de discuție și preocupare în mediul în care locuiesc.

„Oamenii sunt preocupați de probleme economice, cum să câștige bani pentru viață. Ceea ce se referă la probleme politice eu știu multă lume care nu prea cu politica, ei deja sunt disperati de politică, de toate acestea. Da, ei doresc să trăiască mai bine, și pentru asta și ei fac bani. Și de exemplu să se ducă la teatru, la film – așa posibilitate nu prea are lumea. Dacă e să spun problemele pe țară, atunci tot așa spune că problemele economice mai mult predomină. Și, da, prima problemă este economică. Probleme din afara țării? – mulți se ocupă cu turismul, să vadă ceva, adică probleme sociale. Deci dacă așa aranja problemele după prioritate, atunci prima este cea economică, pe urmă poate socială, și la sfârșit politică. Socot că problema economică este cea mai importantă, pentru că vad că lumea care mă înconjoară, într-adevăr mai mulți se luptă pentru bani, pentru câștig. În zona unde eu locuiesc toți se gândesc, vorbesc, uite trebuie asta să cumpăr, uite aici trebuie reparație să fac, iată mâncarea trebuie să cumpăr, dar nu îmi permit, iată aceste vorbe eu aud de la oameni.” (F/46-55/urb/mold/sup/pub)

Un alt răspuns a unui respondent din zona rurală include lipsa locurilor de muncă pentru femeile care revin din concediul de maternitate, situația economică dificilă din țară, scumpirile, problemele politice și migrația masivă a oamenilor în căutarea unor locuri de muncă plătite în străinătate. Sunt menționate problemele grave din medicină, educație, în școală fiind învățători pensionari. *„În primul și în primul rând de exemplu, eu pot să vă dau un exemplu pe mine, recent am intrat la serviciu, din concediu de maternitate, și chiar aici la noi în localitate, probleme pe prim plan sunt mai multe, de exemplu, pentru mamicile care ies din concediu de maternitate și nu au un loc de muncă, undeva chiar în sat, prin preajmă, în afară de CABLU, SEBN (SE Bordnetze SRL, fabrica de cablaje auto, Orhei), etc. Asta pentru mine este o problemă majoră. Da, sunt și economice, la noi țara e un pic pe marginea prăpastiei, pe de altă parte războiul, etc. Suntem înconjurați de scumpiri, probleme politice, și chiar și la nivel de*

țară, aceeași problemă cu locurile de muncă, ori sunt, și nu sunt bine remunerate, ori, lipsesc, și lumea pleacă într-un număr mare peste hotare. La noi sunt mai multe grave, medicina, învățământul, luăm exemplul la noi în sat, la noi, toată școala este plină de pensionari, practic fetiței mele îi predă o doamnă anume 6 obiecte, dintre care merge și la autopregătire.” (F/26-35/rur/mold/sup/pub).

În cadrul focus grupului organizat în zona rurală (r. Orhei), respondenții la aceeași întrebare „Cum considerați ce probleme îi preocupă la momentul actual pe cetățenii Republicii Moldova?” au evidențiat o paletă largă de preocupări ale cetățenilor, relatând despre complexitatea și varietatea problemelor din societate: războiul, situația financiară fragilă, instabilitatea politică. Situația financiară a fost menționată cel mai des ca „fiind o problemă de bază” (B/16-25/urb/mold/rom/sup/pub), fiind clasată pe primul loc în preocupările cetățenilor. O anumită interconexiune dintre aceste probleme cum ar fi „instabilitatea politică, războiul și situația financiară” (F/26-35/urb/mold/med/pub), „preocuparea pentru supraviețuire” (B/26-35/urb/rom/sup/pub), caracterizează în mare parte răspunsurile respondenților.

A doua întrebare ce abordează problemele personale include răspunsuri ce reflectă în mod special preocupările unei femei din mediul rural (r. Orhei). „O problemă de bază cu care mă confrunt este că am rămas șomer, că nu am un loc de lucru, și caut un lucru care să fie interesant, (temporar lucrez acum la recensământ), caut un lucru îndelungat ca să fie și interesant și achitat. Mă confrunt cu singurătatea, din cauză că soțul este plecat la muncă peste hotare, fiica și feciorul la învățat, dar de bază că soțul e plecat, nu poate aici să-și găsească de lucru și să ajute la copii. Am o frică să nu mă îmbolnăvesc, nu sunt sigură de medicină și de cum se fac tratamentele. Este una dintre cele mai principale frici ale mele. Când am o situație de stres mă iau cu lucrul de acasă, cu lucrul fizic, comunicarea cu prietenii, lucrul de acasă, comunicarea cu animalele, și.. asta..” (F/46-55/urb/mold/sup/pub).

O tânără respondentă a exprimat îngrijorări legate de accesul la sistemul medical, referitor la calitatea instruirii și educației în școala rurală și perspectivele ce țin de viitorul copiilor. La fel își exprimă și temerile referitor la război. La întrebarea: *Dar cum vă descurcați aici? Ce va ajuta să vă descurcați aici?* Ea a răspuns că „se descurcă prin prelucrarea pământului, creșterea albinelor și alte activități necesare pentru a-și susține familia. Viața plină de responsabilități nu permite să resimțim stresul” (F/26-35/rur/mold/sup/pub).

Dintr-un alt răspuns înțelegem că persoana are o legătură complexă cu Dumnezeu, caracterizată atât de iubire, cât și de teamă: „De păcate mă tem. Adesea mă tem de insucces. Deși am înțeles că trebuie să aspiri la succes și atunci eșecul e sortit, atunci când sunt în situații de criză, de stres mă rog. Cea mai mare problemă pentru mine este munca multă și nu mă pot încadra în timp...” (F/46-55/rur/mold/med/pub).

Respondenții au menționat suportul din partea copiilor ca o metodă de soluționare a problemelor, inclusiv cele de sănătate. „Copiii, adică, mă mai ajută financiar. Da, într-adevăr, pentru sănătate, eu tare mulți bani cheltui. Pentru leuire.” (F/56-65/rur/med/ publ/rom).

O respondentă vorbește despre prioritizarea sarcinilor și activităților. „Cum reușesc să fac față problemelor? Încadrez așa lucrul, de exemplu, care e mai prioritar, da? Pe acela îl iau primul... În primul și în primul rând am și copil de clasa a doua, adică el necesită atenție, și lecțiile să facem și control, da.. În primul și în primul rând v-am spus, le iau care sunt mai primordiale la ziua de azi. Și le rezolvăm.” (F/26-35/rur/mold/sup/pub)

O altă întrebare din ghidul de interviu a fost *Care sunt sursele tale principale de suport social sau/și emoțional în situații dificile? (Ce activități practicați pentru a scăpa de stres? Ce faceți de obicei pentru a vă liniști?)*.

Răspunsurile au cuprins o varietate de exemple de surse de suport:

„... în situații dificile vreau liniște, ca să pot să mă gândesc mai mult, să pot să fac mai multe comparații, să analizez într-un cuvânt. Să analizez toate situațiile, diferite, ca să văd unde fac greșeli, la ce să ajung, chiar m-am gândit poate chiar să deschid o afacere, dar o să îmi iasă, ori nu o să-mi iasă, analiza asta persistă. Pentru a scăpa de stres eu citesc multă informație, din internet, diferite cărți și de psihologie, și de business etc. Citesc, analizez. Pentru a mă liniști - împlutesc, privesc filme etc.” (F/46-55/urb/mold/sup/pub)

„Pe mine mă susține familia, așa ca pe fiecare dintre noi, faptul că ești deja sănătos de la mic la mare, părinții, dintre care și mama mea, care a fost operată de cancer, și este bine, și deja tata soțului, tot cancer, dar la dânsul, nu este bine deloc, ultima stadiu, și cu el nu am putut face nimic, și tată așa te motivezi, chiar dacă este greu, mergi înainte, familia este suport”. (F/26-35/rur/mold/sup/pub)

„În momentele dificile mă ocup de croșetarea icoanelor cu mărgelile de diferite forme și mărimi. Îmi place să am grijă de florile de cameră și să lucrez în grădină”. (F/46-55/rur/mold/med/pub)

Suportul emoțional vine din partea: „De la familie, soț, adică, în principiu, eu cu soțul ne susținem emoțional reciproc. Ce ține de familie, pentru mine nu există probleme, pentru că noi lucrăm cot la cot.” (F/26-35/rur/mold/sup/pub)

Analizând răspunsurile respondenților evidențiem mai multe aspecte importante ce țin de:

– *Cercul apropiat*: Respondenții au scos în evidență importanța anturajului, a mediului social și a cercului de prieteni în dezvoltarea rezilienței. Aceștia sugerează că suportul din partea familiei, prietenilor și a societății joacă un rol esențial în creșterea rezilienței.

– *Calitățile personale*: Anumiți respondenți au menționat că formarea unui caracter mai puternic, atitudinea pozitivă și optimismul sunt factorii cheie în dezvoltarea rezilienței.

– *Sprrijinul emoțional și psihologic*: Respondenții au evidențiat rolul suportului emoțional și psihologic în dezvoltarea rezilienței, inclusiv pregătirea psihologică, maturitatea emoțională și accesul la serviciile de consiliere.

– *Sănătatea fizică*: Unii respondenți au menționat că sănătatea fizică, odihna, buna dispoziție și o alimentație sănătoasă sunt factori importanți în dezvoltarea rezilienței.

– *Locul de muncă și activitățile de colaborare, cooperare*. Un respondent a evidențiat importanța locului de muncă, în special comunicarea cu copiii.

Și în studiul „*Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman: perspective regionale și naționale în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană*” (2024), respondenții au răspuns că se confruntă cu probleme precum: salariile mici, dificultățile financiare, sănătatea și lipsa de timp. Cei mai mulți participanți au menționat frica de război, dar și temerile legate de sănătate și viitor. În fața stresului, respondenții au identificat diverse strategii de coping, activitățile fizice și rugăciunea. Participanții au demonstrat o varietate de soluții pentru a face față provocărilor, cu un accent pe familie, activitățile fizice și relațiile interumane [21, p. 111].

Atât răspunsurile respondenților participanți la focus grup cât și celor care au răspuns la întrebările din ghidul de interviu în profunzime cuprind modalități de depășire a problemelor, a stresului și a situațiilor dificile din viața lor. Sunt menționate soluții și suport precum: familia, responsabilitățile zilnice, analiza situațiilor, pasiunile personale etc.. De asemenea, se remarcă importanța găsirii unui echilibru între responsabilitățile cotidiene și gestionarea emoțiilor și stresului, activități care îi relaxează sau care îi motivează.

Pentru a obține o informație mai detaliată am utilizat și testul expres la reziliență elaborat de S. Maddy, ce a inclus 12 întrebări, și care evaluează atât reziliența generală, cât și fiecare dintre cele trei componente care o definesc: implicarea, controlul și acceptarea riscurilor [22, p. 56].

Implicarea reprezintă convingerea că o participare activă oferă șanse mai mari de a descoperi ceva valoros și interesant pentru individ”. Respondenții cu un grad de implicare mai înalt se bucură de activitățile și rezultatele lor. În schimb, lipsa unor astfel de convingeri trezește un sentiment de respingere, de „excludere” din viață. Un scor de 7,5 indică un nivel ridicat de implicare, sugerând că majoritatea respondenților ar dori să participe în activități și să depășească obstacole.

Controlul este convingerea că eforturile individuale influențează rezultatul a ceea ce se întâmplă, chiar dacă această influență nu este absolută, iar succesul nu este garantat. Opusul acesteia este trăirea sentimentului de neputință. O persoană cu o componentă de control puternic dezvoltată simte că își alege propria activitate și propria cale. Controlul, pentru respondenții noștri capătă o medie de 8,3 – au un control puternic asupra vieții lor, ceea ce contribuie semnificativ la reziliență, deoarece simt că pot face față evenimentelor externe prin acțiuni proprii.

Asumarea (sau acceptarea riscului) - convingerea unei persoane că tot ceea ce i se întâmplă contribuie la dezvoltarea sa prin cunoștințele acumulate din experiență, fie ele pozitive sau negative. O persoană care privește viața ca pe o modalitate de a căpăta experiență este dispusă să fie activă și în absența unor garanții sigure de succes, pe propriul risc, considerând că urmărirea simplului confort și a siguranței nu îmbogățește viața individului. Asumarea riscurilor se bazează pe ideea de dezvoltare prin asimilarea activă a cunoștințelor din experiență și utilizarea ulterioară a acestora. Scorul mai scăzut pentru componenta acceptarea riscului (5,4) sugerează că respondenții sunt mai puțin orientați în a-și asuma riscuri, ceea ce poate indica o preferință pentru stabilitate și siguranță în fața necunoscutului. Deși acceptarea riscurilor este esențială pentru creșterea personală, un nivel mediu poate reflecta o abordare mai precaută față de situațiile noi și nesigure.

Așadar, respondenților le este caracteristică un nivel sporit de reziliență generală (21,2), și este un scor care unește toate cele trei componente (implicarea, controlul și acceptarea riscului), evaluând o capacitate generală de a face față adversităților.

Chiar dacă respondenții din zona rurală se confruntă cu diverse provocări și îngrijorări, cum ar fi: problemele legate de sistemul medical, fragilitatea instituțiilor sociale și alți factori stresanți, aceștia își trăiesc viața în conformitate cu normele tradiționale, care le oferă o anumită stabilitate și continuitate. În special în mediul rural, acest mod de viață promovează reziliența și consolidează relațiile familiale și de rudenie. Păstrarea și consolidarea capitalului uman și social în comunitatea lor joacă un rol important în menținerea coeziunii și solidarității între locuitori.

Opiniile exprimate de către respondenți subliniază faptul că dezvoltarea rezilienței individuale depinde de o diversitate de factori, inclusiv mediul social, sănătatea mentală, relațiile interpersonale și găsirea unui sens în viață, toate acestea având un rol important în capacitatea unei persoane de a face față provocărilor.

Un suport social insuficient din partea instituțiilor educaționale, alături de lipsa competențelor în promovarea unui mod sănătos de viață și un nivel redus al competențelor sociale, pot avea un impact negativ asupra dezvoltării societății în ansamblu. Este esențial ca instituțiile sociale să ofere sprijin adecvat pentru consolidarea rezilienței și bunăstării indivizilor, contribuind astfel la fortificarea capitalului uman și social.

Reziliența este o capacitate dinamică ce poate fi dezvoltată prin diverse strategii și practici, iar ca rezultat pot îmbunătăți semnificativ performanțele și starea de bine a indivizilor, ajutându-i să se adapteze pe termen lung în fața provocărilor și crizelor vieții.

Aceste concluzii subliniază complexitatea și interdisciplinaritatea conceptului de reziliență, precum și necesitatea unor studii integrale în psihologie, sociologie, educație etc. Programele educaționale care pun accent pe dezvoltarea competențelor sociale, emoționale și de autoreglare contribuie semnificativ la fortificarea și dezvoltarea rezilienței psihologice și a siguranței personale ca resurse de consolidare a capitalului uman și social.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Stevens D., Vaughan-Williams N. The scope of security threats and their causes. In *Everyday security threats*. Manchester, England: Manchester University Press. 2016. DOI: 10.7765/9781526108999.00009.
2. Hopner V., Hodgetts D., Carr S., Ball R., Nelson N., Chamberlain K. Introduction to the special section on the psychology of security [Editorial] // *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*. 2020. Vol. 9(1). P. 1–4. DOI:10.1037/ipp0000123.
3. Dontsov A.I., Zinchenko Y.P., Zotova O.Yu. Ideas about security as a component of students' attitudes towards money // *Procedia: Social and Behavioral Sciences*. 2013. Vol. 86. P. 98–103. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.08.532.
4. Баева И.А., Гаязова Л.А., Кондакова И.В. Личностные ресурсы психологической безопасности подростков и молодежи в образовательной среде // *Интеграция образования*. 2021. № 3 (104). С. 482-497. DOI: 10.15507/1991-9468.104.025.202103.482-497.
5. Luthans F., Youssef C.M., Avolio B.J. *Psychological capital: Developing the Human Competitive Edge* (Vol. 198). Oxford: Oxford University Press. 2006.
6. *Tratat de reziliență asistată*. Sub coordonarea lui Serban Ionescu; traducere Sofia Manuela Nicolae; prof. de Boris Cyrulnik. - București: Editura Trei, 2013, 517 p.
7. Маралов В. Г., Ситаров В. А., Романюк Л. В., Корягина И. И., Смирнова О. В. Взаимосвязь психологического капитала, жизнестойкости и отношения людей к опасностям (на примере студенческой молодежи) // *Перспективы науки и образования*. 2023. № 1 (61). С. 371-387. doi: 10.32744/pse.2023.1.22.
8. Kobasa S. C. Stressful life events, personality, and health — inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2011, 37 (1), pp. 1–11.
9. Maddi S. R. On hardiness and other pathways to resilience. *American Psychology*, 2005, 60 (3), pp. 261–262.
10. Рассказова Е.И., Леонтьев Д.А. *Жизнестойкость и ее диагностика*. — М.: Смысл, 2016. — 159 с. ISBN 978-5-89357-364-0
11. Taleb N. N. *Antifragile: Things that gain from disorder*, Random House, New York., 2012, p. 544
12. Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierei de UE”. *Studiu sociologic*. Coordonator: Victor Mocanu, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Vol.4, 2023, 569 p. ISBN 978-9975-157-26-1; ISBN 978-9975-62-565-4.
13. Gașper L. „Percepții și forme de rezistență individuală în contextul pandemiei covid-19” în „Știință, educație, cultură” Comrat, Moldova, 12 februarie 2021 CZU:159.942.5:616.21, ISBN 978-9975-3496-2-8; 978-9975-3496-1-1. Pag.638-642 https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/122052
14. Gașper L. „Resurse de reziliență la tineri - o perspectivă sociopsihologică” în „Научно-образовательное пространство: реалии и перспективы повышения качества образования”, международная научно-практическая конференция Сборник статей / под общей редакцией: Куртева О. В. 2024 (A&V Poligraf). 2023, Комрат, 498 p.. ISBN 978-9975-83-293-9. p. 50-55

15. Caunenco I., Gasper L. The system of values and perception of time in the transitional society: socio-psychological issues and perspectives. *Economy and Sociology*, (2), pp. 94–103. 2021, <https://doi.org/10.36004/nier.es.2019.2-08>
16. Salanova M. Reziliența. Cum să mă ridic după ce am căzut. Ed.Litera, 2022, 146 p.
17. Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric. In *Time perspective theory; review, research and application: Essays in honor of Philip G. Zimbardo* 2014, Cham: Springer International Publishing, pp. 17-55.
18. Bonanno, G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? 2004, *American Psychologist*, 59(1), pp. 20-28.
19. Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierei de UE. Studiu sociologic. Coordonator: Victor Mocanu, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Vol.4, 2023, 569 p. ISBN 978-9975-157-26-1; ISBN 978-9975-62-565-4.
20. Caunenco I., Миграционные установки студенческой молодежи в ситуации социальной неопределённости în: Социальная психология: вопросы теории и практики. Материалы VIII Международной научно-практической конференции памяти М.Ю. Кондратьева «Социальная психология: вопросы теории и практики» (11–12 мая 2023 г.). – М.: ФГБОУ ВО МГППУ, 2023. – с.988
21. Mocanu V., Potoroacă M., Mocanu I. Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman: perspective regionale și naționale în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană (raport elaborat în baza cercetărilor sociologice calitative)”, ICJPS, USM, Chișinău 2024. Accesibil pe: <https://icjp.asm.md/content/raport-%E2%80%9Econsolidarea-rezilien%C8%9Bei-sociale-prin-valorificarea-capitalului-uman-perspective>
22. Осин Евгений Факторная структура краткой версии теста жизнестойкости // Организационная психология. 2013. №3. Accesibil pe: <https://cyberleninka.ru/article/n/faktornaya-struktura-kratkoy-versii-testa-zhiznestoykosti>

MIGRAȚIA - PROCES INERENT AL REZILIENȚEI SOCIALE LA NIVELUL ADMINISTRAȚIEI PUBLICE LOCALE¹⁹

MIGRATION - INHERENT PROCESS OF SOCIAL RESILIENCE AT THE LEVEL OF LOCAL PUBLIC ADMINISTRATION

Ina FILIPOV, cercetător științific,

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova

e-mail: inafilipov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8524-6784>

Summary

Migration is a complex process that can profoundly influence the resilience of a society not only through the challenges, associated with the vulnerabilities, that determine the decision to leave, but also through its positive effects, often associated with development. This study explores the capacity of the public administration to capitalize on the potential of migration for the development of communities and the strengthening of social and economic resilience. We discuss, on the one hand, the implemented migration policies, integrating them into three important categories: aimed at the integration of migration into national development strategies, the recognition of the diaspora as an agent of development, and support for return and integration. And on the other hand, we analyze the instruments already used in the practices of capitalizing on the development potential of migration at the local level (the development of native associations, projects with a migration impact at the local level, etc.).

Keywords: migration, social resilience, local public administration, native associations, diaspora.

Introducere

O perspectivă sustenabilă asupra migrației recunoaște importanța fenomenului respectiv ca factor de dezvoltare și de consolidare a rezilienței sociale. Această perspectivă asupra migrației și rezilienței sociale este susținută de mulți cercetători care privesc migrarea, ca pe un mecanism complex și adaptabil ce joacă un rol esențial în dezvoltarea rezilienței sociale. Ea reflectă strategii active prin care indivizii își gestionează riscurile și își îmbunătățesc condițiile de viață, contribuind în același timp la dezvoltarea și diversitatea socială și economică a comunităților lor de origine și de destinație. Această perspectivă oferă o înțelegere mai profundă a modului în care migrarea poate fi integrată în strategii mai ample de dezvoltare și sprijin pentru migrați [1].

Dar pentru a înțelege deplin relația dintre migrație și reziliență socială facem trimitere la definiția rezilienței dată de Andrew Mitchell în studiul OCDE din 2013 potrivit căreia reziliența se referă la „capacitatea gospodăriilor, comunităților și statelor – straturile societății – de a absorbi și a se recupera de pe urma șocurilor, în timp ce se adaptează și transformă pozitiv structurile și mijloacele de trai în fața stresului pe termen lung, a schimbărilor și a incertitudinii” [2]. Deci, reziliența se referă la abilitatea de a face față, a se adapta și a se recupera după evenimente sau condiții nefavorabile. În contextul gospodăriilor, comunităților și statelor, reziliența implică nu doar recuperarea după șocuri, dar și transformarea și îmbunătățirea structurilor și mijloacelor de trai ca oportunități de dezvoltare pentru viitor.

Astfel reziliența se transformă într-un proces dinamic și continuu, care nu doar ajută la rezistența în fața dificultăților, dar și la prosperarea și adaptarea într-un mediu în schimbare. În acest context sunt relevante trei dimensiuni esențiale ale rezilienței sociale: capacitățile de coping (a face față), capacitățile de adaptare și capacitățile de transformare. Reziliența socială, privită prin prisma capacităților de coping, adaptare și transformare, oferă un cadru analitic valoros pentru abordarea provocărilor actuale și viitoare. Acest concept nu doar că evidențiază importanța gestionării imediate a crizelor, dar subliniază și necesitatea schimbărilor structurale care promovează dezvoltarea durabilă și echitabilă. Prin integrarea acestor dimensiuni în politicile și practicile de dezvoltare, se poate construi o societate mai robustă și mai capabilă să facă față schimbărilor globale [3, p. 19].

¹⁹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Un rol esențial în acest sens îl pot avea emigranții a căror contribuție asupra dezvoltării și bunăstării comunităților este recunoscută. Reziliența socială a emigranților în țara de origine se manifestă printr-o interacțiune complexă între dimensiunile economice, sociale, culturale, instituționale și personale. Emigranții joacă un rol semnificativ în menținerea și dezvoltarea legăturilor cu țara de origine, contribuind la stabilitatea și dezvoltarea comunităților prin remitențe, investiții, transfer de cunoștințe și sprijin emoțional. Înțelegerea acestor dimensiuni poate ajuta la dezvoltarea unor politici și inițiative care să sprijine în mod eficient reziliența socială și să maximizeze impactul pozitiv al migrației asupra țărilor și comunității de origine.

În acest context, identificăm și analizăm politicile migraționale implementate la nivel național, integrându-le în trei categorii importante: *care vizează integrarea migrației în strategiile naționale de dezvoltare, recunoașterea diasporei ca agent al dezvoltării și sprijin pentru revenire și integrare*. Iar pe de altă parte, analizăm instrumentele deja uzuale în practicile de valorificare a potențialului de dezvoltare a migrației la nivel local (dezvoltarea asociațiilor de bășinași, proiecte cu impact migrațional la nivel local, etc.). Scopul esențial este să explorăm capacitatea administrației publice de a valorifica potențialul migrației pentru dezvoltarea comunităților și consolidarea rezilienței sociale și economice.

Rezultate

I. Politici și programe de valorificare a potențialului migrațional:

Integrarea migrației în strategiile naționale de dezvoltare

După 2006, dezvoltarea sistematică a politicii naționale privind migrația internațională și dezvoltarea se regăsește pe agenda guvernamentală. Acest obiectiv se materializează prin integrarea migrației în planificarea dezvoltării, presupunând un proces de identificare și evaluare a implicațiilor migrației asupra oricărei acțiuni sau obiective planificate într-o strategie de dezvoltare.

Lansat în august 2015 de PNUD Moldova, cu sprijinul financiar al Agenției Elvețiene pentru Dezvoltare și Cooperare Proiectul comun OIM/PNUD/Programul Global „*Integrarea Migrației în Strategiile Naționale de Dezvoltare*” (MiDL) susține ideea integrării migrației în strategiile naționale, obiectivul major al acestuia fiind de a sprijini dezvoltarea comunităților din Republica Moldova afectate de migrațiune, prin îmbunătățirea serviciilor locale de aprovizionare cu apă și sanitație, sănătate, servicii sociale și educație, precum și stimularea activităților economice generatoare de venituri, inclusiv prin încurajarea economică a migranților reînțorși în comunitate [4]. Așa cum misiunea proiectului a fost să permită guvernului și partenerilor acestuia să evalueze mai bine și să facă mai vizibil impactul dezvoltării umane pe care îl are migrația, să gestioneze fenomenul migrației într-un mod care ar permite obținerea mai multor rezultate în sfera dezvoltării umane și reducerea riscurilor pentru migranți, familiile și comunitățile pe care le creează, atât în țara de origine, cât și în cea de destinație, la nivel de țară s-au preconizat următoarele rezultate: angajarea părților interesate cheie în procesul de integrare a migrației; consolidarea bazei de dovezi privind migrația și dezvoltarea; identificarea priorităților de migrațiune și dezvoltare, sprijinirea elaborării strategiilor naționale de migrațiune și dezvoltare și implementarea unor priorități identificate; includerea diasporei pe agenda politicilor de dezvoltare, consolidarea acesteia, atragerea diasporei în dezvoltarea durabilă a țării; și dezvoltarea capacităților guvernului de a integra migrația și de a monitoriza progresul.

Un program cu relevanță directă în gestionarea migrației în Republica Moldova este **Programul național pentru ocuparea forței de muncă pe anii 2022-2026 și a Planul de acțiuni privind implementarea acestuia**, aprobat prin Hotărârea Guvernului Nr. 785 din 16-11-2022 [5]. Documentul reflectă angajamentul Republicii Moldova de a gestiona eficient migrația în contextul politicilor extinse pentru ocuparea forței de muncă, asigurând simultan dezvoltarea economică durabilă și integrarea socială a migranților de retur și a comunităților lor.

Recunoașterea diasporei ca agent al dezvoltării

Recunoașterea și integrarea efectivă a diasporei în politicile de migrațiune și dezvoltare sunt esențiale pentru maximizarea contribuțiilor acesteia și pentru promovarea unei dezvoltări economice și sociale durabile. În 2012, Republica Moldova a făcut primii pași importanți în formularea viziunii și obiectivelor strategice privind diaspora, migrația și dezvoltarea. Acești pași au marcat începutul unei abordări mai sistematice și integrate în gestionarea migrației și în valorificarea potențialului diasporei (Biroul Relații cu Diaspora). Diaspora moldovenească, în sensul definiției prezentate anterior, inițial s-a axat pe asigurarea legăturilor culturale cu patria [6, p. 150], în acest sens fiind elaborat și un *Plan de acțiuni pentru sprijinirea național-culturală și socială a diasporei moldovenești pentru anii 2012–2014*. Un organism special conceput să reglementeze și să interacționeze cu diaspora moldovenească din străinătate este înființat în 2012. Biroul Relații cu Diaspora (BRD) este o subdiviziune din cadrul Cancelariei de Stat, sub aspect strategico-politic subordonată Prim-ministrului, iar sub aspect administrativ secretarului general al Guvernului. Rolul biroului este să asigure asistență organizatorică și informațională Prim-ministrului pe subiecte ce țin de politica de stat în domeniul diasporei,

migrației și dezvoltării și are misiunea de a asigura coordonarea politicii în stat în domeniul relațiilor cu diaspora care include cetățenii Republicii Moldova stabiliți temporar sau permanent peste hotarele țării, persoanele originare din Republica Moldova și descendenții lor, precum și comunitățile formate din acestea. În 2017 se înființează și un Comitet interministerial pentru diaspora, migrațiune și dezvoltare.

Recunoscând rolul pe care îl poate avea diaspora moldovenească în dezvoltarea țării, începând cu anul 2014, în Cadrul bugetar pe termen mediu, a fost instituit subprogramul „Susținerea diasporei moldovenești”, totodată două strategii sectoriale au integrat obiective și acțiuni destinate diasporei moldovenești [7, p. 67]. Necesitatea elaborării Strategiei Naționale „Diaspora 2025” (aprobată prin hotărâre de guvern nr. 200/2016) a constituit o prioritate trasată în cadrul Programului de activitate al Guvernului (2015-2018) (PROGRAMUL, 2015), fiind în concordanță cu legislația națională și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, prevederile Organizației Națiunilor Unite, Consiliului Europei și Uniunii Europene. Totodată, obiectivele strategice reflectă și aspirațiile de integrare europeană a Republicii Moldova [8]. A fost elaborată de Biroul pentru relații cu diaspora din cadrul Cancelariei de Stat, împreună cu grupul de lucru format din reprezentanți ai ministerelor, autorităților publice centrale, instituțiilor, partenerilor de dezvoltare, societății civile și diasporei, creat în conformitate cu Dispoziția Guvernului nr. 64-d din 4 iulie 2014 [9]. Documentul este bazat pe analiza datelor primare și secundare, efectuată de un expert internațional independent, cu suportul Agenției Elvețiene pentru Dezvoltare și Cooperare.

Obiectivul general al Strategiei este de a dezvolta un cadru sustenabil și comprehensiv de colaborare între instituțiile statului și diasporă, bazat pe încredere și inițiative comune, care vizează facilitarea opțiunilor de reîntoarcere productivă a diasporei.

Un capitol separat, dedicat politicilor pentru diasporă, este prevăzut în Programul de activitate al Guvernului „Moldova vremurilor bune”, dar concomitent, domeniul este abordat și în alte capitole precum: Protecția socială și munca, Transformare digitală. Mai mult ca atât, este important de evidențiat că una din Prioritățile de bază, care se regăsește în Cadrul bugetar pe termen mediu pentru perioada anilor 2022-2024, se referă la fortificarea mecanismului de cooperare cu diaspora [7, p. 72].

Din 2016, prin Hotărârea Guvernului Nr. 735 din 9 iunie 2016 s-a decis organizarea anuală, la sfârșitul celei de-a treia săptămâni a lunii august a Zilelor Diasporei [10]. Adoptarea unui document oficial reprezintă dovada recunoașterii și celebrării contribuțiilor diasporei moldovenești în promovarea, colaborarea și solidarizarea între moldovenii din întreaga lume și țara lor de origine.

Sprrijin pentru revenire și integrare

Una din primele în domeniul migrației și integrării sociale este *Acordul-cadru de parteneriat dintre Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova și Oficiul Francez pentru Imigrare și Integrare al Republicii Franceze pentru punerea în aplicare a programului OFII de ajutor pentru reîntegrare în Republica Moldova*, semnat în octombrie 2017 [11]. Acordul este conceput pentru a sprijini persoanele care revin în Republica Moldova după o perioadă de muncă sau rezidență în Franța. Prin sprijinirea acestor inițiative antreprenoriale, acordul facilitează: transferul de abilități și cunoștințe; sprijin financiar și consultanță; generarea de venituri și locuri de muncă; contribuție la economia națională.

Prin facilitarea inițiativelor antreprenoriale ale cetățenilor moldoveni întorși din străinătate, acordul promovează dezvoltarea economică durabilă și crearea de oportunități pentru reîntegrarea acestora în economia țării, având un impact pozitiv asupra societății și a nivelului de trai în Moldova.

Comitetul interministerial pentru diaspora, migrațiune și dezvoltare elaborează și propune spre adoptare guvernului *Programul național de stimulare a revenirilor și facilitare a (re)integrării cetățenilor Republicii Moldova implicați în procesul de migrațiune pentru anii 2023-2027* [12]. Conceput urmare a analizei documentelor de politici și studii existente în domeniu, programul își propune obiectivul strategic „de a crea un sistem coerent și sinergic de stimulare a revenirii și facilitare a reîntegrării cetățenilor reveniți, prin asigurarea întregului ciclu de politici, servicii și implementarea instrumentelor sustenabile de asistență și suport”.

Scopul Programului este de a stimula revenirile și asigurarea (re)integrării efective și durabile a cetățenilor Republicii Moldova implicați în procesul de migrațiune. Acesta a fost elaborat în conformitate cu prevederile Programului de activitate a Guvernului pentru anii 2021-2025 „Moldova vremurilor bune” [13], Strategiei Naționale „Diaspora-2025”, precum și în strânsă corelare cu procesul de elaborare a noului document de politici în domeniul migrației și azilului. Pe lângă Biroul relații cu diaspora al Cancelariei de Stat, în elaborarea programului au fost implicați reprezentanți ai autorităților publice centrale și locale, PNUD Moldova în calitate de partener extern, asociații/reprezentanți ai diasporei, organizații ale societății civile.

Elementele de noutate ale programului sunt trecerea de la „de la reîntegrarea individuală la o abordare transversală, integrată, adaptată la aspectele de gen și sustenabilă și detaliază direcțiile de acțiune, obiectivul strategic general, obiectivele specifice, rezultatele și impactul. Până în anul 2017 în politicile de reîntegrare accentul a fost pus mai degrabă pe obiectivul de informare a diasporei asupra oportunităților economice existente

în țară. Mai mult, pentru că erau concentrate la nivel central, politicile de reintegrare au vizat migrația de revenire la nivel individual, oferind servicii și instrumente de reintegrare pentru cetățeni și nu pentru comunități.

Inițiativa inovative și de afaceri ale diasporei și migranților reîntorși sunt susținute prin diverse programe. Fără a pretenția de prezenta o listă exhaustivă, acestea sunt: Programul de ajutor pentru reintegrarea cetățenilor moldoveni reveniți din Franța (2018-2019); Programul de atragere a remitențelor în economie (PARE 1 + 1) (2010-2021) [14]; Programul START pentru tineri – O afacere durabilă la tine acasă (2018-2021); Programul Femei în afaceri pentru abilitarea femeilor (2016-2022); Programul de formare continuă Managementul afacerilor eficiente (implementat din 2011); programul guvernamental „Diaspora acasă reușește (DAR 1 + 3) (2019 -2025) este în curs de implementare [15].

II. Implicarea migranților în dezvoltarea economică și socială locală:

Noutatea abordării migrației la nivel local rezidă în crearea Asociațiilor de Băștinași din țară. Având ca referință modelele Marocului, Mexicului, Israelului și Irlandei, Asociațiile de băștinași sunt un instrument adaptat contextului moldovenesc, prin care migranții sunt implicați în planificarea locală și dezvoltarea locală durabilă. Practica asocierii în grupuri autoorganizate de migrați este cunoscută de la începutul sec. XX – landmanschaft. Landmanschaft sunt asociații ale evreilor care veneau dintr-o anumită zonă din Europa. Au urmat asociațiile originarilor din Mexic din anii '30, pentru ca, în perioada modernă, practica să se răspândească și printre alți migranți din America Latină și Centrală, dar și cei din Africa și Asia. Odată aflați peste hotare, migranții s-au autoorganizat în grupuri care aveau două scopuri de bază: ajutarea reciprocă pentru depășirea problemelor de adaptare și trai într-un mediu străin, dar și păstrarea memoriei locurilor de baștină. Asociațiile diasporelor de băștinași și-au dovedit potențialul de dezvoltare mai ales în exemplul Mexican. Acestea s-au concentrat pe sectoare critice, care necesitau dezvoltare urgentă cum ar fi educația și sănătatea. Ele au fost capabile să suplinească bugetele lucrărilor publice ale primăriilor cu până la 70% și au contribuit zeci de milioane de dolari în programul „Tres por Uno”, în care, la fiecare dolar investit de asociații, statul Mexican adăuga un dolar la nivel de primărie, unul la nivel de regiune și altul la nivel de stat. În cazul altor asociații, atât în Europa cât și în SUA, scopurile țin mai ales de reuniunea băștinașilor dintr-o localitate anume sau o regiune, în mod special, pentru a coordona eforturile în a ajuta acea localitate sau regiune de acasă. Cele mai cunoscute exemple în lume de Asociații de băștinași (Hometown Associations) sunt în SUA și UE, fiind constituite în baza migranților din America Latină (Mexic, El Salvador, Guatemala, Honduras). Literatura de specialitate sugerează că natura flexibilă ad-hoc a AdB și poziția lor unică la intersecția politicilor din țările de origine și de destinație fac din aceste organizații un atu valoros pentru guvernele gazdă care caută să obțină o mai mare coerență între diferitele arene politice care implică migranți [16].

Aceste asociații reprezintă un model inovativ de implicare a diasporei în dezvoltarea locală și un exemplu de bune practici pentru alte comunități. Crearea Asociațiilor de Băștinași în Republica Moldova reprezintă o abordare inovativă și eficientă de gestionare a migrației la nivel local. Aceste asociații demonstrează cum migrația poate fi transformată dintr-o provocare într-o oportunitate de dezvoltare durabilă, mobilizând resurse, promovând participarea civică și implementând proiecte concrete care îmbunătățesc viața comunităților locale.

Din perspectiva noilor cercetări în domeniul administrației publice, crearea asociațiilor de băștinași este un mecanism non-instrumental de administrare. Accentul pe implicarea cetățenilor, discursul și coeziunea comunității doar alimentează ideea de construire a voinței colective, nu o impune [17, 134]. În această abordare, accentul se pune pe implicarea cetățenilor, pe stimularea discursului și pe consolidarea coeziunii comunității, fără a impune măsuri restrictive sau directive. Acest lucru încurajează colaborarea și dezvoltarea unor soluții bazate pe consens, mai degrabă decât pe directive impuse.

În Republica Moldova primele asociații de băștinași sunt create în perioada 2015-2018. Modelul a fost preluat și extins în mai multe localități, fiind create adițional, cu susținerea indirectă a Congresului Autorităților Locale din Moldova (CALM), peste 100 de ADB [18, p. 22]. În 24 de raioane sunt constituite de la 1 la 4 asociații ale băștinașilor, în 9 raioane – de la 5 la 11. Cele mai multe Asociații ale Băștinașilor (11) sunt constituite în raionul Cahul, acestea realizând 23 acțiuni de proiecte. În raioanele Anenii Noi, Ștefan Vodă, Strășeni sunt constituite câte 7 asociații. În 9 raioane deocamdată există doar câte o singură asociație de băștinași, în 6 raioane – niciuna (Fig. 1.)

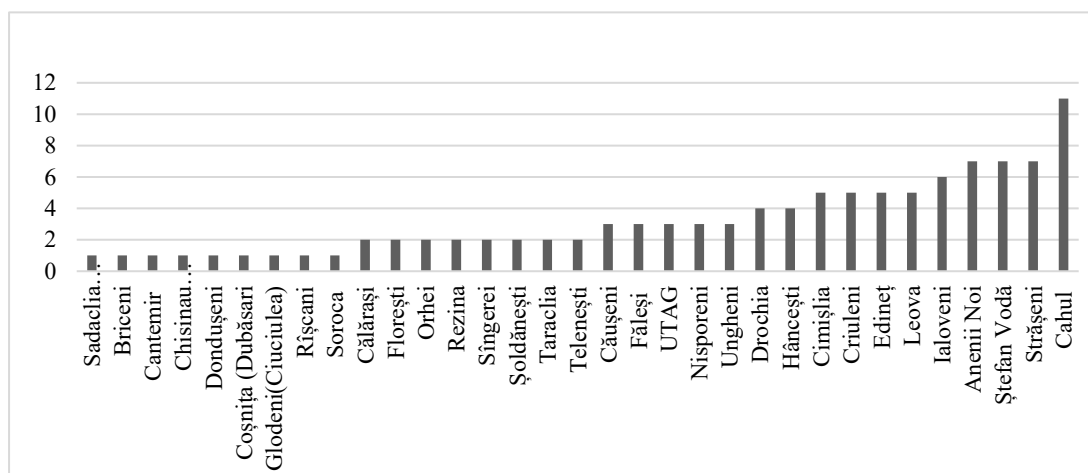

Fig. 1. Asociații de Băștinași în profil teritorial

Sursa: Elaborată de autor.

În general, dezvoltarea asociațiilor este un proces realizat de emigranți. Însă, pentru Republica Moldova PNUD a recomandat inițierea asociațiilor de băștinași de către APL. Acestea au rezultat în urma unor campanii de comunicare lansate pe rețelele de socializare. Funcționarea și activitățile au loc în baza unui statut și plan de acțiuni, care sunt aprobate anual de către consiliul de administrație al asociației. Parteneriatul dintre asociațiile de băștinași și APL are loc în baza unui memorandum de înțelegere, în care sunt subliniate principiile centrale ale cooperării, rolurile, drepturile și obligațiile ambelor părți. Spre deosebire de asociațiile diasporii moldovenești care au reunit migranții în funcție de țara sau orașul de destinație, asociațiile de băștinași au la bază localitatea/regiunea de origine a migranților ca factor determinant. Din asociațiile de băștinași fac parte migranții stabiliți permanent sau temporar peste hotare, precum și descendenții acestora [19, p. 30].

În cele 15 raioane incluse pentru o analiză detaliată a modului în care autoritățile publice locale răspund provocărilor migrației, cu excepția raioanelor Ocnîța și mun. Bălți, regăsim cel puțin o asociație de băștinași funcțională (Fig. 2). 8 dintre acestea au realizat câte un singur proiect, celelalte au implementat câte două sau mai multe proiecte. La momentul realizării studiului în raionul Ocnîța și mun. Bălți nu era înregistrată nicio Asociație de băștinași. Cu toate acestea, și în raionul Ocnîța, și în mun. Bălți autoritățile publice locale au realizat proiecte cu obiective asociate gestionării migrației.

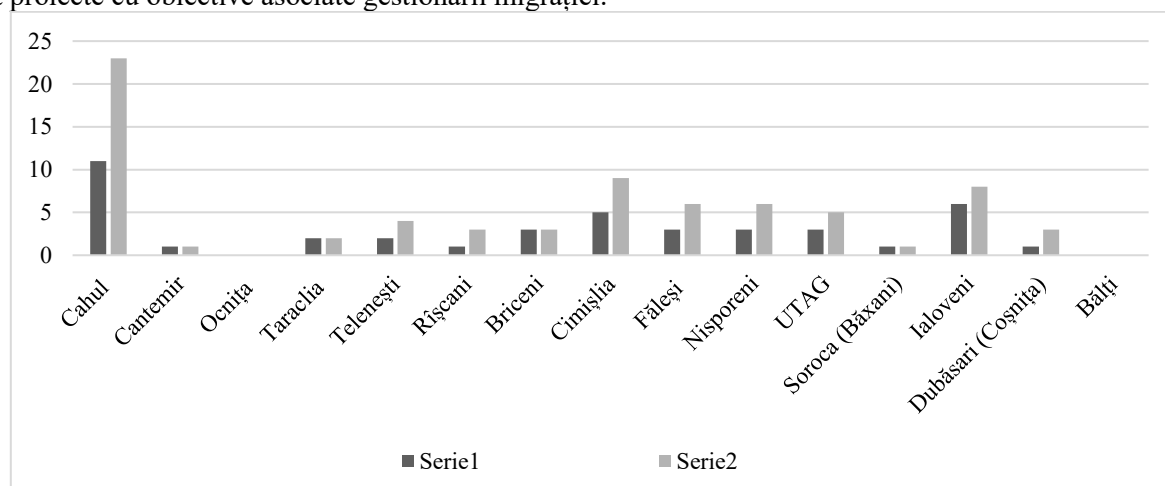

Fig. 2. Asociații de Băștinași și proiecte implementate (seria 1 înseamnă asociații, seria 2 – proiecte)

Sursa: Elaborată de autor.

După numărul de acțiuni derulate, Cahul este raionul cu cel mai multe – 23, și cele mai multe colectivități teritoriale implicate (11). UTA Găgăuzia, Făleși, Nisporeni, Ialoveni și Cimișlia au derulat între 5 și 9 proiecte, Taraclia, Râșcani, Briceni, Dubăsari, Telenești – între 2 și 4 proiecte, raionale Cantemir și Soroca – câte un proiect.

În acord cu competențele APL, gama de proiecte este variată (Tabelul 1). Cele mai multe acțiuni de proiect sunt realizate în raionul Cahul, acesta fiind și singurul raion care, prin proiectele derulate a răspuns

problemelor ce țin de sfera vieții personale, sfera vieții sociale și asigurarea posibilităților efective de participare a cetățenilor și organizațiilor acestora la procesul decizional. Toate proiectele derulate s-au realizat cu implicarea cetățenilor, aceasta fiind una din condițiile finanțatorului, însă doar în acest caz (Comuna Manta, r-nul Cahul) proiectul derulat are continuitate, participarea localnicilor, dar și a celor plecați, fiind posibilă datorită sistemului video pentru transmiterea on-line a ședințelor consiliului local și activităților comunitare.

În mare parte, acțiunile de proiect derulate au vizat aspecte ce țin de calitatea locuirii și recreere – amenajare parcuri, terenuri de joacă pentru copii și terenuri de sport, centre multifuncționale și sportive. Pondere semnificativă au și proiectele care au ca rezultat soluționarea problemelor de infrastructură – reabilitare drumuri locale, iluminat stradal, stații prelucrare deșeuri menajere și provenite din agricultură. Proiectele care au vizat servicii publice și sociale în mare parte au avut drept rezultat reparații și dotări ale acestora, decât organizare de activități.

Singurul caz de organizare de servicii sociale, care a presupus și crearea de locuri de muncă se atestă în raionul Nisporeni. În doar jumătate dintre raioane proiectele derulate au oferit oportunități pentru crearea de locuri de muncă (aproximativ 200 locuri de muncă) și în cel puțin trei proiecte s-au creat oportunități generatoare de venituri. Parteneriatele cu companii private se regăsesc în doar 5 proiecte, în rezultatul cărora s-a creat trasee turistice, unități de cazare, agropensiuni sau case – muzeu. Cel puțin trei acțiuni de proiect s-au derulat exclusiv cu suportul Asociațiilor de Băștinași.

Tabelul 1. Proiecte cu impact migrațional la nivel local

	Securitate personală	Calitatea locuirii și mediu	Crearea locurilor de muncă	Educație	Servicii publice și sociale	Infrastructură	Recreere	Implicare cetățenilor	Altele
Bălți	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dubăsari	-	-	10	-	-	-	-	-	-
Ialoveni	-	-	30	-	-	-	-	-	-
Cahul	-	-	-	-	-	-	-	X	-
Soroca	-	-	-	-	-	-	-	-	-
UTAG	-	-	-	-	-	-	-	-	X
Nisporeni	-	-	18	-	-	-	-	-	-
Fălești	-	-	10	-	-	-	-	-	-
Cimișlia	-	-	21	-	-	-	-	-	X
Briceni	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Râșcani	-	-	15	-	-	-	-	-	-
Telenești	-	-	80	-	-	-	-	-	-
Taraclia	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ocița	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cantemir	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Sursa: Elaborat de autor în baza Proiecte PNUD în Republica Moldova. Disponibil:

<https://proiecte.undp.md/index.php>

Mecanism non-instrumental este și susținerea transferului de bune practici prin revenirea temporară a migranților. Membrii diasporei sunt stimulați, prin acoperirea integrală a costurilor de transport și a unei burse, să revină pentru o perioadă scurtă, în care să aplice idei, experiențe noi aflate în țările de destinație, în localitatea de baștină. Criteriile de selecție sunt: experiența, cunoștințele și bunelor practici ale aplicantului; aplicabilitatea, eficiența financiară și sustenabilitatea activităților; Impactul la nivel local și replicabilitatea inițiativei propuse; Corespunderea intervenției propuse cu necesitățile și prioritățile la nivel local. În perioada 2016-2019, 10 moldoveni originari din opt localități au beneficiat de asemenea burse pentru a reveni temporar acasă,

iar două comunități s-au înfrățit cu localități din străinătate, datorită implicării diasporei [20]. Acest mecanism este experimentat în 12 colectivități teritoriale locale din 9 raioane. Cu titlu de exemplu oferim crearea planului arhitectural al sălii polivalente din s. Colibași, raionul Cahul, de către o tânără revenită pentru 8 zile de vacanță.

Parteneriatele intersectoriale teritoriale, chiar dacă nu sunt menționate în mod expres ca mecanisme pentru gestionarea migrației, reprezintă un indicator al capacității de acțiune colectivă, susținută de către autoritățile publice locale. Activând pe un teritoriu definitivat, gestionând și administrând procesele de dezvoltare locală, în baza strategiei de dezvoltare locală (inclusiv finanțarea intervențiilor de dezvoltare) acest tip de parteneriate, denumite Grupuri de Acțiune Locală (GAL) [21], asigură relația cu autoritățile publice centrale și/sau organizațiile internaționale.

Abordarea LEADER [22] este un instrument european de dezvoltare a zonelor rurale, preluat de Republica Moldova în 2016, devenind prima și, în prezent, unica țară din spațiul non-UE care reglementează instrumentul. Programul este administrat de Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare. GAL-urile înregistrate în Republica Moldova pot accesa subvenții de până la 5% din cadrul Fondului Național de Dezvoltare a Agriculturii și Mediului Rural [23]. Am invocat și acest instrument, având în vedere că agricultura este unul dintre domeniile economice cu potențial pentru cei reveniți în țară. Consiliile locale, ca autorități reprezentative deliberative, pot înființa asociații nonprofit, apolitice, în bază de parteneriat teritorial stabilit la nivel local între sectoarele public, antreprenorial și civic, cu statut de persoane juridice, denumite grupuri de acțiune locală, stabilind totodată și suportul financiar în cazul cheltuielilor bugetare (Lege Nr. 50 din 09-04-2021) [24]. În 12 raioane autoritățile publice locale au creat grupuri de acțiune locală. Soroca, Ocnița, Ialoveni și Cimișlia sunt raioanele în care este înregistrat doar câte un grup de acțiune locală. UTA Găgăuzia și raionul Cahul au 8 și 5 GAL-uri înregistrate. În raionul Briceni nu există niciun GAL. În R. Moldova există 48 de GAL-uri, în care sunt implicate aproximativ 754 de localități (50 % din localitățile rurale) (Abordarea LEADER în Republica Moldova) (Tabelul 2).

Tabelul 2. Parteneriate intersectoriale locale – GAL-uri

	Nr. GAL-ri	Nr. localități cuprinse în GAL-uri
1. Cahul	5	41
2. Cantemir	3	33
3. Cimișlia	1	11
4. Dubăsari	2	15
5. Fălești	3	33
6. Ialoveni	1	8
7. Nisporeni	2	24
8. Ocnița	1	31
9. Râșcani	2	39
10. Soroca	1	34
11. Taraclia	4	25
12. Telenești	2	11
13. UTAG	8	27

Sursa: Elaborat de autor.

Proiectele inițiate de APL cu susținerea și implicarea nemijlocită a migranților arată că unele autorități locale sunt mai interesate de acțiuni ce contribuie la soluționarea unor probleme punctuale, cum ar fi dotări, reparații amenajare teritoriu, în timp ce altele sunt mai interesate de dezvoltarea economică pe termen lung. Numărul inițiativelor orientate spre dezvoltare economică și susținerea afacerilor locale este considerabil mai mic. Dovadă în acest sunt proiectele ce pot fi derulate în cadrul sau în parteneriat cu zone economice libere, incubatoare de afaceri, parcuri industriale sau platforme industriale multifuncționale, structuri existente în toate raioanele incluse în analiză, cu excepția raionului Fălești (Tabelul 3).

Tabelul 3. Structuri pentru susținerea activităților economice

Platforme industriale multifuncționale (PIM), zone economice libere (ZEL), incubatoare de afaceri (IA), parcuri industriale (PA)					
		PIM	ZEL	IA	PI
1.	Bălți		x	x	
2.	Dubăsari	x			
3.	Ialoveni	x			
4.	Cahul			x	x
5.	Soroca			x	
6.	UTAG				x
7.	Nisporeni			x	
8.	Fălești				
9.	Cimișlia			x	x
10.	Briceni	x			
11.	Râșcani	x			
12.	Telenești	x			
13.	Taraclia	x			
14.	Ocnîța	x	x		
15.	Cantemir	x			

Sursa: Elaborat de autor.

Finanțare

Finanțarea activităților desfășurate la nivel local este problema comună a tuturor colectivităților teritoriale locale. 80% dintre autoritățile locale din Republica Moldova nu îndeplinesc condițiile minime de funcționalitate și legale privind capacitatea administrativă: ele îndeplinesc doar un număr limitat de funcții, în general funcții administrative de bază (emiterea certificatelor, etc.). Această capacitate scăzută poate fi văzută atât în evaluarea capacității administrative efectuată de Cancelaria de Stat cu suportul partenerilor de dezvoltare (PNUD), precum și din datele Ministerului Finanțelor privind alocarea cheltuielilor bugetare și colectarea veniturilor proprii. Analiza cheltuielilor administrației publice locale ne arată că, în medie, 40-50% din bugetele locale sunt cheltuite pentru educație (o funcție delegată, finanțată prin transferuri condiționate de stat), în timp ce cheltuielile generale de administrație reprezintă, în medie, între 15% (pentru orașele reședință de raion) până la 38% pentru UAT sub 1500 locuitori. Există și localități care alocă 85% din cheltuieli pe administrație. Serviciile comunale, cea mai importantă categorie de servicii locale, nu depășesc 6-8% din cheltuielile majorității autorităților locale. Numai orașele reședință de raion alocă proporții mai mari ale bugetelor pentru servicii comunale – în medie 20% din buget – un semn că aceste tipuri de servicii sunt importante și aceste orașe au capacitatea instituțională de a le furniza. În orașele reședință de raion, cheltuielile administrative sunt în medie de 15%. În localitățile cu o populație mai mică de 1500 locuitori, cheltuielile pentru serviciile de stat cu destinație generală reprezintă în medie circa 35% din totalul cheltuielilor, iar cheltuielile aferente gospodăriei serviciilor comunale – 11,7%, în timp ce, în localitățile cu o populație mai mare de 5000 locuitori acestea constituie aproximativ 15%, și respectiv, 19% (Strategia de reformă a administrației publice pentru anii 2023-2030) [25].

În aceste condiții, aspectele de (re)integrare la nivel local sunt influențate de dezvoltarea social-economică neuniformă a localităților, și anume, capacitățile APL de atragere a resurselor, de dezvoltare și implementare a programelor locale de stimulare și susținere antreprenorialului în rândul tinerilor și persoanelor înțoarse de peste hotare, care necesită a fi consolidate în continuare prin diferite activități de suport (Hotărârea Guvernului nr. 998 din 03.11.2023) [26].

La etapa actuală, autoritățile publice locale dezvoltă proiecte locale cu suport guvernamental și extern în condițiile în care pot contribui cu 10% din valoarea proiectelor. Programul „Diaspora Acasă reușește DAR 1+3” se axează pe mobilizarea potențialului financiar și uman din diasporă (asociațiilor/membrilor diasporei, AdB, grupurilor de inițiativă ale cetățenilor stabiliți în străinătate sau reveniți) pentru a contribui în parteneriat cu APL de nivelul I și comunitatea donatorilor la dezvoltarea socioeconomică locală. Proiectele eligibile pentru finanțare vizează domeniile: infrastructură (apă și canalizare, drumuri, școli, grădinițe, case de cultură); protecția mediului

(prevenirea poluării mediului înconjurător, managementul deșeurilor); economie (dezvoltarea regiunii, investiții, dezvoltarea agriculturii); eficiență energetică (panouri solare, iluminare stradală, izolare termică); cultură (protecția patrimoniului, zone de odihnă, dezvoltarea turismului rural, expoziții și festivaluri); educație (programe pentru copii, sport, inovație, transfer de cunoștințe și know-how); protecție socială (centre medicale, centre sociale, cantine sociale, altele). *Tabelul 4* reflectă atât capacitatea financiară a colectivităților teritoriale locale, în sensul că au putut aloca 10 % din valoarea proiectelor, cât și capacitatea de a iniția parteneriate și a identifica surse suplimentare pentru soluționarea problemelor locale.

Tabelul 4. Proiecte derulate în cadrul programului Programul guvernamental „DAR 1+3 – Diaspora Acasă Reușește” (2020-2023)

	Dar 1+3 2020	Dar 1+3 2021	Dar 1+3 2022	Dar 1+3 2023
Briceni	-	-	1	-
Cahul	4	2	1	4
Cantemir	1	-	-	-
Cimișlia	2	1	4	6
Dubăsari	-	1	-	-
Fălești	1	-	-	-
Ialoveni	-	1	-	1
Nisporeni	2	2	1	4
Ocnîța	-	-	-	-
Râșcani	1	1	-	-
Soroca	2	-	-	-
Taraclia	2	2	-	-
Telenești	1	1	-	1
UTAG	2	1	2	2

Sursa: Elaborat de autor.

Pentru implicarea și mobilizarea comunităților de migranți, jumătate din APL-urile care au derulat proiecte au utilizat platforme crowdfunding-ul (finanțarea colectivă). Crowdfunding-ul este un mecanism inovator de acumulare a mijloacelor bănești pentru sprijinirea dezvoltării locale și a antreprenorialului. Platformele de crowdfunding sunt facilitate de răspândirea tehnologiilor on-line și, în special, a mass-mediei sociale și sunt utilizate pentru dirijarea mijloacelor bănești din diasporă către comunitățile de acasă, în baza recunoașterii potențialului migranților de susținere sau sprijinire a proiectelor antreprenoriale și de dezvoltare în țările de origine. Astfel, crowdfunding-ul promovează o cultură a antreprenorialului în comunitățile locale (*Tabelul 5*). Membrii diasporei, agențiile internaționale de finanțare, guvernele țărilor și alte părți interesate le pot crea împreună [27, p. 75].

Tabelul 5. Instrumente pentru implicarea migranților în dezvoltarea locală

		Asociații de băștinași	Revenire temporară a migranților	Utilizarea Platformei Crowdfunding
1.	Bălți	-		
2.	Dubăsari	x	x	
3.	Ialoveni	x	x	x
4.	Cahul	x	x	x
5.	Soroca	x		
6.	UTAG	x	x	x
7.	Nisporeni	x	x	x
8.	Fălești	x		
9.	Cimișlia	x	x	x
10.	Briceni	x	x	

11.	Râșcani	x		
12.	Telenești	x	x	x
13.	Taraclia	x	x	
14.	Ocnița	-		
15.	Cantemir	x		x

Sursa: Elaborat de autor.

Sumele alocate de către autoritățile locale pentru derularea proiectelor sunt variate – de la 54 dolari până la peste 100000 dolari. Capacitatea de mobilizare financiară a AdB de asemeni este variată de la 28 de dolari până la peste 15000 de dolari. Uneori, efortul birocratic depus pentru soluționarea unei probleme este mult prea mare în comparație cu rezultatul. Pentru a procura o mașină de spălat vase, masă și fier de călcat „în vederea modernizării centrului de servicii sociale din localitate” e nevoie a argumenta și demonstra, în termeni de proiect, sume foarte mici.

Integrarea emigrării în politici și strategii locale

Aspecte privind migrația sunt abordate în Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2030”. Strategia prevede ca toate documentele de politici viitoare să includă analiza impactului migrației și, ulterior, să integreze dimensiunile migrației în planificarea sectorială (OIM, Indicatorii de Guvernanță în Domeniul Migrației – Republica Moldova. 2022, p. 18). Integrarea emigrării în strategiile socioeconomice locale se referă la procesul de încorporare a emigrării ca parametru în diferite domenii de politici și de aplicare a unor abordări multipartite, pe mai multe niveluri [18, p. 18]. La nivel național, migrația este integrată în 38 de strategii de dezvoltare locală. Un număr ne semnificativ, ținând cont de amploarea fenomenului. În procesul de creare a matricei de indicatori privind monitorizarea și evaluarea politicii Diaspora, Migrațiune, Dezvoltare s-a constatat că, deși migrația și revenirea / (re)integrarea sunt recunoscute ca probleme și ca oportunitate ce necesită a fi valorificate, planurile de acțiuni de implementare a acestor documente nu conțin acțiuni concrete în acest sens (Hotărârea Guvernului nr. 998 din 03.11.2023).

În strategiile de dezvoltare economică și socială a raionalelor și a municipiului Bălți integrarea migrației este prezentă preponderent ca problemă, nu și oportunitate, în sensul că nu există o delimitare clară între obiective, măsuri, proiecte, acțiuni, și indicatori de monitorizare, precum și costuri și surse de finanțare pentru probleme specifice asociate fenomenului. În strategia de dezvoltare a raionului Telenești se menționează că lipsa unor instrumente clare și stimulatorii la nivel de stat și comunitate, rata de revenire a imigranților externi în oraș este redusă, iar prognozele tendințelor de revenire în următorii ani nu sunt deloc încurajatoare. Reintegrarea familiilor peste hotare este un fenomen slab răspândit [28], Consiliul Raional Soroca doar precizează că nu dispune de toate pârghiile pentru a interveni în soluționarea problemei legate de șomajul în rândul tinerilor și prevenirea migrației unii a acestora peste hotare, inclusiv resursele financiare disponibile nu sunt suficiente pentru a iniția programe speciale de a susține sectorul privat în crearea locurilor de muncă. Doar în strategia de dezvoltare a raionului Cahul se menționează că la implementarea acesteia vor contribui nemijlocit locuitorii, inclusiv diaspora) [29].

Concluzii:

În concluzie subliniem că, relația dintre migrație și dezvoltare în contextul consolidării rezilienței sociale este complexă și interdependentă. Migrarea poate influența dezvoltarea economică și socială locală în mai multe moduri, iar consolidarea rezilienței sociale este adesea un rezultat al acestei interacțiuni. De asemenea, evidențiem că, reziliența socială în contextul migrației și dezvoltării se referă la capacitatea comunităților, autorităților și tuturor actorilor implicați de a face față, de a se adapta și de a prospera în fața schimbărilor și provocărilor generate de migrație. Implicarea migrantilor în aceste procese aduce multe beneficii care, gestionate corect, au un impact favorabil asupra dezvoltării comunităților și consolidării rezilienței și coeziunii sociale.

Se constată că, în contextul implicării migrantilor în proiectele de dezvoltare locală, autoritățile publice locale manifestă un interes variabil în ceea ce privește tipologia inițiativelor pe care le sprijină. Aceasta reflectă diferențele în priorități și resurse disponibile, dar și în modul în care sunt abordate problemele locale. Astfel, unele administrații locale se concentrează pe proiecte care abordează nevoi imediate și vizibile, precum dotări, reparații, și amenajarea teritoriului. Alte administrații locale sunt orientate spre inițiative care vizează dezvoltarea economică pe termen lung, cum ar fi sprijinul pentru afaceri locale, dezvoltarea industriilor locale, și atragerea de investiții. Aceste inițiative sunt mai complexe și necesită o planificare pe termen lung și resurse suplimentare. Diferențierea dintre prioritățile de dezvoltare locale a autorităților publice subliniază importanța adaptării strategiilor de dezvoltare locală pentru a răspunde atât nevoilor imediate ale comunității, cât și obiectivelor de dezvoltare economică pe termen lung. Încurajarea și sprijinirea inițiativelor care integrează ambele

aspecte ar putea contribui la o dezvoltare mai echilibrată și sustenabilă a comunităților, beneficiind astfel atât de resursele și experiența migranților, cât și de structurile economice existente.

Contextul financiar și administrativ descris pune în evidență dificultățile și oportunitățile existente în gestionarea și integrarea migrației la nivel local. Proiectele și inițiativele care implică diasporă și autoritățile locale sunt esențiale pentru dezvoltarea socioeconomică și pentru integrarea eficientă a migranților reveniți.

În cele din urmă, considerăm că prin aceste exemple comunitățile pot construi o bază solidă de reziliență socială, care să le permită nu doar să gestioneze provocările migrației, dar și să profite de oportunitățile aduse de aceasta, contribuind astfel la dezvoltarea durabilă și prosperitatea colectivităților locale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. GÖLER D., KRISJANE Z. Migration as a Tool for Social Resilience: Lessons From Two Case Studies. *Comparative Population Studies* 49/2024. DOI:10.12765/CPoS-2024-01;
2. MITCHELL A. Risk and Resilience: From Good Idea to Good Practice. OECD Development CoOperation Working Paper, December 2013, Disponibil pe: https://www.oecd-ilibrary.org/development/risk-and-resilience_5k3ttg4cxcbp-en
3. KECK M., SAKDAPOLRAK P. What Is Social Resilience? Lessons Learned and Ways Forward. *Journal of Human and Physical Geographies „Erdkunde”* 67(1):5-18/2013. DOI:10.3112/erdkunde.2013.01.02;
4. PNUD, 2012. Disponibil: <https://www.undp.org/ro/moldova/projects/finalizat-integrarea-migratiei-strategiile-nationale-de-dezvoltare-etapa-i-ii>
5. HOTĂRÂREA Guvernului Nr. 785 din 16-11-2022 cu privire la aprobarea Programului național pentru ocuparea forței de muncă pe anii 2022-2026 și a Planului de acțiuni privind implementarea acestuia;
6. MOȘNEAGA, V. Republic of Moldova: Diaspora and Diaspora Policy. In: *Slovak Journal of Political Sciences*. 2014, nr.2 (14), p.149-172;
7. PROFILUL MIGRAȚIONAL EXTINS AL REPUBLICII MOLDOVA 2017-2021. Raport analitic. Biroul Migrație și Azil, Chișinău, 2022;
8. HOTĂRÂREA Guvernului Nr. 200 din 26.02.2016 cu privire la aprobarea Strategiei Naționale „Diaspora-2025” și a Planului de acțiuni pentru anii 2016-2018 privind implementarea acesteia. Publicat: 04-03-2016 în Monitorul Oficial Nr. 49-54;
9. DISPOZIȚIA Guvernului 64-D din 4 iulie 2014 cu privire la instituirea grupului de lucru pentru elaborarea Strategiei cu privire la diaspora ”Diaspora 2025”, a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei.
10. HOTĂRÂREA Guvernului Nr. 735 din 09-06-2016 Cu privire la organizarea Zilelor Diasporei Publicat: 24-06-2016 în Monitorul Oficial Nr. 169-183 art. 813;
11. HOTĂRÂREA Guvernului nr. 762 din 27 septembrie 2017 Cu privire la aprobarea semnării Acordului-cadru de parteneriat dintre Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova și Oficiul Francez pentru Imigrare și Integrare al Republicii Franceze pentru punerea în aplicare a programului OFII de ajutor pentru reintegrare în Republica Moldova;
12. HOTĂRÂREA Guvernului nr. 674 din 13 Septembrie 2023 Cu privire la aprobarea Programului național de stimulare a veniturilor și de facilitare a (re)integrării cetățenilor Republicii Moldova implicați în procesul de migrație pentru anii 2023-2027. Publicat în Monitorul Oficial nr. 411 – 413 din 03 Noiembrie 2023;
13. PROGRAMUL de activitate a Guvernului pentru anii 2021-2025 „Moldova vremurilor bune”. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/programul_de_activitate_al_guvernului_moldova_vremurilor_bune.pdf
14. HOTĂRÂREA Guvernului nr. 622 din 07.09.2022 cu privire la aprobarea Programului de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+2”, Monitorul Oficial nr. 284-290 din 16.09.2022;
15. HOTĂRÂREA Guvernului nr. Nr. 801 din 01.08.2018 privind aprobarea și implementarea Programului Diaspora Acasă Reușește „DAR 1+3” Publicat: 07-12-2018 în Monitorul Oficial Nr. 448-460 art. 1258;
16. TERRAZAS, A., DURANA, J., SOMERVILLE, W. Hometown Associations: An Untapped Resource for Immigrant Integration? 2008; Disponibil: <https://www.migrationpolicy.org/research/hometown-associations-untapped-resource-immigrant-integration>
17. HAVEN-SMITH, L. „Collective Will-Formation: The Missing Dimension in Public Administration.” *Administrative Theory & Praxis*, vol. 20, No. 2, 1998: pp. 126–40. *JSTOR*, <https://www.jstor.org/stable/25611263>;

18. ORGANIZAȚIA INTERNAȚIONALĂ PENTRU MIGRAȚIE (OIM), 2022. Indicatorii de Guvernanță în Domeniul Migrației – Republica Moldova Al Doilea Profil 2021. OIM, Geneva, p.18. Disponibil: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/MGI-2nd-Moldova-2021-RO.pdf>;
19. MACIUCA, O. *Implicarea diasporei în dezvoltarea locală: Ghid operațional bazat pe experiența Republicii Moldova*. Publicație realizată în cadrul proiectului „Migrație și dezvoltare locală” implementat de PNUD Moldova, 2020;
20. CALM. Disponibil: <https://www.calm.md/povestea-unui-cuplu-de-moldoveni-care-au-deschis-un-restaurant-irlanda-dar-revin-acasa-de-minim-sase-ori-pe-foto/>;
21. CALM. Disponibil: <https://www.calm.md/?s=GAL>
22. Abordarea LEADER în Republica Moldova. Disponibil: <https://leaderin.md/gal-moldova/>
<https://www.primariacahul.md/>;
23. PNUD, 2023. Disponibil: <https://www.undp.org/ro/moldova/press-releases/18-proiecte-de-dezvoltare-sunt-lansate-comunitatile-rurale-din-regiunile-cahul-si-ungheni-cu-suportul-uniunii-europene>
24. LEGE Nr. 50 din 09-04-2021 cu privire la grupurile de acțiune locală. Publicat: 14-05-2021 în Monitorul Oficial Nr. 117-121 art. 127 ;
25. HOTĂRÂREA Guvernului nr. 126 din 15-03-2023 Cu privire la aprobarea Strategiei de reformă a administrației publice din Republica Moldova pentru anii 2023-2030. Publicat: 18-04-2023 în Monitorul Oficial Nr. 130-133 art. 285;
26. HOTĂRÂREA Guvernului nr. 998 cu privire la aprobarea Programului național de stimulare a veniturilor și de facilitare a (re)integrării cetățenilor Republicii Moldova implicați în procesul de migrație pentru anii 2023-2027, Monitorul Oficial al RM nr. 411-413 din 03.11.2023;
27. VASILACHE, A., BUNYAN, D., TEJADA, G. Ghid de Planificare Strategică Locală cu integrarea migrației, principiilor drepturilor omului și egalității de gen. Publicația realizată în cadrul Proiectului MiDL, 2017;
28. Strategia de dezvoltare socio-economică a raionului Telenești. Disponibil: https://telenesti.md/wp-content/uploads/2021/08/DRAFT_STRATEGIA_RAIONUL_TELENESTI_2021-2027-_IUNIE_2021.doc;
29. Strategia de dezvoltare socio-economică a raionului Cahul 2023-2030, p.138; Disponibil: https://cahul.md/wp-content/uploads/2023/02/3.-Strategia-DSE_Cahul_2023-2030.pdf,

INFLUENȚA PARTICIPĂRII CIVICE ÎN CONSTRUIREA REZILIENȚEI SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: CERCETARE CALITATIVĂ²⁰

THE INFLUENCE OF CIVIC PARTICIPATION ON BUILDING SOCIAL RESILIENCE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: A QUALITATIVE STUDY

Ion MOCANU, doctor în sociologie,

Institutul de Cercetări Juridice Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: mocanu.i@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6423-0567

Angela STAVER, cercetător științific,

Institutul de Cercetări Juridice Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: angela.staver@gmail.com
ORCID: 0009-0009-5826-6681

Summary

This qualitative study investigates the influence of civic participation on building social resilience in the Republic of Moldova. Civic participation, encompassing activities such as voting, volunteering, and community involvement, plays a critical role in enhancing social resilience—the capacity of communities to withstand and recover from challenges. The study examines various theoretical frameworks related to civic engagement, including the Civic Voluntarism Model, Mobilization Theory, and Social Capital Theory. It also explores the specific context of the Republic of Moldova, considering factors such as democratic transition, the role of technology, and the impact of economic and social barriers. Through qualitative methods, the study aims to provide insights into how civic participation contributes to social resilience and identifies key challenges and opportunities within the Republic of Moldova's context.

Keywords: *civic participation, social resilience, civic voluntarism model, social capital, democratic transition, qualitative research.*

Participarea civică reprezintă o componentă esențială pentru dezvoltarea socială și economică a oricărei comunități. Pentru Republica Moldova, fiind marcată de tranziții politice și sociale semnificative, implicarea cetățenilor în soluționarea problemelor comunitare și susținerea grupurilor vulnerabile devine foarte actuală. Acest articol își propune să exploreze atitudinile față de participarea civică în diverse localități din Republica Moldova. Studiul se bazează pe interviuri în profunzime desfășurate în câteva localități din Nordul, Centrul și Sudul țării, oferind o perspectivă detaliată asupra modului în care cetățenii percep și se implică în viața comunitară. Prin intermediul unor răspunsuri diverse și bogate în detalii, se evidențiază atât exemple pozitive de participare civică, cât și barierele întâmpinate în procesul de mobilizare comunitară. Prin această cercetare, dorim să identificăm modele de succes, dar și provocările existente, pentru a putea formula recomandări concrete care să încurajeze o participare civică mai activă și eficientă în Republica Moldova. Scopul final este de a contribui la consolidarea capitalului social și la îmbunătățirea coeziunii sociale, esențiale pentru dezvoltarea durabilă a comunităților moldovenești.

Participarea civică este un concept multidimensional care se referă la implicarea cetățenilor în activități menite să influențeze deciziile politice și să contribuie la binele comunității. Aceasta include o gamă largă de activități, de la vot și participare la proteste, până la voluntariat și implicare în organizații non-guvernamentale. Literatura sociologică privind participarea civică este vastă și diversificată, explorând multiplele dimensiuni și manifestări ale implicării cetățenești. În continuare, vom prezenta o trecere în revistă a celor mai relevante lucrări și teorii în acest domeniu. Sociologul și politologul Robert Putnam, în lucrarea sa "Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community", au subliniat importanța participării civice ca fundament pentru capitalul

²⁰ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

social, coeziunea comunitară și funcționarea democratică [5]. Robert Putnam distinge între capitalul social de tip bonding, care întărește legăturile între membrii aceleași grupuri și capitalul social de tip bridging, care leagă indivizi din grupuri diferite. În contextul participării civice, capitalul social de tip bridging este adesea considerat mai eficient în promovarea coeziunii sociale și a implicării civice la scară largă. S. Verba, K. Schlozman și H. Brady, în lucrarea lor "Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics", au dezvoltat teoria resurselor civice, care explică participarea civică prin prisma resurselor disponibile individului, cum ar fi timpul, banii și competențele civice [8]. În Republica Moldova, această teorie este relevantă, deoarece nivelul economic și educațional influențează semnificativ implicarea civică. Larry Diamond și Leonardo Morlino, în "Assessing the Quality of Democracy", analizează modul în care tranziția democratică afectează participarea civică [1]. În Moldova, tranziția de la regimul sovietic la democrație a creat atât oportunități, cât și provocări pentru participarea civică, deoarece instabilitatea politică și lipsa de încredere în instituțiile publice sunt bariere majore pentru implicarea cetățenilor.

Cu dezvoltarea tehnologiei, participarea civică a evoluat și în sfera digitală. În lucrarea "The Internet and Civic Engagement", Aaron Smith și Lee Rainie de la Pew Research Center explorează modul în care internetul și rețelele sociale facilitează noi forme de participare civică [6]. În Moldova, platformele online și rețelele sociale devin din ce în ce mai importante pentru mobilizarea cetățenilor, în special în rândul tinerilor.

David Smith în lucrarea "The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations" oferă o abordare comprehensivă a diferitelor forme de voluntariat și participare civică în contexte globale. Lucrarea acoperă subiecte precum tipologiile voluntariatului, capitalul social, rețelele sociale și programele de voluntariat formal și informal [7]. În Moldova, voluntariatul este o practică în creștere, cu inițiative precum "Hai, Moldova!" și programele de voluntariat ale organizațiilor non-guvernamentale, care demonstrează potențialul implicării cetățenești.

Educația civică joacă un rol crucial în pregătirea cetățenilor pentru participarea activă. Diana Hess și Paula McAvoy, în "The Political Classroom: Evidence and Ethics in Democratic Education", argumentează că educația civică de calitate stimulează interesul și competențele necesare pentru implicarea civică [3]. La acest capitol în Republica Moldova, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, împreună cu organizațiile non-guvernamentale, dezvoltă programe de educație civică menite să încurajeze participarea tinerilor.

Participarea civică se referă la implicarea indivizilor în activități și procese care influențează deciziile și politicile la nivel local, național și internațional. Aceste activități pot include votul, voluntariatul, participarea în organizații de bază, și angajarea în mișcări sociale. Teoria participării civice examinează motivele pentru care oamenii aleg să participe și impactul acestei implicări asupra comunității și societății în ansamblu.

Teoria resurselor civice, dezvoltată de Verba, Schlozman și Brady, explică influențele majore asupra participării civice, concentrându-se pe resursele individuale disponibile, precum timpul, banii și competențele civice [8]. Timpul liber este crucial, deoarece persoanele cu mai mult timp la dispoziție pot participa mai activ în activități civice și politice. De asemenea, resursele financiare joacă un rol important, permițând indivizilor cu venituri mai mari să contribuie financiar la cauze politice și civice, având astfel o influență mai mare. Competențele civice, inclusiv cunoștințele și abilitățile necesare pentru implicarea în viața politică, sunt esențiale. Educația este un factor cheie în dezvoltarea acestor competențe, cei cu un nivel mai înalt de educație fiind mai predispuși să se implice activ în activități civice. Pe lângă resursele individuale, capitalul social și experiențele anterioare sunt și ele importante. Rețelele sociale dense și relațiile de încredere facilitează participarea, oferind suport și oportunități. Experiențele anterioare de participare cresc probabilitatea implicării continue, datorită acumulării de competențe și creșterii sentimentului de eficacitate politică. Astfel, teoria sugerează că pentru a promova o participare civică mai largă și echitabilă, este necesar să se reducă inegalitățile în distribuția resurselor și să se construiască capitalul social.

Teoria mobilizării joacă un rol esențial în înțelegerea modului în care această participare este facilitată și susținută. Conform teoriei mobilizării, formulată de McCarthy și Zald, organizațiile civice și politice sunt fundamentale în procesul de mobilizare a resurselor și stimulare a participării cetățenilor [4]. Mobilizarea, în acest context, se referă la procesul prin care grupurile și liderii încurajează și facilitează implicarea cetățenilor în activități politice și civice. Organizațiile funcționează ca medii de colectare și alocare a resurselor, care includ nu doar resurse financiare, dar și informaționale, logistice și umane. Un aspect important al teoriei mobilizării este identificarea și recrutarea de participanți. Grupurile și liderii identifică indivizi potențial interesați și îi motivează să se implice prin diferite strategii, precum campanii de informare, evenimente publice și rețele sociale. Acest proces implică, de asemenea, transformarea motivației personale în acțiune colectivă, creând un sentiment de comunitate și scop comun. De asemenea, mobilizarea resurselor include asigurarea unei structuri organizaționale eficiente care să faciliteze coordonarea și implementarea activităților civice. Liderii joacă un rol crucial în această structură, oferind direcție și încredere participanților, precum și menținând coeziunea și focalizarea grupului.

Teoria rețelelor sociale, dezvoltată de M. Granovetter, analizează impactul structurilor rețelelor sociale asupra comportamentului civic. Rețelele sociale influențează accesul la informații, resurse și oportunități de

implicare, facilitând astfel participarea civică. Persoanele integrate în rețele sociale extinse beneficiază de mai multe informații despre evenimente civice și politice, precum și de resurse necesare pentru implicare. Aceste rețele funcționează ca canale prin care circulă informații esențiale despre oportunități de participare, stimulând interesul și motivația indivizilor. De asemenea, rețelele sociale oferă suport emoțional și logistic, încurajând participarea prin susținerea prietenilor și familiei. Liderii de opinie din cadrul rețelelor sociale au o influență semnificativă, mobilizând alți membri prin exemplul personal și inițiativele lor. Aceștia pot crea un efect de contagiune, crescând astfel nivelul de participare în rândul întregii rețele [2].

În Republica Moldova, tranziția post-comunistă, provocările economice și politice au influențat în mod semnificativ participarea civică. Studiile sugerează că, deși există un interes crescut pentru implicarea civică, diverse obstacole, cum ar fi corupția, lipsa resurselor și instabilitatea politică, pot limita eficiența și amploarea acesteia. Studiile asupra tranzițiilor democratice arată că procesul de democratizare poate influența participarea civică în moduri complexe. În Republica Moldova, procesul de democratizare a avut un impact mixt asupra implicării civice, cu unele progrese în domeniul participării și responsabilizării cetățenilor, dar și cu provocări persistente. În era digitală, internetul și rețelele sociale au devenit instrumente esențiale pentru mobilizarea și implicarea civică. Analiza modului în care aceste platforme influențează participarea civică este esențială pentru înțelegerea contextului actual al implicării cetățenești. Este important să se analizeze provocările specifice cu care se confruntă participarea civică în Republica Moldova. Lipsa resurselor economice și inegalitățile sociale pot afecta capacitatea indivizilor de a participa activ în viața civică. Problemele de corupție și instabilitatea politică pot descuraja implicarea civică și pot limita încrederea cetățenilor în instituțiile publice. Organizațiile non-guvernamentale și alte grupuri civice joacă un rol crucial în promovarea și facilitarea participării civice.

În continuare vom efectua o analiză a materialelor colectate prin metoda interviului în profunzime în localități din Nordul, Centrul și Sudul Republicii Moldova. Analiza răspunsurilor din satul Bulboaca, raionul Briceni oferă o imagine complexă asupra nivelului de implicare al comunității în soluționarea problemelor locale. Din aceste răspunsuri, se desprind perspective variate care reflectă diferite grade de activitate și angajament din partea locuitorilor.

Un prim aspect evidențiat este pasivitatea observată în rândul unei părți semnificative a populației. Conform unui respondent, mulți locuitori preferă să se retragă în casele lor, așteptând să primească instrucțiuni externe pentru a acționa. Această atitudine sugerează o lipsă de inițiativă personală și o tendință de a aștepta intervenția altora înainte de a se angaja în activități comunitare. În contrast, există un alt grup de respondenți care manifestă o implicare activă în diverse acțiuni de îmbunătățire a comunității. Acești membri ai comunității sunt activi în acțiuni de curățenie și plantare de copaci, indicând o disponibilitate de a contribui direct la îmbunătățirea condițiilor de trai din satul lor.

Pe de altă parte, unii respondenți subliniază că implicarea în soluționarea problemelor depinde în mare măsură de capacitatea individuală de a ajuta, în special în cazul celor mai nevoiași. Aceștia fac referire la resursele limitate pe care le au și la dificultățile întâmpinate în a oferi ajutor într-o manieră consistentă. Totodată, se remarcă faptul că doar cei mai activi și motivați membri ai comunității se implică în mod regulat în proiectele de îmbunătățire a localității. Aceasta sugerează că implicarea nu este uniform distribuită și că există diferențe notabile între nivelurile de angajament ale diferitelor persoane din sat.

În ceea ce privește atitudinea față de persoanele vulnerabile și cu dizabilități, răspunsurile reflectă o tendință general pozitivă. Majoritatea respondenților demonstrează o dispoziție de ajutor și solidaritate față de aceste persoane. Există o tendință clară de a ajuta reciproc atunci când este nevoie, ceea ce subliniază un sentiment de comunitate și sprijin între membrii satului. De asemenea, se remarcă rolul important al asistenței sociale în furnizarea de suport necesar pentru persoanele vulnerabile, evidențiind dependența comunității de aceste servicii pentru a răspunde nevoilor celor aflați în dificultate.

Cu toate acestea, există și recunoașterea limitărilor în capacitatea de ajutor, în special din cauza greutăților proprii pe care le întâmpină unele persoane. Aceasta sugerează că, deși există un nivel de solidaritate, resursele și sprijinul disponibil nu sunt întotdeauna suficiente pentru a satisface toate nevoile persoanelor vulnerabile. Această situație reflectă un echilibru delicat între dorința de a ajuta și constrângerile practice care pot limita efectivitatea ajutoarelor oferite.

Răspunsurile privind impactul ajutorului oferit persoanelor vulnerabile subliniază că majoritatea respondenților consideră că ajutorul individual și colectiv contribuie semnificativ la îmbunătățirea societății în ansamblu. Aceștia cred că prin sprijinul oferit persoanelor vulnerabile, comunitatea devine mai puternică și mai rezilientă în fața crizelor. De asemenea, se consideră că ajutorul poate face viața mai ușoară pentru toți membrii comunității, contribuind la crearea unui mediu social mai favorabil și mai inclusiv.

Unii respondenți menționează că ajutorul este oferit în funcție de capacitățile fiecărei persoane și că este important ca alți membri ai comunității să contribuie mai mult. Aceasta sugerează că, deși există o recu-

noaștere a beneficiilor ajutoarelor, există și un sentiment că resursele și eforturile nu sunt distribuite întotdeauna echitabil. Totodată, se observă un consens general că ajutorul reciproc și implicarea comunității sunt esențiale pentru a face față provocărilor și a consolida legăturile sociale.

În concluzie, răspunsurile din satul Bulboaca indică o comunitate cu un mix de pasivitate și implicare activă, un nivel de solidaritate față de persoanele vulnerabile și o recunoaștere a impactului pozitiv al ajutoarelor asupra coeziunii sociale. Aceste observații oferă o bază solidă pentru a înțelege dinamica participării civice și a solidarității într-o comunitate rurală din Republica Moldova.

Răspunsurile din satul Trebisăuți, raionul Briceni reflectă o implicare activă în problemele ecologice și în diverse acțiuni comunitare. În mod special, se evidențiază implicarea elevilor și profesorilor în activități ecologice, cum ar fi plantarea de copaci și menținerea curățeniei. Aceasta sugerează că școlile joacă un rol important în mobilizarea tineretului pentru acțiuni de mediu, demonstrând o conștientizare și angajament din partea tinerelor generații față de problemele ecologice. În plus, răspunsurile subliniază o participare activă în acțiuni de curățenie și înverzire, cum ar fi plantarea de copaci, care sunt percepute ca fiind esențiale pentru îmbunătățirea mediului ambiant. Totuși, se observă că implicarea nu este uniformă în întreaga comunitate, fiind limitată la anumite grupuri de persoane sau la cazuri specifice. Acest lucru sugerează că, deși există un angajament semnificativ în rândul celor care sunt activi, nu toți membrii comunității contribuie în mod egal la aceste activități, existând o diferență notabilă în nivelul de participare. Răspunsurile privind atitudinea față de persoanele vulnerabile și cu dizabilități din localitate indică un mix de sprijin formal și informal. Pe de o parte, se remarcă rolul important al primăriei și al lucrătorilor sociali în oferirea de ajutor, ceea ce sugerează existența unor structuri oficiale care contribuie la sprijinirea celor aflați în nevoie. Acest sprijin formal este esențial pentru asigurarea unei asistențe adecvate, dar este completat și de ajutorul informal oferit de rude, vecini și alți membri ai comunității. Pe de altă parte, se menționează și lipsa infrastructurii necesare pentru accesul persoanelor cu dizabilități, ceea ce indică o problemă structurală semnificativă care împiedică asigurarea unei asistențe adecvate. Aceasta sugerează că, în ciuda eforturilor de sprijin, există încă bariere fizice și logistice care limitează accesul persoanelor vulnerabile la resurse și servicii de care au nevoie.

În ceea ce privește impactul ajutoarelor oferite persoanelor vulnerabile, majoritatea celor intervievați consideră că ajutorul personal și colectiv contribuie la crearea unei societăți mai bune și mai puternice. Un aspect important menționat este găsirea locurilor de muncă pentru persoanele vulnerabile, ceea ce este perceput ca fiind o formă eficientă de ajutor care poate contribui la integrarea lor în piața muncii și la îmbunătățirea stării lor generale. De asemenea, există un consens general că ajutorul acordat celor vulnerabili este esențial pentru bunăstarea și reziliența comunității, subliniind importanța unei implicări continue și a unor soluții sustenabile pentru sprijinirea acestora. Răspunsurile indică faptul că ajutorul colectiv și personal nu doar că îmbunătățește situația individuală a persoanelor vulnerabile, dar contribuie și la consolidarea legăturilor sociale și la creșterea coeziunii comunității.

Răspunsurile din orașul Cantemir indică o implicare considerabilă a locuitorilor în activitățile comunității, în special în domenii precum ajutorarea persoanelor social vulnerabile și îmbunătățirea infrastructurii locale. Există exemple concrete de strângere de fonduri pentru pavarea străzilor și amenajarea terenurilor de joacă, ceea ce demonstrează o mobilizare activă a resurselor locale și a voluntariatului. Consultările publice frecvente reflectă dorința de implicare și transparență în deciziile comunitare. Totuși, există și o dimensiune religioasă puternică în comunitate, cu o rezistență notabilă la schimbările morale percepute ca neconforme cu valorile ortodoxe.

Locuitorii din Cantemir manifestă o atitudine pozitivă și de suport față de persoanele vulnerabile, inclusiv cele cu dizabilități. Ajutorul acordat variază de la asistență materială și alimente, până la sprijin psihologic și organizarea de centre de asistență în cadrul bisericilor. Această atitudine binevoitoare și receptivă contribuie la integrarea persoanelor vulnerabile în comunitate și la ameliorarea condițiilor lor de viață. Majoritatea respondenților consideră că ajutorul acordat persoanelor vulnerabile de către fiecare individ contribuie la formarea unei societăți mai bune și mai puternice. Se subliniază importanța exemplului personal și a mobilizării comunitare pentru a depăși crizele și dificultățile. Totuși, există și opinii care sugerează că implicarea trebuie să fie complementată de eforturile persoanelor vulnerabile de a-și schimba condițiile de viață prin căutarea unor locuri de muncă.

În satul Gaidar, raionul Ceadâr Lunga implicarea cetățenilor în soluționarea problemelor comunitare este mai limitată comparativ cu Cantemir. Exemplele includ activități de curățenie și sădirea copacilor, dar, în anumite cazuri există o lipsă de coeziune și de spirit de participare. Locuitorii sunt greu de atras în activități publice, iar inițiativele de voluntariat sunt sporadice și depind de prioritățile personale. Atitudinea față de persoanele vulnerabile în Gaidar este, în general, binevoitoare, iar ajutorul oferit include asistență materială și alimente. Există exemple de solidaritate și empatie, dar și observații privind lipsa unor structuri de sprijin organizate și dificultăți în accesul la resursele necesare. Opiniile respondenților din Gaidar sunt variate. Unii cred că ajutorul personal poate contribui la o societate mai puternică, însă alții sunt sceptici și consideră că

ajutorul individual nu va schimba fundamental situația. De asemenea, se menționează importanța politicilor statului în sprijinul celor nevoiași.

Locuitorii din orașul Cahul arată o implicare notabilă în activitățile comunitare, în special tinerii care sunt activi în voluntariat și organizații non-guvernamentale. Existența proiectelor implementate și a activiștilor locali contribuie la o participare civică activă și la îmbunătățirea vieții comunitare. Atitudinea față de persoanele vulnerabile în Cahul este pozitivă, dar există și o anumită rezervă și izolare a acestor persoane. Se menționează dificultățile în incluziunea socială și educațională, dar și exemple de sprijin din partea colegilor și comunității pentru persoanele cu dizabilități. Respondenții din Cahul cred în general că ajutorul personal poate contribui la o societate mai bună și mai puternică. Ajutorul trebuie să fie necondiționat și să pornească de la fiecare individ pentru a crea un impact pozitiv și a inspira alte persoane să se implice.

Participarea civică în Republica Moldova variază semnificativ între localități. În orașe precum Căteuș și Cahul, implicarea este mai pronunțată, susținută de inițiative comunitare și activități de voluntariat. În satul Gaidar, implicarea este mai redusă, dar există potențial pentru mobilizarea comunitară. Atitudinea față de persoanele vulnerabile este în general pozitivă în toate localitățile, fiindcă în toate s-au adus exemple de solidaritate și sprijin material. Contribuția personală la ajutorul comunitar este văzută ca esențială pentru dezvoltarea unei societăți mai puternice și mai unite.

În satul Corjova, raionul Criuleni, unii respondenți evidențiază participarea activă în activități ecologice, cum ar fi plantarea de copaci, subliniind un angajament real față de îmbunătățirea mediului local. Acest tip de implicare reflectă o preocupare concretă pentru problemele de mediu și sugerează o implicare activă în viața comunității. În același timp, un alt respondent a menționat implicarea localității în mișcările democratice din anii '90 și în diverse activități comunitare, inclusiv demonstrații pentru integrarea europeană și alte activități sociale locale, subliniind o tradiție de angajament civic.

Pe de altă parte, există și perspective care indică o participare limitată sau absentă. De exemplu, un pensionar cu sănătate precară afirmă că nu mai participă activ în activitățile comunității, în timp ce copiii și nepoții săi sunt destul de activi. Alți respondenți percep implicarea civică ca fiind o chestiune din trecut, menționând că majoritatea oamenilor sunt preocupați cu problemele personale și nu au timp pentru activități civice. În plus, unii observă o lipsă generală de implicare, exprimând o viziune pesimistă conform căreia oamenii care au fost activi în trecut au regretat ulterior implicarea lor, iar locuitorii sunt acum ocupați cu munca și cu soluționarea problemelor existențiale.

Răspunsurile privind atitudinea față de persoanele vulnerabile și cu dizabilități arată în general o atitudine pozitivă și o dorință de ajutor din partea comunității. Majoritatea respondenților menționează că comunitatea este receptivă și dispusă să ajute persoanele vulnerabile, oferind sprijin sub formă de produse alimentare, cumpărături sau suport emoțional. În plus, bibliotecile locale și lucrătorii sociali joacă un rol important în integrarea și sprijinirea acestor persoane, contribuind la crearea unui mediu de susținere. Cu toate acestea, există și viziuni mai critice, cum ar fi perspectiva unui respondent care subliniază că responsabilitatea principală pentru ajutorarea persoanelor cu dizabilități ar trebui să fie a statului, nu a comunității. De asemenea, un alt respondent observă o tendință de scădere a compasiunii și ajutorului direct acordat cerșetorilor, sugerând o creștere a indiferenței în comunitate. Aceste observații indică faptul că, deși există un sprijin generalizat, provocările și limitările persistă, influențând eficiența ajutoarelor oferite.

În ceea ce privește impactul ajutoarelor personale asupra întregii societăți, respondenții consideră că ajutorul individual poate contribui semnificativ la întărirea coeziunii sociale și la crearea unei societăți mai puternice în fața crizelor. Un respondent subliniază necesitatea lucrului asupra dezintegrării sociale pentru a îmbunătăți situația, sugerând că implicarea personală este esențială pentru coeziunea comunității. De asemenea, mulți respondenți consideră că ajutorul principal ar trebui să provină de la stat și că transferarea acestei responsabilități către cetățeni nu este soluția ideală. Totuși, unii oferă exemple concrete de ajutor personal și cred că, dacă mai mulți oameni ar urma acest model, societatea ar fi mai unită și mai puternică.

Răspunsurile din Corjova, raionul Criuleni, denotă o percepție comună că implicarea civică a scăzut, iar majoritatea oamenilor sunt preocupați de propriile probleme. Cu toate acestea, există exemple de participare activă și de ajutor comunitar, în special față de persoanele vulnerabile. De asemenea, este evidentă o dorință de a vedea o implicare mai mare din partea statului în asigurarea bunăstării cetățenilor. În general, răspunsurile reflectă o comunitate cu potențial de coeziune socială, dar care se confruntă cu provocări semnificative în mobilizarea participării civice.

În satul Onițcani, raionul Criuleni nivelul de participare civică variază semnificativ. Majoritatea răspunsurilor indică faptul că implicarea oamenilor în soluționarea problemelor comunității este adesea stimulată de inițiativele autorităților locale sau prin activități de voluntariat organizate. Activități precum salubritatea cimitirelor și izvoarelor sau plantarea copacilor sunt exemple tipice de participare. Cu toate acestea, există o percepție că implicarea agenților economici este limitată. În mod individual, oamenii contribuie prin participarea la evenimente locale și organizarea de iarmaroace și acțiuni de voluntariat. Atitudinea față de persoanele vulnerabile și cu dizabilități este una de compasiune și suport. Comunitatea organizează acțiuni de caritate,

strângeri de fonduri și oferă pachete sociale, mai ales în perioadele de sărbători. În general, există o conștientizare și o dispoziție de a ajuta aceste persoane, însă implicarea și resursele disponibile pot varia. Majoritatea respondenților cred că ajutorul oferit persoanelor social vulnerabile contribuie la o societate mai bună și mai puternică, atât în termeni de solidaritate socială, cât și de reziliență în fața crizelor. Există un consens că implicarea majorității cetățenilor în astfel de activități ar avea un impact pozitiv semnificativ asupra societății în ansamblu.

În orașul Ialoveni implicarea comunității în rezolvarea problemelor locale este considerabilă, dar există loc pentru îmbunătățiri. Oamenii participă în diverse activități ecologice, culturale și de voluntariat. Exemple de participare includ contribuții la proiecte de iluminat stradal, promovarea valorilor ecologice în sistemul educațional și organizarea de evenimente comunitare. De asemenea, este menționată implicarea în soluționarea conflictelor și organizarea de campanii de salubritate și plantare.

Atitudinea față de persoanele vulnerabile este una de sprijin și toleranță, dar există recunoașterea faptului că mai este nevoie de muncă pentru a atinge un nivel optim de incluziune. Respondenții sunt de acord că ajutorul oferit persoanelor vulnerabile are un impact pozitiv asupra societății. Este subliniat faptul că solidaritatea și empatia pot face comunitatea mai rezilientă în fața crizelor. Existența unor inițiative individuale și colective de ajutor ar contribui semnificativ la bunăstarea generală a comunității.

În satul Pelivan, raionul Orhei, implicarea comunității este prezentă, dar înconstantă. Oamenii participă în diverse proiecte comunitare, de la învățarea copiilor să coase până la plantarea salcânilor și curățenia cimitirelor. Totuși, există percepția că oamenii ar putea fi mai implicați și că deseori se manifestă critici fără acțiune. Localnicii din satul Pelivan manifestă o atitudine general pozitivă față de persoanele vulnerabile, oferind ajutor material și emoțional. Vizitele asistentelor sociale și sprijinul comunitar sunt exemple de implicare. Totuși, există și cazuri de neimplicare sau indiferență. Respondenții consideră că ajutorul oferit persoanelor vulnerabile poate face societatea mai puternică și mai unită. Este subliniat că fiecare gest de empatie contribuie la construirea unei comunități mai bune și mai reziliente.

În satul Recea, raionul Strășeni s-a menționat că implicarea comunității în rezolvarea problemelor locale este limitată. Principalele motive invocate sunt lipsa de timp, eforturile personale și atitudinea pasivă a locuitorilor. De exemplu, un respondent a menționat că "Oamenii la țară muncesc mult și nu prea au timp de altceva", iar altul a spus că "Toți așteaptă să le dai, să le oferi ceva gratis".

Cu toate acestea, există o serie de inițiative comune, cum ar fi salubritatea localității, plantarea de copaci și amenajarea spațiilor publice. Aceste activități sunt cele mai frecvent menționate exemple de implicare civică, evidențind un interes deosebit pentru îmbunătățirea mediului local. Unele persoane au participat la proiecte specifice, cum ar fi promovarea colectării separate a deșeurilor și informarea comunității despre oportunități de finanțare pentru afaceri. Aceasta sugerează existența unor lideri locali care încearcă să mobilizeze comunitatea și să contribuie la soluționarea problemelor. Majoritatea respondenților descriu o atitudine pozitivă față de persoanele vulnerabile, oferindu-le sprijin în diferite forme, cum ar fi ajutorul cu alimente, îmbrăcăminte și achitarea serviciilor comunale. Acest lucru indică un nivel de empatie și solidaritate în comunitate. Cu toate acestea, există și respondenți care au o atitudine negativă, percepend persoanele vulnerabile ca fiind leneșe sau paraziți ai societății. De exemplu, un respondent a spus că "persoanele apte de muncă devin vulnerabile din lenevie și nedorința de a munci".

Majoritatea respondenților consideră că ajutorul oferit persoanelor vulnerabile contribuie la consolidarea relațiilor între oameni și face societatea mai unită și mai puțin egoistă. Ei cred că, dacă majoritatea oamenilor ar oferi ajutor, societatea ar deveni mai bună și mai puternică în fața crizelor. De exemplu, un respondent a afirmat: "Cred că am deveni mai puțin egoiști și mai uniți". Mulți respondenți au oferit exemple personale de ajutor, cum ar fi susținerea persoanelor cu dizabilități, familiilor cu copii și bătrânilor. Aceste acțiuni personale reflectă un spirit de comunitate și dorința de a contribui la binele comun.

Concluzii:

Participarea comunitară prezintă o variabilitate considerabilă între localități. În timp ce anumite comunități manifestă un nivel ridicat de implicare în proiecte locale, altele se confruntă cu o participare redusă, adesea din cauza lipsei de timp, resurse sau interes. Acest contrast sugerează că implicarea civică nu este uniformă și că factorii locali, cum ar fi disponibilitatea resurselor și angajamentul locuitorilor, influențează semnificativ gradul de participare. Activitățile comune, cum ar fi salubritatea localităților, plantarea de copaci, amenajarea spațiilor publice și construcția de drumuri, sunt frecvent menționate ca exemple de participare comunitară. Aceste inițiative reflectă preocuparea locuitorilor pentru mediul înconjurător și dorința de a îmbunătăți aspectul și funcționalitatea localităților lor. Activitățile de acest tip indică un angajament colectiv în îmbunătățirea condițiilor de trai și în crearea unui mediu mai plăcut și funcțional pentru toți membrii comunității.

În multe localități, implicarea comunitară este susținută de lideri locali care inițiază și coordonează diverse proiecte. Acești lideri joacă un rol crucial în mobilizarea resurselor și încurajarea participării civice, demonstrând importanța capacităților manageriale în stimularea implicării și realizarea proiectelor comunitare. Capacitatea liderilor locali de a inspira și organiza acțiuni colective este esențială pentru creșterea gradului de implicare și pentru realizarea inițiativelor de interes comun.

În ceea ce privește atitudinile față de persoanele vulnerabile, majoritatea respondenților manifestă empatie și sprijin, oferindu-le ajutor sub formă de alimente, îmbrăcăminte și alte necesități. Această atitudine pozitivă sugerează un nivel ridicat de solidaritate și dorință de a contribui la bunăstarea comună. Sprijinul acordat de comunitate pentru persoanele vulnerabile reflectă o dorință generală de a ajuta și de a îmbunătăți condițiile de trai ale celor aflați în nevoie.

Cu toate acestea, există și atitudini negativiste față de persoanele vulnerabile. În anumite cazuri, aceste persoane sunt percepute ca leneșe sau paraziți ai societății, ceea ce reflectă o lipsă de înțelegere a contextului în care se află aceste persoane și o tendință de a le blama pentru situația lor. De exemplu, percepțiile negative privind persoanele vulnerabile evidențiază o nevoie de educație și sensibilizare pentru a promova o înțelegere mai profundă și mai empatică a dificultăților cu care se confruntă aceștia. Majoritatea respondenților consideră că ajutorul oferit persoanelor vulnerabile contribuie la consolidarea relațiilor comunitare și la crearea unui sentiment de unitate și coeziune. Ei cred că implicarea generală în ajutor reciproc ar întări legăturile sociale și ar face comunitatea mai rezilientă în fața crizelor. Ajutorul personal și colectiv este perceput ca un factor esențial în întărirea coeziunii sociale și în crearea unui mediu comunitar mai puternic și mai unit.

De asemenea, mulți respondenți au relatat exemple de ajutor personal oferit persoanelor vulnerabile, subliniind un spirit de comunitate și dorința de a contribui la binele comun. Aceste acțiuni personale sunt esențiale pentru crearea unei atmosfere de solidaritate și sprijin reciproc, demonstrând că implicarea individuală poate avea un impact pozitiv asupra coeziunii sociale și asupra calității vieții în comunitate.

Pentru a stimula participarea civică și a îmbunătăți implicarea comunitară, sunt necesare mai multe măsuri:

- Identificarea și sprijinirea liderilor comunitari care pot mobiliza resursele și persoanele din comunitate pentru proiecte comune este esențială pentru stimularea participării civice. Liderii locali joacă un rol crucial în coordonarea și inițierea inițiativelor comunitare, iar sprijinul acordat acestora poate contribui la creșterea implicării generale.

- Dezvoltarea programelor de educație civică care să sublinieze importanța participării comunitare și beneficiile implicării active în soluționarea problemelor locale. Educația civică poate contribui la creșterea conștientizării și la înțelegerea rolului fiecărui individ în comunitate.

- Organizarea de proiecte comune de voluntariat care să implice un număr mare de locuitori și să creeze oportunități de implicare pentru toată comunitatea. Proiectele de voluntariat pot facilita colaborarea și pot încuraja participarea activă a membrilor comunității.

- Implementarea campaniilor de informare și sensibilizare pentru a combate stereotipurile negative legate de persoanele vulnerabile și pentru a promova empatia și sprijinul comunitar. Aceste campanii pot ajuta la schimbarea percepțiilor negative și la promovarea unei atmosfere de sprijin și înțelegere în comunitate.

Pentru a stimula participarea civică și a îmbunătăți implicarea comunitară, măsurile propuse nu sunt doar necesare, ci și fundamentale pentru dezvoltarea unei societăți coezive și active. Identificarea și sprijinirea liderilor comunitari creează o bază solidă pentru inițiative locale de succes, unde fiecare membru al comunității își poate aduce contribuția în mod semnificativ. Educația civică, prin sublinierea importanței implicării și a beneficiilor aduse de aceasta, formează indivizi informați și responsabili, pregătiți să se angajeze activ în viața comunitară. Proiectele comune de voluntariat nu doar că aduc soluții concrete la problemele locale, dar și creează legături puternice între locuitori, consolidând sentimentul de apartenență și solidaritate. Campaniile de informare și sensibilizare joacă un rol crucial în promovarea unei culturi a empatiei și a sprijinului, combătând stereotipurile și încurajând incluziunea. Prin implementarea acestor strategii, putem construi comunități mai unite și mai puternice, unde fiecare persoană se simte motivată să contribuie la binele comun.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Diamond L., Morlino L., *Assessing the Quality of Democracy*, Johns Hopkins University Press, 2005, 284 p.
2. Granovetter, M. *The Strength of Weak Ties*. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1973, 1360-1380.
3. Hess D., McAvoy P. *The Political Classroom: Evidence and Ethics in Democratic Education*, Routledge, 2015, 268 p.
4. McCarthy J., Zald, M. *Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory*. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1977, 1212-1241.
5. Putnam R., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster, 2000, 541p.
6. Smith A., Rainie L. *The Internet and Civic Engagement*. Pew Research Center, 2009, 66 p.

7. Smith D., Stebbins R., Grotz J., *The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations*, Palgrave Macmillan London, 2016, 1414p.
8. Verba S. et al., *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Harvard University Press, 1995, 640 p.

**РАЗВИТИЕ ПРОЦЕССА ИНТЕГРАЦИИ И ФОРМИРОВАНИЕ
ЕВРОПЕЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ
У НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА²¹**

**DEVELOPMENT OF THE PROCESS OF INTEGRATION
AND THE FORMATION OF EUROPEAN IDENTITY
OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Галина РОГОВАЯ, научный сотрудник-координатор, доктор философии,
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
Молдавского государственного университета,
e-mail: panigalina11@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1446-5776

Людмила РУСТАНОВИЧ, научный сотрудник,
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
Молдавского государственного университета,
e-mail: liudarustanovici@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8534-4731

Summary

This article examines the conditions and prospects for the development of the process of European integration of the Republic of Moldova. As an integral part of this process, the author considers the need and possibilities for introducing European standards of norms and values into the life of the Moldovan society through the educational and educational activities of state institutions. Reliable knowledge of European values will give Moldovan citizens the best chance for European identification.

Keywords: Republic of Moldova, European integration process, traditional values, Orthodoxy, European values, European identification, state institutions, development, education, approximation.

Для Республики Молдова курс на интеграцию в Европейский Союз и естественен, и важен. Европейский курс естественен, потому что Молдова априори является европейским государством уже по геополитической и культурно-цивилизационной принадлежности, генетике населения и национальному интересу. Этот выбор важен, потому что страна, стремящаяся в Европейский Союз, осознанно приобщается к прогрессивным качествам, к европейским базовым ценностям: правам человека, верховенству закона, добросовестному правлению, демократии и функциональной рыночной экономике, что обеспечивает равные условия для всех и является наилучшей гарантией благосостояния и стабильности государства. В пользу избранного Республикой Молдова стратегического пути к объединенной Европе, таким образом, свидетельствуют и объективная направленность государственного развития, и многочисленные стимулы экономико-социальных приобретений, формирующие феномен привлекательности Евросоюза. Для Республики Молдова с 1994 года европейская интеграция становится приоритетной стратегической целью внешней и внутренней политики, которая была закреплена в Концепции внешней политики от 1995 года и остается таковой во всех последующих документах, затрагивающих внешнеполитический вектор развития страны [1]. Партнерские отношения Республики Молдова с Европейским Союзом начались с подписанием 28 ноября 1994 Соглашения о партнерстве и сотрудничестве, которое вступило в силу 1 июля 1998 года – с действием

²¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

на первоначальный период в 10 лет и возможностью продления. Документ устанавливал правовые основы отношений между Республикой Молдова и Евросоюзом в политической, торгово-экономической, правовой и культурно-научной сфере. В поддержку Молдовы главы Документа закрепляли меры к укреплению демократии и верховенства закона в отношении прав человека и меньшинств, в обеспечении соответствующего политического диалога, устойчивого экономического развития и завершения перехода к рыночной экономике путем поощрения торговли, инвестиций и гармоничных экономических отношений. Правительство Молдовы однозначно расценило, что сближение с Европейским Союзом является интересом страны.

Можно сказать, что процесс европейской интеграции стал неотъемлемой частью транзита Республики Молдова к демократии. На этом пути уже к 2010 году были заложены основы молдавской государственности, осуществлялся переход к рыночной экономике, многопартийной системе, создались условия для демократических выборов и развития гражданского общества. Развитие отношений Молдовы с Европейским Союзом продолжалось с подписанием Соглашения о политической и экономической Ассоциации страны с Европейским Союзом 27 июня 2014 года. Правительство Республики Молдова утвердило Соглашение об Ассоциации и о свободной торговле с Евросоюзом. Достижением европейского «сближения» Республики Молдова стала либерализация визового режима с Евросоюзом для граждан Молдовы. Это произошло после того, как власти Молдовы выполнили ряд требований, выдвинутых официальным Брюсселем [2]. Но дальнейшее развитие отношений Молдовы с Евросоюзом предполагало коренную перестройку законодательства, институтов государства, социума, экономики страны. Это обязало Правительство Республики Молдова провести необходимые реформы в области экономики и политики в соответствии с европейскими законодательством и стандартами. Вместе с тем, принятие норм и стандартов ЕС требовало значительных затрат времени, усилий и инвестиций со стороны Республики Молдова, положительные последствия которых ощущаются не сразу, а затраты на модернизацию и адаптацию к новым стандартам могут быть огромными. Некоторые достигнутые успехи должны были активизировать усилия молдавских властей по выполнению всех требований Соглашения об ассоциации (DCFTA), чтобы в конечном итоге улучшился уровень жизни молдавских граждан, а Республика Молдова стала действительно демократическим и модернизированным государством. Но дальнейший намеченный путь к евроинтеграции оказался и продолжает быть достаточно сложным и противоречивым [3].

К данному моменту (2024 год) накопленный властными структурами Молдовы опыт, претензии европейских партнеров и наблюдения отечественных исследователей обнажают те обстоятельства, что поступательное движение Республики Молдова в Евросоюз тормозится рядом проблем, решение которых требует определенных усилий и определенного времени [4, с. 257-279]. Руководству Молдовы приходится прилагать значительные усилия, чтобы устранить встречающиеся на пути евроинтеграции препятствия внутри- и внешнеполитического характера, чтобы успешно реализовать избранные им политические приоритеты. К проблемам, требующим своего разрешения в Молдове, можно выделить экономические и социальные проблемы, нереформированность государственного устройства в соответствии с европейскими образцами, низкую эффективность деятельности системы государственного управления, высокий уровень коррупции. Эти явления порождают, соответственно, значительную социальную и ценностную поляризацию в обществе жесткие конфликты в среде политических элит и приводят к высокому уровню недоверия граждан к институтам власти и их представителям. Не способствуют успеху евроинтеграционного курса и внешнеполитические проблемы Молдовы, уязвимость перед лицом вызовов самой государственности, исходящие из ряда геополитических и региональных вызовов, начиная от энергетической уязвимости, значительного влияния внешних факторов на экономику и заканчивая прямым вмешательством, а то и открытой военной угрозой [5]. Однако внешнеполитические вызовы уже не могут воспрепятствовать следованию Молдовы по пути интеграции в Евросоюз.

Необратимости курса на евроинтеграцию содействует то обстоятельство, что значительная часть граждан Молдовы позитивно воспринимают идею европейской интеграции. Для многих граждан Молдовы на этом пути сделан решительный шаг: воспользовавшись либерализацией законодательства, некоторые из них в течение ряда лет являются гражданами европейских стран или трудовыми мигрантами, таким образом, фактически поддерживая курс родины в ЕС. Роль молдавской диаспоры в выборе европейского вектора развития ярко проявилась в период парламентских и президентских выборов 2020 года [6], хотя избирательный статус представителей диаспоры на тот момент и не был определен законодательно [7]. Для этой части граждан Европейский Союз является воплощением экономического развития собственных стран, образцом социального благополучия, высокого уровня политической стабильности и безопасности. В обыденном сознании главенствующей из приведенного

рядом мотиваций является та, что для преимущества граждан Республики Молдова Европейский Союз выступает в качестве улучшения их собственного благополучия, хотя и через декларирование благополучия страны – этнического центра. Идет ли речь об экономическом интегрировании - реформировании национальных рынков, улучшении инвестиционного климата и привлечении иностранных инвестиций или о безвизовом режиме между странами-претендентами и Евросоюзом, в сознании обывателей открывающиеся возможности сопровождаются представлениями об улучшении их собственного благосостояния, о возможностях расширяющегося рынка труда через легальную и нелегальную трудовую миграцию. В определенной степени надежды на личное благополучие, наряду с другими факторами, опосредовано формируют основу общественной поддержки европейскому выбору Республики Молдова, закладывают фундамент гражданской консолидации молдавского общества, побуждают их к формированию зрелой политической нации.

Вместе с тем, реальность показывает, что в Молдове показатели общественной поддержки курса на европейскую интеграцию оказываются непостоянными, колеблющимися величинами. Эти величины имеют тенденцию к перманентному изменению по отношению к самим себе. Причины такого колебания в общественном мнении кроются, прежде всего, в изменении политической ситуации внутри государства; в направленности курса политической элиты; в содержании - успехах и промахах - внутренней и внешней политики истеблишмента государства; в ухудшающемся материальном положении населения; в отсутствии убедительных успехов процесса евроинтеграции в Молдове. В разные временные периоды курс на европейскую интеграцию поддерживало разное число жителей Республики Молдова – от 70% в 2009 году до 35% в 2016 и 47% - в 2017. По данным Барометра общественного мнения осенью 2021 года в Республике Молдова 66% респондентов считали, что направление страны является неверным, и только 28% - правильным, а объяснением тому - 55% респондентов недовольны уровнем жизни, а 26% колеблются в своей оценке [8]. По данным опроса компании IData в 2023 году за европейскую интеграцию высказываются 54% граждан Молдовы [9]. Но, следует иметь в виду, что некоторые данные опросов европейского выбора и особенно в условиях близких военных действий в Украине и высказываний оппозиции в определенных регионах страны вызывают предубеждения и требуют особенного внимания со стороны государственных институтов [10].

Красноречиво проявили себя результаты президентских выборов в Молдове осенью 2016 года, серьезно встревожившие апологетов проевропейского курса, как на уровне политической элиты, так и на уровне общественного мнения, где за декларируемый элитой курс на сближение с Евроазиатским экономическим союзом проголосовало 52,57 % избирателей [11]. С осени 2016 года складывалась ситуация, о которой можно сказать, что на том этапе политическая элита не единым фронтом продвигает ассоциацию в Европейский Союз и в неблагоприятном контексте – в отсутствие широкой общественной поддержки, в противовес тому, как контекст вступления в Евросоюз Румынии, Болгарии, Венгрии, Польши и стран Балтии отличался широкой и единодушной поддержкой населения.

После парламентских и президентских выборов 2020 года и года правления политических сил, открыто объявляющих курс на европейскую интеграцию, ситуация ожидаемо должна была измениться, но единодушия сторонников ЕС на этом поприще не наблюдается. Особенностью данного периода является энергетический кризис в Европе, повышение тарифов на энергоносители и, опосредовано, на коммунальные услуги и товары первой необходимости, включая продовольственные, что повлекло за собой снижение уровня жизни населения Молдовы [8]. Сомнения в успехе и в пользе для Молдовы европейской интеграции, большей частью инспирированные оппозицией, состоят в критике непротivления Правительства Республики Молдова требованиям Евросоюза, предъявляемым по вопросам реформ в сфере национальной безопасности, юстиции, антикоррупционной политики, административно-территориальной реформы. Упреки оппозиции обращены к властям по поводу их послушания, проявляемого к требованиям МВФ оптимизировать сферы энергоснабжения, медицинского и коммунального обслуживания, инициировать повышение тарифов на данные услуги, от чего страдают уязвимые слои населения; в отсутствии озабоченности про-европейской политической элитой развитием экономики собственного государства, увеличением количества рабочих мест в стране и возвращением трудовых мигрантов на родину. Тем не менее, Президент Республики Молдовы Майя Санду на открытии Форума, посвященного европейской интеграции 2021 года, убедительно заявила, что Республика Молдова однозначно выбрала европейскую модель развития, для которой характерны высокие стандарты жизни, сильные институты, справедливое правосудие и соблюдение закона, и стремится быть надежным и предсказуемым партнером для Европейского Союза. Президент высоко оценила сохраняющиеся последовательные и открытые

отношения с Европейским Союзом – самым важным партнером Республики Молдова, заявив, что у нынешних властей имеется План восстановления экономики страны, и реализация Плана по экономическому восстановлению поможет возродить экономику после пандемического кризиса и адаптировать экономическую систему страны к современным рыночным требованиям. Этот путь, по сути, путь возрождения государства и он, ожидаемо, не простой и легкий. «Нас ждут несколько лет реформ и модернизации страны. Это будут годы, отмеченные серьезными вызовами, а также годы закладки основы обновленного государства – более устойчивого, прозрачного, процветающего, более дружелюбного к своим гражданам», – отметила также Президент Майя Санду в своем выступлении на открытии Форума, посвященного европейской интеграции [12].

Реальность показывает, что до 2021 года реализация процесса интеграции Республики Молдова в Европейский Союз проходила в условиях сложных и противоречивых. Причины тому носят характер объективный (в зависимости от продвижения демократических реформ и социально-экономических показателей страны) и субъективный (в зависимости от влияния извне). Факторы инерции данного процесса отмечены молдавскими исследователями - в разоблачении ассиметричного характера Углубленной и всеобъемлющей зоны свободной торговли (УВЗСТ), которая очевидно благоприятствует ЕС и наносит вред Республике Молдова, игнорируя важность Восточного фактора [5]. Исследование, проведенное в Молдове Агенством Magenta Consulting, выявили, что показатели репутации УВЗСТ (после 2 лет заключения Соглашения) в направлении деятельности молдавских компаний и указывает на то, что успехи Ассоциации не очень высоки: около 14% молдавских компаний заявили, что знают о выгоде УВЗСТ, 9% - слышали, но не знают деталей, а 77% не знают о возможностях Ассоциации о свободной торговле[13]. Данные свидетельствуют об отсутствии со стороны государственных институтов активных мероприятий по популяризации возможностей и достижений документа Ассоциации среди населения Молдовы. Такая ситуация неблагоприятно сказывается на том, что сама идея евроинтеграции среди населения Молдовы пользуется переменным успехом. И здесь эксперты усматривают «недоработку» властных структур в популяризации сильных сторон европейской интеграции для Молдовы и ее населения [13]. Исследователи отмечают, что на протяжении всех лет объявленного курса евроинтеграции политическая элита Молдовы (к тому же, с осени 2016 года до осени 2020 года не единым фронтом) продвигает Ассоциацию в Европейский Союз в неблагоприятном контексте – в отсутствии широкой общественной поддержки. В подобных условиях, сложившихся в Молдове, очевиден просчет политического руководства государства, декларирующего европейскую повестку дня, но реально не подкрепляющего ее конкретными мерами: экономическими, социальными, просветительскими. Перманентное снижение уровня популярности евроинтеграционного процесса является, ярким показателем торможения этого процесса в Молдове [14].

В последующие годы ситуация коренным образом меняется: политический класс Молдовы упрочился на позициях евроинтеграции и уверенно декларирует успешное продвижение этого курса [12]. 4 марта 2022 года Молдова подала заявку на вступление в ЕС, - об этом сообщила Президент Республики Майя Санду [15], и 7 марта Европейский Союз официально начал рассмотрение заявок Украины, Грузии и Молдовы о вступлении в объединение [16]. Весна 2022 года особенно ярко продемонстрировала широким массам привлекательность Европейского Союза как оплота мира и устойчивого образа жизни. Российская Федерация, предлагающая соседним странам курс на Евразийский Экономический Союз, с весны 2022 года, проявив агрессию в отношении Украины, а, по политическим вызовам, и в отношении Европы и всего мира, справедливо потеряла значительное число лиц, ранее симпатизировавших ЕАЭС, и развернула массовое внимание в сторону Европейского Союза. В Молдове возрастание привлекательности Евросоюза в значительной степени активизировалось также и тем вниманием и уважением, которое Европейские государства проявили к нашей стране, оказывая всестороннюю помощь в преодолении кризисной ситуации связанной с наплывом беженцев из Украины, охваченной войной. Визиты представительных делегаций из государств Европы в Молдову продемонстрировали высокую оценку мероприятиям, предпринимаемым институтами власти в поддержку беженцев из Украины, и выражают восхищение сочувствием и милосердием, проявляемыми молдавским народом к представителям сопредельной страны, пострадавшей от агрессии [17]. «С начала необоснованного вторжения России в Украину народ Молдовы открыл свои сердца и дома для беженцев. Правительство и народ Молдовы должны гордиться своим ответом на этот кризис. Это действительно вдохновляет», — так оценил ситуацию посол США в Кишиневе Кент Дойл Лонгсдон [18].

Можно сказать, что на фоне международного признания Республики Молдова и обретаемого страной авторитета, в процессе евроинтеграции государства намечается явный прогресс – все четче

демонстрируемый и все успешнее приобретаемый молдавской стороной и позитивно оцениваемый европейской стороной. Всеобъемлющая поддержка Евросоюза, оказываемая Республике Молдова в последнее время, очевидным образом демонстрирует расположенность европейских государств к моменту принятия нашей страны в европейское сообщество. В июне 2022 года Молдова получила статус страны-кандидата на членство в Евросоюза, а в декабре 2023 года Брюссель принял решение о начале переговоров о вступлении Молдовы в ЕС. Главным событием мая 2023 года стала Национальное собрание «Европейская Молдова». На мероприятии 21 мая, в котором приняли участие более 80 тысяч человек, была принята Резолюция о поддержке населением евроинтеграции. Согласно документу, Европейский Союз - это единственный путь, который может принести стране стабильность перед лицом вызовов современности и единственный шанс для развития Республики Молдова [19]. Инициатор созыва проевропейских сил Молдовы Президент Майя Санду в своей речи обратилась к гражданам страны: «Молдова должна быть членом Европейского союза. Молдаване должны стать европейцами, не только по своим ценностям, как сегодня, но и официально», — заявила Президент. Она призвала всех граждан страны работать на главную цель — вступление в ЕС: «И если для этого стремления — быть частью Европейского союза — нам нужно работать самоотверженно и сообща, мы это сделаем. Молдаване труда не боятся. И мы знаем, что прочный дом строится благодаря усилиям всех» [20]. Присутствовавшая на единодушном признании европейского пути развития Молдовы Президент Европейского Парламента Роберта Метсола, выступила со словами: «Вы готовы, Молдова готова к более углубленной интеграции в Евросоюз. Мир видит вашу смелость, видит, что вы выбрали демократию, свободу», — отметила госпожа Метсола, выразив надежду на то, что уже в очень скором будущем Кишинев начнет с Брюсселем переговоры о вступлении в Евросоюз [20]. Резолюцию о европейской интеграции Молдовы, принятую на Национальном собрании "Европейская Молдова" 21 мая в Кишиневе, в дальнейшем утвердил Парламент страны. В постановлении об утверждении Резолюции указано, что Парламент Молдовы полностью поддерживает Резолюцию, принятую на Национальном собрании, а европейская интеграция провозглашается приоритетом страны [21]. «Пришло время четко прописать в Конституции: наше место в семье Европейского союза. Мы — европейцы, наша история показывает, что мы европейцы, ценности, которыми мы руководствуемся, подтверждают, что молдаване — европейцы. Мы заслуживаем того, чтобы у нас был такой же уровень жизни, те же права и свободы, которые мы видим в странах ЕС», — заявил 19 апреля 2024 года Спикер Парламента Молдовы, глава правящей партии «Действие и солидарность» Игорь Гросу. «Я призываю все партии, организации из страны и из диаспоры участвовать в содействии вступлению Республики Молдова в Европейский союз. Интеграция Молдовы в европейскую семью является целью выше политических и партийных интересов», — призвал господин Гросу [22]. На повестку дня вставала инициатива о проведении референдума по вопросу вступления Молдовы в Евросоюз. И инициатива Президента Майи Санду провести в республике осенью 2024 года референдум по данному вопросу была поддержана. Конституционный суд Молдовы дал положительное заключение о проведении в стране референдума 20 октября 2024 года, одновременно с выборами Президента страны. «20 октября голос народа четко укажет, в каком направлении мы хотим вести Молдову. Суверенное решение граждан будет закреплено в Конституции. Нам нельзя терять время. Пора четко прописать в Конституции, что наше место — в семье Европейского союза, где гарантирован мир и благосостояние», — заключил Игорь Гросу [23]. Таким образом, можно утверждать, что процесс евроинтеграции Молдовы встает на скоростные рельсы. Похоже, реальностью становится срок вхождения Молдовы в ЕС, обозначенный Президентом Майей Санду – 2030 год [20].

Безусловно, на пути в Европейский Союз Молдове предстоит пройти необходимую процедуру вступления, и это, согласно протоколу, займет определенное время [24, с. 27-35]. Для вступления в Европейский Союз кандидатуры государств-претендентов должны одобрить все 27 стран-членов. Степень «готовности» государства-кандидата к вступлению в ЕС определяется наличием необходимых критериев: политических, экономических, "членских" критериев, что есть признание и присутствие "общего наследия» ЕС («*acquis communautaire*») - признания совокупности правовых документов, наработанных Европейским Сообществом (договоры, постановления, директивы и другие акты), признание, принятие, исполнение и правовое применение норм и стандартов ЕС [25 с.316-317]. Выполнение "членских" критериев - ключевой аспект подготовки государства к членству в ЕС. Это требует не только включения в «*acquis communautaire*» национального законодательства, но и обеспечение его действенного применения через соответствующим образом приспособленные административные и судебные структуры ЕС.

Практика показывает, что заинтересованная страна делает очередные активные шаги на пути вступления в ЕС после того, как Европейский Совет дает этой стране "политический импульс". На

данном этапе, возможно, следует усматривать, что нынешнему политическому руководству Молдовы от стран Содружества Европы дается такой «политический импульс» [26]. С момента объявления евроинтеграционного курса государственные институты Республики Молдова – в разные этапы с разной степенью активности - стремятся делать все для обеспечения необходимых для вступления в Европейский союз критериев – политических, экономических, правовых и достигает в этом определенных успехов [24 с.27-35]. Но есть критерии, на которых Евросоюз принципиально не настаивает и которые интересуют государственные институты Молдовы в меньшей степени. Однако реальность показывает, что данные критерии не менее важны для процесса интеграции. Имеются в виду критерии формирования органичной европейской идентификации населения Молдовы посредством приобщения к системе европейских ценностей, овладения данными ценностями, что облегчало бы жителям Молдовы европейски идентифицировать себя.

Европейский Союз становится все большим, открывая двери всем стремящимся в европейское содружество странам. И чем больше в нем государств, с разной историей, культурой и материальным благосостоянием, тем больше разобщения в системе единых ценностей и свобод. Это означает, что на пути интеграции европейские ценности, которые прочно связывают между собой страны Евросоюза, должны быть приняты и осмыслены всеми вступающими нациями. Особую актуальность специфика европейской культуры приобретает в контексте анализа национальной идентичности стран - претендентов. О значении национальной идентичности в процессе приобщения нации к европейской идентичности неоднократно высказывались молдавские исследователи: «Европейское сообщество в целом базируется на определенной системе установок и ценностей, которые поддерживаются большинством людей, проживающих на определенной территории и которые не подвергаются сомнению, являясь идеалом в целом для всего сообщества. В европейском контексте ценности представляют собой убеждения относительно целей, к которым следует стремиться. Что же касается европейской идентичности, исследователи полагают, что Республика Молдова будет в состоянии воспринять эти стандарты только, когда признает непрерывный характер своей истории и выстроит позитивное отношение к своему прошлому, что позволит определить свое место в общеевропейском будущем» [25, с. 316-317]. Иными словами – к общеевропейским ценностям нация способна приобщиться, опираясь на собственные национальные ценности, на собственную национальную идентичность. И этот путь взаимопроникновения, приобщения к другой шкале ценностей, к другим стандартам жизни должно пройти каждой нации, стремящейся в европейское сообщество. Догадки исследователей о том, что молдавскому народу потребовалось определенное время для формирования собственной идентичности, верны. Эта потребность отражалась в лозунгах революционных событий 90-х годов: «вернуться к собственным корням». За годы построения государственности и создания демократических устоев общества молдавский народ обрел собственную идентичность. В государственном плане молдавское общество усвоило ценности демократии: принципы свободы, приоритет права, толерантность, сознание полиэтничности и плюрализм мнений – ценности, которые не только декларируются, но и стали всеобщей нормой. В данном направлении, конечно, просматривается немалая просветительская, воспитательная, политическая работа, проведенная в обществе политическими и государственными институтами.

В этническом плане каркас ценностной шкалы молдавской идентичности, в основном, составляют традиционно-патриархальные и религиозные (православные) ценности, доставшиеся обществу по историческому наследию. Характерным может быть суждение, что «в Молдове этнический и региональный факторы значительно превалируют над гражданским и государственным» [27, с. 95], но, тем не менее, можно утверждать, что национальная идентичность в сообществе Молдовы, хоть и через «первые шаги» [25, с. 94], сформирована в обеих ипостасях – и гражданской, и этнической. В дальнейшем, чтобы приобрести черты европейской идентичности, Молдова должна проделать непростую «домашнюю работу» по ознакомлению населения с европейскими стандартами жизни и ценностями. Возможно, сетование на то, что «на современном этапе развития Республика Молдова лишь создает предпосылки для формирования современной европейской культуры, ... что Республика Молдова не является членом Европейского Союза, а поэтому прямого информационного канала, как и прямого воздействия – на Республику Молдова со стороны Европейского Союза – нет» [25, с. 95], в чем-то верно. Но задание «воздействия» на народ Молдовы - только частично миссия Европейского Союза. Основное задание по ознакомлению с европейскими ценностями и стандартами жизни, по приобщению страны к европейской культуре и формированию у населения европейской идентичности – для самой Молдовы и ее государственных институтов.

Реальность показывает, как далеки представления основной части населения Молдовы от жизни в Европейском Союзе. Даже трудовые эмигранты, прожившие ряд лет в странах Европы,

выносят из своего опыта внешние признаки европейской культуры и их представление о европейской идентичности. Эти представления – на уровне коллективной «европейской мечты», которую часто путают с «американской мечтой». «Американская мечта» сводится к мечте об индивидуальном материальном успехе: любой энергичный и «ответственный» индивид может преуспеть, если будет много работать и проявлять изобретательность, рассчитывая при этом исключительно на самого себя. В свою очередь, мечта, воплотившаяся ныне в проекте Единой Европы, носит солидаристский характер и основана на модели позитивного взаимодействия человека с другими людьми и природой. Если американская мечта подчеркивает экономический рост, личное богатство и независимость, то европейская делает акцент на устойчивом развитии, качестве жизни и диалоге как средстве совместного решения общих проблем. Европейские ценности, безусловно, весьма привлекательны для многих наших сограждан. Однако они не полностью совпадают с ценностями, устремлениями и надеждами граждан Молдовы. Европейская идентификация в историческом понимании имеет длинную, плодотворную, и, в то же время, противоречивую и жестокую историю. При этом стоит отметить, что европейцы обладали чувством коллективной идентификации еще до христианизации Европы. Сегодня европейская идентификация характеризуется общепринятыми идеалами (ценностями):

- разделение властей;
- равный удельный вес свободы и ответственности, третий путь между капитализмом и коммунизмом;
- социальная справедливость;
- осознание необходимости прогресса;
- реальное отделение церкви от государства;
- репрезентативная демократия, равноправие женщин, равноправие меньшинств;
- свобода прессы, пресса как "четвертый вид власти";
- свобода предпринимательства и образования объединений;
- борьба с коррупцией, прозрачность;
- сосуществование христианства, ислама и иудаизма, обращение к общим для всех 10 заповедям [28]. Примерно таким рядом (более узким или более широким) европейские ценности активно декларируются и продвигаются лучшими представителями европейского сообщества.

Приобщение к идеалам и ценностям Европы для разных стран различно.

Процесс европеизации означает совершенно разные вещи для малых слабых и этнически однородных стран и для больших сильных и разнородных держав. «Сегодня серьезное испытание для европейской идентичности стали с одной стороны, угроза растворения в процессе мондиализации, а с другой - подъем партикуляризов (удержания политической, административной или культурной автономии-Авт.) национального, регионального, этнического и религиозного толков» [29,с.37]. Принимая в свое сообщество новых членов, государства Европы не могли не задумываться о том, каким образом это будет происходить, и приходили к разным выводам. Существовало мнение, что в процессе интеграции новые члены ЕС должны постепенно избавляться от всего национально-особенного и приобщаться к общеевропейскому. В этом случае рождались подобные мысли: «Перед Европой, как перед медицинской комиссией при призыве в армию, нам нужно предстать совершенно голыми, оставив на вешалке ножи и павлиньи перья и согласиться стать одной великой нацией...объединенной политической необходимостью» [30, с. 105]. В этом послые содержится призыв отказаться от собственной самобытности, потерять историческую память, составляющие духовное наследие. Однако европейское сообщество как носитель либеральных норм и стандартов не могло допустить «эрозии национального суверенитета и идентичности» в государствах-претендентах в процессе расширения Евросоюза. Ведь «исторически важнейшей чертой европейской идентичности считается открытость другим элементам, другому миру» [31, с. 47]. Поэтому позицию требований отказа от «шароварности» в Европе отвергли быстро.

На позициях положительного отношения к этнокультурным различиям и признания факта, что культурное многообразие обогащает общество, делает его более жизнеспособным, в Европе увлеклись идеями мультикультурализма [32]. В основе модели мультикультурализма, «лаборатории этносов», которая культивировалась во второй половине XX в. в ведущих европейских странах, заложены принцип плюрализма, культурные процессы интеграции, нацеленные на обеспечение сосуществования различных этнокультур в контексте единого социокультурного пространства страны при сохранении их культурной самобытности и толерантного, в идеале, взаимодействие различных национальных культур [32]. Идеями мультикультурализма в свое время прониклись и активно продвигали в обществе

представители государственных институций Республики Молдова, в частности, институты просвещения, культуры и информирования [33, с. 32-38]. Однако, в скором времени, либеральная политика мультикультурализма, в рамках которой под флагом культурного плюрализма спонсировались и поддерживались языковая и культурная самобытность народов, прибывших в европейские страны в результате миграционных потоков, стала подвергаться резкой критике, давая сбои, поскольку на практике способствовала не становлению чувства общей идентичности, а напротив, «отделению», автономизации новых национальных общин от коренного населения. Общности мигрантов из стран Персидского залива не принимали образ жизни, ценности, правовые нормы новой для себя страны обитания, часто противопоставляя свои обычаи, традиции нормам и ценностям местного населения, вызывая в ответ ксенофобскую реакцию, недовольство, провоцируя конфликты на конфессиональной и этнокультурной почве. Учитывая нарастание этих негативных тенденций, правительства европейских стран стали пересматривать политику мультикультурализма с целью усиления процессов интеграции вновь прибывших национальных меньшинств в культурное, политическое и правовое пространство страны. Мультикультурное общество оказалось хрупко, трудно управляемо и непредсказуемо. Чтобы построить его, необходимо воспитать в каждом члене общества ответственную, толерантную личность. Но это оказалась трудная задача даже в тех обществах, которые провозглашают толерантность главной ценностью и добродетелью. Идеи мультикультуризма с необходимостью были пересмотрены Европой. Пересмотрели идеи мультикультуризма и в Молдове, где сравнительно серьезно этими идеями были увлечены институты сети государственного образования [33].

Европейские стандарты либерализма и толерантности не могли не привести к политике поиска идентичности, способной не только гармонизировать последствия расширения, но и придать новый вектор интеграции. Такие поиски продолжаются. Со своей стороны, как видим, Европа делает все возможное для того, чтобы сделать вхождение новых членов Союза в его сообщество наиболее комфортным. Конечно же, свою работу должны проделать, и страны-претенденты. На этом пути главное – преодолеть в сознании молдавских граждан представление о том, что этно-культурное наследие Молдовы в Европе будет занимать позицию сервиллизма. Залогом уважительного отношения к национальному является содержание шкалы европейских ценностей – в политике, социальной жизни, культуре, морали.

Справедливым будет отметить, что страны, претендующие на вступление в ЕС и их правительства стремятся выполнить комплекс задач, выдвигаемых Евросоюзом, в том числе, и к ассоциированным членам, в сфере экономики, юриспруденции, изживанию коррупции, и достигают определенных успехов [34]. Достижения на пути выполнения взятых на себя обязательств не остаются незамеченным экспертами, в том числе и достижения Молдовы. «Молдова показала один из лучших результатов среди восточных стран, соседствующих с Европейским Союзом, и добилась хороших результатов по сравнению с другими государствами в таких сферах как демократия, борьба с коррупцией и соблюдение прав человека, — отмечают эксперты [35]. Отмечается также, что Молдова располагает хорошо развитыми межчеловеческими контактами и является самым крупным получателем помощи Евросоюза [36]. В деле продвижения идеи интеграции ЕС активно оказывает Молдове поддержку по многим направлениям. Эта поддержка была особенно ярко продемонстрирована в период наплыва беженцев из зоны военных действий в Украине [37].

Но есть направление действий, которые страна-претендент должна проделать исключительно самостоятельно. Речь идет о том, чтобы европейские ценности, которые прочно связывают между собой страны ЕС, должны были приняты и осмыслены молдавским обществом. В этом состоит просветительская и воспитывающая роль государственных институтов Молдовы. Выбор нашей страны стать частью европейского сообщества осуществим, однако молдавские власти должны обеспечить максимальную информированность об интеграционных процессах, ознакомив население с содержанием европейских ценностей, обратив внимание на их привлекательность и пользу и выстроив курс на европейские ценности в качестве идеологической основы интеграционных процессов. Необходимость такой просветительско-воспитательной работы обусловлена уже тем обстоятельством, что представление, согласно которому европейская интеграция является проектом государственной элиты, не имеющим значительного влияния на все население страны, периодически циркулирует в молдавской публичной сфере. Основные аргументы, подпитывающие это представление, вытекают из той ценности, которой обладает европейская интеграция в глазах обычных граждан. От этой ценности зависят общественная привязанность к Европейскому Союзу и, соответственно, привлекательность европейской модели развития для жителей Молдовы [36].

Проблему овладения европейскими ценностями в Молдове обострила ситуация пандемии COVID-19, обнажившая различия в шкале духовных ценностей, господствующих в молдавском и европейском обществах и, в определенном смысле, задерживающих гармоничное формирование европейской идентичности у граждан Молдовы. Триггером для такого вывода стало отношение населения Молдовы к профилактическим мерам институтов здравоохранения - к вакцинации, что на фоне европейского мира выглядело обскурантизмом. Ситуация подчеркнула преобладание традиционности и патриархальности в духовной культуре Молдовы [38, с. 43]. Если охарактеризовать этот тип культуры, то он противостоит признанию ценности свободы: личности, слова, информации, выступлений; ценности личности, права человека, пониманию свободы выбора, в европейской их интерпретации, призывает к сохранению традиционно-архаической компоненты сознания. В современной молдавской культуре особое место занимает религиозная культура. Ее роль в формировании массового сознания в современной Молдове весьма значима. Она весома как по содержанию, ибо является частью культурно-исторического процесса, так и по распространению, что определяется конфессиональным состоянием общества, где около 96,8% населения называют себя приверженцами доминирующего в стране вероисповедания – Православия[39]. Во всех государствах, где доминирует Православие, исследователи отмечают рост числа верующих, улучшение качества их религиозности, высокий уровень доверия населения к Церкви как социальному институту[40]. Интеграция в Европейский Союз, напомним, предполагает в странах - участницах данного процесса равноправие, партнерство, сотрудничество, взаимозависимость и ориентацию на общие ценности. Но является ли Православие религией, ориентированной на партнерство, сотрудничество и взаимозависимость? Ведь даже при всем христианском терпении (смирении), декларируемом Православием, обращает на себя внимание то, что в православных вероисповедных программах заметное место занимает антизападничество, панславизм. Известна также направленность православных идеологии и практики против цивилизационных нововведений, что проявляется в выступлениях священнослужителей и прихожан против глобализации, унификации, цифрового кодирования товаров, идентификации (паспортизации) личности, а, в последнее время – против антенн 5G и вакцинации - в понимании чипирования людей. Обращают на себя внимание и различия в оценке общеевропейских ценностей, в том числе, толерантности [41]. Напрашивается вывод о том, что преобладание «традиционно-архаической компоненты» в ценностной шкале жителей Молдовы самым очевидным образом создает сложности при формировании общеевропейских ценностей, а, значит, евроидентификации, на что обращают исследователи [42, с. 81-88]. Подтверждается мысль о том, что «борьба традиционных ценностей и исторической идентичности народов против современной прагматики научно-технологического прогресса приводит к отрицательной форме отношений непосредственной ценности сохранения культурной идентичности и непосредственной прагматики технологического прогресса...Экономический идеал всеобщего благосостояния, основанный на технологическом прогрессе, сталкивается с традиционными ценностями» [43, с.110,111]. Очевидно, чтобы вписаться в европейский мир, для молдавского общества существует необходимость поиска толерантного сосуществования ценностей из разных мировоззренческих компендиумов: традиционного и общеевропейского. Казалось бы, Европейский Союз уже накопил достаточный опыт гармоничного межконфессионального сосуществования, включая православные страны. Однако, прецедент православных государств Болгарии, Румынии, Северного Кипра (и даже Греции, сосуществующей в Европе с 1981 года) каким – то образом не соответствует «идеалу всеобщего благосостояния» и выделяются среди других европейских государств социально-экономическими показателями. Предположительно, основанием к тому – различия в традиционных и европейских ценностях.

Напомним, набор ценностей, которые могут лежать в основе европейской идентификации. Помимо «классических» общеевропейских ценностей: свободы, демократии, прав человека, существуют и другие: культурный плюрализм, технологический подъем, склонность к объективности и логическому мышлению, способности к устойчивому развитию, экологическая ответственность, логичность мышления, толерантность, свобода волеизъявления (активная жизненная позиция). И со всеми этими и другими европейскими чертами – ценностями - обязаны ознакомиться (проникнуться) жители вновь обретенных членом Евросоюза. Таким образом, набирающий силу процесс европейской интеграции в Республике Молдова ставит перед государственными институтами задачу выработки новых жизненных установок и ценностных ориентаций, чтобы предложить их своим гражданам - установки и ценности толерантно сочетающиеся с общеевропейскими.

К чести, сказать, государственные институты Республики Молдова приложили немало усилий для утверждения в молдавском обществе ценностей демократии. В стране утвердились демократи-

ческий избирательный процесс и политический плюрализм, демократическое функционирование государственных (правительственных) институтов и демократическая культура, гражданская свобода и приоритет права. Кроме так называемых «классических» общеевропейских ценностей, относящихся к области демократии, правам человека и верховенству закона, важно также ознакомление и с иными стандартами и ценностями ЕС, с которыми гражданам Молдовы следовало бы познакомиться и к ним приобщиться, поскольку со всеми особенностями европейской жизни, в дальнейшем, придется считаться, оказавшись в сообществе европейских государств. Все помнят и понимают: чтобы присоединиться к Европейскому союзу, каждое государство-заявитель должно удовлетворять политическим и экономическим условиям, общеизвестным как Копенгагенские критерии (в честь прошедшего в Копенгагене саммита 1993 года): стабильное демократичное правительство, признающее верховенство закона и соответствующих свобод и институтов. Но в меньшей мере внимание обращается на то, что согласно Маастрихтскому договору каждое государство-член и государство-заявитель должны прийти к согласию по поводу общепринятых норм, стандартов и ценностей, основанных на духовном, нравственном и историческом наследии народов Европы (напомним: признание и присутствие "общего наследия" ЕС - «*acquis communautaire*»-Авт.). Совет Европы подчеркивает тот факт, что страны кандидаты должны принять ценности и цели ЕС, установленные и закрепленные в известных конвенциях. И на поприще овладения этими нормами и ценностями государствам заявителям на вхождение в Евросоюз предстоит немало работы. Если нормы, стандарты и ценности, относящиеся к объективной сфере и приобретаемые в процессе подготовки к вхождению в ЕС – политические, экономические, социальные – подвергаются мониторингу со стороны Евросоюза путем отслеживания проводимых в той или иной области реформ: в экономике, политике, юриспруденции, соблюдении прав личности и т.д., то подвижки в овладении ценностями духовными трудно отследить со стороны. Успехи в этом направлении может оценить только само общество государства - претендента на вхождение в ЕС.

Как нам известно, уже начиная с 1994 года политическое руководство Молдовы заявляет, что сближение с Европейским Союзом является приоритетом нашей страны: «Республика Молдова четко выбрала европейскую модель развития и стремится быть надежным и предсказуемым партнером для Европейского Союза, который поддерживает нашу страну на этом пути»[44]. На этом значимом пути в Молдове намечаются определенные достижения на поприще реформ, необходимых для вступления в Евросоюз в сфере политики и экономики [34], но в сфере овладения общеевропейскими ценностями а, значит, в деле формирования европейской идентичности заметных достижений пока не случилось. Вместо того, чтобы позитивные европейские послы постепенно «приживались» в молдавском обществе, не произошло даже более или менее осязаемого присутствия ценностей, «установленных и закрепленных в конвенциях Европейского Союза» [45]. Поэтому полезным будет проделать эту работу уже сейчас, в процессе развития евроинтеграции, чтобы оптимизировать европейскую идентификацию граждан Республики Молдова и, возможно, в некотором значении аппроксимировать преобладающую на данном этапе традиционную ценностную шкалу в общественном сознании и обогатить знания граждан содержанием общеевропейских ценностей (норм, стандартов и т.д.). Чтобы вписаться в европейский мир, для молдавского общества существует необходимость выработки толерантного сосуществования ценностей из разных мировоззренческих компендиумов: традиционного и общеевропейского.

При пристальном рассмотрении заявленной в данной статье проблемы становится очевидным, что выбор нашей страны стать частью европейского сообщества вполне осуществим, но при том, что молдавские власти в ближайшем времени вплотную займутся обеспечением большей информированности об интеграционных процессах и озаботятся просвещением населения в области норм, стандартов и ценностей, характеризующих европейскую идентичность. Важно, чтобы истеблишментом Республики Молдова был интенсивно использован современный момент чрезвычайного оживления процесса евроинтеграции. Именно в этот временной период до 2030 года при активной просветительской деятельности в государстве европейские ценности, мировоззрение, правовые и моральные нормы, стандарты общественного поведения могут быть привиты и стать имманентными каждому гражданину Молдовы в качестве характеристик европейской идентичности.

Было бы очень кстати, чтобы в данном контексте приоритетными - наряду с другими направлениями - в Национальный План действий по вступлению в ЕС были определены и меры по усилению информирования населения о ценностях, нормах и стандартах Европы с целью формирования европейской идентичности[46]. Особенно важно, чтобы воспитательные, просветительские и образовательные усилия были непрерывными и систематическими, а не прерывистыми и разрозненными. Очень многое зависит от государственных институтов Республики Молдова [47 с. 160-

178], насколько оно будет предано делу интеграции, насколько систематически оно будет выполнять намеченные Национальным Планом действий программы и, самое главное, насколько эффективным будет внедрение этих программ в рамках подготовки к вступлению в Европейский Союз.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Боцан И. Разработка новых концепций внешней политики и национальной безопасности. <http://www/e-democracy.md/ru/monitoring/politics/comments/200602151> (посещен 06.03.2018).
2. <https://moldova.europalibera.org/a/25475348.html> (посещен 15.02.2022).
3. <http://old.proeuropa.md/index.php?newsid=433> (посещен 15.02.2022).
4. Manolache C. Integrare europeană. În: Republica Moldova pe calea modernizării. Studiu enciclopedic. Chișinău: F.E.P. Tipografia Centrală, 2015, 490 p.
5. Чуря Корнелиу. Состояние инерции европейской интеграции в Республике Молдова. В: Бюллетень внешней политики Молдовы. Кишинев. 2012, №2 с.1-4; https://ava.md/ru/statii/video_na_ava_tv/nota-bene-vneshnie-i-vnutrennie-riski-i/ (посещен 22.04.2024); https://www.ipn.md/ru/moldova-potrebitel-ili-postavshchik-bezopasnosti-7978_1104116.html (посещен 22.04.2024).
6. <https://moldova.europalibera.org/a/голосование-диаспоры-молдовы-между-пандемией-и-надеждой/30924522.html> (посещен 22.02.2022).
7. <https://ehomd.info/2020/11/26/vybory-2020-goda-pokazali-cto-golosovanie-diaspory-dolzno-byt-podvergnuto-revizii/> (посещен 22.02.2022).
8. <https://noi.md/ru/obshhestvo/opros-grazhdane-moldovy-nedovoliny-razvitiem-situacii-v-strane?prev=1> (посещен 22.02.2022).
9. <https://locals.md/2023/nado-bolshe/> (посещен 22.04.2024).
10. <https://vesti.az/index.php/v-mire/glava-gagauzii-protiv-evrointegracii-moldovy-515187> (посещен 22.04.2024); <https://telegra.ph/SHornikov-Igor-Petrovich-Evrointegraciya-v-usloviyah-CHrezvychnoj-situacii-moldavskij-opyt-2022-2023-gg-i-vyzovy-regionalnoj-b-04-21> (посещен 22.04.2024); <https://aif.md/barometry-nakalyayutsya/> (посещен 22.02.2022).
11. <http://mirperemen.net/2017/12/47-grazhdan-moldovy-podderzhivayut-vstuplenie-v-es-422-za-eacs/> (посещен 11.02.2022).
12. <https://www.presedinte.md/rus/comunicate-de-presa/presedintele-maia-sandu-ne-asteapta-ctiva-ani-de-reforme-si-de-reconstructie-a-tarii> (посещен 22.02.2022).
13. www.magenta.md/2016/03/18/ (посещен 11.02.2019).
14. Роговая Г. Инерционные факторы в опыте европейской интеграции Республики Молдова и Украины. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2017, nr.1, p.38-50.
15. <https://russian.rt.com/ussr/article/970858-moldaviya-gruziya-evrosoyuz-zayavka> (посещен 20.03.2022).
16. <https://www.svoboda.org/a/es-nachal-rassmotrenie-zayavok--ukrainy-gruzii-i-moldovy-o-vstuplenii/31741774.html> (посещен 20.03.2022).
17. <https://presedinte.md/rus/presa/presedinta-maia-sandu-s-a-intlnit-cu-ministrul-afacerilor-externe-al-danemarcei-jeppe-kofod>; <https://newsmaker.md/rus/novosti/v-kishinev--pribudut-ministr-inostranyh-delfrantsii-i-evrokomissar-po-voprosam-upravleniya-krizisami/> (посещены 20.03.2022).
18. <https://newsmaker.md/rus/novosti/ssha-predostavyat-moldove-83-mln-dlya-ukrainskikh-bezhentsev/> (посещен 24.03.2022).
19. <https://radiomoldova.md/p/13278/> интеграция-страны-в-ес--национальный-приоритет-парламент-принял-к-сведению-резолюцию-национального-собрания-европейская-молдова- (посещен 22.04.2024).
20. <https://www.kommersant.ru/doc/5999153> (посещен 22.04.2024).
21. https://universal_en_ru.academic.ru/375878/acquis_communautaire/ (посещен 24.03.2022).
22. <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2023/05/25/7162443/> (посещен 22.04.2024).
23. <https://esp.md/ru/sobytiya/2024/04/19/igor-grosu-prizval-vse-partii-i-associacii-uchastvovat-v-referendume#/> (посещен 24.04.2024).
24. <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/661e70bc9a79478377e61cbb> (посещен 22.04.2024).
25. Роговая Г. Евроинтеграционный курс Молдовы и Украины: объективные стимулы процесса. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2016, nr.2, p.27-35.

26. Цвятков Н., Социальные трансформации и интеграционные процессы в Республике Молдова. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționalist european, Chișinău: ÎS FER «Tipografia Centrală», 2018, 512 p.
27. <http://webkonspect.com/?id=8485&labelid=97368&room=profile/>(посещен 24.03.2022).
28. Степанов В. Проблема этнической и гражданской идентификации сообщества Молдовы, În: Procesele integraționaliste din Republica Moldova. Elaborarea strategiei naționale, Chișinău: Vector, 2000, 304 p.
29. https://ru.wikipedia.org/wiki/Европейские_ценности (посещен 28.04.2022).
30. Большаков С.Н. Будущее Европы и поиски европейской идентичности. В: Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения(под ред.Е.В.Викторовой), СПб: Издательство СПбГЭУ,2018,167 с.
31. Тулбуре А. Политическая нация – механизм социальной интеграции În: Procesele integraționaliste din Republica Moldova: elaborarea strategiei naționale. Chișinău:Vector, с.103-107.
32. Терентьев А.Мироустройство начала XXI века: существует ли альтернатива «американской империи»? В:МИЭМО,2004, №10, с.46-61.
33. <https://lfirmal.com/multikulturalizm/>(посещен 27.03.2022).
34. Patraig O' Riagain Multicultural Education as a component part of the continuing european integration. În: Educația multiculturală ca mijloc de managemental diversității și integrare în societatea polietică. Materialele Conferinții Internațională 16-17 decembrie 2004. Chișinău: Vector, 2005, 286 p.
35. Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționalist european. Chișinău: ÎS FER «Tipografia Centrală», 2018, 512 p.
36. <https://vocea.md/respublika-moldova-i-ee-shansy-na-evropejskuyuintegratsiyu/>(посещен 31.03.2022).
37. <http://eurasianews.md/eurasia/ekonomist-elena-gorelova-ob-ekonomicheskoy-obosnovannosti-geopoliticheskogo-vy-bora-moldovy.html>(посещен 11.09.2020); <https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/161116-moldova/>(посещен 12.10.2020); <https://poi.md/ru/obshchestvo/opros-grazhdane-moldovy-nedovoliny-razvitiem-situacii-v-strane?prev=1>(посещен 31.03.2022).
38. <https://point.md/ru/novosti/politika/es-napravit-v-moldovu-i-ukrainu-gumpomoshch-na-100-mln-evro-dlia-bezhentsev/>(посещен 24.04.2024); <https://www.infotag.md/mpopulis/297788/>(посещен 24.04.2024).
39. Роговая Г. Тест на моральный иммунитет: вызовы пандемии COVID-19. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2021, nr.3, p.27-35.
40. www.pravmir.ru/pravoslavir-religia-zapretov/(посещен 21.02.2016).
41. <https://ru.rtf/evropa/20150421/opros-85-grazhdan-moldovy/>(посещен 21.02.2016).
42. <https://3rm.info/main/46699-ministr-inostrannyh-del-shvecii-glavnoy-ugrozoy-zapadnoy-civilizacii-ya-vlyaetsya-pravoslavie.html> (посещен 28.04.2022).
43. Роговая Г. Православная церковь (МП) в евроинтеграционном процессе Молдовы. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr.2, p.81-88.
44. Лебедев Н.С. Как договориться о ценностях и о чем нельзя договориться в диалоге культур. В: Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения(под ред.Е.В.Викторовой), СПб: Издательство СПбГЭУ,2018,167 с.
45. <https://ava.md/2014/04/10/lyanke-evrointegraciya-zhiznenno-vazhnyy/>(посещен 11.03.2022).
46. https://noi.md/index.php/ru/news_id/20617(посещен 11.03.2022).
47. Роговая Г. Тест на моральный иммунитет: вызовы пандемии COVID-19(11). В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2021, nr.1, p.74-86.
48. <https://viza.md/ru/content/республика-молдова-в-контексте-евроинтеграции>(посещен 24.04.2024).
49. Роговая Г. Государственные институты Молдовы в процессе европейской идентификации: ценностная компонента. În: Vector european al Republicii Moldova – factor determinant în consolidarea statului de drept. Materialele științifico-practice naționale cu participare internațională 10 mai 2023, Chișinău: ÎS FER «Tipografia Centrală», 2023, 207 p.

THE PROBLEM OF ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN WAR CONDITIONS: PSYCHOLOGICAL AND PHYSICAL SPECTS²²

Yevheniia PIONTKOVSKA, *cercetător științific stagiar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
email: evgenia09865@gmail.com

Eugen DEMINET, *cercetător științific stagiar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
email: eugenedeminet@gmail.com

Introduction

In today's world, marked by rapid changes and geopolitical conflicts, the problem of psycho-emotional and physical adaptation is becoming highly relevant, especially for internally displaced persons (IDPs) who face dramatic life changes due to war. The ongoing conflict in Ukraine has forced a significant number of families to leave their homes and familiar environment, which necessitates a detailed study of their adaptation processes to new living conditions.

Despite the considerable amount of existing research, studies of the adaptation of Ukrainian immigrants are of particular importance during the period of transformation of Ukrainian society and in times of war. This will allow us to study the current situation in more detail and identify possible difficulties that immigrants may face, and to develop measures to overcome them in a timely manner. Thus, the topic of our thesis remains relevant in today's environment.

The subject of the study also remains relevant, where we can consider the peculiarities of adaptation of IDPs to new living conditions, stress resistance and the influence of the social environment. The importance of studying adaptation and psycho-emotional health cannot be overstated, as it is directly linked to the well-being, mental health, and future resilience of these individuals. The primary aim of this research is to examine the impact of war conditions on the psycho-emotional state and physical adaptation of IDPs, with a focus on how individual experiences, resources, and social support influence these processes.

Hypothesis

The research hypothesis posits that war conditions and forced displacement have a multidimensional impact on the social, psychological, and physical adaptation of individuals. It is assumed that military conflicts and displacement negatively affect these aspects of adaptation, with the degree of impact varying based on individual experience, available resources, and the level of social support.

Methodology

To investigate these issues, several research tools were used, including the social and psychological adaptation questionnaire (K. Rogers - R. Diamond method), Taylor's Anxiety Scale for measuring anxiety levels, and the Multilevel Personality Inventory 'Adaptability' (MLO-AM) developed by A.G. Maklakov and S.V. Chermyanin. Additionally, clinical interviews were conducted to gather more in-depth information on the psycho-emotional state of respondents, which cannot always be captured by standardized tests.

Psychological adaptation to new conditions involves the development of psychological mechanisms that allow a person to ensure their safety and adequate orientation in a new situation. In the case of successful adaptation, a person has the opportunity to achieve maximum self-realization without excessive effort. In a study of the adaptation of internally displaced persons, such criteria as age, place of residence, duration of stay in a new place, and degree of social adaptation can be established. Participants are selected based on these criteria in order to create a representative sample that reflects the target population. Criterion-referenced sampling allows researchers to focus on specific aspects of the population that are the object of their study. It allows for a more accurate analysis and conclusions that meet the specific research objectives. Purposive sampling by criteria is a method of selecting research participants based on specific criteria or characteristics determined by the researcher. In this method, participants are selected based on certain criteria that meet the purpose of the study.

²² Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

In my opinion, the best method of researching such a topic is a questionnaire of social and psychological adaptation or methods of stress diagnosis, and a clinical interview is extremely productive in my practice. A clinical interview provides an opportunity to collect information that is difficult to obtain through standardized questionnaires or other research methods. It allows you to reveal emotional reactions, internal conflicts, cognitive distortions, and adaptive mechanisms of the respondent. The interview allows you to take into account the respondent's life circumstances and the relationships between different aspects of his or her life, which is important for understanding the psycho-emotional state.

Theoretical Overview

The term 'adaptation' refers to the methods and processes used to cope with stressful situations and the outcomes of such processes. Various theories of adaptation and coping with stress have been developed, with three primary methods of adaptation being adaptation, coping, and denial. These methods are distinguished by the type of behavior individuals exhibit during the adaptation process.

Adaptation generally refers to evolutionary changes that a species undergoes to optimize its survival in a variety of environments. In order to better adapt to their environment, animals and humans may change over time to increase their probability of survival and thus accelerate their reproduction. The use of the term "human adaptation" echoes the work of anthropologist, cultural critic and ecologist Julian Stewart, who used "cultural adaptation" to describe the adaptation of "cultural cores", i.e. regional systems of society, to the natural environment in the form of livelihoods. V.J. Berger defines the process of adaptation as the process by which groups of people add new and improved methods of dealing with the environment to their cultural repertoire.

In evolutionary terms, adaptation refers to changes aimed at enhancing an organism's ability to survive and reproduce in a given environment. This concept, initially rooted in biology, has been extended to the study of human behavior, where adaptation involves psychological, social, and physiological adjustments to external conditions.

Conclusions

The study of adaptation characteristics among internally displaced persons revealed three interacting factors: 'Adaptability,' 'Maladjustment,' and 'Temperament.' To enhance their adaptive abilities, IDPs must actively engage with their environment, take responsibility for their lives, and accept their new social roles.

Maladjustment is often linked to a lack of interest in the new culture, norms, and rules, as well as self-exclusion, which amplifies social rejection and impulsive decisions. On the other hand, the 'Temperament' factor plays a key role in determining how well individuals can manage stress, with traits such as flexibility and resilience being crucial for adaptation.

The analysis of the adaptation of internally displaced persons showed that internally displaced persons are ready to establish new contacts, take the initiative in dialogue, and are not afraid of getting closer to the new environment.

Taking into account all of the above factors, the self-assessment methodology suggests that the participants in this study showed diversity in their beliefs and perceptions of the world, their capabilities and values. On the one hand, the average results in the group of respondents from the internally displaced group indicate moderate optimism and positive attitudes, and on the other hand, the high variability in responses indicates the presence of different life strategies, value orientations, and levels of self-esteem. However, in the group of internally displaced persons, the indicators indicate the presence of anxiety and apathy due to external influences and the war in the country, which increases their level of anxiety and emotional instability during life dysfunctions; at the same time, the group of internally displaced persons has a lower level of self-esteem in terms of self-esteem and self-confidence and low results of the scale "level of self-confidence".

In general, according to the results of the three methods, it can be noted that a higher level of adaptation was demonstrated by the group of IDP respondents, which is explained by the fact that the impact of direct participation in the war on everyday life is minimized, which contributes to a lower impact of this factor on the level of stress resistance and creates more favorable conditions for the development of their emotional well-being. For internal migrants, it is recommended to actively participate in group activities, expand cultural knowledge and improve tolerance. External migrants should make new friends, maintain regular communication in the language of the new environment, and focus on the positive aspects of their new life.

REFERENCES

1. Prepared for Bernad, M. 2013. The strength of self-acceptance. URL: <https://danieldavidubb.files.wordpress.com/2013/04/szentagotai-and-david-rational-happiness.pdf>.
2. Kraynikov E. V. Mental adaptation // Great Ukrainian Encyclopedia. URL: <https://vue.gov.ua/>.
3. Yanovska T. A. Conflict as a Phenomenon in the Psychology of Personality Development // Scientific Bulletin of the V. Drahomanov Kyiv Pedagogical University. Science and education: a collection of scientific papers. Kyiv. 2015.
4. Moskalenko V.V. Features of the formation of adaptation in steppe conditions. // Scientific collection of Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko. Poltava. 2017.

AREALURI DE SECURITATE EUROPEANĂ ÎN CONTEXTUL
COOPERĂRII REGIONALE²³

EUROPEAN SECURITY AREAS IN THE CONTEXT OF REGIONAL COOPERATION

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice, profesor universitar*,
membru corespondent al AȘM, Institutul de Cercetări Juridice,
Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova
e-mail: juc.victor@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4413-2940

Maria DIACON, *doctor în științe politice, conferențiar universitar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al
Universității de Stat din Moldova
e-mail: mariadiacon@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-3306-2886

Summary

The article presents a comprehensive analysis of the approach to bilateral and multilateral cooperation in the security sector after the most recent events in the region. The way the European Union responded to the war in Ukraine on February 24, 2022 confirmed its existence as an intentional security actor. By passing ten packages of sanctions against Russia, hosting more than 4 million Ukrainian refugees and associated humanitarian aid, funding the delivery of arms to Ukraine by its member states, and responding to the energy crisis, the European Union has played its part in the Western response to the war in Europe. Regional cooperation, after the systemic transformation in Central Europe and 20 years after most of the countries in the region joined the European Union, has become one of the most important tools for them to lead international politics. It plays a subsidiary role in the pursuit of national interests to these countries' membership in the EU and NATO, which these countries consider, along with bilateral alliances with the United States, to be the cornerstones of their own security policies. From the perspective of the Republic of Moldova, accelerating the implementation of reforms, developing and strengthening institutional capacities, as well as capitalizing on partnerships and other regional cooperation instruments are essential to advance in the process of joining the European Union.

Keywords: *security, multilateral cooperation, bilateral cooperation, vertical coordination, political actors, regional organizations, security policy, European integration.*

Introducere

Sectorul de securitate este un sistem complex și multietajat, iar pentru a înțelege funcționalitatea acestuia este important de identificat condițiile de formare și nivelurile de abordare, din perspectiva coordonării verticale. La nivel internațional, mediul de securitate este caracterizat de variația și multiplicarea riscurilor și amenințărilor interne, externe și transnaționale. La nivel regional, mediul de securitate reflectă majoritatea caracteristicilor mediului internațional, dar aduce în prim plan și aspectul competiției dintre lumea liberă/democratică și regimurile autoritariste/dictatoriale. Înțelegerea acestor caracteristici contribuie la elucidarea principalilor factori de impact care influențează mediul intern de securitate. Statele membre ale Uniunii Europene

²³ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Articolul este elaborat în cadrul procesului de realizare a proiectului **Catedra Jean Monnet „EU's role in the emerging international system / Rolul UE în sistemul internațional emergent” (EUREIS)**.

cooperează în structuri consolidate, create pe principii comune de apropiere geografică, aspecte istorice și culturale, interese interne și externe de dezvoltare, creștere economică, consolidare a instituțiilor democratice. La nivel național, statutul de stat candidat la aderare al Republicii Moldova îi oferă creșterea potențialului semnificativ de dezvoltare social-economică, facilitează coeziunea socială și îi asigură creșterea semnificativă a potențialului securității naționale.

Contextul integrării europene și aprofundarea relațiilor de cooperare a statelor cu Uniunea Europeană este esențial pentru analiza mediului național de securitate a statelor. Încă până la invazia militară în Ucraina, au fost dezvoltate instrumente de consolidare a Politicii de Securitate și Apărare Comună a UE, care au permis intensificarea investițiilor în dezvoltarea sectorului de securitate și apărare. De la începutul agresiunii Rusiei în Ucraina, Uniunea Europeană și-a canalizat toate eforturile pentru consolidarea cooperării în materie de securitate și apărare cu statele membre și parteneri.

1. Paradigme ale securității și apărării la nivel european

Politica de securitate și apărare comună a UE (PSAC) a fost lansată la sfârșitul anilor 1990, în contextul conflictelor iugoslave, ca instrument care să permită UE să gestioneze crizele în moduri similare cu ceea ce făcea NATO la acea vreme în Bosnia-Herțegovina, și apoi Kosovo. Începând cu 2003, UE a început să-și conducă propriile operațiuni și misiuni PSAC, în principal în Balcanii de Vest și Africa. Astfel, s-a afirmat ca o componentă a arhitecturii europene de securitate.

UE nu ar conduce operațiuni militare coercitive așa cum au făcut NATO sau unele dintre statele sale membre. Totuși, a desfășurat o duzină de operațiuni de stabilizare împreună cu peste 25 de misiuni civile. Aceste activități au jucat un rol cheie în conturarea identității de securitate a UE. totuși, nivelul lor de succes a fost pus sub semnul întrebării de la început. Mai mult, crearea și desfășurarea operațiunilor PSAC nu au fost însoțite de un efort paralel de dezvoltare a capacităților militare europene. În schimb, piața europeană de apărare a rămas fragmentată, cu puține lucruri pe care statele europene ar face pentru a facilita dezvoltarea și achizițiile comune de capabilități [1].

În decembrie 2020, Consiliul a ajuns la un acord politic provizoriu cu reprezentanții Parlamentului cu privire la un regulament de instituire a Fondului European de Apărare, în contextul cadrului financiar multi-annual pentru perioada 2021-2027. Bugetul alocat pentru 7 ani este de 8 miliarde EUR, urmând ca acesta să stimuleze cooperarea în cadrul industriei europene de apărare.

În iunie 2021, UE a lansat un proces de reflecție privind viitorul securității și apărării europene. Acest proces a condus la crearea Busolei strategice pentru securitate și apărare, un document de politică ce stabilește strategia de securitate și apărare a UE pentru următorii 5-10 ani. Busola strategică oferă un cadru de acțiune pentru dezvoltarea unei viziuni comune în domeniul securității și apărării. Documentul a fost elaborat în trei etape: o analiză a amenințărilor, un dialog strategic structurat și continuarea dezvoltării și revizuirii înainte de adoptare. Principalul său obiectiv este de a oferi orientări politice pentru punerea în aplicare a „autonomiei strategice” a UE în patru domenii importante: gestionarea crizelor, reziliența, capabilitățile și parteneriatele. Procesul este conceput pentru a răspunde nevoii tot mai mari ca UE să poată acționa ca furnizor de securitate. În noiembrie 2021, VP/ÎR Borrell a prezentat versiunea inițială a documentului în cadrul unei sesiuni comune a miniștrilor afacerilor externe și apărării din UE.

În contextul războiului de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei (care a început la 24 februarie 2022), documentul a trebuit să fie modificat semnificativ pentru a ține seama de destabilizarea ordinii europene în materie de securitate și de schimbarea ulterioară a poziției, ambițiilor și instrumentelor UE în domeniul apărării. La 24 și 25 martie 2022, în timpul Președinției franceze a Consiliului, Consiliul European a aprobat versiunea finală a Busolei strategice [2].

Prin intermediul Instrumentului European pentru Pace (IEP), un instrument extrabugetar, UE finanțează costurile comune ale misiunilor și operațiunilor militare ale PSAC, îmbunătățind astfel repartizarea sarcinilor între statele membre. Instrumentul poate fi utilizat, de asemenea, pentru a finanța furnizarea de instruire și de echipamente militare (inclusiv echipamente letale) pentru sectoarele securității și apărării din țările parteneri ale UE. Consolidând capacitățile operațiunilor de sprijinire a păcii, precum și capacitățile țărilor din afara UE și ale organizațiilor parteneri în chestiuni militare și de apărare, UE va ameliora eficacitatea acțiunii sale externe. Între 2022 și 2024, UE a mobilizat 11,1 miliarde EUR în cadrul IEP pentru a sprijini forțele armate ucrainene [3].

La 19 iulie 2022, Comisia a prezentat o propunere de regulament a Actului privind consolidarea industriei europene de apărare prin achiziții publice în comun (EDIRPA), după ce a primit un mandat în acest sens în cadrul reuniunii la nivel înalt de la Versailles din martie 2022. EDIRPA este un instrument de achiziții publice în comun pe termen scurt în domeniul apărării, în valoare de 500 de milioane EUR. Acesta urmărește

să abordeze cele mai urgente și critice lacune în materie de capabilități de apărare și să stimuleze statele membre să achiziționeze în comun produse din domeniul apărării [4]. În urma negocierilor interinstituționale, Parlamentul a adoptat regulamentul în plen la 12 septembrie 2023. În mod similar, la 3 mai 2023, Comisia a prezentat o propunere de act pentru a sprijini producția de muniții, care urmărește să aprovizioneze Ucraina cu muniție, să amplifice achizițiile publice comune și să mărească capacitatea de producție. După scurte negocieri interinstituționale, Parlamentul a adoptat actul la 13 iulie 2023.

Pentru a crește competitivitatea și gradul de pregătire a bazei industriale și tehnologice de apărare europene (EDTIB) și pentru a stimula cooperarea statelor membre în ceea ce privește achizițiile publice comune, obiectivul este de a achiziționa cel puțin 40 % din echipamentele de apărare în colaborare, respectiv 50 % din UE până în 2030, urmând ca această cotă să crească la 60 % până în 2035.

În acest scop, în proiectul său de regulament, Comisia propune un fond pentru accelerarea transformării lanțurilor de aprovizionare în domeniul apărării (FAST) care să sprijine întreprinderile mici și mijlocii, instituirea unui regim al UE modular și progresiv de securitate a aprovizionării, o structură pentru un program european de armament (SEAP) pentru a consolida cooperarea prin scutirea de TVA și un mecanism european de vânzări militare axat pe disponibilitatea echipamentelor UE [5].

La nivelul UE, unitatea politică a culminat cu acordarea Ucrainei și Republicii Moldova poziția de candidat la Uniunea Europeană, eveniment organizat la Summitul European din iunie 2022. În general, statele membre ale UE s-au dovedit dispuse să sprijine Ucraina din punct de vedere politic și prin livrarea de arme, aținându-se de a lua măsuri care ar putea duce la o confruntare directă cu Rusia. Totuși, făcând acest lucru, unele diferențe au fost vizibile în general în ceea ce privește cât de departe vor merge statele europene în sprijinul lor pentru Ucraina, Franța și Germania fiind uneori percepute ca fiind mai puțin dornice să livreze arme letale de ultimă generație decât țări precum Polonia și statele baltice, expuse mai direct amenințării ruse [6].

Modul în care UE a răspuns la războiul din Ucraina din 24 februarie 2022 a confirmat existența sa ca un actor de securitate intenționat. Prin adoptarea a zece pachete de sancțiuni împotriva Rusiei, găzduirea a peste 4 milioane de refugiați ucraineni și ajutorul umanitar asociat, finanțarea livrării de arme către Ucraina de către statele sale membre și răspunsul la criza energetică, UE și-a jucat partea din răspunsul occidental la războiul din Europa. Relativa ușurință prin care au fost luate deciziile pe parcursul primului an a atestat, de asemenea, un sentiment de coeziune politică între statele UE și reunirea lor în împărtășirea indignării față de invazia Ucrainei de către Rusia.

2. Cooperarea regională în Europa Centrală și de Est: schimbări și perspective

Lansarea de către Rusia a unei invazii pe scară largă a Ucrainei la 24 februarie 2022 a avut un impact imediat asupra politicii mondiale. A fost evident mai ales în Europa Centrală și de Est, unde majoritatea țărilor se învecinează fie cu Ucraina, fie cu Rusia. Regiunea a cunoscut apoi consecințele directe ale atacului militar al unei țări vecine. Printre consecințe s-au numărat schimbări în cooperarea politică regională. Acest lucru nu s-a datorat unei schimbări în politicile estice sau de securitate ale acestor țări la nivel strategic sub influența războiului, ci politicilor divergente urmate înainte de izbucnirea acestuia. Prin urmare, a evidențiat incapacitatea membrilor unor formate de acțiune împreună și a justificat întărirea cooperării între altele. Doi ani mai târziu, această afecțiune persistă.

Grupul Visegrad (V4) este unul dintre cele mai vechi formate de cooperare regională informală din Europa Centrală. A fost înființată în 1991 de Cehoslovacia (înainte de destrămarea sa în 1993 în Cehia și Slovacia), Polonia și Ungaria pentru a îmbunătăți cooperarea și sprijinul reciproc în integrarea europeană și transatlantică. Aceste ambiții au fost îndeplinite prin aderarea Cehiei, Poloniei și Ungariei la NATO în 1999 și a Slovaciei în 2004 și aderarea tuturor celor patru la UE în 2004 [7]. De atunci, V4 a acționat în primul rând ca forum consultativ la nivel prezidențial, guvernamental și de lucru pe probleme de politică europeană. V4 are o singură instituție – Fondul Internațional Visegrad, înființat în 2000 – care finanțează, printre altele, activități culturale și științifice comune, cu un buget anual de 10 milioane EUR [8].

Un obiectiv al cooperării V4 adăugat după 2004 a fost sprijinirea transformării democratice a țărilor din vecinătatea imediată a Uniunii Europene, în primul rând prin utilizarea politicii de extindere a UE în Balcanii de Vest și a Politicii Europene de Vecinătate în Est, care a fost implementată din 2009, ca parte a Parteneriatului Estic. La vremea respectivă, țările Visegrad erau printre cele mai implicate în aceste politici ca state membre, dar și prin formatele „V4+”. Sprijinul politic puternic al grupului pentru Parteneriatul Estic a fost menținut până la anexarea Crimeei de către Rusia și agresiunea împotriva Ucrainei din 2014. După aceea, evaluarea conflictului și nivelul de implicare în sprijinirea Ucrainei au fost condiționate de relațiile bilaterale dintre țări individuale V4 și Rusia, inclusiv Ungaria sub Viktor Orbán și Slovacia sub prim-ministrul Robert Fico, care au fost cele mai puțin implicate, ceea ce a îngreunat acțiunile comune. În plus, Grupul de la Visegrad a condus un dialog politic în formula „V4+” cu parteneri din UE și Spațiul Economic European (de exemplu,

statele nordice și baltice) și parteneri non-europeni (printre altele, Coreea de Sud, Japonia și Israelul), axat pe cooperarea economică.

După invazia Ucrainei de către Rusia în 2022, Grupul Visegrad (V4) s-a confruntat cu cea mai mare criză de când membrii săi au aderat la NATO și UE. Motivul a fost lipsa unui acord între Polonia, Cehia și Slovacia, pe de o parte, și Ungaria, pe de altă parte, asupra direcțiilor de bază ale politicii față de Rusia și Ucraina, care erau întrebările prioritare pentru securitatea regiunii și a UE în ansamblu. Acest lucru a condus la o încetinire a cooperării la Visegrad la nivel politic și a făcut imposibilă întreprinderea de acțiuni comune ulterioare care depășesc deciziile la nivelurile NATO și UE.

Din februarie 2022 până în februarie 2024, șefii de guvern V4 s-au întâlnit doar de patru ori. Întâlnirea cu prim-ministrul britanic Boris Johnson din martie 2022 a fost planificată înainte de invazia pe scară largă a Rusiei a Ucrainei, în timp ce ultima, pe 27 februarie 2024, a avut loc numai după ce Ungaria a ratificat aderarea Suediei la NATO. Fiecare dintre summituri s-a încheiat fără declarații comune sau concluzii semnificative cu privire la situația internațională și a servit în principal la menținerea funcționării formatului la nivel guvernamental după izbucnirea războiului. Anterior, astfel de întâlniri aveau loc regulat, adesea lunar, iar primii miniștri se consultau înaintea Consiliilor Europene. Discuțiile ministeriale au fost, de asemenea, anulate sau amânate de mai multe ori din cauza reacției maghiare la agresiunea rusă. După mulți ani de contacte intense, în toamna anului 2022 a fost anulat un summit al președinților parlamentelor V4 (a avut loc în cele din urmă în februarie 2023), în timp ce s-au menținut summiturile anuale ale președinților. De la sfârșitul anului 2022, comunicate comune în cadrul V4 au fost emise de către miniștrii apărării și ombudsmanii și președinții de parlament, deși anterior existau cel puțin o duzină de declarații de la Visegrad la diferite niveluri pe an și mai mult de 30 în 2021. [Declarații, 2024, 1] Datorită crizei de încredere a celorlalți membri în guvernul maghiar, scopul agendei Visegrad a fost de a menține funcționarea minimă a grupului. Acest lucru a fost evidențiat de accentul pus pe domenii de cooperare „soft” care nu necesită acorduri politice la cel mai înalt nivel, cum ar fi turismul, educația, cultura și sportul. Cu ocazia puținelor întâlniri desfășurate, liderii V4 au susținut că, în ciuda diviziunilor lor, au dorit să abordeze problemele care unesc aceste țări.

A existat și un regres în domeniul cooperării în afaceri europene. Guvernul polonez a dorit să accelereze implementarea celui de-al șaselea pachet de sancțiuni adoptat în iunie 2022 și a criticat perioadele de tranziție de îndepărtare de petrolul rusesc negociat de ceilalți membri ai grupului. Ungaria a criticat, de asemenea, politica de sancțiuni a UE și a susținut că restricțiile afectează în principal membrii UE și nu Rusia. Singurul domeniu al UE în care țările de la Visegrad au acționat coerent a fost un acord legat de politica energetică și climatică privind necesitatea de a îngheța prețul emisiilor de CO₂ și de a introduce un plafon maxim al prețului gazelor la un nivel mai mic decât cel propus de CE. Odată cu reducerea frecvenței întâlnirilor, contactele cu partenerii din formula „V4+” au fost limitate. De asemenea, s-au înregistrat puține progrese în ceea ce privește proiectele de infrastructură, limitate la punerea în funcțiune a interconexiunii de gaze pe termen lung dintre Polonia și Slovacia [9].

Litania, Letonia și Estonia, după ce și-au restabilit independența și au părăsit URSS, au experimentat o transformare politică similară, iar pe acest fond comun au înăsprit sistematic cooperarea trilaterală. În 1991, au înființat oficial Adunarea Baltică, care se ocupă de cooperarea parlamentară și are scopul de a sprijini dezvoltarea unei politici externe comune și de a favoriza dezvoltarea viitoarelor acțiuni instituționale comune în B3 (Baltic 3) [10].

După atacul Rusiei asupra Ucrainei, statele baltice și-au intensificat acțiunile comune, întărindu-și semnificativ cooperarea în domeniul securității. Acest lucru se manifestă, printre altele, prin semnarea în ianuarie 2024 la Riga de către miniștrii apărării B3 a unei declarații privind construcția Liniei de Apărare Baltice la granița lor cu Rusia, precum și scrisoarea de intenție privind cooperarea în câmp de artilerie cu rachete [11]. Mai mult, aceștia au anunțat crearea unei apărări aeriene comune a celor trei țări cu sprijinul NATO, care are scopul de a consolida flancul estic al Alianței în conformitate cu deciziile Summit-ului de la Vilnius din iulie 2023. În același timp, pentru Consiliul Baltic, atât în timpul președinției estoniene, cât și a celui lituanian, prioritatea a rămas minimizarea amenințărilor din Rusia și Belarus, dezvoltarea proiectelor strategice de energie și infrastructură și continuarea sprijinului larg pentru Ucraina [12].

Schimbară situației de securitate din regiune a contribuit, de asemenea, la întărirea cooperării nordice baltice. Aderarea Finlandei și Suediei la NATO consolidează și mai mult cooperarea în domeniul securității B3 cu țările nordice, inclusiv protecția comună a apelor și dezvoltarea capacităților de apărare în Marea Baltică.

Cooperarea dintre statele baltice se extinde și în agenda de lucru al formatului București 9 (B9), care urmărește coordonarea informală a politicilor de securitate ale statelor central-europene care sunt simultan membre ale NATO și UE, stabilit ca răspuns la amenințarea imperialismului rus din ce în ce mai agresiv. Nucleul său a fost o întâlnire de lucru a președinților regiunii în iulie 2014. La invitația președintelui polonez Bronisław Komorowski, liderii Bulgariei, Cehiei, Estoniei, Lituaniei, Letoniei, României, Slovaciei și Ungariei au venit la Varșovia. Scopul lor a fost să discute despre situația din Ucraina, confruntându-se cu agresiunea hibridă a Rusiei

în Crimeea și Donbas și nevoia ca NATO să răspundă la sentimentul crescând de nesiguranță al membrilor săi de la granița de est [13].

Agresiunea pe scară largă a Rusiei împotriva Ucrainei a confirmat utilitatea B9 ca platformă de consultare și de apropiere a pozițiilor în statele din flancul estic al NATO. Președinții regiunii au folosit acest format pentru a răspunde rapid, întrunindu-se încă din 25 februarie 2022, la doar o zi după începerea invaziei. Importanța tot mai mare a B9 a fost demonstrată și de intensitatea și regularitatea crescută a întâlnirilor. Președinții s-au întâlnit anterior la intervale considerabile, dar au ținut patru summit-uri în cei doi ani de la izbucnirea războiului în februarie 2022, egalând cei șase ani anteriori de existență a formatului.

În ciuda reticenței deschise a Ungariei de a sprijini poziția ambiguă a Ucrainei și a Bulgariei, B9 a rămas unită și a curtat NATO pentru a întări Flancul Estic [14]. Principalul rezultat a fost decizia de la summitul Alianței de la Madrid din iunie 2022 de a înființa grupuri de luptă în statele din Flanc, precum Bulgaria, România, Slovacia și Ungaria. Această decizie a fost acceptată și de autoritățile maghiare, în ciuda căutării simultane a unei apropieri de Rusia. Acest lucru s-a datorat în principal politiciilor lor de a evita disputele în cadrul NATO, în special cu SUA, pe probleme considerate secundare din punct de vedere maghiar. Acest lucru a fost confirmat și de poziția Ungariei la Summit-ul de la Vilnius din iulie 2023. Nu a pus veto asupra ajutorului NATO acordat Ucrainei, deoarece aceasta era o prioritate pentru SUA, iar autoritățile ungare însele nu trebuiau să fie implicate.

Fondat în 2015, Triunghiul Slavkov (S3),⁷ care reunește Cehia, Slovacia și Austria, funcționează în primul rând la nivelul miniștrilor de externe în scopuri de consultare și coordonare. Include un segment selectiv de cooperare regională, concentrându-se pe stimularea creșterii economice și abordarea provocărilor europene actuale. Cele mai frecvent discutate de miniștrii S3 includ migrația și integrarea țărilor din Balcanii de Vest în UE [15].

Invazia Ucrainei de către Rusia nu a avut un impact major asupra funcționării acestui format. Triunghiul a servit ca un schimb suplimentar de informații și opinii cu privire la război. De la începuturi, nu a existat nicio vizită a reprezentanților întregului S3 în Ucraina, dar miniștrii de externe ai Cehiei și Austriei au vizitat împreună Kievul în iulie 2022. Subiectul războiului a fost discutat atât în cadrul grupului S3, cât și într-un format extins cu parteneri externi, inclusiv o întâlnire la Viena în august 2023, în timpul căreia miniștrii de externe S3 i-au cerut omologului lor indian eforturi diplomatice pentru a convinge Rusia să-și oprească agresiunea. La rândul lor, în timpul Summit-ului S3 din decembrie 2023 de la Belá, Slovacia, pe lângă condamnarea atacurilor Rusiei asupra infrastructurii critice a Ucrainei, miniștrii și-au exprimat speranța pentru încheierea pașnică a războiului într-un mod acceptabil pentru Ucraina [9].

În același timp, Inițiativa celor Trei Mări (TSM) a fost înființată în 2016 de 12 țări: Austria, Bulgaria, Croația, Cehia, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia și Slovenia. Acesta își propune să armonizeze integrarea UE prin extinderea infrastructurii de transport, consolidarea securității energetice și dezvoltarea economiei digitale în Europa Centrală. Statutul de observator a fost acordat de-a lungul timpului Germaniei, SUA, Comisiei Europene (CE), Băncii Europene de Investiții, Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare și Băncii Mondiale [16].

Agresiunea pe scară largă a Rusiei împotriva Ucrainei nu a afectat cursul obiectivului principal al inițiativei, deoarece implementarea proiectelor a continuat să se desfășoare în principal la nivel național. În schimb, principalele schimbări de la Summit-ul din 2022 de la Riga au fost o discuție mai amplă asupra problemelor de securitate și angajamentul structurii de a apăra Ucraina, precum și acordarea acesteia statutului de partener participant. Aceasta a fost pentru a permite, printre altele, participarea sa la proiecte de infrastructură și energie și pentru a o ajuta să se reconstruiască după război. Problemele de securitate în cooperarea regională au fost evidențiate și la Summit-ul de la București din 2023. Atunci inițiativa a fost extinsă pentru a include și Grecia. Motivația a fost dorința de a o implica în discuțiile privind extinderea infrastructurii de transport. De asemenea, la reuniune a fost acordat Republicii Moldova statutul de partener participant. În final a fost înființată o asociație de afaceri și angajatori și s-a anunțat crearea Fondului de Inovare a celor Trei Mări [9].

Lansat în 2020 de miniștrii de externe din Austria, Cehia, Ungaria, Slovacia și Slovenia, Centrul Cinci (C5) este un format axat inițial pe coordonarea luptei împotriva pandemiei de COVID-19, cu accent pe controalele la frontieră. Cooperarea în cadrul C5 s-a extins și asupra problemelor UE, inclusiv consultări privind programele președinției Consiliului UE, politica de migrație și accelerarea integrării europene a țărilor din Balcanii de Vest [17]. În ceea ce privește problemele de politică estică, atitudinile grupului față de Ucraina și Rusia nu au fost printre subiectele principale înainte de invazia rusă pe scară largă a Ucrainei.

C5 a păstrat summit-urile ministeriale regulate. De la începutul său în iunie 2020 până în martie 2024, grupul s-a reunit de 11 ori. Acest lucru distinge C5 de V4, care, din cauza crizei din acesta, a înregistrat o reducere semnificativă a întâlnirilor. În ciuda întâlnirilor regulate, C5 nu este în măsură să formuleze o poziție coerentă asupra războiului, din cauza diviziunilor fundamentale în politica estică a membrilor săi. Ungaria

simpatizează și întărește cooperarea bilaterală cu Rusia. Austria, invocând neutralitatea sa, a fost foarte restrânsă în sprijinul său pentru Ucraina și menține relații cu Rusia, în timp ce în Slovacia, Fico a revenit la putere la sfârșitul anului 2023, reducând sprijinul pentru Ucraina. Cehia și Slovenia, pe de altă parte, continuă să o susțină pe deplin. Miniștrii C5 și-au exprimat sprijinul pentru menținerea canalelor de comunicare cu Rusia în cadrul OSCE, al cărui sediu l-au vizitat cu ocazia Summit-ului OSCE de la Viena din septembrie 2023. Reuniunile C5 au fost, de asemenea, folosite pentru a coordona transporturile de ajutor umanitar către Ucraina și primirea refugiaților de război. Sprijinul pentru integrarea Balcanilor de Vest în UE, care este unul dintre obiectivele principale ale C5, ar contribui la limitarea influenței unor țări precum Rusia în regiune [18].

Formatul „3+1” este o formulă ad-hoc pentru cooperarea politică între Polonia („1”) și Lituania, Letonia și Estonia („3”). Se concentrează pe probleme de securitate, adesea legate de energie și pe chestiuni din Est. La baza sa a fost percepția convergentă a amenințărilor reprezentate de granița cu Rusia și, în cazul Poloniei, Lituaniei și Letoniei, cu Belarus.

Intensificarea cooperării la cele mai înalt nivel politic a avut loc în 2020, ca răspuns la alegerile prezidențiale frauduloase din Belarus și pentru a aborda amenințările aferente. Pentru Polonia, acțiunea comună a fost în plus importantă din cauza incapacității lui V4 de a exprima o voce regională puternică în această problemă. La acea vreme, președinții Poloniei și ai statelor baltice au luat o poziție mai puternică decât președinții V4, unde divergențele au dus și la absența unei declarații a prim-miniștrilor membrilor cu privire la Belarus [19].

Întărirea în continuare a cooperării „3+1” a fost evidentă în 2021, în timpul crizei migrației la frontieră instigată de Belarus, care a permis migranților din Africa și Asia să intre în țară și apoi să-i aducă la granițele UE din Polonia, Lituania și Letonia. Astfel, a rezultat prima întâlnire a miniștrilor de externe și ai apărării din Polonia și țările baltice la Riga, în septembrie. Ei au discutat despre Belarus și cooperarea în cadrul NATO, despre care miniștrii au anunțat că va fi coordonată în viitor [20]. Interesele comune și evaluările amenințărilor s-au aflat în spatele consultărilor primului ministru polonez Mateusz Morawiecki în statele baltice la sfârșitul anului 2021, pe fondul pericolului tot mai mare al unei agresiuni pe scară largă a Rusiei împotriva Ucrainei.

După atacul Rusiei asupra Ucrainei, importanța formatului „3+1” a crescut și mai mult din cauza percepției comune a amenințării din țările care o compun. Acest lucru se datorează faptului că au fost în avangarda ajutorării Ucrainei și sancționării Rusiei. Adesea au inițiat astfel de acțiuni sau le-au întreprins fără a aștepta un răspuns comun al UE. Partea poloneză a subliniat că baza presupusă pentru o strânsă cooperare a fost „locația geografică, istoria comună și provocări similare în domeniile securității și infrastructurii” [21]. Mai mult, dezvoltarea acestei formule a făcut parte din reorientarea Poloniei a activităților politice regionale, de asemenea, în perspectiva prăbușirii acestei dimensiuni a cooperării în V4. Activitățile comune ale „3+1” au confirmat că acest format a devenit un forum esențial pentru Polonia pentru a-și exprima rapid poziția regională în problemele politice și pentru statele baltice să își consolideze vocea colectivă.

Cooperarea „3+1” a continuat la toate nivelurile politice. În aprilie 2022, președinții Poloniei și ai statelor baltice au fost primii care au vizitat Ucraina după izbucnirea războiului. În același timp, miniștrii de externe „3+1” s-au consultat la Riga cu privire la opțiunile de ajutor direct pentru Ucraina. Cooperarea guvernamentală a avut loc și la nivelul prim-miniștrilor, care, de exemplu, în septembrie 2022 au adoptat o declarație comună prin care se subliniază amenințarea gravă reprezentată de fluxul crescut de cetățeni ruși către UE și țările Schengen prin granițele Poloniei și statelor Mării Baltice. Apreciind suspendarea acordului de facilitare a vizelor dintre UE și Rusia, aceștia au raportat despre o abordare regională comună și adoptarea unor măsuri naționale temporare împotriva cetățenilor ruși care dețin vize eliberate de țările UE. În semn de apreciere a utilității „3+1” pentru activități comune, la începutul anului 2023, miniștrii de externe ai Poloniei și ai statelor baltice au semnat așa-numita Declarație de la Riga privind consolidarea cooperării dintre ministerele lor. Potrivit părții poloneze, acest format Riga a oferit „o platformă pentru instituționalizarea treptată a cooperării politice, militare, energetice, de transport, cibernetice și economice între Polonia și toate statele baltice”. Acesta l-a văzut, ca și Triunghiul de la Lublin, și ca un „instrument de armonizare a strategiilor de sprijin politic, militar și economic pentru războiul de apărare al Ucrainei și reconstrucția sa ulterioară” [15]. Gazdele letone au văzut, de asemenea, intensificarea cooperării ca pe o oportunitate de a coordona mai eficient pozițiile în cadrul NATO, inclusiv înaintea summit-ului Alianței de la Vilnius. Cooperarea mai strânsă dintre Polonia și statele baltice a dus, de asemenea, la îmbunătățirea semnificativă a relațiilor și la o intensitate sporită a contactelor, inclusiv la nivel prezidențial, între Polonia și Lituania. Având în vedere provocările comune de importanță existențială, problema minorității poloneze din Lituania, care nu a fost soluționată spre satisfacția autorităților de la Varșovia și care împovărase de ani de zile cooperarea bilaterală, a fost retrogradată pe plan secund [22].

Despre Triunghiul Lublin (L3), care reunește Polonia, Lituania și Ucraina, menționăm că a fost fondat în 2020 de miniștrii de externe respectivi și funcționează, de asemenea, în formatul șefilor altor ministere, prim-miniștri și președinți. Potrivit declarației fondatoare, L3 urmează să aducă Ucraina mai aproape de aderarea la UE și NATO și să consolideze relațiile dintre națiunile Commonwealth-ului polono-lituanian, printre

alte scopuri. Membrii formatului sunt astfel deschiși la posibilitatea ca Belarus să se alătorească în cazul unei schimbări de sistem într-unul veritabil democratic. L3 subliniază, de asemenea, rolul cooperării militare, care are loc ca parte a brigăzii lituano-polono-ucrainene (LitPolUkr) inaugurată la Lublin în 2016. În iulie 2021, miniștrii de externe au adoptat o declarație a patrimoniului european comun și a valorilor comune, în care au subliniat ilegalitatea anexării Crimeei de către Rusia, au condamnat agresiunea acesteia împotriva Ucrainei și au anunțat eforturi comune în cadrul Platformei Crimeei [23].

Invazia rusă a Ucrainei, care face parte din Triunghiul Lublin, a dus la intensificarea eforturilor platformei de a o ajuta și de a condamna Rusia. Membrii L3 au perceput activitățile platformei ca fiind complementare cu alte formate multilaterale, cum ar fi Platforma Internațională a Crimeei sau Inițiativa Trei Mări.

Inițiativa Central Europeană (CEI) este cea mai veche și mai largă platformă de cooperare din regiune. Ea a pornit de la așa-numitul acord Quadragonale din 1989 – denumirea de „Inițiativă Centrală Europeană” a fost folosită din 1992 – privind cooperarea transfrontalieră dintre Austria, Iugoslavia, Ungaria și Italia, state care la acea vreme aparțineau diferitelor state politice și sisteme economice. După prăbușirea Blocului de Est, destrămarea Iugoslaviei și dizolvarea URSS, mai multe state s-au alăturat. Astăzi sunt 17 membri: Albania, Belarus, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, Croația, Cehia și Slovacia (inițial ca Cehoslovacia), Ungaria, Italia, Moldova, Muntenegru, Macedonia de Nord, Polonia, România, Serbia, Slovenia și Ucraina (Austria a plecat în 2018).

CEI se concentrează pe sprijinirea țărilor care solicită aderarea la UE, iar scopul său inițial a fost să aducă statele post-comuniste transformatoare mai aproape de Occident, întărirea păcii, democrației, cooperării economice și a contactelor sociale în regiune. Principalul animator al CEI pentru o lungă perioadă de timp a fost Italia, care a văzut-o ca pe un instrument de inhibare a influenței unei Germanii unite în Europa Centrală și Balcani. Autoritățile italiene au stimulat, de asemenea, înființarea instituției Secretarului General și a Secretariatului Executiv la Trieste [9].

În concluzie putem menționa despre cooperarea regională, după transformarea sistemică din Europa Centrală și la 20 de ani după ce majoritatea țărilor din regiune au aderat la Uniunea Europeană, ca fiind unul dintre cele mai importante instrumente pentru ca acestea să conducă politica internațională. Ea joacă un rol subsidiar în urmărirea intereselor naționale față de apartenența acestor țări la UE și NATO, pe care aceste țări le consideră, alături de alianțele bilaterale cu Statele Unite, ca fiind pietrele de temelie ale propriilor țări străine și politică de securitate. Această abordare a statelor din Europa Centrală față de cooperarea regională nu s-a schimbat după atacul pe scară largă al Rusiei din 2022 asupra Ucrainei și va continua.

3. Instrumente de cooperare cu Uniunea Europeană în consolidarea securității naționale

Analiza specifică a cooperării Republicii Moldova la nivel regional ne demonstrează faptul că statul menține un dialog bun și participă activ la diferite platforme de cooperare regională. Printre acestea se numără Inițiativa Central Europeană (CEI), Organizația de Cooperare Economică a Mării Negre (OCEMN), Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică (GUAM), Procesul de Cooperare Sud-Est European (SEEC) și Consiliul de Cooperare Regională (RCC). De asemenea, țara contribuie la implementarea Acordului de Liber Schimb Central European (CEFTA). Republica Moldova a prezidat reuniunea GUAM în 2022 și a OCEMN în a doua jumătate a anului 2022 și și-a asumat președinția CEI, în ianuarie 2023 [Juc, Diacon, 2016, 25].

Dacă ne referim direct la contextul mediului regional de securitate și guvernarea sectorului de securitate, putem evidenția că, de la începutul agresiunii Rusiei în Ucraina, Uniunea Europeană a contribuit activ la consolidarea sectorului securității și apărării al Republicii Moldova, consolidând cooperarea cu Republica Moldova în materie de securitate, dar și de apărare. Pe de o parte, liderii Uniunii Europene înțelegeau că în cazul ocupării Ucrainei de către Rusia, următoarea țintă va fi Republica Moldova, iar aceasta aducea Federația Rusă la frontierele UE și NATO, în vecinătatea României. Pe de altă parte, până la invazia militară în Ucraina, au fost dezvoltate instrumente de consolidare a Politicii de Securitate și Apărare Comună a UE, inclusiv pe dimensiunea asistenței externe, care au permis intensificarea investițiilor în dezvoltarea sectorului de securitate și apărare al Republicii Moldova. De aceea, pe parcursul ultimei perioade, Uniunea Europeană prin instrumentele sale de finanțare externă a sprijinit și instituțiile de forță, precum Ministerul Apărării (MA) și Ministerul Afacerilor Interne (MAI).

MAI a fost și este asistat prioritar în domeniul migrație și azil, dar și în materie de apărare a frontierei. Asistența a fost de natură financiară, materială și sub formă de detașare a experților de la FRONTEX pentru consilierea, instruirea și cooperarea nemijlocită la punctele de trecere a frontierei și gestionarea fluxului de refugiați venit din Ucraina [25]. În noiembrie 2022, a fost înființat un mecanism operațional denumit Centrul de securitate al Uniunii Europene pentru securitatea internă și gestionarea frontierei de stat a Republicii Moldova, supranumit și HUB-ul UE pentru securitate. HUB-ul are rolul de a spori capacitatea subdiviziunilor MAI să facă față creșterii alarmante a crimelor transfrontaliere și a amenințărilor hibride, care au devenit mai numeroase și mai sofisticate de la începutul războiului din Ucraina [26].

Amintim faptul că Republica Moldova, în 2014, a semnat Acordul de Asociere, iar aceasta a contribuit la armonizarea legislației Republicii Moldova cu cea a UE pe parcursul ultimilor 9 ani, dar și la reforma sectorului de securitate. Astfel, în unele domenii ale securității s-a avansat destul de mult. Faptul că UE a oferit sprijin considerabil Ministerului Afacerilor Interne și subdiviziunilor acestuia, îndeplinirea acțiunilor din cadrul angajamentelor asumate în domeniul ordinii publice și statului de drept, luptei cu corupția și crima organizată și alte domenii relevante au deja un avans în implementarea acțiunilor în procesul de aderare, în comparație cu alte sectoare. Astfel, asistența UE pentru MAI a fost substanțială și până la războiul din Ucraina. UE a fost mereu susținătoarea dezvoltării unui stat de drept veritabil, cu organe de drept dotate cu capacități necesare de a apăra ordinea publică, de a asigura securitatea frontierei de stat și de a răspunde situațiilor excepționale în diferite domenii.

În ce privește sectorul de apărare, inițial, UE și Republica Moldova au avut o cooperare foarte modestă. Aceasta a constat în participarea militarilor moldoveni în misiunile UE de instruire pe continentul African (de ex. EUTM Mali, EUMAM în Republica Centrafricană). Militarii Armatei Naționale (AN) și personalul civil beneficia de instruire desfășurată în cadrul PSAC a UE. În perioada 2014-2021, au fost detașați 9 experți naționali în cadrul misiunilor UE de gestionare a crizelor [27]. În același context, Reprezentanții Ministerului Apărării au dorit să intensifice cooperarea militară prin participarea la proiectele Cooperării Practice Permanente (PESCO) și la activitățile Agenției Europene pentru Apărare (EDA), precum și prin aderarea la Instrumentul Facilitatea Europeană pentru Pace (EPF).

De apreciat este faptul că, în martie 2021, a fost înființat Instrumentul European pentru Pace /Facilități Europene pentru Pace pentru a finanța toate acțiunile Politicii Externe și de Securitate Comune (PESC) în domeniile militar și de apărare, cu scopul de a preveni conflictele, de a menține pacea și de a consolida securitatea prin sporirea capacității statelor terțe în ceea ce privește apărarea. Odată cu lansarea EPF, a fost dat un nou impuls în domeniul apărării, deși EPF a fost gândit să contribuie la creșterea eficacității Acțiunii Externe a UE, prin consolidarea capacităților operațiunilor de sprijinire a păcii și gestionarea fluxului de emigranți ilegali de pe continentul African. Totuși, EPF își propune să consolideze și capacitățile țărilor terțe și ale organizațiilor partenere în chestiuni militare și de apărare. Respectiv, în domeniul apărării, pentru anul 2021, Consiliul European a aprobat măsurile de asistență (7 mil. euro) pentru Republica Moldova, direcționate spre consolidarea capacităților medicale ale Armatei Naționale și creșterea capacităților genștilor. În contextul invaziei militare în Ucraina, a fost nevoie ca UE să consolideze eficiența instrumentului financiar EPF, astfel că UE a devenit și cel mai mare contribuitor la consolidarea capacității de apărare a Republicii Moldova. Consiliul a adoptat în iunie 2022, o măsură de asistență în cadrul EPF în valoare de 40 de milioane de euro în beneficiul Forțelor Armate ale Republicii Moldova. Această măsură de asistență contribuie la consolidarea capacităților unităților de logistică, mobilitate, comandă și control, apărare cibernetică, recunoaștere aeriană fără pilot (radar mobil de supraveghere cu rază lungă de acțiune la sol) și comunicații tactice ale AN ale Moldovei, prin furnizarea de echipamente neletale, provizii și servicii relevante, inclusiv instruire legată de echipament [28].

Astfel, cooperarea în domeniul securității și apărării a crescut substanțial în anul 2023, în special, pe segmentul ce ține de modernizarea armatei și creșterea capacităților militare cu care Republica Moldova intenționează să contribuie la operațiuni internaționale de securitate sub egida ONU, NATO și UE. Mai mult, eficiența și rapiditatea finanțării programelor de înzestrare cu echipament militar prin intermediul Instrumentului Facilitatea Europeană pentru Pace au depășit așteptările specialiștilor din domeniul apărării. Astfel, Uniunea Europeană și-a asumat conștient rolul de a complementa eforturile NATO în domeniul securității cooperative.

Cu toate acestea, există anumite limite în ceea ce privește capacitatea instituțională: în pofida progreselor realizate în cadrul Instrumentului european pentru pace, Raportul Comisiei Europene din 2022, subliniază că există dificultăți importante la nivel de capacități [29]. Aici sunt evidențiate deficiențele la nivelul infrastructurii, capitalului uman și, cel mai important, la nivelul rezultatelor în ceea ce vizează reformele și modernizarea statului. Procesul de reformă se confruntă cu constrângerile bugetare și politice interne, ceea ce indică o capacitate instituțională limitată de a dezvolta o atitudine preventivă față de provocările la adresa securității și apărării naționale. În același timp, dependența de sprijinul extern, evidențiază o capacitate redusă de autonomie în sectorul de securitate.

Nu în ultimul rând, trebuie menționat că un element prioritar din punct de vedere al securității și apărării, devine contracararea amenințărilor hibride, or planul stipulează concret că revizuirea documentelor strategice de planificare a apărării trebuie să aibă loc, inclusiv prin prisma amenințărilor hibride. Mai mult decât atât, se planifică elaborarea unui Protocol Operațional pentru Contracararea Amenințărilor Hibride. Un alt aspect al planului este angajamentul de a participa cu un contingent de militari în una dintre misiunile de gestionare a crizelor ale UE. La momentul actual, Republica Moldova nu are contingente detașate în misiunile UE.

În acest cadru, trebuie menționat faptul că la 24 aprilie 2023 a fost deschisă Misiunea de parteneriat a Uniunii Europene în Republica Moldova (EUPM Moldova) de către Consiliul Uniunii Europene. EUPM Moldova a fost înființată în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună. Obiectivul acestei misiuni civile este de a spori reziliența sectorului de Securitate al țării în domeniul gestionării crizelor și al amenințărilor hibride, inclusiv al securității cibernetice și al contracarării manipulării și interferenței informațiilor străine. Misiunea va oferi consultanță strategică cu privire la dezvoltarea strategiilor și politicilor și va identifica nevoile de consolidare a capacităților de avertizare timpurie, detectare, identificare, atribuire a amenințărilor și răspuns la amenințările hibride. EUPM Moldova va implementa și proiecte în aceste domenii. De aici și așteptările autorităților Republicii Moldova privind dezvoltarea unor pași concreți pentru consolidarea securității cibernetice cu asistența UE. Securitatea cibernetică reprezintă un alt pilon de bază pentru consolidarea sectorului de securitate și apărare a Republicii Moldova, mai ales că, la 2 mai 2023, a fost adoptată cu sprijinul UE Legea privind securitatea cibernetică a Republicii Moldova. Legea are drept scop îmbunătățirea rezilienței la amenințările hibride și creșterea rezistenței cibernetice a organizațiilor din sectorul public și a infrastructurii critice din țară. Cooperarea continuă cu UE în materie de securitate, reflectă o evoluție pozitivă prin instituirea Centrului pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării, existând o premisă de consolidare a capacității statului privind asigurarea securității spațiului informațional și creșterii gradului de reziliență a societății în fața amenințărilor cu caracter hibrid [30].

Sprijinul UE pentru sectorul de securitate și apărare nu este posibil fără instrumente adecvate de dezvoltare, și nici fără existența unui dialog politic constant atât cu reprezentanții instituțiilor UE pe teritoriul Republicii Moldova, cât și prin intermediul unor platforme, precum Comunitatea Politică Europeană (CPE). Platforma respectivă oferă țării acces la o gamă largă de lideri europeni, cum ar fi marile puteri militare - Regatul Unit și Turcia sau marii furnizori de energie - Azerbaidjan sau Norvegia, sau la experiența colegilor din Balcanii de Vest, care sunt și ei în proces de aderare la UE. Summit-ul CPE care s-a desfășurat în Republica Moldova, la 1 iunie 2023, a reprezentat pentru Republica Moldova cadrul necesar să înțeleagă pozițiile și raționamentele țărilor participante, să pledeze pentru nevoile sale de apărare, dar și să dezvolte inițiative în domenii de interes comun, cum ar fi schimbările climatice, sustenabilitatea energetică, migrația sau cercetarea și inovarea. În același timp, acest eveniment reprezintă un vot de încredere a CPE față de parcursul democratic pe calea reformelor europene al Guvernării.

Accelerarea implementării reformelor, dezvoltarea și consolidarea capacităților instituționale, precum și valorificarea parteneriatelor și a altor instrumente de cooperare regională sunt esențiale pentru a avansa în procesul de aderare la UE. Toate aceste eforturi în asigurarea deschiderii negocierilor privind procesul de aderare a Republicii Moldova la UE, nu trebuie să neglijeze rolul întregii societăți în acest proces or este de interes național ca acest efort să contribuie la sporirea încrederii cetățenilor în capacitățile instituționale de asigurare a securității naționale.

CONCLUZII

1. Uniunea Europeană este adesea descrisă ca înregistrând progrese în vremuri de criză, iar războiul din Ucraina poate oferi un exemplu în acest sens. Unele dintre măsurile luate (cum ar fi utilizarea IEP pentru arme letale și chiar pentru achiziții comune; sau cele legate de sancțiuni și securitate energetică) au necesitat timp ca să fie luate în considerare înainte de războiul din Ucraina. Răspunsul UE a fost despre finanțare, sancționând, coordonând și antrenând mai mult decât a contribuit direct la apărarea membrilor săi de flanc estic. De exemplu, din partea Uniunii Europene nu a existat nicio dezbateră cu privire la posibilele garanții de securitate oferite Ucrainei sau Finlandei și Suediei, deoarece aplicau pentru aderarea la NATO (cu referire la articolul 42.7 TUE). S-ar putea argumenta că un rol adecvat de apărare în Europa nu este ceea ce este în esență PSAC (deoarece aceasta rămâne prerogativa unui stat și a NATO). Cu toate acestea, componenta de apărare a PSAC a evoluat de-a lungul timpului pentru a include implicit o dimensiune internă (după cum este ilustrat de unele proiecte PESCO, cum ar fi mobilitatea militară sau multe dintre inițiativele de dezvoltare a capacităților militare).
2. Cea mai vizibilă schimbare în funcționarea formatelor de cooperare din Europa Centrală a fost reducerea semnificativă a funcționării Grupului de la Vișegrad, în care cooperarea politică a dispărut aproape complet. Acest lucru se datorează politicii pro-ruse și ostile a Ungariei față de Ucraina, care a avut ca efect distanțarea altor parteneri de Ungaria. În fața războiului, țările din regiune — în ciuda diviziunilor lor asupra politicii estice — își vor menține o implicare sporită în B9. Aceasta servește la coordonarea pozițiilor în cadrul NATO, un membru cheie al căruia este SUA – cel mai important partener de securitate pentru toate țările în format. Dezvoltarea formatului 3+1 este favorizată de un puternic simț al comunității de interese în fața amenințării din Rusia, cu care se învecinează toate țările acestei platforme. Pentru statele baltice, permite

- ca vocea B3 să fie consolidată de un stat major al UE și NATO. Declarația de la Riga oferă o mai mare vizibilitate și duce la apropierea Poloniei de țările nordice cu care statele baltice cooperează în mod regulat.
3. În încercarea de a aborda provocările multiple de securitate, au fost dezvoltate diverse platforme și mecanisme de coordonare a asistenței. Acestea variază de la acorduri bilaterale până la inițiative multilaterale și platforme de dialog între diverși factori interesați, cum ar fi Platforma de Sprijin pentru Moldova. Confluența unor factori precum războiul brutal al Rusiei împotriva Ucrainei, conflictul înghețat, aspirațiile europene și presiunile externe fac ca guvernarea eficientă a sectorului de securitate să fie o necesitate imperioasă. În acest context, războiul din Ucraina reprezintă o schimbare semnificativă a echilibrului regional de securitate, amplificând nevoia de asistență externă și de cooperare multilaterală și coordonare verticală.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. European Defence Agency. Coordinated Annual Review on Defence Report, 2022. <https://eda.europa.eu/docs/default-source/eda-publications/2022-card-report.pdf> (Visited on 25.06.2024)
2. Strategic Compass. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (Visited on 25.06.2024)
3. Instrumentul European pentru Pace / European Peace Facility. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/european-peace-facility/> (Visited on 25.06.2024)
4. Industria Europeană a apărării / European Defense Industry. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/european-defence-industry/> (Visited on 27.06.2024)
5. Politica Europeană de Securitate și Apărare Comună / European Policy of Security and Common Defence. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/159/politica-de-securitate-si-aparare-comuna> (Visited on 27.06.2024)
6. Franco-German struggle over war in Ukraine raises EU foreign policy questions', Le Monde, 20 May 2022, https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/05/20/the-franco-german-tandem-s-struggle-over-war-in-ukraine-raises-questions-for-eu-foreign-policy_5984115_4.html (Visited on 28.06.2024)
7. About Visegrad Group. <https://www.visegradgroup.eu/about/about-the-visegrad-group> (Visited on 29.06.2024)
8. Visegrad Group. Aim and Structure. <https://www.visegradgroup.eu/about/aims-and-structure> (Visited on 29.06.2024)
9. Regional cooperation in Central Europe after Russia's aggression against Ukraine: changes and prospects. The Polish Institute of International Affairs. Warsaw, 2024. ISBN 978-83-67487-63-4, E-ISBN 978-83-67487-64-1. <https://pism.pl/webroot/upload/files/Raport/Report%20Regional%20Cooperation.pdf> (Visited on 29.06.2024)
10. What is the Baltic Assembly. https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38890&p_k=2 (Visited on 30.06.2024)
11. Ministry of Defence of the Republic of Latvia, "Baltic defence ministers agree on the Baltic Defence Line," 22 January 2024, www.mod.gov.lv. (Visited on 30.06.2024)
12. Baltic Assembly, "Joint Statement of the 29th Baltic Council," 24 November 2023, www.baltsam.org (Visited on 30.06.2024)
13. The Bucharest Nine: Enhancing Security on NATO's Eastern Flank. <https://www.gmfus.org/news/bucharest-nine-enhancing-security-natos-eastern-flank> (Visited on 03.07.2024)
14. K. Całus, B. Chmielewski, K. Dębiec, Ł. Kobeszko, A. Sadecki, "A multi-speed mobilisation. NATO's eastern flank one year after the Russian invasion of Ukraine," OSW Commentary, No. 491, 21 February 2023, www.osw.waw.pl. (Visited on 03.07.2024)
15. Slavkov Declaration. https://en.wikipedia.org/wiki/Slavkov_Declaration# (Visited on 05.07.2024)
16. The Three Seas Story. <https://3seas.eu/about/threeseasstory> (Visited on 07.07.2024)
17. Central 5. https://en.wikipedia.org/wiki/Central_5 (Visited on 07.07.2024)
18. Central European Foreign Ministers of the "Central 5" Discuss OSCE, Ukraine, and Migration. <https://www.vindobona.org/article/central-european-foreign-ministers-of-the-central-5-discuss-osce-ukraine-and-migration> (Visited on 07.07.2024)
19. T. Żornaczuk, "Examining Changes in Regional Cooperation in Central Europe from a Polish Perspective," PISM Bulletin, No. 78 (2197), 21 June 2023, www.pism.pl (Visited on 09.07.2024)
20. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, "Riga hosts a historic meeting of the ministers of foreign affairs and defence of the Baltic States and Poland" 2021, www.mfa.gov.lv. (Visited on 09.07.2024)

21. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, “Information on the principles and objectives of Poland’s foreign policy in 2023” www.gov.pl/web/diplomacy. (Visited on 09.07.2024)
22. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, “Ārlietu ministri: ir svarīgi turpināt sniegt minitāru un cita veida atbalstu Ukrainai,” 31 January 2023, www.mfa.gov.lv. (Visited on 10.07.2024)
23. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, “Declaration of the Lublin Triangle Foreign Ministers of joint European heritage and common values,” July 2021, www.gov.pl. (Visited on 11.07.2024)
24. Juc Victor. Diacon Maria. Prevederi de politică externă în documentele de program și în activitatea partidelor politice din Republica Moldova / Provisions of foreign policy in the program documents and in the activity of political parties in the Republic of Moldova. Chișinău: F.E.-P „Tipografia Centrală”, 2016. 256 p. 14,5 c.a. ISBN 978-9975 3043-3-7.
25. Securitatea UE începe cu frontiera Republicii Moldova: Colaborarea Poliției de Frontieră cu Agenția FRONTEX / EU security begins with the border of the Republic of Moldova: Collaboration of the Border Police with the FRONTEX Agency <https://mai.gov.md/index.php/ro/news/securitatea-ue-incepe-cu-frontiera-republicii-moldova-colaborarea-politiei-de-frontiera-cu> (Visited on 15.07.2024)
26. HUB-ul de securitate al UE pentru securitatea internă și managementul frontierelor Republicii Moldova / The EU Security HUB for internal security and border management of the Republic of Moldova. <https://maisigurinue.md/ro/hub/> (Visited on 19.07.2024)
27. Politică de Securitate și Apărare Comună / Common Security and Defense Policy. <https://mfa.gov.md/ro/content/politica-europeana-de-aparare-si-securitate-comuna> (Visited on 19.07.2024)
28. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on the Republic of Moldova’s application for membership of the European Union, p. 50. 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_32_%20Moldova.pdf (Visited on 21.07.2024)
29. Primul Raport comprehensiv al Comisiei Europene. 2023 / The first comprehensive report of the European Commission. 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/moldova-report-2023_en (Visited on 24.07.2024)
30. Guvernarea sectorului de securitate în Moldova. Raport independent. Governance of the security sector in Moldova. Independent report. 2024 https://pisa.md/wp-content/uploads/2024/03/Raport_PISA_DCAF_SE_2024_ro-1.pdf (Visited on 24.07.2024)

VALENȚE CONCEPTUAL-METODOLOGICE
ALE UNOR CATEGORII ȘI NOȚIUNI SPECIFICE DOMENIULUI SECURITĂȚII²⁴

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL VALUES
OF SOME CATEGORIES AND NOTIONS SPECIFIC TO THE FIELD OF SECURITY

Serghei SPRÎNCEAN, *doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al
Universității de Stat din Moldova,
e-mail: sprinceans@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7411-9958

Summary

The rigor of adapting the conceptual-methodological apparatus specific to the security field, currently requires important adjustments in the context of the expansion and deepening of security issues. The diversity of security challenges raises new questions and generates new challenges for researchers of security phenomena and processes. So that security research, for a more in-depth understanding of it, acquires important new and novel conceptual-methodological valences in correlation with the general desideratum of the survival of mankind, of the contemporary unprecedented security crisis on a global level, after the Second World War. Security becomes a way, a fundamental condition, an important resource for the foundation of a new framework of analysis in a security context, modeled and flexible, depending on the optimal course towards achieving the general goal of the academic community and the whole society, that of solving sustainable security issues. Human security as a concept, although belonging to a previous stage of the studies of security, from the perspective of defining its basic components: freedom from needs, freedom from fear and the right to live with dignity, remains the source of inspiration for the next step in the development of security theory, because it supports meeting the objectives of the concept of sustainable development and the solution of individual security hazards. Thus, the expansion of the conceptual-theoretical framework of the field of security in correlation with the methodological set of human security is able to present, analyze and find viable solutions to contemporary complex and interdisciplinary challenges.

Keywords: *security, human security, security symbiosis, security democracy, security identity.*

Problematika securității suferă modificări semnificative sub impactul provocărilor securitare din deceniul trei al secolului XXI [1, p. 312]. În contextul în care atenția cercetătorilor se axează tot mai mult pe dezvoltarea și extinderea conceptuală și metodologică a fenomenului securitar, se impun noi categorii specifice care ar aduce în atenția comunității științifice anumite perspective noi care vor avea potențialul să explice și să conceptualizeze fenomenul securitar în termeni noi [2, p. 54].

Astfel, considerăm că necesită a fi propuse și dezvoltate noțiunile de *simbioză, identitate, dilemă, sinergie, ecuație, democrație, transparență, libertate, justiție, coeziune sau echitate securitare*, aflate într-o conexiune organică cu ultimele trenduri și nevoi de extindere ale domeniului securității. Fiecare dintre aceste noi concepte necesită o desfășurare teoretică, o dezvoltare conceptuală și dezvoltarea subtilităților și componentelor structurale, precum și analiza minuțioasă a implicațiilor metodologice aferente.

Dacă democrația poate fi interpretată nu doar în sens politic, drept sistem de organizare a vieții și activității politice, bazându-se pe trei piloni fundamentali: *liberate, egalitate și justiție*, pentru care conflictele reprezintă o sursă de reînnoire, o sursă nepuizabilă de regenerare, de îmbunătățire permanentă, dar și un motiv pentru o reșezare structurală, iar conceptul propus de *democrație securitară* se profilează a fi o categorie sintetică bazată pe deliberări, pe libertatea expunerii și participării fiecărui membru în cadrul comunității, în care fiecare participant este investit cu un volum minim necesar de putere pentru a se reuși o participare eficientă la actul decizional în diferite contexte, atât formale, cât și informale, cu scopul de fortificare a sistemului de securitate, pentru a se putea reduce amploare și numărul vulnerabilităților securitare ale sistemului în general, dar și ale membrilor și participanților din cadrul sistemului respectiv [3, p. 11]. Astfel, democrație securitară, prin excelență vine să sprijine edificarea unui sistem participativ și incluziv în domeniul securității [4, p. 57].

²⁴ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Din perspectiva democrației securitare, reconstruirea sistemului de securitate depinde în mod fundamental de adoptarea principiilor și practicilor democratice în guvernarea securității [5, p. 102]. În locul unor guverne naționale orientate către protejarea și promovarea intereselor naționale, precum și în locul unor rețele internaționale de experți sau savanți, de cercetători științifici și factori administrativi de decizie care iau decizii critice cu privire la sistemul de securitate fără un mandat democratic clar exprimat și stabilit, cetățenii, cei afectați nemijlocit de problemele de securitate, în mod ideal, ar trebuie să devină cei care ar avea întreaga forță și capacitate să modeleze sistemele de securitate în concordanță cu ideile și interesele lor într-un proces organizat democratic de formare a voinței comune prin recurgerea la mecanismul democratic al opiniei majorității, care are impact direct asupra procesului de luare a deciziilor [6, p. 53].

În calitate de subcategorii ale democrației securitate pot fi identificate de exemplu democrația securitară radicală, sau democrația securizară formală etc. Democrația radicală în domeniul securității necesită nu numai cultivarea unor practici alternative de protecție și siguranță, ci și o punere în aplicare simultană a imaginației politice și a potențialului de asigurare a securității pentru a se motiva, antrena, depolitiza, reforma și transforma cadrele instituționale din domeniul de securitate în care sunt implementate acele practici [7, p. 375]. Democrația securizară radicală reprezintă, prin urmare, o abordare mai transformatoare și orientată spre schimbări bruște de sistem, în comparație cu concepția obișnuită referitoare la democrația în domeniul securității, având ca scop remodelarea și modificarea fundamentală într-un timp restrâns a sistemelor de securitate și a structurilor sociale, politice și internaționale subiacente domeniului securității.

Conceptul de *identitate securizară* determină, în strânsă corelație cu conceptul de *identitatea politică și geostrategică*, o perspectivă nouă care vine din partea obiectului / entității care cere să fie protejată și supusă procesului de securizare și asigurare a integrității sale.

Identitatea securizară este o formă a identității sociale prin care un grup de indivizi sau persoane se identifică cu anumite opțiuni și moduri de asigurare a securității [8, p. 205]. La fel, identitatea securitară se referă la adeziunea grupurilor sau persoanelor la anumite organizații naționale sau internaționale care au scopul de a asigura securitatea, adoptând în acest sens o anumită strategie, un set de principii sau o perspectivă proprie asupra fenomenelor securitare [9, p. 42]. Spre exemplu, adeziunea pacifistă, opțiunea militaristă, războinică, perspectiva neutralității și neutralismului pot fi elemente ale identității securitare ale unor societăți, grupuri, comunități sau indivizi. Aceste fenomene au loc din motivul ca indivizii, grupurile și societățile sunt parte ale unor procese istorice, ale unor procese care pendulează între pace și război, între conflict și armonie. Ca rezultat, fiecare entitate socială, dar și individ separat dezvoltă pe parcursul vieții și în urma acumulării experienței o anumită atitudine foarte specială și individualizată cu privire la valorile ce țin de securitate, propriile percepții li definiții ale stării proprii de securitate și siguranță, dar și cele mai optimale căi de atingere a echilibrului individual în coraport cu riscurile și amenințările de securitate [10, p. 80].

Formarea unei identități securitare implică și manifestarea unor comportamente sociale, ale unor manifestări ale societăților, grupurilor sau indivizilor cu scopul de asigurare a propriei securități, dar și de evaluare a riscurilor și amenințărilor de securitate și pentru semenii săi, pentru alte entități sociale similare. Astfel, se poate remarca un comportament mobilizator pentru a se reuși evitarea riscurilor securitare, comportament de precauție, de contraatac și de prevenire a pericolelor, precum și acțiunea de a proceda în anticiparea atacurilor și escaladării sării de insecuritate [11, p. 160].

Conceptul de simbioză securitară implică un număr semnificativ de actori ale relațiilor de simbioză securitară, care sun concomitent și participanți la procesul de inter-relaționare și cooperare în domeniul securității. Astfel vom remarca asemenea actori la procesul de simbioză securitară precum: instituțiile specializate în domeniul asigurării securității de stat și privat, statul însuși ca instituție și fundament al macrosistemului securității naționale, cadrul normativ-juridic, societatea civilă activă sub toate formele de organizare, mass-media ca factor și actor important în simbioza securitară, responsabil de promovarea relațiilor publice strategice, mediul academic, instituțiile internaționale, organizațiile inter-statale, corporațiile multinaționale cu un impact important asupra elaborării unui potențial militar și securitar important, instituțiile specializate în oferirea serviciilor de logistică, cu funcția de asigurare, suport și sprijin, redirecționare, alocare și transfer de cunoștințe, resurse, potențial material, intelectual, uman sau militar [12, p. 266].

Ca rezultat al inter-relaționării diversilor actori ai simbiozei securitare, inevitabil se creează sinergii între acești reciproce actori, dar și dintre sistem și actori individualizați. Acestea, se pot grupa în: sinergii mutuale și sinergii de schimb (exchange synergies). Anume sinergiile pot evolua până la nivelul de factori coagulanti și coordonatori pentru întregul sistem securitar care e impulsionat în activitatea sa de simbioza securitară, mutual avantajoasă pentru fiecare actor participant al sistemului. În acest context, sinergii securitare mutuale sunt acelea ce se bazează pe un interes reciproc și au capacitatea de a amplifica reciproc potențialul participanților, iar sinergiile de schimb reprezintă relațiile prelungite în timp care fac conexiunea dintre generații de diverși actori ai sinergiei securitare, transmițând de la cele mai vechi și perimate, experiența, memoria, know-how-ul acumulat către actorii mai noi, care vin să înlocuiască actorii ce tind să devină mai puțin activi [13, p. 153].

Un concept important din perspectiva bunei funcționări a simbiozei securitare poate deveni conceptul de interceptor ca entitate înzestrată cu posibilitatea de a detecta și a contracara riscurile, pericolele și amenințările de securitate, fiind parte integrantă a sub-sistemului de interceptie și soluționare a pericolelor și amenințărilor, ca parte integrantă a sistemului de securitate.

Securitatea în general poate fi tipizată după mai multe criterii. De exemplu, în funcție de modelul adoptat, securitatea poate fi lineară, dar și circulară. Cea liniară privește utilizarea resurselor până la epuizarea. Securitatea circulară denotă o preocupare mai mare pentru reutilizarea și folosirea mai rațională a resurselor care sunt importante pentru asigurarea securității. În acest context, se remarcă importanța managementului securitar circular care coordonează și echilibrează sistemul securitar circular pentru a atinge o mai mare eficiență a acestuia, în condițiile în care resursele sunt epuizabile sau greu regenerabile, iar concurența pentru supremație între sistemele de securitate adverse, este tot mai acerbă, eficiența acestor sisteme având posibilitatea să facă diferența [14, p. 127].

Concepția de sustenabilitate securitară, pe lângă cea de reziliență a sistemelor de securitate, sau reziliență în domeniul securității, are sarcina să reflecte perspectiva în care sistemele ai capacități și resurse pentru a-și urmări și atinge scopurile pe termen mediu și lung. Sustenabilitatea securitară vine să evalueze atât eficiența eforturilor de securitate, cât și a rezistenței și temeiniciei rezultatelor obținute prin aceste eforturi de asigurare a securității.

Totuși, o problemă fundamentală pentru întregul domeniul securității reprezintă întrebarea dacă chiar securitatea poate fi înțeleasă, la rândul său ca resursă, și dacă da, ce fel de resursă reprezintă: epuizabilă, refozibilă, regenerabilă, transmisibilă etc. Specificul și caracteristicile securității ca resursă, la fel, este un subiect de o importanță crucială [15, p. 48].

Considerăm că securitatea, într-un anumit context, poate și trebuie să fie înțeleasă ca resursă pentru fortificare bunăstării în societate, a omului și a mediului comunitar. Ca resursă, securitatea poate să maximizeze rezultatele din alte domenii ale vieții sociale, cu condiția să fie bine gestionată și proporțional repartizată, în funcție de priorități și necesitățile de securitate.

Surse ale securității pot fi multiple: resurse umane, naturale, conjuncturi favorabile, un șir de decizii reușite, inspirate sau bine calculate, cultivarea de societate a unor lideri capabili să-și asume decizii de o importanță istorică pentru securitatea sociumului și a comunității etc., dar, cu toate acestea, securitatea se dovedește a fi o resursă extrem de volatilă și mobilă, fragilă și fină, ușor de dezechilibrat dar greu de recuperat.

Cu siguranță că securitatea reprezintă o resursă transferabilă, cu toate acestea, societatea umană încă nu a reușit performanța unui management totalmente rațional și previzibil al securității ca resursă pentru obținerea bunăstării, stabilității și prosperității [16, p. 28].

Prin urmare, există o necesitate de a fi elaborați indici și indicatori pentru evaluarea simbiozei securitare, a nivelului democrației securitare, a formei de democrație în sfera securității, dar și pentru evaluarea identității securitare.

În procesul de formare și educare a identității securitare un factor destul de important reprezintă atașamentul emotiv la valorile și obiectul care sunt protejate prin activitatea de asigurare a securității.

În corelație cu identitatea securitară este important să remarcăm și acțiunea securitară, care reprezintă o manifestare a persoanelor sau grupurilor în sfera securității, pentru a asigura securitatea, condițiile optimale de existență într-un mediu caracterizat de riscuri și pericole de securitate.

Pe de altă parte, identitatea securitară se poate explica și justifica prin securitatea identității ca una dintre componentele sale funcționale, una dintre posibilele căi de formare a identității securitare [17, p. 32].

Numeroasele laturi și aspecte ale securității reflectă multiplele implicații și provocări ale domeniului securitar. Generalizând, este necesar de menționat că problematica securitară capătă valențe conceptual-metodologice importante în corelație cu dezideratul general al supraviețuirii omenirii. Securitatea, în acest context, devine o cale, o condiție fundamentală, pentru atingerea scopului general de supraviețuire a omului, în numele căruia scopurile, compromisurile sau concesiile posibile se înregistrează într-un context securitar, modelat și flexibil, în funcție de parcursul optim către atingerea scopului general [18, p. 481].

Din perspectiva supraviețuirii omenirii celor mai mari crize de până acum, sectoarele securității se adaptează continuu provocărilor existente. Structura crizei multidimensionale actuale indică asupra accentuării unor asemenea sectoare ale securității cum ar fi cel al biosecurității și al securității umane, ca fiind domeniile cele mai afectate și mai solicitate. Una dintre manifestările cele mai semnificative ale crizei contemporane a constituit pandemia virusului sars-cov-2 din perioada 2019-2023, repercusiunile căreia se resimt și pe parcursul anului 2024, care a afectat toate statele din lume, traficul internațional, mai multe sectoare ale economiei naționale și internaționale, cum ar fi turismul, industria hotelieră, transporturile de pasager etc. Acest specific al crizei contemporane se axează mai cu seamă pe provocări de ordin biologic, cu implicarea factorilor biologici,

exploatând vulnerabilitățile naturale ale ființei umane, cum ar fi expunerea ei la amenințări de mediu, amenințări cu agenți patogeni sau factori nocivi, sau implicând noi condiții și rigori sanitare, la care omul necesită timp și efort pentru a se adapta. Pe de altă parte, criza contemporană, prin excelență, reprezintă o amenințare la securitatea persoanei umane, și doar afectând ființa umană, lovește în structurile și instituțiile comunitare și sociale, afectează buna funcționare a grupurilor mari de oameni, perturbă activitățile sociale, funcționarea administrației de stat, diminuând capacitatea acestor state de a promova interesele naționale pe plan intern și extern [19, p. 115].

Astfel, biosecuritatea și biopericolele reprezintă niște concepte ce atrag tot mai mult atenția atât a oamenilor de știință, cât și a opiniei publice largi, îngrijorate de riscurile și amenințările la adresa mediului de viață, condițiilor de trai, în privința perspectivelor de dezvoltare și evoluție a omului ca specie biologică. Pericolele ce implică componenta biologică devin preocuparea centrală a sferei de cercetare referitoare la insecuritate.

În același timp, se fac remarcate în ultimele decenii o serie de perspective post neclasice, cum ar fi abordarea bioetică, cea noosferică asupra crizei globale contemporane. În acest context, de exemplu biosferocentrismul, ca paradigmă fundamentală a concepției bioetice vine să propună, în vederea edificării noosferice, noi soluții viabile și să contribuie la stabilizarea vectorului dezvoltational în sfera optimizării atitudinii morale față de vietate, de biosferă, incluzând și condițiile, mediul optim pentru existența vieții pe Terra. Totodată, și sistemul politic național și internațional, în faza depășirii crizelor, în corelație cu provocările și amenințările la adresa biosecurității globale, capătă noi valențe și funcții, în condițiile când organismele internaționale, sprijinite de structurile naționale de stat, sunt nevoite să se confrunte cu intensificarea dinamicii evoluției aliniere a echilibrului mondial, în calea atingerii stadiului durabil și noosferic în dezvoltarea sociumului [20, p. 112].

Prin urmare, fenomenul securității a fost reinventat, reevaluat și conștientizat în contextul noilor realități, astfel încât importanța securității statului a scăzut, fiind înlocuită de preocupările pentru noile riscuri, pericole și amenințări, cum ar cele ce țin de schimbările climatice, de procesele sociale, degradarea ecologiei și stării mediului etc. Astfel, a fost generată o creștere a importanței dimensiunilor non-militare ale securității. Securitatea umană, ca o nouă concepție constructivistă în studiile de securitate, a dus la apariția de noi perspective asupra securității ca fenomen social global, fiind o concepție produsă de abordarea critică a neorealismului [21, p. 234].

Securitatea umană implică asigurarea protecției persoanelor luate individual, dar și ca un tot întreg social. Acest lucru este posibil prin asigurarea condițiilor de viață, a nevoilor fundamentale ale persoanei umane. Siguranța individuală se bazează pe reperestrategice care evidențiază scopul educării, instruirii și dezvoltării calităților și virtuților fundamentale ale persoanei, pentru a o pregăti să facă față riscurilor și amenințărilor imediate ce țin de securitate [22, p. 12]. Anume aceste repere reprezintă un fundament pentru fortificarea mecanismelor de asigurarea securității umane la începutul secolului XXI.

În contextul dat e important să se analizeze procesul de asigurare a securității umane în condițiile globalizării, subliniind modalitățile de realizare a transformărilor globale în domeniul securității, investigațiile fiind direcționate, în principal, pentru a scoate la lumină procesele actuale de reconfigurare a pozițiilor și redimensionare a democratizării în contextul perfecționării mecanismelor care asigură securitatea persoanei umane și a umanității în ansamblu. Optimizarea managementului sectorului securității umane are ca scop consolidarea bunăstării sociale prin creșterea nivelului de siguranță a persoanei și comunităților umane, fiind axat pe respectarea și promovarea intereselor și nevoilor individului uman și a intereselor de securitate ale statului, devenind subsidiar, derivat, dar și inferior ca prioritate față de securitatea cetățeanului, dar cu un grad de realizare mai mare decât în trecut [23, p. 104].

Problematika securității umane a fost abordată prima dată de ONU în 1992 în „Agenda pentru Pace: diplomație preventivă, pacificare și menținere a păcii” – un raport în care Secretarul General al ONU B. Boutros-Ghali marca necesitatea realizării unei „*abordări integrate asupra securității umane*” în contextul proceselor de pacificare în epoca de după finalizarea „Războiului Rece”, cu scopul de a elucida cauzele profunde ale conflictelor de diferite niveluri din acea perioadă de pe mapamond și din Europa, cu impact determinant asupra domeniilor economic, social și politic [24, p. 312]. În etapa actuală, securitatea prin această prismă nu mai e considerată simpla absență a războiului și a violenței într-o anumită regiune, ci constituie o abordare comprehensivă și complexă, bazându-se pe trei principii fundamentale: (1) Lipsa sau eliberarea de teamă, tratată și ca securitate contra violențelor, înțeleasă și ca siguranță a zilei de mâine; (2) Eliberarea de nevoi ce țin de asigurarea cu alimente și hrană ca protecție a persoanei din perspectiva celor mai fundamentale necesități, asigurarea cu îngrijire medicală, precum și a securității sănătății sau a securității locuinței și mediului și (3) Libertatea de a trăi cu demnitate prin promovarea principiilor dezvoltării umane sustenabile și prin protecția și asigurarea drepturilor omului și a principiilor statului de drept [25, p. 312].

Din punctul de vedere al celor mai generale norme, securitatea umană, ca și concepție care vine să sprijine identificarea soluțiilor la provocările ce țin de diverse componente ale biosecurității, reprezintă o preocupare

centrală în întreaga teorie a securității naționale contemporane care se axează pe promovarea intereselor naționale și pe securitatea statului, pe motivul că anume securitatea umană poate să determine metodologic și strategic identificarea și implementarea de soluții la pericolele ce țin de alte tipuri de securitate. La fel, securitatea umană este concentrată și pe evoluția de viitor a întregii sfere a asigurării securității. Pericolele pentru securitatea umană nu sunt exclusiv, imergent și inevitabil numai biologice, ci implică și influențează, într-o mare măsură, alte aspecte multiple ale problematicii securității umane care, tangențial, determină configurația ulterioară a nevoilor și priorităților din cadrul sferei complexe, multilaterale a securității omului [26, p. 101].

Esența și obiectivul primordial al necesității asigurării securității, în general, și a biosecurității, în mod special, constituie și tendința de asigurare a condițiilor optime pentru dezvoltare și progres în cadrul unui anumit sistem social. Reformele, în general, sunt generatoare de progres pe motivul că în sistemele ce sunt supuse permanent proceselor reformatoare, crește probabilitatea schimbărilor pozitive în comparație cu sistemele în care nu se promovează reformele, sau în care există o rezistență internă puternică la reforme, din partea aparatului birocratic și funcționăresc sau din partea celor mai largi pături sociale, și inevitabil, după stadiul de stagnare ajung să degradeze prin pierderea controlului asupra echilibrului și stabilității atât macrosistemice, generale, cât și microsistemice locale, la scara fiecărui element component. Rămân deschise câteva aspecte referitoare la stringența identificării scopurilor și obiectivelor schimbărilor reformatoare și referitor la ritmurile și amploarea acestor schimbări pentru evitarea unei creșteri exagerate valorice și calitative, în cadrul căreia se acumulează o masă critică a reacțiunii și dezechilibrului care aduce în final (după o perioadă de creștere vertiginosă sau bum) la stagnare, apoi la o descreștere semnificativă prin imposibilitatea exercitării controlului asupra ritmurilor de creștere și, în consecință, contribuie decisiv la reducerea parțială sau totală a capacității de dirijare a dezvoltării sistemice.

Prin urmare, securitatea ființelor biologice (vii) poate fi concepută și identificată, într-un anumit sens, ca securitate biologică sau biosecuritate, și presupune o specializare mai îngustă și o abordare mai directă a problemelor legate de viu, viete și / sau viață. Asigurarea biosecurității se configurează a fi o preocupare prioritară pentru organizații ale societății civile în mod special, dar și pentru unele instituții internaționale și de stat precum: Ministerul Mediului (și a agențiilor acestuia în teritoriu), organe militare și represive, de anchetă, organe ale ministerelor de forță și de asigurare a ordinii de drept în stat ce veghează la respectarea legislației din domeniu și sunt responsabile pentru descurajarea comportamentelor ce atentează la echilibrul biosfere și la biosecuritatea atât a întregii societăți, cât și la cea a fiecărui cetățean.

Astfel că biosecuritatea, totodată, poate constitui o preocupare teoretică, științifică ce vizează coordonarea dintre necesitățile, temerile individuale și sociale cu factorii biologici și naturali. De asemenea, biosecuritatea, ca teorie științifică, trebuie să fie preocupată de bunăstarea și procesul de asigurare a acesteia cu referire la ființele vii și natura vie (flora și fauna). Biosecuritatea presupune și un șir de politici și strategii de anihilare și descurajare a activității biopericuloase, ceea ce vizează setul complet de metode restrictive, pe lângă metodele de încurajare a comportamentelor individuale și sociale în vederea respectării principiilor impuse în mod imperativ, de iminența edificării sistemului de biosecuritate în societatea umană la scară globală, în vederea promovării valorilor ce țin de biosecuritate, a metodelor de relații dintre vietăți, dintre stat și om, în vederea promovării politicilor naționale și internaționale în vederea consolidării biosecurității societății în relație cu natura [27, p. 191].

De asemenea remarcăm că, în raport cu evoluția relațiilor sociumului cu mediul natural, biopericole ce provin din sistemul sociopolitic represiv, generate de o anumită doză de insecuritate la scara unui anumit stat, indusă de intenția autorităților de a controla mai bine populația proprie prin diverse tertipuri biopsihice sau campanii medico-biologice cu caracter obligatoriu pentru populație, dar care le pot crea anumite stări de vulnerabilitate și / sau dependență de autoritățile statului. Pericole biologice ce se referă la cataclisme naturale, fiind o altă categorie de biopericole, implică riscuri pentru starea biologică a vietăților terestre coroborate cu un șir de fenomene naturale violente cu impact nociv asupra stării acestor vietăți. Diverse cataclisme naturale cu urmări nocive sau chiar catastrofale atât pentru om, cât și pentru alte vietăți, pentru mediu și biosferă, se referă la aceeași categorie de biopericole.

În contextul noilor tipuri de război, pe care avem posibilitatea să le analizăm în baza exemplului războiului general declanșat la 24.02.2022 de Rusia în Ucraina, problematica securității este foarte diferită de cele expuse de savanți în tratatele lor despre fenomenul securității pe parcursul ultimului secol.

Noile tipuri de arme letale, arme de atac asupra unor mase mari de oameni, tehnologii militare subtile și imperceptibile pe moment, toate sunt pe agenda propagandistică a părților beligerante, dar fără să se materializeze practic într-o cercetare de amploare care să răspundă la cele mai stringente provocări. Cu toate acestea, în contextul noilor tipuri de război, utilizarea armelor informaționale, a celor biologice, de manipulare a maselor nu poate fi detectată imediat și fără echivoc, dat fiind specificul acestor arme, care păstrează un important potențial de utilizare.

Spre exemplu, biopericolele antroposociale, fiind în concordanță directă cu nivelul și stadiul de dezvoltare, atât al societății, cât și al individului uman, conțin amenințări și riscuri serioase, inclusiv biologice, reieșind din diverse raporturi problematice în cadrul social, cauzate de unele limite și stări de vulnerabilitate ale indivizilor umani în fața colectivelor sociale sau subsistemelor sociumului, responsabile de asigurarea și livrarea unor servicii și asistențe sociale, precum riscurile pe care le întrunește corelația dintre necesitățile medico-biologice ale individului și limitele sau potențialul redus al sistemelor de ocrotire a sănătății, a sistemului de protecție socială, necesitățile spiritual-educaționale ale individului și starea sistemului educațional, dar și discrepanța dintre necesitățile societății, cerințele imperative ale acesteia și posibilitățile biogenetico-medice și educaționale ale omului [28, p. 66].

Pericolele și riscurile ce amenință securitatea omului sunt complexe și poartă un caracter sintetic. Biopericolele induc numeroase riscuri pentru om, conceput ca și un complex biopsihosocial, ce amenință cu degradarea și stoparea dezvoltării omului în complex, pornind de la afectarea fenotipului său biologic, a stării sale de sănătate, a condiției fizice imediate, culminând cu modificările genotipice și mutațiile ereditare ce pot implica degenerarea stării pe termen lung a unui grup întreg de ființe ce fac parte din specia umană, pe parcursul unui șir de generații. Condiția biologică determinantă pentru definirea individului uman poate cauza, la rândul său, degradarea condiției psihice și a celei sociale, însemnând o subdezvoltare și înapoiere a proceselor psihice individuale, ajungând până la stadiul unor reacții și reflexe biopsihice rudimentare și subdezvoltate ce implică și o descreștere a condiției și importanței sociale a unor indivizi umani, incapabili, într-o astfel de stare vulnerabilă, de luptă și concurență în plan social. Caracterul sintetic și complex al biopericolelor și, implicit, al tematicii biosecurității în general, precum și gradul, seriozitatea amenințărilor se evidențiază pregnant, mai ales în contextul specificului sistemic și funcțional al pericolelor biologice și riscurilor pe care le poartă pentru alte sfere și aspecte ale vieții, în totalitatea și complexitatea ei, ce se găsesc într-o interdependență și corelație proporțională dinamică.

Securitatea umană, fiind preocuparea centrală în cadrul tematicii complexe și pluridimensionale a securității în sens constructivist și postmodern, capătă noi aspecte în contextul abordării securitologice a edificării unei societăți bazate pe cunoaștere, a unei societăți renovate moral, refondate pe principii noosferice și bioetice. Cu toate că pericolele la adresa securității umane, bazându-se pe substratul biologic uman, implică alte diverse laturi ale vieții umane, acestea au repercusiuni grave asupra unui șir de alte aspecte vitale și tendințe bio-culturale ale problematicii asigurării securității pentru dezvoltarea umană durabilă [29, p. 48].

Astfel, noile amenințări și riscuri la adresa securității se extind ca arie conceptuală, incluzând și atacurile asupra infrastructurii civile, cu scopul de reducere a calității vieții, de diminuare a condițiilor minimale necesare pentru supraviețuirea fizică a oamenilor pe un anumit teritoriu. Acest gen de atacuri contra populației civile este pe larg utilizat de Federația Rusă în războiul total din Ucraina, declanșat la 24 februarie 2022. Astfel, majoritatea eforturilor acestui stat, considerat și declarat pe drept ca fiind unul terorist de către comunitatea internațională liberă și democrată, în baza acestor metode inumane utilizate contra populației civile din Ucraina, dar și contra populației proprii din regiune Kursk (care a fost ocupată temporar de trupele ucrainene în urma unei operațiuni militare de sustragere a forțelor militare ruse din regiunile cu concentrare militară majoră din regiunile ucrainene Donbas și Lugansk), are ca scop principal terorizarea populației, determinarea acesteia să părăsească teritoriul vizat, sau să exercite asupra autorităților de drept (sau comendurii militare temporare) o presiune suplimentară, în contextul unor mecanisme deliberative și democratice sau în perspectiva respectării normelor internaționale de tratament al populației civile de către trupele militare de ocupație, pentru a determina aprobarea unor decizii politice favorabile statului terorist și agresor.

Aceste mijloace de deteriorare premeditată a stării de securitate, inclusiv remedii biotehnologice ofensive și defensive, se utilizează tot mai des în acțiunile militare obișnuite, pe lângă acțiunile de război hibrid, devenind o componentă inevitabilă în orice acțiune militară tradițională, fapt ce îngrijorează în mod deosebit, căci, în virtutea faptului că acțiunile militare (dar și hibride) pe Terra au loc zilnic, neîntrerupt, materialul biologic uman este supus unor fluxuri ofensive biotehnologice sporite, ce se amplifică odată cu progresul tehnico-științific, cu scopul distrugerii și degradării induse a structurii și funcțiilor biologice umane [30, p. 187].

Astfel, în concluzie, securitatea implică o anumită percepție a totalității pericolelor și amenințărilor ce comportă riscuri directe, hibride, indirecte, latente etc., sau reprezintă ele însele anumite sisteme cu componente sau elemente cu caracter ofensiv (armele biologice și biochimice sau biofizice) ce atentează la echilibrul altor sisteme decât cele biologice, dar care se regăsesc într-o interdependență de factorul și sistemele preponderent biologice în cadrul sferei sociale, cu sistemele geologice, meteorologice sau geofizice, cele spirituale și intelectuale, de cultură, politice sau economice.

În contextul sistemului studiilor de securitate și științe politice, preocuparea pentru securitatea umană devine de o importanță sporită datorită arsenalului metodologic, capabilă să-l pună la dispoziția altor discipline pentru a conceptualiza și a studia cu o eficiență mult mai mare problematica specifică proceselor și instituțiilor

politice în corelare cu schimbările și influențele contemporane, în mare parte legate de ofensiva tehnologică coroborată cu o diminuare galopantă continuă a rigurozității aplicării și controlului etic asupra acțiunii politice, militare și hibride.

Analizând la un nivel generalizat problematica securității umane ca și concepție a supraviețuirii sustenabile și asigurării persoanei a unui minim de siguranță și respect, simbioza securitară, ca o perspectivă integrală a bunăstării multilaterale a individului uman, a stării sale optime de supraviețuire și trai, reprezintă o componentă nouă care e conectată sistemic cu reciproc cu concepția securității umane, contribuind la formarea de noi construcții conceptuale, cum ar fi politica securitară, cultura securității, sau siguranța persoanei în contextul post-industrialismului, de exemplu, în care riscurile și amenințările sunt amplificate de scara globală de manifestare a acestora. Cadrul conceptual elaborat reflectă mai adecvat tendințele abordării științifice post-neclasice și realitățile globale în condițiile crizei mondiale pentru a se putea realiza o analiză comparativă a diferitelor aspecte ale simbiozei securitare, securității umane și siguranței personal în contextul celor mai semnificative și reprezentative fenomene și procese securitare și sociopolitice.

Escaladarea amenințării la adresa securității sub toate planurile, începând de la securitatea personală a fiecărui individ luat în parte, a comunităților și grupurilor umane până la securitatea globală este determinată nemijlocit de creșterea gradului de vulnerabilitate a umanității în genere, dar și a subiecților dreptului internațional luați în parte, a statelor lumii, instituțiilor și organizațiilor reprezentative pentru puterea în stat, a comunităților umane în cel mai larg sens al conceptului. Astfel, doar o reconsiderare a priorităților, metodelor și strategiilor de implementare a acestora în vederea atingerii unei dezvoltări sustenabile macrosociale pe termen lung poate fi acel obiectiv, prin atingerea cărui să se diminueze substanțial impactul agresivității umane premeditate asupra destinului omenirii.

Asistăm azi la diversificarea fără precedent ale pericolelor și amenințărilor de securitate, problematica securitară este una extrem de prezentă în spațiul public, alimentată de incertitudinea sporită față de căile posibile și perspectivele de asigurare a securității, atât personale, cât și a întregii comunități. Prin urmare, cadrul conceptual, metodologiile utilizate pentru studiul diverselor aspecte și fenomene securitare, trebuie să fie lărgit și aprofundat, extins și fundamentat teoretic, dând posibilitate, atât publicului, cât și cercetătorilor din diverse domenii pentru o reflectare mai corectă a realității contemporane în conexiune strânsă cu planul securitar, pentru o soluționare mai eficientă a provocărilor de securitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. SPRINCEAN, S. *Prioritățile de securitate națională prin prisma obiectivelor de securitate umană în contextul perspectivei de extindere a UE*. În: Conferința Internațională Jean Monnet "Mecanisme și modele de adoptare a deciziilor la nivel local/regional/central", 19-20 aprilie 2024, Chișinău / Coord. L. Roșca. Chișinău: Print-Caro, 2024, p. 309-318.
2. FUKUYAMA, Fr. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Ed. Farrar, Straus and Giroux, 2018. 240 p.
3. SPRINCEAN S. *Unele stringențe și imperative în studiile contemporane de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. / Republica Moldova în contextul provocărilor interne și externe la adresa securității naționale (Partea a III-a). / Red. șt. Natalia Albu. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (ÎS FEP "Tipografia Centrală"). 2019. Cap. 1, p. 5-20.
4. SPRINCEAN, S.; MITROFANOV, Gh. *Impactul asigurării securității globale asupra modernizării sociopolitice a Republicii Moldova*. În: MOLDOSCOPIE. Anul 25 (2021), nr. 1 (92), p. 54-59.
5. SPRINCEAN, S. *Siguranța persoanei în contextul sistemului de asigurare a securității umane*. În: *Parteneriatul Estic: spre o comunitate a democrației și prosperității*, Ed. 16, 31 martie - 1 aprilie 2023. Chișinău: "Print-Caro" SRL, 2023, 1, p. 98-105.
6. THAKUR, R. *From National to Human Security*. În: *Asia-Pacific Security: The Economics-Politics Nexus*. / Eds. St. Harris and A. Mack. Sydney: Allen & Unwin, 1997, p. 53-54.
7. SPRINCEAN, S. *Noi riscuri și amenințări la adresa siguranței persoanei în epoca intensificării biopericolelor globale*. În: Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective. Conferința științifică națională cu participare internațională. Ediția 4-a, 26-27 iunie 2020 / colegiul redacțional: Valeriu CAPCELEA (coordonator) [et al.]. Bălți: Tipogr. „Indigou Color”, 2020, p. 372-378.
8. SPRINCEAN, S. *Provocări contemporane la adresa securității umane și siguranței persoanei*. În: *Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală*, 1 decembrie 2023. Chișinău: CEP USM, 2023, Volum 1, p. 202-209.
9. SPRINCEAN, S. *Perspective de ajustare a principiilor securității umane în condițiile unui nou context geopolitic*. În: *Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*, Ed. Volumul X, 7 iunie 2023. Cahul: Tipografia „CentroGrafic” SRL, 2023, Vol.10, Partea I, pp. 40-44.

10. SPRINCEAN, S. Problematika securității umane în contextul evoluției societății contemporane. În: Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale. / Coord. Vitalie Varzari. Cap. 4. Chișinău: Tipografia Centrală. 2016, p. 77-94.
11. SPRINCEAN, S. Corelații ale problematicii siguranței persoanei și securității umane cu domeniul drepturilor omului. În: Studii și cercetări juridice / Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice; colegiul de redacție: Valeriu Cușnir (coordonator științific) [et al.]. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). Partea a 6-a. Subcap. 7.1. 2023, p. 157-170.
12. SUHRKE, A. Human Security and the Interests of States. In: Security Dialogue, vol. 30, no. 3, 1999, p. 265-276.
13. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI T.-S. Human security and personal safety approaches to the contemporary East-European security challenges. In: Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: матеріали Міжнародної XI науково-практичної конференції, Чернівці, 27 травня 2021 року. Чернівці: Технодрук, 2021. с. 149-156.
14. GIDDENS, A. Fate, Risk and Security. In: A. Giddens „Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age”. Cambridge: Stanford University Press. 1991. 264 p.
15. BADESCU, C. Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Security and Human Rights. London: Routledge, 2010. 212 p.
16. SPRINCEAN, S. Aspecte securitare ale procesului de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. In: Securitatea umană și socială în statul democratic, 27 octombrie 2023, Chișinău. Chișinău: Tipografia "Print-Caro", 2023, p. 25-32.
17. SPRINCEAN, S. Imperativele securitare ale societății contemporane. În: Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației / Prospects and problems of research and education integration into the European area. Conferință științifică internațională, ediția a VI-a, 6 iunie 2019. Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul. Volu mul VI. Partea 1, 2019, p. 29-33.
18. SPRINCEAN, S. Politica securității umane în Republica Moldova în contextul provocărilor și oportunităților mediului regional de securitate. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. / red. șt. Valeriu CUȘNIR. Chișinău: Tipografia Centrală. Subcap. 5.2. 2019, p. 477-497.
19. SPRINCEAN, S. Aspecte politice și bioetice ale problematicii biosecurității. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice [Chișinău], nr. 3, 2010, p. 112-122.
20. BUZAN, B. Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională de după războiul rece. Chișinău: Cartier. 2000. 386 p.
21. SPRINCEAN, S. Dezvoltarea umană și siguranța persoanei în contextul preocupărilor pentru securitatea umană. In: Studii și cercetări juridice, Ed. 7-8. Chișinău: CEP USM, 2024, Partea 7-8, p. 231-239.
22. SPRINCEAN, S. Contribuții ale concepției securității umane la fortificarea spațiului european de securitate. În: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Spațiul european de securitate: provocări, oportunități, perspective de integrare”. 11 octombrie 2019. Chișinău: Tipogr. "Print Caro", 2019, p. 9-20.
23. BATTERSBY, P., SIRACUSA, J. M. Globalization and Human Security. New York: Rowman & Littlefield Publishers. 2009. 252 p.
24. An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace keeping <http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/shared/Winter/protected/Boutros%20Boutros%20Ghali%20Agenda%20for%20Peace.pdf> (accesat 29.08.2024).
25. Raportul de Dezvoltare Umană al Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare 1994. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994> (accesat 29.08.2024).
26. SPRINCEAN, S. Siguranța persoanei în contextul sistemului de asigurare a securității umane. In: Parteneriatul Estic: spre o comunitate a democrației și prosperității, Ed. 16, 31 martie - 1 aprilie 2023. Chișinău: "Print-Caro" SRL, 2023, 1, p. 98-105.
27. SPRINCEAN S. Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice. În: Top 10 probleme politice a societății în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. / red. șt. V. Juc. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.
28. СПРИНЧАН, С. Л. Биоэтика и публичные политики в контексте постдемократии. În: Материалы Четвертого Национального Конгресса по биоэтике с международным участием. 20-23 сентября 2010 года, Киев Украина. / ред. Ю.И. Кундиева [et al.]. Киев, 2010, p. 66-67.
29. SPRINCEAN, S. Securitatea umană și bioetica. Chișinău: F.E.P. "Tipografia Centrală". 2017, 304 p.
30. URSUL, A.D.; URSUL, T.A.; ȚÎRDEA, T.N. Главное управление переходом к устойчивому развитию: социально-политический ракурс. În: Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Revistă științifică trimestrială. Chișinău: USM, nr. 1 (LVI), 2012, p. 183-201.

THE IMAGE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE DURING THE WAR: THE VIEW OF THE CREATIVE CLASS

Denys YAKOVLEV, *Doctor of Political Science,*
National University "Odesa Law Academy"
e-mail: yakovlevdenys@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-2828-4669

Hanna TRUSHEVYCH, *PhD in Political Science,*
Odesa I.I. Mechnikov National University
e-mail: trushevych@onu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-3793-1074

Summary

The study analyzes the results of a survey of representatives of the creative class in Odesa. The researchers conducted one of the first such studies in Ukraine. The findings show that creative class residents of Odesa consider Volodymyr Zelenskyi to be a legitimate president, despite the fact that his official term in office has ended, as stipulated by the Constitution of Ukraine. The level of trust in the president among Ukrainians fluctuates, but the majority of Odesa residents confirmed their trust in the current president. Experts would advise the president to improve his work in the following areas: human resources policy, fighting corruption, the situation at the front, domestic policy, assistance to the military/veterans, foreign policy, and the return of prisoners of war. Odesa's creative class respondents were divided on the justified expectations from the president's image in 2024 compared to 2019. The majority of respondents believe that the president has remained a populist and that he is a democratic leader, but shows some signs of authoritarianism. Respondents associate V. Zelenskyy with the image of the "President of War," consider him a "charismatic leader," "not a politician," "a servant of the people," and "the people's chosen one." The results of the study also show that representatives of the creative class notice changes in the president's image: a tired look, a "military" style of dress, improved communication skills, emotionality, rigidity in decision-making, fewer hand gestures, and a confident gait.

Keywords: *creative class, middle class, President of Ukraine, elections, image, democracy, war, political leadership, Ukrainian society.*

The relevance of the study lies in the fact that the creative class is the driving force behind democratic transformations in Ukraine. It fully fulfills the functions of the middle class in terms of modernization. At least in terms of establishing electoral democracy, the creative class has made a choice: "It is largely thanks to the middle class that Ukraine has been at the forefront of the post-Soviet democratic transformation. Yes, one should not underestimate the role of the middle class in the Ukrainian political Maidans – the "Orange Revolution" (2004) and the "Revolution of Dignity" (2013–2014). These events twice radically changed the political course of the state in the direction from authoritarianism to democracy, at least to electoral democracy. After overcoming the political crisis and the opposition coming to power (in 2005 – President V. Yushchenko, and in 2014 – P. Poroshenko), the activity and cohesion of the middle class was not enough to put pressure on the government to implement market economic reforms. The middle class has always made a democratic political choice" [10]. Among all the challenges facing Ukrainian society, the main one is countering Russian aggression. Here, the creative class also plays a titular role. The creative class in Ukraine is the driving force behind democratic processes in politics and the economy. Without exaggeration, Ukraine's economy is based on the creative class, especially during the war, as the main taxpayers are entrepreneurs and business owners. "During the war caused by the Russian aggression in 2014 and the large-scale armed invasion on February 24, 2022, it was the middle class that came to the defense of Ukraine as volunteers and activists" [11].

Richard Florida, an American sociologist, described the phenomenon of the creative class back in 2002 in his book *The Creative Class: People Who Change the Future*. "Homo creativus is a global bestseller, an expanded and updated edition in which the author shows how the world has changed with the emergence of a new economic class and what its decisive role is in the further development of social life [4].

Creativity is associated with the comprehension of the need to create what society needs at this very moment and in the method that is most acceptable to humanity. L. Shymchenko points out that creative thinking in combination with different levels of motivation provides the effect of achieving the goal, forms the

belief in the presence of a working intellect, acts as a stimulant for self-realization, and generates a desire for effective innovation. This is how the creative class is gradually formed [7]

Richard Florida refers to the core of the creative class as people engaged in science and technology, architecture, design, education, art, music and entertainment, whose economic function is to create new ideas, new technologies and new creative content. In addition to the core, the creative class includes a large group of creative professionals working in business, finance, law, healthcare and related fields. According to Florida, the main goal of local authorities today should be to create favorable conditions for the creative class [1].

On the occasion of the publication of Richard Florida's book *Homo creativus* in Ukrainian, the Book Arsenal business platform hosted a panel discussion between entrepreneurs on the topic: "People who will change the future: when will the creative class revolution in Ukraine take place?" Volodymyr Vorobey, CEO of PPV Knowledge Networks, said: "Creativity, like any other approach, can be both positive and negative. Two things are important here. First, the extent to which the creative class understands its responsibility. Since the creative class in Ukraine is not fully formed, it does not understand its responsibility to society. It doesn't understand that its representatives are becoming the global elite and have the ability to influence system change." Volodymyr Vorobey believes that the highest level of self-awareness as a representative of this class is not only to be creative, but also to have civic skills and responsibility, to be involved in creating or changing social systems. Without this, the creative class will not grow, but will be only islands isolated from the rest of the environment. The creative class is not about technology, but about values, which are then transformed into ideas and innovative projects [3].

Changes in the class model of society have led to a transformation of the system of social values, Sakalo points out. The main values of the creative class include individuality, comprehensive freedom, meritocracy, diversity, openness, and tolerance. They are gradually replacing, replacing or supplementing the old values inherent in the organizational era [6].

Ukrainian politician O. Prodan assures that the creative class in modern Ukraine has not yet been formed into a more or less coherent group. Opportunities for creative activity are quite limited or non-existent, and this type of work rarely brings decent financial rewards [5].

Creative people value individuality. L. Shymchenko argues that the process of forming creativity, as a comprehension of the need to ensure changes in the future, requires careful changes in the social process itself and in the system of public policy (mainly educational, social, informational, security, and economic) [7].

The creative class is, first and foremost, individuals who have the appropriate values. They are ready to defend them with weapons. They strive for change, create new initiatives and implement them. Does the current government in Ukraine understand the problems of the creative class? Does the creative class trust the president? How does it perceive its leader and what areas of the government's work does it think need to be improved? We were looking for answers to these and other questions by conducting a survey among Odesa's creative class representatives.

It should be noted that this kind of research is lacking in Ukraine. We have conducted one of the first expert studies in Ukraine of representatives of the creative class in Odesa. In general, the South of Ukraine, and especially Odesa, is known for a large number of well-known citizens who are representatives of the creative class. These are entrepreneurs, singers, actors, artists, architects, comedians, media market specialists, directors, scientists, and IT professionals. We interviewed 32 representatives of the creative class in June-July 2024. The study involved 56.2% of women and 43.8% of men. Also, 93.8% of respondents have a complete higher education. 6.2% have incomplete higher education. Of these, 50% of creative class representatives are aged 18 to 35, 37.5% are aged 36 to 50, 6.3% are aged 51 to 65, and 6.2% are over 66.

During the survey, the creative class of Odesa was asked the question: "What areas would they advise V. Zelensky to improve?" (several answers could be selected). The results were as expected: 81.3% - to work on personnel policy, 75% - to fight corruption, 62.5% - to control the situation at the front, 50% - to pay attention to domestic policy and help the military/veterans, 43.8% believe that the president should focus mainly on foreign policy and the return of prisoners of war. After all, the results of sociological surveys show distrust of the ruling team: The Cabinet of Ministers of Ukraine, the Office of the President of Ukraine, and the Verkhovna Rada of Ukraine. One of the main internal problems Ukrainians see is corruption [2].

In May 2024, Ukrainian society continued to debate the legitimacy of Volodymyr Zelenskyy's tenure as President of Ukraine. In May 2024, he completed his five-year term in office. We asked representatives of the creative class: "Do they consider V. Zelenskyy a legitimate president?" During the martial law in Ukraine, 75% of creative class representatives consider V. Zelenskyy to be a legitimate president, 6.3% believe that it is necessary to overcome the legitimacy crisis (possibly by holding elections), and another 18.7% chose the answer "difficult to answer".

The level of trust Ukrainians have in the president is constantly fluctuating. During the presidential election, it was 73%; in early February 2022, Zelenskyy's rating dropped to around 34%. In the first week of Russia's full-scale invasion of Ukraine, the level of trust rose sharply to 90%, and as of May 2024, it is around 59% [12]. The president's rating depends on political reality and actions, reactions to problematic issues that arise in the country. 43.8% of creative class representatives said they "trust" or "rather trust" the president, 18.8% said they "rather distrust" him, 18.7% said they "do not trust" him, and 18.7% of respondents said they found it difficult to answer this question.

While 75% of creative class residents of Odesa consider V. Zelenskyy to be a legitimate president and 43.8% "trust" or "rather trust" him, when asked "Do you think it is necessary/possible to hold elections during martial law?" (several answers were possible), 50% of respondents said that it was not advisable to hold any elections during martial law, 43.8% chose to hold local elections, and 31.3% of creative class representatives supported holding presidential and parliamentary elections during the war.

In the 2019 presidential election, President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy defeated an experienced politician, a then incumbent President Petro Poroshenko. Ukrainian society had a demand to overcome corruption and wanted to see someone from the people who had not yet been in politics and was not tainted by scandals to solve all the problematic issues. It is worth noting that before Zelenskyy announced his intention to run for president on New Year's Eve, January 1, 2019, the TV series *Servant of the People* was broadcast on television in 2015-2018, where he played the main role of a history teacher who managed to become president, which served as a political technology and many Ukrainians expected Zelenskyy to do the same things as the main character in the series. That's why we asked Odesa's creative class: "Have the expectations of V. Zelenskyy's image, which he had during the 2019 election campaign, been met as of 2024?" 37.5% of respondents answered: "yes, mostly", 37.5% - 'no, mostly' and 25% - 'no, absolutely'.

Answering the question "Has Volodymyr Zelenskyi changed as a leader since the beginning of the war?" 43.8% of respondents from the creative class in Odesa believe that the president remains a democratic leader, but shows signs of authoritarianism. In turn, 81.3% of creative class Odessans believe that V. Zelenskyy was a populist and remains so, 12.5% believe that he was not a populist and is not now, and 6.2% believe that he was a populist before, but not now.

Representatives of the creative class in Odesa perceive the image of the President as a "charismatic leader" (37.5%), 31.3% define his image as "not a politician," 25% - "the people's elected representative" and 6.2% - "the people's servant." Interestingly, respondents were offered other images as well: "Military," "Father of the Nation," "Hero," or, for example, "Strong Hand," but after two years of war, none of the respondents see V. Zelenskyy in these images. Respondents representing the creative class of Odesa see the image of the President that he built in 2019 and maintained until 2021 as relevant.

Also, to the question: "What image do you personally associate V. Zelenskyy with" 62.5% answered 'President of war', 31.3% - 'President of victory' and 6.2% - 'President of peace'. The answers to this question are more than expected, as V. Zelenskyy has been a wartime president for more than half of his term, and his presidency was marked by Russia's full-scale invasion of Ukraine.

Creative class Odessans noted changes in the current image of Volodymyr Zelenskyi. The majority of respondents noted noticeable changes in the president's image after the start of the full-scale invasion. The president is trying to be a strong, strong-willed, fearless leader of a country at war, as well as responsible and serious. Respondents note the president's fatigue, emotionality and harshness in communication, rigidity in decision-making, and, last but not least, his communication skills in establishing relations with partners, diplomacy and demanding assistance for Ukraine. "In order to create a complete, functioning political image, a politician must not only have a strong visual appearance and be able to communicate non-verbally, but also transmit and translate this image through language, which is the main tool for various speeches, addresses, meetings, etc." [8]. "All elements of the president's image help not only to unite Ukrainians in the middle of the country, but also increase the support of Ukraine by the world community. After Volodymyr Zelenskyi's speeches before the governments and parliaments of different countries of the world, we observe clear actions of support for these countries: not only verbal, but also financial and armed" [9].

It should be added that representatives of the creative class in Odesa all noted that the president looked tired. V. Zelenskyi began to smile less, look serious, and experience stress and the constant pressure of war. The respondents also noted changes in Volodymyr Zelenskyy's appearance: a change from the classic style of clothing to "military", a beard and an older man's appearance, which adds severity, and the president can often be seen wearing accessories (badges or ribbons) in support of the Armed Forces of Ukraine. Experts representing the creative class also noticed changes in the president's facial expressions and gestures: emotionality, simultaneous sharpness and restraint, confident gait, fewer hand gestures when explaining something.

The opinions of Odesa's creative class were divided in answering the question: "Would you vote for Volodymyr Zelenskyi in the next presidential election?". 25% would vote for V. Zelenskyi, 37.5% of respondents plan to vote for another candidate (no alternative candidates were offered), and 37.5% are undecided.

To summarize, representatives of the creative class in Ukraine are a driving force, have broad opportunities, are ready for change and can implement it, but do not fully understand their power and the level of ability to use it for the development of the country. Representatives of the creative class should unite in public organizations and parties, create associations to achieve a long-term goal: the development of Ukraine, the region, the city, using their own resources, ideas and opportunities, relying on their own creativity and intelligence. This will be especially important after Ukraine's victory in the Russian-Ukrainian war, as the country needs to be rebuilt, the economy needs to be strong, and the political system is expected to change and reboot in connection with the launch of the election process: presidential, parliamentary, and local elections.

The results of a study/survey of representatives of the creative class in Odesa show that Volodymyr Zelenskyi is considered a legitimate president with a fairly high level of trust, with the majority of respondents trusting or rather trusting the president. Respondents would like to draw the president's attention to work on personnel policy, controlling the situation at the front, fighting corruption, and working with the military/veterans. The majority of respondents consider it inappropriate to hold elections in June-July 2024.

Also, creative class residents of Odesa perceive V. Zelensky as a "president of war" who has the images of a "charismatic leader," "not a politician," "the people's chosen one," and "a servant of the people." Respondents emphasize significant changes in the president's appearance, rhetoric, facial expressions, and gestures: tired and serious look, demanding, sharp emotionality, determination, ability to convey information to foreign audiences, "military" style, confidence in actions and gait.

REFERENCES

1. Briefly about the creative class. Ukrainian center for cultural research. URL: <https://uccs.org.ua/kreatyvni-industrii/ekonomika-kultury/korotko-pro-kreatyvnyj-klas/>
2. Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>
3. Creators of the future: how to create a creative class in Ukraine. KMBS. URL: <https://kmbs.ua/ua/article/creative>
4. Homo creativus. How a new class is conquering the world. URL: <https://theukrainians.org/chytanka/homo-creativus-iaak-novyj-klas-zavojovuie-svit/>
5. Prodan O. On economic growth, or why Ukraine needs a creative class. URL: http://blogs.lb.ua/oksana_prodan/169221_pro_ekonomichne_zrostannya_abo_chomu.html
6. Sakalo O. E. Creative class as a leading group of modern society. *Grani*, №8, C. 77-80, 2015, ISSN 2077-1800
7. Shimchenko L. Creative class as an element of modern socio-economic progress. *Society. Document. Communication*, Ed. 8, A series of "Historical science", 336-350. 2019. DOI: 10.31470/2518-7600-2019-8-336-350
8. Trushevych H. The role of language image in creating a favorable image of Ukrainian politicians: analysis of New Year's speeches of the Presidents. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, No. 4, 113-120. 2021. DOI: 10.30525/2592-8813-2021-4-14
9. Trushevych H. Volodymyr Zelenskyi's political image during the Russian-Ukrainian war: an initial analysis. *Reality of Politics. Estimates – Comments – Forecasts*, No. (4)22, 81-95. 2022. DOI: 10.15804/rop2022406
10. Yakovlev, D., Borovyk, L., & Diachenko, O. The voice of the middle class and economic democracy in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 8(3), 220–227. 2022. DOI: 10.30525/2256-0742/2022-8-3-220-227
11. Yakovlev, D., Yakovleva, L., & Koltsov, V. MIDDLE CLASS IN UKRAINE: GOVERNMENT OR OPPOSITION?. *Baltic Journal of Economic Studies*, 9(3), 86-95. 2023. DOI: [10.30525/2256-0742/2023-9-3-86-95](https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-3-86-95)
12. 5th Anniversary of Volodymyr Zelensky's Presidency: How Trust in the President Changed in 2019-2024 and Assessment of His Party's Performance. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1413&page=1>

**VALORIFICAREA FACTORILOR REZILIENȚEI SOCIETALE
ÎN PROCESUL DE ADOPTARE A STRATEGIILOR ȘI PROGRAMELOR
ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

**CAPITALIZING ON SOCIETAL RESILIENCE FACTORS
IN THE PROCESS OF ADOPTING STRATEGIES AND PROGRAMS
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Veronica PRISĂCARU, doctor în științe economice, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: veronica.prisacaru@usm.md
ORCID: [0000-0002-2952-6888](https://orcid.org/0000-0002-2952-6888)

Summary

The basic objectives of the research consisted in: a) making a synthesis of the publications dedicated to societal resilience and, in particular, to its determining factors; b) diagnosing the orientation towards related factors in the process of developing strategies and programs to increase societal resilience in the Republic of Moldova. In order to achieve the predetermined objectives, the following research methods were applied: bibliographic study, analysis, synthesis, opinion poll, generalization. As a result of the research, an average level of capitalization on the societal resilience factors was found in the process of developing strategies and programs in the Republic of Moldova, which indicates an average effectiveness of the strategies and programs adopted to increase the societal resilience. Thus, we deduce the need for measures aimed at the detailed diagnosis of each societal resilience factor through the prism of its constituent elements; orientation towards the full utilization of societal resilience factors at each phase of the strategic decision-making process; the periodic evaluation of public opinion regarding the quality of the adoption of strategies and programs to increase societal resilience in order to carry out operative procedural interventions and, in this way, to increase the impact of the adopted strategies and programs.

Keywords: *factors, program, Republic of Moldova, societal resilience, strategy.*

Introducere

Condițiile extrem de flexibile în care se dezvoltă societatea contemporană, alături de provocările de natură politică, economică, climatică etc., plasează tot mai insistent problema consolidării rezilienței societale în aria de abordare a cercetătorilor, politicienilor și factorilor de decizie. Fiind definită ca o capacitate a societății de a stopa întreruperile majore care afectează funcționalitățile sale de bază și a se recupera/a reveni la starea inițială și înainta rapid [1,2], reziliența societală mai presupune abilitatea de a ajuta oamenii și locurile să se adapteze și să avanseze într-un mediu în schimbare [3], aceasta fiind exercitată prin răspunsuri și strategii adecvate, orientate la indivizi, grupuri, organizații și societăți afectate de probleme societale complexe [4,5]. Astfel, prin investigarea publicațiilor adresate subiectului, identificăm o unitate a opiniilor cercetătorilor și practicienilor în ceea ce privește semnificația unor eforturi organizate pentru asigurarea rezilienței societale. În acest sens, se impun soluții relevante și eficiente de a asigura rezistența comunităților la diverse adversități, aceasta reprezentând o condiție indispensabilă a prosperității lor și, implicit, un criteriu de evaluare a calității strategiilor adoptate și a politicilor aplicate. Pe de altă parte, o reziliență societală redusă reprezintă un indice clar al vulnerabilității societății la oricare influență externă, aidoma unei imunități insuficiente a persoanei, care îi sporește predispunerea pentru diverse maladii.

Factorii rezilienței societale – delimitări conceptuale

În contextul celor reflectate anterior, remarcăm, ca o etapă preliminară importantă a elaborării unor strategii eficiente apte să contribuie la sporirea rezilienței societale, precum și a politicilor și programelor care să o sprijine, identificarea factorilor determinanți, în virtutea afirmației că „înțelegerea factorilor este crucială pentru dezvoltarea strategiilor care sporesc pregătirea, răspunsul și recuperarea oricărei societăți” [6]. Atât natura, cât și conținutul factorilor respectivi reprezintă un subiect actual de discuție al cercetătorilor și practicienilor. Astfel, în opinia lui Derogatis et al., reziliența societală este influențată de patru factori de bază: încrederea în liderii țării, încrederea în instituțiile statului, unitatea socială și disponibilitatea de a aduce contribuții țării sau patriotismul [7]. Bodas et al. identifică două categorii de factori care pot fi gestionați în vederea sporirii rezilienței societale: *contextuali* și *factori-șintă*. Factorii contextuali reprezintă elemente inerente societății, greu

de modificat, dar cu capacitatea de a afecta dramatic nivelul de reziliență a societății. Spre deosebire de cei contextuali, factorii țintă sunt caracteristici individuale și societale care pot fi modificate mai ușor, ceea ce-i plasează pe poziția de obiective principale în procesul de elaborare a unor planuri pentru promovarea rezilienței societății [8].

O prezentare sintetică a factorilor contextuali și factorilor țintă ai rezilienței societale evidențiați de Bodas et al. este expusă în *Fig. 1*.

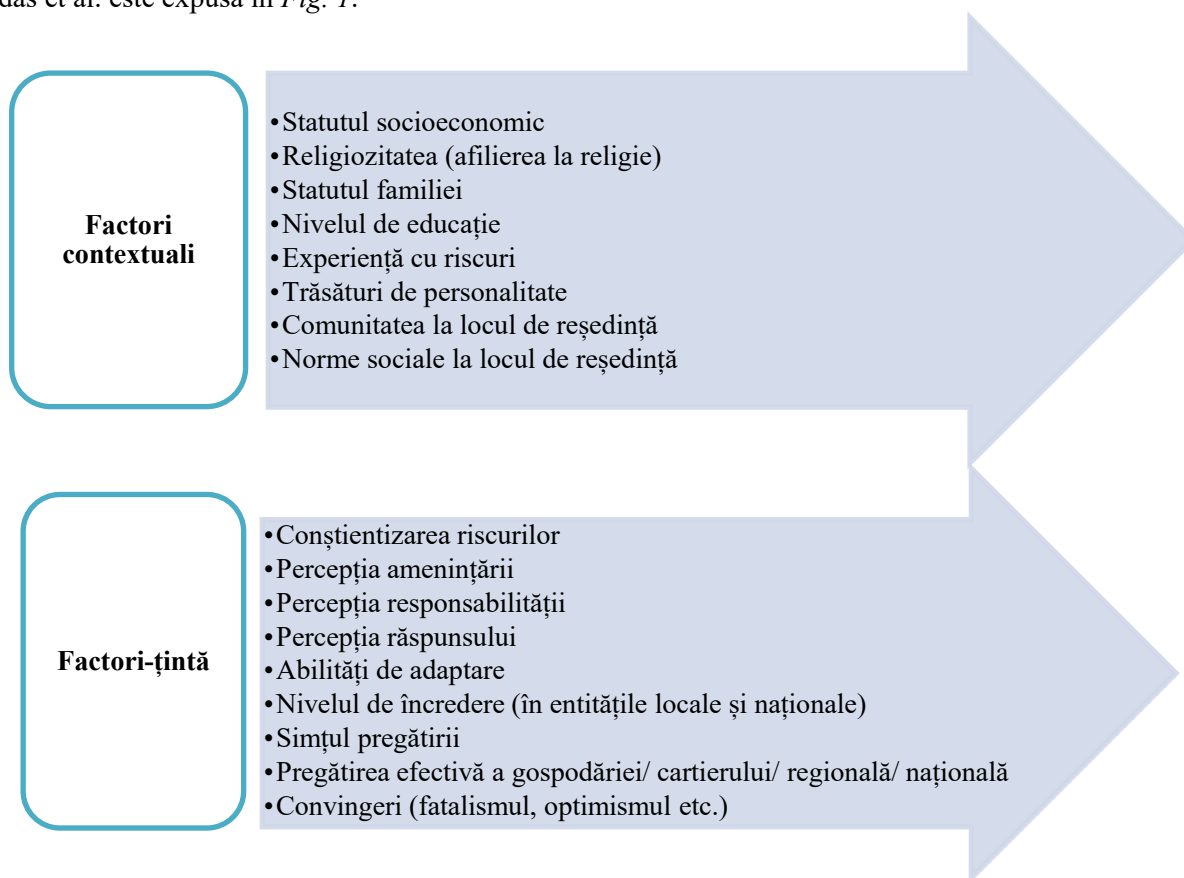

Fig. 1. Clasificarea factorilor rezilienței societale

Sursa: Elaborat de autor [în baza 8].

Colaboratorii proiectului ENGAGE finanțat de Uniunea Europeană, în baza sintezei mai multor studii, au evidențiat, la rândul său, șapte elemente pe care trebuie să se axeze politicienii și factorii de decizie în procesul de elaborare a strategiilor și programelor naționale de depășire a diferitor provocări, acestea fiind expuse în *Fig. 2*.

Fiind enunțată ca „capacitatea societăților de a menține rețele sociale puternice, implicarea populației și încrederea în entitățile locale, regionale și naționale” [6], coeziunea socială, ca factor de consolidare a rezilienței societale, are capacitatea de a ajuta comunitățile „să se refacă pe toate palierele în urma unor crize, indiferent de natura lor” [9].

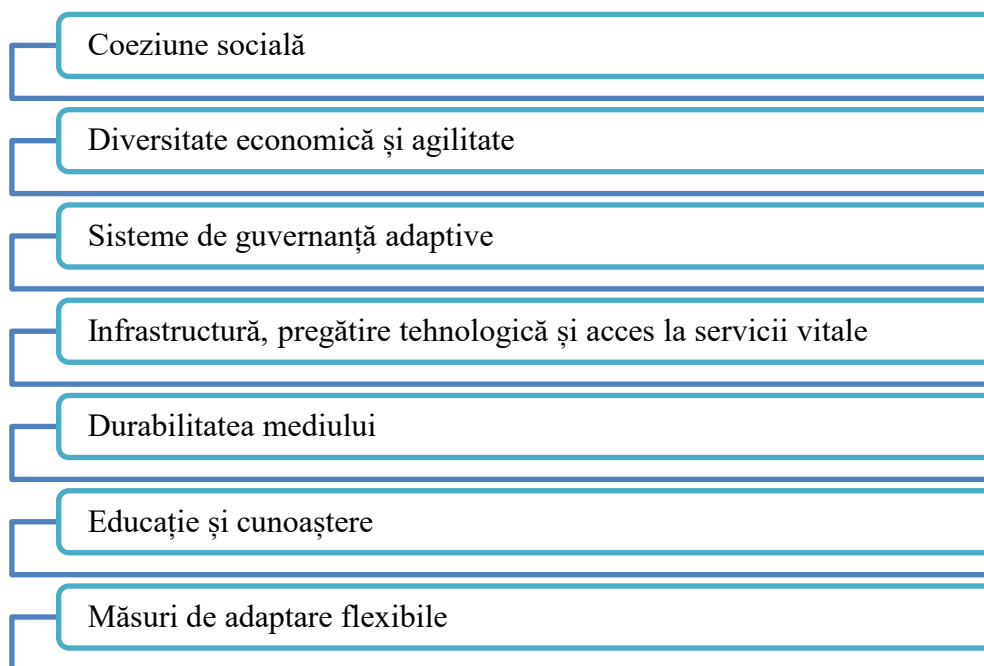

Fig. 2. Factorii evidențiați ca repere în elaborarea strategiilor și programelor naționale de sporire a rezilienței societale

Sursa: Elaborat de autor [în baza 6].

Accentuând semnificația coeziunii sociale pentru prosperitatea economică, dezvoltarea durabilă și reziliența societăților, Karki evidențiază următoarele criterii de evaluare a acestora [10]:

- apartenența socială/cetățenia - claritate cu privire la cine aparține comunității și, implicit, cu privire la drepturile și obligațiile de bază care guvernează interacțiunea socială;
- echitate și egalitate — acces egal la resurse, oportunități, informații și justiție;
- securitatea accesului la mijloace de trai și servicii de bază;
- guvernarea - pentru formarea politicilor și executarea corectă a planurilor.

Pe de altă parte, sistemele de guvernare adaptive sunt abordate de către ENGAGE ca un factor distinct al rezilienței societale, fiind enunțate ca sistemele receptive, incluzive, ce mențin transparența, încurajează colaborarea și cooperarea între diverse părți interesate și promovează un răspuns mai eficient și mai oportun în timpul crizelor [6]. În opinia lui Lebel et al., asocierea între guvernare și abilitatea de a gestiona reziliența se poate face prin prisma următoarelor aspecte [11]:

- participarea și deliberarea - în timp ce participarea construiește încrederea, deliberarea facilitează înțelegerea comună, necesară pentru a se mobiliza și a se autoorganiza;
- policentrismul și multistratificarea - instituțiile policentrice și multistratificate contribuie la o mai bună potrivire între cunoaștere, acțiune și contextele socio-ecologice în moduri care să permită societăților să răspundă mai adaptiv și la niveluri adecvate;
- responsabilitate și justiție socială - autoritățile responsabile îmbunătățesc capacitatea de adaptare a grupurilor vulnerabile, precum și a societății întregi. În aceeași ordine de idei, se accentuează necesitatea de a asigura justiția socială, protejarea drepturilor și intereselor grupurilor social-vulnerabile.

Diversitatea economică și agilitatea reprezintă, de asemenea, un factor esențial al rezilienței societale, fiind remarcată vulnerabilitatea sporită la șocuri și perturbări a societăților care se bazează pe industrii sau sectoare limitate [6]. Astfel, actualmente cel mai bun indicator al unei dezvoltări de succes a țărilor nu mai este sporirea produsului intern brut, dar creșterea sustenabilă, ajustată la risc. Implicit, se evidențiază, ca element central al paradigmei managementului riscurilor, necesitatea unei diversificări economice mai înalte, care nu doar reduce impactul evenimentelor externe, dar și stimulează o creștere mai robustă și mai rezistentă pe termen lung [12].

Semnificația infrastructurii, pregătirii tehnologice și accesului la servicii vitale rezidă în raționamentul că, în vederea sporirii capacității societății de a face față adversităților, este nevoie de a asigura continuitatea funcțională în baza unor sisteme de comunicații și servicii vitale durabile, surse de energie viabile, rețele puternice de transport [6].

Fiind recunoscut rolul sistemelor de infrastructură în asigurarea unor societăți rezistente, se constată totuși existența unor probleme în gestionarea acestora, ca: investiții insuficiente în toate etapele ciclului de viață al sistemelor, precum și în sporirea rezilienței lor, subestimarea valorii lor societale și economice [13]. În acest context, un interes deosebit îl prezintă principiile unei infrastructuri reziliente, precum și interacțiunea acestora, propuse de Oficiul Națiunilor Unite pentru Reducerea Riscurilor Dezastrelor (Fig. 3).

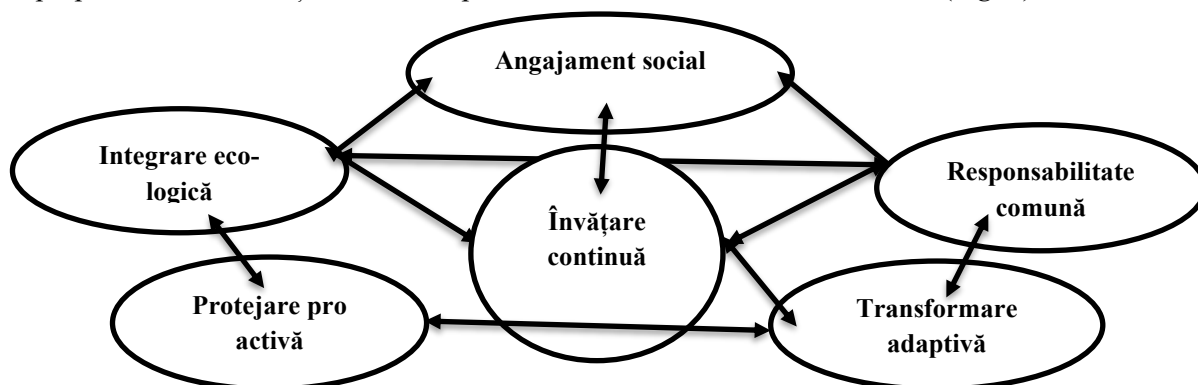

Fig. 3. Interacțiunea principiilor unei infrastructuri reziliente

Sursa: [14].

Conform aceleiași surse, principiile unei infrastructuri reziliente se aliniază la obiectivele dezvoltării durabile, în mod special la obiectivul 9 „Industria, inovație și infrastructură”. Astfel, principiile responsabilității comune și învățării continue contribuie la atingerea țintei 9.5 de îmbunătățire a cercetărilor științifice și capacităților tehnologice, în mod special prin facilitarea dezvoltării durabile și rezistente a infrastructurii în baza sprijinului financiar, tehnologic și tehnic sporit și susținerea dezvoltării tehnologice, cercetării și inovației în țările în curs de dezvoltare (țintele 9.a și 9.b). Principiul integrării ecologice se racordează la ținta 9.4 de a moderniza infrastructurile și industriile prin prisma dezvoltării lor durabile, a adopta tehnologii și procese industriale ecologice. Principiul angajamentului social sprijină implicarea și prosperarea societății promovată prin ținta 9.1, în timp ce principiul protejării pro active pune, de asemenea, accent pe furnizarea de sprijin financiar, tehnologic, tehnic și natural evidențiat în ținta 9.a [14].

Durabilitatea mediului reprezintă încă un factor important al rezilienței societale, pornind de la premisa că „păstrarea durabilității societăților nu numai că are un impact asupra populației prezente, ci transmite și o considerație profundă a generațiilor viitoare” [6]. În intenția de a clarifica relația dintre reziliență și sustenabilitate, Marchese et al. au sintetizat 37 publicații științifice axate pe subiectul dat și, în rezultat, au fost identificate 3 perspective diferite de abordare a acestora: 1) reziliența este o componentă a sustenabilității; 2) sustenabilitatea este o componentă a rezilienței; 3) sustenabilitatea și reziliența reprezintă obiective separate [15]. Fără a ne asuma responsabilitatea pentru clarificarea exactă a relației de condiționare, considerăm că legătura dintre reziliența societală și sustenabilitate este indiscutabilă, fiind identificată, de către aceiași autori, abordarea aspectelor sociale în definițiile sustenabilității în 29 lucrări din cele 37 investigate. Mai mult decât atât, obiectivul actual de construire a unei societăți reziliente și sustenabile [16] presupune, prin esența sa, o sinergie a eforturilor adresate concomitent atingerii ambelor calificative pentru societate: reziliență și sustenabilă. Astfel, se confirmă raționamentul că sustenabilitatea societății este strâns legată de reziliența acesteia și-i îmbunătățește capacitatea de a gestiona cu succes adversitățile [6].

Educația și cunoașterea, la rândul său, sunt chemate să promoveze o cultură a unei societăți „în creștere”, sensibilă la nevoile și așteptările flexibile ale populației [6], fiind evidențiat rolul vital al educatorilor și al altor agenți sociali care dețin cunoștințe în atenuarea dezastrelor pentru sănătatea generală a comunităților. [17]. Pe de altă parte, consolidarea rezistenței în zonele afectate de conflicte și crize poate fi asigurată de sisteme educaționale rezistente [18]. În acest context, sunt enunțate câteva repere, și anume [19]:

- Sistemele educaționale ar trebui să sporească reziliența, nu doar soliditatea, pentru a anticipa și a se adapta la schimbările volatile;
- Educarea pentru reziliență ar trebui să fie integrată în politicile educaționale naționale și globale;
- Educarea pentru reziliență ar trebui să încurajeze regândirea a ceea ce învață formabilii și a modului în care predau profesorii;
- Sunt necesare noi abordări ale educării pentru reziliență, alături de măsurarea și monitorizarea ODD 4.7 și Recomandarea din 2023.

Cu referire la măsurile de adaptare ca factor al rezilienței societale, se constată existența unor interpretări diferite cu privire la relația dintre capacitatea de adaptare și reziliență. Astfel, dacă Smit și Wandel consideră

că conceptele de adaptare, capacitate de adaptare, vulnerabilitate, reziliență, expunere și sensibilitate sunt interdependente [20], Carpenter et al. enunță capacitatea de adaptare ca element al rezilienței [21]. Indiferent de legătura cauză-efect care există între aceste două termene, relevanța măsurilor de adaptare este indiscutabilă în asigurarea rezilienței societale, fiind remarcate beneficiile superioare ale unor măsuri pozitive, ca moralul și speranța, comparativ cu cele negative, ca sentimentul de pericol, amenințările percepute sau simptomele de suferință. Implicit, se accentuează rolul important al autorităților și sistemelor de guvernare care trebuie să se impună prin transparența politicilor și acțiunilor, alocarea echitabilă a resurselor, promovarea bunăstării min-tale și promovarea programelor de pregătire pentru dezastre, alături de consolidarea colaborării între indivizi, comunități și autoritățile oficiale [6].

Valorificarea factorilor rezilienței societale la elaborarea strategiilor și programelor în Republica Moldova – studiu de caz

În vederea atingerii obiectivului cercetării de a evalua măsura în care se iau în calcul factorii de bază ai rezilienței societale în procesul de elaborare a strategiilor și programelor în Republica Moldova, a fost realizat un sondaj de opinie prin metoda anchetei. În acest sens, s-a aplicat un formular on-line pe un eșantion de 116 respondenți. Întrebările adresate au vizat măsura în care se iau în considerare fiecare din cei 7 factori ai rezilienței societale în procesul de elaborare a strategiilor și programelor aferente, fiind precizată și esența fiecărui factor, pentru a asigura o mai bună înțelegere a acestora.

Informațiile privind structura eșantionului este redată în Fig. 4-6 și denotă următoarele:

1. Aproximativ 35% din respondenți îl constituie studenții și, respectiv, 65% - persoanele încadrate în câmpul muncii, inclusiv cca 5% având calitatea de antreprenori;
2. Eșantionul este relativ omogen în funcție de vârsta respondenților, ponderea persoanelor tinere constituind aproximativ jumătate din numărul total;
3. 36% din respondenți dețin studii de bacalaureat sau profesionale obținute în instituții de învățământ profesional-tehnic (colegii), respectiv 18% au studii superioare de licență sau master, iar 46% sunt deținători ai studiilor de doctorat.

Cota reprezentativă a persoanelor tinere în eșantion, precum și a persoanelor cu studii superioare permite de a deduce asupra relevanței acestuia pentru a evalua calitatea proceselor decizionale aferente elaborării strategiilor și programelor naționale de sporire a rezilienței sociale.

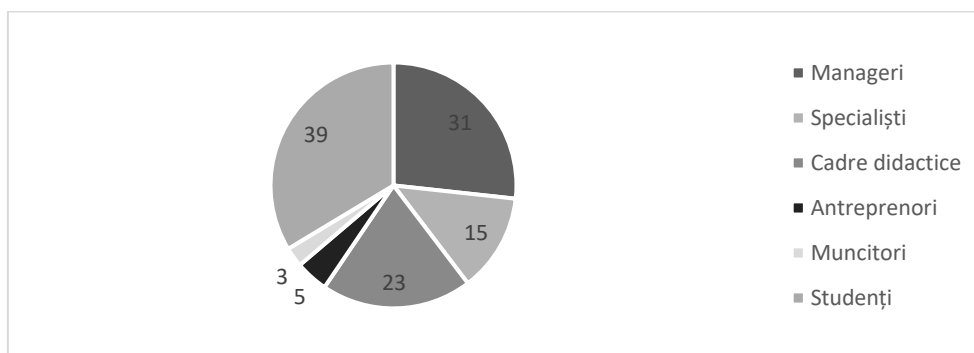

Fig. 4. Structura eșantionului după ocupație

Sursa: Elaborat de autor.

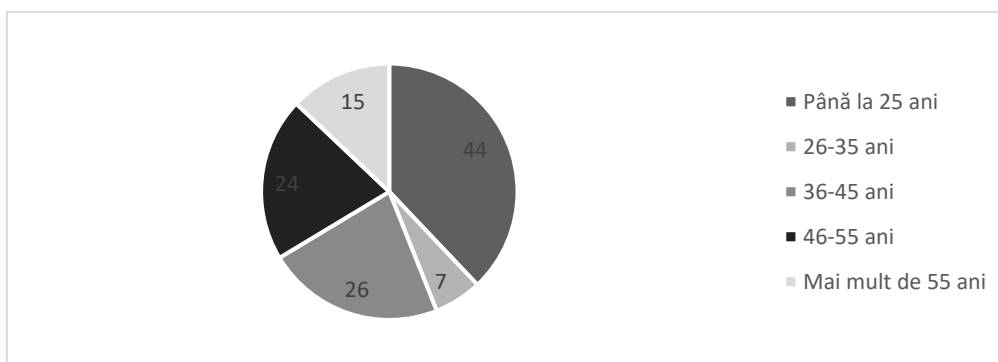

Fig. 5. Structura eșantionului după vârstă

Sursa: Elaborat de autor.

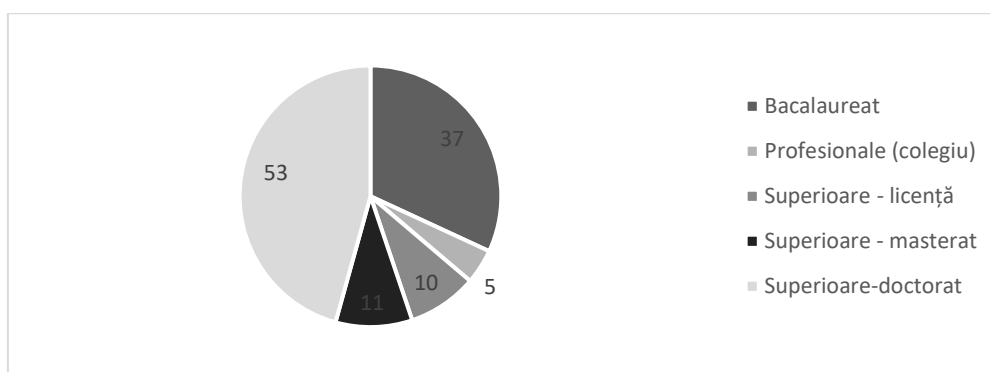

Fig. 6. Structura eșantionului după nivelul studiilor deținute

Sursa: Elaborat de autor.

Rezultatele generalizate ale evaluării de către respondenți a nivelului de valorificare a factorilor rezilienței societale sunt reflectate în *Tablelul 1* și, pentru a sesiza mai lesne diferențele dintre punctajul oferit diferitor factori, redată schematic în *Fig. 7*.

Tablelul 1. Rezultatele cumulative ale evaluării de către respondenți a nivelului de valorificare a factorilor de bază ai rezilienței societale la elaborarea strategiilor și programelor în Republica Moldova

Conținutul factorilor rezilienței societale	Numărul de respondenți în raport cu calificativele oferite, pers.					Punctajul mediu determinat ca medie aritmetică ponderată, puncte
	1 punct (slab)	2 puncte	3 puncte	4 puncte	5 puncte (foarte puternic)	
Coeziune socială	9	14	50	37	6	3,14
Sisteme de guvernare adaptive	6	21	50	34	5	3,09
Asigurarea infrastructurii, pregătirii tehnologice și accesului la servicii vitale	9	19	53	25	10	3,07
Diversitate economică și agilitate	13	23	43	33	4	2,93
Durabilitatea mediului	7	29	47	30	3	2,94
Educație și cunoaștere	6	19	50	35	6	3,13
Asigurarea măsurilor de adaptare flexibile	7	28	48	31	2	2,93

Sursa: Elaborat de autor.

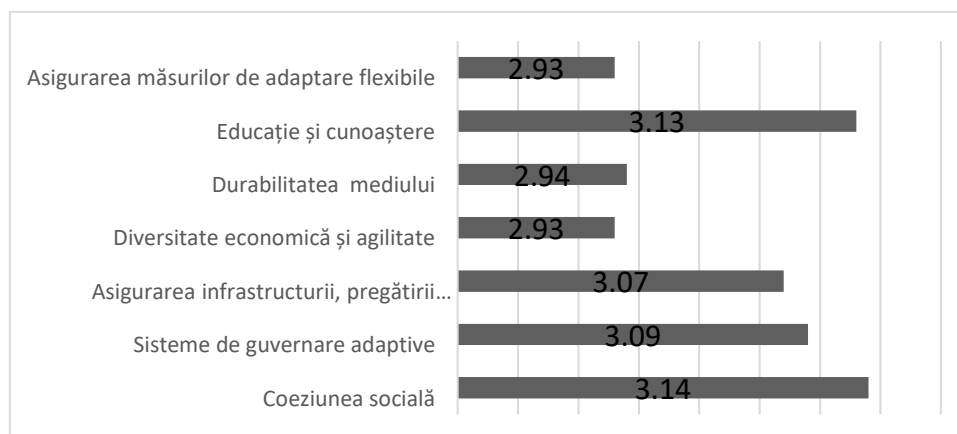

Fig. 7. Punctajul mediu oferit de respondenți nivelului de valorificare a factorilor de bază ai rezilienței societale la elaborarea strategiilor și programelor în Republica Moldova

Sursa: Elaborat de autor.

Conform datelor *Fig. 7*, constatăm că practic toți factorii rezilienței societale, în percepția respondenților, se respectă la un nivel mediu în procesul de elaborare a strategiilor și programelor, notele oferite variind nesemnificativ în jurul calificativului de 3 puncte. Prin urmare, există oportunități nevalorificate de a spori impactul strategiilor și programelor adoptate la nivel național asupra rezilienței societale, ceea ce permite să evaluăm eficacitatea acestora ca una medie. Astfel, revenind la semnificația rezilienței societale pentru dezvoltarea prosperă a statului, deducem asupra necesității unor intervenții majore în latura procedurală a managementului strategic la nivel național, acestea având menirea de a spori substanțial impactul strategiilor și programelor adoptate asupra capacității societății de a face față adversităților de diferită natură și a fi aptă să se alinieze la standardele economice și sociale, obiectivele și valorile comunității europene.

CONCLUZII

Chiar dacă există un acord al cercetătorilor și practicienilor cu privire la rolul esențial al rezilienței societale în condițiile actuale, extrem de flexibile, constatăm existența unor oportunități nevalorificate în Republica Moldova de a orienta strategiile și programele adoptate în diverse domenii la sporirea rezilienței societale. În aceste condiții, se impune necesitatea unui complex amplu de măsuri orientate la îmbunătățirea procesului de elaborare a acestora, și anume:

- diagnosticarea detaliată a fiecărui factor al rezilienței societale și identificarea elementelor care se abordează insuficient sau se omit în procesul de elaborare, aprobare și implementare a strategiilor și programelor;
- proiectarea unor acțiuni orientate la valorificarea integrală a factorilor rezilienței societale începând cu faza inițială de elaborare a unei strategii sau program;
- efectuarea unor evaluări periodice a opiniei publice cu privire la calitatea adoptării strategiilor și programelor în diverse domenii în raport cu obiectivele sporirii rezilienței societale.

Prin aplicarea măsurilor evidențiate mai sus, s-ar crea premise pentru sporirea capacității societății de a face față diferitor adversități, pentru o creștere economică sustenabilă și ar contribui la disponibilitatea acesteia de a adera la standardele economice și sociale, obiectivele și valorile comunității europene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. NATO PUBLIC DIPLOMACY PROGRAMMES. Increasing societal resilience: innovative ways to counter disinformation and hostile information activities. 2022. Available: <https://www.nato.int/structure/pdd/2022/220411-ResilienceContentGuidelines.pdf> [Accessed: 07.04.2024]
2. ELTRAH, M. Societal resilience: from theory to policy and practice. In: Linkov, I., Palma-Oliveira, J. (eds). Resilience and Risk. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security. Springer, Dordrecht. 2017. Available: https://doi.org/10.1007/978-94-024-1123-2_10 [Accessed: 12.04.2024]
3. NATIONAL CONSORTIUM FOR SOCIETAL RESILIENCE. Available: <https://www.alliancembs.manchester.ac.uk/research/recovery-renewal-resilience-from-covid-19/national-consortium-for-societal-resilience/> [Accessed: 01.04.2024]
4. ANHOLT, R., DULLEMEN, C., CARVALHO, J.S., RIJBROEK, J., SIECKELINCK, S., SLOOTMAN, M. Understanding Societal Resilience: The Case for Engaged Scholarship. Legal, Policy, and Economic Systems. Michael Ungar: Oxford University Press, 2021. pp. 551-564. Available: <https://academic.oup.com/book/41117/chapter/350425663> [Accessed: 18.05.2024]
5. INSTITUTE OF SOCIETAL RESILIENCE. Available: <https://www.resilience-institute.nl/en/the-istr/> [Accessed: 19.04.2024]
6. ENGAGE. What factors impact societal resilience? Available: <https://www.project-engage.eu/what-factors-impact-societal-resilience/> [Accessed: 18.05.2024]
7. DEROGATIS, L.R., SAVITZ, K.L., MARUISH, M. The SCL-90-R and brief Symptom Inventory (BSI) in primary care. In: M. E. Maruish (Ed.), *Handbook of psychological assessment in primary care settings*. Lawrence Erlbaum Associates, 2000. pp. 297–334.
8. BODAS, M., PELEG, K., STOLERO, N., ADINI, B. Understanding Societal Resilience – Cross-Sectional Study in Eight Countries. In: *Frontiers in Public Health*. 2022. Vol. 10. Available: <https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389/fpubh.2022.883281/full> [Accessed: 18.08.2024]
9. DUMITRAȘCU, V. Reziliența societală și managementul comunicării în gestionarea pandemiei de Covid-19. In: *Revista română de sociologie*. 2020. nr. 5–6, pp. 289–305. Disponibil: <https://www.revistadesociologie.ro/sites/default/files/04-vdumitrascu.pdf>. [Accesat: 03.09.2024]

10. KARKI, B. Building Resilience through Social Cohesion – IJMRA. In: International Journal of Physical and Social Sciences. 2015. Vol 5(2), pp.222-223. Available: https://www.researchgate.net/publication/275043149_Building_Resilience_through_Social_Cohesion_-_IJMRA#fullTextFileContent [Accessed: 12.07.2024]
11. LEBEL, L., ANDERIES, G.M., CAMPBELL, B.M., WILSON, J. Governance and the Capacity to Manage Resilience in Regional Social-Ecological Systems. In: Ecology and Society. 2006. Vol. 11(1): 19. Available: https://www.researchgate.net/publication/266373972_Governance_and_the_Capacity_to_Manage_Resilience_in_Regional_Social-Ecological_Systems [Accessed: 08.09.2024]
12. STRATEGY&FORMERLY BOOZ&COMPANY. Resilient, stable, sustainable. The benefits of economic diversification. 2011. Available: <https://www.strategyand.pwc.com/m1/en/reports/strategyand-resilient-stable-sustainable-benefits-economic-diversification.pdf> [Accessed: 08.09.2024]
13. RESILIENCE RISING. The Value of Systematically Resilient Infrastructure Systems. 2013. Available: <https://resiliencerisingglobal.org/the-value-of-systemically-resilient-infrastructure-systems/> [Accessed: 17.05.2024]
14. UNDRR. SENDAL FRAMEWORK FOR DEZASTER RISC REDUCTION 2015-2030. Principles for Reziliente Infrastructure. Available: <https://www.undrr.org/media/78694/download?startDownload=20240604> [Accessed: 03.06.2024]
15. MARCHESE, D., REYNOLDS,E., BATES, M.E., MORGAN, H., CLARK, S.S., IGOR LINKOV, I. Resilience and sustainability: Similarities and differences in environmental management applications. In: Science of the Total Environment. 2017. Available: https://www.researchgate.net/publication/320149863_Resilience_and_sustainability_Similarities_and_differences_in_environmental_management_applications#fullTextFileContent [Accessed: 18.08.2024]
16. ECONOMIC AND SOCIAL COMMISSION FOR ASIA AND THE PACIFIC, ASIAN DEVELOPMENT BANK, UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. Transformation towards sustainable and resilient societies in Asia and the Pacific. 2018. Available: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/410761/sdgs-resilience-transformation.pdf> [Accessed: 11.06.2024]
17. EDMEADE, J.N., BUZINDE, C.N. The role of educators in community resilience in natural disaster-prone communities. In: Community Development Journal. 2021. Vol. 57 (2). Available: https://www.researchgate.net/publication/351095157_The_role_of_educators_in_community_resilience_in_natural_disaster-prone_communities [Accessed: 15.05.2024]
18. USAID'S CENTER FOR RESILIENCE. Strengthening Resilience Through the Education Sector. 2024. Available: <https://www.resiliencelinks.org/events/strengthening-resilience-through-education-sector> [Accessed: 12.07.2024]
19. BENAVIDES, A., WILLIAMS, J.H., NAIDOO, J. s. Elsevier, 2024. Available: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0738059323002055> [Accessed: 19.07.2024]
20. SMIT, B., WANDEL, J. Adaptation, adaptive capacity and vulnerability. In: Global Environmental Change. 2006. Vol. 16, pp. 282–292. Available: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959378006000410> [Accessed: 28.06.2024]
21. CARPENTER, S., WALKER, B., ANDERIES, M., ABEL, N. From Metaphor to Measurement: Resilience of What to What? In: Ecosystems. 2001. Vol 4, pp. 765–781 DOI: 10.1007/s10021-001-0045-9 Available: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10021-001-0045-9> [Accessed: 21.07.2024]

CONSIDERENTE CONCEPTUAL-TEORETICE
PRIVIND PROCESUL DE EUROPENIZARE²⁵

CONCEPTUAL-THEORETICAL CONSIDERATIONS
ON THE PROCESS OF EUROPEANISATION

Pantelimon VARZARI, *doctor habilitat în științe politice, profesor universitar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: panvarzari@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2275-1978

Summary

The present study aims to demonstrate that the European integrationist path of the Republic of Moldova is a strategic objective for public authorities and the main political forces, thus becoming a national desideratum that could be embraced by the entire society. The article interprets two defining concepts - Europeanization and European integration, concepts necessary for a more adequate understanding of the European integrationist process. Additionally, Europeanization is analyzed as a process realized from both an institutional and functionalist perspective. It is concluded that the Republic of Moldova, more than ever, needs a new paradigm of democratic governance for a society on the path of European integration, as well as a new political elite regenerated through the lens of European standards, which would be capable of promptly responding to social expectations and the new challenges of the European integrationist process.

Keywords: *Europeanization, European integration, strategic objective, governance paradigm, Europeanization models, Republic of Moldova.*

Introducere

În conjunctura regională și internațională actuală de schimbări geopolitice profunde, drept urmare a agresiunii militare a Rusiei asupra Ucrainei și a crizelor din regiune care slăbesc din eforturile de integrare europeană, Republica Moldova se confruntă cu provocări majore. În contextul deschiderii negocierilor privind aderarea Republicii Moldova la UE, europenizarea țării devine condiția *sine qua non* a dezvoltării societății pe calea europeană, la care trebuie să contribuie și alți factori determinanți de ordin politic, economic și social. Succesul procesului de europenizare, și deci al procesului de integrare europeană, depinde nu doar de autoritățile publice, ci și de o solidarizare și o implicare activă a întregii societăți în promovarea valorilor europene și îndeplinirea cerințelor și standardelor europene. Altfel spus, europenizarea societății ca dimensiune neinstituțională se înscrie ca o direcție fundamentală de dezvoltare a țării noastre, ceea ce ar reprezenta un consens național pentru toate grupurile sociale.

Prezentul demers științific își propune să arate că itinerarul integraționist al Republicii Moldova în UE este un obiectiv strategic pentru autoritățile publice și principalele forțe politice, devenind ca atare un deziderat național, o idee națională care ar putea fi îmbrățișată de întreaga societate. Structural, conținutul studiului este orientat spre examinarea a două subiecte mai semnificative. În primul rând, interpretarea a două concepte definerii – europenizare și integrarea europeană, concepte necesare pentru o înțelegere judicioasă a procesului de integrare europeană și, în al doilea rând, analiza europenizării ca proces realizat din perspectiva instituțională și cea funcționalistă. Decelarea acestor subiecte este esențială pentru conștientizarea ireversibilității vectorului european de dezvoltare al Republicii Moldova.

Rezultate

Procesul integrării europene presupune crearea unei societăți deschise, modernizate și pluraliste care nu prevede edificarea unei *cetăți ideale* (aristocratice) ca la Platon sau construcția unei *societăți ideale* (fără clase) propuse de către socialiștii utopiști și comuniștii marxiști, dar a unei societăți care să realizeze în plină măsură necesitățile și aspirațiile membrilor ei, să respecte și să protejeze drepturile omului și libertățile lui

²⁵ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

fundamentale. De aceea nu trebuie să vorbim de democrație ca realitate în sine, ci de democrația care ar urma să aibă o singură finalitate: eficiența. Cetățenii „noilor” democrații (din Europa Centrală și de Sud-Est), arată L. Diamond, cunoscut profesor de științe politice și sociolog de la Universitatea Stanford din California, SUA, își construiesc judecățile de valoare despre sistemul lor politic nu numai pe baza a ceea ce aceste sisteme oferă din punct de vedere economic, ci și bazându-se pe gradul în care acestea distribuie scopuri politice valorizate, cum ar fi libertatea, ordinea, domnia legii, responsabilitatea, reprezentativitatea și, mai presus de toate, eficacitatea [1, p. 25]. Cu alte cuvinte, cetățenii din spațiul postcomunist doresc ca „noile” democrații să guverneze eficient, în sensul alegerii și implementării unor politici care abordează cele mai importante probleme cu care se confruntă societatea postcomunistă.

Renunța publicatie britanică *Financial Times* a făcut (la 19 martie 2024) o analiză despre calea Republicii Moldova către integrarea în UE și stagnarea în stabilirea unei date pentru începerea negocierilor de aderare cu țările candidate de către liderii UE, întrebându-se justificat: De ce este Moldova dornică să înceapă negocierile de aderare la UE, dacă „statele membre ale UE au convenit în decembrie (2023) să înceapă discuțiile oficiale de aderare cu Moldova și Ucraina, dar de atunci, nu s-au întâmplat prea multe” [2]. Deși există anumite provocări, dar și procese tehnice în începerea oficială, efectivă, a negocierilor de aderare (totuși lansarea oficială a negocierilor a avut loc la 25 iunie 2024), Republica Moldova și UE continuă să lucreze împreună pentru a avansa în direcția integrării europene.

Prin punerea în aplicare a *Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană* (2014), țara noastră și-a asumat un număr mare de angajamente – 1784, iar procesul de negociere în vederea aderării la UE va cuprinde implementarea celor 35 de principii (*acquis*-ul comunitar) ale Uniunii, „ceea ce va favoriza integrarea treptată a Republicii Moldova pe piața unică a UE, pe baza unui plan de acțiuni prioritare și a programelor sectoriale corespunzătoare, și îi va oferi acces la fondurile UE corespunzătoare, astfel încât cetățenii moldoveni să beneficieze de avantajele aderării pe toată durata procesului, nu doar la finalizarea acestuia” [3]. Or, Republica Moldova va trebui să negocieze cu fiecare țară a UE pe 35 de capitole care acoperă numeroase zone de politici ale UE. Aceste capitole includ subiecte precum justiția, libera circulație a mărfurilor, drepturile omului, mediul, energia, agricultura, educația, sănătatea, politica regională, politica de concurență, politica socială, politica de coeziune, politica externă și de securitate, și multe altele.

Integrarea europeană, fiind un proces complex și de durată, va implica multiple etape și eforturi concentrate. Pe lângă faptul că va include îndeplinirea mai multor acțiuni/măsuri pe anumite domenii de activitate ce reies din statutul de țară candidată (Republica Moldova a depus cererea de aderare la UE la 3 martie 2022, obținând statutul de țară candidată la 23 iunie 2022), va necesita timp, resurse și angajament sporit din partea Republicii Moldova pentru a se încadra în valorile și structurile UE. În acest sens, europenizarea (politică și economică) a Republicii Moldova, care a început, practic, cu peste două decenii în urmă, este un proces lent și profund de conștientizare, de însușire și de implementare a standardelor și practicilor europene. De aceea procesele de relaționare a Moldovei cu UE, cuprinzând o mare diversitate de interacțiuni dintre diferiți actorii instituționali și non-instituționali (mass-media, instituții, organizații, categorii socio-profesionale etc.), sunt fundamentale pentru soluționarea marilor așteptări sociale în perioada negocierilor de aderare la Uniune.

Discuții

Conceptul de europenizare și cel de integrare europeană sunt interpretate în mod diferit în literatura de specialitate. Majoritatea specialiștilor în materie de construcție europeană invocă, pe bună dreptate, ideea că acestea sunt de „sorginte” politologică, dar sunt examinate și din perspectivă economică, sociologică etc. Astfel, europenizarea, arată profesorul de științe politice de la Școala de Guvernare Transnațională din Florența, Italia, Cl.M. Radaelli, este un domeniu apărut în cadrul studiilor europene, care se preocupă de impactul UE asupra politicilor publice (*policies*), politicii (*politics*) și politicului (*polity*) la nivel național. Termenul se referă la (a) procesele de construcție, (b) la difuzare și (c) la instituționalizarea regulilor formale și informale, a procedurilor, a paradigmatelor politicilor publice, a stilurilor, a „modalităților de acțiune”, a convingerilor împărtășite și a normelor care sunt pentru prima dată definite și consolidate la nivel european, apoi încorporate în logica discursurilor, identităților, structurilor politice și politicilor publice la nivel național [4, p. 108].

La rândul său, politologul britanic H. Grabbe specifică faptul că în contextul tranziției postcomuniste, termenul de „europenizare” este ambiguu, deoarece presupune atât procesul de aderare la UE, cât și procesul mult mai amplu de „întoarcere la Europa”, după revoluțiile est-europene din 1989. Studiul (europenizării) se axează pe investigarea acelor procese care au fost determinate de cerințele de aderare. De aceea, remarcă cercetătorul britanic, ar fi mai potrivit să numim acest proces „UE-izare”, care, însemnând respectarea cerințelor de aderare și adoptarea normelor, politicilor și modelelor instituționale ale UE, este strâns legat de procesul mai amplu de modernizare și tranziție postcomunistă [5, p. 18-19].

Specialiștii în materie arată că fenomenul dat identifică unele dimensiuni (nici un stat european nu poate rămâne în afara procesului de europenizare; fiecare stat trebuie să-și conceapă propria strategie de dezvoltare, inclusiv integrarea în structurile europene; adâncirea interde-pendențelor dintre state etc.) [6] care ar ajuta la găsirea unei definiții optime a europenizării. Alții utilizează noțiunea de europenizare predominant pentru conceptualizarea relației variabile dintre UE și statele-membre, deși se folosește și în cazul țărilor ne-membre ale UE care tind spre asociere și, ulterior, spre aderare la Uniune, respectând cu strictețe așa-numitele „criterii de la Copenhaga”. Vom aminti că la 21-22 iunie 1993, Consiliul European de la Copenhaga a hotărât că „statele asociate din Centrul și Estul Europei care doresc, pot să devină membre ale Uniunii Europene. Aderarea va avea loc de îndată ce o țară asociată va fi capabilă să-și asume obligațiile de membru, prin satisfacerea condițiilor economice și politice cerute” [7], respectându-se astfel criteriile de aderare. Or, europenizarea este un proces în care statele (potențial) candidate la aderarea la UE adoptă reglementările și standardele comunitare care are tangență cu îndeplinirea așa-numitului „criteriu al treilea” de aderare la UE ca fiind „capacitatea de a-și asuma obligațiile de membru, inclusiv capacitatea de a implementa în mod eficace normele, standardele și politicile care constituie corpusul legislației UE („*acquis-ul*”), precum și aderarea la obiectivele uniunii politice, economice și monetare” [8].

Așa cum am accentuat mai sus, conceptul de europenizare este unul relativ nou în științele politice, fiind legat de studiile privind integrarea europeană. Existența diferitelor abordări cu privire la europenizare a dus la un set de definiții distincte, în funcție de perspectiva din care conceptul este analizat. Spre exemplu, din perspectiva economică, o definiție mai generală a acestui concept ar presupune că „europenizarea este un ansamblu de mutații în toate domeniile (economic, administrativ, social, științific, educațional și politic) de natură să ducă la o pronunțată internaționalizare a activităților din cadrul său, valorificând avantajele competitive care-i sunt specifice” [9, p. 168]. Altfel spus, europenizarea reprezintă un proces complex și dificil, de durată, el fiind fundamentul apariției și dezvoltării euromanagementului.

Unii autori de referință înțeleg prin noțiunea de europenizare procesul de convergență în contextul de condiționalizare și în alte contexte sau aspecte de examinare [10, p. 76-85]. Astfel, perspectiva sociologică asupra europenizării reprezintă un domeniu aparte de cercetare, care explorează modul în care instituțiile și actorii sociali se adaptează la normele și practicile europene.

Or, este important să abordăm conceptul dat într-un mod holistic, luând în considerare toate aspectele relevante, spre exemplu, modul în care europenizarea afectează societatea civilă. Cu cât procesul europenizării este mai profund într-o societate, cu atât au loc schimbări mai mari în modul în care ONG-urile și cetățenii se raportează la normele și valorile europene. Anume societatea civilă constituie acel sector al societății în care cetățenii își pot exprima liber opiniile, de pildă, de la inițierea până la evaluarea politicilor UE, folosind în acest scop diverse mijloace (participarea la vot, mitinguri, marșuri, întâlniri politice, consultări publice, demonstrații, manifestări, procesiuni, *lobby* și alte forme de exprimare democratică), își pot alege liber liderii de diferit nivel al societății și alte oportunități.

Cu referire la creșterea/descrășterea participării și/sau angajării cetățenilor în viața publică a societății, este de menționat că acest ansamblu de activități, ce depinde în mod deosebit de cadrul instituționalizat legiferat al unei societăți, definește, în opinia politologilor francezi, „participarea convențională”. Însă modalitățile de angajare politică nu se limitează la participarea convențională, pentru că aceasta din urmă este însoțită de recurgerea frecventă la alte forme de acțiune populară mai directe, mai autonome, care scapă formelor instituționale obișnuite: semnarea de petiții, manifestații de stradă, baraje pe căile de comunicare, ocuparea unor clădiri publice etc., iar aceste modalități de exprimare, astăzi utilizate în mod curent, constituie o altă formă de participare, calificată drept „protestatară” [11, p. 101]. Astfel de acțiuni diferite trimit la grade de angajare și de implicare personală foarte variate, inclusiv cu acte violente împotriva bunurilor publice și persoanelor. Într-un cuvânt, europenizarea oferă noi oportunități pentru cetățeni să se implice în procesul decizional la nivel european, iar implicarea activă a cetățenilor și a ONG-urilor este esențială pentru a asigura o Europă mai democratică, echitabilă și incluzivă.

Precum se observă, procesul de europenizare a unei sau altei societăți nu se limitează doar la aspecte politice, el afectează și alte domenii cum ar fi cele economice, sociale, culturale etc. Însă uneori se pune accent pe problemele politice ale funcționării UE și se diminuează într-un fel influența europenizării asupra statelor-membre ale Uniunii sau, dimpotrivă, se insistă pe transferul regulilor, procedurilor și paradigmelor UE în statele terțe, asupra țărilor candidate din Europa Centrală și de Est în contextul procesului aderării lor la Uniune. Principalul promotor al acestei abordări este politologul britanic amintit mai sus – H. Grabbe, care se axează pe dimensiunea europenizării prin intermediul condițiilor de aderare a țărilor din Europa Centrală și de Est [5, p. 21-52].

În acest context, este recunoscut faptul că europenizarea a devenit un concept analitic pentru mai multe științe socio-umane, în scopul examinării schimbărilor intervenite la nivel instituțional și extrainstituțional în

statele europene. Aceste schimbări sunt catalogate drept răspuns la deciziile politice și acțiunile practice instituționalizate la nivel european. Europeanizarea se caracterizează prin interrelațiile diverselor componente ale structurilor europene instituționalizate și neinstituționalizate. În literatura de specialitate se propun și alte definiții ale termenului „europenizare”, care este aplicat în diverse scopuri de cercetare.

Profesorul emerit de politică europeană R. Ladrech de la Universitatea Keele, Marea Britanie, afirmă că europeanizarea este „un proces lent care reorientează direcția și modelează politicile la nivelul în care dinamica politică și economică a Comunității Europene devine parte a logicii organizaționale a politicii și deciziei naționale” [12].

Este de observat însă distincția între conceptul de europeanizare și cel de integrare europeană. În timp ce procesul europeanizării provoacă schimbări interne (în primul rând, instituționale) prin deciziile adoptate la nivelul UE, integrarea europeană reprezintă procesul de cedare a suveranității de la nivel național la nivel european [13].

Le dăm dreptate autorilor care constată că cele două concepte – europeanizare și integrarea europeană – par a fi sinonime, dar că, în realitate, ele sunt fenomene și procese distincte. De fapt, sensurile conceptuale ale termenilor invocați sunt diferite, căci, pe de o parte, ele imprimă trei perspective distincte (armonizarea cadrului normativ intern cu cel al statelor membre, fără a aspira la statutul de membru al UE; armonizarea cadrului normativ intern al unui stat, în perspectiva aderării în timp la Uniune; armonizarea instituțională și funcțională la cadrul comunitar a unui stat-membru al UE), primele două fiind valabile și pentru Republica Moldova. Pe de altă parte, folosirea adeseori eronată a unor termeni inadecvați în discursul actorilor politici naționali și al liderilor de opinie, pune în pericol calitatea reformelor și a însuși fenomenului de integrare europeană [14].

De aceea trebuie făcută o delimitare netă între europeanizare și integrare europeană, ultima fiind înțeleasă ca proces de edificare a unității politice europene. Integrarea europeană presupune *ipso facto* europeanizarea, ea fiind o macrocondiție a integrării, dar și o consecință a integrării, deoarece europeanizarea nu este un proces ce încetează după aderarea la UE, iar unificarea europeană nici pe departe nu este finalizată. Dintr-un alt punct de vedere, europeanizarea nu presupune neapărat și integrare. Convergența nu este obligatoriu o finalitate a europeanizării. Europeanizarea, cu același succes, poate duce și la apariția divergenței. În mod identic, europeanizarea înseamnă armonizare, distorsiunile sunt și ele compatibile cu europeanizarea. Studiul europeanizării l-a îmbogățit pe cel al integrării europene prin problematica abordată îndeosebi în domeniul implementării interne a politicilor europene, în schimbarea logicii organizaționale a politicilor naționale și a realizării politicilor [15].

Europeanizarea vizează atât statele europene, cât și, în special, pe cele candidate la aderare. De regulă, se identifică trei modele, conform cărora o țară se poate „europeniza”: 1) *modelul stimulului extern* – o țară adoptă reguli și legi ale UE, dacă recompensa promisă de Uniune depășește costurile interne legate de adoptare și implementare. Altfel spus, într-un asemenea model procesul de europeanizare și ritmul lui depind de promisiunile făcute de UE; 2) *modelul educației sociale* – o țară adoptă reguli și legi ale UE, dacă crede că ele sunt oportune în raport cu realitățile concrete din țara respectivă, precum și 3) *modelul lecției învățate* – o țară adoptă reguli și legi ale UE, dacă este îndreptățită să creadă că ele pot rezolva în mod eficient anumite probleme de politică internă. Este un model care se aplică de țările ne-membre care fără vreo influență directă din partea UE decid să preia și să implementeze părți din *acquis*-ul comunitar [16, p. 195-196]. Republica Moldova, ca și Ucraina sau Georgia, optează pentru cel de-al treilea model.

În același cadru de analiză, vom specifica că europeanizarea presupune un proces de înfăptuire a demersului de apartenență la unitatea europeană, proces care poate fi realizat din perspectiva instituțională și din cea funcționalistă. În termenii convergenței instituționale, europeanizarea înseamnă propagarea valorilor instituționale europene, adică răspândirea modelelor vest-europene de organizare și guvernare, fără a ignora tradițiile instituționale și experiența istorică a fiecărei țări. Într-o abordare funcționalistă, se consideră că dezvoltarea europeană ar trebui să genereze structuri și practici „distincte”, în logica transnațională a proiectului european. Această abordare, interesată de impactul cadrului comunitar asupra politicilor și instituțiilor naționale, este completată, din ce în ce mai mult, de o altă categorie de studii, care discută europeanizarea din perspectiva actorului [17, p. 197-198].

Conform opiniei sociologului român citat mai sus, C. Beciu, din punct de vedere analitic, problema europeanizării instituțiilor și organizațiilor se încadrează într-o discuție mai largă, privind, pe de-o parte, relația dintre instituții și schimbare și, pe de altă parte, relația dintre instituții și procesul integrării. Concură, așadar, teorii privind schimbarea instituțională cu teorii ale integrării [17, p. 200].

Totuși europeanizarea, devenind un concept analitic pentru științele socioumane, are drept scop examinarea schimbărilor intervenite la nivel instituțional și extrainstituțional în statele europene. Aceste schimbări sunt catalogate de specialiștii în materie de construcție europeană drept un răspuns la deciziile

politice și acțiunile practice instituționalizate la nivel european. Europeanizarea se caracterizează prin interrelațiile diverselor componente ale structurilor europene instituționalizate și neinstituționalizate.

Așa cum se observă, accentul este pus pe abordarea instituțională, iar analiza europeanizării sferei instituționale a devenit o temă de cercetare curentă și se referă la europeanizarea actorilor (non)guvernamentali, evidențiind acele schimbări profunde care au loc în instituții în rezultatul relațiilor dintre organizațiile și entitățile publice și private care promovează valorile europene. Analizele de acest tip pornesc, așadar, de la ideea că europeanizarea este un proces interactiv, depinzând în egală măsură de modul în care actorii naționali se raportează la normele europene și la politicile europene, precum și de interacțiunea dintre acești actori și instituțiile europene. Se subliniază astfel necesitatea de a lua în considerare diversitatea actorilor care pot influența prin acțiunea lor europeanizarea unor sfere sociale și instituționale – actori cu identități specifice, cu un anumit statut și care ocupă poziții diferite într-o ierarhie a puterii decizionale [17, p. 199].

Per ansamblu, studiul europeanizării implică înțelegerea rolului instituțiilor la diferite niveluri, impune comparații între dinamica dezvoltării instituționale și comparații între dinamica sistemelor de guvernare, între eficiența politicilor, perceperea procesului de integrare politică și economică, cunoașterea nu numai a procesului de asimilare, ci și a celui de export a valorilor și normelor europene, precum și a procesului de unificare politică a Europei. Într-un fel sau altul, studiul europeanizării completează pe cel al integrării europene prin problematica abordată de care s-a vorbit mai sus.

În același timp, europeanizarea presupune nu numai lărgirea UE și crearea unei Europe unite și puternice, ci și dezvoltarea instituțională la nivel european, reforma instituțiilor europene, propagarea modelului instituțional european prin reglementări, structuri, norme, forme de organizare și guvernare comunitară. Or, mai mulți autori văd europeanizarea ca pe un proces de consolidare instituțională la nivel european, care poate însemna și posibilitatea de a alege între diferite forme de organizare și guvernare. Sigur că alternativele sau opțiunile de dezvoltare instituțională la nivel comunitar trebuie să aibă în vedere atât costurile lor (*input*-urile) cât mai ales efectele sau rezultatele lor (*output*-urile). Orice aranjament instituțional trebuie sprijinit de toate statele membre, nu numai de către cele mari, și trebuie să fie în mare măsură avantajos pentru acestea [15].

Conceptul de europeanizare, potrivit unor opinii, este unul de construcție, difuzare, instituționalizare de reguli oficiale și neoficiale, proceduri, paradigme politice, stiluri, moduri de a face lucruri și de a împărtăși credințe și norme, consacrate la nivel european. Însă europeanizarea n-ar trebui confundată cu convergența, armonizarea sau integrarea politică, pentru că totuși convergența apare după integrare, armonizarea reprezintă un țel al integrării, integrarea politică înseamnă transferul de prerogative sau de suveranitate. Mai mult, europeanizarea nu trebuie restrânsă doar la sfera UE și la impactul UE asupra terților. Pentru a evalua impactul politicilor, reglementărilor și normelor europene asupra politicii și politicilor interne analiștii europeanizării au recurs la instrumentarul neoinstituționalismului, căci neoinstituționalismul sociologic și cel al alegerii raționale se crede că oferă două viziuni contrastante asupra europeanizării bazate pe logica adecvării și logica consecvenței, oferind explicații asupra diferitelor faze ale schimbării interne. Preluarea reglementărilor și structurilor organizaționale europene este conexasă cu *europeanizarea consistentă* (instituționalismul sociologic) și legată de teoriile supranaționalismului. Vizualizarea europeanizării sub forma schimbării structurilor de oportunitate prin care actorii se adaptează strategic la noile circumstanțe este conexasă cu *europeanizarea slabă* (instituționalismul alegerii raționale) și legată de teoriile interguvernamentalismului [15].

După alți autori, europeanizarea ar putea fi mai degrabă definită ca un proces de modernizare complexă, inclusiv pe plan instituțional, pe baza modelului UE și sub presiunea instituțiilor europene și a altor factori exogeni și endogeni. Cerințele de modernizare reies atât din prevederile Acordurilor Europene (de Asociere) cât și din conținutul final al capitolelor de negociere a *acquis*-ului comunitar (31 în cazul României, iar în cazul Republicii Moldova – 35). Transformările din cadrul acestui proces nu sunt doar rezultatul presiunii instituțiilor comunitare, la ele contribuind și forțe politice și sociale interne, precum și instituții și organizații din cadrul guvernantei globale [18].

Sociologul român C. Schifirneț consideră pe bună dreptate că *europeanizarea nu este în mod necesar o alternativă la modele locale și naționale de organizare a societății. Dimpotrivă, ea poate pune în relief virtuți moderne și eficiente în transformările ce au loc în perioada postaderare la UE* [19], dar și în etapa de preaderare a unei țări la spațiul comunitar.

CONCLUZII

Cele examinate mai sus denotă faptul că Republica Moldova reprezintă un stat care definește clar obiectivul de integrare europeană drept prioritate națională fundamentală. Dat fiind că europeanizarea, ca dimensiune neinstituțională, este o problemă publică în contextul integrării europene, în țara noastră în ultimii ani a fost creat un cadru instituțional intern cuprinzător pentru realizarea obiectivului în cauză, iar majoritatea cetățenilor țării sunt

în favoarea aderării Moldovei la UE. Realizarea acestui deziderat național este favorizată și de contextul regional existent la momentul actual.

Însă adevărata traiectorie a procesului de integrare europeană, proces complex, de lungă durată și foarte complicat, poate deveni de succes doar în cazul coagulării tuturor forțelor sociale și politice, al coeziunii sociale, ale agregării intereselor cetățenilor țării, astfel încât europenizarea societății ar avea sorți de izbândă pe toate direcțiile ei de funcționare și ar deschide calea efectivă de aderare a Moldovei la UE. În acest sens, putem afirma că țara noastră ca niciodată are nevoie de o nouă paradigmă de guvernare democratică a **societății** aflate pe calea integrării europene, de o nouă elită politică regenerată prin prisma standardelor europene care ar fi capabilă să răspundă prompt la așteptările sociale și la noile provocări ale procesului integraționist european. Or, depășirea crizelor „veșnice”, ezitarea promovării de către elitele puterii a unor reforme democratice coerente și de substanță sunt de ordin instituțional. De aceea dezideratul european a devenit un stimul puternic pentru întreaga clasă politică actuală în vederea aplicării reale a unei formule funcționale de guvernare a țării.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Cum se consolidează democrația* / Coord. L. Diamond, M.F. Plattner, Yun-han Chu, Hung-mao Tien. Iași: Editura Polirom, 2004. 352 p. ISBN 973-681-516-1.
2. *Financial Times: Why Moldova is raring to start its EU accession talks*. Disponibil: <https://www.ft.com/content/344d63fe-3158-4669-8b91-aca2f2b04e2b> (accesat: 25.03.2024).
3. *Rezoluția Parlamentului European din 5 octombrie 2023 referitoare la evaluarea parcursului Moldovei pe calea aderării la UE*. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0357_RO.html (accesat: 13.10.2023).
4. *Dicționar de politici publice* / Volum coord. de L. Boussaguet, S. Jacquot, P. Ravinet. Iași: Editura Polirom, 2009. 320 p. ISBN 978-973-46-1431-8.
5. GRABBE, H. *Puterea de transformare a UE: Europenizarea prin intermediul condițiilor de aderare în Europa Centrală și de Est*. Chișinău: Editura „Epigraf”, 2007. 248 p. ISBN 978-9975-947-60-2.
6. CIUMAC, Sv. Dimensiunile procesului de europenizare. În: *Europenizarea: fațetele procesului* / Coord. V. Moraru. Chișinău: Tipogr. Sirius, 2013, p. 99-101. ISBN 978-9975-57-064-0.
7. *European Council in Copenhagen, 21-22 June 1993. Conclusions of the Presidency*. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf> (accesat: 13.08.2012).
8. *Criteriile de aderare (criteriile de la Copenhaga)*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html> (accesat: 19.04.2024).
9. NICOLESCU, O. *Management comparat*. București: Editura Economică, 2001. 448 p. ISBN 973-590-616-3.
10. BACHE, I.; GEORGE, St. *Politica în Uniunea Europeană*. Chișinău: Editura „Epigraf”, 2009. 664 p. ISBN 978-9975-974-74-9.
11. Participare și angajare politică. În: *Dicționar al veștii politice și sociale* / Sub direcția lui D. Chagnollaud. București: Editura ALL Educational, 1999, p. 101-105. ISBN 973-9431-36-4.
12. LADRECH, R. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. În: *Journal of Common Market Studies*, 1994, Vol. 32, No 1. Disponibil: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.1994.tb00485.x> (accesat: 13.04.2024).
13. *Definirea conceptului de europenizare*. Disponibil: <https://administrare.info/domenii/administra%C8%9Bie-public%C4%83/19646-definirea-conceptului-de-europenizare> (accesat: 13.04.2024).
14. JUMARĂ, L. *Procesul europenizării*. Disponibil: <http://astra.iasi.roedu.net/texte/nr41procesulEuropenizarii.html> (accesat: 21.05.2012).
15. *Conceptul de europenizare*. Disponibil: <https://www.rasfoiesc.com/legal/administratie/stiinte-politice/Conceptul-de-europenizare53.php> (accesat: 22.07.2022).
16. BORDEIANU, D. Rolul și importanța Politicii Europene de Vecinătate în europenizarea Estului. Exemplul Republicii Moldova și al Ucrainei. În: *Symposion. Revistă de științe socio-umane*, Iași, 2008, Vol. VI, nr. 1 (11), p. 194-209. ISSN 1584-174X.
17. BECIU, C. Percepția europenizării în instituțiile publice: imaginarul „adaptării” la un nou sistem. În: *Revista Română de Sociologie*, 2009, anul XX, nr. 3-4, p. 193-214. ISSN 1224-9262.
18. SCHIMMELFENNIG, Fr.; SEDELMEIER, Ul. *Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe*. Disponibil: <https://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/research%20groups/1/teamB-reader/SchimmelFennig%20%26%20SedelmeierGovernance%20by%20conditionality.pdf> (accesat: 15.04.2024).
19. SCHIFIRNEȚ, C. *Intellectualii, atașați valorilor europene, neîmplicați în europenizarea societății*. Disponibil: <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/intellectualii-atasati-valorilor-europene-1487898.html> (accesat: 08.08.2022).

NARATIVE PROPAGANDISTE ȘI DEZINFORMARE: REZILIENȚA INFORMAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA²⁶

PROPAGANDA NARRATIVES AND DISINFORMATION: THE INFORMATION RESILIENCE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Aurelia PERU–BALAN, *doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: peruaurelia@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5199-0540

Summary

This article explores the risks posed by propaganda and disinformation in the context of the Presidential elections and the Constitutional referendum in the Republic of Moldova, scheduled for October 20, 2024. As elements of hybrid warfare, disinformation and foreign propaganda not only sway public opinion, but also have the potential to destabilize the democratic process, exacerbate social polarization, and erode trust in state institutions. The ability of citizens and institutions to detect and combat these tactics is crucial for maintaining a functioning democracy. Strategic communication and the enhancement of informational resilience are vital in mitigating the adverse effects of propaganda and disinformation.

The article aims to elucidate the sources and propagandist narratives, as well as the current institutions and normative frameworks in Moldova that are tasked with combating disinformation.

Keywords: *strategic communication, propagandistic narratives, disinformation, information war, Republica Moldova, Kremlin.*

Introducere

În contextul actual al confruntărilor geopolitice, dezinformarea și propaganda au devenit instrumente esențiale pentru influențarea opiniei publice și pentru subminarea stabilității în statele-țintă. Republica Moldova este o arenă unde aceste tactici nu doar modelează percepțiile publice, ci și influențează opinia publică, deciziile politice, generând conflicte și diviziuni sociale.

În acest studiu ne propunem să examinăm modul în care Republica Moldova își dezvoltă reziliența informațională pentru a contracara dezinformarea și propaganda și pentru a menține stabilitatea în fața fenomenelor proprii unui război hibrid.

Actualitatea acestui studiu este subliniată de escaladarea tensiunilor geopolitice în Europa de Est, de războiul din Ucraina și de startul negocierilor de aderare a Republicii Moldova la UE. În acest context, Republica Moldova se confruntă cu o intensificare a eforturilor de influențare informațională din partea actorilor geopolitici care încearcă să-și extindă influența în regiune (FR), dar și cu o creștere a complexității tacticilor de dezinformare utilizate. Prin urmare, războiul din Ucraina, conflictul înghețat din Transnistria, atmosfera tensionată din UTA Găgăuzia – toți acești factori sporesc gradul de vulnerabilitate informațională pentru Moldova, făcând necesară o evaluare continuă și adaptată a rezilienței informaționale.

Problema centrală investigată constă în identificarea și analiza contextului utilizat ca narativ propagandistic cu efect de dezinformare, circumstanțele, actorii și canalele de diseminare a acestora, precum și acțiunile întreprinse de către autorități în vederea consolidării rezilienței informaționale a statului.

Ipoteza de lucru: narativele propagandiste și dezinformarea apar în circumstanțe specifice, care nu doar că pot interesa publicul, dar îi pot provoca chiar și sentimentul de frică. Comunicarea strategică poate contribui la combaterea narativelor propagandiste și informarea obiectivă a cetățenilor despre politicile guvernamentale.

Metodologie. Pentru a răspunde obiectivelor cercetării, am utilizat o abordare metodologică specifică științelor comunicării și PR-ului politic – analiza istorică, analiza de conținut, opinia experților în domeniu.

²⁶ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Propaganda politică: conceptualizare și evoluție în contextul actualelor confruntări geopolitice

Fenomenul propagandistic a fost studiat de mai mulți cercetători. Primele abordări și teorii, în perioada de înflorire a regimurilor totalitare, fiind legate de numele lui Harol Laswell (“Tehnicile propagandei în războiul mondial”, 1927) și Edward Bernays (Propaganda”, 1928).

Edward L. Bernays, părintele PR-ului și autorul volumului „Propaganda”, apărut în 1928, definește astfel propaganda: „Propaganda este un efort consistent și continuu de a crea sau de a modela evenimente pentru a influența relațiile publice ale unui întreprinderi, idei, grupuri sau indivizi.” [1, p. 52].

Jacques Ellul, un autor de referință în abordarea fenomenului propagandistic, definește propaganda ca fiind „un set de metode folosite de o organizație pentru a aduce participarea activă sau pasivă a unei mase unificate la acțiunile dorite de organizație” [2, p. 61].

Conform analizei lui Jean - Marie Domenach în cartea „Propaganda politică”, „propaganda este în asemenea măsură legată de război încât se poate spune că ea „se naște dintr-o nevoie de a mobiliza, de a mobiliza resursele, de a justifica conflictele și de a consolida controlul asupra opiniei publice”. Domenach subliniază că propaganda este un instrument esențial în strategiile de război, având rolul de a influența percepțiile și atitudinile populației, atât în contextul războiului propriu-zis, cât și în timpul perioadelor de pregătire pentru conflict sau de consolidare a victoriei” [3, p. 91].

O abordare complexă fenomenului propagandistic oferă Gerard Maletzke (1972), care prezintă „propaganda ca încercări planificate de a influența prin comunicare opiniile, atitudinile, comportamentele unui grup țintă, cu scop politic” [4, p. 153-164].

Noam Chomsky, autorul „Decalogului Chomsky”, consideră că „propaganda este utilizarea sistematică a mass-media pentru a crea sau a manipula percepțiile publicului în interesul unor elite politice sau economice” [5, p. 21].

Important, totuși, cuvântul-cheie al definiției este „*sistematic*”. Pentru a deveni propagandă, ideologia și doctrina trebuie să fie răspândite printr-un sistem de comunicare, printr-o serie de evenimente organizate pe o perioadă lungă de timp, cu scopul de a face ca auditoriul să adopte un nou fel de a gândi.

Prin ce se deosebește, totuși, propaganda sec XX de propaganda sec XXI ?

Tabelul 1. Propaganda sec. XX vs propaganda sec. XXI

Propaganda sec. XIX	Propaganda contemporană
Canale de distribuție: Mass-media tradițională: presa scrisă, radioul, filmele și televiziunea. Propaganda se baza pe controlul strict al acestor canale. Publicitate: Mijloace vizuale și auditive erau folosite pentru a crea mesaje persuasive, adesea unidirecționale.	Canale de distribuție: Internet și Social Media: platformele digitale (Facebook, Twitter, YouTube) au devenit principalele canale pentru distribuirea propagandei. Acestea permit o distribuție rapidă și pe scară largă. Tehnologii avansate: Inteligența artificială și algoritmii de personalizare (targetare) sunt folosiți pentru a direcționa mesaje specifice către grupuri demografice particulare.
Control și manipulare: Cenzură și control centralizat: statele totalitare (e.g., Germania nazistă, URSS) controlau strict informațiile, folosind propaganda pentru a promova ideologii specifice și pentru a descuraja disidența. Campanii de dezinformare: descriu inamicii într-o lumină negativă și foloseau stereotipuri și mesaje simpliste pentru a influența opinia publică.	Control și Manipulare: Manipulare descentralizată: spre deosebire de controlul centralizat, propaganda modernă poate fi generată și distribuită de multiple entități, inclusiv actori non-statali și persoane particulare. Deep Fakes și dezinformare digitală: tehnologia permite crearea de conținut fals (e.g., videoclipuri deep fake) și campanii de dezinformare sofisticate, care sunt greu de detectat.
Mesaje și obiective: Naționalism și ideologie: propaganda era adesea utilizată pentru a promova ideologii politice (fascism, comunism) și pentru a mobiliza populația în timp de război. Crearea de culturi ale personalității: Liderii erau adesea glorificați, iar imaginea lor era folosită pentru a simboliza statul sau ideologia.	Mesaje și obiective: Polarizare și fragmentare: mesajele sunt adesea menite să polarizeze și să divizeze populația, să discrediteze adversarii politici sau să destabilizeze societăți. Influență electorală: utilizarea propagandei pentru a influența alegerile și opiniile politice.

Impact:

Într-o perioadă cu acces limitat la surse alternative de informare, propaganda avea un impact puternic asupra formării opiniilor și comportamentelor.

Impact:

Într-o epocă a informației abundente, propaganda contribuie la crearea de "bule informaționale" și poate provoca supraîncărcare informațională și confuzie.

Rezistență la fact-checking: propaganda modernă este adesea rezistentă la demascare datorită complexității și răspândirii rapide a dezinformării.

Sursa: Elaborat de autor.

Prin urmare, propaganda din secolul XX a fost mai controlată și unidirecțională, bazându-se pe mass-media tradițională pentru a modela opinia publică în mod centralizat și coerent. Edificatoare în acest sens fiind și teoria „Acul hipodermic” sau „Cureaua de transmisie”, promovată de Harold Lasswell.

Propaganda actuală, pe de altă parte, este mai dispersată, se folosește de tehnologia digitală pentru a personaliza și fragmenta mesajele, și poate fi generată și diseminată de o gamă mai largă de actori. Aceasta face ca detectarea și combaterea propagandei moderne să fie mai complexe și mai provocatoare. Prin urmare, chiar și autorii conceptului au viziuni diferite. Totuși, războiul din Ucraina a determinat cercetătorii în domeniu să identifice o nouă abordare a propagandei.

În contextul actualelor confruntări geopolitice, propaganda a cunoscut o intensificare și o sofisticare fără precedent, influențată semnificativ de conflictul militar dintre Rusia și Ucraina. Astfel, propaganda a evoluat într-o formă hibridă, combinând tehnici tradiționale cu tactici moderne de dezinformare digitală. Aceasta nu doar distorsionează realitatea, ci creează o multitudine de narațiuni paralele pentru a dezorienta publicul și a submina consensul global. Propaganda pe timpul războiului din Ucraina reflectă o schimbare de paradigmă, în care accentul este pus pe manipularea informației și pe războiul informațional. Acest tip de propagandă exploatează vulnerabilitățile rețelelor sociale și ale media tradiționale pentru a amplifica tensiunile și a dezinforma.

Principalele narative ale propagandei Kremlinului atât către Est, cât și pentru Vest pot fi deduse și din scandalosul interviu pe care Vladimir Putin l-a acordat, la Moscova, în 7 februarie 2024, prezentatorului de televiziune american Tucker Carlson [6]. Printre narativele asupra cărora Putin a insistat, experții în dezinformare ai think-tank-ului Global Focus au identificat câteva care au fost ulterior preluate de cei care promovează mesajele Rusiei în spațiul informațional: pacifismul toxic (răspândește teama de război global și susține că doar Ucraina ar trebui să facă compromisuri sub pretextul păcii); revizionismul teritorial (în beneficiul țărilor vecine- Polonia, România); ideea că Rusia este neînțeleasă; acuzațiile că CIA ar fi aruncat în aer conductele Nord Stream; teza că Occidentul este de fapt agresorul prin faptul că s-a apropiat prea mult de granițele Rusiei.

Narativele strategice propagandiste cu scop de dezinformarea, sunt construite în temei după conceptul formulat de Ben Nimmo [7], expert în combaterea dezinformării și războiului informațional - cei „4D”, care reprezintă următoarele tactici: *Deny* (Negare), *Distort* (Distorsionare), *Distract* (Distragere) și *Dismay* (Descurajare). Aceste metode sunt utilizate pentru a manipula percepțiile publicului și a influența narativele într-un mod care servește intereselor propagandistice ale autorului.

Negarea implică respingerea sau minimalizarea acuzațiilor, implicit, propagandiștii urmărind și denigrarea sursei. Aceasta tactică este utilizată pentru a contesta veridicitatea informațiilor nefavorabile. De exemplu, negarea unui atac cibernetic sau a unei implicări în acte de agresiune.

Distorsionarea se referă la denaturarea realității, manipularea faptelor sau prezentarea parțială a acestora pentru a crea o percepție eronată sau a înșela publicul. Aceasta implică modificarea informațiilor pentru a favoriza narativă dorită, de exemplu, prin scoaterea faptelor din context sau exagerarea anumitor aspecte pentru a atrage atenția asupra unei probleme minore în detrimentul unei probleme majore. Distorsionarea se referă și la atribuirea de noi sensuri cuvintelor. Folosirea distopică a vocabularului ne amintește de romanul lui G. Orwell „1984” (2012, 338), unde Minipax, adică Ministerul Păcii însemnau de fapt exact opusul Ministerul Războiului. (Rusia –pacificator, victimă a Occidentului) [8].

Distragerea se concentrează pe deplasarea atenției publicului de la problemele importante către subiecte triviale sau către altceva care nu este relevant, pentru a minimiza impactul informațiilor dăunătoare. Aceasta tactică este folosită pentru a muta discuția publică de la subiecte sensibile sau neplăcute către altele care sunt mai ușor de gestionat sau care nu afectează în mod negativ imaginea actorului implicat.

Descurajarea (demotivarea) implică inducerea unui sentiment de frică, confuzie, amenințarea pentru a speria adversarii și pentru a demoraliza publicul. Aceasta tactică poate include bombardarea publicului cu informații contradictorii pentru a crea o stare de confuzie și apatie, reducând astfel capacitatea acestuia de a lua decizii informate sau de a acționa eficient. (**Putin Rusia nu poate pierde războiul**)

Actualmente, aceste tactici au fost extinse, vorbind deja despre cei de „5D”, adică la cele 4 se mai adaugă și tehnica *de divizare*. Acestea sunt: **Dezmințire/ negare**, **Distorsionare**, **Distragere**, **Descurajare**, **Divizare**. Al cincilea D a fost adăugat în 2019 de către grupul de lucru MisinfoSec, care a activat în cadrul think – tankului „Credibility Coalition.” De exemplu, în discursul lui V. Putin către Națiune, 2022 („*Ați depus jurământ față de poporul ucrainean, nu față de juntă, adversarul poporului care jefuiește Ucraina.*”)

Conceptul „4D” al lui Ben Nimmo este crucial în înțelegerea modului în care propaganda modernă este utilizată pentru a manipula publicul și a influența percepțiile într-un context geopolitic. Aceste tactici sunt folosite pentru a destabiliza opinia publică și în spațiul public al Republicii Moldova pentru a influența și a controla fluxurile de informații.

Un moment, care nu poate fi neglijat este că, propaganda legată de conflictul din Ucraina demonstrează o utilizare extensivă a tacticilor de *maskirovka* (deghizare și înșelăciune), care sunt integrate în narațiuni istorice și identitare pentru a justifica agresiunea și a influența sprijinul intern și internațional. *Maskirovka* este o componentă esențială a doctrinei militare ruse, care include o varietate de tehnici de camuflaj, deghizare, dezinformare și manipulare psihologică pentru a masca adevăratele intenții ale operațiunilor și a deruta inamicul [9, p. 4-7].

În 1920, conceptul a fost integrat în strategia Armatei Roșii iar arta înșelătoriei a devenit temelia funcționării serviciilor de informații sovietice.

În perioada războiului rece, un exemplu edificator de *maskirovka* a fost operațiunea Anadyr, prin care sovieticii au vrut să camufleze expedierea rachetelor cu încărcătură nucleară în Cuba, 1962, care a dus lumea în pragul războiului nuclear. De asemenea, operațiunea, care a anticipat invazia în Cehoslovacia, 1968. Forma de adjective a *maskirovkai* a fost folosită pentru a descrie uniforme albe purtate de soldații sovietici, cu care în 1939 au invadat Finlanda. *Maskirovka* include și ceea ce Hitler numea „miciună uriașă”. Am mai putea spune că *maskirovka* este un sinonim al „*dublugânditului*”, după Orwell [10].

Maskirovka este o dogmă importantă în gândirea strategică rusă, iar **Dezinformarea** este parte a *acesteia*. Dezinformarea a transformat astfel informația în armă.

Dezinformarea funcționează precum cocaiana, spunea liderul sovietic Iurii Andropov [11].

În opinia lui James Sherr „*maskirovka* reprezintă o abordare holistică a înșelăciunii, incluzând măsuri psihologice, propagandistice și tactice pentru a crea un peisaj informațional confuz și a diminua capacitatea de reacție a adversarului.” „*Maskirovka*” include atât tehnici militare tradiționale, cât și instrumente de dezinformare moderne [12, pp. 34-37].

Diseminarea narativelor propagandiste în spațiul informațional al RM

Aspirațiile de eurointegrare și de colaborarea Republicii Moldova cu Blocul Nord-Atlantic pentru întărirea apărării și siguranței naționale ale Republicii Moldova, au făcut ca propaganda străină/ rusă să devină o problemă majoră de securitate a statului.

Diseminarea narativelor propagandiste către consumatorii de informație din Republica Moldova s-a intensificat odată cu obținerea statutului de țară candidată la aderare la UE (la 23 iunie 2022, Consiliul European a acordat Republicii Moldova statutul de țară candidată) și în contextul derulării propriu-zise a negocierilor de aderare (24 iunie 2024), care au coincis cu prefaza alegerilor prezidențiale și a referendumului constituțional, preconizate pentru 20 octombrie 2024. *Cetățenii vor răspunde la întrebarea „Susțineți modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană?”*

În aceste circumstanțe, scopul propagandei, dezinformării și manipulării îl reprezintă deturnarea vectorului de politică externă al Republicii Moldova, păstrarea dependenței energetice și economice de Rusia. Într-o conferință de presă privind *Evaluarea implicării Federației Ruse în procesele electorale din Republica Moldova, în 2024-2025*, Alexandru Musteața, directorul Serviciului de Informații și Securitate, declara că „influențele hibride din partea Federației Ruse au la bază imixtiuni în afacerile interne ale Republicii Moldova, cu implicarea actorilor politici, structurilor asociative/grupurilor pro-ruse de influență, companiilor informativ analitice, conectate factorului rus, precum și grupurilor separate de cetățeni finanțați clandestin de către centrele subversive externe”. Pentru a-și atinge obiectivele, forțele ostile, Kremlinul mizează pe o strategie ce include trei elemente principale, și anume: susținerea actorilor politici aflați sub control direct sau indirect al Federației Ruse; crearea mai multor crize în mai multe domenii ale vieții social-politice; Atac informațional de amploare pentru a amplifica efectul psihologic al crizelor [13].

Fluxul de narative propagandistice și informații manipulative s-a intensificat în special în contextul războiului din Ucraina. Dezinformarea fiind folosită pentru a destabiliza opinia publică, a eroda încrederea în instituții și a crea un haos informațional. Astfel, narativele despre militarizare, consolidarea capacităților de apărare ale armatei naționale, dar și prezența de trupe străine au inundat spațiul online.

De exemplu, în iunie, pe canalele de Telegram este răspândită o știre falsă care face referire la o revistă franceză, potrivit căreia Franța a trimis 500 de soldați în Moldova și că aceștia ar fi în pericol de a fi atacați de

Rusia, într-un context legat de Transnistria. Într-o notă informativă ministrul Apărării precizează că aceasta este o dezinformare cu caracter provocator și manipulator [14].

În calitate de *argument plauzibil* servește comunicatul oficial despre Acordul de cooperare între Guvernele Republicii Moldova și Republicii Franceze în domeniul apărării, semnat în 7 martie 2024, la Paris. Documentul vine în contextul consolidării relațiilor bilaterale de cooperare și ajustării cadrului legal la situația actuală de securitate și a fost semnat de ministrul Apărării, Anatolie Nosatîi, și ministrul francez al Forțelor Armate, Sébastien Lecornu, la Palatul Elysée. În aceeași zi, președintele francez E. Macron, a anunțat că în următoarele luni Franța va deschide o misiune permanentă de apărare la Chișinău” [15].

De asemenea, și cantonamentele tradiționale ale rezerviștilor sunt adesea prezentate manipulator, alimentând speculațiile nefondate despre mobilizarea militară. Sursele, deseori anonime, au ca scop provocarea sentimentului de neîncredere față de autorități, pe care cetățenii ar trebui să le suspecteze de implicare netransparentă în scenariul de război din regiune.

Totodată, Ministerul rus de Externe s-a arătat deranjat de acordul de securitate pe care Chișinăul l-a încheiat cu Uniunea Europeană, primul de acest tip, acuzând UE că s-a transformat de facto într-o anexă a NATO, o anticameră pentru atragerea în alianța militară occidentală a unor țări neutre, avertizând aceste state că asistența occidentală nu aduce stabilitate și securitate, ci se încheie, de regulă, „tragic”. Acordul de parteneriat în domeniul securității semnat între Moldova și UE are drept scop atragerea în continuare a Chișinăului în NATO și militarizarea țării, a declarat purtătoarea de cuvânt a Ministerului rus de Externe, Maria Zaharova: „Este vorba de dizolvarea acestor țări în comunități NATO-centrice sau direct în volane NATO”, Toate acestea sunt făcute pentru a folosi în mod liber resursele acestor țări, în interesul țărilor din Occidentul colectiv” [16].

De menționat că narativele propagandiste se focusează pe inducerea sentimentului de frică pentru implicarea RM în războiul din Ucraina. Subiectul militarizării, renunțării la neutralitatea constituțională fac parte din aceste narative. Încă un exemplu relevant: în spațiul online au apărut imagini video, în care se spune că Ministerul Educației și Cercetării (MEC) ar deschide o tabără militar-turistică pentru copii și că, începând cu 1 iunie, mai mulți elevi vor participa la activități cu caracter militar, inclusiv pentru a învăța cum să folosească armele. Janis Mazeiks, Ambasadorul Uniunii Europene în R. Moldova, a comentat recente imagini video false, dezmințire de autorități, în care Mazeiks a declarat că prin distribuirea unor astfel de imagini „se încearcă să deruteze și să inducă în eroare populația R. Moldova și să cultive frica” [17].

Cele mai dure mesaje cu promovarea politicii Kremlinului în raport cu Republica Moldova, însă, sunt lansate dinspre diplomația rusă, prin purtătoarea de cuvânt a Ministerului rus de Externe, Maria Zaharova. Aceasta face, sarcastic, comparații cu nazismul, o narațiune propagandistică folosită de către Vladimir Putin și în cazul invadării Ucrainei în 2022. Moscova îl acuză în mod frecvent pe președintele Volodimir Zelenski de nazism, deși acesta are origini evreiești. Astfel, Maia Sandu este, potrivit Mariei Zaharova, „un transmițător al acelorași idei naziste, ideologii, viziuni filosofice, care sunt plătite de Occident”: „Cred că acest lucru este comparabil fie cu politica celui de-al Treilea Reich, fie cu modul în care colonizatorii au părăsit Africa, trasând granițele țărilor doar cu o riglă pe hartă, făcându-i pe oameni să sufere, adică condamnând în mod deliberat oamenii la viitoare conflicte sângeroase, având o astfel de ocazie la acel moment” [18].

Printre narativele sistematice ale M. Zaharova: „Occidentul susține regimul Maiei Sandu prin orice mijloace”. „Moldova își pierde suveranitatea în fața Occidentului, iar moldovenii - identitatea. „Republica Moldova, sub conducerea Maiei Sandu - un protejat al Occidentului, se transformă în mod constant într-o dictatură. Zaharova vorbește despre „planurile tupeiste ale conducerii UE” de târâre a Moldovei și Ucrainei în Uniune. Și denunță o „*democrație hibridă*” la Chișinău [19].

Conform evoluției narativelor analizate în ultimul an s-au putut observa *trei faze active ale propagandei și dezinformării* pornite din Federația Rusă, având ca țintă Republica Moldova sau partenerii săi de dezvoltare.

Arhitectura Narativelor propagandiste ale Kremlinului în spațiul informațional autohton

În prima fază se regăsesc principalii generatori de narative ce deformează realitatea, încercând să ofere legitimitate afirmațiilor, îi regăsim pe Vladimir Putin și Alexandru Lukașenco, asistați de către „experții” în manipulare ideologică/spirituală în persoanele lui Alexandru Dughin, Patriarhul Kiril. De asemenea, în această primă fază se regăsesc reprezentanții autorităților: Serghei Lavrov Dmitri Peskov, Veaceslav Volodin, Dmitri Medvedev, Dm. Soloviov, Maria Zaharova, precum și reprezentanți operaționali, care cuprind reprezentanți militari, cât și lideri ai subiecților Federației Ruse, lideri ai regiunilor separatiste sau a celor temporar ocupate: Serghei Șoigu, Ramzan Kadîrov etc.

Cea de a doua fază vizează aplicarea tehnicilor propagandistice și răspândirea narativelor de dezinformare actualizate. Aici se amplifică rolul mass-media, în special cu posturile federale de televiziune, radiourile și agențiile de presă, fiind atrași așa numiții influenceri ai mass-media de propagandă și experți străini pro-ruși sub steag străin. Un coordonator, în acest sens, din administrația de la Kremlin este ex-premierul rus, Serghei

Kirienko. Acesta este responsabil de problemele politice interne, inclusiv de alegeri la toate nivelurile, interacțiunea cu partidele politice, diferite organizații, dar și de politica de tineret. Totodată, acesta este responsabil de New Media. Instrumentele de propagandă pe care acesta le gestionează sunt: bloggeri, artiști, influenceri pe rețelele de socializare, inclusiv utilizarea Telegram și Tik Tok.

Cea de-a treia fază este coordonată de serviciile speciale ale Federației Ruse – respectiv FSB și Centru pentru Operațiuni Psihologice ale GRU. În cadrul acestei ultime faze *narativele propagandistice* și elementele de propagandă sunt injectate în spațiul informațional al Republicii Moldova, fiind activate în acest sens elemente de agentură și cele loiale intereselor Moscovei. Faza a treia include distribuirea de știri false și elemente de propagandă în spațiul informațional al Republicii Moldova [20].

De regulă, campaniile de dezinformare și promovarea narativelor propagandistice externe se intensifică în cadrul perioadelor electorale, a stărilor de urgență, evenimentelor internaționale/ regionale cu impact (exemplu: *pandemia COVID-19; semnarea cererii de aderare a RM la UE, războiului din Ucraina, criza energetică etc.*).

Potrivit analistului politic Iulian Chifu: „Componenta informațională este parte a războiului hibrid dus de Rusia împotriva Republicii Moldova. Atacurile Rusiei la adresa guvernării proeuropene se întetesc odată cu apropierea alegerilor prezidențiale și a referendumului constituțional din 20 octombrie 2024. Kremlinul folosește mai multe instrumente ale războiului hibrid pentru a pune presiune pe Chișinău, cel mai important fiind instrumentul propagandei și dezinformării. Potrivit analistului politic, acoliții politicianului fugar Ilan Șor sunt folosiți în calitate de instrumente pentru a destabiliza situația în Republica Moldova. Un exemplu în acest sens fiind și vizita președintei Maia Sandu la Comrat și protestele cu care a fost întâmpinată șefa statului în sudul țării, în timp ce guvernatoarea regiunii se afla la Moscova [21].

Comunicarea Strategică: teorie și aplicare practică

În condițiile amplificării propagandei străine, un rol determinat îi revine comunicării strategice și mecanismelor de combatere a dezinformării. Comunicarea strategică reprezintă un set de practici și tehnici utilizate pentru a transmite mesaje clare și eficiente în scopul influențării percepțiilor, modelării comportamentelor și contracarării dezinformării și propagandei. Comunicarea strategică include utilizarea planificată și orchestrată a diferitelor forme de comunicare (publicitate, relații publice, educație publică, campanii de informare) pentru a atinge obiective specifice. În combaterea dezinformării și propagandei, scopul principal este de a proteja publicul de informații false și de a promova înțelegerea corectă a realității.

Conceptul de comunicare strategică este studiat astăzi de mai mulți autori, dintre care Christopher Paul, Philip Seib, Bogdan Țuțuianu. Philip Seib, descrie comunicarea strategică ca fiind o abordare intenționată și bine planificată a comunicării, concepută pentru a influența percepțiile și comportamentele publicului țintă în vederea atingerii obiectivelor politice și de securitate, accentuând utilizarea comunicării în contexte precum diplomația publică și influențarea opiniei publice internaționale. Seib subliniază necesitatea de a integra comunicarea strategică în strategiile de securitate națională și internațională pentru a avea un impact semnificativ asupra opiniei publice și pentru a contribui la o lume mai stabilă și sigură [22].

Lynda Lee Kaid, expertă în comunicare strategică susține că, în contextul războiului hibrid, „comunicarea strategică este o formă de comunicare care își propune să susțină obiectivele militare, politice și de securitate într-un conflict care implică tehnici și tactici ce combină elemente militare, cibernetice, informaționale și de influență asupra opiniei publice. În acest context, comunicarea strategică joacă un rol critic în modelarea percepțiilor și în câștigarea sprijinului public, atât pe plan intern, cât și pe plan extern”[23].

Pentru Christopher Paul conceptul de comunicare strategică include toate „acțiunile coordonate, mesajele, imaginile și alte forme de semnalare sau implicare menite să informeze, să influențeze sau să convingă anumite segmente de public pentru a susține obiectivele naționale” [24].

Bogdan Țuțuianu definește comunicarea strategică ca pe un instrument adecvat pentru combaterea dezinformării și a influenței acesteia în mediul informațional [25].

Totodată, se fac tot mai des auzite opinii potrivit cărora comunicarea strategică a început să înlocuiască termenul discreditat “relații publice” în sec. al XXI-lea. Prin urmare, nu ar fi întâmplătoare asemănarea dintre PR și comunicare strategică. Mai mult, comunicarea strategică ar putea fi comparată și cu un anumit model de propagandă, reieșind din tipologizarea propusă de sociologul Jean Cazeneuve. Acesta face deosebire între: a) *propaganda de competiție*; b) *propaganda de integrare*; c) *propaganda de subversiune* [26].

Propaganda de competiție vizează, în principal, schimbarea socială și politică, acceptată de societate. Aceasta este repetabilă în timpul campaniilor electorale și se face în jurul programelor de guvernare. Acest tip de propagandă se apropie de publicitate, întrucât țintește prestigiul (întărirea sau, dimpotrivă, anularea lui). *Propaganda de subversiune* nu mai este în serviciul unei ideologii, ci în serviciul unei organizații politice care urmărește să cucerească puterea prin forță. *Propaganda de integrare* urmărește realizarea acordului dintre tradiții și legi, ideologie și structuri economice, politice. Un loc important revine, de asemenea, sistemului de

învățământ. În acest sens, putem considera că *propaganda de integrare* se apropie de relațiile publice și de ceea ce numim comunicare strategică.

Comunicarea strategică eficientă, narativele bine gândite, poate contribui la consolidarea încrederii publicului extern în instituțiile statale ale Republicii Moldova și în capacitatea sa de a lua decizii informate și responsabile în interesul cetățenilor săi.

Reziliența informațională: cadrul legislativ

Pentru consolidarea rezilienței informaționale în fața narativelor propagandiste și a dezinformării, la 22 decembrie 2023, Parlamentul RM a aprobat *Concepția de comunicare strategică și contracarare a dezinformării, a acțiunilor de manipulare a informației și a ingerințelor străine pentru anii 2024-2028*. Concepția își propune să instituționalizeze și să integreze eforturi în lupta împotriva dezinformării și manipulării informației. Ca răspuns la război informațional și dezinformare, în iulie 2024, la inițiativa președintei Maia Sandu, în Republica Moldova a fost creat Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării. În [Legea privind Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării](#), comunicarea strategică este definită ca fiind „*aplicare strategică, planificată, ținută și coordonată a mijloacelor de comunicare pentru a atinge obiectivele strategice ale autorității și ale statului*”[27].

Misiunea Centrului pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării este să consolideze cooperarea între instituții în lupta împotriva dezinformării, manipulării informațiilor și ingerințelor străine, care reprezintă o amenințare sau pot prejudicia securitatea națională și interesele naționale. Acțiunile întreprinse de Centru, în colaborare cu alte autorități și sectorul privat, vor fi de natură consultativă. Centrul va avea autoritatea să facă propuneri de modificare a legislației în domeniu către autoritățile publice și să sesizeze organele de aplicare a legii în cazul în care constată încălcări ale legislației naționale în acest domeniu.

Printre factorii de bază care influențează asupra rezilienței informaționale, se pot evidenția:

- *atitudinea publicului față de guvern și democrație;*
- *situația economică în țară (inclusiv și starea financiară individuală);*
- *narațiuni istorice (promovarea lichidării stătalității prin restabilirea URSS, glorificarea „soldatului sovietic” în victoria asupra fascismului);*
- *corupția* – erodează încrederea populației în autoritățile publice, accentuează inegalitățile sociale și subminează valorile fundamentale, *amenință potențialul economic, social și accesul echitabil la serviciile publice, inclusiv sănătate, educație și justiție).*

Pe lângă conceptul de *dezinformare*, în legislația națională este inclus termenul de **agresiune informațională**. Au fost definite următoarele tipuri de **agresiuni informaționale**:

- **dezinformare** – răspândire intenționată a informațiilor false, create pentru a dăuna unei persoane, unui grup social, unei organizații sau securității statului; [28]
- **propagandă** – acțiune de răspândire sistematică a informației pentru influențarea atitudinilor, convingerilor și comportamentului persoanelor, pentru susținerea sau compromiterea anumitor instituții, cauze ori persoane prin prezentarea manipulatorie a informației și/sau prin reflectarea selectivă a evenimentelor, în scopul subminării intereselor naționale ale statului; [29]
- **acțiuni de manipulare a informațiilor și ingerințe străine** – eforturi intenționate și coordonate ale entităților străine, cum ar fi guverne, agenții ale acestora sau actori non statali, de a manipula sau influența opinia publică, informațiile sau narațiunile într-o altă țară în scopul atingerii propriilor lor obiective strategice, politice sau ideologice și care sunt de natură să cauzeze prejudicii securității și intereselor naționale definite prin acte normative [30].

Strategia securității naționale a Republicii Moldova a stabilit nouă acțiuni prioritare pe dimensiunea rezilienței informaționale: 1) dezvoltarea și consolidarea instituției naționale responsabile de comunicarea strategică și combaterea dezinformării; 2) asigurarea competitivității, a transparenței de proprietate și a sustenabilității presei independente; 3) dezvoltarea cooperării dintre instituțiile publice, societatea civilă și mass-media în vederea contracarării influențelor informaționale amenințătoare; 4) reducerea influențelor cleptocratice interne și externe în spațiul mediatic autohton; 5) consolidarea capacităților de comunicare a instituțiilor statului; 6) realizarea măsurilor de protejare a presei de investigație; 7) dezvoltarea alfabetizării mediatice și a gândirii critice prin programe educaționale formale și nonformale; 8) asigurarea unor oportunități de informare obiectivă și de integrare în spațiul informațional autohton a minorităților naționale și a grupurilor etnice; 9) desfășurarea campaniilor de comunicare pentru promovarea procesului de aderare la UE, a coeziunii sociale și a securității naționale;

Totodată, Strategia prevede dezvoltarea capacităților de reziliență informațională prin: 1) *dezvoltarea mecanismelor de prevenire, de depistare și combatere a propagandei, dezinformării și/sau informării manipulatorii din exteriorul și din interiorul țării;* 2) *dezvoltarea mecanismelor de comunicare strategică pentru*

realizarea intereselor naționale ale Republicii Moldova; 3) controlul civic și consolidarea cooperării societății civile cu autoritățile publice cu atribuții de asigurare a securității informaționale; 4) consolidarea culturii politice și de securitate în societate; 5) dezvoltarea capacităților de reacție în cazul unor amenințări hibride de securitate.

În *Codul serviciilor media audiovizuale, securitatea informațională* este definită drept stare de protecție a resurselor informaționale, a persoanei, a societății și a statului, inclusiv prezența unui ansamblu de măsuri pentru asigurarea protecției persoanei, a societății și a statului de eventuale tentative de dezinformare și/sau de informare manipulatorie din interiorul și/sau exteriorul țării și pentru neadmiterea agresiunii mediatice îndreptate împotriva Republicii Moldova [31].

Actualmente, în republica Moldova funcționează mai multe instituții abilitate în domeniul prevenirii, depistării și combaterii dezinformării:

- *Consiliul Audiovizualului* are competențe de supraveghere a spațiului audiovizual național, în scopul protejării acestuia de acțiuni de dezinformare;

- *Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării*, are misiunea de a consolida și îmbunătăți eforturile interinstituționale în lupta împotriva dezinformării, manipulării informațiilor și împotriva acțiunilor coordonate de răspândire a mesajelor, narațiunilor, comunicărilor, indiferent de originea acestora, care prezintă pericol sau pot periclita realizarea intereselor naționale;

- *Serviciul de Informații și Securitate* – în scopul asigurării securității statului, al identificării, reducerii sau contracarării vulnerabilităților, factorilor de risc și amenințărilor la adresa securității Republicii Moldova; Serviciul elaborează și realizează, în limitele competenței, un sistem de măsuri orientate spre identificarea, prevenirea și contracararea pericolelor indicate la art.4 alin. (2) din Legea securității statului nr.618/1995, implicit pe profilul asigurării securității informaționale fiind pericolul deosebit indicat la art.4 alin.(2) lit. h) din Legea securității statului nr. 618/1995.

- *Consiliul coordonator pentru asigurarea securității informaționale* – organ colectiv, fără personalitate juridică, cu atribuții consultative și operaționale de integrare sistemică a structurilor participante în spațiul informațional și a susținerii unui nivel înalt de securitate informațională și cibernetică.

În vederea consolidării luptei cu ingerințele externe, inclusiv prin propagandă și dezinformare, la 24.05.2024, au fost operate modificări la Codul penal, art. 337 alin. (1) lit.d). Astfel, dacă anterior, componența infracțiunii de *trădare de patrie* era una materială, respectiv, se consumă în momentul survenirii unor consecințe/daune, după noile modificări, componența a devenit una formală, infracțiunea consumându-se în momentul în care prin acțiunile ostile săvârșite, se creează un *pericol pentru securitatea statului*. Respectiv, în contextul cercetării rezilienței informaționale, urmează a fi încadrate conform art. 337 alin. (1) lit.d) din Codului penal, *acordarea de ajutor unui stat străin, unei organizații străine, unei entități anticonstituționale sau reprezentanților lor în vederea desfășurării unor campanii de propagandă ostilă sau de dezinformare, care pot dăuna regimului constituțional* [32].

Acest subiect va fi promovat în special în contextul campaniei prezidențiale pentru a demonstra influența agenților străini în țară și interesul Kremlinului de a compromite negocierile de aderarea a RM la UE. Relevant devine faptul că în scurt timp de la promulgarea legii în cauză, în spațiul public a fost difuzată informația despre acțiunile de spionaj ale unui fost șef al Marelui Stat Major al Armatei Naționale. în favoarea Rusiei. Potrivit unei investigații jurnalistice, Generalul Igor Gorgan Gorgan ar fi transmis informații clasificate către GRU (serviciul de informații militare al Federației Ruse), începând cu aprilie 2022, după declanșarea invaziei Rusiei în Ucraina. GRU a fost deosebit de interesat de informațiile legate de achizițiile de armament ale Ucrainei din statele vecine, inclusiv din Republica Moldova.

Al doilea caz rezonabil de „trădare de patrie” este Cazul Creangă. Șeful Direcției juridice a Parlamentului ar fi cooperat cu rușii susțin că, în ultima perioadă, acesta le-ar fi transmis informații ce țin de acordul de securitate și cooperare economică dintre R. Moldova și Franța, semnat în martie, la Paris, de președinta Maia Sandu și omologul său francez, Emmanuel Macron. Ion Creangă avea acces la informații atribuite la secret de stat forma 1 până în ianuarie 2025 [33].

Potrivit Legii cu privire la secretul de stat, forma 1 (cea mai înaltă formă) permite lucrul cu informații atribuite la secret de stat având gradele de secretizare „strict secret”, „secret”, „confidențial” și „restricționat”. Dreptul de acces pentru forma 1 se oferă pe o perioadă de 5 ani celor mai importante persoane în stat, de la președinte, spicher, deputați, prim-ministru și membri ai Guvernului până la șeful SIS, directorul CNA sau guvernatorul Băncii Naționale. Funcția lui Creangă nu se regăsește însă în lista celor cu acces la forma 1[34].

➤ **Combaterea dezinformării: provocări și dileme**

Cercetătorii suedezi Charlotte Wagnsson, Maria Hellman, Aiden Hoyle abordând subiectul privind dilemele democrațiilor în combaterea „*influenței informaționale maligne*”, au consultat publicul dacă interdicția a fost o măsură proporțională și eficientă și dacă a compromis autoritatea morală a UE. Respondenții au susținut contramăsurile active, dar au recunoscut probleme legate de restrângerea liberului flux de informații. Rezultatele indică necesitatea perfecționării unui model de contramăsuri de tip ideal pentru MII (Hellman and Wagnsson Citation 2017). „Propunem o nouă categorie – *“fortifying”* – care evidențiază responsabilitatea comună a statului/individual și informarea/educarea cetățenilor, autorităților și mass-media.

În Europa, libertatea de exprimare este consacrată în Articolul 10 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și în Articolul 11 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene. Curtea de la Strasbourg a considerat că în campaniile electorale, difuzarea știrilor trebuie să aibă loc chiar dacă această știre poate fi considerată ca fiind falsă. Articolul 10 din Convenție [35] nu interzice ca atare discutarea sau diseminarea informațiilor primite, chiar dacă se suspectează cu tărie că aceste informații ar putea să nu fie veridice. A sugera altfel ar priva persoanele de dreptul de a-și exprima punctele de vedere și opiniile cu privire la declarațiile făcute în mass-media și, astfel, ar pune o restricție nerezonabilă a libertății de exprimare prevăzută în articolul 10 al Convenției.

Multe țări sunt conștiente de pericolele manipulării opiniei publice în timpul campaniilor electorale și se fac eforturi ample pentru a implementa noi reglementări în scopul contracarării dezinformării.

Concluzie. În contextul confruntărilor geopolitice și al războiului informațional, abordarea dezinformării și consolidarea rezilienței informaționale a Republicii Moldova reprezintă provocări esențiale pentru stabilitatea și progresul țării. Dezinformarea, adesea amplificată de campaniile externe și de diseminarea de știri false, afectează nu doar percepția publicului, dar și integritatea instituțiilor democratice și a proceselor decizionale. În fața acestor provocări, este crucial ca Republica Moldova să implementeze strategii eficiente de combatere a dezinformării și să dezvolte mecanisme robuste pentru a construi o societate mai rezilientă din punct de vedere informațional.

Eforturile recente ale autorităților moldovenești și ale instituțiilor relevante, inclusiv Centrul pentru Comunicare Strategică, subliniază importanța unei comunicări transparente și proactive. Prin inițiative de educație mediatică, campanii de conștientizare și consolidarea colaborării internaționale, Republica Moldova poate îmbunătăți semnificativ capacitatea cetățenilor de a identifica și contracara dezinformarea. În același timp, dezvoltarea unui sistem de monitorizare eficient al fluxurilor de informație și întărirea parteneriatelor cu organizațiile de fact-checking sunt esențiale pentru asigurarea unei informări corecte și echilibrate. Promovarea unei culturi a verificării faptelor și a responsabilității în consumul de informație va contribui nu doar la protejarea democrației, dar și la creșterea încrederii publicului în sursele de informație.

În concluzie, construirea unei reziliențe informaționale solide în Republica Moldova este un proces continuu care necesită angajamentul tuturor actorilor sociali și instituționali. Pentru Republica Moldova, implementarea principiilor de comunicare strategică ar presupune dezvoltarea și sincronizarea mesajelor și faptelor, coordonarea acțiunilor instituțiilor naționale în formarea unei coeziuni în sectorul Securității și Apărării Naționale, ținând cont de riscurile și amenințările actuale, dezvoltarea strategiilor, programelor și a activităților ce vizează în mod direct comunicarea și angajarea publicului țintă.

Printr-o abordare coordonată și susținută, țara poate transforma provocările dezinformării într-o oportunitate de întărire a democrației și a coeziunii sociale, asigurând astfel un viitor mai stabil și mai informativ pentru toți cetățenii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bernays, Edward. *Propaganda*. New York: Horace Liveright, 1928, 214 p.
2. Ellul, Jacques. *Propagande: La formation des hommes*. Paris: Editions du Seuil, 1973, 310 p.
3. Jean-Marie Domenach, *Propaganda politică*. Iași: Institutul European, 2004, 158 p.
4. Maletzke, Gerard. *Einführung in die Kommunikationswissenschaft*. München: Fink, 1972, 360 p.
5. Noam Chomsky, *Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda*, Seven Stories Press, 1997, 128 p.
6. Tucker Carson- interviu cu Vladimir Putin, <https://www.bursa.ro/interviul-cu-vladimir-putin-realizat-de-tucker-carlson-46758152>, accesat 13 februarie 2024
7. Ben Nimmo, *Propaganda and Cyber Wars: How the Kremlin Controls Information on the Internet: NATO StratCom Centre of Excellence, 2015, p. 14-17*

- Sursa online: Nimmo, Ben. "Anatomy of an Info-War: How Russia's Propaganda Machine Works and How to Counter It." Atlantic Council, 2015.*
file:///C:/Users/User/Downloads/Handbook_of_Russian_Information_Warfare.pdf
8. Lică Daniela, Propaganda rusă și dezinformarea în contextul războiului din Ucraina. Sursa online: DEZINFORMARE RAZBOI.pdf, p.215.
 9. Keir Gile, The Nature of Russian Military Influence: Maskirovka, Reflexive Control, and Hybrid Warfare. Edit.: NATO Defense College. 2015
 10. Marian Voicu, Matrioșca micușorilor. Iași: Editura Institutul European, 2022, 304 p.
 11. Marian Voicu, op. cit.
 12. James Sherr Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad Editura: Royal Institute of International Affairs, 2013.
 13. Evaluarea implicării FR în procesele electorale din R. Moldova 2024-2025, <https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/Scenarii%20de%20influen%C8%9B%C4%83%202024-2025.pdf>, accesat 5 martie 2024
 14. Ministerul Apărării dezmente, <https://moldova1.md/p/30406/ministerul-apararii-dezmente-informatiile-potrivit-carora-500-de-militari-francezi-ar-fi-dislocati-in-r-moldova>, accesat 13 iunie 2024.
 15. Acord de cooperare în domeniul apărării RM-Franța, <https://anticoruptie.md/ro/stiri/acord-de-cooperare-in-domeniul-apararii-semnat-la-paris-ce-promisiune-i-a-facut-maiei-sandu-presedintele-francez-emmanuel-macron>, accesat 12.06.2024
 16. Zaharova despre planurile tupeiste ale UE, <https://www.digi24.ro/stiri/externe/rusia/zaharova-vorbeste-despre-planurile-tupeiste-ale-conducerii-ue-tararea-moldovei-si-ucrainei-in-uniune-este-artificiala-2801541>, accedat 23.05.2024
 17. Ambasadorul UE despre imaginile video false: Se încearcă să deruteze și să inducă în eroare populația R. Moldova și să cultive frica. <https://www.zdg.md/stiri/ambasadorul-ue-despre-imaginile-video-false-se-incearca-sa-deruteze-si-sa-induca-in-eroare-populatia-r-moldova-si-sa-cultive-frica/>, accesat 4 august 2024.
 18. Derapaj fără precedent al Rusiei la adresa M. Sandu, https://tvrmdova.md/article/bd59cf5394baf8b6/derapaj-fara-precedent-al-rusiei-la-adresa-presedintei-maia-sandu-zaharova-spune-ca-politica-republicii-moldova-e-comparabila-cu-experimentele-celui-de-al-treilea-reich.html?utm_source=RSS&utm_medium=MicroService&utm_campaign=google_analytics, accesat 10 mai 2024
 19. Zaharova despre regimul Sandu, <https://stiri.md/article/politica/zaharova-occidentul-sustine-regimul-maiei-sandu-prin-orice-mijloace>, accesat 19 iunie 2024
 20. Sava Cristian, Război hibrid / Metode, tehnici, canale de propagandă și dezinformare ale Federației Ruse în Republica Moldova. Sursa online: <https://tvrmdova.md/article/e9bdb351ea57a93b/razboi-hibrid-metode-tehnici-canale-de-propaganda-si-dezinformare-ale-federatiei-ruse-in-republica-moldova.html>, accesat 13 iulie 2023.
 21. Chifu Iu., Componenta informațională – parte a războiului hibrid, <https://radiochisinau.md/iulian-chifu-componenta-informatiionala-este-parte-a-razboiului-hibrid-dus-de-rusia-impotriva-republicii-moldova---195455.html>, accesat 19 aprilie 2024.
 22. Seib Philip The Al Jazeera Effect: How the New Global Media Are Reshaping World Politics, Potomac Books, Inc., 2011, 240p.
 23. Lynda Lee Kaid, Political Communication Ethics: An Oxymoron. In Robert E. Denton (ed.), Praeger (2000).
 24. Cristopher Paul. Strategic Communication. Origins, Concepts and Current Debates. Santa Barbara, California: Praeger, 2011, 231p.
 25. Țuțuiianu, Bogdan, Oportunitatea și necesitatea comunicării strategice în contextul extinderii și diversificării fenomenului hibrid. În: Concepte de apărare și securitate. Doi: 10.53477/1842-810X- impact strategic, nr. 4/2021
 26. Cazeneuve, Jean. Les Communications de masse: guide alphabetique. Paris: Denoel/Gonthier. 1976.p.360
 27. Legea privind Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138661&lang=ro
 28. *Codul serviciilor media audiovizuale, Monitorul Oficial Nr. 462-466*
 29. *Conceptia securității informaționale a Republicii Moldova, aprobată prin Legea nr. 299 din 21.12.2017. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 48-57 din 16.02.2018*

30. Legea privind Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138661&lang=ro din 31.07.2023
31. *Codul serviciilor media audiovizuale, Monitorul Oficial Nr. 462-466;*
32. *Amendamentul nr. I.Ch 04/03-74 din 24.05.2024 la proiectul de lege nr. 175 din 07.06.2023,* <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactenormative/tabid/61/LegislativId/6497/language/ro-RO/Default.aspx>;
33. Cine este Ion Creangă, funcționarul din Parlament bănuit de trădare de patrie și complot <https://moldova.europalibera.org/a/avea-acces-la-secrete-de-stat-cine-este-ion-creanga-functionarul-din-parlament-banuit-de-tradare-de-patrie-si-complot/33066396.html>, accesat 4 august 2024.
34. Legii cu privire la secretul de stat https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112337&lang=ro
35. Ghid privind art. 10 din Convenția europeană a drepturilor omului, https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_10_rum, accesat 12 august 2024.

**ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО КЛИМАТА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА
НАКАНУНЕ РЕФЕРЕНДУМА ПО ВОПРОСУ О ЕВРОИНТЕГРАЦИИ²⁷**

**FORMAREA CLIMATULUI POLITIC DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN AJUNUL
REFERENDUMULUI PENTRU INTEGRARE EUROPEANĂ**

**THE POLITICAL CLIMATE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA ON THE EVE OF
THE REFERENDUM ON EUROPEAN INTEGRATION**

Лилия БРАГА, доктор философии,
Институт Юридических, Политических и
Социологических Исследований
Молдавского государственного университета,
e-mail: 009braga@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1617-5983

Summary. *The article deals with the problem of the Republic of Moldova political climate on the eve of the European integration referendum. The author believes that the political climate is one of the most important factors in strengthening the pro-European aspirations of the Republic of Moldova society. In this regard, the formation of a pro-European political climate is one of the primary tasks of the authorities at the present stage. The solution of this problem is based on a predominant appeal to the emotional and psychological mechanisms of perceiving the idea of European integration: the formation of euphoria sense due to inflated expectations of changes for the better due to joining the European family; the escalation of negativism and confrontation vis-a-vis to a possible alternative course of the country's development. The formation of a favorable political climate is intended not only to strengthen the pro-European aspirations of society, but also to give the authorities a new credit of trust.*

Keywords: *political climate, European integration, geopolitical course, Republic of Moldova, European Union, state of society.*

Активизация евроинтеграционных процессов представляет собой одну из наиболее характерных черт развития политической жизни в Республике Молдова на современном этапе. В последнее время в этом направлении страной, в лице ее официальных представителей, был предпринят целый ряд важнейших политических шагов, которые сумели поднять процесс евроинтеграции на существенно новый уровень: Республика Молдова была признана кандидатом на вступление в Европейский Союз; в европейских политических структурах было принято решение о начале переговорного процесса по вопросу о присоединении Республики Молдова к Европейскому Союзу.

Достигнутые страной на рассматриваемом этапе высокие результаты в направлении углубления процессов евроинтеграции, вплотную приблизившие Республику Молдова к осуществлению «европейской мечты», свидетельствуют о том, что наша страна пользуется широкой и прочной поддержкой на указанном поприще со стороны европейских партнеров, что в значительной мере предопределяет успешность реализации ее евроинтеграционных устремлений. Однако, в не меньшей мере, результативность шагов, предпринимаемых в указанном направлении властвующей элитой, зависит и от «внутренней» поддержки взятого страной стратегического курса развития, от решимости молдавского общества следовать по намеченному пути, не сворачивая с него в угоду каким бы то ни было конъюнктурным колебаниям в мировой политике.

То, в какой мере общество Республики Молдова готово на сегодняшний день поддержать намеченный внешнеполитический курс развития страны, призван продемонстрировать предстоящий 20 октября 2024 г., инициированный по решению Парламента, конституционный референдум по вопросу о присоединении Республики Молдова к Европейскому Союзу. Предполагается, что

²⁷ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

организуемый референдум не только сможет объединить самые широкие слои общества вокруг идеи евроинтеграции, но и, обладая конституционным характером, поможет положить конец длительному этапу болезненных метаний общества между различными геополитическими векторами, буквально сжигающими впустую энергию социума и, тем самым, снижающими эффективность социально-политического развития страны. В этом смысле, организуемый референдум призван стать важнейшей вехой не только на пути реализации намеченного страной курса на интеграцию Республики Молдова в европейскую семью, но и тем значимым историческим событием, которое сможет «запустить» политический механизм, направленный на концентрацию усилий общества в едином направлении, подняв саму идею евроинтеграции на уровень общенациональной идеи. Поэтому неслучайно Президент страны М. Санду придает предстоящему референдуму столь огромное значение, полагая, что сделанный народом 20 октября текущего года выбор станет самым важным решением, принятым после провозглашения независимости страны [1]. Это событие, которое, по убеждению Президента, должно объединить всех и гарантировать необратимость процесса [2].

Таким образом, очевиден тот факт, что действующая власть отводит референдуму, по сути, решающую роль в обеспечении нового прорыва Республики Молдова в сторону приближения европейского будущего. Вместе с тем, наделяя предстоящий референдум столь огромной значимостью для успешной реализации намеченного курса развития страны, следует учитывать также то, что ожидаемые положительные результаты намеченного политического события, предполагающие как высокий уровень участия общества, так и его широкую поддержку, на сегодняшний день никем не могут быть гарантированы. Иными словами, несмотря на полную, непоколебимую решимость власти двигаться к намеченной цели, готовность общества откликнуться на посылаемые в его адрес призывы остается в нынешних, весьма переменчивых условиях, также величиной во многом переменной, зависящей от целого ряда важнейших факторов, одним из которых, без сомнения, является доминирующий в стране политический климат.

Под общественно-политическим климатом в научной литературе понимается «характеристика состояния общества, отражающая степень социальной напряженности и уровень политической стабильности, состояние экономики, и процессов, протекающих в духовной сфере, а также характер взаимоотношений и взаимодействий между социальными группами, слоями, конфессиями, государствами» [3]. В данном контексте социально-политический климат будет интересовать нас преимущественно в узком смысле. А именно, как характеристика одной сферы общественной деятельности (в указанном случае политической), хотя и неразрывно связанной с другими аспектами жизни общества. Таким образом, объектом нашего исследования будет служить актуально сложившееся, устойчивое состояние общества, создающее специфический общественный настрой, который формирует условия протекания политических процессов и, тем самым, оказывает на них влияние, в значительной мере детерминируя поведение политических субъектов. Причем, представляется важным воссоздание не только общей картины состояния общества на данном этапе его развития, но, прежде всего, оценка его с точки зрения условий развертывания социально-политических процессов, которые могут как благоприятствовать их развитию, способствуя стабилизации и предсказуемости политической ситуации, так и, напротив, создавать напряженность и взрывоопасность, способную повернуть их течение в иное русло.

Формирующийся в стране политический климат, в специфической субъективной форме (политико-культурные ориентации, ценностные установки, ожидания, надежды, разочарования, удовлетворенность, эмоциональный настрой и т.п.) отражающий всю совокупность общественного существования на данном историческом этапе, представляет собой относительно устойчивое явление политической жизни, которое способно во многом предопределять качество развертывания политических процессов. Политический климат, установившийся в Республике Молдова за годы демократической модернизации, отличается неким специфическим набором черт, в конечном счете формирующих настрой общества на вовлеченность в политику. В числе указанного ряда характеризующих политический климат черт доминирующие позиции уверенно и прочно занимают такие ориентации на политические действия как политическая апатия, скептицизм, негативистский настрой и противостояние [4, с. 101-177], которые во многом детерминируют поведение людей по отношению к политике. Так, согласно данным *IMAS*, около 60% опрошенных респондентов убеждены, что такие люди, как они, не могут изменить положение дел в стране к лучшему [5]. В то же время, по данным *ВОР*, Президенту в той или иной мере не доверяет более 60% опрошенных, парламенту, соответственно, около 70%, кабинету министров около 70%, политическим партиям – около 80% [6]. Существенно то, что указанный скептицизм является не только ставшей уже привычной для общества формой эмоционального восприятия мира политики, но и вполне адекватным отражением в

эмоциональной сфере текущего состояния дел в стране. Тот же скептицизм характеризует и отношение к различным международным организациям и структурам: Евросоюзу мало доверяют или не доверяют вовсе – более 50% опрошенных, Европарламенту – более 50%, ООН – более 50%, Всемирному Банку – около 50%, ОБСЕ – около 50% [5].

Установившийся в стране политический климат апатии и скептицизма закрепляет за обществом роль «наблюдателя» за политическим процессом, хотя и, порой, крайне негативистски настроенного. Самопозиционирование общества в роли «наблюдателя» закономерно превращает широкие массы людей из влиятельного субъекта политического процесса в объект манипулирования со стороны властей. Отведенная обществу во взаимоотношения «власть-общество» роль «наблюдателя» вытесняет широкие массы, испытывающие по отношению к политике глубокую апатию и скептицизм, на обочину политической жизни, что, как нельзя лучше, отвечает интересам функционирования неоавторитарных режимов, для которых «идеальное общество – это пассивное общество». Такие режимы «чтобы выжить должны постоянно деполитизировать свои народы, держать их в подчинении, подавлять любую оппозиционную активность, покупая теми или иными способами лояльность, объединяя людей против все новых внешних и внутренних угроз» [7, с. 20]. Приходится признать, что доминировавший в Республике Молдова на протяжении всего «этапа перемен» характер развития политических процессов согласно условной схеме «сверху-вниз», в соответствии с которой политическим элитам отводится ведущая роль в определении ценностей и целей политического развития, производил, воспроизводил и закреплял в общественном восприятии политики состояние скептицизма и апатии, дистанцирующие широкие слои общества от участия в политической жизни.

Развитие политических процессов согласно указанной выше схеме и сегодня сохраняет свою высокую значимость в формировании алгоритма принятия решений и разработке стратегий политической жизни, отражающих, прежде всего, интересы правящей политической элиты. Априори заложенная в указанной схеме взаимодействия «власть-общество» пассивная роль общества как «наблюдателя», не только не стимулирует широкую общественность к активным политическим позициям и действиям, но и, как правило, абсолютно устраивает властные элиты, стремящиеся, прежде всего, к стабилизации своей власти. Однако в актуально складывающихся условиях, сопряженных с радикальными изменениями в судьбе страны, широкое участие общественности в принятии решения, касающегося выбора геополитического курса развития Республики Молдова на фоне усиления международной напряженности вследствие передела сфер влияния между ключевыми политическими центрами мира, становится не только необходимым, но и настоятельным. Актуально властвующая политическая элита хорошо осознает, что только соучастие общества (или, по крайней мере, имитация этого соучастия) в процессе осуществления окончательного геополитического выбора страны сможет придать взятому курсу на вступление Республики Молдова в Европейский Союз необходимую легитимность, а также гарантировать его необратимость.

Таким образом, задача текущего политического этапа заключается в том, чтобы вызвать у широкой общественности как можно более живой интерес как к политике, в целом, так и к проблеме евроинтеграции, в частности, тем самым, обеспечив более активную вовлеченность общества в политический процесс. Главная трудность здесь заключается в вопросе о том, как в относительно короткое время преодолеть скептицизм и апатию, прочно укоренившиеся в настрое общества по отношению к политической сфере жизни, дистанцирующие людей от участия в политике, как заставить людей поверить увещаниям политиков о возможной «лучшей жизни» для рядового гражданина страны в европейской семье, и, тем самым, изменить своему привычному статусу «наблюдателя» за политическими процессами. Эта проблема является на сегодняшний день, пожалуй, самой важной, поскольку от ее решения зависит успешность такого важного для страны политического мероприятия, как предстоящий референдум. Иными словами, чтобы обеспечить намеченному на осень текущего года референдуму по вопросу о евроинтеграции успешность, необходимо решить, по крайней мере, две основные задачи: во-первых, убедить как можно более широкие слои общества в необходимости принять в нем участие; во-вторых, склонить общественное мнение в пользу безоговорочной поддержки евроинтеграционного курса.

В решении указанной задачи особое значение приобретает проблема формирования политического климата, способного благоприятствовать реализации намеченной властью цели, в данном случае, успешному проведению референдума. Речь, главным образом, идет о формировании такого настроения общества, который будет ориентировать людей на «участие» и на «поддержку». Однако формирование подобного настроения общества, обеспечивающего массовое участие в референдуме, получившем условное название «За европейскую интеграцию», и поддержку со стороны широкой общественности предложения о модификации Конституции с учетом перспектив присоединения

Республики Молдова к Европейскому Союзу, представляется делом весьма трудоемким, осложненным целым рядом обстоятельств.

Главная трудность здесь заключается в том, что молдавское общество, уже не раз пережившее состояние глубокого разочарования в политике вследствие «обманутых надежд», не склонно с легкостью доверять каким бы то ни было политическим обещаниям. Согласно социологическим данным, значительная часть респондентов (до 60%) выказывает свое недовольство тем, что политики не выполняют своих обещаний [5]. Что же касается общего состояния общества, то согласно данным *IMAS*, около 27% от числа опрошенных сильнее всего испытывает состояние разочарования, около 15% - озабоченность. В числе других, зачастую переживаемых, ощущений – страх, безнадежность, грусть, бессилие и т.п. Однако наиболее показательной характеристикой общественного настроения, является то, что лишь 2,3% испытывает чувство счастья. В целом, настроение общества можно охарактеризовать как состояние подавленности, в котором лишь менее 1% от числа опрошенных испытывает готовность к активному проявлению своего недовольства [8].

Прогнозировать поведение общества, погруженного в состояние отчаяния, апатии, подавленности не только весьма сложно, но и практически невозможно. Поэтому справедливым представляется мнение касательно возможных вариантов политического поведения молдавских граждан, высказанное корреспонденту «*Europa Liberă*» одним из интервьюируемых, который, в частности, заключил буквально следующее: «никто не знает, что в голове у молдаван...» [9]. В этой связи, неслучайно некоторые политики, являющиеся горячими сторонниками идеи европейской интеграции Республики Молдова, высказывают свои глубокие опасения по поводу успешности проведения предстоящего референдума, полагая, что его может ожидать провал как следствие того разочарования в деятельности властвующей элиты, которое испытывают сегодня широкие слои населения. В частности, Председатель Европейской Социал-Демократической Партии И. Сула убежден, что «референдум в опасности» вследствие неудовлетворительного положения дел в стране, ответственность за которое полностью возлагается на актуально властвующую элиту [10].

Понятно, что существенным образом поправить кризисную ситуацию в стране, поставившую широкие слои общества на грань выживания, с тем чтобы добиться радикального перелома в настроениях общества в короткие сроки, оставшиеся до референдума, не удастся. Поэтому основную ставку власть сегодня делает на широкую популяризацию как самой идеи евроинтеграции, так и тех действий со стороны официальных лиц государства и соответствующих государственных структур, которые направлены на реализацию проевропейского курса развития Республики Молдова. В этом отношении ведущая роль отводится Средствам Массовой Информации, и, прежде всего, телевидению и радио, обеспечивающим наиболее широкий охват населения, в информационных сообщениях которых лидирующие позиции, в последнее время, неизменно занимают новости о ходе дел в сфере реализации Республикой Молдова евроинтеграционных устремлений.

В Республике Молдова преобладающим является вертикально организованный политический процесс, особенностью которого является то, что власть, призванная гарантировать осмысленность и рациональность политического взаимодействия «власть-общество», односторонне определяет правила и условия должного политического поведения, навязывая гражданам желательные для нее ценности. В то же время, общество представляет собой иррациональные массы, для которых характерно стихийное проявление интересов и потребностей, образ мыслей которых, как правило, обусловлен, по большей мере, эмоционально окрашенной мотивацией. Иными словами, в восприятии обществом политики, преобладающей всегда является эмоциональная составляющая. Это значит, что наибольший отклик со стороны общества может иметь та политическая информация, которая носит яркую эмоциональную окраску.

В этой связи, неслучайно апелляция к чувствам широких масс населения является отличительной чертой коммуникации власти с обществом по различным политическим вопросам, в том числе, по вопросу о евроинтеграции. Вызывая целую гамму чувств – от эйфории, до гнева, меседжи власти, тем самым, управляют процессом восприятия транслируемой на уровень общества информации. Так, информация о ходе развития процесса европейской интеграции, окрашена, как правило, в тона радости и даже эйфории, что служит формированию позитивного восприятия как самой идеи вступления Республики Молдова в Европейский Союз, так и официальных носителей указанной идеи, пробуждая энтузиазм и решимость общества двигаться по указанному пути, а также укрепляя доверие к действующей власти. В то же время, информационные сообщения, сопряженные с проблемой интеграции Республики Молдова в европейское пространство, включают в себя также и эмоциональную оценку деятельности оппозиционных политических сил, не разделяющих евроинтеграционных устремлений власти, которая носит исключительно негативистскую направленность,

призванную вызывать гнев и отторжение. Иная, нежели официальная, геополитическая позиция трактуется представителями власти как направленная на срыв триумфального движения страны к единственно возможному, с ее точки зрения, лучшему будущему в составе Европейского Союза, а носителей альтернативных позиций идентифицируют в качестве «воров», «бандитов», «предателей родины», «шпионов Кремля», т.е. в категориях, заведомо содержащих в себе негативистскую оценку и в качестве эмоциональной реакции порождающих возмущение, осуждение, отторжение. Так, в одном из своих обращений к народу, Президент страны М. Санду, в частности, заявляет: «...прокремлевские силы имеют единственную цель – сеять хаос, провоцировать войну и насилие с тем, чтобы продать страну Кремлю. Тех, кто хочет ввергнуть страну в войну, необходимо остановить и наказать. Любой иной путь – это обман. Молдова сама по себе является слабой и уязвимой. Но молдаване не хотят жить в бедности и в страхе перед войной» [11]. Эмоциональный характер подачи информации во многом усиливает эффект ее влияния на широкие массы людей, но практически парализует ее критическое восприятие, раскрывая широкие возможности власти для манипуляции общественно-политическим сознанием в своих интересах.

Стремление власти к широкой популяризации идеи европейской интеграции привело к тому, что один из возможных путей дальнейшего развития общества стал мыслиться как неизбежный, лишенный альтернатив и исключая возможность обратного движения, а сама идея вступления Республики Молдова в Европейский Союз была поднята на уровень общенациональной идеи. Транслируемая идея сводится к утверждению о том, что у Республики Молдова на сегодняшний день, по сути, уже нет выбора. Страна, сильнее всего стремящаяся к сохранению мира и благополучию, уже не может более выбирать между «Западом» и «Востоком», поскольку проевропейский путь – это путь мира, в то время как альтернативный путь – это выбор войны [12].

Более того, идея евроинтеграции, широко тиражируемая сегодня в массах, приобретает очертания некой идеологии, которая призвана, в понимании ее сторонников, объединить все общество в целом в едином порыве стать «европейской страной». В нынешних условиях, существенно актуализировавших проблему геополитического выбора страны, становится заметным все большее смещение идеи демократизации на периферию общественно-политического сознания. В то же время, вполне очевидной является замена доминировавшей прежде идеологии демократии на идеологию евроинтеграции, которая, по сути, принимает на себя эстафету широко раздаваемых властью обещаний «лучшей жизни», ориентируемых на отдаленное будущее. В комплексе идей, связанных с осмыслением процесса евроинтеграции, идеи демократизации начинают играть подчиненное значение, будучи имплицитно включенными в перечень требований, выполнение которых призвано обеспечить реализацию выдвинутой перед страной высокой цели развития – вхождение в европейскую семью.

Интеграция в европейское пространство в соответствии с указанной выше идеологией рассматривается на современном этапе как самоцель развития Республики Молдова, достижение которой призвано обеспечить стране мир, безопасность, процветание и прогресс. Однако, как можно видеть, идеология евроинтеграции, несмотря на ее претензии к охвату всего общества в целом посредством продвижения ценности мира и безопасности, а также представлений о росте благополучия для всех, тем не менее, не может пока «похвастать» столь широким влиянием на общественно-политическое сознание, как это свойственно идеологии демократизации. В общественно-политическом сознании Республики Молдова на сегодняшний день, несмотря на отчаянное стремление всего общества в целом к миру и благополучию, идеология евроинтеграции, тем не менее, не дает того идейного единства, которое ему все эти годы реформирования обеспечивала идея демократизации. Несмотря на все усилия власти представить европейскую интеграцию в качестве неизбежного пути развития для Республики Молдова, общество, тем не менее, продолжает оставаться расколотым, отдающим предпочтение различным геополитическим идеям. Так, согласно данным *IMAS*, на вопрос о том, каким образом должна быть сориентирована внешняя политика Республики Молдова, 34% от числа опрошенных считает, что она должна быть проевропейской, 13% – пророссийской, 43% полагает, что политика должна быть одинаково взвешенной, как по отношению к Западу, так и к России, а 6% предпочитают политику объединения с Румынией [5].

Чтобы быть объединяющим общество идейным началом идея евроинтеграции должна стать глубоким внутренним убеждением широких масс людей, опирающимся на рациональные доводы и исторический опыт. К сожалению, разворачивающаяся в стране общественно-политическая реальность пока не дает позитивных примеров ни того, ни другого. Нельзя забывать, что идея евроинтеграции была существенным образом скомпрометирована на предыдущем историческом этапе развития Республики Молдова, завершившимся для страны установлением олигархического правления, эволюционировавшего в «захваченное государство». Что же касается властной элиты,

управляющей ныне политическими процессами в стране, то ей пока не удалось продемонстрировать преимущества взятого проевропейского курса на конкретных примерах роста благополучия общества, способных убедить подавляющую часть общественности в правильности избранного пути. В то же время, месседжи, посылаемые обществу относительно плодотворности взятого страной курса на евроинтеграцию, носят преимущественно размытый характер, ограничивающийся по большей части обещаниями благополучия, мира и процветания в европейской семье.

Подобные обещания, безусловно, способны порождать надежду на «лучшее будущее», которая, впрочем, не может служить прочным основанием для формирования единства глубоко убежденных сторонников идеи европейской интеграции, будучи достаточно эфемерным социальным феноменом, способным улетучиваться также легко, как и возникать. Современное молдавское общество в своей нынешней истории уже не раз переживало состояние «обманутых надежд» и глубокого разочарования, подрывающие веру в способность страны к прогрессу, сеющие политический скептицизм и апатию.

Дистанцированное от политики, пропитанное апатией и скептицизмом, отличающееся конформистским настроением общество, всегда с трудом усваивает пропагандируемые властью политические идеи. Политические убеждения вырастают лишь на почве собственного политического опыта, приобретаемого путем вовлеченности в политическую жизнь. У современного молдавского общества, 90% из числа которого не желают принимать участия в политике [5], такого опыта, по большому счету, нет, следовательно, рассчитывать на формирование прочных, индивидуально выношенных политических убеждений у молдавского общества в настоящее время не приходится. В этой связи, неслучайно идея европейской интеграции в агитационно-пропагандистских обращениях власти к народу подается как предмет веры. В частности, Президент страны М. Санду, обращаясь к народу, призывает: «Давайте верить в европейскую Молдову!» [13]. При этом на веру предлагается принять такие положения, как гарантированный рост благосостояния общества и его безопасности в европейской семье.

Отсутствие ощутимых для широкой общественности подвижек «к лучшему» в стране, погруженной в глубокий кризис и нищету, весьма затрудняет рост доверия со стороны общества к каким бы то ни было политическим идеям, равно, как и к их носителям.

Поэтому в формировании позитивного восприятия евроинтеграционной идеи основная ставка делается на глубоко укоренившиеся в общественно-политическом сознании иждивенческие установки, опирающиеся на убежденность общества в неспособности Республики Молдова без содействия извне выбраться из того угрожающего положения, в котором она сегодня находится. В этой связи, выбор обществом пути развития страны сводится к выбору между геополитическими векторами. Преимущественное предпочтение проевропейскому пути развития, выказываемое в последнее время обществом Республики Молдова, опирается на следующую логику: «И моя семья, и мои друзья выступаем за европейскую интеграцию. Европейская интеграция для нас – это спасательный круг»; «Благодаря европейским странам в Молдове стали возможны многие проекты. Не Россия их предложила, а Европейский Союз. Поэтому я хочу, чтобы мы были в Европейском Союзе» [14].

Учитывая указанную выше специфику мышления рядовых граждан страны, форма, в которой широкой общественности преподносится информация о преимуществах присоединения к Европейскому Союзу, ориентирована на сформировавшуюся уже ранее в ориентациях молдавского общества преимущественную склонность полагаться на «внешнюю помощь» в ущерб готовности развивать страну собственными силами. Так, в числе указываемых преимуществ присоединения Республики Молдова к Европейскому Союзу ключевую позицию занимает обещание того, что «доходы будут значительно больше, а рабочие места лучше оплачиваемыми» [15]. При этом, демонстрация преимуществ присоединения к Европейскому Союзу опирается на примеры других стран: «После вступления других стран в Европейский Союз (Румыния, Венгрия, Литва), в них существенно выросли средняя зарплата, пенсия по возрасту, были выстроены тысячи километров дорог, выросла экономика» и т.п. [16]. В агитационной литературе широко освещается вопрос о том, как «Европейский Союз постоянно помогает Республике Молдова» и какие «проекты в последнее время реализуются на европейские деньги» [17].

Другим, не менее эффективным приемом убеждения граждан страны в преимуществах европейской интеграции для Республики Молдова является апелляция к теме безопасности, являющейся в условиях продолжающейся войны в Украине одной из наиболее болезненных и актуальных. Учитывая остроту ситуации и высокую озабоченность граждан угрозой распространения военных действий и на территорию Республики Молдова, рассматривающих мир как самую высокую общественную ценность, предлагаемая широкой общественности агитационная информация, пропагандирующая идею евроинтеграции, располагает темой безопасности, также, как и тему

благополучия, на ключевых позициях в перечне преимуществ присоединения страны к Европейскому Союзу. На основании того факта, что «Европейский Союз обеспечил самый продолжительный мир на континенте», утверждается, что «мир будет гарантирован» и для Республики Молдова, если она станет его полноправным членом. Учитывая это обстоятельство, «Молдова как можно быстрее должна стать членом ЕС с тем, чтобы сохранить страну, защитить ее от опасности» [15].

Изложение преимуществ европейской интеграции сквозь призму укрепления безопасности и сохранения мира является на сегодняшний день, пожалуй, наиболее эффективным способом убеждения, базирующимся на естественном в условиях войны в регионе страхе перед утратой мира, обострившемся до крайности в особенности в ее начале. На этом этапе ценность мира для граждан Республики Молдова стала не только самой главной, но и превыше всего. В интервью корреспонденту *Europa Liberă* простые граждане, в частности, так определили для себя ценность мира: «Мир для нас сегодня дороже, чем хлеб и чем соль...» [9]. Поэтому обращение к теме мира, густо замешанной на страхе перед войной, приобретает наиболее доходчивую форму убеждения простых граждан в преимуществах вступления Республики Молдова в Евросоюз, рассматриваемый как «проект мира». Президент страны М. Санду в своем дискурсе, в частности, заявляет, что Европейский Союз – это проект мира, особенно важный для нас в эти дни, когда идет война в Украине и когда Республика Молдова является целью гибридных атак на экономику, информационное пространство, энергетику...» [18].

Социальный страх, владеющий массами, всегда был и остается наиболее сильным аргументом, мотивирующим поведение людей. Там, где люди теряют веру, страх продолжает работать с удвоенной силой, зачастую толкая их на иррациональные поступки, что позволяет политикам довольно легко манипулировать поведением людей. Поэтому ставка на социальный страх является, по большей мере, ставкой на иррациональный выбор в отчаянном поиске людьми способов избавления от порождаемого им состояния тревожности, глубоко проникшего сегодня в самочувствие молдавского общества.

Безусловно, остро испытываемое обществом состояние страха со временем притупляется, подчиняясь специфическим психологическим механизмам адаптации общественного сознания к условиям угрожающего характера. И тогда на помощь политикам приходят различные технологии нагнетания страха и тревожности, призванные вызывать наиболее острую эмоциональную реакцию масс. Прежде всего это касается «вброса» информации негативистской направленности, пугающей и вызывающей чувство отторжения. Учитывая это обстоятельство, властвующая элита признала Республику Молдова находящейся в состоянии «информационной войны» с Российской Федерацией, ведущей неоправданную войну в Украине. По этой причине в стране был закрыт целый ряд телевизионных каналов, обвиненных в российской пропаганде [19].

В то же время, в стремлении сформировать чувство неприятия, осуждения и отторжения «агрессора» в общественном восприятии ситуации, актуально складывающейся в условиях войны, лояльные властвующей элите СМИ широко тиражируют «образ врага», идентифицируемый как с внешними силами в лице страны-агрессора, так и внутренними – в лице политической оппозиции, апеллирующей к помощи «агрессора». Взывая к патриотическим чувствам граждан, правящая политическая элита по сути объявляет всеобщую мобилизацию перед лицом угрозы, исходящей от «врагов и предателей Родины», направленной на срыв взятого Республикой Молдова курса на интеграцию в европейскую семью. Так, Президент М. Санду в своем обращении к народу «О референдуме и вступлении Республики Молдова в Европейский Союз», заявляет буквально следующее: «Мы стоим перед лицом многих провокаций. Есть силы, которые не желают осуществления поставленной нами цели. Но вместе у нас будут силы преодолеть любую попытку дестабилизации, любое сомнение и страх. Сейчас, как никогда ранее, нам жизненно необходимо объединиться: политическим партиям, гражданскому обществу, всем гражданам. Настало время продемонстрировать, что Молдова решительно готова и может занять причитающееся ей место в европейской семье» [20]. «Нас много, тех, кто за Молдову, и у нас есть миссия внести в Конституцию европейский путь развития с тем, чтобы воры, которые продают страну, не разрушали наше будущее и настоящее» [21]. Президент страны призывает: «Приходите на референдум в как можно в большем количестве. Давайте вместе будем строить наше будущее. Давайте не позволим другим вместо нас решать нашу судьбу» [22].

Таким образом, как можно видеть, призыв к объединению и поддержке референдума по вопросу о евроинтеграции, по большей части, опирается на призыв к противостоянию тем силам, которые стремятся воспрепятствовать реализации намеченной властью цели. Поэтому участие общества в референдуме должно скорее принять форму протеста против попыток его срыва, вобрав в себя всю энергию социального «отрицания», которое всегда обладает более мощным потенциалом, нежели какая бы то ни была борьба «за». Указанный прием, уже хорошо отточенный в контексте электоральных состязаний, сопряженный с расколом, противостоянием и негативизмом по отношению

к политическим конкурентам, должен принести свои результаты. Какими они будут – покажет время. Однако уже сегодня понятно, что ставка на негативизм и противостояние продолжают оставаться в политической жизни Республики Молдова неизменными спутниками происходящих в стране политических событий. Только подобный настрой общества может заставить людей выдать новый «кредит доверия» политикам, скомпрометировавшим себя невыполнением обещаний.

Подводя некоторые итоги, отметим следующее:

1. Политический климат, под которым понимают состояние общества на конкретном этапе его социально-политического развития, является одним из важнейших факторов, призванных способствовать успешности развития процесса интеграции Республики Молдова в европейское пространство. В связи с этим, формирование политического климата, благоприятствующего успешному продвижению в обществе проевропейской идеи, является одной из ключевых задач властвующей элиты, деятельность которой нацелена на реализацию столь амбициозно поставленной перед страной цели присоединения Республики Молдова к Европейскому Союзу.

2. Успешность формирования политического климата в обществе, отвечающего задачам обеспечения широкой, безоговорочной поддержки обществом проевропейского курса развития страны, зависит от целого ряда факторов, как объективного, так и субъективного свойства, существенным образом влияющих на общественные настроения, которые во многом определяют специфику ориентаций людей на политические действия. В этой связи, результативность усилий, направленных на формирование политического климата, благоприятствующего успешному развитию проевропейского курса Республики Молдова, поставлена в прямую зависимость как от степени удовлетворенности общества ходом социально-политического и экономического развития страны, так и от доминирующих в его политической культуре ориентаций, ценностей и целей.

3. В условиях углубления кризисного состояния общества, стоящего сегодня на грани нищеты, усиливающееся массовое недовольство положением дел в стране аккумулирует мощную социальную энергию протеста, которая в контексте целенаправленно формируемого политического климата умело направляется в русло поддержки идеи потенциального процветания Республики Молдова в составе Европейского Союза. В то же время, острая озабоченность обществом проблемами сохранения мира в Республике Молдова в условиях продолжающейся войны в Украине становится одним из важнейших аргументов, призванных склонить общественное мнение в пользу выбора проевропейского пути, сулящего мир и безопасность.

4. В процессе целенаправленного формирования политического климата, призванного благоприятствовать укреплению и расширению общественной поддержки проевропейского курса страны, можно выделить две основные линии идейного воздействия на общественное сознание: одна из них, преследуя цель популяризации идеи евроинтеграции, создает благоприятный образ Европейского Союза, чем вызывает в восприятии людей целый комплекс позитивных ассоциаций, чувств и эмоций, включая чувство эйфории; другая линия, напротив, нагнетает негативизм, отрицание, неприятие в отношении возможных, альтернативных проевропейскому, курсов развития страны.

5. Ориентация общественно-политического сознания на «отрицание» обладает более мощным эмоциональным зарядом, нежели чувство эйфории, способным более эффективно подключить широкую общественность к участию в реализации «европейской мечты». В этой связи, культивирование негативизма в общественном восприятии становится ключевым приемом в формировании благоприятствующего проевропейскому курсу политического климата.

6. Формирование устойчивого чувства отрицания, неприятия иного, альтернативного пути развития происходит путем формирования в общественном сознании образа «врага», внешнего и внутреннего, несущего угрозу как благосостоянию общества, так и укреплению мира и безопасности в стране. Культивируемые при помощи информационного потока тревога и страх в общественном восприятии происходящих в мире и стране событий призваны закрепить в массовом политическом сознании представления «о добре», исходящем от «друзей» на Западе, и «зле», грозящем как с Востока, так и «притаившемся» в Республике Молдова в лице «пророссийских партий» или «агентов Кремля».

7. Настрой на «отрицание» в настоящее время является устойчивой политической установкой, доминирующей в ориентациях общества на политические действия, преимущества которой, как правило, приносят неплохие плоды в условиях электоральной борьбы, требующей четкого размежевания политических сил и лояльного им электората. Вместе с тем, негативизм как доминирующий политической подход к управлению общественным развитием, сопряженный с расколом общества и усилением жесткого противостояния его отдельных сегментов, разделяющих различные политические представления, ценности и цели, становится одним из серьезных препятствий на пути формирования единства общества как прочного гаранта необратимости проевропейского курса развития страны.

В этой связи, представляется, что в целях формирования политического климата, призванного благоприятствовать успешному продвижению Республики Молдова по пути евроинтеграции, требующему широкой общественной поддержки и содействия, властвующей политической элите, управляющей развитием политического процесса, необходимо основное внимание сосредоточить на обеспечении реальных позитивных результатов развития внутренней жизни страны, сопряженных с реализацией намеченного курса. Лишь тогда, когда каждый член общества вместо аргументов, опирающихся на страх и тревогу за свое будущее, станет руководствоваться глубокими убеждениями в правильности намеченного пути, базирующимися не столько на вере в «европейскую мечту», сколько на собственном жизненном опыте, дающем уверенность в завтрашнем дне, доминирующий политический климат действительно сможет стать тем решающим фактором, который будет способствовать не только прочному и широкому объединению общественности вокруг самой идеи евроинтеграции, но и ее активной вовлеченности в процесс реализации высокой цели.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Votat în Parlament. B: Uniți PENTRU Moldova Europeană. Publicitate Politică. PP Partidul Acțiune și Solidaritate. //www.pentru.md
2. Participă la referendum dacă ești PENTRU Moldova Europeană și vrei ca aderarea la Uniunea Europeană să fie înscrisă în Constituție. B: Uniți PENTRU Moldova Europeană. Publicitate Politică. PP Partidul Acțiune și Solidaritate. //www.pentru.md
3. Попов В.И. Некоторые проблемы определения понятия социально-политического климата. В: Ползуновский Вестник, 2006, №3, с. 287-293 // <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-problemy-opredeleniya-ponyatiya-sotsialno-politicheskogo-klimata/viewer> (18.03.2024)
4. Брага Л. Политическая культура в Республике Молдова. Кишинэу, 2020. 336 с.
5. Barometrul socio-politic. Republica Moldova. Mai, 2024. IMAS – Cercetare și Strategii SRL // www.imas.md (10.05.2024)
6. Barometrul de Opinie Publică. Institutul de Politici Publice. Republica Moldova, august 2023 // https://ipp.md/wp-content/uploads/2023/09/BOP_08.2023.pdf (27.06.2024)
7. Демократизация /Сост. И науч. ред. К. В. Харпфер, П. Бертхаген, Р. Инглхарт, К. Вельцер. Москва: Издательский Дом Высшей школы экономики, 2015. 708 с.
8. Barometrul socio-politic. Republica Moldova. Aprilie, 2022. IMAS – Cercetare și Strategii SRL // www.imas.md (10.05.2024)
9. Pacea este viața noastră de toate zile. <https://moldova.europalibera.org/a/el-la-%C8%99old%C4%83ne%C8%99ti-pacea-este-via%C8%9Ba-noastr%C4%83-de-toate-zilele-/31838081.html> (14.06.2024)
10. Campania Națională „Salvăm Referendumul” – lansată de PSDE. <http://provincial.md/actual/campania-nationala-salvam-referendumul-lansata-de-psde> (19.06.20-24)
11. Discursul Președintei Republicii Moldova Maia Sandu, în Plenul Parlamentului. https://moldova-suverana.md/article/discursul-preedintei-republicii-moldova-maia-sandu-n-plenul-parlamentului_47131 (14.06.2024).
12. Maia Sandu a comentat pentru prima dată decizia de a organiza alegerile și referendumul în aceeași zi. <https://newsmaker.md/ro/maia-sandu-a-comentat-pentru-prima-data-decizia-de-a-organiza-alegerile-si-referendumul-in-aceeasi-zi-decizia-va-defini-soarta-> (14.06.2024)
13. В европейской Молдове можно вести честный бизнес <https://point.md/ru/novosti/ekonomika/maia-sandu-v-evropeiskoi-moldove-mozhno-vesti-chestnyi-biznes/> (18.03.2024)
14. Ce spun moldovenii despre aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. B: Uniți PENTRU Moldova Europeană. Publicitate Politică. PP Partidul Acțiune și Solidaritate. //www.pentru.md
15. 5 avantaje ale aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. B: Uniți PENTRU Moldova Europeană. Publicitate Politică. PP Partidul Acțiune și Solidaritate. //www.pentru.md
16. 7 exemple de dezvoltare a altor țări care au intrat în UE. B: Uniți PENTRU Moldova Europeană. Publicitate Politică. PP Partidul Acțiune și Solidaritate. //www.pentru.md
17. Uniunea Europeană ajută Moldova prin proiecte concrete. B: Uniți PENTRU Moldova Europeană. Publicitate Politică. PP Partidul Acțiune și Solidaritate. //www.pentru.md
18. Maia Sandu: Avem nevoie de sprijinul UE. <https://www.jurnaltv.md/news/d0f7b0172ebd0ba2/sandu-avem-nevoie-de-sprjinul-ue.html> (29.06.2024)

19. Guvernarea blochează șase posturi TV și 30 de site-uri prin care Rusia ar manipula alegerile din R. Moldova. <https://moldova.europalibera.org/a/sis-cere-sa-fie-sistata-licenta-a-sase-posturi-tv-prin-care-rusia-ar-manipula-alegerile-din-r-moldova-32659765.htm> (21.02.2024).
20. Despre referendum și aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. B: Uniți PENTRU Moldova Europeană. Publicitate Politică. PP Partidul Acțiune și Solidaritate. //www.pentru.md
21. 5 motive de ce facem referendum ACUM? B: Uniți PENTRU Moldova Europeană. Publicitate Politică. PP Partidul Acțiune și Solidaritate. //www.pentru.md
22. Parlamentul a decis: pe 20 octombrie vor avea alegerile prezidențiale și referendumul constituțional în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. B: Uniți PENTRU Moldova Europeană. Publicitate Politică. PP Partidul Acțiune și Solidaritate. //www.pentru.md

CONSOLIDAREA DIMENSIUNII GEOPOLITICE A REZILIENȚEI SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA²⁸

STRENGTHENING THE GEOPOLITICAL DIMENSION OF THE RESILIENCE OF THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Veaceslav UNGUREANU, *doctor în științe politice*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: veaceslav.ungureanu@gmail.com
ORCID: [0000-0001-7780-8479](https://orcid.org/0000-0001-7780-8479)

Summary

Currently, in the context of the war between the Russian Federation and Ukraine, which generates the amplification of the risks and threats to regional security, while also jeopardizing the national security of the Republic of Moldova, determines the need to organize national debates at the levels of academia, civil society and the political class on strengthening the geopolitical dimension of the resilience of the national security of the Republic of Moldova, by capitalizing on the opportunities offered as a result of deepening the political-military relations with the North-Atlantic Alliance in order to strengthen the national security system, but also by the possibility of changing the geopolitical status of permanent neutrality of the Republic of Moldova to join the North-Atlantic Alliance. At the same time, the hesitation of the Republic of Moldova to realize the geopolitical alternative of ensuring the national security of the Republic of Moldova would determine the preservation of the geopolitical status of permanent neutrality, which does not ensure, but only increases the vulnerability degree of the national security, as well as keeping the geopolitical position of a buffer state between two poles of power, which will maintain it in the sphere of geopolitical influence of the Russian Federation, thus diminishing its geopolitical potential to ensure national security.

Keywords: *geopolitical dimension, national security, permanent neutrality, buffer state, geopolitical interests, North Atlantic Alliance.*

Introducere

Imperativul geopolitic în realizarea politicilor contemporane de asigurare a securității naționale este unul vital pentru Republica Moldova, contribuind la edificarea unui nivel înalt de securizare și care oferă un cadru analitic mai profund al situației la zi privind evoluția evenimentelor geopolitice regionale ce definesc mediul de securitate regională care generează o serie de riscuri și amenințări cu repercusiuni asupra tuturor componentelor ale securității naționale a Republicii Moldova. De asemenea, discursul geopolitic în domeniul securității naționale determină o mai bună percepție de către societate în general și clasa politică în particular a poziției geopolitice a Republicii Moldova de *stat-tampon* și a statutului geopolitic de neutralitate permanentă, care în opinia noastră nu asigură securitatea națională, ci generează multiple vulnerabilități la adresa acesteia. Fortificarea dimensiunii geopolitice de asigurare a rezilienței sistemului național de securitate și apărare al Republicii Moldova va reliefa rezultatele analizelor geopolitice și vor demonstra existența provocărilor de ordin extern la adresa securității naționale cu care se confruntă actualmente Republica Moldova, dar și cu cele eventuale, pe termen mediu și lung, accentuând oportunitățile și soluțiile pentru consolidarea securității naționale prin aderarea la valorile de securitate cooperativă și apărare colectivă euroatlantică, care sunt oferite de contextul geopolitic regional, utilizând strategic amplasarea sa geopolitică regională importantă în realizarea intereselor geopolitice ale actorilor majori.

În accepția noastră, evoluția de consolidare a dimensiunii geopolitice de valorificare a oportunităților oferite de procesul de aderare la Alianța Nord-Atlantică în fortificarea rezilienței sistemului național de securitate a Republicii Moldova se confruntă cu trei probleme geopolitice majore interdependente, cum ar fi: 1)

²⁸ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

conflictul geopolitic dintre Federația Rusă și Republica Moldova, faza politico-militară a acestuia din raioanele de est ale Republicii Moldova rămâne una înghețată nefiind soluționată până în prezent; 2) statutul geopolitic de neutralitate permanentă a Republicii Moldova; 3) poziționarea geopolitică a Republicii Moldova de *stat-tampon*. În acest context, susținem că obiectivul realizării unei analize pertinente a dimensiunii geopolitice a asigurării securității naționale a Republicii Moldova, care rezidă din necesitatea soluționării acestor trei probleme geopolitice existențiale pentru statul Republica Moldova apărând independența, suveranitatea și integritatea teritorială, în condițiile agresiunii militare declanșate de Federația Rusă împotriva Ucrainei, va scoate în evidență inevitabilitatea intensificării cooperării politico-militare cu Alianța Nord-Atlantică pentru protejarea intereselor geopolitice de securitate națională ale Republicii Moldova.

Provocările geopolitice la adresa securității naționale a Republicii Moldova

În opinia noastră, în ultimul timp, s-au produs schimbări importante în spațiul geopolitic în care este poziționată Republica Moldova, ce au reconfigurat conjunctura geopolitică a mediului de securitate regională din Europa Est. Urmare a evenimentelor din Ucraina din 2014, dar și după 24 februarie 2022 Occidentul a intensificat prezența sa la hotarele de Est ale Alianței Nord-Atlantice, astfel amplificând interesul geopolitic față de Republica Moldova prin implicarea directă și necondiționată în soluționarea crizei energetice cu care se confruntă Republica Moldova, considerată un stat limitrof, cu o prezență militară a Federației Ruse pe teritoriul său, cu un conflict înghețat, ceea ce reprezintă o amenințare la adresa securității regionale. D. Dungaci este de părere că amenințările la adresa securității geopolitice a Republicii Moldova se datorează mai ales condițiilor geopolitice specifice în care și-a făcut apariția și se dezvoltă mica putere Republica Moldova: un teritoriu mic, situat între Ucraina și România, lipsit de resurse naturale importante, cu populație în principal rurală, cu economie preponderent agrară, o regiune caracterizată de un vid de securitate, dominată de ambițiile geopolitice ale Federației Ruse de a o ține în propria sferă de influență, combinată cu lipsa unei strategii coerente a Uniunii Europene și Alianței Nord-Atlantice pentru zona în cauză până la războiul dintre Federația Rusă și Ucraina, la care se mai adaugă lipsa unei viziuni strategice a clasei politice din Republica Moldova asupra ireversibilității vectorului politicii externe de dezvoltare, de modernizare și de asigurare a securității și apărării naționale a Republicii Moldova [1, p. 272].

Subliniem că Republica Moldova nu va putea deveni un stat cu adevărat geopolitic viabil cu un grad înalt de asigurare a securității naționale atât timp cât va rămâne nesoluționată problema conflictului înghețat din raioanele de est, oportunitățile de reintegrare presupunând expres o conjunctură geopolitică regională favorabilă, dar care trebuie încadrată într-un context geopolitic mult mai larg cu implicarea tuturor marilor puteri [2, p. 145]. N. Popescu atribuie conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova un aspect internațional prin extinderea Organizației Nord-Atlantice și Uniunii Europene, dar și a declanșării de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei, fiind constituit un context favorabil pentru reconturarea sferelor de influență geopolitică, care ar determina reconfigurarea conjuncturii geopolitice a mediului de securitate regională din Europa de Est influențând reconsiderarea Occidentului asupra problemei transnistrene [3, p. 10].

N. Popescu susține ideea că procesul de reglementare a conflictului transnistrean cunoaște un transfer din categoria unui conflict post sovietic eurasiatic, în care Federația Rusă ar avea un rol special, într-un conflict european, în care Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană ar trebui să joace un rol mult mai activ, mai ales în contextul războiului dintre Federația Rusă și Ucraina, care ar putea escalada la hotarul Republicii Moldova pe segmentul regiunii transnistrene [4, p. 109]. I. Stăvilă se pronunță în același context de idei, afirmând că în pofida multiplelor premise pozitive, planurilor rezonabile înaintate, eforturilor depuse și implicării mai multor actori cu pondere deosebită în afacerile internaționale, conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova nu a fost soluționat până în prezent din cauza caracterului său eminent geopolitic. Interesele geopolitice imuabile ale Federației Ruse în regiunea Europei de Est, care sunt asigurate prin menținerea cu orice preț a Republicii Moldova în sfera sa de influență geopolitică, au determinat-o să pledeze, mai degrabă, în favoarea *înghețării* conflictului, decât să sprijine o soluție de compromis care ar răspunde cât se poate de adecvat intereselor tuturor actorilor implicați [5, p. 153, 173].

V. Juc acreditează supoziția că conflictul din raioanele de est impus Republicii Moldova din exterior i-a marcat profund procesele geopolitice și i-a restrâns substanțial posibilitățile de manevrare pentru asigurarea unei reziliențe consolidate a sistemului național de securitate a Republicii Moldova. Suntem de acord cu cercetătorul că Republica Moldova este o mică putere în care deseori este atestată preeminența subiectelor de geopolitică asupra aspectelor de politică internă, dat fiind că se dovedesc a fi foarte puține problemele ale căror reglementare a fost sau este posibilă de soluționat independent de împrejurările geopolitice mondiale, iar nesoluționarea problemelor geopolitice prin plasarea acestora pe agenda secundară a ierarhiei priorităților, vizând, în special, neașezarea geopolitică a țării din punct de vedere al asigurării securității naționale, a răsturnat

ordinea firească a lucrurilor și a determinat o particularitate a evoluției sale istorice. Cercetătorul subliniază că în rezolvarea problemei conflictului transnistrean se impune aplicarea *responsabilității împărtășite*, iar din perspectiva geopolitică conflictul include câteva aspecte majore: 1. Retragerea trupelor, armamentelor, echipamentului și munițiilor Federației Ruse care nu se află sub incidența Comisiei Unificate de Control din raioanele de est în conformitate cu angajamentele internaționale asumate; 2. Soluționarea geopolitică a conflictului prin elaborarea statutului juridic special al raioanelor de est în componența Republicii Moldova în conformitate cu interesele geopolitice ale marilor puteri implicate în negocieri și a intereselor de securitate națională a Republicii Moldova; 3. Garantarea și susținerea din partea marilor puteri angajate în procesul de reglementare a implementării și durabilității soluțiilor menite să asigure restabilirea suveranității și jurisdicției pe întregul teritoriu și, implicit, reîntregirea teritorială a Republicii Moldova [6, p. 202-203].

În accepția lui O. Serebrian, conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova reprezintă un conflict doar geopolitic. Afirmatia că acest conflict ar fi unul de natură politică nu este relevantă, susține expertul, subliniind că regiunea transnistreană are valoare geopolitică, altfel Federația Rusă n-ar fi insistat de la bun început asupra originii geopolitice a conflictului [7, p. 106-109]. În opinia noastră, regiunea transnistreană pe lângă nesoluționarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, a cărei valoare geopolitică este chintesenta interesului geopolitic al Federației Ruse în regiune ce exercită un impact asupra securității naționale, reprezintă și o amenințare militară directă împotriva securității naționale a Ucrainei, în contextul eventualei implicări a acesteia în războiul din Ucraina, fapt conștientizat de către Occident prin realizarea acțiunilor de prevenire manifestate prin adoptarea Rezoluției finale în cadrul Summitului NATO, organizat în perioada 11-12 iulie 2023 la Vilnius (Lituania), care prevede retragerea completă și necondiționată a trupelor și munițiilor militare ale Federației Ruse de pe teritoriul Republicii Moldova și prin adoptarea Declarației finale în cadrul celei de-a 30-a sesiuni anuale a Adunării Parlamentare a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, organizată în perioada 30 iunie - 4 iulie 2023 la Vancouver (Canada), în care este stipulată solicitarea transformării misiunii de pacificare din regiunea transnistreană în una civilă multilaterală cu mandat internațional [8, p. 64].

M.-C. Neacșu și S. Neagu indică asupra complexității gradului de importanță geopolitică a regiunii transnistrene, care este un instrument geopolitic al Federației Ruse și anume, un teritoriu mic, avanpost, în care Rusia menține starea cu efectul de congelator, ce menține regiunea pentru o perioadă în care Federația Rusă va depăși criza prin care trece și își va putea garanta prin alte mijloace prezența [9, p. 45-46]. O. Tomescu-Hatto exprimă opinia că, conflictul înghețat din regiunea estică a Republicii Moldova și prezența trupelor și munițiilor militare ale Federației Ruse pe teritoriul regiunii secesioniste constituie o amenințare nu numai la adresa securității naționale a Republicii Moldova, dar și în plan regional. Regiunea a devenit o țintă a traficantilor de arme, droguri și ființe umane, fiind destinate Europei de Est [10, p. 272]. În opinia noastră, dezideratul Alianței Nord-Atlantice și a Uniunii Europene trebuie axat pe identificarea unei soluții durabile privind reglementarea conflictului înghețat din raioanele de est ale Republicii Moldova, ceea ce ar însemna confirmarea rolurilor sale de actori geopolitici importanți la nivel regional, mai ales în condițiile declanșării de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei, când regiunea transnistreană este utilizată de către Federația Rusă ca un instrument de intimidare și de șantaj în războiul energetic împotriva Republicii Moldova.

A. U. Gabanyi opinează că Republica Moldova este un actor-cheie într-un nou joc geopolitic, problema fundamentală constituind conflictul transnistrean, soluționarea căruia rezidă în evacuarea contingentului militar, armamentelor și munițiilor de către Federația Rusă în contextul evoluției evenimentelor din teren al teatrului de război din Ucraina. În același timp, expertul susține că Federația Rusă este interesată să-și păstreze regiunea secesionistă transnistreană pentru realizarea unui eventual scenariu de desprindere a acesteia, în schimbul apropierii Republicii Moldova de Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană [11]. De aceeași părere este și A. Severin, care susține că problema transnistreană este un conflict geopolitic între Republica Moldova și Federația Rusă, generat de dorința celei de-a doua de a-și găsi locul și rolul în spațiul post sovietic. Expertul evaluează interesele geopolitice ale Federației Ruse în regiunea Europei de Est, afirmând că regiunea transnistreană este doar o parte a unei probleme care mai include Abhazia, Osetia de Sud, războiul din Ucraina, soluția ar putea fi identificată la interferența intereselor Federației Ruse, Statelor Unite ale Americii și Uniunii Europene. În relațiile internaționale nu există legitimitate, ea se negociază de către marile puteri într-un context geopolitic prielnic, iar alternativa avantajoasă pentru consolidarea dimensiunii geopolitice a rezilienței sistemului național de securitate a Republicii Moldova ar fi integrarea în Uniunea Europeană, în urma căreia Republica Moldova ar fi ancorată în albia valorilor europene, pe când regimul secesionist din regiunea transnistreană, nefiind de acord cu politica externă a Republicii Moldova, ar putea fi decuplată, după modelul Ciprului [12].

I. Chifu evidențiază că nu există un conflict transnistrean propriu-zis și nici similitudini între acest conflict și alte *conflicte înghețate* din spațiul Comunității Statelor Independente, deoarece teritoriul din stânga Nistrului nu se învecinează nemijlocit cu Federația Rusă și nu există nici o justificare pentru prezența trupelor sale în raioanele de est ale Republicii Moldova, dat fiind faptul că majoritatea populației ruse trăiește legitim pe teritoriul Republicii Moldova. I. Chifu este de părere că în problema transnistreană există mai multe niveluri: geopolitic, regional, național și local [13]. I. Fota relevă o abordare critică a actorilor participanți la soluționarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, susținând că problema transnistreană persistă din cauza vulnerabilității și lipsei de voință politică a actorilor implicați, totodată specificând apariția conflictului transnistrean ca fiind o continuare a unei noi forme a războiului rece dintre Federația Rusă și Occident [14].

M. Vahl precizează că Federația Rusă deține o pondere geopolitică semnificativă în spațiul post sovietic, permițându-i să aibă o influență constantă asupra statelor din regiune. Necesitatea implicării mai active a Alianței Nord-Atlantice și a Uniunii Europene în soluționarea conflictului transnistrean se dovedește a fi un scenariu inevitabil care este determinat de contextul declanșării de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei, în cadrul căruia Republicii Moldova i se va acorda o atenție mai sporită, deoarece se află la hotar cu Alianța Nord-Atlantice și Uniunea Europeană, iar regimul secesionist din raioanele de est subordonat Federației Ruse reprezintă o amenințare la adresa securității regionale [15, p. 7]. Potrivit lui O. Nantoi, nu există premise pentru soluții rapide și viabile ale conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, deoarece Federația Rusă n-a fost niciodată interesată să accepte propunerea Republicii Moldova de reglementare a conflictului *în pachet* și încă n-a renunțat la ideea de a crea în locul Republicii Moldova un nou stat comun (federație sau confederație) format din doi subiecți egali, Republica Moldova și regiunea secesionistă transnistreană, care va beneficia de un statut special și drept de veto [16].

A. Țăranu, abordând subiectul reglementării geopolitice a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, ridică o problemă gravă, legată de funcționalitatea formatului de negocieri „5+2”, în contextul războiului ruso-ucrainean. În aceste condiții, Republica Moldova are motive mai mult decât întemeiate pentru a insista asupra revizuirii actualului format internațional de mediere în sensul sporirii gradului de eficiență al lui. Analiza evoluției conflictului transnistrean ne demonstrează că regiunea secesionistă rămâne în continuare o amenințare la adresa securității naționale a Republicii Moldova și o sursă de pericol și de instabilitate regională [17, p. 329]. V. Juc este de părere că dezintegrarea teritorială și prezența regimului secesionist din stânga Nistrului reprezintă un impediment geopolitic esențial în calea integrării euroatlantice și europene a Republicii Moldova. Este important totuși de conștientizat că reintegrarea țării, integrarea euroatlantică și integrarea europeană reprezintă procese paralele care nu trebuie contrapuse, însă obiectivele strategice urmărite sunt consolidarea dimensiunii geopolitice a securității naționale a Republicii Moldova [6, p. 211-213].

Considerăm că pentru a obține o soluție durabilă în reglementarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, în condițiile declanșării de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei, este necesar realizarea unor acțiuni prompte, din partea conducerii țării, în vederea soluționării conflictului transnistrean prin promovarea abordării securității naționale a Republicii Moldova la pachet împreună cu garanțiile de securitate oferite Ucrainei de Occident, inclusiv și pe dimensiunea euroatlantică. În opinia noastră, o altă conjunctură geopolitică a mediului de securitate regională mai favorabilă ca cea după înfrângerea Federației Ruse în războiul cu Ucraina nu va mai exista pe termen lung, de aceea valorificarea acestei oportunități de către conducerea țării trebuie abordată ca un imperativ existențial statal, dar și ca o prioritate în realizarea intereselor geopolitice de securitate națională a Republicii Moldova [2, p. 165].

Alte două probleme geopolitice, care se află într-o corelație reciprocă ce determină procesul de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova sunt: statutul geopolitic de neutralitate permanentă a Republicii Moldova și poziționarea geopolitică a Republicii Moldova de *stat-tampon*. V. Juc accentuează că statutul geopolitic de neutralitate permanentă, consfințit constituțional, nu asigură în regim automat securitatea națională a Republicii Moldova, iar rezultatul cel mai important se dovedește a fi neparticiparea la procesele de cooperare militară din cadrul Comunității Statelor Independente. Securitatea națională a Republicii Moldova ar putea fi asigurată cel mai eficient în condițiile integrării euroatlantice, prin re poziționarea sa geopolitică de *stat-tampon*, deoarece, calitatea de stat membru al Organizației Nord-Atlantice ar putea să-i asigure securitatea națională, în contextul în care, actualmente, organizația dată este cea mai viabilă în materie de securitate [18, p. 207].

I. Chifu precizează în contextul ordinii de idei reliefate de V. Juc că statutul geopolitic de neutralitate permanentă nu este nici soluție de securitate, nici angajament pentru rezolvarea de către comunitatea internațională prin state garante a unor probleme de securitate ale Republicii Moldova, cum sunt trupe militare străine pe teritoriul său, nu reprezintă un transfer către eventualele state garante privind soluționarea securității naționale și nu scutește statul neutru de obligațiile de a respecta angajamentele luate ca stat neutru de asigurarea securității

naționale, regionale și internaționale. În opinia expertului, adoptarea statutului geopolitic de neutralitate permanentă de către Republica Moldova nu este consecința unei strategii temeinic argumentate, urmărindu-se de fapt cedarea asigurării securității și responsabilității apărării statului comunității internaționale [19, p. 17].

V. Moșneaga și V. Beniuc consideră că cel mai optimal și efectiv mijloc de asigurarea a securității naționale, care ar corespunde intereselor geopolitice ale Republicii Moldova îl constituie strategia și tactica neutralității permanente, punctând că asigurarea dimensiunii geopolitice a securității naționale a Republicii Moldova trebuie să fie realizată prin promovarea unei politici externe echilibrate, bazate pe o profundă analiză a contradicțiilor dintre marile puteri, statele participante la structurile regionale, subregionale și statele vecine [20, p. 19].

Conform lui N. Osmochescu, ideea de a proclama Republica Moldova ca stat cu statut de neutralitate permanentă nu a apărut spontan, ci a fost o idee propusă și temeinic analizată, care a fost influențată de mai mulți factori externi, cei mai importanți fiind: poziționarea geopolitică de *stat-tampon*; interesele geopolitice constante ale Federației Ruse în zonă; menținerea trupelor ruse în regiunea transnistreană; situația de conflict creată în raioanele de est ale Republicii Moldova începând cu anul 1992. Cercetătorul este de părerea că instituția neutralității permanente poate fi și trebuie examinată sub mai multe aspecte: ca instituție de drept constituțional a statului; ca instituție de drept internațional public; ca element al securității naționale și internaționale, subliniind că până în prezent Republica Moldova nu a încheiat acordul cu alte state prin care acest statut să fie recunoscut și garantat, ceea ce nu este efectiv, cu toate acestea statutul de neutralitate permanentă creează obligația generală a tuturor statelor de a-l respecta [21, p. 182-183]. De aceeași părere este și V. Gamurari specificând că posibilitatea declarației neutralității permanente printr-un act unilateral a fost introdusă intenționat de către legiuitori, pentru a exclude concepția conform căreia neutralitatea Republicii Moldova, ce nu este garantată printr-un tratat internațional, nu ar produce efecte juridice. Mai mult ca atât, cercetătorul insistă asupra specificului neutralității permanente, care constă în faptul că posesor al acesteia poate fi doar statul subiect originar în dreptul internațional. În cazul impunerii statutului unei neutralități printr-un tratat internațional, aceasta se poate produce doar în condițiile garantării suveranității și integrității teritoriale [22, p. 242].

În același timp, V. Lupan este de părerea că, dacă Republica Moldova a inclus neutralitatea în documentele care fundamentează geopolitica instituționalizării securității naționale a Republicii Moldova având drept scop retragerea trupelor rusești din raioanele de est, iar Federația Rusă insistă consecvent pe neutralitatea Republicii Moldova urmărind obiectivul că aceasta nu va deveni membră a Alianței Nord-Atlantice. Republica Moldova, dacă își dorește un viitor euroatlantic și european, care îi este oferit de Organizația Nord-Atlantică și de Uniunea Europeană, egal cu cel al altor state membre, nu poate fi doar un consumator de securitate, dar va trebui să-și asume și un rol mai serios și să înceapă să devină și un furnizor de securitate regională în contextul unei noi reconfigurări a conjuncturii geopolitice a mediului de securitate regională din Europa de Est, care va fi edificată în perioada de după războiul dintre Federația Rusă și Ucraina [23].

Statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova este abordat de A. Burian, care consideră că Republica Moldova nu va rămâne în continuare o țară neutră, supoziție care decurge din confruntările geopolitice dintre Est și Vest, acest motiv determinând Republica Moldova să-și asigure geopolitica securității naționale, printr-un posibil parteneriat cu acel stat sau bloc politico-militar care va fi în stare să-i garanteze independența și integritatea teritorială [24, p. 8, 10]. O. Dorul punctează că pe plan internațional statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova n-a fost valorificat pe deplin, totodată, reliefând rațiunea adoptării de către Republica Moldova a statutului de neutralitate permanentă, pe care a redus-o la următoarele idei: realitățile geopolitice în contextul luptei pentru sferele de influență; potențialul politic și militar destul de slab al Republicii Moldova; situația țărilor vecine [25, p. 202].

I. Chifu este sceptic în privința posibilității statului ce se află la periferie sau în *zona-tampon* între două blocuri geopolitice să-și poată asigura securitatea prin sine însuși și prin garanții de neutralitate [26]. I. Mastac exprimă opinia că statutul de neutralitate permanentă prevede abținerea statului de la aderarea la blocuri sau alianțe politico-militare. Totodată, fiecare stat, și mic, și mare, poartă o anumită responsabilitate privitor la menținerea stabilității și securității atât proprii, cât și regionale, internaționale etc. [27, p. 8]. R. Gorincioi demonstrează falsitatea promotorilor neutralității permanente ce se axează pe compararea Republicii Moldova cu situația geopolitică a altor state neutre din Europa, susținând că nici unul din statele neutre din Europa nu se confruntă cu problema secesionismului, a instabilității politice, economice și puternicii presiuni geopolitice din partea Federației Ruse [28].

În opinia noastră, statutul geopolitic de neutralitate permanentă a Republicii Moldova s-a dovedit a fi unul iluzoriu care n-a fost în stare să asigure o securitatea durabilă ce ar reflecta în sine toate transformările geopolitice ale mediului de securitate regională post război rece, ci s-a dovedit a fi, mai degrabă, o provocare generând instabilitate geopolitică regională și vulnerabilitate pentru sistemului național de securitate și apărare

amplificând riscul apariției unor impedimente geopolitice de consolidare a capacităților de contracarare a noilor riscuri și amenințări geopolitice cu care se confruntă Republica Moldova. Considerăm interpretarea art. 11 din Constituția Republicii Moldova de către Curtea Constituțională prin adoptarea Hotărârii nr.14 din 02.05.2017, ca fiind un argument fundamental în favoarea admiterii participării forțelor armate ale Republicii Moldova la sisteme colective de securitate, asemenea sistemului de securitate al Națiunilor Unite, la operațiuni de menținere a păcii și operațiuni umanitare, care ar impune sancțiuni colective împotriva agresorilor și infractorilor de drept internațional, nefiind considerată o contradicție cu statutul de neutralitate. Totodată, prin această Hotărâre sunt combătute supozițiile acelor experți care pledează pentru demilitarizarea completă a Republicii Moldova în condițiile adoptării statutului geopolitic de neutralitate permanentă, care îi va asigura securitatea națională prin respectarea acesteia de către actorii internaționali, fiind promovată ideea desființării armatei naționale ca instituție inutilă. Implicarea forțelor armate ale Republicii Moldova în asigurarea securității internaționale și regionale, fiind eliminat impedimentul de ordin juridic, va consolida dimensiunea geopolitică în realizarea procesului de reziliență instituțională a sistemului național de securitate și apărare prin aprofundarea nivelului de instruire și pregătire profesională a efectivului, sporirea gradului de interoperabilitate, precum și realizarea standardelor internaționale în implementarea modernizării forțelor armate ale Republicii Moldova.

În concluzie subliniem că soluționarea probleme geopolitice, care periclitează procesul de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova, depinde în mare măsură de finalitatea războiului dintre Federația Rusă și Ucraina, ce va determina o nouă reconfigurare a conjuncturii geopolitice a mediului de securitate regională și va edifica un nou sistem de securitate europeană, în baza reconturării noilor sfere de influență geopolitică. Totodată, procesul de consolidare a dimensiunii geopolitice a rezilienței securității naționale a Republicii Moldova, exprimat prin renunțarea la neutralitatea permanentă și aderarea la Alianța Nord-Atlantică, precum și re poziționarea geopolitică de *stat-tampon*, va contribui la implementarea unor reforme profunde de modernizare a sectorului de securitate și apărare națională, ce se vor solda cu amplificarea gradului de descărcare a eventualelor pericole din partea potențialelor inamici. De asemenea, în contextul noilor aranjamente geopolitice de securitate regională, combaterea eficientă a riscurilor și amenințărilor geopolitice la adresa securității naționale, prin realizarea intereselor geopolitice orientate spre valorificarea apărării colective și securității cooperative, va determina fortificarea statutului geopolitic al Republicii Moldova de stat furnizor de securitate regională.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dungaciu, Dan. *Moldova ante portas*. București: Editura Tritonic, 2005. 320 p. ISBN 973-733-045-5
2. Ungureanu, Veaceslav. *Redimensionarea arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece: adversități geostrategice și replieri de securitate*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2020. 236 p. ISBN 978-9975-3430-0-8
3. Popescu, Nicu. *Noile oportunități de soluționare a problemei transnistrene prin mecanismele Europei moderne* [online]. 2003, pp. 1-47 [citat 15.09.2022]. Disponibil: <http://www.policy.hu>
4. Popescu, Nicu. *Politica externă a Uniunii Europene și conflictele post-sovietice*. Chișinău: Editura Cartier, 2013. 224 p. ISBN 978-9975-79-822-8
5. Stăvilă, Ion. Evoluția reglementării conflictului transnistrean. In: *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*. Chișinău: Editura Cartdidact, 2009, pp. 153-176. ISBN 978-9975-4001-6-9
6. Juc, Victor. *Dimensiuni ale relațiilor internaționale contemporane*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2018. 296 p. ISBN 978-9975-3298-1-1
7. Serebrian, Oleg. *Despre geopolitică*. Chișinău: Editura Cartier, 2009. 176 p. ISBN 978-9975-79-558-6
8. Ungureanu, Veaceslav, Juc, Victor. *Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2016. 168 p. ISBN 978-9975-3043-6-8
9. Neacșu, Marius-Cristian, Neguț, Silviu. Zona Mării Negre – o nouă „zonă gri”? In: *Impact Strategic*. 2013, nr. 2 (47), pp. 39-49. ISSN 1842-810X
10. Tomescu-Hatto, Odette. Noile frontiere ale Uniunii Europene și relațiile româno-moldovenești. In: *Stat slab, cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova* / coord. Heintz Monica. București: Editura Curtea Veche Publishing, 2007, pp. 252-289. ISBN 978-973-669-290-1
11. Gabanyi, Anneli Ute. *Conflictul transnistrean, un statu-quo dorit de Rusia* [online]. [citat 20.09.2022]. Disponibil: <http://www.ziua.net>
12. Severin, Adrian. *Soluții alternative pentru Republica Moldova* [online]. [citat 21.09.2022]. Disponibil: <http://www.fisd.ro>

13. Chifu, Iulian. *Soluții alternative pentru Republica Moldova* [online]. [citat 21.09.2022]. Disponibil: <http://www.fisd.ro>
14. Fota, Iulian. *Soluții alternative pentru Republica Moldova* [online]. [citat 21.09.2022]. Disponibil: <http://www.fisd.ro>
15. Vahl, Marius. The Europeanisation of the Transnistrian Conflict. In: *Center for European Policy Studies, Policy Brief*. 2005, nr. 73, p. 1-9.
16. *Experți locali despre soluționarea problemei transnistrene prin dialog direct cu Kremlinul* [online]. [citat 26.09.2022]. Disponibil: <http://www.ape.md>
17. Țăranu, Anatol. Conflictul din raioanele de est. In: *Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015, pp. 299-329. ISBN 978-9975-3073-0-7
18. Juc, Victor. *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice*. Chișinău: Editura Tipografia-Sirius, 2011. 248 p. ISBN 978-9975-4222-5-3
19. Chifu, Iulian. Neutralitatea între mit, imagine și realitate. In: *Infosfera*. 2009, nr. 4, pp. 9-17. ISSN 2065-3395
20. Moșneaga, Valeriu, Beniuc, Valentin. De ce Republica Moldova trebuie să urmeze calea neutralității permanente. In: *Relații Internaționale: istorie și contemporaneitate*. 1998, vol. 1, pp. 18-25.
21. Osmochescu, Nicolae. Neutralitatea permanentă a Republicii Moldova în contextul relațiilor internaționale contemporane. In: *Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 21 mai 2008*, Chișinău: AAP, 2008, vol. 2, pp. 182-183. ISBN 978-9975-9960-5-1
22. Gamurari, Vitalie. Unele aspecte privind concepția neutralității permanente în dreptul internațional contemporan. In: *Symposia professorum: Seria Drept. Materiale ale sesiunii științifice din 4-5 mai 2001*, Chișinău: ULIM, 2001, pp. 238-246. ISBN 9975-920-43-8
23. Lupan, Vlad. *Peste un deceniu de neutralitate, mai mult de zece ani de cooperare cu NATO* [online]. [citat 02.10.2022]. Disponibil: <http://www.ape.md>
24. Burian, Alexandru. Schimbările geopolitice din lumea contemporană și problemele statalității moldovenești în contextul proceselor de integrare europeană. In: *Revista Națională de Drept*. 2005, nr. 1, pp. 6-10. ISSN 1811-0770
25. Dorul, Olga. Măsurile de implementare în sistemul național de drept a normelor dreptului internațional compatibile cu statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova. In: *Implementarea normelor dreptului internațional în legislația națională a Republicii Moldova*. Chișinău: Editura CEP USM, 2011, pp. 201-216.
26. Chifu, Iulian. *Securitatea regională în spațiul Ucraina – Republica Moldova – România. Trilogia reușitei: reforme, securitate și construirea bunăstării* [online]. [citat 06.10.2022]. Disponibil: <http://www.vii-torul.org>
27. Mastac, Ion. *Conceptul securității naționale a Moldovei pentru noul mileniu. Apărarea și Securitatea Națională a Moldovei*. Chișinău: Editura Arc, 2001. 25 p.
28. Gorincioi, Radu. *Comentarii privind Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova* [online]. [citat 06.10.2022]. Disponibil: <https://infocenter.md>

**DIMENSIUNI ALE CONSOLIDĂRII PARTENERIATELOR EXTERNE
ALE REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROCESULUI
DE INTEGRARE EUROPEANĂ²⁹**

**DIMENSIONS OF STRENGTHENING EXTERNAL PARTNERSHIPS
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT
OF EUROPEAN INTEGRATION**

Ion RUSANDU, *doctor conferențiar, cercetător științific coordonator*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: rusandu@list.ru
ORCID: 0009-0003-7439-8795

Vladimir STERPU, *cercetător științific, doctor în științe politice*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: vladimir.sterpu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4434-6356

Summary

This article provides a comprehensive analysis of the role and impact of the World Bank in international relations, as well as the specific situation of the Republic of Moldova. In an increasingly interconnected and complex world, it is essential that we continue to reflect on how international institutions can help promote more equitable and sustainable development for all.

Keywords: *external partners, Republic of Moldova, European Integration, World Bank, efficiency, benefits.*

Republica Moldova, fiind o țară mică, dar poziționată strategic, se confruntă cu provocări semnificative în procesul său de integrare europeană. Pentru a asigura continuarea și succesul acestui proces, este esențial ca Moldova să stabilească noi parteneriate și să consolideze pe cele existente în toate domeniile de activitate ale statului. În primul rând, pe plan politic, o cooperare mai profundă cu Uniunea Europeană (UE) și cu țările vecine este crucială pentru alinierea cadrului legislativ al Moldovei la standardele UE, promovarea bunei guvernante și asigurarea stabilității democratice.

În sfera economică, dezvoltarea parteneriatelor comerciale, atragerea investițiilor străine și cooperarea în sectoarele tehnologice vor ajuta Moldova să își modernizeze infrastructura și să își reducă dependența economică de un număr limitat de actori externi. Prin angajamente cu statele membre ale UE și alte organizații internaționale, Moldova poate asigura asistență financiară, expertiză tehnologică și acces la piețe mai largi. În domeniile social și educațional, parteneriatele cu instituțiile europene pot îmbunătăți calitatea educației, protecției sociale și a sistemelor de sănătate publică, aducându-le mai aproape de standardele UE. Consolidarea cooperării în aceste domenii ar facilita schimbul de cunoștințe și bune practici, contribuind astfel la dezvoltarea unei forțe de muncă moderne și competitive. În cele din urmă, cooperarea în sectoarele energiei și securității este crucială pentru asigurarea rezilienței Moldovei împotriva presiunilor externe și a dependenței energetice. Construirea de alianțe în domeniul energiei regenerabile și al securității cibernetice cu mai mulți parteneri externi ar spori semnificativ autonomia strategică și cadrul de securitate al Moldovei.

Banca Mondială, cunoscută oficial sub denumirea de Grupul Băncii Mondiale, a fost înființată în 1944, în urma Conferinței de la Bretton Woods, având drept scop principal facilitarea reconstrucției economice postbelice. În timp ce rolul său inițial a fost strâns legat de finanțarea reconstrucției infrastructurii europene, instituția s-a transformat rapid într-un actor major al dezvoltării globale, influențând semnificativ politicile economice și sociale din țările în curs de dezvoltare. Acest articol își propune să ofere o analiză detaliată a evoluției

²⁹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Băncii Mondiale, a rolului său actual în relațiile internaționale și a impactului său asupra economiilor emergente, cu un accent special pe cazul Republicii Moldova [1], [2].

Banca Mondială este o instituție complexă, alcătuită din cinci organizații distincte: Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD), Asociația Internațională de Dezvoltare (IDA), Corporația Financiară Internațională (IFC), Agenția de Garantare Multilaterală a Investițiilor (MIGA) și Centrul Internațional pentru Soluționarea Disputelor de Investiții (ICSID). Împreună, aceste entități oferă o gamă largă de servicii, de la împrumuturi și asistență tehnică până la soluționarea disputelor de investiții și garantarea investițiilor internaționale. Impactul Băncii Mondiale asupra dezvoltării internaționale nu poate fi subestimat. De-a lungul decadelor, aceasta a fost un motor esențial al finanțării dezvoltării și al reformei economice, influențând în mod semnificativ modul în care țările își gestionează resursele și implementează politici economice. Totuși, această influență nu a fost lipsită de controverse. Criticii susțin că Banca Mondială a fost adesea un instrument al politicilor economice neolibérale, promovând privatizările și liberalizările care au condus la adâncirea inegalităților și la deteriorarea condițiilor sociale în multe țări beneficiare [3], [4].

În Republica Moldova, rolul Băncii Mondiale și al altor parteneri externi este deosebit de semnificativ, având în vedere poziția sa geografică și economică unică. Moldova, o țară mică, fără ieșire la mare, situată între România și Ucraina, se confruntă cu numeroase provocări economice și sociale. În acest context, sprijinul internațional, inclusiv cel al Băncii Mondiale, este crucial pentru stabilitatea și dezvoltarea sa pe termen lung. Integrarea în Uniunea Europeană este privită ca o oportunitate majoră pentru revitalizarea economică și modernizarea infrastructurii, dar acest proces vine cu propriile sale riscuri și provocări, pe care le vom explora în detaliu [5].

De la înființarea sa, Banca Mondială a evoluat semnificativ, trecând prin mai multe faze de dezvoltare, fiecare cu propriile sale priorități și strategii. În primii ani, Banca s-a concentrat pe finanțarea proiectelor mari de infrastructură în Europa și Asia, ajutând la reconstrucția economiilor devastate de război. Aceste eforturi au fost esențiale pentru stabilizarea regiunilor afectate și pentru facilitarea comerțului internațional și a creșterii economice [6], [7].

În anii 1960 și 1970, Banca Mondială și-a extins atenția către țările în curs de dezvoltare din Africa, Asia și America Latină. Această perioadă a fost marcată de o schimbare majoră în modul de operare al Băncii, care a început să acorde împrumuturi pentru proiecte de dezvoltare agricolă, educație și sănătate. Scopul acestor împrumuturi era de a stimula creșterea economică și de a reduce sărăcia în regiunile mai puțin dezvoltate ale lumii [8]. Cu toate acestea, în anii 1980, Banca Mondială a început să promoveze o serie de politici de ajustare structurală, care au devenit cunoscute pentru impactul lor controversat. Aceste politici, inspirate de ideologia neoliberală, au inclus liberalizarea comerțului, privatizarea companiilor de stat și reducerea cheltuielilor guvernamentale. Deși aceste măsuri au fost menite să stabilizeze economiile și să încurajeze investițiile, ele au fost adesea criticate pentru că au agravat sărăcia și inegalitățile sociale în țările beneficiare [9]. În anii 1990 și 2000, Banca Mondială și-a modificat din nou abordarea, concentrându-se mai mult pe reducerea sărăciei și pe dezvoltarea durabilă. Aceasta a fost o perioadă de introspecție și reevaluare pentru instituție, în care au fost recunoscute limitările și eșecurile politicilor de ajustare structurală. BM a început să pună un accent mai mare pe incluziunea socială, protecția mediului și dezvoltarea instituțională, colaborând mai strâns cu organizațiile societății civile și cu guvernele locale pentru a implementa programe de dezvoltare mai echitabile și sustenabile [8]. Astăzi, Banca Mondială continuă să fie un actor central în guvernarea economică globală, dar se confruntă cu provocări semnificative într-o lume din ce în ce mai interconectată și competitivă. Transformările digitale, schimbările climatice și creșterea inegalităților globale sunt doar câteva dintre problemele care necesită o abordare reînnoită și adaptată din partea Băncii. Prin inițiative precum Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă și Acordul de la Paris privind schimbările climatice, BM își propune să joace un rol esențial în coordonarea eforturilor internaționale pentru a aborda aceste provocări complexe [10], [7].

Criticile aduse Băncii Mondiale sunt variate și provin din multiple surse, inclusiv organizații non-guvernamentale, academicieni, politicieni și societatea civilă. Aceste critici pot fi grupate în mai multe categorii, fiecare reflectând o preocupare distinctă cu privire la rolul și impactul BM în dezvoltarea internațională [11], [3], [4]. Unul dintre cele mai semnificative puncte de critică este legat de modul în care politicile BM au perpetuat o formă de dependență economică în rândul țărilor în curs de dezvoltare. În timp ce împrumuturile acordate de BM au fost destinate să sprijine dezvoltarea economică și reducerea sărăciei, ele au avut adesea efectul opus, împovărând țările cu datorii masive și condiționalități restrictive. Aceste condiționalități, care au inclus măsuri precum reducerea subvențiilor și privatizarea serviciilor publice, au condus la creșterea inegalităților și la scăderea accesului la servicii esențiale, cum ar fi sănătatea și educația [2], [9]. În Africa, programele de ajustare structurală au fost deosebit de controversate. Conform studiului realizat de cercetătorul nigerian, Onwuka E.C, aceste politici au avut un impact devastator asupra economiilor locale, forțând guvernele să implementeze reforme nepopulare, ce au dus la creșterea șomajului și la deteriorarea nivelului de trai. În țări

precum Nigeria și Ghana, măsurile impuse de BM au contribuit la instabilitatea politică și socială, generând resentimente și proteste împotriva influenței externe asupra deciziilor naționale [9]. Criticii susțin că politicile Băncii Mondiale au exacerbato inegalitățile sociale, favorizând elitele economice și politice în detrimentul populațiilor vulnerabile. De exemplu, proiectele mari de infrastructură finanțate de BM, cum ar fi barajele și autostrăzile, au dus adesea la strămutarea comunităților locale și la distrugerea habitatelor naturale, fără a asigura compensații adecvate sau sprijin pentru relocare. Cercetătorii americani, Friedrichs D.O. și Friedrichs J. argumentează că aceste proiecte reflectă o abordare top-down a dezvoltării, care ignoră nevoile și drepturile comunităților afectate [3]. În plus, politicile de ajustare structurală au avut un impact disproporționat asupra femeilor și minorităților etnice, care sunt adesea cele mai afectate de reducerile de cheltuieli sociale și de creșterea prețurilor la alimente și servicii. Criticii subliniază că BM nu a reușit să ia în considerare în mod adecvat dimensiunea de gen în politicile sale, contribuind astfel la perpetuarea inegalităților de gen și la marginalizarea grupurilor deja vulnerabile [8].

Un alt aspect criticat este impactul asupra mediului al proiectelor finanțate de Banca Mondială. De-a lungul anilor, BM a finanțat numeroase proiecte mari de infrastructură care au avut un efect negativ asupra mediului, inclusiv defrișări, poluare și pierderea biodiversității. De exemplu, în cazul barajului Narmada din India, finanțat parțial de BM, s-au înregistrat distrugerii ecologice semnificative și strămutarea a mii de oameni. Această abordare a generat critici din partea organizațiilor de mediu, care au acuzat BM de promovarea unor proiecte nesustenabile care nu respectă standardele de protecție a mediului [3], [4]. Una dintre cele mai vehemente critici aduse Băncii Mondiale este acuzația de imperialism economic și politic. Cercetătorul estonian, Käkönen J. susține că BM a fost adesea folosită ca un instrument al politicilor externe ale marilor puteri, în special ale Statelor Unite, pentru a menține o ordine economică globală favorabilă intereselor acestora. Această critică se bazează pe observația că BM tinde să favorizeze regimurile aliniate cu politica externă a statelor occidentale și să impună condiții care reflectă prioritățile economice neoliberale [4]. De asemenea, se argumentează că BM contribuie la perpetuarea unui sistem global de inegalitate, în care țările în curs de dezvoltare sunt forțate să adopte politici economice care favorizează marile corporații și piețele internaționale, în detrimentul dezvoltării economice autonome. Această percepție este alimentată de faptul că dintre proiectele finanțate de BM au beneficiat, în primul rând, investitorii străini și elitele economice locale, în timp ce beneficiile pentru populația generală au fost adesea minime [11], [4].

Astfel, criticile aduse Băncii Mondiale reflectă o gamă largă de preocupări cu privire la impactul politicilor sale asupra economiilor și societăților în curs de dezvoltare. Pentru a răspunde acestor critici și pentru a-și îndeplini misiunea de reducere a sărăciei și promovare a dezvoltării durabile, BM trebuie să își reevalueze strategiile și să adopte o abordare mai echitabilă și mai incluzivă. În ultimii ani, Banca Mondială a încercat să își redefinească rolul și să își extindă capacitatea de a furniza nu doar împrumuturi, ci și cunoștințe și asistență tehnică pentru țările în curs de dezvoltare. Această schimbare de paradigmă este esențială pentru a răspunde la provocările contemporane și pentru a îmbunătăți eficiența și relevanța intervențiilor sale [10], [8].

Conceptul de „Bancă a Cunoașterii” propus de cercetătorii americani Gilbert C., Powel A. și Vines D. sugerează că viitorul BM ar trebui să fie axat pe diseminarea de bune practici și pe sprijinirea dezvoltării capacităților instituționale. În acest context, BM ar trebui să se concentreze mai mult pe furnizarea de asistență tehnică și pe sprijinirea reformelor de guvernare, mai degrabă decât pe impunerea de condiționalități financiare stricte [10]. Acest lucru ar putea implica o colaborare mai strânsă cu universitățile, think tank-urile și organizațiile societății civile pentru a crea un cadru de parteneriat bazat pe schimbul de cunoștințe și experiență. Banca Mondială a început să implementeze o serie de reforme instituționale menite să îmbunătățească transparența, responsabilitatea și eficiența. Aceste reforme includ îmbunătățirea proceselor de evaluare a impactului proiectelor, crearea unor mecanisme mai solide de feedback și consultare cu părțile interesate și creșterea participării societății civile în procesul de decizie [10], [2]. De asemenea, BM a investit în dezvoltarea unor instrumente inovatoare de finanțare, cum ar fi obligațiunile verzi și împrumuturile bazate pe rezultate, care urmăresc să sprijine proiectele durabile și să reducă riscurile financiare. Una dintre ariile în care BM a început să își extindă activitatea este educația și sănătatea publică. Recunoscând importanța acestor sectoare pentru dezvoltarea economică și socială, BM a lansat numeroase inițiative menite să îmbunătățească accesul la educație de calitate și la servicii de sănătate [8]. De exemplu, Programul de Îmbunătățire a Educației și Programul de Sănătate Maternală și Infantilă au fost implementate în diverse țări pentru a aborda deficiențele critice și pentru a sprijini construirea de capacități locale în aceste domenii.

În contextul schimbărilor climatice și al degradării mediului, BM a început să acorde o atenție mai mare protecției mediului și dezvoltării durabile. Aceasta include finanțarea proiectelor de energie regenerabilă, sprijinirea eforturilor de conservare a biodiversității și promovarea practicilor agricole durabile [10]. De asemenea, BM a lansat inițiative de adaptare la schimbările climatice, menite să ajute țările vulnerabile să își reducă riscurile asociate cu dezastrele naturale și să își consolideze reziliența. Un alt aspect important al noii

abordări a BM este accentul pus pe cooperarea internațională și parteneriatele globale. BM colaborează strâns cu alte organizații internaționale, cum ar fi Fondul Monetar Internațional, Organizația Națiunilor Unite și Organizația Mondială a Sănătății, pentru a coordona eforturile de dezvoltare și pentru a maximiza impactul intervențiilor sale [8], [7]. De asemenea, BM lucrează îndeaproape cu sectorul privat și cu organizațiile societății civile pentru a crea sinergii și pentru a promova dezvoltarea durabilă și echitabilă.

În baza sintezei surselor examinate anterior, concluzionăm că rolul Băncii Mondiale în furnizarea de cunoștințe și asistență tehnică este esențial pentru a sprijini dezvoltarea globală și pentru a aborda provocările complexe ale secolului XXI. Prin aplicarea unei abordări mai integrate și mai colaborative, BM poate contribui la construirea unor economii mai reziliente și la promovarea unei dezvoltări mai incluzive și sustenabile.

Republica Moldova reprezintă un studiu de caz interesant pentru a analiza impactul Băncii Mondiale și al altor parteneri internaționali asupra unei economii în tranziție. Fiind una dintre cele mai sărace țări din Europa, Moldova se confruntă cu numeroase provocări economice și sociale, care sunt agravate de instabilitatea politică și de poziționarea sa geopolitică între Est și Vest [5]. Moldova are o economie mică, dominată de sectorul agricol și de remitențele trimise de moldovenii care lucrează în străinătate. În ultimii ani, economia Moldovei a fost afectată de scăderea remitențelor, de crizele politice și de incertitudinile geopolitice legate de conflictul din Ucraina și de relațiile tensionate cu Rusia. În acest context, sprijinul financiar și tehnic al Băncii Mondiale și al Uniunii Europene este considerat crucial pentru stabilitatea și dezvoltarea pe termen lung a țării [5]. Integrarea în Uniunea Europeană este văzută de mulți lideri politici și economici din Moldova ca o oportunitate majoră pentru revitalizarea economică și modernizarea infrastructurii. Conform unui raport al Băncii Mondiale, reformele necesare pentru aderarea la UE, inclusiv cele legate de consolidarea guvernantei, combaterea corupției și îmbunătățirea mediului de afaceri, ar putea stimula creșterea economică și ar putea atrage investiții străine semnificative. Totuși, acest proces nu este lipsit de provocări și riscuri. Integrarea europeană oferă numeroase avantaje potențiale pentru Moldova, inclusiv accesul la fondurile europene de dezvoltare, deschiderea piețelor pentru produsele moldovenești și creșterea oportunităților de mobilitate pentru cetățeni. Cu toate acestea, există și riscuri semnificative asociate cu acest proces, inclusiv necesitatea de a implementa reforme structurale dureroase și de a naviga în relațiile complexe cu partenerii externi [5]. Reformele cerute de UE includ măsuri dure de combatere a corupției, îmbunătățirea sistemului judiciar și alinierea la standardele europene în diverse domenii, de la protecția mediului la politicile economice. Aceste reforme sunt esențiale pentru a asigura o tranziție reușită, dar ele pot fi dificil de implementat într-un context politic fragil și într-o economie vulnerabilă.

Banca Mondială joacă un rol important în sprijinirea eforturilor Moldovei de integrare europeană și de dezvoltare economică. Prin diverse proiecte de împrumut și granturi, BM sprijină reforma guvernării, modernizarea infrastructurii și îmbunătățirea serviciilor publice [5]. Astfel, Proiectul de Susținere a Reformei Educaționale și Proiectul de Modernizare a Drumurilor sunt menite să îmbunătățească calitatea educației și să faciliteze comerțul prin îmbunătățirea infrastructurii de transport. Totuși, impactul acestor proiecte este adesea subiectul dezbaterilor intense în Moldova. În timp ce guvernul și susținătorii săi văd aceste inițiative ca pe o modalitate de a stimula dezvoltarea economică și de a îmbunătăți calitatea vieții, opoziția politică critică dependența excesivă de finanțarea externă și influența crescândă a instituțiilor internaționale asupra deciziilor naționale.

Opoziția politică din Moldova este sceptică față de beneficiile integrării europene și față de implicarea instituțiilor internaționale, cum ar fi Banca Mondială. Criticii argumentează că dependența de finanțarea externă poate duce la pierderea suveranității economice și politice și la impunerea unor politici care nu reflectă nevoile și interesele populației locale [5]. De asemenea, ei subliniază riscurile asociate cu privatizările și liberalizările impuse, care ar putea accentua inegalitățile și ar putea destabiliza sectoarele economice critice.

Astfel, integrarea europeană și relațiile cu partenerii internaționali reprezintă atât o oportunitate, cât și o provocare pentru Republica Moldova. În timp ce aceste relații pot oferi sprijin crucial pentru dezvoltarea economică și modernizarea infrastructurii, este esențial ca guvernul moldovean să asigure că reformele și asistența internațională sunt utilizate în moduri care să promoveze cu adevărat dezvoltarea durabilă și echitabilă. Criticile aduse de opoziția politică din Moldova cu privire la guvernul actual și la relațiile sale cu partenerii externi sunt diverse și reflectă preocupările legate de suveranitatea națională, dependența economică și impactul social al reformelor. În continuare, vom explora aceste critici în detaliu, analizând argumentele prezentate de opoziție și evaluând implicațiile acestora pentru viitorul țării [5].

Una dintre principalele critici aduse de opoziție este că dependența de fondurile de preaderare și de împrumuturile internaționale poate submina capacitatea Moldovei de a lua decizii independente în materie de politici economice și sociale. Aceștia susțin că guvernul actual este prea dispus să urmeze directivele instituțiilor internaționale, cum ar fi BM și UE, fără a lua în considerare nevoile și prioritățile specifice ale cetățenilor moldoveni. Criticii subliniază că reformele impuse de UE și BM, cum ar fi privatizarea serviciilor publice și

liberalizarea comerțului, ar putea duce la pierderea controlului asupra resurselor strategice și la creșterea dependenței economice față de piețele externe. Aceasta ar putea afecta capacitatea Moldovei de a-și formula propriile politici de dezvoltare și de a-și proteja interesele economice naționale.

O altă preocupare majoră exprimată de opoziție este legată de impactul social al reformelor economice impuse de partenerii externi. Criticii argumentează că aceste reforme, deși necesare pentru alinierea la standardele europene, pot avea consecințe negative asupra populației vulnerabile, crescând inegalitățile și exacerbând sărăcia. În special, opoziția avertizează că măsurile de austeritate și reducerile de cheltuieli sociale cerute de UE și BM ar putea afecta grav sistemele de sănătate și educație, reducând accesul la servicii esențiale pentru cetățenii cu venituri mici. De asemenea, ei susțin că privatizările și dereglementările pot duce la creșterea șomajului și la scăderea nivelului de trai pentru populația locală. Pentru a răspunde acestor preocupări, opoziția politică propune o serie de alternative la politicile actuale ale guvernului. Aceștia sugerează o abordare mai precaută a integrării europene și o reevaluare a relațiilor cu instituțiile internaționale, concentrându-se pe dezvoltarea unei economii naționale mai autonome și pe protejarea resurselor strategice. Opoziția susține, de asemenea, necesitatea unei politici economice mai echitabile și mai incluzive, care să acorde prioritate bunăstării sociale și dezvoltării umane. Aceasta ar implica investiții mai mari în educație, sănătate și infrastructură rurală, precum și sprijinirea micilor fermieri și a întreprinderilor locale. De asemenea, ei propun o politică externă mai echilibrată, care să ia în considerare relațiile cu toți partenerii regionali, inclusiv Rusia, pentru a asigura o dezvoltare durabilă și stabilă pe termen lung.

Criticile aduse de opoziția politică reflectă preocupările reale ale unei părți semnificative a societății moldovenești cu privire la direcția de dezvoltare a țării și la felul în care relațiile cu partenerii externi pot fi gestionate în moduri care să promoveze o dezvoltare echitabilă și durabilă. Aceste critici subliniază importanța unei dezbateri deschise și transparente despre viitorul Moldovei și despre modul în care aceasta își poate naviga relațiile internaționale pentru a asigura prosperitatea și stabilitatea pentru toți cetățenii săi.

Banca Mondială a jucat un rol central în dezvoltarea economică globală de-a lungul decadelor, influențând politicile și strategiile de dezvoltare ale multor țări în curs de dezvoltare. Cu toate acestea, influența sa nu a fost lipsită de controverse și critici, reflectând tensiunile și dilemele inerente, implicate în promovarea dezvoltării economice și sociale la nivel global [2], [3], [4], [9]. Pentru Moldova, o țară aflată la intersecția dintre Est și Vest, relațiile cu Banca Mondială și cu Uniunea Europeană reprezintă atât o oportunitate majoră, cât și o provocare semnificativă [5]. În timp ce sprijinul internațional poate oferi resursele necesare pentru modernizarea infrastructurii și pentru stimularea creșterii economice, este esențial ca guvernul moldovean să gestioneze aceste relații cu grijă, asigurându-se că reformele și asistența externă sunt utilizate în moduri care să promoveze o dezvoltare durabilă și echitabilă. În fața acestor provocări, este important ca Moldova să continue dezvoltarea parteneriatelor internaționale solide, bazate pe respect reciproc și pe o înțelegere clară a nevoilor și priorităților sale naționale. În același timp, este crucial să se asigure că politicile de dezvoltare au la bază principiile de echitate, transparență și responsabilitate, pentru a asigura beneficii reale și durabile pentru toți cetățenii.

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

1. Weaver C. *The World's Bank and the Bank's World*. [Banca Mondială și Lumea Băncii.] În: *Global Governance*, Vol. 13, No. 4, *Poverty Alleviation and Human Development in the Twenty-First Century: The Role of the World Bank*, Brill, Leiden, 2007, pp. 493-512. ISSN 1075-2846, 1942-6720 (Online).
2. Clemens M. A., Kremer M. *The New Role for the World Bank*. [Noul Rol pentru Banca Mondială.] În: *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 30, No. 1, American Economic Association, Nashville, 2016, pp. 53-76. ISSN: 0895-3309, 1944-7965 (Online).
3. Friedrichs D. O., Friedrichs J. *The World Bank and Crimes of Globalization: A Case Study*. [Banca Mondială și Crimele Globalizării: Un studiu de caz.] În: *Social Justice*, Vol. 29, No. 1/2 (87-88), *Globalization and Environmental Harm*, Social Justice/Global Options, San Francisco, 2002, pp. 13-36. ISSN: 1043-1578, 2327-641X (Online)
4. Käkönen J. *The World Bank: a Bridgehead of Imperialism*. [Banca Mondială: un cap de pod al imperialismului.] În: *Instant Research on Peace and Violence*, Vol. 5, No. 3, Tampere Peace Research Institute, University of Tampere, 1975, pp. 150-164 ISSN: 08503907, 25219863 (Online)
5. Șefa BNM: Aderarea la UE ar ajuta la revitalizarea economiei Moldovei. [online]. [citat 22.08.2024]. Disponibil: <https://stiri.md/article/economic/sefa-bnm-aderarea-la-ue-ar-ajuta-la-revitalizarea-economiei-moldovei>.
6. Ravallion M. *The World Bank: Why It Is Still Needed and Why It Still Disappoints*. [Banca Mondială: De ce este încă necesară și de ce încă dezamăgește.] În: *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 30,

- No. 1, American Economic Association, Nashville, 2016, pp. 77-94. ISSN 0895-3309, 1944-7965 (Online).
7. Zoellick R. B. *Why We Still Need the World Bank: Looking Beyond Aid*. [De ce avem încă nevoie de Banca Mondială: Privind dincolo de ajutor.] În: *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 2, Council on Foreign Relations, New-York, 2012, pp. 66-78. ISSN 00157120, 23277793 (Online).
 8. Vetterlein A. *Economic Growth, Poverty Reduction, and the Role of Social Policies: The Evolution of the World Bank's Social Development Approach*. [Creșterea economică, reducerea sărăciei și rolul politicilor sociale: evoluția abordării de dezvoltare socială a Băncii Mondiale.] În: *Global Governance*, Vol. 13, No. 4, Poverty Alleviation and Human Development in the Twenty-First Century: The Role of the World Bank, Brill, Leiden, 2007, pp. 513-533 ISSN: 10752846, 19426720 (Online).
 9. Onwuka E. C. *World Bank Development Policies and Poverty Alleviation in Africa*. [Politicile de dezvoltare ale Băncii Mondiale și reducerea sărăciei în Africa.] În: *Africa Development / Afrique et Développement*, Vol. 31, No. 4, Council for the Development of Social Science Research in Africa, Dakar, 2006, pp. 104-120. ISSN 0850-3907, 25219863 (Online).
 10. Gilbert C., Powel A., Vines D. *Positioning the World Bank*. [Poziționarea Băncii Mondiale.] În: *The Economic Journal* Vol. 109, No. 459, Oxford: Oxford University Press, 1999, pp. 598-633. ISSN: 00130133, 14680297 (Online).
 11. Mallaby S. *Saving the World Bank*. [Salvarea Băncii Mondiale.] În: *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 3, Council on Foreign Relations, New York, 2005, pp. 75-85. ISSN: 0015-7120, 2327-7793 (Online).

ТРАДИЦИОННО-РЕЛИГИОЗНАЯ КОМПОНЕНТА
В ЖИЗНИ СОЦИУМА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА:
КОРРЕЛЯЦИЯ ПОСТУПАТЕЛЬНОГО ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ³⁰

TRADITIONAL RELIGIOUS COMPONENT IN THE LIFE OF SOCIETY
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA;
CORRELATION OF PROGRESSIVE SOCIAL DEVELOPMENT

Галина РОГОВАЯ, научный сотрудник-координатор, доктор философии,
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
Молдавского государственного университета,
e-mail: panigalina11@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1446-5776

Rezumat

Acest articol atrage atenția asupra caracterului restrâns al componentei religioase tradiționale în societatea moldovenească în raport cu dezvoltarea progresivă a societății. În acest caz, cele mai importante perspective de dezvoltare progresivă a Moldovei sunt determinate în cursul ales pentru integrarea în Uniunea Europeană. Fără a nega influența pozitivă a tradiției și religiei în viața societății, autorul subliniază aspectele care inhibă inovarea, practicile sociale progresive și, în ultimă instanță, integrarea Moldovei în UE. Recomandările autorului vizează extinderea propagandei valorilor europene în rândul cetățenilor țării, nu în condițiile concurenței cu cele tradiționale religioase, ci în condițiile coexistenței fructuoase. Procesul de stăpânire a valorilor europene, ca proces de pregătire pentru aderarea la Uniunea Europeană, va trebui să treacă atât prin elita politică, cât și prin toți cetățenii Moldovei.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, dezvoltarea societății, integrarea europeană, promovarea valorilor europene, tradiție, religie, factori inhibitori.

Summary

This article draws attention to the restraining nature of the traditional religious component in Moldovan society in relation to the progressive development of society. In this case, the most important prospects for the progressive development of Moldova are determined in the chosen course for integration into the European Union. Without denying the positive influence of tradition and religion in the life of society, the author emphasizes aspects that inhibit innovation, progressive social practices and, ultimately, the integration of Moldova into the EU. The author's recommendations concern expanding the propaganda of European values among the country's citizens, not on the terms of competition with traditional religious ones, but on the terms of fruitful coexistence. The process of mastering European values, as a process of preparation for joining the European Union, will have to go through both the political elite and all citizens of Moldova.

Keywords: Republic of Moldova, social development, European integration, European values, tradition, religion, limiting factors Republic of Moldova, development of society, European integration, promotion of European values, tradition, religion, limiting factors.

В 20-х годах XXI столетия курс на интеграцию в Европейский Союз, выбранный Республикой Молдова, однозначно оживляется [1], а, значит, и задания страны в обеспечении процесса стимуляции, на данном этапе, качественно активизируются. Складывающаяся в обществе конъюнктура нагляднее обозначает и задания исследовательской науки в отслеживании факторов, содействующих процессу

³⁰ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

активизации интегрирования Молдовы в ЕС или же замедляющих данный процесс и, в целом, тормозящих поступательное развитие страны. Предметом данного исследования является специфический аспект подготовки государства к членству в Евросоюз. Имеются в виду критерии формирования органичной европейской идентификации населения Молдовы посредством приобщения к системе европейских ценностей, овладения данными ценностями, что облегчало бы новым гражданам Европейского Союза европейски идентифицировать себя. Не отрицая приоритетности намеченных Многолетним ориентировочным планом Евросоюза на 2021-2027 по Молдове направлений: экономическая устойчивость, верховенство закона и безопасность, окружающая среда, цифровая трансформация и инклюзивное общество [2]), в данном конкретном случае обращается внимание на задачи, стоящие перед институтами государственной власти Молдовы по формированию у граждан страны европейской идентичности и изживанию аспектов, являющихся балластом в мировоззрении и системе ценностей, препятствующих прогрессивному общественному развитию [3, с. 160-177].

Непреложно, что для Республики Молдова курс на интеграцию в Европейский Союз и естественен, и важен. Европейский курс естественен, потому что Молдова априори является европейским государством уже по геополитической и культурно-цивилизационной принадлежности, генетике населения и национальному интересу. Этот выбор важен еще и потому, что страна, стремящаяся в Европейский Союз, осознанно приобщается к прогрессивным качествам, к европейским базовым ценностям: правам человека, верховенству закона, добросовестному правлению, демократии и функциональной рыночной экономике, что обеспечивает равные условия для всех граждан и является наилучшей гарантией благосостояния и стабильности государства. В пользу избранного Республикой Молдова стратегического пути к объединенной Европе, таким образом, свидетельствуют и объективная направленность государственного развития, и многочисленные стимулы экономико-социальных приобретений, формирующие феномен привлекательности Евросоюза. Для Республики Молдова с 1994 года европейская интеграция становится приоритетной стратегической целью внешней и внутренней политики, которая была закреплена в Концепции внешней политики от 1995 года и остается таковой во всех последующих документах, затрагивающих внешнеполитический вектор развития страны [4]. Партнерские отношения Республики Молдова с Европейским Союзом начались с подписанием, 28 ноября 1994 Соглашения о партнерстве и сотрудничестве, которое вступило в силу 1 июля 1998 года – с действием на первоначальный период в 10 лет и возможностью продления. Документ устанавливал правовые основы отношений между Республикой Молдова и Евросоюзом в политической, торгово-экономической, правовой и культурно-научной сфере. В поддержку Молдовы главы Документа закрепляли меры к укреплению демократии и верховенства закона в отношении прав человека и меньшинств, в обеспечении соответствующего политического диалога, устойчивого экономического развития и завершения перехода к рыночной экономике путем поощрения торговли, инвестиций и гармоничных экономических отношений. Правительство Молдовы однозначно расценило, что сближение с Европейским Союзом является интересом страны.

Исследование обстоятельств – условий, проблем и успехов - европейской интеграции стран, создавшихся на бывшем советском политическом пространстве, стоит в ряду самых насущных для политиков, ученых, общественности в целом. Идет напряженное обсуждение факторов, содействующих процессу евроинтеграции; факторов, тормозящих данный процесс. Обсуждаются детали демократических преобразований в странах-претендентах, а именно: процесс реформирования государственного устройства в соответствии с европейскими образцами, эффективность деятельности системы государственного управления, преодоление коррупции, приобщения к европейским ценностям и, обязательно, вопросы защиты прав человека и правовой толерантности. В поле данного активного обсуждения попадают аспекты политические, экономические, военные, безопасные, этнические, др., и абсолютно не рассматриваются аспекты мировоззренческие и, в частности, вероисповедные. Между тем, этот аспект, по нашему мнению, не менее других нуждается в обсуждении, ведь интеграция предполагает принципиальное сходство участников, их консолидацию, взаимосвязь, всестороннее сотрудничество и согласованность действий [5, с. 81-88]. Наличие простой заинтересованности и общих предпосылок вхождения в Европу не является достаточным. Европейское сообщество формируется не по географическим, а по цивилизационным параметрам, что предусматривает наличие у его участников не только развитой правовой демократии, эффективной экономики и соответствующих им идеологической элиты, но и массового сознания населения, в котором доминируют общие гуманитарные ценности. Однако страны, вливающиеся в европейскую семью, являются различными по вероисповеданию, а значит, и разными по отношению к европейским ценностям. К таковым относится и Республика Молдова, большинство населения которой является православным. В свете этого, возможно, стоит пристальнее рассмотреть конфессиональное отличие

Молдовы от большинства европейских стран и, связанные с ним мировоззренческие аспекты, влияющие на перспективное развитие общества.

С момента объявления евроинтеграционного курса государственные институты Республики Молдова стремятся делать все для обеспечения необходимых для вступления в Европейский союз критериев – политических, экономических, правовых и достигает в этом определенных успехов, и это не остается незамеченным исследователями [6]. Но есть критерии, на которых Евросоюз принципиально не настаивает и которые интересуют государственные институты Молдовы в меньшей степени, однако реальность показывает, что данные критерии не менее важны для процесса интеграции. Имеются в виду критерии формирования органичной европейской идентификации населения Молдовы посредством приобщения к системе европейских ценностей, овладения данными ценностями, что облегчало бы жителям Молдовы европейски идентифицировать себя. Безусловно, на пути в Европейский Союз Молдове предстоит пройти необходимую процедуру вступления, и это, согласно протоколу, займет определенное время. Степень «готовности» государства-кандидата к вступлению в ЕС определяется наличием необходимых критериев: политических, экономических, «членских» критериев - признания и присутствия «общего наследия» ЕС («*acquis communautaire*»), признания совокупности правовых документов, наработанных Европейским Сообществом, принятия, исполнения и правового применения норм, стандартов и ценностей ЕС [7]. Согласно Маастрихтскому договору каждое государство-член и государство-кандидат (заявитель) должны прийти к согласию по поводу общепринятых норм, стандартов и ценностей, основанных на духовном, нравственном и историческом наследии народов Европы. Совет Европы подчеркивает, что страны-кандидаты должны принять ценности и цели ЕС, установленные и закрепленные в известных Конвенциях. Становится очевидным, что и на поприще овладения этими нормами и ценностями государствам-заявителям на вхождение в ЕС предстоит немало работы. Выполнение "членских" критериев, на наш взгляд, важнейший аспект подготовки государства к членству в ЕС. Однако, как показывает действительность, в сфере овладения гражданами Молдовы общеевропейскими ценностями заметных достижений не произошло. Вместо того, чтобы позитивные европейские послы постепенно «приживались» в молдавском обществе, не произошло даже более или менее осязаемого присутствия ценностей, установленных и закрепленных в известных Конвенциях Европейского Союза. Более того, исследователи, на разных этапах развития Республики Молдова, обращали внимание на то, что приобщение граждан к европейским ценностям тормозится. А причиной тому называлась отстраненность государственных институтов от данных вызовов в условиях, где все больше проявляется потребность, как в теоретическом обосновании, так и в практическом внедрении в молдавское общество стандартов и ценностей, которые в скором будущем будут востребованы в европейском сообществе. И сегодня мы отмечаем то, что в молдавском обществе осязаемо присутствие традиционно-религиозной компоненты [3, с. 83], что, по-видимому, в свете современных вызовов, следует рассматривать как сдерживающий фактор для проевропейского, значит, и поступательного, развития страны.

Впервые осязаемое присутствие традиционно-религиозной компоненты в «мировоззренческом компендиуме» общества было отмечено исследователями еще в 90-е годы [8, с. 226]. И это объяснимо, на волне революционно-демократического движения начала 90-х годов в противовес «бездуховной безбожной» политике советских времен зазвучали призывы вернуться к нравственным истокам христианства и исповедовать их в реальной политике. Это было время не только массового проявления свободы вероисповедания, но одновременно и выражения идеологических и нравственных симпатий граждан. Общество своим политически активным большинством выбирало религиозные (христианские) нравственные ценности и добродетели для своего будущего - как политического, так и неполитического [9, с. 401-402]. В процессе исследования демократического строительства в Республике Молдова политологи не раз обращали внимание на позитивные аспекты традиционно-религиозного присутствия в обществе: в качестве этико-моральных регуляторов [10, с. 132-142], в роли консолидирующего общества фактора [11, с. 401-402], в функции института воспитательного воздействия [12, с. 161-165]. Однако, уже на первом этапе изучения звучали опасения о том, «чтобы религиозное влияние в Молдове не вступало в некоторое противоречие с процессом демократизации». Приводились инициированные Православной Церковью протестные акции по поводу принятого Парламентом Республики Молдова Закона о равных шансах, настораживали примеры, что реалиями нашей страны порой становятся волюнтаризм, вовлечение религиозно-церковных институтов в политическую жизнь, а, вернее сказать, в политическую борьбу. Порой, а именно в моменты выборов, религиозная моральная доктрина неоправданно эксплуатируется политиками. Отмечалось, что с успешным продвижением Молдовы по пути развития демократии вступает в противоречие то обстоятельство, что религиозная идеология (православная для Молдовы), по сути, превращается в государственную, преобладающую, создавая

опасения возможного скатывания страны к худшим традициям прошлого (обострение межконфессиональных отношений, препятствие совершенствованию законодательной конфессиональной базы, втягивание верующих в чисто политические конфликты и попытки определенных общественных сил использовать религиозные чувства верующих для достижения своих политических целей) [13, с. 105]. То, что традиционно-религиозные факторы являются сдерживающими развитие, становится очевидным уже по самому определению, как религиозного, так и традиционного: религиозное объяснение мира «закрыто» для развития, ибо опирается на «истины в конечной инстанции», в силу ссылок на бесспорность истин Творения и Провидения. Тогда как научное объяснение мира «открыто», и может быть развито уже тем, что способно быть «доказанным или опровергнутым» [14, с. 81]. Традиционное общество также определяется как «закрытое». В традиционных обществах «люди ведут себя почти автоматически в силу приверженности традициям и обычаям. Такие действия не предполагают альтернативного выбора жизненных целей, средств их достижения, и, соответственно, здесь нет и действий, предполагающих принятие индивидом самостоятельного решения, за которое необходимо нести ответственность» [15, с. 81].

Но особенно злободневно тема традиционно-религиозного присутствия в жизни молдавского общества звучала в кризисные моменты пандемии COVID-19, когда, как оказалось, традиционно-патриархальное вставало на пути всего научного, прогрессивного и оздоровительного, предлагаемого в обществе для преодоления заражений опасной болезнью. Но, «вместо конструктивной оптимизации самого эффективного способа профилактики инфекций» молдавское общество столкнулось с заведомо деструктивным явлением. С сожалением, было умозаключено, что «имя этому дремучему явлению «мракобесие» [16, с. 45]. Кризисные условия - а условия пандемии являются кризисными - всегда обнажают насущность и злободневность вызовов времени [17, с. 12]. Очевидно, приходит время более пристально и всесторонне рассмотреть роль традиционно-религиозной компоненты в общественной жизни Молдовы с акцентом на корреляцию с происходящими в социуме процессами. Особенностями же современного этапа является именно прогрессивное движение Молдовы в Европейский Союз. И на сегодняшний день можно сказать, что весь идеологический, культурный, воспитательный ресурс государства нацелен на сохранение и использование религиозно-традиционного мировоззренческого компендиума в обществе. Неоспоримо, что позитивного влияния религиозно-традиционного мировоззренческого компендиума на общественное сознание не приуменьшить, что и отражается в исследованиях последнего времени [18, с. 12]. Нельзя отрицать: традиционная культура любого народа содержит позитивные истины, адресованные для любой сферы жизнедеятельности, будь то труд, семейный быт, взаимоотношения людей. Разумеется, развитие национальной культуры, родного языка, популяризация этнических традиций, обычаев, народных промыслов, верований предков укрепляют и развивают этнокультурную самобытность – основу национальной самоидентификации. Однако, религиозная часть традиции при том, что религия и Церковь законодательно отделены от государства, де-факто имеет в нашем обществе более чем «широкие полномочия»: религиозная проповедь, информация о религиозных праздниках, события в церковной жизни, очерки о деяниях чудотворцев и прочие религиозные знания широко популяризируются в средствах массовой информации с просветительной и воспитательной целью [17, с. 200]. Распространение знаний о европейских ценностях и нормах жизни, наравне с распространением религиозных (преимущественно, православных-Авт.), к сожалению, никак не объективируются в молдавском социуме. В то же время предметная информация о жизни в Европе востребована в Молдове, если иметь в виду активное движение страны к ЕС. Напрашивается вывод о том, что преобладание «традиционно-архаической компоненты» в ценностной шкале жителей Молдовы самым очевидным образом создает сложности при формировании общеевропейских ценностей, а, значит, евроидентификации населения, на что обращают исследователи [5, с. 81-88]. Подтверждается мысль о том, что «борьба традиционных ценностей и исторической идентичности народов против современной прагматики научно-технологического прогресса приводит к отрицательной форме отношений непосредственной ценности сохранения культурной идентичности и непосредственной прагматики технологического прогресса... Экономический идеал всеобщего благосостояния, основанный на технологическом прогрессе, сталкивается с традиционными ценностями» [19, с. 110, 111]. Очевидно, чтобы вписаться в европейский мир, для молдавского общества возникает необходимость поиска толерантного сосуществования ценностей из разных мировоззренческих компендиумов: традиционного и общеевропейского. Следует также знать, что в большинстве европейских стран относительно активной религиозной пропаганды преобладает мнение, что «разумная политика светских правительств гораздо важнее для процветания общества, чем массовая религиозность». «Комплексный анализ множества социально-экономических показателей в 17 процветающих странах «первого мира» не подтвердил

гипотезу о том, что высокий уровень религиозности населения способствует благополучию общества. Напротив, по совокупности всех доступных показателей наиболее религиозные общества оказались наименее благополучными» [19]. С этим, похоже, приходится считаться и предпринимать меры по светской, европейской идентификации молдавского общества в свете вызовов поступательного прогрессивного развития молдавского общества.

Исследователи взаимоотношений традиционно-патриархальной и современной культур также обнаруживают не вписывающиеся в современность стороны традиционного и патриархального. По их наблюдениям, к примеру, в семейной сфере традиция проявляется признаками авторитаризма, зависимости, конфликта поколений, трудностями саморазвития и самовыражения [21], а это, как известно, является антиподом характеризующих современную секуляризованную семью с ее признаками взаимного уважения, культом модернизации, свободы, прав человека. В социальной и политической сфере исследователями замечено, что люди, подверженные влиянию традиции «не имеют четких политических ориентаций. У них ярче всего проявляются ориентации на местные ценности (клановые, родовые, племенные) – это местный патриотизм, семейственность, групповщина, кумовство, коррупция. Представления о политической жизни смутны, отношение к ней – безразлично. От политики люди ничего не ожидают. Люди с традиционной ориентацией мало восприимчивы к ценностям мировой политической культуры» [22]. Будущее же, утверждают исследователи, за наукой, техникой, информацией, регионально-организованной экономикой, а это значит, что «ценности западной культуры (успех, власть, личная свобода, сила и т.д.), в прогрессивном видении, являются истинными» [22]. В странах, где члены общества ориентируются не только на господствующие, но и на альтернативные ценности, проявляется плюрализм, толерантность и творческое отношение к политике – появляется момент «открытости» к развитию. Граждане здесь проявляют более высокую заинтересованность в политике, стремятся активно участвовать в ней, рационально направляя политический процесс в желательное русло при помощи законных средств и инструментов. По-видимому, назрела насущность умерить возведение в ранг господствующей роль религии и традиции в жизни общества и человека, «которая на протяжении столетий не только придавала смысл человеческому существованию, артикулируя главенство вечной жизни, но и, задавая моральные ориентиры по её достижению, призывала смиренно относиться к занимаемой социальной позиции» [16, с. 52]. Возможно, настает пора для внедрения в жизнь молдавского общества «альтернативных ценностей», и в этом качестве выступают ценности и стандарты Европейского Союза [23, с. 82-83].

К сожалению, пока что в Молдове европейские ценности не имеют столь широких возможностей популяризации, как, к примеру, религиозно-традиционные. Между тем, курс на европейскую интеграцию актуализирует приобщение, обогащение общественной жизни европейскими ценностями, провозглашенным много лет назад революцией 90-х. Однако государственные структуры, политический класс, культурная элита, кажется, не видят этой задачи, а то и делают все для того, чтобы дискредитировать европейские ценности. Вместо того, чтобы знакомить население с достоинствами европейского ценностного кодекса, политические круги «вводят» в общественную и государственную жизнь не самые приемлемые и не самые востребованные в молдавском обществе ценности. Именно так случилось, когда Парламент Республики Молдова, в качестве теста на лояльность и условия для предоставления безвизового режима со странами Евросоюза в мае 2012 года принял так называемый «Закон об обеспечении равенства», что вызвало многочисленные протесты со стороны иерархов, духовенства и прихожан Молдавской Митрополии Православной Церкви. Продвигающий в молдавское общество «европейские ценности» в виде толерантного отношения к сексуальным меньшинствам Альянс «За европейскую интеграцию», принял ряд либеральных законов, в том числе «Закон № 121 от 25.05.2012 об обеспечении равенства». Этот шаг обострил отношения государственных и церковных структур и вызвал неприятие продвигаемых ценностей молдавским обществом в целом. Силовое внедрение евро-либеральных принципов в жизнь страны продолжилось подписанием Президентом Молдовы в 2021 году Закона о ратификации Стамбульской конвенции, что вновь всколыхнуло общественные силы, выступающие в защиту традиционных ценностей, сетующих о том, что под «ширмой» защиты женщин документ «внедряет механизмы разрушения семейных ценностей» [24].

Ценностями, на которых основан Европейский Союз, являются уважение человеческого достоинства, свободы, демократии, равенства, верховенства закона и уважения прав человека, включая права лиц, принадлежащих к меньшинствам. Эти ценности являются общими для совокупности государств-членов, которые характеризуются плюрализмом, недискриминацией, терпимостью, справедливостью, солидарностью и равенством между женщинами и мужчинами. В преамбуле Хартии Евросоюза по правам человека эти ценности-принципы изложены так: принцип уважения

человеческого достоинства, принцип обеспечения прав и свобод человека и гражданина, принцип равенства, принцип солидарности, принцип демократии и принцип правового государства. Наиболее противоречивы (и противодействующие развитию-Авт.) примеры, которые часто приводятся как проявления европейских ценностей: однополые браки, защита прав сексуальных меньшинств, легализация легких наркотиков. В отношении к означенным явлениям и, особенно, к сексуальным меньшинствам многие в Молдове видят пропасть между европейским и молдавским менталитетом. Но, во-первых, надо объяснять людям, что ни одно из этих понятий не определяется Соглашением о ЕС как «европейская ценность». Хартия Европейского Союза основополагающих прав говорит о принципе терпимости и уважения к меньшинствам. Но из этого принципа ни в коем случае не выводится то или иное решение по вопросу однополых браков или усыновления однополыми семьями. Несмотря на то, что наличие европейских ценностей считается фундаментальной базой Европейского Союза и основанием для европейской интеграции, этот критерий не является юридически закрепленным. А, значит, относить толерантное отношение к меньшинствам к «европейской ценности» нет оснований. Такие «тонкости» следовало бы, знать политическим кругам, прежде чем продвигать в законодательство подобные «ценности», и познакомить с важными «нюансами» широкую общественность Молдовы.

В конечном счете, при вложенных просветительных усилиях, «европейский путь» может быть без особого внутреннего сопротивления (хотя и не без определенных оговорок) принят всеми основными социально-демографическими группами и слоями населения Молдовы. Господствующие ныне в Молдове религиозно-православные программы с их традиционным пониманием семьи, терпимости, целомудрия, уважения полов и прочее, вполне могут не вступать в противоречие с безграничным европейским пониманием толерантности, прав и свобод личности, признающей гомосексуализм, однополые браки и бесполое воспитание детей, при условии, если встретятся с европейскими ценностями не на почве конкуренции, а на принципах сосуществования в обществе. С позволения сказать, государственные структуры не с того начали знакомство населения с европейскими ценностями. Ведь можно было начать с иных, более привлекательных и востребованных ценностей европейского кодекса, которые содействовали бы прогрессивному развитию молдавского общества. К их числу относятся, как уже отмечалось, ценность свободы, личности, слова, информации, выступлений, прав человека [23, с. 84].

Со стороны государственных институтов правильнее было бы начать просвещение населения с ценности жизни человека, его прав, роли и ответственности личности в обществе – через информирование об этой стороне жизни в государствах Западной Европы – средствами учебных заведений, культурно-просветительных учреждений, средствами массовой информации, центрами креативных индустрий. Активное и доступное, нейтральное и критическое информирование помогло бы сократить разрыв между европейской интеграцией и молдавскими гражданами. Более того, просветительные меры подорвали бы основы для спекуляций относительно элитистского характера европейского проекта. В ином случае, силовое «продвижение европейских ценностей» выглядит как кампанейщина, в которой отсутствует планомерность и продуманность и нет заинтересованности элиты в разворачивании широких масс населения лицом к развивающемуся процессу евроинтеграции [23, с. 81].

Нельзя не сбрасывать со счетов и различия в традиционно-религиозной трактовке понятия религиозной толерантности, которые создают идеологические осложнения на пути движения Молдовы в Европейский Союз. Традиционно-религиозное мировоззрение возводит вероисповедные баррикады в ожиданиях реального равноправия в рамках ЕС для представителей всех конфессий, в частности, для представителей Православия, хотя известно, что в демократических европейских государствах приняты самые продвинутые в плане толерантности правовые акты. «Как только некоторые страны пришли к законам о допущении многих религий, они должны были обязать их проявлять взаимную толерантность...Поэтому целесообразно, чтобы законы об этих различных вероисповеданиях не только способствовали тому, чтобы они не доставляли беспокойство государству, но и чтобы они поддерживали мир в отношениях между собой» [25, с. 49]. Интеграция в Европейский Союз, напомним, предполагает в странах-участницах данного процесса партнерство, сотрудничество, взаимозависимость и ориентацию на общие ценности. Но является ли на данном этапе Православие религией, ориентированной на партнерство, сотрудничество и взаимозависимость? Ведь даже при всем христианском терпении (смирении), декларируемом Православием, обращает на себя внимание то, что в православных вероисповедных программах заметное место занимает антизападничество, панславизм. Известна также направленность православных идеологии и практики против цивилизационных нововведений, что проявляется в выступлениях священнослужителей и прихожан

против глобализации, унификации, цифрового кодирования товаров, идентификации (паспортизации) личности. Обращают на себя внимание и различия в оценке общеевропейских ценностей, в том числе и толерантности. Либеральные свободы, присущие европейскому обществу, никак не могут быть признаны «истинными» ценностями Православной Церковью Молдовы и, в конечном счете, определенным числом православного населения Молдовы, ориентирующегося на Священное Писание. «Свобода в христианском понимании — совсем не та, о которой кричит современный мир. Свобода христиан — это, в конечном счете, свобода от греховных страстей, свобода лицемерия Божества. А современный человек, кичащийся своей мнимой свободой, на самом деле часто бывает рабом очень многому, когда душа связана цепями страстей и оковами грехов, а подвиги Божии втоптаны в грязь» [26]. Из подобных утверждений следует, что еще длительное время православные верующие Молдовы и догматически, и канонически не смогут согласиться с либеральным пониманием толерантности, как с присутствием «греха содомии» в их жизни [27, с. 18-24].

Общественная жизнь Молдовы показывает, что поступаться своими вероисповедными убеждениями православные верующие в угоду интеграции в ЕС не собираются в ближайшее время, а Православная Церковь уверена в широте своего влияния. Современные социологические исследования фиксируют динамику общественного сознания относительно степени доверия к институту религии и Церкви, высокий уровень религиозной самоидентификации. Данные опросов населения показывают, что число приверженцев Православия в Молдове насчитывает 96,8% [28].

Рейтинг Православной Церкви как религиозного института по степени доверия на протяжении последних лет находится на довольно высоком уровне, опережая по этому показателю институты власти: Парламент (10%), органы государственного управления (15%), политические партии и общественные организации (10-11%). Православной же Церкви, согласно данным опросов, полностью доверяют от 53% до 72,8% граждан Молдовы [29]. Таким образом, есть основания говорить о том, Православная Церковь может иметь значительное влияние на общественное сознание. Следует иметь в виду и то обстоятельство, что преимущественное число приходов Православной Церкви Молдовы принадлежат Русской Православной Церкви, известной преданностью вековым догматическим традициям, что, в свою очередь, влияет на отношение граждан Молдовы к любым инновациям. Руководство Молдавской Митрополии открыто поддерживает укрепление духовных связей с Русской Православной Церковью, результат которого указывает на осязаемость присутствия Православия в общественном сознании в Молдове. Осязаемое влияние Православия в Республике Молдова уже само по себе создает инерцию на пути движения государства в Европейский Союз; сокращает число приверженцев этого процесса, становится препятствием на пути распространения европейских ценностей. Более того, Православная Церковь сознательно препятствует распространению этих ценностей, будучи в постоянном состоянии «обороны веры». «Мы, православные, пребываем верными апостольскому Преданию и деяниям Церкви — семи Вселенским соборам; «в защиту общего достояния — отеческого сокровища здоровой веры — мы стоим, сражаясь», — утверждают вслед за Отцами Церкви современные священнослужители [30, с. 88]. Православная Церковь Республики Молдова (Московского Патриархата), похоже, и поныне движется в этом фарватере. И священнослужители, и прихожане опасаются, что, воссоединившись с Европой, православная Молдова окажется лицом к лицу с представителями Католической Церкви и Протестантской Церкви, с которыми у Православия весьма разнящиеся вероисповедные каноны, а тем более, понимание толерантности (веротерпимости). Исходя из этого, православным прихожанам предоставляется их будущность в «добровольно-принудительном» экуменизме. *«Мы не можем иметь дело «на равных» с «искажёнными Христами» западных христиан — римокатоликов и протестантов. Поэтому мы будем исповедовать Православие до смерти, но не пойдём на уступки. Оправдание дипломатическими целями свидетельствует только об их духовном падении и соглашательстве с духом мира сего; Евангелие же требует от нас «истинствоваться в любви» — откровенно высказываются православные теологи [31].*

Что же касается православной религиозной идентичности, то, в целом, религиозность опрошенных православных граждан Молдовы (Московского Патриархата), скорее, носит характер обрядовости, приверженности традиции. Как выявил предпринятый нами опрос респондентов (в городе и в селе-Авт.), на вопрос, какую роль играет религия в вашей жизни? — «Важную» — ответили только 48%, «Не особо важную» — 32%. «Не играет никакой роли» — 20%. Большинство опрошенных приобрели религиозный опыт в семье — 65%. Соблюдают православные обряды и традиции 73%, но часто посещают храм только 14%, редко — 51%, не посещают — 35%. Исследователи фиксируют, что традиционалистская православная религиозность идентифицирует себя как с «нормативным Православием, так и неосознанно с язычеством, воплощающимся в различных формах и нормативной религиозной практики, и суеверий» [32, с. 66]. Люди, идентифицирующие себя с этим типом религиозности, особое внимание

обращают на исполнение религиозных обрядов, постов, праздничных предписаний и точное следование бытовым ритуалам и требованиям, и не отличаются особой религиозной компетентностью. Эти качества, конечно же, не прибавляют стимулов прогрессивным тенденциям в молдавском обществе, во многом скатываясь к патриархальщине, пресловутому обскурантизму, «мракобесию».

Политики и общественные обозреватели склоняются к тому, чтобы рассматривать не определившееся отношение населения Молдовы к России и политическим и духовным институтам этой страны в качестве исторического атавизма, в качестве факторов, тормозящих прогрессивное развитие государства. В данный момент, когда началось вторжение России в Украину, население Молдовы должно четко определиться в своем отношении к стране-агрессору, ее политике и идеологии. Однако социологами замечено, что и на этом фоне граждане Республики все еще порой высказываются «за сбалансированность отношений с РФ и Западом» [33]. Представители Евросоюза рекомендуют населению Молдовы быть бдительными в отношениях с восточным соседом, заботясь о собственной безопасности. Верховный представитель ЕС по иностранным делам и политике безопасности Жозеп Боррель высказался совершенно определенно по поводу источника угроз: «Мы стали свидетелями попыток России дестабилизировать Молдову посредством гибридных действий. Мы увеличиваем поддержку Молдовы для защиты ее безопасности, территориальной целостности и суверенитета» [33]. «Наша программа нацелена на Евросоюз. Там мы сможем жить в мире, а Россия – это конфликт», – пояснила Президент Майя Санду тем гражданам Молдовы, которые все еще хотят восстановления связей с Российской Федерацией. Президент назвала насущное условие евроинтеграции: «Недостаточно быть за Европу, важно быть против России» [33]. Депутат Европарламента Зигфрид Мурешан считает, что без проевропейского правительства в Кишиневе, без проевропейского народа в Молдове риски безопасности на границах Евросоюза были бы намного выше. Потому ЕС заинтересован в единении молдавского народа на позициях евроинтеграции и обеспечения безопасности. «Это было очень ясно продемонстрировано в прошлом году, когда началось вторжение России в Украину. Республика Молдова и ее граждане действовали в этот период в духе европейской солидарности и успешно справились с кризисом беженцев из Украины, что является экстраординарным, учитывая, что Молдова приняла наибольшее количество беженцев из Украины по отношению к населению среди всех европейских стран». «Европейская интеграция Республики Молдова важна для всех добросовестных людей в Европе. Стабильность и безопасность нашего континента также зависят от стабильности и безопасности Молдовы. И наиболее эффективным и устойчивым способом, которым мы можем гарантировать стабильность, безопасность и экономическое развитие Республики Молдова, является европейская интеграция. Эта интеграция важна для всех нас, но мы должны сделать так, чтобы она принесла быстрые и конкретные выгоды вам, гражданам Республики Молдова. В условиях, когда Российская Федерация становится все более агрессивной и приближается к границам страны, наша совместная обязанность – предпринимать шаги, чтобы вы каждый день чувствовали, что Европейский союз с вами», – заключил Зигфрид Мурешан [33].

К рекомендациям представителей Европы, вероятно, стоит прислушаться, ведь эти рекомендации направлены на успешное развитие интеграции Молдовы в ЕС и, в целом, на благоприятное и прогрессивное развитие молдавского общества, как, собственно, и выводы объективных наблюдателей внутри страны. Этой же благой цели служит и данное предпринятое исследование роли традиционно-религиозной компоненты в ее взаимосвязи с поступательным развитием молдавского общества в направлении приобщения к стандартам и ценностям Евросоюза. Вскрывая специфичность влияния патриархального аспекта, связанного с традиционно-религиозными ценностями, имеющими широкое хождение в Республике Молдова, автор отнюдь не настаивает на детрадиционализации общества, осознавая, что следование традициям сообщает социуму определенную устойчивость и стабильность (моральную и социальную). Обращено лишь внимание на те моменты традиционно-религиозного, которые сдерживают проникновение инноваций, научного знания, прогрессивных социальных практик и тенденций в молдавское общество и, в конкретном случае, тормозят процесс интеграции в Европейский Союз. В этой связи акцентирована необходимость интенсификации присутствия в молдавском обществе знаний о европейских ценностях и нормах жизни, усиления пропаганды этих знаний, овладения гражданами Молдовы достоверными сведениями о подлинных европейских ценностях и стандартах, актуализация всех средств политического и правового просвещения граждан – с целью формирования европейской идентификации.

Выводы политиков и исследователей обращены к истеблишменту Республики Молдова, классу, занимающему ключевые позиции в социально-политической системе, лицам, являющимся опорой существующего общественного строя и формирующим общественное мнение, законы и тенденции, опосредовано влияющих на всех членов общества. Рекомендации истеблишменту Молдовы – это,

прежде всего, стимул к тому, чтобы общество становилось лучше и развивалось в прогрессивном направлении.

В частности, главный переговорщик по интеграции Румынии в ЕС Василе Пушкаш считает, что усилия, которые еще предстоит приложить государственным институтам Молдовы, достаточно велики, но важно, чтобы эти усилия были непрерывными и систематическими, а не прерывистыми и разбросанными по всем направлениям. Очень многое зависит от правительства Республики Молдова, насколько оно предано своему делу, насколько систематически оно выполняет намеченные программы и, самое главное, насколько эффективным будет внедрение этих программ в рамках подготовки к вступлению в ЕС. При условии выполнения Молдовой осознанных заданий европейский наблюдатель абсолютно убежден, «что за разумный срок в пять лет Республика Молдова может быть очень хорошо подготовлена» к вступлению в Европейский Союз [34]. Процесс подготовки, особо подчеркивает Василе Пушкаш, подразумевает проведение значительных реформ, охватывающих различные аспекты общества и государственных институтов и направлен на соответствие ценностям и стандартам ЕС [34].

К сожалению, пока что в Молдове европейские ценности не имеют столь широких возможностей популяризации, как, к примеру, религиозно-традиционные. Между тем, курс на европейскую интеграцию актуализирует приобщение, обогащение общественной жизни европейскими ценностями, провозглашенным много лет назад революцией 90-х. Досадно, что государственные структуры, политический класс, культурная элита, до сих пор не усмотрели серьезности этой задачи, и ошибочно делали все для того, чтобы дискредитировать европейские ценности. Вместо того, чтобы знакомить население с достоинствами европейского ценностного кодекса, политические круги «вводят» в общественную и государственную жизнь не самые приемлемые и не самые востребованные в молдавском обществе ценности [см. 3, с. 160-177]. При условии тщательной проработки заданий подготовки ко вступлению в ЕС в молдавском обществе можно будет говорить и об общепринятых ценностях толерантности, и о соблюдении прав всех групп граждан Молдовы, и евроинтеграционный курс страны не будет тормозиться традиционно-вероисповедным фактором.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. http://ng.ru/cis/2023-10-03/1_8842_moldova.htm (посещен 20.03.2024).
2. <https://mejdurecie.md/politika/na-fronte-evrointegracii-bez-peremen-o-chem-govorit-novyj-plan-es-dlja-moldovy.html> (посещен 20.03.2024).
3. Роговая Г. Государственные институты Молдовы в процессе европейской идентификации: ценностная компонента. В: Vector european al Republicii Moldova –factor determinant în consolidarea statului de drept. Materialele conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională, Chișinău 10 mai 2022, Chișinău, IȘ FEP «Tipografia Centrală», 2023, 207 с. с. 160-177.
4. <https://ava.md/2014/04/10/lyanke-evrointegraciya-zhiznenno-vazhnyy/> (посещен 11.03.2022). https://noi.md/index.php/ru/news_id/20617 (посещен 11.03.2022). <https://anna-news.info/moldova-beryot-kurs-na-vstuplenie-v-es/> (посещен 14.04.2022).
5. Православная церковь (МП) в евроинтеграционном процессе Молдовы. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice 2018 nr.2 объем 1,0 а.л. с.81-88.
6. <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-ukrepleniya-identichnosti-es-i-otsenka-evrobarometra-kak-instrumenta-dlya-ee-zamera> (посещен 18.04.2022).
7. https://universal_en_ru.academic.ru/375878/acquis_communautaire/ (посещен 24.03.2022).
8. Визитей Н. Идеолого-мировоззренческая ситуация в Молдове: истоки, основные противоречия, возможные трансформации-În: Moldova, România, Ucraina bunăvecinătate și colaborare regională, Chișinău: Perspectiva, 1998, - с.225-231.
9. Rogovaia G. Politica și morală. În: Republica Moldova pe calea modernizării. Studii enciclopedic, Chișinău: IȘ FE-P «Tipografia Centrală», 2015, 480 p.
10. Роговая Г. Нравственные основы современности: проблемы трансформации и институциональные регуляторы. В: Философия, социология, политические исследования, № 3 2015, с. 132-142.
11. Роговая Г., Рустанович Л., Православие как фактор консолидации молдавского общества в контексте европейской интеграции. В: Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierei de Uniunea Europeană: Studiu sociologic, Vol. 3., 2023, Chișinău: "Tipografia Centrală", pp. 221-249.
12. Роговая Г. Моральное воспитание сельской молодежи на ценностях традиционной культуры, В: Creșterea eficienței social-economice și bunăstării populației-cerințaprioritarăa societății, Chișinău: CE UASM, 2010, 203 p.

13. Брага Л., Роговая Г. Религия и политика в контексте демократических преобразований в Республике Молдова. URL: <https://docviewer.yandex.ru/view> (посещен 26.04.2024).
14. Левин Г.Д. Можно ли религиозное знание приравнять к научным гипотезам? В: Вопросы философии, 2010, №11, с. 81-91 humanismsu.ru/articles.phtml?num=000610(посещен 26.04.2024).
15. Красиков С.А. Политические риски дестрадиционализации. В: Политические исследования, № 5, 2008, с.180-187.
16. Роговая Г. Тест на моральный иммунитет: вызовы пандемии COVID-19»(1). В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice Revista de Filosofie, nr. 3, 2021, с.40-60.
17. Роговая Г.Н. Церковно-государственные отношения в Республике Молдова в кризисных условиях пандемии COVID-19. В: Meritocrație, profesionalism, integritate: deziderate versus realități. Materiale conferinței științifice cu participare internațională 19 noiembrie 2020. Chișinău, IȘ FEP «Tipografia Centrală», 2021, 284 с.
18. Калкей Г. Демократия и религия в кризисном обществе. В: Процессы демократизации в Республики Молдова: реалии, тенденции, перспективы. Материалы международной научно-практической конференции, 20 мая 2014 года.
19. Лебедев Н.С. Как договориться о ценностях и о чем нельзя договориться в диалоге культур. В: Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения (под ред. Е.В. Викторовой), СПб: Издательство СПбГЭУ, 2018, 167 с.
20. <https://rostovhramvrs.ru/samye-religioznye-strany/>(посещен 18.04.2022).
21. <https://jenportle.ru/proyavleniya-patriarxalnyx-socialnyx-otnoshenij-v-tradicionnom-obshhestve-klasicheskij-tip-patriarhalnoj-semi.html>(посещен 04.05.2022).
22. <https://studfile.net/preview/1972515/>(посещен 04.05.2022).
23. Роговая Г. Тест на моральный иммунитет: вызовы пандемии COVID-19»(11). В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice Revista de Filosofie, nr. 1, 2022, p.74-86.
24. <https://pulse.mail.ru/article/sandu-podpisala-zakon-o-ratifikacii-stambulskoj-konvencii-v-moldavii-8551982508945872114-5308691348596240260/>(посещен 03.12.2021).
25. С. Herdtle. Th. Leeb Hg. J. Toleranz. Texte zur Theorie und politischen Praxis. Stuttgart. 1987, 179 p.
26. <http://obzormd.com/2012/05/14/zakon-o-nediskriminscii>(посещен 26.03..2024).
27. Роговая Г. Православная Церковь Молдовы в правовой шкале Евросоюза: аспекты религиозной толерантности. В: Международный научный журнал «Верховенство закона», №1, 2018, с. 18-24.
28. <http://ru.ortodox.md/monitoring/01/04/2017>(посещен 26.03..2024). www.pan.md/obschestvo/barometr/2015/12/08/(посещен 12.12..2020).
29. Barometrul de opinie public Republicii Moldova. Martie-Aprilie, 2008 (посещен 20.12.2021).
30. Архимандрит Георгий, игумен монастыря преподобного Григория на Святой горе Афон. Православие и гуманизм. Православие и папизм. - Пермь: Православное общество «Панагия», 2005, с. 84-94.
31. Калогерос Иоанн. Второй Ватиканский генеральный римокатолический собор и его экуменические усилия с православной точки зрения. Фессалоники, 1965. С. 24.
32. Юрасов И.А., Павлова О.А., Юрасова О.Н. Проблема православной религиозной идентичности: дискурс, менталитет, В: Социально-гуманитарные знания, № 5, 2018, с. 59-68.
33. http://ng.ru/cis/2023-10-03/1_8842_moldova.htm(посещен 11.03.2024).
34. <https://noi.md/ru/politika/mnenie-evropejskaya-integraciya-respubliki-moldova-vazhna-dlya-vseh-lyudej-v-evrope>(посещен 11.03.2024).
35. <https://vashi-novosti.com/.349214-peregovorshchik--god--razumnyi-srok-dlya-vstupleniya-moldovy-v-es-full.html> (посещен 28.03.2024).

CULTURA ORGANIZAȚIONALĂ CA VARIABILĂ MODERATOARE ȘI MEDIATOR ÎN RELAȚIILE ORGANIZAȚIONALE: UN STUDIU CONCEPTUAL³¹

ORGANIZATIONAL CULTURE AS A MODERATING AND MEDIATING VARIABLE IN ORGANIZATIONAL RELATIONSHIPS: A CONCEPTUAL STUDY

Irina CEACÎR, *doctor în științe politice*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: i.a.ceacir@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4715-8027

Olesea BALAȘA, *cercetător științific*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: balasaolesea12@gmail.com
ORCID: 0009-0002-7380-2250

Summary

This research paper examines the pivotal role that organizational culture plays in the internal dynamics of an organization. The author delves deep into how shared values, norms, and beliefs among employees influence behavior, attitudes, and ultimately, organizational success. Organizational culture is not merely an abstract concept but a driving force that shapes how people work together, make decisions, and interact with the external environment. By understanding and effectively managing culture, organizations can foster a more productive, satisfying, and adaptable work environment. Through this analysis, the author offers valuable insights into the significance of organizational culture and how it can be leveraged to enhance performance and ensure long-term organizational success.

Keywords: *organizational culture, organization, mediator, organizational development, leader, employee, organizational relationships.*

Cultura organizațională, un construct complex și multidimensional, a captivat atenția cercetătorilor și practicienilor din domeniul managementului de zeci de ani. Această construcție socială, formată din valori, norme, credințe și practici partajate de membrii unei organizații, exercită o influență semnificativă asupra comportamentelor, atitudinilor și performanței acestora. În ultimii ani, interesul pentru rolul culturii organizaționale în dinamica relațiilor interpersonale și intergrupale din cadrul organizațiilor a crescut considerabil. Cercetătorii au explorat în ce măsură cultura poate modera sau media relațiile dintre diverse variabile, cum ar fi leadership-ul, satisfacția în muncă, inovația și performanța organizațională. Problema de cercetare pe care o abordăm în acest articol constă în explorarea rolului culturii organizaționale ca variabilă moderatoare și mediator în relațiile organizaționale. Cu alte cuvinte, dorim să înțelegem în ce măsură cultura poate influența atât direct, cât și indirect, modul în care interacționează membrii unei organizații. Prin această cercetare, ne propunem să adăugăm noi perspective asupra înțelegerii complexității culturii organizaționale și a impactului acesteia asupra dinamicii organizaționale.

Rădăcinile cercetării asupra culturii organizaționale pot fi trasate până în anii '60, când subiectul a început să capteze atenția comunității academice internaționale. De la o simplă conceptualizare, interesul s-a extins rapid către studii empirice care examinează relația dintre cultură și performanță, precum și potențialul de a utiliza schimbările culturale pentru a îmbunătăți rezultatele organizaționale. Managementul a preluat conceptul de cultură din antropologie, unde aceasta este considerată un produs al unui grup de persoane cu atitudini și comportamente similare. Persoanele din aceeași cultură împărtășesc istorie, religie, valori, norme și simboluri comune, care îi diferențiază de alții (Belias și Koustelios, 2014). Astfel, există numeroase culturi naționale

³¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

și mai multe subculturi, fiecare determinând un anumit tip de organizare și comportament. La nivel organizațional, prima încercare sistematică de a descrie mediul de lucru în termeni de cultură este considerată studiul efectului Hawthorne la compania Western Electric din SUA, la începutul anilor 1930 (Belias și Koustelios, 2014). Scopul cercetării a fost să examineze dacă angajații din fabrică devin mai productivi atunci când sunt informați că participă la un studiu. Au urmat mai multe experimente, măsurând productivitatea muncitorilor în funcție de diferite niveluri de iluminare și condiții de muncă. Acest studiu, condus de Mayo și Warner în 1931-1932, a evidențiat formarea unor grupuri mici de colegi, care împărtășesc reguli informale de comportament și un anumit nivel de coeziune internă. Astfel, s-a constatat că angajații răspund mai bine la influența socială a grupurilor decât la stimulentele și controlul managerilor (Mayo, 1945, în Belias și Koustelios, 2014) [1].

Cu alte cuvinte, cultura organizațională reprezintă ansamblul ipotezelor de bază pe care un grup le-a inventat, descoperit sau dezvoltat, învățând să facă față problemelor de adaptare externă și de integrare internă care s-au derulat suficient de bine pentru a fi considerate valide și deci, pentru a fi învățate de nou-veniți ca fiind maniera corectă de a gândi, de a percepe și de a simți vizavi de aceste probleme. O altă definiție este regulile de comportament observate atunci când oamenii se întâlnesc, cum ar fi: limbajul folosit și modalitățile de exprimare a stimei și respectului, normele care se dezvoltă în cadrul echipei de lucru, valorile dominante adoptate de instituții, filosofia care călăuzește politica unei organizații față de proprii angajați și solicitanți, regulile statornicite în administrație pentru funcționare eficientă, spiritul și climatul prezente în organizație, exprimate prin design, confort și felul în care membrii organizației stabilesc contact cu cei din afară (E. Burduș, Gh. Căprărescu, M. Vasilescu). M. Vlăsceanu adaugă și abilitățile personale, respectiv acele competențe specifice care se așteaptă a fi aplicate de membrii autorității în îndeplinirea sarcinilor de muncă și în relațiile cu cei din afară; semnificații activate, moduri de înțelegere a evenimentelor cotidiene sau a îndeplinirii sarcinilor de muncă; metafore și simboluri, configurate în idei, sentimente, trăiri sau imagini despre sine și despre fenomene din organizație, care se manifestă în viața cotidiană [2]. Hofstede definește cultura organizațională ca "programarea colectivă a minții care distinge membrii unei organizații de alții". Această programare colectivă influențează valorile, normele, credințele și comportamentele membrilor organizației, formând astfel un sistem unic care definește identitatea organizațională (Hofstede, 1991).

Pentru a înțelege și măsura cultura organizațională, cercetătorii au dezvoltat diverse modele teoretice care identifică multiple dimensiuni ale acesteia. Cele mai notabile dintre aceste modele sunt propuse de Geert Hofstede, Edgar Schein și Robert E. Quinn.

Geert Hofstede a identificat șase dimensiuni ale culturii organizaționale: distanța față de putere: măsura în care membrii unei organizații acceptă o distribuție inegală a puterii; individualism versus colectivism: gradul în care membrii unei organizații preferă să lucreze individual sau în grupuri; evitarea incertitudinii: nivelul de confort al membrilor organizației față de ambiguitate și incertitudine; masculinitate versus feminitate: orientarea organizației spre valori tradiționale masculine (performanță, succes) sau feminine (colaborare, calitatea vieții); orientare pe termen lung versus pe termen scurt: perspectiva temporală a organizației în planificarea și realizarea obiectivelor; indulgență versus restricție: gradul în care o cultură permite satisfacerea liberă a nevoilor umane de bază și dorințelor [3].

Edgar Schein a propus un model de analiză a culturii organizaționale bazat pe trei nivele: artefacte: aspectele vizibile ale culturii, cum ar fi structura organizațională, simboluri, și comportamente; valori adoptate: convingerile și normele care ghidează comportamentul membrilor organizației; presupuneri de bază: convingerile inconștiente și înrădăcinate care sunt considerate de la sine înțelese și formează esența culturii organizaționale [4].

Robert E. Quinn și John Rohrbaugh au dezvoltat Competing Values Framework, care identifică patru tipuri dominante de culturi organizaționale: cultura clanului: caracterizată de un mediu prietenos, orientat spre colaborare și dezvoltarea angajaților; cultura ad-hoc: concentrată pe inovație, flexibilitate și asumarea riscurilor; cultura pieței: orientată spre rezultate, competitivitate și atingerea obiectivelor; cultura ierarhică: bazată pe control, eficiență și procese standardizate [5].

Considerăm că cercetările lui Hofstede, Schein și Quinn au reprezentat puncte de referință importante în dezvoltarea teoriei culturii organizaționale. Fiecare dintre acești autori a adus contribuții semnificative la înțelegerea acestui concept complex, oferind cadre analitice care au fost ulterior dezvoltate și adaptate de alți cercetători. În ansamblu, aceste modele au pus bazele unei discipline academice dinamice și au stimulat o multitudine de studii empirice. Mai menționăm că aceste modele oferă managerilor și cercetătorilor instrumente valoroase pentru a înțelege și analiza culturile organizaționale. Prin identificarea dimensiunilor, nivelurilor și tipurilor de culturi, aceste modele pot fi utilizate pentru a diagnostica cultura unei organizații, a identifica zonele de îmbunătățire și a implementa strategii de schimbare culturală. Înțelegerea culturii organizaționale este esențială pentru a construi echipe eficiente, a îmbunătăți performanța și a crea un mediu de lucru pozitiv.

Cultura se referă la orice aspect al unei organizații. Cultura organizațională este ceva ce organizația are, implicând posibilitatea de a manipula acel ceva, de a-l schimba după dorință, de a-l potrivi cu o strategie și de a-l utiliza ca pe un instrument de management (Fombrun, 1996).

Cultura organizațională este considerată a fi „forță” invizibilă din spatele lucrurilor ușor observabile și tangibile dintr-o organizație, energia socială care determină oamenii să acționeze. Fiecare organizație are o cultură – propriul set de creduri, idealuri, valori și norme de conduită ce se reflectă în structurile, sistemele sale și în modul de abordare a elaborării strategiei. Cultura organizațională derivă din trecutul și prezentul acesteia, din persoanele care activează în prezent în organizație, din tehnologie și resurse fizice, precum și din scopurile, obiectivele și valorile celor

care lucrează în organizație. Datorită faptului că fiecare organizație are o combinație diferită din elementele menționate mai sus, fiecare va avea o cultură unică. O organizație poate avea mai multe culturi/subculturi multiple, asociate diferitelor compartimente funcționale, tipurilor diferite de activitate [6].

Cultura organizațională, departe de a fi un concept abstract, este o realitate palpabilă care influențează profund modul în care funcționează o organizație. Este un construct complex, multidimensional și dinamic, format dintr-o intersecție de factori istorici, sociali și individuali. Cultura nu este doar un simplu rezultat al acțiunilor trecutului, ci și o forță activă care modelează prezentul și viitorul organizației. Diversitatea elementelor care contribuie la formarea culturii face ca fiecare organizație să dezvolte o identitate unică și specifică.

În contextul globalizării și al diversității crescânde a forței de muncă, cultura organizațională devine din ce în ce mai complexă. Prezența unor subculturi diferite poate fi atât o sursă de bogăție și inovație, cât și o sursă de conflict și disfuncționalitate. Gestionarea diversității culturale reprezintă o provocare majoră pentru manageri, care trebuie să găsească modalități de a crea un mediu incluziv și de a valorifica potențialul tuturor angajaților.

Cultura organizațională joacă un rol crucial în dezvoltarea instituțională prin: crearea unei identități comune: 1. Cultura organizațională contribuie la formarea unei identități colective puternice, care consolidează coeziunea și loialitatea membrilor față de organizație [7]. De asemenea, mai menționăm că o cultură organizațională puternică poate ajuta o organizație să facă față crizelor și schimbărilor rapide. Valorile, normele și practicile culturale pot oferi un cadru de referință stabil în perioade de incertitudine și pot ajuta organizația să își mențină coerența și direcția. O cultură rezilientă este esențială pentru supraviețuirea și prosperitatea pe termen lung a unei organizații. 2. Ghidarea comportamentelor: valori și norme clare oferă un cadru de referință pentru comportamentele și deciziile angajaților, asigurând alinierea acestora cu obiectivele organizaționale [8]. Astfel, o cultură organizațională care încurajează inovația și asumarea riscurilor poate fi un catalizator pentru creștere și dezvoltare. Prin promovarea unei mentalități orientate spre viitor și a unei atitudini deschise față de schimbare, cultura poate stimula creativitatea și genera idei noi. O cultură care valorizează învățarea continuă și experimentele este mai probabil să se adapteze rapid la un mediu în continuă schimbare. 3. Facilitarea adaptării la schimbare: O cultură organizațională flexibilă și deschisă la inovație poate sprijini organizația în gestionarea eficientă a schimbărilor și în adoptarea de noi practici [9]. Deci, o cultură organizațională care valorizează gândirea critică și rezolvarea creativă a problemelor poate stimula inovația și generarea de idei noi. Prin încurajarea angajaților să își exprime opiniile și să propună soluții, organizațiile pot identifica noi oportunități de creștere și dezvoltare. O cultură orientată spre inovație este esențială pentru a rămâne relevantă pe piață și pentru a răspunde nevoilor în continuă schimbare ale clienților. 4. Îmbunătățirea performanței: Angajații care se identifică cu valorile organizaționale sunt mai motivați și mai implicați în activitățile lor, ceea ce conduce la o performanță individuală și colectivă superioară [10]. Cultura organizațională este strâns legată de brandul organizației. Valorile și comportamentul angajaților se reflectă în modul în care este percepută compania de către clienți, parteneri și publicul larg. O cultură puternică și autentică poate ajuta o organizație să își consolideze identitatea de brand și să se diferențieze de concurență.

Există diverse modele teoretice care explică și clasifică tipurile de cultură organizațională. Unul dintre cele mai cunoscute modele este cel propus de Kim Cameron și Robert Quinn, care identifică patru tipuri principale de cultură organizațională, fiecare cu caracteristici distincte: Cultura de clan: se axează pe colaborare și coeziune internă, cu accent pe dezvoltarea angajaților și sprijin reciproc; Cultura de ad-hoc: promovează inovația și flexibilitatea, fiind orientată către schimbare și asumarea riscurilor. Cultura de piață: este orientată spre rezultate și competitivitate, valorificând eficiența și realizarea obiectivelor; Cultura ierarhică: se bazează pe structuri formale, proceduri clare și control riguros, accentuând stabilitatea și predictibilitatea [11]. Menționăm că Modelele teoretice ale culturii organizaționale, precum cel al lui Kim Cameron și Robert Quinn, oferă un cadru util pentru a înțelege și analiza culturile existente în organizații. Cu toate acestea, este important de afirmat că aceste modele reprezintă simplificări ale realității și că fiecare organizație are o cultură unică, rezultată din interacțiunea dintre o multitudine de factori interni și externi. În practică, managerii pot utiliza

aceste modele pentru a diagnostica cultura organizației, pentru a identifica zonele de îmbunătățire și pentru a elabora strategii de schimbare culturală.

Fiecare organizație trebuie să tindă să creeze o cultură organizațională robustă, iar pentru aceasta este nevoie de a consolida valorile și regulile care sunt prezente în acea organizație. Fiecare angajat trebuie să-și cunoască și înțeleagă rolul său, precum și viziunea lui pe termen lung, care va fi în direct corelație cu misiunea organizației. O cultură organizațională puternică nu poate fi impusă de sus, ci trebuie co-creată de toți membrii organizației. Prin implicarea angajaților în procesul de definire și consolidare a valorilor și normelor, se creează un sentiment de apartenență și se stimulează angajamentul față de organizație. Activități precum workshop-uri, sesiuni de brainstorming și sondaje de opinie pot fi instrumente utile pentru a implica angajații în acest proces.

Deci, cultura organizațională este acumularea de comportamente de-a lungul timpului. De asemenea, cum s-a mai spus, ea cuprinde valori, norme, ritualuri și artefacte, o colecție de calități care, împreună, indică ceea ce este important pentru o organizație. *Comportamentele* sunt vizibile. Ele sunt ceea ce vedem oamenii făcând sau îi auzim spunând. A fi punctual la întâlniri este un comportament. A ține ușa biroului deschisă este un comportament. Trimiterea de e-mailuri în weekend este, de asemenea, un comportament. Oricare dintre acestea reflectă cultura noastră. *Valorile* sunt invizibile. Transparența, integritatea și responsabilitatea sunt toate valori. Atunci când comportamentele și valorile intră în conflict, comportamentul este un indicator mai bun al culturii. De exemplu: Este posibil ca organizația care programează frecvent întâlniri după ora 17.00 să nu prețuiască timpul personal atât de mult pe cât spune că o face. *Normele* sunt reguli de conduită nescrise. Dacă norma organizației este de a se reuni personal pentru teleconferințe, colegul care se alătură în mod obișnuit de la distanță încalcă o înțelegere tacită și riscă, ca urmare, să fie scos de pe lista de invitați. *Ritualurile* sunt tipare de comportament, mai exact, tipare de comportament cu semnificație personală. Vizitarea cafelei de la serviciu pentru cafeaua de dimineață este o rutină, nu un ritual. Nu există o semnificație specială în spatele ei. Cu toate acestea, echipa de lucru care îmbracă tricouri (casual Friday) în fiecare vineri pentru a-și arăta camaraderia, se implică într-un ritual. *Artefactele* sunt obiecte fizice. Cel mai proeminent este locul de muncă în sine. O pictură murală cu imagini istorice ale companiei din hol vorbește despre tradiție. Trofeele câștigate de către companie și expuse în spațiu consolidează valorile organizației. O zonă de lucru deschisă (open space), cu absența birourilor private, transmite un semnal că colaborarea este mai valoroasă decât ierarhia [12]. Considerăm că o cultură organizațională puternică poate ajuta o organizație să se adapteze mai ușor la schimbările din mediul extern. Reiterăm, că o cultură care încurajează inovația, flexibilitatea și învățarea continuă poate ajuta organizația să rămână competitivă pe termen lung. În schimb, o cultură rigidă și rezistentă la schimbare poate împiedica organizația să se dezvolte și să se adapteze la noile provocări. Cu toate acestea, schimbarea culturii organizaționale este un proces complex și de lungă durată, care necesită un angajament puternic din partea conducerii și a tuturor angajaților. Pentru a modifica o cultură existentă, este esențial să se identifice valorile și comportamentele care trebuie schimbate și să se implementeze noi practici și ritualuri care să susțină cultura dorită. De exemplu, dacă o organizație dorește să cultive o cultură mai inovatoare, poate introduce programe de mentorat pentru angajații tineri, poate organiza hackathon-uri (un hackathon este un eveniment în care oameni cu diverse abilități, de obicei programatori, designeri, și alți specialiști în tehnologie, se reunesc pentru a colabora intens la crearea de produse sau soluții software într-un timp limitat, de obicei între 24 și 48 de ore. Cuvântul "hackathon" este o combinație între "hack" (în sensul de a explora și a crea rapid) și "marathon") sau poate crea spații dedicate brainstorming-ului.

Cultura companiei este importantă deoarece stabilește tonul pentru modul în care angajații lucrează împreună, modul în care interacționează cu clienții și partenerii, modul în care sunt motivați și implicați și modul în care sunt percepuți în industrie. Ajută la definirea valorilor și obiectivelor organizației, care pot contribui la stimularea unui sentiment de loialitate și încredere în rândul membrilor personalului. În plus, poate fi folosit ca instrument pentru a atrage și reține talentul de calitate, precum și pentru a ajuta la stabilirea unei imagini și a unei identități de marcă atractive. În cele din urmă, a avea o cultură puternică a companiei poate duce la niveluri mai ridicate de productivitate, la îmbunătățirea moralului și la un mediu de lucru mai pozitiv [13]. O cultură organizațională pozitivă poate contribui la reducerea fluctuației de personal și la creșterea satisfacției angajaților. Atunci când angajații se simt apreciați, valorizați și conectați cu misiunea companiei, sunt mai puțin predispuși să își caute un alt loc de muncă.

Toate aceste componente fac diferența între organizații, de acesta în unele organizații există sentimentul de plăcere pentru a mai lucra, ne impus de nimeni, chiar și după program la necesitate, pe când în alte organizații angajații se uită toată ziua la ceas pentru că să vină ora mesei sau ora de plecare. În genere, managerii care nu pun accent pe crearea unei culturi organizaționale puternice în perspectivă vor avea mari probleme în structura organizațională și doar schimbarea va fi soluția. În fond, mai ușor este să faci diagnostica culturii organizaționale cu specialiști în domeniu, sau să previi decât să schimbi. O cultură organizațională pozitivă poate fi un catalizator pentru inovație, stimulând angajații să își împărtășească ideile și să caute soluții creative

la probleme. Cultura organizațională este un bun intangibil care poate crește valoarea unei companii și o poate diferenția de concurenți. O cultură organizațională puternică poate ajuta la reducerea conflictului și a stresului la locul de muncă, creând un mediu mai armonios și productiv. Valorile și normele unei organizații se transmit de la o generație de angajați la alta, consolidând astfel identitatea companiei pe termen lung. Cultura organizațională poate influența modul în care o companie își percepe și își tratează clienții, fie că este vorba despre un serviciu excelent pentru clienți sau despre un angajament față de responsabilitatea socială. O cultură organizațională toxică poate avea un impact negativ asupra sănătății mentale și fizice a angajaților, ducând la o productivitate scăzută și la un turnover ridicat. Investiția în construirea unei culturi organizaționale puternice este o decizie strategică care poate aduce beneficii pe termen lung pentru companie. Cultura organizațională poate fi un factor determinant în atragerea și reținerea de talente, mai ales în industrii competitive. O cultură organizațională puternică poate ajuta o companie să se adapteze mai ușor la schimbările din mediul de afaceri, cum ar fi noile tehnologii sau tendințele de piață. În cele din urmă, cultura organizațională este ceea ce face ca o companie să fie specială și memorabilă.

Cultura ar trebui să fie gestionată prin concepție, mai degrabă decât în mod implicit. Cu alte cuvinte, trebuie să fie intenționată. Fiecare organizație are o cultură - este important să se acorde atenție și să se cultive comportamentele care o compun pentru a menține sănătatea acesteia și a celor care lucrează în cadrul ei. Crearea unei culturi vibrante care să contribuie la obiectivele afacerii aduce o serie de beneficii. *Avantaj competitiv.* O cultură organizațională eficientă este un avantaj competitiv important, deoarece este dificil de reprodus. Concurenții pot copia strategia de afaceri, pot copia produsul sau pot vâna clienții, dar pot doar să invidieze cultura organizațională. Sunt implicate prea multe variabile pentru a reproduce fiecare nuanță culturală de la o organizație la alta, iar cultura organizațională are nevoie de timp pentru a fi construită și cultivată. *Alinierea organizațională.* O cultură bine definită îi face pe angajați să vâslească în aceeași direcție, concentrându-i pe toți asupra misiunii și viziunii organizației. Angajați motivați care doresc să se alăture și să rămână. O cultură convingătoare creează un sentiment de mândrie. Angajații doresc să se alăture companiilor cu o cultură organizațională puternică și dau dovadă de mai mult entuziasm și loialitate atunci când văd că organizației îi pasă de cultură. *Camaraderie corporativă.* O cultură eficientă contribuie la coeziunea dintre departamente și echipe. Ea cultivă o atitudine de "suntem cu toții împreună" care stimulează colaborarea, forjează comunitatea și reduce neîncrederea. *Un brand mai bun.* Marca este cel mai important factor de diferențiere. O cultură puternică va hrăni brandul, oferind un mediu în care acesta poate prospera [12].

Analiza aprofundată a conceptului de cultură organizațională prezentată în acest articol evidențiază rolul său esențial în dinamica internă a organizațiilor. În acest scop venim cu următoarele concluzii cheie: Cultura organizațională este un factor determinant al succesului. Valorile, normele și credințele partajate de angajați influențează semnificativ comportamentul, atitudinile și performanța organizațională. Cultura este mai mult decât un concept abstract. Ea este o forță care modelează modul în care oamenii interacționează și iau decizii în cadrul organizației. Cultura organizațională poate fi gestionată și dezvoltată. Prin înțelegerea și aplicarea unor strategii adecvate, organizațiile pot crea o cultură care să sprijine atingerea obiectivelor și să ofere un mediu de lucru favorabil. Cultura este un element dinamic. Ea se poate adapta și evolua în timp, fiind influențată de factori interni și externi.

Pe baza concluziilor prezentate, se pot formula următoarele recomandări pentru practicienii și cercetătorii din domeniul managementului: Recunoașteți importanța culturii și alocați resurse pentru a o înțelege, măsura și dezvolta; Asigurați-vă că cultura susține și aliniază la obiectivele strategice ale companiei; Creați un mediu în care angajații se simt implicați și pot contribui la dezvoltarea culturii organizaționale; Utilizați instrumente și metode adecvate pentru a evalua cultura organizațională și pentru a identifica zonele de îmbunătățire; Încurajați inovația, flexibilitatea și adaptarea la noile realități; Alegeți și dezvoltați lideri care să încarneze valorile și comportamentele pe care doriți să le promovați în organizație; Oferiți angajaților oportunități de dezvoltare profesională și personală, pentru a consolida cultura organizațională.

Astfel, cultura organizațională este un activ strategic care poate fi valorificat pentru a obține performanțe superioare și pentru a asigura succesul pe termen lung al unei organizații. Prin adoptarea unei abordări proactive și prin implementarea unor strategii adecvate, organizațiile pot crea o cultură puternică și pozitivă, care să le permită să prospere într-un mediu dinamic și competitiv.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Lilia Covaș. Cultura organizațională și dezvoltarea durabilă a întreprinderii. Monografie. În: <https://irek.ase.md/jspui/bitstream/123456789/2094/1/Covas%20Lilia%20Monografie%202019.pdf>. (vizitat 01.06.2024).

2. Victor Juc. Irina Ceacîr. Cultura organizațională în contextual modernizării administrației publice. Chișinău: ICJPS, 2018. p. 51-52.
3. Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. McGraw-Hill.
4. Schein, E. H. (1985). *Organizational Culture and Leadership*. Jossey-Bass.
5. Quinn, R. E., & Rohrbaugh, J. (1983). A Spatial Model of Effectiveness Criteria: Towards a Competing Values Approach to Organizational Analysis. *Management Science*, 29(3), 363-377.
6. Cultura organizațională și rolul ei în managementul modern. În: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/210-212_9.pdf. (vizitat 06.06.2024).
7. Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind* (3rd ed.). McGraw-Hill
8. Denison, D. R. (1990). *Corporate Culture and Organizational Effectiveness*. Wiley
9. Kotter, J. P. (1996). *Leading Change*. Harvard Business Review Press
10. Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). *A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment*. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89
11. Cameron, K. S., & Quinn, R. E. (2011). *Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the Competing Values Framework* (3rd ed.). Jossey-Bass
12. Clement J. *Executive Leadership*. Arlington: Casai Hall, 1991. 352 p.
13. Paicu A. Garbuz V. Personalitatea managerului și impactul asupra culturii organizaționale. În: http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/4698/1/paicu_garbuz_pesonalitatea.pdf. (vizitat 04.04.2023).

ASCENSIUNEA DREPTEI ÎN PARLAMENTUL EUROPEAN
DUPĂ ALEGERILE DIN 2024³²

THE RISE OF THE RIGHT IN THE EUROPEAN PARLIAMENT
FOLLOWING THE 2024 ELECTIONS

Liliana BENIUC, *doctor în științe politice, conferențiar universitar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: liliana.beniuc@usm.md
ORCID: 0000-0002-1094-2662

Summary

The article "The Rise of the Right in the European Parliament Following the 2024 Elections" investigates the growing influence of right-wing, particularly Eurosceptic, parties as a result of the 2024 elections. The study focuses on right-wing and Eurosceptic parties within the European Union in the context of new political realities. The aim of the research is to analyse how these political forces will shape the future political directions of the European Union. Among the research objectives is the identification of the factors that led to the rise of the right. The research methods employed include comparative analysis of electoral results and the study of political trends in member states. The expected outcomes of the research include insights into the perspectives of right-wing positions in the European Parliament and an evaluation of their influence on key EU policies.

Keywords: 2024 elections, European Parliament, right-wing parties, MEPs, political groups.

Introducere. Alegerile pentru Parlamentul European din 2024 au reprezentat un moment semnificativ pentru sistemul politic al Uniunii Europene. Acest proces electoral nu doar că a reflectat tendințele și schimbările de opinie din cadrul statelor membre, ci a contribuit semnificativ la redistribuirea echilibrului puterii în interiorul instituțiilor europene. În contextul acestor alegeri, creșterea influenței partidelor de dreapta și eurosceptice a devenit un subiect central de dezbatere, având potențiale implicații asupra viitorului politicilor europene. Scopul acestui articol este de a analiza ascensiunea partidelor de dreapta în urma alegerilor din 2024 și de a evalua impactul pe care această schimbare îl poate avea asupra direcției generale a politicilor Uniunii Europene. Cercetarea se concentrează pe identificarea factorilor cheie care au condus la această reorientare politică.

Abordări și discuții. Parlamentul European este un forum important pentru dezbaterile politice și luarea de decizii la nivelul Uniunii Europene. Fiind unica instituție reprezentativă a UE, cu puteri legislative, Parlamentul European în urma alegerilor din iunie 2024 este constituit din 720 de europarlamentari, care influențează poziția Uniunii într-o gamă largă de probleme, precum asistența, apărarea, politica industrială și mediul. În această ordine de idei menționăm că Parlamentul European are sediul la Strasbourg (Franța) și reprezintă circa 450 de milioane de cetățeni ai UE, care întrușează puterea democratică. Parlamentul European este de fapt rezultatul fuziunii din 1965 a celor trei foste adunări comune ale Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, Comunității Economice Europene și Comunității Europene a Energiei Atomice.

Începând cu anul 1979 deputații în Parlamentul European sunt aleși în mod direct pentru un mandat de 5 ani prin vot liber și secret, de alegători în toate statele membre [5], pentru a reprezenta interesele cetățenilor în procesul legislativ al Uniunii Europene și pentru a se asigura că celelalte instituții ale UE își desfășoară activitatea în mod democratic. Componenta Parlamentului European este evaluată înainte de fiecare alegere, în conformitate cu principiile stabilite în tratate (adică, maximum 750 de deputați plus președintele, dar nu mai puțin de 6 și nu mai mult de 96 de locuri pentru orice țară din UE) și pe baza celor mai recente cifre ale populației.

³² Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

În septembrie 2023, deputații europeni au aprobat decizia Consiliului European de a crește numărul de locuri în Parlamentul European cu 15, de la 705 la 720 pentru legislatura 2024-2029: câte două locuri suplimentare au fost distribuite Franței, Spaniei și Țărilor de Jos; câte un loc suplimentar a primit Austria, Danemarca, Belgia, Polonia, Finlanda, Slovacia, Irlanda, Slovenia și Letonia. Creșterea numărului de mandate pentru unele state membre a fost determinată de schimbările demografice după alegerile din 2019 [6]. În legislatura 2024-2029, statele membre vor beneficia de următoarele număr de locuri: Germania – 96 de mandate, Franța 81, Italia – 76, Spania – 61, Polonia - 53, România – 33, Olanda - 31, Belgia – 22, Cehia, Suedia, Portugalia, Grecia, Ungaria – câte de 21 de mandate, Austria – 20, Bulgaria – 17, Danemarca, Finlanda, Slovacia – câte 15 mandate, Irlanda – 14, Croația – 12, Lituania – 11, Slovenia și Letonia - câte 9, Estonia – 7, Cipru, Luxemburg și Malta câte 6 mandate [6].

Reprezentând aproximativ 450 de milioane de cetățeni din cele 27 de state membre, alegerile parlamentare din UE au fost istoric marcate de o prezență redusă la urnele vot, deoarece alegătorii au avut dificultăți în a percepe relevanța instituției. Din 1979, deputații sunt aleși prin vot universal direct pentru o perioadă de cinci ani. Fiecare stat membru poate decide forma pe care o vor lua alegerile pe teritoriul său, dar trebuie să garanteze egalitatea de gen și votul secret. Alegerile UE asigură reprezentarea proporțională. Totuși, în anul 2024, prezența la urnele vot a fost de circa 50.74%, reprezentând o mică creștere față de ultimele alegeri din anul 2019, la care s-au prezentat 50,66% [1]. Cea mai înaltă prezență la urnele de vot a fost în Belgia (89.01%) și Luxemburg (82.29%), iar cei mai puțini alegători au fost în Croația (21.35%) și Lituania (28.97%) [2]. În urma alegerilor europarlamentare din 6-9 iunie 2024 partidele de dreapta și-au crescut reprezentarea, reflectând tendința generală de orientare spre dreapta în politica internă a statelor-membre, cum ar fi Franța și Germania.

Din cauza că alegătorii au fost influențați de asemenea probleme, precum imigrația, costul vieții foarte înalt în mai multe țări europene, răspunsul UE la războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei, viitorul integrării europene și extinderea UE în Europa de Est și de Sud-Est, influența partidelor de dreapta în politica internă a statelor-membre exercită un impact gradual asupra politicilor europene și, prin urmare, asupra componenței instituțiilor-cheie ale UE, inclusiv asupra Parlamentului European. Extrema-dreapta a avut rezultate deosebit de puternice în Franța, ceea ce a făcut ca președintele Emmanuel Macron să organizeze alegeri parlamentare anticipate în iunie și iulie 2024. În Germania, Partidul Popular European a câștigat 30 din cele 96 de locuri ale Germaniei, în timp ce partidul populist de dreapta Alternative für Deutschland (AfD) a reușit să câștige 15 locuri, cu unul mai mult decât partidul de guvernământ al Germaniei, Partidul Social-Democrat din Germania. Spre deosebire de Franța și Germania, partidul de guvernământ al Italiei, o parte a Grupului Conservatorilor și Reformiștilor Europeni (ECR) de dreapta a devenit cel mai mare partid al Parlamentului European, câștigând 24 din cele 78 de locuri ale Italiei [3].

Ascensiunea Grupului Conservatorilor și Reformiștilor Europeni (ECR) de la 62 (2019) la 78 (2024) de mandate și a Grupului Identitate și Democrație (ID) de la 73 (2019) la 76 (2024) mandate în Parlamentul European reprezintă o provocare pentru status quo-ul actual al UE, deoarece aceste grupuri sunt compuse din partide eurosceptice, fie că este vorba despre *eurosceptici radicali*, care doresc ca țările lor să părăsească UE în mod definitiv, fie despre *eurosceptici moderați*, care se opun integrării europene în forma sa actuală, dar nu doresc ieșirea din UE. Aceasta este linia fundamentală de demarcație între grupurile din Parlamentul European, deoarece toate partidele centriste și de stânga - PPE, S&D, Renew Europe și Verzii - sunt, în mare parte, grupuri pro-UE, în timp ce grupul mai mic Stânga este divizat între partide eurosceptice și pro-UE.

Deputații se constituie în grupuri politice, care nu se grupează în funcție de naționalitate, ci în funcție de afinitățile lor politice. În urma alegerilor europarlamentare din 2024 vor exista opt grupuri politice în cadrul Parlamentului European. Numărul minim de deputați necesar pentru a constitui un grup politic este de 23, iar cel puțin o pătrime din statele membre trebuie să fie reprezentate în cadrul grupului Parlamentului European. Un deputat poate aparține doar unui singur grup politic. Unii deputați nu fac parte din niciun grup politic, ei fiind, în acest caz, *deputați neafiliați*. Fiecare grup politic își asigură organizarea internă, prin desemnarea unui președinte (sau a doi copreședinți, în cazul anumitor grupuri), a unui birou și a unui secretariat. Distribuția locurilor deputaților în hemiciclu se face în funcție de apartenența politică, de la stânga la dreapta, cu acordul președinților de grup. Înaintea fiecărui vot din cadrul ședințelor plenare, grupurile politice examinează rapoartele elaborate de comisiile parlamentare și depun amendamente. Grupul politic adoptă o poziție în urma consultărilor din cadrul său. Niciunui membru nu i se poate impune o anumită variantă de vot.

În urma alegerilor din 2024 pentru Parlamentul European, numărul de mandate al grupurilor politice s-a redistribuit, după cum urmează: Grupul Partidul Popular European a crescut de la 182 (2019) la 188 (2024) de mandate, grupul S&D a scăzut de la 154 (2019) la 136 (2024) de mandate, grupul Renew Europe de la 108 (2019) la 77 (2024) mandate, deputații neafiliați și neînscrisi a crescut de la 57 (2019) la 33 (2024) mandate, grupul Verzilor/Aliața Liberă Europeană a scăzut de la 74 (2019) la 53 (2024) mandate, grupul Stângii GUE/NGL a

crescut de la 41 (2019) la 46 (2024) mandate, grupul Patrioții pentru Europa 84 mandate, grupul Europa Națiunilor Suverane – 25 mandate [2, 4].

Posibilele rezultate ale unei deplasări spre dreapta în politicile UE ar putea include restricții asupra mișcărilor și libertății de mișcare a persoanelor, o diminuare a sprijinului pentru Ucraina în războiul său împotriva Rusiei, încetinirea procesului de extindere a UE și o reducere a angajamentelor ambițioase ale UE privind schimbările climatice. Aceste schimbări sunt puțin probabil să provină din preluarea de către un reprezentant al grupurilor de dreapta a uneia dintre funcțiile de top ale UE – președintele Comisiei, al Parlamentului, al Consiliului sau Înalțul Reprezentant pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate – ci, mai degrabă, din faptul că alte grupuri din Parlament se vor apropia de pozițiile ECR și ID. Deși succesul dreptei în alegerile europene din acest an ar putea marca un punct de cotitură în evoluția UE, capacitatea lor de a influența politica europeană va depinde în cele din urmă de rezultatul viitoarelor alegeri naționale, partidele de dreapta devenind din ce în ce mai populare în Germania și Franța, în timp ce dreapta a câștigat recent alegerile în Țările de Jos și Italia.

Parlamentul European a evoluat semnificativ de-a lungul anilor, acumulând din ce în ce mai multe responsabilități și crescând în importanță. În timp ce Adunarea parlamentară, predecesoarea Parlamentului, nu avea decât rolul de a supraveghea, în prezent Parlamentul European este unica instituție a UE, care are responsabilitatea de a reprezenta interesele oamenilor. În plus față de deciziile asupra noii legislații, Parlamentul este responsabil cu supravegherea instituțiilor UE și promovarea drepturilor omului în și în afara Europei. Primul tratat, semnat la Paris în anul 1951, institua Adunarea Parlamentară, care, ulterior, a fost redenumită Parlamentul European. Scopul tratatului original era ca cele șase țări (Germania, Franța, Italia, Belgia, Luxemburg, Olanda) care fuseseră anterior în război să colaboreze pentru atingerea unor țeluri comune. Tratatul ulterior a ajuns la un acord cu privire la noi domenii de cooperare sau au fost menite să îmbunătățească funcționarea instituțiilor UE, pe măsură ce numărul statelor membre a crescut de la 6 la 28, în prezent 27. De exemplu, politica agricolă a fost introdusă prin Tratatul de la Roma (1957), iar Tratatul de la Nisa (2002) a reformat structura instituțională a UE.

Datorită fiecărui nou tratat fondator, Parlamentul European a dobândit puteri cu caracter democratic, de supraveghere și legislativ din ce în ce mai pronunțat. Odată cu Tratatul de la Bruxelles (semnat în 1975), Parlamentul European a dobândit dreptul de a examina conturile UE la sfârșitul fiecărui exercițiu financiar anual și de a stabili dacă modul în care Comisia Europeană a cheltuit bugetul UE a fost judicios și corect. Noile completări aduse de Actul Unic European (semnat în 1986) au asigurat obligativitatea ca Parlamentul European să-și dea avizul înainte ca o nouă țară să poată adera la UE. Tratatul de la Amsterdam (semnat în 1997) a conferit Parlamentului European o poziție mult mai puternică în adoptarea legislației, împreună cu Consiliul UE, pentru o serie întreagă de domenii care fac obiectul legislației UE (protecția consumatorului, posibilitatea de a lucra legal într-o altă țară și chestiunile de mediu ar fi doar câteva dintre ele).

Tratatul de la Lisabona, cel mai recent care a intrat în vigoare la 1 decembrie 2009, consolidează Parlamentul European, acordă parlamentelor naționale mai multă responsabilitate în determinarea direcției politicii europene și, de asemenea, acordă cetățenilor Uniunii Europene puterea de inițiativă. Tratatul de la Lisabona mărește, de asemenea, prerogativele Parlamentului European în calitate de co-legislator pe deplin recunoscut, cu puteri bugetare sporite. De asemenea, Tratatul de la Lisabona acordă Parlamentului European un rol determinant în alegerea președintelui Comisiei Europene pe baza unei propuneri a Consiliului European care ia în considerare rezultatele alegerilor parlamentare europene. Procedura de codecizie este extinsă la noi domenii și urmează să fie cunoscută drept „procedura legislativă ordinară”. Cu câteva excepții, Tratatul instituie poziții de egalitate pentru Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene în ceea ce privește statutul de legislator în domenii în care acest principiu nu se aplica anterior, în principal în ceea ce privește elaborarea bugetului UE, politica agricolă, justiția și afacerile interne. În urma adoptării de către Parlament a bugetului Uniunii Europene, Președintele îl semnează, acesta devenind astfel operațional. Președintele PE semnează, alături de Președintele Consiliului, toate actele legislative adoptate prin procedura legislativă ordinară.

Parlamentul European este o arenă politică de mari dimensiuni și o instituție complexă, unde lucrează un număr important de persoane, care urmează proceduri detaliate. Președintele Parlamentului European este ales pentru o perioadă de doi ani și jumătate, adică jumătate din legislatura parlamentară. În atribuțiile Președintelui European intră reprezentarea Parlamentului în relațiile externe și cu celelalte instituții ale UE, supravegherea activității Parlamentului și a organismelor sale constitutive, precum și moderarea dezbaterilor în plen, conform Regulamentului de procedură al Parlamentului. La deschiderea fiecărei reuniuni a Consiliului European, Președintele Parlamentului European prezintă punctul de vedere și preocupările instituției referitoare la punctele înscrise pe ordinea de zi și la alte subiecte.

În vederea pregătirii ședințelor plenare ale Parlamentului European, deputații se constituie în circa 20 de comisii parlamentare permanente specializate pe anumite domenii. O comisie este alcătuită de la 25 până la 88 de deputați și are un președinte, un birou și un secretariat. Componenta politică a comisiilor o reflectă pe

cea a ședinței plenare. În cadrul comisiilor parlamentare, deputații elaborează, modifică și adoptă propuneri legislative și rapoarte din proprie inițiativă. Deputații examinează propunerile Comisiei și ale Consiliului și, dacă este cazul, întocmesc rapoarte care sunt prezentate în cadrul ședințelor plenare. Parlamentul poate crea, de asemenea, comisii temporare privind anumite subiecte și comisii de anchetă pentru a investiga cazurile de încălcare a dreptului Uniunii sau de aplicare deficitară a acestuia.

Delegațiile Parlamentului European sunt grupuri oficiale de deputați în Parlamentul European care mențin și aprofundează relații cu parlamentele țărilor, regiunilor și organizațiilor terțe. În acest fel, delegațiile reprezintă principala legătură a Parlamentului cu alți legiuitori, atât acasă, cât și în străinătate. Lucrând în cooperare cu comisiile Parlamentului și cu deputații în Parlamentul European, care sprijină democrația și drepturile omului dincolo de frontierele UE, delegațiile consolidează pozițiile Parlamentului European. Prin exercitarea diplomației parlamentare prin discuții periodice, delegațiile promovează, de asemenea, UE în general și își încurajează partenerii să respecte valorile și interesele UE.

În concluzie, subliniem urătoarele: alegerile pentru Parlamentul European din 2024 au marcat o schimbare în peisajul politic al Uniunii Europene, cu o consolidare evidentă a partidelor de dreapta, în special a celor eurosceptice și populiste, care reflectă o orientare generală spre dreapta în mai multe state membre, inclusiv Franța, Germania și Italia. Această tendință este influențată de factori precum imigrația, criza costului vieții, răspunsul UE la agresiunea Rusiei asupra Ucrainei, precum și dezbaterile asupra extinderii UE. Datorită succesele obținute de partidele de dreapta la europarlamentarele din 2024, este de așteptat ca pozițiile lor să influențeze politica europeană, prin atragerea altor grupuri politice către poziții mai conservatoare, în special în domeniile migrației, libertății de mișcare și politicilor de mediu. În plus, se anticipează o reducere a sprijinului pentru Ucraina și o încetinire a procesului de extindere a Uniunii. În pofida acestor provocări, Parlamentul European rămâne o platformă vitală pentru dezbaterile politice și pentru modelarea direcției în care se îndreaptă Uniunea Europeană. Rezultatele din 2024 prefigurează un viitor mai polarizat, în care echilibrul dintre forțele pro-europene și cele eurosceptice va influența decisiv politicile Uniunii în anii următori.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Turnout, 2024 European Election Results, European Parliament. <https://results.elections.europa.eu/en/turnout/> (accesat: 05.09.2024)
2. 2024 European election results. Constitutive session - 06/09/2024. <https://results.elections.europa.eu/en/index.html> (accesat: 06.09.2024)
3. European Parliament elections 2024 - statistics & facts <https://www.statista.com/topics/12131/the-european-elections-2024/#topicOverview>
4. Total projected seats won by political parties in the European Parliament elections in 2024 and seats won by the parties in 2019, by party group <https://www.statista.com/statistics/1425475/seats-won-european-parliament-projection/> (accesat: 06.09.2024)
5. The European Parliament. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-european-parliament.html> (accesat: 06.09.2024)
6. 2024-2029 European Parliament: how many MEPs per country? <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20180126STO94114/2024-2029-european-parliament-how-many-meps-per-country> (accesat: 07.09.2024)
7. What happens after the European elections? <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20240524STO21648/what-happens-after-the-european-elections> (accesat: 08.09.2024)
8. 2024 European elections: 15 additional seats divided between 12 countries. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230911IPR04910/2024-european-elections-15-additional-seats-divided-between-12-countries> (accesat: 08.09.2024)
9. European elections 2024: Parliament proposes more seats for nine EU countries. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230609IPR96213/european-elections-2024-parliament-proposes-more-seats-for-nine-eu-countries>
10. European elections 6-9 June 2024. <https://elections.europa.eu/en> (accesat: 08.09.2024)

УЧАСТИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕФОРМИРОВАНИИ СФЕРЫ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБЕСПЕЧЕНИИ МИРА³³

PARTICIPATION OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN SECURITY AND PEACE REFORM

Marina GORBATIUC, cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
e-mail: marinagorbatiuc1701@gmail.com
ORCID: 0009-0005-1912-1712

Rezumat

Odată cu începutul globalizării și al treilea mileniu, pacea și securitatea internațională și-au pierdut treptat noțiunea tradițională de westfalia și au devenit complicate. Amenințările la adresa păcii și securității internaționale s-a răspândit și în aspectele politice, economice, sociale, mediu înconjurător și în cele militare.

În această cercetare analizăm problemele actuale al rolului organizației internaționale în menținerea păcii și securității: dezvoltarea mecanismului al cooperării în legătură cu amenințările de securitate “non-tradiționale” precum aspectele legate de mandat totodată coordonarea activităților organizației internaționale precum menținerea păcii, securității și ordinii. În articol accentuăm atenția la principale probleme al reglementării legale, amenințări cu armele nucleare de asemenea și instabilitatea bunăstării umane și al mediu înconjurător. Evoluția noțiunii al păcii și securității internaționale și noile interpretări ale amenințărilor sunt cele mai manifestate aspect ale organizațiilor internaționale.

Cuvinte-cheie: organizație internațională, mecanismul al cooperării, pacea internațională, securitate, instabilitatea al mediului înconjurător, pace.

Summary

With the start of globalization and the third millennium, international peace and security have gradually lost their traditional westphalian notion and have become complicated. The nature of threats against international peace and security has also spread to political, economic, social and environmental aspects as well as military ones.

The paper examines topical issues of the international organization role in maintaining peace and security: the development of the mechanism for cooperation in relation to “non-traditional” security threats, as well as issues of mandate and coordination of the international organization activities to maintain peace, security and order. In the paper we pay attention to main problems of legal regulation, threat of weapons of mass destruction, as well as humanitarian and environmental instability. The evolution of international peace and security notion and new interpretations of threats are the most manifested matters of international organizations.

Keywords: the international organization, mechanism for cooperation, international peace, security, environmental instability, peace.

Введение

Проблемы роли международных организаций в поддержании международного мира и безопасности неизменно на протяжении многих столетий находятся в центре внимания ученых. В последние годы многие вопросы были проанализированы, связанные с функционированием международных организаций, в том числе нормативные основания мирового порядка (ООН и другие международные организации) [1].

Цели поддержания международного мира и безопасности путем предотвращения и предупреждения конфликтов и оказания содействия сторонам конфликта в примирении с момента

³³ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

создания Организации Объединенных Наций в 1945 г. всегда являлись и являются основными в ее деятельности. Основными формами и направлениями деятельности ООН в поддержании мира и безопасности являются: превентивная дипломатия и посредничество; миротворческая деятельность; миростроительство; борьба с терроризмом; разоружение [2].

Современный этап развития международных отношений характеризуется усилением процесса глобализации, регионализации и неустойчивостью политической и экономической ситуаций в мире. Все чаще можно наблюдать изменения структуры мирового хозяйства, развитие новых институтов в области регулирования отношений [3]. Главную ответственность за поддержание международного мира и безопасности несет Совет Безопасности (СБ) ООН. Прежде всего:

- играет ведущую роль в определении наличия угрозы миру или акта агрессии;
- направление призывов к сторонам в споре урегулирования его мирным путем;
- предложение рекомендаций по методам или условиям урегулирования;
- применение принудительных мер для поддержания или восстановления международного мира и безопасности (глава VII Устава ООН);
- учреждение операций ООН по поддержанию мира и специальных политических миссий.

Важные и взаимодополняющие функции в деле укрепления мира и безопасности наряду с другими органами и учреждениями ООН осуществляют Генеральная Ассамблея (ГА) ООН и Генеральный секретарь ООН. ГА ООН является основным совещательным, директивным и представительным органом ООН. Она предлагает решения и возможности для достижения консенсуса по трудным вопросам, являясь форумом для ведения дипломатических переговоров и высказывания претензий. Вопросами мира и безопасности занимаются Первый комитет (вопросы разоружения и международной безопасности) и Четвертый комитет (специальные политические вопросы и вопросы деколонизации) [4].

Среди числа международных организаций полномочиями поддержания мира и безопасности наделены: Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), Европейский союз (ЕС), Ассоциация государств Восточной Азии (АСЕАН), Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) и др. Вопросы международного мира и безопасности интегрированы в мандат таких универсальных специализированных организаций (как включенных в систему ООН, так и независимых), как: ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, ВОЗ, ПРООН, Интерпол и др. Особенную роль и функции в вопросах поддержания международного мира и безопасности играют международные суды – Международный уголовный суд (МУС), а также так называемые “гибридные” трибуналы, создававшиеся *ad hoc* либо в рамках процессов примирения, в том числе механизмы постконфликтного правосудия.

Международное движение Красного Креста и Красного Полумесяца включает 192 (на данный момент) национальных общества Красного Креста и Красного Полумесяца; Международный комитет Красного Креста (МККК) и Международную федерацию обществ Красного Креста и Красного Полумесяца (МФКК). Движение действует по всему миру. Его миссия состоит в том, чтобы предотвращать и облегчать человеческие страдания, где бы они ни причинялись, служить защите жизни и здоровья, обеспечению уважения к человеку, в особенности во время вооруженных конфликтов и других чрезвычайных ситуаций [5].

Таким образом, мы утверждаем, что роль международных организаций в поддержании мира и безопасности сегодня многогранна и разнопланова. Постоянно развивается международное сотрудничество и координация усилий международных организаций в целях укрепления мира и безопасности. Вместе с тем деятельность международных организаций во многом остается недостаточно эффективной, что в настоящее время является объективным обстоятельством на фоне множества вооруженных конфликтов.

Новое определение понятия мира

Возможно, самая серьезная и важная часть миротворческих операций непосредственное отношение имеет к определению понятия *мир*. Иными словами, анализ требует понимания подходов, связанных с определением и объяснением этого универсального ценного определения понятия. В связи с разнообразием определений и объяснений само понятие *мир* стало предметом дискурсов и противоречий в сфере безопасности и правовых доктрин, причем, общепринятого согласия и знаменателя до сих пор не существует. Таким образом, знание понятия *мир* связано с умением найти хороший мир и отличить его от плохого мира и других концепций. Важно, понятие *мир* – *отсутствие войны и прямого насилия (отрицательный мир)* или это – отсутствие войны и прямого насилия социальной справедливости (*положительный мир*) [6]. Во-вторых, *мир* – это политические условия,

гарантирующие социальную справедливость и стабильность через институты, процессы, а также, формальные и неформальные нормы [7]. Этимология же понятия *мир* состоит в следующем:

- государство в отсутствие войны;
- договор после войны;
- гармония и равновесие государства; [8]
- тишина и спокойствие государства.

Традиционное мышление о *мире* было направлено только на избежание войны и из-за отсутствия знаний мирного процесса, основанного на социальном, экономическом неравенстве. Традиционный *мир* – это не только *status quo*, так как сохранение неравных условий не делает мир универсальным и не поделится с каждым. От него не следует ничего ожидать, как притупление воспаленного состояния. Несмотря на то, что с концептуальной точки зрения этот *мир* называют всеобъемлющим, устойчивого и стабильного положения не наблюдается, учитывая предположения о вечном *мире*.

Уклоняясь от традиционной точки зрения, эксперты склоняются к мысли о *мире* – это естественная ситуация, в которой все наделены человеческими достоинствами и жизнью. Что означает, независимо от расы, вероисповедания и т.д. все имеют право на образование, здравоохранение и достойную жизнь, а также, равенство перед законом и правом выбора и слова [9].

В свою очередь, филолог Ю. С. Степанов выделяет ядро концепта *мира* и таким ядром оказывается представление о мире как хорошо обустроенном пространстве, хорошо обжитом месте, где есть порядок, закон, согласие между людьми. За его пределами лежит чужое, неизведанное пространство, где привычные порядок и закон отсутствует [10]. Характерными чертами понятия мира в этом первичном смысле оказываются согласие, покой, лад, отсутствие вражды между “своими”.

Норвежские ученые Гледитч и Сиверсен предлагают оригинальную теорию, объясняющую миролюбие демократий структурными причинами, в частности, опасениями политических элит потерять власть и поддержку со стороны мирового общества в случае развязывания широкомасштабных военных действий. Максимум, что могут себе позволить элиты, – это развязать конфликт низкой интенсивности [11].

Мир – это величайшая ответственность человечества, которая принадлежит всем нам – как в частности, так и, в общем. В этом трудном и разделенном моменте, мы должны выполнить это обязательство для нынешних, а также будущих поколений. Мир – в центре всего, что мы делаем, и я никогда не перестану бороться за мир (António Guterres, 2024) [12]. В истории человечества война и мир были и остаются взаимосвязаны. Можно сказать, что мир – это способ описать нормальное состояние существования и развития общества. Мир воспринимается скорее, как исключение, чем правило, а иногда даже – промежутком между войнами [13]. Наша задача удержать этот мир и сохранить.

ООН как гарант международного мира и безопасности

Человечеству в истории своего развития пришлось пройти через многочисленные испытания, связанные с природными катаклизмами и техногенными катастрофами, но одни из ужасающих испытаний были связаны с вооруженными конфликтами и многолетними захватническими войнами [14].

Учитывая ужасающие последствия самой разрушительной Второй мировой войны, перед мировым сообществом вновь актуальным стал вопрос о создании новой организации по обеспечению мира и безопасности во всем мире.

Основатели ООН стремились создать эффективную организацию по обеспечению международного мира и безопасности. Главной предпосылкой эффективности вновь создаваемой организации считалась согласованность действий государств–членов и единодушие великих держав–участников антигитлеровской коалиции в Совете Безопасности ООН, который стал главным органом по поддержанию международного мира и безопасности. Этот орган получил полномочия вмешиваться во внутренние дела суверенных государств в том случае, если развитие ситуации в них расценивается его членами как угроза международному миру и безопасности [15].

С образованием ООН 18 апреля 1946 г. прекратила свое существование международная межправительственная организация Лига Наций, созданная в 1919 г., главной целью которой являлось развитие сотрудничества между народами и гарантии их мира и безопасности. В Уставе ООН указаны основные цели, являющиеся ее фундаментальной основой. В частности, в ст. 1 Устава перечислены следующие цели ООН:

- поддержание международного мира и безопасности;

- развитие дружественных отношений между нациями;
- осуществление международного сотрудничества в разрешении международных проблем экономического, социального, культурного и гуманитарного характера.

Для поддержания мира и обеспечения безопасности человечества в уставе ООН предусматривается принятие эффективных мер посредством предупреждения и предотвращения угрозы миру, вооруженных конфликтов и агрессивных войн.

В ст. 24 (1) Устава ООН устанавливается сфера действия мандата СБ ООН и порождаются полномочия, которые СБ ООН может осуществлять для принятия обязательных решений за пределами главы VII Устава ООН. Резолюция 2532 (от 1 июля 2020 г.), которая впервые в своей истории СБ ООН, требовала всеобщего прекращения огня и гуманитарной паузы в вооруженных конфликтах по всему миру [16]. Эта резолюция открыла путь к расширительному толкованию сферы действия мандата СБ ООН по поддержанию международного мира и безопасности. Это и есть фактически последовавшее расширение понятия “международный мир и безопасность”, что будет иметь свои последствия, определяющие роль СБ ООН [17].

ООН – стратегический партнер Республики Молдова

Республика Молдова присоединилась к ООН 2 марта 1992 г. после того, как ГА ООН единогласно проголосовала за резолюцию Совета Безопасности с рекомендацией о приеме Республики. Став членом Организации Республика Молдова, все же не является полномочным представителем [18]. Вплоть до нынешних времен Организация Объединённых Наций остается сильным и надежным партнером Правительства Республики Молдова.

В 2023 году группа ООН в Молдове поддержала запуск нескольких амбициозных социальных реформ, включая реформу системы социальной помощи Молдовы, реформы рынка труда и реформу услуг по уходу за детьми уязвимых семей. В этом же году группа ООН в Молдове, состоящая из 24 агентств ООН, программ, фондов и других структур ООН, вместе со своими партнерами добилась прогресса своей работы, а также запустила новую программу сотрудничества в области устойчивого развития на 2023–2027 годы и предоставление Молдове статуса страны-кандидата на вступление в ЕС.

При содействии ООН были приняты важные первичные и вторичные законы в различных секторах, включая здравоохранение, образование, социальную защиту, миграцию, торговлю людьми, людей с ограниченными возможностями и пожилых людей. Около 32 000 уязвимых людей получили доступ к различным медицинским услугам и программам. Более 111 000 детей, включая беженцев, получили доступ к образованию посредством формальных и неформальных инициатив. Цифровые навыки более 33 000 детей и 329 учителей были улучшены за счет создания 70 лабораторий EduTech. ООН поддержала инициативы активного старения в 10 районах, пилотируя Университет 3-го возраста при Молдавском государственном университете (USM).

В общей сложности 164 800 уязвимых людей получили денежную помощь через Фонд снижения уязвимости, созданный Правительством для преодоления последствий кризиса. В 2023 году Организация Объединенных Наций усилила свою поддержку в области совместного управления и социальной сплоченности. Местным органам власти районного уровня разработала и выделила бюджеты на ежегодные запланированные мероприятия.

Национальное бюро статистики улучшило свои возможности обработки данных, в том числе за счет цифровизации. Техническая помощь, предоставленная ООН, привела к улучшению качества данных об уязвимых и маргинализированных группах. Значительная поддержка была оказана Республике Молдова посредством политического руководства, адвокации и технической экспертизы для содействия инклюзивному и устойчивому экономическому развитию страны. Одним из важнейших результатов, достигнутых в этой области, стала ратификация Конвенции МОТ № 190 о сексуальном насилии и домогательствах на работе. С другой стороны, около 7000 предпринимателей (в том числе 3676 женщин из Молдовы и 2363 женщины-беженки) получили доступ к возможностям трудоустройства и открытия бизнеса. Было создано около 280 новых предприятий, что привело к созданию более 500 новых рабочих мест.

Организация Объединенных Наций внесла свой вклад в подготовку Национального отчета о ходе достижения Целей устойчивого развития, который сыграл важную роль в формировании глобальных дискуссий на Саммите ЦУР 2023 году. Несмотря на множество проблем, глобальный рейтинг Молдовы с точки зрения прогресса в достижении ЦУР улучшился с 48-го места в 2021 году до 25-го места в 2023 году.

В 2023 году Организация Объединенных Наций в Молдове потратила 122 млн. долларов США на программы и проекты, охватывающие все Цели устойчивого развития, при этом большая часть

расходов была направлена: ЦУР 1 (ликвидация бедности), ЦУР 2 (ликвидация голода), ЦУР 3 (хорошее здоровье и благополучие), ЦУР 5 (гендерное равенство) и ЦУР 16 (мир, справедливость и эффективные институты) [19].

Именно ООН может и должна объединить усилия мирового сообщества для решения проблем в государствах-членах с целью улучшения уровня жизни. Для стабильного мира в обществе требуются многочисленные процедуры поиска согласия международными организациями.

Выводы

Таким образом, мы можем констатировать, что роль международных организаций в поддержании мира и безопасности сегодня многогранна и разнопланова; развиваются международное сотрудничество и координация усилий международных организаций в целях укрепления мира и безопасности. Вместе с тем их деятельность во многом остается недостаточно эффективной, что в настоящее время является объективным обстоятельством, отражающим поворот государств к идеям собственного суверенитета. Тем самым ООН способствует уничтожению корней таких, угрожающих международному миру и безопасности явлений, как международный терроризм, организованная преступность, нелегальная иммиграция, наркоторговля и др. Можно утверждать, что начался процесс адаптации ООН к меняющейся международной среде. Если ранее военно-политические вопросы занимали в деятельности организации ключевое место и перспективы обеспечения мира и международной безопасности виделись в основном через их призму, то в настоящее время ситуация претерпевает кардинальные изменения.

Можно предположить, что в рамках реформы ООН мы хотим обратить внимание как на функции Экономического и Социального совета, так и на организацию его деятельности, на программы помощи развития, а также решение на уровне ООН глобальных проблем. Если эти тенденции получают дальнейшее развитие, тогда по-новому может стать проблема обеспечения международного мира и безопасности, а также возможна структурная перестройка и перedel полномочий между различными сферами деятельности ООН.

Инициатива мира без войн и гонки вооружений, выдвинутая на рубеже XIX и XX вв., намного предвосхитила своё время и продолжает сохранять актуальность и сегодня, в XXI в., когда в мире вновь множатся конфликты. Взгляд на неё из нашего времени побуждает к размышлениям. “Дух Гааги” определял инициативу заключения договора об отказе от войны как орудия национальной политики, с которой французский премьер и министр иностранных дел Аристид Бриан обратился к США. В ответ государственный секретарь США Фрэнк Келлог, поддержав эту идею, предложил договариваться не о двустороннем, а о многостороннем соглашении, посредством которого присоединившиеся к нему государства взяли бы на себя обязательство исключить войну из арсенала средств их национальной политики. Заключение договора, получившего название пакт Бриана–Келлога, состоялось 27 августа 1928 года в Париже и стало первым шагом на пути к созданию системы коллективной безопасности в Европе. К этому пакту присоединились почти все существовавшие к этому времени страны, поддержав идею мирно жить вместе [20].

Обоснованные компромиссы, баланс интересов, являющийся выигрышем для всех участников, для дела мира и международной безопасности, – таков основополагающий подход международных организаций к переговорам. Только такой подход позволяет преодолевать инерцию войны, налаживать нормальные, ровные отношения между государствами, сопровождающиеся определенным доверием и умением считаться с законными интересами друг друга. Именно так, отражая процессы разрядки и стимулируя их, укрепляет готовность международных организаций разрешать разногласия и споры не силой, не угрозами и бряцанием оружия, а мирными средствами, за столом переговоров [21].

Международные организации стоят на страже мира с целью применения мер для поддержания или восстановления мира и безопасности, используя дипломатию, а также институт добрых услуг и посредничество. Такие меры варьируются от экономических санкций до международных военных действий. Операции ООН по поддержанию мира являют собой знаменательный пример многосторонности и международной солидарности.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Кутейников А.Е. Нормативные основания мирового порядка. ООН и другие международные организации. В: Обозреватель = Observer. 2022 №7-8 (390-391) с. 91-107 <https://www.cambridge.org/core/journals/international-and-comparative-law-quarterly-norms/0012B86B2ACC226DD439EE301A6646A3> (дата посещения 01.08.2024)

2. Скурко Е.В. Роль международных организаций в защите мира и безопасности. В: Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал, №1, 2023. с. 55-67 DOI: 10.31249/iajpravo/2023.01.04
3. Адаменко А.А. Роль международных организаций в современном мире. В: Актуальные проблемы авиации и космонавтики, 2017. с. 893-894.
4. Поддержание международного мира и безопасности. Организация Объединенных Наций. <https://www.un.org/ru/our-work/maintain-international-peace-and-security> (дата посещения 03.08.2024)
5. International conflict and security law: a research handbook / Ed.: S. Sayapin, R. Atadjanov, U. Kadam, G. Kemp, N. Zambrana-Tevar, N. Quenivet. – Hague, 2022. – xxxii, 1497 p.
6. Kurtz, R. L. (1999). Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict. San Diego, CA: Academic Press.
7. Miller, C. A. (2005). A Glossary of terms and Concepts in Peace and Conflict Studies. Ciudad Colón: University for Peace.
8. Free Collins Dictionaries Online. <http://www.collinslanguage.com> (дата посещения 03.08.2024)
9. Vankovska, B., & Wiberg, H. (2002). Between Past and Future: Civil-Military Relations in Post-Communist Balkan States (p.17). I. B. Tauris.
10. Фролов А. Мир, покой, община: о взаимосвязи значений понятия “мир” в русском языке В: HORIZON 7(2)2018. с.279-311 <https://doi.org/10.21638/2226-5260-2018-7-2-297-311> (дата посещения 03.08.2024)
11. Gleditsch N.P. Geography, Democracy, and Peace. International Interactions. 1995. Vol. 20. No.4. p. 297-323.
12. Guterres A. Secretary-General’s remarks to the General Assembly on Priorities for 2024. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2024-02-07/secretary-generals-remarks-the-general-assembly-priorities-for-2024-scroll-down-for-bilingual-delivered-all-english-version> (дата посещения 10.08.2024)
13. Cojocaru I., Jacota-Dragan O. Pacea: apogeul dezvoltării umanității sau doar o necesitate? În: Studii de Pace și Soluționarea Conflictelor în Curriculum-ul Universitar. Ghid Teoretico-Metodologic. CEP USM, Chișinău, 2013. p.51-53.
14. Давитадзе М. Д. Поддержание международного мира и безопасности как основная цель ООН и проблемы ее реализации. В: Вестник экономической безопасности. 2022. № 6. с. 66–68. <https://doi.org/10.24412/2414-3995-2022-6-66-68> (дата посещения 10.08.2024)
15. Воронков Л.С. Международные организации в системе международных отношений: тенденции и перспективы развития. В: МГИМО Университета. 2012. с.7-15.
16. Resolution 2532 (2020). Adopted by the Security Council on 1 July 2020. United Nations Security Council. 2020. S/RES/2532 (2020). https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B6D274E9C8CD3CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2532.pdf (дата посещения 12.08.2024)
17. Pobjie E. COVID-19 and the scope of the UN Security Council’s mandate to address non-traditional threats to international peace and security. Heidelberg, 2021. 147 p. (Max Planck Institute (MPIL) research paper series; N 2020–41). https://www.researchgate.net/publication/351242557_COVID19_and_the_Scope_of_the_UN_Security_Council's_Mandate_to_Address_NonTraditional_Threats_to_International_Peace_and_Security (дата посещения: 12.08.2024)
18. Juc V. Războiul de la Nistru a fost declanșat premeditat pentru a împiedica dezvoltarea Republicii Moldova. <https://gazetadechisinau.md/2024/03/01/polotologul-victor-jua-razboiul-de-la-nistru-a-fost-declanșat-premeditat-pentru-a-impiedica-dezvoltarea-republicii-moldova> (дата посещения: 12.08.2024)
19. В 2023 году группа ООН в Молдове поддержала запуск нескольких амбициозных социальных реформ. IPN https://www.ipn.md/ru/v-2023-godu-gruppa-oon-v-moldove-podderzhala-zapusk-neskol-kikh-7967_1103861.html (дата посещения: 12.08.2024)
20. Саямов Ю. *О ГААГСКИХ КОНФЕРЕНЦИЯХ 1899 и 1907 гг.* В: РОССИЯ ВЧЕРА, СЕГОДНЯ, ЗАВТРА. Проект РГНФ № 15-07-00001 (2015–2017). с. 33-46.
21. Ковалев А.Н. Азбука дипломатии. Международные отношения. 1977. с. 262-263.

CONTRIBUȚIA ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE LA IDENTIFICAREA SOLUȚIILOR CONFLICTULUI ARMAT DIN UCRAINA³⁴

CONTRIBUTION OF THE UNITED NATIONS TO IDENTIFYING SOLUTIONS TO THE ARMED CONFLICT IN UKRAINE

Paula TATAMIROV, *cercetător științific stagiar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: paula.tatamirov@gmail.com

Summary.

The aim of the research is to analyze the actions of the United Nations Organization to maintain peace and ensure security by identifying solutions to the armed conflict in Ukraine. The outlined objectives are: the historiographical description of the activities of the United Nations Organization in identifying solutions to the armed conflict in Ukraine; defining the theoretical and methodological aspects of International Organizations and armed conflict; establishing the political-legal basis and experience of the United Nations Organization in identifying solutions to the conflict and maintaining peace and security; determining the character of the armed conflict in Ukraine and the involvement of the United Nations Organization in identifying solutions; analyzing the actions of the United Nations Organization in mitigating the unprovoked armed conflict in Ukraine; assessing the cooperation between the Republic of Moldova and the United Nations Organization in identifying solutions to the armed conflict in Ukraine.

Keywords: *United Nations, international organisation, conflict, pacification, reform, right of veto.*

Introducere

Declanșarea fazei active a conflictului armat din Ucraina la 24 februarie 2022 a alimentat unele schimbări la capitolele ce vizează modelul de ordine mondială și arhitectura de securitate internațională. Mai mulți actorii internaționali, atât statele, cât și organizațiile internaționale au încercat să oprească escaladarea conflictului și menținerea păcii, în special s-a pus accent, în etapa de debut, pe implicarea Consiliului de Securitate a Organizației Națiunilor Unite (în continuare ONU. Fiind organizație universală scopul căreia este menținerea păcii și asigurarea securității la nivel global, ONU joacă un rol important în relațiile internaționale.

Luând în considerație amplasarea geografică a Republicii Moldova, putem scoate în evidență importanța majoră a soluționării acestui conflict prin intermediul ONU. Republica Moldova, având pe teritoriul său un regim separatist, deși menține statutul de neutralitate autoproclamată, se află într-o situație tensionată, mai ales după obținerea statutului de țară-candidat la UE.

Fiind un conflict în faza activă, este complicat de prognozat derularea situației de pe arena mondială. Astfel, la momentul de față ONU are ca scop de bază demonstrarea capacităților sale în ceea ce ține de menținerea păcii și securității internaționale.

Eforturile Organizației Națiunilor Unite de identificare a soluțiilor conflictului armat din Ucraina: aspecte politico-juridice

Carta ONU a ocupat un rol central în ceea ce ține soluționarea conflictului armat din Ucraina. O mare atenție acordăm Capitolului VII, care descrie contribuția sa la menținerea păcii și securității internaționale prin furnizarea unui cadru legal pentru acțiunile colective în cazul unei amenințări la adresa păcii, încălcării păcii sau a unui act de agresiune. Acest capitol permite Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite să ia măsuri pentru a face față amenințărilor la adresa păcii și securității internaționale, inclusiv utilizarea forței, în funcție de gravitatea situației. Capitolul VII reprezintă unul dintre principiile de bază ale Națiunilor Unite, respectiv faptul că pacea și securitatea sunt responsabilitatea comună a tuturor statelor membre.

³⁴ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Într-o declarație din 22 februarie, Secretarul General a declarat că „decizia Federației Ruse de a recunoaște așa-numita „independență” a anumitor zone din regiunile Donețk și Lugansk este o încălcare a integrității teritoriale și a suveranității Ucrainei”. El a continuat subliniind că principiile Cartei ONU nu sunt un „menu a la carte” care ar putea fi aplicat selectiv. Pe măsură ce Consiliul s-a întrunit pe 23 februarie și Secretarul General a făcut apel la Putin să-și oprească trupele să atace Ucraina, Rusia și-a anunțat „operațiunea militară specială” și și-a început atacul asupra Kievului și a altor orașe ucrainene. În notificarea Consiliului Rusiei cu privire la ultimele acțiuni ale Rusiei, ambasadorul rus a citat articolul 51 din Carta ONU, care prevede „dreptul inerent la autoapărare individuală sau colectivă în cazul în care are loc un atac armat împotriva unui membru al Națiunilor Unite”. Rusia a citat apărarea celor două republici separatiste și autoapărarea în lumina amenințărilor împotriva sa ca motive pentru aplicarea articolului 51 [1].

O implicare majoră în soluționarea conflictului armat din Ucraina îl are António Guterres, Secretarul General ONU, care de la izbucnirea conflictului până în prezent se implică activ în gestionarea crizei produse la nivel internațional. De la venirea acestuia la post în 2017, Guterres a promis să prevină conflictele și să pună ca prioritate menținerea păcii și a securității la nivel global. După invazia Rusiei în Ucraina, Secretarul General a venit cu câteva declarații prin care își atestă îngrijorarea pentru situația de pe arena internațională. „Asistăm la operațiuni militare rusești în interiorul teritoriului suveran al Ucrainei la o scară pe care Europa nu a mai văzut-o în decenii. Este împotriva Cartei. Este inacceptabil. Dar nu este ireversibil. Repet apelul meu de aseară către președintele Putin: Oprțiți operațiunea militară. Aduceți trupele înapoi în Rusia. Cunoaștem prețul războiului” [2].

Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite (CSONU) joacă un rol esențial în menținerea păcii și securității internaționale, inclusiv în soluționarea conflictelor dintre națiuni. În prezent, Rusia, membru permanent, folosește acest așa-numit drept de veto. Acest lucru împiedică Consiliul de Securitate să clasifice atacul rus asupra Ucrainei într-o rezoluție drept o amenințare la adresa păcii internaționale, condamnăm-o drept o încălcare a Cartei și impunând măsuri coercitive împotriva Rusiei [3].

La 23 februarie 2022, Consiliul de Securitate ONU a avut o întâlnire, la câteva ore după ce Rusia a declarat că rebelii din estul Ucrainei au căutat asistență militară de la Moscova. La această întâlnire, Secretarul General ONU și diplomații de la sediul acestuia, au cerut Rusiei să se oprească și să „dea o șansă păcii”, în timp ce Vladimir Putin a anunțat că lansează o operațiune militară împotriva Ucrainei într-un discurs televizat [4]. La 6 mai 2022, Președintele Consiliului de Securitate ONU, în declarația sa a menționat că în temeiul Cartei Națiunilor Unite, toate statele membre și-au asumat obligațiunea de a soluționa diferendele internaționale prin metode pașnice. În ceea ce ține de situația cu Ucraina, Consiliul de Securitate își exprimă profunda îngrijorare, și sprijinul pentru soluționarea pașnică a acestui conflict [5].

Pe fonul situației tensionate în identificarea soluțiilor pentru conflictul armat din Ucraina, Consiliul de Securitate ONU a convocat 276 de ședințe publice dintre care 46 au fost dedicate situației din Ucraina. Totodată, a crescut și utilizarea dreptului veto, dacă în 2021 a fost utilizat o singură dată în 2022 de 4 ori. Tot mai multe apeluri pentru reforma Consiliului de Securitate au fost determinate din cauza constrângerilor din urma războiului. De asemenea, pe tot parcursul anului, Consiliul a abordat o diversitate de probleme, care sunt legate de implicarea femeilor în menținerea păcii și securității în remediarea eșecurilor aduse egalității de gen [6].

De la inițierea conflictului armat din Ucraina, care se desfășoară în faza activă, ONU și-a concentrat eforturile pentru soluționarea acestui conflict prin intermediul instituțiilor acestuia. Rezoluțiile adaptate atât de Consiliul de Securitate, cât și pe Adunarea Generală nu au avut nici un impact semnificativ asupra Federației Ruse.

Acțiuni ale Națiunilor Unite de atenuare a conflictului armat din Ucraina: aspecte economice și umanitare

La un an de la invazia Federației Ruse în Ucraina, situația pe arena internațională este pusă sub presiune din cauza impactului negativ asupra economiei mondiale, fapt ce adaugă tensiuni inflaționiste la nivel global. Conflictul armat a dus la creșterea mărfurilor, a produs criza energetică, care a intensificat deficitul alimentar în multe regiuni ale lumii. În acest sens, în viitorul apropiat Europa se va putea confrunta cu probleme majore ce țin de securitatea energetică și provocări alimentare.

Conflictul armat din Ucraina a cauzat devastări pe scară largă pentru următorii decenii în regiunea europeană. Pe zi ce trece, numărul cazurilor de atac asupra sistemului de sănătate este considerabil. Încă din prima zi de la invazie, la 24 februarie 2022, aproximativ 9 milioane de persoane, au traversat hotarele Ucrainei și au devenit refugiați. Aproape 11.000 oameni au fost uciși. Numărul cazurilor de omor al civililor crește, aceasta devenind o problemă gravă, care necesită o soluționare imediată. Ultimele luni au demonstrat o mobilitate semnificativă din partea Organizației Mondiale a Sănătății (în continuare OMS) și peste o sută din parterii săi. OMS continuă să sprijine Ucraina în domeniul sănătății și asigurării bunăstării cetățenilor ucraineni.

Un aport deosebit în sprijinirea Ucrainei în domeniul agricol îl are Organizația pentru Alimentație și Agricultură a Națiunilor Unite (în continuare FAO). La momentul de față FAO a realizat o evaluare a nevoilor

la nivel național în Ucraina, care vizează administrația la nivel local și fermieri. De asemenea, a fost actualizat un plan de răspuns rapid de acțiuni specifice pentru a sprijini Ucraina. Totodată, FAO a dezvoltat un cadru de evaluare a nevoilor în reconstrucția Ucrainei. Pentru a determina impactul conflictului armat din Ucraina asupra securității alimentare globale, FAO a elaborat o notă tehnică detaliată cu referire la un instrument global de finanțare a importurilor de alimente. Accesarea acestei facilități ar permite ca țările vulnerabile pentru a atenua impactul de lungă durată asupra sistemelor agroalimentare [7].

Conform studiilor realizate de către Programul Alimentar Mondial (în continuare PAM), începând cu declanșarea crizei din Ucraina, transporturile de alimente din Marea Neagră s-au diminuat, iar costurile au înregistrat o creștere semnificativă, cu un impact imediat asupra economiilor care depind de importuri. Operațiunile militare au perturbat producția agricolă a Ucrainei pentru sezonul 2022-2023, ceea ce a dus la o reducere a cantităților de recoltat, chiar dacă acestea ar depăși necesitățile Ucrainei. În cazul în care transporturile din Marea Neagră nu vor fi reluate, oferta globală de cereale va rămâne scăzută. Rusia are un rol crucial în ceea ce privește piețele energetice la nivel global. Din cauza conflictului, costurile energiei au fost afectate în mod semnificativ, ceea ce ar putea genera o presiune suplimentară asupra prețurilor la alimente. Acest lucru se datorează faptului că combustibilul reprezintă un factor important în apariția problemelor democratice, a tulburărilor civile, a protestelor și revoltelor, a conflictelor între comunități și chiar a războaielor între state [8].

Un instrument al Consiliului de Securitate pentru medierea conflictelor sunt „căștile albastre”, care reprezintă forțele pacifitoare ce au ca scop principal menținerea păcii și securității internaționale. Încă din perioada anului 2015, când în Ucraina a persistat o situație tensionată după anexarea Crimeei de Federația Rusă. Kiev a cerut ca ONU să examineze posibilitatea desfășurării pe teritoriul ucrainean a misiunii de pacificare, însă Moscova a fost împotriva. Federația Rusă fiind membru permanent al Consiliului de Securitate și deținând dreptul de veto, nu a aprobat participarea forțelor pacifitoare [9].

În perioada 29 august și 6 septembrie 2022, Departamentul de Sprijin Operațional (în continuare DOS) și Departamentul de Siguranță și Securitate al ONU (în continuare DSS) au oferit sprijin în inspecția centralei nucleare de la Zaporozhye. Secretarul General ONU a condus apeluri în august pentru demilitarizarea acestei centrale, iar la rândul său ONU a oferit un suport logistic și de securitate pentru Agenția Internațională pentru Energie Atomică (în continuare AIEA). DOS și DSS au sprijinit echipa de inspecție AIEA și au colaborat pentru evaluarea și monitorizarea sistemelor de securitate și activități de salvagardare [10].

Acțiunea militară directă fără precedent al unei țări ce este membru permanent al ONU asupra țării vecine a pus accent pe necesitatea efectuării unei reforme. Puterea statului quo acum ar putea fi mai deschis spre revizuirea compoziției și extinderii Consiliului de Securitate și poate chiar să fie dispus de a lua în considerare reglementarea utilizării dreptului de veto. Conflictul armat a evidențiat puterea și rolul Adunării Generale ca fiind un organ reprezentativ de persuasiune morală și aspecte de securitate, relative de CSONU care este „paralizat”, unde se exercită dreptul de veto pentru a bloca orice acțiune când orice membru permanent alege să facă acest lucru. Încă din perioada 1992, de la venirea celui de-al șaselea Secretar General ONU, Boutros-Ghali, se discuta despre necesitatea reformei acestei organizații. Ghali a preluat acest post cu scopul de a lansa o reformă masivă, care ar relansa ONU.

Deși este puțin probabil ca dreptul de veto să fie anulat, totuși au fost luate în considerație modalități de a adăuga mai multă responsabilitate pentru utilizarea acestuia prin rezoluția GA/12417 la 26 aprilie 2022, care vizează tragerea la răspundere a cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate pentru utilizarea dreptului de veto. În conformitate cu articolul 24 (3) din Carta ONU, Adunarea a invitat Consiliul să-i prezinte un raport special privind utilizarea dreptului veto cu cel puțin 72 de ore înainte de începerea discuției relevante [11].

Totodată, Carta ONU, reflectă asupra reformei Organizației Națiunilor Unite, acest lucru menționat în capitolul XVIII, articolele 108, 109. Articolul 108 stipulează că amendamentele prezentei Carte vor intra în vigoare pentru toți membrii Națiunilor Unite atunci când au fost adoptate cu votul a două treimi din membrii Adunării Generale și ratificate în conformitate cu procesele lor constituționale respective de două treimi dintre membrii Organizația Națiunilor Unite, inclusiv toți membrii permanenți ai Consiliului de Securitate. De asemenea, articolul 109, clauza 2 menționează că orice modificare a prezentei Carte recomandată prin votul a două treimi din conferință va intra în vigoare atunci când va fi ratificată în conformitate cu procesele lor constituționale respective de către două treimi din membrii Națiunilor Unite, inclusiv toți membrii permanenți ai Consiliului de Securitate.

În martie 2022, Volodimir Zelenski, s-a adresat prin intermediul unei legături video de la Kiev, membrilor CSONU, în cadrul unei sesiuni dedicate discuției situației din Ucraina, menționând că CSONU poate exclude Federația Rusă, astfel încât să nu împiedice deciziile privind agresiunea sa și războiul împotriva țării sale, sau să realizeze un plan cu privire la modul de reformare al Consiliului, și dacă nu va exista o altă alternativă, o altă opțiune este dizolvarea completă a organizației. Întrucât reforma Consiliului este aproape imposibilă, este mai bine să se întărească rolul Adunării Generale și ca o majoritate covârșitoare să ia decizii cruciale, iar acest lucru

s-a mai întâmplat. AG a stabilit mecanisme în afara domeniului de aplicare al CSONU, cum ar fi Consiliul pentru Drepturile Omului pentru a monitoriza încălcările la nivel mondial și Curtea Penală Internațională pentru a judeca criminalii de război. AG a înființat și o instanță pentru comerțul mondial și alta pentru dreptul mării [12].

Dacă ONU urmează să fie structurată democratic, iar Adunarea Generală a ONU să fie organul central, atunci, ar trebui luate în special cinci măsuri de reformă:

1. Pe termen lung, Adunarea Generală a ONU nu ar trebui să mai fie formată din reprezentanți delegați ai guvernelor individuale, ci membrii ar trebui să fie determinați în alegeri globale, democratice;
2. O Adunare Generală a ONU aleasă în mod democratic, adică un Parlament al ONU, ar trebui să poată lua decizii obligatorii cu majorități diferite, calificate, pe care organizațiile principale, subsidiare și speciale – adică și Consiliul de Securitate al ONU – trebuie să le ducă la îndeplinire;
3. Toți membrii Consiliului de Securitate al ONU sunt aleși de Adunarea Generală a ONU, fără membri permanenți și fără drept de veto pentru acești membri. În viitor, competențele Consiliului de Securitate al ONU vor sta doar în domeniul consultării și pregătirii unei implementări executive a deciziilor luate de Adunarea Generală;
4. Toți membrii ONU – inclusiv state precum SUA, Rusia sau China – trebuie să se supună jurisdicției ONU;
5. Funcțiile și posibilitățile poliției internaționale ale forțelor de poliție ONU și ale căștilor albastre ale ONU urmează să fie consolidate [13].

Consiliul de Securitate este un „prizonier” al procedurii de vot, fapt ce împiedică realizarea unei reforme, care ar putea într-o oarecare măsură soluționa conflictul armat din Ucraina. Încercările și propunerile de a realiza o reformă sunt blocate și la momentul de față nu a fost propusă nici o soluție cu adevărat eficientă. Totuși observăm participarea non militară a ONU, care a contribuit la gestionarea crizei produsă de război. În mare parte s-a pus accent pe refugiați și criza alimentară, care ar putea afecta în viitor nu doar regiunea ucraineană ci și întreaga societate.

Cooperarea dintre Republica Moldova și Organizația Națiunilor Unite în gestiunea conflictului armat din Ucraina

Odată cu escaladarea conflictului armat din Ucraina la 24 februarie 2022, autoritățile Republicii Moldova s-au îngrijorat, dar în același timp și-au asumat responsabilitatea să gestioneze criza refugiaților, care a izbucnit atât de masiv. Fiind un stat mic, Republica Moldova a încercat să susțină Ucraina în ciuda provocărilor politice, care sunt strâns legate de regiunea separatistă aflată pe teritoriul țării. Odată cu aderarea Republicii Moldova la ONU, la 2 martie 1992, o mare parte din fonduri, agenții și programe ale ONU și-au început activitatea cu acordul Guvernului RM în vederea susținerii democrației, bunei guvernante și a promovării drepturilor omului.

Suportul ONU pentru Republica Moldova este incontestabil, atât organele principale, cât și agențiile specializate acordă un sprijin considerabil pentru a face față tensiunilor politice și economice. Conflictul armat din Ucraina a afectat în mare măsură și Republica Moldova. Încă din prima zi de la inițierea conflictului, mii de cetățeni ucraineni au trecut hotarele Republicii Moldova. Luând în considerare faptul că fiind o țară cu un potențial politic și economic încă în dezvoltare, Moldova a încercat să își ofere sprijinul prin gestionarea crizei refugiaților, care până în prezent nu se pot întoarce înapoi. Neavând la bază o experiență în ceea ce ține gestionarea fluxurilor de refugiați, Republica Moldova a și-a consolidat eforturile în frunte cu societatea civilă, autoritățile și voluntari pentru a ajuta refugiații. Angajamentul oferit pentru suportul refugiaților a fost apreciat de comunitatea europeană, astfel Republica Moldova devenind „țară mică, dar cu o inimă mare” [14].

La ce-a de-a unsprezecea sesiune specială de urgență a Adunării Generale ONU cu privire la invazia rusă a Ucrainei, Moldova a susținut cele patru rezoluții prin vot în favoarea acestora, astfel demonstrând suportul RM pentru Ucraina și dorința acesteia de a identifica soluții pentru a opri acest conflict. La 24 februarie, Președintele Republicii Moldova, Maia Sandu a ieșit cu o declarație publică după Ședința Consiliului Suprem de Securitate. A fost decis ca pe teritoriul RM să fie declarată starea de urgență. De asemenea, la punctele de trecere a frontierei au fost instalate centre de triere pentru a ajuta refugiații. Luând în considerație un număr mare de refugiați, care au traversat frontierele RM, organizațiile internaționale au încercat să acorde un suport statului nostru pentru a face față crizei apărute.

Îngrijorat de situația tensionată, care se desfășoară în RM pe fonul conflictului armat din Ucraina, Secretarul General ONU a vizitat Moldova în perioada 9 mai 2022. Acesta a venit cu scopul oferirii unui ajutor internațional, întrucât statul nostru este „în prima linie de păstrare a a păcii și securității din lume”. Având o întrevvedere cu Șefa Statului, Secretarul General a menționat că RM se confruntă cu cele mai mari riscuri de securitate după Ucraina, din acest considerent odată ce statul nostru încă nu este membru al Uniunii Europene,

ONU va ajuta RM să facă față crizei economice apărute, acest ajutor trebuie să corespundă suportului generos al țării noastre oferit refugiaților [15].

Republica Moldova a devenit un actor internațional important în ceea ce ține suportul Ucrainei, dar acest lucru fost imposibil și fără implicarea organizațiilor internaționale. Conflictul armat din Ucraina a provocat o instabilitate politică în toată Europa, astfel, a fost decis ca procesul de aderare al Ucrainei la UE să fie mai accelerat, în acest context și Republica Moldova a trimis cererea de aderare la UE în martie 2022, iar în iunie 2022 i-a fost acordat statutul de țară candidată la UE. Acest aspect a contribuit la o colaborare mai strânsă cu partenerii străini pentru a depăși provocările politice și tensiunile parvenite și în același timp de a contribui la soluționarea conflictului armat din Ucraina.

Pe durata conflictului armat din Ucraina, RM s-a confruntat cu multe provocări ce au avut ca scop destabilizarea situației politice. În acest context, menționăm alarmele false cu bombă, care au perturbat ordinea publică și au creat relații tensionate dintre ambele maluri ale Nistrului. Relațiile dintre Chișinău și Tiraspol au devenit tot mai provocatoare, mai ales după ce autoritățile din RM au condamnat agresiunea militară rusă, iar în martie 2022 au trimis cererea de aderare la UE. Pe fonul acestor situații a apărut tot mai multă dezinformare care viza inițierea conflictului armat în RM provocat de regiunea transnistreană. Totodată, pe durata conflictului armat din Ucraina, țara noastră a avut de suferit din cauza crizei energetice, care a avut consecințe majore și a provocat tot mai multe dificultăți. Astfel, începând cu 24 octombrie 2022, livrările de energie electrică din regiunea transnistreană către Moldova s-au redus de la 70% la 21%. Această criză afectează nu doar cetățenii RM ci și refugiații ucraineni [16].

Republica Moldova împreună cu ONU, deși nu au putut soluționa conflictul integral, au contribuit semnificativ la gestionarea crizei refugiaților prin asigurarea lor atât cu sprijin informațional, cât și material. Statul nostru fiind în prima linie a demonstrat că o țară atât de mică poate coopera eficient cu partenerii străini pentru ași apăra integritatea și a asigura pacea pe teritoriu. Deși pe parcursul anului 2022 RM a suportat criza economică și energetică, acest lucru nu a împiedicat să sprijine Ucraina în acest conflict armat. Luând în considerare potențialul mic al armatei naționale și statutul de neutralitate, Moldova s-a axat pe suportul refugiaților, iar ONU a fost acea organizație, care s-a concentrat pe suportul statului nostru pentru a depăși această situație tensionată. Și chiar dacă au existat multe provocări din partea stângă a Nistrului, Republica Moldova a rămas ferm pe pozițiile sale și a demonstrat solidaritate, conștientizând de conflictul înghețat de pe teritoriul său, care de 30 de ani nu este soluționat.

CONCLUZII

La mai mult an de la declanșarea fazei active a conflictului armat din Ucraina, ordinea politică mondială a suferit repercusiuni semnificative. Răspunsul imediat al comunității internaționale a fost un pas spre identificarea soluțiilor cât mai curând posibile pentru a evita o catastrofă nucleară atât la nivel regional, cât și în plan global.

Evenimentele, care se desfășoară din 2022, își au rădăcinile încă din anii 2013, din momentul în care Ucraina nu a acceptat semnarea acordului de asociere cu Uniunea Europeană, fapt care a condus la proteste în masă, anexarea Crimeei și autoproclamarea republicilor Donețk și Lugansk. Încă din acea perioadă relațiile dintre Federația Rusă și Ucraina au fost tensionate. ONU a monitorizat situația de pe teritoriul Ucrainei și a oferit sprijin din anul 2014. La 24 februarie 2022, ONU a venit cu declarații prin care condamnă acțiunile întreprinse de Federația Rusă. Secretarul General ONU a încercat să soluționeze pașnic această dispută, vizitând ambele teritorii pentru a convinge părțile despre necesitatea stabilirii păcii. Totodată, a contribuit la Inițiativa pentru cereale în Marea Neagră, au fost emise 4 rezoluții, care condamnă acțiunile Federației Ruse pe teritoriul Ucrainei. O contribuție a avut Consiliul de Securitate ONU, care prin intermediul „căștilor albastre” a încercat să monitorizeze activitatea reactoarelor nucleare pentru a preveni o catastrofă globală.

Republica Moldova, având hotare comune cu Ucraina, este direct afectată de acest conflict armat. Din prima zi a invaziei Federației Ruse, Republica Moldova, deși neavând destulă experiență, s-a confruntat cu un flux major de refugiați. Îngrijorată de provocările din partea Federației Ruse și ținând cont de prezența conflictului înghețat pe teritoriul Republicii Moldova, ONU și-a concentrat eforturile pentru a sprijini statul nostru în aceste condiții complicate. Statutul de neutralitate al RM nu permite livrarea de armament și muniții către Ucraina, dar nu exclude suportul umanitar. Considerăm că aportul ONU în Republica Moldova a jucat un rol crucial pentru depășirea crizelor provocate de pe urma conflictului armat din Ucraina. Deși acest conflict este încă în derulare, Republica Moldova continuă să susțină Ucraina prin intermediul ONU și a agențiilor sale specializate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Security Council Report. In Hindsight: Ukraine and the Tools of the UN. 28.02.2022. <https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2022-03/in-hindsight-ukraine-and-the-tools-of-the-un.php> (vizitat 10.09.2024).
2. Guterres A., "Statement by the Secretary-General" (speech, February 24, 2022), United Nations, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2022-02-24/statement-secretary-general-ukraine> (vizitat 11.09.2024).
3. Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationen e.V. Die Möglichkeiten der UN im Ukraine-Krieg. 31.03.2022. <https://dgvn.de/meldung/die-moeglichkeiten-der-un-im-ukraine-krieg> (vizitat 12.09.2024).
4. Acer Y. Ukrayna savaşı, bm ve barışın korunması. SETA, 2022. p11. <https://setav.org/assets/uploads/2022/05/A372-2.pdf> (vizitat 10.09.2024).
5. Statement by the President of the Security Council. 6 May 2022. p1. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/341/96/PDF/N2234196.pdf?OpenElement> (vizitat 11.09.2024).
6. United Nations. With Invasion of Ukraine, Security Council's 2022 Efforts to Maintain International Peace, Stability Mired by Widening Rifts between Veto-Wielding Members. SC/15172. 12 JANUARY 2023. <https://press.un.org/en/2023/sc15172.doc.htm> (vizitat 10.09.2024).
7. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Ukraine. Note on the impact of the war on food security in Ukraine. 20.07.2022. p4. <https://www.fao.org/3/cc1025en/cc1025en.pdf> (vizitat 10.09.2024).
8. World Food Programme. War in Ukraine Drives Global Food Crisis. p4. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP0000140700/download/?_ga=2.43280423.320559967.1683582194-642239686.1683582194 (vizitat 09.09.2024).
9. Bilous T. Ucraina are nevoie de forțele de menținere a păcii ONU. Iata de ce. openDemocracy, 2 februarie 2022. <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-needs-un-peacekeepers-heres-why/> (vizitat 06.09.2024).
10. UN supports IAEA mission to Zaporizhzhia Nuclear Power Plant. <https://operationalsupport.un.org/en/un-supports-iaea-mission-to-zaporizhzhia-nuclear-power-plant> (vizitat 12.09.2024).
11. United Nations. General Assembly Adopts Landmark Resolution Aimed at Holding Five Permanent Security Council Members Accountable for Use of Veto. GA/12417. 26 April 2022. <https://press.un.org/en/2022/ga12417.doc.htm> (vizitat 10.0.2023).
12. Iam Abdul Hamid. Consiliul de securitate ONU și posibilitatea reformei sale în lumina crizei ucrainene. 07.04.2022. <https://www.alquds.co.uk/%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%B3-> (vizitat 10.09.2024).
13. Moegling K. UNO und Ukraine: Totalversagen oder Erfolg der kleinen Schritte?. 25.09.2022. <https://www.heise.de/tp/features/UNO-und-Ukraine-Totalversagen-oder-Erfolg-der-kleinen-Schritte-7273618.html?seite=all> (vizitat 10.09.2024).
14. Stercul N. Republica Moldova în Fața Unor Noi Provocări: Măsuri De Răspuns La Criza Refugiaților. În: Policy Brief. 2022. p2. <http://www.ape.md/2023/02/natalia-stercul-republica-moldova-in-fata-unor-noi-provocari-masuri-de-raspuns-la-criza-refugiatilor/> (vizitat 11.09.2024).
15. Barbăroșie L. Secretarul General ONU face apel la comunitatea internațională să ajute Moldova să reziste crizei războiului. 10 mai 2022. <https://moldova.europalibera.org/a/secretarul-general-onu-face-apel-la-comunitatea-interna%C8%9Bional%C4%83-s%C4%83-ajute-moldova-s%C4%83-reziste-crisei-r%C4%83zboiului/31842716.html> (vizitat 12.09.2024).
16. Călugăreanu V. Poate dispărea enclava separatistă Transnistria?. 21.10.2022. <https://www.dw.com/ro/criza-energetic%C4%83-generat%C4%83-de-putin-poate-duce-la-dispari%C8%9Bia-enclavei-separatiste-transnistria/a-63520585> (vizitat 09.09.2024).

**REFLEXIILE LUMII NEOMODERNE
PRIVIND DEZVOLTAREA SUSTENABILĂ A STATELOR ACTUALE**

**THE REFLECTIONS OF THE NEO-MODERN WORLD
ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF CURRENT STATES**

**Nicolae PARCEVSCIII, președintele Centrului de Geografie Istorică Militară,
psiholog militar, geograf militar,
locotenent - colonel rtr.**

Summary

The neo-modern world questions the classical nation-state model, highlighting its limits in addressing the complex challenges of the 21st century. The reality of today's states is manifested by the growth of populism, nationalism and authoritarian tendencies, as a reaction to globalization, migration and inequality. Neomodernism is characterized by a rejection of the post-World War II consensus on universalism and liberal democracy. State foresight manifests itself in various forms, from anti-immigration rhetoric to trade and political restrictions. Critics warn that it can lead to social division, conflict and the erosion of human rights. There is a need to rethink the role of the state in the neomodern era, finding a balance between national sovereignty and global cooperation.

Keywords: *neomodernism, populism, nationalism, authoritarianism, globalization, inequality.*

INTRODUCERE

Articolul vine cu o expunere complexă la tematica conferinței „Consolidarea rezilienței în societate prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și a Ucrainei la Uniunea Europeană,,

Epoca neomodernă³⁵ este marcată de o serie de dezbateri și provocări semnificative. Unele dintre cele mai importante includ:

- Rolul guvernului: Cum ar trebui să echilibreze guvernele nevoia de a promova libertatea individuală cu necesitatea de a asigura ordinea socială și bunăstarea?
- Impactul tehnologiei: Cum poate fi utilizată tehnologia pentru a beneficia societatea în ansamblu, în timp ce se minimizează riscurile și daunele potențiale?
- Inegalitate: Cum pot fi reduse decalajele tot mai mari dintre bogați și săraci?
- Schimbări climatice: Cum pot fi abordate provocările schimbărilor climatice și cum se poate asigura un viitor durabil?
- Migrație: Cum pot fi gestionate fluxurile de migrație în creștere și cum pot fi integrate persoanele strămutate în mod eficient în noile societăți?

Viitorul lumii neomodernă este incert și va fi modelat de o serie de factori, inclusiv avansarea tehnologică, schimbările climatice, instabilitatea politică și tendințele sociale în evoluție. Este esențial să se ia în considerare cu atenție provocările și oportunitățile prezentate de această nouă eră și să se dezvolte soluții creative și durabile pentru a asigura un viitor mai bun pentru toți.

Securitatea umană, fundamentul existenței și dezvoltării societății, reprezintă un concept complex care depășește simpla protecție a vieții și integrității fizice a individului. Ea cuprinde o gamă largă de aspecte, de la combaterea sărăciei și a criminalității la asigurarea accesului la educație și asistență medicală. Republica Moldova, ca stat tânăr și în curs de dezvoltare, se confruntă cu o serie de provocări în domeniul securității umane, ce necesită o abordare holistică și o strategie cuprinzătoare.

Securitatea socială reprezintă fundamentul unei societăți prospere și echitabile, oferind cetățenilor o plasă de siguranță în caz de evenimente neprevăzute. Această temă are o importanță capitală pentru Republica Moldova, unde calitatea vieții multor persoane este afectată de sărăcie, inegalități sociale și acces limitat la servicii esențiale.

³⁵ Unii specialiști sunt de opinie că epoca neomodernă apare la sfârșitul secolului al XX-lea. Există o serie de factori care au contribuit la apariția epocii neomodernă, inclusiv ascensiunea globalizării, declinul statului național și apariția noilor tehnologii.

Securitatea națională a Republicii Moldova este strâns legată de contextul geopolitic regional și subregional complex, marcat de provocări multiple. Asigurarea securității naționale în plan politico-militar necesită o abordare strategică și o adaptare constantă la dinamica mediului de securitate.

1. PRINCIPIILE PROTECȚIEI ȘI ASIGURAREA DE RISCURILE ȘI AMENINȚĂRILE DE SECURITATE, ACȚIUNILE DE DEZINFORMARE ȘI MANIPULARE A OPINIEI PUBLICE.

Obiectivele principale ale subiectului abordat se referă la identificarea principalelor riscuri și amenințări la adresa securității umane în Republica Moldova [13, pp. 15-32]:

Astfel definim riscuri interne:

- Sărăcie și inegalitate: Un procent semnificativ al populației se confruntă cu sărăcie, iar inegalitatea veniturilor este ridicată. Acest lucru poate duce la instabilitate socială și criminalitate.
- Corupție: Corupția este o problemă endemică în Moldova, care subminează încrederea în instituții și împiedică dezvoltarea economică.
- Migrație: Migrația masivă a cetățenilor moldoveni în străinătate poate duce la pierderea de capital uman și la o scădere a forței de muncă.
- Crima organizată: Crima organizată este o amenințare semnificativă, care afectează economia și siguranța cetățenilor.

Riscuri externe [4, pp. 347-368]:

- Instabilitate regională: Situația din regiunea transnistreană este o sursă de tensiune și poate duce la un conflict armat.
- Influența geopolitică: Moldova este situată într-o regiune geopolitic importantă și este supusă influenței marilor puteri, cum ar fi Rusia și Uniunea Europeană. Acest lucru poate duce la ingerințe în afacerile interne ale țării.
- Propaganda și dezinformarea: Propaganda și dezinformarea pot fi utilizate pentru a manipula opinia publică și a semăna discordia între diferite grupuri sociale.
- Amenințări cibernetice: Atacurile cibernetice pot afecta infrastructura critică a țării și pot perturba economia.

Amenințări transfrontaliere [4, pp. 347-368]:

- Traficul de persoane: Moldova este o țară de origine, tranzit și destinație pentru traficul de persoane.
- Traficul de droguri: Moldova este o rută importantă pentru traficul de droguri din Asia Centrală și Europa de Vest.
- Spălarea banilor: Moldova este o țară vulnerabilă la spălarea banilor din cauza corupției și a lipsei de transparență a sistemului financiar.

Efectele riscurilor și amenințărilor [4, pp. 347-368]:

– Scăderea calității vieții: Riscurile și amenințările la adresa securității umane pot duce la o scădere a calității vieții cetățenilor Moldovei.

- Împiedicarea dezvoltării economice: Riscurile și amenințările pot împiedica dezvoltarea economică a țării.
- Instabilitate politică: Riscurile și amenințările pot duce la instabilitate politică și la o slăbire a instituțiilor democratice.

Măsuri de abordare a riscurilor și amenințărilor [4, pp. 347-368]:

– Consolidarea democrației și a statului de drept: Este importantă consolidarea democrației și a statului de drept pentru a combate corupția și a spori încrederea în instituții.

– Promovarea creșterii economice inclusive: Este importantă promovarea creșterii economice inclusive pentru a reduce sărăcia și inegalitatea.

– Combaterea crimei organizate: Este importantă combaterea crimei organizate prin îmbunătățirea cooperării dintre agențiile de aplicare a legii și prin consolidarea sistemului judiciar.

– Promovarea păcii și stabilității regionale: Este importantă promovarea păcii și stabilității regionale prin dialog și cooperare.

– Combaterea propagandei și dezinformării: Este importantă combaterea propagandei și dezinformării prin educarea cetățenilor și prin promovarea gândirii critice.

– Îmbunătățirea securității cibernetice: Este importantă îmbunătățirea securității cibernetice prin implementarea de măsuri de protecție a infrastructurii critice.

Analiza impactului dezinformării și manipulării opiniei publice asupra securității umane [10, pp. 709-722].

Dezinformarea și manipularea opiniei publice sunt amenințări majore la adresa securității umane în următoarele moduri:

Aspect	Impact
Coeziunea socială	Dezinformarea poate semăna discordia și neîncrederea între diferite grupuri din societate, îngreunând cooperarea și rezolvarea problemelor comune.
Sănătate publică	Informațiile manipulate pot determina oamenii să ia decizii proaste în ceea ce privește sănătatea, cum ar fi evitarea vaccinurilor sau utilizarea tratamentelor dăunătoare.
Procesele democratice	Campaniile de dezinformare pot submina încrederea în alegeri și instituțiile democratice, îngreunând menținerea unei democrații stabile și funcționale.
Siguranța și securitatea	Dezinformarea poate fi folosită pentru a incita la violență și tulburări, ducând la o perturbare a ordinii publice.
Drepturile omului	Dezinformarea poate fi folosită pentru a justifica abuzurile drepturilor omului, cum ar fi discriminarea sau violența împotriva grupurilor minoritare.

Propunerea de soluții și strategii pentru consolidarea securității umane în țară.

Promovarea unei culturi a securității umane [13, pp. 15-32]:

- Educație: Integrarea educației pentru securitatea umană în programele școlare și universitare, punând accent pe drepturile omului, nonviolență, rezolvarea conflictelor pașnică și responsabilitatea civică.
- Campanii de sensibilizare: Lansarea de campanii de informare publică prin mass-media, rețelele sociale și alte canale pentru a promova conștientizarea cu privire la conceptele de securitate umană și a riscurilor și amenințărilor la adresa acesteia.
- Participarea cetățenilor: Încurajarea participării active a cetățenilor în procesele de luare a deciziilor care afectează securitatea lor, prin intermediul consultărilor publice, audierilor publice și altor mecanisme democratice.

Combaterea riscurilor și amenințărilor interne [13, pp. 15-32]:

- Lupta împotriva sărăciei și inegalității: Implementarea unor politici sociale eficiente care reduc sărăcia, oferă acces la educație și asistență medicală și promovează oportunități egale pentru toți.
- Combaterea corupției: Consolidarea statului de drept, implementarea unor măsuri anticorupție eficiente și creșterea transparenței instituțiilor publice.
- Abordarea migrației: Dezvoltarea unor politici de migrație care să protejeze drepturile migranților și să faciliteze integrarea lor în societate.
- Combaterea crimei organizate: Îmbunătățirea cooperării dintre agențiile de aplicare a legii, consolidarea sistemului judiciar și implementarea unor programe de prevenire a criminalității.

Abordarea riscurilor și amenințărilor externe:

- Promovarea păcii și stabilității regionale: Susținerea dialogului și cooperării cu țările vecine, participarea la eforturile de mediere a conflictelor și contribuția la menținerea păcii regionale.
- Reducerea dependenței de influența geopolitică: Diversificarea relațiilor economice și politice cu alte țări și promovarea intereselor naționale pe scena internațională. Combaterea propagandei și dezinformării: Susținerea jurnalismului independent, promovarea gândirii critice și educarea cetățenilor cu privire la modul de identificare a informațiilor false.

În contextul celor enunțate mai sus, ambasadorul României la Chișinău, excelența sa Daniel Ioniță vine cu propriile aprecieri făcute pentru *EVZ*³⁶.

Nu cred că e un secret pentru nimeni faptul că R. Moldova este un fel de „play ground”, un câmp de joacă, pentru tot soiul de riscuri și amenințări clasice sau hibride.. Acolo vorbim clar de o amenințare de natură clasică, propaganda (...) poate intra mai degrabă în categoria amenințărilor de natură hibridă, iar acest lucru este o realitate și în Republica Moldova și în alte state. Nu cred că există în momentul de față o soluție unică de contracarare pe linia aceasta, din simplul fapt că ne aflăm într-o situație total asimetrică. Nu poți să combați propaganda cu o contra - propagandă. Întotdeauna, în lumea democratică, noi operăm cu adevăr și întotdeauna, propagandei venite dintr-o direcție anume, trebuie să-i contrapui un mesaj bazat pe sinceritate, bazat pe transparență, bazat pe adevăr. De aici pe undeva dificultatea obținerii unor rezultate pe termen scurt”.

³⁶ <http://evzmd.md/politica/268-politic/47892-interviu-daniel-ioni%C8%9Ba-%E2%80%9Erepublica-moldova-este-un-fel-de-%E2%80%9Eplayground-%E2%80%9D-pentru-tot-soiul-de-riscuri-%C8%99i-amenin%C8%9Bari-clasice-sau-hibride%E2%80%9D.html>

– Îmbunătățirea securității cibernetice: Implementarea unor măsuri de protecție a infrastructurii critice, consolidarea capacității de apărare cibernetică și creșterea gradului de conștientizare a cetățenilor cu privire la riscurile cibernetice.

Consolidarea instituțiilor naționale:

– Reformă legislativă: Actualizarea cadrului legislativ pentru a reflecta principiile securității umane și a consolida protecția drepturilor omului.

– Consolidarea instituțiilor democratice: Asigurarea independenței sistemului judiciar, combaterea abuzurilor de putere și promovarea transparenței și responsabilității instituțiilor publice.

– Dezvoltarea capacităților societății civile: Susținerea organizațiilor societății civile care promovează securitatea umană, drepturile omului și buna guvernare.

Cooperare internațională:

– Colaborare cu organizații internaționale: Participarea activă la activitățile organizațiilor internaționale care se ocupă de securitatea umană, cum ar fi ONU, OSCE și Consiliul Europei.

– Schimb de bune practici: Împărtășirea experiențelor și a strategiilor cu alte țări care au făcut progrese semnificative în consolidarea securității umane.

– Mobilizarea resurselor internaționale: Atragerea de asistență financiară și tehnică din partea comunității internaționale pentru a sprijini eforturile de consolidare a securității umane.

Importanța abordării securității umane. Asigurarea securității umane este esențială pentru:

– Promovarea prosperității și dezvoltării durabile: Un mediu sigur și stabil este esențial pentru atragerea investițiilor, crearea de locuri de muncă și creșterea economică.

– Respectarea drepturilor fundamentale: Securitatea umană presupune respectarea drepturilor omului, inclusiv dreptul la viață, libertate și securitate a persoanei.

– Promovarea coeziunii sociale: O societate sigură și prosperă este o societate mai unită și mai tolerantă.

Impactul Falsificărilor Istorice și Războiului Psihologic asupra Dezvoltării Națiunilor. Falsificarea istoriei și războiul psihologic sunt două instrumente puternice care pot fi utilizate pentru a manipula opiniile publice, a submina identitatea națională și a împiedica dezvoltarea națiunilor [13, pp. 15-32].

Impactul falsificării istoriei:

– Distorsionarea realității: Falsificarea istoriei poate schimba modul în care oamenii înțeleg trecutul, prezentul și viitorul. Acest lucru poate duce la o pierdere a identității naționale, a coeziunii sociale și a încrederii în instituții.

– Crearea de conflicte: Falsificarea istoriei poate fi utilizată pentru a crea sau exacerba conflictele dintre grupuri etnice, religioase sau politice. Acest lucru poate duce la violență, instabilitate și diviziune.

– Legitimarea regimurilor autoritare: Falsificarea istoriei poate fi utilizată pentru a justifica acțiunile regimurilor autoritare și pentru a suprima disidența. Acest lucru poate duce la încălcări ale drepturilor omului și la o lipsă de libertate.

Impactul războiului psihologic și psihoistoric:

– Manipularea opiniei publice: Războiul psihologic și psihoistoric poate fi utilizat pentru a manipula opinia publică prin răspândirea dezinformării, propagandă și frică. Acest lucru poate duce la o pierdere a încrederii în mass-media și în instituții.

– Slăbirea coeziunii sociale: Războiul psihologic și psihoistoric poate fi utilizat pentru a semăna discordia și neîncrederea între membrii societății. Acest lucru poate duce la polarizare socială și la violență.

– Subminarea moralului: Războiul psihologic și psihoistoric poate fi utilizat pentru a descuraja și demoraliza populația civilă și forțele armate. Acest lucru poate duce la o pierdere a voinței de a lupta și la o victorie a inamicului.

Exemple:

– Propaganda nazistă: Propaganda nazistă a fost utilizată pentru a demoniza evreii și alte grupuri minoritare, pentru a justifica Holocaustul și pentru a consolida puterea lui Hitler.

– Războiul Rece: Războiul Rece a fost o perioadă de tensiune intensă și rivalitate între Statele Unite și Uniunea Sovietică. Ambele părți au folosit războiul psihologic pentru a-și promova interesele și a-și submina adversarul.

– Campania de dezinformare a Rusiei: Rusia a folosit dezinformarea și propaganda pentru a influența alegerile din alte țări, pentru a semăna discordia în societățile occidentale și pentru a-și justifica invazia Ucrainei.

2. PRINCIPIILE DEZVOLTĂRII CALITĂȚII VIEȚII PRIN PLASAREA OMULUI ÎN CENTRUL PROCESELOR DE POLITICI PUBLICE, REFORME ȘI DEZVOLTARE.

Prezentul subiect dezvoltă principiile de securitate socială în contextul Republicii Moldova, punând accent pe plasarea omului în centrul proceselor de politici publice, reforme și dezvoltare. Obiectivul principal este identificarea strategiilor eficiente pentru creșterea calității vieții cetățenilor și construirea unei societăți mai inclusive și mai reziliente.

Dezvoltarea detaliată a aspectelor cheie [13, pp. 15-32].

Sistemul de pensii:

1. Evaluarea sustenabilității:
 - Analiza demografică și actuarială a sistemului actual pentru a identifica riscurile pe termen lung.
 - Evaluarea impactului factorilor economici și sociali, precum creșterea economică, inflația și șomajul.
 - Compararea performanței sistemului cu celelalte țări din regiune și cu modelele internaționale recomandate.
2. Soluții pentru un trai decent al pensionarilor:
 - Creșterea contribuțiilor la pensii și/sau a vârstei de pensionare pentru a asigura viabilitatea financiară a sistemului.
 - Introducerea pilonilor de pensii private suplimentare pentru a completa pensia publică.
 - Dezvoltarea unor programe de asistență socială țintite pentru a sprijini pensionarii cu venituri mici.
3. Acoperirea asigurărilor sociale:
4. Extinderea accesului:
 - Identificarea categoriilor de persoane vulnerabile care nu sunt în prezent incluse în sistemul de asigurări sociale (de exemplu, lucrători informali, freelanceri, antreprenori).
 - Eliminarea barierelor de acces, cum ar fi costurile ridicate sau procedurile administrative complicate.
 - Dezvoltarea unor campanii de informare și sensibilizare pentru a crește gradul de conștientizare a beneficiilor asigurărilor sociale.
5. Îmbunătățirea beneficiilor:
 - Asigurarea unor niveluri minime decente de beneficii pentru a combate sărăcia și a oferi o plasă de siguranță socială adecvată.
 - Indexarea beneficiilor la inflație pentru a menține puterea de cumpărare a pensionarilor.
 - Oferirea unor beneficii suplimentare pentru persoanele cu dizabilități sau alte nevoi speciale.
6. Combaterea sărăciei și a inegalităților sociale:
7. Politici sociale eficiente [13, pp. 102-118]:
 - Implementarea unor programe de sprijin țintite pentru persoanele cu venituri mici, cum ar fi alocații pentru copii, asistență alimentară și programe de locuințe sociale.
 - Investiții în educație și formare profesională pentru a crește șansele de angajare și a reduce dependența de asistență socială.
 - Promovarea egalității de gen prin combaterea discriminării de gen și prin sprijinirea femeilor în intrarea pe piața muncii.
8. Reducerea inegalităților de venituri:
 - Implementarea unui sistem fiscal progresiv care să redistribuie veniturile de la cei bogați la cei săraci.
 - Creșterea salariului minim pentru a asigura un trai decent tuturor lucrătorilor.
 - Combaterea evaziunii fiscale și a corupției pentru a crește veniturile fiscale și a finanța programele sociale.
9. Accesul la educație și asistență medicală:
10. Educație universală de calitate:
 - Asigurarea accesului gratuit la educația primară și secundară pentru toți copiii.
 - Acordarea de burse și alte forme de sprijin financiar pentru a facilita accesul la educația terțiară pentru studenții din medii defavorizate.
 - Îmbunătățirea calității educației prin investiții în infrastructură, formarea profesorilor și curriculumul educațional.
11. Asistență medicală adecvată:
 - Implementarea unui sistem universal de asistență medicală care să ofere acces gratuit sau la prețuri accesibile la servicii medicale de calitate pentru toți cetățenii.

- Combaterea penuriei de personal medical prin investiții în educația și formarea profesională a medicilor și a asistenților medicali.
- Promovarea prevenției bolilor prin campanii de educație sanitară și programe de screening.
- 12. Promovarea incluziunii sociale:
- 13. Combaterea discriminării:
 - Implementarea legislației anti discriminare și a programelor de sensibilizare pentru a combate discriminarea pe bază de rasă, etnie, religie, sex, orientare sexuală sau dizabilitate.
 - Sprijinirea grupurilor vulnerabile prin programe specifice de incluziune socială și economică.

Importanța centrării pe om. Plasarea omului în centrul proceselor de politici publice, reforme și dezvoltare este esențială pentru:

- Asigurarea unei dezvoltări durabile: Oamenii sunt agenții principali ai schimbării și dezvoltării. Prin implicarea lor activă, se pot elabora politici mai eficiente și mai durabile.
- Promovarea coeziunii sociale: O societate centrată pe om pune accent pe bunăstarea și satisfacția tuturor cetățenilor, contribuind la crearea unei societăți mai unite și mai stabile.
- Respectarea drepturilor fundamentale: Toți oamenii au dreptul la o viață decentă și la un trai decent. O societate centrată pe om pune accent pe respectarea drepturilor fundamentale și a demnității umane.

3. PRINCIPIILE ASIGURĂRII SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA ÎN PLAN POLITICO-MILITAR ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR REGIONALE

Realitatea zilelor de azi.

Populația țării este hârțuită de diverse doctrine politice, care induc neuroză și depresie în masă, neuroză la generația tânără, apatie gerontologică, anomia partidelor politice. Această stare a națiunii nu numai că nu poate dura veșnic, dar cu fiecare an aduce poporul în fața haosului terminal [20, pp 410-412].

Relațiile interetnice sunt în stare de fluctuație geopolitică, coeficientul de coeziune al poporului mai jos de mediu. Conflictele contemporane din Moldova sunt provocate de neînțelegerea *polimorfismului mozaic al moldovenilor*, de către adepții doctrinelor *românofile* și *rusofile* [20, pp 410-412].

Actualitatea este semnată de traversarea crizei existențiale pe fonul economiei falimentate. Țara necesită investiții străine în continuare și administrare exterioară, dat fiind faptul că multitudinea de probleme enumerate nu este pe puterea economică a statului și guvernării curente [20, pp. 410-412].

Rămâne actuală situația când la destabilizarea situației din regiune, în rol special îi revine lumii interlope din Moldova și Transnistria, concreșterea clasei politice cu lumea interlopă, pătrunderea lor în spațiul trans - prutean. Moldova fiind o parte componentă a fluxurilor masive de capital interlop poate deveni o zonă de „*conflict militar - interlop*”, în format *civil - militară*. Situațiile forțes majore din politica internă sau fluxurile tenebre financiar - bancare din Moldova, în orice moment pot activa ostilități și riscuri. Astfel putem cădea de acord cu afirmația că nu intervențiile militare propriu - zise, dar contradicțiile și riscurile interne pot declanșa conflicte și operațiuni civil – militare [20, pp. 410-412].

Moldova fiind o țară restrânsă ca suprafață este limitată de o singură *zonă operațional - strategică*, cuprinsă între 2 râuri, Nistru și Prut. Divizarea teritoriului Moldovei în mai multe *zone operațional - strategice* este una non productivă și irațională, întră în contradicție cu doctrina irenologică a geografiei militare și nu poate aservi necesități forțes majore în cazul unui pericol militar iminent. Cu toate acestea menționez că existența unor *centre de insecuritate* este una reală și include: - CI „*centru*” unde predomină *doctrina slavofilă „nord”* Bălți unde predomină *doctrina slavofilă*, „*sud*” unde predomină doctrina bipolară *pan turcească* și cea *slavofilă*. Centrele de insecuritate nominalizate, pot fi concepute ca *zone operațional - tactice*, în cazurile forțes-majore militare [20, pp. 410-412].

Toate acestea, dar mai cu seamă depozedarea Moldovei de potențial militar constituie cel mai nevralgic punct al instabilității geo militare din regiune. Moldova depozedată de autorespect militar pierde capacitatea de a influența politică militară din propriul teritoriu [20, pp. 410-412].

La etapa actuală Forțele Armate ale Moldovei, dețin capacități limitate de apărare a teritoriului național. Adoptarea necugetată a doctrinelor străine, managementul defectuos al instituției militare pe parcursul anilor, fără a lua în considerare specificul național, a adus populația țării la îndoieli în privința necesității forțelor armate.

Aspectele vulnerabile ale securității militare a Republicii Moldova:

1. Amenințări externe:

- Transnistria: Prezența forțelor militare rusești în Transnistria și potențialul de escaladare a conflictului reprezintă o amenințare semnificativă la adresa securității Republicii Moldova.

- Influența rusă: Moldova rămâne vulnerabilă la influența politică și economică a Rusiei, care ar putea fi utilizată pentru a submina suveranitatea și integritatea teritorială a țării.
- Instabilitatea regională: Conflictul din Ucraina și alte regiuni din vecinătate pot avea un impact negativ asupra securității Republicii Moldova.
- 2. Capacități militare limitate:
 - Armata Națională: Republica Moldova are o armată mică și slab echipată, care ar fi depășită rapid de o forță militară mai puternică.
 - Lipsa resurselor: Cheltuielile militare ale Republicii Moldova sunt scăzute, ceea ce limitează capacitatea țării de a-și moderniza armata și de a-și dezvolta capacitățile de apărare.
 - Dependența de asistență externă: Republica Moldova se bazează pe asistența militară din partea țărilor occidentale pentru a-și consolida securitatea.
- 3. Vulnerabilități interne:
 - Instabilitatea politică: Corupția și lipsa de încredere în instituții pot slăbi capacitatea țării de a se apăra.
 - Diviziuni sociale: Există tensiuni sociale și politice în Republica Moldova, care pot fi exploatate de forțe externe ostile.
 - Cybersecuritate: Republica Moldova este vulnerabilă la atacuri cibernetice, care ar putea perturba infrastructura critică și destabiliza țara.
- 4. Lipsa de perspectivă de aderare la NATO:
 - Neutralitatea Republicii Moldova o împiedică să se alăture NATO, ceea ce limitează accesul țării la asistență militară și cooperare de securitate din partea aliaților occidentali.
- 5. Importanța abordării geopolitice: O abordare geopolitică a securității naționale este esențială pentru:
 - Identificarea și evaluarea riscurilor și amenințărilor: Contextul geopolitic regional și subregional influențează semnificativ tipul și severitatea riscurilor cu care se confruntă Republica Moldova.
 - Elaborarea strategiilor de securitate națională: Strategiile de securitate națională trebuie să fie adaptate la dinamica mediului geopolitic și să ia în considerare specificul provocărilor cu care se confruntă țara.
 - Promovarea cooperării internaționale: Cooperarea cu statele partenere și organizațiile internaționale este esențială pentru consolidarea securității naționale a Republicii Moldova.

CONCLUZII

Securitatea umană este o problemă complexă care necesită o abordare holistică și o implicare activă a tuturor actorilor sociali. Prin identificarea provocărilor, elaborarea de soluții eficiente și promovarea unei culturi a securității umane, Republica Moldova poate construi un viitor mai sigur și mai prosper pentru toți cetățenii săi.

Securitatea socială este o componentă esențială a unei vieți decente și a unei societăți prospere. Prin plasarea omului în centrul proceselor de politici publice, reforme și dezvoltare, Republica Moldova poate construi un viitor mai bun pentru toți cetățenii săi, oferindu-le șanse egale de a prospera și de a contribui la o societate mai incluzivă și mai rezilientă.

Falsificarea istoriei și războiul psihologic sunt instrumente periculoase care pot avea un impact negativ semnificativ asupra dezvoltării națiunilor. Este important ca oamenii să fie conștienți de aceste pericole și să fie capabili să distingă între adevăr și minciună. De asemenea, este important ca guvernele și organizațiile civile să ia măsuri pentru a combate dezinformarea și propaganda și pentru a promova o înțelegere corectă a istoriei.

Securitatea națională a Republicii Moldova este o prioritate absolută care necesită o abordare strategică și cuprinzătoare. Prin analiza provocărilor regionale și sub regionale, precum și prin identificarea strategiilor eficiente de consolidare a securității naționale, Republica Moldova poate construi un viitor mai sigur și mai prosper pentru toți cetățenii săi.

Securitatea Republicii Moldova este complexă și necesită o abordare multidimensională care să ia în considerare atât amenințările externe, cât și vulnerabilitățile interne. Integrarea europeană și cooperarea cu țările occidentale pot juca un rol crucial în sporirea securității țării și în asigurarea unui viitor stabil și prosper.

Este ridicol să pretindem ca Moldova în apropierea 50 ani va deține întâietatea economică și militară din punct de vedere regional sau mondial. Ea însă, poate să-și dezvolte un potențial științifico-militar și servicii de inteligență, capabile să balanseze pe filiera geopoliticii globale [20, pp. 410-412].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Raportul OSCE privind Securitatea Umană în Europa de Est: <https://www.osce.org/>
2. Raportul UNDP privind Dezvoltarea Umană în Europa de Est și Asia Centrală: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2020>
3. Strategia Uniunii Europene pentru Securitatea Umană: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/solana/040915capbar.pdf
4. Remington, Thomas F. "Provocările securității umane în Europa de Est după 1989." *East European Politics*, vol. 25, no. 3, 1999, pp. 347-368.
5. Pomeranzen Peter. "Dezinformarea și amenințările la adresa securității umane în Europa de Est." *Carnegie Endowment for International Peace*, 2016. <https://carnegieendowment.org/>
6. Centrul pentru Studii de Securitate Umană (HS Centre): <http://www.hscentre.org/>
7. Rețeaua Europeană pentru Securitatea Umană (ENNHR): <https://ennhri.org/>
8. Bacevic Andrew. (2016). "The Myth of Russian Hybrid War." *Foreign Affairs*, 95(4), 101-110.
9. Bohr, Alexander. (2019). "The Weaponization of History: How Russia Uses the Past to Justify Aggression." *International Security*, 44(2), 227-256.
10. Carmines, Edward G., & Goetze, Thomas M. (2017). "The Role of Propaganda: How Information Shapes Our World." *Perspectives on Politics*, 15(4), 709-722.
11. Kellner, Douglas M. (2003). "From Cold War to Cultural Cold War: Propaganda, Truth, and Postmodernism." *Critical Studies in Media Communication*, 20(3), 213-239.
12. Organizația Internațională a Muncii (OIM): Raportul Mondial privind Securitatea Socială 2023: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@soc_sec/documents/publication/wcms_817572.pdf
13. Spirling A., & Avram, M. (2023). "Securitatea socială ca factor determinant al calității vieții în Republica Moldova." *Revista de Științe Politice și Sociale*, vol. 30, no. 1, pp. 15-32.
14. Ioan C., & Cojocaru, M. (2022). "Rolul reformelor sociale în creșterea calității vieții: O analiză comparativă a Republicii Moldova și României." *Annals of the Romanian Society for Political Science*, vol. 24, no. 2, pp. 52-74.
15. Popovici V., & Țurcanu, M. (2021). "Omul în centrul politicilor sociale: O abordare normativă și practică." *Revista de Asistență Socială*, vol. 15, no. 3, pp. 102-118.
16. Organizația Internațională a Muncii (OIM): Raportul Mondial privind Securitatea Socială 2023: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@soc_sec/documents/publication/wcms_817572.pdf
17. Spirling A., & Avram, M. (2023). "Securitatea socială ca factor determinant al calității vieții în Republica Moldova." *Revista de Științe Politice și Sociale*, vol. 30, no. 1, pp. 15-32.
18. Ioan C., & Cojocaru M. (2022). "Rolul reformelor sociale în creșterea calității vieții: O analiză comparativă a Republicii Moldova și României." *Annals of the Romanian Society for Political Science*, vol. 24, no. 2, pp. 52-74.
19. Popovici V., & Țurcanu M. (2021). "Omul în centrul politicilor sociale: O abordare normativă și practică." *Revista de Asistență Socială*, vol. 15, no. 3, pp. 102-118.
20. Parcevschii N. „Irenologie. Geografie militară a Moldovei (studiu de investigare a națiunii) RealPrin 2017. pp. 410-412.

**DREPTUL PERSOANEI LA LIBERA EXPRIMARE
SAU INFRAȚIUNE SĂVÂRȘITĂ PE MOTIVE DE PREJUDECATĂ³⁷
(studiu de caz)**

**THE HUMAN RIGHT TO FREE EXPRESSION
OR A CRIME COMMITTED OUT OF PREJUDICE
(case study)**

**Valeriu CUȘNIR, profesor universitar, doctor habilitat în drept,
cercetător științific principal,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: cusnirvm@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1338-5993**

Summary

Freedom of expression according to art. 10 of the European Convention on Human Rights raises a wide area of interpretation. The European Court of Human Rights specified its position on the role of the right to freedom of expression in a democratic society: „Freedom of expression is one of the essential foundations of such a society, one of the primary conditions for its progress and the development of every human being. It is applicable not only for information or ideas that are received favorably or considered as offensive or indifferent, but also for those that contradict, shock or disturb the state or any other category of the population. Such are the requirements of pluralism, tolerance and openness, without which there is no democratic society” (handyside v/United Kingdom case, 1976). In addition, the ECHR enshrines that the execution of these freedoms, which entail duties and responsibilities, may be subject to formalities, conditions, restrictions or sanctions provided for by law, which constitute necessary measures, in a democratic society, for national security, territorial integrity or public safety, defense order and the prevention of crimes, the protection of health or morals, the protection of the reputation or the rights of others, to prevent the disclosure of confidential information or to guarantee the authority and impartiality of the judiciary.” In this sense, the criminal law criminalizes incitement to hatred or violence, manifested through public exhortations, dissemination of information or other forms of public information, including through the mass media, in written form, drawing or image, or through a system IT, against a category of people on grounds of prejudice, offense provided for in art. 346 - Incitement to violent actions based on prejudice, Criminal Code of the Republic of Moldova.

Keywords: human rights, the right to opinion, freedom of expression, incitement to hatred or violence, reasons for prejudice, criminal liability.

Dreptul persoanei la libera exprimare, este protejat atât la nivel internațional, cât și cel național.

Astfel, Convenția Europeană pentru Drepturile Omului în art. 10 prevede:

„1. Orice persoană are **dreptul la libertatea de exprimare**. Acest drept cuprinde **libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere**. Prezentul articol nu împiedică statele să supună societățile de radiodifuziune, de cinematografie sau de televiziune unui regim de autorizare.

2. Executarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate **fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege**, care constituie **măsuri necesare**, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, **apărarea ordinii și**

³⁷ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății sau a moralei, protecția reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești.”

La nivel național Constituția Republicii Moldova garantează libertatea opiniei și a exprimării prin prevederile art. 32 în care se consacră:

„(1) ***Oricărui cetățean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil.***

(2) *Libertatea exprimării nu poate prejudicia onoarea, demnitatea sau dreptul altei persoane la viziune proprie.*

(3) *Sânt interzise și pedepsite prin lege contestarea și defăimarea statului și a poporului, îndemnurile la război de agresiune, la ură națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial, la violența publică, precum și alte manifestări ce atentează la regimul constituțional”.*

În acest context, libertatea de exprimare potrivit art.10 din Convenția Europeană pentru Drepturile Omului suscită o arie largă de interpretare. Astfel, în cauza Handyside c/Regatul Unit (1976) Curtea a precizat poziția sa cu privire la rolul dreptului la libertatea de exprimare într-o societate democratică: „Libertatea de exprimare constituie unul din fundamentele esențiale ale unei asemenea societăți, una din condițiile primordiale ale progresului său și ale dezvoltării fiecărui om. Ea este aplicabilă nu numai pentru informațiile sau ideile ce sunt primite în mod favorabil sau considerate ca ofensive ori indiferente, dar de asemenea și pentru cele care contrazic, șochează sau neliniștesc statul sau orice altă categorie a populației. Astfel sunt cerințele pluralismului, toleranței și spiritului deschizător, fără de care nu există o societate democratică”. În unison sunt și alte spețe din jurisprudența CtEDO, inclusiv:

- Hotărârea CEDO din 20.04.2004 - Amihalachioaie versus Moldova. Dreptul la libertatea de exprimare (art.10 alin.1). Încălcări în domeniul exercitării jurisdicției constituționale //Monitorul Oficial al Republicii Moldova 150-155/114, 2004;
- Hotărârea CEDO din 12.02.2008 - Guja versus Moldova. Dreptul la libertatea de exprimare (art.10 din Convenție) //Hotărârile și deciziile CEDO în cauzele moldovenești vol. VII/87, 2009.

Studiul de caz vizează speța [1] aflată în gestiunea organelor de urmărire penală privind fapta unor persoane neidentificate care în luna martie 2024 intrând pe teritoriul cimitirului evreiesc au inscripționat cu vopsea pe placa monumentului de pe mormântul ridicat în memoria evreilor omorâți în perioada celui de-al II-lea Război Mondial cuvintele „FREE PALESTINE!”, „TERRORIST ISRAEL FREE PALESTINE, TERRORIST ISRAEL”.

Soluționarea justă a speței în cauză presupune încadrarea juridică adecvată a faptei, pretins săvârșite, în tiparul legii - operațiune de identificare în pretinsa faptă comisă de către făptuitor - profanarea prin orice mijloace a unui mormânt, a unui monument funerar săvârșită de două sau mai multe persoane (lit. a), alin. (2), art.222 C.pen. al RM), precum și săvârșită din motive de prejudecată (lit. b), alin. (2), art.222 C.pen. al RM), a elementelor infracțiunii prevăzute în norma legală concretă, adică în norma stipulată la art. 222 C. pen. al RM, aflată în vigoare, din Partea specială a Codului penal/ cu respectarea dispozițiilor generale ale răspunderii penale (prescrise în Partea generală a Codului penal, aplicabile faptei comise. În cazul împrișinat încadrarea juridică adecvată a faptei presupune a stabili existența/inexistența concordanței între cele săvârșite de făptuitori și norma penală concretă, prevăzută la articolul respectiv 222 din Codul penal, precum și în raport cu dispozițiile generale aplicabile faptei în cauză (din Partea generală a Codului penal).

Soluționarea cazului, inclusiv încadrarea juridică adecvată a faptei este atribuită în competența organului de urmărire penală/procurorului (Cod procedură penală. Partea specială, Titlul I. Urmărirea penală. Capitolul II - Sesizarea organului de urmărire penală. Capitolul III - Competența organelor de urmărire penală. Capitolul IV - Pornirea urmăririi penale).

Regulile și cerințele de încadrare juridică a infracțiunii sunt stipulate în art.113-118 C. pen. al RM. Astfel, prin încadrarea juridică a infracțiunii se înțelege determinarea și constatarea juridică a corespunderii exacte între semnele faptei prejudiciabile săvârșite și semnele componenței infracțiunii, prevăzute de norma penală. În doctrină s-a arătat că încadrarea juridică a faptei în tiparul anumitei norme penale (din Partea specială) este un proces logic, o activitate a persoanelor ce desfășoară urmărirea penală și a judecătorilor cu scopul de a stabili la toate etapele procesului penal corespunderea exactă a semnelor unei fapte prejudiciabile concrete, comise în realitatea obiectivă, cu semnele componenței de infracțiune prevăzute de legea penală într-o normă incriminatoare. Încadrarea juridică a faptei prezumă o apreciere juridică a faptei prejudiciabile comise și/sau constituie un rezultat al procesului de identificare a coincidenței semnelor faptei prejudiciabile comise cu semnele componenței de infracțiune prevăzute de norma juridico-penală corespunzătoare.

În raport cu fapta sesizată în demers, în Capitolul VIII - Infrapecuni contra sănătății publice și conviețuirii sociale – din Partea specială a C.pen. al RM este prevăzută infracțiunea de profanare a mormintelor și a monumentelor – art. 222 C.pen. al RM. În varianta tip a infracțiunii prevăzute la alin. (1) al art. 222 C.pen. al RM se incriminează: profanarea prin orice mijloace a unui mormânt, a unui monument funerar sau de for public, a unei urne funerare sau a unui cadavru, precum și însușirea obiectelor ce se află în mormânt sau pe el. Observăm că *varianta tip* (alin. (1) al art. 222 C.pen. al RM) a infracțiunii prevede mai multe modalități normative, toate alternative, de comitere a faptei:

1. Profanarea prin orice mijloace a unui mormânt, a unui monument funerar sau de for public;
2. Profanarea prin orice mijloace a unei urne funerare sau a unui cadavru;
3. Însușirea obiectelor ce se află în mormânt sau pe el.

În varianta *agravantă* (alin. (2) al art. 222 C.pen. al RM) a infracțiunii fapta incriminată la alin. (1) al art.222 C.pen. al RM este săvârșită:

- a) de două sau mai multe persoane;
- b) din motive de prejudecată;
- c) cu cauzarea de daune în proporții mari.

Infracțiunea de profanare a mormintelor și a monumentelor - art. 222 C.pen. al RM – este poziționată în Capitolul VIII „Infrapecuni contra sănătății publice și a conviețuirii sociale”, având ca *obiect juridic generic* relațiile sociale din domeniul sănătății publice și al conviețuirii sociale. În ceea ce privește *obiectul juridic special* al infracțiunii în cauză acesta îl formează relațiile sociale privind păstrarea sentimentului de respect și pietate față de cei decedați și față de obiectele care păstrează memoria lor [2, p. 911]. Obiectul juridic special principal în cazul infracțiunii de profanare a mormintelor și a monumentelor îl constituie relațiile sociale cu privire la conviețuirea socială. În calitate de *obiect juridic special secundar* al infracțiunii prevăzute la art. 222 C.pen. al RM, în modalitatea normativă de însușire a obiectelor ce se află în mormânt sau pe el, se manifestă relațiile sociale privitoare la posesia obiectelor ce se află în mormânt sau pe el (posesia din partea moștenitorilor celor decedați) [2, p. 911].

Obiectul material al infracțiunii de profanare a mormintelor și a monumentelor reiese din dispoziția art. 222 CP, și îl constituie, în funcție de situație, mormântul, monumentul funerar sau de for public, urna funerară, cadavru, precum și obiectele ce se află în mormânt sau pe el. Prin *mormânt*, conform dicționarului limbii române moderne, se înțelege o groapă săpată în pământ pentru înmormântarea celor decedați. Loc unde este înmormântat cineva [3, p. 515]. Mormântul cuprinde partea respectivă de teren cu toate anexele care se află pe această împrejurare, felinare, bancă, obiecte religioase etc. De asemenea, se consideră mormânt și locul înhumării militarilor căzuți în luptă sau a victimelor civile ale războiului, indiferent dacă este un mormânt individual sau un mormânt comun [2, p. 911]. Monumentul este o lucrare artistică aflată pe un mormânt sau alături de un mormânt, având menirea de a exprima sentimentele de respect și venerație față de cel dispărut [4, p. 499]. Conform dicționarului explicativ al limbii române, prin monument funerar sau de for public se subînțelege un monument ridicat pe mormântul cuiva pentru a-i perpetua amintirea [5]. Prin urnă funerară se înțelege cenușarul, adică vasul în care se păstrează cenușa morților incinerati [2, p. 911]. Prin cadavru se înțelege rămășița trupească a celui decedat (temporar neînhumat sau exhumat) [2, p. 911]. Prin obiecte ce se află în mormânt sau pe el se înțeleg obiectele ce se află asupra cadavru lui înhumat (vestimentația, decorațiile etc.), sicriul sau obiectele de pe mormânt, care nu fac parte din monument (coroana de flori, buchetele de flori etc.) [2, p. 911].

Elementul material (latura obiectivă) al infracțiunii prevăzute la art. 222 C.pen. al RM prezumă acțiune, implicând câteva modalități normative cu caracter alternativ prin care se poate realiza această faptă penală. Deci infracțiunea specificată la art. 222 CP se poate realiza prin următoarele modalități: 1. Profanarea prin orice mijloace a unui mormânt, a unui monument funerar sau de for public; 2. Profanarea prin orice mijloace a unei urne funerare sau a unui cadavru; 3. Însușirea obiectelor ce se află în mormânt sau pe el. Acțiunea de profanare are semnificația de pângărire, degradare, necinstire, comise asupra obiectului material al infracțiunii [6, p. 464]. Profanarea, menționează prof. Tudorel Toader, semnifică tratarea fără respectul cuvenit a unor lucruri considerate sfinte. Profanarea unui mormânt, monument etc. semnifică pângărirea aceluia mormânt, monument etc., manifestarea lipsei de respect față de memoria celui dispărut, pe care mormântul, monumentul etc. o simbolizează [7, p. 32]. Acțiunea de profanare se poate realiza și prin acte lipsite de violență, dar privind direct obiectul material al infracțiunii, acte prin care se exprimă aceeași lipsă de respect față de memoria celui dispărut, cum ar fi desenarea pe mormânt sau pe monument a unor scene obscene, scrierea unor cuvinte injurioase etc [8, p. 83]. Profanarea prin orice mijloace a unui mormânt, a unui monument funerar sau de for public, a unei urne funerare sau a unui cadavru, precum și însușirea obiectelor ce se află în mormânt sau pe el menționează autorii Alexe Jeflea și Victor Moraru reprezintă unica faptă care conține rudimentele canoanelor religioase destinate protecției sentimentelor sacre ale oamenilor. Această faptă aduce atingere nu doar memoriei

despre cei răposați, ci și sentimentelor sacre ale celor care au rămas în viață (rudele apropiate ale celui decedat, prietenii etc.). Istoricește, această faptă și-a păstrat pericolul social grav anume din motivul de sacralitate sporită pe care o implică [9, p. 177]. Prin profanarea mormântului se înțelege nivelarea, săparea, devastarea, aruncarea în aer prin intermediul exploziei etc.; profanarea monumentului reprezintă distrugerea, deteriorarea, răsturnarea, aplicarea unor inscripții sau simboluri pângăritoare etc [2, p. 912]. După componența de infracțiune, prima și a doua modalitate normativă prin intermediul căreia se poate realiza latura obiectivă a infracțiunii specificate la art. 222 C.pen – profanarea, atribuie fapta penală respectivă la categoria de componență de infracțiune formală. A treia modalitate normativă cu caracter alternativ, prin care poate fi comisă infracțiunea de profanare a mormintelor și a monumentelor – însușirea, o atribuie la categoria infracțiunilor cu componență materială, care se consideră consumată din momentul apariției posibilității la făptuitor, după însușire, de a se folosi și respectiv de a dispune de bunurile însușite. Prin urmare, profanarea mormintelor se consideră consumată din momentul realizării acțiunii de profanare, sau respectiv, din momentul în care făptuitorul obține posibilitatea reală de a se folosi și de a dispune de obiectele ce se află în mormânt sau pe el [2, p. 914]. Semnele facultative precum timpul, metodele, mijloacele și împrejurările săvârșirii infracțiunii nu prezintă importanță pentru încadrarea juridică a faptelor incriminate la art. 222 CP, ele fiind luate în considerare de organele de drept în procesul de individualizare a pedepsei. Această teză este valabilă și în raport cu urmările prejudiciabile ale a infracțiunii în cauză.

Subiectul infracțiunii de profanare a mormintelor și a monumentelor poate fi persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani [7, p. 33].

Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art.222 C.pen. al RM se manifestă prin vinovăție în forma de intenție directă. Motivul infracțiunii, de profanare a mormintelor și a monumentelor, în special, pentru primele două modalități normative de comitere a faptei respective (profanarea prin orice mijloace a unui mormânt, a unui monument funerar sau de for public, a unei urne funerare sau a unui cadavru) nu este prevăzut în calitate de semn obligatoriu al laturii subiective, acesta fiind luat în considerare la individualizarea pedepsei penale, stabilirea gradului și a caracterului prejudiciabil al faptei comise. Este important de menționat că pentru infracțiunea de profanare a mormintelor și a monumentelor în forma agravantă (lit. b), alin.(2), art.222 C.pen. al RM) este prevăzută săvârșirea acesteia *din motive de prejudecată*, or atunci stabilirea acestora din urmă este obligatorie pentru justa încadrare a faptei conform art. 222 alin. (2) lit. b) C.pen. al RM. Scopul infracțiunii prevăzute la art.222 C.pen. al RM nu este considerat un semn obligatoriu al laturii subiective și nu este luat în considerare în procesul de încadrare a faptei; *excepție* fiind pentru a treia modalitate normativă cu caracter alternativ de comitere a infracțiunii de profanare a mormintelor și a monumentelor – însușirea obiectelor ce se află în mormânt sau pe el, situație în care este obligatorie stabilirea scopului de cupiditate [2, p. 914].

Așadar, referindu-ne la fapta de inscripționare ilicită cu vopsea pe placa monumentului de pe mormântul ridicat în memoria evreilor omorâți în perioada celui de-al II-ea Război Mondial, așa cum este expusă, aceasta atestă o bănuială rezonabilă privind săvârșirea infracțiunii prevăzute la art. 222, alin.(2), lit. a) C. pen. al RM, adică profanarea prin orice mijloace a unui monument funerar sau de for public, săvârșită de două sau mai multe persoane, faptă pasibilă de pedeapsă cu amendă în mărime de la 1050 la 1250 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 200 la 240 de ore, sau cu închisoare de la 1 la 4 ani [6].

În cele ce urmează se impune să determinăm dacă fapta de inscripționare a cuvintelor „FREE PALESTINE!”, „TERRORIST ISRAEL FREE PALESTINE, TERRORIST ISRAEL” pe placa monumentului de pe mormântul ridicat în memoria evreilor omorâți în perioada celui de-al II-ea Război Mondial conține (sau nu) elemente ale infracțiunii de instigare la acțiuni violente pe motive de prejudecată prevăzute la art. 346 C. pen. al RM.

Potrivit Google translate [10] expresia „FREE PALESTINE!” semnifică „ELIBERATI PALESTINA; LIBERTATE PALESTINEI”, iar expresia „TERRORIST ISRAEL ” are semnificația „ISRAELUL TERRORIST”. În viziunea noastră aceste expresii nu cad sub incidența discursului de ură, nici de instigare la discriminare, precum nici motivelor de prejudecată. Expresiile în cauză reprezintă, mai degrabă, aprecieri personale ce se înscriu în dreptul persoanei la libertatea de opinie și exprimare. Am mai remarcat ceva mai sus, în acest context, că libertatea de exprimare potrivit art.10 din Convenția Europeană pentru Drepturile Omului suscită o arie largă de interpretare (a se vedea: cauza Handyside c/Regatul Unit (1976), Amihalachioaie c/Republicii Moldova (2004), Guja c/Republicii Moldova (2009)).

În raport cu speța în cauză încadrarea juridică a faptei presupune a stabili existența/inexistența concordanței între cele săvârșite de făptuitori, adică de cei ce au inscripționat cuvintele „FREE PALESTINE!”, „TERRORIST ISRAEL FREE PALESTINE, TERRORIST ISRAEL” pe placa monumentului de pe mormântul ridicat în memoria evreilor omorâți în perioada celui de-al II-ea Război Mondial și norma penală concretă, prevăzută la articolul 346 - Instigarea la acțiuni violente pe motive de prejudecată - din Codul penal al Republicii Moldova, precum și în raport cu dispozițiile generale aplicabile faptei în cauză (din Partea generală a Codului penal).

Înseși procesul de încadrare juridică [6] presupune:

- identificarea obiectului juridic al infracțiunii (sub toate modalitățile sale) prevăzute la art.346 C.pen.al RM;
- identificarea elementului material (laturii obiective) al infracțiunii prevăzute la art.346 C.pen.al RM;
- identificarea subiectului activ al infracțiunii prevăzute la art.346 C.pen.al RM;
- identificarea laturii subiective a infracțiunii prevăzute la art.346 C.pen.al RM.

Obiectul juridic general este manifestat prin totalitatea relațiilor sociale le cu privire la valorile sociale subsumate în art. 2, alin.(1), C.pen.: „Persoana, drepturile și libertățile acesteia, proprietatea, mediul înconjurător, orânduirea constituțională, suveranitatea, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, pacea și securitatea omenirii, precum și întreaga ordine de drept”.

Obiect juridic generic (de grup) – este constituit dintr-un anumit grup de valori sociale omogene care sunt ocrotite prin normele penale sistematizate într-un anumit Capitol al Părții speciale din Codul penal. Ținând cont poziția faptei incriminate art. 346 C. pen. în ierarhia valorilor sociale protejate prin legea penală - Partea specială. Capitolul XVII, Infracțiuni contra autorităților publice și a securității de stat – *obiectul juridic generic* (de grup) este format din relațiile sociale privind buna desfășurare a activității autorităților publice și securitatea de stat - ca valori ocrotite prin normele penale sistematizate în acest capitol.

Obiectul juridic special/nemijlocit al infracțiunii de instigare la acțiuni violente pe motive de prejudecată (art.346 C.pen.) urmează a fi dedus din natura și conținutul relațiilor sociale violate prin instigarea la ură sau violență, manifestată prin îndemnuri publice, diseminare a informației sau alte forme de informare a publicului, inclusiv prin intermediul mass-mediei, în formă scrisă, desen sau imagine, sau prin intermediul unui sistem informatic, împotriva unei categorii de persoane pe motive de prejudecată.

Astfel, *obiectul juridic special/nemijlocit* al infracțiunii stipulate la art. 346 C. pen. este constituit din relațiile sociale privind dreptul la egalitate în fața legii - valoare socială consacrată în alin.(2), art.16 din Constituție și dezvoltată prin Legea nr.121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității - drept garantat tuturor persoanelor aflate pe teritoriul Republicii Moldova în sferile politică, economică, socială, culturală și alte sfere ale vieții, fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar.

Dacă obiectul juridic al infracțiunii (în modalitățile sale) este reprezentat de valoarea socială și relațiile generate de aceasta, atunci obiectul material al infracțiunii îl constituie entitatea fizică împotriva căreia este orientat elementul material (adică fapta/manopera făptuitorului) al infracțiunii. Cu referire la infracțiunea prevăzută la art. 346 C. pen. precizăm că aceasta este lipsită de obiect material, deoarece prin comiterea acestor fapte făptuitorul nu operează nici într-un fel asupra vreunor entități fizice, obiecte sau bunuri materiale.

Subiectul (activ) infracțiunii. Reieșind din textul normativ al incriminării stipulate la art. 346 C. pen. legiuitorul nu a prevăzut careva cerințe speciale față de făptuitor. Astfel, sunt pasibile de răspundere penală persoanele fizice responsabile care, în momentul săvârșirii infracțiunii, au împlinit vârsta de 16 ani (art. 21, alin. (1), C. pen.).

Subiectul pasiv al infracțiunii prevăzute la art. 346 C. pen. Vom preciza că subiect pasiv special (imediat) al infracțiunii în cauză sunt persoanele dreptului (toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine social – art. 16, alin. (2) din Constituție) cărora li s-a adus atingere prin fapta incriminată - instigarea la ură sau violență din motive de prejudecată. Alături vom sublinia că în calitate de subiect pasiv general (mediat) al infracțiunii vizate (ca de fapt și în cazul tuturor contravențiilor și infracțiunilor) este statul - titular al constrângerii și apărării sociale a persoanei – prescripție consacrată în art. 16, alin. (1) din Constituție - Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului.

Elementul material (latura obiectivă) a infracțiunii. Latura obiectivă a conținutului constitutiv al infracțiunii exprimă manifestarea exterioară care include elementul material sub forma acțiunii sau inacțiunii, urmarea prejudiciabilă, legătura de cauzalitate și anumite condiții ce țin de loc, timp, mod și împrejurări de comitere a faptei (cerințe esențiale). Potrivit textului normativ al normei de incriminare prevăzute la art. 346 C. pen. al RM este posibilă de sancțiune penală fapta - de instigare la ură sau violență, manifestată prin îndemnuri publice, diseminare a informației sau alte forme de informare a publicului, inclusiv prin intermediul mass-mediei, în formă scrisă, desen sau imagine, sau prin intermediul unui sistem informatic, împotriva unei categorii de persoane – săvârșită din motive de prejudecată. Prin prisma structurii laturii obiective (1 - elementul material sub forma acțiunii sau inacțiunii; 2 - urmarea prejudiciabilă; 3- legătura de cauzalitate și anumite condiții ce țin de loc, timp, mod și împrejurări de comitere a faptei (cerințe esențiale)) constatăm că infracțiunea stipulată la art. 346 C. pen. este una comisivă, adică săvârșită prin acțiune, făptuitorul urmând să manifeste o conduită voluntară pro-activă de instigare la ură sau violență. În raport cu textul normei de incriminare de la art. 346 C. pen. elementul material include conduita făptuitorului care: 1 – instigă la ură sau 2 – instigă la

violență; înseși acțiunile de instigare la ură sau violență pot fi săvârșite, la rândul său, prin următoarele modalități alternative: a) prin îndemnuri publice, diseminare a informației; b) prin intermediul mass-media, în formă scrisă, desen sau imagine; c) prin intermediul unui sistem informatic d) prin alte forme de informare a publicului. Urmarea prejudiciabilă exprimă vătămarea sau starea de pericol cauzată de infracțiune, adică de acțiunea sau inacțiunea făptuitorului, asupra valorii sociale protejate prin incriminare. În raport cu infracțiunea stipulată la art.346 C. pen. prin săvârșirea acesteia sunt periclitate relațiile sociale privind dreptul la egalitate în fața legii fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar – drept consacrat în art.16 din Constituție și dezvoltat prin Legea nr.121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității. În cazul infracțiunii de la art. 346 C. pen., așa cum reiese din textul normei de incriminare, legiuitorul nu a condiționat existența infracțiunii de producerea vreunei urmări, fapt care atestă caracterul formal atât a infracțiunii, cât și urmării prejudiciabile, or prin infracțiunea de instigare la ură sau violență, manifestată prin îndemnuri publice, diseminare a informației sau alte forme de informare a publicului, inclusiv prin intermediul mass-mediei, în formă scrisă, desen sau imagine, sau prin intermediul unui sistem informatic, împotriva unei categorii de persoane creează o stare de pericol, de amenințare (legătura de cauzalitate) pentru exercitarea dreptului la egalitate în fața legii.

Este cert, că existența infracțiunii prevăzute la art. 346 C. pen. presupune stabilirea legăturii de cauzalitate dintre fapta de instigare la ură sau violență, manifestată prin îndemnuri publice, diseminare a informației sau alte forme de informare a publicului, inclusiv prin intermediul mass-mediei, în formă scrisă, desen sau imagine, sau prin intermediul unui sistem informatic, împotriva unei categorii de persoane și urmarea prejudiciabilă - starea de pericol, de amenințare survenită pentru exercitarea dreptului la egalitate în fața legii.

Pentru încadrarea juridică a faptei în tiparul legii penale este importantă înțelegerea și aprecierea adecvată a acțiunilor făptuitorului care comite fapta incriminată la art. 346 C. pen. În acest sens în doctrina de specialitate, în raport cu specificul acestui gen de infracțiuni s-a explicat [11, p. 556, 701, 521-523]:

„1. [...] Îndemnul public înseamnă săvârșirea faptelor în locuri permanent accesibile publicului (subl. noastră) sau care se află la dispoziția acestuia și unde este prezent un cerc larg de persoane, în situații când se țin discursuri verbale. Săvârșirea infracțiunii prin intermediul mas-media are loc atunci când acțiunile de ațâțare a vrajbei, a dezbinărilor naționale, rasiale, religioase se răspândesc prin presă (ziare, reviste, editarea diferitelor programe, foi volante ș. a.), sau prin folosirea emisiunilor audiovizualului (radio, televiziune), precum și a Internetului;

2. Aceste fapte au următoarele semne specifice, obligatorii: ele trebuie să fie săvârșite în public (subl. noastră), inclusiv prin intermediul mass-media, precum și în formă scrisă sau electronică [...]”.

Astfel, modalitățile alternative de operare a făptuitorului așa cum sunt formulate în textul normativ al art. 346 C. pen. denotă o cerință esențială - *caracterul public* al faptei incriminate.

Latura subiectivă a infracțiunii. Latura subiectivă a conținutului constitutiv al infracțiunii exprimă manifestarea interioară care vizează atitudinea psihică a făptuitorului față de fapta prejudiciabilă săvârșită și de urmările acesteia, determinată de interacțiunea factorului intelectual sau conștiinței și factorului volitiv sau voinței. Reieșind din textul normativ al normei de incriminare prevăzute la art. 346 C. pen. al RM este pasibilă de sancțiune penală fapta de instigare la ură sau violență, manifestată prin îndemnuri publice, diseminare a informației sau alte forme de informare a publicului, inclusiv prin intermediul mass-mediei, în formă scrisă, desen sau imagine, sau prin intermediul unui sistem informatic, împotriva unei categorii de persoane. Prin prisma structurii laturii subiective (vinovăția, scopul, motivul) constatăm *in concreto*, că în cazul infracțiunii prevăzute la art.346 C. pen., vinovăția presupune atitudinea psihică a subiectului, persoană fizică, care a atins vârsta de 16 ani, față de acțiunile de instigare la ură sau violență săvârșite prin îndemnuri publice, diseminare a informației sau alte forme de informare a publicului, inclusiv prin intermediul mass-mediei, în formă scrisă, desen sau imagine, sau prin intermediul unui sistem informatic, împotriva unei categorii de persoane. Așa cum rezultă din dispoziția normei de incriminare de la art.346 C.pen. în coroborare cu art.17 C.pen. - Infracțiunea săvârșită cu intenție, fapta de instigare la ură sau violență în modalitatea prescrisă, poate fi comisă numai cu intenție. Vinovăția sub forma intenției manifestată de făptuitor la săvârșirea faptei prejudiciabile rezultă din materialitatea faptei. Or, așa cum este formulată dispoziția normei de incriminare la art. 346 C. pen., este de neconceput ca acțiunea de instigare la ură sau violență, în oricare dintre modalitățile alternative prescrise, să se săvârșască din imprudență.

În textul normativ al infracțiunii stipulate la art. 346 C. pen. se indică în mod expres (subl. noastră) că fapta de instigare la ură sau violență, manifestată prin îndemnuri publice, diseminare a informației sau alte forme de informare a publicului, inclusiv prin intermediul mass-mediei, în formă scrisă, desen sau imagine, sau prin intermediul unui sistem informatic, împotriva unei categorii de persoane este săvârșită din motive de

prejudecată – motive definite expres în alin. (1), art. 134/21 C. pen. al RM. Mai mult, se consideră că infracțiunea s-a comis din motive de prejudecată indiferent de faptul dacă făptuitorul s-a condus integral sau doar parțial de astfel de motive, fiind prezente și alte motive (alin. (3), art. 134/21 C. pen. al RM).

Totodată, prezența în profilul victimei a anumitor caracteristici protejate nu va constitui în sine o bază suficientă pentru a concluda că s-a comis o infracțiune motivată de prejudecată (alin. (2), art. 134/21 C. pen. al RM).

Existența infracțiunii de instigare la ură sau violență în varianta stipulată la art. 346 C. pen. al RM presupune că făptuitorul acționează intenționat, având o conduită pro-activă și recurgând la modurile și mijloacele prescise în textul normei de incriminare, pentru a determina (scopul infracțiunii) alte persoane (fapta de instigare nu vizează pe cineva concret, ci un cerc nedeterminat de persoane) să manifeste ură sau violență, să susțină ura sau violența, să acționeze cu ură sau violență față de o anumită persoană sau față de un grup de persoane – acțiuni săvârșite din motive de prejudecată - prin care se violează un drept protejat (rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, orientare sexuală și altele).

Din textul normativ al art.346 C. pen. reținem că legiuitorul incriminează actele de instigare la ură sau violență ca infracțiune de sine stătătoare, prin urmare cel care le comite este autor al faptei și nu instigator.

Cu titlul de concluzie. 1. Potrivit Google translate [12] expresia „FREE PALESTINE!” semnifică „ELIBERATI PALESTINA; LIBERTATE PALESTINEI”, iar expresia „TERRORIST ISRAEL ” are semnificația „ISRAELUL TEROIST”. În viziunea noastră aceste expresii nu cad sub incidența motivelor de prejudecată și nu atestă prezența bănuielii rezonabile privind instigarea la acțiuni violente pe motive de prejudecată - art. 346 C. pen. al RM. 2. Fapta de inscripționare ilicită cu vopsea pe placa monumentului de pe mormântul ridicat în memoria evreilor omorâți în perioada celui de-al II-ea Război Mondial, așa cum este expusă, atestă o bănuială rezonabilă privind săvârșirea infracțiunii prevăzute la art. 222, alin.(2), lit. a) C. pen. al RM, adică profanarea prin orice mijloace a unui monument funerar sau de for public, săvârșită de două sau mai multe persoane, faptă pasibilă de pedeapsă penală.

3. Soluționarea cauzei, precum și încadrarea juridică adecvată a faptei săvârșite în tiparul legii, constituie nu altceva decât aplicarea normelor de drept, în cazul speței date - aplicarea normelor de drept penal și de drept procesual penal – chestiuni incidente domeniului juridic.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cauza penală nr. 2024320100 pe faptul bănuielii rezonabile privind săvârșirea infracțiunilor prevăzute de art. 222, alin. (2), lit. a) și b) și de art. 346 Cod penal al RM;
2. Brînză S., Stati V. Drept penal. Partea specială. Vol. II. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2011, p.911;
3. Dicționarul limbii române moderne. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958, p.515;
4. Streteanu F., Moroșanu R. Instituții și infracțiuni în noul cod penal. București: Proiect finanțat de Uniunea Europeană, 2010, p.499;
5. Dexonline. Funerar. <https://dexonline.ro/intrare/funerar/22206> (vizitat la 01.07.2024).
6. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Barbăneagră A. și colab. Chișinău: Editura Sarmis, 2009. p.464;
7. Chirița V., Pilat S. Delimitarea vandalismului de infracțiunea de profanarea mormintelor și a monumentelor. În: Revista Legea și Viața, Chișinău, august, 2018, p.32;
8. Toader T. Drept penal. Partea specială. Suport de curs. București: Hamangiu, 2009, p.83;
9. Jeflea A., Moraru V. Infracțiuni ce implică semne de extremism religios: aspecte de drept penal. Chișinău: Studia Universitatis Moldaviae (USM), 2016, p.177;
10. <https://translate.google.com/?sl=en&tl=ro&text=FREE%20PALESTINE&op=translate/> Vizitat la 12.09.24
11. Codul penal comentat și adnotat / Alexei Barbăneagră, Viorel Berliba, Constantin Gurschi ș.a. -Ch.: Cartier, 2005, pag. 556; Drept penal / Sergiu Brînză, Xenofon Ulianoschi, Vitalie Stati,... Ed. a 2-a – Ch.: Cartier, 2005, pag.701; Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Alexei Barbăneagră, Gheorghe Alecu, Viorel Berliba, Vitalie Budeci, Trofim Carpov, Valeriu Cușnir, Radion Cojocaru, Alexandru Mariș, Tudor Popovici, Gheorghe Ulianoschi, Xenofon Ulianoschi, Nicolae Ursu, Victor Volcinschi. – Ch.: Editura Sarmis, 2009, pag.521-523;
12. <https://translate.google.com/?sl=en&tl=ro&text=FREE%20PALESTINE&op=translate/> // Vizitat la 17.09.24

**INSTITUȚIA REZERVEI PROPRIETĂȚII ÎN LEGISLAȚIA CIVILĂ UZUALĂ
A REPUBLICII MOLDOVA: NATURA JURIDICĂ ȘI ESENȚA³⁸**

**THE INSTITUTION OF PROPERTY RESERVE IN THE USUAL CIVIL LEGISLATION
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: LEGAL NATURE AND ESSENCE**

Iurie FRUNZĂ, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova;
conf. univ., Universitatea de stat din Comrat
e-mail: iufrunza@yandex.ru
ORCID: 0000-0002-6407-6640

Gioni POPA-ROMAN, doctor în drept,
asistent judiciar, Tribunalul Bacău (România),
e-mail: gionipopagavrilovici@yahoo.com

Lilia STEFU, magistru în drept, cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: liliastefu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2208-6453

Summary

The article reflects the institution of the reservation of ownership in the civil legislation of the Republic of Moldova following the modernization of the Civil Code. In particular, it highlights theoretical and practical issues in the correct application of this legal institution, as well as scientific analysis aimed at its improvement.

The subject of the research concerns the theoretical and practical issues related to the reservation of ownership in the context of sales contracts and other property transfer contracts.

The aim of the research is to provide a comprehensive examination of the legal issues that may arise in the practice of applying the institution of the reservation of ownership, based on theoretical research and empirical materials. Additionally, it seeks to formulate proposals for legislative improvements to enhance the existing legal framework, helping both individuals and legal entities, as well as courts, to correctly apply this new institution. This objective determines the originality and scientific novelty of the research.

The results of the study can be used in scientific research activities, as well as in the theoretical and practical education of students in higher educational institutions with legal profiles in the Republic of Moldova, and in the courts when resolving civil cases. The study employs several research methods, including: historical method, analytical method, comparative method, logical method, and normative method.

The main results obtained include establishing the essence of the reservation of ownership based on the applicable legal norms of the Civil Code of the Republic of Moldova, as well as the theoretical definition of this specific means of ensuring the performance of property transfer obligations.

Keywords: *reservation of ownership, sale contract, property rights, contract conditions.*

INTRODUCERE

Cercetarea de față reflectă unele rezultate în cadrul subprogramului științific instituțional «Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice», cod 01.05.01 din cadrul Institutului de cercetări juridice, politice și sociologice al Universității de Stat din Moldova (2024-2027). Cercetarea reflectă un studiu al normelor uzuale și al literaturii juridice vis-a-vis de instituția rezervei dreptului de proprietate la încheierea contractului de vânzare-cumpărare dar și a altor contracte translativ de proprietate în dreptul civil. Studiul ne aduce multă lumină academică și claritate

³⁸ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

juridică practică ceea ce ține de aplicarea corectă în practică a acestei instituții relativ nouă de drept civil în Republica Moldova.

Inițial, respectând principiul obiectivității științifice amintim că, deși anterior instituția ”rezerva dreptului de proprietate” nu era reglementată în Codul civil al Republicii Moldova (în continuare, CC RM), această clauză, totuși, era aplicată pe larg în relațiile civile cu titlu de mijloc de garantare a executării obligațiilor. Mai cu seamă în raporturile juridice de drept comercial, adică în tranzacțiile comerciale, între comercianți, or, în practica comercial-internațională acest mijloc de garantare a executării obligațiilor nu este o noutate.

Iar în legislația mai multor state (SUA, Marea Britanie, Franța, Japonia, statele Americii Latine) acest mijloc de garantare a executării obligației este expres prevăzut ca un mijloc de garantare a stingerii obligației prin executare cu plata prețului.

Astfel, în reglementarea § 2-401 din Codul Comercial Uniform (UCC) din Statele Unite ale Americii este indicat că, ”orice rezervare de către vânzător a dreptului de proprietate asupra bunurilor expediate sau livrate cumpărătorului va fi considerată a opera ca o reținere a garanției executării plății” [1] (traducere neautorizată – n.n.).

Astfel, în lipsa unei limitări legale, rezerva proprietății ca formă de garantare a încasării prețului, a fost în practica juridică din Republica Moldova considerată posibilă, or, doctrina și jurisprudența susținând admisibilitatea unei asemenea soluții: ”Dacă vânzătorul prin contract și-a rezervat lui proprietatea obiectelor vândute până la integrala plată a prețului, iar până atunci cumpărătorul va avea numai uzul acelor mobile posedându-le cu titlu precar, legea neopunându-se, vânzătorul este în tot dreptul de a stipula expres, că proprietatea mobilelor să fie transmisă numai când cumpărătorul își va îndeplini obligațiunea plătind întregul preț” [2, p. 434].

În dreptul german, această clauză se numește ”Eigentumsvorbehalt” (§ 455 Cod civil german), în ordine juridică franceză – ”clause de reserve de proprie” ((art. 2367 din Codul civil francez), în ordinea juridică anglo-americană ”retention of title, reservation of title” [3, p. 27], în legislația civilă rusă și ucraineană – ”Сохранение права собственности за продавцом” (art. 491 CC FR // art.697 CC Ukr.).

În dreptul german și în doctrina germană, rezerva proprietății este direct evaluată ca o condiție suspensivă într-o tranzacție de drept real – mobilă, atunci când obiectul contractului este un bun mobil. (Einigung) [4].

Actualmente în Codul civil modernizat al Republicii Moldova (în continuare, CC RM) instituția ”rezerva dreptului de proprietate (rezerva proprietății)” este reglementată de Secțiunea a 11-a ”Vânzarea-cumpărarea cu rezerva proprietății” din capitolul I - ”Vânzarea-cumpărarea”, Titlul III - ”Categoriile de obligații” din cartea a treia - ”Obligațiile” (art. 1191- 1194). Totodată, o reglementare specială este prevăzută și în norma alin (2) din art. 1190 - trecerea dreptului de proprietate în cazul vânzării întreprinderii sub rezerva proprietății.

Așa cum invocam supra, vânzarea făcută cu rezerva dreptului de proprietate este cunoscută și statelor învecinate. În România această instituție este reglementată de art. 1684 și 1755 Cod civil român. În Federația Rusă de art. 491 și alin. (3) art. 564 CC FR. În Ucraina – art. 697 Cod civil.

În continuare, dat fiind că această instituție de drept civil este una relativ nouă în teoria și practica RM pe baza normelor uzuale din CC RM și a doctrinei vom stăruii să identificăm în ce constă esența acestei instituții și, în consecință, să definim o noțiune teoretică a rezervei dreptului de proprietate.

MATERIAL ȘI METODĂ

În contextul studiului efectuat sau utilizat mai multe metode de cercetare, cum ar fi: *metoda istorică*, care a declanșat procesul de investigare a istoricului instituției cercetate; *metoda analizei sistematice*, care a fost utilizată în procesul de analiză structurată și reliefare a conceptelor de bază a lucrării, ceea ce a permis evidențierea celor mai relevante aspecte privind tema abordată; *metoda normativă și comparativă* – aplicarea metodei în cauză a fost justificată de necesitatea efectuării analizei și cercetării cadrului legislativ în materie de rezervă a proprietății din Republica Moldova, precum și a altor state și *metoda logică*, care a constat în aplicarea regulilor și categoriilor logicii juridice la interpretarea normelor dreptului pozitiv, la necesitatea formulării concluziilor și investigarea noțiunilor de bază ale temei cercetate.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Potrivit art. 1191 CC RM (rezerva proprietății), ”(1) Atunci când, într-o vânzare-cumpărare cu plata prețului în rate, obligația de plată este garantată cu rezerva dreptului de proprietate (rezerva proprietății), cumpărătorul dobândește dreptul de proprietate la data plății ultimei rate din preț. (2) Cu toate acestea, riscul pieririi, inclusiv pierderii, sau deteriorării fortuite a bunului este transferat cumpărătorului conform art. 1114. (3) Dispozițiile prezentei secțiuni se aplică în mod corespunzător atunci când trecerea dreptului de proprietate la cumpărător este suspendată până la îndeplinirea unei alte condiții decât plata prețului. (4) Dispozițiile prezentei secțiuni se aplică în mod corespunzător și în cazul rezervei proprietății stipulate în alte contracte prin care o parte este obligată să transmită dreptul de proprietate asupra unui bun în schimbul unei contraprestații, dacă din lege, contract sau natura obligației nu rezultă altfel”.

Astfel, din normele (1), (3) și (4) a articolului menționat cert se desprinde că rezerva dreptului de proprietate (rezerva proprietății) este aplicabilă în trei cazuri:

- într-o vânzare-cumpărare cu plata prețului în rate până la data plății ultimei rate din preț;
- într-o vânzare-cumpărare până la îndeplinirea unei alte condiții decât plata prețului;
- în alte contracte prin care o parte este obligată să transmită dreptul de proprietate asupra unui bun în schimbul unei contraprestații.

Ce urmează de înțeles prin aceste trei cazuri? – **Primul caz** este atunci când, într-un contract de vânzare-cumpărare cu plata prețului în rate (în credit), vânzătorul, la încheierea contractului, cu titlu de mijloc de garantare a executării obligației de plată (a garanției executării plății prețului integral) din partea cumpărătorului își poate rezerva dreptul de proprietate asupra bunului vândut până la data plății de către cumpărător a ultimei rate din preț. *Spre exemplu*, cetățeanul A. (vânzător) vinde automobilul cetățeanului F. (cumpărător) la prețul total de 200 000 lei. Potrivit înțelegerii prealabile la contractul de vânzare-cumpărare părțile au convenit că, cumpărătorul va achita suma de 100 000 lei la momentul încheierii tranzacției, iar restul sumei de 100 000 lei o va achita în rate, în timp de 10 luni, a câte 10 000 lunar. La momentul încheierii tranzacției de vânzare-cumpărare vânzătorul A., a insistat ca în contract să fie inserată clauza referitoare la ”rezerva dreptului de proprietate” până la data plății de către cumpărător a ultimei rate din preț. Cumpărătorul F a acceptat această clauză, respectiv, la caz, obligația de plată este garantată cu rezerva dreptului de proprietate (rezerva proprietății), iar cumpărătorul F dobândește dreptul de proprietate la data achitării ultimei rate din preț. Drept urmare, dat fiind faptul că obiect al contractului este automobilul, deci un bun (vehicul) asupra căruia dreptul de proprietate se dobândește, conform legii, prin înregistrarea într-un registru de publicitate, pornind de la norma alin. (1) art. 1192 CC RM, dreptul de proprietate al cumpărătorului *va fi înregistrat provizoriu* în registrul de stat al transporturilor ținut de Agenția Servicii Publice, în timp ce dreptul de proprietate al vânzătorului *nu va fi radiat* până la data plății de către cumpărător a ultimei rate din preț. Aceeași situație este aplicabilă și în cazul vinderii sub aceeași condiție a imobilelor. Iar în cazul altor bunuri mobile (aspra cărora dreptul de proprietate se dobândește fără înregistrarea într-un registru de publicitate (diferit utilaj, acțiuni, animale domestice, produse industriale și agricole, alte bunuri mobile), rezerva proprietății se înregistrează de către notar, sau după caz de companii de leasing, societăți de registru în registrul garanțiilor reale mobiliare, adică în registrul gajului bunurilor mobile ținut de Agenția Resurse Informaționale Juridice, subordonată Ministerului Justiției. Aceste formalități de publicitate sunt necesare pentru ca rezerva proprietății să devină opozabilă față de terți.

Apropo, art. 1192 CC RM (opozabilitatea rezervei proprietății față de terți), prin alin (1) la general, prevede că stipulația relativă la rezerva proprietății nu poate fi opusă terților decât după îndeplinirea formalităților de publicitate (formelor de publicitate) cerute de lege, după natura bunului. Fie este vorba despre bunuri imobile, fie de bunuri mobile. Și asta derivă din prevederea la lit. b) alin (1) art. 1192 care stipulează ”în cazul celorlalte bunuri mobile, rezerva proprietății se înregistrează în registrul garanțiilor reale mobiliare (adică, în registrul gajului bunurilor mobile - n.n.). Cu toate acestea, dacă această înregistrare nu s-a făcut, rezerva proprietății poate fi invocată față de terți care au cunoscut existența ei pe altă cale”.

În acest sens, norma alin (2) din art. 1192 CC RM expres prevede că, cităm: ”Rezerva proprietății *nu poate fi invocată față de terți* care au dobândit drepturi referitoare la bun de la cumpărător dacă rezerva proprietății nu le era opozabilă la data încheierii actului de dobândire a dreptului”. De exemplu, în cazul bunurilor determinate generic sau cele ușor alterabile etc.

Astfel, în directă legătură cu art. 1191 CC RM, în această ordine invocăm că din norma alin (1) art. 1192 derivă că, *în Republica Moldova toate bunurile, indiferent de natura lor pot face obiectul unei rezerve a dreptului de proprietate* (rezerva proprietății) – imobile sau mobile, fie ele determinate individual sau determinate generic, fie consumptibile sau neconsumptibile.

Cazul doi, este atunci când, într-un contract de vânzare-cumpărare părțile, în afară de asemenea condiții care țin de așa elemente precum obiectul, plata prețului etc, mai înserează și o clauză a unei condiții *suspensive* (unde efectele juridice ale căreia se vor produce la momentul survenirii unui eveniment viitor și nesigur), adică dreptul de proprietate asupra bunului vândut va trece de la vânzător la cumpărător la momentul îndeplinirii acelei condiții suspensive (a se vedea: art. 374, 352 CC RM). Într-un asemenea caz, trecerea dreptului de proprietate la cumpărător este suspendată până la îndeplinirea unei asemenea alte condiții decât plata prețului. Deci, vânzătorul de asemenea își poate rezerva dreptul de proprietate asupra bunului vândut până la momentul survenirii aceluși eveniment viitor și nesigur. *De exemplu*, aceste condiții suspensive cu care contractele de vânzare-cumpărare leagă apariția dreptului de proprietate asupra bunului vândut de către cumpărător pot fi: *eliberarea unei garanții bancare* [5, p. 85] (cu titlu de garanție personală autonomă) de o bancă sau de o altă instituție financiară (garant), *dobândirea de către cumpărătorul comerciant sau profesionist a autorizației sau licenței de activitate* [6, p. 71], *participarea cumpărătorului la concurs-licitație în vederea obținerii dreptului de încheiere a unui contract concret* (de locațiune, de arendă, sau chiar de vânzare-cumpărare), sau *victoria cumpărătorului în acest concurs* (adică,

câștigarea concursului de către cumpărător). De menționat că îndeplinirea acestor condiții suspensive de către cumpărător cu desăvârșire sunt alte condiții decât plata prețului, iar oportunitatea acestor condiții suspensive sunt determinate de către părțile contractante în contractul vânzare-cumpărare. De asemenea, drept exemplu de condiție poate servi și *păstrarea de către cumpărător a unui număr stabilit de locuri de muncă într-un termen stabilit în contract*, în cazul vinderii (prin privatizare – n.n.) întreprinderii ca un complex patrimonial unic.

Cazul trei, este atunci când, un contract între părți este translativ de proprietate, dar nu este un contract de vânzare-cumpărare și nici, chiar de schimb. *De exemplu*, în cazul rezervei proprietății stipulate într-un contract de antrepriză sau de prestare a diferitor servicii, unde părțile au convenit că, clientul sau beneficiarul urmează să achite antreprenorului/ prestatorului pentru lucrarea/serviciul efectuată/prestat nu prețul/contribuția în bani, ci prin o altă prestație, de pildă, transmite în schimbul lucrării/serviciului un imobil, un mijloc de transport etc. Cu titlu de ilustrație aducem cazul când persoana X (clientul) se înțelege cu persoana Y (antreprenorul) de a-i construi un garaj din materialele ultimului, iar în loc de preț convenit se va achita cu ultimul prin o altă prestație – îi transmite o camionetă. În acest caz, în contractul de antrepriză clientul X., își va statornici dreptul de a-și rezerva dreptul de proprietate asupra camionetei până la data dării în exploatare a garajului și transmiterii acestuia către el de către antreprenor prin act de primire-predare. Și, vice-versa, antreprenorul își va rezerva dreptul de proprietate asupra garajului (materialelor întrebunțate) până la data când clientul îi va transmite dreptul de proprietate asupra camionetei.

Urmează de precizat că, indiferent de felul bunului (mobil sau imobil), *clauza ce ține de rezerva dreptului de proprietate trebuie să fie expres stipulată în contract*, deoarece nu orice vânzare-cumpărare cu termen de plată a prețului, nu orice vânzare-cumpărare până la îndeplinirea unei alte condiții suspensive decât plata prețului și nu orice alt contract prin care o parte este obligată să transmită dreptul de proprietate asupra unui bun în schimbul unei contraprestații presupune rezerva proprietății.

Totodată, evidențiem că potrivit alin. (2) al articolului menționat cu trimitere la regula generală din art. 1114 CC RM, în toate trei cazuri menționate *riscul pieirii sau deteriorării fortuite a bunului* este însă transferat cumpărătorului de la momentul predării acestuia, adică de la punerea bunului la dispoziția cumpărătorului.

Astfel, în procesul de construire a unui contract de vânzare cumpărare cu rezerva proprietății este foarte important ca părțile să stabilească în mod expres momentul predării bunului și, corespunzător, cine suportă riscul pieirii bunului [7, p. 19].

Natura juridică și esența rezervei dreptului de proprietate.

Disputele doctrinare cu privire la natura juridică a acestei instituții de drept au fost și rămân a fi în vogă. În doctrina actuală din România, la general, regăsim argumente în susținerea a două opinii. Astfel, în accepțiunea unor autori din România rezerva proprietății a fost și mai este privită adesea ca o *veritabilă condiție suspensivă* [2, p. 434]. Alți autori din România, în special Francisc Deak [8, p. 17], Răzvan Dincă [9, p. 124 și Ioan Popa [10] privesc rezerva proprietății până la plata prețului ca fiind o *vânzare supusă unui termen suspensiv*. ”Astfel se întâmplă dacă părțile au amânat transferul proprietății până la împlinirea unui termen suspensiv (de exemplu, până la termenul predării lucrului vândut ori a plății prețului) [8, p. 17]. În această ordine, Durnescu, Mihaela scrie că, cităm -”Susținătorii ideii de *contract afectat de un termen suspensiv* consideră că plata prețului nu poate fi considerată un eveniment viitor și nesigur, întrucât ”ea face obiectul uneia dintre obligațiile esențiale care decurg din contract, și anume obligația caracteristică a cumpărătorului”. Prin încheierea contractului de vânzare, părțile înțeleg că plata prețului este doar amânată și nu pusă în discuție căci ”prin încheierea contractului, părțile resping categoric eventualitatea neplății prețului.” [7, p. 22].

În literatura de specialitate din Federația Rusă de asemenea se observă mai multe voci cu diferite opinii. Astfel, Т. Д. Бенцианова [11, p. 305], Смирнова, М. А. [12], С. В. Сарбаш [13, p. 19-23] califică acest institut ca o *condiție suspensivă*. De menționat că cercetătorii enunțați în poziția dată sunt inspirați din dreptul german și în doctrina germană, unde rezerva proprietății este direct evaluată ca o condiție suspensivă. К. И. Скловский, numește clauza de rezervă a proprietății ca o analogie a clauzei din dreptul roman *lex commissoria*, care nu era altceva ca o condiție suspensivă sau chiar rezolutorie [14, p. 367]. La rândul său, autoarea din Federația Rusă, Е. А. Останина, susține că condiția de plată integrală a prețului în contractul de vânzare – cumpărare sau în alt contract translativ de proprietate (fie el și cu condiția achitării în rate) nu trebuie calificată ca o condiție suspensivă în aceste contracte [15, p. 65]. Е. А. Останина invocă că la determinarea naturii juridice a rezervei proprietății urmează corect de delimitat situația când în contracte este înserată o clauză specifică de ”condiție suspensivă” și situația când în aceste contracte sunt înserate clauze de ”simple condiții” sau pur și simplu datoria părții (la caz, a cumpărătorului) de a-și executa obligația de plată a prețului contractului. Poziția dată noi o susținem ad-literam. Totodată, în această ordine, autoarea Е. А. Останина solicită a urma practica contractului de vânzare-cumpărare internațională, unde clauza de ”condiție suspensivă” este strict delimitată de simpla clauză de ”executare a obligației” (la caz, de plată a prețului) [15, p. 66].

Pornind de la analiza art. 1191 CC RM obiectiv conchidem că în cazul prevăzut la alin. (1) în care doar transferul dreptului de proprietate este supus *obligației* simple a cumpărătorului de plată integrală a prețului instituția rezervei dreptului de proprietate (rezerva proprietății) *este percepută ca o vânzare simplă și pură*. De exemplu, în noul contract pentru ordinea noastră juridică, - contractul de vânzare-cumpărare a bunului imobil în construcție (art. 1170 CC RM).

De asemenea, în cazul prevăzut la alin. (4) – când obligația unei părți a contractului translativ de proprietate (altul decât de vânzare-cumpărare) de transmitere a dreptului de proprietate asupra unui bun este legată de simpla obligație a co-contractantului de a prezenta o contraprestație, rezerva dreptului de proprietate este privită *ca simplă clauză-condiție contractuală în acel contract*.

Iar ceea ce ține de cazurile prevăzute la alin. (3) din acest articol, - ”atunci când trecerea dreptului de proprietate la cumpărător este suspendată până la îndeplinirea unei alte condiții decât plata prețului”, instituția rezervei dreptului de proprietate urmează a fi privită *ca o veritabilă condiție suspensivă*, adică un act juridic de vânzare-cumpărare supus unei *condiții suspensive* – unde efectul său juridic, adică transferul dreptului de proprietate, *se va produce* la survenirea unui eveniment viitor și nesigur ca realizare (chiar și în cazul unui eveniment survenit, însă deocamdată necunoscut părților). În acest caz, clauza de rezervă a proprietății amână transferul proprietății până la realizarea evenimentului viitor și nesigur.

Esența rezervei dreptului de proprietate (rezervei proprietății) într-un contract de vânzare-cumpărare constă în aceea că, în cazul vânzării bunului (lor) în credit, când bunul este predat - transmis sau livrat cumpărătorului înainte ca acesta să plătească prețul integral convenit (cu plata prețului în rate) sau în cazul când părțile au convenit asupra îndeplinirii unei alte condiții suspensive decât plata prețului, în contract se înserează stipulația precum că, dreptul de proprietate asupra bunului vândut se păstrează-rezervă după vânzător până la data plății de către cumpărător a ultimei rate din preț, în cazul plății prețului în rate sau, în cazul indicat în contract, - până la îndeplinirea unei alte condiții suspensive decât plata prețului. Iar în alte contracte altele decât un contract de vânzare-cumpărare esența rezervei dreptului de proprietate constă în aceea că, partea obligată să transmită dreptul de proprietate asupra unui bun în schimbul unei contraprestații, chiar dacă și l-a predat în natură co-contractantului înainte de contraprestația stabilită își poate rezerva dreptul de proprietate asupra bunului până la primirea contraprestației.

Autoarea Durnescu Mihaela în lucrarea citată, își pune întrebarea - este vânzătorul, titularul unui drept deplin de proprietate până la data încasării prețului? Și răspunde - cu siguranță, nu!

În argumentare se invocă că după natura sa rezerva proprietății în mare parte este asimilată ipotecii. Însă dreptul deținut de vânzătorul ce și-a rezervat proprietatea nu poate fi asimilat pe deplin celui deținut de un creditor. Autoarea susține că, ”deși dreptul de proprietate nu a ieșit încă din patrimoniul său (a-l vânzătorului – n.n.), exercitarea acestui drept va fi făcută astfel încât, la data plății, acesta să poată trece deplin și neafectat în patrimoniul cumpărătorului. Având în vedere obligația de a transfera dreptul de proprietate, contractul de vânzare cu rezerva proprietății face parte din categoria contractelor în care este subînțeleasă o clauză de inalienabilitate (”Clauza de inalienabilitate este subînțeleasă în convențiile din care se naște obligația de a transmite în viitor proprietatea către o persoană determinată sau determinabilă”).

Aceasta înseamnă că, din cele trei atribute ale dreptului de proprietate (posesie, folosință și dispoziție-n.n.), vânzătorul nu va deține dreptul de dispoziție juridică asupra bunului, având doar *usus și fructus*, în măsura în care, prin convenția părților, nu s-a stabilit altfel [2, p. 21]. Așadar, chiar dacă este încă proprietar, până la încasarea prețului proprietarul nu va putea încheia acte prin care să constituie dezmembrăminte ale dreptului de proprietate (drept de uzufruct, suprafață, servitute, gaj/ipotecă etc. – n.n.).

Ceea ce ține de cumpărător (după caz, co-contractant în alte contracte ”translative de proprietate”) ”după primirea bunului în posesie de la vânzător (și înregistrarea acestui fapt în registrul respectiv) cumpărătorul devine posesorul titular, faptic și legal sau, mai simplu, posesor sub nume de proprietar, adică prezumat proprietar al bunului și, respectiv, își poate apăra posesia pe orice cale legală (art. 492-496 CC RM) sau chiar pe cale acțiunii în revendicare sau negatorie (art.581, 585 CC RM).

Prin urmare, atât cumpărătorul în contractul de vânzare-cumpărare, cât co-contractantul în alte contracte urmează să conștientizeze că, nu pot să înstrăineze sau să dispună în alt mod de acel bun până la momentul dobândirii depline a dreptului de proprietate asupra lui.

Astfel, cumpărătorul (în contractul de vânzare-cumpărare) sau co-contractantul (în alte contracte) preluând bunul în posesia sa, sunt conștienți de faptul că bunul dat, deocamdată, nu este proprietatea lor, respectiv, nu pot liber să dispună de soarta lui, până la data plății a ultimei rate din preț sau până la îndeplinirea unei alte condiții suspensive decât plata prețului, sau, respectiv, - până la data îndeplinirii contraprestației echivalente prețului stabilit.

O unică excepție de la aceste reguli este în cazul *vânzării întreprinderii* sub rezerva proprietății, unde în norma alin. (2) art. 1190 CC RM se prevede expres că ”cumpărătorul are dreptul, până la dobândirea dreptului

de proprietate, să dispună de bunurile și de drepturile nepatrimoniale incluse în componența întreprinderii predate în măsura în care este necesar scopului pentru care a fost cumpărată”. Aici, observăm că norma de drept citată nu descrie clar și concret limitele cumpărătorului de a dispune de bunurile și de drepturile nepatrimoniale incluse în componența întreprinderii predate. Or, sintagma ”în măsura în care este necesar scopului pentru care a fost cumpărată” este prea generalistă. Ce urmează de înțeles sub această sintagmă? În opinia noastră, având în vedere că dreptul de proprietate al vânzătorului persistă atâta timp cât există obiectul contractului, adică întreprinderea în calitate de complex patrimonial unic urmează de concluzionat că cumpărătorul poate să dispună doar de *bunurile mobile* și, respectiv, de *drepturile nepatrimoniale* incluse în componența întreprinderii predate.

Dreptul special de rezoluțiune al vânzătorului și recuperarea bunului.

Acest mijloc specific de garantare a executării obligațiilor translativ de proprietate este atractiv prin faptul că, vânzătorul, după caz, co-contractantul în alte contracte, poate recupera bunul de la cumpărător (co-contractant), precum și de la orice terț căruia rezerva proprietății îi este opozabilă pe calea acțiunii în revindicare. Totodată, ”vânzătorul poate, de asemenea, recupera bunul conform dispozițiilor legale privind transmiterea benevolă sau silită în posesie a bunului gajat ori, după caz, ipotecat” (art. 1194 CC RM). Însă accentuăm că, recuperarea bunului prin cele două căi indicate supra, adică pentru a obține sau recupera posesia sa de la oricare persoană care îl stăpânește de fapt (pe calea acțiunii în revendicare - art. 581 CC RM, sau conform dispozițiilor legale privind transmiterea benevolă sau silită în posesie a bunului gajat - art. 755-757 CC RM), vânzătorul o poate face doar după declararea inițială a rezoluțiunii contractului de vânzare-cumpărare (sau, după caz, a altor contracte) în baza art. 915 și urm. CC RM (rezoluțiune obișnuită) sau în baza dreptul special de rezoluțiune al vânzătorului (art. 1193 CC RM), care prevede cinci temeiuri de rezoluțiune specială.

Prin urmare, clauza cu pact de rezerva dreptului de proprietate (*pactum reservati domini*) sau mai simplu, rezerva proprietății teoretic poate fi definită în felul următor: - *este un mijloc specific de garantare a executării obligațiilor translativ de proprietate, și anume stipulația prin care într-un contract de vânzare-cumpărare sau, dup caz, în alte contracte translativ de proprietate părțile convin că vânzătorul își rezervă dreptul de proprietate asupra bunului vândut până la data plății de către cumpărător a ultimei rate din preț, în cazul plății prețului în rate sau până la îndeplinirea unei alte condiții suspensive decât plata prețului, iar în alte contracte - până la data îndeplinirii de către co-contractant a unei contraprestații echivalente prețului stabilit.*

CONCLUZII

În concluzie reiterăm că:

1. instituția ”rezerva dreptului de proprietate (rezerva proprietății)” este una relativ nouă pentru practica juridică a Republicii Moldova. Și, potrivit reglementărilor pozitive ale Codului civil al RM această instituție în calitatea sa de *mijloc specific de garantare a executării obligațiilor translativ de proprietate* este aplicabilă nu doar în cazurile unui contract vânzare-cumpărare cu plata prețului în rate până la data plății ultimei rate din preț sau până la îndeplinirea unei alte condiții decât plata prețului, dar și în alte contracte prin care o parte este obligată să transmită dreptul de proprietate asupra unui bun în schimbul unei contraprestații.

2. după natura sa juridică, de regulă generală, vânzarea sub rezerva proprietății, *este o vânzare simplă și pură*, de exemplu, în contractul de vânzare-cumpărare a bunului imobil în construcție, or, transferul dreptului de proprietate este supus *obligației* simple a cumpărătorului de plată integrală a prețului (or, în alte contracte este legată de simpla obligație a co-contractantului de a prezenta o contraprestație; iar atunci când trecerea dreptului de proprietate la cumpărător este suspendată până la îndeplinirea unei alte condiții decât plata prețului”, instituția rezervei dreptului de proprietate urmează a fi privită ca *o veritabilă condiție suspensivă*.

3. în Republica Moldova toate bunurile, indiferent de natura lor pot face obiectul unei rezerve a dreptului de proprietate (rezerva proprietății) – fie ele imobile sau mobile, determinate individual sau determinate generic, fie consumptibile sau neconsumptibile.

4. indiferent de felul bunului (mobil sau imobil), *clauza ce ține de rezerva dreptului de proprietate trebuie să fie expres stipulată în contract*, deoarece nu orice vânzare-cumpărare cu termen de plată a prețului, nu orice vânzare-cumpărare până la îndeplinirea unei alte condiții suspensive decât plata prețului și nu orice alt contract prin care o parte este obligată să transmită dreptul de proprietate asupra unui bun în schimbul unei contraprestații presupune rezerva proprietății.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Codul Comercial Uniform din SUA. <https://ro.scribd.com/document/406877982/Codul-Comercial-Uniform> (vizualizat: 04.07.2024) // A se vedea: Единообразный торговый кодекс США М.1996, pag.78-79.

2. Hamangiu, Constantin. *Codul civil adnotat, vol II*, Editura C.H.Beck. București, 2002; citat după: Durnescu, Mihaela. *Rezerva proprietății, între teoria seducătoare și problemele de aplicare practică*. În: *Notar de București*, nr. 12, 2021.
3. Ланина О.В. Оговорка о сохранении права собственности в договорных обязательствах. – М.: Статут, 2014. – 192 с.
4. Bürgerliches Gesetzbuch Deutschlands mit Einfuhrungsgesetz (1900), § 455. Sursa electronică: <http://oceanlaw.ru/wp-content/uploads/2018/02/1900-Гражданское-уложение-1.pdf>, pag.86 (vizitat: 08.07.24). § 455. [*Оговорка права о сохранении права собственности*] Если продавец движимой вещи оговорил сохранение за собой права собственности на вещь до уплаты покупной цены, то следует считать, что право собственности передается под отлагательным условием уплаты покупной цены полностью и что продавец вправе расторгнуть договор при просрочке покупателя.
5. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй / под ред. Т. Е. Абовой, А. Ю. Кабалкина. М., 2004.
6. Гражданское право: учебник / под ред. А. Г. Калпина. М., 1999. Ч. 2. С. 71.
7. Durnescu, Mihaela. *Rezerva proprietății, între teoria seducătoare și problemele de aplicare practică*. În: *Notar de București*, nr. 12, 2021.
8. Deak, Francisc. *Tratat de Drept civil. Contracte speciale*. Editura Universul Juridic, 2001.
9. Dincă, Răzvan. *Varietăți de vânzare*. Editura Univesrul juridic, București 2016.
10. Пора, Ioan. *Clauza de rezervă a proprietății*, www.universuljuridic.ro (vizitat: 20.06.24).
11. Бенцианова, Т. Д. *Оговорка о сохранении права собственности за продавцом* // Актуальные проблемы гражданского права: сб. ст. / под ред. О. Ю. Шиловцова. М., 2004. Вып. 8. С. 305–306.
12. Смирнова, М. А. Оговорка о сохранении права собственности за продавцом по российскому законодательству // Некоторые вопросы договорного права России и зарубежных стран: сб. ст. аспирантов и молодых ученых / отв. ред. Т.Е. Абова. М., 2003.
13. Сарбаш, С. В. Удержание правового титула кредитором. М., 2007.
14. Скловский, К. И. *Собственность в гражданском праве: учеб.-практ. пособие*. М., 1999.
15. Останина, Е. А. *Оговорка о сохранении права собственности в действующем законодательстве и проекте изменения ГК РФ*. În: *Вестник Челябинского государственного университета*. 2012. № 27 (281). Право. Вып. 32. С. 64–71.

PRINCIPIUL PRECAUȚIEI - FUNDAMENT AL RĂSPUNDERII CIVILE DELICTUALE ÎN CONTEXTUL REGLEMENTĂRILOR PRIVIND PROTECȚIA CONSUMATORULUI³⁹

THE PRECAUTIONARY PRINCIPLE, THE BASIS OF CIVIL TORT LIABILITY IN THE CONTEXT OF CONSUMER PROTECTION REGULATIONS

Leonid CHIRTOACĂ, *doctor în drept, conferențiar universitar*,

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

al Universității de Stat din Moldova

e-mail: leonid.chirtoaca@gmail.com

ORCID: 0009-0008-5289-6909

Natalia CHIRTOACĂ, *doctor în drept, profesor universitar*,

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

al Universității de Stat din Moldova

e-mail: natalia.chirtoaca@gmail.com

ORCID: 0009-0007-2738-7013

Summary

The subject of scientific research concerns the proposal of the ferenda law regarding the regulation of the precautionary principle in consumer protection legislation, analogous to the regulations in environmental law.

Keywords: *civil liability, the precautionary principle, civil damages, civil law, tort liability, consumer protection.*

Introducere

Actualitatea subiectului propus pentru cercetare științifică este determinată de necesitatea cunoașterii, înțelegerii, explicării și aplicării unor aspecte privind evoluția fundamentelor teoretice ale răspunderii civile delictuale, în special a răspunderii civile delictuale fundamentată pe principiul precauției, fără prejudiciu cert, care a condus la o definiție nouă a răspunderii civile în general, mult mai largă și cuprinzătoare. Principiul precauției în ultima perioadă de timp tinde să devină o regulă de maximă generalitate ce sintetizează experiența socială în cazul răspunderii civile delictuale urmărind scopul asigurării echilibrului dintre respectarea drepturilor și executarea obligațiilor civile, de a preveni și corecta riscurile ce pot cauza daune producerea cărora nu este certă.

Important de menționat este că schimbările din viața socială ce au avut loc în ultimul timp în spațiul european au determinat evoluția și dezvoltarea fundamentelor instituției răspunderii civile, care, dacă inițial se interpreta prin individualism, universalism și moralism, pe parcursul timpului a evoluat datorită condițiilor vieții sociale, cu impunerea unor forme noi de răspundere civilă, inclusiv răspunderea fără culpă. Reglementarea unor ipoteze de răspundere civilă delictuală fundamentate independent de orice culpă a condus la tendința de socializare a riscurilor, potrivit căreia persoana responsabilă trebuie să asigure repararea daunei inclusiv în situația în care nu i se poate reproșa o anumită conduită defectuoasă. Aceste ipoteze au condus la o ruptură ireversibilă între principiul clasic al răspunderii civile subiective, fundamentat tradițional pe ideea de culpă, și noile orientări privind răspunderea independent de orice culpă [6, p. 163-183].

Fundamente teoretice privind aplicarea principiului precauției în dreptul mediului.

Principiul precauției, aplicabil în domeniul protecției mediului înconjurător, prevede declanșarea răspunderii civile delictuale în absența certitudinii că dauna se va produce. Astfel, chiar dacă cunoștințele științifice și tehnice sunt în imposibilitate să constate dauna cauzată, răspunderea nu trebuie să întârzie în vederea adoptării măsurilor efective și proporționale, cu costuri economice acceptabile pentru a se preveni riscul producerii unei daune grave și ireversibile [3, cap. 2-4]. Fiind strâns legat de principiul anticipării, prevenirii și

³⁹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

corectării riscurilor și producerii daunelor, acest principiu a instituit regula de conduită în domeniul ocrotirii mediului, cu luarea în considerație înainte de adoptarea oricărei decizii a probabilității și gravității unei pagube ecologice imensă [2, p. 38-39].

Principiul precauției a luat naștere în spațiul european și a evoluat de la o concepție filosofică către o normă juridică statuată în Tratatul de la Maastricht din 1992, fiind implementată în urma presiunilor publice generate de catastrofele ce au traversat Europa, cea a sângelui contaminat și boala vacii nebune [4, p. 81]. Toate acestea confirmă o nouă atitudine socială și individuală față de riscurile, amenințările și vulnerabilitățile în societatea modernă. În materia dreptului internațional al mediului, principiul precauției are o aplicație directă în cauzele privind lupta împotriva poluării marine [5, p. 141].

După cum am menționat, răspunderea civilă delictuală fundamentată pe principiul precauției s-a conturat la sfârșitul secolului trecut în fața riscurilor incerte, dar posibile privind producerea cu consecințe prejudiciabile majore, catastrofe ireversibile a mediului înconjurător, prin instituirea răspunderii civile în sarcina celui care nu a luat măsurile de prevenție în vederea anticipării și evitării producerii acestora [1, p. 42-43].

În prezent, evoluția răspunderii civile delictuale depinde de două coordonate principale, și anume, de tendința de generalizare a normelor juridice în urma extinderii fenomenului globalizării și integrării în Uniunea Europeană, precum și tendința de ocrotire a naturii și mediului ambiant de noile cuceriri ale științei și tehnicii. Fondarea și extinderea Uniunii Europene a impus statele membre să accepte norme juridice comune, cu adaptarea legislațiilor naționale la aceste norme. Actualmente, ținând cont că piața de consum a fost invadată de produse și servicii ce prezintă riscuri majore nu doar pentru mediul înconjurător dar și pentru viața și sănătatea oamenilor, există motive serioase de a se găsi soluții juridice noi care să asigure securitatea persoanei.

Aspecte privind aplicarea principiului precauției în legislația privind protecția consumatorului

Litigiile de consum au un caracter specific, fiind de valoare mica, de regulă consumatorul prejudiciat ezită să se adreseze organului competent sau instanței de judecată pentru a-și valorifica dreptul subiectiv încălcat, însă acesta nu este un indicator că totul e perfect în acest domeniu, iar agenții economici în goana după profit oferă produse și servicii care atentează la viața, sănătatea și siguranța persoanei și care pot avea în anumite situații efecte devastatoare.

Pornind de la ideea că este mult mai ușor să previi un prejudiciu decât să-l repari, opinăm pentru legalizarea principiului precauției în legislația cu privire la protecția consumatorului, ori în linii generale, **prima aplicare a acestui principiu se regăsește în normele ce reglementează informarea consumatorului.**

Altfel spus, dreptul la informare a consumatorului este strâns legat de principiul precauției, întrucât prin informațiile pe care agentul economic este obligat prin lege să le ofere consumatorului, alegerea consumatorului se va face în funcție de nevoile sale. Obligația de informare are un dublu sens, în primul rând, consumatorul însuși se află în deplină cunoștință de cauză când va face alegerea, iar în al doilea rând agentul economic este determinat să pună pe piață numai produse care corespund cerințelor legale.

În Republica Moldova reglementările cu caracter general în ceea ce privește dreptul la informare se regăsesc în art.777 din Codul civil [7, p. 211], unde este prevăzut că raportul obligațional poate da naștere unui drept la informare fără ca acesta să fie stipulat în mod expres. Punerea la dispoziție a informației presupune și obligația de eliberare a documentelor corespunzătoare. Dreptul la informare se naște îndeosebi atunci când informarea este semnificativă pentru determinarea conținutului obligației și poate fi făcută de cel cărui a i se cere fără ca prin aceasta să-i fie afectate drepturile. În art. 1011 Cod civil, privind obligația generală a profesionistului de a furniza informații, este prevăzut că înainte de încheierea contractului de livrare a bunurilor, executare a lucrărilor, prestare a serviciilor, furnizare a conținutului digital sau a altei prestații de către un profesionist altei persoane, profesionistul are obligația de a furniza acelei persoane, prin orice mijloace adecvate, informații cu privire la caracteristicile esențiale ale prestației care trebuie furnizate, pe care acesta le deține sau se poate aștepta să le dețină și a căror nefurnizare ar contraveni bunei-credințe. La aprecierea volumului de informații pe care profesionistul este obligat să le furnizeze, trebuie să se țină seama de toate circumstanțele, inclusiv:

- a) dacă profesionistul avea cunoștințe speciale în domeniu;
- b) costul pe care îl presupune pentru profesionist dobândirea informațiilor relevante;
- c) ușurința cu care cealaltă persoană ar putea obține informațiile prin alte mijloace;
- d) natura informațiilor;
- e) importanța probabilă a informațiilor pentru cealaltă parte; și
- f) dacă cealaltă persoană este de asemenea un profesionist, de bunele practici comerciale în situația dată.

Totodată, în art.1012 din Codul civil, legiuitorul a instituit expres obligația profesionistului de a nu furniza informații eronate consumatorilor. Dacă propune consumatorilor bunuri, lucrări, servicii, conținut digital sau oricare alte prestații, profesionistul are obligația de a nu furniza informații eronate. Informația se

consideră eronată dacă denaturează sau omite circumstanțe esențiale pe care un consumator mediu poate aștepta să-i fie furnizate pentru a lua o decizie informată despre încheierea contractului. Se consideră consumator mediu consumatorul care este suficient de bine informat și de atent, ținând seama de factori sociali, culturali și lingvistici. Dacă un profesionist face o comunicare comercială, inclusiv publicitate sau marketing, care creează consumatorilor impresia că ea conține toată informația relevantă necesară pentru a lua o decizie despre încheierea contractului, profesionistul are obligația de a se asigura că, de fapt, comunicarea conține toată informația relevantă. Dacă nu reiese din contextul în care se face comunicarea comercială, informația care urmează a fi furnizată trebuie să cuprindă:

a) caracteristicile principale ale bunurilor, ale lucrărilor, ale serviciilor, ale conținutului digital sau ale altor prestații, identitatea și adresa profesionistului, dacă este relevantă, prețul și, după caz, existența unui drept de revocare acordat de lege;

b) particularitățile cu privire la plată, livrare, garanție și depunerea reclamațiilor, dacă ele sânt diferite de cerințele de diligență profesională.

Diligența profesională presupune nivelul de competență specializată și prudență așteptate, în mod rezonabil, de la profesionist față de consumatori, în conformitate cu practicile corecte de piață și/sau cu principiul general al bune-credințe, în domeniul de activitate al profesionistului.

Astfel, rezultă cert din cele enunțate supra că dreptul la informare este strâns legat de principiul precauției, întrucât prin informațiile pe care agentul economic este obligat să le furnizeze consumatorului, acesta își va realiza sau nu alegerea în funcție de nevoile sale, doar având o informație corectă, consumatorul va putea opta conștient pentru alegerea produsului sau serviciului oferit.

Reglementările cu caracter special referitoare la obligația de informare a consumatorului se regăsesc în art.1 din Legea nr. 105/2003 privind protecția consumatorilor [8], care stipulează că în scopul aplicării legii, se utilizează noțiunile din Legea nr. 279/2017 privind informarea consumatorului cu privire la produsele alimentare [9] și din Legea nr. 235/2011 privind activitățile de acreditare și de evaluare a conformității [10].

Legea nr. 105/2003 privind protecția consumatorilor pe lângă reglementările din art.6 lit.e) referitoare la drepturile fundamentale ale consumatorilor, unde este prevăzut că orice consumator are dreptul la informații complete, corecte și precise privind produsele, serviciile achiziționate, dedică capitolul V privind informarea consumatorilor. Conform art.32, este prevăzut că consumatorii au dreptul de a fi informați, în mod complet, corect și precis, asupra caracteristicilor produselor și serviciilor oferite de către agenții economici astfel încât să aibă posibilitatea de a face o alegere rațională, în conformitate cu interesele lor, între produsele și serviciile oferite și să fie în măsură să le utilizeze, potrivit destinației acestora, în deplină securitate.

Obligațiile agenților economici privind informarea consumatorilor despre produsele, serviciile oferite se realizează, în mod obligatoriu, prin elemente de identificare și prin indicarea caracteristicilor acestora, care se înscriu la vedere și explicit pe produs, etichetă, ambalaj sau în cartea tehnică, în instrucțiunile de exploatare ori în alte documente de însoțire a produsului, serviciului, după caz, în funcție de destinația acestora. Textul informației trebuie să fie lizibil, imprimat cu litere și caractere distincte pentru consumator.

Un al doilea compartiment unde este reflectat principiul precauției, derivă din reglementările privind securitatea generală a produselor, în special din prevederile Legii nr. 422/2006 privind securitatea generală a produselor [11].

Astfel, potrivit capitolului III din Legea nr. 422/2006, obligațiile producătorilor și distribuitorilor, se evidențiază faptul că în cadrul activității lor, producătorii trebuie să asigure consumatorii cu informații relevante care le vor permite să evalueze riscurile inerente ale unui produs pe durata perioadei medii de utilizare, pe o durată ce poate fi prevăzută în mod rezonabil ori pe durata termenului de valabilitate, atunci când aceste riscuri nu sânt imediat perceptibile de către consumatori fără avertizările corespunzătoare, precum și să prevină astfel de riscuri.

Producătorii trebuie să întreprindă măsuri adecvate caracterizării produselor pe care le furnizează, pentru a permite consumatorului:

a) să se informeze asupra riscurilor pe care produsele ar putea să le prezinte pentru el;

b) să întreprindă acțiunile corespunzătoare, inclusiv, în cazul când este necesar de a evita aceste riscuri, să dispună retragerea de pe piață a produselor.

Acțiunile specificate trebuie să includă următoarele:

– informarea, prin intermediul produsului sau al ambalajului, asupra identității și detaliilor privind producătorul, lotul de produse din care acesta face parte, cu excepția cazurilor când omisiunea acestei informații este justificată de reglementările tehnice respective. Obligatorietatea identificării produsului prin indicarea lotului respectiv, precum și, după caz, a modului de întreținere a produsului, se stabilește în reglementările tehnice specifice;

– efectuarea, în caz de necesitate, a încercărilor asupra mostrelor de produse plasate pe piață, analiza reclamațiilor, ținerea unui registru de reclamații, informarea, de către producător, a distribuitorilor asupra monitorizării acestor produse.

Totodată, Legea nr. 422/2006 prevede că în cadrul activității, distribuitorii sânt obligați:

a) să acționeze cu atenția cuvenită pentru a contribui la respectarea cerințelor de securitate aplicabile, în special să nu distribuie produse despre care au cunoștință sau pe care, în baza informațiilor deținute și în calitate de specialiști, ar fi trebuit să le considere neconforme cu aceste cerințe;

b) să participe la monitorizarea securității produselor plasate pe piață, în special prin:

- transmiterea informației privind riscurile produselor;
- deținerea și furnizarea documentelor necesare pentru determinarea originii produselor;
- colaborarea, în cadrul acțiunilor întreprinse de producători și de autoritățile competente, în vederea evitării riscurilor.

În cazul în care producătorii și distribuitorii au cunoștință sau ar trebui să cunoască, în baza informațiilor deținute și în calitate de specialiști, că unele produse pe care le-au plasat pe piață/ pus la dispoziție pe piață prezintă riscuri incompatibile cu cerința generală de securitate, ei trebuie să informeze imediat autoritățile competente despre acțiunile întreprinse în scopul prevenirii riscurilor pentru consumatori. Informația trebuie să includă, ca minimum:

a) date ce permit identificarea precisă a produsului sau a lotului de produse respective;

b) descrierea completă a riscului pe care îl prezintă produsul respectiv;

c) toate informațiile disponibile pentru depistarea produsului;

d) descrierea acțiunilor întreprinse în scopul prevenirii riscurilor.

În al treilea rând, reflecțiile principiului precauției, se deduce din faptul că legea obligă producătorii și distribuitorii să colaboreze cu autoritățile competente, la solicitarea acestora, în acțiunile întreprinse în scopul evitării riscurilor prezentate de produsele pe care le furnizează sau le-au furnizat. Procedurile pentru această colaborare, inclusiv procedurile de dialog cu producătorii și distribuitorii respectivi în probleme ce țin de securitatea produselor, se stabilesc de către autoritățile competente.

Important de menționat că potrivit art. 9 din Legea nr. 422/2006, legiuitorul a instituit răspunderea pentru încălcarea prevederilor acestei legi cu tragerea la răspundere disciplinară, materială, civilă, administrativă sau penală, după caz, în temeiul și în modul stabilit de legislație.

Legiuitorul a stabilit componența de contravenție cu aplicarea sancțiunilor agenților economici persoane juridice, sub formă de amendă în mărime de la 100 la 5000 de unități convenționale, următoarelor fapte:

- încălcarea prevederilor referitoare la încălcarea obligației de a pune pe piață doar a produselor sigure;
- neasigurarea consumatorului cu informații relevante care să-i permită evaluarea riscurilor inerente ale produsului;
- neîntreprinderea măsurilor adecvate caracteristicilor produselor pe care le furnizează, care ar permite consumatorului să se informeze asupra riscurilor pe care produsele ar putea să le prezinte ;
- neacționarea cu atenția cuvenită pentru a contribui la respectarea cerințelor de securitate aplicabile și dacă nu au informat imediat autoritățile competente despre acțiunile întreprinse în scopul prevenirii riscurilor pentru consumatori, etc.

Astfel, reieșind din ceste reglementări, rezultă cert că principiul precauției își găsește aplicarea în legislația privind protecția consumatorului însă nu are o reglementare expresă, iar cazurile stipulate în lege privind informarea consumatorului cât și de reglementare a domeniului securității generale a produselor, dar și unele reglementări cu caracter special pentru anumite tipuri de produse, care pot pune în pericol viața, sănătatea sau siguranța consumatorilor, confirmă aceasta.

În concluzie, rezultă că principiul precauției este strâns legat de prevenirea, corectarea și evaluarea riscurilor în baza căruia se instituie reguli de conduită stricte în domeniul ocrotirii mediului și protecției consumatorului, precum și obligația de a acționa cu prudență maximă în desfășurarea activităților cu impact.

Dacă în dreptul mediului principiul precauției sau anticipării, permite persoanei păgubite să acționeze în justiție potențialul cauzator de prejudicii, fără a prezenta probele și dovezile științifice ce confirmă prejudiciul real suportat, (doar prezența pericolului iminent de a i se cauza un prejudiciu), în cazul legislației privind protecția consumatorului aceasta nu este posibil întrucât alin.(6) art. 27 din Legea 105/2003 prevede expres că pentru repararea prejudiciului cauzat consumatorului, acesta trebuie să facă dovada prejudiciului.

Astfel, deși în dreptul mediului precauția reclamă ca măsurile de ocrotire să fie adoptate, chiar dacă paguba nu este cauzată însă se prefigurează în viitorul apropiat, iar sub aspectul probatoriului, sarcina probei revine celui ce susține că activitatea pe care o desfășoară nu va avea nici un impact semnificativ asupra mediului, vieții, sănătății sau siguranței persoanei, în situația protecției consumatorului aceste prevederi nu pot fi aplicate.

În acest context se impune propunerea de *lege ferenda* în vederea ajustării legislației privind protecția consumatorului cu reglementarea principiului precauției, analogic reglementărilor din dreptul mediului, ori în ambele situații la baza răspunderii civile se află prejudiciul cauzat în rezultatul faptei prejudiciabile, însă nu fapta propriu zisă cauzatoare de prejudicii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Boilă, Lacrima Rodica. Răspunderea civilă delictuală obiectivă, Editura C.H. Beck, București 2014, p. 42-43.
2. Uliescu, Marilena. Dreptul mediului înconjurător, Editura Economică, București 2003, p. 38-39
3. Teodoroiu, Simona-Maya. Răspunderea civilă pentru dauna ecologică, Editura Lumina Lex, București 2003, cap. 2, 3, 4
4. Anghel, Doina. Răspunderea juridică privitoare la protecția mediului. Editura Universul Juridic, București 2010, p. 81
5. Dușu, Mircea. Dreptul internațional al mediului, Editura Economică, București 2004, p. 141.
6. Chirtoacă, Leonid. Evoluția răspunderii civile delictuale în spațiul european. Răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defect, Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european, Editura Tipografia Centrală, Chișinău 2019, p. 163-183
7. Codul civil al Republicii Moldova nr.1107 din 06.06.2002, republicat în MO nr.66-75 din 01.03.2019
8. Legea nr. 105/2003 privind protecția consumatorilor, publicată în Monitorul Oficial Nr. 122-124 art. 195 din 28.03.2024
9. Legea nr. 279/2017 privind informarea consumatorului cu privire la produsele alimentare, publicată în Monitorul Oficial Nr. 7-17, art. 54 din 12.01.2018
10. Legea nr. 235/2011 privind activitățile de acreditare și de evaluare a conformității, publicată în Monitorul Oficial Nr. 46-47, art. 136 din 07.03.2012
11. Legea nr. 422/2006 privind securitatea generală a produselor, publicată în Monitorul Oficial Nr. 36-38 art. 145 din 16.03.2007, modificată prin LP52 din 16.03.23, MO97-99/24.03.23 art.150; în vigoare din 24.03.2023

**DREPTUL DE ACCES LA FUNCȚIA DE JUDECĂTOR
LA CURTEA SUPREMĂ DE JUSTIȚIE:
ASPECTE DE CONSTITUȚIONALITATE ȘI SECURITATE JURIDICĂ⁴⁰**

**RIGHT OF ACCESS TO THE POSITION OF JUDGE
AT THE SUPREME COURT OF JUSTICE:
ASPECTS OF CONSTITUTIONALITY AND LEGAL CERTAINTY**

**Irina IACUB, avocat, doctor în drept,
conferențiar universitar, cercetător științific superior,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: irinaiacub@mail.ru
ORCID: 0000-0002-8349-2789**

Summary

The study includes a detailed analysis of the right of access to the position of judge at the Supreme Court of Justice, a highly topical subject at the moment, as we are in the process of completing the staffing of this authority. The study focuses on the analysis and elucidation of the essence and content of the given right, the conditions for exercising it and the specifics of its restriction. Distinct attention is paid to the way in which the restriction of its exercise, regulated by the legislation in force (in particular by Law no. 65/2023 and Law no. 64/2023), corresponds to the constitutional requirements in this field. Additionally, it is assessed how the regulation of its exercise guarantees the legal security of its holders.

Keywords: *position of public dignity, position of judge at the Supreme Court of Justice, right of access to the position of judge, restriction of the exercise of rights, legal security.*

Introducere

În Republica Moldova, astăzi, reforma justiției a ajuns la un apogeu incontestabil. De aproximativ doi ani de zile reprezentanții sistemului judecătoresc sunt supuși unei evaluări externe (a integrității etice și financiare) cu scopul de „a curăța sistemul de elemente coruptibile”. În paralel, procedura evaluării a fost extinsă și la candidații care pretind la ocuparea funcțiilor în cadrul acestuia. În acest ultim caz, în opinia noastră, trebuie pus în discuție *dreptul constituțional al cetățenilor de acces la o funcție publică* (consacrat în art. 39 din Legea Fundamentală a statului) sub aspectul modului de garantare de către legislația din domeniu și de respectare în cadrul procedurilor date de evaluare. O atenție distinctă merită în acest context *dreptul de acces la funcția de judecător la Curtea Supremă de Justiție* (în continuare CSJ).

Scopul studiului. Considerând acest subiect deosebit de important și actual pentru desfășurarea echitabilă și legală a „procesului de curățare a sistemului judecătoresc”, în cele ce urmează ne propunem să analizăm cadrul juridic al procedurii de evaluare a candidaților la funcția de judecător la CSJ, în scopul aprecierii modului în care acesta garantează și asigură respectarea dreptului constituțional al cetățenilor de acces la funcții publice.

Metode aplicate. Studiul a fost realizat prin cele mai relevante metode de cercetare științifică în domeniul juridic, printre care: metoda logică, metoda comparativă și metoda sistemică.

Rezultate și discuții.

1. *Dreptul constituțional de acces la funcția judecător la CSJ: esență, conținut și condiții.* Potrivit art. 39 din *Constituția Republicii Moldova* [2] (cu denumirea marginală „Dreptul la administrare”): „(1) Cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a participa la administrarea treburilor publice nemijlocit, precum și prin reprezentanții lor. (2) Oricărui cetățean i se asigură, potrivit legii, accesul la o funcție publică.”

În temeiul acestei norme constituționale, cetățenii Republicii Moldova au dreptul constituțional de a participa direct la administrarea treburilor publice, iar statul este obligat în acest sens să asigure prin lege accesul acestora la funcțiile publice.

⁴⁰ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Chiar dacă Constituția recunoaște tuturor cetățenilor *dreptul la administrare*, în realitate, lucrurile nu stau chiar așa. Pentru a se bucura de un astfel de drept, cetățenii trebuie în mod obligatoriu să întrunească anumite cerințe/condiții, expres prevăzute de lege, specifice pentru fiecare funcție publică. Practic, în acest caz, trebuie să facem distincția dintre *capacitatea juridică de folosință* a tuturor cetățenilor, ca potențiali beneficiari ai dreptului de a participa la administrarea treburilor publice și *capacitatea juridică de exercițiu* a dreptului de a accede într-o funcție publică, care apare din momentul în care sunt întrunite cerințele prevăzute de lege pentru exercitarea acestuia.

Propunându-ne în continuare să analizăm nemijlocit *dreptul de acces la funcția publică de judecător la CSJ*, vom începe cu precizarea faptului că aceasta este o *funcție de demnitate publică*, moment prevăzut în *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* nr. 199/2010 [8], ca lege-cadru pentru toate funcțiile de demnitate publică, enumerate în Anexa acesteia.

Ne vom reține un pic atenția la Legea citată din considerentul că aceasta prevede expres o condiție importantă legată de subiecții care pot deține funcții de demnitate publică. Este vorba despre art. 6 alin. (4¹), potrivit căruia: „*Nu poate fi numită în funcție de demnitate publică persoana care are antecedente penale nestinse pentru infracțiuni grave, deosebit de grave și excepțional de grave, săvârșite cu intenție, precum și persoana care are antecedente penale stinse pentru săvârșirea infracțiunilor contra bunei desfășurări a activității în sfera publică, inclusiv dacă a fost absolvită de răspundere penală printr-un act de amnistie sau de grațiere.*”

Așadar, în temeiul acestei norme, cetățenii care au astfel de antecedente penale (stinse sau nu) nu pot să-și exercite dreptul de acces la o funcție de demnitate publică, întrucât nu întrunesc o condiție importantă pentru aceasta. O astfel de condiție îi privește nemijlocit și pe candidații la funcția de judecător la CSJ (după cum se va vedea mai jos).

Legea specială, care asigură accesul cetățenilor la funcția de demnitate publică de judecător la CSJ, este *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție* nr. 64/2023 [5], care în art. 7 alin. (1) prevede: „(1) *Judecătorii Curții Supreme de Justiție sunt numiți după cum urmează: a) 11 – din rândul judecătorilor; b) 9 – din rândul avocaților, procurorilor sau profesorilor universitari în domeniul dreptului.*”

Observăm că norma dată stabilește concret cercul subiecților care pot fi titulari ai dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ și anume: *judecători, avocați, procurori și profesori universitari* în domeniul dreptului. Așadar, nu orice cetățean poate accede într-o astfel de funcție de demnitate publică, ci doar cetățenii care au activat în domeniile enunțate, adică au deținut deja funcții de demnitate publică (de judecător și procuror) sau au profesat avocatura, ori au predat dreptul în sistemul universitar.

Totodată, important este că, în temeiul alin. (2) pct. 2) al art. 7 citat, de la aceste categorii de profesioniști se solicită în mod obligatoriu o experiență de muncă de: „*a) 8 ani efectiv lucrați în calitate de judecător; b) 6 ani efectiv lucrați în calitate de judecător al Curții Constituționale sau al Curții Europene a Drepturilor Omului; c) 10 ani efectiv lucrați în calitate de avocat, procuror sau profesor universitar în domeniul dreptului*”. Respectiv, doar având o astfel de experiență categoriile date de profesioniști pot să-și exercite dreptul de acces la funcția de judecător la CSJ.

Suplimentar la cele enunțate, potrivit alin. (2) pct. 1) al art. 7 citat, „[p]oate fi numită judecător al Curții Supreme de Justiție persoana care: „*întrunește condițiile stabilite la art. 6 alin.(1) lit. a), b) și d)–g) din Legea nr.544/1995 cu privire la statutul judecătorului*”.

În mod corespunzător, art. 6 alin. (1) lit. a), b) și d)–g) din *Legea cu privire la statutul judecătorului* nr. 544/1995 [7] prevede: „(1) *La funcția de judecător poate candida persoana cu o reputație ireproșabilă, care deține cetățenia Republicii Moldova, are domiciliul în țară și întrunește următoarele condiții: a) are capacitate de exercițiu; b) are diplomă de studii superioare de licență și diplomă de studii superioare de master în domeniul dreptului sau un alt act de studii în domeniul dreptului echivalent acestora, recunoscut de structura abilitată pentru recunoașterea și echivalarea actelor de studii și a calificărilor; (...); d) nu are antecedente penale; e) cunoaște limba română; f) corespunde cerințelor de ordin medical pentru exercitarea funcției.*”

Așadar, conform normei citate, candidații la funcția de judecător la CSJ trebuie în mod obligatoriu să dispună de:

- a) *capacitate de exercițiu* (o condiție destul de stranie, mai ales ținând cont de faptul că, potrivit legii civile [1, art. 25-26], la atingerea majoratului – vârstei de 18 ani – toate persoanele fizice dobândesc capacitatea de exercițiu deplină, de care nu pot fi lipsite /fiind abrogată demult instituția declarării incapacității juridice/);
- b) *studii de licență și master în drept* (în cazul dat rămâne incertă situația în care persoana are studii de licență și doctorat în drept, fără a avea masteratul; în opinia noastră, sub acest aspect condiția pare a fi discriminatorie);
- c) *cunoașterea limbii române;*

- d) *starea de sănătate corespunzătoare* (cel mai probabil, anume la verificarea acestui criteriu se pot pune în discuție unele aspecte ale capacității de exercițiu, adică starea psihologică a persoanei);
- e) *lipsa antecedentelor penale* (la caz, considerăm că este aplicabil art. 6 alin. (4¹) din Legea nr. 199/2010⁴¹, citat mai sus, întrucât norma pe care o cuprinde este posteroară nu numai Legii nr. 544/1995, dar și Legii nr. 64/2023; totodată, atragem atenția că această condiție se regăsește în conținutul următoarei condiții);
- f) *reputație ireproșabilă*.

Explicarea acestei condiții o regăsim în art. 6 alin. (4) din Legii nr. 544/1995, care prevede: „*Se consideră că nu are reputație ireproșabilă, în sensul alin. (1), și nu poate candida la funcția de judecător persoana care: a) are antecedente penale, inclusiv stinse, sau a fost absolvită de răspundere penală printr-un act de amnistie sau de grațiere; b) a fost concediată din organele de drept din motive compromițătoare sau a fost eliberată, din aceleași motive, din funcțiile specificate la alin. (2)⁴²; c) are un comportament incompatibil cu normele Codului de etică al judecătorilor sau desfășoară activitate incompatibilă cu normele acestui cod; d) a fost sancționată disciplinar pentru nerespectarea prevederilor art.7 alin.(2) din Legea nr. 325 din 23 decembrie 2013 privind evaluarea integrității instituționale⁴³; e) are interdicția de a ocupa o funcție publică sau de demnitate publică, ce derivă dintr-un act de constatare al Autorității Naționale de Integritate.*”

Analizând norma citată, constatăm că legea stabilește expres și exhaustiv cazurile în care este interzis dreptul de a candida la funcția de judecător, inclusiv la CSJ. Aceste cazuri merită o atenție distinctă, întrucât atestă prezența instituției *restrângerii exercițiului dreptului*, consacrată constituțional în art. 54 din Legea Fundamentală a statului (cu denumirea marginală – „*Restrângerea exercițiului unor dreptului sau al unor libertăți*”). Ca urmare, reglementarea acestor cazuri trebuie să corespundă cerințelor cuprinse în norma constituțională.

Rezervându-ne dreptul de a reveni la acest aspect important ceva mai jos, la moment, vom generaliza cele enunțate și vom sublinia că sunt titulare a *dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ* și pot să-l exercite persoanele care:

- a) dețin cetățenia Republicii Moldova, au domiciliul în țară, au capacitate de exercițiu (condiție inutilă), au studii de licență și master în drept (inclusiv, de doctor în drept, după noi), cunosc limba română și corespund cerințelor de ordin medical pentru exercitarea funcției;
- b) au o experiență de muncă de 6 ani, 8 ani sau 10 ani efectiv lucrați în calitate de judecător al Curții Constituționale sau al Curții Europene a Drepturilor Omului, de *judecător* sau în calitate de *avocat, procuror* sau *profesor universitar* în domeniul dreptului”;
- c) au o *reputație ireproșabilă*, în sensul art. 6 alin. (4) din Legea nr. 544/1995 și art. 6 alin. (4¹) din Legea nr. 199/2010”;
- d) nu au interdicția de a ocupa o funcție publică sau de demnitate publică, ce derivă dintr-un act de constatare al Autorității Naționale de Integritate.

Așadar, persoanele care întrunesc condițiile de mai sus dispun de *dreptul de a candida la funcția de judecător la CSJ*, ca prerogativă ce intră în conținutul *dreptului constituțional de acces la o funcție publică*. Altfel spus, persoanele date au capacitatea juridică de exercitare a acestui drept.

Exercitarea *dreptului constituțional de acces la o funcție publică* presupune aplicarea de către titularul acestuia la concursul public de ocupare a funcției, fapt ce sugerează că conținutul dreptului în discuție se extinde, cuprinzând inevitabil și *dreptul la un concurs public de ocupare a funcției*, desfășurat obiectiv, pe baze de merit, în condiții de legalitate.

⁴¹ Articolul 6 alin. (4¹) din Legea nr. 199/2010 a intrat în vigoare la data de 01.04.2024, fiind introdus prin Legea nr. 47 din 14.03.2024, MO111/22.03.24 art. 171.

⁴² Art. 6 alin. (2) din *Legea cu privire la statutul judecătorului* nr. 544/1995: „(2) Se consideră vechime în muncă care oferă persoanei dreptul de a candida la funcția de judecător activitatea acesteia pe parcursul ultimilor 5 ani în calitate de judecător sau judecător-asistent al Curții Constituționale, judecător în instanțele internaționale, procuror, profesor de drept titular în instituțiile de învățământ superior acreditate, formator al Institutului Național al Justiției în domeniul dreptului, avocat, asistent judiciar sau grefier.”

⁴³ Art. 7 alin. (2) din *Legea privind evaluarea integrității instituționale* nr. 325 din 23.12.2013: „Agenții publici au obligația: a) să nu admită manifestări de corupție; b) să denunțe imediat organelor competente orice tentativă de a fi implicați în acțiunile prevăzute la lit. a); c) să declare cadourile și conflictul de interese în conformitate cu legislația, să respingă expres influența necorespunzătoare, iar în cazul imposibilității de a respinge în mod expres influența necorespunzătoare și al afectării activității sale profesionale, să depună un denunț scris către organele competente; d) să cunoască și să respecte obligațiile ce le revin conform politicilor anticorupție naționale și sectoriale prevăzute la art. 5; e) să respecte cerințele specifice de integritate profesională pentru activitatea agenților publici în cadrul entității publice, care i-au fost aduse la cunoștință; f) să îndeplinească măsurile incluse în planul de integritate adoptat în urma evaluării integrității instituționale.”

În legătură cu această ultimă prerogativă, merită atenție prevederile cuprinse în art. 7 alin. (2) pct. 3) din Legea nr. 64/2023, conform căreia „[p]oate fi numită judecător al Curții Supreme de Justiție persoana care: (...); 3) are calitățile și abilitățile profesionale necesare pentru a exercita funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție, stabilite la alin. (3).”

În mod corespunzător, alin. (3) al art. 7 prevede: „Candidații la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție sunt selectați de Consiliul Superior al Magistraturii în bază de merit, în urma unui concurs public. Candidații sunt apreciați în baza calităților și abilităților profesionale, care includ: a) capacitatea de a înțelege și a analiza situațiile juridice complexe; b) claritatea exprimării scrise și verbale; c) abilitatea de a lucra în echipă și de a respecta opiniile colegilor, precum și de a le contesta și dezbate în mod constructiv; d) abilitatea de a lucra în situații care implică stres și de a realiza sarcinile cu promptitudine; e) experiența relevantă funcției; f) viziunea privind rolul Curții Supreme de Justiție în dezvoltarea dreptului.”

Observăm că norma citată cuprinde *criteriile profesionale* concrete în funcție de care sunt selectați candidații cu drept de acces la funcția de judecător la CSJ, în cadrul concursului public de ocupare a funcției. Evident, doar în cazul în care concursul este desfășurat pe baze de merit, obiectiv și în condiții de legalitate, putem vorbi despre respectarea dreptului constituțional dat. În caz contrar, este vădită încălcarea acestuia.

În concluzie, vom preciza că legislația în vigoare, garantând *dreptul constituțional de acces la funcția de judecător la CSJ*, stabilește expres condițiile în care cetățenii Republicii Moldova pot deveni titulari ai acestuia, cu capacitate de exercițiu (adică cu posibilitatea de a-l exercita *de facto*), precum și cazurile în care este categoric interzisă exercitarea acestuia (prin candidarea la concursul public de ocupare a funcției). Dat fiind faptul că interdicția exercitării acestui drept se circumscrie unei instituții constituționale importante într-un stat de drept – *restrângerea exercițiului dreptului*, devine evidentă necesitatea absolută de a o analiza detaliat și aprofundat, pentru a stabili într-un final dacă restrângerea dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ corespunde tuturor rigorilor constituționale din materie.

2. *Restrângerea exercițiului dreptului constituțional de acces la funcția de judecător la CSJ*. Inițial, vom reaminti că art. 6 alin. (4) din Legea nr. 544/1995 stabilește expres că persoanele care nu au *reputație ireproșabilă* nu pot candida la funcția de judecător. Totodată, în conținutul acestei norme, se precizează că nu are reputație ireproșabilă persoana care:

„a) are antecedente penale, inclusiv stinse, sau a fost absolvită de răspundere penală printr-un act de amnistie sau de grațiere;

b) a fost concediată din organele de drept din motive compromițătoare sau a fost eliberată, din aceleași motive, din funcțiile specificate la alin. (2);

c) are un comportament incompatibil cu normele Codului de etică al judecătorilor sau desfășoară activitate incompatibilă cu normele acestui cod;

d) a fost sancționată disciplinar pentru nerespectarea prevederilor art.7 alin.(2) din Legea nr. 325 din 23 decembrie 2013 privind evaluarea integrității instituționale;

e) are interdicția de a ocupa o funcție publică sau de demnitate publică, ce derivă dintr-un act de constatare al Autorității Naționale de Integritate.”

Cu referire la reglementarea acestor situații, vom puncta câteva observații importante:

– punctele d) și e) sunt certe, clare și previzibile, fapt de natură să garanteze și o aplicare corectă în practică;

– pct. a) contravine art. 6 alin. (4¹) din Legea nr. 199/2010, fapt ce are ca efect juridic, conform normelor de tehnică legislativă, aplicabilitatea exclusivă a normei posteroare;

– pct. b) conține un element incert și impredictibil – „*motive compromițătoare*” (nefiind clare cazurile și criteriile după care se poate aprecia caracterul compromițător al motivelor) – fapt ce generează riscul aplicării arbitrare a normei, reprezentând astfel un factor de insecuritate juridică;

– pct. c), la fel, conține un element imprecis și impredictibil – „*comportament incompatibil cu normele Codului de etică al judecătorilor*” (nefiind clar care anume comportamente pot fi considerate drept incompatibile cu normele date; destinatarul normei fiind în imposibilitate practică să le prevadă) – care, de asemenea, generează riscul aplicării arbitrare a normei, cu încălcarea drepturilor destinatarilor acesteia, la fel manifestându-se ca un factor de insecuritate juridică.

Aceste observații sunt importante sub aspect teoretico-practic din considerentul că norma analizată are drept efect juridic *restrângerea exercițiului dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ*. De aici derivă necesitatea raportării sale la cerințele constituționale de restrângere a exercițiului unor drepturi, pentru a vedea astfel în ce măsură acestea sunt respectate și pot fi acceptate în continuare să figureze în ecuația juridică dată.

Înainte de a demara analiza acestui aspect, ținem să evocăm o altă condiție a exercitării dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ, reglementată, de astă dată, de *Legea cu privire la evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție* nr. 65/2023 [6]. Este vorba

de art. 20 alin. (5), care prevede: „*La concursul pentru funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție sunt admiși doar candidații care au promovat evaluarea*”. Per a contrario, putem decela că candidaților care nu au promovat evaluarea le este interzisă participarea la concurs.

Observăm că norma citată este una imperativ-prohibitivă pentru candidații nepromovați și imperativ-onerativă pentru organul responsabil de organizarea și desfășurarea concursului public de ocupare a funcției de judecător la CSJ, deoarece impune acestuia obligația de a admite la acest concurs doar candidații promovați.

Totodată, constatăm că norma impune o limitare/restrângere suplimentară a dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ, fapt ce denotă necesitatea evidentă a raportării condiției date la cerințele constituționale ale restrângerii exercițiului de drepturi. Pentru aceasta considerăm inevitabilă analiza însăși a *procedurii de evaluare*, care astfel trebuie să corespundă anumitor cerințe pentru a garanta și asigura respectarea dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ.

Pentru început, vom preciza că, anterior, cu ocazia unui alt demers științific [3], am constatat că cerințele constituționale ale restrângerii exercițiului de drepturi sunt: *forma legală a restrângerii, scopul legitim al restrângerii, necesitatea restrângerii, proporționalitatea restrângerii și limitarea restrângerii*. Respectiv, în cele ce urmează, vom încerca să evaluăm modul în care cazurile de restrângere a exercițiului dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ, prevăzute de Legea nr. 64/2023, Legea nr. 544/1995 și, în special, de Legea nr. 65/2023, corespund acestor exigențe constituționale.

Dat fiind faptul că suntem obligați să respectăm un anumit volum al demersului, ne vom limita doar la analiza întrunirii primei condiții din cele enunțate, rezervându-ne dreptul de a dezvolta celelalte condiții în studii științifice viitoare.

Forma legală a restrângerii dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ. Conform acestei cerințe, restrângerea exercițiului drepturilor trebuie în mod obligatoriu: *să fie prevăzută de lege; să fie reglementată normativ în mod accesibil, clar și previzibil; să fie reglementată în corespundere cu normele unanim recunoscute de drept internațional.*

Raportând aceste reguli la cazurile de restrângere a dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ (prevăzute de: art. 7 alin. (2) pct. 1) din Legea nr. 64/2023; art. 6 alin. (1) și (4) din Legea nr. 544/1995; art. 20 alin. (5) din Legea nr. 65/2023), constatăm următoarele:

– Prima exigență a restrângerii formal *este respectată*, deoarece cazurile de restrângere a dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ sunt expres prevăzute de lege. Cu toate acestea însă, în opinia noastră, exigența dată este întrunită parțial din considerentul că nu este suficient ca legea să prevadă expres cazurile în care este restrâns exercițiul unui drept, mai este necesar ca reglementarea legală a limitărilor să corespundă anumitor cerințe de calitate (aspect subliniat în repetate rânduri în jurisprudența relevantă a CtEDO ca o condiție importantă impusă de principiul securității juridice).

– A doua exigență *nu este respectată*, întrucât, după cum am subliniat ceva mai sus, nu toate cazurile în care este interzis a candida la funcția de judecător la CSJ sunt certe, precise și predictibile (fiind vorba în special de cele prevăzute de art. 7 alin. (2) pct. 1) din Legea nr. 64/2023 și art. 6 alin. (1) și (4) din Legea nr. 544/1995). Anticipând, vom enunța că și condiția statuată în Legea nr. 65/2023 este afectată de unele carențe juridice de calitate, care la fel generează un risc de aplicare arbitrară (manifestându-se ca factor de insecuritate juridică).

– În fine, cel puțin din acest motiv, este greu a recunoaște că reglementarea restrângerii analizate corespunde normelor unanim recunoscute de drept internațional.

Plecând de la cele enunțate, se poate conchide că, la caz, prima exigență constituțională a restrângerii exercițiului dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ nu este întrunită din cauza că legea care reglementează condițiile de restrângere, pe alocuri, nu corespunde cerințelor de calitate (certitudine, accesibilitate și predictibilitate), fapt de natură să genereze o stare de insecuritate juridică pentru titularii acestuia. Mai mult, în asemenea circumstanțe, preținsele condiții de restrângere a exercițiului dreptului dat se transformă în cazuri de diminuare a acestuia, moment categoric interzis prin art. 54 alin. (1) din *Constituția RM*.

O atenție distinctă în contextul dat merită ultimul caz enunțat de restrângere a exercițiului dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ, și anume cel prevăzut de art. 20 alin. (5) din Legea nr. 65/2023 – *promovarea evaluării*. Interesul față de acesta este unul enorm, fiind determinat în special de faptul că *evaluarea* reprezintă un proces destul de amplu și complex, reglementarea sa normativă fiind chemată să garanteze legalitatea și echitatea desfășurării, în caz contrar, *promovarea evaluării* putând fi calificată ca o diminuare a dreptului în discuție.

Pentru a vedea dacă condiția *promovării evaluării* de către candidații la funcția de judecător la CSJ întrunește exigența constituțională a *forme legale a restrângerii*, vom analiza succint unele momente relevante a cadrului normativ care o reglementează, adică Legea nr. 65/2023.

Inițial, considerăm că merită atenție prevederile art. 5 alin. (2) din Legea nr. 65/2023, care statuează: „În activitatea sa, Comisia de evaluare se conduce de Constituție, de prezenta lege și de alte acte normative ce reglementează domeniile conexe activității sale. Procedura de evaluare este stabilită de prezenta lege și de regulamentul de organizare și funcționare a Comisiei de evaluare.”

Cu referire la aceste dispoziții legale, apar următoarele întrebări importante:

a) În condițiile în care Comisia de evaluare (conform art. 4 alin. (2) din Legea nr. 65/2023) „nu este autoritate publică în sensul prevederilor Codului administrativ al RM”, ce forță juridică va avea Regulamentul acesteia [11], prin care este reglementată *procedura de evaluare*? În asemenea condiții acest Regulament poate fi considerat și atribuit la categoria *actelor normative*?

În încercarea de a răspunde la aceste întrebări, vom invoca art. 2 din *Legea cu privire la actele normative* nr. 100/2017 [4], potrivit căruia: *actul normativ* este „actul juridic adoptat, aprobat sau emis de o autoritate publică, care are caracter public, obligatoriu, general și impersonal și care stabilește, modifică ori abrogă norme juridice care reglementează nașterea, modificarea sau stingerea raporturilor juridice și care sunt aplicabile unui număr nedeterminat de situații identice”. Așadar, în lumina acestei definiții legale, un *act normativ*, producător de efecte juridice generale și obligatorii, poate fi adoptat doar de o autoritate publică (acestea fiind enumerate exhaustiv în art. 6 din Legea nr. 100/2017). Dat fiind faptul că această condiție nu este întrunită de Comisia de evaluare, Regulamentul acesteia, în lumina legislației în vigoare, nu poate fi recunoscut drept *act normativ*.

b) Dacă unele aspecte ale *procedurii de evaluare* sunt prevăzute doar în Regulamentul Comisiei de evaluare, se poate considera că acestea sunt *legal reglementate*?

În general, răspunsul la o astfel de întrebare întotdeauna trebuie să fie unul negativ. Sunt *legal reglementate* doar aspectele statuate prin *legi*, ca acte normative, iar toate actele normative subordonate legilor (emise de toate celelalte autorități publice ale statului, cu excepția Parlamentului) în mod obligatoriu pot fi emise și aprobate numai în temeiul și pentru executarea legilor (regulă decelată din prevederile art. 16 alin. (2) din Legea nr. 100/2017).

De aici se poate deduce că toate aspectele reglementate în Regulamentul Comisiei de evaluare, care nu se regăsesc în Legea nr. 65/2023, nu sunt și nu pot fi considerate ca *legal reglementate*.

c) Constatarea *nepromovării candidatului* ca urmare a evaluării realizate în baza prevederilor Regulamentului Comisiei de evaluare (care nu se regăsesc în Legea nr. 65/2023) poate fi considerată legală? Evident că nu (din considerentele evocate mai sus).

Probabil, e momentul să enunțăm și aspectele care se regăsesc doar în Regulamentul Comisiei de evaluare. Este vorba în special de Anexa la Regulament, care cuprinde date despre ecuația de calcul a averii nejustificate, explicarea unor termeni relevanți pentru aceasta și regulile de aplicare a ecuației.

În lumina răspunsurilor formulate mai sus, putem conchide că tot ceea ce cuprinde Anexa Regulamentului Comisiei de evaluare nu are nicio forță juridică, întrucât sunt reguli primare cuprinse într-un act normativ subordonat legii. Dat fiind faptul că cea mai mare parte a evaluării implică aplicarea ecuației date, e de la sine clar că *procedura evaluării*, ca o condiție de restrângere a dreptului de acces la funcția de judecător al CSJ, este grav afectată la capitolul *formei sale legale*.

În paralel, considerăm că merită atenție distinctă și unele curențe ale Legii nr. 65/2023, exprimate în special sub formă de *lacune juridice*. În acest sens, constatăm că legea citată:

– Nu definește legal o serie de termeni utilizați la reglementarea *procedurii evaluării*, cum ar fi: „dubii serioase”, „avere”, „cheltuieli”, „venituri”, „avere nejustificată”, „iregularități fiscale”, „venit nedeclarat”, „informație relevantă”, „incompatibilități și conflicte de interese incompatibile cu funcția de judecător al CSJ” etc. Lipsa definirii legale a acestor noțiuni generează incertitudine, imprevizibilitate și o marjă de apreciere discreționară practic nelimitată pentru entitatea competentă să desfășoare evaluarea.

– Nu stabilește expres ce categorii de informații pot fi verificate și luate în considerație pentru evaluarea integrității etice a subiecților, așa cum o face în cazul evaluării integrității financiare (în art. 11 alin. (4) din Lege fiind enunțate expres tipurile de informații). Ca și în cazul precedent, acest moment denotă incertitudine, imprevizibilitate și o marjă de apreciere nelimitată pentru Comisia de evaluare în ce privește informația pe care o poate valorifica în procesul evaluării integrității etice.

– Nu stabilește expres ce fel de informație trebuie să declare subiecții evaluați în *Declarația de avere și interese* prezentată pentru evaluare și pragurile minime admisibile, care să stea la baza evaluării și să reprezinte reperele acesteia (așa cum de exemplu este statuat în art. 4 alin. (1) din *Legea privind declararea averii și a intereselor personale* nr. 133/2016 [9]). Lipsa acestor precizări în lege face ca informația declarată de candidați în *Declarația de avere și interese* (modelul căreia a fost elaborat de Comisie), să nu aibă nicio valoare juridică pentru evaluare, iar rezultatele acesteia să fie imprevizibile. Bunăoară, conform acestui formular, candidații sunt obligați să declare *active deținute la data depunerii declarațiilor anuale conform Legii nr. 133/2016* (pentru ultimii 5 ani) – doar sumele totale ce depășesc 15 salarii medii pe țară (conform Anexei 1 la

Legea nr. 133/2016) /pagina 8/ și *cheltuieli, nelegate de achiziționarea de active, ci efectuate ca plăți pentru servicii* – sume ce ating și depășesc 25 000 lei /pagina 11-12/. În condițiile în care lipsesc astfel de *active* și *cheltuieli* (nu sunt declarate de către candidat, iar Comisia nu le constată efectiv), devin absolut incerti și imprevizibili indicatorii financiari care mai pot fi luați în considerație de Comisie pentru definitivarea evaluării și formularea concluziilor, mai ales că *activele* și *cheltuielile* reprezintă elemente importante ale *ecuației averii nejustificate* (cuprinse în Anexa Regulamentului Comisiei). Ca urmare, rămâne a fi absolut impredictibil rezultatul evaluării.

– Nu statuează expres standardul de probă (minim) admis pentru constatarea faptelor de încălcare a criteriilor de integritate etică și financiară. În alți termeni, Legea nr. 65/2023 nu precizează suportul probator minim acceptat pentru constatarea faptelor de încălcare a criteriilor de integritate etică și financiară, operând exclusiv cu noțiunea irelevantă de „dubii serioase”, fără a obliga formularea acestora în bază de informații, date și probe certe și concludente. Mai mult, legea nu stabilește cazurile și condițiile în care probele pot fi declarate inadmisibile, precum și eventualele circumstanțe care nu necesită a fi probate. Lipsa unor astfel de reglementări denotă caracterul declarativ al *principiului echității procedurii de evaluare* (prevăzut expres în art. 2 alin. (2) lit. b) din Legea nr. 65/2023), generează incertitudine și lipsă de previzibilitate mai ales în ce privește marja largă de apreciere lăsată la discreția Comisiei pentru formularea „dubiilor serioase”, precum și posibilitățile efective ale subiecților evaluați de combatere și diminuare a acestora.

– Nu stabilește cerințe concrete pentru argumentarea faptelor constatate și motivarea concluziilor formulate (bunăoară, nu este prevăzută obligativitatea reflectării în conținutul raportului a modului în care s-au luat în considerație „prevederile legale existente la momentul comiterii faptelor constatate”, conform art. 11 alin. (6) din Legea nr. 65/2023). În general, Legea nr. 65/2023 reglementează foarte superficial modul cum trebuie întocmit conținutul Raportului de evaluare, statuând în art. 16 alin. (3) doar că: „*Raportul cu privire la evaluare conține faptele relevante, motivele și concluzia privind promovarea sau nepromovarea evaluării*”. Evident, o astfel de cerință în cazul dat este insuficientă pentru finalizarea unei proceduri de evaluare în care Comisia are competența retroactivă de a imputa subiecților comiterea unor fapte ce încalcă criteriile de integritate etică și financiară, care pot fi calificate drept *fapte delictuale* (sau *acte delictuoase*), având consecințe juridice negative prevăzute de lege, inclusiv, interdicția de exercitare a dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ.

Acestea și alte omisiuni normative, admise de legiuitor, afectează grav *forma legală a promovării evaluării* ca o condiție distinctă de restrângere a exercițiului dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ, deoarece denotă vădite neclarități, incertitudini și lipsă de predictibilitate a cadrului juridic ce reglementează *procedura evaluării*, generând riscuri evidente de insecuritate juridică pentru titularii acestuia.

În concluzie, vom sublinia că în condițiile în care *procedura de evaluare* este reglementată de lege lacunar, incert și imprevizibil, în timp ce unele aspecte importante ale acesteia sunt „statuate” doar în acte ce nu au forță juridică (nefiind adoptate de o autoritate publică), se poate constata neîntrunirea *forme legale a promovării evaluării* ca o condiție constituțională distinctă de restrângere a exercițiului dreptului de acces la funcția de judecător la CSJ. În asemenea circumstanțe, suntem de părerea că există temeiuri pentru a aprecia cadrul normativ al *procedurii de evaluare* ca fiind de natură să *diminueze* dreptul în cauză – moment categoric interzis de art. 54 alin. (1) din Constituția RM.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Codul civil al Republicii Moldova* nr. 1107 din 06.06.2002. Republicat în Monitorul Oficial nr. 66-75 din 01.03.2019 (actualizat prin Legea nr. 134 din 30.05.2024, MO260-263/20.06.24).
2. *Constituția Republicii Moldova* nr. 1 din 29.07.1994. Republicată în: Monitorul Oficial nr. 78 din 29.03.2016 (modificată prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 8 din 11.03.2024).
3. Iacob, I. *Garantarea constituțională a restrângerii drepturilor fundamentale ale omului ca dimensiune inerentă securității juridice*. Comunicare prezentată spre publicare în materialele conferinței științifice internaționale „Integrare prin cercetare și inovare”, dedicată Zilei Internaționale a Științei, din 7-8 noiembrie 2024, Universitatea de Stat din Moldova.
4. *Legea cu privire la actele normative* nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial nr. 7-17 din 12.01.2018 (actualizată prin Legea nr. 49 din 21.03.24, MO138-140/05.04.24).
5. *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție* nr. 64 din 30.03.2023. În Monitorul Oficial nr. 117-118 din 06.04.2023 (modificată prin Legea nr. 353 din 24.11.2023).
6. *Legea cu privire la evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție* nr. 65 din 30.03.2023. În: Monitorul Oficial nr. 117-118 din 06.04.2023 (modificată prin Legea nr. 353 din 24.11.2023).

7. *Legea cu privire la statutul judecătorului* nr. 544 din 20.07.1995. În: Monitorul Oficial nr. 15-17 din 22.01.2013 (modificată prin Legea nr. 2 din 01.02.2024).
8. *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* nr. 199 din 16.07.2010. În: Monitorul Oficial nr. 194-196 din 05.10.2010 (modificată prin Legea nr. 47 din 14.03.2024).
9. *Legea privind declararea averii și a intereselor personale* nr. 133 din 17.06.2016. În: Monitorul Oficial nr. 245-246 din 30.07.2016 (actualizată prin Legea nr. 226 din 31.07.24, MO380-382/05.09.24).
10. *Legea privind evaluarea integrității instituționale* nr. 325 din 23.12.2013. În: Monitorul Oficial nr. 277-287 din 26.08.2016 (actualizată prin Legea nr. 11 din 01.02.24, MO83-85/29.02.24).
11. *Regulamentul de organizare și funcționare a Comisiei independente de evaluare externă a judecătorilor și candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție*, aprobat cu modificări la 26 septembrie, 27 noiembrie 2023 și 22 martie 2024. Disponibil la: https://cdn.prod.website-files.com/65dc9c889b671cd4987c7b51/660bc22e43cbaae3b1af2134_1.pdf.

**ОБЯЗАТЕЛЬНАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ
ФИЗИЧЕСКИМ И ЮРИДИЧЕСКИМ ЛИЦАМ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА
НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ⁴⁴**

**ASISTENȚA JURIDICĂ OBLIGATORIE
ACORDATĂ PERSOANELOR FIZICE ȘI JURIDICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA
LA ETAPA ACTUALĂ**

**OBLIGATORY LEGAL ASSISTANCE
TO PEOPLE AND LEGAL ENTITIES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA
AT THE PRESENT STAGE**

Георгий КОСТАКИ, доктор хабилитат права, профессор, главный научный сотрудник,
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
Молдавского государственного университета,
e-mail: costachi70@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1396-7598

Вадим СУХОВ, докторант,
Молдавский Государственный Университет,
координатор Территориального офиса Комрат
Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством
e-mail: 230568@mail.ru
ORCID: 0000-0001-8699-7216

Rezumat

Instituția asistenței juridice obligatorii este o instituție juridică menită să asigure egalitatea de șanse pentru cetățeni în realizarea dreptului lor la un proces echitabil. Aceasta a fost cunoscută în dreptul roman, iar în prezent există în sistemele juridice din majoritatea țărilor. În sistemul juridic al Republicii Moldova, instituția asistenței juridice obligatorii este o instituție inter-ramurală, care face parte dintr-o instituție juridică mai mare de asistență juridică garantată de stat, creată în 2007, odată cu adoptarea Legii privind asistența juridică garantată de stat. În acest articol, autorii analizează normele juridice care împreună constituie instituția juridică a asistenței juridice obligatorii, identificând elementele structurale ale asistenței juridice obligatorii și caracterizând fiecare dintre aceste elemente.

Cuvinte-cheie: *asistența juridică obligatorie, participarea obligatorie a apărătorului, avocat, apărător, reprezentant, proces civil, proces penal.*

Summary

The institution of compulsory legal assistance is a regulatory legal institution designed to ensure equality of opportunity for citizens in realizing their right to a fair trial. It was already known in Roman law, and nowadays it exists in the legal systems of most countries. In the legal system of the Republic of Moldova, the institution of compulsory legal assistance is an inter-branch institution, which as a structural entity (sub-institute) is part of a larger legal institution of state-guaranteed legal aid, created in 2007 with the adoption of the Law on state-guaranteed legal aid. In this article, the authors analyses the legal norms that together constitute the legal institution of compulsory legal assistance, identifying the structural elements of compulsory legal assistance, and characterizes each of these elements.

Keywords: *compulsory legal assistance, compulsory participation of the defense counsel, lawyer, defense counsel, representative, civil trial, criminal trial.*

⁴⁴ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Введение

В 2024 году Республика Молдова отмечает важное событие — 30-летие принятия своей Конституции, которая заложила основы правового государства и демократических институтов. Конституция Республики Молдова не только гарантирует права и свободы граждан, но и предписывает государству обеспечивать их защиту, создавая эффективные механизмы правовой помощи. Одним из таких инструментов является институт обязательной юридической помощи, который играет ключевую роль в реализации права граждан на справедливое судебное разбирательство, закрепленного в статье 26 Конституции.

В контексте этого юбилея, исследование обязательной юридической помощи приобретает особое значение, так как этот институт напрямую связан с конституционными принципами защиты прав человека. Государственные гарантии предоставления квалифицированной юридической помощи, особенно для социально уязвимых категорий граждан, становятся важным элементом построения правового государства. Закон о юридической помощи, гарантируемой государством, принятый в 2007 году, стал важной вехой в укреплении правовой системы страны, обеспечивая гражданам доступ к правосудию вне зависимости от их социального и материального положения.

Цель данной статьи — проанализировать правовые нормы, составляющие институт обязательной юридической помощи в Республике Молдова, выявить его ключевые элементы и оценить их эффективность в контексте современных вызовов и потребностей общества. Этот анализ будет полезен для оценки того, как далеко продвинулось государство в выполнении своих конституционных обязательств по обеспечению прав граждан на равный доступ к правосудию за последние 30 лет.

Методологическую основу данного исследования составили формально-юридический метод, а также логические методы анализа и синтеза.

Изложение основного материала.

Обязательная юридическая помощь была известна еще в Древнем Риме. Дигесты Юстиниана обязывали проконсула по собственному почину назначать адвоката «женщинам, малолетним, находящимся под опекой и тем, чья дееспособность ограничена как-то еще, а также умалишенным» [20, с. 171].

Органический Регламент, принятый в Молдавском княжестве в 1832 г., предусматривал обязательную юридическую помощь назначенным судом адвокатом в высшей судебной инстанции (*Înaltul Divan*) и в уголовных судах [16, с. 107].

Институт обязательной юридической помощи существовал и в Молдавской ССР, где юридическая помощь являлась обязательной по некоторым категориям уголовных дел, а ее стоимость взыскивалась впоследствии на основании приговора суда с осужденного. Однако, после обретения Республикой Молдова независимости, в новых экономических условиях он практически перестал функционировать [21, с. 137].

В 2007 г. Парламент Республики Молдова принял Закон о юридической помощи, гарантируемой государством [11]. Так в системе права РМ появился новый правовой институт – институт юридической помощи, гарантируемой государством, органично включивший в себя субститут обязательной юридической помощи.

Понятие обязательной юридической помощи не дается прямо ни в одном из нормативных актов [22, р. 38]. Упомянув о ней, Закон о юридической помощи, гарантируемой государством, в ч. (1) ст. 19 отсылает к ст. 69 Уголовно-процессуального кодекса [5], ст. 77 Гражданского процессуального кодекса [4] и ст. 151 Гражданского кодекса [3].

Если исходить из смысла ч. (1) ст. 69 УПК, то обязательная юридическая помощь – это обязательное участие адвоката в качестве защитника подозреваемого, обвиняемого, подсудимого в рамках уголовного судопроизводства. Исходя из смысла ст. 77 ГПК, это – обязательное участие адвоката в гражданском судопроизводстве в качестве представителя участника процесса. Ст. 151 ГК под обязательной юридической помощью понимает обязательное участие адвоката с полномочиями законного представителя охраняемого лица, в рамках процедур, осуществляемых органом опеки. Все три эти нормы устанавливают обязательность участия адвоката в качестве защитника, представителя или законного представителя участника процесса, который, по мнению законодателя, в силу нахождения в уязвимом положении лишен возможности самостоятельной защиты своих прав и законных интересов. Причем ни одна из этих норм не требует согласия субъекта на получение такого рода юридической помощи. А в соответствии со ст. 20 Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, она предоставляется вне зависимости от уровня доходов лица.

Принципы обязательной юридической помощи. Если учесть, что институт обязательной юридической помощи является подинститутом института юридической помощи, гарантируемой

государством, то принципы юридической помощи, гарантируемой государством, перечисленные в ст. 4 Закона № 198/2007, являются и принципами обязательной юридической помощи. Это:

- *принцип равенства в правах всех лиц, пользующихся такой помощью*. Он означает, что все получатели обязательной юридической помощи имеют равные права на получение квалифицированной юридической помощи независимо от пола, расы, национальности, языка, социального и имущественного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям или каким-либо социальным группам, а также других обстоятельств;

- *принцип профессиональной компетенции лиц, оказывающих такую помощь*, означающий, что субъекты, которые оказывают обязательную юридическую помощь, должны обладать высокой профессиональной компетентностью, которая позволяет им оказывать квалифицированные юридические услуги. Этот принцип гарантирует, что лица, нуждающиеся в обязательной юридической помощи, получают ее от специалистов, обладающих необходимыми знаниями и навыками для оказания такой помощи. Он обеспечивает эффективность института обязательной юридической помощи;

- *принцип качества, эффективности и экономичности предоставляемых услуг* означает, что обязательная юридическая помощь должна соответствовать требованиям закона и интересам получателей и обеспечивать реализацию их права на доступ к правосудию и защиту их прав и свобод. Принцип предполагает использование современных методов и технологий оказания квалифицированной юридической помощи при минимальных затратах выделяемых государством средств;

- *принцип конфиденциальности*. Этот принцип гарантирует, что информация, полученная субъектом, оказывающим обязательную юридическую помощь, в ходе предоставления юридических услуг, не подлежит разглашению. Он обеспечивает доверие к системе обязательной юридической помощи, а также возможность для лиц, нуждающихся в такой помощи, пользоваться ею, не опасаясь, что информация, полученная лицом, оказывающим эту помощь, будет использована против них.

- *принцип недопустимости конфликта интересов* означает, что субъект, оказывающий обязательную юридическую помощь, не может представлять интересы двух или более лиц, интересы которых противоречат друг другу. Принцип обеспечивает для лиц, нуждающихся в обязательной юридической помощи, возможность получать юридические услуги, которые будут направлены на защиту их интересов. Этот принцип направлен также на предотвращение оказания некачественной помощи и на обеспечение доверия к институту обязательной юридической помощи.

Критерии предоставления обязательной юридической помощи являются самым важным ее элементом, обеспечивающим эффективность института обязательной юридической помощи и гарантирующим, что лица, нуждающиеся в квалифицированной юридической помощи, получают ее в тех случаях, когда она необходима для защиты их прав и свобод.

Общим критерием предоставления обязательной юридической помощи является наличие процессуальной ситуации, в которой субъект в силу определенных обстоятельств не способен без квалифицированной юридической помощи самостоятельно реализовать свое право на справедливое судебное разбирательство, гарантированное статье 6 (1) Европейской конвенции. Европейский суд по правам человека относит определение этих обстоятельств, являющихся частными критериями предоставления обязательной юридической помощи, на усмотрение национальных властей, требуя при этом обеспечения положений Конвенции о справедливости процесса [6]. Наш законодатель установил эти критерии применительно к уголовному и к гражданскому судопроизводству, указав их для уголовного судопроизводства в ч. (1) ст. 69 УПК, а для гражданского в п. а) и п. с) ст. 77 ГПК и в ст. 151 ГК.

Согласно ч. (1) ст. 69 Уголовно-процессуального кодекса, имеют право на обязательную юридическую помощь в рамках уголовного судопроизводства подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, который является несовершеннолетним (п. 1); который является военнослужащим срочной службы (п. 2); который задержан, содержится под арестом в качестве меры пресечения или подлежит судебно-психиатрической экспертизе в условиях стационара (п. 3); которому вменяется в вину совершение тяжкого, особо тяжкого или исключительно тяжкого преступления (п. 4); которому трудно самостоятельно реализовать свое право на защиту вследствие своей немоты, глухоты, слепоты или иного существенного нарушения функций речи, слуха, зрения, а также, если он является лицом с особыми потребностями (п. 5). Если уголовный процесс ведется в отношении лица, не способного отдавать отчет в своих действиях или руководить ими, которому вменяется в вину совершение наносящих вред деяний, или лица, заболевшего душевным расстройством после совершения таких деяний, юридическая помощь такому лицу также является обязательной (п. 6). Является также обязательной юридическая помощь в виде представительства лица, умершего на момент рассмотрения дела, в целях его реабилитации (п. 7); в виде представительства обвиняемого, подсудимого, который

уклоняется от уголовного преследования и суда, когда уголовный процесс ведется в его отсутствие (п. 8); а также в виде представительства подозреваемого, обвиняемого, подсудимого в процессе допроса несовершеннолетнего свидетеля в соответствии со статьей 110¹ УПК, поскольку участие в таком допросе этих лиц законом запрещается (п. 9). Если судебная инстанция посчитает, что в случае подсудимого интересы правосудия требуют участия защитника в заседании суда первой инстанции, в заседании суда, рассматривающего дело в апелляционном или кассационном порядке, либо в исключительном порядке обжалования, предоставление юридической этому подсудимому также является обязательным (п. 10). Обязательной является юридическая помощь подозреваемому, обвиняемому, подсудимому и в других случаях, когда обязательное участие защитника в процессуальном действии прямо предусмотрено Уголовно-процессуальным кодексом (п. 11).

Обязательное участие защитника в определенном процессуальном действии устанавливается нормами Особенной части УПК, регулируемыми порядок проведения отдельных процессуальных действия. В Особенной части содержится 12 статей, регламентирующих проведение различных процессуальных действий, и устанавливающих обязательное участие в них защитника, не охватываемое при этом пунктами 1) - 10) части (1) ст. 69:

1. Ст. 282, регламентирующая порядок предъявления прокурором обвинения, включающего в себя, помимо ознакомления обвиняемого с соответствующим постановлением, разъяснение ему его прав и обязанностей и его допрос, устанавливает обязательное участие в этом процессуальном действии защитника.

2. Ст. 321, которая регламентирует правила участия подсудимого в судебном разбирательстве и последствия его неявки, устанавливает, что в случае разбирательства посредством видеоконференции участие в разбирательстве защитника является обязательным.

3. Ст. 367, регламентирующая порядок допроса подсудимого в судебном заседании, устанавливает обязательное участие защитника в данном процессуальном действии, если посредством видеоконференции допрашивается подсудимый, находящийся в заключении.

4. Ст. 465⁶, которая устанавливает порядок рассмотрения заявлений о возобновлении рассмотрения уголовных дел, рассмотренных в отсутствие осужденного, прямо указывает на обязательность предоставления юридической помощи лицу, ходатайствующему о возобновлении рассмотрения дела.

5. Ст. 471 регламентирует порядок разрешения вопросов, связанных с приведением в исполнение судебных решений. Она устанавливает обязательность участия защитника при рассмотрении вопросов, связанных с исполнением приговоров в отношении несовершеннолетних; лиц с физическими или психическими недостатками, препятствующими им самостоятельно осуществлять свое право на защиту; лиц, не владеющих языком, на котором ведется судопроизводство; в случае рассмотрения ходатайства в отсутствие осужденного; а также в других случаях, когда этого требуют интересы правосудия. Присутствие защитника, согласно данной нормы, является также обязательным в конференц-зале по требованию осужденного, если вопросы, связанные с приведением в исполнение судебных решений, рассматриваются посредством видеоконференции.

6. Ст. 479, которая регламентирует порядок проведения допроса несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого, подсудимого прямо устанавливает необходимость присутствия защитника при допросе.

7. Ст. 505, устанавливающая условия инициирования и заключения соглашения о признании вины, прямо предусматривает, что такое соглашение составляется при обязательном участии защитника.

8. Ст. 509⁴, которая устанавливает условия заключения соглашения о сотрудничестве, также прямо предусматривает обязательное участие защитника при его составлении.

9. Ст. 523² устанавливает условия заключения судебного соглашения в общественных интересах. Она также прямо предусматривает обязательное участие защитника в данном процессуальном действии.

10. В соответствии со ст. 523⁵, участие защитника является обязательным и при рассмотрении судебной инстанцией судебного соглашения в общественных интересах.

11. Ст. 544 УПК, регламентирующая порядок выполнения запросов об экстрадиции лиц, находящихся на территории Республики Молдова, также прямо предусматривает, что ходатайства об экстрадиции рассматриваются с обязательным участием защитника.

12. Ст. 556, которая регламентирует порядок разрешения запросов о переводе осужденных лиц, аналогичным образом прямо предусматривает обязательное участие в рассмотрении ходатайства о переводе защитника.

Необходимость предоставления обязательной юридической помощи привлекаемым к уголовной ответственности лицам в процессе проведения вышеперечисленных процессуальных

действий, на наш взгляд, вызвана важностью последствий, которые эти действия и их результаты могут иметь для указанных лиц. По мнению законодателя, отсутствие юридической помощи при проведении данных процессуальных действий, значительным образом затрагивающих права и законные интересы подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного, может серьезным образом повлиять на справедливость процесса в целом.

Статья 522 ч. (2²) ГПК устанавливает критерий предоставления в уголовном судопроизводстве обязательной юридической помощи юридическим лицам, привлекаемым к уголовной ответственности. Такое юридическое лицо имеет право на обязательную юридическую помощь в виде представительства адвокатом в случаях, когда его законный представитель также привлекается к уголовной ответственности по тому же или по смежному деянию, а юридическое лицо не назначило другого представителя, и такой представитель не может быть назначен судебной инстанцией из состава лиц, управляющих юридическим лицом, в отношении которых не ведется уголовное судопроизводство, по причине их отсутствия. Введение этого критерия, по замыслу законодателя, призвано исключить ситуации, в которых при отсутствии законного представителя у подозреваемого, обвиняемого юридического лица и невыполнении им своей обязанности по его назначению, уголовное судопроизводство фактически осуществлялось бы в отсутствие подозреваемого, обвиняемого [14].

Статья 77 ГПК также предусматривает несколько процессуальных ситуаций, в которых юридическая помощь стороне процесса или третьему лицу является обязательной.

Предоставление юридической помощи адвокатом-представителем является обязательным ответчиком, если место его жительства не известно, и он не может быть уведомлен судом о предъявленном ему иске (п. а). Таким образом имитируется присутствие ответчика в судебном заседании путем замены его назначенным адвокатом [13].

Обязательное представительство адвокатом предусмотрено данной нормой (п. с) также для лиц, в отношении которых запрашивается установление, изменение или отмена мер судебной охраны (ст. 306 ГПК). Этот критерий обязательности юридической помощи связан с необходимостью учета желаний и чувств охраняемого лица, а также обеспечения его права на судебную защиту [15 с. 439].

Эта же норма (п. с) предусматривает обязательное представительство адвокатом лица, в отношении которого запрашивается госпитализация в психиатрический стационар (ст. 316 ГПК). Данный критерий обязательности юридической помощи объясняется тем, что если у человека имеется психическое расстройство, он по логике вещей нуждается в правовой защите. Интерес в обеспечении этого лица защитником должен преследовать, прежде всего, суд, являющийся основным институтом обеспечения прав и законных интересов человека [17, с. 156].

Обязательной, согласно п. с) ст. 77 ГПК, является юридическая помощь и для жертв насилия в семье при рассмотрении заявления о применении мер защиты (ст. 278⁶ ГПК), т.к. без квалифицированной юридической помощи, жертве насилия крайне сложно эффективно защитить свои права, поскольку судебные и административные процедуры часто очень сложны, а юридические услуги дороги. Жертвы же после акта насилия порой бывают вынуждены покинуть жилище, бросить свое имущество и работу [18].

В п. d) ст. 77 ГПК говорится об обязательности юридической помощи и в других случаях, предусмотренных законом, однако эти «другие случаи» не охватываются ст. 19 ч. (1) п. d) Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, в котором говорится о том, что правом на квалифицированную юридическую помощь обладают лишь лица, указанные в пунктах а) и с) ст. 77 ГПК. Более того, сам Гражданский процессуальный кодекс не предусматривает никаких «других случаев», кроме вышеперечисленных, что является коллизией, требующей устранения.

Еще один критерий предоставления обязательной юридической помощи в гражданском судопроизводстве предусмотрен ст. 151 Гражданского кодекса. Согласно ей, участие адвоката, имеющего полномочия законного представителя, является обязательным в рамках любых процедур, осуществляемых органами опеки в отношении несовершеннолетних и лиц, защищенных мерами охраны. Этот критерий связан с необходимостью обеспечения прав указанных лиц в связи с их особой социальной уязвимостью и неспособностью, в связи с этим самостоятельно представлять свои интересы в органе опеки.

Как видно, установленные законодателем критерии предоставления обязательной юридической помощи являются либо предметными, зависящими от обстоятельств дела, делающих юридическую помощь субъекту крайне необходимой для защиты своих прав и интересов, либо субъектными, зависящими от особенностей личной ситуации субъекта, в силу которых субъект лишен возможности самостоятельной реализации своих прав. Перечень вышеперечисленных критериев предоставления обязательной юридической помощи является ограниченным и не подлежит

расширительному толкованию, поскольку любая система юридической помощи, субсидируемой государством, может функционировать только в том случае, когда существует механизм, позволяющий сделать выбор тех дел, которые ей соответствуют [1].

Следующим, не менее важным элементом обязательной юридической помощи, наряду с критериями, являются условия ее предоставления, представляющие собой дополнительные требования к ситуациям, в которых должны применяться критерии. Они определяют момент, с которого у субъекта возникает право на обязательную юридическую помощь и момент, до которого это право сохраняется. Условия предоставления обязательной юридической помощи в уголовном судопроизводстве устанавливаются ч. (3) ст. 69 УПК и различаются в зависимости от критерия, к которому относятся.

Согласно данной нормы, юридическая помощь несовершеннолетнему подозреваемому, обвиняемому, подсудимому является обязательной с того момента, когда он ознакомился с решением органа уголовного преследования о задержании, применении к нему меры пресечения или предъявлении обвинения (п. 1а)). С этого же момента имеют право на обязательную юридическую помощь подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, являющийся военнослужащим срочной службы; задержанный, содержащийся под арестом в качестве меры пресечения или подлежащий судебно-медицинской экспертизе в условиях стационара; которому вменяется в вину совершение тяжкого, особо тяжкого или исключительно тяжкого преступления; которому трудно самостоятельно реализовать свое право на защиту вследствие своей немоты, глухоты, слепоты или иного существенного нарушения функций речи, слуха, зрения, и если он является лицом с особыми потребностями; а также лицо, не способное отдавать отчет в своих действиях или руководить ими, которому вменяется в вину совершение наносящих вред деяний, или лицо, заболевшего душевным расстройством после совершения таких деяний. Указанные лица пользуются правом на обязательную юридическую помощь до окончания уголовного судопроизводства при условии сохранения обстоятельств, послуживших критерием предоставления этой помощи. Если эти обстоятельства в силу каких-либо причин перестают существовать (несовершеннолетний достиг совершеннолетия, военнослужащий срочной службы демобилизован, тяжкое преступление переквалифицировано на преступление средней тяжести и т.д.), субъект теряет право на обязательную юридическую помощь на основании данного критерия.

Право на обязательную юридическую помощь лица, направляемого на судебно-психиатрическую экспертизу в условиях стационара, возникает с момента ознакомления лица с решением органа уголовного преследования о направлении на такую экспертизу (ст. 69 ч. (3) п. 1б)), которое оформляется постановлением о назначении экспертизы. Согласно ст. 152 УПК, вопрос о необходимости помещения подозреваемого, обвиняемого в медицинское учреждение для длительного наблюдения с целью проведения стационарной психиатрической экспертизы отражается в постановлении органа уголовного преследования и разрешается судьей по уголовному преследованию по ходатайству прокурора. Определение судьи по уголовному преследованию с санкцией на помещение в медицинское учреждение может быть обжаловано в кассационном порядке. Из содержания проанализированных норм следует, что с момента обретения окончательного характера судебным решением, вынесенным по вопросу направления подозреваемого, обвиняемого на стационарную психиатрическую экспертизу, оказание ему на основании данного критерия обязательной юридической помощи прекращается.

Условием обязательного представительства адвокатом в рамках уголовного судопроизводства, ведущегося в целях его реабилитации, умершего подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, является подача родственниками умершего или другими лицами заявления о реабилитации. Именно с момента подачи такого заявления юридическая помощь в виде представительства адвокатом интересов умершего является обязательной (ст. 69 ч. (3) п. 2)).

Право на обязательную юридическую помощь в виде представительства адвокатом обвиняемого, подсудимого, не участвующего в уголовном судопроизводстве уклоняющегося от него, либо место нахождения которого в результате розыскных мероприятий не было установлено, возникает с того момента, когда прокурор, в силу установленных обстоятельств, принимает решение продолжить уголовный процесс в его отсутствие (ст. 69 ч. (3)). При этом адвокат представляет интересы отсутствующего подсудимого до окончания уголовного судопроизводства либо до момента вступления его в процесс.

В тех случаях, когда предоставления обязательной юридической помощи подсудимому требуют интересы правосудия, право на эту помощь возникает у него с момента вынесения судебной инстанцией предусмотренного ст. 69 ч. (2) УПК мотивированного определения, которым судебная инстанция устанавливает наличие этих интересов, учитывая в обязательном порядке следующие

обстоятельства, которые должны существовать одновременно: 1) сложность дела; 2) способность лица самостоятельно осуществлять свою защиту; 3) тяжесть деяния, в совершении которого обвиняется лицо, и санкцию, предусмотренную законом за его совершение. При этом адвокат, предоставляющий подсудимому обязательную юридическую помощь, участвует в деле до окончания процесса.

В случаях, когда обязательное участие адвоката в том или ином отдельном процессуальном действии прямо предусмотрено Уголовно-процессуальным кодексом, юридическая помощь является обязательной только в рамках данного процессуального действия. В соответствии со Стандартами качества деятельности адвокатов, предоставляющих гарантируемую государством юридическую помощь по уголовным делам, она включает в себя также первую встречу адвоката с клиентом до начала проведения процессуального действия, ознакомление с материалами дела на стадии его подготовки, а также, по случаю, обжалование принятого в результате процессуального акта [9].

Условием предоставления обязательной юридической помощи юридическому лицу, привлекаемому к уголовной ответственности, в соответствии со ст. 522 УПК РМ является признание его подозреваемым либо обвиняемым посредством вынесения компетентным лицом соответствующего постановления. При этом назначенный представитель юридического лица представляет юридическое лицо при осуществлении процессуальных действий, предусмотренных уголовно-процессуальным кодексом, если не возникает обстоятельств, оправдывающих его замену.

В гражданском судопроизводстве моментом возникновения права на обязательную юридическую помощь является момент возбуждения процесса, в рамках которого субъект в соответствии с установленными законом критериями обладает правом на такую помощь.

И еще одним немаловажным общим условием предоставления обязательной юридической помощи является отсутствие у субъекта выбранного адвоката, что прямо вытекает из положений ст. 69 ч. (4), ст. 70 ч. (4¹), ст. 522 ч. (2²) Уголовно-процессуального кодекса, ст. 306 ч. (3), ст. 316 ч. (1) Гражданского процессуального кодекса, ст. 151 ч. (3) Гражданского кодекса, а также ст. 24 ч. (1) п. е) Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, согласно которой наличие у лица адвоката на основании договора является основанием для отказа в предоставлении квалифицированной юридической помощи, гарантируемой государством.

Анализ предусмотренных законодательством условий предоставления обязательной юридической помощи показывает, что законодатель связал их с тем моментом, когда вмешательство государства в права и законные интересы субъекта достигает критического уровня, налагающего на него обязанность обеспечить дополнительные юридические возможности этому субъекту для защиты своих прав и законных интересов от необоснованного или чрезмерного вмешательства [19, с. 105-106]. Задачей этого важного элемента обязательной юридической помощи является обеспечение, чтобы каждое лицо, обладающее правом на такую помощь, получало и пользовалось ею в строгом соответствии с законом, с момента возникновения этого права и до завершения судебного процесса или до момента утраты права. Кроме этого, условия предоставления обязательной юридической помощи имеют важное значение для исключения случаев злоупотребления правом на такую помощь.

Субъектом получения обязательной юридической помощи является физическое либо юридическое лицо, являющееся стороной уголовного или гражданского процесса, находящееся в процессуальной ситуации, соответствующей, критериям и условиям предоставления такой помощи, установленным законом.

Субъект запроса. Обязательная юридическая помощь предоставляется на основании запроса, сформулированного субъектом, уполномоченным законом делать такие запросы. Согласно ч. (4) ст. 69 Уголовно-процессуального кодекса, в уголовном судопроизводстве правом требовать предоставления обязательной юридической помощи подозреваемому, обвиняемому, подсудимому вправе органы уголовного преследования и судебные инстанции, в производстве которых находится соответствующее дело. В гражданском процессе субъектом запроса предоставления обязательной юридической помощи, в соответствии со ст. 77 ГПК, являются судебные инстанции, а ст. ч. (3) ст. 151 ГК предоставляет право требовать предоставления обязательной юридической помощи в установленных данной нормой случаях и органам опеки.

Субъектами предоставления обязательной юридической помощи, являющейся квалифицированной юридической помощью, гарантируемой государством, в соответствии со ст. 14 Закона № 198 от 26.07.2007 г., являются территориальные бюро Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством. Согласно данной нормы, они являются юридическими лицами публичного права, действующими в городах расположения апелляционных палат. На них, в числе прочего, возложены обязанности по рассмотрению заявлений и документов, представленных лицами, обращающимися за юридической помощью, гарантируемой государством, и по вынесению решений о

ее предоставлении. С этой целью территориальные бюро заключают договора с адвокатами, включенными в списки адвокатов, предоставляющих юридическую помощь, гарантируемую государством, и назначают адвокатов для оказания квалифицированной юридической помощи, в том числе и обязательной. Работа по обеспечению предоставления квалифицированной юридической помощи осуществляется непосредственно координатором территориального бюро, отобранным и назначенным Национальным советом на основе организованного в установленном порядке конкурса.

Порядок запроса обязательной юридической помощи установлен ч. (3) ст. 26 Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, согласно которой в ситуациях, когда юридическая помощь является обязательной, орган уголовного преследования и судебная инстанция предоставляют в территориальное бюро Национального совета запрос о назначении защитника. О запросе органа уголовного преследования, суда и органа опеки как о поводе предоставления субъекту обязательной юридической помощи говорится также в ч. (4) ст. 69 УПК, ст. 77 ГПК и ч. (3) ст. 151 ГК.

Национальный совет по юридической помощи, гарантируемой государством, утвердил специальные формуляры запросов о предоставлении обязательной юридической помощи [10]. Запрос может быть заполнен и отправлен онлайн с веб-страницы совета [7].

Порядок запроса обязательной юридической помощи задержанному лицу, в связи с ее срочным характером, отдельно оговаривается в ч. (1¹) ст. 167 УПК, и конкретизируется в Положении о порядке запроса и назначения адвоката в целях оказания срочной юридической помощи, принятом Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством [8]. Согласно установленной процедуре, орган уголовного преследования в течении часа после задержания запрашивает территориальное бюро Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, или других уполномоченных им лиц о назначении дежурного адвоката для предоставления срочной юридической помощи. Запрос предоставляется в письменном виде или по телефону. Он должен содержать следующую информацию: имя и возраст задержанного лица; дата и время задержания; основание задержания; имя, бюро и контактные данные, по случаю, офицера по уголовному преследованию, органа (должностного лица), который осуществил задержание, ответственного прокурора или судьи; время, место и запланированное процессуальное действие, на которое приглашается дежурный адвокат. Заявление о назначении дежурного адвоката может быть представлено территориальному бюро также и родными или представителями задержанного лица. Запросы об оказании срочной юридической помощи в местностях, в которых территориальное бюро не имеет своего местонахождения, или запросы в нерабочее время присылаются непосредственно адвокату, указанному в графике дежурств. В случае, если первый адвокат, указанный в списке, не может принять запрос, вызываются следующие адвокаты, поочередно, в соответствии с графиком, в том числе и адвокаты, дежурящие в следующие дни, до тех пор, пока не найдется свободный адвокат.

Общий *порядок предоставления* обязательной юридической помощи установлен Законом о юридической помощи, гарантируемой государством. На него же содержится ссылка и в ст. 69 ч. (4) УПК, согласно которой, обязательное участие защитника в уголовном процессе обеспечивается координатором территориального бюро Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, в соответствии с требованиями Закона № 198/2007.

Данный закон, наряду с предоставлением квалифицированной юридической помощи предусматривает и возможность отказа в ее предоставлении.

В соответствие со ст. 26 ч. (3) указанного Закона, получив запрос о предоставлении обязательной юридической помощи и рассмотрев его, координатор территориального бюро выносит соответствующее решение, которое, согласно ст. 27 ч. (1) Закона, должно содержать дату и место вынесения решения; фамилию и имя лица, которое вынесло решение; наименование органа, вынесшего решение; фамилию и имя заявителя; форму испрашиваемой юридической помощи; основания для предоставления или отказа в предоставлении квалифицированной юридической помощи; фамилию и имя, данные адвоката, назначенного для предоставления квалифицированной юридической помощи; порядок и срок обжалования решения; другую необходимую информацию. Решение координатора территориального бюро сообщается лицу, нуждающемуся в юридической помощи, в течение одного рабочего дня с момента его вынесения, а в письменной форме сообщается ему только по его просьбе.

Однако, ни в ч. (3) ст. 26, ни других нормы Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, ничего не говорится о сроке, в течении которого координатор территориального бюро обязан рассмотреть запрос о предоставлении обязательной юридической помощи, что, на наш взгляд, является пробелом. Исключение составляет срочная юридическая помощь в случае задержания лица. Запросы о ее предоставлении, согласно Положения, утвержденного решением Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, рассматриваются немедленно. О

безотлагательном рассмотрении запроса о предоставлении квалифицированной юридической помощи жертве насилия в семье говорится и в ч. (2) ст. 278⁶ ГПК.

Рассмотрев запрос о предоставлении обязательной юридической помощи, координатор территориального бюро Национального совета, в случае наличия оснований, предусмотренных ст. 24 Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, обязан отказать в ее предоставлении. Основаниями для отказа в предоставлении обязательной юридической помощи могут быть явная необоснованность запроса (когда, например, запрос сделан ненадлежащим субъектом, либо при запросе были явно и очевидно не учтены критерии либо условия предоставления обязательной юридической помощи); и когда по данному делу лицу уже предоставляется квалифицированная юридическая помощь, гарантируемая государством, или юридическая помощь, предоставляемая адвокатом на основе договора, за исключением случаев замены защитника в соответствии со статьей 70 УПК. Отказ в предоставлении обязательной юридической помощи должен быть обоснованным и может быть обжалован непосредственно в судебную инстанцию в соответствии с положениями Административного кодекса без соблюдения предварительного производства. Обжаловать решение об отказе в предоставлении обязательной юридической помощи, согласно ст. 189 АК, вправе лишь лицо, считающее, что его право было нарушено данным административным актом, т.е. субъект, для которого запрашивалась обязательная юридическая помощь, в предоставлении которой было отказано [2].

Субъектами оказания обязательной юридической помощи, в соответствии со ст. ст. 29 - 31¹ Закона № 198/2007, являются адвокаты по заявлению и общественные адвокаты, прошедшие конкурсный отбор и включенные в списки адвокатов, предоставляющих квалифицированную юридическую помощь, гарантируемую государством, заключившие контракт с территориальным бюро Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством. Для оказания срочной юридической помощи такой адвокат должен быть еще и включенным в список дежурных адвокатов. В случае невозможности назначения для оказания квалифицированной юридической помощи адвоката, с которым заключен контракт, территориальное бюро может назначить любого адвоката, бюро которого находится в зоне деятельности территориального бюро, и который несет обязанность в таком случае оказывать юридическую помощь в запрошенном объеме, но не более 120 часов в год. За повторный необоснованный отказ в оказании юридической помощи, гарантируемой государством, такой адвокат, в соответствии со ст. 25 ч. (1) п. d) Закона об адвокатуре, рискует быть подвергнутым наказанию в виде аннулирования лицензии на занятие адвокатской деятельностью [12].

Охарактеризованные выше элементы обязательной юридической помощи определяют ее как понятие, являются существенными и обязательно должны учитываться при ее предоставлении. Однако, существует еще группа элементов обязательной юридической помощи, относящихся к ее финансированию и оплате, а также возмещению расходов на ее предоставление, не являющиеся существенными на этапе ее запроса и предоставления, поскольку, в соответствии со ст. 20 Закона № 198/2007, обязательная юридическая помощь предоставляется независимо от финансового положения субъекта ее получения. Эти элементы становятся существенными по окончании предоставления обязательной юридической помощи, и составят тему отдельного исследования.

Выводы: Анализ правовых норм, регулирующих институт обязательной юридической помощи в Республике Молдова, показал, что этот институт является важной составляющей системы защиты прав граждан, гарантированной Конституцией. Обязательная юридическая помощь направлена на обеспечение права на справедливый процесс для лиц, которые не могут самостоятельно защитить свои права в силу социально-экономической уязвимости. Она предоставляется через назначение адвоката для участия в уголовных или гражданских процессах.

Система обязательной юридической помощи включает множество ключевых элементов, таких как нормативные акты, процедурные механизмы и профессиональные требования к адвокатам, оказывающим эту помощь. Эффективность системы определяется её способностью адаптироваться к современным вызовам, таким как увеличение числа нуждающихся в правовой защите и требования к качеству предоставляемых услуг. Несмотря на достигнутые успехи, дальнейшее совершенствование института необходимо для полного выполнения конституционных обязательств по обеспечению равного доступа к правосудию.

Таким образом, система обязательной юридической помощи в Республике Молдова за последние 30 лет продвинулась в обеспечении прав граждан, но нуждается в дальнейшем развитии для адаптации к изменяющимся социальным условиям и потребностям общества.

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Case of V. v. the United Kingdom*. 16.12.1999 [online]. European Court of Human Rights [citat 27.01.2022]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58594>.
2. Codul administrativ al Republicii Moldova: nr. 116 din 19.07.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018. nr. 309-320.
3. Codul civil al Republicii Moldova: nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2022, nr. 82-86.
4. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova: nr. 225 din 30.05.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018, nr. 285-294.
5. Codul de procedură penală al Republicii Moldova: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2013. nr. 248-257.
6. *Decision finale sur la recevabilite de la requête n° 48188/99 présentée par Carlos Correia de Matos contre le Portugal*. 15.11.2001 [online]. ECHR [citat 17.02.2023]. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-43120>.
7. *Formulare* [online]. CNAJGS [citat 05.06.2023]. Disponibil: <https://formulare.cnajgs.md/>.
8. Hotărârea CNAJGS privind aprobarea Regulamentului cu privire la procedura de solicitare și desemnare a avocatului pentru acordarea asistenței juridice de urgență: nr. 8 din 19.05.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2010, nr. 114-116.
9. *Hotărârea CNAJGS cu privire la aprobarea standardelor de calitate ale activității avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat pe cauzele penale*: nr. 19 din 09.06.2015 [online]. CNAJGS [citat 06.06.2023]. Disponibil: <https://cnajgs.md/ro/hotararile-cnajgs/hotararea-nr-19-din-9-iunie-2015-cu-privire-laaprobarea-standardelor-de-calitate-ale-activitatii-avocailor-care-acorda-asistenta-juridicagarantata-de-stat-pe-cauzele-penale>.
10. *Hotărârea CNAJGS cu privire la aprobarea formelor actelor de obținere și acordare a asistenței juridice garantate de stat*: nr. 13 din 12.07.2018 [online]. CNAJGS [citat 06.06.2023]. Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1314/File0007__5_.PDF.
11. Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat: nr. 198 din 26.07.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2007, nr. 157-160.
12. Legea cu privire la avocatura: nr. 1260 din 19.07.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2010, nr. 159.
13. Moscaliuc, V. *Garanțiile procesual-civile ale părților la examinarea cauzei în lipsa părătului*: teza de doctor în drept. Chișinău. 2022. 222 p.
14. *Nota informativă la proiectul Legii pentru modificare unor acte normative*. Anexa la scrisoarea Guvernului R. M. nr. 31-06-8421 din 28.11.2019 [online]. Guvernul Republicii Moldova [citat 01.02.2024]. Disponibil: <https://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=fc5cccc9-41d1-4827-b6c1-78e7a545174b>.
15. Prisac, A. Procedura privind măsurile de ocrotire (intentarea, domeniul de aplicare și competența jurisdicțională). În: *Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european*, 22 ianuarie 2018, Chișinău. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018, Partea 1, pp. 430-446. ISBN 978-9975-3298-2-8.
16. Sava, A. (1944). *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*. V. I. București: Eminescu. 1944. 368 p.
17. Sîrbu, S. Procedura de spitalizare forțată a persoanelor cu tulburări mentale. In: *Anale științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI RM: științe juridice*, 2009, nr. IX, pp. 155- 157. ISSN 1857-0976.
18. *Violența în familie în Republica Moldova. Practica judiciară și acte normative naționale și euripene*. Chișinău. 2014. 186 p. [online]. OSCE [citat 06.06.2023]. Disponibil: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/0/121520.pdf>.
19. Васильев, А. А. Конституционное право на бесплатную юридическую помощь как средство обеспечения реального равноправия. В: *Вестник Поволжского института управления*. 2012. № 1. с. 105-106 [online]. Научная электронная библиотека «КиберЛенинка» [citat 04.06.2023]. ISSN 1682-2358 Disponibil: <https://cyberleninka.ru/journal/n/vestnik-povolzhskogo-instituta-upravleniya?i=810479>.
20. Кофанов, Л. Л. *Дигесты Юстиниана*. Перевод с латинского. Т. I. Москва: Статут. 2022. 584 с.
21. Сухов, В. Эволюция системы юридической помощи гарантируемой государством в Республике Молдова. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2022, nr. 3(153), pp. 135-146. ISSN 1814-3199. DOI: 10.5281/zenodo.6563936.
22. Frunză, Iu. *Activitatea avocațială în Republica Moldova (Monografie)*. Chișinău, 2021 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 36-43. ISBN 978-9975-3201-5-3.

**CALITATEA ACTULUI DE JUSTIȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA
ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE:
PERCEPȚII, ATITUDINI, OPINII⁴⁵**

**THE QUALITY OF THE ACT OF JUSTICE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA
IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION:
PERCEPTIONS, ATTITUDES, OPINIONS**

Valeriu MÎNDRU, *doctor în sociologie, conferențiar cercetător*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova.
e-mail: vmindru@yahoo.com
ORCID: 0009-0000-2053-936X

Summary

In the article author analyzes various aspects of the functioning of the justice system in the Republic of Moldova through the perception of the representatives of legal institutions, as well as of the population in the context of the accession to the community space, the integration into the European Union. The article pays particular attention to the quality of the judicial act, the level of trust of citizens in the courts. The wide-scale use of the results of various sociological investigations allows the author to make a comparative and dynamic analysis of the situation in the field, to reveal the problems faced by the judiciary in the Republic of Moldova in the process of reforming it.

Keywords: *European Union, Association Agreement, european integration, european vector, community space, rule of law, quality of justice.*

Introducere

Este bine cunoscut faptul, că justiția constituie unul dintre pilonii de bază ai societății, ai statului de drept. De modul în care funcționează justiția, depinde în mare parte dezvoltarea economică, socială și politică a unui stat, calitatea vieții populației. Din aceste considerente, Strategia Națională de Dezvoltare "Moldova Europeană 2030", își propune edificarea unui sistem de justiție echitabil, incoruptibil și independent. Pentru a asigura funcționarea eficientă a unui astfel de sistem de justiție, Strategia stabilește mai multe priorități, în special, asigurarea profesionalismului, independenței și integrității judecătorilor și procurorilor pentru a răspunde corespunzător provocărilor existente în societate, a asigura supremația legii și a crește încrederea cetățenilor în sistemul judecătoresc [1].

Reforma justiției și combaterea corupției - condiție de bază pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Semnarea Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană (27 iunie 2014) a constituit încă un pas important în apropierea țării noastre de spațiul comunitar, parcursul european fiind declarat drept prioritate a politicii externe a statului. Mai nou, la 23 iunie anul 2022, în cadrul Consiliului European, Republicii Moldova i s-a acordat statutul de țară candidată la Uniunea Europeană. Totodată, pentru a începe negocierile de aderare la UE au fost stabilite și unele recomandări/condiționalități, una dintre ele vizând nemijlocit reforma justiției și combaterea corupției. De menționat că după declararea independenței și suveranității Republicii Moldova (1991), reforma în domeniul justiției întotdeauna a fost declarată o prioritate a statului. În acest scop, au fost demarate mai multe reforme, implementate diverse planuri de acțiuni. Astfel, o primă reformă în domeniu a fost inițiată în iunie 1994 care stabilea separația puterilor în stat și independența justiției. Pentru aceasta a fost creată și o noua structură - Consiliul Superior al Magistraturii, care urma să fie responsabil de numirea, evaluarea și promovarea magistraților în funcții, care erau propuși spre aprobare șefului statului. Identificând vulnerabilitățile existente în sistemul justiției, concepția reformei își propunea eliminarea pârgurilor administrative, influenței asupra celor care făceau ancheta, adică asupra procurorilor și ofițerilor. Dat fiind

⁴⁵ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

însă faptul că între membrii consiliului de experți nu exista o unitate de opinii asupra reformei, dar nici politicienii aflați pe atunci la putere nu erau motivați să susțină o asemenea reformă, în cele din urmă aceasta nu a avut finalitate. În consecință, către anii 2000, când cazurile de corupție, crimă organizată, trafic de persoane, de arme sau de spălare de bani ajunseseră în atenția experților internaționali care încercau să încurajeze și să asiste avansarea pe calea reformelor, justiția a ajuns cu bugetul înjumătățit, cu retribuții salariale derizorii pentru cei din domeniu, iar circa 40% din hotărârile pronunțate nu erau puse în aplicare cu anii, iar o mulțime de dosare erau trimise la rejudecare, cotă mult peste normele acceptate în practica internațională [2].

În anul 2007, a fost adoptată o altă strategie de reformare a sectorului justiției care prevedea mai multe elemente de reformă, evidențiind în mod special principiul distribuirii aleatorii a dosarelor și asigurarea imparțialității actului de justiție, eliminarea suspiciunilor de corupție. Testarea documentului a început doi ani mai târziu, iar între timp, în perioada 2007-2009, Republica Moldova a beneficiat de suport financiar considerabil (sute de milioane de dolari) pentru dezvoltarea infrastructurii și a tehnologiilor moderne (computere și echipament nou, soft pentru gestionarea dosarelor și echipament de înregistrare audio). La fel, Strategia mai prevedea majorarea salariilor și reducerea volumului de muncă a judecătorilor, respectarea Codului de etică al judecătorului. Totodată, în anul 2009 apare și prima promoție a absolvenților Institutului Național de Justiție, care fusese creat în anul 2006 cu scopul de a asigura o pregătire mai bună a cadrelor din sistemul judecătoresc și de a îmbunătăți situația în domeniu.

O nouă Strategie de reformare a justiției vizează perioada 2011 -2016, iar ulterior extinsă până în anul 2017. Obiectivele principale ale Strategiei erau orientate spre modernizarea și actualizarea a șapte piloni: sistemul justiției; justiția penală; accesul la justiție și executarea hotărârilor judecătorești; integritatea actorilor din sectorul justiției; rolul justiției în dezvoltarea economică; respectarea drepturilor omului în sectorul justiției; și un sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil [3]. În această perioadă, au fost lichidate instanțele economice care erau calificate ca cele mai corupte; a fost comasat managementul mai multor instanțe; magistrații au fost lipsiți de imunitate în cazurile de corupție, au fost majorate substanțial salariile judecătorilor și procurorilor etc.

Pe parcursul anilor 2017-2019, reformarea sectorului justiției, de asemenea a constituit una din prioritățile constante ale autorităților statului, acordându-i tot mai multă atenție atât la nivelul conducerii țării, cât și societății civile, partenerilor de dezvoltare. Prin eforturile întreprinse s-a urmărit consolidarea independenței justiției, combaterea corupției în sistemul judecătoresc, îmbunătățirea calității actului de justiție și, în cele din urmă, restabilirea încrederii publice față de sistemul justiției [4].

Apoi a urmat o altă strategie „Strategia pentru asigurarea independenței și integrității în sectorul justiției pentru anii 2021-2024 și Planul de acțiuni pentru implementarea acesteia”.

Deși strategia fusese votată în Parlament la finele lunii 2020, documentul nu a fost promulgat de președinta țării, Maia Sandu, care în februarie 2021 l-a remis legislativului spre re-examinare. Șefa statului insista că proiectul să prevadă un mecanism de evaluare externă a judecătorilor, dar și o reformă a sistemului anti-corupție. „Este necesară și asigurarea verificării efective a declarațiilor de avere și interese ale judecătorilor și procurorilor, ca și o lege care să permită confiscarea averilor ilicite ale funcționarilor publici și demnitarilor”, a mai spus șefa statului. „Nu ne mai permitem să aprobăm Strategii care arată bine pe hârtie, dar nu aduc schimbări reale în justiție”, a subliniat președinta Maia Sandu [5].

Astfel, la 6 decembrie 2021, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat strategia într-o nouă lectură în care a fost inclusă și așa-numita evaluare externă sau procedura de pre-vetting al judecătorilor și procurorilor, care presupune ca toți judecătorii și procurorii să fie trecuți printr-un filtru atât de integritate, cât și de profesionalism.

De menționat că în scopul realizării priorităților stabilite în strategiile de reformare a sectorului de justiție, din bugetul de stat, precum și din sprijinul financiar substanțial acordat de Uniunea Europeană, pentru justiție au fost alocate resurse considerabile. Potrivit estimărilor Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), în anul 2016 Republica Moldova era printre primele 10 țări din Europa cu cea mai mare pondere alocată justiției din bugetul de stat care depășea cu mult media Consiliului Europei (CoE). Tendința de majorare a resurselor alocate pentru justiție a fost una constantă, astfel încât bugetul alocat justiției în perioada 2004 – 2018 a crescut de peste 8 ori [6, p. 6]. Cheltuielile considerabile pentru justiție erau cauzate în mare parte de majorările substanțiale ale salariilor judecătorilor și procurorilor. În 2018, salariul judecătorilor și procurorilor începători din Republica Moldova, raportat la salariul mediu pe economie, era de circa 2,7 și respectiv 2,8 ori mai mare decât salariul mediu pe economie și era peste media Consiliului Europei, care era de 2,5 și respectiv 1,9 ori mai mare.

Eforturi susținute s-au depus și la capitolul asigurării cu cadre a instituțiilor judecătorești. Actualmente, după numărul efectiv al judecătorilor pe cap de locuitor, Republica Moldova se află deasupra medianei țărilor membre ale CoE. În țară există 17.2 judecători activi la 100,000 de locuitori, iar mediana țărilor membre ale CoE este de 16.

Justiția - unul dintre pilonii fragili ai societății moldovenești

În pofida alocațiilor financiare crescânde și a atenției permanente acordate instituțiilor de drept, justiția rămâne a fi unul dintre pilonii fragili ai societății moldovenești, fapt constatat și de diverse sondaje de opinie. Deși subiecții investigați relevă o anumită tendință de ameliorare a situației din sistemul justiției, oricum starea justiției rămâne a fi precară. Astfel, în cadrul unui studiu sociologic realizat de către Institutul pentru Politici și Reforme Europene (IPRE), se constată că doar 30 la sută dintre respondenți sunt de părerea că în ultimii 3 ani situația în sistemul de justiție s-a îmbunătățit [8].

Spre deosebire de aprecierile mai puțin pozitive ale cetățenilor privind situația din domeniul justiției, majoritatea reprezentanților instituțiilor de drept sunt mulțumiți sau foarte mulțumiți de calitatea actului de justiție din țara noastră. Confirmare în acest sens sunt rezultatele unui studiu realizat de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în cadrul Proiectului 20.80009.1606.05 „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană” (coordinator de proiect dr. hab., prof. univ. Valeriu Cușnir). La întrebarea *Cât de mulțumit sunteți de calitatea actului de justiție în procesele judiciare în care ați participat?*, circa 2/3 sau 64% dintre subiecții chestionați s-au declarat foarte mulțumiți (9%) sau mulțumiți (55%) de deciziile judecătorești și numai fiecare al patrulea sau 25 la sută dintre ei sunt nemulțumiți (21%) sau chiar foarte nemulțumiți (4%) de calitatea actului de justiție din țara noastră (vezi Fig. 1).

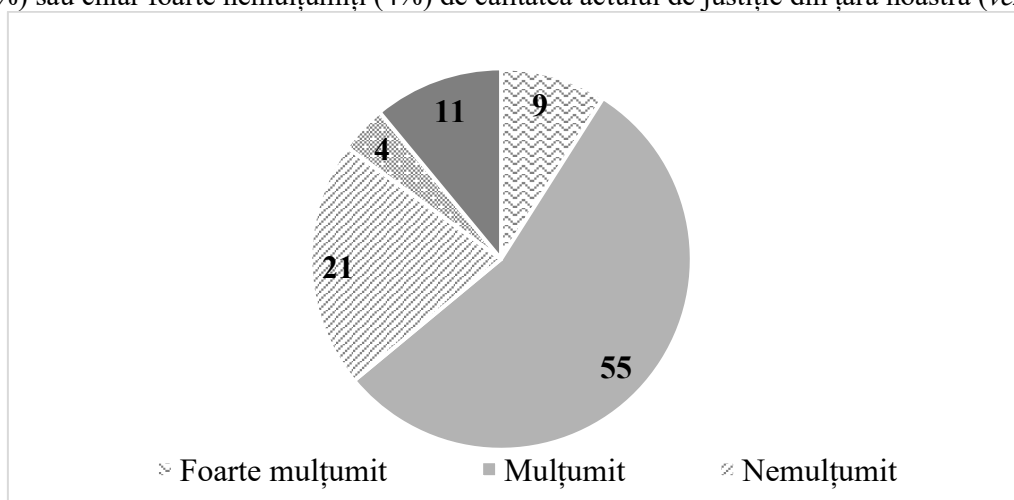

Fig. 1. Nivelul de mulțumire al judecătorilor, procurorilor și avocaților privind calitatea actului de justiție din Republica Moldova (%)

Sursa: Studiul sociologic “Calitatea actului de justiție din Republica Moldova” realizat de către Centrul Cercetări Juridice al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în perioada mai - iunie 2022.

Astfel, din analiza investigației sociologice rezultă că majoritatea reprezentanților instanțelor judecătorești sunt mulțumiți de calitatea actului de justiție, de deciziile adoptate. Potrivit unui alt studiu, efectuat la solicitarea Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), majoritatea absolută a judecătorilor (97%), apreciază calitatea actelor emise de judecători ca fiind bună sau mai curând bună. Mai puțin optimiști în această privință sunt procurorii și mult mai sceptici - avocații (vezi Tabelul 1). Întru totul sunt de acord cu afirmația că calitatea actelor emise de judecători este bună doar 6% dintre avocați și fiecare al cincilea dintre procurori.

Tabelul 1. În ce măsură sunteți de acord cu afirmația că actele emise de judecători sunt de o calitate bună?

	Întru totul de acord	Mai curând de acord	Mai curând nu sunt de acord	Deloc nu sunt de acord
Judecătorii	49%	48%	2%	1%
Procurorii	21%	67%	11%	1%
Avocații	6%	47%	40%	7%

Sursa: CRJM, Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților despre justiție și fenomenul corupției, sondaj, iulie 2023.

La fel, cercetările sociologice relevă faptul, că aprecierile judecătorilor privind calitatea actului de justiție corelează foarte strâns cu nivelul de siguranță al acestora că, în cazul în care ei sau cineva dintre rudele lor ar ajunge în judecată, instanța va adopta o decizie corectă. Astfel, la întrebarea *În ce măsură sunteți convins că, dacă Dumneavoastră sau cineva din rudele Dumneavoastră ar ajunge în judecată, judecătorii vor adopta hotărârea legală?*, nouă din zece judecători sunt întru totul siguri sau mai curând sunt siguri că aceștia vor lua o decizie obiectivă, corectă (vezi Tabelul 2). Procurorii sunt mai puțin siguri, iar avocații și mai puțin sunt siguri că decizia luată de judecători va fi una legală.

Tabelul 2. Percepția populației, judecătorilor, procurorilor și avocaților privind corectitudinea deciziilor adoptate în cazul în care ar ajunge în judecată

	Întru totul sigur	Mai curând sunt sigur	Mai curând nu sunt sigur	Deloc nu sunt sigur
Populația	5%	18%	29%	40%
Judecătorii	55%	36%	7%	2%
Procurorii	29%	52%	16%	3%
Avocații	13%	49%	30%	8%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice, 2023, CRJM, Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților despre justiție și fenomenul corupției, sondaj, iulie 2023.

Percepția populației privind corectitudinea deciziilor instanțelor judecătorești în cazul în care ar ajunge în judecată este și mai negativă. Doar 5% dintre cetățeni au ferma încredere că judecătorii vor adopta o hotărâre legală, în timp ce șapte din zece respondenți mai curând nu sunt siguri sau deloc nu sunt siguri. Astfel, însăși judecătorii sunt mai optimiști spre deosebire de cetățenii chestionați și avocații care au menirea de a le proteja drepturile în instanțele de judecată.

Această percepție și determină nivelul scăzut de încredere a populației în actul de justiție, iar acest fapt, după cum denotă sondajele de opinie, au un impact direct și asupra nivelului de încredere a cetățenilor în principalele instituții ale statului – Guvern și Parlament (vezi Tabelul 3).

Tabelul 3. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: Câtă încredere aveți în ...?
(Foarte multă încredere / Oarecare încredere)

Instituția	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	Iunie 2021	Aug. 2023	2023/2011
Justiție	18%	16%	12%	14%	16%	19%	23%	+5%
Guvern	19%	16%	7%	16%	15%	19%	28%	+9%
Parlament	14%	14%	6%	11%	11%	15%	27%	+13%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, perioada 2011-2023.

Astfel, potrivit studiilor sociologice, nivelul de încredere a populației în justiție, și respectiv, în Guvern și Parlament, rămâne ani la rând unul destul de scăzut - doar cel mult 23 la sută dintre cetățeni au foarte multă sau o oarecare încredere în justiție, dintre care numai 1% are foarte multă încredere, în timp ce 75% din populație nu prea are încredere (32%) sau chiar deloc nu are încredere în justiția din Republica Moldova (43%), iar încrederea în principalele instituții ale statului – Guvern și Parlament nu depășește nici cel puțin o treime din populație.

În așa fel, constatăm, că Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova "Moldova 2020", care și-a propus de rând cu alți indicatori cum ar fi sporirea accesului la justiție și executarea hotărârilor judecătorești; integritatea actorilor din sectorul justiției; rolul justiției în dezvoltarea economică; respectarea drepturilor omului în sectorul justiției; și un sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil, puțin ce a corelat cu creșterea nivelului de încredere a populației în justiție. În aceste condiții și nivelul de încredere a populației în justiție, precum și în principalele instituții ale statului - Guvern și Parlament este destul de redus (vezi Tabelul 3), ceea ce rezultă, că și așteptările cetățenilor de la aceste instituții sunt minime. O atare situație este destul de îngrijorătoare, deoarece, potrivit afirmațiilor lui Pippa Norris, în multe țări, în decursul ultimilor ani, susținerea politică pentru instituțiile guvernamentale s-a erodat în mod consistent. „Există o tensiune în creștere între idealuri și realitate. Aceasta a condus la producerea unor *cetățeni mai critici* sau a unor *democrați decepționați*. Erodarea susținerii pentru instituțiile guvernării reprezentative e îngrijorătoare, deoarece ea poate să *submineze credința în valorile democratice*” [9].

Desigur, încrederea în justiție este determinată de un set foarte complex de factori, care pot fi sistematizați într-un mod generalist în câteva grupuri. Primul grup de factori ține de interdependența încrederii în justiție și încrederea în alte instituții ale statului. În mod particular vedem corelarea foarte strânsă între încrederea în justiție și celelalte instituții ale statului (vezi *Tabelul 3*). Astfel, dincolo de performanțele de factor ale sistemului justiției, dacă scade încrederea populației în tot ce înseamnă stat, se va reduce inevitabil și încrederea în justiție. Un alt grup de factori ține de fonul mediatic în jurul justiției. Măsura și volumul în care anumite evenimente legate de justiție sunt mediatizate la fel modelează pe termen scurt percepția publicului, iar dacă acestea abundă pe perioade mai îndelungate, se fac resimțite și efectele pe termen lung. Și al treilea set de factori ține de experiența proprie sau a cercului social restrâns al cetățeanului. Este evident că experiența de a fi parte la o cauză aflată pe rolul instanțelor de judecată influențează puternic opinia persoanei despre justiție [10].

Oricum, studiile constată că în domeniul justiției există o multitudine de probleme care perpetuă de mai mulți ani, fără a identifica soluțiile necesare. Dacă facem referință la un raport intitulat „Raport de evaluare intermediară”, elaborat în luna septembrie 2017 în baza unor indicatori concreți, autorii constată că implementarea obiectivelor specifice prevăzute în prioritatea „Justiție responsabilă și incoruptibilă” nu a fost asigurată la unii indicatori foarte importanți. Din cei 7 indicatori de monitorizare a progresului realizării obiectivelor specifice, menționează raportorii, doar indicatorul ce vizează transparența instanțelor judecătorești a fost îndeplinit, în timp ce alți 4 indicatori au înregistrat chiar o înrăutățire a situației în comparație cu anul 2010. Alți doi indicatori ce vizează numărul de victime ale corupției și ponderea litigiilor soluționate pe cale alternativă nu a fost posibil de evaluat din lipsă de date statistice care ar permite măsurarea progresului [11].

În așa fel, autorii raportului concluzionează în baza analizei indicatorilor de progres, că Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020” a avut un impact nesemnificativ asupra reformei justiției, deși pentru realizarea obiectivelor de reformare a sectorului justiției, în programele bugetare au fost planificate resurse financiare, care s-au bazat preponderent pe suportul Uniunii Europene, ce urma să fie acordat din cadrul Programului de suport bugetar pentru reforma sectorului justiției, în valoare de 60 milioane de euro, se menționează în raport. Din cauza crizei politice din anul 2015 și a fraudelor bancare, cheltuielile planificate în bugetul de stat pentru reformarea și dezvoltarea sectorului justiției a fost imposibil de acoperit, iar Uniunea Europeană, ca urmare a celor întâmplate, și-a suspendat ajutorul financiar promis. În consecință, prioritatea „Justiție: responsabilă și incoruptibilă” a rămas în mare parte pe hârtie, iar programul de implementare – nerealizat, concluzionează autorii raportului.

Cu aceste constatări ale autorilor raportului de evaluare intermediară, o mare parte dintre actorii sistemului de justiție nu tocmai sunt de acord sau deloc nu sunt de acord, considerând că reformarea justiției, începută în anul 2011, a avut un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc. Opiniile în cauză au fost exprimate în cadrul unui sondaj sociologic intitulat „Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției”, realizat în perioada octombrie–decembrie 2020 la solicitarea Centrului de Resurse Juridice din Moldova [12]. Astfel, la întrebarea: *În ce măsură sunteți de acord cu afirmația că reformarea sistemului judecătoresc începută în anul 2011 a avut un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc?*, cei mai mulți judecători – 67% sau peste 2/3 dintre ei, și mai mult de jumătate dintre procurori – 54%, consideră că reforma demarată a avut un impact pozitiv asupra sistemului justiției, iar resursele alocate au meritat (vezi *Tabelul 4*).

Tabelul 4. Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind impactul reformei începute în anul 2011 asupra sistemului judecătoresc

	Întru totul de acord	Mai curând sunt de acord	Mai curând nu sunt de acord	Deloc nu sunt de acord	NȘ/NR
Judecătorii	20%	47%	27%	4%	2%
Procurorii	10%	44%	31%	13%	2%
Avocații	4%	42%	34%	20%	1%

Sursa: Centrul de Resurse Juridice din Moldova, sondaj, decembrie 2020

Mai puțin de acord cu această opinie sunt avocații (54%), care consideră că reformarea sistemului judecătoresc are încă multe lacune, iar impactul nu este tocmai cel așteptat.

Pentru a implementa viziunea strategică la capitolul *Justiție responsabilă și incoruptibilă*, conchid autorii raportului de evaluare intermediară, este necesară corelarea obiectivelor specifice, indicatorilor de monitorizare și a viziunii, ținându-se cont de toate părțile vizate de sectorul justiției. Totodată, este necesară și asigurarea durabilității financiare și asigurării unei sinergii dintre Strategia Națională de Dezvoltare, strategiile sectoriale și programele bugetare, astfel încât să existe o corelare directă între ceea ce se planifică și ceea ce este realizat în condițiile bugetare prognozate.

În opinia beneficiarilor actului de justiție, actualmente, se întrevăd unele schimbări pozitive în ceea ce privește atitudinea, corectitudinea instanțelor judecătorești față de deciziile luate, de cetățenii care se adresează în aceste instanțe. În cadrul studiului “Satisfacția beneficiarilor actului de justiție” la întrebarea *Dacă ar fi să comparați activitatea/corectitudinea instanțelor de judecată de astăzi cu cea de acum 3-5 ani, aveți o părere mai bună, mai proastă sau la fel față de instanțele de judecată din țara noastră?*, mai mult de jumătate dintre respondenți au menționat că există anumite tendințe pozitive, circa o treime dintre beneficiari nu constată careva schimbări, iar 2% dintre respondenți consideră că acum lucrurile stau și mai prost. Aproximativ fiecare al zecelea respondent nu a avut anterior o astfel de experiență și din aceste considerente i-a fost dificil să facă o astfel de comparație (vezi Fig. 2).

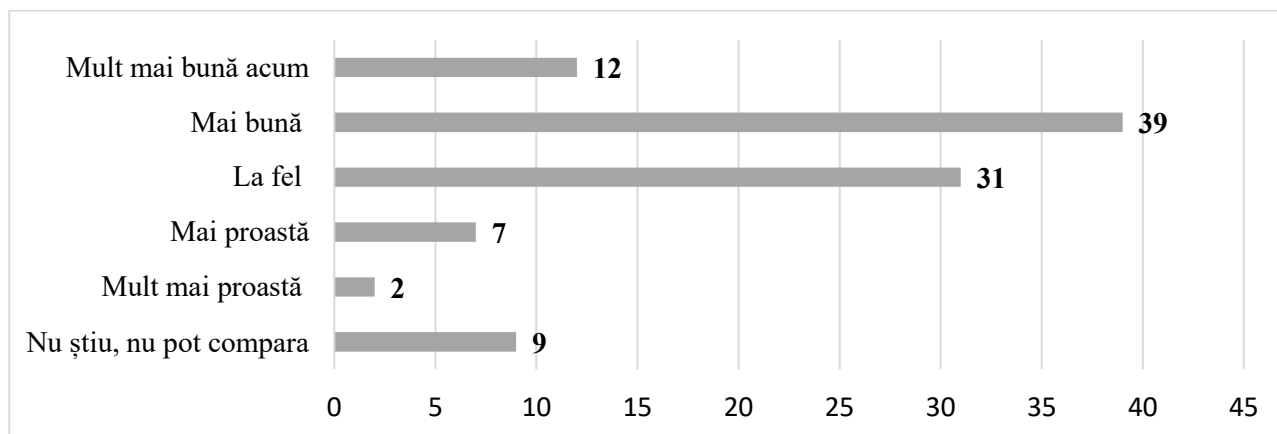

Fig. 2. Aprecierea beneficiarilor actului de justiție privind activitatea/corectitudinea instanțelor de judecată de astăzi cu cea de acum 3-5 ani (%)

Sursa: Studiul sociologic “Satisfacția beneficiarilor actului de justiție” realizat de către Centrul Cercetări Juridice al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în perioada mai - iunie 2022.

Totodată, din analiza datelor sociologice rezultă că, pentru o îmbunătățire substanțială a activității instanțelor judecătorești, iar în consecință și o îmbunătățire a calității actului de justiție se impune o abordare mult mai complexă, multidimensională a situației în domeniu, căci după cum ne convinge realitatea, doar majorarea salariilor judecătorilor și procurorilor nu este suficientă pentru a realiza obiective concrete și de durată, ca în cele din urmă să avem și o justiție de calitate. Or, după cum arată analiza efectuată, în pofida creșterii vertiginoase a salariilor judecătorilor și procurorilor, numărul de cereri și condamnări la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CtEDO) a rămas destul de mare, astfel încât, ani la rând, Republica Moldova se află în topul țărilor cu cele mai multe condamnări la CEDO. De exemplu, în anul 2023, moldovenii s-au adresat la CtEDO de 6,5 ori mai des decât media europeană, când au fost depuse 653 de cereri. Cele mai multe cereri vizează Articolul 6 *drepturile persoanei la un proces echitabil* - circa o treime sau 31% din numărul total de hotărâri pronunțate. De la ratificarea CEDO, în anul 1997 și până la 31 decembrie 2023, CtEDO a pronunțat 541 de hotărâri judecătorești în cauzele Republicii Moldova. În 461 dintre acestea a fost constatată cel puțin o violare comisă de statul nostru. La cest capitol, devansăm cu mult așa țări ca Marea Britanie, Germania, Portugalia, Spania sau Olanda, țări care au aderat la CEDO cu mult înaintea Moldovei și care au o populație mult mai numeroasă. În baza tuturor hotărârilor și deciziilor pronunțate până la 31 decembrie 2023, Republica Moldova a fost obligată să plătească 22 milioane 800 mii euro, dintre care 2.639.956 euro doar în anul 2021 – se arată în analiza experților de la Centrul de Resurse Juridice din Moldova [13].

Această constatare a experților Centrului în urma analizei Raportului de activitate al CtEDO, denotă că alocațiile substanțiale pentru justiție au depășit cu mult rezultatele muncii depuse de procurori și judecători. Mai mult, corupția în diverse domenii de activitate nu numai că nu s-a diminuat, ci dimpotrivă, a luat o amploare și mai mare, afectând vădit capacitatea de funcționalitate a instituțiilor statului, nivelul de trai și calitatea vieții cetățenilor.

Potrivit estimărilor efectuate de Transparency International, Republica Moldova a înregistrat în anul 2023 un scor al Indicelui Percepției Corupției de 42 de puncte, fiind pe locul 80 din 180 țări incluse în clasament și înregistrând o creștere de 10 puncte pe parcursul ultimilor cinci ani (2019 – 32, 2020 – 34, 2021 – 36, 2022 – 39, 2023 – 42 puncte). Printre „vecinii de clasament” ai Republicii Moldova sunt: China, Ungaria, Macedonia de Nord (cu scoruri ale IPC de 42 de puncte), Kosovo (41) și Africa de Sud (41). Pentru comparație: România a înregistrat un scor al IPC de 46 puncte, Bulgaria (45), Cehia (57), Estonia (76), Lituania (61), Letonia (60) [14].

Lipsa de progrese reale în lupta contra corupției în majoritatea țărilor este dezamăgitoare și are efecte negative profunde asupra cetățenilor din întreaga lume”, a declarat Patricia Moreira, director general al Transparency International. „Pentru a avea șansa de a contracara corupția și a îmbunătăți viața oamenilor, trebuie abordat relația dintre politică și *banii mari*. Interesele tuturor cetățenilor trebuie să fie reprezentate în procesul decizional”. Țările cu procese consultative mai ample și transparente au o medie a IPC de 61 puncte și dimpotrivă, în țările în care nu există sau sunt puține consultări, scorul mediu al indicelui este de doar 32 puncte [15]. Credem că afirmațiile de mai sus caracterizează pe deplin situația din Republica Moldova.

Analiza de mai sus denotă că pentru o justiție calitativă, pentru sporirea încrederii în instituțiile statului și susținerii masive a parcursului european al Republicii Moldova sunt necesare eforturi susținute și cu impact concret în diverse domenii ale vieții, care să fie percepute și apreciate pozitiv de către cetățeni, iar pentru aceasta este nevoie de o politică coerentă și clară a statului, de o guvernare responsabilă. Or, după cum am menționat anterior, vectorul european trebuie să devină o prioritate a statului nu numai în politica externă, dar mai întâi de toate, în cea internă.

În concluzie, menționăm că, în ultimii ani, în domeniul justiției se atestă anumite progrese în ceea ce privește îmbunătățirea cadrului legislativ, calității actului de justiție. Cu toate acestea, justiția din Republica Moldova are nevoie de o reformare substanțială, de schimbări profunde în domeniu. Astfel, din analiza datelor sociologice rezultă că, pentru o îmbunătățire substanțială a activității instanțelor judecătorești, iar în consecință și o îmbunătățire a calității actului de justiție se impune o abordare mult mai complexă, multidimensională a situației în domeniu, căci după cum ne convinge realitatea, doar majorarea salariilor judecătorilor și procurorilor nu este suficientă pentru a realiza obiective concrete și de durată, ca în cele din urmă să avem și o justiție de calitate. Or, după cum arată analiza efectuată, în pofida creșterii vertiginoase a salariilor judecătorilor și procurorilor, nu a condus la o diminuare considerabilă a numărului de cereri și condamnări la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CtEDO). Astfel, Republica Moldova, ani la rând, continuă să se afle în topul țărilor cu cele mai multe condamnări la CtEDO.

O problemă majoră pentru justiția din Moldova rămâne a fi și nivelul redus de încredere a populației în sistemul de justiție, care potrivit sondajelor de opinie are un impact direct și asupra nivelului de încredere a cetățenilor în principalele instituții ale statului – Guvern și Parlament, care nu depășește nici cel puțin o treime din populație. O atare situație nu poate să nu îngrijoreze, deoarece, în asemenea condiții, și așteptările cetățenilor de la aceste instituții sunt minime. Totodată, încrederea joasă a populației în justiție ar trebui să determine sistemul judecătoresc și alți factori de decizie relevanți să ia măsuri urgente axate pe sporirea calității și echității actului de justiție.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Strategia Națională de Dezvoltare "Moldova Europeană 2030", Obiectivul general 8. Edificarea unui sistem de justiție echitabil, incoruptibil și independent. [snd2030_obiectiv8.pdf](#)
2. <https://moldova.europalibera.org/a/reforme-justitiei-lupta-cu-marea-corupcie-30-de-ani-de-independenta-31474414.html>
3. Gribincea Vladislav, Virschi Victoria. Justiția din Republica Moldova în cifre – o privire comparativă. Document analitic, Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), octombrie 2019, p.6
4. (<https://www.justitietransparenta.md/strategia-privind-asigurarea-independentei-si-integritatii-sectorului-justitiei-2021-2024-quo-vadis/>)
5. Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020”. raport_evaluare_md_2020_rom.pdf p.98. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf
6. GRIBINCEA, V., VIRSCHI, V. Justiția din Republica Moldova în cifre – o privire comparativă. Document analitic. Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), octombrie 2019, p.6. Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/10/Justitia-din-Republica-Moldova-Cifre-comparativ-final-web.pdf>
7. Raport privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM – UE în anii 2017-2019, pag.17, Chișinău 2020
8. Institutul pentru Politici și Reforme Europene (IPRE), justiție PentruMoldova", implementat de IPRE în consorțiu cu Institutul pentru Raportarea Războiului și Păcii (IWPR3). Raport_Sondaj_Justitie4Moldova_05.02.2024_RO_Final.pdf
9. NORRIS PIPPA. The Growth of Critical Citizens? New York: Oxford, University Press, 1999.
10. Notă analitică. Încrederea în justiția din Republica Moldova 2001 - 2018. Evoluții și determinante. <https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/02/2018.12-Increderea-in-justitie.-Evolutii.pdf>

11. Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020”. raport_evaluare_md_2020_rom.pdf p.98. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf [Accesat: 01.01.2020].
12. Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției. Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/12/CRJM-Perceptia-judecatorilor-procurorilor-si-avocailor-2020-web.pdf> [Accesat: 01.12.2020].
13. Gribincea Vladisav, Goinic Daniel. Republica Moldova la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului în anul 2023. Notă analitică, ianuarie 2024. <https://crjm.org/date-despre-republica-moldova-la-curtea-europeana-a-drepturilor-omului-in-anul-2023/19820/PPJ-2023-CRJM-RO-print.pdf>
14. Transparency International Indicele Percepției Corupției 2023. <https://www.transparency.md/2024/01/30/indicele-perceptiei-coruptiei-2023-coruptie-necontrolata-din-cauza-sistemelor-judiciare-din-ce-in-ce-mai-slabe>.
15. Transparency International Lansează Indicele Percepției Corupției 2019 Disponibil: http://www.transparency.md/2020/01/23/transparency-international-lanseaza-indicele-perceptiei-coruptiei-2019/#_ftn1
16. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice: Studiul sociologic Calitatea actului de justiție din Republica Moldova, mai - iunie 2022.
17. Institutul de Politici Publice. Barometrul Opiniei Publice 2011 – 2023

IMPLEMENTATION OF HUMAN CAPITAL IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL COMPONENT OF THE LEGAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA⁴⁶

Anna CHUVALNIKOVA, *doctor of law*,
Institute of Legal, Political and Sociological Studies
of the State University of Moldova,
e-mail: assolas88@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-5368-6697

Summary

The sustainable development of the institutional component of the legal system of Moldova is considered in the article as a strategic task of improving the legal institutions of the republic, conditioned by the most acute social demands of the country's population, which simultaneously needs both «development» and «stability» of all spheres of society. The subject of analysis in the article are the most general and universal patterns of implementation of human capital in the work of the institutional component of the legal system of society, which are equally valid for the legal system of Moldova and for the legal system of any other state. Based on the theoretical analysis presented in the work, the author establishes the place of the concept of human capital in the system of related categories of legal science; defines implementation as a necessary condition for the effective use of human capital in the work of the internal mechanism of the legal system; identifies the forms and most general principles of the implementation of human capital in the sustainable development of the institutional component of the legal system.

Keywords: *sustainable development, legal system, institutional component, human capital, implementation, Republic of Moldova.*

Introduction

Sustainable development of the legal system is one of the strategically important goals of improving the legal institutions of any state striving to ensure its national interests. Sustainable development of the legal system of the Republic of Moldova presupposes a thoughtful, consistent and gradual change in the work of the institutions that make up this system, ensuring the satisfaction of the social needs of the country's population, which are a comprehensive expression of the national interests of the state. Throughout the modern history of the republic, which began with the collapse of the USSR, the most acute social demand of the population of Moldova consists of two priority needs: the need for «development» and the need for «stability», which make the «vector of sustainable development» the most desirable model of changes in the legal system of the country. In this study we draw attention to the most general patterns of sustainable development of the legal system of society, applicable to the analysis and assessment of the state of the legal system of the Republic of Moldova. We base this study on the hypothesis that being the most important «internal resource» of the legal system of society, human capital nevertheless does not «start working automatically» and requires the creation of certain conditions in order to «adjust» the internal mechanism of the legal system of society to the perception of the functional potential of this «resource». At the same time the search for the necessary conditions for the implementation of human capital in the work of the internal mechanism of the legal system of society seems to us to be a research task of great practical importance, since the ability of the legal institutions of society to ensure the satisfaction of the urgent social needs of the country's population and to bring the legal system of the state onto the «route of sustainable development» depends on the quality and level of implementation of this strategic resource in the work of the legal system.

The concept of «human capital» in the discussion on increasing the efficiency of functioning and progressive development of the institutions of the legal system of society.

The concept of human capital entered scientific circulation in the middle of the last century thanks to works in the field of economic theory [1; 13], but today this term has become widely used in almost all social and humanitarian sciences [2; 3].

⁴⁶ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

When introducing the concept of human capital into a discussion that touches upon any legal issues and aspects, it should be taken into account that legal science has already developed concepts that are quite close in meaning to this economic term. In this regard it is necessary to make some clarifications to identify the concept of human capital in the system of already existing legal categories, establishing their fundamental differences.

In order to define the range of concepts of legal theory related to the category of human capital, it is necessary to determine what constitutes the «semantic core» of this scientific category. Since the term «human capital» is economic in origin, it is appropriate to refer to its definition within the economic context. According to the World Bank definition [15], human capital includes primarily «knowledge» and «skills». Based on the works of Simon Kuznets [9], Gary Becker and Theodore Schultz, the theory of human capital has been formed in modern economic science. Within the framework of this theory human capital is considered as a kind of «resource» of the economic system, capable of exerting a much greater influence on the efficiency of this system than «physical» or «natural» capital. At the same time, the constant context accompanying economists' discussions around the concept of human capital is the discussion of the «benefits» and «positive impact» that human capital can have on the economic system, ensuring an increase in the efficiency of economic institutions and other progressive changes. In addition, in modern economics it is customary to distinguish between individual, corporate and national human capital.

Extrapolating these most general moments of economic theory for understanding the category of human capital to ideas about the general patterns of functioning and development of the legal system of society, we can propose the following definition: *human capital in the legal system of society is a complex of legal knowledge and skills formed within the legal system, constituting the «intellectual potential» of this system, which makes it possible to increase the efficiency of the functioning of the legal system of society and its entry into a qualitatively new level of development.* The proposed definition is certainly debatable, not excluding alternative definitions, and is introduced by us with the sole purpose of bringing greater certainty to the subject of theoretical analysis of our research. Let us also note that if we speak about the influence of human capital on any institutional formation, similar to the economic or legal system of society, then the most optimal and adequate to such a «scale» of conversation about human capital seem to us to be the categories of corporate and national human capital, within the framework of which intellectual human resources are accumulated in social institutions corresponding to the corporate and national level of the structure of society. The most important of such social institutions should be recognized as science and education.

The following categories of legal science seem to us to be closest to the aspects reflected in the definition of human capital we have proposed: «legal consciousness», «legal ideology» and «legal culture». The criterion for comparing the above categories with the concept of human capital in this case will be the degree of their «adequacy» and «relevance» in the discussion of the issue that is the subject of our research, namely, in resolving the issue of the ability of the phenomena described by these concepts to establish a direct and most close connection with the process of functioning of the institutions of the legal system of society, influencing the increase in the efficiency of this process and facilitating the legal system's exit to a qualitatively different level of development.

Comparing the concepts of «legal consciousness» and «human capital», in our opinion, it can be established that the first of these concepts is much more abstract and detached, since it is oriented to a greater extent toward reflecting the laws of the ideal order, rather than reflecting the laws of the functioning of any structures of the «material world». In this regard, it is quite difficult to assume the establishment of specific patterns indicating a direct connection between «legal consciousness» and «the effectiveness of the legal system of society», since the category of legal consciousness is too far removed from this kind of practical problems, which requires the introduction into the discussion of some «intermediate» scientific categories that more closely link intellectual human resources with the practical problems of the functioning of the legal system. In addition, the category of legal consciousness is so broad that the intellectual potential of human resources reflects only part of its content. At the same time, no less in volume is the part of the «semantic core» of the category of legal consciousness made up of questions of legal psychology, connected mainly with emotional, rather than rational components of human resources.

If we try to narrow the concept of legal consciousness to its intellectual component, then it seems necessary to compare the concept of human capital with the concept of legal ideology, which is commonly used to designate the structural element of legal consciousness, which includes knowledge, ideas and other rational components. The comparison shows that the concept of legal ideology, although it is a narrower concept (compared to the concept of legal consciousness), still does not allow one to speak freely about the direct connection between this element of legal consciousness and the effectiveness of the legal system of society. The concept of legal ideology cannot completely replace the definition of human capital proposed above, since,

without including practical skills in its content, it describes exclusively ideal formations of human consciousness (knowledge, ideas, views, etc.). Therefore, legal ideology can be considered only as a prerequisite for the formation of human capital, which reveals only an indirect connection between legal ideology and the problem of increasing the efficiency of functioning and progressive development of the institutions of the legal system of society.

Comparing the concept of human capital with the concept of legal culture, we can come to the conclusion that, unlike the concepts of «legal consciousness» and «legal ideology», the concept of legal culture is closer in meaning to the concept of human capital, since it includes in its content more pragmatic aspects of the humanistic component of the legal system, including: the level of legal education and science achieved in society, as well as manifestations of the material culture [5] of society in the field of human activity related to law. However, despite its greater «pragmatism», it should be recognized that the concept of legal culture can be used in the discussion of the effectiveness of legal institutions of society only to a limited extent, since the effectiveness of the functioning of the legal system is determined not by the cultural uniqueness of the legal life of society, but by the qualitative level of this life. At the same time, a comparison of the efficiency of the functioning of the institutions of the legal system of society, made dependent on the characteristics of the legal culture, unique to each individual political and legal space, is, in our opinion, not entirely correct. Legal culture is a historical and civilizational phenomenon, while the establishment of patterns of effective functioning of the legal system of society is a purely pragmatic issue and requires more «impersonal» (culturally non-personalized), but at the same time «functional» scientific categories that allow us to see in the humanistic component of the legal system of society more of a «working tool» than a «cultural phenomenon».

The comparison of the concept of human capital with related categories of legal science leads us to the conclusion that in the discussion of the ability of the humanistic component of the legal system of society to have a direct impact on increasing the efficiency of the functioning of its legal institutions, the economic in origin concept of «human capital» is more appropriate than all the other categories we have considered. In this study, we introduce the concept of human capital to denote the qualitative potential of the humanistic component of the legal system of society, which not only «sets this system in motion», but turns this system into a highly functional mechanism capable of effectively performing the tasks facing it and reaching a fundamentally different level of development.

«Implementation» as a necessary condition for the transformation of human capital into the energy of sustainable development of the legal system of society.

In introducing the concept of human capital into the discussion of increasing the efficiency of functioning and progressive development of the institutions of the legal system of society, it should be recognized that the inclusion of this strategic resource in the work of any institutional formations (including the legal system of society) does not occur «automatically» or «by itself». If the procedures and other activities carried out within the framework of the relevant institutional formations are carried out by people, this does not mean that the very fact of a person's participation in the work of any institutions is sufficient to assert the use of human capital resources in the work of this institution. In this case, we should not confuse «human capital» with «human factor». And just as sunlight does not transform «by itself» into electrical energy, human capital also does not transform «by itself» into the energy necessary for the development of the legal system of society.

In order for human capital to be «involved in the work» of any institutional formation, it is necessary to provide a «place» for it in the corresponding system of institutions, create the necessary conditions and provide possible «ways» for using its potential in the work of this system. In relation to our discussion of the legal system of society, this means that even if a country has qualified personnel in the field of legal theory and practice, but these personnel do not remain to work within the country, or for some reason do not have the opportunity to implement their knowledge, experience and skills in the work of the institutions of the legal system, the existing human capital is actually not in demand and cannot have any real impact on the functioning and development of the legal system. This creates an extremely negative situation where the legal system and its human capital develop «in parallel» and «in isolation», without establishing any real connections between them.

If we draw an analogy with physical processes, we can compare human capital with the energy that is necessary for the operation of a certain system, but in order for this energy to be able to «set in motion» an effective algorithm for the functioning of this system, it is necessary to extract this «energy» from the «energy potential» inherent in human capital, create the necessary «storage facilities» («accumulators» of human capital energy) to store the extracted energy, and install a kind of «wires» through which this energy can enter the system at the right time, thus ensuring the «connection» of human capital to the operation of this system.

To designate the specified process of «connecting» the energy of human capital to the work of the institutional component of the legal system of society, we propose to introduce the term «implementation», which has become widely used today to describe the process of «introducing something into real use» not only

in the field of computer technology, but also in areas that are the subject of study of the social and humanitarian sciences [8].

The «storage-accumulators» of human capital energy in the legal system of society are legal education and science, considered as full-fledged social institutions capable of accumulating high-quality energy potential, which, provided it is implemented in the work of the institutional component of the legal system, can have a real impact on increasing the efficiency of the functioning of this system and ensure a well-thought-out, consistent and gradual transition of the legal system to a qualitatively new level of development.

In turn, speaking about establishing «wires» through which the «energy» extracted from human capital enters the institutions of the legal system of society, we can consider as such «wires» – «forms» of implementing human capital into the work of the internal mechanism of the legal system of society, which must be introduced into the work of the corresponding institutions of the legal system of society in compliance with certain «principles» of implementation, which we will consider below.

It should be noted that human capital is «connected» to the work of the legal system of society through its implementation in the institutional components of this system, represented by law-making, law enforcement and other institutions of the legal system of society. This is explained by the fact that *human capital itself can only be formed within the framework of institutional formations, which include social institutions of legal education and legal science, which allows us to speak about the process of implementing human capital in the work of the legal system of society as a kind of «cooperation» of the said social institutions with law-making, law enforcement and other institutions of the legal system.*

At the same time, the entire complex of social «institutions-accumulators» of human capital energy involved in the implementation process, as well as the «forms» and «principles» inherent in this process, ultimately allow «transforming» human capital into the energy of sustainable development of the legal system of society, which makes the process of implementing human capital a necessary condition for the sustainable development of not only the institutional component, but also the entire legal system as a whole.

Forms of implementation of human capital in the activities of institutions of the legal system of society.

The forms of implementation of human capital in the work of the institutional component of the legal system of society can be defined as *ways of introducing knowledge, skills and other intellectual resources of human capital into the process of functioning of law-making, law enforcement and other institutions of the legal system of society.* These forms organize the process of implementing human capital, «directing» and «distributing» the intellectual resources of human capital according to the corresponding types of activities of the institutions of the legal system of society, which allows for the optimization and rationalization of these types of activities.

An analysis of scientific literature devoted to the issues of using qualified human resources in the activities of various institutions of the legal system of society (including specialists from the field of not only legal science, but also from other sciences) allows us to classify the following as the forms of implementation under consideration:

– *scientific expertise of draft regulatory legal acts* [6, p. 12], the purpose of which is to develop scientifically based recommendations aimed at improving the drafts of relevant legal documents, which should ensure a more effective and efficient impact of the regulatory provisions provided for in them on the regulated social relations. Examples of this type of expertise include: legal expertise, economic expertise, financial expertise, linguistic expertise, environmental expertise and other types of scientific expertise, including all possible types of complex (combined) expertise carried out with the involvement of specialists from different fields of science;

– *analytical research (reviews)* [7, p. 169-197] in those areas of legal regulation where various kinds of problems and difficulties are discovered, including legal conflicts, «gaps» in legal regulation or «non-working» legal norms that, for one reason or another, are not implemented in practice, remaining «empty declarations». In this form, both legal research and research in the field of economics, finance, sociology, political science, ecology, energy, agriculture and other fields of science can be implemented. The implementation of this form in the work of the institutional component of the legal system is especially important and in demand at the preparatory stages of the law-making process, when the issue of the necessity and expediency of legal regulation in a specific situation is decided and the optimal level and methods of legal regulation for a given situation are determined;

– *comparative studies* [10] that analyze the advantages and disadvantages, positive and negative experience of legal regulation in foreign countries, as well as the possibilities and methods of adapting foreign legal experience to the specifics of the corresponding stage in the development of the national legal system, which becomes especially relevant during the period of integration processes affecting the legal system of the

state to ensure the harmonization of legal regulation within the country with legal regulation at the level of the integration structure;

– *historical research* [7, p. 198-229], which can be considered both as an independent form of implementation and as a component of other research (analytical or comparative) in order to establish, on the basis of historical examples, analogies and other patterns, national characteristics of legal regulation and select optimal algorithms for adapting foreign legal institutions, to give an objective assessment of the possibility or impossibility of implementing specific methods of legal regulation, taking into account historical experience in the development of legal institutions of the state;

– *inclusion of qualified scientific specialists in the composition of working groups for the development and discussion of draft legal acts* [6, p. 11-12], allowing for the possibility of assigning research institutions (from the same or different fields of science) the independent development of draft legal acts. One of the most striking examples of the use of this form in Moldova is the involvement of representatives of the country's scientific community in the development of the draft Constitution of the Republic of Moldova [14]⁴⁷, adopted in 1991, taking into account the changes made during discussions in parliament;

– *mediation of legal clinics, created on the basis of law universities and faculties* [11], *between the population of the country and the institutions of the legal system* (judicial bodies, police, etc.). As a rule, such legal clinics are created to provide free legal assistance to low-income categories of the population. The implementation of human capital in the specified form can be carried out in the interaction of the legal education system with scientific institutes and research centers. This form of implementation of human capital in the activities of the legal system institutions performs the function of a kind of «bridge» between civil society and the state, which is necessary in the legal system of any state oriented towards the democratic path of sustainable development;

– *various types of consultations, which can be either individual or public* [12], depending on the nature of the relevant type of legal activity and the purposes for which such consultations are organized. Public types of such consultations may include: participation of qualified specialists in public hearings and other forms of discussion of draft regulatory legal acts; public lectures; as well as round tables and scientific and practical conferences that allow for the organization of a substantive discussion on a specific problem arising in the activities of law-making, law enforcement or other institutions of the legal system of the state.

It should be noted that at the current stage of the integration process of the Republic of Moldova into the European Union, the legal system of Moldova needs the active use of all the above-mentioned forms of implementation of human capital in the work of the institutional component of its legal system, since all these forms are necessary to ensure not a formal, but a qualified, scientifically sound and democratic approach to the harmonization of legal regulation within the country with legal regulation within the European Union [4]. The use of the entire spectrum of the listed forms of implementation of human capital in the functioning of the legal system of Moldova can have a positive effect on the necessary preparation of the country's legal institutions to perceive the approaches to legal regulation, legal standardization, legal sanctioning and interpretation of law that are characteristic of the European Union.

It should also be noted that the implementation of human capital in the activities of the institutional component of the legal system of society is possible not only in the forms of a kind of «cooperation» of the institutions of the legal system with the social institutions of legal education and science that we have indicated, but also in other ways, including the attraction of highly qualified legal personnel to work in the relevant government bodies and other institutions of the legal system through free access to personnel selection based on a competition for a vacant position and the principle of professionalism. However, other forms of human capital implementation are either part of the personnel policy of the relevant institutions of the legal system, or to a lesser extent allow for consistency and consistency in their implementation.

Principles of implementation of human capital in sustainable development of the institutional component of the legal system of society.

The above-considered *forms of implementation of human capital in the work of the institutional component of the legal system of society can ensure the sustainable development of legal institutions and the entire legal system as a whole only if certain principles are observed*. These principles take into account universal, regional and national patterns of functioning of the institutions of the legal system of society. Among the most universal principles, in our opinion, it is necessary to note: the principle of combining professionalism and scientific approach; the principle of combining regularity and expediency; the principle of economic efficiency.

⁴⁷ See for example: State University of Moldova: The overview of the conference «30 years after the adoption of the constitution of the republic of Moldova. The survival of the constitutional tradition in the patterns of European constitutionalism» [online]: <https://usm.md/?p=29399&lang=en> (accessed: 01.09.2024).

The principle of combining professionalism and scientific approach. Since professionalism and scientificity are inextricably linked with each other, then without interaction with the academic structures of the scientific community, the activities of professional corporations of lawyers in solving current issues of the functioning of the legal system turns into a primitive «system of acquaintances and connections» within the professional community. In turn, the academic environment formed by representatives of the scientific community of lawyers cannot direct its potential to solving practical issues of the functioning of the legal system, finding itself «isolated» from the work of law-making, law enforcement and other institutions, which is why the results of scientific activity do not receive real implementation in legal practice. At the same time, effective interaction between the professional and scientific community of lawyers is achieved only at the institutional level. This means that such interaction is effective only if it is organized between the relevant corporate communities of lawyers, since fragmentary cases of such interaction cannot ensure the stable «systemic effect» necessary for constant and qualitative changes in the development of the legal system.

The principle of combining regularity and expediency. This principle indicates that, on the one hand, the implementation of human capital in the work of the institutional component of legal systems will bring the maximum positive effect provided that it is regular, allowing the above-mentioned forms of implementation of human capital to constantly «accompany» the activities of law-making, law enforcement and other institutions of the legal system. On the other hand, the introduction of these forms into the activities of any institutions of the legal system should be appropriate, so as not to turn the implementation of human capital into a formal procedure necessary for some kind of «reporting», but not having a real impact on the work of these institutions. To ensure the sustainable development of the legal system, the «implementation» of the indicated forms in the activities of its institutional component should not turn into their «merger» with the bureaucratic apparatus of the state. This means that the forms of implementation of human capital that we have considered should be introduced into the activities of the relevant institutions of the legal system, while maintaining the ability of members of the legal scientific community and representatives of the legal education system to freely and independently give an objective critical assessment of any specific case.

The principle of economic efficiency. The economics of any kind of human activity points to a general pattern: it is impossible to obtain a positive effect («profit») from this activity without making any investments. It should be understood that the above-mentioned forms of human capital implementation can have a real impact on increasing the efficiency of the functioning of the institutions of the legal system of society only if they are carried out within the framework of full-fledged types of activity with a pre-defined «incoming request» (a kind of «technical assignment»), for the realization of which the required amount of time and resources are allocated. At the same time, it should be understood that the activities of social institutions of legal science and legal education carried out within the framework of these forms are not their main activities and therefore it is impossible to expect a serious positive result from the use of human capital concentrated in these social institutions without the necessary investments of time, finance and other resources. It is impossible to mix the main activities of legal education and science institutions with their activities within the framework of the implementation process under study, since such mixing can have a negative impact on the general state and quality of human capital, the accumulation of which is the basic purpose of these social institutions. One of the most optimal options for investing in the relevant forms of human capital implementation, in our opinion, could be the organization by interested institutions of the legal system of society of «orders» for the conduct of relevant research and other types of activities, for the implementation of which the «customer» must provide time and allocate the necessary resources.

Key findings:

1) given the interdisciplinary nature of the concept of human capital, it seems possible to use this concept in legal science, recognizing that it is most appropriate in the discussion of increasing the efficiency of the functioning of the legal system of society;

2) being an important humanistic component of the legal system of society, which sets this system in motion and turns it into an effective «working mechanism», human capital performs the function of a kind of «energy accumulator» in the legal system of society for the sustainable development of the legal system of society;

3) a necessary condition for the use of the «energy potential» of human capital in the work of the internal mechanism of the legal system of society is its «implementation» in the activities of the institutional component of the legal system, which can provide a sustainable positive effect only if certain principles are observed, taking into account the above-mentioned and other objective patterns in the development and functioning of the legal system;

4) since human capital can be formed only in the process of functioning of social institutions of legal education and legal science, the effectiveness of the use by the legal system of the «energy potential» inherent

in the human capital directly depends on how fully the aforementioned social institutions can perform their basic functions;

5) considering sustainable development as a «general regional trend» in the dynamics of legal systems in the European region and taking into account the steps taken by the Republic of Moldova towards integrating the legal system of Moldova into the legal space of the European Union, it seems necessary to pay attention to the positive experience of implementing the forms of implementation of human capital in the activities of legal institutions of the EU member states considered in our study and to analyze the mistakes made in this regard.

REFERENCES

1. Becker, G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analyses. *The Journal of Political Economy*, 1962. Vol. LXX. №. 5 (Part 2). P. 9-49.
2. Brown, D, Hunter, W. Democracy and human capital formation. *Comparative Political Studies*, 2004, № 33. P. 113-143.
3. Coleman, J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital Source. *The American Journal of Sociology*, 1988. Vol. 94. P. 95-120.
4. Harmonized Rules and Minimum Standarts in the European Law of Civil Procedure [online]: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/556971/IPOL_IDA\(2016\)556971_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/556971/IPOL_IDA(2016)556971_EN.pdf) (accessed: 01.09.2024).
5. Huygebaert, S., Martyn, G., Paumen, V., Bousmar, E., Rousseaux, X. (eds.). [The Art of Law: Artistic Representations and Iconography of Law and Justice in Context, From the Middle Ages to the First World War](#). Cham: Springer-Verlag, 2018. 449 p.
6. International Association of Legislation: Instructions for Law Drafting (author: professor dr. Ulrich Karpen, University of Hamburg). 27 p. [online]: <https://ial-online.org/wp-content/uploads/2019/11/Karpen-Instructions-for-Law-Drafting.pdf> (accessed: 01.09.2024).
7. [Ishwara Bhat](#), P. Idea and Methods of Legal Research. Oxford: Oxford University Press, 2020 [online]: <https://academic.oup.com/book/41749> (accessed: 01.09.2024).
8. Knill, C., Steinebach, Y. & Zink, D. How policy growth affects policy implementation: bureaucratic overload and policy triage. *Journal of European Public Policy*, 2024. Vol. 31 (2). P. 324-351.
9. Kuznets, S. *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1971. 363 p.
10. Legrand, P. & Munday, R. *Comparative Legal Studies: Traditions and Transitions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 520 p.
11. Marquette University: The Marquette volunteer legal clinics [online]: <https://law.marquette.edu/mvlc/> (accessed: 01.09.2024).
12. Parliament of Australia: Senate Lecture Series [online]: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Senate/Whats_On/Senate_Training_and_Lectures/Senate_Lecture_Series (accessed: 01.09.2024).
13. Schultz, T. W. Investment in Human Capital. *American Economic Review*, 1961. 51 (1). P. 1-17.
14. State University of Moldova: The overview of the conference «30 years after the adoption of the constitution of the republic of Moldova. The survival of the constitutional tradition in the patterns of European constitutionalism» [online]: <https://usm.md/?p=29399&lang=en> (accessed: 01.09.2024).
15. World Bank Group: The Human Capital Project [online]: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/the-human-capital-project-frequently-asked-questions> (accessed: 01.09.2024).

PROTECȚIA ȘI CONSACRAREA NAȚIONALĂ, EUROPEANĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ A DREPTURILOR PERSOANEI CU HADICAP

NATIONAL, EUROPEAN AND INTERNATIONAL PROTECTION AND ENSHRINEMENT OF THE RIGHTS OF PEOPLE WITH DISABILITIES

Adina MOCANU, *prof. titular*,
Colegiul Economic "Octav Onicescu" Botoșani
e-mail: adinamocanu48@gmail.com

Summary

One of the major trends in national, European and international relations is the recognition and enshrinement, through significant acts, of fundamental rights and freedoms belonging to persons with disabilities who, due to their special situation, require appropriate legal protection and special attention from the legislator at national, European and international level. This is the objective of the present study: to compare the different means used by one or the other of the current regulations in order to better understand their technical particularities - it is well known that comparative interpretation is an excellent method for a better understanding of comparative legislation - but also to open the prospect of legislative improvements, because the comparison of acts serves both the protection of the rights of persons with disabilities and the interests of improving our own legislation. Against this background, in this article we attempt to answer the question: how are people with disabilities protected by legal means? with multiple theoretical and practical implications for their protection.

Keywords: *protection, national, European, international, persons with disabilities.*

Introducere

Așa cum se știe, ocrotirea persoanelor cu handicap, *oameni minunați*, chiar dacă sunt foarte diferiți, credem că sunt indiscutabil, una din valorile general-umane cărora le dă expresie *dreptul fundamental* din toate statele [1, p. 4]. Cu atât mai mult cu cât, *protecția persoanei cu handicap* este o politică de stat care se reflectă în prevederile ce proclamă, astfel cum face și în art. 50 din Constituția României, că statul ocrotește *persoanelor cu handicap*. Articolul menționat prevede că: *"persoanele cu handicap se bucură de protecție specială. Statul asigură realizarea unei politici naționale de egalitate a șanselor, de prevenire și de tratament ale handicapului, în vederea participării efective a persoanelor cu handicap în viața comunității, respectând drepturile și îndatoririle ce revin părinților și tutorilor"*. De aici, observăm că, gândirea legiuitorului are profunde *implicații umaniste* după care se modelează personalitatea umană, integrarea socială totală constituie unul dintre obiectivele fundamentale ale Constituției României.

Apoi, din reglementarea sumară cuprinsă în legea fundamentală desprindem însă și ideea că aceste drepturi specifice constituie un *"minim"* fundamental, de cerințe și imperative care, prin realizarea lor în contexte social – economice și politice concrete, asigură condițiile corespunzătoare necesare dezvoltării fizice și intelectuale a persoanelor speciale în consens cu realitățile și necesitățile vieții naționale și internaționale, cu idealurile și valorile dominante ale umanității.

De asemenea, ținând seama de modul cum se exprimă legiuitorul constituțional rezultă clar și neîndoiios *spiritul umanitar* care dezaproabă însăși ideea cauzării de suferințe fizice și aceasta nu numai când este vorba de scopul pedepsei, dar nici ca mijloc de realizare a acestui scop. Ca argument de text amintim cu atât mai mult și articolul 22 alin. 2 din Constituția României care prevede că: *"nimeni nu poate fi supus torturii și nici unui fel de pedeapsa sau de tratament inuman ori degradant"*.

Conținut

Din această perspectivă, se dovedește că acest principiu a devenit dominant în toate legislațiile moderne reprezentând garanția statornică a asigurării respectului pentru *ființa umană* și a ocrotirii eficiente a drepturilor și libertăților fundamentale.

Așadar, nu simpla dezvoltare a unor abilități de activitatea practică definește *scopul recuperării*, ci o adevărată *restitutio ad integrum* a persoanei cu handicap, în contextul valorilor social morale. Integrarea profesională nu este scopul final al recuperării, întrucât ea devine eficientă în contextul dezvoltării întregii personalități, care să permită persoanelor cu handicap o participare *reală* la viață socială cât mai autonomă, bazată

pe responsabilitate și cooperare. Pe de altă parte, trebuie menționat și faptul că *protecția persoanei cu handicap* devine unul din principiile fundamentale ale dreptului constituțional.

Alături de acestea, la nivelul Uniunii Europene, nouă viziune, recunoaște, [2, p. 54] conform art. 26 din Cartă Uniunii Europene: ”*dreptul persoanelor cu handicap de a beneficia de măsuri care să le asigure autonomia, integrarea socială și profesională, precum și participarea la viața comunității*”. De altfel, Carta interzice orice discriminare întemeiată „*pe motive precum sexul, rasa, culoarea, originea etnică sau socială, caracteristicile genetice, limba, religia ori convingerile, opiniile politice sau de orice altă natură, apartenența la o minoritate națională, averea, nașterea, un handicap, vârsta sau orientarea sexuală*”.

Pentru asigurarea că aceste eforturi respectă cerințele normative și sunt puse în aplicare în *mod eficace și eficient*, articolul 33 alineatul (2) din Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu handicap (CDPH) impune părților la convenție să stabilească un cadru legal pentru a *promova, a proteja și a monitoriza* punerea în aplicare a CDPH. Această idee își găsește completarea și consolidarea argumentelor sale și în art. 29 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, care prevede că fiecare persoană este supusă, în exercitarea drepturilor sale, unor îngrădiri, prevăzute de lege, „*în scopul asigurării recunoașterii și respectului drepturilor și libertăților altora și în scopul satisfacerii exigențelor juste cerute de morală, de ordinea publică și de bunăstarea generală, într-o societate, democrată*”.

În ceea ce privește reglementarea națională, regăsim dispoziții privitoare la drepturile acestor persoane vulnerabile în Legea nr. 487/2002 a sănătății mintale și a protecției persoanelor cu tulburări psihice – republicată; în Ordonanța nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare – republicată; Legea nr. 448/2006 privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap – republicată; Hotărârea de Guvern nr. 548/2017 privind aprobarea condițiilor de obținere a atestatului, procedurile de atestare și statutul asistentului personal profesionist, dar și în alte acte normative naționale.

În același timp, este necesar să se ia în considerare și textele și tendințele de reglementare din codul civil. În această privință, observăm un paralelism perfect. Astfel, apariția și afirmarea unor drepturi și libertăți specifice protejate, în favoarea persoanelor cu handicap se înscriu și în art. 105 din codul civil român, care prevede că: ”sunt supuși unor măsuri speciale de ocrotire minorii și cei care, deși capabili, din *cauza bătrâneții, a bolii* sau a altor motive prevăzute de lege nu pot să își administreze bunurile și nici să își apere interesele în condiții corespunzătoare”. Mai mult, ocrotirea minorului, se realizează prin părinți, prin instituirea tutelei, prin darea în plasament sau, după caz, prin alte măsuri de protecție specială anume prevăzute de lege, conform art. 106 din Civil. [3, p. 11] Pe de altă parte, ocrotirea majorului are loc prin punerea sub interdicție judecătorească sau prin instituirea curatelei, în condițiile prevăzute de prezentul cod. Din modul de redactare a textului, rezultă expresia *umanismului* și a regulilor de conviețuire socială, principiu care își găsește deplina aplicare în toate instituțiile dreptului civil, între care și cea a obligației de ocrotire a persoanelor cu handicap.

Trebuie însă să arătăm că în realizarea acestei sarcini statul organizează instituții cărora le stabilește atribuții concrete privind ocrotirea persoanelor cu handicap. De altfel, așa cum se știe, art. 7 din legea 448 din 2006 reglementează promovarea și respectarea drepturilor persoanelor cu handicap revin, în principal, autorităților administrației publice locale unde își are domiciliul sau reședința persoana cu handicap și, în subsidiar, respectiv complementar, autorităților administrației publice centrale, societății civile și familiei sau reprezentantului legal al persoanei cu handicap. Mai mult decât atât, Autoritatea Națională pentru Persoanele cu Handicap și celelalte autorități publice centrale și locale au obligația să asigure, potrivit prezentei legi, condițiile necesare pentru integrarea și incluziunea socială a persoanelor cu handicap.

Cu toate acestea, trebuie să subliniem că, *garanțiile interne* oferite persoanelor cu handicap pentru ca drepturile lor să fie protejate sunt precare și datorită complexității tehnice a procedurilor prin care ei trebuie să le exercite, proceduri de multe ori ezoterice, care le fac inaccesibile individului fără o asistenta de înaltă specialitate, care este foarte costisitoare și pe care cei mai mulți nu pot să și-o permită.

Un alt aspect negativ a garanțiilor drepturilor persoanelor cu handicap ar fi și lentoarea procedurilor, care le fac ineficiente și puțin tentante. Totuși, aceste instituții nu sunt întotdeauna aceleași. Aceasta dovedește importanța problemei discutate, nesocotirea drepturilor persoanelor cu handicap generând privarea sau restrângerea de un drept fundamental ori consecințe psihice, fizice și sociale ireparabile uneori.

Demn de subliniat este faptul că amenajarea legislativă diferă sub anumite aspecte considerabil; atribuțiile pe care le primesc însă organele de stat sunt asemănătoare.

În același timp, ne întrebăm în aceste rânduri de a ști, în ce măsură ocrotește dreptul penal drepturile persoanelor cu handicap în România? Firul unei logice firești, să răspunzi la întrebare te determină să pătrunzi mai întâi, în problema *subiecților de drept penal*.

În ceea ce privește subiecții pasivi în materie penală, ei sunt persoanele (fizice sau juridice) cărora li s-a lezat un interes. Firește, că nu poate fi vorba de orice fel de interes. Un făptuitor de rele are interesul de a nu fi prins, iar dacă nu va fi denunțat, nu va însemna că el a devenit un subiect pasiv demn de ocrotire, fiindcă

a fost lovit în interesul său de a nu -și întrerupe activitatea sa păgubitoare lumii înconjurătoare. Nu poate fi vorba decât de drepturile legale ocrotite.

De astă dată, fiind vorba de lezarea unui interes, este de la sine înțeles, că puterea de înțelegere cerută atunci când era vorba de stabilirea răspunderii unui subiect activ, nu mai e cerută pentru precizarea daunei ce trebuie acordată unui subiect pasiv, sau pentru a fi mai clari, calitatea de subiect pasiv, este independentă de ideea oricărei culpabilități. Ceea ce trebuie precizat în mod special, acum când vorbim de subiecții pasivi în materie penală, este prezența alături de titularul interesului special ocrotit, (ca în cazul persoanelor cu handicap) a societății ca titulară a unui interes general, care constă în menținerea ordinii publice.

În legătură cu această idee reproducem un pasaj din *Dreptul penal*, curs elaborat de profesorul Vintilă Dongoroz, 1939: ”de aceea ori de câte ori se comite o infracțiune alături de violarea interesului special ocrotit, avem și o violare a interesului general, adică a ordinii publice, și de aceea în toate infracțiunile apare ca *subiect pasiv* general: Societatea, alături de subiectul *pasiv special: victima*” [4, p. 19].

În cadrul aceleiași infracțiuni, putem găsi doi *subiecți pasivi speciali*. Este o interesantă remarcă făcută în Tratatul de drept penal de profesorul Vintilă Dongoroz. Socotim mai nimerit să-l reproducem: ”când infracțiunea concretă este o infracțiune complexă, (absorbantă) în care se găsește înglobată ca element o altă infracțiune (absorbită) vom avea doi subiecți pasivi speciali. Unul principal (primar), acel căruia îi aparține interesul ocrotit prin infracțiunea absorbită și altul secundar (subsidiar) cel căruia îi aparține interesul ocrotit prin infracțiunea absorbită. În acest caz, răul pe care infracțiunea în cauză, va putea lovi imediat și direct pe unul din subiecții pasivi, căruia îi vom spune subiect pasiv imediat, căci asupra lui se îndreaptă activitatea materială, iar celălalt subiect pasiv va suferi răul în mod indirect și imediat și de aceea i se va spune subiect pasiv mediat [4, p. 20].

Această deosebire între subiectul pasiv imediat și mediat, nu are nici un sens, când infracțiunea lovește cu aceeași intensitate, două sau mai multe interese aparținând la doi sau la mai mulți subiecți pasivi. Spre exemplu, X, din pizmă (animozitate, discordie, dușmănie, învrăjbire, ostilitate, pornire, ură, vrajbă, vrăjmășie, zăzanie) incendiază un imobil al cărui coproprietari sunt Y, Z și V, ale căror interese au fost deopotrivă de lovite prin infracțiunea comisă de X, ei vor fi toți subiecți pasivi. Subiectul pasiv calificat, este subiectul ce necesită o calitate pentru a putea avea o anumită infracțiune.

În schimb, răspunderea infractorului față de subiectul pasiv, va fi stabilită în raport de paguba produsă. În dreptul penal, așa cum se știe, legiuitorul în dorința de a evita reînțoarcerea arbitrariului judecătoresc din vremurile antemergătoare Revoluției Franceze, a fost prudent, arătând pentru fiecare infracțiune, pedeapsa ce o sancționează.

În această privință, profesorul Vintilă Dongoroz și ulterior profesorul George Antoniu, arătau: ”Legiuitorul a separat infracțiunile după interesele pe care el le ocrotește și a pornit de la interesul cel mai mare, cel mai important - *viața omului*, [5, p. 522] coborând treptat, treptat, până la cel mai puțin important. Legiuitorul a început prin a separa întâi interesele care privesc viața omului – Infracțiuni contra vieții și *nu* pe acelea care privesc colectivitatea în ansamblul ei... Se vede clar, că este vorba de interese diverse ce formează obiecte de ocrotire din partea legiuitorului și că normele penale pe care el le va edicta, vor varia în raport imediat cu interesele ce le au în vedere.

Sub acest aspect, remarcăm, că *principiul umanismului* își găsește o aplicare consecventă și în Codul penal; fără a fi exprimat într-o dispoziție expresă, el caracterizează ansamblul dispozițiilor codului. Prin umanism în aplicarea legii penale, trebuie înțeles nu numai sancționarea justă a oricărei persoane care a comis o infracțiune, dar și excluderea oricăror situații de tragere la răspundere, pe nedrept, a unei persoane nevinovate, (alin. 11 al art. 23 din Constituția României și art. 4 din C.pr.pen.). Preocupați mai mult de ceea ce e diferit în reglementările cercetate decât de ceea ce se aseamănă, vom lăsa în mod deliberat deoparte o serie de aspecte, care revin în toate legislațiile cercetate.

Pe lângă acestea, trebuie să precizăm și faptul că problema *imputării*, este strânsă și logică legătură cu aceea de răspundere și aceea de răspundere, cu aceea de putere de a înțelege gravitatea infracțiunilor săvârșite. De exemplu, articolul 26 din Codul penal se referă la *iresponsabilitate* ca și cauză de neimputabilitate prevăzându-se că nu este imputabilă fapta prevăzută de legea penală săvârșită de persoana care, în momentul comiterii acesteia, nu putea să-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale ori nu putea să le controleze, fie din cauza unei boli psihice, fie din alte cauze. În articolul următor, se prevede intoxicația ca și cauză de neimputabilitate.

Un iresponsabil este străin de orice idee de răspundere și deci și de orice idee de imputabilitate sau anumite stări sufletești vor fi uneori stavilă unei complete înțelegeri. Imputabilitatea la rândul ei, va trebui făcută cu aprecierea acestor stări interioare cu *totul speciale*. Astfel, legiuitorul ținând seama de ele, a prevăzut atitudinile în fața unuia ce ar comite o încălcare de legea.

Cu alte cuvinte, în fața unui iresponsabil, el nu pedepsește faptul săvârșit. Astfel, apar cauzele ce pot apăra pe un făptuitor de răspundere penală. Primele ar fi cele datorită unei lipse totale de înțelegere. O persoană cu handicap (un nebun) un copil de 6 sau 7 ani, sunt în imposibilitatea să înțeleagă gravitatea unor anumite

fapte ce le-ar săvârși. În acest caz, faptul în sine ca entitate materială se poate imputa, autorul lui însă nu va suferi vreo pedeapsă, deoarece lipsindu-i puterea de înțelegere ideea oricărei culpabilități este exclusă.

Sanctiunea așadar, nu-și poate găsi în această situațiune nici o aplicare. Pe de o parte societatea nu poate cere nici o satisfacție de la unul care este lipsit de înțelegere și pe de altă parte nici redresarea morală nu s-ar putea realiza prin aplicarea pedepsei, dat fiind că autorul încălcării prescripțiunii legale este un anormal.

Este știut faptul că Societății nu-i mai rămâne decât să ia măsuri de siguranță, conform art. 108 din C.pen. Măsurile de siguranță sunt: a) obligarea la tratament medical; b) internarea medicală; c) interzicerea ocupării unei funcții sau a exercitării unei profesii; și d) confiscarea specială.

O altă garanție penală pentru persoanele cu handicap, sunt incriminările prevăzute de legiuitor în codul penal, în partea specială. Sunt infracțiuni care conțin ca și formă agravată săvârșirea unei infracțiuni față de o persoană cu o anumită dizabilitate, care fiind într-o stare de vulnerabilitate, nu se poate apăra sau această circumstanță este prevăzută chiar în conținutul constitutiv al infracțiunii. De pildă, *infracțiunea de trafic de persoane* în forma prevăzută la art. 210 al. 1 lit. b) (profitând de imposibilitatea de a se apăra sau de a-și exprima voința ori de starea de vădită vulnerabilitate a acelei persoane), cea de exploatare a cerșetoriei prevăzută la art. 214 al. 1 (fapta persoanei care determină o persoană cu dizabilități fizice ori psihice să apeleze în mod repetat la mila publicului pentru a cere ajutor material sau beneficiază de foloase patrimoniale de pe urma acestei activități), violul prevăzut de art. 218 Cod penal sau agresiunea sexuală - art. 219 din C.pen.

O altă formă de protecție este prevăzută și în art. 190 din Codul penal care prevede și pedepsește infracțiunea de uciderea la cererea victimei care constă în uciderea săvârșită la cererea explicită, serioasă, conștientă și repetată a victimei care suferea de o boală incurabilă sau de o infirmitate gravă atestată medical, cauzatoare de suferințe permanente și greu de suportat. Așadar nimeni nu poate dispune de viața altuia, nici chiar atunci când victima, grav bolnavă, solicită să i se pună capăt vieții.

De asemenea, legiuitorul pedepsește și determinarea sau înlesnirea sinuciderii săvârșită față de o persoană cu discernământ atenuat sau față de o persoană care nu a putut să-și dea seama de consecințele acțiunilor sau inacțiunilor sale ori nu putea să le controleze, aici putând fi vorba și de o persoană cu dizabilități - art. 191 Cod penal. În cazul în care lovirea sau alte violențe cauzează o infirmitate, fapta reprezintă infracțiunea de vătămare corporală - art.194; în art. 203, legiuitorul pedepsește lăsarea fără ajutor a unei persoane aflate în dificultate, aici putându-se încadra și o persoană cu dizabilități care de exemplu, nu s-ar putea salva.

Tot astfel, infracțiunea de tortură ar putea fi comisă și când s-ar putea baza pe o discriminare legată de anumite dizabilități (art. 282 al. 1 lit. d). Și art. 369 este o formă de protejare a persoanelor cu dizabilități, incriminând incitarea publicului, prin orice mijloace, la ură sau discriminare împotriva unei categorii de persoane, care ar putea fi persoanele cu handicap, de exemplu [6, p. 421].

Se pune însă și întrebarea dacă în cursul procesului penal este posibil a se proceda la o restrângere a libertății fizice a persoanei și care este suportul acesteia. Legislațiile procesual-penale moderne au dat un răspuns afirmativ la această întrebare. După cum observa Traian Pop, privarea de libertate a persoanei învinuite de comiterea unei infracțiuni, în chiar cursul procesului penal, este o măsură acceptată, nu cu *inima ușoară*, ci de *nevoie*, de toate legiurile de procedură penală.

Concluzii

Ca o concluzie generală din punct de vedere al finalităților și conținutului lor, drepturile persoanelor cu handicap se particularizează prin pronunțatul lor caracter de protecție, reflectând condiția persoanei cu handicap ”ca ființă umană, deosebit de vulnerabilă și esențialmente dependentă”, prin recunoașterea și garantarea prin mijloace juridice a unor înlesniri speciale menite să promoveze interesele fundamentale ale persoanelor cu handicap, să asigure acestora o dezvoltare normală și armonioasă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Arat Z. F. *Democracy an Human Rights in Developing Countries*, Londres. Lynne Rinner Publishers, 1991, pp.4-6;
2. Ifrim, I., *Dreptul penal într-o viziune europeană*, Editura Universul Juridic, 2017, p. 54;
2. Ifrim, I., *Alienarea parentală, element constitutiv al infracțiunii de nerespectarea măsurilor privind încredințarea minorului, în concurs cu alte infracțiuni*, Revisa UJ, nr.4/2022, revista.universuljuridic.ro/alienarea-parentala-element-constitutiv-al-infracțiunii-de-nerespectarea-masurilor-privind-incredintarea-minorului-concurs-cu-alte-infracțiuni;
3. Dongoroz V. *Drept penal*, 1939, p. 19;
4. Antoniu, George; Toader, Tudorel (coordonatori), et al. *Explicațiile noului cod penal*, vol. II, articolele 53 – 187, p.522;
5. Iliescu, N., *Libertatea persoanei în lumina dispozițiilor din Codul de procedură penală*, „S.C.J.”, nr. 3/1971, p. 421.

**ULTRA VIRES ȘI DEPĂȘIREA COMPETENȚELOR CURȚII DE JUSTIȚIE
A UNIUNII EUROPENE ÎN LUMINA SPETEȘOR
JUNK VS. KÜHNEL ȘI MANGOL VS. HELM**

**ULTRA VIRES ACTS AND THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION EX-
CEEDING ITS JURISDICTION IN THE LIGHT OF CASES
JUNK V. KÜHNEL AND MANGOL V. HELM**

Mihai POALELUNGI, doctorand, USM, avocat,
BRP Renaud and Partners mbB,
lector asistent,

Școala Superioară a Studiilor duale din Baden-Württemberg, Germania
e-mail: poalelungi.mihai@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7269-7930

Summary

The subject of the scientific research are the ultra vires acts of the Court of Justice of the European Union analyzed from the perspective of the Republic of Moldova in connection with its submission of the application for accession to the European Union. National legal preparation tends to maintain a vigilance both in temporal and in the light of jurisdictional actuality. Thus, the confrontations of the Court of Justice of the European Union with that of the Constitutional Court of the Federal Republic of Germany, whose magistrates are considered modern titans of European courts, are analyzed. The presentation of the reasoning in concreto serves to raise legal awareness in the Republic of Moldova both for national legal education as well as for national courts. Ultra vires acts are not a novum. However, it is a rarity and can be analyzed deeper in a multi-layered system of law, such as that of the European Union. This research provides the national jurisprudence with a legal "memorandum".

Keywords: Court of Justice of the European Union, ultra vires, European Union, jurisprudence.

Introducere

Termenul "ultra vires" nu e întâlnit des nici în jurisprudența Republicii Moldova (RM) nici în limbajul juridic de zi cu zi. Totuși instanțele naționale recurg câteodată la acest termen. Cele mai recente exemple sunt: 1) Decizia nr. 42 din 14. mai 2024 a Curții Constituționale din RM; 2) Hotărârea nr. 6 din 28. Februarie 2023 a Curții Constituționale din RM și Hotărârea nr. 22 din 08. octombrie 2019 a Curții Constituționale din RM.

Într-un sistem național e complicat să se înțeleagă profunzimea actului *ultra vires*. Ca urmare analizăm două hotărâri a Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE). Demarăm cercetarea de la evoluția CJUE. Aceasta a preluat, sub o posibilă depășire a competențelor sale, inițiativa de a crea o piață de muncă funcțională, nu în ultimul rând din cauza standardelor diferite în statele membre din Uniunea Europeană (UE). Astfel CJUE s-a expus în mai multe hotărâri privind dreptul la libera circulație a lucrătorilor și libertatea de stabilire. În consecință a izbucnit, sau mai degrabă reluat, un conflict între Curtea Constituțională a Republicii Federale Germane (CC a RFG) și CJUE.

Curtea Constituțională a RFG a subliniat că Tratatul fundamental european "institue o alianță de state pentru realizarea unei Uniuni tot mai strânse a popoarelor – organizate statal – ale Europei, nu și un stat unic bazat pe un popor european" [1]. Astfel Curtea Constituțională a RFG a ținut să constate că Uniunii i s-a acordat anumite competențe și acțiunile ei pot depăși limitele oferite ei prin legislația (constituțională) națională. În astfel de cazuri Curtea Constituțională a RFG ar putea supune un act a UE verificării constituționalității naționale, dacă competențele ei sunt depășite formând un "act de încălcare" (Curtea Constituțională a RFG a instituit în limbajul juridic expresia de "ausbrechender Akt", ce ar însemna "actul exploziv". În cercetarea dată am optat pentru expresia de "actul de încălcare" în speranța de definiție mai clară a unui act *ultra vires*). Prin această expresie se înțelege un act *ultra vires* dincolo de competențele oferite unei instituții care încalcă legislația în cauză în domeniul competențelor. Diferiți autori susțin că statele membre nu au autorizat Uniunea Europeană sub nici o formă de a adopta astfel de acte *ultra vires* și că separarea puterilor în cadrul unui stat de drept e pusă în pericol de o astfel de jurisprudență excesivă a CJUE.

Conținut

Termenul unei acțiuni juridice de *ultra vires* își are originea în sistemul de drept anglo-american *Case Law*. Astfel, de exemplu în Anglia, fiecare act al parlamentului reprezintă o expresie a puterii legislative suverane și în principiu fundamental nelimitată. Acest lucru înseamnă că fiecare act poate fi abrogat sau modificat doar prin principiul "*lex posterior derogat legi priori*" (din latină: legea ulterioară abrogă legea anterioară) și că actele legislative sunt în principiu fundamental incontestabile de către instanțe, fiindcă ele pot doar aplica legea și nu pune problema conformității lor constituționale [2, pag. 87 ș.u.]. În cazul în care însă o instanță consideră că o lege este "inechitabilă" sau discutabilă ba chiar dubioasă din punct de vedere a politicii juridice, ea poate în lipsa jurisdicției administrative să o adapteze prin interpretare în jurisprudență și să exercite astfel un control asupra exercitării autorității publice executive în cadrul controlului jurisdicțional. Rezultatul acestei competențe de control este că instanțele engleze exercită puterea dată de expunere asupra conformității actului de delegare în domeniile în care instituțiilor administrative îi sunt transferate puteri publice printr-un act legislativ. Acest lucru include la fel decizia, dacă o acțiune a unei instituții administrative a depășit limitele competenței legale oferite prin actul parlamentar și prin urmare este *ultra vires* [2, pag. 87 ș.u.].

Această doctrină a actelor *ultra vires* a fost dezvoltată în mod deosebit de Albert Dicey, care a susținut că nici un stat nu este în drept "*să depășească autoritatea sa legislativă recunoscută*" și ca rezultat există "*cazuri de acțiune legislativă, care pot fi considerate ultra vires*" [3, pag. 23]. Astfel de acte de încălcare nu sunt desigur delimitate la dreptul național a unui stat, ci se extind și asupra dreptului internațional.

Deși acest termen se referă în principiu, la instituții juridice similare în diferite țări, semnificația sa poate varia de la un stat la altul. În sistemele juridice germane și austriace doctrina de *ultra vires* e înțeleasă semnificând delimitarea de competențe a instituțiilor, care e supusă verificării în cadrul legalității formale a unui act juridic. Cu alte cuvinte delimitarea de competențe a instituțiilor reprezintă atribuirea legală de competențe unei autorități respective, care are loc de obicei prin împuternicirea legală de către legiuitor.

Prin această împuternicire legiuitorul definește domeniul de acțiune și competențele autorității administrative în conformitate cu repartizarea constituțională a competențelor și le atribuie astfel competențe instituționale. Această repartizare legală a sarcinilor ca regulă de delimitare a competențelor este necesară pentru a asigura funcționalitatea instituțiilor administrative într-un sistem de autorități administrative diferite și delimitabile.

Astfel delimitarea competențelor instituțiilor nu numai că garantează entităților publice juridice un domeniu clar stabilit pentru îndeplinirea sarcinilor prevăzute, dar limitează în același timp domeniul de acțiune a acestor entități tocmai la limitele oferite, pentru a asigura integritatea competenței altor entități juridice de stat care acționează în proximitate geografică sau legală.

De aici rezultă că entitatea juridică delimitată prin competențe care nu ține cont de competența sa legală sau geografică și acționează în afara limitelor oferite ei, acționează *ultra vires*, deci în afara competențelor sale. Prin urmare competența unei persoane juridice din dreptul public nu poate depăși niciodată domeniul de acțiune care îi este atribuit printr-un act legal. Or, acțiunea care depășește o limită stabilită de competențe clare trebuie considerat nul din punct de vedere juridic, neavând o bază legală. De altfel entitatea juridică publică ar îndeplini sarcini pentru care nu este împuternicită legal și din acest motiv ar încălca legea.

Odată cu fondarea comunității europene și cu renunțarea parțială a statelor membre la suveranitatea lor prin transferul de competențe în favoarea Uniunii Europene, care anterior era responsabilitatea, dar și obligația, statelor membre apare întrebarea în ce măsură depășirea delimitării competențelor stabilite poate avea ca rezultat acte ilegale și astfel nule la nivel internațional.

În acest sens termenul de "*act de încălcare*" sau "*act juridic eronat*" presupune toate actele autorităților unei entități internaționale sau supranaționale, care au fost adoptate prin încălcarea unei proceduri materiale sau formale de adoptare a actului în cauză. Astfel, toate actele autorităților care se află juridic în afara competenței autorității înseși sau a competenței uneia dintre organele sale, care au la bază o eroare de procedură, trebuie calificate drept acte juridice de încălcare sau eronate.

În cazul în care competențele respective sunt atribuite în funcție de domeniile juridice (cum ar fi uniunea vamală conform art. 3 al. 1 lit. a din Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene [TFUE] sau stabilirea normelor privind funcționarea pieței interne europene conform art. 3 al. 1 lit. b din TFUE) sau de orientarea definită (cum ar fi de către Consiliul European conform art. 15 al. 1 din Tratatul privind Uniunea Europeană [TUE]), se consideră că există un act care încălcă competențele atribuite dacă nu sunt îndeplinite criteriile care determină domeniul juridic sau orientările impuse și cărora le sunt imanente competențele atribuite. În acest caz, nu există o bază legală pentru un astfel de act și acesta la rândul său reprezintă o depășire a competențelor oferite [4, pag. 593].

O depășire a competențelor în sens larg al cuvântului este atunci când actul în cauză constituie un act ilegal din motive formale sau materiale. În consecință, nu există o bază legală pentru a întreprinde astfel de acțiuni. Exemple concrete ale unor astfel de acte *ultra vires* sunt cele adoptate în lipsa competenței geografice sau funcționale a unei autorități în cauză, însă la fel și în cazul acționării prin încălcarea unor norme procedurale.

Într-un sistem format din mai multe nivele cum ar fi cel al Uniunii Europene sau al unui stat federal, se poate face o distincție dacă lipsa de competență rezultă direct din legea adresată autorității în cauză sau dacă actele juridice încalcă indirect competențe stabilite prin intermediul unei legi adresate unei alte autorități publice. Un exemplu de încălcare directă a competențelor la nivel european ar fi adoptarea unui regulament în domeniul dreptului penal, deși UE nu are competențe oferite în acest domeniu. O presupunere a încălcării indirecte ar fi în exemplul dat argumentarea că o astfel de asumare a competenței neexistente încalcă suveranitatea statelor membre și prin urmare persistă o ingerință a normelor constituționale naționale [4, pag. 594].

Speța *Junk vs. Kühnel*. Reclamanta Irmtraud Junk a fost angajată de *AWO Pflegegesellschaft* în calitate de asistentă de îngrijire (Asistenții de îngrijire sunt privind pregătirea profesională inferiori surorilor medicale. Pentru a deveni un asistent de îngrijire e necesară absolvirea unei simple școli profesionale). Angajatorul avea un total de 430 de angajați, relevant pentru instituirea unui comitet de întreprindere (în Germania nu există sindicate, ci comitete de întreprinderi care reprezintă interesele angajaților în întreprindere și exercită funcția unui sindicat analogic în Republica Moldova). La începutul anului 2002, angajatorul a depus o cerere de inițiere a procedurii de insolvență din cauza dificultăților de plată, a eliberat toți lucrătorii de obligația de se prezenta la muncă și a încetat la fel să mai plătească salariul din cauza dificultăților financiare. Wolfgang Kühnel a fost numit lichidator. El a informat angajații rămași care încă aveau contracte de muncă valabile (inclusiv și cel al doamnei Junk, a reclamantei), că ținând cont de termenul legal de trei luni toate contractele de muncă vor fi reziliate în masă. Doamna Junk a primit astfel o scrisoare prin care i se comunica faptul că contractul ei e reziliat începând cu data de 30 septembrie 2002 [5].

Reclamanta s-a adresat Tribunalului pentru Litigii de Muncă din Berlin și a introdus o acțiune de declarare a nulității comunicării de concediere expediate ei. Ea a argumentat că comitetul de întreprindere nu fusese notificat în mod corespunzător în legătură cu concedierea în masă și că, în conformitate cu opinia juridică predominantă, reglementările privind concedierile în masă nu au ca punct de reper concedierea în sine, ci plecarea *in concreto* a angajaților din întreprindere, de obicei odată cu expirarea termenului de prescripție privind concedierea. Cu toate acestea, alineatele relevante din legea germană privind protecția împotriva concedierii și implementarea legislației naționale a Directivei 98/59/CE se referă la "concediere" și nu la "încetare". Ambii termeni au însă în limbajul juridic german o semnificație diferită. CJUE stabilește că: "*prin reziliere*" se înțelege declarația unilaterală de intenție a uneia dintre părțile contractuale de a înceta raportul de muncă, în timp ce prin "concediere" se înțelege încetarea efectivă a raportului de muncă ca urmare a concedierii de către angajator" [5, punctul 22].

Prin urmare, CJUE a trebuit inițial să clarifice, întru-cât trebuie interpretați ambii termeni de "concediere" și "încetare", dacă "concedierea" trebuie înțeleasă ca fiind primul act de încetare a raportului de muncă sau dacă "concedierea" se referă la încetarea raportului de muncă cu expirarea termenului de prescripție privind cererea de reziliere a contractului de muncă și în ce măsură aceste divergențe conceptuale afectează perioadele de consultare a comitetului de întreprindere.

În urma sesizării din partea Tribunalului pentru Litigii de Muncă, CJUE a decis că o "concediere" în sensul Directivei 98/59/CE, care a fost implementată în legislația națională, trebuie înțeleasă ca fiind declarația de concediere a angajatorului. Prin urmare, jurisprudența anterioară a instanțelor germane, care se baza pe încetarea nemijlocită a raportului de muncă, a fost considerată incompatibilă cu directiva în cauză.

De asemenea, s-a subliniat faptul că o concediere care se supune domeniului de aplicare a directivei are efect juridic doar dacă are loc după notificarea autorității competente cu privire la intenția de concediere colectivă și după încheierea procedurii de consultare a comitetului de întreprindere. Obligația de a consulta și notifica ar fi însă deja declanșată în sensul directivei de o "intenție" de concediere colectivă, adică chiar atunci când nu a fost luată încă nici o decizie efectivă privind posibilele concedieri. Argumentarea dată se bazează pe faptul că scopul procedurii de consultare și îndeosebi evitarea sau limitarea numărului de concedieri prin consultarea comitetului de întreprindere ar fi ruinat dacă decizia angajatorului ar fi fost deja luată și concedierile deja declarate.

Nucleul și problema acestei hotărâri este că CJUE redefinește termenii juridici percepuți în jurisprudența germană privind dreptul concedierii în masă. În timp ce atât jurisprudența cât și literatura juridică germană au considerat timp de ani de zile că "concedierea" în sensul legii privind protecția împotriva concedierii nu înseamnă declararea rezilierii contractului de muncă, ci încetarea efectivă a raportului de muncă, directiva ar inversa sensul termenului. Articolul din legea respectivă trebuie acum, datorită acestei jurisprudențe europene, interpretat în conformitate cu directiva, iar procedura de notificare și consultare a comitetului respectiv trebuie efectuată înainte ca rezilierea contractului să fie declarată de către angajator.

Speța *Junk vs. Kühnel* are ca obiectul litigiului aparent doar interpretarea directivei în cauză. Directivele care au caracter juridic negativ nu sunt aplicabile direct în relațiile dintre persoane private, dar obligă doar legiu-

itorul național să le implementeze în legislația națională. Cu toate acestea, CJUE vede în obligația statelor membre de implementare a directivei la fel și obligația de a interpreta legislația națională în conformitate cu directiva în măsura în care este posibil, întrucât legislația națională nu se opune directivei. În măsura în care instanțele naționale sunt autorizate, ele trebuie să dezvolte dreptul național de la caz la caz. Obligația de a interpreta legea în conformitate cu directiva se aplică fără restricții începând cu expirarea termenului stabilit de implementare și chiar atunci dacă directiva a fost deja implementată în mod corespunzător.

Dacă reglementările respective din legea privind protecția împotriva concedierii per general pot fi interpretate în conformitate cu directiva respectivă e discutabil. Întrebarea dată servește ca catalizator a multor dezbateri în jurisprudență și literatura germană. Unii autori consideră că notificarea privind concedierea colectivă trebuie să fie depusă înainte de declararea concedierii. Or, faptul că legiuitorul a ales intenționat conceptul juridic de "încetare", el a optat, reieșind din percepția existentă în Germania, ca termenul dat să fie înțeles ca fiind încetarea efectivă a raportului de muncă. De altfel legiuitorul ar fi utilizat termenul de "concediere", dacă el ar fi dorit să se refere la obligația de notificare.

Deși statele membre au la dispoziție flexibilitatea și alegerea metodelor de implementare a directivelor europene, CJUE s-a expus în cazul dat practic arbitrar asupra definiției unor termeni juridici ce țin de dreptul național. Astfel se poate susține că CJUE practic a abrogat jurisprudența Curții Federale pentru Litigii de Muncă (în germană: "*Bundesarbeitsgericht*". Site-ul oficial a Uniunii Europene folosește traducerea de "Curtea Federală pentru Litigii de Muncă") și prin urmare a cauzat o incertitudine juridică.

Speța *W. Mangold vs. R. Helm*. În iunie 2003, reclamantul W. Mangold, în vârstă de 56 de ani, a încheiat un contract de muncă cu avocatul R. Helm, ce era pe o perioadă determinată până la sfârșitul lunii februarie 2004. Această durată determinată se baza în contract în mod expres pe legea germană privind angajarea pe o durată determinată. În baza acestor norme juridice, contractele de muncă cu angajații cu vârsta de la 52 de ani puteau fi limitate în timp până la data de 31 decembrie 2006 fără a se indica alte motive decât vârsta și fără a se limita numărul de prelungiri. Această posibilitate nu exista doar atunci, când persista o legătură strânsă cu angajatorul cu care a fost deja încheiat anterior un contract de muncă pe o perioadă nelimitată [6].

Ulterior, reclamantul a susținut că raportul de muncă pe o durată determinată era incompatibil cu Directiva 2000/78/CE, care a fost deja adoptată, dar încă nu fusese implementată în legislația națională, fiindcă aceasta impune statelor membre obligația de a prevede măsuri de prevenire a abuzurilor prin intermediul unor relații de muncă pe o durată determinată în mod succesiv, iar legiuitorul să impună solicitarea motivelor obiective pentru reînnoirea perioadei limitate în contractele de muncă sau să stabilească o durată maximă permisă sau un număr maxim de reînnoiri a contractelor de muncă pe o durată limitată.

Tribunalul pentru Litigii de Muncă din München a pus la îndoială compatibilitatea legislației naționale cu dreptul Uniunii Europene și a inițiat procedura întrebărilor preliminare, fiindcă protecția persoanelor în vârstă în viața profesională nu este garantată prin reducerea vârstei în legislația națională în legătură cu contractele de muncă pe o durată limitată fără motive obiective de la 52 la 58 de ani. Adițional nu ar fi fost respectat principiul proporționalității. Deși termenul impus pentru implementarea directivei încă nu expirase la momentul încheierii contractului, un stat membru căruia i se adresează o directivă nu poate adopta dispoziții care sunt în stare să se opună obiectivului prevăzut în directivă chiar și în timpul perioadei de implementare.

Mai mult de atât, Tribunalul pentru Litigii de Muncă din München a întrebat, dacă într-un litigiu juridic între părți private, judecătorul național ar trebui sau nu să aplice normele dreptului național care intră în conflict cu dreptul Uniunii Europene.

Deși era clar că pentru toate părțile implicate litigiul în cauză a fost inițiat în instanța națională pentru a clarifica compatibilitatea dreptului național cu cel al Uniunii Europene, CJUE nu s-a expus asupra unei eventuale inadmisibilități, de exemplu din lipsa unui interes justificat de constatare a încălcării anumitor drepturi personale. Or, o astfel de expunere ar fi pus sub semnul întrebării competența Curții de a se expune asupra întrebării date.

În urma sesizării Curții din Luxembourg, aceasta a hotărât că dispozițiile naționale relevante sunt incompatibile cu dreptul Uniunii Europene și îndeosebi cu art. 6 al. 1 din Directiva 2000/78/CE.

În primul rând dispoziția națională ar constitui un tratament neuniform și respectiv inegal, adică conținea dreptul Uniunii Europene, fiindcă ea încalcă interdicția de discriminare din motive bazate pe vârstă. Deși art. 6 al. 1 din Directiva 2000/78/CE permite un tratament diferit din motive bazate pe vârstă dacă acesta urmărește un scop legitim, iar mijloacele alese pentru atingerea acestui scop sunt adecvate și necesare, de exemplu pentru a integra mai ușor lucrătorii în vârstă. Totuși legiuitorul german ar fi depășit cu mult marja de implementare oferită de directivă [6, punctul 72 și 75.].

Faptul că termenul de implementare a Directivei 2000/78/CE nu expirase încă la acel moment a fost irelevant, fiindcă în primul rând se aplică principiul efectului anterior (adică nu există doar o interdicție de opunere directivei, ci o obligație a legiuitorului de a apropia legislația națională de cea a Uniunii Europene) și

în al doilea rând interzicerea discriminării din motive bazate pe vârstă reprezintă un principiu general de drept a Uniunii Europene care are efect direct, indiferent de implementarea directivei.

Consecința juridică a încălcării dreptului Uniunii Europene și a normelor Directivei 2000/78/CE este inaplicabilitatea normelor germane respective pentru a asigura protecția juridică individuală a dreptului Uniunii Europene și pentru a garanta deplina eficacitate a acestuia conform principiului ”*effet utile*”. Astfel orice dispoziție potențial conflictuală cu dreptul Uniunii Europene din dreptul național rămâne neaplicabilă.

In concreto, în cazul domnului Mangold, aceasta a dus la rezultatul că contractul de muncă încheiat pe o perioadă determinată era interpretat pe o perioadă nedeterminată din cauza neaplicării normelor naționale respective. Această concluzie aparent nu poate fi criticată, deoarece CJUE era obligată să respecte atât drepturile fundamentale din Convenția Europeană a Dreptului Omului (CEDO) cât și cele orientate în corespundere cu constituțiile statelor membre. Până la intrarea în vigoare a Cartei Drepturilor Fundamentale a UE ca parte a Tratatului din Lisabona, recunoașterea anumitor principii juridice ca parte a dreptului Uniunii Europene era cea mai bună și eficientă modalitate de a proteja drepturile fundamentale a cetățenilor europeni. Totuși din cauza neuniformității și lipsei unei sistematice fundamentale a dreptului Uniunii Europene în această privință, CJUE era obligată să dezvolte individual dreptul Uniunii Europene, deși asta însemna în același timp o evoluție arbitrară, care stă în principiu în totalitate la dispoziția Curții din Luxembourg. Fiindcă într-un stat democratic uzurparea puterii în stat de către judecător poate fi oprită (în teorie) sau de curtea constituțională print-o anulare a unei hotărâri care încalcă principiile constituționale, sau de legislativ care impune anumite limite, desigur la rândul său (în teorie) în concordanță cu principiile constituționale, astfel că deciziile neconstituționale de felul dat sunt eliminate. Uniunea Europeană nu cunoaște mecanismele date ca într-un stat democratic bazându-se pe divizarea puterii în stat, fiindcă nu există o altă Curte superioară, ce e și corect, fiindcă CJUE însăși deja are obligația de interpretare a Tratatelor fundamentale. Mai mult ca atât Parlamentul European împreună cu Consiliul European nu pot adopta legi de nivelul dreptului primar echivalent normelor din Tratatul fundamental.

Pe de o parte situația dată e datorată faptului că entitatea Uniunii Europene nu și-a sfârșit evoluția sa finală de a deveni un stat individual în calitate de federație unită a statelor membre. Pe de altă parte e cauzată de frica statelor membre de a renunța la mai multă suveranitate decât strict necesară pentru a îndeplini obiectivele stabilite în Tratatul fundamental. Desigur că ar fi posibilă reformarea Tratatelor fundamentale prin conlucrarea tuturor statelor membre, deși pasul dat pare excepțional de complicat și, cel puțin la moment, imposibil, dar și discutabil cât e de necesar.

Mulți critici ai entității Uniunii Europene au luat drept prilej hotărârea dată de a sublinia dovada unui amestec incipient de puteri. O altă problemă a jurisprudenței din hotărârea dată constă în motivarea CJUE potrivit căreia o interdicție a discriminării din motive de vârstă reprezintă un principiu fundamental din dreptul Uniunii Europene, deși Curtea ar fi putut face ușor trimitere la punctul 4 din preambulul Directivei 2000/78/CE care constată că la baza Directivei stau drepturile fundamentale respective.

Totuși și principiile constituționale ale statelor membre duc la rezultatul dorit, fiindcă din constituțiile celor 27 de state membre, în trei din ele se regăsește o astfel de reglementare. Astfel interdicția dată se găsește în: 1) Cap. 1 art. 2 al. 4 din Constituția Regatului Suediei [7], 2) Cap. 2 art. 6 al. 2 din Constituția Finlandei [8], și 3) art. 59 al. 1 din Constituția Portugaliei [9]. Cu toate acestea un principiu constituțional comun poate fi în lumina principiului democratic doar dedus, dacă cel puțin majoritatea simplă a statelor membre recunosc interdicția discriminării din motive de vârstă ca principiu constituțional.

Criticii jurisprudenței date susțin astfel metodologia Curții de evoluare a dreptului UE. Prin ”inventarea” unor noi drepturi fundamentale a UE cu ajutorul unor principii juridice generale, CJUE dezvoltă o metodologie, care nu se mai limitează la interpretarea sau eliminarea lacunelor din dreptul UE, ci corectează legiuitorul Uniunii prin interpretarea legilor sale astfel încât deși să nu încalce dreptul UE, totuși să fie înțeleasă într-un mod total opus celui menit a legiuitorului european. Instrumentele interpretării din formularea, sistemul și istoricul legislativ sunt astfel omise în totalitate.

Putem argumenta, că odată cu intrarea în vigoare a Tratatului din Lisabona, Carta Drepturilor Fundamentale a UE trebuie respectată în jurisprudența CJUE. Conform principiilor statului de drept, acesta este un catalog codificat de drepturi fundamentale care duce la aia, ca jurisprudența ulterioară să fie mai previzibilă și astfel, creează o stabilitate jurisdicțională. De exemplu interdicția de discriminare în baza vârstei se regăsește în art. 21 al. 1 din Carta Drepturilor Fundamentale a UE și nu mai e necesară o dezvoltare a jurisprudenței pentru a obține protecția dată.

Concluzii:

Speța *W. Mangold vs. R. Helm* scoate încă odată în evidență problema sistemului cu mai multe nivele de drept. Mereu apare riscul unui act *ultra vires*. Într-un stat de drept democratic trebuie să fie de la popor mereu prezent lanțul de legitimare prin alegere directă (prin alegerea Parlamentului sau Președintelui) și/sau

indirectă (de exemplu instituirea instanțelor sau a autorităților administrative în baza legii, care la rândul său sunt adoptate de parlament ales de popor etc.). Astfel de acte de încălcare a instituțiilor europene pot fi în principiu înlăturate cu ajutorul Curții din Luxembourg. Problema apare însă când o Curte cum e cea din Luxembourg în practică începe să-și asume diferite competențe, chiar dacă pe de o parte neclar lipsite în Tratatul fundamental, pe de altă parte însă care sunt greu de justificat. Astfel apare întrebarea cum oprești o astfel de avalanșă când Curtea în cauză își asumă tot mai multe competențe din așa numitele zone gri, deși de unele curți constituționale perceput ca o încălcare evidentă a competențelor oferite. La moment, pe lângă rezistența pregătită de curțile constituționale naționale, pare ca statele membre să aibă încredere în mandatul limitat pe o perioadă de timp determinată a judecătorilor de la CJUE. Încrederea în instituțiile europene totuși e fragilă, fiindcă depinde mult de bunăstarea societății. Deci rămâne să vedem dacă conflictul dintre CJUE și curțile constituționale a statelor membre va lua o nouă amploare sau se va ajunge la o armonie ca cea dintre CJUE și Curtea privind Asociația Europeană a Liberului Schimb.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hot. Curții Constituționale a RFG din 12.10.1993, nr. 2 BvR 2134, 2159/92.
2. Becker, Florian. Die Bedeutung der *ultra vires*-Lehre als Maßstab richterlicher Kontrolle öffentlicher Gewalt in England, în: Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Baden-Baden: Nomos, 2001.
3. Dicey, Albert Venn. A Digest of the Law of England with Reference to the Conflict of Laws. Londra: Legare Street Press, Londra 1924.
4. Mayer, Franz C. Die drei Dimensionen der Europäischen Kompetenzdebatte, în: Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Baden-Baden: Nomos, 2001.
5. Speța *Junk vs. Kühnel*, în hot. CJUE din 27.01.2005, nr. C-188/03. Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=49882&pageIn-dex=0&doclang=DE&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=551554> (vizitat la 05.09.2024).
6. Speța *W. Mangold vs. R. Helm*, în hot. CJUE din 22.11.2005, nr. C-144/04. Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=56134&pageIn-dex=0&doclang=DE&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=551731> (vizitat la 05.09.2024).
7. Constituția Regatului Suediei. Disponibil: <https://www.verfassungen.eu/sw/> (vizitat la 05.09.2024).
8. Constituția Republicii Finlanda. Disponibil: <https://www.verfassungen.eu/fin/> (vizitat la 05.09.2024).
9. Constituția Republicii Portugheze. Disponibil: <https://www.verfassungen.eu/p/> (vizitat la 05.09.2024).

**UNELE ASPECTE PRIVIND RESPECTAREA CITĂRII LEGALE
ÎN CAZUL ÎNCHEIERILOR DE ÎNLĂTURARE
A NEAJUNSURILOR ÎN CONTENCIOS ADMINISTRATIV⁴⁸**

**SOME ASPECTS REGARDING COMPLIANCE WITH LEGAL SUBMISSIONS
IN THE CASE OF REMOVAL CONCLUSIONS OF SHORTCOMINGS
IN ADMINISTRATIVE LITIGATION**

Natalia CHIPER, doctor în drept, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: natalychiper@gmail.com
ORCID: [0009-0002-0188-3637](https://orcid.org/0009-0002-0188-3637)

Summary

Along with the development of information technologies, the needs of society also change, and the integration of information technologies in the field of justice not only meets the modern needs of society, but also contributes to increasing the efficiency, accessibility and transparency of the legal system. Rapid and well-planned adaptation to these changes is essential to ensure a fair and efficient justice system in the digital age, provided that the normative base is also adapted in parallel.

Thus, a more fragile aspect, arising from the period of the digital era that we are witnessing, is the compliance with the legal summons in administrative litigation taking into account the legal provisions, in particular we are referring to CA RM, which, at the moment, requires clarity, changes, additions or the development of a complex legal mechanism where emphasis was placed not only on the role of the court, but also on other actors who directly participate in the process of legal summons, such as Moldovan Post and public authorities.

Keywords: Republic of Moldova, information technologies, the field of justice, legal subpoena.

Introducere

În contextul dezvoltării tehnologiei informaționale și utilizării acestora în domeniul justiției, sunt importante mai multe aspecte legate de reglementarea și aplicarea corectă a calculării termenelor procesuali. În particular, în contenciosul administrativ, gestionarea termenelor procesuale, cum ar fi citarea și depunerea recursurilor, este foarte importantă pentru asigurarea dreptului la apărare și a unei justiții eficiente.

Analiza Problematicii

1. Utilizarea tehnologiilor pentru calcularea termenelor

Site-ul oficial al instanțelor de judecată din Republica Moldova, www.instante.justice.md, este, fără îndoială, un instrument esențial pentru modernizarea și eficientizarea sistemului judiciar. Utilizarea acestuia aduce multiple beneficii atât pentru practicile judiciare, cât și pentru știința juridică. Iată câteva aspecte importante referitoare la impactul pozitiv al acestui site:

Beneficii și Impact.

1. Accesibilitate și transparență

- **Publicarea Hotărârilor, Încheierilor etc.:** Publicarea deciziilor instanțelor pe site asigură transparența actului de justiție, permițând publicului și profesioniștilor din domeniu să acceseze și să analizeze hotărârile și încheierile. Acest lucru contribuie la creșterea încrederii în sistemul judiciar.

- **Acces la Informații:** Părțile implicate în procese pot verifica statutul și evoluția cazurilor lor, ceea ce ajută la monitorizarea mai eficientă a progresului și la planificarea adecvată a acțiunilor legale.

2. Eficientizarea Proceselor Judiciare

- **Reducerea Biurocrației:** Publicarea online a documentelor judiciare reduce necesitatea de a vizita fizic instanțele pentru a obține informații, economisind timp și resurse atât pentru instanțe, cât și pentru părțile implicate.

⁴⁸ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

3. Promovarea Cercetării și Studiului Juridic

- **Acces la Jurisprudență:** Publicarea hotărârilor și încheierilor permite cercetătorilor să acceseze o bază de date extinsă de jurisprudență, facilitând studiul și analiza tendințelor judiciare și a interpretărilor legale.
- **Îmbunătățirea Practicii Legale:** Avocații, consultanții juridici etc., pot folosi informațiile disponibile pe site pentru a îmbunătăți strategiile și abordările în cazurile lor, bazându-se pe exemple concrete de decizii și raționamente judiciare.

4. Adaptare la Progresul Tehnologic

- **Modernizare:** Integrarea tehnologiei în sistemul judiciar reflectă un angajament față de modernizare și adaptare la standardele internaționale, îmbunătățind eficiența și accesibilitatea sistemului de justiție.
- **Inovație:** Utilizarea site-ului pentru publicarea documentelor judiciare reprezintă un pas important în direcția unei justiții mai inovatoare și mai accesibile, care poate influența pozitiv reformele și dezvoltarea ulterioară a sistemului judiciar.

Cu toate acestea, este esențial ca sistemul să fie implementat și utilizat corect pentru a evita problemele legate de calcularea termenelor procesuale. Calcularea termenelor pe baza datei publicării încheierii pe site poate genera probleme, în special dacă părțile implicate nu sunt corespunzător citate/notificate sau nu au acces imediat la informațiile publicate.

5. Probleme legate de notificare

Una dintre problemele întâmpinate este că părțile în proces este că nu primesc întotdeauna notificările sau încheierile în timp sau chiar nici nu le recepționează (din diferite motive). În prezentul articol, ne propunem să ne referim, în special, la citarea în cazul la Încheierilor înlăturare a neajunsurilor. De exemplu, dacă partea nu a recepționat o încheiere privind înlăturarea neajunsurilor și, respectiv, nu a înlăturat neajunsurile, instanța declară inadmisibilă acțiunea în contencios administrativ, pe motiv că cererea de chemare în judecată nu corespunde cerințelor legale, iar partea pe proces nu a înlăturat neajunsurile în termenul stabilit.

După cum am menționat mai sus, odată cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale, care activ sunt aplicate și în domeniul justiției, apar situații care necesită o reglementare juridică, necesită completări, modificări a actelor normative.

În special dorim să facem o analiză a situației întâlnite, în ultima perioadă de timp, în instanțele de judecată a RM, în ceea ce ține de calcularea termenelor procesuale (citarea, depunerea recursului etc.) în contencios administrativ prin intermediul site-ului oficial al instanțelor de judecată www.instante.justice.md [27].

Ca exemplu poate servi situația, când partea pe proces nu a recepționat o Încheiere de înlăturare a neajunsurilor și instanțele de judecată declară inadmisibilă acțiunea în contencios administrativ – deoarece cererea de chemare în judecată nu corespunde cerințelor prevăzute la art. 211 alin. (1) și (2) și art. 212 alin. (1) CA RM [25] și reclamantul nu a înlăturat neajunsurile în termenul stabilit de instanța de judecată.

Da, instanța de judecată absolut corect, în baza prevederilor legale și anume art. 213 CA RM [28], stabilește termen de înlăturare a neajunsurilor. Deci, stabilirea neajunsurilor în cadrul procesului de judecată în contencios administrativ ține de competența instanței de judecată și stabilite un spectrul larg și diferit în baza art. 211 CA RM alin. (1) și (2) și ale art. 212 CA RM alin. (1)),

Fiecare încheiere din categoria indicată mai sus, stabilește părții (reclamantului) pe proces un termen de X zile, care se calculează începând cu data recepționării încheierii de înlăturare a neajunsurilor, pentru înlăturarea neajunsurilor stabilite, de exemplu: să achite taxa de timbru pentru depunerea cererii de chemare în judecată și să prezinte în termen instanței de judecată dovada de plată a taxei de timbru în mărime de 200 lei în bugetul instanței judecătorești - prin prezentarea dovezii de plată în Secția evidență și documentare procesuală a Judecătoriei Y, sediul A, situat în ...(adresa instanței de judecată) **sau** solicită copia actului administrativ contestat și copia deciziei cu privire la cererea prealabilă, dacă legea prevede o astfel de procedură **sau** copia actului de identitate al reclamantului persoană fizică sau extrasul din Registrul de stat al persoanelor juridice, dacă reclamantul este persoană juridică **sau** documentul care confirmă împuternicirile reprezentantului legal sau împuternicit; **sau** copii de pe cererea de chemare în judecată și de pe toate înscrisurile anexate, într-un număr egal cu numărul de participanți la proces **sau** anexa și alte înscrisuri la cererea de chemare în judecată și toate necesită autentificarea corespunzătoare etc.

Încheierea, drept urmare, se notifică de partea în proces și se explică că, dacă sunt îndeplinite în termen toate cerințele enumerate în încheierea judecătorului, cererea de chemare în judecată se consideră depusă la data prezentării inițiale în judecată, iar în caz contrar, acțiunea se declară inadmisibilă în temeiul art. 207 alin. (2) lit. h) din Codul administrativ. Cu mențiunea că Încheierea nu este pasibilă de a fi atacată separat cu recurs.

În caz de nerecepționare din diferite motive și, respectiv ne înlăturarea neajunsurilor indicate de către instanța de judecată, se emite o Încheiere prin care se explică că, declararea acțiunii ca inadmisibilă în baza temeiurilor specificate la art. 207 alin. (2) lit. f) – h) nu exclude posibilitatea adresării repetate în judecată a aceluiași reclamant cu aceeași acțiune.

Totodată, se indică în baza art. 242 CA RM că Încheierea poate fi atacată cu recurs la Curtea de Apel Chișinău, iar recursul împotriva încheierii judecătorești se depune motivat, în termen de 15 zile de la notificarea încheierii judecătorești, la Judecătoria primei instanțe, la sediul judecătoriei unde-și are sediul autoritatea publică conform prevederilor art. 196 CA RM *Competența teritorială pentru acțiunea în contencios administrativ*

(1) *Acțiunea în contencios administrativ se depune la instanța de judecată în a cărei rază teritorială își are sediul autoritatea publică care a desfășurat activitatea administrativă contestată, dacă legea nu prevede altfel.*

(2) *Dacă la o procedură de contencios administrativ participă mai multe autorități publice, acțiunea în contencios administrativ se depune la instanța de judecată în a cărei rază teritorială își are sediul autoritatea publică pîrîată.*

În contextul dat, vom atenționa supra temeiurilor de inadmisibilitate în contencios administrativ și anume alin. (3) și (4) a art. 207 CA RM.

Respectiv, ”(3) Declararea acțiunii ca inadmisibilă în baza temeiurilor specificate la alin. (2) lit. a)–e) **exclde posibilitatea adresării repetate în judecată a aceluiași reclamant cu aceeași acțiune.** (4) Declararea acțiunii ca inadmisibilă în baza temeiurilor specificate la alin. (2) lit. f) – h) **nu exclde posibilitatea adresării repetate în judecată a aceluiași reclamant cu aceeași acțiune**”, deci, legiuitorul, în dependență de temeiul juridic invocat în baza art. 207 CA RM, în unele cazuri cum ar fi în alin. (3) exclde posibilitatea adresării repetate în judecată a aceluiași reclamant cu aceeași acțiune, iar în alin. (4) nu exclde această posibilitate.

Observăm un echilibru legislativ, să-l numim așa, care-l propune legiuitorul, doar că acțiunile în contencios administrativ, pe lângă faptul că sunt strict determinate de termenele procesuale în decădere mai sunt condiționate de realitățile în care trăim și cel mai dese ori, ținând cont de faptul că judecătorul în contencios administrativ nu este limitat în timp pentru a verifica din oficiu dacă sunt întrunite condițiile pentru inadmisibilitate a unei acțiuni în contenciosul administrativ, cât și ținând cont de volumul de lucru mare a judecătorului, admisibilitatea se examinează într-o perioadă mai îndelungată, fapt ce duce la ieșirea din termenul în baza (în dependență de felurile de acțiune (art. 206 CA RM), acțiunea în contestare, în obligare -30 de zile (art. 209 CA RM)) căruia legea permite adresarea repetată.

Articolul 20 Constituția RM [1] Accesul liber la justiție „(1) Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. (2) Nici o lege nu poate îngredi accesul la justiție.”

Ținând cont de art. 36 CA RM Supremația dreptului:

(1) *Instanța de judecată competentă să soluționeze acțiunile în contencios administrativ este obligată să respecte principiul supremației dreptului, în conformitate cu care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui sunt considerate valori supreme și sunt garantate de stat.*

(2) *Instanțele de judecată competente aplică principiul supremației dreptului cu luarea în considerare a jurisprudenței Curții Europene pentru Drepturile Omului.*

Reieșind din practica Curții Europene pentru Drepturile Omului, noțiunea „drepturi și obligații cu caracter civil” nu poate fi interpretată doar printr-o referință la dreptul intern al statului pârât; este vorba de o noțiune „autonomă”, care reiese din Convenție. Art. 6 § 1 se aplică indiferent de calitatea părților, de natura legislației ce reglementează modul de stabilire a „contestației” (lege civilă, comercială, administrativă etc.) și de autoritatea competentă să o soluționeze (instanță de drept comun, organ administrativ etc.) [Georgiadis împotriva Greciei [2]. , pct. 34; Bochan împotriva Ucrainei (nr. 2) (MC), pct. 43; Naït-Liman împotriva Elveției (MC), pct. 106][3].

În baza art. 195 CA RM ”Aplicarea suplimentară a prevederilor ”Procedura acțiunii în contenciosul administrativ se desfășoară conform prevederilor prezentului cod. Suplimentar se aplică corespunzător prevederile Codului de procedura civilă, cu excepția art. 169–171.”, în contextul dat, devine valoroasă poziția Dnei dr., conf. univ Belei Elena [4]. în articolul științific ”Exigențe față de hotărârea judecătorească”, menționează că pentru înfăptuirea eficientă și calitativă a justiției, pentru a crea condiții de realizare a principiului contradictorialității părților, este absolut necesar ca instanța să asigure posibilitatea apărării drepturilor sale de către toți participanții la proces. În acest scop, actele de procedură se comunică participanților la proces și persoanelor interesate, contra semnătură, prin intermediul persoanei împuternicite, prin poștă, cu scrisoare recomandată și cu aviz de primire, sau prin alte mijloace care să asigure transmiterea textului cuprins în act și confirmarea primirii lui, precum și prin delegație judiciară (cap V, cartea a II-a CA RM, art.96-114; art.100 alin.(1) CPC [26].). Se consideră că pricina a fost judecată în absența unui participant la proces căruia nu i s-a comunicat locul, data și ora ședinței de judecată în următoarele cazuri: în dosar lipsesc probele care confirmă primirea citației de către participant; încălcarea regimului legal de citare a persoanei juridice sau a persoanei fizice absente de la domiciliu; înmânarea citației cu încălcarea termenului legal ce a împiedicat participantul

la proces de a se prezenta la ședința de judecată; indicarea incompletă sau greșită a unor date din citație; judecarea pricinii în lipsa pârâtului, a cărui citare prin publicitate s-a făcut cu rea voință.

Problematica enunțată în prezenta cercetare, ne pune în situația a nu fi de acord cu poziția instanței de judecată precum că *”Încheierea s-a notificat reclamantului, nemijlocit a fost expediată la adresa de notificare consimțită de partea reclamantă în temeiul art. 96 Cod administrativ, adresă la care **reclamantul nu a recepționat copia încheierii judecătorești, avizul de recepție fiind restituit cu mențiunea „nereclamat”, încalcând astfel obligațiile sale procedurale de recepționare a corespondenței la adresa de domiciliu indicată expres în cererea de chemare în judecată.***[5].

În cazul dat venim cu poziția CtEDO pe cauza Guțu vs Moldova din 7 iunie 2007 [6], punctul 52. prevede ”Curtea notează că dosarul din instanțele judecătorești naționale, o copie a căruia a fost prezentată de Guvern, nu conține nicio citație pentru ședința judecătorească din 16 ianuarie 2002, în opinia Curții, ea nu constituie o probă suficientă că Tribunalul Chișinău **a trimis reclamantului o citație și că ea a fost primită de acesta...**”.

Reieșind din poziția CtEDO, pe cauza sus numită, pentru ca persoana să fie considerată că a fost citată legal este necesar să fie întrunite 2 condiții de bază:

I. Citația/Notificarea să fie trimisă părții în proces;

II. Citația/Notificarea să fie primită/recepționată

Respectiv, instanța de judecată, expres prevede faptul că citația/notificarea a fost trimisă. Însă nu a fost recepționată, fapt ce contravine prevederilor legale naționale, cât și art. 6 a CEDO.

Totodată, menționăm că citarea legală, notificarea în procedura contenciosului administrativ, conform prevederilor art. 223 CA RM prevede expres că hotărârile și alte acte de dispoziție prin care se stabilesc termene, precum și numirea ședințelor și citațiile se notifică participanților la proces conform art. 96–114 CA RM.

Deci Cartea a III-a a CA RM face trimitere directă la cartea a II-a a CA RM și anume la art. 96-114. În cele din urmă, în cartea a II-a a CA RM, capitolul V, Comunicarea în cadrul procedurii administrative, care după cum am menționat mai sus, prin aplicarea tehnicii legislative normele de trimitere ar fi comunicarea și în cadrul procedurii de contencios administrativ

Respectiv, legiuitorul, în Codul Administrativ RM art.96-114 etc., propune mai multe modalități de notificare. Scopul este de a aplica legea favorabilă cetățeanului și nu invers. Deci, legiuitorul ne propune mai multe alternative pentru a putea notifica și/sau demonstra recepționarea notificării, astfel:

”Articolul 97 CA RM *Notificarea*

(1) *Notificarea este comunicarea, dispusă de autoritatea publică, a unui înscris în forma stabilită de prezentul cod.*

(2) *Notificarea se face în cazurile prevăzute de lege sau prin dispoziția autorității publice.*

(3) *Autoritatea publică poate alege între următoarele forme de notificare:*

a) *notificare prin act de recunoaștere a recepționării;*

b) *notificare prin poștă cu act de notificare;*

c) *notificare prin poștă cu scrisoare recomandată;*

d) *notificare prin poștă electronică sau prin mijloace electronice de comunicație dedicate.*

(4) *La celelalte forme de notificare prevăzute la art. 110–113 se poate recurge numai în condițiile reglementate de prezentul cod.*

Iarăși ne întoarcem la cauza Guțu vs Moldova **”a trimis reclamantului o citație și că ea a fost primită de acesta...**”, deci doar avizul de recepție cu mențiunea ”nereclamat”, nu este destul pentru a putea afirma că a fost respectată procedura citării legale, mai e nevoie să ajungă la destinatar. Drept urmare, legislația actuală ne face trimiteri la mai multe posibilități de a notifica cu scopul de a respecta drepturile persoanei la un proces echitabil, accesul la justiție.

Ținând cont că în procedura de contencios administrativ, ca și în procedura civilă, fiecare parte trebuie să dovedească circumstanțele pe care le invocă drept temei al pretențiilor și obiecțiilor sale dacă legea nu dispune altfel. Instanța de judecată, în problematica propusă spre discuție, este binevenit să folosească toate mecanismele propuse de lege și, respectiv, să dețină probele precum că au fost folosite toate căile posibile pentru a notifica persoana.

În continuarea ideii enunțate mai sus, venim cu ROLUL ACTIV AL JUDECĂTORULUI prevăzut expres în art. 219 CA RM *Asigurarea protecției efective a drepturilor*

(1) *Instanța de judecată este obligată să cerceteze starea de fapt din oficiu în baza tuturor probelor legal admisibile, nefiind legată nici de declarațiile făcute, nici de cererile de solicitare a probelor înaintate de participanți.*

(2) **Instanța de judecată depune eforturi pentru înlăturarea greșelilor de formă**, explicarea cererilor neclare, depunerea corectă a cererilor, completarea datelor incomplete și pentru depunerea tuturor declarațiilor necesare constatării și aprecierii stării de fapt. Instanța de judecată indică asupra aspectelor de fapt și de drept ale litigiului care nu au fost discutate de participanții la proces.

(3) Instanța de judecată nu are dreptul să depășească limitele pretențiilor din acțiune, însă, totodată, nu este legată de textul cererilor formulate de participanții la proces.

(4) Instanța de judecată poate avea o discuție juridică cu participanții la proces sau poate da în scris indicații cu privire la situația de drept a cauzei examinate.

Deci, reieșind din faptul că în cererea de chemare în judecată (în preambul) se indică de obicei, numărul de telefon al părții pe proces sau a avocatului și/sau adresa de email (**art. 110¹ Notificarea prin mijloace electronice**), ar fi binevenit, ca instanța de judecată, să folosească aceste pârghii în baza prevederilor art. 219 CA RM pentru a asigura protecția efectivă a drepturilor, respectiv pentru a depune maxim efort și diligență pentru a înlătura greșelile de formă, în felul acesta a respecta dreptul la un proces echitabil.

În contextul notificării prin mijloace electronice, susținem poziția Institutului pentru Politici și Reforme Europene (ipre.md)[7]., care menționează că comunicarea electronică a instanței cu justițiabilii prezintă un șir de riscuri și anume:

1. Lipsa unei adrese electronice sau schimbarea acesteia (nefolosirea poștei electronice, abandonarea contului sau ștergerea acestuia) ce reduce din start posibilitatea corespondenței electronice cu justițiabilul;

2. Pierderea accesului la adresa electronică (spargere, pierderea parolei, blocarea etc.) ce afectează securitatea comunicării cu justițiabilul; Totodată, mesajul electronic ar putea fi recepționat/deschis tardiv din diverse motive (deficiențe în lucrul platformei de poșta electronică, lipsa accesului la poșta electronică etc.);

3. Utilizarea adresei electronice în comun cu alte persoane (conturi comune, împrumutate etc.) ce reduce securitatea corespondenței dintre instanță și beneficiar. Respectiv, confirmarea recepționării și deschiderii mesajului nu reprezintă o garanție suficientă, în situația în care alte persoane tot au acces la adresa electronică (folosirea în comun a adresei electronice);

4. Lipsa accesului la rețeaua internet (accesul propriu-zis, viteza redusă, stabilitatea conexiunii etc.);

5. Lipsa unui dispozitiv pentru accesarea poștei electronice (telefon, tabletă, laptop, calculator, etc.);

6. Competențe digitale reduse sau lipsa acestora (abilitățile de gestionare a poștei electronice, recepționarea mesajelor etc.);

7. Posibilitățile fizice reduse (deficiențe de vedere, tactile)

8. Există riscul accesului neautorizat la poșta justițiabilului (spargerea poștei electronice) etc.

Aceasta nu înseamnă că nu trebuie folosită notificarea electronică, chiar din contra în este binevenită și trebuie folosită, iar în caz că devine imposibilă probarea comunicării să fie folosite toate mecanismele de citare legală conform prevederilor CA RM și CPC RM.

Totodată nu uităm de prevederile "Articolul 114 CA RM "Înlăturarea viciilor de notificare. Dacă o notificare a înscrisului, care îndeplinește condițiile de formă, nu poate fi probată sau dacă înscrisul a ajuns cu încălcarea prevederilor obligatorii de notificare, atunci acesta se consideră notificat din momentul în care într-adevăr a ajuns la persoana care urma să fie notificată".

Reieșind din condițiile problematice propuse, instanțele de judecată în Încheieri de acest gen, menționează că "avizul de recepție fiind restituit cu mențiunea „nereclamat”,,, respectiv, după noi, ar fi binevenit ca instanța de judecată să aplice toate mecanisme, modalitățile de citare legală a părții corespunzător prevederile CA RM.

Reieșind din logica juridică care ne propune legiuitorul și anume că Cartea a III-a a CA RM face trimiteri directă la cartea a II-a a CA RM și anume la art. 96-114, după noi este binevenit și chiar necesar de efectuat modificări, completări a actelor normative/actelor administrative normative ce țin de activitatea ÎS "Poștei Moldovei", care să nu se limiteze doar la citarea prin scrisoare recomandată, dar să aplice, în limita competenței sale, acele mecanisme ce sunt prevăzute în art. 94-114 CA RM.

Articolul 103CA RM **Notificarea de substituie a altor persoane**

Dacă persoana care urmează a fi notificată nu este găsită în locuința sa, în spațiile sale de activitate sau într-o instituție comunitară în care locuiește, înscrisul poate fi notificat:

a) în locuința acesteia – **unui membru matur de familie**, unei persoane care lucrează pentru familie sau unei persoane mature care locuiește permanent acolo;

b) în spațiile de activitate ale acesteia – **unei persoane angajate acolo**;

c) în instituția comunitară în care locuiește – **conducătorului instituției sau unui reprezentant împuternicit în acest sens.**

Articolul 104. **Notificarea de substituie prin introducerea în cutia poștală**

(1) *Dacă notificarea nu poate fi efectuată conform art. 103 lit. a) sau b), înscrisul de notificat poate fi introdus într-o cutie poștală ce aparține locuinței sau spațiilor de activitate ale persoanei care urmează a fi*

notificată sau într-un dispozitiv asemănător pe care aceasta l-a instalat pentru recepționarea poștei și care în mod obișnuit este potrivit pentru o păstrare sigură. **Persoana care efectuează notificarea menționează data notificării pe plicul înscrisului de notificat.**

(2) Odată cu depunerea conform alin. (1), înscrisul se consideră notificat.

Articolul 105. Notificarea de substituție prin depunere la oficiul poștal

(1) Dacă notificarea nu poate fi efectuată conform art. 103 lit. c) sau art. 104, înscrisul de notificat **poate fi depus la oficiul poștal în a cărui circumscripție se află locul notificării. Persoana care efectuează notificarea menționează data notificării pe plicul înscrisului de notificat.**

(2) Despre depunere se întocmește o înștiințare scrisă, care se atașează la ușa locuinței persoanei ce urmează a fi notificată, la ușa spațiilor ei de activitate sau la ușa instituției comunitare în care locuiește. Înștiințarea trebuie să conțină data atașării, denumirea și adresa oficiului poștal la care se depune înscrisul de notificat, precum și date despre durata termenului de păstrare și începutul curgerii acestuia.

(3) Înscrisul se consideră notificat odată cu atașarea înștiințării scrise.

(4) **Oficiul poștal** ține înscrisul depus la îndemână pentru a fi ridicat pe parcursul a 3 luni. Termenul începe să curgă din ziua în care a fost atașată înștiințarea. După expirarea termenului, înscrisurile care nu au fost ridicate se expediază înapoi autorității publice care a dispus notificarea.

Articolul 109. Notificarea prin poștă cu scrisoare recomandată

(1) Un înscris poate fi notificat prin poștă cu scrisoare recomandată cu aviz de recepție.

(2) Pentru probarea notificării este suficient avizul de recepție. etc”

Deci rolul ÎS „Poșta Moldovei” este unul indiscutabil și major în implementarea acestor prevederi, în special în ceea ce privește felurile de notificări ce ne propune CA RM.

Totodată se în Încheierile instanței de judecată de înlăturare a neajunsurilor se regăsește și poziția că *este întemeiată poziția că... încheierea judecătorească a fost publicată pe portalul instanței judecătorești <https://jc.instante.justice.md/> în data de ..., iar în termenul suplimentar acordat, reclamantul nu a înlăturat neajunsurile stabilite. Astfel, judecătorul statuează că, partea fiind conștientă de obligațiile sale procedurale, în contextul publicării actului judecătorești, deși a putut și a trebuit să cunoască neajunsurile și termenul stabilit, **nu a înlăturat neajunsurile stabilite la depunerea cererii de chemare în judecată în termenul acordat**”.*

Considerăm poziția sus menționată instanței de judecată - prematură precum că încheierea judecătorească a fost publicată pe portalul instanței judecătorești <https://jc.instante.justice.md/>, ținând cont că dreptul de acces la instanță trebuie să fie „concret și efectiv” [Bellet împotriva Franței, pct. 38 [8]; Zubac împotriva Croației (MC), pct. 76-79][28]. Efectivitatea dreptului de acces impune ca un individ „să beneficieze de o posibilitate clară și concretă de a contesta un act ce constituie o ingerință în drepturile sale” [ibidem, pct. 36; Nunes Dias împotriva Portugaliei [9] (dec.) în privința normelor privind citarea de a compărea în instanță.

Atenționă, supra faptului că în prezent, nu există nici un act normativ la nivel național care prevede calcularea termenelor (pentru a contesta Încheieri, Hotărâri etc.) din data publicării pe portalul <https://jc.instante.justice.md/>, totodată astfel de obligații procedurale (art. 56 CPC Drepturile și obligațiile participanților la proces) de a consulta site-ul oficial al instanțelor de judecată (despre care cunosc nu toți cetățenii) nu se regăsesc în nici un act normativ, act administrativ normativ sau act administrativ individual.

Cauza ZILIBERBERG vs Moldova din 01.02.2005 [10], în p. 41. Curtea în continuare notează că în hotărârea *Kremzow c. Austriei* din 21 septembrie 1993, *Seria A nr. 268-B* [29] și în hotărârea *Kamasinski c. Austriei* din 19 decembrie 1989, *Seria A nr. 16811* [11], **În cauzele Kremzow și Kamasinski, persoanele acuzate au fost reprezentate de către avocații acestora și, în principiu, acestea au avut posibilitatea de a-și asigura apărarea. În prezentul caz, reclamantul pur și simplu nu a avut posibilitatea de a face acest lucru deoarece nu a fost anunțat înaintea datei audierii.** 42. Prin urmare, reclamantul nu a avut parte de un proces echitabil în sensul articolului 6 § 1 al Convenției.

Legislația referitoare la formalitățile și termenele care trebuie respectate pentru a formula un recurs vizează asigurarea bunei administrări a justiției și respectarea, în special, a principiului securității juridice (Cañete de Goñi împotriva Spaniei, pct. 36) [12]. Astfel, reglementarea în cauză sau aplicarea acesteia nu trebuie să împiedice justițiabilul să se prevaleze de o cale de atac disponibilă [Miragall Escolano și alții împotriva Spaniei [13], pct. 36; Zvolský și Zvolská împotriva Republicii Cehe [14], pct. 51). În special, trebuie, în fiecare caz, să se procedeze la o evaluare în lumina particularităților procedurii despre care se face vorbire. **Instanțele trebuie, în aplicarea normelor de procedură, să evite un formalism excesiv care ar aduce atingere caracterului echitabil al procedurilor și o flexibilitate excesivă care ar conduce la eliminarea condițiilor procedurale stabilite de lege (Hasan Tunç și alții împotriva Turciei [15], pct. 32-33).**

Dreptul de acces la o instanță este afectat în însăși esența sa atunci când reglementarea acestuia încează să mai servească **scopurilor de securitate juridice și bună administrare a justiției** și constituie un obstacol care împiedică justițiabilul să solicite soluționarea pe fond a litigiului de către instanța competentă

[Zubac împotriva Croației (MC)[28], pct. 98]. În cazul unei indicări inexacte sau incorecte a termenelor care trebuie respectate de autorități, instanțele naționale trebuie să țină cont suficient de circumstanțele specifice ale cauzei și să nu aplice normele și **jurisprudența relevante într-un mod prea rigid** [a se compara Clavien împotriva Elveției [17] (dec.) și Gajtani împotriva Elveției] [18]

În cauza Russu vs. Republica Moldova (definitivă la 13.02.2009)[19] CtEDO a luat notă de declarația Guvernului, potrivit căreia reclamantul a fost citat pentru ședința judecătorească din 18 noiembrie 2004, însă el a decis să nu se prezinte. Totuși, unica dovadă a citării, prezentată de către Guvern, a fost registrul corespondenței expediate de Curtea de Apel. La dosar nu există dovezi care ar confirma faptul că citația a ajuns la reclamant. CtEDO a obligat Republica Moldova să achite reclamantului suma totală de 1000 EURO, achitată integral de Guvern

Dreptul la acțiune sau la o cale de atac trebuie să se exercite din momentul în care părțile interesate pot cunoaște efectiv deciziile judiciare care le impun o obligație sau care ar putea aduce atingere drepturilor sau intereselor lor legitime. În caz contrar, curțile și tribunalele ar putea, prin întârzierea notificării deciziilor lor, să scurteze substanțial termenele căilor de atac sau chiar să facă imposibilă introducerea unei căi de atac. Notificarea, ca act de comunicare între organul jurisdicțional și părți, servește la aducerea la cunoștință a deciziei instanței, precum și a temeiurilor care o motivează, pentru a permite părților, dacă este cazul, să formuleze o cale de atac (Miragall Escolano și alții împotriva Spaniei, pct. 37[20]) sau unei părți terțe interesate să intervină (Cañete de Goñi împotriva Spaniei [21], pct. 40, referitoare la o persoană fizică care nu fusese citată să compare în calitate de parte terță interesată într-o procedură al cărei rezultat i-a cauzat un prejudiciu).

În cauza Godorozea vs. Republica Moldova (definitivă la 06.01.2010) [24] Guvernul a susținut că reclamanta a fost corespunzător citată în ședință, după cum rezultă din înregistrarea despre trimiterea citației în adresa acesteia. CtEDO a concluzionat că [...] “neavând nicio notificare prealabilă despre ședință, reclamanta nu a reușit să-și pregătească apărarea nici nu a fost reprezentată de un avocat.” CtEDO este de acord cu reclamanta [...] având în vedere faptul că Curtea Supremă de Justiție a inversat hotărârea pronunțată de instanța inferioară, care a fost favorabilă reclamantei, audierea personală a reclamantei constituind o necesitate. CtEDO a obligat Republica Moldova să achite reclamantei 3550 EURO, dintre care Guvernul a achitat 1530 EURO.

În cauza Rassohin vs. Republica Moldova (definitivă la 18.01.2012) [22] CtEDO nu a găsit în dosar nicio confirmare că citația care a fost trimisă de Curtea Supremă de Justiție la adresa reclamantei a fost în realitate expediată. Astfel, CtEDO a ajuns la concluzia că reclamanta nu a avut posibilitatea să-și susțină deplin cauza în fața Curții Supreme de Justiție. În circumstanțele particulare ale acestei cauze, în care prezența reclamantei era necesară, lipsa citării corespunzătoare a privat-o de dreptul de acces la justiție. CtEDO a obligat Republica Moldova să achite reclamantei suma de 3200 EURO, achitată integral de Guvern.

În cauza Deli vs. Republica Moldova (definitivă la 22.01.2020) [23], în timp ce Guvernul a susținut că reclamantul a fost citat la ședință, așa cum s-a dovedit în registrul instanței naționale, în dosar nu exista nicio dovadă că reclamantul a primit efectiv citația, conform cerințelor jurisprudenței interne. Prin urmare, CtEDO a considerat că a existat o încălcare a articolului 6 § 1 și a obligat Republica Moldova să achite reclamantului suma totală de 1517 EURO.

În perioada 2009-2020 CtEDO, în baza constatării încălcărilor art.6 al Convenției, în special a modului de citare, a obligat Republica Moldova să achite reclamantilor 8 347 EURO din care au fost achitați 5 730 EURO[8].

În cauza Zavodnik împotriva Sloveniei [24], se făcea vorbire despre o notificare în cadrul procedurii insolvenței. Curtea a hotărât că modul în care a fost notificată ședința nu a fost adecvat (ședința fusese anunțată pe panoul de afișaj al instanței și în jurnalul oficial), ceea ce l-a împiedicat pe reclamant să conteste repartizarea activelor (Zavodnik împotriva Sloveniei, pct. 78-81).

Recomandări

1. **Clarificarea reglementărilor:** Actele normative ar trebui să fie modificate pentru a reflecta modul în care sunt calculate termenele procesuale în contextul utilizării site-urilor web ale instanțelor. Ar trebui specificat dacă termenul începe de la data publicării pe site sau dacă trebuie să fie confirmat și prin alte forme de notificare.

2. **Îmbunătățirea sistemului de notificare:** Instanțele ar trebui să implementeze sisteme care asigură că toate părțile sunt notificate în mod eficient și în timp util, nu doar prin publicarea pe site. Ar putea fi utilă utilizarea de notificări prin e-mail sau prin alte metode pentru a garanta că părțile primesc informațiile necesare.

Ar fi binevenit și rațional să se propună modificări care să permită utilizarea unor mecanisme mai eficiente și variate de comunicare, în actele normative și administrative care reglementează activitatea ÎS „Poștei Moldovei”, conform prevederilor din art. 94-114 CA RM, care să asigure o mai bună eficiență și conformitate cu cerințele legale.

Este important ca aceste modificări să fie analizate și discutate în contextul legislației existente și al nevoilor practice ale ÎS „Poștei Moldovei” pentru a asigura implementarea efectivă și conformă a noilor reglementări. De asemenea, consultarea cu experți în drept și cu părțile interesate va fi esențială pentru a asigura că toate aspectele sunt acoperite corespunzător.

3. Formare și educație: Este important ca avocații și părțile implicate să fie bine informate despre noile reglementări și despre modul în care tehnologiile informaționale sunt utilizate în procesul judiciar. Trainingurile și resursele educaționale pot ajuta la evitarea problemelor legate de calcularea termenelor și de respectarea cerințelor procesuale.

4. Monitorizarea și evaluarea: Implementarea unui mecanism de monitorizare și evaluare a utilizării tehnologiilor informaționale în justiție ar putea ajuta la identificarea problemelor și la propunerea de soluții adecvate.

Adoptarea unor măsuri adecvate pentru reglementarea și gestionarea termenelor procesuale într-un context digital este esențială pentru asigurarea unei justiții eficiente și echitabile. Aceste măsuri trebuie să ia în considerare atât aspectele tehnice, cât și cele juridice, pentru a asigura respectarea drepturilor tuturor părților implicate.

Reglementarea și modificarea actelor normative. Reieșind din realitățile dezvoltării sociale, juridice, tehnologice, este necesară o reglementare clară și adaptată la utilizarea tehnologiilor informaționale în justiție. Actele normative ar trebui să prevadă în mod explicit modul în care termenele procesuale sunt calculate și aplicate în contextul publicării informațiilor pe site-ul instanțelor. De asemenea, trebuie să se asigure că părțile au acces efectiv și în timp util la informațiile necesare pentru a respecta termenele stabilite de instanță.

Înțelegem că tehnologiilor informaționale, inteligenței artificiale aparține viitorul, respectiv cele din urmă promit să transforme semnificativ domeniul justiției, aducând atât oportunități, cât și provocări. Într-adevăr, avantajele pot fi mari, dar este important să abordăm și riscurile și să ne adaptăm în mod pragmatic la contextul actual.

În timp ce tehnologia informațională și inteligenței artificiale au potențialul de a aduce schimbări pozitive în justiție, este important să abordăm cu atenție și responsabilitate riscurile și provocările asociate. Adoptarea unei abordări echilibrate, care să integreze avantajele tehnologiei cu măsuri adecvate de protecție și reglementare, va fi cheia pentru avansarea sistemului judiciar într-un mod just și eficient.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Constituția RM. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro (consultat la 10.09.2024);
2. <https://hudoc.echr.coe.int/tpk197/view.asp#%20>(consultat la 10.09.2024);
3. <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/51f25a674.pdf>(consultat la 10.09.2024);
4. https://www.inj.md/sites/default/files/17/91-95_Exigente%20fata%20de%20hotarirea%20judecato-reasca.pdf(consultat la 10.09.2024);
5. https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integracion/pdf/cbea515d-1929-48a8-959b-26f70c2a4ed1(consultat la 10.09.2024);
6. <https://hudoc.echr.coe.int/rum#%7B%22itemid%22:%5B%22001-112840%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
7. https://ipre.md/wp-content/uploads/2021/04/Opinie-IPRE_GEJ_citare_electronica_21_04_2021_final.pdf(consultat la 10.09.2024);
8. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-182297%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
9. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-44186>(consultat la 10.09.2024);
10. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22display%22:%5B%220%22%5D,%22languageisocode%22:%5B%22RUM%22%5D,%22appno%22:%5B%2261821/00%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-112694%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
11. <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57614%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
12. <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60684%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
13. <https://legeaz.net/hotarari-cedo/miragall-escolano-si-altii-h9e>(consultat la 10.09.2024);
14. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-65306%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
15. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-170591%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
16. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-167114%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
17. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-177720%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
18. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-146361%22%7D>(consultat la 10.09.2024);
19. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22RUM%22%5D,%22appno%22:%5B%227413/05%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-127982%22%7D>(consultat la 10.09.2024);

20. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-63083%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-63083%22]})(consultat la 10.09.2024);
21. [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-60684%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-60684%22]})(consultat la 10.09.2024);
22. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:\[%22rassohin%22\],%22respondent%22:\[%22MDA%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-124100%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:[%22rassohin%22],%22respondent%22:[%22MDA%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-124100%22]})(consultat la 10.09.2024);
23. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-196887%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-196887%22]})(consultat la 10.09.2024);
24. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-144474%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-144474%22]})(consultat la 10.09.2024);
25. Codul administrativ RM. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144471&lang=ro#(consultat la 10.09.2024);
26. Codul de procedură Civilă RM. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144826&lang=ro#(consultat la 10.09.2024);
27. www.instante.justice.md
28. <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/12/Zubac-impotriva-Croatiei-MC-rez.pdf>(consultat la 10.09.2024);
29. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57829%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57829%22]})(consultat la 10.09.2024).

ATRIBUȚIILE SECRETARILOR ȘI SECRETARELOR AUTORITĂȚILOR PUBLICE LOCALE (APL) ÎN DOMENIUL ELECTORAL

THE DUTIES OF THE SECRETARIES OF LOCAL PUBLIC AUTHORITIES (LPA) IN THE ELECTORAL FIELD

Igor SOROCEANU, *doctorand, magistru în științe ale educației*,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
e-mail: soroceanuuigor@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8719-0454>

Summary

LPA competences are the set of rights and obligations of local public authorities in the fields of activity that are established for them. In order to achieve their competences, local authorities have at their disposal financial, institutional, patrimonial and human resources. These, all cumulative, determine the administrative capacity of each individual authority.

Keywords: *independent candidate, party lists, registration deadline, Central Electoral Commission, local public authorities, etc.*

Introducere

Repartizarea competențelor se realizează în baza următoarelor principii:

- transferurile de competențe nu implică retragerea nici unei atribuții a colectivităților descentralizate, ci dimpotrivă, ele conferă acestora atribuții noi;
- transferurile de competențe nu trebuie să aducă nici o atingere preeminenței statului, ci trebuie să-i permită să consacre mai mult misiunilor sale fundamentale legate de suveranitatea națională, precum justiția, apărarea, securitatea, etc.;
- transferurile de competențe nu trebuie să permită unei colectivități teritoriale să-și exercite tutela asupra unei alte colectivități. Colectivitățile locale sunt considerate autonome în sferile lor de competențe;
- transferurile de competențe trebuie să fie definite în funcție de vocația principală a fiecărui nivel de colectivitate. Transferul se face în beneficiul colectivității celei mai apte de a exercita competența respectivă în raport cu nevoile cetățenilor. Astfel, competențele către nivelul I cuprind ansamblul atribuțiilor relative pentru amenajarea vieții locale: către nivelul II – responsabilități de a asigura ajutoare și servicii care fac apel la solidaritatea socială; competențele regiunilor cuprind misiuni de planificare, impulsione și incitare în domeniul economic, social și cultural.

Gradul de investigare a problemei la momentul actual, scopul cercetării. La momentul actual, importanța și scopul de elaborare a prezentului demers științific, apare din intenția autorului de a releva în prim-plan unele repere ale atribuțiilor secretarilor și secretarelor Autorităților Publice Locale (APL) în domeniul electoral. Totodată este și necesitatea stringentă de efectuare a unei analize ample referitor la esența subiectului cercetării.

Materiale utilizate și metode aplicate. În procesul elaborării articolului științific ne-am ghidat de mai multe și diverse metode de cercetare științifică care au făcut posibilă investigarea corespunzătoare a subiectului titlului, dintre care putem enumera: metoda analizei, metoda sintezei, metoda deducției, metoda sistemică, metoda istorică, precum și metoda comparativă.

Baza teoretico-juridică a demersului științific cuprinde materialul definitiv precum ar fi legislația națională, rapoartele de activitate ale instituțiilor cheie cu atribuții în domeniul electoral, precum și sursele web din mediul online – care direct sau indirect, abordează esența și conținutul subiectului supus cercetării.

Rezultatele obținute în baza analizelor științifice efectuate.

Cadrul normativ care reglementează competențele autorităților administrației publice locale în Republica Moldova include un spectru larg de acte normative, printre care se poate de nominalizat Legea privind administrația publică locală, Legea privind descentralizarea administrativă și alte legi care atribuie autorităților locale competențe în diferite domenii de activitate, în funcție de sfera de reglementare.

Alături de acestea se regăsesc hotărârile guvernului, ordine ale ministerelor, decizii ale consiliilor raionale, decizii ale consiliilor locale, dispoziții ale președinților consiliilor raionale și dispoziții ale primarilor. Totodată, autoritățile administrației publice locale, în activitatea de exercitare a competențelor, se conduc de statutul satului (comunei), orașului (municipiului) și de regulamentul consiliului respectiv, elaborat în baza unui statut-cadru și regulament-cadru, adoptat de către organul legislativ.

Prin prisma celor relevate, se constată că legislația existentă în domeniul competențelor APL este destul de impunătoare și reglementează un vast spectru de probleme, care au completat funcțiile organelor de administrare publică locală cu noi competențe și responsabilități. Totuși, este necesar de evidențiat faptul că multe din actele legislative și normative sunt confuze, necorelate, contradictorii și depășite de timp. Scopul principal al actelor normative care reglementează competențele autorităților administrației publice locale ar trebui să urmărească crearea instrumentelor administrative necesare autorităților locale pentru îndeplinirea atribuțiilor ce revin acestora și asigurarea condițiilor pentru asumarea responsabilităților privind dezvoltarea locală. Cu părere de rău, este vizibil că la momentul actual majoritatea autorităților locale nici nu-și cunosc în totalitate competențele atribuite prin actele normative și totodată nici nu au capacitatea de a-și asuma noile responsabilități și de a le face față atât din punct de vedere financiar, managerial cât și instituțional. În conformitate cu legislația actuală din domeniul APL, autoritățile publice locale ale unităților administrativ-teritoriale de nivelul I sunt consiliile locale alese, ca autorități deliberative, și primarii aleși, ca autorități executive.

În altă ordine de idei, menționăm că autoritățile administrației publice locale exercită competențe proprii, competențe delegate și competențe de cooperare.

Domeniile proprii de activitate ale autorităților publice locale sunt:

<u>Autoritățile publice locale de nivelul I</u>	<u>Autoritățile publice locale de nivelul II</u>
planificarea urbană și gestionarea spațiilor verzi de interes local;	planificarea și administrarea lucrărilor de construcție, întreținere și gestionare a unor obiective publice de interes raional;
colectarea și gestionarea deșeurilor menajere, inclusiv salubritatea și întreținerea terenurilor pentru depozitarea acestora;	stabilirea unui cadru general pentru amenajarea teritoriului la nivel de raion și protecția pădurilor de interes raional;
distribuirea apei potabile, construirea și întreținerea sistemelor de canalizare și de epurare a apelor utilizate și pluviale;	
construcția, întreținerea și iluminarea străzilor și drumurilor publice locale;	construcția, administrarea și repararea drumurilor de interes raional, precum și a infrastructurii rutiere;
transportul public local;	organizarea transportului auto de călători, administrarea autogărilor și stațiilor auto de interes raional;
amenajarea și întreținerea cimitirelor;	
administrarea bunurilor din domeniile public și privat locale;	administrarea bunurilor din domeniile public și privat ale raionului;
construcția, gestionarea, întreținerea și echiparea instituțiilor preșcolare și extrașcolare (creșe, grădinițe de copii, școli de artă, de muzică);	elaborarea și implementarea proiectelor de construcție a gazoductelor interurbane (inclusiv a gazoductelor de presiune medie), a altor obiective termoelectrice cu destinație locală;
dezvoltarea și gestionarea rețelelor urbane de distribuție a gazelor și energiei termice;	administrarea instituțiilor de cultură, turism și sport de interes raional, alte activități cu caracter educațional, cultural și sportiv de interes raional;
activități culturale, sportive, de recreație și pentru tineret, precum și planificarea, dezvoltarea și gestionarea infrastructurilor necesare acestor tipuri de activități;	
amenajarea piețelor agricole, a spațiilor comerciale, realizarea oricăror alte măsuri necesare pentru dezvoltarea economică a unității administrativ-teritoriale;	susținerea și stimularea inițiativelor privind dezvoltarea economică a unității administrativ-teritoriale;
înstituirea și gestionarea întreprinderilor municipale și organizarea oricărei alte activități necesare	administrarea întreprinderilor municipale de interes raional;

dezvoltării economice a unității administrativ-teritoriale;	
construcția de locuințe și acordarea altor tipuri de facilități pentru păturile social vulnerabile, precum și pentru alte categorii ale populației;	administrarea unităților de asistență socială de interes raional;
organizarea serviciilor anti-incendiar.	dezvoltarea și gestionarea serviciilor sociale comunitare pentru categoriile social-vulnerabile, monitorizarea calității serviciilor sociale.

Rolul APL în organizarea alegerilor locale. Procesul electoral local include activitățile și procedurile derulate consecutiv ce țin de organizarea, desfășurarea și totalizarea rezultatelor alegerilor locale. Alegerile locale, prin însăși esența lor, au ca scop promovarea în funcțiile eligibile ale administrației publice locale a unor persoane demne, cunoscătoare a problemelor specifice localităților, în corespundere cu cerințele legitime ale locuitorilor.

Mecanismul electoral configurează tabloul sistemului partitism existent, cât și ponderea și distribuția forțelor politice. Constituirea structurilor orizontale de putere mult mai adecvate nevoilor nemijlocite ale cetățenilor are consecințe importante nu numai în viața politică propriu-zisă, ci și în revigorarea societății civile. Din această perspectivă, alegerile locale sunt eliberate de caracterul lor politic, de suficiența confruntării ideologice, fiind legate de interesele specifice grupurilor sociale, categoriilor socio-profesionale, comunităților urbane și rurale. În acest mod, oamenii se regăsesc mai bine reprezentați în structurile decizionale locale, iar autoritatea conducătorilor este întărită de competențele profesionale și calitățile lor moral-civice recunoscute prin votul popular. Deși alegerile locale nu reprezintă panaceul soluționarea multiplelor probleme ale vieții comunitare, ele impulsionează și în același timp reclamă afirmarea societății civile ca factorul esențial de potențare a raporturilor cu oricare dintre formele puterii, ca și depolitizarea acestora. Fenomenul se subsumează tendinței actuale a democrațiilor de a modera impactul structurilor verticale ale puterii asupra cetățeanului și da a amplifica rezonanța socială a structurilor orizontale de putere. Alegerile locale reprezintă singura modalitate legitimă de instituire a pluralismului decizional, ca o consecință directă a raportului dintre forțele politice de la putere și din opoziție, în general dintre componentele sistemului partitism. Sarcina organizării și desfășurării alegerilor locale revine organelor electorale. Sistemul organelor electorale ale Republicii Moldova, convențional, poate fi divizat în două categorii de organe electorale:

- centrale: Comisia Electorală Centrală (în continuare CEC);
- locale: consiliile electorale de circumscripție și birourile electorale ale secțiilor de votare.

Administrația publică, de rând cu organele electorale, este responsabilă de buna organizare și desfășurare a scrutinului electoral. Autoritățile administrației publice locale, în fiecare an (după 01 ianuarie), precizează listele electorale la domiciliul alegătorilor și cel târziu la 01 martie, prezintă informația respectivă Comisiei Electorale Centrale. Electoratul, potrivit prevederilor constituționale, include cetățenii Republicii Moldova cu drept de vot. Pentru identificarea și nominalizarea alegătorilor se întocmesc listele electorale. Listele respective se întocmesc de către primăriile satelor (comunelor) și orașelor (municipiilor), în două exemplare, pentru fiecare secție de votare.

Este important de menționat că lipsa vizei de reședință nu constituie o restricție pentru a fi înscris în listele electorale. Cu atât mai mult că viză de reședință a fost recunoscută neconstituțională prin Hotărârea Curții Constituționale nr.16 din 19 mai 1997. După întocmirea listelor electorale de către organele administrației publice locale, persoanele decedate sau persoanele care și-au schimbat domiciliul, se exclud din aceste liste. După ce au fost întocmite, verificate la domiciliul alegătorilor și semnate de către primarul localității, listele electorale se verifică de către biroul electoral al secției de votare împreună cu autoritățile administrației publice locale și se aduc la cunoștință publică cel mai târziu cu 20 de zile înainte de ziua alegerilor. Un exemplar al listei electorale se păstrează la primărie, iar unul la biroul electoral al secției de votare. Biroul electoral al secției de votare comunică alegătorilor locul și timpul unde pot lua cunoștință de listele întocmite, folosind în acest scop presa, radioul local, televiziunea locală sau alte forme acceptabile pentru alegători (anunțuri, avize etc.). Ca regulă posibilitatea de a lua cunoștință de listele electorale și de a verifica corectitudinea întocmirii lor este asigurată de biroul electoral la sediul său. Alegătorilor li se asigură posibilitatea de a lua cunoștință de listele electorale și de a verifica corectitudinea întocmirii lor. Ei au dreptul să facă contestații împotriva neincluzării lor în listă sau excluderii din ea, precum și împotriva altor erori comise la înscrierea datelor despre sine sau despre alți alegători cel târziu cu 5 zile înainte de alegeri. *Contestațiile* se examinează de către biroul electoral al secției de votare în decurs de 24 de ore, iar hotărârile acestuia pot fi contestate de subiecții interesați

în instanța de judecată, după procedura stabilită, în cazul în care aceștia au primit refuz de corectare sau includere în listă. Un rol deosebit, în organizarea și desfășurarea a alegerilor locale revine consiliilor electorale de circumscripție și birourilor electorale ale secțiilor de votare.

Organizarea alegerilor. Sarcina organizării și desfășurării alegerilor locale revine organelor electorale. Pentru organizarea și desfășurarea alegerilor, Comisia Electorală Centrală în conformitate cu art.27, 74, 120, 158 și 188 din Codul electoral constituie pe perioada electorală consilii electorale de circumscripție.

Modalitatea de constituire a consiliilor electorale de circumscripție este următoarea: cu cel puțin 55 de zile înainte de alegeri, Comisia Electorală Centrală, constituie circumscripțiile electorale care corespund hotarelor unităților teritorial administrative de nivelul doi și, cu cel puțin 50 de zile înainte de alegeri, constituie consiliile electorale de circumscripție Consiliile electorale de circumscripție ale unităților administrativ-teritoriale de nivelul doi constituie la rândul lor consiliile electorale de circumscripție orășenești (municipale), de sector, sătești (comunale). În cazul desfășurării alegerilor noi sau parțiale consiliile electorale de circumscripție se constituie de către Comisia Electorală Centrală.

Asigurarea consiliului electoral de circumscripție cu sediu, telefon și alte mijloace tehnica-materiale ține de competența autorităților administrației publice locale. Deoarece asigurarea acestor condiții necesită cheltuieli financiare care trebuie să le suporte administrația publică locală, Comisia Electorală Centrală, în temeiul art.18 alin.(3), art.22, art.29 alin.(9), art.31 alin.(1), art.35 alin.(6), art.39 alin.(1), art.47 alin.(13), art.52 alin.(1), art.56 alin.(5) din Codul electoral, prin hotărârea sa nr.374 din 28.11.2006 Cu privire la asigurarea de către autoritățile publice locale a mijloacelor necesare pentru pregătirea și desfășurarea alegerilor locale generale din anul 2007, a recomandat consiliilor raionale, municipiilor Chișinău și Bălți, U.T.A. Găgăuzia, consiliilor orășenești, sătești (comunale) să prevadă în bugetele locale pentru anul 2007 mijloacele necesare pentru pregătirea și desfășurarea alegerilor locale generale din anul 2007.

Consiliul electoral de circumscripție se constituie în componența a 7-11 membri cu drept de vot deliberativ, dintre care în consiliile de circumscripție de nivelul doi cel puțin trei persoane cu studii juridice superioare sau cu studii în domeniul administrației publice. Consiliile se constituie în baza propunerilor consiliilor locale de nivelul întâi sau doi, iar în cazul când lipsesc aceste propuneri, ele sunt numite de Comisia Electorală Centrală din rezerva funcționarilor electorali pe care o deține.

Structura. Candidaturile membrilor consiliului electoral de circumscripție se propun: *pentru consiliul electoral de circumscripție al unității administrativ-teritoriale de nivelul doi* – 2 membri de către judecătoria din circumscripția electorală și 2 membri de către consiliul local de nivelul doi; *pentru consiliul electoral de circumscripție orășenească (municipală), de sector, sătească (comunală)* – 2 membri, de către consiliul local de nivelul întâi.

În cazul când partidele și alte organizații social-politice nu prezintă candidaturile sale în componența consiliului electoral de circumscripție cel târziu cu 7 zile înainte de expirarea termenului de constituire a acestuia, numărul necesar de candidaturi se completează de către consiliul local. În cazul în care consiliul electoral de circumscripție îndeplinește și funcția de birou al secției de votare, membrii propuși de către partide și alte organizații social-politice reprezentate în Parlament nu pot fi membri de partid.

Membrii consiliului electoral de circumscripție propuși de instanțele judecătorești și de consiliile locale nu pot fi consilieri în consiliile locale și membri de partid. Membrii consiliului cu drept de vot deliberativ nu pot fi soții, afini și rudele de gradul întâi și doi ale candidatului la alegeri. Consiliul electoral de circumscripție de comun cu administrația publică locală este obligat să asigure în termene și condiții egale desfășurarea întâlnirilor dintre concurenți electorali și alegători.

În cazul apariției vacanței funcției de membru al consiliului, consiliul înaintează organului electoral superior și autorității publice sau partidelor respective un demers cu privire la completarea vacanței, dar nu mai târziu de ziua precedentă alegerilor.

Pentru organizarea și desfășurarea alegerilor, consiliile electorale de circumscripție constituie birouri electorale ale secțiilor de votare. Biroul electoral al secției de votare se constituie de către consiliile electorale de circumscripție cu cel puțin 20 de zile înainte de ziua alegerilor. Biroul electoral al secției de votare este constituit din 5-11 membri cu drept de vot deliberativ după cum urmează:

- candidaturile a 3 membri se propun de către consiliile locale;
- candidaturile celorlalți membri cu drept de vot deliberativ se propun de către partide și alte organizații social-politice reprezentate în Parlament, la data constituirii biroului electoral al secției de votare proporțional mandatelor deținute. În cazul când partidele și alte organizații social-politice nu prezintă candidaturile sale în componența biroului electoral al secției de votare cel târziu cu 7 zile înainte de expirarea termenului de constituire a biroului electoral, numărul necesar de candidaturi se completează de către consiliul local.

În decurs de 2 zile de la data constituirii biroului electoral al secției de votare reprezentantul consiliului electoral sau al autorității publice locale convoacă membrii biroului electoral, care aleg din rândul lor președintele, vicepreședintele și secretarul biroului electoral, adoptând în acest sens o hotărâre. Sediul biroului electoral al secției de votare trebuie să fie utilat cu mobilă necesară, dulapuri, safeu, telefon, mijloace anti-incendiu. Primăriile oferă birourilor electorale ale secțiilor de votare informații și sprijin, necesare în exercitarea atribuțiilor lor prevăzute de Codul electoral și de Regulamentul cu privire la activitatea birourilor electorale ale secțiilor de votare aprobat prin hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr.396 din 14 decembrie 2006.

Autoritățile publice, întreprinderile, instituțiile și organizațiile, persoanele cu funcții de răspundere, partidele și alte organizații social-politice, precum și organele acestora sunt obligate să sprijine birourile electorale ale secției de votare în exercitarea atribuțiilor lor, să le furnizeze informațiile și materialele necesare pentru activitate. Sprijinul din partea autorităților publice și a exponenților acestora se acordă numai la cerere și nu se poate manifesta prin acțiuni vădit disproporționate față de necesitățile existente.

Biroul electoral al secției de votare poate sesiza autoritățile publice, întreprinderile, instituțiile, organizațiile, persoanele cu funcții de răspundere, partidele și alte organizații social-politice, precum și organele acestora, în probleme de organizare și desfășurare a alegerilor, acestea fiind obligate să examineze sesizarea și să dea răspuns în decursul a 3 zile de la data primirii ei, dar nu mai târziu de ziua alegerilor.

Concluzii

Autoritățile publice locale joacă un rol crucial în desfășurarea alegerilor, asigurând cadrul necesar pentru un proces electoral liber, corect și transparent. Ele sunt responsabile de organizarea logistică, inclusiv stabilirea secțiilor de votare, gestionarea personalului electoral și asigurarea materialelor necesare pentru vot. În plus, autoritățile locale contribuie la informarea și mobilizarea cetățenilor, facilitând accesul acestora la procesul de votare. Prin intermediul colaborării cu instituțiile centrale și respectarea strictă a legislației electorale, autoritățile publice locale garantează integritatea și credibilitatea alegerilor, consolidând astfel democrația la nivel național.

În plus, autoritățile publice locale au responsabilitatea de a asigura securitatea procesului electoral, prevenind și gestionând eventualele incidente sau fraude electorale. Ele joacă un rol esențial în educarea alegătorilor privind importanța participării la vot și în asigurarea accesibilității votului pentru toate categoriile de cetățeni, inclusiv pentru persoanele cu dizabilități și cele din zonele rurale izolate. Prin implicarea activă și eficientă a autorităților locale, se contribuie la creșterea încrederii publicului în sistemul electoral și la promovarea valorilor democratice, asigurând astfel un fundament solid pentru guvernarea legitimă și reprezentativă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cornea, Sergiu. Rolul APL în organizarea alegerilor locale. În: materialele Conferinței științifice de totalizare a activității de cercetare a cadrelor didactice din 20.04.2007, Cahul, p.182, numărul total de pagini: 295, ISBN 978-9975-9751-7-9;
2. Proiectul planului strategic pe anii 2020-2023 al Comisiei Electorale Centrale a Republicii Moldova. Poate fi accesat la următorul link: https://a.cec.md/storage/ckfinder/files/StrategicPlan_CEC_PRO-IECT_Final_Dec4.pdf, vizualizat la 16.05.2024;
3. Chivriga, Andrian; Furdui, Viorel. Organizarea și funcționarea APL în Republica Moldova: competențe, structura și resurse, Chișinău, Editura: IDIS „Viitorul”, 2009, numărul total de pagini: 42, ISBN 978-9975-9625-2-0;
4. Atribuțiile secretarilor și secretarelor Autorităților Publice Locale (APL) în domeniul electoral. Poate fi accesat la următorul link: <https://cicde.md/evenimente/atributiile-secretarilor-si-secretarelor-autoritatilor-publice-locale-apl-in-domeniul-electoral/>, vizualizat la 20.05.2024;
5. Armașu, Sergiu. Rolul organelor administrației publice locale în asigurarea ordinii de drept pe teritoriul unității administrativ teritoriale respective din 16 decembrie 2020. Poate fi accesat la următorul link: <https://www.calm.md/rolul-organelor-administratiei-publice-locale-asigurarea-ordinii-de-drept-pe-teritoriul-unitatii-administrativ-teritoriale-respective/>, vizualizat la 18.05.2024.

**EFECTELE CRIMINALITĂȚII CIBERNETICE ASUPRA
SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA⁴⁹**

**THE EFFECTS OF CYBERCRIME
ON NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Marcel BENCHECI, doctor, cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
e-mail: marcelbencечи@mail.ru,
ORCID: 0000-0002-6619-5299

Nicolae PANFILII, doctorand,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
e-mail: n.panfilii22@gmail.com,
ORCID: 0009-0002-3640-6849

Diana HÎRBU, doctor, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-7867-1731

Summary

Ensuring the informational security and cyber protection of the Republic of Moldova is a state obligation. The situation that has arisen recently in the post-Soviet space, including audiovisual informational resources from the Russian Federation, has begun to have a particularly negative impact on the observance of human rights, state security, and the consolidation of the status of a sovereign, independent, and integral state.

The effects of cybercrime on national security derive from the way technology is used by hostile elements and malicious individuals. Currently, cybercrime is no longer significant beyond the fields of IT risk management and law enforcement.

Keywords: *cybercrime, Republic of Moldova, information security, national security, state.*

Garantarea securității informaționale și a protecției cibernetice în Republica Moldova reprezintă o responsabilitate a statului. Recent, situația din spațiul post-sovietic, inclusiv influența resurselor informaționale audiovizuale din Federația Rusă, a început să afecteze negativ respectarea drepturilor omului, securitatea națională și consolidarea statutului de stat suveran, independent și unitar.

Impactul criminalității informatice asupra securității naționale depinde de modul în care tehnologia este folosită de elemente ostile și persoane cu intenții rele. În prezent, criminalitatea informatică nu mai are o relevanță majoră în afara domeniilor de management al riscului IT și al aplicării legii. Responsabilitatea statului de a asigura securitatea cetățenilor săi nu se poate limita doar la spațiul cibernetic; în plus, în acest domeniu, manifestările practice ale unei astfel de responsabilități trebuie definite ca parte a unui proces politic democratic, bazat pe date factuale solide [1].

Estimările financiare privind amploarea daunelor cauzate de criminalitatea informatică datează încă din anii 1990, când companiile de securitate au început să conducă cercetări în acest domeniu și să publice numeroase rapoarte. Există zeci de evaluări diferite provenite din sectoarele comerciale și guvernamentale din Statele Unite, Anglia și alte țări dezvoltate [2, p. 16-17]. Un raport FBI a estimat daunele aduse afacerilor americane în 2005 la 65 de miliarde de dolari [3, p. 10]. În 2009, secretarul de Comerț al SUA, Gary Locke a susținut că daunele anuale aduse companiilor americane, ca urmare a contrafacerii și pirateriei (adică, utilizarea ilegală a codurilor de calculator) erau de aproximativ 200-250 de miliarde de dolari [4]. În anul 2011, potrivit unui raport al unei companii britanice, s-au estimat daunele la 27 de miliarde de lire sterline anual: prejudiciul anual pentru cetățenii britanici a fost estimată la 3,1 miliarde de lire sterline, pentru sectorul de afaceri la 21

⁴⁹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

de miliarde de lire sterline și pentru guvern la 2,2 miliarde de lire sterline [5]. Un alt raport recent al Symantec, un important furnizor global de software pentru securitatea computerelor, a estimat daunele directe cauzate de criminalitatea cibernetică. la 114 miliarde de dolari anual în 24 de națiuni [6]. Alte estimări vorbesc de sute de miliarde de dolari anual. Raportul din 2021 al Biroului Federal de Investigații [7, p. 3] privind criminalitatea pe Internet a menționat pierderi legate de criminalitatea cibernetică de 7 miliarde de dolari, dublu față de pierderile raportate în 2019 [8].

Totuși, criminalitatea informatică nu este doar o problemă economică. Aceasta implică și aspecte semnificative de securitate națională. În timp ce infractorii ciberneticii învață unii de la alții, grupurile de hackeri susținute de state învață și ele de la infractorii ciberneticii și viceversa. Infrastructura criminalității informatice și chiar infractorii ciberneticii înșiși au fost cooptați de guverne în trecut, existând dovezi că statele ar putea achiziționa instrumente din subteranul infractorilor ciberneticii. De asemenea, securitatea națională și-a crescut profilul și importanța datorită abordărilor paralele prin care pot avea loc atacurile. Atacurile fizice nu mai sunt singura metodă de subminare sau compromitere a securității unei națiuni. Rețelele digitale interconectate moderne oferă o abordare aproape paralelă, care, în anumite circumstanțe, este mai puțin costisitoare, mai discretă și mai dăunătoare decât atacurile fizice tradiționale.

Legătura dintre criminalitatea informatică și securitatea națională a devenit tot mai evidentă, pe măsură ce tehnologia a crescut capacitatea infractorilor de a provoca daune și anxietate atât asupra indivizilor, cât și asupra infrastructurii critice a unei națiuni, subminând resursele sale vitale. Astfel, a apărut o nouă abordare a modalităților emergente pentru a trata probleme vechi, precum asigurarea securității naționale, utilizând în unele cazuri modificările legislative existente. Pe măsură ce factorii de decizie continuă să abordeze numeroasele provocări de securitate prezentate de lumea digitală interconectată de astăzi, care este în mod inerent internațională, s-a dezvoltat o schimbare a practicilor în comun între autoritățile de aplicare a legii și agențiile de informații și securitate.

În consecință, conceptul de securitate națională s-a schimbat semnificativ în ultimii ani. Au trecut vremurile când principalele amenințări de securitate ale unei țări erau de natură teritorială și strict militară. Acum, țările nu mai văd o invazie fizică sau militară ca principala amenințare la adresa securității interne și externe, ci se concentrează pe probleme precum sănătatea publică, economia națională și coeziunea socială [9]. Distanța și izolarea odinioară au oferit țărilor precum Noua Zeelandă posibilitatea relativ scăzută de atac fizic și sunt acum aproape irelevante [10]. Un anumit tip de infracțiune care exemplifică această nouă capacitate de atac este cel al criminalității informatice. Definită în general ca o infracțiune în care „*calculatoarele și Internetul joacă un rol central în infracțiune, și nu unul incidental*” [11], criminalitatea informatică caracterizează globalizarea prin scară, viteză și cogniție [12].

Activitățile ciberneticice cresc într-un ritm rapid, permițând conexiuni aproape instantanee. Rafinamentul acestor activități a atins niveluri fără precedent, reprezentând o amenințare serioasă pentru societate. Percepția asupra duratei activităților s-a schimbat semnificativ datorită avansării rapide a tehnologiei ciberneticice. Grupările criminale răspund presiunii exercitate de forțele de ordine, reorganizându-și operațiunile și atrăgând o nouă generație de programatori și experți ciberneticici. Ideea că lumea este un loc mai mic a influențat modul în care țările privesc securitatea.

Într-o lume globalizată și dependentă de tehnologia cibernetică, țările și indivizii pot fi atacați oricând și de oriunde, în diverse moduri și cu o viteză uluitoare. Acești factori, împreună cu costurile relativ scăzute ale criminalității informatice, ilustrează de ce aceasta reprezintă probabil o amenințare directă la adresa securității naționale. Guvernul, infrastructura, proprietatea intelectuală și informațiile personale sunt toate potențial amenințate. Aceste amenințări sunt critice pentru securitatea națională datorită potențialului lor de a perturba semnificativ sau de a afecta funcționarea societății unui stat. Este deosebit de îngrijorător faptul că aceste amenințări nu provin doar de la alte state cu resurse semnificative, ci și de la indivizi rău intenționați care au nevoie doar de cunoștințe și acces la un computer pentru a reprezenta o amenințare potențială.

Una dintre problemele esențiale în dezbateră privind considerarea criminalității ciberneticice drept o amenințare la adresa securității naționale este clasificarea acesteia. Criminalitatea informatică, asemănătoare criminalității transnaționale, include o varietate de infracțiuni, dintre care nu toate sunt văzute ca potențiale amenințări la securitatea națională. Deși criminalitatea informatică acoperă în general infracțiuni comise cu ajutorul sau prin intermediul sistemelor informatice, cum ar fi exploatarea copiilor, fraudă, spălarea banilor, „hackivismul”, spionajul și terorismul, în Republica Moldova definiția este în general destul de largă pentru autoritățile care se ocupă de acest fenomen.

Într-un mod interesant, Grabosky P. [9] distinge între criminalitatea informatică organizată și cea neorganizată în contextul securității naționale, sugerând că amenințarea nu este determinată în mod exclusiv de organizație, ci mai degrabă de scopurile sau motivațiile grupurilor respective. De asemenea, se argumentează că împărțirea infracțiunilor informatice în grupuri bazate pe motivație ajută la gestionarea acestora mai eficient.

Prin clasificarea infracțiunilor informatice în categorii distincte, se poate atribui unui grup sau departament guvernamental responsabilitatea de a aborda aceste infracțiuni, utilizând specialiști cu expertiză adecvată în domeniul respectiv.

Cu toate acestea, pentru a clasifica și a răspunde în mod corespunzător la infracțiunile informatice, motivația din spatele crimei trebuie cunoscută și înțeleasă [2]. De exemplu, sabotarea sistemelor de control și supraveghere ale unei centrale nucleare ar putea fi realizată de „hacktiviști” care protestează împotriva utilizării energiei nucleare, sau poate fi opera teroriștilor care încearcă să afecteze infrastructura critică. De asemenea, poate fi un act de sabotaj economic, cum ar fi spionajul realizat de o companie energetică rivală pentru a obține un avantaj pe piață. Deși este evident beneficiul de a avea grupuri specializate în combaterea acestor infracțiuni informatice, delimitarea precisă a acestor grupuri criminale poate fi extrem de dificilă, în special atunci când motivațiile nu sunt clar definite pentru analiză, și mai ales când făptuitorul nu poate fi identificat sau refuză să își asume responsabilitatea.

Republica Moldova nu este complet imună la atacurile și infracțiunile informatice. Un atac cibernetic direcționat cu succes ar putea perturba serviciile critice, ar putea afecta negativ economia și ar putea reprezenta o amenințare potențială la adresa securității naționale. Este evident că Guvernul Republicii Moldova este expus la criminalitatea informatică și este vulnerabil la astfel de atacuri, cu mai multe incidente în care site-uri din țară au fost vizate, cum ar fi încercările de blocare a serverelor Aeroportului Chișinău, Ministerului de Externe și Agenției Naționale pentru Reglementare în Energetică [13]. În urma acestor incidente, autoritățile le recomandă prestatorilor de servicii să-și consolideze securitatea cibernetică.

Un alt exemplu relevant este incidentul din seara zilei de 17 decembrie 2023, când serviciile și resursele de informare guvernamentale au fost inaccesibile timp de peste o oră, între orele 21:18 și 22:23. În această perioadă, site-urile guvernamentale din Republica Moldova nu au putut fi accesate de utilizatorii internaționali ai Internetului și de către toți utilizatorii operatorilor naționali (consumatori MD-IX). Cu toate acestea, disponibilitatea nu a fost afectată pentru utilizatorii din rețelele RTAAP furnizate de STISC instituțiilor guvernamentale. În același context, Președinția Republicii Moldova a raportat compromiterea serverului său de poștă electronică, descoperită la data de 10 august 2022 [14].

Observăm și investigațiile inițiate de către Serviciul de Informații și Securitate în colaborare cu Procuratura municipiului Chișinău, Oficiul Principal, pentru contracararea activității unui hacker specializat în criminalitate informatică în scopuri profitabile. Un tânăr în vârstă de 29 de ani a încercat ilegal să se autentifice pe sistemele informaționale guvernamentale aparținând I.P. „Serviciul Tehnologia Informației și Securitate Cibernetică” folosind metoda brute-force. În cadrul anchetei penale, au fost efectuate percheziții în locațiile unde opera individul, confiscându-se servere, unități de stocare și echipamente suplimentare pentru asigurarea funcționării continue (un generator, doisprezece UPS-uri profesionale, un stabilizator), precum și trei calculatoare de birou utilizate pentru gestionarea activității criminale.

Cele mai recente statistici privind criminalitatea pentru Republica Moldova au categorii precum: art. 177 din Codul penal, art. 178 din Codul penal, art. 260¹ din Codul penal, art. 260² din Codul penal, art. 260³ din Codul penal, art. 260⁵ din Codul penal, art. 260⁶ din Codul penal, art. 261 din Codul penal, art. 261¹ din Codul penal și art. 301¹ din Codul penal (a se vedea *Anexa 1*). Astfel, Procuratura Republicii Moldova a raportat recent că a existat o descreștere a numărului cauzelor penale pornite în baza art.177 din Codul penal, însă aceste cauze penale constituie în continuare un raport semnificativ de 53,9% din totalul cauzelor penale pornite pe fapte de crimă cibernetică pentru anul 2023. Un alt aspect relevant este redat în *Anexa 2* și anume scăderea numărului cauzelor penale privind infracțiunea de *Fals informatic*, însă s-a majorat neesențial numărul de cauze penale privind *Fraudă informatică* [15]. Cauzele penale cu privire la investigarea infracțiunilor informatice constituie circa 60% din totalul cauzelor penale pornite pe fapte de crimă cibernetică. Numărul acestora a scăzut semnificativ și este redat în tabelul din *Anexa 3*. Totodată, este relevant de indicat principalii indicatori ai activității organelor de urmărire penală în domeniul pe parcursul perioadei de raport conform *Anexei 4*.

În urma analizei datelor menționate, se observă unele discrepanțe în raportarea infracțiunilor informatice și inițierea dosarelor, rămânând mai multe probleme nerezolvate. În primul rând, una dintre cauzele numărului redus de dosare este faptul că victimele ar putea să nu raporteze deloc infracțiunea. În al doilea rând, acestea pot raporta incidentul, dar nu către poliție sau procuratură. În al treilea rând, entitățile la care se raportează incidentul pot să nu transmită informațiile către poliție. În al patrulea rând, chiar dacă incidentele sunt raportate la poliție, acestea pot să nu fie încadrate juridic ca infracțiuni informatice. Drept urmare, oamenii nu abordează serios criminalitatea informatică și nu o consideră o infracțiune reală din cauza naturii sale virtuale. De exemplu, dacă o persoană contactează banca pentru o tranzacție suspectă în cont, pe cine va suna când e-mailul său a fost piratat? Furnizorul de e-mail? Aceste probleme pot crea o reprezentare eronată a incidenței criminalității informatice nu doar în Republica Moldova, ci la nivel global, dacă mecanismele de raportare nu pot centraliza diferitele date legate de activitățile ciberneticе.

Rapoartele privind scăderea criminalității generale pot avea consecințe neintenționate pentru Republica Moldova dacă se ignoră importanța criminalității cibernetice. Această problemă evidențiază faptul că infracțiunile informatice nu sunt tratate la fel ca infracțiunile fizice, așa cum demonstrează atacurile cibernetice menționate, care nu au declanșat investigații sau urmăriri penale din partea poliției. Dacă autoritățile nu inițiază raportări precise, resursele necesare pentru prevenirea infracțiunilor informatice și pentru creșterea rezilienței vor fi probabil irosite. Situația actuală este potențial periculoasă, deoarece evaluările naționale ale amenințărilor din Republica Moldova nu se bazează pe statistici exacte sau complete. În cazul unui atac cibernetic semnificativ, Republica Moldova ar putea fi nepregătită. Prin urmare, sunt necesare statistici colectate printr-un mecanism de raportare cuprinzător și precis pentru a determina dacă criminalitatea informatică are potențialul de a afecta securitatea națională a Republicii Moldova, influențând capacitatea țării și a cetățenilor săi de a funcționa normal. Neraportarea, raportarea greșită sau incapacitatea de a înregistra cu exactitate datele despre criminalitatea informatică afectează capacitatea autorităților de a combate această problemă eficient. Resursele și cercetările necesare provin din capacitatea agențiilor și a guvernului de a justifica necesitatea acestora. Dacă criminalitatea informatică nu este raportată și înregistrată corect și complet într-un mod centralizat (așa cum se întâmplă cu majoritatea celorlalte infracțiuni), guvernul va avea dificultăți în a prezice impactul asupra afacerilor și mijloacelor din Republica Moldova, afectând astfel planificarea resurselor pentru apărare și rezistență. Așa cum considerăm, un eșec de a planifica înseamnă un plan de a eșua.

O altă problemă esențială care apare în dezbaterile privind dacă criminalitatea informatică reprezintă o amenințare directă la adresa securității naționale a Republicii Moldova este capacitatea statului de a colecta statistici precise despre incidența acestor infracțiuni, precum și de a urmări penal și a pedepsi făptașii. Tabansky [1] și Burton [16] menționează despre alegerea unei persoane să folosească spațiul cibernetic pentru mijloace ilegale în detrimentul comiterii fizice a infracțiunii. Ei susțin că alegerea este evidentă; spațiul cibernetic poate oferi viteză, anonim, operare de la distanță și posibilitatea ca infracțiunea să nu fie raportată și, prin urmare, un risc redus de reținere și urmărire penală. Cu toate acestea, comiterea efectivă a infracțiunii este probabil să fie mai lentă și să necesite prezența reală într-o locație. Prin urmare, potențialul ca cineva de a recunoaște individul crește șansa ca infracțiunea să fie raportată, sugerând că șansa de reținere este mare.

Criminologia clasică sugerează că infracțiunea este rezultatul unei decizii raționale, iar în luarea acestei decizii, folosim aceeași logică: dacă există certitudinea pedepsei, decizia rațională este de a nu comite infracțiunea. Dintr-o perspectivă criminologică, este mai rațional să comiți o infracțiune informatică decât una fizică, deoarece pedeapsa nu este atât de sigură. Această idee este susținută și de Tabansky [1], „*răspunsurile statului nu au ținut pasul cu ritmul schimbărilor tehnologice în spațiul cibernetic*” [1, p. 120]. Dacă o infracțiune fizică ar declanșa o investigație a poliției, o infracțiune informatică ar putea să nu fie raportată sau, chiar dacă ar fi, ancheta ar putea fi complicată de faptul că infracțiunea a avut loc într-o altă țară unde nu există posibilități de extrădare sau Republica Moldova nu are jurisdicție. Astfel, criminalitatea informatică reprezintă o amenințare directă la adresa securității naționale a Republicii Moldova, având potențialul de a distruge infrastructura, de a afecta economia prin pierderea proprietății intelectuale, a secretelor comerciale sau a informațiilor sensibile din punct de vedere comercial și de a perturba sau dăuna viețile și mijloacele de trai ale cetățenilor moldoveni.

Republica Moldova, fiind atât relativ mică, cât și izolată geografic, depinde în mare măsură de tehnologiile care permit conectarea globală a persoanelor și întreprinderilor, aspect reflectat probabil în exporturi și investiții. Deși anterior Republica Moldova beneficia de o securitate națională fizică datorită izolării sale geografice, aceasta nu mai poate fi considerată îndepărtată sau izolată, deoarece implicarea sa internațională și conexiunile globale au creat condițiile pentru a fi o țintă pentru infractorii cibernetici. Atât Statele Unite, cât și Regatul Unit consideră criminalitatea informatică drept o amenințare de prim nivel, la egalitate cu terorismul, iar Forumul Economic Mondial a clasat criminalitatea cibernetică drept cea mai mare amenințare la adresa infrastructurii globale în 2012 [17].

Criminalitatea informatică nu are doar potențialul de a afecta securitatea națională a Republicii Moldova prin economia sa, ci și prin capacitatea de a provoca daune și perturbări activităților zilnice, cum ar fi atacurile de tip Denial of Service asupra infrastructurilor guvernamentale. Aceste infracțiuni informatice nu sunt doar perturbatoare, ci și amenință încrederea în afaceri.

Deși Republica Moldova nu primește în prezent atenția globală acordată marilor puteri, ea este indisolubil legată de propriile angajamente, ceea ce face ca preocupările de securitate să fie la fel de importante. Țara noastră este, de asemenea, dependentă de lumea cibernetică, la fel ca orice altă națiune, arătând că sistemele și rețelele informatice care susțin toate sectoarele esențiale ale vieții de zi cu zi au o complexitate similară cu amenințarea teroristă mai largă: sunt internaționale și multifacetate.

Criminalitatea informatică este legată direct de securitatea națională, deoarece amenință sistemele informatice, rețelele și infrastructura care susțin viața cotidiană în Republica Moldova. Cel mai convingător

argument pentru care criminalitatea cibernetică reprezintă o amenințare la adresa securității naționale este potențialul de câștiguri mari. De exemplu, între septembrie 2011 și septembrie 2012, criminalitatea informatică a costat Noua Zeelandă aproximativ 625 de milioane de dolari. Această cifră, afectată de inconsistențele în raportarea statistică, poate reprezenta doar o mică parte din activitatea totală, existând multe alte cazuri de criminalitate informatică neraportate. De asemenea, s-a afirmat că criminalitatea informatică în Noua Zeelandă depășește piața neagră a diferitelor narcotice [18].

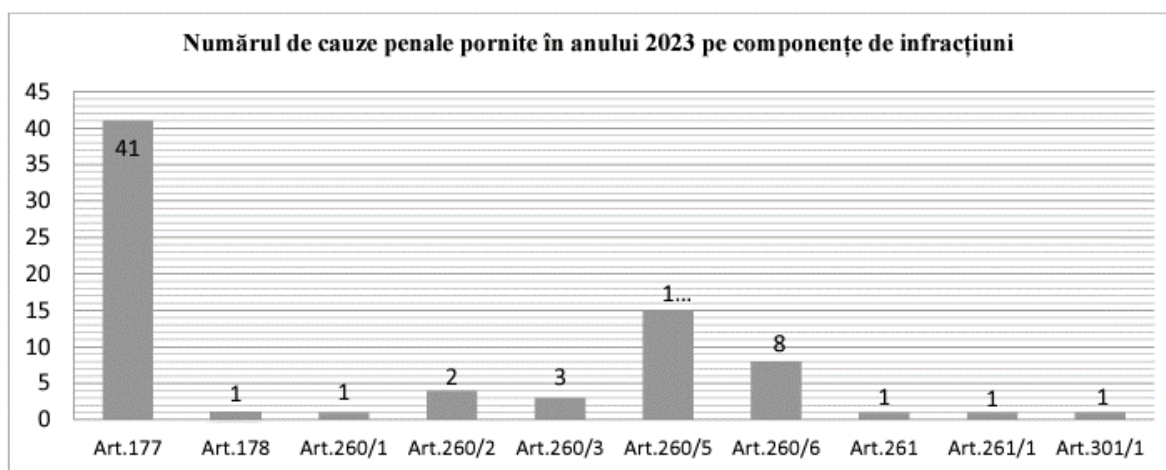
Deși criminalitatea informatică este considerată o amenințare la adresa securității naționale a Republicii Moldova datorită vitezei, anonimatului, costurilor scăzute de operare și capacității de a destabiliza economia și infrastructura critică, există riscul de a supraseduciza această problemă. Acest lucru ar putea determina statul să revendice drepturi speciale pentru a combate problema prin orice mijloace necesare. Criminalitatea informatică este fluidă și adaptabilă, ceea ce necesită ca guvernele, inclusiv cel al Republicii Moldova, să fie la fel de flexibile și adaptabile, fără a încălca libertățile civile excesiv.

Concluzii: Perspectiva Republicii Moldova nu diferă de cea a altor țări. Problemele prezentate de criminalitatea informatică trebuie abordate în mod combinat de structurile statului, care trebuie să promoveze o mai mare claritate în raportarea infracțiunilor cibernetice și a problemelor actuale.

Este clar că criminalitatea informatică reprezintă un exemplu perfect de estompere a graniței dintre amenințările interne și externe la adresa securității naționale. Astfel, departamentele guvernamentale trebuie să depășească abordarea exclusiv internă sau externă și să adopte o combinație a celor două. Datorită schimbărilor aduse de amenințarea criminalității cibernetice, cerințele de securitate națională necesită vigilență constantă și revizuirea continuă a politicilor și legislației pentru a combate creșterea activităților criminalității cibernetice.

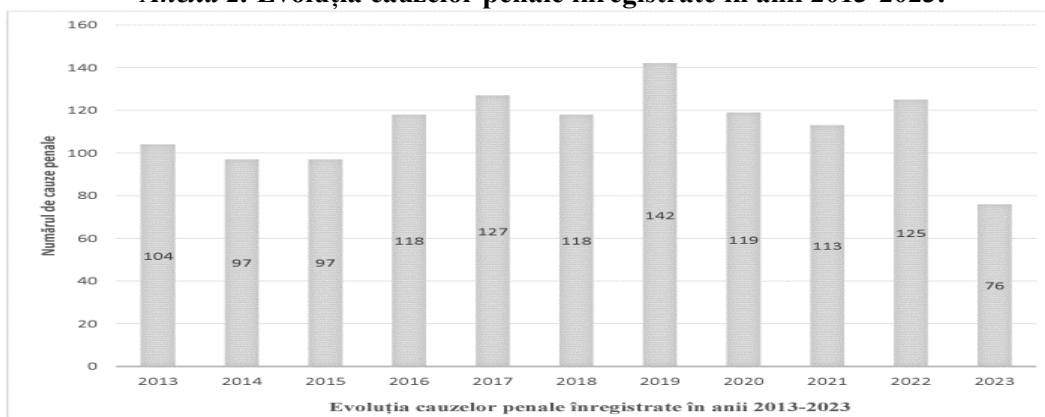
Complexitatea criminalității informatice reprezintă o provocare majoră pentru securitatea națională. De la spionajul cibernetic sponsorizat de stat la grupurile independente de hackeri, motivele din spatele atacurilor cibernetice sunt diverse. Aceste atacuri țintesc infrastructura critică, bazele de date guvernamentale sensibile și chiar sistemele electorale, subminând astfel structura de securitate a unei națiuni. Furtul de informații clasificate și întreruperea serviciilor esențiale prin mijloace cibernetice pot afecta capacitatea unei națiuni de a răspunde eficient la amenințările interne și externe. Pe lângă compromiterea datelor sensibile, criminalitatea informatică provoacă daune economice severe. Furtul de proprietate intelectuală, fraudă online și atacurile ransomware asupra întreprinderilor nu doar destabilizează economia, ci și împiedică progresele tehnologice esențiale pentru dezvoltarea națională. Impactul financiar al criminalității cibernetice se extinde în diverse sectoare, afectând atât întreprinderile mici, cât și marile corporații, subminând astfel rezistența economică a unei națiuni.

Anexa 1. Numărul de cauze penale pornite în anul 2023 pe componente de infracțiuni.

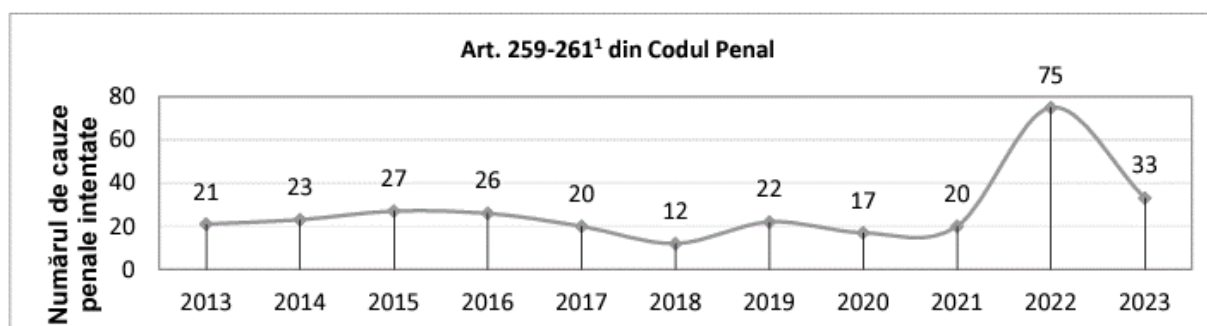
Sursa: Raportul privind activitatea Procuraturii pentru anul 2023.

Anexa 2. Evoluția cauzelor penale înregistrate în anii 2013-2023.

Sursa: Raportul privind activitatea Procuraturii pentru anul 2023.

Anexa 3. Numărul de cauze penale intentate pe anii 2013-2023.

Sursa: Raportul privind activitatea Procuraturii pentru anul 2023.

Anexa 4. Numărul de cauze penale în perioada anului 2023.

Numărul de cauze penale în perioada de activitate - 2023		
Pornite		76
Transmise după competență		14
Clasate		20
Conexate		5
Suspendată urmărirea penală	Persoana anunțată în căutare	4
	Nu este identificată persoana	14
Trimise în judecată		25
Suspendate condiționat		-
Fără soluții		97

Sursa: Raportul privind activitatea Procuraturii pentru anul 2023.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. TABANSKY, L. *Cybercrime: A National Security Issue?*. În: Military and Strategic Affairs, vol. 4, nr. 3, Decembrie 2012. pp. 117-136. Disponibil la: https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/MASA4-3Engd_Tabansky.pdf [Accesat: 21.08.2024].
2. *Public and Private Entities Face Challenges in Addressing Cyber Threats*. GAO-07-705-Cybercrime Report. Iunie 2007, pp. 16-17. Disponibil la: <http://www.gao.gov/assets/270/262608.pdf>. [Accesat: 11.08.2024].
3. „The 2005 FBI Computer Crime Survey”. Federal Bureau of Investigation, USA. 19 p. Disponibil la: <http://www.wheresthepaper.org/FBIccs2005.pdf> [Accesat: 09.03.2024].

4. HATHAWAY, M. E. *Falling Prey to Cybercrime: Implications for Business and the Economy*. Cap. 6. În: *Securing Cyberspace: A New Domain for National Security*. Queenstown: Aspen Institute, Februarie 2012.
5. Oficiul pentru Securitate Cibernetică și Asigurare Informațională al Oficiului Cabinetului Regatului Unit și Detica. *The Cost of Cyber Crime*. 2011. 32 p. Disponibil la: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a79c9bc40f0b66d161ae26d/the-cost-of-cyber-crime-full-report.pdf> [Accesat: 21.07.2024].
6. *Norton Study Calculates Cost of Global Cybercrime: \$114 Billion Annually*. Disponibil la: http://www.symantec.com/about/news/release/article.jsp?prid=20110907_02. [Accesat: 17.08.2024].
7. Federal Bureau of Investigation. Internet crime report 2021. Disponibil la: https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2021_IC3Report.pdf [Accesat: 16.08.2024].
8. HANDLER, S.; ROWLEY, L. The 5×5—Cybercrime and national security. Disponibil la: <https://www.atlanticcouncil.org/commentary/the-5x5-cybercrime-and-national-security/> [Accesat: 04.07.2024].
9. GRABOSKY, P. *Organized Crime and National Security*. În: *Challenges for Criminology and Criminal Justice*. Seoul. 2014. p. 19-30.
10. BURTON, J. *Small states and cyber security: The case of New Zealand*. În: *Political Science*, nr. 65 (2), 2013. pp. 216-238.
11. BIRCHFIELD, R. *Cyber threats and data privacy*. În: *Management*, 2013. p. 46-51.
12. BURKE, RH. *An Introduction to Criminological Theory*. În: *Oxon*, 2009. Anglia: Taylor & Francis.
13. CARȚÎN, S. Atac cibernetic asupra site-urilor din Republica Moldova. Disponibil la: <https://tvrmdova.md/article/1b68e425e462a815/atac-cibernetic-asupra-site-urilor-din-republica-moldova.html> [Accesat: 06.08.2024].
14. SAVA, C. Atac cibernetic la președinția Republicii Moldova. Disponibil la: <https://tvrmdova.md/article/f94a8e1f0b38fa1c/atac-cibernetic-la-presedintia-republicii-moldova.html> [Accesat: 21.08.2024].
15. Ordinul Procurorului General interimar nr. 19/3 din 28.02.2024 privind aprobarea Raportului de activitate al Procuraturii pentru anul 2023.
16. BURTON, J. *Small states and cyber security: The case of New Zealand*. În: *Political Science*, nr. 65 (2), 2013. pp. 216-238.
17. Hotărârea nr. 930/2021 privind aprobarea Strategiei naționale împotriva criminalității organizate 2021-2024. În: *Monitorul Oficial al României, Partea 1, nr. 898 din 20.09.2021*.
18. GRIFFIN, P. *The crime online*. În: *Listener*, nr. 52. 2012.

DESPRE ÎNȚELESUL NOȚIUNII DE „VIOLENȚĂ”, CA ACT DE PROVOCARE

ON THE MEANING OF THE NOTION OF "VIOLENCE", AS AN ACT OF PROVOCATION

Ion IFRIM, prof. univ., dr. abilitat,

Institutul de Cercetări Juridice

“Acad. Andrei Rădulescu”

al Academiei Române,

e-mail: ionut_ifrim24@yahoo.com; ion.ifrim@icj.ro

ORCID: 0000-0001-5624-917X

Summary

The judicial practice is sometimes confronted with the problem of defining the notion of "violence", in the sense of the provisions of Article 75 of the Romanian Penal Code. As is well known, the cited provision regulates three hypotheses that may give rise to the attenuating circumstance of provocation and, consequently, to the application of a differentiated regime of punishment of the offender. In analyzing the text of Art. 75 para. 1 Penal Code - two opinions can be formulated in relation to the meaning of the term "violence"; according to one of them, this notion must be understood as a physical act of violence, while according to the other, the cited provisions are also applicable to mental violence, i.e. threat. We will try to present the arguments in favor of each of these theories.

Keywords: *notion of violence, threat, legal circumstances; other violence, act of provocation.*

1. În reglementarea materiei circumstanțelor atenuante Codul penal român consacră în mod explicit împărțirea acestor circumstanțe în legale potrivit art. 75 alin. 1 din C.pen și judiciare (judecătorești) conform alin. 2 al art 75 din C. pen. român. O asemenea deosebire se face în mod explicit de legiuitor deoarece sunt prevăzute în mod distinct pe de o parte împrejurările care constituia circumstanțe prin însăși caracterizarea pe care le-o face legea penală, iar pe de altă parte împrejurările care pot constitui circumstanțe atenuate, dacă instanța le caracterizează ca atare pe baza legi. Prin urmare, împrejurările care constituie circumstanțe atenuante au de la lege recunoscut acest caracter, așa că, în privința lor, rolul instanței de judecată se reduce doar la a le constata existență. În mod firesc însă numărul împrejurărilor pe care legea le caracterizează ca circumstanțe atenuante este limitat, fiindcă legiuitorul n-a putut da o astfel de caracterizare decât unor împrejurări pe care le-a apreciat ca determinând totdeauna, indiferent de condiții, un grad mai redus de pericol social al faptei și o mai mică pericolozitate a făptuitorului. Potrivit dispozițiilor din art. 75 C. pen. împrejurările care constituie circumstanțe atenuante legale sunt: a) săvârșirea infracțiunii sub stăpânirea unei puternice tulburări sau emoții, determinată de o provocare din partea persoanei vătămate, produsă prin violență, printr-o atingere gravă a demnității persoanei sau printr-o altă acțiune ilicită gravă; b) depășirea limitelor legitimei apărări; c) depășirea limitelor stării de necesitate și d) acoperirea integrală a prejudiciului material cauzat prin infracțiune, în cursul urmăririi penale sau al judecării, până la primul termen de judecată, dacă făptuitorul nu a mai beneficiat de această circumstanță într-un interval de 5 ani anterior comiterii faptei. Circumstanța atenuantă nu se aplică în cazul săvârșirii următoarelor infracțiuni: contra persoanei, de furt calificat, tâlhărie, piraterie, fraude comise prin sisteme informatice și mijloace de plată electronice, ultraj, ultraj judiciar, purtare abuzivă, infracțiuni contra siguranței publice, infracțiuni contra sănătății publice, infracțiuni contra libertății religioase și respectului datorat persoanelor decedate, contra securității naționale, contra capacității de luptă a forțelor armate, infracțiunilor de genocid, contra umanității și de război, a infracțiunilor privind frontiera de stat a României, a infracțiunilor la legislația privind prevenirea și combaterea terorismului, a infracțiunilor de corupție, infracțiunilor asimilate infracțiunilor de corupție, a celor împotriva intereselor financiare ale Uniunii Europene, a infracțiunilor privitoare la nerespectarea regimului materiilor explozive, materialelor nucleare sau al altor materii radioactive, privind regimul juridic al drogurilor, privind regimul juridic al precursorilor de droguri, a celor privind spălarea banilor, privind activitățile aeronautice civile și cele care pot pune în pericol siguranța zborurilor și securitatea aeronautică, privind protecția martorilor, privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii, a celor privind traficul de organe, țesuturi sau celule de origine umană, privind prevenirea și combaterea pornografiei și a celor la regimul adopțiilor. Sfera de aplicațiune a acestor

circumstanțe este generală ele fiind posibile în cazul săvârșirii oricăror infracțiuni. Alături de oricare dintre împrejurările care constituie circumstanțele atenuante pot exista alte împrejurări pe care instanța le caracterizează pe baza legii, ca circumstanțe atenuante judiciare: a) eforturile depuse de infractor pentru înlăturarea sau diminuarea consecințelor infracțiunii și b) împrejurările legate de fapta comisă, care diminuează gravitatea infracțiunii sau pericolozitatea infractorului.

Dar pe când aceste din urmă pot să nu fie reținute ca atare de către instanță chiar dacă le-ar constata în realitate, cele dintâi odată constatate urmează să fie reținute în mod obligatoriu ca circumstanțe atenuante legale, fiindcă astfel s-ar nesocoti voința legii.

2. Așa cum am subliniat, legiuitorul nostru prevede ca primă circumstanță atenuantă legală împrejurarea că *făptuitorul a săvârșit infracțiunea sub stăpânirea unei puternice tulburări sau emoții determinată de o provocare produsă prin violență, printr-o gravă atingere adusă demnității persoanei sau prin altă acțiune ilicită gravă* (art. 75 lit. a, C. pen.). Din examinarea dispoziției legale rezultă că pentru existența provocării trebuie să fie îndeplinite trei condiții și anume: 1) infracțiune să fi fost săvârșită sub stăpânirea unei puternice tulburări sau emoții; 2) tulburarea sau emoția să fi fost determinate de o provocare din partea persoanei vătămate; 3) provocarea să fi fost produsă prin violență, printr-o atingere gravă a demnității persoanei sau prin altă acțiune ilicită gravă.

Pentru existența circumstanței este deci necesar să se constate că în momentul săvârșirii faptei infractorului se găsea într-o stare de puternică tulburare sufletească (*perturbatio animi*), adică într-o stare de surescitare sau încordare nervoasă extremă, de mânie sau indignare care îi cuprinde întreaga ființă, sau se afla într-o stare de emoție puternică. Existența acestei stări de tulburare sau de emoție puternică este esențială, fiindcă ea explică în cea mai mare măsură acțiunea făptuitorului și motivează totodată prevederea acestei împrejurări ca circumstanță atenuantă legală. Această stare de puternică tulburare sau emoție trebuie să fi avut drept cauză o provocare din partea persoanei vătămate. Dacă tulburarea sau emoția ar avea altă cauză decât provocarea din partea victimei nu s-ar putea vorbi de circumstanța atenuantă a provocării, chiar dacă împrejurarea ar putea fi reținută de instanță ca circumstanță atenuantă.

De asemenea, este necesar să se că provocarea a fost produsă de victimă prin anumite acțiuni și anume fie prin violență, fie printr-o atingere gravă adusă demnității persoanei, fie prin altă acțiune ilicită gravă. De aici, s-ar putea deduce că, violența poate consta din orice act agresiv de natură să provoace o tulburare sufletească sau o emoție celui împotriva căruia este îndreptat.

Întrucât în dispoziția din art. 75 lit. a) se vorbește *de violență în general*, provocarea va putea fi produsă fie printr-o *violență fizică* (loviri sau acte provocatoare de constrângeri ori suferințe fizice, de vătămări ale integrității corporale sau sănătății), fie printr-o *violență psihică* (amenințare). De aceea, în acest caz, termenul violență poate fi înțeles numai ca violență fizică de vreme ce violența poate fi și psihică atunci când produce efecte asupra psihicului persoanei. De exemplu, în cazul circumstanței atenuante a provocării, o puternică tulburare sau emoție poate fi produsă nu numai prin loviri sau vătămări ale integrității corporale sau sănătății, dar și prin amenințări.

Unii autori sunt de părere că *termenul de violență* este folosit exclusiv în sensul de violență fizică și anume de atingerea materială adusă corpului persoanei, nu însă și în înțelesul de violență psihică, fiindcă ori de câte ori legiuitorul a înțeles să se refere la violența psihică, a folosit alături de termenul violență pe acela de amenințare (de exemplu: tâlhăria -...acela care fiind surprins în flagrant de furt întrebuințează „violență sau amenințare” în scopul de a păstra lucrul furat...; etc.). Termenul violență folosit în dispoziția din art. 75 lit. a) din C. pen. trebuie deci înțeles în sensul de violență fizică care poate constitui elementul material al vreuniei dintre infracțiunile prevăzute în art. 193, art. 194 din C.pen. etc.

În favoarea acestei *interpretări restrictive* există în primul rând un argument dedus din însăși formularea legii. Termenul de violență, într-o acțiune curentă și de largă circulație, este rezervată exclusiv acțiunilor fizice cu caracter violent brutal, aplicate asupra unei persoane. Mai mult încă, însăși expresia „*violență asupra persoanei*” utilizată de pildă, în textul art 193 C.pen conduce la ideea că se vizează o violență fizică. În sens etimologic, s-ar face referire la atingerea adusă integrității corporale iar un atare obiectiv nu se poate realiza, bineînțeles, decât printr-un act material de lovire sau bruscare a unei persoane. Primul argument în favoarea unei accepțiuni stricte a termenului de violență este întemeiat deci pe o analiză literară a textului.

După cum se poate remarca, atunci când a voit, legiuitorul a folosit ambii termeni, acordându-le valori echivalente sub aspectul consecințelor, dar semnificații deosebite. Ar fi evident deci că termenul violență nu se referă decât la violența fizică propriu-zisă, în timp ce violența psihică este desemnată prin termenul amenințare.

S-ar părea că cele două noțiuni au fost utilizate diferențiat, pe de o parte pentru că ele nu pot fi exprimate just într-un singur termen, iar pe de altă parte pentru că s-a urmărit să se dea efect juridic ambelor forme de violență. Din cele de mai sus s-ar desprinde așadar concluzia, *per a contrario*, că atunci când nu a fost utilizat decât unul din cei doi termeni aceasta s-a făcut tocmai cu intenția de a se restrânge aplicarea textului

la situația caracterizată, în sens propriu, prin acel termen. În consecință, prevederile art. 75 alin. 1 din C. pen. se referă numai la violența fizică, excluzând amenințarea. Această interpretare restrictivă ni se pare neîntemeiată [1, p. 143].

Considerăm că, în stabilirea exactă a noțiunilor utilizate în definirea unui concept juridic trebuie să prevaleze *examenul rațional* al dispoziției legale, raportat la economia și finalitatea acesteia – eventual completate cu elemente de interpretare istorică –, iar nu examenul literal. Ca atare, de vreme ce există puternice argumente deduse din interpretarea logică a textului, în sensul că *noțiunea de violență* din art. 75 alin. 1 din C. pen. include atât *violența fizică cât și pe cea psihică*, trebuie să se renunțe la concluzia impusă de analiza gramaticală, aceasta având o *valoare subsidiară*. De altfel, chiar mergând pe linia unei interpretări literale, un examen foarte strict al textului discutat nu impune cu certitudine ideea că el s-ar referi exclusiv la violență fizică. Într-adevăr, corelarea noțiunii de violență cu aceea de persoană își poate găsi la fel de bine explicația în împrejurarea că legiuitorul a vrut să precizeze că textul este incident exclusiv în situația când violența se exercită asupra persoanei, iar nu și asupra bunurilor. Reamintim că circumstanța provocării poate fi considerată, din anumite puncte de vedere, drept o formă de tranziție, intermediară către circumstanța depășirii limitelor legitimei apărări, în sensul că, presupune ca și aceasta, o acțiune ilicită inițială a victimei sau altei persoane, care condiționează riposta autorului. Or, tocmai pentru a se evita o eventuală confuzie și a determina exact în ce condiții intervine circumstanța legală a provocării, legiuitorul a urmărit să precizeze că, spre deosebire de legitima apărare, la care atacul poate purta și asupra bunurilor, în cazul provocării violența trebuie săvârșită exclusiv asupra persoanei.

Trebuie menționat și faptul că pentru a exista circumstanța atenuantă legală a provocării se cere ca fapta celui provocat, adică riposta la provocare, să fie îndreptată asupra persoanei care a săvârșit actul provocator, iar nu asupra altei persoane. Dacă însă actele de violență au fost săvârșite de mai mulți asupra aceleiași persoane va exista circumstanța provocării în caz de riposta împotriva oricărui din grup.

Urmează în continuare să examinăm motivele care ar justifica *acceptarea sensului larg*, general – în cadrul dispozițiilor art. 75 alin. 1 C. pen. al *noțiunii de violență*.

În primul rând nu există nicio rațiune – în raport de finalitatea legii – pentru a se exclude de la beneficiul circumstanței provocării o persoană care a acționat sub imperiul unei amenințări. O acțiune de amenințare considerată în raport cu prevederile art. 206 C. pen. poate fi la fel de gravă ca și o acțiune de lovire. Concludent în acest sens este regimul legal de sancționare, care exprimă pericolul social obiectiv al unei infracțiuni: limitele pedepsei prevăzute de lege pentru infracțiunea de amenințare sunt asemănătoare acelor prevăzute de art. 193 din C. pen., pentru lovirea simplă. În plus, trebuie reținut că, în anume condiții, și injuriile, care constituie netăgăduit o manifestare antisocială de mai mică gravitate decât amenințarea, justifică recunoașterea circumstanței atenuante legală a provocării.

Pe de altă parte, violența psihică poate da loc, prin natura specifică a efectelor ei, aceluiași consecințe pe care le determină în psihicul unei persoane injuriile orale grave sau lovirile, adică poate să creeze o stare de emoție, tulburare, care să declanșeze o reacțiune din partea celui provocat. Deci, în genere, pentru existența circumstanței atenuante legale a provocării este necesar să se stabilească că faptul provocator, în oricare dintre modalitățile examinate, a determinat la făptuitor o stare de puternică tulburare sufletească sau emoție. Dacă fapta săvârșită de persoana vătămată nu a determinat o tulburare psihică puternică sau o emoție, nu poate exista provocare. [2, p. 76].

Prin violență psihică (amenințare), ca act de provocare, se înțelege orice acțiune prin care i se inspiră unei persoane temerea că ea sau altă persoană se găsește expusă unui pericol iminent. O condiție esențială pentru ca violența psihică să constituie act de provocare este aceea ca amenințarea să privească săvârșirea unei infracțiuni sau cauzarea unui prejudiciu.

Din punct de vedere subiectiv, actul provocator este comis de victimă în principiu cu intenție, adică cunoscând caracterul provocator. Tulburarea sufletească sau emoția puternică, care acuză în parte reacția făptuitorului, se datorește caracterului agresiv, ofensator, vădit nedrept al actului provocator, ceea ce presupune, în genere, intenția victimei de a provoca.

În teoria dreptului penal [3, p. 111] s-a admis însă că, întrucât temeiul pentru considerarea provocării ca circumstanță atenuantă legală îl constituie existența tulburării sufletești sau emoției puternice produsă prin fapta ilicită a victimei, este suficient să se constate că făptuitorul s-a aflat într-adevăr într-o astfel de stare în momentul săvârșirii infracțiunii și că starea a fost produsă de fapta victimei, indiferent dacă aceasta acționase cu intenție sau din culpă. Se admite deci că violența sau altă acțiune ilicită gravă a victimei poate constitui un act provocator, chiar atunci când a fost săvârșită din culpă.

Într-adevăr, cel față de care se comite o faptă care i-a cauzat o tulburare sau emoții puternice nu are posibilitatea de a-și da imediat seama de aspectul psihic al comportării autorului faptei. Ceva mai mult, chiar o culpă vizibilă poate fi rezultatul unei comportări profund jignitoare și deci provocatoare de tulburare sau

emoție. Ar fi nedrept într-o astfel de situație ca infractorul să nu beneficieze totuși de circumstanța atenuantă legală a provocării. Criteriul exact trebuie deci să rămână acela al existenței unei puternice tulburări sau emoții determinată de fapta comisă de victimă (violență, atingere gravă a demnității, altă acțiune ilicită gravă) indiferent dacă ulterior se constată că fapta a fost săvârșită din culpă. Această împrejurare va ușura răspunderea provocatorului pentru fapta comisă de el sau va înlătura răspunderea lui atunci când fapta din culpă nu este sancționată, însă nu va lipsi pe cel care a suferit provocarea de beneficiul circumstanței atenuante. Nu va exista însă provocarea atunci când culpa victimei în săvârșirea faptei este evidentă și scuizabilă, când făptuitorul și-a dat seama că victima a acționat din culpă sau fortuit. Mai mult decât atât, în practica noastră judiciară s-a considerat că nu există provocare prin atingere gravă adusă demnității dacă victima și-a retras imediat afirmațiile făcute și și-a cerut scuze. De asemenea, nu există provocare atunci când actul provocator este comis de un iresponsabil cunoscut ca atare de făptuitor. Prin urmare, existența unui act provocator al victimei nu justifică orice fel de ripostă a celui provocat. Cu toate că legea nu cere să existe proporție între actul provocator și actul ripostă, o asemenea cerință se impune în mod indirect. Nu s-ar putea vorbi de circumstanța atenuantă a provocării în cazul în care riposta făptuitorului a fost vădit exagerată față de tulburarea pe care i-a provocat-o victima prin fapta sa. O astfel de reacție nu-și găsește explicația în tulburarea sau emoția puternică, ci mai curând într-un sentiment de răzbunare care nu numai că nu poate constitui o circumstanță atenuantă, dar poate fi apreciat ca o circumstanță agravantă.

În ce privește succesiunea de timp a actului provocator și a ripostei este unanim admis în literatura juridică că nu este necesar ca actul ripostă să urmeze imediat actului provocator. Întrucât ceea ce interesează pentru existența circumstanței atenuante a provocării este starea de puternică tulburare sau emoție în care acționează făptuitorul, esențial este ca aceasta să fi săvârșit fapta într-adevăr sub stăpânirea acestei tulburări sau emoții, chiar dacă riposta a avut loc la un oarecare interval de la săvârșirea actului provocator. Aceasta înseamnă că, trebuie să se constate totdeauna existența legăturii de cauzalitate dintre actul provocator al victimei și tulburarea sau emoția puternică produsă de aceasta, și că această stare dăinuie în momentul săvârșirii infracțiunii.

Provocarea fiind o circumstanță atenuantă legală, cel provocat se pedepsește mai blând. Provocatul nu este el cauza principală a infracțiunii, ci provocatorul. Cu toate acestea, infracțiunea săvârșită în stare de provocare fiind un fel de pedeapsă pe care provocatul o aplică provocatorului, riposta nu constituie un drept, ca în cazul legitimei apărări, deoarece societatea și-a rezervat dreptul de a pedepsi, de a împărți dreptatea. În caz de provocare legea numai micșorează pedeapsa, diminuând în proporții prestabilite pedeapsa legală a infracțiunii comise.

Cu alte cuvinte din moment ce amenințarea este o manifestare aptă să determine o stare psihică specială, favorizând riposta din partea celui amenințat, înseamnă că subzistă toate rațiunile ce au stat la baza reglementării din art. 75 din C. pen. și, ca atare, nu se vede nici un motiv temeinic pentru care amenințarea ar fi exclusă din categoria actelor de provocare.

Un alt argument în favoarea aceluiași punct de vedere poate fi dedus din analiza sensului și economiei dispozițiilor art. 193 alin.1 din C. pen. Este neîndoios că forma tipică și obișnuită sub care se manifestă violența fizică o constituie actul de lovire. Practic există rare situații în care manifestările de violență să nu îmbrace această formă. Prin urmare, sfera noțiunii de violență, astfel cum este utilizată în textul citat, se suprapune aproape până la identitate – din punctul de vedere al consecințelor practice – cu sfera noțiunii de lovire. Pornind de la această premisă și dezvoltând logic raționamentul, ar urma să considerăm că redactarea art. 193 din C. pen. este improprie, termenul de violență apărând în raport cu termenul de lovire, care-l precede, golit de conținut. Așadar, cum legiuitorul nu a putut utiliza o formulare cvasi-pleonastică, nu rămâne decât să se tragă concluzia că în realitate s-a urmărit să se dea termenului de violență accepția sa largă.

În literatura juridică s-a exprimat, de asemenea, opinia [3, p. 487] că în cadrul dispozițiilor art. 75 alin 1 din C. pr. pen. *noțiunea de violență are ambele sensuri*. O atare interpretare se situează pe linia definiției tradiționale a noțiunii de violență și este în același timp, conformă unei definiții logice a acestui termen. Astfel, în literatura mai veche s-a susținut că în cazul în care „amenințarea implică un pericol iminent, de exemplu dacă se face cu arme, ea poate constitui o circumstanță” [4, p. 247]. (a provocării, nota noastră). Este de observat că la data când a fost formulată această opinie dreptul pozitiv în vigoare nu prevede existența circumstanței provocării și în caz de injurii, (o atingere gravă a demnității) iar instanțele de judecată, ca și literatura juridică, contestau posibilitatea interpretării extensive a dispozițiilor legale (prin considerarea și a injuriilor ca acte de provocare).

În teoria juridică recentă (George Antoniu, Tudorel Toader) problema nu a fost analizată pe larg, însă atunci când a constituit totuși obiect de discuție, s-a exprimat opinia că noțiunii de violență trebuie să i se atribuie ambele accepțiuni. În acest sens, pornindu-se de la constatarea că legea nu face distincție între violență fizică și cea psihică (amenințare), s-a conchis că atât una cât și cealaltă pot constitui acte de provocare. În doctrina străină, de asemenea, s-a exprimat aceeași opinie. Astfel un autor francez, comentând dispozițiile Codului penal francez, considera că atunci când injuriile – care în sistemul Codului penal francez nu justifică recunoașterea provocării – sunt „însoțite

de gesturi sau amenințări cu arma”, ele constituie acte de provocare. [5, p. 506]. Aceeași concluzie pare a se desprinde și dintr-o lucrare a altor autori francezi, care, delimitând întinderea actelor de provocare, exclud din sfera acestora numai simplele injurii verbale iar nu amenințarea [6, p. 336].

Singurul argument serios care ar rămâne împotriva celei de-a doua teze este cel dedus din interpretarea comparativă a dispozițiilor din partea specială a Codului penal cu prevederile art. 193 din C. pen. Pe marginea acestui argument se pot face însă unele observații care, dacă nu îl anulează total, sunt totuși de natură să diminueze valoarea concluziei.

Am arătat că împotriva accepției largi a expresiei de violență s-ar putea aduce argumentul că atunci când legiuitorul a vrut să se refere și la violența psihică a spus-o expres; acolo unde nu a procedat astfel a făcut-o tocmai pentru că a dorit să nu fie luată în considerare și amenințarea. Acest argument ar fi, fără îndoială, puternic dacă s-ar putea dovedi că în toate cazurile în care se referă la violență formularea legii este perfectă, oglindind exact ceea ce s-a urmărit. Or, nu este tocmai așa. După cum s-a mai demonstrat, termenul de violență acoperă – și teoretic excede într-o oarecare măsură – sfera noțiunii de lovire. Iată deci că formularea folosită chiar în art. 193 alin. 1 din C. pen. – care vorbește de „lovire sau violență” – este în această măsură inadvertentă, ceea ce arată că nu întotdeauna dispozițiile legale conțin o reglementare unitară și coordonată cu privire la noțiunea de violență. În această situație, din moment ce formularea textelor comparate nu corespunde în toate cazurile, s-ar putea afirma, la fel de bine, că sensul atribuit în realitate de legiuitor noțiunii de violență este cel ce rezultă din analiza logică a dispozițiilor art. 193 din C. pen. – adică violență fizică și psihică – și că utilizarea formulei „violență și amenințare” nu ar reprezenta decât repetarea aceleiași noțiuni în termeni diferiți.

3. În urma acestor observații, credem că se impun unele concluzii:

Termenul de „violență” are necontestat, oricare ar fi contextul în care este plasat, sensul unei acțiuni fizice de violentare a unei persoane. El prezintă însă în același timp și sensul de violență, adică de amenințare, iar această ultimă accepțiune trebuie reținută ori de câte ori nu s-ar face vreo rezervă, printr-o dispoziție expresă, cu privire la folosirea ei. În consecință, concluzia că același cuvânt ar avea două înțelesuri, distincte, după cum este plasat în partea specială sau în partea generală a codului, nu ni se pare justificată.

Ținându-se seama atât de această observație, cât și de diferența ce există totuși între dispozițiile art. 75 alin. 1 C. pen. și textele din partea specială a codului, care definesc conținutul unor infracțiuni, referitor la modul în care este utilizată în contextul redactării expresia de violență, se impune constatarea că într-una sau în celelalte formulări s-a pus accentul cu precădere pe o accepțiune a cuvântului respectiv, fără însă a se exclude cel de-a doilea sens. Prin urmare, textul din partea generală și cele din partea specială nu sunt inadvertențe și nici nu conțin formulări improprii.

În realitate legiuitorul a urmărit numai să fie foarte explicit și a riscat repetarea unei noțiuni doar pentru a da mai multă autoritate ideii formulate. Redactarea s-a acomodat scopului urmărit prin fiecare din textele respective, ținând seama de materia reglementată și valoarea sa de aplicare. Astfel, dacă în unele texte din partea specială s-a adăugat pe lângă termenul de violență și acela de amenințare, deși nu era absolut indispensabil, precizarea s-a făcut, fără îndoială, în intenția de a se da o definiție completă, cu atât mai necesară cu cât era vorba de descrierea elementelor constitutive sau agravante ale unei infracțiuni.

Nevoia acestei precizii suplimentare nu s-a făcut însă probabil la fel de simțită și în cazul reglementării din art. 193 alin. 1 din C. pen., apreciindu-se că, din moment ce lovirile simple și chiar injuriile orale pot constitui elemente de provocare, ar fi nefiresc ca amenințarea – o manifestare aptă prin natura ei să determine cel puțin în aceeași măsură riposta celui față de care se exercită – să fie exclusă din categoria actelor de provocare.

De asemenea, ar fi de altfel util, de *lege ferenda* ca termenul de *violență* cu cele două sensuri să fie prevăzut de legiuitor, în Titlulul X – Înțelesul unor termeni sau expresii în legea penală, făcându-l explicit și univoc.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Grigoraș, Justin. *Individualizarea pedepsei*, București, Ed. Științifică, 1969, p. 143 și urm.
2. Antoniu, George; Papadopol, Vasile; Popovici, Mihai; Ștefănescu, Bogdan. *Îndrumările date de Plenul Tribunalului Suprem și noua legislație penală*, București, Editura Științifică, 1971, p. 76.
3. Antoniu, George; Toader, Tudorel (coordonatori), Ifrim, Ion et.al. *Explicațiile noului cod penal*, vol II, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 111.
4. Dongoroz, Vintilă și colab. *Explicații teoretice ale codului penal român*, vol. III, Editura Academiei Române București, 1971, p. 487.
5. Tanoviceanu, I. *Tratat de drept și procedură penală*, ed. II-a, vol. 2, București, 1925, p. 247.
6. Antoniu, George; Toader, Tudorel. op.cit.p. 109.
7. Bouzat, P. *Trăite de droit penal et de criminologie* (Tratat de drept penal și de criminologie), Paris, vol. I, p. 506.
8. Levasseur, G.; Ștefani, G. *Droit penal general* (Drept penal general), Paris, 1964, p. 336.

**MĂSURILE DE CONSTRÂNGERE CU CARACTER MEDICAL
ÎN DREPTUL PENAL PRIN PRISMA PROTEJĂRII
DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR⁵⁰**

**COERCIVE MEASURES OF A MEDICAL CHARACTER IN
CRIMINAL LAW THROUGH THE PRISM OF THE PROTECTION
OF RIGHTS AND FREEDOMS**

Andrei NASTAS, doctor în drept, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0001-7317-769X

Ion BOTNARI, doctorand,
Academia ”Ștefan cel Mare” a MAI,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-4262-9777

Summary

In the Republic of Moldova, the application of coercive medical measures appeared as a critical and controversial aspect of the governance of medical assistance, generating complex questions of an ethical, legal and social nature.

As a sovereign nation at the crossroads of Eastern Europe, Moldova faces challenges posed by infectious diseases, mental health crises and public health emergencies. The importance of implementing medical restraints stems from the need to protect public health, prevent the spread of communicable diseases and effectively address mental health issues.

Medical coercion involves measures such as involuntary hospitalization, mandatory quarantine, and mandatory treatment, sparking debates about individual autonomy, human rights, and the role of the state in health decision-making. This against the backdrop of several states, facing the delicate task of balancing public health imperatives with the protection of individual liberties. This introduction explores the multifaceted nature of medical coercion in the Republic of Moldova, examining the legal frameworks, ethical considerations and public discourses surrounding its application. Delving into the complexity of this issue, we aim to shed light on the significance of navigating the delicate balance between public health requirements and the rights of people in the Republic of Moldova.

Keywords: *coercive measures, medical assistance, individual freedoms, hospitalization.*

Introducere:

În Republica Moldova, aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical pentru persoanele condamnate la executarea pedepsei este o fațetă critică a strategiei de sănătate a națiunii. Pe fundalul unei epidemii globale de abuz de substanțe, Moldova, la fel ca multe țări, se confruntă cu impactul profund al dependenței asupra sănătății publice și bunăstării societății. Importanța implementării măsurilor medicale coercitive în acest context este subliniată de necesitatea de a aborda interacțiunea complicată dintre autonomia individuală, siguranța publică, inclusiv al altor condamnați și, desigur, tratamentul eficient al dependenței.

Cadrul legislativ național recunoaște severitatea abuzului de substanțe ca fiind o problemă de sănătate publică și împuternicește autoritățile din domeniul sănătății să intervină coercitiv în anumite circumstanțe. Mecanismele legale existente urmăresc să atingă un echilibru delicat între protejarea drepturilor individuale,

⁵⁰ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

publice și atenuarea prejudiciului cauzat de dependență de substanțe de individ și societate. Descrierea peisajului juridic nuanțat este crucială pentru a înțelege importanța măsurilor medicale de constrângere în contextul dezvoltării societății și a normelor juridice și etice.

Acest articol aprofundează în natura-multifațetă a măsurilor medicale coercitive importanța aplicării acestora în cadrul sănătății publice și asigurării respectării drepturilor și obligațiilor persoanelor vizate. Acesta explorează fundamentele legislative, considerentele etice și implicațiile societale legate de aplicarea acestor măsuri. Pe măsură ce navigăm pe acest teren complex, devine evident că importanța constrângerii medicale în contextul respectării cadrului juridic constă în potențialul său de a salva vieți, de a proteja comunitățile și de a oferi o cale de recuperare. Examinând această *intersecție crucială a asistenței medicale și legislației* [7], ne propunem să aruncăm lumină asupra reglementării și interpretării domeniului în cauză.

Cadrul normativ pertinent:

Măsurile de siguranță sunt măsurile luate de instanțele de judecată pentru a înlătura un pericol sau a preîntâmpina săvârșirea infracțiunilor. Acestea sunt (a se vedea: capitolul X, partea generală a Codului Penal al Republicii Moldova):

a) măsurile de constrângere cu caracter medical - se aplică persoanelor care au comis o infracțiune fiind în stare de iresponsabilitate (adică care suferă de o boală psihică) sau care s-au îmbolnăvit de o boală psihică după ce au comis o infracțiune sau când deja execută pedeapsa. În această situație instanța de judecată dispune internarea acestor persoane într-o instituție psihiatrică;

b) măsurile de constrângere cu caracter educativ - se aplică persoanelor în vârstă de până la 18 ani care au săvârșit pentru prima oară o infracțiune ușoară sau mai puțin gravă și au fost eliberate de răspundere sau pedepsa penală;

c) expulzarea - reprezintă interdicția de a rămâne pe teritoriul Republicii Moldova aplicată cetățenilor străini sau persoanelor fără cetățenie (apatrizilor) care au fost condamnate pentru comiterea unor infracțiuni;

d) confiscarea specială - reprezintă luarea forțată și gratuită în beneficiul statului a bunurilor care au fost obținute ca urmare a comiterii unei infracțiuni sau care au fost folosite pentru comiterea infracțiunii;

e) confiscarea extinsă - confiscarea specială constă în trecerea, forțată și gratuită, în proprietatea statului a bunurilor.

Axându-ne pe măsurile de constrângere cu caracter medical, observăm că legislația Republicii Moldova permite internarea involuntară în instituțiile de reabilitare, programele de tratament obligatorii și retragerea supravegheată pentru persoanele care suferă cu alcoolism sever sau dependență de droguri. Aceste măsuri sunt menite să întrerupă ciclul dependenței, să protejeze indivizii de efectele adverse asupra sănătății ale abuzului de substanțe și să atenueze consecințele societale mai ample, cum ar fi criminalitatea și dezordinea publică asociate cu dependența.

Persoanele dependente de alcool și droguri, condamnați la pedepse neprivative de libertate sunt supuși unui tratament forțat în instituțiile medicale cu regim special (alin. (2) al art. 103 din CP al RM). Dacă aceste persoane au fost condamnate la închisoare, ele sunt supuse unui tratament medical forțat în timpul executării pedepsei, iar după eliberarea din locurile de deținere, dacă este necesară continuarea unui astfel de tratament, ele vor fi tratate în instituții medicale cu regim special (alin. (3) al art. 103 din CP al RM) - instituțiile narcologice [5].

Cadrul legislativ subliniază o abordare holistică, încorporând considerații de sănătate mintală alături de tratamentul dependenței. Recunoscând natura interconectată a sănătății mintale și a abuzului de substanțe, autoritățile naționale abordează cauzele fundamentale ale dependenței și promovează recuperarea pe termen lung.

Măsurile de constrângere cu caracter medical nu sunt pedepse penale. Cu toate acestea, ele se prezintă ca mijloace publice de constrângere, deoarece sînt aplicate contrar sau indiferent de dorința persoanei și/sau a rudelor sale. Aplicarea acestor măsuri are o legătură nemijlocită cu limitarea drepturilor și libertăților și din aceste considerente se instituie, se modifică și se anulează de către instanța de judecată.

Măsurile de constrângere cu caracter medical sunt aplicate conform legii penale în cadrul instituit de procedura penală și constau în supunerea la tratament medical forțat. Este necesar de menționat că, conform alin. 2 art. 103 CP al RM, persoană care suferă de dependență de alcool sau de dependență de droguri condamnată la pedepse neprivative de libertate va fi supusă unui tratament forțat în instituțiile medicale cu regim special. La a doua categorie sunt atribuite persoanele condamnate la pedeapsa cu închisoarea care în timpul executării pedepsei vor fi supuse unui tratament medical în instituția penitenciară. După eliberare din locurile de deținere, dacă este necesară continuarea unui astfel de tratament, ele vor fi tratate în instituțiile medicale cu regim special (alin. 3 art. 103 CP al RM). Pentru aceste categorii de persoane măsurile de siguranță medicale se aplică nu în locul pedepsei penale, ci paralel cu aceasta. Astfel, legea penală exercită un efort dublu în combaterea narcomaniei.

Menționăm opinia autoarei L. Verbițchi, care menționează că măsurile de constrângere cu caracter medical se aplică în următoarele scopuri:

- a) a trata sau a îmbunătăți în așa fel starea narcomanului, ca el să nu mai prezinte un pericol pentru societate;
- b) a preîntâmpina săvârșirea de către persoana dată a unei noi infracțiuni, atât în timpul tratamentului, cât și după terminarea lui;
- c) a asigura securitatea persoanei pentru sine însăși;
- d) a efectua reabilitarea socială a persoanei în măsura în care aceasta este posibil;
- e) a respecta drepturile și libertățile persoanelor care sunt pasibile de răspunderea penală, dar necesită și aplicarea anumitor măsuri medicale – tratament forțat;
- f) a conserva și a apăra ordinea socială.[6, pag.32]

Aspecte comparative privind reglementarea măsurilor de constrângere cu caracter medical:

Măsurile de constrângere medicală variază semnificativ în diferite state, reflectând diversele abordări adoptate de guverne pentru a aborda problemele survenite în urma aplicărilor măsurilor vizate. Aceste urmăresc să atingă un echilibru între libertățile individuale și bunăstarea colectivă a societății, ridicând adesea considerații etice și juridice. Această explorare va aprofunda în divergențele și asemănările în măsurile de constrângere medicală din alte state cu referință la cadrul legal al Republicii Moldova.

În Statele Unite ale Americii, de exemplu, măsurile de constrângere medicală variază la nivel de stat datorită sistemului federal de guvernare. Măsurile coercitive de natură medicală în cadrul anchetelor penale implică o interacțiune complexă de considerente juridice, etice și medicale. Evaluările psihiatrice judiciare joacă un rol crucial în determinarea stării mentale a unei persoane în timpul procedurilor judiciare. Dacă instanța consideră că este necesar, persoanele acuzate de infracțiuni pot fi supuse unor evaluări psihiatrice, cu potențialul unor tratamente sau intervenții medicale dispuse de instanță pe baza rezultatelor evaluării.

Cu toate acestea, sistemul juridic al SUA pune un accent puternic pe protejarea drepturilor individuale, iar orice măsură de constrângere medicală trebuie să respecte principiile constituționale [4]. Al patrulea amendament [4] – îi protejează pe cetățeni de percheziții și confiscări nerezonabile. Guvernul nu poate efectua percheziții fără un mandat, iar astfel de mandate trebuie să fie emise de un judecător și bazate pe o cauză probabilă, și al optulea amendament [4] – interzice cauțiunea excesivă, amenziile excesive și pedepsele crude și neobișnuite, sunt deosebit de relevante în contextul intervențiilor medicale în cadrul anchetelor penale.

Constrângerea medicală poate fi aplicată și în situații care implică riscuri pentru sănătatea publică, așa cum s-a observat în timpul pandemiei de COVID-19. Autoritățile pot implementa măsuri precum izolarea sau carantină atunci când condamnații reprezintă o amenințare pentru siguranța publică, subliniind necesitatea de a echilibra libertățile individuale cu preocupările mai largi de sănătate publică. Complexitatea constrângerii medicale în anchetele penale din Statele Unite reflectă efortul continuu de a armoniza practicile legale și medicale într-un cadru care respectă drepturile individuale și siguranța publică.

În mod similar, țările europene prezintă diferențe în abordările lor față de constrângerea medicală. În unele state, precum Franța [2] și Italia, *măsurile coercitive de natură medicală în cadrul anchetelor penale sunt guvernate de un echilibru delicat între protejarea drepturilor individuale și asigurarea siguranței publice.*

Legea italiană permite utilizarea constrângerii medicale atunci când este considerată necesară pentru buna desfășurare a unei anchete penale. Un aspect semnificativ este aplicarea evaluărilor psihiatrice criminalistice, în care persoanele acuzate de infracțiuni pot fi supuse unor evaluări psihiatrice pentru a-și determina starea psihică și capacitatea. Dacă se consideră relevantă pentru cauză, instanța poate dispune ca învinuitul să se supună tratamentului medical, inclusiv psihiatric, ca măsură coercitivă. Acest lucru urmărește să se asigure că persoanele sunt apte pentru a fi judecate și că sănătatea lor mintală este luată în considerare în timpul procedurilor judiciare. În plus, în cazurile care implică boli contagioase sau riscuri pentru sănătatea publică, autoritățile italiene pot implementa măsuri medicale pentru a preveni răspândirea bolilor în instituțiile de corecție sau în timpul investigațiilor. Aceste măsuri pot include: *izolarea, carantină sau tratament medical pentru a-i proteja atât pe acuzat, cât și pe cei implicați în procesul judiciar* [3]. În general, sistemul juridic al Italiei integrează măsurile de constrângere medicală în cauze penale, cu accent pe echilibrarea justiției, siguranței publice și drepturilor individuale.

Îndreptând atenția către Republica Moldova, o țară mică din Europa de Est, abordarea constrângerii medicale este modelată de contextul său socio-politic unic. Moldova se confruntă cu provocări precum un sistem de sănătate fragmentat, disparități economice și o istorie de instabilitate politică.

În Republica Moldova, măsurile coercitive de natură medicală în cadrul cercetărilor penale sunt abordate ținând cont de drepturile individuale și de interesul public mai larg. Moldova, ca multe țări, recunoaște importanța evaluării sănătății mintale a unei persoane în timpul procedurilor judiciare. Evaluările psihiatrice criminalistice pot fi folosite pentru a determina starea psihică a persoanelor acuzate de infracțiuni, iar dacă este necesar, instanța poate dispune intervenții medicale pe baza acestor aprecieri.

Considerăm că Republica Moldova pune un accent puternic pe respectarea drepturilor individuale în cadrul sistemului său juridic, aliniându-se la standardele internaționale. Măsurile de constrângere medicală

sunt de obicei aplicate în mod strict prevăzut de legislație, echilibrând necesitatea unui proces legal echitabil cu considerații pentru sănătatea și bunăstarea unei persoane. Țara are flexibilitatea de a implementa măsurile medicale necesare, asigurându-se în același timp că acestea respectă principiile constituționale și standardele internaționale privind drepturile omului.

Mai mult, am observat că în statele menționate anterior, în situațiile care implică amenințări pentru sănătatea publică, Moldova are capacitatea de a implementa măsuri medicale pentru protejarea atât a indivizilor, cât și a comunității în general. Aceasta poate include măsuri de izolare sau de carantină în cazul în care o persoană prezintă un risc pentru sănătatea publică, reflectând un echilibru între protejarea drepturilor individuale și bunăstarea colectivă a societății în cadrul anchetei penale.

În concluzie, divergențele și asemănările în măsurile de constrângere medicală între state reflectă interacțiunea complexă dintre drepturile individuale și imperativele de sănătate publică. Înțelegerea contextului socio-politic al fiecărui stat este esențială în înțelegerea variațiilor abordărilor. Republica Moldova, confruntându-se cu propriul său set de provocări, navighează în echilibrul delicat dintre încurajarea participării voluntare și menținerea bunăstării populației mai largi, nu doar a persoanelor condamnate. Pe măsură ce comunitatea globală continuă să se confrunte cu amenințările în evoluție pentru sănătatea publică, dialogul și colaborarea continuă sunt cruciale pentru perfecționarea și adaptarea măsurilor de constrângere medicală pentru a proteja sănătatea indivizilor și a comunităților.

Concluzii:

În concluzie, aplicarea măsurilor medicale coercitive în Republica Moldova are implicații profunde pentru sistemul de drept, marcând o interacțiune delicată între imperativele de sănătate publică și drepturile individuale. Cadrul legislativ care împuternicește autoritățile din domeniul sănătății să implementeze măsuri coercitive reflectă angajamentul de a aborda crizele de sănătate, navigând în același timp prin complexitățile etice inerente acestor intervenții.

Sistemul de drept din Moldova joacă un rol esențial în menținerea legalității și a solidității etice a măsurilor de constrângere medicală. Identificarea unui echilibru între protecția sănătății publice și respectarea libertăților individuale necesită o supraveghere vigilentă a aparatului juridic [8]. Autoritățile trebuie să se asigure că măsurile coercitive sunt aplicate în mod judicios, respectând principiile transparenței, proporționalității și procesului echitabil. Rolul sistemului de justiție este primordial în a garanta că aplicarea măsurilor coercitive se aliniază cu cadrul mai larg al drepturilor omului și standardelor legale.

Mai mult, eficacitatea măsurilor de constrângere medicală în Republica Moldova depinde de o înțelegere cuprinzătoare a contextului socio-cultural, a nuanțelor de sănătate mintală și a peisajului în evoluția bolilor infecțioase și al dependenței. Cercetarea continuă, colaborarea dintre profesioniștii din domeniul sănătății și cele juridice și evaluările regulate ale cadrelor legislative contribuie la perfecționarea aplicării măsurilor coercitive în moduri care sunt atât eficiente, cât și solide din punct de vedere etico-juridic.

Pe măsură ce Moldova continuă să navigheze în dinamica complicată dintre sănătatea publică și justiție, este esențial să se încurajeze dialogul și colaborarea între profesioniștii din domeniul sănătății, experții juridici, factorii de decizie politică și comunitatea mai largă. O astfel de colaborare asigură că măsurile coercitive nu sunt doar aliniate la nevoile în evoluție ale societății, ci reflectă și un angajament colectiv față de justiție, echitate și bunăstare a indivizilor și comunităților.

În urmărirea unei integrări armonioase și eficiente a măsurilor de constrângere medicală în sistemul de justiție, Moldova urmează să stabilească un model care să acorde prioritate sănătății publice, cu respectarea principiilor fundamentale ale drepturilor omului și integrității juridice. Rafinarea continuă a acestor măsuri exemplifică angajamentul față de adaptabilitate și o abordare receptivă la provocările complexe pe care le reprezintă crizele de sănătate din secolul XXI.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Codul Penal al Republicii Moldova: Legea RM: adoptată de Parlamentul legislaturii a XV-a din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial, 2002 – https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140340&lang=ro#
2. Codul Penal al Franței, din 1922 – https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/french_penal_code_html/french_penal_code.pdf
3. Codul Penal al Italiei, publicat în 1972 - <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/italian-penal-code-0>
4. Constituția SUA, adoptată de către Convenția Constituțională a Statelor Unite ale Americii din 1789 (tradus) – <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/the-constitution/>

5. Regulamentul instituției narcologice al Ministerului Sănătății al RM, adoptat prin Hotărârea Guvernului R.M. nr. 1433 din 7.11.2002, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 154-157 din 21.11. 2002 – <http://imspdrn.md/wp-content/uploads/2019/05/Regulamentul-scanat-1.pdf>
6. Revista Legea și viața, iunie 2012, Lidia Verbițchi, pag. 32 – <http://legeasiviata.in.ua/archive/2012/6-md/5.pdf>
7. Nicolae Volonciu, „Tratat de procedură penală”, op. cit., vol. I, p. 399.
8. Vintilă Dongoroz ș.a., „Explicații Teoretice ale Codului de Procedură Penală română”, op. Cit., vol. I, 1975, p. 308.

UNELE ASPECTE ALE PREVENIRII INFRACTIUNILOR
CONTRA FAMILIEI ȘI MINORILOR⁵¹

SOME ASPECTS REGARDING PREVENTION OF CRIMES
AGAINST FAMILY AND MINORS

Anatolie FAIGHER, *doctor în drept, conferențiar universitar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
e-mail: faigher@rambler.ru
ORCID: 0009-0005-4545-1360

Violeta GRAUR, *magistru în drept*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
e-mail: graurva@gmail.com
ORCID: 0009-0002-9984-3616

Summary

The criminal law aims to defend against crimes, the person, his/her rights and freedoms, property, environment, constitutional order, sovereignty, independence and territorial integrity of the Republic of Moldova, peace and security of mankind, as well as the entire order of law. In order to achieve the purpose of the criminal law, the protection of the family and minors, who are part of society, takes place.

The importance of studying this subject lies in the fact that the family and minors, first of all, are a cell of society, which must be protected from possible crimes, children being the continuity of humanity. Secondly, they are vulnerable and easily exposed to being a victim of, or even a party to, a crime. Thirdly, healthy and beneficial principles and values of a member of society are learned in the family, so it follows that the family is an instrument of a better future.

Last but not least, the protection of the family and minors is crucial for the well-being and development of a healthy society. Protecting minors from abuse, neglect and exploitation is essential for ensuring a happy childhood and for forming responsible and balanced adults in the future.

Keywords: *family, minor, society, crime, abuse, protection, criminal.*

Introducere:

Pe parcursul evoluției sale, civilizația umană a parcurs o gamă largă de etape în evoluția fenomenului criminalității, dar și a măsurilor de apărare a societății cu scop de a stopa, diminua sau preveni unul dintre acele flageluri care, pe parcursul timpului, au avut drept rezultat numeroase prejudicii atât umane, cât și materiale.

Doar prin invocarea *de iure* a legilor și a sancțiunilor pentru delict, nu se reușește contracararea criminalității. Se impune stabilirea unui aparat eficient, bine pregătit profesional și dotat atât cu resurse umane, cât și din punct de vedere tehnic, care ar fi apt să aplice *in concreto* cadrul legal faptelor prejudiciabile.

Combaterea și diminuarea criminalității pot fi realizate doar în condițiile în care sunt întreprinse cumulativ inițiative legislative și măsuri de ordin social, economic, politic care să permită contracararea cauzelor și condițiilor infracționalității, asigurând intervenția operativă a organelor specializate, cu atribuții în domeniu.

În lupta împotriva criminalității un loc aparte îl ocupă normele juridico-penale, care, în totalitatea lor, formează o ramură distinctă în cadrul sistemului de drept. Dreptul penal reprezintă instrumentul prin care se apără valorile sociale împotriva faptelor periculoase. Acesta este o totalitate de norme juridice, care califică care anume fapte prejudiciabile constituie infracțiuni, condițiile răspunderii penale, pedepsele și alte măsuri ce urmează a fi aplicate sau luate de către instanțele judecătorești în cazul persoanelor care au săvârșit infracțiuni, în scopul apărării celor mai importante valori sociale [11, p.9].

⁵¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

De-a lungul timpului, ocrotirea familiei și a minorilor a fost un subiect de rezonanță în societate, datorită rolului acestora. Mai exact, minorii au un rol vital în societate și contribuie în diverse moduri la progresul și dezvoltarea acesteia, prin următoarele deziderate-componente:

1. Minorii de azi sunt maturii de mâine, pe umerii cărora stă sarcina de a contribui în diverse domenii ale vieții sociale, economice și culturale;
2. Sistemului de învățământ este orientat pentru și spre minori, care sunt principali beneficiari, pregătiți pentru a deveni maturi activi și informați.
3. Perspective proaspete și idei inovatoare în societate sunt generate de minorii de azi, contribuind la rezolvarea problemelor și la promovarea progresului în diverse domenii.
4. Prin implicarea în activități de voluntariat și acțiuni comunitare, minorii contribuie la îmbunătățirea calității vieții în comunitatea lor.
5. Minorii au drepturi și sunt purtători ai unor valori importante, cum ar fi toleranța, diversitatea și egalitatea.

Familia are un rol central în societate și este considerată celula de bază a acesteia. Relevanța și rolului familiei în societate se manifestă prin:

1. Socializarea și educația: familia este prima și cea mai importantă instituție pentru socializarea copiilor. Unde se însușesc valori, norme, și obiceiuri sociale care îi pregătesc pentru integrarea în societate;
2. Asistența emoțională și afectivă – ori anume familia oferă un mediu sigur și iubitor în care membrii săi se pot dezvolta emoțional și afectiv. Relațiile strânse dintre membrii familiei contribuie la bunăstarea emoțională a fiecăruia;
3. Securitatea și protecție: aceasta include protecția împotriva pericolelor fizice-psihoice, dar și încurajarea unui mediu în care membrii săi se simt în siguranță să-și exprime gândurile și sentimentele;
4. Familia joacă un rol crucial în transmiterea valorilor, tradițiilor și culturii unei comunități sau grup etnic de la o generație la alta. Aceasta contribuie la menținerea identității culturale și coeziunii sociale.

Reglementări internaționale privind ocrotirea familiei și a minorilor

În secolul XXI, caracterizat de fenomenul de globalizare, este necesară coordonarea eforturilor tuturor națiunilor civilizate pentru realizarea celor mai înalte interese ale comunității internaționale, inclusiv protecția familiilor și minorilor. Republica Moldova este parte a relațiilor de drept internațional și, prin urmare, este parte la numeroase tratate și acorduri internaționale bilaterale și multilaterale în acest sens. Primul pas al comunității internaționale într-o serie de documente în sensul asigurării protecției familiei și minorului a fost textul Declarației de la Geneva din 1924 privind Drepturile Copilului.

Documentul original din 1923 conținea următoarele prevederi: - "... Copiii trebuie să fie dotați cu resursele necesare dezvoltării materiale și psihice normale. Copiii flămânzi trebuie hrăniți, copiii bolnavi trebuie îngrijiți, copiii retrași trebuie ajutați, copiii delincvenți trebuie reabilitați, orfanii și văduvele trebuie protejați. În cazuri de pericol, copilul trebuie să primească tratament primar. Copiii trebuie să își poată câștiga existența și trebuie să fie protejați de orice exploatare" [4]. Declarația relevantă a fost înaintată de Uniunea Internațională „Salvați Copiii” la Geneva la 23 februarie 1923 și aprobată ulterior de Adunarea Generală a Ligii Națiunilor la 26 noiembrie 1924 sub titlul „Carta bunăstării copilului”. Acestea reprezentau linii direcționale pe care țările trebuiau să le urmeze.

Reglementări importante care vizează în mod special protejarea familiei și a instituției minorilor este Declarația Universală a Drepturilor Omului, care a fost adoptată și promulgată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite (New York) prin rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948 (ratificată prin Hotărârea nr. 217-XII a Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1990). Conform acesteia: "... de la vârsta căsătoriei, bărbații și femeile au dreptul de a se căsători și de a-și crea o familie, fără restricții de rasă, cetățenie sau religie. Căsătoria poate fi încheiată numai cu acordul liber și neîngrădit al viitorului soț. Familia este un element natural și fundamental al societății și are dreptul la protecție față de societate și de stat. Mamele și copiii au dreptul la asistență și protecție specială. Toți copiii beneficiază de aceeași protecție socială, indiferent dacă sunt născuți în căsătorie sau în afara căsătoriei. Nimeni nu poate fi supus torturii, pedepselor sau tratamentelor crude, inumane sau degradante" [3].

Prevederi similare se regăsesc în textul Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950 (Hotărârea nr. 1298-XIII a Parlamentului Republicii Moldova din 24 iulie 1997).

Prevederile referitoare la protecția copiilor cuprinse în Declarația Universală a Drepturilor Omului au stat la baza elaborării Declarației din 1959 a Drepturilor Copilului. Prin urmare, conform Declarației Drepturilor Copilului din 1959 – "... copiii sunt ființe umane cărora trebuie să li se acorde o protecție specială prin lege sau prin alte mijloace și cărora, în condiții de libertate și demnitate, trebuie să se bucure și să li se asigure

oportunități și condiții favorabile care le permit să se dezvolte într-o manieră fizică, intelectuală și socială sănătoasă.” [5].

Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor a fost adoptată la New York în 1979. În conformitate cu articolul 7 din Convenție, statele părți vor elimina discriminarea împotriva femeilor în viața politică și publică națională și, în special, să asigure egalitatea femeilor cu bărbații : dreptul de a vota la toate alegerile și referendumurile publice și de a fi ales în toate organele alese; dreptul de a participa la formularea și implementarea politicii naționale, de a ocupa funcții publice și de a exercita toate funcțiile publice la toate nivelurile de guvernare; dreptul de a participa la organizații și organisme neguvernamentale active în viața publică și politică a țării [6].

La 20 noiembrie 1989, Adunarea Generală a Națiunilor Unite de la New York a adoptat Convenția Internațională cu privire la Drepturile Copilului, care a intrat în vigoare la 20 septembrie 1990. Republica Moldova a aderat la această Convenție prin Hotărârea Parlamentului nr. 408-XII din 12 decembrie 1990 (în vigoare la 25 februarie 1993). De exemplu, art. 5 prevede: -“Statele părți vor respecta responsabilitățile, drepturile și îndatoririle ce revin părinților naturali ai copilului sau, după caz și conform tradiției locale, membrilor familiei lărgite sau comunității, tutorilor sau altor persoane care au, prin lege, copii în îngrijire, de a asigura, de o manieră corespunzătoare capacităților în continuă dezvoltare ale copilului, îndrumarea și orientarea necesare în exercitarea de către copil a drepturilor recunoscute în prezenta Convenție [7, art. 5].”

Un pas important spre prevenirea și combaterea exploatării și abuzului sexual asupra copiilor a fost aderarea Republicii Moldova la Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale, semnată la Lanzarote la 25 octombrie 2007. Republica Moldova a ratificat convenția prin Legea nr.263 din 19 decembrie 2011 și a intrat în vigoare la 1 iulie 2012. Această convenție stabilește următoarele obiective de bază:

- prevenirea și combaterea exploatării și abuzului sexual asupra copiilor.
- protejarea drepturilor copiilor victime ale exploatării și abuzului sexual.
- promovarea cooperării naționale și internaționale împotriva exploatării și abuzului sexual asupra copiilor [8].

Infracțiunile contra familiei și minorilor – cadrul legal național:

Codul Penal al Republicii Moldova joacă un rol deosebit în sistemul actelor normative privind protecția familiilor și minorilor, iar capitolul VII al Părții speciale, intitulat ”Infracțiuni contra familiei și minorilor” prevede următoarele infracțiuni (repartizate în două grupe):

1. Infracțiuni contra familiei:

- Incestul;
- Violența în familie;
- Abuzul părinților și altor persoane la adopția copiilor;
- Exercițarea necorespunzătoare a obligațiilor părintești;

2. Infracțiuni contra minorilor:

- Traficul de copii;
- Utilizarea rezultatelor muncii sau serviciilor unei persoane care este victimă a traficului de copii
- Scoaterea ilegală a copiilor din țară;
- Atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârșirea unor fapte imorale;
- Pornografia infantilă;
- Recurgerea la prostituția practică de un copil;
- Atragerea minorilor la consumul ilegal de substanțe stupefiante, psihotrope și/sau de alte substanțe cu efecte similare [2, art.201-209].

A. Borodac definește infracțiunile contra familiei și minorilor ca acțiunile sau inacțiunile prejudiciabile descrise de legea penală care atentează la temelia relațiilor familiale și la dezvoltarea fizică, intelectuală, morală, spirituală și sănătoasă normală a minorilor săvârșite cu intenție directă [12, pag. 218].

Obiectul juridic generic al infracțiunilor contra familiei și minorilor sunt relațiile sociale privind viețuirea în familie și dezvoltarea armonioasă minorilor. Familia reprezintă o realitate socială în care se realizează o comunitate vie între soți, părinți și copii, iar uneori chiar și alte persoane. Familia este și o realitate biologică în sensul că reproducerea se realizează prin legătura biologică dintre bărbați și femei. În acest sens, familia este și o reflecție juridică, întrucât cele mai importante relații sunt reglementate de norme legale obiect al cărora este familia.

Fiecare infracțiune din capitolul analizat are un obiect juridic special, constând în relații sociale vizând:

1) Protecția familiei în sens larg, incluzând toate atributele acesteia: stabilitate, moralitate, obligațiile reciproce în familie etc.

2) Protecția minorilor prin prisma dezvoltării lor psihice, sociale și morale, protecția de orice formă de abuz etc.

Unele infracțiuni din cadrul capitolului analizat dispun de obiectul material. Acesta se referă la structurile materiale însuflețite sau neînsuflețite (obiecte, bunuri, victime etc.) asupra cărora făptuitorul influențează direct și prin care este afectat obiectul juridic al infracțiunii.

Astfel, drept obiect material poate fi corpul fizic al persoanei în cazul următoarelor infracțiuni: incestul, violența în familie, abuzul părinților și altor persoane la adopția copiilor, traficul de copii, atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârșirea unor fapte imorale.

Latura obiectivă al acestor infracțiuni se realizează preponderent prin comportament activ, adică prin acțiune. Infracțiunile de violență în familie se pot săvârși atât prin acțiune, cât și prin inacțiune.

Majoritatea au o componentă de bază formală, iar în cazul violenței în familie – componentă materială. Latura subiectivă se caracterizează prin vinovăție din intenție directă sau indirectă.

În cazul unor infracțiuni, scopul este un element obligatoriu. De exemplu, în cazul infracțiunii traficul de copii, scopul poate fi: practicarea cerșetoriei, prelevării organelor, exploatarea prin muncă, exploatarea sexuală, folosirea în activitatea criminală etc.

Subiectul, în majoritatea cazurilor, este persoana fizică, responsabilă, care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. Însă, în cadrul unor infracțiuni, precum “Atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârșirea unor fapte imorale” – persoana trebuie să atingă vârsta de 18 ani la momentul comiterii infracțiunii.

În cadrul unor componente de infracțiuni, subiectul are calități speciale, precum: rudă pe linie dreaptă până la gradul trei inclusiv, rudă pe linie colaterală – în cazul infracțiunii prevăzute la art. 201 CP RM etc.

Măsuri de prevenire a infracțiunilor contra familiei și minorilor

Atât societatea, cât și statul nu poate proteja persoana de fenomenul infracțional fără asigurarea unei baze solide de prevenire a acestuia. Încă Cesare Beccaria spunea: „Este mai bine să previi crima decât să pedepsești pentru comiterea ei. Acesta este obiectivul oricărei legislații, care, în esență, constituie arta de a conduce oamenii spre cea mai mare fericire sau poate spre cea mai mică nefericire” [14, pag. 230].

Prevenirea criminalității este un termen extensibil, care, în sensul cel mai larg, înglobează un evantai foarte larg de activități, care regroupează acțiunile poliției, ale procuraturii și închisorilor, de asemenea aspecte ale activității sociale. Altfel spus, prevenirea criminalității cuprinde o gamă largă de diverse intervenții asupra cauzelor și condițiilor criminalității, factoriilor care contribuie la formarea personalității și a comportamentului infracțional [13, pag. 440-441].

Prevenirea săvârșirii infracțiunilor contra familiei și minorilor mai reprezintă și activitatea menită să reducă numărul de infracțiuni și a pericolului lor social, prin eliminarea, reducerea sau neutralizarea cauzelor și circumstanțelor infracțiunilor.

Reieșind din cele expuse, constatăm că prevenirea infracțiunilor comise împotriva familiei și minorilor presupune influența sistematică cu caracter preventiv asupra unor persoane care duc un mod de viață antisocial în familie și în afara acesteia, încălcând ordinea de drept în legătură cu incapacitatea de a-și petrece timpul său liber într-un mod util.

Marea majoritate a societății, datorită capacității lor morale și stilului de viață sănătos, încalcă rareori interdicțiile legii penale. Deși pentru aceste persoane, prevenirea generală are impact în orice caz, indiferent de măsurile aplicate, mai ales dacă prevenirea servește o funcție educațională și se concentrează pe formarea culturii juridice, nu trebuie luate măsuri de precauție.

Explicația este una simplă - o parte semnificativă a populației cântărește consecințele favorabile și nefavorabile care ar rezulta din acea acțiune. Sunt convingși că pedepsele penale pentru infracțiunile săvârșite sunt extrem de severe și cred că soluționarea ilegală a litigiilor, inclusiv utilizarea forței împotriva victimelor, este extrem de prejudiciabilă, inadecvată și imposibilă. După cum sa menționat deja, aceștia comit infracțiuni nu din cauza capacității morale sau a unui stil de viață sănătos, ci din cauza fricii de pedeapsă. Conceptul general de prevenire a criminalității în dreptul penal se bazează pe această recunoaștere a motivelor comportamentului uman. Esența sa constă în faptul că pedepsirea infractorilor creează o barieră psihologică în mintea celorlalți, făcându-i incapabili să recunoască intențiile criminale chiar dacă acestea există.

Esența prevenirii criminalității în general împotriva membrilor familiei și a minorilor este, în primul rând, de a nu admite sau de a preveni săvârșirea de infracțiuni și, la fel de important, de a se asigura că persoana respectivă nu este victima diferitelor fapte penale.

Dezvoltarea cu succes a măsurilor de prevenire a infracțiunilor împotriva familiilor și minorilor este posibilă numai dacă sunt cunoscute motivele personale și circumstanțele externe care au condus la comiterea acestor infracțiuni.

Categoriile de măsuri de bază pentru prevenirea infracțiunilor comune împotriva familiilor și minorilor includ de obicei: asigurarea populației cu activități, consolidarea controalelor socio-juridice, care înseamnă organizarea și dirijarea activităților umane în baza prevederilor legale a căror încălcare dă naștere la răspundere civilă, disciplinară, necontractilă și penală. Achitarea la timp a salariilor, pensiilor și a altor beneficii materiale financiare sau juridice. Pentru a asigura un nivel minim de supraviețuire conform realității cotidiene. Promovarea și dezvoltarea educației, culturii și moravurilor naționale.

Îmbunătățirea condițiilor materiale și de viață ale familiilor care cresc copii minori joacă un rol important în prevenirea generală a infracțiunilor împotriva familiilor și minorilor. După cum se știe, economia, ca bază a existenței societății, poate influența toate procesele care au loc în societate. Așadar, una dintre direcțiile principale de prevenire a infracțiunilor împotriva familiilor și minorilor este stabilizarea proceselor economice, pentru depășirea crizei grave în care se află Republica Moldova și pentru întărirea industriei interne și a producției agricole.

Creșterea nivelului de trai al familiilor înseamnă și îmbunătățirea condițiilor de viață ale acestora. Efectele anti-criminalitate ale mass-media, care pot avea un impact pozitiv asupra mediului familial, trebuie de asemenea maximizate. Rezultatele activităților surselor media vor ajuta la depășirea răcirii relațiilor în unele familii, la consolidarea legăturilor familiale și sociale, la crearea condițiilor pentru formarea opiniei publice unilaterale cu privire la problemele vieții de familie, la depășirea conflictelor. Ca urmare, în cadrul familiei se creează un microclimat normal, care poate împiedica membrii să comită infracțiuni.

Lupta împotriva consumului abuziv de alcool și droguri este un aspect foarte important al prevenirii infracționalității în general, și mai ales împotriva familiilor și minorilor, întrucât consumul excesiv al acestora duce la pierderea autocontrolului. În același timp, trebuie avut în vedere faptul că în momente diferite și în țări diferite s-au făcut încercări de control și restricționare a vânzării băuturilor alcoolice.

Educația juridică contribuie la dezvoltarea capacității de a alege acțiuni adecvate în funcție de diferitele situații care apar. Cunoștințele juridice reflectă esența și scopul normelor juridice, educă obiceiul de a respecta legea și antrenează credințe și abilități care respectă legea. În acest sens, susținem necesitatea dezvoltării și implementării unui sistem de educație legal pentru tinerele generații în cadrul programelor educaționale ale școlilor și altor instituții de învățământ.

Un rol important în prevenirea infracțiunilor împotriva familiilor și minorilor îl reprezintă dezvoltarea și organizarea unei culturi sănătoase a timpului liber. Este necesar să se elimine treptat tradiția proastă de a combina odihna cu băutura.

Nivel scăzut de educație parentală, lipsă de informare privind drepturile copilului, protecție, metode alternative de îngrijire și educație a copilului, competență limitată a profesioniștilor în domeniul îngrijirii copilului într-un climat pozitiv și armonios, cultura națională privind creșterea copilului. Acceptarea bătăilor ca mijloc de disciplinare și corectare a comportamentului problematic prin pedepse și critici, prejudecăți și discriminare în școli și comunități de copii din grupurile marginalizate, sunt dăunătoare dezvoltării copiilor și conduc la încălcări grave ale drepturilor copilului. Expunerea copiilor la violență domestică încalcă reglementările actuale și are implicații grave pentru bunăstarea copiilor, dezvoltarea personală și interacțiunile sociale din copilărie până la maturitate. Violența în mediul familial afectează copiii sub formă de anxietate, depresie, comportament agresiv, tulburări de atașament, regresie comportamentală și de dezvoltare, criminalitate, abandon școlar, abuz de alcool și consum de droguri.

În mod similar, susținerea implementării unor proiecte în domeniul prevenirii infracțiunilor împotriva familiilor și minorilor, al căror scop este formarea profesională a profesioniștilor care activează în acest domeniu, precum și formarea specialiștilor în cazuri de violență.

În ceea ce privește violența sexuală în familie, trebuie menționat că una dintre măsurile preventive este educația sexuală a tinerilor din familie. Organizarea acestor măsuri include desfășurarea de cursuri speciale pentru copii, inclusiv cursuri de educație sexuală și interviuri cu părinții. Aceasta presupune publicarea unei literaturi de specialitate care dezvoltă metode și tehnici speciale de pedagogie la nivel științific.

Campaniile regionale, naționale și internaționale împotriva violenței în familie pot avea un loc la fel de important în sistemul de măsuri de prevenire a infracțiunilor împotriva familiilor și minorilor. Aceste întâlniri vor include reprezentanți ai forțelor de ordine, psihologi, sociologi și criminologi, inclusiv tineri și femei care vor beneficia de recomandări cu privire la importanța stabilirii regulilor și limitelor. Fetele ar fi informate că violența între cupluri începe treptat, începând cu violența socială (izolarea de familie și prieteni, interzicerea frecventării orelor de școală), violența psihologică (ne întâmpinarea nevoilor morale și spirituale), avertizate că aceasta poate apărea sub formă de interdicții sau restricții asupra resurselor economice (interzicerea activității profesionale și a obținerii propriilor venituri pentru a crea dependență de atacator), violența sexuală, violența psihologică sau verbală și, în cea mai gravă formă, violența fizică.

Concluzii

Asigurarea aplicării corecte a normelor și asigurarea unei practici juridice uniforme este esențială în delimitarea acestui subgrup de infracțiuni de alte categorii. Numeroase erori de calificare pot apărea drept rezultat al confuziilor apărute dintre infracțiunile contra familiei și minorilor și alte categorii de infracțiuni, precum infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei sau infracțiuni privind viața sexuală.

Rolul minorilor în societate este complex și esențial pentru dezvoltarea și bunăstarea acesteia, iar investiția în viitorul lor este crucială pentru construirea unei lumi mai bune pentru toți.

În ansamblu, familia are un impact profund asupra societății, contribuind la stabilitatea, coeziunea și bunăstarea acesteia. Este considerată o sursă esențială de sprijin și împlinire pentru membrii săi și joacă un rol crucial în formarea individului și a comunității.

Legătură vizibilă a dreptului penal se realizează cu dreptul familiei, ale cărui norme reglementează relațiile privitoare la familie. În acest sens, normele dreptului penal califică drept infracțiuni îndreptate împotriva familiei o serie de fapte ce lezează relațiile dintre soți, părinți și copii.

Infracțiunile îndreptate împotriva familiei și a minorilor reprezintă o amenințare serioasă la adresa bunăstării și stabilității societății. Aceste infracțiuni nu afectează în exclusivitate indivizii implicați, ci au repercusiuni profunde asupra întregii comunități. Protejarea familiei și a minorilor este esențială pentru asigurarea unei societăți sănătoase și prospere. Investiția în prevenirea și combaterea acestor infracțiuni, împreună cu sprijinul și protecția oferite familiilor și minorilor afectați, este crucială pentru crearea unui mediu sigur.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994. Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 29 martie 2016, Nr. 78, art. 140;
2. Codul Penal al Republicii Moldova. Adoptat prin Legea Nr.985-XV din 18.04.2002.
3. Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată la Paris, la 10 decembrie 1948, de către Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite;
4. Declarația de la Geneva din 1924 privind Drepturile Copilului elaborată de Eglantyne Jebb;
5. Declarația drepturilor copilului din 2 noiembrie 1959, proclamată de către Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite;
6. Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor adoptată la 18 decembrie 1979, de către Adunarea Generală a Națiunilor;
7. Convenția Internațională cu privire la Drepturile Copilului adoptată la New York, la 20 noiembrie 1989, de către Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite;
8. Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale semnată la Lanzarote la 25 octombrie 2007;
9. Convenția Europeană a Drepturilor Omului semnată la Roma, la 4 noiembrie 1950, de către Consiliul Europei;
10. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 13.09.2002, Nr.128-129;
11. Stela Bornaru, Alina Șavga, Vladimir Grosu, Mariana Grama. Drept penal. Partea generală. Ch: Cartier, 2005, p. 9;
12. Borodac Al. Manual de drept penal. Partea specială. Chișinău: Tipogr. Centrală, 2004. 622 p., p. 218.
13. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика. Москва: Акад. МВД СССР, 1980. 526 с., p.440-441;
14. Беккария Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва: Стелс, 1995. 304 с., p. 230;

**ARMONIZAREA LEGISLAȚIEI ANTICORUPȚIONALE ALE REPUBLICII MOLDOVA
LA STANDARDELE EUROPENE – ELEMENT CHEIE
ÎNTRU ASIGURAREA SECURITĂȚII NAȚIONALE⁵²**

**HARMONIZATION OF ANTICORRUPTION LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF
MOLDOVA TO THE EUROPEAN STANDARDS – A KEY ELEMENT
IN ENSURING NATIONAL SECURITY**

Ludmila GUȘTIUC, drd., cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al
Universității de Stat din Moldova,
e-mail: lgustiuc@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-8516-4949

Summary

The harmonization of anti-corruption legislation to European standards is a multidimensional process, involving several legal aspects. These aspects reflect the complexity of the harmonization process to the European Union standards and underline the need for a sustained and coordinated effort both at the national and at the European level.

The harmonization of anti-corruption legislation is crucial for ensuring national security, as it contributes to the stability and integrity of public institutions, ensures efficient management of resources, protects infrastructure and promotes a stable and secure economic and social environment.

Keywords: *Harmonization, anticorruption legislation, European standards, Republic of Moldova, European Union, national security.*

Introducere

În prezent, este arhicunoscut faptul că Uniunea Europeană, în calitate de organizație internațională regională, acordă sprijin imens Republicii Moldova.

În contextul integrării europene, referindu-ne la cei mai importanți pași din ultimii doi ani, menționăm că în data de 23 iunie 2022, Consiliul European a acordat Republicii Moldova statutul de candidat la aderarea la Uniunea Europeană. În acest context, suntem de acord cu Președintele Consiliului European, Charles Michel, care a subliniat faptul că pentru Republica Moldova ”este un moment istoric” și, totodată, a reiterat ideea că Republica Moldova ”marchează un pas crucial pe drumul său către Uniunea Europeană”. Cert este faptul că Republica Moldova și-a asumat obligații care decurg din statutul acordat de către Uniunea Europeană și urmează să le execute în termen.

Despre progresele înregistrate în procesul de aderare la Uniunea Europeană, Nicu Popescu, ex-ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene, a menționat că ”într-un timp scurt, din iunie și până în octombrie 2023, am reușit să finalizăm practic acele măsuri pe care ni le-am propus în procesul de pregătire a țării noastre pentru negocierile de aderare.”

În contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană, un alt eveniment important este găzduirea de către Republica Moldova a celui de-al doilea Summit al Comunității Politice Europene la 1 iunie 2023, ceea ce constituie o istorie de succes a țării noastre și reprezintă nimic altceva decât girul de încredere oferit, în primul rând, instituției prezidențiale și, în al doilea rând, instituțiilor publice și societății din Republica Moldova.

Astfel, țara noastră a primit undă verde pentru deschiderea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană. Verdictul final a fost dat la Bruxelles, unde au fost reuniți cei 27 de lideri europeni în cadrul Consiliului European.

În noiembrie 2023, Comisia Europeană a recomandat începerea negocierilor de aderare a Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană. Comisia Europeană a propus recomandări pentru avansarea agenței europene în anul ce urmează. Raportul de extindere prezintă realizările înregistrate de Republica Moldova

⁵² Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

privind cele 9 recomandări ale Comisiei Europene din iunie 2022, măsuri ce urmau a fi realizate până în primăvara anului 2024 în domeniul reformei justiției, dezoligarhizării și combaterii corupției [17].

În ziua de 14 decembrie 2023 a fost luată o decizie importantă pentru Republica Moldova. Premierul Ungariei, Viktor Orban amenința să blocheze deciziile cu privire la Ucraina, aflate pe agenda summit-ului Consiliului European. Ținem să menționăm că Ungaria nu se afla pentru prima dată în dezacord cu partenerii săi din Uniunea Europeană. Dar grație abilităților diplomatice a oficialilor europeni, Viktor Orban s-a lăsat convins să nu blocheze deschiderea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană cu Republica Moldova și Ucraina.

Ulterior, în data de 21 iunie 2024, președinta Maia Sandu a semnat Decretul privind inițierea negocierilor de aderare a Republicii Moldova la Uniunea europeană. Totodată, în cadrul ședinței Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană, șefa statului a desemnat-o pe Cristina Gherasimov în calitate de negociator-șef din partea Republicii Moldova. Iar câteva zile mai târziu, în data de 25 iunie 2024, premierul Dorin Recean împreună cu alți oficiali din Moldova se aflau la Luxemburg, unde a avut loc prima ședință a Comisiei interguvernamentale Republica Moldova – Uniunea Europeană. În cadrul acesteia au fost lansate oficial negocierile de aderare ale țării noastre la Uniunea Europeană.

Pentru a demonstra importanța procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană, subliniem faptul că începând cu 2 ianuarie 2024, Banca Națională a Moldovei a pus în circulație ca mijloc de plată și în scop numismatic o monedă comemorativă ”Moldova Europeană”, care completează seria ”Evenimente istorice”. Această monedă este dedicată evenimentului istoric pentru Moldova marcat la 14 decembrie 2023, când Consiliul European a aprobat deschiderea negocierilor pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Astfel, moneda comemorativă ”Moldova Europeană” a devenit o piesă importantă pentru colecționari și are un simbolism puternic legat de direcția politică și culturală a Moldovei spre Uniunea Europeană.

Legătura dintre procesul de integrare europeană și armonizarea legislației este una strânsă, ultima fiind unul dintre principalele mecanisme prin care se realizează integrarea unui stat în Uniunea Europeană.

Până la intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht aderarea unui stat la Comunitățile Europene era un exercițiu voluntar, în care nu existau condiționalități și criterii. Sistemul de valori era similar între statele membre și statele candidate, era promovat sistemul economic de piață concurențială, iar drepturile și libertățile cetățenești erau recunoscute în statul de drept. După intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht, zece state au solicitat aderarea la Uniunea Europeană. În spiritul Tratatului de la Maastricht, care precizează că Uniunea se bazează pe principiile libertății, democrației, respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale, precum și al statului de drept, la Consiliul European de la Copenhaga din 1993, s-au stabilit următoarele criterii de admitere pentru statele care își doresc acest lucru:

- a) criterii politice;
- b) criterii economice;
- c) respectarea legislației Uniunii, implementarea acquis-ului unional în legislația națională;
- d) criteriul teritorial-geografic;
- e) justiția și administrația publică din statul candidat trebuie să aibă capacitatea de a-și asuma aplicarea regulilor comune europene (criteriu stabilit în anul 1995, la Consiliul European de la Madrid) [9, p. 44].

Astfel, implementarea acquis-ului comunitar în legislația națională se referă la procesul prin care un stat membru sau un stat candidat la aderarea la Uniunea Europeană integrează ansamblul de drepturi și obligații comune în propriul său sistem legislativ. Acquis-ul comunitar cuprinde toate tratatele, regulamentele, directivele, recomandările și avizele adoptate de instituțiile Uniunii Europene, precum și jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene.

Acest proces este decisiv pentru asigurarea uniformității și coerenței legislative în cadrul Uniunii Europene.

Implementarea acquis-ului comunitar în legislația națională este, în esență, un proces de armonizare a legislației naționale cu legislația Uniunii Europene. Armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația Uniunii Europene presupune alinierea și integrarea normelor juridice naționale cu cele stabilite de Uniunea Europeană pentru a asigura uniformitatea în aplicarea dreptului pe teritoriul Uniunii Europene. Acest proces include mai multe obiective:

- crearea unui cadru legislativ unitar, care asigură că toate statele membre respectă aceleași reguli și standarde;
- facilitarea cooperării transfrontaliere;
- îmbunătățirea guvernantei și a aplicării legii, ce presupune că statele membre dezvoltă capacități administrative și juridice pentru a aplica și respecta legislația Uniunii Europene, ceea ce conduce la o guvernare mai eficientă.

Actualmente, o prioritate majoră a Guvernului Republicii Moldova este realizarea și definitivarea unei reforme reale prin care administrația din țara noastră să se situeze la nivelul standardelor europene și să se caracterizeze prin transparență, predictibilitate, responsabilitate, adaptabilitate și eficacitate.

Reducerea vulnerabilității la corupție în sectoarele percepute de consumatorii de servicii publice ca fiind sensibile a fost și rămâne o preocupare constantă a autorităților naționale. În acest sens, sunt luate în considerare concluziile unor evaluări instituționale, guvernamentale și neguvernamentale, realizate atât de experți interni, cât și din experți externi.

Dintre cele mai importante surse externe menționăm:

- Rapoartele Comisiei Europene;
- Rapoartele Transparency International;
- Rapoartele Grupului statelor pentru lupta împotriva corupției (The Group of States Against Corruption - GRECO).

Deși demarat de ceva timp, procesul de armonizare legislativă este departe de a fi desăvârșit. Legislația Republicii Moldova transpune în practică cerințele uniforme înaintate de către Uniunea Europeană.

Procesul de armonizare a legislației Republicii Moldova presupune următoarele etape:

1. identificarea și analizarea acquis-ului relevant;
2. transpunerea legislației Uniunii Europene;
3. asigurarea aplicabilității directe a legislației;
4. modificarea legislației naționale;
5. monitorizarea și raportarea conformității.

Conform opiniei autorilor V. Medak și P. Vehar în Manualul ”Armonizarea legislației ca element cheie pentru succesul procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană”, ”Vorbind despre armonizarea legislativă, înțelegem că acesta este un proces de transpunere a legislației Uniunii Europene prin nome naționale. Transpunerea legislativă este urmată de implementarea legislației naționale armonizate de către autoritățile competente, precum și de către persoanele juridice și fizice din Republica Moldova, precum și de punerea în aplicare/asigurarea respectării acesteia de către instanțele naționale și organele de drept.” [18, p. 64]. Suntem de acord cu autorii nominalizați, armonizarea legislativă implicând adaptarea și integrarea legislației Uniunii Europene în sistemul juridic intern al Republicii Moldova, astfel încât să fie conform cu standardele și reglementările Uniunii Europene. Transpunerea legislativă este un pas în armonizare și se referă la adoptarea de legi, regulamente și alte acte normative naționale care reflectă cerințele legislației Uniunii Europene. Acest proces necesită colaborare eficientă între diverse autorități naționale pentru a se asigura că legislația este completă. După transpunere, implementarea efectivă a legislației armonizate este foarte importantă. Autoritățile competente, precum și persoanele juridice și fizice, trebuie să se conformeze noilor reglementări. Acest pas asigură aplicarea practică a normelor și contribuie la realizarea obiectivelor armonizării. În final, instanțele naționale și organele de drept au rolul de a pune în aplicare și de a asigura respectarea legislației armonizate.

Astfel, a fost subliniată importanța transpunerii, implementării și aplicării eficiente a legislației pentru a atinge scopurile de conformitate cu standardele Uniunii Europene.

În contextul procesului de armonizare a legislației anticorupționale din Republica Moldova, subliniem că armonizarea acesteia este un proces multidimensional, ce implică alinierea politicilor, transpunerea corectă a legislației relevante, actualizarea legislației, dacă este cazul și monitorizarea implementării și executării credibile a legislației transpusă în practică. Astfel, prin acest proces se asigură că legislația anticorupțională națională este armonizată cu cea a Uniunii Europene, contribuind la realizarea obiectivelor comune ale Uniunii Europene.

Drept exemplu al procesului de armonizare a legislației anticorupționale naționale servește transpunerea Directivei (UE) 2017/1371 privind combaterea fraudei care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii Europene prin intermediul dreptului penal, cunoscută sub numele de Directiva PIF [1]. Această directivă reprezintă o normă europeană care necesită transpunere în legislația națională. Implementarea acestei directive implică:

- incriminarea unor fapte specifice, ceea ce înseamnă stabilirea unor definiții clare și a unor sancțiuni adecvate pentru faptele de corupție și fraudă financiară care afectează bugetul Uniunii Europene;
- coordonarea și cooperarea internațională, ceea ce presupune crearea de mecanisme eficiente pentru cooperarea judiciară și polițienească internațională, inclusiv prin intermediul Eurojust și Europol, inclusiv Oficiul European de Luptă Antifraudă și Parchetul European.
- protecția denunțătorilor, măsură menită să creeze un mediu sigur și favorabil pentru raportarea neregulilor.

Directiva respectivă definește clar infracțiunile care afectează interesele financiare ale Uniunii Europene, inclusiv fraudă, corupția, spălarea banilor și deturnarea de fonduri. Directiva PIF este esențială pentru a asigura o protecție adecvată a fondurilor Uniunii Europene și pentru a menține încrederea cetățenilor și a contribuabililor în utilizarea corectă și eficientă a resurselor financiare ale Uniunii.

De menționat, că în contextul demarării negocierilor de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, care va atrage după sine alocarea mai multor fonduri pentru dezvoltarea diferitor domenii din Republica Moldova, fosta șefă a Direcției Naționale Anticorupție din România și actuala șefă a Parchetului European,

Laura Codruța Kovesi, a subliniat că procurorii europeni ar putea să se implice în investigarea anumitor fraude în acest sens, doar dacă cineva, care va deține informații despre utilizarea frauduloasă a fondurilor de preaderare, va sesiza instituția responsabilă europeană.

În Republica Moldova, prin Hotărârea Parlamentului nr. 442 din 28.12.2023 au fost aprobate Programul național de integritate și anticorupție pentru anii 2024-2028 și Planul de acțiuni pentru implementarea Programului național de integritate și anticorupție pentru anii 2024-2028 [6].

Măsurile adoptate la nivelul instituțiilor publice în vederea implementării Programului național de integritate și anticorupție vizează în principal armonizarea legislativă și coordonarea cadrului legal în materie, majoritatea măsurilor din Planul de acțiuni fiind de ordin legislativ.

Dintre cele mai semnificative demersuri privind prevenirea și combaterea corupției în cadrul sectorului de asigurare a securității naționale pe perioada anilor 2024-2028 menționăm:

- Implementarea cooperării/raportării/schimbului rapid intersectorial de informații între Comisia Electorală Centrală, Procuratura Anticorupție, Centrul Național Anticorupție, Ministerul Afacerilor Interne (Inspectoratul General al Poliției), Serviciul de Informații și Securitate referitor la finanțarea partidelor și combaterea fraudei electorale, în special în perioada electorală;
- Reglementarea finanțării partidelor politice de către terțe părți, inclusiv reglementarea implicării acestora în publicitatea electorală în mediul online;
- Reglementarea publicității politice și campaniilor electorale în mediul online (limite admise și stabilirea sancțiunilor);
- Modificarea cadrului legal privind îmbunătățirea mecanismului de monitorizare a cheltuielilor reale ale partidelor politice și ale candidaților electorali;
- Încurajarea dezvoltării platformelor online de finanțare/donație de către partidele politice în vederea transparentizării procesului de finanțare/donare în scopuri electorale;
- Asigurarea colaborării între Centrul Național Anticorupție și unitățile administrativ-teritoriale în vederea consolidării integrității instituționale [6].

Securitatea Republicii Moldova este strâns legată de eficacitatea și integritatea cadrului său juridic și instituțional, în special în ceea ce privește lupta împotriva corupției. Armonizarea legislației anticorupție la standardele internaționale și ale Uniunii Europene are mai multe implicații pentru securitatea națională: stabilitatea politică și economică, îmbunătățirea guvernanței, reducerea vulnerabilităților la infiltrarea criminalității organizate, încrederea publicului și mobilizarea cetățenilor și, de asemenea, prevenirea corupției în sectorul de securitate și apărare. Prin armonizarea legislației anticorupție, Republica Moldova poate asigura un mediu mai stabil și mai previzibil pentru investiții și dezvoltare economică. Referindu-ne la criminalitatea organizată, corupția facilitează infiltrarea acesteia în structurile de stat. Astfel, o legislație anticorupție aplicată eficient poate contribui la consolidarea securității naționale. În același timp, prin armonizarea legislației sale, Republica Moldova își poate consolida relațiile cu Uniunea Europeană și alte entități internaționale, beneficiind de sprijin politic, economic și de securitate. Corupția în sectorul de securitate și apărare poate compromite grav capacitatea de apărare a unei țări. Respectiv, prin implementarea unor măsuri anticorupție stricte, Republica Moldova poate asigura integritatea și eficiența forțelor sale de securitate și apărare.

Armonizarea legislației anticorupționale a Republicii Moldova la standardele europene implică o serie de consecințe și prezintă un nivel semnificativ de complexitate. Înțelegem, însă, că acest proces este esențial pentru a alinia Moldova la standardele Uniunii Europene și pentru a sprijini eforturile de integrare europeană.

În baza argumentelor prezentate, desprindem următoarele **concluzii**:

1. Este necesar de a îmbunătăți transparența și statul de drept prin implementarea standardelor Uniunii Europene în materia anticorupțională, fapt ce ar contribui la consolidarea instituțiilor democratice și la respectarea principiilor statului de drept. În același timp, creșterea transparenței în sectorul public și privat va atrage mai multe investiții străine și va sprijini dezvoltarea economică a țării.

2. Legislația anticorupțională eficientă va spori încrederea cetățenilor în instituțiile statului și în procesul democratic. De asemenea, reducerea corupției în țară va îmbunătăți percepția publică și va sprijini implicarea civică.

3. Mai multă atenție ar trebui acordată accesului la fonduri și programe europene. Astfel, îndeplinirea criteriilor de anticorupție va deschide accesul la diverse fonduri și programe de sprijin ale Uniunii Europene, care sunt condiționate de respectarea principiilor de transparență și integritate.

Drept urmare a celor expuse în studiul științific, venim cu câteva **recomandări**:

1. Necesitatea de a analiza și de a modifica legislația actuală anticorupțională pentru a o alinia cu legislația Uniunii Europene;

2. A consolida subdiviziunile specializate în combaterea corupției în fiecare instituție publică;

3. A instrui personalul și a dezvolta capacitățile administrative pentru a implementa și a monitoriza eficient noile reglementări anticorupționale;
4. Necesitatea unei coordonări eficiente între diverse instituții naționale și organisme europene;
5. A stabili mecanisme de cooperare și schimb de informații pentru asigurarea aplicării coerente a legislației anticorupție;
6. Posibilitatea gestionării opoziției politice și a construirii unui consens pentru adoptarea și implementarea noilor măsuri;
7. A stabili mecanisme de monitorizare și evaluare eficiente pentru asigurarea conformității continue cu standardele europene anticorupție.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Directiva (UE) 2017/1371 a Parlamentului European și a Consiliului din 05.07.2017 privind combaterea fraudei care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii Europene prin intermediul dreptului penal. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L198/29 din 28.07.2017.
2. FABIAN, G. Drept instituțional al Uniunii Europene. Ed. Hamangiu, București, 2018.
3. Hotărârea Curții Constituționale nr.7 din 16 aprilie 2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr.325 din 23 decembrie 2013 privind testarea integrității profesionale (Sesizarea nr.43a/2014). Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.115-123 din 15.05.2015. art.11.
4. Hotărârea Curții Constituționale Nr.37 din 7 decembrie 2021 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 343⁸ din Codul de procedură civilă (aprecierea rezultatului testului de integritate profesională) (Sesizarea nr.41g/2021). Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.315-324 din 24.12.2021. art.Nr.225.
5. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr.116 din 26.02.2020 privind regimul juridic al cadourilor. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.70-74 din 06.03.2020. art.Nr.194.
6. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova Nr. 442 din 28.12.2023 privind aprobarea Programului național de integritate și anticorupție pentru anii 2024-2028 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Programului național de integritate și anticorupție pentru anii 2024-2028. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 76-78 din 24.02.2024.
7. Infografic despre realizarea celor 9 recomandări formulate de Comisia Europeană <https://mfa.gov.md/sites/default/files/doc.pdf> (vizitat: 17.09.2024)
8. Infografic: Rezultatele Raportului Comisiei Europene privind lansarea negocierilor de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. https://www.euromonitor.md/wp-content/uploads/2023/11/EG_Info-grafic_RO.pdf
9. ISPAS, G. L., PANC, D. Drept instituțional al Uniunii Europene. Ed. Hamangiu, București, 2019.
10. Legea Republicii Moldova Nr.11 din 01.02.2024 pentru modificarea unor acte normative (Legea nr.325/2013 privind evaluarea integrității instituționale). Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.83-85 din 29.02.2024. art.Nr.118. (în vigoare din 29.03.2024).
11. Legea Republicii Moldova nr.82 din 25.05.2017 integrității. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.229-243 din 07.07.2017 art.360.
12. Legea Republicii Moldova nr.102 din 21.07.2016 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.256-264 din 2016. Art.Nr.547.
13. Legea Republicii Moldova nr.132 din 17.06.2016 cu privire la Autoritatea Națională de Integritate. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.245-246 din 30.07.2016. art.Nr.511.
14. Legea Republicii Moldova nr.325 din 23.12.2013 privind evaluarea integrității instituționale. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.277-287 din 26.08.2016. art.Nr.586. (republicată)
15. Legea Republicii Moldova Nr.1104 din 06.06.2002 cu privire la Centrul Național Anticorupție. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.209-211 din 05.10.2012. art.Nr.683.
16. MAIE explică aderarea la UE. <https://mfa.gov.md/ro/content/maieexplica-aderarea-la-ue> (vizitat: 17.09.2024).
17. MEDAK, V., VEHAR, P. Manual. Armonizarea legislației ca element cheie pentru succesul procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană. Chișinău: Ed. ARC, 2022. 170 p. <https://eu4moldova.eu/ro/manual-armonizarea-legislatiei-ca-element-cheie-pentru-succesul-procesului-de-integrare-a-republicii-moldova-in-uniunea-europeana/>
18. Strategia securității naționale adoptată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova Nr.391 din 15.12.2023. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.17-19 din 17.01.2024. art.Nr.28.

CORUPȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PROVOCĂRI ȘI SOLUȚII ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

THE CORRUPTION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CHALLENGES AND SOLUTIONS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Daniel CEMORTAN, *masterand*,

Academia „Ștefan cel Mare”

a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova,

ORCID: 0009-0000-3531-4411

Summary

Corruption in the Republic of Moldova represents a major obstacle to economic and social development, negatively affecting the functioning of public institutions and citizens' trust in them.

Although the fight against corruption is very useful for the European Integration process, it is difficult because of the deepening of the phenomenon in governance structures and social mentality. In order to effectively fight corruption, it is necessary to apply rigorous policies inspired by successful European practices and to tighten anti-corruption legislation.

Increasing salaries and offering favorable economic conditions can reduce the attempt to commit acts of corruption among public officials.

The European integration of the Republic of Moldova depends on the success in the fight against corruption and the promotion of deep reforms to strengthen the rule of law.

Due to the active involvement of civil society and independent media, they play an important role in strengthening democracy by exposing corrupt practices and by constantly putting pressure on the authorities to act transparently and responsibly. These entities function as a check and balance mechanism, ensuring that abuses of power are brought to public attention and that those responsible are held accountable, which contributes to the creation of a fairer political environment and the advancement of the European Integration process.

Keywords: *corruption, Republic of Moldova, European Integration, anti-corruption reforms, political challenges, governance, justice, foreign investments, economic development, civil society, countermeasures, integrity, impact of corruption, international cooperation.*

Introducere

Prima mențiune despre termenul de corupție a apărut încă din vechile monumente ale statalității, și anume în Babilonul Antic, a doua jumătate a sec. al XXIV-lea î.Hr. [1, p. 3]. Conform legii nr.82 din 25.05.2017, corupția este definită ca utilizare a funcției, contrar legii, în interes privat. În acest sens, utilizarea funcției poate avea loc în cadrul entităților publice sau private, în mod direct de către deținătorul funcției sau indirect de către intermediari, iar interesul privat poate fi propriu pentru deținătorul funcției sau pentru alte persoane [2]. Subsidiar, este de menționat faptul că, cuvântul „*corupție*” provine de la termenul latin „*corruptio*”, care înseamnă în literalmente „*stricat*”, „*mituit*”, caracterizând comportarea funcționarului care, în schimbul banilor sau al altor foloase necuvenite, își comercializează atribuțiile funcției cu care a fost investit [3, p. 3].

Corupția are un impact devastator asupra dezvoltării economice și sociale a Republicii Moldova, deoarece aceasta subminează funcționarea eficientă a instituțiilor statului, reduce investițiile străine și naționale, agravează inegalitățile sociale și contribuie la migrația masivă a forței de muncă, în special a tinerilor și a specialiștilor calificați. Faptele de acest fel, pun în pericol desfășurarea activității statului și a tuturor sectoarelor vieții sociale.

Corupția este definită ca fiind o stare de abatere de la moralitate, de la datorie, care creează avantaje funcționarilor publici corupți, aducându-le mai multă armonie, bunăstare, bani, etc., în schimbul eforturilor făcute pentru a presta careva servicii atât legale, cât și ilegale.

Respectiv, a combate mita și corupția în Republica Moldova, este practic imposibil într-o perioadă scurtă de timp, având în vedere adâncimea cu care aceste practici sunt înrădăcinate în structurile de guvernare și în mentalitatea socială.

În opinia mea, „*Corupția*” este un fenomen complex, definit în general ca abuzul de putere publică în scopul obținerii unor avantaje personale sau de grup. Este de menționat faptul că, acest concept include o gamă largă de comportamente ilegale, cum ar fi luarea de mită, darea de mită, etc. Datorită corupției, statul nostru natal, este afectat de dezvoltarea economică, socială și erodează încrederea publicului absolut în toate structurile care fac parte din Republica Moldova.

Astfel, autorul Voljenkin B.V. definește corupția ca „*un fenomen social ce conduce la discreditarea (alterarea) puterii, când funcționarii aparatului de stat sau altor ramuri folosesc situația lor de serviciu, statul și autoritatea funcției pe care o execută în scopuri de profit, pentru îmbogățirea personală sau în interese de grup*”. Tot în acest sens, autorul Karpetom I.I., menționează că „*corupția este tendința spre îmbogățire a diferitor funcționari ai aparatului de stat, deținători de putere sau stăpânitori pe situație, care au transformat instituțiile*” [4, p. 134]. Sunt de acord cu aceste 2 afirmații, deoarece ambele subliniază esența corupției ca un abuz de putere în scopul îmbogățirii personale sau de grup, ceea ce destabilizează integritatea instituțiilor statului și distorsionează funcționarea lor corectă.

Așadar, corupția rămâne una dintre cele mai mari provocări cu care se confruntă Republica Moldova în drumul său către Integrarea Europeană, fiindcă aceasta afectează profund toate aspectele vieții publice și private, erodând încrederea cetățenilor în instituțiile statului și blocând implementarea reformelor necesare pentru progresul și parcursul european al Republicii Moldova.

Materiale utilizate și metode aplicate. În elaborarea acestui articol științific, am consultat o gamă largă de surse, inclusiv literatură de specialitate, reglementări relevante, studii de caz și statistici actuale. Aceste surse au fost selectate foarte minuțios și analizate pentru a oferi o înțelegere completă și informată a subiectului, asigurând o argumentare solidă și detaliată a subiectului abordat.

În cadrul elaborării articolului privind „*Corupția în Republica Moldova: provocări și soluții în contextul Integrării Europene*”, am utilizat în mod prioritar diverse metode, cum ar fi: metoda analizei, sintezei, deductivă, istorică și metoda comparației. Aceste tehnici au fost destul de importante pentru a evidenția problemele fundamentale legate de corupție, precum și pentru a analiza provocările actuale și măsurile necesare pentru abordarea acesteia în contextul Integrării Europene. Astfel, datorită aplicării acestor metode, am avut un sentiment de claritate și încredere în analiza realizată, reușind să obținem o înțelegere profundă a complexității fenomenului corupției și să facilităm identificarea soluțiilor adecvate pentru avansarea procesului de Integrare în Uniunea Europeană.

Scopul acestui articol este de a studia impactul corupției asupra procesului de Integrare Europeană a Republicii Moldova, de a identifica principalele probleme pe care le pune corupția și de a propune soluții eficiente pentru depășirea acestora. Respectiv, scopul articolului este de a elabora o analiză detaliată a modului în care corupția afectează activitatea instituțiilor publice și dezvoltarea economică a țării, precum și pentru a face o analiză a eficienței măsurilor anticorupție actuale în raport cu cerințele și normele stabilite de Uniunea Europeană. În mod similar, se urmărește elaborarea unor recomandări concrete pentru consolidarea statului de drept și accelerarea procesului de Integrare Europeană a Republicii Moldova. Rezultatele obținute. Deseori, în Republica Moldova, se întâlnește și se discută despre „*corupție*” în diverse forme și la diferite niveluri ale societății, de la micile acte de corupție până la marile scandaluri politice și economice.

În contextul Integrării Europene, lupta împotriva corupției devine nu doar o necesitate internă, ci și o cerință necesară pentru îndeplinirea standardelor stabilite de Uniunea Europeană, care vizează la întărirea statului de drept și creșterea responsabilității guvernamentale. Prin urmare, problemele legate de corupție trebuie abordate prin măsuri concrete și eficiente pentru a asigura un progres real în procesul de Integrare Europeană și pentru a construi o societate mai echitabilă și mai egală.

Cu siguranță că toții, la etapa actuală, cunoaștem foarte multe persoane care sunt în căutare sau care chiar își ispășesc pedeapsa în penitenciare din cauza comiterii actelor de corupție [7, p. 124]. Da, corupția este o problemă și..., cu care ne luptăm mulți ani la rând, mizând de combaterea acesteia, însă până la moment, nu este prevăzut nici un rezultat, deoarece asemenea acțiuni au fost comise, se comit și cu regret posibil ar putea să se comită.

O cauză, care deseori afectează și reprezintă imboldul comiterii actelor de corupție de către funcționarii publici cu statut special este insuficiența de bani, salariile mici, etc. Astfel, dacă ne referim la polițiști, în special la cei tineri, aceștia pot fi tentați să accepte mită sau să se implice în alte acte de corupție pentru a suplimenta veniturile modeste, deoarece făcând o referință la prețurile majorate la chirii, apartamente, facturile pentru utilități, produse alimentare, îmbrăcăminte mai reprezentabilă, responsabilitatea de a asigura nevoile unui bebeluș care suportă cheltuieli nu mici, acești tineri se confruntă cu o presiune financiară considerabilă, pot crea un climat în care tentația de a suplimenta veniturile prin mijloace ilicite devine tot mai greu și mai greu de evitat. În acest context, corupția poate părea o soluție rapidă pentru a face față acestor provocări financiare, deși consecințele pe termen lung sunt profund negative pentru individ și societate.

În opinia mea, dacă statul ar majora salariile tuturor cetățenilor și ar permite, de exemplu, acordarea unui credit cu o rată lunară acceptabilă în funcție de salariu, și cu o dobândă de rambursare de cel mult 3%, acest lucru ar putea reduce semnificativ tentativa de a recurge la acte de corupție, fiindcă fiecare cetățean și-ar permite să își acopere cheltuielile de bază și să trăiască într-un mod demn, fără a fi nevoit să caute surse suplimentare de venituri prin mijloace ilegale.

Da, cu toții, cu siguranță, dorim ca Republica Moldova să devină parte a Uniunii Europene, să beneficieze de standarde mai înalte de viață, de justiție echitabilă și de un mediu politic stabil. Ulterior, dacă facem o comparație între Republica Moldova și Germania, pot afirma că există diferențe semnificative în ceea ce privește nivelul de corupție, funcționarea instituțiilor publice și respectarea statului de drept. În timp ce Germania are un sistem bine consolidat, cu mecanisme eficiente de combatere a corupției și o claritate destul de ridicată în guvernare,

În Germania, dacă să discutăm despre acordarea creditelor cetățenilor, aceștia beneficiază de condiții favorabile, având prioritate în accesarea sumelor necesare, mai ales atunci când rata lunară de rambursare este limitată la un maximum de 4%. Acest fapt facilitează gestionarea eficientă a obligațiilor financiare și contribuie la stabilitatea economică a indivizilor, reducând presiunea financiară și riscurile de recurgere la acțiuni ilegale. Ar fi foarte bine și destul de valoros dacă și în Republica Moldova ar exista asemenea condiții, cu rate de dobândă accesibile și opțiuni favorabile pentru acordarea creditelor.

Integrarea Europeană reprezintă o oportunitate majoră pentru dezvoltarea economică și socială a țării noastre, însă pentru a atinge acest obiectiv, trebuie și suntem obligați să combatem corupția la toate nivelurile și să promovăm reforme profunde, datorită faptului de împrumutnicire a statului de drept.

După exagerarea pretențiilor de pedeapsă a unei părți însemnate din populație (în principal, a celei năpăstuite), raportându-ne la corupție [8, p. 48], de multe ori se ascunde refuzul de a vedea corupția în sine. Prejudecata tradițională a corupției are în vedere justificarea dării și luării de mită pentru:

- eliberarea din serviciul militar;
- primirea de foloase și atenții sporite, în ceea ce privește raportarea la sine sau la vreun apropiat, în instituțiile medicale;
- obținerea permisului de conducere fără a susține examenele sau fără a avea aptitudini de conducere;
- prezentarea atestatelor cu rezultate pozitive în lipsa sau neajunsul cunoștințelor și aptitudinilor profesionale;
- un comportament mai atent sau îngăduitor al profesorului față de elev;
- admiterea la o universitate de stat, cu prestigiu;
- scutirea de pedeapsă pentru o infracțiune sau atenuarea pedepsei;
- exonerarea de răspundere pentru orice infracțiune;
- primirea, fără a sta la rând, a unui beneficiu „*cuenit conform legii*”;
- toleranță din partea șefului la locul de muncă.

Această listă, din păcate, poate continua. Într-o atmosferă de pregătire constantă la mită interdicțiile legale sunt moarte. Conspirația mituitorului și a celui mituit determină nivelul ridicat de invulnerabilitate al corupției [5, p. 26].

Sunt de acord cu toate aceste mențiuni de mai sus, deoarece ele reflectă realitatea complexă și adesea acceptată social în care corupția este profund înrădăcinată în diferite aspecte ale vieții la etapa actuală [11, p. 359]. Acceptarea corupției în contextele precum eliberarea de la serviciul militar, obținerea de beneficii anumite respectarea procedurilor legale, sunt exemple de cum corupția [9, p. 280] este normalizată și adesea considerată un compromis inevitabil în fața justiției. Într-o astfel de atmosferă, unde interdicțiile legale sunt adesea ignorate, și colaborarea dintre cei care dau și cei care primesc mită devine o normă, corupția devine extrem de greu de combătut și continuă să afecteze negativ dezvoltarea socioeconomică și procesul de Integrare Europeană.

În urma unei analize minuțioase, pot să afirm că primele douăzeci de „*anticorupției*”, care au reușit să realizeze la nivel de stat o strategie anticorupțională eficientă, sunt următoarele: Finlanda, Danemarca, Noua Zeelandă, Islanda, Singapore, Suedia, Canada, Olanda, Luxemburg, Norvegia, Australia, Elveția, Marea Britanie, Hong Kong, Austria, Israel, SUA, Chile, Irlanda și Japonia.

În diferite regiuni se aplică diverse metode de combatere a corupției. În SUA; Marea Britanie și Austria, organele de menținere a ordinii tind să descopere cazurile concrete de încălcare a legii, în Singapore și Hong Kong structurile abilitate acționează după principiul: infracțiunea trebuie prevenită, nu penalizată în aceste țări accentul este pus pe „*lucrul educativ*” și „*acțiuni preventive*”.

În Franța, persoana învinuită de corupție sau de luare de mită este pedepsită cu 10 ani de privațiune de libertate sau cu o amendă, mărimea căreia dublează suma mitei. În SUA termenul pedepsei pentru o infracțiune identică constituie 5 ani (sau o amendă de până la 10 mii dolari). În Japonia – șapte ani de închisoare. În

Germania 6 ani (sau o amendă în mărime ce dublează suma mitei). În Singapore persoana acuzată de corupție este lipsită de prezumția nevinovăției, fiind obligată să explice proveniența tuturor veniturilor sale [6, p. 102].

În China, pedepsele pentru corupție și luarea de mită sunt extrem de severe. Persoanele găsite vinovate de corupție pot fi condamnate la pedepse variind de la închisoare pe termen lung până la pedeapsa cu moartea, în funcție de gravitatea infracțiunii și de suma de bani implicată.

În SUA, la fel ca și în Republica Moldova, de pedeapsa penală sunt pasibile atât persoanele care iau mită, ci și cele care o dau. Orice persoană care dă, propune, promite, în scopuri ilegale, obiecte de valoare unei persoane de răspundere sau unui candidat la funcția în cauză urmează a fi trasă la răspundere penală pentru dare de mită. Este important că de pedeapsa pentru luare de mită este pasibil atât funcționarul în serviciu, cât și cel ce a plecat, sau abia urmează a fi numit într-o anumită funcție.

Din punctul meu de vedere, în Republica Moldova, pentru a avansa pe calea Integrării Europene, este necesar să se intensifice eforturile în combaterea corupției prin aplicarea unor politici riguroase și mă refer la faptul că este necesar să facem o inspirație din țările Uniunii Europene care au avut mari succese în combaterea corupției și de aplicat cele mai reușite metode în țara noastră. În acest fel, se poate asigura nu doar respectarea standardelor europene, dar și recâștigarea încrederii cetățenilor în instituțiile statului, fapt esențial pentru dezvoltarea economică și socială a țării.

Dacă să vorbim despre politica moldovenească, pot să afirm faptul că ea este într-o strânsă legătură și marcată de influența unor oligarhi și grupuri de interese, care folosesc corupția pentru a-și menține puterea și controlul asupra resurselor statului. Astfel, acest lucru generează o fază destul de negativă, deoarece puterea politică și economică este concentrată în mâinile câtorva indivizi sau grupuri, în urma cărui, acest lucru este în defavoarea bunei guvernări.

Subsidiar, în urma celor menționate mai sus, doresc să mă expun asupra faptului că datorită influenței majore a unor oligarhi și grupuri de interese, multe persoane cinstite sunt judecate negativ, deoarece dacă nu doresc să facă parte din grupul lor, sau dacă doresc să combată actele de corupere [10, p. 92], automat sunt șantajați sau chiar acuzați de anumite fapte pe care nici nu le-au realizat. Aceasta este o problemă foarte grea de soluționat, dar din păcate este și cu siguranță că va fi actuală. Pentru a preveni toate problemele de genul dat, cu siguranță că avem nevoie de modificare radicală a legislației și de impus toate serviciile responsabile de prevenirea și combaterea corupției să depună maximul efort și de obținut câte mai multe rezultate.

Doar prin înăsprirea la maximum a legilor cu privire la actele de corupție și majorarea la maxim a pedepselor, exact cum se întâmplă în țările Europene, doar atunci o să reușim să trăim într-un mediu unde nu persistă corupția și să ne apropiem mai aproape de succesul spre Integrarea în Uniunea Europeană.

Personal, întotdeauna am mizat pe faptul că, numai prin aplicarea și elaborarea unor reforme destul de severe și datorită întării sistemelor de control și prevenire a corupției, putem crea un mediu de guvernare cât mai corect, care să faciliteze în mod real Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană. Respectiv, în urma cele studiate și analizat, menționez cu siguranță că nu doar corupția este impedimentul spre Integrarea în Uniunea Europeană a Republicii Moldova, aici sunt foarte multe nuanțe (atât pozitive, cât și negative) care influențează asupra procesului dat.

Concluzie

Corupția rămâne una dintre principalele piedici în calea dezvoltării Republicii Moldova și a integrării sale în Uniunea Europeană, necesitând o abordare sistemică și globală. Reformele structurale, alături de întărirea instituțiilor statului, ar trebui să fie cât mai esențiale și aplicate cât mai urgent pentru combaterea corupției în Republica Moldova. De asemenea, adoptarea și intrarea în vigoare a legislației cu privire la anticorupție, în conformitate cu standardele europene, sunt cu siguranță niște pași majori și extrem de necesari în acest proces. Respectiv, sprijinul activ al societății civile și al partenerilor internaționali contribuie la creșterea presiunii asupra autorităților pentru a acționa cu integritate. Astfel, succesul luptei împotriva corupției va determina nu doar progresul pe calea Integrării Europene, ci și îmbunătățirea generală a calității vieții cetățenilor moldoveni la etapa actuală.

Așadar, pot afirma cu siguranță că corupția s-a adaptat și a evoluat împreună cu societatea, manifestându-se sub diverse forme, dar având la bază același principiu de abuzare a puterii pentru interese personale sau de grup. Acest fenomen antisocial nu face distincție între regimuri autoritare și democratice, fiind prezent peste tot, iar combaterea sa a devenit o provocare urgentă mai ales, deoarece corupția se extinde rapid, afectând treptat toate sectoarele societății și transformându-se într-un mod de viață și o mentalitate colectivă.

La fel sunt de părerea că, prevenirea corupției prin educație poate fi realizată, deopotrivă, de organizațiile neguvernamentale și cele guvernamentale. Implicarea instituțiilor publice în această activitate este însă indispensabilă, în special, în educarea anticorupție a funcționarilor din sectorul public. În final, în contextul

Integrării Europene, combaterea corupției nu este doar o condiție obligatorie, ci și o oportunitate pentru Republica Moldova de a se consolida ca un stat de drept, democratic și prosper. Prin voință politică reală și cooperare internațională, Republica Moldova poate transforma lupta împotriva corupției într-un catalizator al schimbării pozitive și apropierii de absolut toate valorile europene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Borșevschi, A.; Istrati, A. Bazele de contracarare a corupției. Recomandări metodice, Chișinău, Editura: Pontos, 2008, pag.9, (citat: Ursu Veaceslav, Mariana Andrieș „Corupția ca fenomen social și juridic: Studio Criminologic, Chișinău, 2023, Editura: Departamentul Editorial Poligrafic Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, pag.3, numărul total de pagini:154, ISBN 978-9975-135-76-4);
2. Legea integrității nr.82 din 25.05.2017 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.229-243 din 07.07.2017, în vigoare conform ultimelor modificări și ajustări din 05.07.2024 (Legea nr.49 din 21.03.2024 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.138-140 din 05.04.2024);
3. Mrejeru, Theodor; Petre, Dumitru; Florescu, Andreiu; Safta, Dan; Safta, Marieta. Infracțiunile de corupție. Aspecte teoretice și practice, București, Editura: ALL BECK, 2000, pag.3, numărul total de pagini: 304, ISBN 973-655-042-7;
4. Ilie,S. Corupția: aspectul criminologic, în „Corupția”, Chișinău, Editura: ARC, 2000, pag.134, (citat: Ursu Veaceslav, Mariana Andrieș, „Corupția ca fenomen social și juridic: Studio Criminologic, Chișinău, Editura: Departamentul Editorial Poligrafic Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, 2023, pag.154, numărul total de pagini: 154, ISBN 978-9975-135-76-4);
5. Ursu Veaceslav, Mariana Andrieș, Corupția ca fenomen social și juridic: Studio Criminologic, Chișinău, Editura: Departamentul Editorial Poligrafic Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, 2023, pag.26, numărul total de pagini: 154, ISBN 978-9975-135-76-4;
6. Viață fără mită: recomandări practice în domeniul relațiilor cetățenilor cu organele de control / Org. Obștească, „Protecția Drepturilor Cetățenilor”, Chișinău, Editura: F. E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2004, pag.102, numărul total de pagini: 125, ISBN 9975-78-343-0;
7. Soroceanu, Igor. *Accepțiuni generice privind noțiunea de corupție*. În: Revista Administrarea publică, publicație metodico-științifică trimestrială, nr.3 din 2021, pag.124-128, ISSN 1813-8489;
8. Soroceanu, Igor. *Evoluția incriminării infracțiunilor de corupție: din cele mai vechi timpuri până în prezent*. În: Revista Vector European, publicație științifico-practică, nr.2 din 2021, pag.48-51, ISSN 2345-1106 /ISSNe 2587-358X;
9. Soroceanu, Igor. *Corupția ca fenomen social și juridic în etapa contemporană*. În: Revista Analele științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM: științe juridice, nr.14 din 2021, pag.280-287, numărul total de pagini: 341, ISBN 978-9975-135-44-3;
10. Soroceanu, Igor. *Coruperea pasivă: aspecte de drept penal comparat*. În: Revista Legea și Viața, publicație științifico-practică din Republica Moldova, nr.9-10 din 2021, pag.92-99, numărul total de pagini: 99, ISSN 2587-4365/ E-ISSN 2587-4373;
11. Soroceanu, Igor. Cernomoreț Sergiu, Andrei Nastas, *Coruperea pasiva ca forma de manifestare a fenomenului corupției: esența și trăsături*. În: Materiale ale Conferinței științifico-practice internaționale „Teoria și practica administrației publice”, ediția a 26-a, din 20 mai 2022, Chișinău, Editura: Academia de Administrare Publică, p.359-364, numărul total de pagini: 585, ISBN 978-9975-3542-3-3.

**CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE
PRIN VALORIFICAREA CAPITALULUI UMAN ÎN
CONTEXTUL ADERĂRII REPUBLICII MOLDOVA ȘI
UCRAINEI LA UNIUNEA EUROPEANĂ**

În redacția autorilor

Procesare computerizată: Maria Budan

Bun de tipar 23.10.2024.
Formatul 70×100^{1/12} Coli de tipar 35,7.
Coli editoriale 31,30. Comanda 134/24.
Tirajul 35 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009
e-mail: cep1usm@mail.ru; usmcep@mail.ru